

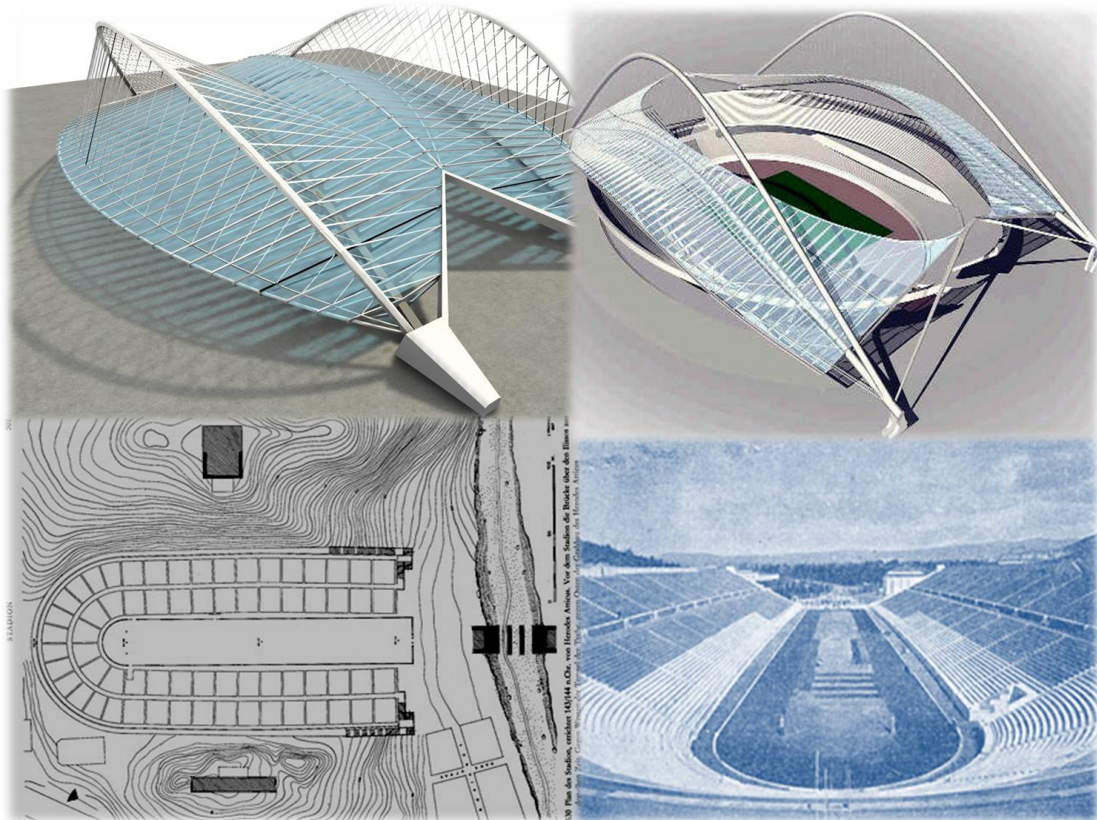

**ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ & ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ**

**ΣΧΟΛΗ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ & ΙΣΤΟΡΙΑΣ**

ΧΟΥΤΑΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ

**ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΥΝΙΣΤΩΣΕΣ
ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 1896 & 2004**

Διδακτορική Διατριβή

Αθήνα 2018

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια

Αικατερίνη Αρώνη – Τσίχλη, Ομότιμη Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Τριμελής Επιτροπή

Δέσποινα Παπαδημητρίου, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ευαγγελία (Λίνα) Λούβη, Αναπληρώτρια Καθηγήτρια, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, Καθηγητής, Τμήμα Οργάνωσης & Διαχείρισης Αθλητισμού, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Επίτιμος Κοσμήτορας της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας

Μέλη της Επταμελούς Επιτροπής

Ευάγγελος Αλμπανίδης, Καθηγητής, Τμήμα Φυσικής Αγωγής & Αθλητισμού, Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Λυδία Σαπουνάκη – Δρακάκη, Καθηγήτρια, Τμήμα Οικονομικής & Περιφερειακής Ανάπτυξης, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Ιωάννης Βούλγαρης, Καθηγητής, Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης & Ιστορίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο Αθηνών

Μαρία Σπηλιωτοπούλου, Διευθύντρια Ερευνών, Κέντρο Έρευνας της Ιστορίας του Νεότερου Ελληνισμού, Ακαδημία Αθηνών

Copyright © Νίκος Χούτας, 2018

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος. All rights reserved.

Απαγορεύεται η αντιγραφή, αποθήκευση και διανομή της παρούσης εργασίας εξ ολοκλήρου ή τμήματος αυτής, για εμπορικό σκοπό. Επιτρέπεται η ανατύπωση, αποθήκευση και διανομή για σκοπό μη κερδοσκοπικό, εκπαιδευτικής ή ερευνητικής φύσης, υπό την προϋπόθεση να αναφέρεται η πηγή προέλευσης και να διατηρείται το παρόν μήνυμα. Ερωτήματα που αφορούν τη χρήση της εργασίας για κερδοσκοπικό σκοπό πρέπει να απευθύνονται προς τον συγγραφέα. Οι απόψεις και τα συμπεράσματα που περιέχονται σε αυτό το κείμενο εκφράζουν τον συγγραφέα και μόνο.

**Αφιερώνεται στη μνήμη του Νικολάου Ευστ. Χούτα
(1901 – 1941)**

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η διατριβή αυτή έρχεται ως επιστέγασμα είκοσι χρόνων πανεπιστημιακών σπουδών και ερευνητικής ενασχόλησης με τη νεότερη ελληνική ιστορία, τον σύγχρονο αθλητισμό και τους διεθνείς Ολυμπιακούς Αγώνες. Συμπυκνώνει κατά τρόπο μοναδικό τα διαφορετικά επιστημονικά μου ενδιαφέροντα και αντικείμενα σπουδών στους κλάδους των Πολιτικών Επιστημών και της Ιστορίας, της Φυσικής Αγωγής και του Αθλητισμού. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είλκυσαν την προσοχή μου, σε νεαρή ηλικία, στα τέλη της δεκαετίας του 1980. Το 1992 παρακολούθησα την ολυμπιακή διοργάνωση της Βαρκελώνης, καθηλωμένος στους δέκτες της τηλεόρασης. Έκτοτε το ενδιαφέρον μου για την πορεία του ολυμπιακού θεσμού παραμένει ζωντανό, με τη διαφορά ότι στην πορεία διευρύνθηκε, απασχολώντας τις επιστημονικές μου αναζητήσεις.

Η προσωπική εμπειρία το καλοκαίρι του 2004 στη γιορτινή Αθήνα αποτέλεσε μια συναρπαστική γνωριμία με το ζωντανό κόσμο των Αγώνων. Παράλληλα η συμμετοχή μου στις διεθνείς εκπαιδευτικές συνόδους της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΔΟΑ), αποτέλεσε το έναυσμα για τη μελέτη και εμβάθυνση του Ολυμπιακού Κινήματος, ένα επιστημονικό πεδίο, το οποίο με κέντρισε ήδη από την αρχή των σπουδών μου το 1997. Οι επιστημονικές και επαγγελματικές μου κατευθύνσεις και διαδρομές συνέτειναν ώστε να επιχειρήσω να προσεγγίσω τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας του 1896 και του 2004.

Την πορεία που οδήγησε στην παρούσα διατριβή την οφείλω στην Ομότιμη Καθηγήτρια Νεότερης Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου, Καίτη Αρώνη – Τσίχλη. Αναμφισβήτητα η πολύχρονη συνεργασία μας υπήρξε για εμένα μια πολύτιμη μαθητεία στην έρευνα των αρχαιακών τεκμηρίων και στην εξοικείωσή μου με την ανάλυση και ερμηνεία τους. Επιπλέον η Αρώνη – Τσίχλη με καθοδήγησε στις σύγχρονες τάσεις της ιστοριογραφίας μέσα από διαλεκτικό πνεύμα και διάθεση. Πρέπει εδώ να αναφέρω ότι το βιβλίο της, *Ιστορικές Σχολές και Μέθοδοι - Εισαγωγή στην Ευρωπαϊκή Ιστοριογραφία* (2008), στο οποίο και παρουσιάζεται η εξέλιξη της ιστορικής σκέψης στις διάφορες εποχές, αποτέλεσε αρκετές φορές αφορμή για συναφείς συζητήσεις, με επίκεντρο κυρίως τις σχέσεις της ιστορίας με τις άλλες επιστήμες, αλλά και τους σύγχρονους προσανατολισμούς των ιστορικών. Η Αρώνη – Τσίχλη όξυνε επίσης το ειδικό ενδιαφέρον μου για την τρικουπική περίοδο στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αποτέλεσμα του οποίου υπήρξε το πρώτο μου βιβλίο, *Ο Βουλευτής*

Βάλτου Χαρίλαος Τρικούπης - Το εκκρεμές και η επώαση μιας εκλογικής επανόδου (1895 – 1896) - Η Ελλάδα σε αναζήτηση ηγεσίας (2011). Μπόρεσα έτσι να σχηματίσω μια πλήρη εικόνα για το ελληνικό ιστορικό πλαίσιο στα χρόνια που εκτυλίσσεται η υπόθεση της αναβίωσης των Αγώνων.

Στην Καίτη Αρώνη – Τσίχλη οφείλεται επίσης, σε ένα μεγάλο βαθμό και η απόφαση για την εκπόνηση της παρούσας διατριβής. Ως κύρια επιβλέπουσα της έρευνας, φρόντιζε να με οδηγεί και να με ενθαρρύνει στην ανάλυση και επεξεργασία των πηγών. Διάβασε υπομονετικά και έκανε τις παρατηρήσεις της στις εκατοντάδες σελίδες κειμένων στις διάφορες φάσεις εκπόνησης της διατριβής. Στο πλαίσιο της συνεργασίας μας όλα αυτά τα χρόνια μου έδωσε μαθήματα ζωής, με τρόπο μάλιστα διακριτικό, μέσα από τη διεισδυτική και σφαιρική ματιά της. Για όλους τους παραπάνω λόγους της χρωστώ ευγνωμοσύνη και την ευχαριστώ θερμά.

Ιδιαίτερη επιρροή στην καλλιέργεια των ερευνητικών ενδιαφερόντων μου είχε παράλληλα και η Καθηγήτρια Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, Χριστίνα Κουλούρη. Την περίοδο ακόμα που ήμουν φοιτητής του Τμήματος Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού στην Κομοτηνή, παρακολουθούσα τα μαθήματά της στο Τμήμα Ιστορίας και Εθνολογίας, έπειτα από σχετική παρότρυνση του Ευάγγελου Αλμπανίδη. Η σύσταση του Αλμπανίδη, Λέκτορα την περίοδο εκείνη, ήταν σωστή. Στη συνέχεια επηρεάστηκα καθοριστικά από το ερευνητικό της έργο, το οποίο άλλωστε αποτέλεσε βασική βιβλιογραφία της παρούσας διατριβής και δεν χρειάζεται να αναφερθεί κάτι περισσότερο εδώ.

Το 2007 η Χριστίνα Κουλούρη ήταν ομιλήτρια στην 47^η Διεθνή Σύνοδο για Νέους Μετέχοντες της ΔΟΑ, στην οποία μετείχα ως συντονιστής των ομάδων συζήτησης. Η ομιλία της με θέμα, «Ο συμβολισμός της Ολυμπίας και των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας το 1896 και το 2004», ήταν ο σπινθήρας για την τελική επιλογή του θέματος της παρούσας διατριβής, δύο χρόνια μετά. Το 2012 ήρθε ως Καθηγήτρια στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας και έγινε μέλος της τριμελούς συμβουλευτικής επιτροπής της διατριβής. Ταυτόχρονα είχα τη χαρά να συνεργαστώ μαζί της στο πλαίσιο των ερευνητικών δραστηριοτήτων του Κέντρου Έρευνας Νεότερης Ιστορίας (KENI), το οποίο διευθύνει τα τελευταία χρόνια. Εκτός των προαναφερθέντων, θα ήθελα να την ευχαριστήσω και για την καίρια συμβολή της στην αναδιάρθρωση της δομής των κεφαλαίων της διατριβής και τις πολύ εύστοχες επισημάνσεις της. Στο τέλος της διαδικασίας η Χριστίνα Κουλούρη αντικαταστάθηκε λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων από τον Καθηγητή του

Πανεπιστημίου Πελοποννήσου και Επίτιμο Κοσμήτορα της ΔΟΑ, Κωνσταντίνο Γεωργιάδη, ο οποίος έχει πραγματοποιήσει μια μακρά πορεία έρευνας και συγγραφής για την περίοδο της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων.

Στη διαδικασία της επιστημονικής προσέγγισης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, καθοριστική υπήρξε η συμβολή του Διδάκτορα, Αρχιτέκτονα – Πολεοδόμου και μέλους της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, Πέτρου Συναδινού. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της συνεργασίας μας για την έκδοση της μονογραφίας, *Ολυμπιακοί Αγώνες «Αθήνα 2004» - Αποτίμηση των επιπτώσεων των Αγώνων στην κοινωνία και την οικονομία μέσω κριτικής προσέγγισης: Αλήθειες και Μύθοι* (2016), μπόρεσα να μελετήσω σε βάθος τις ποικίλες πτυχές της διοργάνωσης και να εμβαθύνω στα θέματα που πραγματεύεται η εν λόγω έκδοση. Παράλληλα η συνεργασία μου με τον Πέτρο Συναδινό, υπήρξε ιδιαίτερα γόνιμη και δημιουργική. Ο Συναδινός αποτελεί σημείο αναφοράς στα ολυμπιακά δρώμενα, λόγω της πολύχρονης επιστημονικής και διοικητικής παρουσίας. Ως επικεφαλής της ομάδας εκπόνησης του Φακέλου Υποψηφιότητας της Αθήνας και αργότερα ως Διευθύνων Σύμβουλος της «Αθήνα 2004», με διευκόλυνε σημαντικά στην αναζήτηση του βιβλιογραφικού και αρχειακού υλικού. Οφείλω να επισημάνω, ότι ο Συναδινός, διαθέτοντας ερευνητική προσήλωση και επιστημονική συγκρότηση σε θέματα που άπτονται των επιπτώσεων της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων στα μεγάλα αστικά κέντρα, και έχοντας αναπτύξει μια αεικίνητη και πολύμορφη δράση στον ελληνικό αθλητισμό και στο Ολυμπιακό Κίνημα επί σαράντα χρόνια, ενεργοποίησε ακόμα πιο πολύ τα ενδιαφέροντά μου για το σύγχρονο ολυμπιακό φαινόμενο. Για όλους αυτούς τους λόγους του οφείλω πολλά περισσότερα από ένα ευχαριστώ.

Η Διδάκτωρ Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής και αρχαιολόγος στη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία, Βασιλική Τζαχρήστα, αποδείχθηκε στην πράξη «ο από μηχανής Θεός» της παρούσας διατριβής. Τη γνωρίζω πολλά χρόνια μέσα από τη συμμετοχή μου στις εργασίες των συνόδων της ΔΟΑ. Το 2014 στο περιθώριο του 18^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Ιστορίας του Αθλητισμού στην Έδεσσα είχα την ευκαιρία να της εκθέσω τους προβληματισμούς και τις ανησυχίες μου για διάφορες πτυχές της παρούσας έρευνας. Έχοντας ένα πλούσιο ερευνητικό έργο στον άξονα της ολυμπιακής ιστορίας και της ολυμπιακής παιδείας, με κατηύθυνε σε πολλά ζητήματα της διατριβής. Στην πορεία είχε όλη την καλή διάθεση να διαβάσει και να σχολιάσει με λεπτομέρεια το κείμενο καταθέτοντας παρατηρήσεις, ερμηνευτικές, γλωσσολογικές και συντακτικές. Με τη Βασιλική Τζαχρήστα είχαμε

συνεργαστεί προηγουμένως για την έκδοση της μονογραφίας με τον Πέτρο Συναδινό, την οποία και επιμελήθηκε. Στην τελική φάση της διατριβής η επιστημονική της κατάρτιση, η εγγενής αυστηρότητά της για το τελικό αποτέλεσμα και η συγκινητική της δοτικότητα προσέφεραν καταλυτική βοήθεια. Στη διάρκεια της συνεργασίας μας διέκρινα καθαρά την επιθυμία της να μοιραστεί και να μεταδώσει τις γνώσεις που έχει αποκομίσει μετά από είκοσι και πλέον χρόνια πυκνής επιστημονικής διαδρομής, ένα χαρακτηριστικό πιστεύω κάθε ισορροπημένου ανθρώπου. Την ευχαριστώ θερμά.

Στην συνέχεια θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τα μέλη της Τριμελούς Επιτροπής, Δέσποινα Παπαδημητρίου, Λίνα Λούβη, Κώστα Γεωργιάδη καθώς και τα μέλη της Επταμελούς Επιτροπής, Ευάγγελο Αλμπανίδη, Λυδία Σαπουνάκη – Δρακάκη, Γιάννη Βούλγαρη και Μαρία Σπηλιωτοπούλου για την τιμή που μου έκαναν να συμμετάσχουν στη σύνθεση της συμβουλευτικής επιτροπής για την εκπόνηση αυτής της διατριβής.

Ξεχωριστές ευχαριστίες χρωστώ στη δικηγόρο και συστηματική ερευνήτρια της Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας, Λύντια Τρίχα. Η Τρίχα έχοντας επεξεργασθεί το αρχείο Χαρίλαου Τρικούπη και δημοσιεύσει τέσσερα έργα για τη ζωή και το έργο του, μου έθεσε υπόψη το 2010 τέσσερις αδημοσίευτες έως τότε επιστολές, ιδιαίτερα σημαντικές για την ερμηνεία των ολυμπιακών γεγονότων από τον Μάιο έως τον Νοέμβριο του 1894. Οι δύο από αυτές έχουν αποστολέα τον βαρόνο Pierre de Coubertin και οι άλλες δύο τον Δημήτριο Βικέλα με κοινό τους παραλήπτη τον Χαρίλαο Τρικούπη. Οι δύο από αυτές δημοσιεύθηκαν για πρώτη φορά στην πρόσφατη έκδοση του πολυσέλιδου έργου της Λύντια Τρίχα, *Χαρίλαος Τρικούπης - Ο πολιτικός του «Τις Πταίει;» και του «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν»* (2016). Επιπλέον η Τρίχα, με τη φυσική ευγένεια που τη χαρακτηρίζει, ανταποκρίθηκε πάντοτε σε διευκρινίσεις που χρειάστηκα, όσον αφορά το αρχειακό υλικό και επιδείκνυε προσωπικό ενδιαφέρον για την εξέλιξη της διδακτορικής έρευνας.

Στην εκκίνηση της διαδικασίας εκπόνησης της διατριβής πολύ χρήσιμες υπήρξαν οι σκέψεις, οι οδηγίες και οι συμβουλές του Καθηγητή Ιστορίας της Φυσικής Αγωγής, στο Τμήμα Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης, Ευάγγελου Αλμπανίδη. Ο Αλμπανίδης, επιβλέπων της διπλωματικής και μεταπτυχιακής μου εργασίας στο οικείο πανεπιστημιακό τμήμα, με μύησε στη σχετική βιβλιογραφία των Ολυμπιακών Αγώνων. Παράλληλα στη διάρκεια της πολύχρονης συνεργασίας μας, δημοσιεύσαμε από κοινού εργασίες σε

ελληνικά και ξένα περιοδικά. Τον ευχαριστώ από καρδιάς για τη στήριξη και την αμέριστη βοήθειά του.

Απόφοιτος του ίδιου πανεπιστημιακού τμήματος στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, η Καθηγήτρια (Reader) Ολυμπιακών Σπουδών και Κοινωνιολογίας του Αθλητισμού στο Πανεπιστήμιο Christ Church του Κέντ της Αγγλίας, Δικαία Χατζηευσταθίου, το διάστημα 2014-2015 υπήρξε ερευνητική συνεργάτης του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης στο Πάντειο Πανεπιστήμιο, στα πλαίσια των δράσεων Μαρί Κιουρί, επικεφαλής έρευνας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με θέμα, «Οι επιπτώσεις των Μεγάλων Αθλητικών Γεγονότων στο Κοινωνικό Κεφάλαιο στην Ελλάδα». Η εγγύτητα της θεματολογίας της έρευνάς της με αυτή της παρούσας διατριβής στάθηκε η πρωτογενής αιτία ανταλλαγής εκτιμήσεων για πολλές παραμέτρους του εγχειρήματος. Την ευχαριστώ για την καλή της διάθεση, όπως και για την προθυμία της να διαβάσει κάποια πρώιμα μέρη του κειμένου, διατυπώνοντας τις παρατηρήσεις της. Οι θεωρητικές της προσεγγίσεις με βοήθησαν στη διερεύνηση των ερωτημάτων της διατριβής, ενώ με αφορμή κυρίως την προετοιμασία δύο κοινών ανακοινώσεων σε επιστημονικά συνέδρια είχα την ευκαιρία να γνωρίσω τη μεθοδικότητα της ερευνητικής της σκέψης.

Στα εκπαιδευτικά προγράμματα και στις συνόδους της ΔΟΑ διαμορφώθηκε αναντίρρητα ένα κομμάτι της επιστημονικής μου υπόστασης. Ο ειδυλλιακός χώρος των εγκαταστάσεων της στην αρχαία Ολυμπία είναι μεταξύ άλλων, πρόσφορος για συζητήσεις, ανταλλαγή γνώσεων, εικόνων και εμπειριών, γεγονός που με βοήθησε στη βαθύτερη αντίληψη του γνωστικού πεδίου της έρευνας. Για το λόγο αυτό θα ήθελα να ευχαριστήσω τους διδάσκοντες του 14^{ου} Διεθνούς Σεμιναρίου Ολυμπιακών Σπουδών της ΔΟΑ για Μεταπτυχιακούς Φοιτητές. Ειδικότερα, ευχαριστώ τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου, Επίτιμο Κοσμήτορα της ΔΟΑ και μέλος του 17μελούς Διοικητικού Συμβουλίου της Οργανωτικής Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004» Κώστα Γεωργιάδη, για τις εποικοδομητικές συζητήσεις που είχαμε γύρω από τα θέματα του Ολυμπιακού Κινήματος και των Ολυμπιακών Αγώνων και τις ουσιώδεις παρεμβάσεις του ως μέλος της τριμελούς επιτροπής της διατριβής.

Επίσης ευχαριστώ θερμά τον Καθηγητή του Πανεπιστημίου της Λυών, με ειδίκευση στην ιστορία των σπορ, Thierry Terret για τον ποιοτικό χρόνο που μου αφιέρωσε συνομιλώντας για τη θέση της πολιτικής στον αθλητισμό, καθώς και τον Καθηγητή από το Ερευνητικό Κέντρο των Αθλητικών Επιστημών του Πανεπιστημίου

Paris Sud XI, David – Claude Kemo Keimbou, με τον οποίο είχαμε μια γόνιμη διαφωνία για την προσέγγιση του θέματος της ασφάλειας των Αγώνων του 2004. Ένα χρόνο πριν ξεκινήσω την εκπόνηση της διατριβής, συμμετείχα στην ετήσια Σύνοδο της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες. Σ' αυτήν μοιράστηκα τις σκέψεις μου για το θέμα που είχα σκοπό να διερευνήσω με τον ιστορικό των Ολυμπιακών Αγώνων, David Young, ο οποίος απεβίωσε το 2013. Έχοντας μελετήσει το έργο του, *The Modern Olympics – A struggle for Revival* (1996), έλαβα ιδιαίτερη ενθάρρυνση από τα λόγια του, ενώ μου προκάλεσαν εντύπωση οι αδιάκοπες αναφορές του στην ανάγκη να δίνεται η δέουσα προσοχή στην ιστορική λεπτομέρεια.

Όαση ερευνητικού ενδιαφέροντος, με επίδραση στην επιστημονική οπτική μου, υπήρξε η συμμετοχή στις δράσεις του KENI. Από τον κύκλο των φίλων – συναδέλφων, ευχαριστώ ιδιαίτερα τη Διδάκτορα Νεότερης Ιστορίας, Χρύσα Τζαγκαρουλάκη, η οποία είχε την προθυμία να δει το γραπτό κείμενο και να καταθέσει τις παρατηρήσεις της, καθώς και τους υποψήφιους Διδάκτορες, Ανδρέα Μπαλτά και Κυριακή Παπαθανασοπούλου.

Η συγκέντρωση του ερευνητικού υλικού υπήρξε μια διαδικασία στην οποία συνέβαλαν πολλοί άνθρωποι, εργαζόμενοι σε χώρους φύλαξης αρχείων και πανεπιστημιακές βιβλιοθήκες. Ευχαριστώ τους Δημήτρη Λυμπερόπουλο, Στέλλα Οικονομίδου και Ελένη Τζωρτζίνη από τη Μπενάκειο Βιβλιοθήκη, τους Σωτήρη Στασινόπουλο και Νίκο Γρίσπο από τη Βιβλιοθήκη της Βουλής (κτίριο Λένορμαν), την Κατερίνα Τζαμπάρα από τη βιβλιοθήκη του ΤΕΦΑΑ – ΕΚΠΑ, τον βιβλιοθηκονόμο της ΔΟΑ Θέμη Λαΐνη και τον διοικητικό υπάλληλο του Δήμου Αθηναίων Άρη Νταλαπέρα.

Η συλλογή υλικού για τους Αγώνες του 2004 δεν ήταν μια εύκολη υπόθεση. Το αρχείο της «Αθήνα 2004» δεν είναι προσβάσιμο. Σε ορισμένες περιπτώσεις χρειάστηκε να απευθυνθώ σε πρόσωπα με ενεργή εμπλοκή στο εγχείρημα, ώστε να έχω μια υπεύθυνη άποψη για την ανεύρεση στοιχείων και πληροφοριών. Συν τοις άλλοις στα χρόνια της κρίσης η αναδρομή στους Αγώνες του 2004 θεωρείτο μάλλον δυσάρεστη, αν συνεκτιμηθούν οι ευγενικές και σιωπηλές αρνήσεις. Αναπάντεχη εξαίρεση αποτέλεσε ο πρώην πρωθυπουργός, Κώστας Σημίτης. Ανταποκρίθηκε θετικά στο αίτημά μου, δίνοντάς μου ορισμένες κατευθύνσεις για τις πηγές αναζήτησης ερευνητικού υλικού. Η αμεσότητά του θύμιζε περισσότερο καθηγητή, παρά πολιτικό. Τον ευχαριστώ.

Από το 2012 έως το 2015 πραγματοποιήθηκε με διακοπές δύο ακαδημαϊκών εξαμήνων η αρχειοθέτηση και ψηφιοποίηση μέρους του αρχείου του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου, σε συνεργασία με το Πάντειο Πανεπιστήμιο, στο πλαίσιο της Πρακτικής Άσκησης των φοιτητών του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας, υπό την εποπτεία της επιστημονικά υπεύθυνης του προγράμματος, Καίτης Αρώνη – Τσίχλη. Έχοντας το συντονισμό του έργου, ως υπεύθυνος σεμιναριακής υποστήριξης της Πρακτικής Άσκησης, είχα την ευθύνη επίβλεψης της διαδικασίας. Μου προσφέρθηκε έτσι η δυνατότητα να μελετήσω ένα μεγάλο όγκο υλικού, μέρος του οποίου στάθηκε χρήσιμο στην παρούσα έρευνα. Ως μέλος του διοικητικού συμβουλίου του ιστορικού συλλόγου (2014 – 2016) επεξεργάστηκα περαιτέρω το αρχειακό υλικό αντλώντας χρήσιμες πληροφορίες και γνώσεις. Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον τότε Πρόεδρο του Συλλόγου, Βασίλη Ζερβουδάκη και τους ευγενείς και πρόθυμους υπαλλήλους του ιστορικού σωματείου, Φίλιππο Μπαρικό, Γιώτα Μισιακού και Βάσω Γκιουλέ για τη βοήθειά τους στην έρευνά μου.

Τα χρόνια εκπόνησης της διδακτορικής έρευνας είναι μια διαδικασία επίπονη, πολύ περισσότερο όταν συμπίπτουν με περιόδους που συμβαίνουν εκ βάθρων αλλαγές στην καθημερινή ζωή της κοινωνίας, προκαλώντας αναπόφευκτες καθυστερήσεις και δυσχέρειες στην εξέλιξη της όλης προσπάθειας. Η παρουσία της οικογένειας και των φίλων είναι σωτήρια. Οι φίλοι μου δέχονταν να ακούσουν με υπομονή τις δυσκολίες, τις χαρές και τους φόβους της ερευνητικής προσπάθειας και άμεσα ή έμμεσα γίνονταν μέρος της. Ευχαριστώ ειδικά τους Στέλιο Δοκιμάκη, Ελένη Αλαχμανέτη, Φανή Μουρτζούκου και Δημήτρη Λάσκο για την αρωγή, την ανοχή και την ενθάρρυνσή τους.

Θέλω τέλος να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για τη διαχρονική της στήριξη, υλική και ηθική και την πίστη που επέδειξε στις προσπάθειές μου. Η μητέρα μου, ο πατέρας μου, η Μαρία και ο Οδυσσέας παρακολουθούσαν σιωπηλά το πολύχρονο ταξίδι αυτής της διαδρομής. Στη μοναχικότητα της έρευνας παράγονται σκέψεις που υπερβαίνουν το στενό δικό της πυρήνα. Αναδύονται στοιχεία και πτυχές του εαυτού, άγνωστα μέχρι εκείνη τη στιγμή. Στις περιηγήσεις αυτές με απασχόλησε ιδιαίτερα η έννοια της μνήμης, η λειτουργία και ο σκοπός της στις ανθρώπινες κοινωνίες και έτσι οδηγήθηκα στην επιθυμία να αφιερώσω τη διατριβή αυτή σ' έναν άνθρωπο, τον οποίο αν και δεν γνώρισα παρά μόνο μέσα από ληξιαρχικές πράξεις και προφορικές αφηγήσεις, όμως εν τούτοις φέρω το όνομά του.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

	Σελ.
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1-6
1. Μεθοδολογία και πηγές της έρευνας.....	6-9
2. Επισκόπηση βιβλιογραφίας.....	9-17
3. Δομή της έρευνας.....	17-26

Α΄ ΜΕΡΟΣ: ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 1896

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

1.1. Οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες: Μια ιστορία 1169 χρόνων.....	29-36
1.2. Η αναγέννηση του σώματος και η γέννηση των σπορ.....	36-40
1.3. Πρόδρομα εγχειρήματα της αναβίωσης: Η ελληνική εμπειρία.....	40-53
1.4. Η προοπτική της αναβίωσης.....	53-64
1.5. Η απόφαση αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων.....	64-76
1.6. Η Ελλάδα την τετραετία 1893 – 1896: στη σκιά της πτώχευσης.....	76-87

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 1896

2.1. Το «Ολυμπιακό ζήτημα»: Η στάση του Χαρίλαου Τρικούπη.....	87-102
2.2. Η παρέμβαση του διαδόχου Κωνσταντίνου και η δωρεά του Γεωργίου Αβέρωφ.....	102-109
2.3. Η μέριμνα προπαρασκευής των Αγώνων.....	109-121
2.4. Κορύφωση των προετοιμασιών (Ιανουάριος - Μάρτιος 1896).....	122-139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

3.1 Η τέλεση (25 Μαρτίου/6 Απριλίου – 3/15 Απριλίου 1896).....	139-154
3.2. Το τέλος των Αγώνων. Η πρόταση μόνιμης τέλεσής τους στην Ελλάδα.....	154-167
3.3 Οι επιδράσεις των Αγώνων – Τα παρεπόμενα.....	167-182

Β΄ ΜΕΡΟΣ: ΟΙ 28οι ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 2004

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο: ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΟΚΤΑΕΤΙΑ 1996 -2004

4.1. Οι «μεγάλοι» Αγώνες στη «μικρή» Ελλάδα.....	185-201
4.2. Η «προϊστορία» της διεκδίκησης των Αγώνων του 2004.....	201-220
4.3. Η ανάληψη των Αγώνων του 2004.....	221-240

4.4. Ο δεύτερος κύκλος της μεταπολίτευσης: εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις (1996 – 2000).....	240-260
4.5. Από την ένταξη στην ΟΝΕ στην αλλαγή του 2004: νέοι προσανατολισμοί.....	260-278
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο: Η ΕΠΤΑΧΡΟΝΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ	
5.1. Η διετία 1998-1999: «Κάθε αρχή και δύσκολη».....	278-301
5.2. Η καμπή του 2000.....	301-318
5.3. Επί το έργον: 2001 – 2003.....	318-347
5.4. Η τελική ευθεία της προετοιμασίας: άρδην μεταβολή του κλίματος.....	347-375
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο: ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑ-ΟΛΥΜΠΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ	
6.1. Οι 17 ημέρες των Αγώνων (13-29 Αυγούστου): Όνειρα και εφιάλτες.....	375-394
6.2. Από τις δάφνες της επιτυχίας στον μεταολυμπιακό μαρασμό.....	394-412
6.3. Απολογισμός των Αγώνων της Αθήνας υπό το βάρος της κρίσης.....	412-426
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	427-448
ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	449-488
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

IAAF: International Athletics Associations Federation

IOC: International Olympic Committee

USFSA: Union des Societes Francaises de Sports Athletiques

WADA: World Anti-Doping Agency

ΑΟΑ: Αθλητικός Όμιλος Αθηνών

ΓΓΑ: Γενική Γραμματεία Αθλητισμού

ΓΓΟΑ: Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων

ΔΑΟΑ: Διεύθυνση Ασφαλείας Ολυμπιακών Αγώνων

ΔΕΣΟΠ: Διυπουργική Επιτροπή Συντονισμού της Ολυμπιακής Προετοιμασίας

ΔΝΤ: Διεθνές Νομισματικό Ταμείο

ΔΟΑ: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία

ΔΟΕ: Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή

ΔΟΕ: Διεθνής Οικονομικός Έλεγχος

ΕΚΤ: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

ΕΛΙΑ: Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο

ΕΟΑ: Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων

ΕΟΕ: Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή

ΕΟΕπ: Εθνικές Ολυμπιακές Επιτροπές

ΕΟΚ: Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα

ΙΑΕΝ: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας

ΙΕΕ: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους

ΙΕΕΕ: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος

ΙΤΕΠ: Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων

ΙΟΒΕ: Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών

ΚΕΠΕ: Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών

ΜΙΕΤ: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης

ΟΑΚΑ: Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών

ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004»: Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων «Αθήνα 2004»

ΟΚΕ: Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή Ελλάδος

ΟΝΕ: Οικονομική και Νομισματική Ένωση

ΠΓΣ: Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος

ΣΕΓΑΣ: Σύνδεσμος Ελληνικών Γυμναστικών και Αθλητικών Σωματείων

ΤΕΕ: Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος

ΥΠΕΧΩΔΕ: Υπουργείο Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων

ΥΠΠΟ: Υπουργείο Πολιτισμού

ΧΑΑ: Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές συνιστώσες των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας του 1896 και του 2004, αλλά και το ιδεολογικό και πολιτισμικό τους αποτύπωμα στη νεότερη και σύγχρονη ελληνική ιστορία, στο ευρύτερο πλαίσιο της εποχής που διοργανώθηκαν. Στο ερευνητικό μας πεδίο περιλαμβάνονται οι όροι προσαρμογής των Αγώνων στις τρέχουσες συνθήκες, τα κύρια χαρακτηριστικά των δύο ολυμπιακών διοργανώσεων και οι επιδράσεις που δέχτηκαν, αλλά και άσκησαν ως εθνικό και ταυτόχρονα διεθνές γεγονός.

Στη νεότερη Ελλάδα το ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων ως προβληματική τίθεται από τη σύσταση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, στηρίζοντας τον κορμό της εθνικής ιδεολογίας. Οι σχεδιασμοί της αναβίωσης του αρχαίου θεσμού στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, επιφυλάσσουν περίοπτη θέση στο μικρό βασίλειο. Μετά την πρώτη τέλεση στην Αθήνα η ελληνική παρουσία, έχοντας ειδικό βάρος στο διεθνές ολυμπιακό στερέωμα, ακολουθεί μια εξελικτική, εν πολλοίς, αναμενόμενη πορεία. Η αναγνώριση της συμβολικής της αξίας, λόγω των σύνδεσης με την αρχαία Ελλάδα, γενέτειρα των Αγώνων, με όρους κληρονομημένου παρελθόντος, προσφέρει ένα βήμα στους Έλληνες να απευθύνονται στους ολυμπιακούς κύκλους, ως οι εγγυητές της σύγχρονης ολυμπιακής παράδοσης. Εν τω μεταξύ το κορυφαίο αθλητικό γεγονός στον πλανήτη διευρύνθηκε και γιγαντώθηκε, με αποτέλεσμα η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων, να καταστεί, ειδικά κατά τη μεταπολεμική περίοδο, μακρινή ουτοπία για τις μικρές χώρες, εξαιτίας του υψηλού κόστους που απαιτείται για τη φιλοξενία τους. Έτσι η ολυμπιακή διοργάνωση έγινε υπόθεση των εύρωστων οικονομικά χωρών.

Το αθλητικό και πολιτιστικό θέαμα που προσφέρουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στο πλαίσιο της ευρύτερης φιλοσοφίας του Ολυμπισμού είναι μοναδικό, γεγονός που καθιστά την εκάστοτε ολυμπιακή διοργάνωση, ένα ασυναγώνιστο τηλεοπτικό γεγονός με παγκόσμια αναγνωρισιμότητα. Ειδικότερα τις τελευταίες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα η παγκόσμια απήχηση εκτινάχτηκε, λόγω της ραγδαίας τεχνολογικής εξέλιξης. Στο πλαίσιο αυτών των αλλαγών και των μεταβολών του ολυμπιακού θεσμού, ανέκαμψε στα μέσα της δεκαετίας του 1970 και το ελληνικό ενδιαφέρον για την ανάληψη εκ νέου μιας διοργάνωσης. Έτσι το αίτημα για επιστροφή των Αγώνων στην Αθήνα έγινε στη μεταπολίτευση εθνικό όνειρο, λαμβάνοντας σάρκα και οστά το καλοκαίρι του 2004.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει να εξεταστούν δύο βασικά ερωτήματα: α) με ποιο τρόπο μια χώρα με τα μεγέθη της Ελλάδας επεδίωξε σε δύο διαφορετικές φάσεις της ιστορίας της να φέρει σε πέρας το έργο προετοιμασίας και τέλεσης των Αγώνων και β) πως επέλεξε να ενσωματώσει την ολυμπιακή υπόθεση στην κλίμακα των τρεχουσών εσωτερικών και εξωτερικών της προτεραιοτήτων. Στο πνεύμα των ερωτημάτων αυτών θα επιχειρηθεί να δοθούν απαντήσεις σε μια σειρά ερευνητικά θέματα άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Εν προκειμένω, διερευνώνται οι συνθήκες υπό τις οποίες αναλήφθηκαν, προετοιμάστηκαν και τελέστηκαν οι Αγώνες της Αθήνας, ποιους σκοπούς και επιδιώξεις εξυπηρέτησαν, ποιοι οι όροι ενταξής τους στα κυρίαρχα προτάγματα του καιρού τους και μέχρι ποιο βαθμό άσκησαν επιρροή στην εξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων. Μας απασχολεί ακόμα ποια στάση υιοθέτησε η ελληνική πολιτική ελίτ και ποια θέση κατέλαβαν οι Αγώνες στο δημόσιο λόγο. Ακόμα ποιες υπήρξαν οι επιπτώσεις στο οικονομικό γίνεσθαι και εάν επηρεάστηκαν οι κοινωνικοί ρυθμοί ενώ εξετάζεται η αποδοχή της ολυμπιακής υπόθεσης από την κοινωνία, οι συλλογικές επιδιώξεις με τις οποίες συνδέθηκε ή ταυτίστηκε και τέλος η επίδραση που άσκησε στην εικόνα της Ελλάδας σε διεθνές επίπεδο.

Η Ελλάδα αποτελεί ένα από τα έξι κράτη του πλανήτη που έχουν τελέσει παραπάνω από μία φορά θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες. Αντίστοιχες περιπτώσεις είναι η Γαλλία (1900, 1924), η Βρετανία (1908, 2012), οι ΗΠΑ (1904, 1932, 1984, 1996), η Γερμανία (1936, 1972) και η Αυστραλία (1956, 2000). Ανάμεσα στα ισχυρά κράτη της ολιγάριθμης αυτής ομάδας η Ελλάδα βλέπει το ιδεατό της πρόσωπο. Μέσα από τον καθρέφτη του ολυμπιακού θεσμού η χώρα φαίνεται να αποκτά μεγαλύτερη εμβέλεια. Η οικουμενική απήχηση των Αγώνων, προσφέρεται για την προβολή της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων και την παρουσίαση των σύγχρονων δυνατοτήτων τους υπό το πρίσμα της επικαιροποίησης της εκλεκτικής σχέσης της χώρας με το Ολυμπιακό Κίνημα. Ο σημαντικότερος διεθνής αθλητικός θεσμός μοιάζει σαν ένα ανοικτό παράθυρο στον κόσμο για την Ελλάδα.

Το 1896 για δεύτερη φορά στη διάρκεια του αιώνα οικοδόμησης του ελληνικού εθνικού κράτους, η πρωτεύουσά του γινόταν ο «ιδανικός» τόπος, το μέσο προβολής της ταυτότητάς του. Η αρχή είχε γίνει το 1834 με τη μεταφορά της έδρας του βασιλείου στην Αθήνα, μια επιλογή που παρέπεμπε στην ανάμνηση της δόξας της κλασικής εποχής. Η

τέλεση των Αγώνων το 1896 υπάκουε στο πνεύμα αυτής ακριβώς της επιλογής, επικαιροποιώντας με τον τρόπο αυτό τους τίτλους της κληρονομιάς του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, στα χνάρια του οποίου βιάδιζε η Ευρώπη, ήδη από την εποχή της Αναγέννησης, αναζητώντας τις ρίζες του δυτικού πολιτισμού. Αρχαίες έννοιες έδωσαν περιεχόμενο στο νέο διεθνή θεσμό, ο οποίος εκλήφθηκε μονοσήμαντα στην ελληνική συνείδηση ως μέρος της εθνικής παράδοσης, παρόλο το χάσμα που υπήρχε μεταξύ της σύγχρονης μορφής των Αγώνων και του αρχαίου προτύπου. Ως μια «επινοημένη παράδοση», σύμφωνα με τον όρο του ιστορικού, Eric Hobsbawm, οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες προβλήθηκαν ως συνέχεια των αρχαίων, μια πρακτική που αναδείκνυε ταυτόχρονα τα θεμελιώδη στοιχεία της ελληνικής ταυτότητας, και οδήγησε την Ελλάδα στην καρδιά του εγχειρήματος διεθνοποίησης του αθλητισμού.

Η υπόθεση και τις δύο φορές εκτυλίσσεται σε περιόδους καίριας σημασίας κατά τις οποίες επείγουν φλέγοντα θέματα για τη χώρα. Τον Ιούνιο του 1894 όταν λήφθηκε η απόφαση για την αναβίωση των Αγώνων στην Αθήνα, το ελληνικό κράτος βρισκόταν πτωχευμένο και η συμφωνία συμβιβασμού με τους ξένους ομολογιούχους παρέμενε σε εκκρεμότητα. Η ευρωπαϊκή αξιοπιστία του παράλληλα είχε καταρρεύσει και στο εσωτερικό της χώρας επικρατούσε αναταραχή. Στις σταφιδοφόρες επαρχίες τα πράγματα ήταν χειρότερα, λόγω της σταφιδικής κρίσης που είχε πλήξει συνολικά την ελληνική κοινωνία και οικονομία. Στο διάστημα αυτό επίσης εκδηλώνονται και οι πρώτες απεργίες.

Η δυσπραγία επιφέρει πολιτικές ανακατατάξεις με πιο σημαντική την μεγάλη ήττα του τρικουπικού κόμματος στις εκλογές του Απριλίου του 1895 η οποία οδήγησε τον Χαρίλαο Τρικούπη στην έξοδο από την πολιτική και τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη στην εξουσία. Την ίδια περίοδο στο πεδίο των εθνικών ζητημάτων υπάρχει ανησυχία από την αναζωπύρωση του Κρητικού Ζητήματος και τα σημάδια όξυνσης του Μακεδονικού Ζητήματος, εξελίξεις οι οποίες ευνοούν τη βαθμιαία ηγεμονία των αλυτρωτικού λόγου στη δημόσια ζωή. Γεννάται εύλογα η απορία πώς η χώρα, αντιμέτωπη με τόσο σύνθετα και κρίσιμα ζητήματα, αυθυποβάλλεται στη δοκιμασία τέλεσης των πρώτων διεθνών Αγώνων και το ερώτημα που αναδεικνύεται είναι ποια μορφή προσέλαβαν οι Αγώνες, εισχωρώντας στη σφαίρα της γκρίζας ελληνικής πραγματικότητας. Στο ανάγλυφο της εποχής η ψηφίδα τους με μια πρώτη ματιά φαίνεται αταίριαστη.

Την ασυμφωνία αυτή ανέδειξε πρώτος ο Τρικούπης, εξηγώντας στους Pierre de Coubertin και Δημήτριο Βικέλα, ότι τα οικονομικά του κράτους δεν επιτρέπουν την υλική στήριξη του εγχειρήματος. Αντίθετα χωρίς να έχει το βάρος των ευθυνών ρύθμισης της συμφωνίας με τους ξένους πιστωτές, ο διάδοχος Κωνσταντίνος έγινε ενθουσιώδης υποστηρικτής της προσπάθειας. Η διάσταση απόψεων μεταξύ Τρικούπη και διαδόχου για το θέμα των Αγώνων επιβάρυνε περισσότερο την μεταξύ τους αντίθεση και κατέληξε στην τελική αποδοχή της απόφασης του αθλητικού συνεδρίου της Σορβόνης. Η χρεοκοπημένη Ελλάδα κινητοποιεί όλες τις εσωτερικές της δυνάμεις προκειμένου να ανταποκριθεί στις προσδοκίες των ανθρώπων που επέλεξαν την Αθήνα ως την πόλη των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων και το Μάρτιο του 1896 επιβραβεύεται για το αποτέλεσμα της προσπάθειάς με τα εγκωμιαστικά σχόλια των υπευθύνων, των επισκεπτών και του ξένου Τύπου. Μετά την επιτυχία τους, η ελληνική πλευρά παρουσίασε κυριαρχικές βλέψεις έναντι του θεσμού εγείροντας ζήτημα μόνιμης τέλεσης στην Αθήνα. Το θέμα συνάντησε την κάθετη άρνηση του Coubertin. Δέκα χρόνια μετά, το 1906, η Μεσολυμπιάδα της Αθήνας έδωσε ανάσα ζωής στο θεσμό, έπειτα από τις αποτυχημένες απόπειρες στο Παρίσι το 1900 και στο Σαίντ Λούις το 1904. Η ελληνική πλευρά ήταν αποφασισμένη να διατηρήσει πρωταγωνιστικό ρόλο στα διεθνή ολυμπιακά ζητήματα, ως κληρονόμος του αρχαίου θεσμού των Αγώνων.

Τις επόμενες δεκαετίες, η Ελλάδα διατηρεί και ενισχύει τη μοναδική της σχέση με το θεσμό σε συμβολικό καταρχάς επίπεδο. Η πρόταση μόνιμης τέλεσης των Αγώνων, που πρώτος διατύπωσε επίσημα το 1896 στην Αθήνα ο βασιλιάς Γεώργιος Α΄, επανήλθε με νέο περιεχόμενο από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή 80 χρόνια μετά. Στην συνέχεια γεννιέται, με αφορμή την επετειακή διοργάνωση του 1996, η επιθυμία διεκδίκησης της φιλοξενίας τους. Τον Σεπτέμβριο του 1997 η επιθυμία εκπληρώνεται, με την Αθήνα να αναλαμβάνει την ευθύνη τέλεσης των Αγώνων του 2004, έχοντας μπροστά της ένα κολοσσιαίο διεθνές εγχείρημα. Την ίδια ώρα βρισκόταν σε πλήρη εξέλιξη η προσπάθεια σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας, από τις κυβερνήσεις του Κώστα Σημίτη, που αποσκοπούσε στην ισότιμη συμμετοχή της χώρας στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Μέσα στα χρόνια αυτά ο Σημίτης, προτάσσει το αίτημα του εκσυγχρονισμού στο κυβερνητικό του έργο ως απάντηση στο δραστικό κύμα των πρωτοβουλιών που κρινόταν αναγκαίο για την υπέρβαση διαχρονικών διαρθρωτικών

προβλημάτων στη λειτουργία του κράτους, της οικονομίας και του πολιτικού συστήματος.

Το 1997 έτος ανάληψης των Αγώνων, ήταν και το κρισιμότερο για την εκπλήρωση των κριτηρίων εισόδου της Ελλάδας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση. Αν και ο στόχος τελικά επιτεύχθηκε, μεσούσης της προσπάθειας προετοιμασίας των Αγώνων του 2004, εντούτοις η ευρωπαϊκή σύγκλιση παρέμενε το ζητούμενο. Η πρόκληση των επόμενων χρόνων και συνάμα πηγή ανησυχίας σχετιζόταν με τις αντοχές της ελληνικής οικονομίας στο ανταγωνιστικότερο περιβάλλον της ευρωζώνης. Στο διάστημα αυτό παρατηρούνται μεταβολές στην κοινωνική δομή με τη μεσαία τάξη να διευρύνεται σημαντικά. Οι προκλήσεις στο εσωτερικό και εξωτερικό πεδίο είναι πολλές, θέτοντας σε κρίση την ετοιμότητα της Ελλάδας να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις τους. Ταυτόχρονα με την υιοθέτηση του ευρωπαϊκού νομίσματος, που τέθηκε σε κυκλοφορία το 2002, η διαχείριση των δημόσιων οικονομικών δεν ήταν πλέον μόνο ελληνική υπόθεση, αλλά ανήκε στη σφαίρα εποπτείας των αρμόδιων ευρωπαϊκών οργάνων. Το ερώτημα που αβίαστα προκύπτει είναι για ποιους λόγους υποβλήθηκε το 1996 η υποψηφιότητα της Αθήνας για τη διοργάνωση των Αγώνων του 2004, σε μια συγκυρία που ζητούσε την επαναρύθμιση των οικονομικών και κοινωνικών σχέσεων. Όταν το 1994 ανακινείται θέμα επαναδιεκδίκησης μιας ολυμπιακής διοργάνωσης, στο επίκεντρο της δημόσιας πολιτικής και οικονομικής ζωής βρίσκονται οι ευρωπαϊκές προκλήσεις.

Είναι ενισχυτικό των παραπάνω το γεγονός ότι στις αρχές της δεκαετίας του '90, η Ελλάδα θεωρούνταν στις Βρυξέλλες το «μαύρο πρόβατο» της Ευρώπης των 12 κρατών μελών. Ο χαρακτηρισμός αφορούσε τις απογοητευτικές οικονομικές επιδόσεις της χώρας δέκα χρόνια μετά την προσχώρησή της στην ευρωπαϊκή κοινή αγορά και φανέρωνε τις μεγάλες δυσκολίες προσαρμογής της στα ευρωπαϊκά πρότυπα και τις διαδικασίες. Συνεπώς κάθε σκέψη περί νέας απόπειρας μετά και τη δυσάρεστη εμπειρία της προσπάθειας του 1990, έμοιαζε τουλάχιστον ξένη προς την πραγματικότητα. Η απορία που γεννάται είναι πως ενσωματώθηκε η αφήγηση των Αγώνων στο πλαίσιο της ελληνικής πραγματικότητας.

Σκοπός της έρευνας αποτελεί η καταγραφή της πολιτικής ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 και του 2004 και ο ορισμός της θέσης τους στο ελληνικό τοπίο των δύο περιόδων. Στην ελληνόγλωσση και ξενόγλωσση βιβλιογραφία δεν έχει

υποεκτιμηθεί το αποτέλεσμα της συνάρτησης τους με την εποχή τους, εντούτοις επικρατεί μια περισσότερο αυτόνομη προσέγγισή τους που περιορίζεται σε αδρομερείς αναφορές στο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον. Βέβαια στην περίπτωση του 1896 κάτι τέτοιο δεν ισχύει, πολύ περισσότερο μάλιστα στη σύγχρονη εργογραφία, αντίθετα για το 2004, υφίσταται ερευνητικό κενό. Η προσέγγιση του ζητήματος σχηματοποίησε την υπόθεση εργασίας σύμφωνα με την οποία, οι Αγώνες της Αθήνας ενσάρκωσαν οραματισμούς, αξιώσεις και προτάγματα της εποχής τους. Από την άλλη το γεγονός ότι η Ελλάδα ήταν μια μικρή χώρα, φαίνεται ότι ενθάρρυνε την πρόκληση αυτής της ενσάρκωσης.

Μεθοδολογία και πηγές της έρευνας

Η έρευνά μας στηρίζεται στις μεθόδους της σύγχρονης ιστοριογραφίας και επιχειρεί μια συνθετική ερμηνευτική προσέγγιση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας του 1896 και του 2004. Η φύση του αντικειμένου μας οδήγησε στην επιλογή του ιστορικού υλικού για τις δύο περιόδους. Βάσει αυτού ο διεπιστημονικός προσανατολισμός κρίθηκε αναγκαίος για την συνεξέταση των ερευνητικών ερωτημάτων. Η συλλογή στοιχείων και δεδομένων των φορέων και υποκειμένων δράσης εξυπηρετεί τους ερευνητικούς στόχους και απεικονίζει εύληπτα την πορεία των πραγμάτων. Σε αυτή την κατεύθυνση η μελέτη του λόγου και της πράξης των πρωταγωνιστών της ολυμπιακής υπόθεσης και των άμεσα εμπλεκόμενων θεσμικών οργάνων είναι ο πυρήνας του ερευνητικού υλικού. Η περίπτωση των Αγώνων παρουσιάζει την ιδιομορφία να πλαισιώνεται από έναν λόγο οραματικό και πολύ συχνά εξιδανικευτικό, αν και σε ρεαλιστικές συνθήκες οι Αγώνες έρχονται αντιμέτωποι με τους πολιτικούς καταναγκασμούς και τους οικονομικούς περιορισμούς. Αυτή η διάσταση λόγου και πράξης αναδεικνύει ομοιότητες, αντιφάσεις και διαφορές, διευκολύνοντας την ερμηνευτική ανάλυση.

Η συγκέντρωση των πραγματολογικών δεδομένων της έρευνας στράφηκε αρχικά στη μελέτη πρωτογενούς αρχειακού υλικού που σχετίζεται με θέμα. Αρχικά εστίασαμε στο αρχείο Χαρίλαου Τρικούπη (ΕΛΙΑ – ΜΙΕΤ) και στο αρχείο Στέφανου Δραγούμη (Αρχεία της Γενναδείου Βιβλιοθήκης), γιατί τα δύο αυτά πολιτικά πρόσωπα διαδραμάτισαν πρωταρχικό ρόλο στην υπόθεση των Αγώνων του 1896. Από το αρχείο Χαρίλαου Τρικούπη μάλιστα αξίζει να επισημανθεί, ότι αντλήθηκαν πολύτιμα τεκμήρια, τα οποία δεν είχαν μελετηθεί ως σήμερα, όπως συμβαίνει με τα υπόλοιπα αρχεία που

εξετάσαμε. Ένα άλλο πολύτιμο αρχείο για την έρευνά μας ήταν το αθλητικό αρχείο του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου (ΠΓΣ). Ο Πανελλήνιος έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην υπόθεση της αναβίωσης των Αγώνων και για το λόγο αυτό τα αρχειακά του τεκμήρια ήταν επίσης καθοριστικά για την έρευνα. Το αρχείο του Συλλόγου βρίσκεται στα γραφεία του και έδρα των αθλητικών του εγκαταστάσεων.

Ένα ακόμα σημαντικό αθλητικό και ιστορικό αρχείο που φώτισε συγκεκριμένα ερωτήματα της έρευνας, ήταν το αρχείο της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, ένα από τα σημαντικότερα και καλύτερα διατηρημένα και ψηφιοποιημένα αρχεία στην Ελλάδα. Στο αρχείο αυτό, αναζητήσαμε κυρίως, το ρόλο και τη δράση της Επιτροπής Μόνιμης Τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, που είχε συσταθεί με σκοπό τη μελέτη του ζητήματος αυτού. Επικουρικά αξιοποιήσαμε αρχειακό υλικό και από το αρχείο του Δήμου Αθηναίων, όπου εστίασαμε στα Πρακτικά των Συνεδριάσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, το διάστημα αμέσως μετά την ανάληψη των Αγώνων του 2004. Σημαντικά στοιχεία για τη μελέτη μας, αντλήθηκαν επίσης από τη Μπενάκειο Βιβλιοθήκη και τη Βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Η *Εφημερίδα των Συζητήσεων της Βουλής* των ετών 1893 – 1896 και τα *Πρακτικά της Βουλής*, της περιόδου 1997 – 2004. Σημαντικό βοήθημα συν τοις άλλοις υπήρξαν και τα δημοσιευμένα έγγραφα της Διεύθυνσης Κοινοβουλευτικού Ελέγχου της Βουλής. Ένας δεύτερος βασικός άξονας για την έρευνα και για τις δύο εξεταζόμενες περιόδους 1896 και 2004, και ειδικά για τη δεύτερη, αποτέλεσε ο Τύπος. Για την πρώτη περίοδο το 1896, εξετάστηκε το σύνολο σχεδόν του εκδιδόμενου ελληνικού Τύπου της περιόδου (1894 – 1896). Στην περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, η έλλειψη αναλυτικής βιβλιογραφίας και μιας συνθετικής εργασίας για το θέμα επέβαλε την εκτενή προσφυγή στον Τύπο της εποχής. Ο μεγάλος όγκος του υλικού διευκόλυνε την παρουσίαση των γεγονότων και έδωσε αφορμή για περαιτέρω εμβαθύνσεις.

Ο ρόλος του ελληνικού Τύπου και τις δύο φορές που φιλοξενήθηκαν οι Αγώνες στην Αθήνα, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στο εγχείρημα. Οι εφημερίδες το 1896 υπήρξαν ουσιαστικά ο στυλοβάτης της διοργάνωσης, αλλά και το 2004 στην πλειοψηφία τους παρείχαν ένθερμη υποστήριξη. Ο παρεμβατικός λόγος των πολιτικών εφημερίδων για τα θέματα των Αγώνων αποκαλύπτει τη δυναμική της συμβολής τους στην εξέλιξη των πραγμάτων. Το γεγονός ότι ο Τύπος και για τις δύο ολυμπιακές διοργανώσεις, είναι ο

κεντρικός φορέας δημόσιας έκφρασης και αντιπαράθεσης απόψεων αναφορικά με τους Αγώνες, αναβαθμίζει το ρόλο του πολύ πέραν του ενημερωτικού καθήκοντος. Σε κάθε περίπτωση από τη στιγμή που ανέκυψε ολυμπιακό ζήτημα στη χώρα και σε όλη τη μετέπειτα εξέλιξή του, ο Τύπος επέδειξε ενεργητική στάση. Είναι χαρακτηριστικές οι περιπτώσεις των εφημερίδων *Ακρόπολις* το 1896 και *Τα Νέα* το 2004. Τα δύο έντυπα εκτός του ότι αγκάλιασαν τη διοργάνωση του 1896 και του 2004 αντίστοιχα, επέδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την ολυμπιακή μνήμη.

Με αιχμή τους αναβιωμένους Αγώνες, η *Ακρόπολις* του Βλάση Γαβριηλίδη εξέδωσε το 1896 το καλαίσθητο λεύκωμα, *Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896*, και εκατό χρόνια μετά το 1996, *Τα Νέα* συμμετέχοντας στον εορτασμό του γεγονότος, σε συνεργασία με την Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων, προχώρησαν στην έκδοση του ογκώδους τόμου, *100 χρόνια Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία*. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά στο προλογικό σημείωμα αυτής της έκδοσης της εφημερίδας, με τον τρόπο αυτό, συνεχίζεται η «παράδοση της υποστήριξης του Ολυμπιακού Κινήματος από τον Δημοσιογραφικό Οργανισμό Λαμπράκη, μέσα από τα έντυπα και τα ειδικά αφιερώματα».

Για τις ανάγκες της έρευνας αξιοποιήθηκαν επίσης απομνημονεύματα πρωταγωνιστών της υπόθεσης, μαρτυρίες, κείμενα εποχής και ένα πλήθος από επίσημα δημοσιεύματα. Παράλληλα χρησιμοποιήθηκε τόσο η βιβλιογραφική παραγωγή για τους Αγώνες, όσο και εκείνη που αφορούσε τις οικείες περιόδους. Η χρήση γενικής και ειδικής βιβλιογραφίας διευκόλυνε την ένταξη του γεγονότος στο ελληνικό γίγνεσθαι, ένα από τα ζητούμενα της έρευνας, ενώ οφείλει να επισημανθεί πως η χρονική εγγύτητα στα γεγονότα που εξιστορούνται στο δεύτερο μέρος της έρευνας, δημιουργεί ορισμένες επιφυλάξεις έναντι των διατιθέμενων πηγών. Αυτή η επισήμανση καταγράφεται ως μια κρίσιμη παράμετρος, η οποία ίσως προσδίδει στις ερμηνείες που διατυπώνονται το στοιχείο της παροδικότητας. Εκτός των παραπάνω, προσφύγαμε επιπλέον και στη χρήση σχετικού τηλεοπτικού υλικού. Η συγχρονικότητα της θεματικής του 2004, οδήγησε στην αναζήτηση, παρακολούθηση και αξιοποίηση εκπομπών δημοσιογραφικής έρευνας και παρουσίασης ντοκιμαντέρ καθώς και τηλεοπτικών συνεντεύξεων ώστε να φωτιστούν πτυχές της έρευνας. Τέλος ως παραλειπόμενο της έρευνάς μας, σημειώνεται η αδυναμία μας για προσωπικούς λόγους, της χρήσης συνεντεύξεων με κεντρικά πρόσωπα που

διαδραμάτισαν καίριο ρόλο στη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων της «Αθήνα 2004» και θα φώτιζαν ενδεχομένως όψεις των ερευνητικών ερωτημάτων της διατριβής.

Επισκόπηση βιβλιογραφίας

Στην ελληνική ιστοριογραφία το έργο της Καθηγήτριας Νεότερης και Σύγχρονης Ιστορίας Χριστίνας Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις αστικής κοινωνικότητας – Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870 – 1922*, που εκδόθηκε το 1997, στη συγκυρία της ανάληψης των Αγώνων του 2004, αποτελεί σημείο αναφοράς για την προσέγγιση και μελέτη της ιστορίας του νεότερου ελληνικού αθλητισμού. Συγκεκριμένα για την έρευνά μας, υπήρξε άκρως βοηθητική η παρακολούθηση της εξέλιξης των αντιλήψεων σχετικά με τη σωματική άσκηση μετά τη δημιουργία του ελληνικού κράτους και η ανάδειξη του τρόπου μετάβασης από την αδιαφορία και την αμφισβήτηση στην αποδοχή και εν τέλει την εδραίωσή της. Στη μελέτη της η Κουλούρη αναδεικνύει τις συνέπειες της τέλεσης των Αγώνων του 1896 στην αθλητική κίνηση της χώρας, ενώ αφιερώνει ένα υποκεφάλαιο στην αναβίωση έχοντας προηγουμένως αναλύσει το νεότερο χαρακτήρα των σπορ και την εμφάνισή τους στην Ελλάδα. Χρήσιμες είναι οι παρατηρήσεις που διατυπώνονται για τη θεωρία του ερασιτεχνισμού και την επιρροή την οποία άσκησε στη λειτουργία των αθλητικών συλλόγων και θεσμών και ακόμη περισσότερο των Ολυμπιακών Αγώνων.

Μέχρι το 1997 που εκπονείται η πρώτη αυτή μελέτη κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας, εξετάζοντας το ολυμπιακό και αθλητικό φαινόμενο στη βάση των κανόνων της σύγχρονης ιστοριογραφίας το ενδιαφέρον για τους Ολυμπιακούς Αγώνες υπήρξε έντονο και πληθωρικό αλλά δεν διέθετε επιστημονική πειθαρχία και ερευνητική σκέψη. Η κύρια εντούτοις τάση, η οποία επικρατούσε τους προσέγγιζε εντός του στενού πλαισίου της φυσικής αγωγής, ενώ η ίδια η στερεότυπη ανάλυση των Αγώνων της Αθήνας του 1896 είχε αυστηρά εθνοκεντρικό προσανατολισμό. Παράλληλα στο πεδίο της ολυμπιακής ιστορίας υπάρχει και το δεδομένο της επίσημης γραπτής τους αφήγησης από τους ελληνικούς και τους διεθνείς αθλητικούς φορείς. Οι παράγοντες αυτοί σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η ξεχωριστή σχέση της Ελλάδας με το σύγχρονο Ολυμπιακό κίνημα, έχει υιοθετηθεί ως μια πάγια και διαχρονική άποψη που δεν έχει μάλιστα αμφισβητηθεί ποτέ μέχρι και σήμερα από τις πολιτικές ηγεσίες, ευνόησαν εξιδανικευτικές οπτικές. Δυσκολίες εξάλλου προκύπτουν για τον κριτικό λόγο, εξαιτίας της πολύμορφης φύσης

του ολυμπιακού θεσμού, ενός ζωντανού δηλαδή ιστορικού προϊόντος, που έχει την εγγενή ικανότητα να προσαρμόζεται κατά τις περιστάσεις.

Η σύγχρονη διερεύνηση του θέματος ενισχύθηκε με την συγκυρία της φιλοξενίας των Αγώνων του 2004, δίνοντας την ευκαιρία για μια επαναπροσέγγιση και αναδιήγηση των Αγώνων του 1896. Έτσι ο συλλογικός τόμος, *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1906*, σε επιμέλεια της Χριστίνας Κουλούρη και έκδοση της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (2004) διεύρυνε τους ερμηνευτικούς ορίζοντες της μελέτης και επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την προσέγγιση της θεματικής του 1896. Η πρωτότυπη αυτή μελέτη που αποτελεί μέρος της αξιοποίησης των επιστημονικών δεδομένων, τα οποία προέκυψαν από την καταγραφή και ταξινόμηση του αρχείου της Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, τοποθετεί την ολυμπιακή υπόθεση στον ιστορικό της περίγυρο, εστιάζοντας περισσότερο στις κοινωνικές, οικονομικές, πολιτικές και πολιτισμικές παραμέτρους των πρώτων διεθνών Αγώνων του 1896 και της Μεσοολυμπιάδας του 1906, θίγοντας θέματα ανεξέταστα μέχρι τότε από την οικεία βιβλιογραφία, όπως ιστοριογραφικά, ανθρωπολογικά, ταυτότητας των πόλεων – πρωτευουσών εθνικών κρατών και φύλου. Με το έργο αυτό μπορούμε να πούμε ότι καλύφθηκαν τα μεγάλα κενά, τα οποία υπήρχαν στη θεματική των Αγώνων του 1896, γεγονός που υπήρξε ασφαλώς θετικό για την έρευνά μας.

Επίσης ο συλλογικός τόμος, *Η Αθήνα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα – Οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες* (2004), που εκδόθηκε από την Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, με την επιστημονική επιμέλεια των Αλίκη Σολωμού - Προκοπίου και Ιφιγένεια Βογιατζή, εντάσσει τη διοργάνωση στο ιστορικό της περιβάλλον, δίνοντας ιδιαίτερα βάρος στην παρουσίαση της αθηναϊκής πνευματικής και καλλιτεχνικής ζωής και στην ανάδειξη της φυσιογνωμίας της ελληνικής πρωτεύουσας. Εκτός από την αποτύπωση της ιδεολογικής ατμόσφαιρας της εποχής στον τόμο αυτό, προσφύγαμε για την επόπτευση της τροχιάς των γεγονότων, που αρχίζοντας από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα, οδήγησαν τελικά στην απόφαση αναβίωσης των Αγώνων.

Για τη μελέτη της ανασύστασης των Αγώνων διαχρονική πηγή συνιστά το έργο του Ιωάννη Χρυσάφη, *Οι Σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες* (1930). Πίσω από τον πλούτο των πληροφοριών και των παρατηρήσεων διακρίνεται η προσωπική ματιά του γράφοντος, που βίωσε από κοντά τα γεγονότα. Ο Χρυσάφης παρέχει μια εκτενή αφήγηση

του ελληνικού ενδιαφέροντος για τον αρχαίο ολυμπιακό θεσμό, πριν από την αναβίωση, με χαρακτηριστική βέβαια περίπτωση την τέλεση των Ολυμπίων (1859, 1870, 1875, 1889) στην Αθήνα, ενώ δίνει μια ολοκληρωμένη εικόνα της γυμναστικής και αθλητικής κίνησης στην Ελλάδα. Επίσης πολύ κατατοπιστικές για την έρευνά μας υπήρξαν οι περιγραφές του αναφορικά με την πρόταση μόνιμης τέλεσης των Αγώνων στην πόλη της αναβίωσής τους. Έπειτα για το ρόλο και την δράση του πρώτου προέδρου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής Δημήτριου Βικέλα στους Αγώνες του 1896 αλιεύσαμε αρκετά στοιχεία, όπως επιστολές, ομιλίες και άρθρα από το βιογραφικό έργο *Τρεις Άνθρωποι - Συμβολή εις την ιστορίαν του ελληνικού λαού (1780 – 1935)*, τ.2^{ος}, Δημήτριος Βικέλας, (1953) του ανιψιού του, Αλέξανδρου Οικονόμου.

Στη σχέση μεταξύ της ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων και του τρόπου με τον οποίο η πολιτική και ιδεολογική ταυτότητα του σύγχρονου ελληνικού κράτους τη διαμόρφωσε και την προσδιόρισε, επικεντρώνεται ο ιστορικός των Ολυμπιακών Αγώνων Κωνσταντίνος Γεωργιάδης, στο βιβλίο του *Olympic Revival – The Revival of the Olympic Games in Modern Times* (2003). Η μελέτη αυτή μας παρείχε μια βάση στοιχείων, υποστηρικτικών για την έρευνα σε σχέση με την ανάλυση των γεγονότων έως το διεθνές αθλητικό συνέδριο της Σορβόνης και το στάδιο προετοιμασίας και τέλεσης των Αγώνων του 1896, προσφέροντας μια αναλυτική αποτίμηση της σημασίας τους.

Από τις σχετικά πρόσφατες εκδόσεις μελετητών της ελληνικής ιστορίας για το θέμα μας, ξεχωρίζει αυτή του Michael Llewellyn Smith, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα – Η γένεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων* (2004), η οποία παρουσιάζει τη διοργάνωση των Αγώνων του 1896 στο ιστορικό της πλαίσιο, ελληνικό και διεθνές, ως έκφανση του «εξευρωπαϊσμού» της Ελλάδας. Επιπρόσθετα στο τελευταίο κεφάλαιο αυτού του βιβλίου συναντώνται και περιεκτικές αναφορές στο 2004, ενώ διατυπώνονται και αξιοπρόσεκτες παρατηρήσεις για το χαρακτήρα της ελληνικής παρουσίας στο διεθνή αθλητικό θεσμό.

Στο πεδίο των διδακτορικών ερευνών, η διατριβή του Αλέξανδρου Καποδίστρια, *Η Οργάνωση και η Επιτέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*, η οποία κατατέθηκε το 2005 στο Πάντειο Πανεπιστήμιο – Τμήμα Κοινωνιολογίας, εξετάζει τους πρώτους Αγώνες της Αθήνας στη βάση ενός ερμηνευτικού πλαισίου, το οποίο συνεκτιμά τις συγκυρίες της εποχής. Ο προσανατολισμός της εργασίας του Καποδίστρια εγγράφεται

στο φάσμα της μετά – δομικής ιστορικής κοινωνιολογίας. Από αυτή την αφετηρία διερευνά ορισμένες θεωρητικές προσεγγίσεις, που αντιπροσωπεύουν τους δύο κεντρικούς άξονες κατάταξης του αθλητισμού ως «πολιτισμικό είδος», το «παιχνίδι» και το «θέαμα». Από την ανάλυσή του εστίασαμε στις νέες αστικές τάξεις που αναπτύσσονται με την ευκαιρία των Αγώνων και εκδηλώνονται σε σχέση με το ζήτημα του ερασιτεχνισμού το οποίο ανέκυψε το 1895.

Στην περίπτωση των πρώτων Ολυμπιακών της Αθήνας η ξένη βιβλιογραφία που προσεγγίζει κριτικά και αναλυτικά τη διασύνδεσή τους με το ιστορικό πλαίσιο, βοήθησε καταλυτικά την έρευνα μας. Συγκεκριμένα, πολύτιμη στάθηκε η συμβολή της έκδοσης *Pierre de Coubertin 1863 - 1937, Olympism, Selected Writings*, (2000), σε επιμέλεια του Norbert Muller. Πρόκειται για ένα θησαυρό τεκμηρίων, ο οποίος περιλαμβάνει κείμενα του κύριου πρωταγωνιστή της αναβίωσης (ομιλίες, άρθρα, αλληλογραφία). Η επιμέλεια του Muller διευκολύνει την ερμηνευτική τους κατανόηση, προσφέροντας το έδαφος για την κριτική τους προσέγγιση. Για τους ίδιους λόγους ήταν ιδιαίτερα βοηθητικό και ένα ακόμη έργο του N. Muller. Πρόκειται για την έκδοση, *One hundred years of Olympic Congresses 1894 – 1994 - History – objectives – achievements* (1994), η οποία περιλαμβάνει όλα τα καταστατικά κείμενα των ολυμπιακών συνεδρίων της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, που πραγματοποιήθηκαν στην διάρκεια ενός αιώνα. Οφείλει να αναφερθεί ότι και τα δύο αυτά έργα του Muller έχουν εκδοθεί από τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή, δείγμα της ξεχωριστής φροντίδας που επιδεικνύει για την ιστορία της.

Επίσης η ειδική έκδοση του περιοδικού, *The International Journal of the History of Sport* (2006), με θέμα τη συμβολή του Coubertin στην αναβίωση των Ολυμπιακών, βασισμένη σε εκτενή αποσπάσματα του γνωστού έργου του John MacAloon, *This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games (Sport in the Global Society)*, που κυκλοφόρησε το 1981, συνέδραμε με τον πλούτο του υλικού της, στην προσέγγιση αρκετών ερευνητικών μας ζητημάτων. Ο MacAloon περιλαμβάνει στην ανάλυση του ενδιαφέρουσες ψυχολογικές ερμηνείες της στάσης του Coubertin κατά την διάρκεια της περιόδου κυοφορίας της αναβίωσης, ενώ καταπιάνεται εκτενώς με τις εστίες επιρροής των σκέψεων και των αντιλήψεών του. Για τους πρώτους Αγώνες της Αθήνας, ο MacAloon επιστρατεύει την ανθρωπολογική προσέγγιση δίνοντας περισσότερο βάρος στο τελετουργικό τους κομμάτι και λιγότερο στο αγωνιστικό. Μας

προσφέρει επίσης μια λεπτομερειακή περιγραφή των ζυμώσεων στην ελληνική πρωτεύουσα, μετά την απόφαση του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου του Ιουνίου του 1894, με αιχμή την ανάληψη της διοργάνωσης των Αγώνων. Στη διεξοδική του ανάλυση για τις επιπτώσεις των Αγώνων του 1896 στην εν γένει πορεία των ελληνικών υποθέσεων, ο MacAloon διεισδύει στο ελληνικό πολιτικό και οικονομικό γίγνεσθαι και περιγράφει την πατριωτική έξαρση που εκδηλώθηκε με αφορμή την επιτυχημένη τους τέλεση. Οι επισημάνσεις του, οι οποίες υποστηρίζονται από μια ισχυρή βάση τεκμηρίωσης, λήφθηκαν σοβαρά υπόψη στην έρευνά μας.

Πρέπει να επισημανθεί ότι στις προηγούμενες εκδόσεις της ξένης βιβλιογραφίας, ο Coubertin κατέχει την πρωτοκαθεδρία στην αφήγηση αναφορικά με τους συντελεστές της αναβίωσης. Μια διαφορετική πραγμάτευση του θέματος, που εν πολλοίς αμφισβητεί τον κυρίαρχο ρόλο που αποδίδεται στον Coubertin μας προσφέρει το έργο, *The Modern Olympics. A Struggle for Revival* του David Young (1996). Στηριζόμενος σε πρωτογενές υλικό ο Young ερευνά την αναβίωση με άξονα τεκμηρίωσης τη συμβολή του Άγγλου γιατρού William P. Brookes και επιβλέπει σχεδόν εξαντλητικά τις πολιτικές της διαστάσεις. Παρά το γεγονός ότι ορισμένοι από τους συλλογισμούς του διατυπώνονται υπό το βάρος μιας προφανούς αιτιοκρατικής αντίληψης για την πορεία των ολυμπιακών πραγμάτων, η μελέτη συνολικά συνέβαλε στην ερευνητική προσπάθεια.

Σε αντίθεση με τους Αγώνες του 1896, οι οποίοι έτυχαν αυξημένου ερευνητικού ενδιαφέροντος που τροφοδοτήθηκε με την ευκαιρία της συμπλήρωσης των εκατό χρόνων από την αναβίωση του αρχαίου θεσμού και την τέλεση της πρώτης σύγχρονης ολυμπιακής γιορτής, οι Ολυμπιακοί του 2004 ως εγχείρημα, παραμένουν στο μεγαλύτερο μέρος τους ανεξέταστοι. Αυτό δικαιολογείται εν μέρει λόγω της σχετικά μικρής χρονικής απόστασης από τα γεγονότα. Έτσι η βιβλιογραφία για τους Αγώνες του 2004 είναι περιορισμένη και τα περισσότερα έργα έχουν δημοσιευτεί στη διάρκεια της προετοιμασίας τους. Η μελέτη των Γεωργία Γιαννακούρου και Ελένη Τροβά, *Ολυμπιακοί Αγώνες και Δίκαιο* (2001), συνιστά καθοριστική συμβολή στην σχετική εργογραφία, αφού μας κατατοπίζει διεξοδικά για το νομικό περιβάλλον του εγχειρήματος, προσφέροντας αναλύσεις και σχόλια για τη νομοθετική παραγωγή της πρώτης φάσης προετοιμασίας (1998 – 2000), στη διάρκεια της οποίας μπήκαν τα θεσμικά και οργανωτικά της θεμέλια. Η μελέτη πρόσφερε σημαντικές διευκολύνσεις στην

προσπάθεια κατανόησης ζητημάτων κομβικής σημασίας για τη φύση και το χαρακτήρα της σύνθετης από πολλές απόψεις ολυμπιακής υπόθεσης.

Στη διερεύνηση της οικονομικής τους δυναμικής αποσκοπεί η έκδοση των Νέλλη Καψή και Ελένη Μπενέκη, *Ολυμπιακοί Αγώνες και επιχειρήσεις. Στήριξη και προσδοκία κέρδους* (2004). Στη μελέτη παρατίθενται στοιχεία για τον προϋπολογισμό τους και τον αντίκτυπο που άσκησαν στην ελληνική οικονομία. Χρήσιμες αποδείχθηκαν οι αναφορές στον ολυμπιακό προϋπολογισμό και τα σχόλια για επιμέρους θέματα, όπως οι πηγές των εσόδων της διοργάνωσης, το χορηγικό της πρόγραμμα και τα οφέλη που υπήρξαν για την εγχώρια επιχειρηματική δραστηριότητα στον τουρισμό, στο λιανεμπόριο, στην κτηματαγορά, στις κατασκευές και σε άλλους κλάδους. Στην έκδοση των Καψή και Μπενέκη σκιαγραφείται η οικονομική δυναμική που αναπτύχθηκε με αιχμή τους Αγώνες, ενώ η εξέτασή τους από οικονομική σκοπιά δίνει την ευχέρεια στις συγγραφείς να καταθέσουν αξιολογες κρίσεις για τη μεταολυμπιακή κληρονομιά και τις χαμένες ευκαιρίες τους.

Διαφωτιστική για την έρευνά μας υπήρξε επίσης η μελέτη του Πέτρου Συναδινού, *Ο αγώνας μιας πόλης* (2004), η οποία εξετάζει τους Ολυμπιακούς Αγώνες υπό το πρίσμα του ανταγωνισμού των σύγχρονων μητροπόλεων. Το συγκριτικό πλεονέκτημα αυτής της μελέτης, σε σχέση με τη συναφή βιβλιογραφία, είναι η τεχνική αξιολόγηση που παρουσιάζει για 14 μεταπολεμικές ολυμπιακές διοργανώσεις (1948 – 2000), διαμορφώνοντας έτσι ένα μοντέλο αξιολόγησης με πολλαπλά διεπιστημονικά κριτήρια. Ο Συναδινός, διαθέτοντας πλούσια εμπειρία από την σύνταξη των Φακέλων Υποψηφιότητας του 1996 και του 2004, την πρώτη φορά ως μέλος της ομάδας εκπόνησης και τη δεύτερη ως επικεφαλής της, μας προσφέρει γνώσεις και πληροφορίες με χαρακτήρα χρονικού της δεκαοκτάχρονης αυτής πορείας (1986 – 2004), δίνοντας επίσης μια πολύπτυχη εξέταση του ζητήματος του κόστους και της μεταολυμπιακής χρήσης των εγκαταστάσεων.

Πολύτιμη πηγή πληροφοριών, ειδικά για τη φάση της διεκδίκησης των Αγώνων του 2004, αποτέλεσε το πόνημα του Τάσου Τέλλογλου, *Η πόλη των Αγώνων* (2004). Το βιβλίο αποτέλεσε μια εκτενούς δημοσιογραφικής έρευνας συγκεντρώνει εμπιστευτικές επιστολές, δημόσια έγγραφα, μελέτες, προτάσεις και συνεντεύξεις και αποτελεί ένα ισχυρό στήριγμα για τη σύνθεση της μελέτης μας. Η εξέταση των επιπτώσεων της

ολυμπιακής υπόθεσης στην εικόνα, την οργάνωση και τη λειτουργία της πόλης εν όψει των Αγώνων, ενισχύεται από τις δεκάδες συνεντεύξεις με πρωταγωνιστές του εγχειρήματος, που είχαν την ευθύνη σχεδιασμού και συντονισμού της προσπάθειας αναμόρφωσης της ελληνικής πρωτεύουσας. Για την κατανόηση των μεταβολών στη φυσιολογία του διεθνούς ολυμπιακού κινήματος, από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, ένα πολύ χρήσιμο βοήθημα αποτελεί το βιβλίο του Διευθυντή Μάρκετινγκ της ΔΟΕ Michael Payne, *Ολυμπιακό Χρυσάφι* (2005). Ο Payne είχε σημαντική συμβολή στη μετάβαση του Ολυμπιακού Κινήματος από την πλήρη οικονομική κατάρρευση στην ευρωστία. Η αφήγηση της πρωτοποριακής στρατηγικής μάρκετινγκ που ακολούθησε η Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή, είχε ως αποτέλεσμα, σε σύντομο σχετικά χρόνο να πετύχει την οικονομική της ανάπτυξη και αυτοτέλεια. Για τη διοργάνωση της Αθήνας ο Payne αφιερώνει ένα κεφάλαιο, στο οποίο αναφέρεται σε άγνωστες πτυχές και γεγονότα της επτάχρονης προετοιμασίας τους, με κριτικά σχόλια και παρατηρήσεις.

Η αυτοβιογραφική έκδοση του προέδρου της ΔΟΕ, Juan Antonio Samaranch, *21 χρόνια στην προεδρία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής* (2002), περιγράφει την ανάδειξη του Ισπανού αθλητικού παράγοντα στην κορυφή του διεθνούς αθλητισμού. Τα 21 χρόνια της προεδρίας του, (1980 – 2001), της δεύτερης μεγαλύτερης σε διάρκεια μετά του Coubertin που έφτασε τα 29 έτη (1896 – 1925), συμπίπτουν με την όξυνση του ενδιαφέροντος της Ελλάδας για τη φιλοξενία της διοργάνωσης, γεγονός το οποίο καθιστά την κατάθεση της μαρτυρίας του ξεχωριστής σημασίας για την έρευνα. Επί προεδρικής θητείας του Samaranch διεκδικήθηκαν άλλωστε οι Αγώνες του 1996 και του 2004. Η αναδρομή του σε ανέκδοτα περιστατικά των υποψηφιοτήτων της Αθήνας, οι δεσμοί με την Ελλάδα και οι σχέσεις με την πολιτική και αθλητική ηγεσία της χώρας που παρουσιάζονται ανάγλυφα στο βιβλίο, υπήρξε αφορμή για περαιτέρω ερευνητική αναζήτηση. Σημειώνεται ότι την επιμελημένη ελληνική έκδοση προλογίζει η πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004, Γιάννα Αγγελοπούλου.

Πρόσφορες για ερμηνευτική αξιοποίηση υπήρξαν και οι αναφορές του Κώστα Σημίτη στον απολογισμό της πρωθυπουργικής του θητείας (1996 – 2004), όπως επιχειρείται στην έκδοση, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996 – 2004* (2005). Από τα πέντε συνολικά υποκεφάλαια του δευτέρου κεφαλαίου, το οποίο παρουσιάζει το έργο που επιτελέστηκε στη διάρκεια της οκταετούς διακυβέρνησης, το τελευταίο στη σειρά

αφιερώνεται στους Αγώνες του 2004. Σε μια έκταση δεκαέξι σελίδων πραγματοποιείται η επισκόπηση του εγχειρήματος από τη διεκδίκηση μέχρι την αποτίμησή του, ενώ σποραδικές αναφορές σε διάφορες πλευρές του υπάρχουν και σε αρκετά άλλα σημεία του βιβλίου. Διάσπαρτες αναφορές στη διοργάνωση απαντώνται και στον τόμο, *Στόχοι – Στρατηγική – Προοπτικές* (2007), όπου περιέχονται ομιλίες και άρθρα του Κώστα Σημίτη για το διάστημα 2000 – 2006.

Μία ακόμα χρήσιμη έκδοση είναι αυτή του επικεφαλής της οργανωτικής προσπάθειας των Αγώνων (1998 – 2000), Κώστα Μπακούρη, *Αθήνα 2004 Ο Ακήρυκτος Πόλεμος* (2014). Ο Μπακούρης υπεισέρχεται σε παρασκηνιακές στιγμές της προετοιμασίας, δίνοντας μια πλήρη εικόνα της κατάστασης σε αυτή τη φάση. Ο συγγραφέας καταθέτει την άποψή του για τα γεγονότα, ενώ δε διστάζει να αποκαλύψει τις έντονες αντιθέσεις και τριβές στις σχέσεις της Οργανωτικής Επιτροπής με το πολιτικό προσωπικό της χώρας. Στο βιβλίο γίνεται ένας απολογισμός της περιόδου 1998 – 2000 ειδικότερα, και του ολυμπιακού εγχειρήματος γενικότερα. Βοηθητικές εξάλλου ήταν οι επισημάνσεις του για τη διαδικασία ωρίμανσης των ολυμπιακών έργων και την κοστολόγησή τους.

Από την πυκνή συγγραφική δραστηριότητα που παρατηρήθηκε την περίοδο των ολυμπιακών προετοιμασιών και κορυφώθηκε το έτος των Αγώνων, ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τους ερευνητικούς μας σκοπούς παρουσιάζει η εργασία του John Ross, *Ολυμπιακοί Αγώνες – Επιστροφή στην κοιτίδα*, που εκδόθηκε ταυτόχρονα και στην αγγλική γλώσσα με τον τίτλο, *Olympic Homecoming – Greece's legacy and the 2004 Athens Games* (2004). Το βιβλίο πραγματεύεται το ρόλο της Ελλάδας στο Ολυμπιακό κίνημα και την ολυμπιακή παράδοση στην καθημερινή ζωή της χώρας, μέσα από μια αφήγηση που διακρίνεται για την ευρεία κάλυψη των γεγονότων. Για να το επιτύχει αυτό ο Ross, υιοθετεί από πλευράς διάρθρωσης το σχήμα, αρχαίοι αγώνες – σύγχρονη αναβίωση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα – πορεία μέχρι το 2004, το οποίο ακολουθεί σε γενικές γραμμές και η δική μας έρευνα. Ο Ross επιστρατεύοντας την επιστημονική και δημοσιογραφική του ιδιότητα, προσφέρει μέσα από ένα βομβαρδισμό λεπτομερειών ένα χρήσιμο βοήθημα για την έρευνα της συγκεκριμένης θεματικής της διατριβής. Στους Αγώνες του 2004 αφιερώνεται το τρίτο μέρος του βιβλίου (κεφ. 8^ο – 13^ο), από το οποίο αντλήσαμε στοιχεία και πληροφορίες για τη μελέτη μας. Τα έξι αυτά κεφάλαια για τη διοργάνωση

της Αθήνας εμπλουτίζονται με αναφορές στην εξέλιξη του ολυμπιακού θεσμού στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα.

Στο χώρο των ακαδημαϊκών ερευνών οι Αγώνες του 2004 υπήρξαν προσφιλές πεδίο μελέτης σε σχέση με τις υλικοτεχνικές, καλλιτεχνικές, οικολογικές και αθλητικές τους παραμέτρους, στα πλαίσια εκπόνησης μεταπτυχιακών εργασιών. Μετά την τέλεση των Αγώνων το ενδιαφέρον αυτό ατόνησε. Σε επίπεδο διδακτορικών διατριβών το πιο πρόσφατο εγχείρημα, σε μερική συνάφεια με την έρευνά μας, είναι η διατριβή της Βασιλικής Τζαχρίστα, *Ολυμπισμός και Ολυμπιακή Παιδεία μέσα από τη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία και το Πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας «Αθήνα 2004»*. Η διατριβή υποστηρίχθηκε το 2013 στο Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου – Σχολή Κοινωνικών Επιστημών – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής. Αντικείμενο της εκτενούς έρευνας της Τζαχρίστα είναι η ανάδειξη των κυρίαρχων ιδεολογικών και εκπαιδευτικών αναπαραστάσεων του Προγράμματος Ολυμπιακής Παιδείας, το οποίο ενσωματώθηκε στο εκπαιδευτικό σύστημα της Ελλάδας με αφορμή τη διοργάνωση των Αγώνων του 2004. Χρήσιμες για τη δική μας προβληματική ήταν οι αναλύσεις σχετικά με την έννοια και το αξιακό περιεχόμενο του Ολυμπισμού.

Η επισκόπηση της βιβλιογραφίας περιλαμβάνει επίσης τη μονογραφία, *Wrestling with the Ancients – Modern Greek Identity and the Olympics (2004)*, του ιστορικού Αλέξανδρου Κιτρορέφ. Η ιστορική ανάλυση που ακολουθεί ο Κιτρορέφ, όσον αφορά την ελληνική παρουσία διαχρονικά στο σύγχρονο θεσμό των Ολυμπιακών Αγώνων, ήταν ιδιαίτερα χρήσιμη και επηρέασε σε σημαντικό βαθμό την προσέγγισή μας. Σύμφωνα με τον Κιτρορέφ, η Ελλάδα επιχειρεί να διατηρήσει την προνομιακή της θέση στο διεθνές Ολυμπιακό Κίνημα, λαμβάνοντας υπόψη το ρόλο της, τόσο ως επιβεβαίωση της αρχαίας της κληρονομιάς, όσο και ως ένα μέσο, ώστε να επιτύχει τη διεθνή της αναγνώριση. Η προβληματική αυτή αφορά και μέρος των δικών μας ερωτημάτων, συνεισφέροντας στην ερμηνευτική βάση της έρευνάς μας.

Δομή της έρευνας

Τη δομή της έρευνάς μας καθόρισαν οι μεθοδολογικοί της άξονες και το διατιθέμενο ερευνητικό υλικό. Η διάρθρωση της προβληματικής γίνεται σε δύο επίπεδα θεματικής ανάλυσης. Το πρώτο επίπεδο επικεντρώνεται στην παρουσίαση των φάσεων εξέλιξης της ολυμπιακής υπόθεσης και το δεύτερο στη διαπλοκή της με την πραγματικότητα των ετών

1893-1896 και 1997-2004 και ευρύτερα στη σχέση με την εποχή της. Στα δύο μέρη της έρευνας, το πρώτο μέρος για το 1896 και το δεύτερο για το 2004, συνυφαίνονται και τα δύο επίπεδα θεματικής ανάλυσης των ολυμπιακών διοργανώσεων της Αθήνας.

Το πρώτο μέρος της διατριβής εξετάζει τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας του 1896. Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται την ανασύσταση του αρχαίου θεσμού στο νεότερο κόσμο. Η συνοπτική επισκόπηση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων θεωρήθηκε αναγκαία για ουσιαστικούς και όχι τυπικούς λόγους, αφού εμφολοχωρούν στις αναφορές των Αγώνων της Αθήνας, προκαλώντας την εικονογράφηση της μακραίωνης ιστορικής τους διαδρομής. Στη συνέχεια της αφήγησης εντοπίζονται οι καταβολές των σπορ και παρουσιάζεται η εξάπλωσή τους από τη νησιωτική Αγγλία στην ηπειρωτική Ευρώπη και τη Βόρεια Αμερική. Η γέννηση των σπορ προσεγγίζεται μέσα από τις κοινωνιολογικές θεωρίες που εμφανίστηκαν κατά τη δεκαετία του 1970 και έδωσαν πλούσια ερμηνευτικά εργαλεία στην ιστορική έρευνα.

Η μελέτη της ανάδυση των σπορ στις νεότερες αστικές κοινωνίες είναι πλήρως απαραίτητη για την κατανόηση της πορείας των πραγμάτων από την κυοφορία της ιδέας αναβίωσης, έως την απόφαση της υλοποίησής της, τον Ιούνιο του 1894, που επιχειρείται σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο. Η εστίαση στην ελληνική ολυμπιακή εμπειρία του 19^{ου} αιώνα και η παρακολούθηση της αθλητικής και γυμναστικής κίνησης στη χώρα, γίνεται για λόγους αντίληψης των συνθηκών που επικρατούσαν στη γενέτειρα του θεσμού. Να σημειωθεί ότι η αφήγηση του πρώτου κεφαλαίου της έρευνας ακολουθεί το πρότυπο των σχετικών βιβλιογραφικών αναφορών, οι οποίες συντελούν καθοριστικά στη συνοχή και ερμηνεία των κατοπινών γεγονότων. Αμέσως μετά, στο τέταρτο υποκεφάλαιο, διερευνώνται οι εργασίες του αθλητικού συνεδρίου που έλαβε χώρα στο Παρίσι τον Ιούνιο του 1894. Η εξέταση των εργασιών του συνεδρίου της αναβίωσης επιτρέπει να προσδιοριστούν οι συνθήκες λήψης της απόφασης τέλεσης των πρώτων Αγώνων στην ελληνική πρωτεύουσα, επιλογή που εγγράφεται στο πλαίσιο του συμβολικού και ιδεολογικού περιεχομένου του νέου διεθνούς αθλητικού θεσμού. Με το πέμπτο αυτό υποκεφάλαιο ολοκληρώνεται η επιβεβλημένη αναφορά στην ιστορικότητα του γεγονότος της αναβίωσης.

Το έκτο υποκεφάλαιο φιλοδοξεί να ανιχνεύσει το ιστορικό πλαίσιο της περιόδου. Ως συμβατική αρχή ορίζεται το γεγονός της πτώχευσης, τον Δεκέμβριο του 1893, λίγο

μετά το σχηματισμό της έβδομης τρικουπικής κυβέρνησης. Καταγράφεται η στάση των κομμάτων και των αρχηγών τους, ο ρόλος του ελληνικού και ξένου Τύπου και η πορεία της διαπραγμάτευσης με τους δανειστές. Επίσης παρουσιάζεται αναλυτικά η παραίτηση της κυβέρνησης Τρικούπη και σκιαγραφείται το πολιτικό κλίμα μετά τη μεγάλη ήττα του κόμματός του στις εκλογές του 1895.

Στη συνέχεια εποπτεύεται το χρονικό διάστημα μέχρι το Μάρτιο του 1896. Ειδικότερα, εξετάζονται οι προσπάθειες που κατέβαλε η νέα κυβέρνηση Δηλιγιάννη για τη διευθέτηση του συμβιβασμού με τους ομολογιούχους, μια προσπάθεια που συνδεόταν άμεσα με τη διεθνή θέση της χώρας σε μια φάση ισχυρών αναταράξεων στην ευρύτερη περιοχή. Η εκκρεμότητα της συμφωνίας, η κλιμάκωση του Κρητικού Ζητήματος πυροδοτούμενη από τις εξελίξεις στο Αρμενικό Ζήτημα και η ταυτόχρονη αναθέρμανση του Μακεδονικού Ζητήματος, ευνοούν την κινητικότητα που υπήρξε στο χώρο των μυστικών οργανώσεων με άξονα τα εθνικά θέματα. Στη σύντομη αναδρομή εξετάζονται οι συνέπειες της οικονομικής καχεξίας για την ελληνική κοινωνία, συμπληρώνοντας την ακτινογραφία της ελληνικής πραγματικότητας αυτής της περιόδου.

Έχοντας σκιαγραφήσει το ιστορικό πλαίσιο των Αγώνων του 1896 ερευνάται στο δεύτερο κεφάλαιο η εξέλιξη της ολυμπιακής υπόθεσης. Το ενδιαφέρον επικεντρώνεται στην υποδοχή που επιφυλάχθηκε στην απόφαση του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου της Σορβόνης (1894), σε συνάρτηση με τον ελληνικό Τύπο και την επιρροή του στην κοινή γνώμη, τις κινήσεις του Βικέλα, τη στάση της πολιτικής ηγεσίας και της βασιλικής οικογένειας, καθώς και του Pierre de Coubertin. Η προσοχή επικεντρώνεται στην προσπάθεια εντοπισμού στάσεων και συμπεριφορών, που όρισαν το χαρακτήρα των Αγώνων της Αθήνας, ως ζήτημα εθνικού ενδιαφέροντος. Επιδιώκεται η παρουσίαση και εξέταση των διαδοχικών φάσεων της υπόθεσης, με σκοπό να απαντηθεί το ερώτημα, ποια στοιχεία προσέλαβε ο συμβολικός λόγος για τους Αγώνες και ποια ήταν η στάση των υπευθύνων και αρμοδίων του εγχειρήματος στη διάρκεια της προπαρασκευής τους, σε σχέση με το ζητούμενο της επιτυχούς έκβασής τους.

Η αφήγηση της τέλεσης των Αγώνων στο τρίτο κεφάλαιο, περιλαμβάνει γεγονότα και συμβάντα που εκτυλίχθηκαν στη διάρκεια των δέκα ημερών της διεξαγωγής τους. Το διάστημα αυτό επισφράγισε τη θέση της Ελλάδας στο νέο θεσμό και επαναπροσδιόρισε την πρόσληψή του στο εσωτερικό της χώρας. Στην κατεύθυνση αυτή εξακριβώνεται σε

ξεχωριστό υποκεφάλαιο, πως γεννήθηκε η ιδέα να γίνει η Αθήνα μόνιμη έδρα του θεσμού, και οι λόγοι που οδήγησαν τον βασιλιά Γεώργιο στη διατύπωση της σχετικής πρότασης. Το τρίτο και τελευταίο υποκεφάλαιο στο πλαίσιο μιας αποτίμησής των Αγώνων διερευνά την σημασία τους, όπως καταγράφηκε στην ελληνική συλλογική συνείδηση, τα επόμενα χρόνια. Ανιχνεύονται συσχετίσεις με κατοπινές εξελίξεις και παρακολουθείται η τροχιά των γεγονότων, έως τον πόλεμο του 1897 και την επιβολή διεθνούς οικονομικού ελέγχου λίγο αργότερα, ώστε να μπορέσει να αξιολογηθεί το ίχνος που άφησαν στην Ελλάδα της εποχής αυτής.

Στο δεύτερο μέρος της μελέτης αναπτύσσεται η θεματική των Αγώνων του 2004, στην οποία αναφέρονται το τέταρτο, πέμπτο και έκτο κεφάλαιο. Το πρώτο υποκεφάλαιο του τέταρτου κεφαλαίου, επιχειρεί να ακολουθήσει το μίτο των γεγονότων, με ορίζοντα την ανάληψή τους, το 1997. Η αφήγηση πλαισιώνεται από θεωρητικές προσεγγίσεις για την εξέλιξη του θεσμού, που συμβάλλουν στην εμπέδωση της σύγχρονης μορφής του, ως μαζικού αθλητικού θεάματος με ανταγωνιστικό υπόβαθρο. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζεται ο ρόλος και η σημασία των συμβόλων και των τελετουργιών, ως ιδεολογικό κομμάτι της ολυμπιακής ταυτότητας. Με τις αναφορές αυτές εξηγούνται αφενός οι λόγοι ανανέωσης του ενδιαφέροντος της Ελλάδας για την πορεία των Αγώνων, αφετέρου η δυναμική που αναπτύχθηκε από τη δεκαετία του 1980 με άξονα την διεκδίκηση της φιλοξενίας τους και κορυφώθηκε στα μέσα της επόμενης δεκαετίας.

Από την ερευνητική διαδικασία κρίθηκε αναγκαία η αναδρομή στην άδοξη κατάληξη της υποψηφιότητας του 1996, η οποία μας οδήγησε στην εξέταση της ελληνικής παρουσίας στο ολυμπιακό κίνημα στις διάφορες φάσεις του προηγούμενου αιώνα, με έμφαση βέβαια στη μεταπολιτευτική περίοδο. Η προϊστορία της υποψηφιότητας της Αθήνας του 2004, εκτός από το ξεχωριστό της ενδιαφέρον, αποκαλύπτει το ελληνικό σκεπτικό αναφορικά με το εγχείρημα. Ειδικότερα, εξετάζεται η συλλογιστική και τα χαρακτηριστικά της προσπάθειας ανάληψης τους, περιλαμβάνοντας τη στάση που τήρησαν για το ζήτημα η κυβέρνηση και τα κοινοβουλευτικά κόμματα, οι οικονομικοί παράγοντες της χώρας, ο Τύπος και η κοινή γνώμη. Τέλος, παρουσιάζεται το σώμα επιχειρημάτων υπέρ της διεκδίκησης και ο αντίλογός τους, αναδεικνύοντας έτσι τις αντιλήψεις που υπήρχαν στο εσωτερικό της χώρας, τα μεταπολιτευτικά χρόνια, για την σχέση της Ελλάδας με το Ολυμπιακό Κίνημα.

Στα δύο επόμενα υποκεφάλαια του τέταρτου κεφαλαίου, επιχειρείται η εξέταση του ιστορικού πλαισίου των Αγώνων του 2004 με άξονα τις δημόσιες πολιτικές δράσεις. Η ανασκοπούμενη περίοδος της οκταετίας 1996 – 2004, αφορά κυρίως την πορεία της Ελλάδας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Τα χρόνια αυτά σφραγίζονται από την εντατική προσπάθεια εκπλήρωσης των κριτηρίων της Συνθήκης του Μάαστριχτ, με σκοπό τη συμμετοχή της χώρας στην ευρωπαϊκή οικονομική ενοποίηση. Η σημασία της ένταξης δεν περιοριζόταν στο οικονομικό/νομισματικό σκέλος, αλλά συνδεόταν απαρέγκλιτα με τη γενικότερη προσπάθεια ευρωπαϊκής σύγκλισης, επιλογή που είχε τη σύμφωνη γνώμη της πλειοψηφίας των πολιτικών δυνάμεων.

Το ενδιαφέρον μας εστιάζεται στα εξής: στη διαδικασία της δημοσιονομικής προσαρμογής και στο δημόσιο λόγο για την ευρωπαϊκή προοπτική, στις ρωγμές που προκλήθηκαν στις παραδοσιακές πολιτικές ταυτίσεις και τις κοινωνικές συμμαχίες και στην παρουσίαση του πολιτικού, οικονομικού και κοινωνικού τοπίου της χώρας, όπως διαμορφώθηκε στη διάρκεια οκτώ χρόνων. Εξετάζονται πτυχές του κυβερνητικού έργου, οι οποίες με άμεσο ή έμμεσο τρόπο σχετίζονται με τους Αγώνες και θέματα που προσέκλυσαν επισταμένα τη δημόσια προσοχή, με σκοπό να αναδειχθούν οι προκλήσεις στο εσωτερικό και εξωτερικό πεδίο. Ανάλογης έντασης προσπάθεια, υπό την έννοια της διμέτωπης πρόκλησης σε εσωτερικό και εξωτερικό επίπεδο, καταβλήθηκε για την ολυμπιακή υπόθεση. Οι συνθήκες συνύπαρξης των ευρωπαϊκών και ολυμπιακών απαιτήσεων, οι οποίες περιγράφονται μέσα σε αυτά τα δύο υποκεφάλαια, τελειώνουν με την ανασκόπηση της κυβερνητικής αλλαγής τούς πρώτους μήνες του ολυμπιακού έτους, στοιχείο καθοριστικό για τις παραμέτρους της προβληματικής μας. Με την παρουσίαση των γεγονότων του πρώτου εξαμήνου του 2004, επιδιώκεται η ανάδειξη των κατευθυντήριων γραμμών της νέας κυβέρνησης, υπό τον Κώστα Καραμανλή, όπως διαφαίνονται σε επιλογές που αφορούν θέματα μείζονος σημασίας.

Το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρεται στο διάστημα από τον Σεπτέμβριο του 1997 έως τον Αύγουστο του 2004. Η πολυπλοκότητα του εγχειρήματος, οι πολυσύνθετες ανάγκες του και η υποχρέωση πιστής τήρησης του χρονοδιαγράμματος υλοποίησης του ολυμπιακού έργου, υπήρξαν στοιχεία τα οποία χαρακτηρίζουν ως επί το πλείστον την εξιστόρηση της επτάχρονης προετοιμασίας. Τον ορισμό των θεματικών πεδίων του εγχειρήματος και τη διάκριση των υποκεφαλαίων υπέδειξαν τα ίδια τα γεγονότα, η

πραγμάτευση των οποίων στηρίχτηκε σε ένα πλούσιο πραγματολογικό υλικό, αναγκαίο για την προσέγγιση ενός κατά βάση ανεξερεύνητου χώρου της πρόσφατης ελληνικής ολυμπιακής ιστορίας.

Το πρώτο υποκεφάλαιο επιχειρεί να εξετάσει πως τέθηκαν τα θεμέλια της προετοιμασίας σε θεσμικό και οργανωτικό επίπεδο και ποια ζητήματα προέκυψαν κατά την πρώτη φάση της (1998 – 1999). Αναζητείται ο εντοπισμός της θέσης που είχε το εγχείρημα στον άξονα των κυβερνητικών προτεραιοτήτων και το ενδεχόμενο εσωτερικής τους σχέσης. Έτσι στο μικροσκόπιο τίθενται οι αποφάσεις της κυβέρνησης Σημίτη, η στάση του οργανωτικού φορέα των Αγώνων ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004» και της ΔΟΕ, καθώς και οι θέσεις των πολιτικών κομμάτων και του Τύπου. Σε ξεχωριστό υποκεφάλαιο παρουσιάζονται τα γεγονότα που έλαβαν χώρα το 2000 στην ολυμπιακή προετοιμασία, ωθώντας τη μετάβαση στην επόμενη δεύτερη φάση της.

Το τρίτο υποκεφάλαιο διερευνά την περίοδο 2000 – 2003. Το όριο που τοποθετείται στα τέλη του 2003, σχετίζεται με τα τρέχοντα πολιτικά γεγονότα στη χώρα στις αρχές του 2004, που άλλαξαν το πρίσμα θεώρησης της υπόθεσης. Μεταξύ των ερωτημάτων τα οποία αναδύθηκαν, τα κυριότερα αφορούν την οραματική διάσταση των Αγώνων, το τεχνικό και κατασκευαστικό μέρος τους, τη διεθνή εικόνα, το οικονομικό σκέλος και την κοινωνική τους απήχηση. Στην τελική του ευθεία το έργο της προετοιμασίας συμπίπτει χρονικά με την αλλαγή διακυβέρνησης, καθώς και με την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου, η οποία εκλήφθηκε ως εθνική επιτυχία. Τα γεγονότα αυτά τροφοδοτούν τον κριτικό διάλογο για το χαρακτήρα και τη σημασία των Αγώνων, όπως επίσης και για τις προοπτικές της μεταολυμπιακής αξιοποίησης.

Το έκτο κεφάλαιο επισκοπεί το ολυμπιακό γεγονός και την πορεία αξιοποίησής του μετά την επιτυχή διοργάνωσή του. Το πρώτο υποκεφάλαιο αφορά την περιγραφή όσων εκτυλίχθηκαν στη διάρκεια των δύο εβδομάδων της τέλεσης. Οι 17 αυτές ημέρες κρίνουν τους κόπους της επταετούς προετοιμασίας και θεωρούνται καθοριστικές για την τελική αποτίμηση από την παγκόσμια κοινότητα. Μελετάται ο αντίκτυπος τους στο εσωτερικό της χώρας και διεθνώς και τοποθετείται η προβληματική της επόμενης μέρας, έχοντας ως δεδομένο, ότι η ολοκλήρωσή τους σηματοδοτούσε μια νέα περίοδο για τη

χώρα, έναν νέο πολιτικό και οικονομικό κύκλο που είχε ήδη ανοίξει στις αρχές του έτους.

Με τον άξονα προβληματικής να αναζητά τη διερεύνηση του τρόπου διαχείρισης της υλικής και άυλης κληρονομιάς των Αγώνων, οδηγηθήκαμε στη μεταολυμπιακή φάση. Στο δεύτερο υποκεφάλαιο με αφητηρία τον Σεπτέμβριο του 2004, ακολουθείται η τροχιά εξέλιξης των γεγονότων, τα οποία ανασυνθέτουν το ζήτημα αξιοποίησης της κληρονομιάς τους και απαντούν τελικά στο ερώτημα, «τι έμεινε από τους Αγώνες». Στο πλαίσιο αυτό μας απασχόλησε να αναδείξουμε τις αντιλήψεις που επικράτησαν αναφορικά με την αξιοποίησή τους, επίσης τα χαρακτηριστικά που προσέλαβε ο δημόσιος διάλογος για το ζήτημα και μια σειρά από θέματα, όπως ποια θέση κατέλαβε στην πολιτική ατζέντα της κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας, με ποιο τρόπο χειρίστηκε την αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας και ποιες νομοθετικές πρωτοβουλίες ανέλαβε κατά τα πρώτα μεταολυμπιακά έτη, συμβατικά έως την επόμενη διοργάνωση στο Πεκίνο το 2008.

Στο τελευταίο υποκεφάλαιο του έκτου κεφαλαίου επικεντρωθήκαμε στην ελληνική δημοσιονομική κρίση στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Και αυτό γιατί η κρίση αυτή αποτελεί μέρος της ευρύτερης αφήγησης των Ολυμπιακών Αγώνων, καθώς συνδέθηκε με την ολυμπιακή διοργάνωση. Η μικρή χρονική απόσταση που χωρίζει το επονομαζόμενο «θαύμα» του 2004 από την κατάρρευση του 2010, καθιστά αναγκαία τη μελέτη και ένταξη της μεταολυμπιακής οικονομικής κρίσης στο ευρύτερο πλαίσιο της μελέτης της ιστορίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Σε αυτά τα ζητήματα των οποίων ο απόηχος δεν έχει κοπάσει εντελώς, θα καταβληθεί προσπάθεια να δοθούν απαντήσεις, με βάση τα επίσημα απολογιστικά στοιχεία, που έγιναν γνωστά μετά από την πίεση που ασκήθηκε στα χρόνια της κρίσης.

Όπως είναι αναμενόμενο, η διερεύνηση της διοργάνωσης του 2004 στην έρευνά μας, καταλαμβάνει πολύ μεγαλύτερη έκταση από εκείνη του 1896 για δύο λόγους: πρώτον γιατί ως δημόσια υπόθεση κυριάρχησε στα ελληνικά πράγματα για πολύ μεγαλύτερο διάστημα από τους Αγώνες του 1896 και δεύτερον γιατί παραμένει έως σήμερα σχεδόν ανεξερεύνητη. Αυτή υπήρξε και η μεγαλύτερη δυσκολία της παρούσας έρευνας, καθώς έπρεπε να συνθέσει το διατιθέμενο υλικό για την Ολυμπιάδα του 2004, δίνοντας του σχήμα και αφηγηματική ροή.

Η μελέτη ολοκληρώνεται με την εξαγωγή των συμπερασμάτων, που επιχειρούν να δώσουν απαντήσεις στα ερευνητικά μας θέματα. Οι ερμηνευτικές εξηγήσεις αλλά και παρατηρήσεις στο τέλος του κάθε κεφαλαίου και υποκεφαλαίου χωριστά διευκολύνουν την προσπάθεια. Εξάλλου οφείλουμε να σημειώσουμε, ότι κάθε απόπειρα συγκριτικού σχολιασμού μεταξύ των δύο διοργανώσεων λαμβάνει υπόψη τον τετελεσμένο τους χαρακτήρα, δηλαδή τη μοναδικότητα των ιστορικών τους συνθηκών, η οποία τις διαφοροποιεί από κάθε άλλο γεγονός. Η άποψη αυτή άλλωστε υποστηρίζεται με τα δύο επίπεδα θεματικής ανάλυσης της έρευνας. Συνεπώς ο εξοπλισμός της τεκμηρίωσης, ο σεβασμός στις επιστημονικές πειθαρχίες και ο διεπιστημονικός χαρακτήρας της έρευνας, πιστεύεται ότι επιτρέπουν την αναζήτηση αναλογιών, τροφοδοτώντας εποικοδομητικά τη γενικότερη προβληματική της έρευνας.

Η σύγκριση μεταξύ των δύο Αγώνων, του 1896 και του 2004, είναι μια προσέγγιση με πολλά προβλήματα εξαιτίας των χαοτικών διαφορών στη φύση και το χαρακτήρα του ολυμπιακού θεσμού. Παρ' όλα αυτά θα επιχειρήσουμε τη συγκριτική τους ανάλυση, αποβλέποντας στην καλύτερη δυνατή κατανόηση της ελληνικής εμπειρίας από τη φιλοξενία της διοργάνωσης. Η κύρια διαφορά αφορά τις τάξεις μεγέθους. Την πρώτη φορά (1896) γίνεται λόγος για ένα διεθνές αθλητικό γεγονός που είναι αποκλειστικά ανδρική υπόθεση, ενώ τη δεύτερη (2004) αφορά το δημοφιλέστερο μαζικό παγκόσμιο φαινόμενο, στο οποίο άνδρες και γυναίκες συμμετέχουν ισότιμα. Στους πρώτους Αγώνες έλαβαν μέρος περί τους 241 αθλητές ως μέλη αθλητικών συλλόγων από 13 χώρες και συναγωνίστηκαν σε εννιά αθλήματα και 43 αγωνίσματα. Το ολυμπιακό πρόγραμμα των 28^{ων} Αγώνων του 2004 περιελάμβανε 28 αθλήματα και 301 αγωνίσματα, στα οποία συμμετείχαν 10.500 αθλητές και αθλήτριες, υπό τη σημαία 202 κρατών. Οι περιορισμένοι στη γηραιά ήπειρο και τις ΗΠΑ Αγώνες του 1896, σε λιγότερο από έναν αιώνα έγιναν κοινή εμπειρία δισεκατομμυρίων ανθρώπων σε κάθε μέρος του πλανήτη. Τα νέα των Αγώνων του 1896 γίνονταν γνωστά μέσα από τηλεγραφήματα. Το 1964 στο Τόκιο η πρώτη δορυφορική κάλυψη των Αγώνων ήταν η απαρχή μιας νέας περιόδου για το θεσμό που κέρδισε μέσω της τηλεόρασης την οικουμενικότητά του. Στην πορεία η κάλυψη των ολυμπιακών τηλεοπτικών δικαιωμάτων κατέστησε τη ΔΟΕ μια πανίσχυρη οργάνωση με δίκτυα σε παγκόσμιους οικονομικούς και πολιτικούς κύκλους.

Στην ψηφιακή εποχή οι Αγώνες πρωταγωνιστούν. Το 2020 στο Τόκιο, αναμένεται η μετάδοση της εικόνας των Αγώνων με τη χρήση εξελιγμένων μέσων τεχνολογίας. Αυτό και μόνο το γεγονός αρκεί για να δείξει τη θεμελιώδη διαφορά μεταξύ των Αγώνων του 1896, στους οποίους κυριαρχούσε το ιδεαλιστικό πνεύμα και όλων αυτών που ακολούθησαν κυρίως μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, στους οποίους επικράτησε το υλιστικό. Η απαίτηση συνεπώς που συνεπάγεται η φιλοξενία της διοργάνωσης είναι εντελώς διαφορετική στις δύο εποχές. Την πρώτη φορά χρειάστηκε μόλις ένα έτος για να προετοιμαστεί η τέλεσή τους, ενώ τη δεύτερη φορά, η ολυμπιακή προετοιμασία είχε διάρκεια επτά ετών. Η φιλοξενία των Αγώνων εξελίχθηκε σε μια κολοσσιαία επιχείρηση που στο ηθικό και εμπορικό τους περιεχόμενο περιλαμβάνονται εκτός από αθλητικές, οργανωτικές, οικονομικές, ιδεολογικές, πολιτιστικές και κοινωνικές πλευρές, ένα σύνολο παρεμβάσεων στο αστικό τοπίο των ολυμπιακών πόλεων.

Η Αθήνα του 2004 είναι μια ολότελα διαφορετική πόλη σε σχέση μ' αυτή της περιόδου αναβίωσης των Αγώνων. Το 1896 η φυσιογνωμία της πρωτεύουσας του ελληνικού βασιλείου βρισκόταν ακόμα υπό διαμόρφωση. Έχοντας γνωρίσει μια ραγδαία πληθυσμιακή άνοδο στη διάρκεια του 20^{ού} αιώνα, το 2004 έφτασε να συγκεντρώνει τον μισό πληθυσμό της χώρας. Η υπόθεση της υποψηφιότητας τόσο για το 1996, όσο και για το 2004 προβλήθηκε και ως μια ευκαιρία αναμόρφωσης της επιβαρυνμένης από τις μεταβολές που υπέστη κατά τις προηγούμενες δεκαετίες Αθήνας.

Η δεύτερη περιοδική εμφάνιση του ολυμπιακού γεγονότος στη νεότερη ελληνική ιστορία, σε διάστημα 108 ετών, είναι η αφορμή μιας βαθύτερης κατανόησής του. Μετά και τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 άλλωστε, μπορεί να γίνεται λόγος για την «ελληνική εμπειρία». Η έρευνα φιλοδοξεί να προσφέρει μια ιστορική κριτική προσέγγιση, με την οποία θα προσδιορίζεται εναργώς ο τρόπος ενσωμάτωσης των δύο αυτών εγχειρημάτων στο ελληνικό γίγνεσθαι υπό μια κοινή προοπτική. Η ανάπλαση των δύο αυτών κεντρικών κεφαλαίων της ελληνικής ολυμπιακής ιστορίας πραγματοποιείται υπό το πρίσμα της τοποθέτησής τους στη νεότερη και σύγχρονη ελληνική, λαμβάνοντας υπόψη τη συνεισφορά τους στη συλλογική αυτογνωσία, εξαιτίας του ότι και τις δύο φορές η τέλεσή τους προσέλαβε εθνική διάσταση. Η αξιοσημείωτη κινητοποίηση που προκάλεσε, η μεγάλη δημοσιότητα που απέσπασε και το ενδιαφέρον

που ενεργοποίησε η τέλεση των σύγχρονων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στον ίδιο τόπο και σε διαφορετικό χρόνο, τονίζουν τις ποικίλες όψεις της ελληνικής πολιτικής, κοινωνικής και οικονομικής πραγματικότητας. Η αναδρομή στις ολυμπιακές διοργανώσεις της Αθήνας φωτίζει δύο διαφορετικές περιόδους της ελληνικής ιστορίας, με χαρακτηριστικά που σπάνια απαντώνται σε άλλες φάσεις της. Τα χρόνια των Αγώνων (1894 – 1896, 1997 – 2004) δοκιμάζονται οι εσωτερικές δυνάμεις της χώρας ως προς την ικανότητά τους να αναλάβουν μια διεθνή υπόθεση, και για να επιστρέψουμε στην αρχή της προβληματικής μας, που αφορά τον μοναδικό διεθνή θεσμό, στον οποίο η Ελλάδα έχει μόνιμη θέση στο προσκήνιο του.

Προσδοκία μας ήταν να συνεισφέρουμε στην επαναπροσέγγιση της θεματικής των Αγώνων του 1896 και να προσφέρουμε μια συστηματική προσέγγιση για τη διοργάνωση του 2004, η οποία είχε φυσιολογικά μεγαλύτερη επίδραση στο γίνεσθαι της χώρας και παραμένει έως σήμερα ένα ανοικτό πεδίο έρευνας. Σε αυτό το σημείο έγκειται και η συνεισφορά της μελέτης. Τα πορίσματά της σε επίπεδο αθλητικών αρχών, θα μπορούσαν να αποβούν χρήσιμα για την Ελληνική και τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή ως προς την εκτίμηση των πολιτικών τους. Στην περίπτωση της ΔΟΕ ειδικότερα, ώστε να αναλυθεί μέσα από το ελληνικό παράδειγμα η επιχείρηση φιλοξενίας των γιγαντωμένων Αγώνων από μια χώρα με τα μεγέθη της Ελλάδας, σε μια συγκυρία μάλιστα που υπάρχει διάχυτος προβληματισμός για την απόφαση της ΔΟΕ να αναθέσει απευθείας τις ολυμπιακές διοργανώσεις του 2024 και 2028, έπειτα από την αποχώρηση όλων των υποψήφιων πόλεων από την κούρσα διεκδίκησής τους. Επίσης η εργασία θα μπορούσε να αξιοποιηθεί από ερευνητές της ολυμπιακής ιστορίας και μελετητές της σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Ευρύτερα αφορά εκπαιδευτικά κέντρα με αντικείμενο τις ολυμπιακές σπουδές, όπως η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία και ακαδημαϊκά εκπαιδευτικά ιδρύματα Φυσικής Αγωγής και Κοινωνικών Επιστημών. Πιστεύουμε τέλος ότι έως ένα βαθμό η έρευνά μας, λόγω της συγχρονικότητας της θεματικής του δεύτερου μέρους, μπορεί να συμβάλλει στην ψύχραιμη προσέγγιση των ενδογενών αιτιών της δημοσιονομικής κρίσης που πλήττει την Ελλάδα και δεν έχει καταλαγιάσει, με απρόβλεπτες συνέπειες για το μέλλον της, σε ένα ασταθές ευρωπαϊκό και διεθνές περιβάλλον.

Α΄ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ ΠΡΩΤΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (1896)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

Η ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ

1.1 Οι αρχαίοι Ολυμπιακοί Αγώνες: Μια ιστορία 1169 χρόνων

Το αγωνιστικό ιδεώδες και το αθλητικό ιδανικό όπως παραδόθηκαν στα ομηρικά έπη και διαμορφώθηκαν στις πόλεις – κράτη της νότιας Ελλάδας του 8^{ου} προχριστιανικού αιώνα, συνυπήρχαν αρμονικά ανά τέσσερα χρόνια στο ιερό άλσος του Δία στην Ολυμπία. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες των οποίων η σύλληψη και γέννηση περνά από τα μονοπάτια της προϊστορίας, αλλά και των μυθολογικών παραδόσεων που μιλούν για θεούς και ημίθεους, ήρωες και βασιλιάδες ήταν η επιτομή του αγωνιστικού αθλητισμού στον αρχαίο κόσμο. Ο αθλητικός ανταγωνισμός ως πεδίο προβολής της υπεροχής έναντι του άλλου, έχοντας για αντάλλαγμα την δόξα της νίκης, γνώρισε στην Ολυμπία την αποθέωσή του.

Οι πρώτοι καταγεγραμμένοι Ολυμπιακοί Αγώνες χρονολογούνται το 776 π.Χ., ημερομηνία από την οποία ξεκινούν οι κατάλογοι των ολυμπιονικών που συγκροτήθηκαν αναδρομικά το 400 π.Χ. από τον Ηλείο σοφιστή Ιππία. Το έργο του αναθεωρήθηκε και συνεχίστηκε τον 4^ο αιώνα π.Χ. από τον Αριστοτέλη και άλλους, αποτελώντας από τον 3^ο αι. π.Χ. τη βάση του συστήματος χρονολόγησης των αρχαίων Ελλήνων. Η αναγνώριση και αποδοχή της ιστορικότητάς τους, εκτός του ότι θεμελίωσε την κυριαρχία τους έναντι των άλλων αθλητικών γιορτών που συστήθηκαν μετά από αυτούς, έχει ευρύτερη ιστορική σημασία. Η συμβατική αρχή του 776 π.Χ. συνιστά την πρώτη μαρτυρία ακριβούς χρονολόγησης της αρχαίας ελληνικής ιστορίας που, από μία άποψη, συνυφαίνεται με την ιστορία του αθλητισμού¹.

Οι πρώτοι αγώνες της Ολυμπίας είχαν τοπικό χαρακτήρα και διάρκεια μίας μόνο ημέρας. Στο μοναδικό τους αγώνισμα, το δρόμο ενός σταδίου, ολυμπιονίκης αναδείχθηκε ο Ηλείος Κόροιβος². Πολύ σύντομα οι Ολυμπιακοί Αγώνες έγιναν γυμνικοί. Σε αυτούς

¹Μ. Ανδρόνικος, «Εισαγωγή», στο Ν. Γιαλούρης, (επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδοτική, 1982, σ. 8.

²Χρειάστηκε να περάσουν 52 χρόνια (728 π.Χ.) για να ενταχθούν στο πρόγραμμα των Ολυμπιακών Αγώνων και άλλα αγωνίσματα. Στους κλασικούς χρόνους διεξάγονταν 18 αγωνίσματα και η διάρκεια των Αγώνων επεκτάθηκε στις πέντε ημέρες. Η ανά τετραετία τέλεσή τους γινόταν την επόμενη πανσέληνο του θερινού ηλιοστασίου, ενώ από την έβδομη ολυμπιάδα (752 π.Χ.) το έπαθλο των νικητών ήταν ο κότινος (στεφάνι από κλαδί αγριελιάς), Κ. Ι. Δεσποτόπουλος, «Ολυμπιακοί Αγώνες και Ιδεολογία του Αθλητισμού στην Αρχαία Ελλάδα», στο περ. *ΙΜΕΡΟΣ*, Ετήσια έκδοση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού για τον

μπορούσαν να αγωνιστούν Έλληνες -σε περιπτώσεις σχετικών αμφισβητήσεων αρμόδιοι να αποφανθούν περί της ελληνικότητας ήταν οι Ελλανοδίκες- ελεύθεροι εκ καταγωγής πολίτες. Η γυμνότητα στους αγώνες, υπήρξε ένα σαφές στοιχείο διακριτότητας έναντι των δούλων, των γυναικών και των βαρβάρων. Έτσι το ιδεώδες της σωματικής και πνευματικής τελειότητας πλάθεται στους πανελλήνιους και τους τοπικούς γυμνικούς αγώνες, αλλά και στα στάδια, τα γυμνάσια και τις παλαίστρες, κεντρίζοντας τη φιλοσοφία και εμπνέοντας τη τέχνη, ως πρότυπο αγωγής για την επίτευξη της αρετής³. Η αρχαία ελληνική τέχνη αποτύπωσε το γυμνό ασκημένο σώμα με τρόπο ανεπανάληπτο. Ο αθλητής των αγώνων της Ολυμπίας δημιούργησε τον ιδανικό τύπο του ανθρώπου, την εξιδανικευμένη απεικόνιση του σώματος, το οποίο γνωρίζει, ως *Κούρος*, το απόγειο της αρμονίας⁴.

Ο ιστορικός W. Durant στον δεύτερο τόμο του κλασικού δωδεκάτομου έργου του, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού*, αναλύοντας το αθλητικό φαινόμενο στην αρχαία Ελλάδα, παρατηρεί ότι εφόσον ο αθλητισμός ήταν αναγκαίος για τον πόλεμο οι πόλεις – κράτη, προκειμένου να δώσουν τη μέγιστη δυνατή παρόρμηση, οργάνωσαν πανελλήνιου χαρακτήρα αγώνες. Τον 6^ο αιώνα π.Χ., η δημοτικότητα του αθλητισμού φθάνει στο ζενίθ της. Το 582 π.Χ. αναδιοργανώνονται οι Πυθικοί αγώνες στους Δελφούς προς τιμήν του Απόλλωνα και οι αγώνες των Ισθμίων στο ιερό του Ποσειδώνα κοντά στην Κόρινθο. Τις αθλητικές γιορτές υπερτοπικού χαρακτήρα συμπληρώνουν τα Νέμεα που τελούνται από το 573 π.Χ., προς τιμήν του Δία. Από την πρώτη ολυμπιάδα μετά από τις νίκες επί των Περσών, το 476 π.Χ., ο κατάλογος των ολυμπιονικών περιελάμβανε αθλητές από τη Σινώπη στις ακτές του Εύξεινου Πόντου μέχρι τη Μασσαλία⁵.

πολιτισμό και την τεχνολογία, *Πρακτικά Συνεδρίου Αθλητισμός Κοινωνία & Ταυτότητα*, (26-29.5.2004), τ.χ. 5.1, 2005, σ. 320.

³Η γυμνότητα στον αρχαίο ελληνικό αθλητισμό έπεται της γυμνότητας στην αρχαία ελληνική θρησκεία και τέχνη. Από τον 8^ο αιώνα και μετά ωστόσο φαίνεται ότι συμβαδίζουν. Μέχρι τότε κυριαρχεί η ημίγυμνη άθληση. Η πρώτη φορά που αθλητής αγωνίστηκε γυμνός προσδιορίζεται από τις πηγές το 720 π.Χ., στη διάρκεια της 15^{ης} Ολυμπιάδας. Μια παράδοση θέλει τα σχετικά πρωτεία να ανήκουν στον σταδιονίκη Όρσιππο από τα Μέγαρα και στον Άκανθο από τη Σπάρτη, νικητή στο δίαυλο, Γ. Δ. Καούρας, *Αθλητισμός και γυμνότητα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Περίπλους, 2004, σ. 40, 32, 31, 38-39.

⁴Κ. Γογγάκη, *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Αθήνα, Δαρδανός, 2003, σ. 199 -200.

⁵Βλ. W. Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού - Η κλασική μας κληρονομιά - Ελλάς*, Τ. Κωνσταντινίδης (μτφ.), Αθήνα, Συρόπουλος, 1969, τόμ. Β', σ. 224, 227. Ο ιστορικός Arnold Toynbee στη θεώρησή του για τις «επιτυχίες» και τις «αποτυχίες» των αρχαίων Ελλήνων αναφερόμενος ειδικά στην αδυναμία σχηματισμού μιας ομοσπονδίας πόλεων – κρατών επισημαίνει ότι οι τοποθεσίες στις οποίες τελούνταν οι πανελλήνιες εορτές είχαν το προσόν να μην επισκιάζονται από οποιαδήποτε πόλη – κράτος. Το γεγονός μάλιστα ότι οι τέσσερις πανελλήνιες γιορτές παρείχαν τη δυνατότητα ευρείας κοινωνικής

Η καθιέρωση πανελλήνιων αγώνων σε περιοδικές αθλητικές συναντήσεις έδωσε ώθηση όχι μόνο στην καλλιέργεια του αθλητισμού αλλά και στο αίσθημα της ενότητας μεταξύ των διασκορπισμένων και συχνά αντιμαχόμενων πόλεων – κρατών. Η Ολυμπία μακριά από τις συχνές εντάσεις και τις συγκρούσεις τους, αναδείχθηκε σε τόπο ειρηνικής συνάθροισης όλου του ελληνικού κόσμου. Αναφερόμενος στους Έλληνες του τέλους της αρχαϊκής περιόδου, την οποία οριοθετούν οι περσικοί πόλεμοι, ο ιστορικός του αρχαίου αθλητισμού N. Gardiner κάνει ανοικτά λόγο για «έθνος αθλητών»⁶. Ο Ελβετός ιστορικός της τέχνης J. Burckhardt, εξάγει τη συμβολή των μεγάλων εορτών με τους αθλητικούς αγώνες στην κατεύθυνση της εδραίωσης κοινής θρησκευτικής αντίληψης ανάμεσα στις ελληνικές πόλεις – κράτη που καθεμιά είχε τις δικές της τελετουργίες και εορτές⁷.

Η απόκτηση και διασφάλιση του ανυπέρβλητου κύρους και της ιδιαίτερης αίγλης των Ολυμπιακών Αγώνων έγινε κατορθωτή με τη θεσμοποίηση της εκχειρίας. Με το μέτρο αυτό προβλεπόταν η παροδική παύση των εχθροπραξιών μεταξύ των ελληνικών πόλεων-κρατών προκειμένου το διάστημα αυτό αθλητές και προσκυνητές να ταξιδέψουν άφοβα στην Ολυμπία για να παρακολουθήσουν τους αγώνες και να επιστρέψουν έπειτα στην πατρίδα τους με ασφάλεια⁸. Οι σταθερές αυτές συνθήκες επέτρεψαν να απλωθεί η

συναναστροφής, που ξέφευγε από τα στενά όρια των αγορών των πόλεων - κρατών, εξηγεί, σύμφωνα με τον Τουνβι, τη μεγάλη ακμή που γνώρισαν, στο A.J.Τουνβι, *Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους*, Ν. Γιανναδάκης (μτφ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 2002, σ. 100 - 101.

⁶N. E. Gardiner, *Athletics of the Ancient World*, Oxford, 1955, σ. 36, 42, 1. Ο Κορνήλιος Καστοριάδης αναλύοντας την αγωνιστική διάσταση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού εστιάζει στο παράδειγμα των Ολυμπιακών Αγώνων επισημαίνοντας ότι: «Ο αγών είναι η πάλη. Πρόκειται για συναγωνισμό όπου αυτό που διακυβεύεται, ακόμη κι αν φαίνεται υλικά μηδαμινό (διότι η νίκη δεν οδηγεί καθόλου στον πλουτισμό το νικητή, τουλάχιστον κατά την κλασική εποχή), είναι πολύ σημαντικό από άποψη σημασίας: προσφέρει αυτό που οι Έλληνες της εποχής θεωρούν ύψιστο αγαθό, το κλέος και το κύδος, τη φήμη και τη δόξα», στο Κ. Καστοριάδης, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα, Η Πόλις και οι νόμοι. Σεμινάρια 1983-1984*, Ζ. Καστοριάδης (μτφ.), Αθήνα, Κριτική, 2008, τόμ. Β', σ. 236-237.

⁷J. Burckhardt, *Οι Έλληνες και οι Θεοί τους*, Θ. Λουπασάκης (μτφ.), Αθήνα, Εικοστός Πρώτος, [198-], σ. 156. Ο ελληνιστής Jean - Pierre Vernant εντοπίζει ως ουσιαστικό στοιχείο του θεσμού των Ολυμπιακών Αγώνων το διπλό τους χαρακτήρα, θέαμα και θρησκευτική γιορτή συγχρόνως. Στην ανάλυσή του ο αγών έχει τη μορφή ιερουργικού σεναρίου. Ο θρίαμβος του αθλητή, όπως τον αποτυπώνει ο Πίνδαρος, θυμίζει και προεκτείνει τον άθλο που είχαν επιτελέσει οι θεοί και οι ήρωες ανυψώνοντας τον άνθρωπο στο θεϊκό επίπεδο, στο J. P. Vernant, *Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα*, Μέρος Β', Σ. Γεωργούδη (μτφ.), Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1989, σ. 122 - 123.

⁸Η ίδια η ανακαίνιση των Ολυμπίων από τον βασιλιά της Ήλιδας Ίφίτο συνδέεται με την εκχειρία που επιβλήθηκε έπειτα από την επέμβαση του ιερού των Δελφών. Στην επιβολή της εκχειρίας συνέπραξαν εκτός από τον Ίφίτο, ο βασιλιάς και νομοθέτης της Σπάρτης Λυκούργος και ο βασιλιάς των Πισατών Κλεοσθένης. Στα 1.169 χρόνια ζωής των αγώνων, οι παραβιάσεις της υπήρξαν ελάχιστες και όχι ιδιαίτερα σημαντικές, βλ. αναλυτικά τα κείμενα των Ν. Γιαλούρη, «Καταγωγή και ιστορία» και Κλ. Παλαιολόγου, «Η οργάνωση των αγώνων», στο Γιαλούρη (επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαία Ελλάδα...*, ό.π., σ. 82 - 87, 104 - 113.

φήμη τους σε όλη τη λεκάνη της Μεσογείου και πέρα από ξακουστή αθλητική γιορτή να εξελιχθεί σε κέντρο πολιτικού, πνευματικού και καλλιτεχνικού ενδιαφέροντος⁹.

Η ελληνιστική εποχή χαρακτηρίζεται κύρια από την παραμονή της άθλησης στον πυρήνα της κοινωνικής ζωής, γεγονός που μαρτυρείται από την σημαντική αύξηση στην ίδρυση νέων αθλητικών χώρων (γυμνάσια, παλαίστρες, στάδια), αλλά και την καθιέρωση νέων αθλητικών εορτών π.χ., από το 276 π.Χ. τα Σωτήρια στους Δελφούς. Η πολυτέλεια περιβάλλει τις αθλητικές γιορτές της εποχής, ενώ παράλληλα βελτιώνονται οι όροι και οι μέθοδοι της άθλησης με την υπαγωγή της στην αρμοδιότητα του ιατρού και λιγότερο του γυμναστή. Η αθλητική αγωγή και προετοιμασία των νέων υπακούει στις επιταγές της ιατρικής και έχει ως συνέπεια, από τον 2^ο αι. π.Χ., την εμφάνιση μεγάλων επιδόσεων. Το φαινόμενο βέβαια της επαγγελματοποίησης του αθλητισμού έχει τις ρίζες του στον 5^ο αι. π.Χ., ενώ κρούσματα αλλοίωσης του αθλητικού ήθους της αρχαίας Ελλάδας (αθέμιτος ανταγωνισμός, δωροδοκία αντιπάλων, πολιτική εκμετάλλευση και αγοραπωλησία της νίκης, χρηματική αμοιβή αθλητών) κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από τον 4^ο αι. π.Χ. Η άθληση γίνεται τρόπος ζωής και επαγγελματική ενασχόληση¹⁰.

Οι αναφορές αυτές μας στρέφουν στον Μ. Foucault, ο οποίος συζητώντας με τους Ρ. Rabinow και Η. Dreyfous για τη γενεαλογία της ηθικής και την μετάβαση από τον κλασικό εαυτό στο σύγχρονο υποκείμενο, αναδεικνύει ως στοιχείο ενδιαφέροντος της ελληνιστικής και ελληνορωμαϊκής κουλτούρας, ξεκινώντας από τον 3^ο αι. π.Χ. μέχρι τον 3^ο αι. μ.Χ., την *επιμέλεια εαυτού*. Η λέξη δεν εξαντλείται στο απλό ενδιαφέρον για τον εαυτό, αλλά σήμαινε ότι «επεξεργάζεσαι κάτι ή ασχολείσαι μ' αυτό». Συνεπώς τα κύρια χαρακτηριστικά του αθλητισμού στα ελληνιστικά χρόνια εξηγούνται ευκολότερα εάν

⁹Ως κορυφαία στιγμή στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων έχει καταγραφεί η αποθεωτική υποδοχή που επιφυλάχθηκε στον νικητή της ναυμαχίας της Σαλαμίνας Θεμιστοκλή όταν αυτός εισήλθε στο στάδιο της Ολυμπίας το 476 π.Χ. στην πρώτη ολυμπιάδα μετά τους Περσικούς Πολέμους. Ακόμα ο Φίλιππος ο Β΄, ο Ιέρων και ο Διονύσιος των Συρακουσών, ο Αλκιβιάδης, ο Θαλής ο Μιλήσιος αλλά και οι Γοργίας, Λυσίας, Ισοκράτης, Ηρόδοτος, Θουκυδίδης, Βακχυλίδης, Σιμωνίδης και Πίνδαρος είναι μερικά μόνο από τα ονόματα των προσωπικοτήτων, που συνδέθηκαν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες για εντελώς διαφορετικούς λόγους και αφορμές, Δ. Λαζαρίδης, «Ο Αθλητισμός στην Αρχαία Ελλάδα», στο *ΙΕΕ*, τόμ. Β΄, Αθήνα, Εκδοτική, 1971, σ. 500 - 501.

¹⁰Γ. Παπαθανασόπουλος, «Ο Αθλητισμός κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΣΤ΄, Αθήνα, Εκδοτική, 1976, σ. 482 - 492. Για μια παρουσίαση των έντονων επικρίσεων και των απορριπτικών απόψεων που διατυπώθηκαν έναντι του αθλητικού φαινομένου στην αρχαία Ελλάδα, βλ. Γογγάκη, *ό.π.*, σ. 251 - 348.

κατανοηθεί του τι σήμαινε η *επιμέλεια εαυτού*, την οποία ο Foucault περιέγραφε ως ένα είδος εργασίας, μια δραστηριότητα που υπονοεί προσοχή, γνώση, τεχνική¹¹.

Η πολλαπλασιαστική αύξηση των αθλητικών εορτών στα ελληνιστικά βασίλεια κατά το πρότυπο και το όνομα των τεσσάρων πανελλήνιων αγώνων προσλαμβάνει στα χρόνια της ρωμαϊοκρατίας γεωμετρική πρόοδο, ιδιαίτερα κατά τον 2^ο αι. μ.Χ., ο οποίος διαθέτει στοιχεία αθλητικής αναγέννησης. Οι προσωπικές διαθέσεις των αυτοκρατόρων έκριναν εν πολλοίς την ίδρυση νέων αγώνων που απαντώνται με μεγαλύτερη συχνότητα στις επαρχίες της Μ. Ασίας¹². Οι αυτοκράτορες Αδριανός και Αντωνίνος επιχείρησαν να αναζωογονήσουν τους Ολυμπιακούς, οι οποίοι αφορούσαν μόνο επαγγελματίες αθλητές. Η επαγγελματική κατεύθυνση που είχε πάρει ο αθλητισμός όξυνε τις επικρίσεις προς τους αγώνες αν και αυτό δεν εμπόδιζε πλήθος ταξιδιωτών από όλα τα μήκη και πλάτη της αυτοκρατορίας να επισκέπτονται την Ολυμπία. Παρά τις διαβρώσεις που είχε υποστεί ο ολυμπιακός θεσμός συνεχίζει για περισσότερο από μισή χιλιετία τη λειτουργία του στο ευρύ ρωμαϊκό πλαίσιο. Το δικαίωμα συμμετοχής Ρωμαίων στους Ολυμπιακούς είχε δοθεί ήδη από το 228 π.Χ. Οι αυτοκράτορες Τιβέριος και Νέρων έκαναν χρήση του δικαιώματος και κατάχρηση της εξουσίας τους. Μαζί με το διάταγμα του Καρακάλλα το 212 μ.Χ και τη διεύρυνση της ιδιότητας του Ρωμαίου πολίτη σε όλους τους ελεύθερους άνδρες του αχανούς γεωγραφικού χώρου της αυτοκρατορίας δόθηκε και η δυνατότητα συμμετοχής στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Έτσι αθλητές από την Ευρώπη, την Ασία και την Αφρική διαγωνίζονταν για το τίτλο του ολυμπιονίκη στις οικουμενικές συνθήκες του ρωμαϊκού περιβάλλοντος¹³.

Μολαταύτα στον ρωμαϊκό κόσμο οι αθλητικοί αγώνες είναι τα απλούστερα από τα άφθονα δημόσια θεάματα. Το ρωμαϊκό κοινό εθισμένο στις άγριες και αιματηρές σκηνές των μονομαχιών από τα ελληνικά αθλήματα έδειξε, όπως ήταν αναμενόμενο, ενδιαφέρον στην πυγμαχία και το παγκράτιο. Το 2^ο αι. μ.Χ. το σώμα έχει διαχωριστεί

¹¹M. Foucault, *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Ζ. Σαρίκας (μτφ.), Αθήνα, Ύψιλον, 1987, σ. 107 – 108. Στον τρίτο τόμο του έργου, *Ιστορία της Σεξουαλικότητας*, ο Foucault αφιερώνει το δεύτερο κεφάλαιο στην ανάλυση της *επιμέλειας εαυτού* σημειώνοντας σ' ένα σημείο του, ότι πρόκειται για μια παλιά παράδοση του ελληνικού πολιτισμού που βρισκόταν σε στενή σχέση με την ιατρική σκέψη και πρακτική, στο Foucault, *Ιστορία της σεξουαλικότητας, Η μέριμνα για τον εαυτό μας*, Γ. Κρητικός (μτφ.), Αθήνα, Ράππας, 1992, τόμ. 3^{ος}, σ. 47 – 82.

¹²Βλ. Ε. Αλμπανίδης, *Άθληση στη Θράκη κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*, διδακτορική διατριβή, Ξάνθη, ΤΕΦΑΑ – ΔΠΘ, 1995, σ. 103 – 105.

¹³Πβ. Δεσποτόπουλος, *ό.π.*, σ. 325.

από το πνεύμα. Ο αυτοκράτορας, στωϊκός φιλόσοφος Μάρκος Αυρήλιος απαρνείται τη σάρκα και όλα τα έργα της. Αρετή είναι η κίνηση της ψυχής προς τον Θεό¹⁴.

Τον 4^ο αι. μ.Χ. η κρίση πολιτισμού και θρησκείας που αντιμετώπιζε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, καθόρισε εν πολλοίς και την τύχη των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο αυτοκράτορας Θεοδόσιος Α΄ με πλήθος διαταγμάτων κινήθηκε αποφασιστικά εναντίον της ελληνικής θρησκείας μέχρι το 392 μ.Χ., οπότε με το τελευταίο στη σειρά διάταγμα απαγόρευε κάθε εκδήλωσή της. Η ταύτιση των αγώνων με τις ειδωλολατρικές γιορτές συνεπέφερε την κατάργησή τους. Το 393 μ.Χ., τριάντα ακριβώς χρόνια μετά το θάνατο του αυτοκράτορα Ιουλιανού, τελέσθηκαν οι τελευταίοι Ολυμπιακοί Αγώνες¹⁵.

Η απαγόρευση των Ολυμπιακών Αγώνων μπορεί να ανέκοψε το νήμα της χιλιόχρονης πορείας τους, στάθηκε όμως αδύναμη να τερματίσει ακαριαία τη τέλεση των αθλητικών αγώνων. Παρά τα άκαμπτα μέτρα η ετήσια τέλεση των Ολυμπίων της Αντιοχείας διήρκησε μέχρι και τον 6^ο αιώνα (510 μ.Χ.)¹⁶. Η επίσημη κατάργηση των Ολυμπιακών Αγώνων προήλθε μέσα από την αντικατάσταση της ελληνικής εθιμικής και ηθικής πρακτικής από τη χριστιανική ηθική σκοπιμότητα. Για τη μεταβολή του νοήματος και της σημασίας της άθλησης στο νέο κόσμο που ανέτειλε, η Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ σχολιάζει σχηματικά: «Η άθληση είναι άσκηση πια της ψυχής και όχι του σώματος -αθλητές είναι οι καλόγεροι, οι μόνοι ασκητές-...»¹⁷.

¹⁴W. Durant, *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού, Η κλασική μας κληρονομιά. Ρώμη*, Ν. Κ. Παπαρρόδος (μτφ.), Αθήνα, Συρόπουλος, 1969, τόμ. Γ΄, σ. 448 – 449, 518 – 519, 703.

¹⁵Βλ. Α. Α. Vasiliev, *Η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453*, Δ. Σαβράμης (μτφ.), Αθήνα, Μπεργκάδης, 1954, τόμ. 1 - 2, σ. 63, 110-111, 116. Εξιστορώντας τα βίαια γεγονότα που οδήγησαν στο τέλος του αρχαίου κόσμου, ο Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος, υπομνύει ότι τελευταίος ολυμπιονίκης ήταν ένας Αρμένιος πρίγκιπας από βασιλικό γένος των Αρσακιδών, ο Βαραστάδης ή Αρταβάζης ο οποίος νίκησε στην πυγμή. Βλ. *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Δ΄, (με σημειώσεις, βελτιώσεις και προσθήκες μέχρι το 1930 του Παύλου Καρολίδη, συμπληρωμένη μέχρι το 1993 από τον Γεώργιο Αναστασιάδη), Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Αλέξανδρος, [1994], σ. 258.

¹⁶Gardiner, *ό.π.*, σ. 52. Στα βυζαντινά χρόνια ο ιππόδρομος υπήρξε το κέντρο των συγκεντρώσεων των κατοίκων της Κωνσταντινούπολης. Εκεί ο λαός παρακολουθούσε τις αγαπημένες του αρματοδρομίες, ενώ ένας νέος αυτοκράτορας μετά την τελετή στέψης του, συνήθως, εμφανιζόταν στον ιππόδρομο, όπου από το αυτοκρατορικό θεωρείο δεχόταν τον πρώτο χαιρετισμό του συγκεντρωμένου πλήθους, Vasiliev, *ό.π.*, σ. 196.

¹⁷Ε. Γλύκατζη - Αρβελέρ, *Πολιτισμός και Ελληνισμός. Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007, σ. 82. Αναφερόμενοι στη χριστιανική ηθική αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Απόστολος Παύλος στην *Α΄ Προς Κορινθίους Επιστολή*, (κΕφ. θ, 24-27) για να καταστήσει πιο άμεσο το περιεχόμενο του κηρύγματός του, χρησιμοποιεί ως παράδειγμα τη ζωή των αθλητών: «Δεν γνωρίζετε τι συμβαίνει με αυτούς που τρέχουν εις το στάδιον; ότι δηλαδή όλοι τρέχουν, ένας όμως παίρνει το βραβείον; Έτσι και σεις, να τρέχετε με ενθουσιασμόν και επιμονήν τον δρόμον της αρετής, δια να κερδήσετε όλοι, και όχι ένας μόνον, το βραβείον. Έχετε δε βέβαια υπ'όψιν σας, ότι κάθε αθλητής εγκρατεύεται από όλα, φαγητά, ποτά κ.λ.π.

Ο καταποντισμός του αρχαίου κόσμου συμπαρέσυρε στη βίαιη βύθισή του και τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ένα αληθινό τέλος εποχής. Η μακροήμερευση των Αγώνων πείθει ότι ένας αθλητικός θεσμός μπορεί να υπερβεί τη φθορά του χρόνου, όχι όμως χωρίς απώλειες από την αρχική του συνείδηση. Στα μισά της υπερχιλιετούς διαδρομής τους (περίπου το 192 π.Χ.) το πηδάλιο της πορείας τους οδηγεί από καιρό ο επαγγελματικός τρόπος προσέγγισης του αθλητισμού. Η κλασική περίοδος των Αγώνων είναι πια μακρινή ανάμνηση, ικανή όμως για να συντηρεί το μεγαλείο τους. Ειδικά το στοιχείο αυτό φαίνεται ότι συντέλεσε στη διατήρησή τους στη ζωή για μισή χιλιετία ακόμη. Η περιωπή άλλωστε που διέθεταν, φαίνεται και από το ότι λειτούργησαν ως πρότυπο για τη σύσταση άλλων αθλητικών αγώνων στην κυρίως Ελλάδα και στην περιφέρειά της. Παρότι οι Ρωμαίοι γνώριζαν για τους ελληνικούς αθλητικούς αγώνες από τις πόλεις της Κάτω Ιταλίας, δεν έδειξαν σημάδια εξοικείωσης με τη λειτουργία τους. Πάντως δεν υπήρξαν παντελώς ξένοι προς αυτό, όπως συνέβη με τους Πέρσες το 480 π.Χ., οι οποίοι δυσκολεύτηκαν να κατανοήσουν γιατί οι αθλητικοί αγώνες της Ολυμπίας που τελούνταν εκείνο το διάστημα συγκέντρωναν το ενδιαφέρον των πόλεων - κρατών περισσότερο απ' ότι οι ορδές των στρατευμάτων του Ξέρξη στις Θερμοπύλες.

Από την εποχή της εξύψωσης της αθλητικής άμιλλας, μέχρι και την απογείωση της αθλητικής εξειδίκευσης, υπάρχει μεγάλη απόσταση. Μεγαλύτερη από αυτή που διένυαν οι αθλητές στα ρωμαϊκά χρόνια από τις πιο απομακρυσμένες περιοχές της αυτοκρατορίας προκειμένου να φθάσουν στην Ολυμπία. Το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων παρά την παρηκμασμένη τους όψη μοιάζει να επήλθε από ένα ντόμινο απρόβλεπτων εξελίξεων, θυμίζοντας τους κίονες του δωρικού ναού του Δία στην Ολυμπία, η κατάρρευση των οποίων παραπέμπει σε μια τέτοια ρυθμική ακολουθία¹⁸. Η επιβίωση των Αγώνων μέσα σε τόσο διαφορετικούς όρους και συνθήκες φέρει τα

εκείνοι μεν δια να πάρουν έναν φθαρτόν στέφανον, ημείς δε δια να πάρωμεν από τον Θεόν τον άφθαρτον στέφανον».

¹⁸Η αναφορά στο φαινόμενο του ντόμινο σε σχέση με την κατάρρευση από σεισμό τον 6^ο αιώνα μ.Χ. του περίπτερου ναού του Δία ανήκει στον Gregory Nagy, καθηγητή κλασικής ελληνικής φιλολογίας της έδρας Francis Jones του Τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου Harvard και διευθυντή του Κέντρου Ελληνικών Σπουδών (Washington D.C) του ίδιου Πανεπιστημίου και ειπώθηκε στη διάρκεια ξενάγησης στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας στα πλαίσια του 3^{ου} διεθνούς Συμποσίου με θέμα, «Αθλητισμός, Κοινωνία & Πολιτισμός», το οποίο είχαμε την ευκαιρία να παρακολουθήσουμε με ομάδα φοιτητών του Τμήματος Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου. Το Συμπόσιο οργανώθηκε από τη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία και το Κέντρο Ελληνικών Σπουδών του Harvard (9-12.7.2014).

στοιχεία ενός μικρού ιστορικού θαύματος, πλήρως ενταγμένου στο σύνολο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και ευρύτερα της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας.

1.2 Η αναγέννηση του σώματος και η γέννηση των σπορ

Η μεσαιωνική κοινωνία σχεδόν έλκεται από τον πρωτογονισμό. Το ουσιώδες ωστόσο για τη λατινόφωνη Δύση σε έναν μακρύ μεσαίωνα, τον οποίο ο Le Goff εκτείνει από τον 2^ο περίπου αιώνα μέχρι τα μέσα σχεδόν του 19^{ου} αιώνα, είναι η μακρόχρονη ισορροπία του φεουδαρχικού τρόπου παραγωγής που κυριαρχείται από τη χριστιανική ιδεολογία. Όσο όμως και αν η Εκκλησία παρακινούσε τους ανθρώπους για περιφρόνηση των επιφάσεων, η μεσαιωνική κοινωνία, είναι μια κοινωνία του φαίνεσθαι. Η πρώτη επίφαση η οποία αναδεικνύεται είναι το σώμα, «αισχρο ένδυμα της ψυχής» κατά τον Γρηγόριο τον Μέγα, το οποίο πρέπει να ταπεινωθεί. Η γυμνότητα θεωρείται ένδειξη αίρεσης και ασέβειας.

Στον αντίποδα της εκμηδένισης του σώματος από το χριστιανικό ιδεώδες, το πολεμικό το εξυμνούσε. Ολόκληρος ο βίος του ιππότη συνίσταται στη φυσική έξαρση. Το κυνήγι, ο πόλεμος και τα τουρνουά είναι τα πάθη του. Ο άθλος εκτιμάται ως κατόρθωμα που προορίζεται για τους ιππότες, συνταιριάζοντας τη φυσική ρώμη με την ηθική και πνευματική δύναμη. Πρόκειται για ανώτερη αξία της φεουδαρχικής κοινωνίας που θα την υπερβεί, τον 12^ο αιώνα, η ιδεολογία της εργασίας. Μέχρι τότε όμως σ' έναν κόσμο σκληρότητας και βίας, οι μοναδικές βαθιές και ανιδιοτελείς χαρές των ανθρώπων του Μεσαίωνα είναι η γιορτή και το παιχνίδι¹⁹.

Από τον 14^ο αιώνα η ελληνορωμαϊκή αρχαιότητα που είχε επηρεάσει σποραδικά τον Μεσαίωνα στις προηγούμενες φάσεις του, επιδρά με δυναμικό τρόπο στην ιταλική ζωή, ως θεμέλιο και πηγή πολιτισμού, ως σκοπός και ιδανικό της ύπαρξης. Η ιταλική αστική κοινωνία διέθετε τα μέσα και τον ελεύθερο χρόνο για την απόκτηση παιδείας. Η γενιά των Boccaccio και Petrarca ενθουσιάζεται από τους αρχαίους συγγραφείς και τον επόμενο αιώνα η μετάφραση συγγραμμάτων από τα ελληνικά στα λατινικά γίνεται με εντατικούς ρυθμούς. Το αρχαίο στοιχείο ενέπνευσε τις εικαστικές τέχνες και οι Ιταλοί μπόρεσαν να δώσουν μια αντικειμενική κρίση, καθολικής ισχύος, σε σχέση με το σωματικό κάλλος²⁰.

¹⁹Jac. Le Goff, *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, Ρ. Μπενβενίστε (μτφ.), Θεσσαλονίκη, Βάνιας, 1993, σ. 9 - 10, 490 - 491, 498, 522.

²⁰J. Burckhardt, *Ο Πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Μ. Τοπάλη (μτφ.), Αθήνα, Νεφέλη, 1997, σ. 126 - 128, 135, 238.

Στο όριο μεταξύ Μεσαίωνα και Αναγέννησης η Αγγλία του 1485 έχει μπροστά της ανοικτό το δρόμο για την ευημερία. Οι θεσμοί του Εδουάρδου Α΄ (1272 – 1307), είχαν προδιαγράψει τη σύγχρονη μορφή της, ενός κράτους «εθνικού και νησιωτικού» στο οποίο οι νόμοι είχαν σταθερή επιρροή στην κοινωνική του συγκρότηση. Όταν ο Ερρίκος 7^{ος} (1485 – 1509) θέλησε να αποτελειώσει τους φεουδάρχες άρχοντες στράφηκε, όπως και όλοι οι Τυδώρ, σε τρεις νέες κοινωνικές τάξεις: την gentry, τους yeomen και τους εμπόρους. Η gentry περιελάμβανε τον απόγονο του ιππότη ή τον πλούσιο έμπορο που κατείχε ένα κτήμα και είχε αποσυρθεί σ' αυτό, ακόμα όμως και ένα δικηγόρο που γινόταν γαιοκτήμονας. Το πρώτο μισό του 18^{ου} αιώνα το γόητρο της Αγγλίας στην Ευρώπη δεν είχε προηγούμενο, ενώ την ολιγαρχία της μετρίαζε η οικειότητα. Τα σπορ ξυπνούσαν έντονο ενδιαφέρον, τόσο στον άνθρωπο του λαού, όσο και στον λόρδο, ώστε ο A. Maurois να σχολιάζει ότι, «ο δούκας έπαιζε κρίκετ με τον περιβολάρη του»²¹.

Ο Foucault συσχετίζει την αξιολόγηση του σώματος με τις διαδικασίες ανάπτυξης και εδραίωσης της αστικής ηγεμονίας. Επισημαίνει ότι με την απαξίωση του θανάτου η πολιτική εξουσία ανέλαβε το καθήκον να διαχειρίζεται τη ζωή. Συγκεκριμένα αναφέρει ότι η εξουσία επί της ζωής αναπτύχθηκε από τον 17^ο αιώνα μέσα από δύο πόλους: ο ένας συνδέθηκε με τις πειθαρχίες του σώματος και ο άλλος με τις ρυθμίσεις του πληθυσμού. Ο πρώτος εστίασε στο σώμα ως μηχανή. Εν προκειμένω η εκγύμναση του σώματος, η αύξηση των ικανοτήτων του, η απόσπαση των δυνάμεών του, η παράλληλη ανάπτυξη της χρησιμότητάς του και της ευπείθειάς του, η ένταξή του σε αποτελεσματικά και οικονομικά συστήματα ελέγχου επιτεύχθηκαν από διαδικασίες εξουσίας που συνθέτουν μια «ανατομικοπολιτική του ανθρώπινου σώματος»²².

Από τη σπορά της Αναγέννησης ανθούν οι νέες αντιλήψεις για την άσκηση του σώματος. Το 1569 εκδίδεται το βιβλίο του Ιταλού φιλόλογου και γιατρού, Hieronymus Mercurialis, *De arte gymnastica*, μια πραγματεία περί της γυμναστικής των αρχαίων Ελλήνων, στην οποία η ανθρώπινη κίνηση υποδεικνυόταν ως μέσο θεραπείας νοσημάτων. Κύριοι πρεσβευτές αυτών των ιδεών υπήρξαν ουμανιστές διανοητές, όπως ο Rabelais, ο οποίος αντιλήφθηκε πρώτος την ανάγκη της καλλιέργειας του σώματος

²¹A. Maurois, *Ιστορία της Αγγλίας*, Τ. Μπαρλάς (μτφ.), Αθήνα, "Σύγχρονη Λογοτεχνία", 1954, σ. 119, 170 - 174, 333 - 334.

²²M. Foucault, *Ιστορία της σεξουαλικότητας, Η βούληση για γνώση*, Τ. Μπέτζελος (μτφ.), Αθήνα, Πλέθρον, 2011, τόμ. 1^{ος}, σ. 146, 161 - 162.

παράλληλα προς το πνεύμα και ο Montaigne, που υποστήριξε, ότι τόσο η ψυχή όσο και το σώμα πρέπει να γυμνάζονται. Στην αυγή του Διαφωτισμού ο Rousseau προχωράει ένα βήμα παραπάνω. Πιστεύει ότι ο άνθρωπος από τη φύση του γεννιέται καλός και γι' αυτόν ακριβώς το λόγο διατυπώνει την προτροπή τα παιδιά να βρίσκονται σε κίνηση και όχι να εξαναγκάζονται σε ακινησία και ανίαιρες σπουδές. Εκείνος που επηρεάστηκε από τα κηρύγματα του Rousseau ήταν ο Johan Bernhard Basedow, ο οποίος έθεσε τις βάσεις του συστήματος των *φιλανθρωπιστών*. Ο αποκλεισμός από την αγωγή των νέων κάθε καταναγκασμού και τυρρανίας υπήρξε η βασική αρχή της διδασκαλίας τους. Ο Basedow ίδρυσε το 1774 στο Dessau το πρώτο σχολείο στα νεότερα χρόνια, στο οποίο η εκπαίδευση των μαθητών δεν ήταν αποκλειστικά διανοητική, αλλά συμπεριελάμβανε και τη σωματική. Η διάχυση των φιλογυμναστικών απόψεων και η εισαγωγή της γυμναστικής στα σχολεία οδήγησε στα πρώτα γυμναστικά συστήματα. Στη Γερμανία από τον Ludwig Jahn, στη Σουηδία από τον Per Henrik Ling και βέβαια στην Αγγλία από τον Thomas Arnold, ο οποίος το 1828 αναλαμβάνοντας τη διεύθυνση του κολλεγίου Rugby, εισήγαγε τη σωματική αγωγή. Ο T. Arnold πράγματι συναισθάνθηκε την ανάγκη ένταξης της κίνησης στην εκπαιδευτική διαδικασία, αν και το έργο του δε συνάντησε ιδιαίτερες δυσχέρειες στην κοινωνία της εποχής²³.

Εν τω μεταξύ κατά τη διάρκεια του 18^{ου} αι. είχαν συμβεί ουσιώδεις μεταβολές στους κόλπους της ανώτερης αγγλικής τάξης κατόχου γης, γεγονός που συνέβαλε στο μετριασμό των κοινωνικών εντάσεων. Οι αστικές οικογένειες (*gentry*) αποτέλεσαν τον κύριο παράγοντα περιορισμού της βίας στην πολιτική κονίστρα που έφτασε να λάβει το χαρακτήρα αυτοειρήνευσης, μια διαδικασία στενά συνυφασμένη με την εμφάνιση του κοινοβουλευτισμού και των ψυχαγωγικών αθλητικών παιχνιδιών, τα οποία αποκαλούνταν σπορ. Την περίοδο αυτή, οι τρόποι των εύπορων γαιοκτητικών τάξεων εκλεπτύνθηκαν (*civility*) και το ίδιο συμβαίνει στον αθλητισμό, όπου παρατηρείται αυξημένη ευαισθησία στο ζήτημα της βίας.

Ο N. Elias αναπτύσσοντας τη θεωρία του σχηματισμού (*figuration*) για να εξηγήσει τη γένεση των σπορ, τη μετατροπή δηλαδή των ψυχαγωγικών παιχνιδιών σε αθλήματα αγωνιστικής μορφής στην Αγγλία, χρησιμοποιεί τον όρο 'αθληματοποίηση' (*sportization*). Ο γερμανός κοινωνιολόγος, εποπτεύει τη γένεση των σπορ ως παράδειγμα

²³Ε. Παυλίνης, *Ιστορία της Γυμναστικής*, Αθήνα, ΟΕΣΒ, 1953, σ. 347 - 353, 358 - 364.

ώθησης του πολιτισμού στο πλαίσιο της ευρύτερης διαδικασίας του. Σε σχέση με τις πρακτικές της σωματικής αναμέτρησης του προγενέστερου σταδίου στην εξέλιξη του αθλητισμού, τα χαρακτηριστικά των σπορ που γεννήθηκαν στην Αγγλία δεν έχουν σχέση με τα προηγούμενα παραδοσιακά και λαϊκά παιχνίδια. Η μεταβολή για παράδειγμα στη φύση της ευχαρίστησης των συμμετεχόντων είναι ένα από τα κύρια στοιχεία διαφοροποίησης²⁴.

Το αγγλικό πρότυπο των σπορ που αναπτύχθηκε στη Βρετανία κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα, περιλαμβάνοντας αθλήματα με αυστηρά κωδικοποιημένους κανόνες –ράγκμπι, ποδόσφαιρο, κρίκετ, πυγμαχία κ.λ.π. –απορρέοντας από ένα πνεύμα παιδιάς, το οποίο είχε ως στόχο να αναπτύξει στα άτομα τις φυσικές, ηθικές και κοινωνικές αρετές που ταιριάζουν στις ελίτ, διαχύθηκε με γρήγορο ρυθμό στην ηπειρωτική Ευρώπη τις δύο τελευταίες δεκαετίες του αιώνα²⁵. Αρχικά η σύγχρονη μορφή των σπορ σχετιζόταν με τη μεσαία τάξη. Οι νεαροί αριστοκράτες εξακολουθούσαν να γοητεύονται από το κυνήγι, τη σκοποβολή, το ψάρεμα, τις ιπποδρομίες, την ξιφομαχία κ.ά. Μεταξύ των κριτηρίων αναγνώρισης της ιδιότητας του μέλους της αστικής ή μεσαίας τάξης ήταν ο μεσοαστικός τρόπος ζωής και η μεσοαστική κουλτούρα, που συνίστατο κύρια στα τυπικά προσόντα της μόρφωσης, αλλά και στις δραστηριότητες του ελεύθερου χρόνου με έμφαση στη νέα επινόηση των σπορ²⁶.

Ο Hobsbawm υποστηρίζει, ότι η αθλητική δραστηριότητα της μεσαίας τάξης συνδύασε δύο στοιχεία της επινόησης της παράδοσης, το «πολιτικό» και το «κοινωνικό». Στην πρώτη περίπτωση επρόκειτο για μια προσπάθεια συγκρότησης μιας κυβερνώσας ελίτ, όπως συνέβη στη Βρετανία, έναντι των αριστοκρατικών - στρατιωτικών μοντέλων της ηπειρωτικής Ευρώπης και συνδέθηκε με συντηρητικά ή φιλελεύθερα στοιχεία των τοπικών ανώτερων και μεσαίων τάξεων. Στη δεύτερη περίπτωση η συστηματική έμφαση στον ερασιτεχνισμό ως κριτηρίου αθλητικής δραστηριότητας των συγκεκριμένων τάξεων υπήρξε μια απόπειρα ταξικής οριοθέτησης έναντι των μαζών. Συνιστούσε συνακόλουθα μια προσπάθεια να αναπτυχθεί αφενός ένα νέο, αστικό πρότυπο δραστηριοτήτωνσχόλης

²⁴N. Ελιάς, «Εισαγωγή», στο Ν. Ελιάς, Ε. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Π. Κυπριανός (επιμ. εισ.), Σ. Χειρδάρη – Γ. Κακαρούκα (μτφ.), Αθήνα, Δρομέας, 1998, σ. 51 – 52, 41 – 46.

²⁵S. Bernstein, P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης. Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών 1815-1919*, Α. Κ. Δημητρακόπουλος (μτφ.), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997, σ. 244.

²⁶E. J. Hobsbawm, *Η Εποχή των Αυτοκρατοριών 1875 – 1914*, Κ. Σκλαβενίτη (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2002, σ. 282 – 283, 270 -271.

και ένα χαλαρό κριτήριο μέλους ομάδας. Έτσι ο Hobsbawm, προτάσσει τα σπορ σε ένα από τα σημαντικά στοιχεία των νέων κοινωνικών πρακτικών της περιόδου 1870 – 1914 στρέφοντας το πεδίο ανάλυσης σε τρία στοιχεία. Το πρώτο αφορά τη διάδοση παλαιών, την επινόηση νέων και τη θεσμοποίηση των περισσότερων αθλημάτων τόσο σε εθνική όσο και σε διεθνή κλίμακα κατά τις τρεις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, ενώ το δεύτερο σχετίζεται με τη θεσμοποίησή τους ως μηχανισμού επέκτασης δραστηριοτήτων που απευθύνονταν έως εκείνη την στιγμή στην αριστοκρατία και στην ανώτερη αστική τάξη. Το τρίτο στοιχείο εστιάζει στη σύνδεση ατόμων ίδιου κοινωνικού επιπέδου που χωρίς τους μηχανισμούς των σπορ δεν θα είχαν συνοχή και πολύ περισσότερο στην προσφορά ενός νέου ρόλου για τις αστές γυναίκες²⁷.

Η ανάδυση των σπορ από την αγγλική κουλτούρα ίσως δεν θα ήταν βαρύνουσας σημασίας για την ιστορία του σύγχρονου αθλητισμού και των Ολυμπιακών Αγώνων, αν δεν παρουσίαζαν τόσο γρήγορη εξάπλωση στην ηπειρωτική Ευρώπη και τη βόρεια Αμερική. Στο επίκεντρο των εξελίξεων βρίσκεται πλέον η πόλη και λιγότερο η ύπαιθρος χώρα, η οποία τροφοδοτεί με εργατικό δυναμικό τα βιομηχανικά αστικά κέντρα. Οι ανακατατάξεις που προκαλούνται από τις αλλαγές αυτές οδηγούν ουσιαστικά σ' ένα νέο τρόπο ζωής, στον οποίο το σώμα, που έχει απελευθερωθεί από τα χριστιανικά δεσμά και υπάγεται πια στις απαιτήσεις της βιομηχανικής παραγωγής, επιτελεί συναφείς λειτουργίες. Οι εξελίξεις αυτές στις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα, κατά τις οποίες ο σύγχρονος αθλητισμός, βρίσκεται στο πρώτο στάδιο ανάπτυξής του, δίνουν ζωτικό οξυγόνο στην υπόθεση της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων.

1.3 Πρόδρομα εγχειρήματα της αναβίωσης: Η ελληνική εμπειρία

Η Αγγλία, μήτρα του νεότερου αθλητισμού, υπήρξε πρωτοπόρος και στη διοργάνωση αθλητικών εορτών και αγώνων με τον τίτλο «Ολυμπιακοί Αγώνες». Καθώς η ονομασία «Ολυμπιακοί» είλκυε το ενδιαφέρον, οι οργανωτές τους το αξιοποίησαν προκειμένου να προσδώσουν αίγλη στο εγχείρημά τους. Παρ' όλα αυτά σε αυτές τις αθλητικές γιορτές

²⁷E. Hobsbawm, «Μαζική παραγωγή παραδόσεων: Ευρώπη, 1870 – 1914», στο E. Hobsbawm, T. Ranger (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, Θ. Αθανασίου (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 337, 335 – 336.

και τα θεάματα το πρόγραμμα είχε ξεκάθαρα σύγχρονο χαρακτήρα και δεν στρεφόταν στην αρχαιότητα²⁸.

Αυτοί και πολλοί άλλοι αθλητικοί αγώνες²⁹, είτε τοπικής είτε εθνικής εμβέλειας, είχαν εμφανισθεί πολύ πριν την αναβίωση του 1896, και από αυτούς όλους οι αγώνες του Wenlock, μιας άσημης αγγλικής επαρχιακής κομόπολης, συσχετίζονται με την υπόθεση αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων³⁰. Υπεύθυνος αυτής της συσχέτισης ήταν ο γιατρός William Penny Brookes, ο οποίος έχοντας αποφασίσει να ενθαρρύνει την καλλιέργεια της φυσικής αγωγής στην περιοχή, ίδρυσε το 1850 την Ολυμπιακή Τάξη (Wenlock Olympian Class) ως υποτομήμα της Αγροτικής Αναγνωστικής Εταιρείας του Wenlock που είχε συστήσει το 1841, ώστε να προαγάγει το πνευματικό επίπεδο των αγροτών και εργατών της περιοχής. Οι πρώτοι ετήσιοι Ολυμπιακοί Αγώνες (Olympian Games) του Wenlock έγιναν στις 22 και 23 Οκτωβρίου 1850. Στο πρόγραμμά τους περιλαμβάνονταν εννέα αγωνίσματα, εκ των οποίων τα τρία ήταν τυπικά αγγλικά, ενώ τα υπόλοιπα έξι αντλούσαν στοιχεία από το αρχαίο πρότυπο³¹. Το πρόγραμμα των αγώνων θα γινόταν

²⁸Οι πρώτοι εξ αυτών χρονολογούνται ήδη από τη δεύτερη δεκαετία του 17^{ου} αιώνα στη γηραιά Αλβιόνα και ακολουθούν και άλλες χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης. Πριν την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896 παρουσιάζονται με την επωνυμία «Ολυμπιακοί Αγώνες», αυτοί του Robert Dover στο Cotswolds της Αγγλίας από το 1612, του Drehberg στη Γερμανία (1776-1799, 1840-1842), στην Romloesa της Σουηδίας (1834, 1836, 1843) αλλά και οι αγώνες του Wenlock στην Αγγλία, που άρχισαν το 1850. Μετά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα διοργανώνονται στην Αγγλία οι αγώνες στο Shropshire (1860-1862, 1864) και οι Εθνικοί Ολυμπιακοί Αγώνες (1866-1868, 1874, 1877, 1883). Τα επόμενα χρόνια έχουμε την εμφάνιση αγώνων στο Liverpool (1862-1867), στο Leicester (1866) στο Morpeth από το 1870 και στην Ουγγαρία (Palic, 1880-1914). Ο J.Ruehl στην σχετική του λίστα για τις δώδεκα τουλάχιστον διοργανώσεις -που προηγήθηκαν της εμφάνισης του Coubertin στην υπόθεση της αναβίωσης- συγκαταριθμεί με την ονομασία «Ολυμπιακοί» και την τέλεση αγώνων στην Αθήνα το 1877. Βλ. J. K. Ruehl, «The history of the Olympic Games of Ramloesa/Sweden in 1834, 1836, and 1843», στο E. Albanidis (ed.), *Ancient and Modern Olympic Games: Their political and cultural dimensions*, Proceedings of 8th International Congress of the European Committee for Sport History, 25 – 28.9.2003, Ancient Olympia, Democritus University of Thrace, Department of Physical Education & Sport Sciences, Komotini, 2004, σ. 241-242.

²⁹Την ονομασία «Ολυμπιακοί Αγώνες» χρησιμοποιούν επίσης και οι αγώνες που διοργανώνονταν από το 1832 στο Rondeau, στη Grenoble της Γαλλίας και εκτός Ευρώπης στο Μόντρεαλ (1844) και στη Νέα Υόρκη (1853). Βλ. J. J. MacAloon, «This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games», στο *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 23/3-4, May–Jun. 2006, σ. 39. Η λέξη «Ολυμπιακοί» ήταν ήδη γνωστή από τους μεσαιωνικούς χρόνους και στα *Annalia Dubrensis*, μία ανθολογία ποιημάτων δημοσιευμένη το 1636 και αφιερωμένη στον Robert Dover και στους αγώνες στο Cotswold. Εκεί γίνεται αναφορά στο ελληνικό κλέος και στους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες. Βλ. Έ. Σπαθάρη, *Το Ολυμπιακό Πνεύμα από τη γέννηση μέχρι την αναβίωση του*, Αθήνα, Αδάμ, 2000, σ. 290.

³⁰S. P. Mullins, «Pierre de Coubertin and the Wenlock Olympian Games», στο *Monthly Review*, M. Αθανασοπούλου (μτφ.), No. 43/44 (108-109), Ιούλ/Αύγ. 2008, σ. 38.

³¹Ο Brookes είχε προσανατολισθεί στο να αποκαλεί τους αγώνες «Ολυμπικούς» περισσότερο συχνά από «Ολυμπιακούς», αλλά τόσο ο ίδιος, όσο και οι εφημερίδες, συνήθιζαν να χρησιμοποιούν αδιακρίτως και τους δύο όρους. Συνεπώς η διαφορά στην ονομασία δεν υποδηλώνει κάτι ουσιαστικό. Βλ. αναλυτικά στο

ακόμα πιο συνειδητά «ολυμπικό» μετά την πάροδο της πρώτης δεκαετίας, παρατηρεί ο S. Mullins, ο οποίος χωρίς επιφυλάξεις το αποκαλεί, «ένα κάπως παράταιρο μείγμα των κλασικών Ολυμπίων και της βικτοριανής χρυσής εποχής της ‘Παλιάς Αγγλίας’»³².

Ο Brookes κάνοντας χρήση του επιθέτου «Ολυμπιακοί» για να περιγράψει τους αγώνες που διοργάνωνε, εξέφραζε μια ρομαντική προσέγγιση των Ολυμπιακών Αγώνων. Τουλάχιστον μέχρι το 1858 ο όρος έχει παιδαγωγικό χαρακτήρα, που βασιζόταν στην άποψη, ότι μέσω της άσκησης και της ψυχαγωγίας ο άνθρωπος μπορούσε να βελτιώσει τις πνευματικές και σωματικές του ικανότητές. Συνεπώς, όπως έχει σχετικά σημειωθεί, δε μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ο Brookes είχε σκοπό την αναβίωση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων. Τα πράγματα άλλαξαν το 1858 όταν πληροφορήθηκε από τις εφημερίδες για την απόφαση διοργάνωσης των Α΄ Ολυμπίων στην Αθήνα³³.

Μια πρόωγη ανεπαίσθητη επαφή μεταξύ του Wenlock και της Αθήνας προέκυψε όταν ο Brookes διοργάνωσε τους τοπικούς Ολυμπιακούς του έτους 1859 στις 27 Ιουλίου, λίγους μήνες πριν την τέλεση των Ολυμπίων της Αθήνας. Εκείνη τη χρονιά, επεδίωξε να διοργανώσει τις πιο μεγαλοπρεπείς γιορτές σε σχέση με οποιαδήποτε προηγούμενη φορά στο Wenlock. Μέχρι τότε αναφέρει ο Young, το όραμα του Brookes είχε αυστηρά τοπικό χαρακτήρα και παρότι οι αγώνες προσήλκυαν αθλητές των γύρω περιοχών παρέμεναν ένα τοπικό γεγονός³⁴.

Την ίδια χρονιά μια κίνηση του Brookes έτεινε να γεφυρώσει τα δύο εγχειρήματα. Η Ολυμπιακή Τάξη του Wenlock, απέστειλε στα Ολύμπια της Αθήνας, βραβείο 10 λιρών με παραλήπτη το νικητή του δόλιχου δρόμου, Πέτρο Βελισσαρίου³⁵. Η συμβολική αυτή πράξη του Brookes ήταν ένα μικρό δείγμα της έντονης δραστηριότητας που ανέπτυξε τα επόμενα χρόνια. Το 1865 έγινε ιδρυτικό μέλος της National Olympian Association,

D. C. Young, *The Modern Olympics. A struggle for Revival*, Baltimore & London, 1996, σ. 8 - 9, 11. Για τους πρώτους αγώνες στο Wenlock που έλαβαν χώρα οκτώ μόλις μήνες μετά τη σύσταση της Ολυμπιακής Τάξης και τον αγωνιστικό θεσμό εν γένει που εμπνεύστηκε ο Brookes, βλ. αναλυτικά στο M. Polley, *The British Olympics. Britain's Olympic heritage 1612 – 2012*, S. Inglis (ed.), English Heritage, 2011, σ. 38 – 55.

³²Mullins, *ό.π.*, σ. 40.

³³K. Georgiadis, *Olympic Revival. The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Athens, Ekdotike, 2003, σ. 54.

³⁴Young, *ό.π.*, σ. 24.

³⁵Mullins, *ό.π.*, σ. 42 - 43. Στη διαδικασία της μεταφοράς του βραβείου «ενεπλάκησαν» ως εκ της θέσεως τους, ο τότε Έλληνας πρέσβης στο Λονδίνο Σ. Τρικούπης και ο Ν. Θεοχάρης, πρόεδρος της επιτροπής Ολυμπίων, ο οποίος και παρέδωσε στον Βελισσαρίου το βραβείο του. Όταν πάλι ο Brookes μετονόμασε την Ολυμπιακή σε Ολυμπιακή Εταιρεία ο Βελισσαρίου χρίστηκε το πρώτο επίτιμο μέλος της. Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 8 - 9.

σκοπός της οποίας ήταν η συνένωση των τοπικών και περιφερειακών αγώνων σε μια διοργάνωση, που θα είχε χαρακτήρα εθνικού γεγονότος. Μεταξύ των ετών 1866 και 1883 οργανώθηκαν έξι φορές εθνικοί Ολυμπικοί Αγώνες³⁶. Παράλληλα όλα αυτά τα χρόνια της κινητικότητας, ο Brookes δεν παρέλειπε να ανοίγει διαύλους επικοινωνίας με τους Έλληνες που μοιράζονταν τις ίδιες σκέψεις³⁷.

Στο νεαρό ελληνικό βασίλειο κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα η σκέψη της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων έχει ήδη υιοθετηθεί από ισχυρούς υποστηρικτές. Την ίδια ώρα ξεκινούσε η ανάπτυξη των σπορ, η δράση του σωματειακού αθλητισμού ενώ βελτιώνεται σταδιακά η θέση της γυμναστικής στην εκπαίδευση.

Οι ρίζες της ιδέας αναβίωσης των αρχαίων αθλητικών αγώνων εντοπίζονται στο τέλος του προηγούμενου αιώνα. Από τη δύση του 18^{ου} και για ολόκληρο τον 19^ο αιώνα η εθνική ταυτότητα οικοδομείται μέσα από μια βραδυκίνητη διαδικασία αντιφάσεων και οπισθοχωρήσεων. Το πεδίο των «γραμμμάτων» θεωρήθηκε κρίσιμο για τη σχηματοποίηση της φυσιογνωμίας του έθνους³⁸. Ο «φωτισμός» και η «ανάσταση» του είχαν θεμελιώδη προϋπόθεσή τους, την αναβίωση της αρχαίας Ελλάδας. Με αυτό το σκεπτικό ο Ρήγας Βελεστινλής ανατρέχει στην ελληνική αρχαιότητα και τη δόξα των προγόνων³⁹ και μέσα

³⁶ Συγκεκριμένα αγώνες τελέστηκαν στο Λονδίνο (1866), το Birmingham (1867), το Wellington (1868), το Wenlock (1874), το Shrewsbury (1877), το Hadley (1883) και το Shropshire (1883). Η πιο επιτυχημένη από τις διοργανώσεις ήταν του Λονδίνου το 1866 η οποία πλαισιώθηκε από ένα ολοκληρωμένο αθλητικό πρόγραμμα. Σταδιακά η διοργάνωση οδηγήθηκε σε παρακμή με αιτία το ζήτημα του ερασιτεχνισμού. Η Ολυμπιακή Τάξη του Wenlock μέχρι το 1860 οργάνωσε 11 αγώνες, ενώ από εκεί και έπειτα -οπότε και έλαβε την ονομασία από την διάδοχή της Ολυμπιακή Εταιρεία του Much Wenlock- μέχρι το 1895, άλλους 34. Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 54 - 56.

³⁷ Από το 1876 έως το 1893 ο Brookes διατηρούσε τακτική επικοινωνία με τον Έλληνα επιτετραμμένο στην πρεσβεία του Λονδίνου Ιωάννη Γεννάδιο με κυρίαρχο ζήτημα τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο πρώτος για παραπάνω από μία δεκαετία (1880-1893) στρεφόταν μετ' επιτάσεως στο δεύτερο προκειμένου να τον βοηθήσει να εγκαθιδρύσει διεθνείς Ολυμπιακούς Αγώνες. Μάλιστα τον Ιούλιο του 1877 ο Brookes έπεισε τον Γεννάδιο να ζητήσει από τον βασιλιά Γεώργιο να τιμήσει τους αγώνες της ίδιας χρονιάς στο Shrewsbury, αθλοθετώντας ένα ασημένιο τρόπαιο για το νικητή του πεντάθλου, όπως είχε πράξει ο ίδιος δεκαοκτώ χρόνια πριν στην περίπτωση του Βελισσαρίου. Ο Γεννάδιος ενημέρωσε τον Brookes για την εκπλήρωση της επιθυμίας του και ο Άγγλος γιατρός σε ομιλία του στη διάρκεια των αγώνων ευχαρίστησε τον βασιλιά των Ελλήνων για το ζωντανό ενδιαφέρον του αναφορικά με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 56 - 57.

³⁸ Β. Αποστολίδου, «Η συγκρότηση και οι σημασίες της 'Εθνικής Λογοτεχνίας'», στο *Έθνος-Κράτος-Εθνικισμός*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, 21 - 22.1.1994, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1995, σ. 19.

³⁹ Λ. Βρανούσης, «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΑ', Αθήνα, Εκδοτική, 1975, σ. 441.

σ' αυτό το κλίμα δημοσιεύει, το 1797, τη μετάφραση του θεατρικού έργου (λιμπρέτο για όπερα) του Pietro Metastasio, *Τα Ολύμπια*⁴⁰.

Το διάστημα αυτό τα υπό γαλλική κυριαρχία Επτάνησα δέχονται την επιρροή των δημοκρατικών γάλλων που διακήρυταν την κατάργηση της χριστιανικής θρησκείας, την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων και των εθίμων της αρχαίας προγονικής θρησκείας προτρέποντας τους Επτανήσιους: «Αναγεννηθήτε εφ' άπαξ»⁴¹. Στο επαναστατικό κλίμα της ναπολεόντειας εποχής διατυπώνεται και η πρόταση τέλεσης το 1792 Ολυμπιακών Αγώνων, των γαλλικών Ολυμπιάδων, κάθε τέσσερα χρόνια. Η Χ. Κουλούρη σχολιάζει ότι δεν είναι τυχαίο ότι η ιδέα για την αναβίωση των Ολυμπιακών «διατυπώνεται για πρώτη φορά σε ελληνικό περιβάλλον, στα γαλλοκρατούμενα Επτάνησα» και διερωτάται σχετικά «είναι άραγε τυχαίο ότι, έναν αιώνα αργότερα, πάλι από τη Γαλλία θα προέλθει η πρωτοβουλία για την τέλεση των σύγχρονων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων;»⁴².

Τοπικές αθλητικές εκδηλώσεις αγωνιστικής μορφής στο πλαίσιο θρησκευτικών εορτών δεν ήταν άγνωστες σε περιοχές του ελλαδικού χώρου που βρισκόνταν κάτω από την κυριαρχία ευρωπαϊκών δυνάμεων⁴³. Αλλού επίσης μαρτυρείται η παρουσία λαϊκών αγώνων⁴⁴. Εκτός όλων αυτών υπήρχαν και αγώνες με άμεση αναφορά στην αρχαιότητα,

⁴⁰ Ένα χρόνο νωρίτερα, ο Γ. Σακελλάριος είχε δημοσιεύσει την *Αρχαιολογίαν συνοπτική των Ελλήνων* και το ίδιο διάστημα ο Ρήγας μετέφραζε τον *Νέον Ανάχαρσιν* του Abbe Barthelemy. Και τα δύο έργα είχαν εκτεταμένη αναφορά στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Βλ. Β. Πούχνερ «Εισαγωγή», στο *Ρήγα Βελεστινλή, Τα Ολύμπια. Μετάφραση του λιμπρέτου του Πιέτρο Μεταστάσιου Βιέννη 1797*, Β. Πούχνερ (φιλολογική επιμ.), Αθήνα, Ίδρυμα Κόστα και Ελένης Ουράνη, 2000, σ. 9, 15, 61 - 62.

⁴¹ Π. Χιώτης, *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, Κέρκυρα, 1863, τόμ. 3^{ος}, σ. 579, 585, 591, 593.

⁴² Χ. Κουλούρη, «Στο δρόμο για την αναβίωση», στο Α. Σολωμού - Προκοπίου, Ι. Βογιατζή (επιστ. επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα, ΙΕΕΕ, ΓΓΟΑ - ΥΠΠΟ, 2004, σ. 15 - 16. Την περίοδο αυτή προκηρύχθηκαν από τους Γάλλους στα Επτάνησα τα Ολυμπιαδικά βραβεία (Prix Olympiadiques), τα οποία αν και δεν αφορούσαν τον αθλητισμό επικεντρώνονταν κυρίως σε τομείς πνευματικού περιεχομένου που βρίσκονταν στο κέντρο του ενδιαφέροντος της Ιονικής Ακαδημίας (1808 - 1814) που οι ίδιοι είχαν ιδρύσει. Ωστόσο η θεσμοθέτηση των βραβείων συνιστά μια ακόμη απόδειξη της βούλησης των καλλιεργημένων Γάλλων αξιωματικών αυτής της περιόδου για μια αναβίωση του αρχαιοελληνικού παρελθόντος. Οι γαλλικές αντιλήψεις πάντως φαίνεται ότι δεν άφησαν αδιάφορους τους Επτανήσιους, στο Δ. Πικραμένου - Βάρφη, «Η αναβίωση της ιδέας του Ολυμπισμού και τα Ολύμπια», *Το Πνεύμα και το Σώμα - Η αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας 19^{ος} - 20^{ος} Αιώνας*, Αθήνα, 1989, σ. 20.

⁴³ Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα στην αγγλοκρατούμενη Ζάκυνθο όπου έπειτα από πρωτοβουλία του Αγγλου Τοποτηρητή Συνταγματάρχη J. Longley αποφασίσθηκε η διεξαγωγή ιππικού αγώνα (Giostra) διασκεδαστικού χαρακτήρα κατά την εορτή του Αγίου Γεωργίου στις 22 και 23 Απριλίου το έτος 1835. Το αγώνισμα είχε συγκεκριμένους κανόνες και λάμβαναν μέρος τόσο κάτοικοι του νησιού όσο και Άγγλοι, ενώ το παρακολουθούσε πλήθος κόσμου κάθε κοινωνικής τάξης. Ν. Κονόμος (συντ. - έκδ.), «Η Κοινωνική ζωή της Ζακύνθου επί Αγγλοκρατίας (Από τον ανέκδοτο κώδικα του Ανδρέα Γαϊήτα)», στο *Επτανησιακά Φύλλα*, τόμ. ΣΤ', Η Επτάνησος επί Αγγλοκρατίας. Εθνικές μορφές και γεγονότα, Αθήνα, 1968, σ. 99 - 103.

⁴⁴ Στο χωριό Νιγρίτα στη Δράμα, την Κυριακή του Θωμά, «αποκλειστική διασκέδασις των κατοίκων κατά την ημέραν αυτήν είνε οι αγώνες». Τα αγώνισματα στα οποία διαγωνίζονταν οι κάτοικοι με τους νικητές

οι οποίοι έφεραν την ονομασία Ολυμπιακοί παραπέμποντας ευθέως σε αρχαία πρότυπα, όπως συνέβαινε με τους αγώνες στο Ορτάκιοϊ της Βιθυνίας την 23^η Απριλίου κατά τον εορτασμό του Αγίου Γεωργίου⁴⁵.

Οπωσδήποτε όμως το γεγονός που στάθηκε πρόσφορο για την καλλιέργεια της ιδέας αναβίωσης των Αγώνων, υπήρξε η σύσταση ελληνικού κράτους την τρίτη δεκαετία του 19^{ου} αιώνα. Μόλις τον Ιούλιο του 1833, ο ποιητής Παναγιώτης Σούτσος δημοσιεύει σε συνέχειες στην εφημερίδα *Ήλιος*, το ποίημα με τίτλο, «Νεκρικοί Διάλογοι», στο οποίο το πνεύμα του Πλάτωνα απευθύνεται σε αυστηρό ύφος στους συμπατριώτες του: «Άφετε τα μικρά πάθη, τας ματαιίας έριδάς σας. Άθλιοι συλλογισθήτε τ' ήτον πάλαι η Ελλάς σας. Δεν με λέγετε που είναι οι αρχαίοι σας Αγώνες, που τα Παναθήναιά σας;»⁴⁶.

Το ποίημα δημοσιεύθηκε στο Ναύπλιο, πριν καν ορισθεί η Αθήνα πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, το έτος 1834⁴⁷. Το πρόωρο αυτό ενδιαφέρον για τους αρχαίους αγώνες, με δεδομένες τις χαοτικές συνθήκες της εποχής, δεν πρέπει να εγείρει απορίες. Η πρώτη διατύπωση της ιδέας αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων μετά την σύσταση του ελληνικού κράτους (1830) από έναν λόγιο, μπορούμε να πούμε ότι πηγάζει από το πνεύμα της κληρονομικής σχέσης της αρχαίας με τη νεότερη Ελλάδα, το οποίο και είχε συγκροτήσει την καταστατική συνθήκη της εθνικής ύπαρξης, φέροντας την υπογραφή της μορφωμένης τάξης της εποχής. Ο Σούτσος, ο οποίος ανήκε στην τάξη αυτή, εισάγει

να λαμβάνουν και έπαθλα ήταν το λιθάρι, ο δρόμος, η ιππασία και το άλμα, η πάλη. Βλ. Β. Γανώσης, «Σύμμικτα (Αγώνες)», στο *Λαογραφία, Δελτίον της ΕΛΕ*, τόμ. Η', Αθήνα, 1921, σ. 220 - 221.

⁴⁵Βλ. Γ. Δ. Παχτικός, *Ολυμπιακοί Αγώνες εν Βιθυνία. Πραγματεία αναγνωσθείσα εν τω εν Αθήναις Συλλόγω των Μικρασιατών «Η Ανατολή»*, Αθήνα, 1893, σ. 6 - 7, 10 - 19. Για τους ετήσιους αθλητικούς αγώνες που διεξάγονταν στην περιοχή της Βιθυνίας, έχει επισημανθεί ότι αποτελούν παράδειγμα εγγραφής νεοτερικών κοινωνικών συνθηκών «μέσα στο πλαίσιο της παραδοσιακής ελληνορθόδοξης κοινότητας, έστω κι αν οι νοητικοί κώδικες των πληθυσμών αυτών κατά τη διαδικασία συγκρότησης της εθνοπολιτισμικής τους ταυτότητας προσλάμβαναν τις νέες αυτές μορφές συλλογικής δραστηριότητας ως επιβιώσεις του αρχαιοελληνικού αθλητικού ιδεώδους». Βλ. Γ. Κόκκινος, «Υγεία, Αλκή, Καλοκαγαθία: Ορθόδοξη Εκκλησία και Σωματική Αγωγή. Οι αντιστάσεις και η βαθμιαία προσαρμογή», στο *Οι Χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, ΙΑΕΝ, Αθήνα, 1998, σ. 327 - 328.

⁴⁶Θ. Β. Γιαννάκης, *Ζάππειες και Σύγχρονες Ολυμπιάδες*, Αθήνα, 1997, σ. 494. Σε αυτή τη συγκυρία ο εγκατεστημένος στη Βενετία φυσιολάτρης ιατρός, Γρ. Καλλιρόης, εκπονούσε τη μελέτη, *Παραγγελία περί υγείας και μακροβιότητας* (1829), η οποία περιελάμβανε κεφάλαια για τη γυμναστική και την αγωνιστική. Βλ. σχετικά Χ. Σβολόπουλος, «Σωματική Αγωγή. Από της απελευθέρωσης μέχρι σήμερα», στο *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ.10^{ος}, στο λήμμα: 'Ελλάς', 'Ο Φοίνιξ', σ. 239.

⁴⁷Ο καθηγητής αστικής γεωγραφίας, G. Burgel, στο πόνημά του για την ελληνική πρωτεύουσα, σημειώνει ότι το 1834 είναι ο χρόνος που η πόλη ιδρύθηκε για δεύτερη φορά. Συνεπώς, η Αθήνα είναι μια νέα πόλη του 19^{ου} αιώνα και η μοίρα της είναι αδιαχώριστη από την ύπαρξη ενός ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. G. Burgel, *Αθήνα: Η ανάπτυξη μιας μεσογειακής πρωτεύουσας*, Π. Ρυλμόν (μτφ.), Αθήνα, Εξάντας, 1976, σ. 139.

στα πρωτογενή στοιχεία της νεοελληνικής εθνικής ταυτότητας την αθλητική και αγωνιστική παράδοση της ελληνικής αρχαιότητας.

Για την κατανόηση του ιστορικού πλαισίου διατύπωσης αυτών των ιδεών, οφείλει επίσης να συνεκτιμηθεί η αναστάτωση, η οποία προκλήθηκε στον ιδεολογικό κόσμο των Νεοελλήνων με τις θεωρίες του γερμανού ιστορικού Jacob Philipp Fallmerayer, περί της καταγωγής τους⁴⁸. Σ' αυτές δεν τους αναγνώριζε την οποιαδήποτε σχέση με την αρχαία Ελλάδα, εκπλήσσοντας τη φιλελληνική Ευρώπη, η οποία αντίκρυζε τους αγωνιστές της Ελληνικής επανάστασης σαν αρχαίους Έλληνες ήρωες. Σ' ένα απόσπασμα της *Ιστορίας της Χερσονήσου του Μοριά κατά τον Μεσαίωνα*, το οποίο εκδόθηκε το 1830, ο καθηγητής τότε γενικής ιστορίας σε γερμανικό λύκειο έγραφε: «Η φυσική ωραιότητα, το μεγαλείο του πνεύματος, η απλότης των συνηθειών, η καλλιτεχνική δημιουργία, οι αγώνες...ακόμη και το όνομα του λαού, έχουν εξαφανισθή από την Ελλάδα»⁴⁹.

Αυτό που συγκρατούμε για τη συνέχεια της ανάλυσής μας είναι η ενσωμάτωση της αρχαίας αθλητικής και ολυμπιακής παράδοσης σε αναπόσπαστο στοιχείο της εθνικής ταυτότητας, μια λειτουργία εναρμονισμένη με τον ευρύτερο ιδεολογικό προσανατολισμό του ελληνικού κράτους προς το εξιδανικευμένο πρότυπο της αρχαίας Ελλάδας. Η στροφή προς το παρελθόν την περίοδο ανάδυσης στην Δύση των εθνικών κρατών δεν ήρθε «σαν αστραπή σε ξάστερο ουρανό», μια φράση την οποία χρησιμοποιεί ο Karl Marx στην *18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη* αναλύοντας τις μεταμφιέσεις που αναπαριστούν τη νέα σκηνή της ιστορίας⁵⁰ και περιγράφοντας τις αργές διεργασίες της εθνογένεσης. Ο Toynebee διερευνώντας τα στοιχεία της κληρονομιάς των Νεοελλήνων από τους αρχαίους Έλληνες συνάγει ότι η φανταστική εικόνα που υπήρχε για τους δεύτερους και την οποία οι πρώτοι συμμερίζονται με τους δυτικούς «έκανε τους νεότερους Έλληνες να έχουν τη φιλοδοξία να αποδείξουν πώς αυτοί ήσαν άξιοι βλαστοί των επιφανών προγόνων τους»⁵¹.

Ο Π. Σούττος εμφορούμενος από αυτές τις αντιλήψεις, δεν περιορίστηκε στο να σπείρει την ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων. Το 1835 με την ιδιότητα του συμβούλου στο Υπουργείο Εσωτερικών, ύστερα από ανάθεση του ίδιου του υπουργού

⁴⁸Βλ. Α. Πολίτης, *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Αθήνα, ΕΜΝΕ-ΜΝΗΜΩΝ, 1993, σ. 25.

⁴⁹Vasiliev, *ό.π.*, σ. 222.

⁵⁰Με παραστατικό τρόπο γράφει στην αρχή του έργου του ο Γερμανός φιλόσοφος: «Η παράδοση όλων των νεκρών γενεών βαραίνει σαν βραχνάς στο μυαλό των ζωντανών». Κ. Μάρξ, *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Ηριδανός, 1977, σ. 5 – 6, 11.

⁵¹Toynebee, *ό.π.*, σ. 224.

Ιωάννη Κωλέττη για την σύνταξη αγώνων «κατά μίμησιν των παλαιών», πρότεινε σε υπόμνημά του, την τέλεση αγώνων ανά έτος σε διαφορετικές πόλεις της μικρής ελληνικής επικράτειας⁵².

Τη χρονιά που δημοσιεύθηκε στον Τύπο το ποίημα του Σούτσου, κυκλοφόρησε και το πρώτο, ίσως, κείμενο περί ελληνικής βιομηχανίας. Κατ' εντολή της αντιβασιλείας ο Γ. Παλαιολόγος υποβάλλει την έκθεση «Γεωργία και Βιομηχανία» (1833). Σύμφωνα με την έκθεση, εκείνη την περίοδο στην Ελλάδα η γεωργία βρισκόταν σε νηπιακό στάδιο και η βιομηχανία ήταν σχεδόν νεκρή. Μετά από τέσσερα χρόνια συστήθηκε η «Επιτροπή εμπνεύσεως της ελληνικής βιομηχανίας»⁵³. Στο άρθρο 34 του σχετικού Β. Διατάγματος του 1837 προβλεπόταν η διοργάνωση δημόσιων αθλητικών αγώνων που περιελάμβαναν ιπποδρομία, πάλη, δρόμο, δίσκο, άλματα, ακοντίσματα, εθνικούς χορούς κ.ά.⁵⁴. Για το περιεχόμενο του διατάγματος έχει δικαιολογημένα υποστηριχθεί ότι, «είναι συγγενές με τη βασική ιδέα των Ζάππειων Ολυμπιάδων που θα ξεκινήσουν ύστερα από 22 χρόνια»⁵⁵.

Σε αυτή τη συγκυρία και έχοντας ως αφορμή την καθιέρωση της 25^{ης} Μαρτίου ως ημέρας εθνικής εορτής, ο γειτονικός της Ολυμπίας Δήμος Λετρίνων με απόφαση της δημοτικής του αρχής αποφάσισε το επόμενο έτος, 1838, την επανίδρυση «εκείνων των ευγενών αγώνων, οίτινες ετελούντο...εντός της πάλαι Ἡλιδος»⁵⁶. Ο Ι. Χρυσάφης, ο οποίος επισκέφθηκε την περιοχή δε μπόρεσε να δώσει απαντήσεις, εάν οι αγώνες τελέσθηκαν ή όχι, επισημαίνει όμως, ότι εκείνη η απόφαση έχει ιδιαίτερη σημασία για τα νεοελληνικά αγωνιστικά χρονικά, «διότι αποδεικνύει ότι η ανασύστασις των Ολυμπιακών Αγώνων υπήρξε μία από τας πρώτας ωραίας εμπνεύσεις, αι οποίαι ενεθουσίασαν τους πρώτους πολίτας της αναγεννηθείσης Ελλάδος»⁵⁷.

⁵²Π. Σαμαράς, *Η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα 1797-1859 - Νέα δεδομένα - Οι πρώτοι αγώνες (άγνωστες πτυχές της αθλητικής μας ιστορίας)*, Αθήνα, Βογιατζής, 1992, σ. 16. Η σημασία της πρότασης ήταν διπλή καθώς αφορούσε τόσο το εσωτερικό όσο και το εξωτερικό της χώρας, ούτως ώστε, «δι' αυτών η νεωτέρα Ελλάς θα πλησιάση προς την αρχαίαν», στο Κ. Αθ. Διαμάντης, «Πρότασις καθιερώσεως εθνικών επετείων και δημοσίων αγώνων κατά το πρότυπον των εορτών της αρχαιότητος κατά το έτος 1835», ανατύπωση από το «Λειμωνάριο» προσφοράς στον καθηγητή Ν. Β. Τωμαδάκη, Αθήνα, τόμ. ΟΓ' – ΟΔ' (1972-1973), σ. 307 - 325.

⁵³Μ. Ψαλιδόπουλος, *Πολιτική Οικονομία και Έλληνες Διανοούμενοι. Μελέτες για την Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Δαρδανός, 1999, σ. 65, 63.

⁵⁴Σαμαράς, *ό.π.*, σ. 7.

⁵⁵Κουλούρη, Στο δρόμο για την αναβίωση, *ό.π.*, σ. 26.

⁵⁶Γ. Π. Εμ. Γιαννόπουλος, «Η επανίδρυσις των Ολυμπιακών Αγώνων. Η πρώτη ιδέα» στο *Δελτίο ΙΕΕΕ*, τόμ. 9^{ος}, Αθήνα, 1926, σ. 576 - 577.

⁵⁷Ι. Ε. Χρυσάφης, *Οι Σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα, 1930, σ. 17 – 18. Η Χ. Κουλούρη, συνδέει την πρόταση με το συμβολισμό του χώρου και την ανάγκη σύνδεσης με ένα ένδοξο παρελθόν και

Ο Σούτσος είχε βρει στο πρόσωπο του Ι. Κωλέττη έναν πολιτικό σύμμαχο για την εφαρμογή των ιδεών του. Ο Ηπειρώτης πολιτικός μερικά χρόνια αργότερα σε αγόρευσή του στην Εθνοσυνέλευση του 1844 μεταχειρίζεται την έκφραση «Μεγάλη Ιδέα», η οποία θα αποκτήσει εθνική σημασία και θα σφραγίσει τη νεοελληνική συνείδηση τις επόμενες δεκαετίες⁵⁸. Την περίοδο του Συντάγματος της 3^{ης} Σεπτεμβρίου, ένας άλλος Ηπειρώτης, ο βαθύπλουτος Ευαγγέλης Ζάππας, εγκατεστημένος στη Βλαχία, εξομολογείτο αργότερα σε επιστολή του (15/27.8.1857) στον υπουργό Εξωτερικών Αλέξανδρο Ρίζο Ραγκαβή ότι συνέλαβε την ιδέα της ανανέωσης των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο Ζάππας είχε μνηθεί από τα δημοσιεύματα του Σούτσου και τον Μάρτιο του 1856 γνωστοποίησε με επιστολή του στον βασιλιά Όθωνα την πρόθεση χρηματοδότησής τους. Η πρότασή του δεν έτυχε της εύνοιας από τους επίσημους παραλήπτες της. Ωστόσο, αν και αρνητικά διακείμενοι, οι Όθωνας και Ραγκαβής επιχείρησαν και τελικά το κατάφεραν, να τον μεταστρέψουν από την αρχική του σκέψη και να αξιοποιηθεί τελικά η δωρεά του, κατά κύριο λόγο για την συγκρότηση βιομηχανικών εκθέσεων⁵⁹. Επρόκειτο ουσιαστικά για την επικράτηση των απόψεων του Ραγκαβή χωρίς να παραγνωρίζονται όμως και οι επιθυμίες του Ζάππα⁶⁰. Η κατ' ουσίαν απορριπτική στάση του Ραγκαβή, έναντι της πρότασης του Ζάππα, αποτυπώνει τις κυρίαρχες αντιλήψεις του πολιτικού και πνευματικού κατεστημένου της γενιάς του, που πίστευε ότι η εθνική πρόοδος θα ερχόταν χάρη στην οικονομική και επιστημονική δραστηριότητα και όχι τη σωματική⁶¹.

Η προσφορά της δωρεάς του Ε. Ζάππα, ύψους 600.000 δραχμών, έγινε αποδεκτή από την ελληνική κυβέρνηση. Το Β. Διάταγμα της 19^{ης} Αυγούστου 1858 όριζε την ανά τετραετία διεξαγωγή διαγωνισμών, βιομηχανικών, γεωργικών καθώς και κτηνοτροφικών προϊόντων συμπεριλαμβάνοντας και γυμναστικούς αγώνες. Οι γενικοί αυτοί διαγωνισμοί

μας πληροφορεί, ότι για τους ίδιους λόγους ο γυμναστικός σύλλογος Ποσειδών που θα ιδρυθεί το 1887 στην Κόρινθο, συμπεριέλαβε στους στόχους του την αναβίωση των Ισθμίων και των Νεμέων. Εξάλλου 31 χρόνια νωρίτερα, το 1856, ο Δήμος Πειραιά θέλησε να διοργανώσει ετήσιους αγώνες, προκειμένου να εορτάζεται η εθνική επέτειος της 25^{ης} Μαρτίου, εμπνευσμένους από τους αρχαίους. Βλ. Κουλούρη, Στο δρόμο για την αναβίωση, *ό.π.*, σ. 26, 29 - 30.

⁵⁸Βλ. Κ. Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1994, σ. 359 – 360 και Georgiadis, *ό.π.*, σ. 28-30. Για τη γέννηση του όρου, «Μεγάλη Ιδέα», το περιεχόμενο, την απήχηση και τις διαδοχικές φάσεις στις ερμηνείες που γνώρισε κατά το 19^ο αιώνα, βλ. τη διαφωτιστική εργασία της Ε. Σκοπετέα, *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830 – 1880)*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988, σ. 249 – 360.

⁵⁹Σαμαράς, *ό.π.*, σ. 20 - 25.

⁶⁰Ε. Θ. Σουλογιάννης, *Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής. Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα, Αρσενίδης, 1995, σ. 249-250.

⁶¹Βλ. Λιουέλιν Σμιθ, *Οι Ολυμπιακοί του 1896 στην Αθήνα*, *ό.π.*, σ. 69.

θα έφεραν την επωνυμία Ολύμπια⁶². Ο Ε. Ζάππας που στήριξε οικονομικά το νέο θεσμό διαθέτοντας μεγάλα κεφάλαια για την εποχή, δε μπόρεσε να παραβρεθεί στους πρώτους αγώνες, αλλά ούτε και να παρακολουθήσει τη συνέχεια τους. Πέθανε στις 19 Ιουνίου 1865 στο Μπροστένι, αφήνοντας μοναδικό κληρονόμο της περιουσίας του τον εξάδελφο του Κωνσταντίνο Ζάππα⁶³.

Η διοργάνωση των Α΄ Ολυμπίων, τους οποίους ο Ι. Χρυσάφης στο βιβλίο του, *Οι σύγχρονοι διεθνείς Ολυμπιακοί αγώνες* (1930), αποκαλεί «τοπικούς Ολυμπιακούς αγώνες του 1859», υπήρξε αποκαρδιωτική. Με καλύτερη προπαρασκευή πραγματοποιήθηκαν τον Νοέμβριο του 1870 τα Β΄ Ολύμπια, αυτή τη φορά στο Παναθηναϊκό Στάδιο, όπου οι κρίσεις των εφημερίδων δε θύμιζαν σε τίποτα της πρώτης απόπειρας πριν από έντεκα χρόνια. Η ευθύνη της τεχνικής οργάνωσης των επόμενων Ολυμπίων ανατέθηκε στο διευθυντή του δημόσιου γυμναστηρίου Ιωάννη Φωκιανό, προσωπικότητα αφιερωμένη στη θεμελίωση του ελληνικού αθλητισμού και στην αναβάθμιση της σωματικής αγωγής στην εκπαίδευση.

Ο Φωκιανός ήταν υπέρμαχος του γερμανικού συστήματος γυμναστικής -σημείο διαφωνίας με τον Χρυσάφη που υπερασπιζόταν το σουηδικό σύστημα- και είχε την πεποίθηση ότι η γυμναστική ιδέα θα αποκτούσε την αποδοχή και την αναγνώριση της κοινωνίας και της πολιτείας εάν την περιέβαλλε η μορφωμένη νεολαία της εποχής. Πρόθεσή του ήταν να παρακινηθούν φοιτητές της μεσαίας και ανώτερης τάξης να λάβουν μέρος στους αγώνες αντί νέοι των εργατικών στρωμάτων, όπως είχε συμβεί τις δυο προηγούμενες φορές. Πράγματι, γόννοι της αθηναϊκής αστικής τάξης έλαβαν μέρος

⁶²Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 24-25. Σε αγόρευσή του στο κοινοβούλιο, μετά το θάνατο του Ζάππα, ο βουλευτής Σ. Σωτηρόπουλος, τιμώντας τη μνήμη του, αναφέρθηκε και στη σημασία του θεσμού των Ολυμπίων. Στον πυρήνα των επιχειρημάτων του, τα οποία δε διαφέρουν από του Ραγκαβή, βρίσκεται η αντιπαραβολή των αρχαίων αθλητικών αγώνων και κύρια των Ολυμπιακών με τις παγκόσμιες εκθέσεις των νεότερων χρόνων, όπως αυτές που διοργανώνονταν σε Λονδίνο και Παρίσι. Με τον τρόπο αυτό επιθυμούσε να καταστήσει εύληπτο ότι, «εν τω σημερινώ αιώνη η ανάπτυξις και ο πολλαπλασιασμός των υλικών μέσων κατατάσσονται μεταξύ των πρώτιστων κοινωνικών ζητημάτων και κατά τας επικρατούσας ιδέας από την παραγωγή του πλούτου θεωρείται πηγάζουσα κατά μέγα μέρος η κραταίωσις των εθνών και η δόξα των εργατικών και φιλονόμων λαών». Α. Ν. Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τόμ. Γ΄, Αθήνα, 1870, σ. 351-352.

⁶³Ο Κ. Ζάππας διαχειρίστηκε με επιδεξιότητα και σύνεση την τεράστια περιουσία του εξαδέλφου του, διαθέτοντας μεγάλα ποσά για κοινωφελή έργα, μεταξύ των οποίων ήταν η ανέγερση του Ζαππείου Μεγάρου, Σ. Π. Παπαγεωργίου, *Έλληνες ευεργέτες 'Άξιοι της Εθνικής ευγνωμοσύνης'*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σ. 101. Για την περίπτωση ευεργετισμού, όπως του Κ. Ζάππα, ο οποίος συνέχισε το έργο του εξαδέλφου του έχει υποστηριχθεί ότι, «συνδέεται με την επιθυμία αναγνώρισης σε εθνική κλίμακα, που επιτυγχάνεται όταν τα περιουσιακά διαθέσιμα το επιτρέπουν», Β. Θεοδώρου «Ευεργετισμός και όψεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης στις παροικίες (1870-1920)», στο περ. *Ιστορικά*, τ.χ. 7, Δεκ. 1987, σ. 119 - 154.

στα Γ' Ολύμπια, αν και ο αριθμός των αθλητικών συμμετοχών ήταν μικρός. Παρά την αρτιότητα του αγωνιστικού μέρους της διοργάνωσης στο χώρο του Σταδίου επικράτησε αφορήτη αταξία. Η Επιτροπή Ολυμπίων υπέδειξε ως υπεύθυνο τον Φωκιανό, φορτώνοντάς του τις ευθύνες αποτυχίας, παρότι ο τομέας της ευθύνης του δεν είχε προβλήματα.

Εξαιτίας της αποτυχίας αυτής, η δράση της Επιτροπής των Ολυμπίων ατόνησε τα επόμενα χρόνια. Μόλις το 1888, έτος εορτασμού των 25 χρόνων της βασιλείας του Γεωργίου Α', και αφού προηγουμένως είχε περατωθεί η ανέγερση του Ζαπείου μεγάρου, άρχισε να γίνεται λόγος για τους αγώνες. Εντούτοις, η μάλλον εσκεμμένη ακηδία που επέδειξε η Επιτροπή των Ολυμπίων στο να λάβει όλα τα απαιτούμενα μέτρα για την προπαρασκευή τους, δεν επέτρεψε την τέλεση αθλητικών αγώνων στο πλαίσιο των εορτασμών των Δ' Ολυμπίων (1888), μια εξέλιξη η οποία αντίκειται πλήρως στην - ήδη διαστρεβλωθείσα- επιθυμία του Ζάππα. Οι αγώνες πέτυχαν να τελεσθούν τον Μάιο του 1889, εξαιτίας των προσπαθειών του Φωκιανού, ήταν όμως οι τελευταίοι της σειράς των Ολυμπίων, τα οποία επικράτησε να αναφέρονται ως Ζάππειες Ολυμπιάδες⁶⁴.

Η Χ. Κουλούρη, αποτιμώντας τον τριαντάχρονο βίο των Ζάππειων Ολυμπιάδων (1859 – 1889), υποστηρίζει ότι υπήρξαν σημαντικός θεσμός για την Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα όχι μόνο σε σχέση με τη θέση που κατέλαβαν στην αφήγηση της αναβίωσης, αλλά και για τους παρακάτω ακόμα λόγους: α) υπήρξαν ο πρώτος αθλητικός θεσμός στην Ελλάδα που κωδικοποίησε αγωνιστικούς κανονισμούς και καθιέρωσε την περιοδική επανάληψη της διοργάνωσής τους, β) η οργάνωσή τους επενδύθηκε από ένα δημόσιο συμβολικό λόγο εμπνεόμενο σχεδόν αποκλειστικά από την αρχαιότητα, γ) εισήγαγαν το μαζικό αθλητικό θέαμα ως παράμετρο της αστικής ζωής, δ) συνδέθηκαν με τους αρχαίους Ολυμπιακούς Αγώνες, όσον αφορά επί παραδείγματι την ονομασία και τα αθλήματα που περιέλαβαν, αποτελώντας έτσι τη σημαντικότερη πράξη αναβίωσης πριν το 1896 και ε) υπήρξαν έκφραση του σύγχρονου αθλητισμού με την ένταξη νεότερων αγωνισμάτων, εισάγοντας ταυτόχρονα την έννοια του ερασιτεχνισμού⁶⁵.

⁶⁴Ο Χρυσάφης αφιερώνει ξεχωριστά κεφάλαια για κάθε διοργάνωση των Ολυμπίων παραθέτοντας λεπτομερές υλικό σχετικά με τις γενικές συνθήκες τέλεσης των αθλητικών αγώνων, τους κανονισμούς, το πρόγραμμα, τους νικητές, τις παράπλευρες εκδηλώσεις και τον αντίκτυπο στην κοινωνία της εποχής τους μέσα από εκτενείς περιγραφές του Τύπου. Βλ. Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 29 - 130. Βλ. επίσης Georgiadis, *ό.π.*, σ. 33-51.

⁶⁵Κουλούρη, *Στο δρόμο για την αναβίωση*, *ό.π.*, σ.35-36.

Την επόμενη χρονιά ευελπιστώντας να διατηρήσει την τόνωση της γυμναστικής και αθλητικής κίνησης που παρουσιάστηκε από την τέλεση των τελευταίων Ολυμπίων, ο Ι. Φωκιανός επεδίωξε και πέτυχε τη διοργάνωση αθλητικών αγώνων στις 19 Μαΐου 1890 στο κεντρικό γυμναστήριο. Σε λιγότερο από ένα χρόνο, το 1891, ιδρύθηκε από ομάδα γυμναστών και φιλάθλων, ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος (ΠΓΣ), ο οποίος δύο μήνες μετά την ίδρυσή του οργάνωσε με περιορισμένα οικονομικά μέσα αθλητικούς αγώνες στο κεντρικό γυμναστήριο, αποσπώντας πολύ θετικά σχόλια από την αθηναϊκή κοινωνία. Ο Φωκιανός έχοντας διαδραματίσει κυρίαρχο ρόλο στα ελληνικά αθλητικά πράγματα, εξελέγη πρώτος πρόεδρος του Πανελληνίου από τις τάξεις του οποίου, την περίοδο αυτή, αρχίζει να διακρίνεται ο Ιωάννης Χρυσάφης⁶⁶. Στο 2^ο άρθρο του καταστατικού του Πανελληνίου (28.6.1891) με ρητό τρόπο αναφέρεται ότι σκοπός του συλλόγου είναι η διάδοση της γυμναστικής σε όλες τις κοινωνικές τάξεις. Η επίτευξή του σκοπού αυτού δηλώνεται ότι πρόκειται να επιδιωχθεί με την ίδρυση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, την σύσταση γυμναστηρίων και την έκδοση γυμναστικών συγγραμμάτων⁶⁷.

Το τελευταίο τέταρτο του 19^{ου} αιώνα η ίδρυση αθλητικών σωματείων εμφανίζει αυξητική τάση, η οποία στην πορεία προς τους Ολυμπιακούς της Αθήνας εξελίσσεται με γεωμετρική πρόοδο. Στη μελέτη *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, η Χριστίνα Κουλούρη έχει εντοπίσει 104 αθλητικά σωματεία που ιδρύθηκαν κατά το χρονικό διάστημα 1869 - 1899. Από το 1894 που αποφασίστηκε η αναβίωση των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στο Συνέδριο της Σορβόνης, μέχρι το 1896, ιδρύθηκαν τα 60 από τα 104 σωματεία. Εξάλλου τα 41 από τα 60 ήταν γυμναστικά σωματεία και συνέδεαν τη δράση τους με τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο συγκυριακός χαρακτήρας της ίδρυσής τους προκύπτει από τη διάλυση των περισσότερων μετά το 1896, γεγονός το οποίο δεν καθιστά την πύκνωση που προηγήθηκε, αντιπροσωπευτική μιάς υπαρκτής μεταβολής νοοτροπιών ή κοινωνικών αναγκών⁶⁸.

⁶⁶Π. Ν. Μανιτάκης, *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού, 1830 – 1930*, Αθήνα, 1962, σ.26 - 29.

⁶⁷Π.Ν.Λινάρδος, *Πανελλήνιος Γ.Σ 1891-1991 - 100 χρόνια Ελληνικός Αθλητισμός*, [Αθήνα, 1991], σ. 15.

⁶⁸Χ. Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 1997, σ. 164. Αναφορικά με την ανάπτυξη των αθλητικών συλλόγων, που στα τέλη του 19^{ου} αιώνα και μετά, έχει υποστηριχθεί ότι η πρακτική της σωματικής άθλησης εμπλουτίζεται με νέες σημασίες. Πιο συγκεκριμένα: «Η ταύτιση της γυμναστικής με την εθνικιστική ιδεολογία, η

Παράλληλα, το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα παρουσιάζεται έντονη κινητικότητα για τη θέση και το ρόλο της γυμναστικής στο εκπαιδευτικό σύστημα. Η παράδοση του λογιοτατισμού και του ασκητισμού στην Ελλάδα δεν επηρεάστηκε από τις ευρωπαϊκές αντιλήψεις περί της γυμναστικής, αφού ναι μεν αναγνωριζόταν η ανάγκη της για χάρη της υγείας και της ισχυροποίησης του σώματος, αλλά δε συνιστούσε μορφωτικό μέσο. Ο Ε. Παυλίνης, γενικός επιθεωρητής της γυμναστικής (1934 - 1939, 1945 - 1949) απαριθμεί τις αντιλήψεις επάνω στις οποίες προσέκρουε η γυμναστική ιδέα στην Ελλάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1870. Σημειώνει με εύγλωτο τρόπο:

«Εις εκείνους, οι οποίοι έμενον αδιάφοροι εις το κήρυγμα του Φωκιανού, εις εκείνους, οι οποίοι εις την γυμναστική έβλεπον απώλειαν πολυτίμου χρόνου, εις εκείνους, οι οποίοι εις τους τροφίμους του σχολείου έβλεπον υλικόν δια γραμματικούς, προσετέθησαν και εκείνοι, οι οποίοι εις τους τροφίμους του σχολείου έβλεπον υλικόν δια στρατιώτας. Εκείνοι οι οποίοι ενόμισαν ότι, αν εισαχθούν αντί της γυμναστικής αι στρατιωτικάί ασκήσεις εις τα σχολεία, το έθνος θα μεταβληθή εις ακατάβλητον μαχητικήν δύναμιν. Οι άνθρωποι εκείνοι δεν ηδύναντο να κάμουν διάκρισιν μεταξύ ανδρός και στρατιώτου»⁶⁹.

Η διαμάχη μεταξύ οπαδών των στρατιωτικών ασκήσεων και υποστηρικτών των παιδαγωγικών αντιλήψεων περί γυμναστικής διήρκεσε 31 χρόνια. Από το 1862 οπότε με ψήφισμα της προσωρινής κυβέρνησης Βούλγαρη εισάγεται η γυμναστική στα γυμνάσια, σε συνδυασμό με την εισαγωγή του μαθήματος της οπλασκίας στο Πανεπιστήμιο⁷⁰ μέχρι

καλλιέργεια των στρατιωτικών αρετών και του εθνικού φρονήματος, η σωματική ρώμη στην υπηρεσία του έθνους υποχωρούν μπροστά στην 'ανακάλυψη' της άθλησης ως ψυχαγωγικού μέσου». Βλ. Γ. Γιαννιτσιώτης, «Οι γυμναστικοί και αθλητικοί σύλλογοι», στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αρχαία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2002, σ. 60.

⁶⁹Παυλίνης, *ό.π.*, σ. 393 – 394, 401. Για μια παρουσίαση της εξέλιξης του σχολικού αθλητισμού στη διάρκεια της βασιλείας του Όθωνα, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση των σχέσεων μεταξύ των κρατικών επιδιώξεων και των υιοθετούμενων πρακτικών οργάνωσης του σχολικού αθλητισμού, εξετάζοντας την επίδραση που άσκησε το γερμανικό γυμναστικό σύστημα γενικά στην αθλητική εξελικτική πορεία, βλ. Μ. Δημητρίου, «Ο σχολικός αθλητισμός κατά την οθωνική περίοδο (1833 – 1862). Ανατομία μιας ατελούς απόπειρας μεταφύτευσης του γερμανικού γυμναστικού συστήματος», στα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, *Οι Χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας*, ΙΑΕΝ, Αθήνα, 1998, σ. 287 – 292.

⁷⁰Η στρατιωτικοποίηση της ελληνικής νεολαίας που επιχειρήθηκε με την εισαγωγή του μαθήματος της οπλασκίας στο Πανεπιστήμιο, ως μια επιβράβευση του ρόλου των φοιτητών στα γεγονότα της έξωσης του Όθωνα, είχε ως επιστέγασμα την επίσημη κύρωση της παραστρατιωτικής δομής και της αστυνομικής λειτουργίας της «Πανεπιστημιακής Φάλαγγας». Αν και τυπικά θα διαλυθεί δύο χρόνια μετά, ουσιαστικά το πνεύμα από το οποίο εμφορείτο θα διατηρηθεί ζωντανό μέχρι τα πολεμικά γεγονότα του 1897. Μετά και την ανάληψη πολεμικής δράσης στην Κρήτη η «Πανεπιστημιακή Φάλαγγα» θα διαλυθεί οριστικά. Βλ. Γ.

την κατάργηση των στρατιωτικών ασκήσεων από τον υπουργό Παιδείας Α. Ευταξία με το Β. Διάταγμα της 29.9.1893 μια σειρά από νομοθετήματα οδηγούν σε παλινωδίες και αναδιπλώσεις σε σχέση με τον παιδαγωγικό ρόλο της γυμναστικής. Η επικράτησή της στα σχολεία οφείλεται εν πολλοίς στις προσπάθειες του Ι. Φωκιανού⁷¹, ο οποίος διέθετε γνώση και αντίληψη για την εξέλιξη της γυμναστικής κίνησης στη γηραιά Ήπειρο⁷².

1.4. Η προοπτική της αναβίωσης

Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η υπόθεση της αναβίωσης των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων παράλληλα με την ταχεία επικράτηση και διάδοση των σπορ στο δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα ωθήθηκε από ένα μεγαλύτερης εμβέλειας γεγονός: την ανασκαφή της Ολυμπίας⁷³. Οι μορφωμένες ελίτ της Ευρώπης είχαν από το δεύτερο μισό του 18^{ου} αιώνα στρέψει την προσοχή τους στον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό και με οδηγό τους το έργο του Πausανία, *Ελλάδος Περιήγησις*, άρχισαν τα πρώτα ταξίδια περιηγητών στον ελληνικό χώρο. Το κίνημα του περιηγητισμού όξυνε το ενδιαφέρον για τις ανασκαφικές έρευνες σε αρχαίους

Κόκκινος, *Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα. Το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936)*, Αθήνα, Τροχαλία, 1996, σ. 329.

⁷¹Το 1871, εκδόθηκε Βασιλικό Διάταγμα, το οποίο προέβλεπε την εισαγωγή των στρατιωτικών ασκήσεων στα σχολεία. Το 1877 ωστόσο επί υπουργίας Θ. Δηλιγιάννη διεκόπησαν και το 1880 με Β. Διάταγμα ορίζεται υποχρεωτική η διδασκαλία της γυμναστικής στα γυμνάσια. Ο Κ. Λομβάρδος ως υπουργός Παιδείας το 1883 εισήγαγε τη γυμναστική στα ελληνικά σχολεία, αλλά την ίδια εκείνη χρονιά εισάγει εκ νέου τις στρατιωτικές ασκήσεις στα γυμνάσια. Οι επίμονες προσπάθειες του Φωκιανού συντέλεσαν ώστε με το Β. Διάταγμα της 23^{ης} Ιουνίου 1884, επί υπουργίας Δ. Βουλπιώτη, να περιορισθούν οι στρατιωτικές ασκήσεις μόνο στις δύο μεγαλύτερες τάξεις του γυμνασίου. Παυλίνης, *ό.π.*, σ. 401 - 404.

⁷²Στη μελέτη, *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, ο Φωκιανός αναφέρεται με περιεκτικό τρόπο στη διάδοση της γυμναστικής στα ευρωπαϊκά κράτη όλη εκείνη την περίοδο. Στα μέσα του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα η γυμναστική είχε ήδη εισαχθεί στα σχολικά προγράμματα της Γερμανίας, της Αυστρίας, της Ελβετίας, της Σουηδίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ρωσίας. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πρώτη χώρα που εισήγαγε τις σωματικές ασκήσεις στα σχολεία της ήταν η Δανία το 1814. Ι. Γ. Φωκιανός, *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, Αθήνα, 1883, σ. 16 – 19.

⁷³Το 1829 επιστημονική αποστολή είχε σταλεί από τη γαλλική κυβέρνηση στην Πελοπόννησο με σκοπό να διενεργήσει έρευνα στην αρχαία Ολυμπία. Η πρωτοβουλία ανήκε στον γάλλο Υπουργό Εσωτερικών de Martignac, ο οποίος είχε λάβει υπόψη το έργο παρόμοιας αποστολής στην Αίγυπτο κατά την περίοδο της εκστρατείας του Ναπολέοντα. Οι πρώτες επιστημονικές ανασκαφές στην Ολυμπία πραγματοποιήθηκαν στα μέσα Απριλίου και τις αρχές Μαΐου του 1829 και τα αποτελέσματα του ανασκαφικού έργου, που θεωρήθηκε σημαντικό, με σημαντικότερη την αποκάλυψη του ναού του Δία καταγράφηκαν στην ογκώδη έκδοση με τίτλο, *Expedition scientifique de la Moree, 1831-1838*. Στην έκδοση παρουσιάζεται το έργο που επιτελέστηκε από τα τρία τμήματα της επιτροπής: αρχαιολογίας, αρχιτεκτονικής, φυσικών επιστημών. Ο Ιωάννης Καποδίστριας είχε ενημερωθεί για την αποστολή από τον αρχηγό του γαλλικού εκστρατευτικού σώματος στρατηγό Maison. Ο τελευταίος σε επιστολή του γνωστοποιούσε στον κυβερνήτη της Ελλάδας τους στόχους της, επισημαίνοντας ότι την αποστολή της πρέπει να θεωρήσει «ως νέο τεκμήριο της στοργής του γάλλου βασιλέως προς την νέαν ελληνικήν επικράτειαν». Βλ. Σ. Δ. Λουκάτος, «Πρώτες επιστημονικές ανασκαφές και ευρήματα στην αρχαία Ολυμπία (1829)», στα *Πρακτικά του Β' Τοπικού Συνεδρίου Ηλειακών Σπουδών*, Αθήνα, 1989, (ανάτυπο), σ. 305 - 325.

τόπους και πρώτιστα στην Ολυμπία⁷⁴. Κορυφαία περίπτωση αρχαιογνώστη που δεν κατάφερε όμως να ταξιδέψει στον τόπο που αποθεώθηκε ο αγωνιστικός αθλητισμός, ήταν αυτή του γερμανού θεολόγου και κλασικιστή Johan Joacim Winckelmann (1717 – 1768). Ο θεωρούμενος και «πατέρας» της κλασικής αρχαιολογίας θεμελίωσε τη σύγκλιση του ελληνικού και του φυσικού ιδεώδους. Στο κλίμα αυτών των απόψεων η αρχαία Ολυμπία συμβολοποιούσε τη φυσική και πνευματική τελειότητα του ανθρώπου⁷⁵.

Η γενέτειρα του Winckelmann υπήρξε το παγκόσμιο κέντρο κλασικών σπουδών στο μεγαλύτερο τμήμα του 19^{ου} αιώνα. Έχει μάλιστα τεθεί προς ανάλυση το ζήτημα της σχέσης του γερμανικού κλασικισμού με την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Πέραν του γεγονότος, ότι ορισμένα από τα πρόσωπα, τα οποία συνέβαλαν στην αναβίωση είχαν κλασικές σπουδές σε γερμανικά πανεπιστήμια, τον 19^ο αιώνα η κλασική παιδεία και ο φιλελληνισμός διαμόρφωσαν μια κοινή γλώσσα και ένα ρεπερτόριο συμβόλων, τα οποία συσπείρωσαν άνδρες από την μορφωμένη ελίτ της Δύσης, μέσω της αναφοράς σ' έναν κοινό «Δυτικό πολιτισμό» και σ' έναν κοινό πρόγονο, την αρχαία Ελλάδα⁷⁶.

Το γερμανικό ενδιαφέρον πάντως για την αποκάλυψη της Ολυμπίας εκφράσθηκε από τον ιστορικό και αρχαιολόγο Ernst Curtius, το 1852, σε διάλεξή του στο Βερολίνο παρουσία των αυτοκρατορικών αρχών. Στις 25/4/1874 υπογράφηκε η πρωτοπόρα για την εποχή ελληνογερμανική σύμβαση. Μετά το θρίαμβο στον γαλλογερμανικό πόλεμο (1870 – 1871), η Γερμανία επιδίωκε να κατακτήσει τη δόξα της ειρήνης. Η ανασκαφή ξεκίνησε με την αποκάλυψη του συνόλου σχεδόν των κτισμάτων της Άλτεως. Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν στη φάση αυτή στις 21/3/1881, με σημαντικότερο εύρημα το άγαλμα της Νίκης του Παιωνίου (1875)⁷⁷.

⁷⁴Σπαθάρη, *ό.π.*, σ. 270 – 271.

⁷⁵R. Stoneman, *Αναζητώντας την Κλασική Ελλάδα*, Ε. Αγγελομάτη-Τσουγκαράκη (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1996, σ. 382. Αναφερόμενος στις ανασκαφές της Ολυμπίας και αργότερα των Δελφών, ο Ν. Γιαλούρης σημειώνει ότι είχαν -ειδικά της Ολυμπίας- μεγάλο και άμεσο αντίκτυπο στο ιδεολογικό εκπαιδευτικό κίνημα του οποίου οι ρίζες βρίσκονται στην Αναγέννηση και οδήγησαν στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ν. Yalouris, «Sacred places of Olympia and Delphi. The impact of excavations on the revival of the Olympic Games», in *Report of the 36th session of IOA for young participants*, 19.6 – 2.7.1996, Athens, IOA IOC, 1996, σ. 45.

⁷⁶Βλ. το άρθρο της S. Brownell, «The View from Greece: Questioning Eurocentrism in the History of the Olympic Games», in *Journal of Sport History*, 32 (2), 2005, σ. 205 – 207.

⁷⁷Βλ. Γ. Μούτσης, «Η Γερμανία συναντά την Ολυμπία: Αρχαιολογία και Ολυμπισμός», στο Χ. Κουλούρη - Κ. Γεωργιάδης (επιμ.), *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία. Ιστορία ενός ολυμπιακού θεσμού*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 117-119. Η ανασκαφή των Γερμανών αρχαιολόγων στην Ολυμπία κατά τα έτη 1875-1881 προσέδωσε μια νέα διάσταση στην σύγχρονη διπλωματία με την εισαγωγή των κατευθυντήριων αρχών για την εξέλιξη της γνώσης ως βάσης συνεργασίας, όχι μόνο μεταξύ ατόμων αλλά και μεταξύ εθνών κρατών,

Τρείς μήνες αφότου έληξε αυτός ο κύκλος των ανασκαφικών εργασιών στο χώρο της αρχαίας Ολυμπίας, στην ελληνική εφημερίδα *Κλειώ* της Τεργέστης, διατυπώνεται με κατηγορηματικό τρόπο πρώτη φορά το αίτημα διεθνοποίησης των Ολυμπιακών Αγώνων, έχοντας ως αιχμή τη δραστηριότητα που είχε αναπτύξει ο Brookes, εξαιτίας της οποίας αποκαλούνταν στο άρθρο, «ενθουσιώδης φιλέλληνας». Ένα χρόνο μετά, και με αφορμή μια ομιλία του άγγλου γιατρού, στο πλαίσιο αναμόχλευσης της ολυμπιακής υπόθεσης, στον αγγλικό Τύπο γραφόταν με μεγάλη προσοχή, ότι ο δρ. Brookes «καταβάλλει προσπάθειες να ιδρύσει μία Διεθνή Ολυμπιακή Εταιρεία στην Αθήνα, και ευελπιστεί σε λίγα χρόνια να δει το εγχείρημα του να στέφεται από επιτυχία»⁷⁸. Στις 11/10/1883 ο Ι. Γεννάδιος έγραφε στον Brookes: «Ως Έλληνας δεν μπορώ παρά να αισθάνομαι υπόχρεος σε εσάς γιατί επιμένετε στην ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων...πιστεύω ότι θα βρείτε θετικότερη ανταπόκριση στην Ελλάδα»⁷⁹.

Στα χρόνια αυτά, όπου η ιδέα της διεθνοποίησης των Ολυμπιακών Αγώνων έχει πλήρως απαγκιστρωθεί από τα τοπικά και εθνικά της πλαίσια, στην ηττημένη πλευρά του γαλλογερμανικού πολέμου ένας νεαρός αριστοκράτης, ο Pierre de Coubertin, άρχισε να κατευθύνει τη σκέψη και τη δράση του σύμφωνα με την ανάγκη της ταπεινωμένης χώρας του. Ο συντονισμός των βημάτων του για τον επιδιωκόμενο σκοπό τον οδήγησε στη γειτονική Αγγλία και στο εκπαιδευτικό της σύστημα. Στη βιβλιογραφία το έντονο ενδιαφέρον του Coubertin για τον αθλητισμό έχει αποδοθεί και στη δυσχερή θέση της χώρας του, μετά από τον γαλλογερμανικό πόλεμο (1870-1871)⁸⁰. Πίστευε ότι η αιτία των

αν και μια τέτοια ιδέα δεν θα μπορούσε να γίνει εύκολα αποδεκτή το 1875. Για μια διεισδυτική παρουσίαση του χρονικού της ανασκαφής και των πολιτικών της προεκτάσεων βλ. το άρθρο της Suzanne Marchand, «The Excavations at Olympia, 1868-1881: An Episode in Greco-German Cultural Relations», στο P. Carabott (ed.), *Greek Society in the Making, 1863-1913. Realities, Symbols and Visions*, London, Centre for Hellenic Studies, King's College, 1997, σ. 74, 79 - 81, 84.

⁷⁸Πρέπει να σημειωθεί ότι το δημοσίευμα της εφημερίδας *Κλειώ* στις 25 Ιουνίου 1881 υπογραφόταν με τα αρχικά «Σ.Π» και ο Brookes εικάζε πως πρόκειται για τον Σωκράτη Παρασυράκη. Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 60 - 61.

⁷⁹Mullins, *ό.π.*, σ. 42 - 43. Το Νοέμβριο του 1880 ο Γεννάδιος είχε χριστεί επίτιμο μέλος της Ολυμπιακής Εταιρείας του Wenlock και ήταν ο δεύτερος Έλληνας μετά τον Βελισσαρίου που απολάμβανε αυτή την τιμή. Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 59.

⁸⁰Βλ. A. Guttmann, *The Olympics. A history of the Modern Games*, Chicago, University of Illinois Press, 1992, σ. 7. Ο Pierre Fredy de Coubertin (1863-1937) ήταν το μικρότερο από τα τέσσερα παιδιά του βαρόνου Charles Fredy de Coubertin, οπαδού της μοναρχίας και των απογόνων του Καρόλου Ι'. Φοίτησε στο κολλέγιο Vaugirard και στο Saint-Ignace των ιησουιτών. Ο αρχικός του προσανατολισμός ήταν της στρατιωτικής καριέρας. Έτσι βρέθηκε στη Στρατιωτική Σχολή Saint-Cyr, την οποία εγκατέλειψε μεταξύ άλλων και για πολιτικούς λόγους. Ανάλογη κατάληξη με ελατήρια όμως προσωπικά είχε και η επόμενη εναλλακτική που υποβλήθηκε από την οικογενειακή παράδοση, να στραφεί δηλαδή προς το δικαστικό σώμα. Τελικά γράφτηκε στο Καθολικό Ινστιτούτο του Παρισιού, ενώ παρακολούθησε μαθήματα στην

δεινών βρισκόταν στο γαλλικό σχολείο, το οποίο παρουσίαζε ένα εκτεταμένο διανοητικό πρόγραμμα με παντελή απουσία της φυσικής άσκησης, σε αντίθεση με το εκπαιδευτικό σύστημα της νικήτριας Γερμανίας⁸¹.

Από το 1883 ξεκινά έναν κύκλο ταξιδιών στην Αγγλία, μελετώντας από κοντά το εκπαιδευτικό της σύστημα με την επιδίωξη να προτείνει εκπαιδευτικές αλλαγές προς όφελος της χώρας του⁸². Οι επιρροές που άσκησε το αγγλικό εκπαιδευτικό μοντέλο στον Coubertin, και ειδικότερα η θέση που επιφύλασσε στον αθλητισμό, υπήρξαν ολοφάνερες. Με τον φίλο του, Georges St. Clair, επιχειρούν το 1890 την επαναλειτουργία των γαλλικών αθλητικών ενώσεων και πιο συγκεκριμένα της Union des Societes Francaises de Sports Athletiques (USFSA) - Ένωσης Γαλλικών Αθλητικών Σωματείων⁸³. Τα γεγονότα αυτά συμβαίνουν παράλληλα με τη θεσμοποίηση των σπόρ στην Ευρώπη. Συναφής άρα και η επισήμανση ότι τα σπόρ στη σύγχρονη μορφή τους αποτέλεσαν συνειδητή εισαγωγή αξιών και τρόπων ζωής από τη Βρετανία, κυρίως από όσους δέχτηκαν τις επιρροές του εκπαιδευτικού συστήματος της ανώτερης τάξης της, όπως συνέβη με τον Coubertin που ήταν θαυμαστής του δρ. Arnold⁸⁴.

Ελεύθερη Σχολή Πολιτικών Επιστημών (ELSP). Βλ. σχετικά, P. Clastres, «Οι ανθρωπιστικές ιδέες του Pierre de Coubertin», στο *Λεύκωμα της 48^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 11–25.6.2008, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2008, σ. 153-156.

⁸¹Βλ. M. I. Finley, H. W. Pleket, *The Olympic Games: The first thousand years*, London, 1976, σ. 1. Συναφής η παρατήρηση πως επρόκειτο για μία εποχή ερωτηματικών και καμψής για κάθε νέο γάλλο πατριώτη που είχε ζήσει την ήττα της χώρας του από τους Πρώσους και την Παρισινή Κομμούνα. Y. P. Boulogne, «Η πολιτιστική πολυμορφία του Ολυμπισμού του Coubertin», στο *Λεύκωμα της 33^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 7–22.7.1993, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1993, σ. 93.

⁸²Οι εμπειρίες του από αυτά τα ταξίδια καταγράφηκαν στη μελέτη, *L'education en Angleterre* το 1888. Το έτος αυτό ιδρύει την Comite pour la propagation des exercices physiques dans l'education, παίρνοντας τη θέση του γενικού γραμματέα, ενώ στην εκτελεστική της επιτροπή συμμετείχε και ο Charles Jules Simon που είχε διατελέσει πρωθυπουργός της Γαλλίας (1876-1877) και ήταν υπέρμαχος των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων. Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 59.

⁸³Ταυτόχρονα είχε προσχωρήσει ήδη από το 1883 στην Union de la paix sociale, την οποία είχε ιδρύσει το 1871 ο Frederic Le Play. Οι κοινωνικές θεωρίες του τελευταίου και η σύμπλευση με τα ρεύματα του πολιτικού φιλελευθερισμού καθιστούν τον Coubertin ωριμότερο. Ξεκάθαρα αποδίδει την ήττα της χώρας του στην φυσική κατωτερότητα της πλειονότητας των νέων της Γαλλίας σε αντίθεση με την άλλη πλευρά του Ρήνου. Από το 1887 ξεκινά συνεργασία με εκπαιδευτικούς που μοιράζονταν τον ίδιο ενθουσιασμό με εκείνον για τον αθλητισμό, ενώ δύο χρόνια αργότερα επισκέπτεται τις Η.Π.Α, όπου εντυπωσιάζεται από τη μανία του διασυλλογικού αθλητισμού και τις εγκαταστάσεις των κολλεγίων και των πανεπιστημίων. Βλ. Guttmann, *ό.π.*, σ. 7-10. Οι Coubertin και Saint-Clair είχαν τον απόλυτο έλεγχο της USFA, η οποία διέθετε υποδειγματική οργάνωση και τη δική της έκδοση, στην εβδομαδιαία έκδοση *Les Sports athletiques*. Ο ίδιος ο Coubertin εξέδιδε επίσης το περιοδικό *Revue athletique* από τον Ιανουάριο του 1890. Σε δύο χρόνια δημοσίευσε 14 άρθρα, ενώ μέχρι το 1894 δημοσίευσε ακόμα 41 στο *Les Sports athletiques*. Τα δύο αυτά εκδοτικά εγχειρήματα ήταν τα καλύτερα μέσα προώθησης των απόψεών του για τον αθλητισμό. Βλ. MacAloon, *ό.π.*, σ. 531.

⁸⁴Hobsbawm, *Μαζική παραγωγή παραδόσεων*, *ό.π.*, σ. 337. Για μια σύντομη και περιεκτική παρουσίαση των νεανικών επιρροών του Coubertin με αναφορά στην έμπνευση που άντλησε από τον Thomas Arnold,

Οι εξελίξεις επιταχύνθηκαν, όταν ξεκίνησε η επικοινωνία του Coubertin με τον Brookes. Ο τελευταίος πληροφορήθηκε από τις βρετανικές εφημερίδες τη συμπάθεια του βαρόνου για το εκπαιδευτικό σύστημα της χώρας του και του απέστειλε μερικά άρθρα του. Ο Coubertin στην απάντησή του αναφέρθηκε στις προσδοκίες για την εξάπλωση του αθλητισμού στη Γαλλία και σε ομιλία του τον Ιούνιο του 1889 παρέθεσε αποσπάσματα από ένα λόγο του Brookes το 1866 στο Crystal Palace, με αφορμή τους αθλητικούς αγώνες που είχε διοργανώσει τότε ο τελευταίος, με την ονομασία National Olympian Games. Την επόμενη χρονιά, έπειτα από πρόσκληση του Brookes, ο Coubertin επισκέφθηκε το Wenlock, όπου προς τιμήν του τελέστηκαν αγώνες⁸⁵. Κατά τη διάρκεια της παραμονής του στο Wenlock, ο Brookes ενημέρωσε τον Coubertin για τις εθνικές αθλητικές εκδηλώσεις των Ολυμπίων στην Αθήνα και για την καθιέρωση της απονομής ασημένιου τροπαίου στο νικητή⁸⁶. Ο βαρόνος επιφύλασσε θερμά λόγια για το εγχείρημα του Wenlock, με τη διαφορά ότι δεν έδειχνε να ασπάζεται τη χρησιμότητα των επίμονων επικλήσεων στην Ελλάδα και την αναζήτηση της ενθάρρυνσης από το παρελθόν⁸⁷. Από την άλλη, ισχυρίστηκε πολύ αργότερα, ότι οι ανασκαφές της Ολυμπίας των ετών 1875-1881, είχαν δώσει ερεθίσματα στις σκέψεις του. Το 1909 στην πρώτη του αυτοβιογραφία, *Une champagne de vingt-et-un ans* [A Twenty - One Year Campaign], αναρωτιόταν με νόημα: «Η Γερμανία είχε φέρει στο φως τα απομεινάρια της Ολυμπίας, γιατί η Γαλλία να μην κατόρθωνε να ανασυστήσει την αρχαία της δόξα;»⁸⁸.

βλ. N. Muller, *One hundred years of Olympic Congresses 1894 – 1994. History – objectives – achievements*, Lausanne, IOC, 1994, σ. 21 - 22

⁸⁵Young, *ό.π.*, σ. 75-77. Επιστρέφοντας από την Αγγλία ο Coubertin με άρθρο του στο περ. *La Revue athletique* με τίτλο, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του Much Wenlock. Μια σελίδα στην ιστορία του αθλητισμού» έγραψε: «Που είναι άραγε το Much Wenlock; Μπορώ να φανταστώ την αμηχανία σας που ένα βαρβαρικό όνομα συνδέεται με τις μνήμες της Αρχαιότητας. Το Much Wenlock είναι μια μικρή πόλη στο Shropshire, κομητεία στα σύνορα της Ουαλίας, και αν οι Ολυμπιακοί Αγώνες...επιζούν ακόμη σήμερα, είναι χάρη... στον δρα. W. P. Brookes. Εκείνος τους εγκαινίασε 40 χρόνια πριν, και είναι ακόμα εκείνος που, 82 ετών πια αλλά ακόμα οξύνους και ακμαίος, συνεχίζει να τους διοργανώνει και να τους εμπνέει». Βλ. Mullins, *ό.π.*, σ.38.

⁸⁶N. Muller (ed.), *Pierre de Coubertin 1863-1937. Olympism Selected Writings*, Lausanne, IOC, 2000, σ. 38.

⁸⁷Young, *ό.π.*, σ. 82-83.

⁸⁸Muller, *ό.π.*, σ. 36. Με αφορμή τις αρχαιολογικές και φιλολογικές αναπαραστάσεις της Ολυμπίας -που λέγεται ότι τον συγκίνησαν- στην Παγκόσμια Έκθεση του Παρισιού, το 1889 έχει επισημανθεί σχετικά με την έμπνευση που φαίνεται ότι αντλεί ο βαρόνος από την αρχαία κοιτίδα των Ολυμπιακών Αγώνων: «Ο Coubertin χρησιμοποιεί τη νεφέλη της Ολυμπίας ως μέσο επιρροής για ένα σύγχρονο σχέδιο», στο D.R. Quanz, «Η ίδρυση της ΔΟΕ. Η γέννηση ενός νέου κινήματος ειρήνης», στο *Λεύκωμα της 34^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 18.7 – 2.8.1994, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1994, σ. 137.

Είναι βέβαια αξιοσημείωτο ότι μέχρι και το 1892 ο Coubertin είχε μονοσήμαντα στραφεί στη μελέτη της φυσικής αγωγής, ενώ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες έδειχνε να είναι μάλλον ουδέτερος ή αδιάφορος. Η μεταστροφή του επισημοποιείται στην ομιλία του για την 5^η επέτειο της USFSA στις 25 Νοεμβρίου 1892, όταν ενώπιον πολυπληθούς ακροατηρίου υποστήριξε ότι «είναι αναγκαίο να διεθνοποιήσουμε τον αθλητισμό, είναι απαραίτητο να οργανώσουμε εκ νέου τους Ολυμπιακούς Αγώνες»⁸⁹.

Στο αμέσως προσεχές διάστημα ένα μέλος της USFSA, ο Adolphe de Palissaux, έθεσε ένα ζήτημα κεφαλαιώδους σημασίας για τον αθλητισμό: τον προσδιορισμό της έννοιας του 'ερασιτεχνισμού'. Ως εκ τούτου την 1^η Αυγούστου 1893 το συμβούλιο της USFSA αποφάσισε να στηρίξει τη διεξαγωγή ενός διεθνούς συνεδρίου τον Ιούνιο του επόμενου έτους με αυτό ακριβώς το θέμα. Την προετοιμασία του επιφορτίστηκαν ο Charles Herbert, γενικός γραμματέας της ερασιτεχνικής αθλητικής ένωσης της Αγγλίας, ο William Milligan Sloane, καθηγητής ιστορίας και πολιτικής επιστήμης στο Princeton, και ο Coubertin⁹⁰. Το πρώτο βήμα έγινε στις 15 Ιανουαρίου 1894, όταν οι οργανωτές του συνεδρίου έστειλαν σχετική εγκύκλιο προς συλλόγους και σωματεία που γνώριζαν στην Ευρώπη, την Αμερική και στις βρετανικές αποικίες⁹¹. Η εγκύκλιος περιελάμβανε το προκαταρκτικό πρόγραμμα των εργασιών του συνεδρίου που θα πραγματοποιούνταν από τις 16 έως τις 24 Ιουνίου 1894. Τα επτά από τα οκτώ θέματα του συνεδρίου είχαν σχέση με το σημασιολογικό προσδιορισμό του ερασιτεχνισμού. Το όγδοο θέμα, διατυπωνόταν με ερωτηματική μορφή και αφορούσε στη δυνατότητα επανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων και τις προϋποθέσεις κάτω από τις οποίες μπορούν να οργανωθούν⁹².

⁸⁹ Guttman, *ό.π.*, σ.11-12.

⁹⁰ Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ.63.

⁹¹ Στην πορεία αναζήτησης υποστηρικτών του συνεδρίου ο Coubertin είχε πρώτο σταθμό την άλλη όχθη του Ατλαντικού, το φθινόπωρο του 1893. Οι επαφές του ξεκίνησαν από το Σικάγο και συνεχίστηκαν στο Σαν Φρανσίσκο. Επιστρέφοντας στην ανατολική ακτή επισκέφθηκε στο Princeton τον καθηγητή Sloane, ο οποίος τέλη Νοεμβρίου προσκάλεσε στη Νέα Υόρκη άτομα τα οποία έκρινε ότι μπορούσαν στο επόμενο στάδιο να συμβάλλουν στους σχεδιασμούς για την ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων. Ο βαρόνος αντιλήφθηκε τότε την διχοστασία που υπήρχε ανάμεσα στα πανεπιστήμια και την ερασιτεχνική αθλητική ένωση αναφορικά με τον έλεγχο του ερασιτεχνικού αθλητισμού. Αφού πείστηκε ότι ο Sloane ήταν ο μοναδικός άνθρωπος στον οποίο θα μπορούσε να βασίζεται στον Νέο Κόσμο, ο Coubertin αναχώρησε για το Παρίσι, στο MacAloon, *ό.π.*, σ. 537-539.

⁹² Στην αρχή της εγκυκλίου αναφερόταν: «Πρώτο και σπουδαιότερο, είναι ζωτικής σημασίας ο αθλητισμός να διατηρήσει τον ευγενή και ιπποτικό του χαρακτήρα ο οποίος ξεχώρισε στο παρελθόν, έτσι ώστε να εξακολουθήσει να διαδραματίζει στην εκπαίδευση των σύγχρονων λαών τον θαυμαστό ρόλο τον οποίο οι Έλληνες δάσκαλοι (masters) είχαν αποδώσει σ'αυτόν», στο Muller, *ό.π.*, σ. 301-302.

Μετά την αποστολή της εγκυκλίου της 15^{ης} Ιανουαρίου ο Coubertin επισκέφθηκε την Αγγλία, με σκοπό να αντλήσει την απαιτούμενη στήριξη. Παράλληλα απευθύνθηκε σε μέλη βασιλικών οικογενειών και σημαίνουσες προσωπικότητες, ώστε να περιβάλλει το εγχείρημα με αξιοπιστία και κύρος. Η επιλογή τους έγινε με ιδιαίτερη προσοχή για να μη διαταραχθεί ο διεθνής χαρακτήρας του συνεδρίου⁹³. Στις αρχές Απριλίου του 1894 βρίσκεται κυριολεκτικά υπ' ατόμων για την οργάνωση του συνεδρίου, πλην όμως ο βαθμός ανταπόκρισης από τους αποδέκτες της εγκυκλίου μόνο μελαγχολία του προκαλούσε, όπως ο ίδιος θα γράψει αργότερα⁹⁴. Την ίδια ώρα και οι απαντήσεις από το Βέλγιο και τη Γερμανία μόνο ενθαρρυντικές δεν ήταν προς το περιεχόμενο της εγκυκλίου. Μέσα σ' αυτό το κλίμα, την τελευταία στιγμή, ο Coubertin προχωρά σε μία κίνηση τακτικής, τροποποιώντας τον αρχικό τίτλο του συνεδρίου σε «Συνέδριο για την Ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων», («Congress for the Restoration of the Olympic Games»)⁹⁵. Γι' αυτή την αναπάντεχη κίνηση θα γράψει το 1931, ότι δεν ήταν ποτέ τόσο προσηλωμένος στο θέμα του ερασιτεχνισμού, τον εξυπηρετούσε όμως σαν προκάλυμμα για την επίτευξη της σύγκλησης του συνεδρίου αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων⁹⁶.

Στον αντίποδα των γερμανικών και των βελγικών αντιδράσεων βρέθηκαν εκείνες των Σουηδών, των Ιταλών, των Ισπανών και των Ρώσων με τους πρώτους να δηλώνουν ότι επιθυμούν να οργανώσουν στη Στοκχόλμη «μία εκ των μελλουσών Ολυμπιάδων»⁹⁷. Η επίσημη προσέγγιση των Ελλήνων έγινε τέλη Απριλίου του 1894 όταν ο πρόεδρος του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου Ιωάννης Φωκιανός έλαβε την επίσημη πρόσκληση του γενικού γραμματέα του συνεδρίου. Ο Coubertin αφού πρώτα προσέφερε τη θέση του επίτιμου αντιπροέδρου του αθλητικού συνεδρίου στον Φωκιανό έγραφε στην επιστολή

⁹³Για την τιμητική θέση του προέδρου του συνεδρίου προόριζε τον Casimir-Perier, πρωθυπουργό και υπουργό Εξωτερικών της χώρας του, ο οποίος φοβούμενος τις ενδεχόμενες διπλωματικές επιπλοκές αυτής της προεδρίας δεν ικανοποίησε το αίτημα του συμπατριώτη του. Ο Coubertin δεν απογοητεύθηκε, προτείνοντας για 'επίτιμα μέλη' του συνεδρίου τον βασιλιά του Βελγίου, τον βασιλιά και διάδοχο της Ελλάδας (με τον τίτλο του δούκα της Σπάρτης), τον διάδοχο πρίγκιπα της Σουηδίας, τον πρίγκιπα της Ουαλίας, τον Μέγα δούκα Vladimir της Ρωσίας, τον δούκα του Aumale. Βλ. MacAloon, *ό.π.*, σ. 540-541.

⁹⁴Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 65-66.

⁹⁵MacAloon, *ό.π.*, σ. 541-542.

⁹⁶Young, *ό.π.*, σ. 92

⁹⁷Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 187.

του: «Θα μας ήτο λίαν ευχάριστον, εάν ο Σύλλογός σας αντεπροσωπεύετο ή τουλάχιστον έστελνε σχετικήν διατριβήν»⁹⁸.

Το έδαφος ωστόσο για την απόκτηση της ελληνικής υποστήριξης στο συνέδριο είχε αρχίσει να προλειαίνεται νωρίτερα. Η επίσημη πρόσκληση στον Πανελλήνιο δεν ήταν η πρώτη κρούση του βαρόνου στην ελληνική πλευρά. Προηγουμένως είχε αποταθεί στον φίλο του Charles Waldstein, διευθυντή της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής (1889 – 1891), ζητώντας του να «βάλει χέρι εις την υπόθεσιν» κινητοποιώντας ειδικά το ενδιαφέρον της βασιλικής οικογένειας. Ο Waldstein ανταποκρίθηκε άμεσα στο αίτημα του Coubertin και στις αρχές Απριλίου, όταν ο βασιλιάς και οι πρίγκιπες επισκέπτονταν το χώρο των ανασκαφών στο Άργος, πληροφόρησε σχετικά τον διάδοχο Κωνσταντίνο που δέχθηκε να είναι και επίτιμο μέλος του συνεδρίου. Ο Waldstein ενημέρωσε για τη θετική εξέλιξη τον Coubertin με επιστολή του στις 3/12 Απριλίου 1894⁹⁹.

Ο αεικίνητος Γάλλος δεν περιορίστηκε στη βασιλική οικογένεια, αλλά προχώρησε σε μία ακόμα κίνηση. Είδαμε παραπάνω ότι στο πλαίσιο της οργανωμένης προσπάθειας για την επιτυχία του συνεδρίου, έχρισε επίτιμα μέλη του σημαίνουσες προσωπικότητες και μέλη βασιλικών οίκων. Ειδικά όμως για την ελληνική συμμετοχή στο συνέδριο είχε ξεχωριστές προσδοκίες. Αυτό προκύπτει από την άτυπη προσέγγιση που επιχειρήθηκε από τον Waldstein προς τον διάδοχο του ελληνικού θρόνου, φυσικά από το περιεχόμενο της επιστολής προς τον Φωκιανό και από μία ακόμη επιστολή που απέστειλε ο Coubertin με αποδέκτη τον πρωθυπουργό Χαρίλαο Τρικούπη. Με ημερομηνία 9 Μαΐου 1894, ο πρώτος ανακοίνωνε στο δεύτερο την απόφαση της εκλογής του ως επίτιμου μέλους του επικείμενου συνεδρίου. Η εκλογή του Χ. Τρικούπη, όπως αναφέρεται στην επιστολή, δεν εδραζόταν μόνο στην εκτίμηση προς το πρόσωπό του, αλλά απέβλεπε στο να φέρουν τη νεότερη Ελλάδα πιο κοντά στην αρχαία από την οποία

⁹⁸ Αρχείο Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου (ΠΓΣ), Π. Κουμπερτέν προς Ι. Φωκιανό, Παρίσι 26.4.1894, σ. 1.

⁹⁹ Χρυσάφης, *ό.π.*, σ.203. Ο Waldstein είχε στη συνέχεια την άποψη, ότι ταίριαζε στην Αθήνα η πρώτη διοργάνωση των αναβιωμένων Ολυμπιακών Αγώνων, άποψη που συσχετίζε με την αρμονική συνεργασία της Γαλλικής (1846), της Γερμανικής (1874), της Αμερικανικής (1881) και της Αγγλικής (1886) Σχολής Κλασικών Σπουδών στην ελληνική πρωτεύουσα. Σημείωνε μάλιστα χαρακτηριστικά, ότι όπως η «ελληνική γη μας έφερε κοντά στη σφαίρα της πνευματικής προσπάθειας, έτσι θα μας φέρει κοντά και στη σφαίρα της φυσικής αγωγής και των αθλητικών αγώνων». Ε. Γιαλούρη, «Ο Νέος Κόσμος συναντά τον Αρχαίο», στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, 1896-1906*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2004, σ. 301.

δανείζονται τις ιδέες και τα συναισθήματα που τους οδηγούν «κατά αυτές τις συνθήκες»¹⁰⁰.

Η επιστολή αυτή ενισχύει σημαντικά τη συλλογιστική, ότι ο Coubertin, ο οποίος μόνο ενθουσιασμένος δεν μπορεί να ήταν από τη γενική ανταπόκριση προς το συνέδριο, επιθυμούσε διακαώς να διασφαλίσει την ελληνική συμμετοχή σε αυτό. Ίσως πίστευε ότι ο πρωθυπουργός της Ελλάδας ήταν ένας απαραίτητος σύμμαχος, ώστε για συμβολικούς καθαρά λόγους η χώρα του να σταθεί κοινωνός των άγνωστων έως εκείνη την στιγμή, αποφάσεων του συνεδρίου. Ενδεχόμενα οι κινήσεις αυτές, λαμβάνοντας υπόψη και την τροποποίηση του τίτλου του συνεδρίου να αποτελούν τμήμα ενός γενικότερου σχεδίου, που είχε κατά νου ο Coubertin. Σε κάθε περίπτωση προδίδουν το διακαές ενδιαφέρον του για την εκπροσώπηση της Ελλάδας στο συνέδριο του Ιουνίου του 1894. Αυτό άλλωστε δείχνει και η κίνηση της απονομής του τίτλου του επίτιμου μέλους του συνεδρίου στον Έλληνα πρωθυπουργό, πράγμα που συνέβη με λίγους -εν αντιθέσει με τους εστεμμένους- πολιτικούς. Εκτός από τον Τρικούπη απονεμήθηκε π.χ. στον συντηρητικό πολιτικό και μετέπειτα πρωθυπουργό της Βρετανίας Arthur J. Balfour.

Σε επίσημο επίπεδο και δίχως διαμεσολαβήσεις η απάντηση από τον Πανελλήνιο εστάλη στο Παρίσι στις 4/16 Μαΐου 1894. Σε αυτή ο Φωκιανός, αφού ευχαριστούσε για την πρόσκληση, δήλωνε ότι ο ίδιος δεν ήταν εφικτό να παραστεί στο συνέδριο εξαιτίας των εγκαινίων του νέου γυμναστηρίου του συλλόγου του. Ως εκ τούτου, συνέχιζε στην απαντητική του επιστολή, την εκπροσώπηση του Πανελληνίου θα αναλάμβανε «ένα από τα πιο αρμόδια μέλη του Συλλόγου μας, το οποίο διαμένει στο Παρίσι»¹⁰¹.

¹⁰⁰P. de Coubertin προς X. Τρικούπη, Αρχείο Χαρίλαου Τρικούπη (ΑΧΤ), 16/088/02, ΕΛΙΑ - ΜΙΕΤ, Παρίσι 9.5.1894, σ. 1.

¹⁰¹Στην επιστολή καθίστατο σαφές το μεγάλο ενδιαφέρον που προκαλούσε το θέμα της επανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων «για ένα γυμναστικό σύλλογο θεμελιωμένον, όπως ο ιδικός μας, πάνω σ' αυτό τούτο το λίκνο του αρχαίου αθλητισμού». Βλ. *Πανελλήνιος Γ.Σ 1891-1991, ό.π.*, σ.44-45. Το ενδιαφέρον του συλλόγου και του προέδρου του προσωπικά για το διεθνές αθλητικό συνέδριο του Παρισιού διαφαίνεται και με την απονομή στον Coubertin κατά την συνεδρίαση της 6^{ης} Μαΐου 1894 του τίτλου του επίτιμου μέλους του. Στην ευχαριστήρια επιστολή του προς το γενικό γραμματέα του συλλόγου ο Coubertin έγραφε: «τίποτε δεν θα μπορούσε να μου προξενήσει μεγαλύτερη ευχαρίστηση από το να ενταχθώ σε μία Εταιρεία, η οποία έχει να επιδείξει ένα τέτοιο σεβαστό παρελθόν. Ελπίζω ότι στην διάρκεια του τρέχοντος έτους θα μου δοθεί η ευκαιρία να σας επισκεφθώ στην Αθήνα και μαζί με τα πρακτικά των εργασιών του Συνεδρίου, τα οποία θα σας προσκομίσω και θα σας εκφράσω την ολοκληρωτική μου αφοσίωση. Αισθανόμεθα πολύ ευτυχείς δεχόμενοι μεταξύ των αντιπροσώπων μας έναν τόσο διακεκριμένον άνδρα όσο ο κύριος Βικέλας και σας ευχαριστούμε που τον υποδείξατε». Βλ. Αρχείο ΠΓΣ, Π. Κουμπερτέν προς Σ. Αντωνόπουλο, Παρίσι 14.6.1894, σ. 1. Στην ίδια εξάλλου συνεδρίαση του διοικητικού συμβουλίου του συλλόγου, ο τίτλος του επίτιμου μέλους του, απονεμήθηκε και στον βαρόνο

Από την επιστολή του Φωκιανού προς τον Coubertin φαίνεται το ενδιαφέρον του συλλόγου για το θέμα της ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων. Επίσης δε μπορεί να μην επισημανθεί ο ελιγμός του Φωκιανού να δηλώσει μεν ότι ο σύλλογος του θα τύχει εκπροσώπησης, με άγνωστο όμως τον εκπρόσωπό του, ώστε να κερδίσει έτσι χρόνο για την ανεύρεσή του. Την επιζητούμενη λύση στο ζήτημα της εκπροσώπησης έδωσε η πρόταση του συμβούλου του Πανελληνίου, Αλέξανδρου Ραγκαβή, υπέρ του διανοούμενου Δημητρίου Βικέλα, ο οποίος ήταν γνωστός για το πλούσιο λογοτεχνικό και μεταφραστικό του έργο. Τα τυπικά κωλύματα, ξεπεράστηκαν με την ανακήρυξη του Βικέλα, ως αντεπιστέλλοντος μέλους του συλλόγου¹⁰².

Με αυτόν τον κατ' ανάγκην εσπευσμένο τρόπο διευθέτησης του ζητήματος της εκπροσώπησης, ο «ανεπιτήδειος» -σύμφωνα με τις αυτοβιογραφικές του αφηγήσεις- περί τα αθλητικά Δ. Βικέλας, παρότι εκτιμούσε την αξία της άθλησης¹⁰³ και αναγνώριζε την μεγάλη σημασία της Ολυμπίας για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό¹⁰⁴, δοκίμασε αισθήματα κατάπληξης, δεχόμενος την πρόταση του Πανελληνίου¹⁰⁵.

Στις 6 Ιουνίου 1894 ο Βικέλας κοινοποιούσε στον Πανελλήνιο Γ.Σ. την αποδοχή της εντολής αντιπροσώπευσης στο συνέδριο που άρχιζε τις εργασίες του σε δέκα

de Coursel, ο οποίος μάλιστα δέχθηκε με συγκίνηση την «κολακευτική απότιση τιμής». Αρχείο ΠΓΣ, Α. Κουρσέλ προς Σ. Αντωνόπουλο, Παρίσι 17.6.1894, σ. 1.

¹⁰²Π. Λινάρδος, *Από το όραμα στην πράξη - Δημήτριος Βικέλας*, Αθήνα, ΥΠΠΟ, ΓΓΟΑ, 2002, σ. 16-17.

¹⁰³Από τα αυτοβιογραφικά κείμενα του Βικέλα προκύπτει ότι η επαφή του Βικέλα με τον αθλητισμό ήταν σχεδόν ανύπαρκτη. Βλ. σχετικά στο Δ. Βικέλας, *Η Ζωή μου. Παιδικά αναμνήσεις - Νεανικοί χρόνοι*, Αθήνα, Περίπλους, χ.χ., σ. 272-274, 112. Αξίζει ωστόσο να σημειωθεί ότι στον πολυμεταφρασμένο *Λουκή Λάρα*, το έργο που ίσως έχει ταυτισθεί περισσότερο με το όνομα του Βικέλα, ο ομότιτλος ήρωας παραδίδει ένα μικρό μάθημα για τα αρνητικά παρεπόμενα από την άγνοια των ευεργετημάτων της άθλησης. Βλ. Βικέλας, *Λουκής Λάρας*, Αθήνα, χ.χ., σ. 49.

¹⁰⁴Στο πολύτιμο οδοιπορικό έργο του, *Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν*, διαβάζουμε τις εντυπώσεις που αποκόμισε κατά την επισκεψή του στην Ολυμπία το 1884, δέκα χρόνια πριν το Συνέδριο της Σορβόνης: «Σήμερον επεσκέφθην την Ολυμπίαν. Πίστευσέ με, μόνον και μόνον χάριν τούτου αξίζει να έλθω τις εις την Ελλάδα. Ενταύθα η αρχαιότης παρίσταται ενώπιόν σου εναργεστέρα, μεγαλοπρεπεστέρα ή και εις την Ακρόπολιν αυτήν». Δ. Βικέλας, *Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν*, Αθήνα, Εκάτη, 1991, σ. 148 - 149.

¹⁰⁵Βλ. Δ. Βικέλας, *Απαντα*, Α. Αγγέλου (φιλολογική επιμ.), Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1997, τόμ. 8^{ος}, σ. 126 - 127. Στη μικρή Αθήνα ήταν γνωστό ότι ο Βικέλας που διέμενε στο Παρίσι, «είχε κάνει το σπίτι του εντευκτήριο των φιλελλήνων λογίων», και ότι «έδινε κάθε δυνατή βοήθεια και στους Έλληνες σπουδαστές, που πάντα προσπαθούσε να τους εξυψώσει το εθνικό φρόνημα». Βλ. Σ. Σπεράντσας, «Ο Βικέλας για τον Ολυμπισμό», στο περ. *Ελληνική Δημιουργία*, τ.χ. 140, 1953, σ. 676. Ο Βικέλας θεωρούνταν εκείνη την εποχή «ο ανεπίσημος πρόεδρος της Ελλάδος στο Παρίσι», στο Σ. Στεφάνου, *Ο Δημ. Βικέλας - Φιλολογικά Αναμνήσεις*, χ.χ., σ. 1. Συνεπώς η πρόταση προς τον Βικέλα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αναμενόμενη και πάντως όχι ξένη προς την κοινή άποψη που είχε διαμορφωθεί από τους συμπατριώτες του με αιχμή το πνευματικό του εκτόπισμα.

ημέρες¹⁰⁶, αν και πρωτότερα είχε εκφράσει στον Ραγκαβή τους δικαιολογημένους ενδοιασμούς για την καταλληλότητά του. Πάντως ενδεικτική της συνέπειας του Βικέλα προς την αποστολή που του είχε ανατεθεί από τον Πανελλήνιο είναι η πρωτοβουλία του να επισκεφθεί τον Coubertin, αν και δεν μπόρεσε αρχικά να τον δει¹⁰⁷.

Για τον βαρόνο το τελευταίο διάστημα της προπαρασκευής του συνεδρίου δεν έμοιαζε να είναι ενθαρρυντικό της υλοποίησης των σχεδίων του, αλλά μάλλον άχαρο¹⁰⁸. Από τη δική του πλευρά ο Brookes, παρά την προχωρημένη του ηλικία, επέδειξε έντονη κινητικότητα το διάστημα πριν από το συνέδριο με το μοναδικό μέσο που του επέτρεπαν τα 85 χρόνια του: την επιστολογραφία. Στις 11 Ιουνίου 1894 απέστειλε επιστολή στον πρωθυπουργό της Ελλάδας «Σπυρίδωνα» Τρικούπη¹⁰⁹ και δύο μέρες πριν το Συνέδριο της Σορβόνης αντίστοιχη επιστολή στον Coubertin, στην οποία του απηύθυνε επαινετικά σχόλια: «Δεν μπορώ να μην σας εκφράσω το μεγάλο ενδιαφέρον που τρέφω για το προσεχές διεθνές συνέδριο»¹¹⁰.

Το έντονο ενδιαφέρον του Brookes για το επικείμενο συνέδριο στο Παρίσι είναι αναμφισβήτητο. Αυτό άλλωστε δείχνει η πυκνή επιστολογραφία του για το θέμα αυτό, η διερεύνηση της οποίας οδηγεί σε δύο επισημάνσεις. Η πρώτη αφορά την επιστολή προς τον Τρικούπη στην οποία διαφαίνεται η πρόθεση αναγνώρισης της ιδιαίτερης θέσης της

¹⁰⁶Βλ. ολόκληρη την επιστολή του Βικέλα προς τον Πανελλήνιο, στο Α. Α. Οικονόμου, *Τρεις Άνθρωποι - Συμβολή εις την ιστορίαν του Ελληνικού Λαού (1780-1935)*, τόμ. 2^{ος}, Δημήτριος Μ.Βικέλας (1835-1908), Αθήνα, 1953, σ. 457 - 458.

¹⁰⁷Βλ. Αρχείο ΠΣ, Δ. Βικέλας προς Α. Ραγκαβή, Παρίσι 16/28.5.1894, σ. 1.

¹⁰⁸Αναφερόμενος στην αγωνία από την οποία διακατεχόταν σχετικά με το εύρος της ανταπόκρισης στο συνέδριο γράφει: «Προσεγγίζοντας του έαρος... η ανταπόκρισις κατέστη καταθλιπτικώτατη...η δ' επιτυχία εστερεώθη δια μιας σχεδόν κατά την τελευταία ώραν. Και ήλθον αντιπρόσωποι Άγγλοι, Αμερικανοί, Σουηδοί, Ισπανοί, Ιταλοί, Βέλγοι, Ρώσοι. Ο Έλλην αντιπρόσωπος κ. Βικέλας, ων ήδη εν Παρισίοις, συνεμερίζετο τους τε φόβους ημών και τας ελπίδας». Π. Κουμπερτέν, «Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις 1896», στο *Λεύκωμα Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776π.Χ.-1896*, Αθήνα, Μπέκ, 1896, σ. 9.

¹⁰⁹Ο Brookes είχε έρθει σε επαφή με τον Σπυρίδωνα Τρικούπη, πατέρα του πρωθυπουργού Χαρίλαου Τρικούπη, όταν ήταν πρέσβης στο Λονδίνο με αφορμή τη τέλεση των Α' Ολυμπίων. Βλ. σχετικά παραπάνω, κεφ. 1.3., σ. 42. Προφανώς θεώρησε πως πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο που εκείνη την περίοδο ήταν επικεφαλής της ελληνικής κυβέρνησης. Στην επιστολή ο Brookes ενημέρωνε τον πρωθυπουργό Τρικούπη για τους πρόσφατους εορτασμούς της Ολυμπιακής Εταιρείας του Wenlock, ενός θεσμού που, όπως σημείωνε, είχε καθιερώσει 44 χρόνια πριν. Εισερχόμενος στην ουσία της επιστολής, τόνιζε ότι ο φίλος του, όπως χαρακτηριστικά αποκαλούσε τον Coubertin, αλλά και άλλοι υποστηρικτές της φυσικής αγωγής, μεταξύ των οποίων και ο ίδιος, κατέβαλλαν προσπάθειες, ώστε να προαγάγουν τους διεθνείς αθλητικούς εορτασμούς για τους οποίους σημείωνε: «ενθέρμως ελπίζω ότι θα στεφθούν από επιτυχία έχοντας την τιμή να τεθούν υπό την αιγίδα της Αυτού Μεγαλειότητος του Βασιλιά των Ελλήνων». Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, W. P. Brookes προς Σ. Τρικούπη, φ. 235, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 11.6.1894, σ. 1 - 3.

¹¹⁰Young, *ό.π.*, σ. 92-93. Πριν από την επιστολή της 13^{ης} Ιουνίου, ο Brookes έγραφε στον Coubertin στις 22 Μαΐου 1894: «Αυτή η ιδέα να κάνουμε την Ελλάδα το κέντρο, με έθελε από καιρό, αλλά τα σχέδια του συνεδρίου σας, που αγκαλιάζουν όλα τα έθνη, είναι πραγματικά εξαιρετική ιδέα». Mullins, *ό.π.*, σ. 43.

Ελλάδας στους ολυμπιακούς σχεδιασμούς, αναγνώριση που δε σχετιζόταν μόνο με την κληρονομιά του αρχαίου παρελθόντος, αλλά και την πρόσφατη οργάνωση των Ολυμπίων. Η δεύτερη επισήμανση συνδέεται άμεσα με το περιεχόμενο των επιστολών του προς τον Coubertin. Σε αυτές ο Brookes τονίζει το διαχρονικό του ενδιαφέρον για το θέμα του συνεδρίου δηλώνοντας μ' ένα τρόπο «παρών». Παράλληλα όμως αναγνωρίζει τον κύριο ρόλο του βαρόνου στην εξέλιξη της υπόθεσης διεθνοποίησης των Ολυμπιακών Αγώνων. Είναι φανερό πως ο άγγλος γιατρός έβλεπε στον γάλλο βαρόνο τον τελευταίο κρίκο στην αλυσίδα των προσπαθειών αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων με διεθνή χαρακτήρα.

Εν κατακλείδι, όλα τα προηγούμενα εγχειρήματα οργάνωσης αθλητικών αγώνων, είτε είχαν αναφορά στο αρχαίο πρότυπο είτε όχι, ήταν τοπικής εμβέλειας, ενώ η μεταξύ τους σχέση θυμίζει περισσότερο μονόλογο που δυσκολεύεται να εξελιχθεί σε διάλογο. Ο Brookes ξεπέρασε πρώτος τη δυσκολία αυτή. Είναι επόμενο η επικοινωνία του Coubertin μαζί του να επέδρασε καταλυτικά στη διαμόρφωση της σκέψης του. Έτσι, αφού πρώτα διήνυσε αρκετό χρόνο, προσχώρησε στην ιδέα διοργάνωσης διεθνών αγώνων κινούμενος με ταχύτητα και μεθοδικότητα για την επίτευξη του στόχου αυτού. Έχοντας για εφόδια την εμπειρία που απλόχερα του είχε μεταδώσει ο Brookes και ο ίδιος είχε αποκτήσει από τα ταξίδια του, ο Coubertin φαίνεται ότι εκτίμησε πως η διεθνοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων θα καθίστατο περισσότερο ευχερής στον σύγχρονο κόσμο με την διακηρυκτική προεγγραφή τους στην αρχαία ελληνική κληρονομιά.

1.5 Η απόφαση αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων

Είθισται σε ανάλογες περιπτώσεις, όπως στο διεθνές αθλητικό συνέδριο της Σορβόνης, η ατμόσφαιρα της εναρκτήριας τελετής να προδιαθέτει και για τη μετέπειτα πορεία του. Αυτό ο Coubertin φαίνεται ότι το γνώριζε καλά¹¹¹. Στις 16 Ιουνίου 1894 στην αίθουσα τελετών του Πανεπιστημίου της Σορβόνης ξεκίνησαν με κάθε επισημότητα οι εργασίες του συνεδρίου. Συμμετείχαν 78 εκπρόσωποι από 37 αθλητικές ενώσεις και τα δέκα μέλη της οργανωτικής επιτροπής του¹¹². Οι σύνεδροι χωρίστηκαν σε δύο επιτροπές. Η μία με

¹¹¹ Αναφορικά με τις επιδιώξεις του για το κλίμα της τελετής έναρξης σημειώνει: «συγκέντρωσα όλες μου τις προσπάθειές στην εναρκτήρια τελετή και στην πρώτη χορωδιακή εκτέλεση του Ύμνου του Απόλλωνα που ανακαλύφθηκε στις ανασκαφές των Δελφών. Ο Gabriel Faure έβαλε ένα χεράκι», Muller, *ό.π.*, σ. 318.

¹¹² Georgiadis, *ό.π.*, σ. 73.

αντικείμενο τον ερασιτεχνισμό και η άλλη την ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων. Στην πρώτη προήδρευε ο M. Gondinet και στη δεύτερη ο Δ. Βικέλας¹¹³.

Η τοποθέτηση του Βικέλα στη θέση του προέδρου της επιτροπής ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων, δεδομένης της απουσίας προηγούμενης ενασχόλησής του με τον αθλητισμό, συνιστά έκπληξη. Ο Young μάλιστα δε θεωρεί απίθανο να πρόκειται για «προηγούμενη συμφωνία»¹¹⁴. Στις 18 Ιουνίου ωστόσο ο Βικέλας έδειχνε ολοφανερά πιο εξοικειωμένος με την ευθύνη εκπροσώπησης του Πανελληνίου, γράφοντας στον Φωκιανό, ότι δεν αρνήθηκε την τιμή της ανάληψης της προεδρίας της επιτροπής, αναλογιζόμενος ότι αυτή αντανακλάται στον σύλλογο και στην Ελλάδα. Σε αυτό το συλλογιστικό πλαίσιο και ενώ στην αρχή της εμπλοκής του στην υπόθεση δηλωνόταν η αναρμοδιότητά του, συνέχιζε ως εξής:

«Όταν έλθει η κατάλληλος ώρα προτίθεμαι να προτείνω την συγκαταρίθμησιν και των ΑΘΗΝΩΝ εις τον κατάλογον των πρωτευουσών όπου οι διεθνείς Ολυμπιακοί, θα τελούνται. Πιστεύω δε ότι θα έχω εις τούτο την επιδοκιμασίαν του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου και της Κυβερνήσεως έτι εάν είναι ανάγκη. Άλλωστε του συνεδρίου αι πράξεις έχουν τον χαρακτήρα επί του παρόντος ευχών μάλλον ή διατάξεων»¹¹⁵.

Το σκέλος αυτό της επιστολής είναι και η βάση του πιθανολογήματος του Young περί μιας προηγούμενης συμφωνίας μεταξύ των δύο ανδρών, Coubertin και Βικέλα. Ο τελευταίος, ο οποίος είχε σταθεί με απορία στην πρόσκληση του Πανελληνίου να τον εκπροσωπήσει στο συνέδριο, και εν συνεχεία δήλωνε αναρμόδιος για την προεδρία της επιτροπής, άνευ σχετικής εξουσιοδότησης ή συνεννόησης, δήλωνε την πρόθεσή του στον Φωκιανό να προτείνει την ελληνική πρωτεύουσα ως διοργανώτρια πόλη για κάποιους από τους επόμενους Ολυμπιακούς Αγώνες. Το συνέδριο διένυε την τρίτη του ημέρα και

¹¹³Muller, *ό.π.*, σ. 318-319. Καταγράφοντας τις εντυπώσεις του από την τελετή έναρξης του συνεδρίου, ο Βικέλας σημειώνει: «Η εορτή είχε εξαιρετικώς Ελληνικόν χαρακτήρα... Η εθνική μας φιλαυτία εύρε πάλιν αφορμήν ικανοποιήσεως, χάρις εις την δόξα των προγόνων!», Βικέλας, *Απαντα*, τόμ. 8^{ος}, *ό.π.*, σ. 128.

¹¹⁴Young, *ό.π.*, σ. 99. Έχει επίσης διατυπωθεί η εκτίμηση πως ο Coubertin έκρινε ότι η ανάθεση της προεδρίας σε έναν έλληνα λόγιο θα είχε βαρύνουσα σημασία, «στο να πεισθούν οι αρμόδιοι για μια τέτοια διεθνή πρωτοβουλία». Βλ. σχετικά Σ. Γιάτσης, *Ιστορία της άθλησης και των αγώνων στον ελληνικό κόσμο κατά τους ελληνορωμαϊκούς, τους βυζαντινούς και τους νεότερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη, χ.ε., 2000, σ. 312.

¹¹⁵Λινάρδος, *Πανελλήνιος Γ.Σ. 1891-1991*, *ό.π.*, σ. 68-69. Ο Γεωργιάδης υποστηρίζει ότι η επιστολή του Βικέλα προς τον Φωκιανό, δεδομένων των σφιγτών χρονικών ορίων που περιόριζαν τα περιθώρια απάντησης από την Αθήνα, αποσκοπούσε στην προετοιμασία του Συλλόγου για κάθε πιθανή εξέλιξη, Georgiadis, *ό.π.*, σ. 74.

ο Βικέλας δεν αντιλαμβανόταν ως τυπικό και προσωρινό το χρέος της εκπροσώπησης του ελληνικού συλλόγου. Η πρώτη αίσθηση του τυπικού και διεκπεραιωτικού του ρόλου είχε εκλείψει στα λόγια και τις πράξεις.

Δύο ημέρες μετά από την έναρξη της 16^{ης} Ιουνίου η διεξαγωγή των συνεδριών, κυλούσε ομαλά με ενδιαφέρουσες συζητήσεις για τεχνικά ζητήματα, σημαντικότερο εκ των οποίων το ερώτημα του ερασιτεχνισμού. Όσον αφορά τους Ολυμπιακούς Αγώνες οι προτάσεις του Coubertin έγιναν αποδεκτές σχεδόν άνευ αντιρρήσεων και αφορούσαν την περιοδική τέλεση κάθε τέσσερα χρόνια, τον αποκλειστικά σύγχρονο χαρακτήρα τους, τον αποκλεισμό του σχολικού αθλητισμού -αρχή για την οποία εξέφρασαν τη διαφωνία τους ο Βικέλας και ο Σουηδός Bergh- και την σύσταση μιας Διεθνούς Επιτροπής της οποίας τα μέλη θα ήταν οι αντιπρόσωποι του Ολυμπισμού στις χώρες τους¹¹⁶.

Πέρα από αυτό το πλαίσιο αρχών -πατρότητας Coubertin- οι σύνεδροι έπρεπε να περάσουν στο επόμενο στάδιο που αφορούσε τη λήψη μιας πρακτικής απόφασης, όπως η ανασύσταση των Ολυμπιακών Αγώνων με τον ορισμό και του τόπου της πρώτης τέλεσής τους. Στην συνεδρίαση της 19^{ης} Ιουνίου διάφορες ευρωπαϊκές πόλεις προτάθηκαν μεταξύ των οποίων το Λονδίνο, η Βουδαπέστη και η Αθήνα. Ο ευρηματικός βαρόνος, ο οποίος αρχικά σκεφτόταν η αυλαία των Αγώνων να ανοίξει στην πατρίδα του το 1900 με την ευκαιρία της Διεθνούς Έκθεσης του Παρισιού, παρατηρώντας τις αποκλίνουσες απόψεις για το ζήτημα πρότεινε ως λύση απεμπλοκής, η σχετική απόφαση να αναβληθεί ως την συνεδρίαση της ολομέλειας του συνεδρίου στις 23 Ιουνίου 1894¹¹⁷. Το ίδιο βράδυ της 19^{ης} Ιουνίου ο Βικέλας, έγραφε στον Coubertin: «δεν σας είδα μετά την συνεδρίαση για να σας πω πόσο με συγκίνησε η πρότασή σας να ξεκινήσουν από την Αθήνα»¹¹⁸. Από την άλλη ο Coubertin ισχυρίζεται ότι η επιλογή της Αθήνας για την παρθενική τέλεση του 1896 δεν εντασσόταν στα αρχικά του σχέδια, καθώς δεν είχε πίστη στις ικανότητες

¹¹⁶ Muller, *ό.π.*, σ. 320. Σχετικά με την περιοδικότητα των Ολυμπιακών Αγώνων έχει παρατηρηθεί ότι αυτή ικανοποιούσε και πολιτικούς λόγους καθώς καθιστούσε εμμέσως κοινωνούς τις εθνικές κυβερνήσεις οι οποίες θα είχαν πολλαπλά κίνητρα να διεκδικήσουν την τέλεσή τους. Βλ. Κ. Ι. Τσιάντας, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαιότητα και το σύγχρονο κόσμο», στο περ. *Ηπειρωτική Εστία*, Ιωάννινα, 1968, τ.χ. 198-199, (ανάτυπο), σ. 10 - 11.

¹¹⁷ Georgiadis, *ό.π.*, σ. 74.

¹¹⁸ Στην ίδια επιστολή ο Βικέλας υπενθύμιζε τον εορτασμό κατά το 1896, των 50 χρόνων της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα, υπενθύμιση που προφανώς έκρινε ότι θα λειτουργούσε ενισχυτικά στην τελική επιλογή της. Βλ. σχετικά, *Pierre de Coubertin et le miracle Grec - Ο Πιερ Ντε Κουμπερτέν και το ελληνικό θαύμα*, Jean Durry: Conception de l'exposition et texte des notices, C. Wacker: Coordination et édition, Lausanne, Comité International Pierre de Coubertin, 2005, σ. 77.

του ελληνικού κράτους, ότι μπορούσε να ανταποκριθεί στην πρόκληση των εγκαινίων ενός διεθνούς αθλητικού γεγονότος. Ο ίδιος παραδέχεται ότι μεταπείσθηκε από τον Δ. Βικέλα¹¹⁹. Ο MacAloon αναφέρει ότι στις 18 ή 19 Ιουνίου ο Coubertin βολιδοσκοπούσε το Βικέλα σχετικά με την Αθήνα για το 1896¹²⁰.

Στο κρίσιμο αυτό σημείο του συνεδρίου οι Coubertin και Βικέλας αντάλλασσαν απόψεις και ιδέες, με διαφορετικό σκεπτικό ο καθένας, επιθυμώντας η Αθήνα να ανοίξει την αυλαία των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων. Ωστόσο κατανοούσαν ότι ήταν πιθανό η πρότασή τους να προκαλέσει τις αντιρρήσεις των συνέδρων. Στην κάμψη αυτών οφείλεται η κίνησή τους να προσεγγίσουν τον έλληνα πρεσβευτή στο Παρίσι, Κ. Κριεζή, προκειμένου να μεσολαβήσει για την αποστολή ευχετήριου τηλεγραφήματος από τον βασιλιά Γεώργιο προς το συνέδριο. Το βασιλικό τηλεγράφημα εστάλη στις 21 Ιουνίου. Πλην όμως η κοινοποίησή του έγινε δύο ημέρες μετά στη διάρκεια της τελευταίας συνεδρίασης¹²¹. Η επιλογή του χρόνου κοινοποίησης γεννά υποψίες, ότι επρόκειτο να χρησιμοποιηθεί ως επιχείρημα της Αθήνας σε μία προαποφασισμένη εξέλιξη των πραγμάτων¹²².

Στις 22 Ιουνίου πάντως, ο Βικέλας, εμψυχωμένος και από την βασιλική επικουρία, έγραφε στον Φωκιανό τις εκτιμήσεις του, λίγο προτού ληφθεί η επίσημη

¹¹⁹ «Ένας αριθμός συζητήσεων με τον Δ. Βικέλα του οποίου η φιλία με γοήτευε από την αρχή οδήγησε στην μεταστροφή της άποψής μου. Από την μεριά του επιθυμούσε αυτοί [οι αγώνες] να διοργανωθούν στην Ελλάδα αλλά την ίδια στιγμή δίσταζε εμπρός στην ευθύνη που συνεπάγονταν για την χώρα του μια τέτοια περιπέτεια». Muller, *ό.π.*, σ. 320. Η απόδοση της πατρότητας της ιδέας διοργάνωσης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα έχει απασχολήσει επισταμένα τους ιστορικούς. Το πλήθος των ερμηνειών ενθαρρύνουν οι συγκεχυμένες και αντικρουόμενες μαρτυρίες των πρωταγωνιστών. Ο Young επισημαίνει τις παλινωδίες του Coubertin αναφορικά με την πατρότητα της ιδέας να προταθεί η Αθήνα, σημειώνοντας ότι το 1894 την πίστευε στο Βικέλα αλλά μερικά χρόνια αργότερα, συγκεκριμένα το 1908, υποστήριξε ότι η πρόταση για την Αθήνα ήταν ξεκάθαρα δική του ιδέα. Συνεπώς δικαίως φαίνεται να κάνει λόγο για «ένα μυστήριο» σχετικά με την επιλογή της Αθήνας. Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 99 - 101.

¹²⁰ MacAloon, *ό.π.*, σ. 545. Μία γενική κρίση του Γ. Δροσίνη για τον Βικέλα έχει ίσως εδώ την σημασία της, αναδεικνύοντας ένα στοιχείο του χαρακτήρα του, το οποίο πιθανά ανέγνωσε έγκαιρα ο Coubertin, ότι δηλαδή, «ο Βικέλας ήταν συγκαταβατικός, χωρίς προκαταλήψεις και αντιπάθειες -και προσπαθούσε σε κάθε τι να εύρη και την καλή του όψη», Γ. Δροσίνης, «Σκόρπια φύλλα για το Βικέλα», περ. *Ελληνική Δημιουργία*, τ.χ. 140, 1953, σ. 652.

¹²¹ Στο τηλεγράφημα ο Γεώργιος σημείωνε: «Συγκεκριμένος εκ της αποφάσεως του κ. Δε Κουμπερτέν, παρακαλώ αυτόν ως και τα μέλη του συνεδρίου, όπως δεχθώσι μετά των ειλικρινών ευχαριστιών μου τας ενθερμότερας μου ευχάς δια την επανίδρυσιν των Ολυμπιακών Αγώνων». Κ. Γεωργιάδης, «Η Αναβίωση των Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων», στο *Ολυμπιακοί Αγώνες, Αναφορές-Προσεγγίσεις*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ - ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», 2001, σ. 121.

¹²² Ο Young, ο οποίος επισταμένα υποβάλλει σχετικά ερωτήματα, διερωτάται, εάν μεταξύ του βαρόνου και της ελληνικής βασιλικής οικογένειας υφίστατο πριν από το συνέδριο σχετική διερευνητική επαφή, ώστε η Αθήνα να χρισθεί διοργανώτρια πόλη των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων. Ως χρόνος - κλειδί για τους συλλογισμούς του αναφέρεται ο Απρίλιος του 1894, οπότε διαμέσου του Waldstein είχε προσεγγισθεί ο διάδοχος Κωνσταντίνος, Young, *ό.π.*, σ. 102-103.

απόφαση για τον ορισμό της πόλης φιλοξενίας των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων¹²³. Είχε ήδη αντιληφθεί από τις εργασίες του συνεδρίου, ότι το ποθούμενο κατ' αυτόν αποτέλεσμα, θα λάμβανε σάρκα και οστά με την προβολή του μοναδικού συγκριτικού πλεονεκτήματος, που πίστευε ότι διέθετε η χώρα του. Στις 23 Ιουνίου κατά την καταληκτική συνεδρίαση αποτύπωσε δεξιοτεχνικά στην ομιλία του αυτό το συγκριτικό πλεονέκτημα:

«Αφού πρόκειται περί Ολυμπιακών Αγώνων δεν νομίζετε ότι η Ελλάς έχει κάποιον δικαίωμα να εγκαινιασθούν επί του εδάφους της;...Εάν εν πνεύματι προέρχεσθε από την Αρχαίαν Ελλάδα, μη λησμονήτε, Κύριοι, ότι ημείς νέοι Έλληνες προερχόμεθα ευθύτερον. Εάν είσθε οι εγγονοί της κοινής προμάμμης, είμεθα οι υιοί. Είμεθα ολίγον τι θείοι σας... Έχετε την γενναιοφροσύνην να μας αναγνωρίσητε την μόνην υπεροχήν μας... Προτείνω όθεν απλώς, μη έχων εξουσιοδότησιν από την Ελληνικὴν Κυβέρνησιν, να εκφράση το Συνέδριον την ευχήν: Ο πρώτος εορτασμός των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων να γίνη εν Αθήναις»¹²⁴.

Οι σύνεδροι άκουσαν με ευμένεια τα λόγια του Βικέλα. Με την ολοκλήρωση της ομιλίας φάνηκε, από τα ζωηρά χειροκροτήματα που ακολούθησαν, ότι η πρότασή του είχε γίνει πανηγυρικά αποδεκτή¹²⁵. Μέσα σε αυτό το κλίμα ευφορίας λήφθηκε ομόφωνα η απόφαση διοργάνωσης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα σε λιγότερο από δύο χρόνια¹²⁶. Το ίδιο βράδυ στο καταληκτικό δείπνο του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου ο Coubertin αναφέρθηκε στην ιστορικότητα της απόφασης με τα

¹²³ «Εις την αυριανήν συνεδρίασιν θα ληφθή νομίζω απόφασις περί της πρωτευούσης όπου θα τελεσθώσιν οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί αγώνες κατά το 1896. Προβλέπω αντίστασιν εις την περί Αθηνών πρότασιν ένεκα της αποστάσεως αλλά θα προσπαθήσω να την υποστηρίξω, πεπειθώς ότι διερμηνεύω ούτω όχι μόνον του Συλλόγου αλλά και παντός Έλληνος την επιθυμίαν. Εάν τυχόν επιτύχωμεν το ποθούμενον, θα σας τηλεγραφίσω», Αρχείο ΠΓΣ, Δ. Βικέλας προς Ι. Φωκιανό, Παρίσι 22.6.1894, σ. 1.

¹²⁴ Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 459-460.

¹²⁵ Muller, *ό.π.*, σ. 320. Ο Έλληνας αντιπρόσωπος ανέμενε αντιρρήσεις μετά την ομιλία του, ωστόσο όπως αναφέρει παραστατικά: «αντί αντιρρήσεως, ο Κοσ de Coubertin, ο πρόεδρος της άλλης επιτροπής, ο αντιπροσωπεύων την Αμερικὴν καθηγητής Sloane, και άλλα μέλη του συνεδρίου υπεστήριζαν ενθέρμως την πρότασίν μου. Η αποδοχή επήλθεν ομόφωνος και ολόψυχος». Βλ. Βικέλας, Άπαντα, τόμ. 8^{ος}, *ό.π.*, σ. 132. Έχει εξάλλου σημειωθεί, ότι η επιλογή της Αθήνας είχε ως σημείο πρόκρισης την συμβολική δύναμη που εξέπεμπε η παρουσία ενός ελληνικού συλλόγου μαζί με την αντήχηση που δημιουργούσε στους συνέδρους η αναφορά στην αρχαία Ολυμπία. Βλ. M. Llewellyn Smith, *The Athens Olympic Games of 1896: Sport, society and politics in late 19th century Greece*, edited version of the keynote address delivered at the MGSA Symposium, Toronto, 16.10.2003, σ. 4 - 5.

¹²⁶ MacAloon, *ό.π.*, σ. 545.

ακόλουθα λόγια: «...το ελληνικό ολυμπιακό πνεύμα επέστρεψε στον κόσμο μετά από μία έκλειψη αρκετών αιώνων»¹²⁷. Η παρισινή *Πατρίς* έκανε λόγο για «Αποθέωσιν της Ελλάδος»¹²⁸.

Το επιστέγασμα της δυναμικής του συνεδρίου υπήρξε η καταστατική πράξη της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής (ΔΟΕ) και ο ορισμός των μελών της. Η πρώτη συνεδρίαση της Επιτροπής πραγματοποιήθηκε στο διαμέρισμα του Βικέλα. Ο οικοδεσπότης, ως αντιπρόσωπος της διοργανώτριας χώρας των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, είχε ανακηρυχθεί πρόεδρος της αρτισύστατης Επιτροπής¹²⁹. Οι πρωταγωνιστές του συνεδρίου, ο Βικέλας και ο Coubertin, εξιστορώντας τα πυκνά γεγονότα του ολυμπιακού Ιουνίου στο Παρίσι, αναφέρονται με αβρότητα ο ένας για τη συμβολή του άλλου στην υπόθεση αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων¹³⁰.

Την επομένη κιάλας της λήξης του συνεδρίου ο Βικέλας, συναισθανόμενος την ευθύνη που είχε αναλάβει, ενημέρωσε τον υπασπιστή του διαδόχου Κ. Σαπουντζάκη με την προσδοκία το εγχείρημα να βρεί στο πρόσωπο του Κωνσταντίνου τον υψηλό του προστάτη¹³¹. Η απάντηση του Σαπουντζάκη ήρθε στις 2 Ιουλίου και ήταν ενθαρρυντική για τον Βικέλα. Τον ενημέρωνε ότι ο διάδοχος σκόπευε να παράσχει την υποστήριξή του στην επιτυχία των Αγώνων¹³². Ο Βικέλας φαίνεται ότι εκτίμησε την άμεση ανταπόκριση του διαδόχου, η οποία υπήρξε και η μόνη, μετριάζοντας για το λόγο αυτό την πικρία που είχε νιώσει από την έλλειψη σχετικής ανταπόκρισης¹³³.

¹²⁷ *Pierre de Coubertin et le miracle Grec - Ο Πιερ Ντε Κουμπερτέν και το ελληνικό θαύμα*, ό.π., σ. 78-79.

¹²⁸ «Ατιτλο», Εφ. *Νέα Εφημερίς*, 22.6.1894, σ. 3.

¹²⁹ Muller, ό.π., σ. 321. Για τη νομική φύση της ΔΟΕ, βλ. διεξοδικά στο Δ. Π. Παναγιωτόπουλος, *Δίκαιο Διεθνών Αθλητικών Σχέσεων και Θεσμών*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας, 1995, σ. 35 - 38.

¹³⁰ Ο Coubertin σημειώνει για το θέμα αυτό: «Η ανασύστασις των Ολυμπιακών Αγώνων απεφασίσθη ομοφώνως...εκρίθη προτιμώτερον να τελεσθώσιν ενωρίτερον, τω 1896 τη προτάσει δε του κ. Βικέλα ωρίσθησαν αι Αθήναι τόπος της πρώτης τελέσεως των Αγώνων». Βλ. Κουμπερτέν, ό.π., σ. 9. Ο Βικέλας από τη δική πλευρά του επισημαίνει για το βαρόνο: «Η συγκρότησις του διεθνούς τούτου συνεδρίου ήτο έργον του - έργον του και η ανίδρυσις των Ολυμπιακών Αγώνων. Άνευ του Κου de Coubertin ούτε το εν θα εγίνετο, ούτε το άλλο». Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. 8^{ος}, ό.π., σ. 127.

¹³¹ Το δίλημμα που έθεσε υπό μορφή πρόκλησης ήταν σαφές: «Η επιτυχία τώρα των Αγώνων εν Αθήναις εξαρτάται εκ της υψηλής προστασίας του Βασιλέως και του Διαδόχου. Ελπίζω και πάλιν ότι θα την έχωμεν. όπως και την των οπουδήποτε υπαρχόντων ευπόρων Ελλήνων πρόθυμον αρωγήν». Οικονόμου, ό.π., σ. 461-462.

¹³² Βλ. στο ίδιο, σ. 462.

¹³³ «Ετηλεγράφησα εις Αθήνας και έγγραφα αμέσως όπου δει, εκθέτων τα λαβόντα χώραν. Μόνον εκ μέρους του Διαδόχου έλαβα απάντησιν - απάντησιν ευμενή και ενθαρρυντικωτάτην». Βικέλας, *Άπαντα*, τόμ. 8^{ος}, ό.π., σ. 133.

Ανακύπτει το ζήτημα με ποιους άλλους ήρθε σε επικοινωνία το διάστημα αυτό ο πρώτος πρόεδρος της ΔΟΕ. Δύο ημέρες μετά τη λήξη του συνεδρίου, στις 25 Ιουνίου, αποτεινόμενος στον Φωκιανό σημειώνει:

«Της προτάσεως την ευθύνην ανέλαβον ατομικώς ειπών ότι ούτε εκ μέρους του Συλλόγου την υποβάλλω, και ότι ολιγώτερον έτι δύναμαι να αναλάβω ευθύνην επ'ονόματι της Ελληνικής Κυβερνήσεως. Σας ετηλεγράφησα χθές την αποδοχήν της προτάσεως και ελπίζω ότι θα ευχαριστήση όχι μόνον τον Σύλλογον αλλά και τον Ελληνισμόν ολόκληρον. Δεν είναι μόνον καθιέρωσις του ευγενούς σκοπού του Συλλόγου, της δια της σωμασκίας ανυψώσεως του φρονήματος, αλλ' είναι προσέτι και εκδήλωσις φιλελληνικών αισθημάτων διπλασίως πολύτιμα υπό τας δυσχερείς περιστάσεις τας οποίας διερχόμεθα, είναι δε και σύνδεσμος νέος μεταξύ της Ελλάδος και της Ευρώπης.»¹³⁴.

Η επιστολή κλείνει με αναφορά στην ανάγκη τροποποιήσεως του καταστατικού του συλλόγου σύμφωνα με τους όρους που αποφάσισε το συνέδριο. Σημειώνει μάλιστα ο Βικέλας πως κατά σύμπτωση εκείνη την περίοδο βρισκόταν στη γαλλική πρωτεύουσα ο φίλος του και μέλος του Πανελληνίου Γ. Σ Σπυρίδων Στάης, διαμέσου του οποίου θα γίνονταν γνωστές άμεσα οι λεπτομέρειες των τεχνικών ζητημάτων. Ο Σ. Στάης, εκτός από φίλος του Βικέλα και μέλος του Πανελληνίου, ήταν βουλευτής Κυθήρων της τρικουπικής παράταξης. Στον πρωθυπουργό Χ. Τρικούπη απευθυνόταν η δεύτερη επιστολή του Βικέλα την ίδια ημέρα.

Η επιστολή είναι γραμμένη στο επίσημο επιστολόχαρτο του συνεδρίου, το ίδιο που είχε χρησιμοποιήσει και ο Coubertin στην επιστολή του προς τον Τρικούπη στις 9 Μαΐου 1894. Το ύφος της είναι αυτό που προσιδιάζει στο αξίωμα του παραλήπτη, χωρίς να αποκρύπτεται ένας πιο προσωπικός χαρακτήρας, γεγονός που μαρτυρά φιλικές σχέσεις μεταξύ των δύο ανδρών. Στην αρχή της μακροσκελούς επιστολής, ο Βικέλας αφηγείται συνοπτικά τα γεγονότα, τα οποία τον οδήγησαν στο συνέδριο της Σορβόννης δίχως να παραλείψει να εκφράσει τις αρχικές του επιφυλάξεις, αναφορικά με την

¹³⁴ Λινάρδος, *ό.π.*, σ. 71 - 72. Ο Φωκιανός είχε αντιληφθεί ότι θα υπήρχαν εμπόδια από την κυβέρνηση αναφορικά με το κόστος των Αγώνων. Το όλο θέμα μάλιστα τέθηκε προς συζήτηση στο Δ.Σ. του Συλλόγου, όπου προτάθηκε να σταλεί στον πρωθυπουργό υπόμνημα με τα πρακτικά των αποφάσεων του συνεδρίου προκειμένου να επιζητηθεί η κυβερνητική υποστήριξη. Η πρόταση απορρίφθηκε από τον Φωκιανό ως «πρόωρη» και επελέγη ως προτιμότερη η αναμονή της άφιξης στην Αθήνα των Coubertin και Βικέλα. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 84.

καταλληλότητά του. Στη συνέχεια, γνωστοποιεί στον Τρικούπη την απόφαση του συνεδρίου υπέρ της Αθήνας και συνεχίζει για το ρόλο του, αναφέροντας πολύ προσεκτικά:

«ειπών καθαρώς ότι ουδεμίαν έχω ιδιότητα όπως διά της προτάσεως μου ενοχοποιήσω την ελληνική κυβέρνησιν. Η πρότασις μου εγένετο δεκτή παμψηφεί, ουδενός αντετιθέντος. Απεναντίας και Γάλλοι και ξένοι την υπεστήριξαν ενθέρμως. Δεν σας τηλεγράφησα εκ των προτέρων ερωτών την γνώμην σας, διότι εθεώρησα προτιμότερον να αναλάβω ατομικώς την ευθύνην της προτάσεώς μου μη ων βέβαιος περί της αποδοχής της. Τώρα ελπίζω ότι θα την επιδοκιμάσετε..»¹³⁵.

Ο Βικέλας προσπαθώντας να πείσει τον Τρικούπη να επιδοκιμάσει την απόφαση τέλεσης των Αγώνων στην Αθήνα, ξεδιπλώνει την επιχειρηματολογία του για τα οφέλη που θα προέκυπταν, επιθυμώντας να καταστήσει σαφές ότι άνευ της κυβερνητικής στήριξης, «το έργον, εννοείται, δεν δύναται να επιτύχει». Της θέσης του αυτής έπεται η παράθεση της άποψης ότι η έλευση ξένων στην Αθήνα με μοναδικό αντίτιμο την μικρή δαπάνη φιλοξενίας θα έχει θετικές συνέπειες. Θέλοντας να δείξει στον Τρικούπη ότι υπάρχουν ασφαλιστικές δικλείδες για την υλική στήριξη του εγχειρήματος τονίζει:

«Άλλως, πιστεύω ότι οι εύποροι Έλληνες θα φιλοτιμηθώσι κατά το σύνθηδες να έλθωσι αρωγοί. Ο κος Ευγενίδης, εις τον οποίον προχθές ωμίλησα περί τούτου, μετ' ενθουσιασμού ενεθάρρυνε τας περί τούτου ελπίδας μου...Εάν δε κρίνω εκ του διακοινωθέντος εις το Συνέδριον τηλεγραφήματος του Βασιλέως, φρονώ ότι και η Α.Μ. θα μάθη ευχαρίστως την νέαν του συνεδρίου εκφρασθείσαν ευχήν, καθώς επίσης και η Α.Υ. ο Διάδοχος, καθώς μάλιστα προστάτης του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου»¹³⁶.

¹³⁵ΕΛΙΑ-MIET, Δ. Βικέλας προς Χ. Τρικούπη, ΑΧΤ, 16/136/04, Παρίσι 25.6.1894, σ. 1 - 3. Οι σχέσεις των Τρικούπη - Βικέλα είχαν ρίζες χρόνων και ήταν οπωσδήποτε φιλικές. Είναι δηλωτικό ότι η αλληλογραφία των δύο ανδρών είχε ξεκινήσει από το 1865. Βλ. Δ. Βικέλας, *Άπαντα*, Α. Αγγέλου (φιλολογική επιμ.), Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1997, τόμ. 1^{ος}, σ. 51. Επίσης ο Σ. Στεφάνου συγκαταριθμεί τον Βικέλα στον κύκλο των λογίων εκείνων που συναναστρέφονταν ο Χ. Τρικούπης. Βλ. Σ. Στεφάνου, «Μια ιστορική παρένθεσις - Αι οικονομικά και πολιτικά περιπέτειαι της Ελλάδος από του 1893 μέχρι του 1898 - Α'. Χαρίλαος Τρικούπης», Εφ. *Ελεύθερον Βήμα*, 10.3.1927, σ. 3.

¹³⁶Βλ. στο ίδιο, σ. 3, όπως επίσης και Λ. Τρίχα, *Χαρίλαος Τρικούπης. Ο πολιτικός του «Τις πταίει;» και του «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν»*, Αθήνα, Πόλις, 2016, σ. 533.

Η τετρασέλιδη επιστολή, κλείνει με εγκάρδια αναφορά προς τη Σοφία Τρικούπη και την εκφραζόμενη με κομψό τρόπο -αν και με ψήγματα αμηχανίας- ελπίδα του Βικέλα έναντι του ίδιου του Τρικούπη: «να μου ανακοινώσετε δια λέξεων την γνώμη σας περί των ανωτέρω»¹³⁷.

Την αμήχανη αίσθηση της μη ανταπόκρισης στην πρωτοβουλία του αποπνέει η επιστολή προς τον Φωκιανό στις 2 Ιουλίου 1894¹³⁸. Ο Βικέλας φοβούμενος ότι η ενδεχόμενη μη υιοθέτησή της από την κυβέρνηση Τρικούπη, της οποίας η αρωγή κρινόταν αναγκαία, θα προκαλούσε σοβαρό ζήτημα, εκφράζει την ελπίδα να τύχει θερμής υποδοχής στην κοινωνία. Στη φάση αυτή δείχνει να επιθυμεί να εξαγνίσει τους φόβους του από την περίπτωση να του χρεωνόταν η πρωτοβουλία ως πράξη ανευθυνότητας. Για τον εξαγνισμό τους όμως φρόντισε ο ελληνικός Τύπος με την επιρροή του στην κοινή γνώμη. Σε επιστολή του στον Φωκιανό, ο Βικέλας αναφέρθηκε στην θετική στάση που επεφύλαξε μερίδα του Τύπου, σχολιάζοντας ότι «εγένετο καλή αρχή»¹³⁹.

Πράγματι οι ελληνικές εφημερίδες ταυτίσθηκαν με τους σκοπούς του συνεδρίου της Σορβόνης, πριν ακόμα από την τελετή έναρξής του. Η *Νέα Εφημερίς* έδινε τον τόνο με ιστορικές αναφορές στην αρχαία κληρονομιά¹⁴⁰. Μεταφέροντας τα συμβαίνοντα στο

¹³⁷ Στο ίδιο, σ. 3 - 4.

¹³⁸ «Ελπίζω ότι η υπ'αυτού [του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου] εκφρασθείσα ευχή υπέρ τελέσεως εν Αθήναις το 1896 των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, θ' ακουστή ευχαρίστως υπό πάντων ατόθι και ότι δεν θα επισκιάση την εκ τούτου ευχαρίστησιν ο φόβος της δαπάνης προς εκτέλεσιν των καθηκόντων φιλοξενίας προς τους μέλλοντας να προσέλθουν αγωνιστάς. Άλλως η τοιαύτη δαπάνη δεν θα είναι βεβαίως μεγάλη και θ' αντισταθμιστεί και εκ των ωφελειών, όσας θα μας προσπορίση το πράγμα. Άλλ' έχωμεν καιρόν να σκεφθώμεν περί πάντων τούτων. Ο κ. DE COUBERTIN προτίθεται να έλθη εις Αθήνας το Φθινόπωρο, οπότε ελπίζω να είμαι και εγώ ατόθι και τότε μελετώμεν κατά βάθος την υπόθεσιν». *Πανελλήνιος Γ.Σ 1891-1991, ό.π., σ. 74.*

¹³⁹ Αρχείο ΠΓΣ, Δ. Βικέλας προς Ι. Φωκιανό, Παρίσι 6.7.1894, σ. 1. Ένα μήνα αργότερα, ο Βικέλας προσπαθούσε να τονώσει την αισιοδοξία του προέδρου του Πανελληνίου προετοιμάζοντας παράλληλα την επικείμενη επίσκεψή του με την αποστολή στην Αθήνα 50 τευχών του *Δελτίου της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*. Με την κίνηση αυτή επεδίωκε την προβολή των σκοπών της Επιτροπής στον Τύπο, την πολιτική ηγεσία και τους εύπορους Έλληνες του εξωτερικού. Αρχείο ΠΓΣ, Δ. Βικέλας προς Ι. Φωκιανό, Παρίσι 8.8.1894, σ. 1. Αναλυτικά για την στάση του ελληνικού Τύπου στο ζήτημα της φιλοξενίας των Αγώνων στην Αθήνα, βλ. Κ. Γεωργιάδης, «Ο Τύπος και η προβολή των Ολυμπιακών Αγώνων το δέκατο ένατο αιώνα στην Ελλάδα», στο περ. *Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες. Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ.1, Καστανιώτης, Ιουλ. 2004, σ. 121-128.

¹⁴⁰ Βατία, «Νους Υγιής Εν Σώματι Υγιεί», *Νέα Εφημερίς*, 4.6.1894, σ. 5 - 6. Στο άρθρο που γράφτηκε με αφορμή τα εγκαίνια του γυμναστηρίου του Πανελληνίου στις 28 Μαΐου 1894 φαίνεται ανάγλυφα η σύνδεση που υπήρχε μεταξύ της γυμναστικής και των εθνικών φιλοδοξιών. Είναι χαρακτηριστικό το επόμενο απόσπασμα: «Ω σεις ζωηροί ελληνόπαιδες...μη λησμονείτε τας δάφνας των πατέρων μας, ας μη σας αφίνουν να κοιμάσθε ήσυχοι, αφού πολλοί των αδελφών μας υπό τον τουρκικόν ζυγόν ευρισκόμενοι

Παρίσι εξέφραζαν τις προσδοκίες που γεννούσε η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Προσδοκίες κατά βάση εθνικού χαρακτήρα. Η μετάδοση της πορείας των εργασιών του αθλητικού συνεδρίου απασχόλησε τις στήλες των εφημερίδων, ενώ η είδηση ανάληψης της προεδρίας της επιτροπής ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων από τον Δ. Βικέλα κατέλαβε ξεχωριστή θέση¹⁴¹. Εξάλλου η ανακοίνωση της απόφασης του συνεδρίου με τη δημοσιοποίηση του περιεχομένου του τηλεγραφήματος του Βικέλα προς τον Φωκιανό, πλαισιωνόταν από συστάσεις για τα βήματα που έπρεπε να γίνουν ώστε να βοηθηθεί ο Πανελλήνιος¹⁴².

Με λίγα λόγια ο ελληνικός Τύπος αγκάλιασε την απόφαση του συνεδρίου και την επένδυσε μ' έναν εθνικό λόγο που είχε ως υπόστρωμα την αρχαία κληρονομιά και δόξα, διευκολύνοντας την έκφραση εθνικών φιλοδοξιών του παρόντος. Η *Ακρόπολις* συνέδεε την τέλεση των Αγώνων με το «πεπρωμένο» του ελληνικού έθνους¹⁴³ ενώ δημοσίευμα της *Νέας Εφημερίδος* έβλεπε στην αναγγελία της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων διπλό όφελος. Τόσο την αναπτέρωση των ελπίδων «αναγέννησης της Ελλάδος» όσο και την ανόρθωση του «καταπεσόντος φρονήματος των Ελλήνων»¹⁴⁴. Σε επόμενο άρθρο της *Ακρόπολις* χειρίζεται το θέμα περισσότερο ρεαλιστικά, αποκλίνοντας προς στιγμινή από την κυρίαρχη οπτική του Τύπου. Ο αρθρογράφος δίνει βάρος στα προπαρασκευαστικά και εξωραϊστικά έργα, κυρίως στο χώρο του Σταδίου, και υπεισέρχεται στο ζήτημα των απαιτούμενων υλικών πόρων προτείνοντας να προέλθουν από τις εισφορές των δήμων και τα εισιτήρια των Αγώνων. Συνοψίζοντας το σκεπτικό του, καταλήγει ως εξής: «Όλα

ακόμη, στενάζουν και κακοποιούνται, όχι μη λησμονείτε ποτέ το του ενδόξου Θεμιστοκλέους γνωστόν τοις πάσιν 'Ουκ εά δε καθεδύειν το του Μηλτιάδου τρόπαιον'».

¹⁴¹Νέοι Ολυμπιακοί Αγώνες. Το Διεθνές Αθλητικόν Συνέδριον», *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 12.6.1894, σ. 2.

¹⁴²«το Συνέδριον παμψηφεί διετύπωσε την ευχήν, όπως οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί αγώνες τελεσθώσιν εν Αθήναις κατά το έτος 1896...το δε Κράτος και η κοινωνία από τούδε οφείλουσιν αυτό πάσαν υποστήριξιν, ανάλογον προς τας υπηρεσίας ας αναμφισβητήτως προσφέρει και θέλει προσφέρει τω Έθνει». Βλ. «Οι πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις το 1896», *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 14.6.1894, σ. 3.

¹⁴³Στο άρθρο του ο ανταποκριτής της *Ακροπόλεως* στο Παρίσι σημειώνει: «Ο κ. Βικέλας έσχε την ευτυχή έμπνευσιν να προτείνη όπως οι πρώτοι ολυμπιακοί αγώνες τελεσθώσιν εν Αθήναις... Δεν αμφιβάλλω, ότι η είδησις αύτη θα γείνη μετ'ενθουσιασμού δεκτή εν Ελλάδι... Δια πρώτην φοράν διεθνής πανήγυρις πρόκειται να τελεσθή εν Ελλάδι, συμφέρον δε έχομεν να δείξωμεν εις τους πολυαριθμους ξένους, οίτινες θα συρρεύσωσι εις την ελληνικήν μητρόπολιν, ότι, αν η Ελλάς των πολιτικών συμμοριών εχρεωκόπησε, ζη όμως η Ελλάς των αιωνίων παραδόσεων ήτις, έχει εν τούτοις αρκούσαν δύναμιν, όπως υπερβή πάσαν δυσκολίαν μέχρι της πεπρωμένης ώρας της αναγεννήσεώς της», βλ. «Η επανίδρυσις των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 19.6.1894, σ. 2.

¹⁴⁴Αγωνιστής, «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Νέα Εφημερίς*, 27.6.1894, σ. 7.

αυτά όμως πρέπει να γίνουν, και η δι' αυτά προπαρασκευή δέον ν' αρχίση από τούδε. Άλλως ας δηλώσωμεν από τούδε, ότι απορρίπτομεν την τιμήν και ότι έχομεν τραχανάν απλωμένον»¹⁴⁵.

Αποτιμώντας την εξέλιξη των εργασιών του συνεδρίου της Σορβόννης, οφείλουμε κατ' αρχήν να σημειώσουμε, ότι είναι η πρώτη φορά που αποφασίζεται αθλητικοί αγώνες, με ή χωρίς το προσωνύμιο «Ολυμπιακοί», να ξεφύγουν από το στενό τοπικό και ως ένα βαθμό πειραματικό τους χαρακτήρα. Το γεγονός αυτό συνιστά και τη βασική διαφορά σε σχέση με προηγούμενα εγχειρήματα του κοντινού ή απώτερου παρελθόντος. Γύρω όμως από την απόφαση ανάθεσης στην ελληνική πρωτεύουσα της ευθύνης τέλεσης των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων, συναθροίζονται διάφορα ζητήματα. Είδαμε παραπάνω ότι ο έλληνας αντιπρόσωπος προσήλθε στο συνέδριο με δικαιολογημένες επιφυλάξεις και με την πρόθεση ευλαβικής τήρησης των οδηγιών των εντολοδοτών του στην Αθήνα. Η συνέχεια ωστόσο της παρουσίας του δεν ήταν το ίδιο διστακτική.

Ο αρχικά αμήχανος Βικέλας φαίνεται ότι αισθάνθηκε ανέλπιστα οικεία στο περιβάλλον του συνεδρίου, βλέποντας ότι η αρχαία παράδοση ενέπνεε τους συνέδρους - ένα αίσθημα που έντεχνα προκάλεσε ο Coubertin με την τελετουργία της έναρξης του συνεδρίου- και, ξεπερνώντας τους δισταγμούς του ανέλαβε αυτόβουλα την πρωτοβουλία να προτείνει την Αθήνα. Η ερμηνεία της στάσης του μπορεί να αποδοθεί σ' ένα βαθμό στον Coubertin, ο οποίος ανέγνωσε τις ρομαντικές καταβολές της προσωπικότητας του. Μιλώντας για τον Βικέλα, ας μην παραβλέπουμε, ότι πρόκειται για έναν άνθρωπο του πνεύματος με εμπειρία στις εμπορικές δραστηριότητες και εκπρόσωπο μιας γενιάς, που συνέδεε την έννοια «πατριωτισμός» με την αίσθηση του αυστηρού καθήκοντος και την αντιλαμβανόταν μόλις στις παρυφές του ρεαλισμού.

Η αλληλογραφία του μετριοπαθούς Βικέλα δείχνει ότι η εμπειρία του συνεδρίου ήταν για τον ίδιο συναρπαστική. Μια σειρά γεγονότων, και κυρίως η γενική αίσθηση που επικράτησε στο παρισινό συνέδριο τον έπεισαν, ότι οι προϋποθέσεις ήταν κατάλληλες

¹⁴⁵Σπ., «Τα Ολύμπια εν Αθήναις», Εφ. *Ακρόπολις*, 27.6.1894, σ. 1. Ο αρθρογράφος επικεντρώνεται στην κακή χρήση του χώρου του Σταδίου δίνοντάς μας παράλληλα μια εικόνα του, τον Ιούνιο του 1894: «εκεί που κατάρρυτοι υφ' ιδρώτος οι θυμοειδείς ίπποι έσυρον τα άρματα, ο κ. Βερσής, αν δεν απατώμαι, ή άλλος τις Αθηναίος σπέρνει σανόν κατ' έτος -διότι, ως δεν γνωρίζετε ίσως, επί τη βάσει αδιαφιλονεικίων ταπιών το ήμισυ του Σταδίου ανήκει εις ιδιώτην- εκεί ένθα ευρίσκεται η αφετηρία εν τη υπογειώ σήραγγι, οι νεώτεροι Αθηναίοι αφίνουσι το περίσσευμα της χωνεύσεώς των».

για να προσφέρει στην πατρίδα του μια διάκριση. Από την άλλη ο Coubertin διαθέτοντας πολιτική παιδεία, προτίμησε η εκτέλεση των τελικών ολυμπιακών του σχεδίων να αφηθεί στους Έλληνες. Η επιλογή της Αθήνας κέντριζε το διεθνές ενδιαφέρον για το νέο θεσμό που απέβλεπε σ' αυτό ακριβώς, τη διεθνοποίησή του. Παράλληλα διέφευγε τον κίνδυνο να του καταλογίζονταν ταπεινές προθέσεις προβολής της δίκης του χώρας, για την οποία άλλωστε είχε διασφαλίσει την επόμενη διοργάνωση στο Παρίσι.

Εξάλλου η πρωτοβουλία του Βικέλα εξεταζόμενη σε σχέση με την κυβέρνηση Τρικούπη, ενέχει αντιφατικά στοιχεία. Συγκεκριμένα, ελήφθη χωρίς τη συγκατάθεση ή τη σύμφωνη γνώμη της, ένα γεγονός το οποίο δε στάθηκε εμπόδιο στο να ζητηθεί η υλική στήριξη του εγχειρήματος απευθείας από τον Τρικούπη και αφού προηγουμένως είχε κατοχυρωθεί η βασιλική ενίσχυση με ένα τηλεγράφημα προς το συνέδριο, το οποίο μέτρησε στο να κατασιγασθούν οι πιθανές διαφωνίες των συνέδρων. Οι μάλλον ανυποψίαστοι σύνεδροι, μετά την ομιλία του Βικέλα και την εμφάνιση στο σωστό χρόνο του βασιλικού τηλεγραφήματος, έκαναν ομόφωνα αποδεκτή την πρότασή του. Επρόκειτο όμως για ευχή πιο πολύ παρά για απόφαση και αυτό είναι απολύτως λογικό, καθώς οι συγκεντρωμένοι σύνεδροι δεν είχαν τη νομική ισχύ να επιβάλουν τις αποφάσεις τους.

Συνεπώς η ελληνική πολιτεία θα μπορούσε να αποποιηθεί την τιμή που επιφυλάχθηκε στην πρωτεύουσά της. Οι λόγοι για μια τέτοια άρνηση υπήρχαν και ήταν σοβαροί. Κάτι τέτοιο όμως κατά ένα τρόπο εξέθετε τον ανώτατο άρχοντα, ο οποίος είχε επισήμως χαιρετήσει την ιδέα της αναβίωσης. Από τον Ιούνιο του 1894 με αιχμή το ζήτημα αυτό ανέκυπτε διάσταση απόψεων μεταξύ Παλατιού και κυβέρνησης. Το γεγονός αυτό επέδρασε στην συνέχεια της υπόθεσης περιβάλλοντάς την με τον πολιτικό μανδύα. Μιας υπόθεσης που αφορούσε την στερέωση ενός διεθνούς αθλητικού εγχειρήματος, το οποίο καλείτο να υλοποιήσει η μικρή Ελλάδα, με σύγχρονους δε όρους «εθελοντικά» και χωρίς καμία θεσμοθετημένη οικονομική αρωγή από τη νεογέννητη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή.

Αυτό θεωρητικά σήμαινε ότι μια ευγενική αποστασιοποίηση της κυβέρνησης από την εκφρασθείσα ευχή του συνεδρίου, υπήρχε ως δικαίωμα. Σε πρακτικό επίπεδο όμως, η απόφαση της Σορβόνης και όσα συμβολικά την πλαισίωναν, συμπορευόταν με το ελληνικό εθνικό αίσθημα, καθιστώντας το ενδεχόμενο αποποίησής της μικρό. Κάτι τέτοιο έγινε σαφές από τη θερμή υποδοχή που επιφύλαξαν στην αναγγελία της απόφασης

οι ελληνικές εφημερίδες. Με τα άρθρα τους άναψαν τα «φώτα πορείας» για τα επόμενα δύο χρόνια, πρεσβεύοντας την άποψη, ότι η φιλοξενία των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα υπερεκτείνει τη θέση της Ελλάδας μέσα στην οικογένεια των ευρωπαϊκών κρατών, εμπλουτίζοντας παράλληλα το ψυχολογικό οπλοστάσιο του αγώνα για την εκπλήρωση των εθνικών οραμάτων. Το δεδομένο είναι πως με τη λήξη του συνεδρίου της Σορβόνης, το μέλλον ενός διεθνούς θεσμού εν τω γίνεσθαι, βρισκόταν στα ελληνικά χέρια. Σε ποια κατάσταση βρισκόταν η Ελλάδα την περίοδο αυτή εξετάζει το επόμενο υποκεφάλαιο.

1.6 Η Ελλάδα την τετραετία 1893 – 1896: στη σκιά της πτώχευσης

Η παρουσίαση των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνιστωσών της περιόδου προετοιμασίας και διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 μοιραία θα υπαχθεί σ' ένα συμβατικό χρονικό ορίζοντα, ο οποίος κρίνεται ορθό να ξεκινά από την αφήγηση της τελευταίας διακυβέρνησης του Χαριλάου Τρικούπη το 1893. Τα γεγονότα αυτής της χρονιάς, οριοθέτησαν σε μεγάλο βαθμό το εμβαδόν στο οποίο επρόκειτο να εκτελεσθεί το εγχείρημα τέλεσης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων.

Στα τέλη Απριλίου του 1893 ο Χ. Τρικούπης υποβάλλει για προτελευταία φορά στην πολιτική του σταδιοδρομία την παραίτηση της κυβέρνησής του. Ο βασιλιάς Γεώργιος την αποδέχεται και ορκίζει, χωρίς προηγούμενη σύγκληση της Βουλής, κυβέρνηση υπό τον Σ. Σωτηρόπουλο¹⁴⁶. Επρόκειτο για ένα ακόμη πολιτικό επεισόδιο που εκτυλισσόταν στην δίνη της οξείας δημοσιονομικής κρίσης της χώρας και της αδυναμίας εκπλήρωσης των δανειακών της υποχρεώσεων, η οποία είχε καταστεί φανερή από τη σύνταξη ακόμα του προϋπολογισμού του 1891¹⁴⁷. Ενδεικτικό της δανειακής εξάρτησης της Ελλάδας είναι το ότι ο Ανδρέας Ανδρεάδης επιλέγει να ξεκινήσει την εισαγωγή του κλασικού του έργου *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, με τις λέξεις που χρησιμοποιεί ο C. Leconte στην αρχή της δικής του μελέτης για το δημόσιο χρέος της Ελλάδας: «Είναι μια θλιβερή ιστορία αυτή του ελληνικού χρέους»¹⁴⁸.

¹⁴⁶Χ. Κοριζής, *Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα 1821-1910*, Αθήνα, χ.ε. 1974, σ. 202.

¹⁴⁷Βλ. αναλυτικά, Γ. Κατσούλης, Μ. Νικολινάκος, Β. Φίλιας, *Οικονομική Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας, από το 1831 μέχρι το 1897*, τόμ. Β', Αθήνα, Παπαζήσης, 1985, σ. 256, όπως επίσης, Ι. Κοκκινάκης, *Νόμισμα και Πολιτική στην Ελλάδα 1830-1910*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1999, σ. 425 – 433.

¹⁴⁸Α. Μ. Ανδρεάδης, *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, μέρος Α', Αθήνα, 1904, σ. 5. Η δημοσιονομική κρίση είχε τις ρίζες της στο 1878, όταν η Ελλάδα ύστερα από αποκλεισμό δεκαετιών απέκτησε ξανά τη δυνατότητα να δανείζεται από τις ξένες χρηματαγορές. Για την οικονομική πολιτική που ακολουθήθηκε

Έχοντας υπόψη την παρατήρηση αυτή, δεν προκαλεί ιδιαίτερη έκπληξη ο τρόπος διαχείρισης της δεινής οικονομικής θέσης της χώρας από τη νέα κυβέρνηση, η οποία με το Β.Δ της 30¹⁵ Μαΐου 1893 συνομολόγησε δάνειο 100 εκ. δραχμών με κερδοσκοπικούς κύκλους του Λονδίνου¹⁴⁹. Την ίδια ώρα η ελληνική οικονομία βρισκόταν σε ύφεση¹⁵⁰ στην οποία συνέτεινε σε μεγάλο βαθμό η σταφιδική κρίση που διεμβόλισε το σύνολο της, ως συναλλαγματική κρίση, εξαιτίας του γεγονότος ότι η σταφίδα αποτελούσε το κύριο εξαγωγίμο προϊόν¹⁵¹. Αντιμέτωπη με φλέγοντα οικονομικά ζητήματα η κυβέρνηση Σωτηροπούλου - Ράλλη παραιτήθηκε στις 30 Οκτωβρίου 1893 και ο Τρικούπης ανέλαβε εκ νέου τη διακυβέρνηση της χώρας¹⁵².

Το ερώτημα του χρόνου κήρυξης της πτώχευσης, απαντήθηκε με την ψήφιση του νόμου ΒΡ/ΣΤ' στις 10 Δεκεμβρίου 1893 βάσει του οποίου δινόταν στην κυβέρνηση το δικαίωμα - εξουσιοδότηση να προβεί σε διαπραγματεύσεις με τους ομολογιούχους των δανείων σε χρυσό των ετών 1881, 1884, 1887, 1890 με σκοπό την αναδιάρθρωση των τόκων, των χρεολυσίων και των εγγυήσεων τους¹⁵³. Παρά το γεγονός ότι η πτώχευση του

από το άνοιγμα των δυτικών χρηματιστηρίων μέχρι το 1893, βλ. Γ. Β. Δερτιλής, *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, τόμ. Β', Αθήνα, Εστία, 2005, σ. 529 - 532.

¹⁴⁹Δ. Α. Νικολετόπουλος, «'Δυστυχώς επτωχεύσαμεν...'. Τα πραγματικά δεδομένα που οδήγησαν τον Τρικούπη στην επίσημη δήλωση της χρεοκοπίας», στο «Ελληνες Πολιτικοί», Εφ. *Η Καθημερινή*, περ. *Επτά Ημέρες*, 1996, σ. 84 - 86. Η σύναψη του δανείου κεφαλαιοποίησης (funding) των 100 εκ. αν και έδειχνε την αδυναμία ανταπόκρισης των συμβατικών υποχρεώσεων του κράτους δεν μεταφράστηκε σε κήρυξη της πτώχευσης παρά μόνο στην πρόσκαιρη αποφυγή της, κατά τα πρότυπα της Αργεντινής, η οποία δύο χρόνια πριν είχε πτωχεύσει παραδίδοντας στους δανειστές της, αντί χρημάτων, αποδείξεις τίτλων νέου δανείου. Γ. Κ. Ασπρέας, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821-1921, 1865-1900*, Αθήνα, 1923, τόμ. Β', σ. 199.

¹⁵⁰Π.Ε. Πετράκης (με τη συνεργασία του Χ. Πανώριου), *Τα σημεία καμψής στη δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας (1840-1913)*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1992, σ. 70. Από την καταθλιπτική ατμόσφαιρα της χρονιάς εξαιρείται ένα ευχάριστο γεγονός, τα εγκαίνια της διώρυγας της Κορίνθου στις 25 Ιουλίου 1893. Βλ. Δ. Χαλιβελάκης, *Το όραμα των πολιτικών για τα μεγάλα έργα στην Ελλάδα. Η εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη*, Αθήνα, Απογευματινή, Μάιος 2009, σ. 44, 54.

¹⁵¹Βλ. Ε. Μπουρνόβα - Γ. Προγουλάκης, «Ο Αγροτικός Κόσμος, 1830-1940», *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^{ος}-20^{ος} Αιώνας)*, Αθήνα, Δαρδανός, 1999, σ. 67. Αρκεί να προσθέσουμε ακόμα ότι στην αγροτική παραγωγή απασχολούνταν η πλειοψηφία του ενεργού οικονομικού πληθυσμού της χώρας και το πλεόνασμά της συντηρούσε το σύνολο των μη παραγωγικών δραστηριοτήτων. Βλ. Π. Πιζάνιας, *Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923). Το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1985, σ. 124.

¹⁵²Η κυβέρνηση απαρτιζόταν από πενταμελές υπουργικό σχήμα με τον Χ. Τρικούπη να αναλαμβάνει και το χαρτοφυλάκιο των Οικονομικών και να ανανεώνει το κυβερνητικό επιτελείο του εκτός από τον Νικόλαο Τσαμαδό στο Υπουργείο Στρατιωτικών. Υπουργός Εξωτερικών και Δικαιοσύνης ορκίστηκε ο Διονύσιος Στεφάνου, Εσωτερικών ο Νικόλαος Μπουφίδης, Εκκλησιαστικών - Δημοσίας Εκπαιδύσεως ο Δημήτριος Μ. Καλλιφρονάς και τέλος Ναυτικών ο Γεώργιος Μπούμπουλης. Βλ. Τρίχα, Χαρίλαος Τρικούπης, *ό.π.*, σ. 524 - 525.

¹⁵³Βλ. Α. Φλεριανού (επιμ.), *Χαρίλαος Τρικούπης. Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 1999, τόμ. 1^{ος}, σ. 490. Ουσιαστικά επρόκειτο, για κήρυξη εξωτερικής πτώχευσης ενώ με τρεις ακόμα

1893 ήταν η τρίτη κατά σειρά για το ελληνικό κράτος στον 19^ο αιώνα, κατέχει ξεχωριστή θέση σε σχέση με τις δύο προηγούμενες το 1827 και το 1843. Στη συλλογική συνείδηση μάλιστα έχει συνδεθεί με τη φράση του Τρικούπη, «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν»¹⁵⁴.

Το στίγμα της γενικής εντύπωσης που προκάλεσε η χρεοκοπία δίνει με ανάγλυφο τρόπο ο εξαδέλφος του Τρικούπη, Γεώργιος Μαυροκορδάτος -γιός του Αλέξανδρου- ο οποίος αναφερόμενος στο γεγονός της πτώχευσης έγραφε, στον αδελφό του Νικόλαο από την Νίκαια, στις 29/1/1894: «Η χρεοκοπία του Τρικούπη κατίσχυσε το όνομα Έλληνα, ώστε εντρέπεται τις να φέρη αυτό»¹⁵⁵. Εάν όμως έτσι κατέγραφαν οι λόγιοι συγγενείς του Τρικούπη το γεγονός, τότε το κρεσέντο επίθεσης εναντίον του από τον Τύπο πρέπει να θεωρείται αναμενόμενο. Η πρώτη αντίδραση της πλειοψηφίας των εφημερίδων η οποία δεν έμελλε να μεταβληθεί στην συνέχεια ήταν να εξαπολύσουν μια οξύτατη κριτική στο πρόσωπο του Τρικούπη εκτιμώντας συνάμα ότι επήλθε το οριστικό τέλος της πολιτικής του πορείας¹⁵⁶. Περιγράφοντας με ζοφερά χρώματα την ζώσα ελληνική πραγματικότητα η *Ακρόπολις*, καλωσόριζε το 1894 μ' ένα άρθρο υπό τον τίτλο, «Το απελπιστικόν και το απελπιστικώτερον» και συνοψίζοντας τα τελευταία 15 έτη κατέληγε να αναφέρει για το παρόν, «Ότι δεν υποφώσκει ουδαμού ακτίς ελπίδος»¹⁵⁷.

Αναμενόμενη ως προς την σκληρότητά της ήταν και στάση του ευρωπαϊκού Τύπου με τον γερμανικό Τύπο να κρατά τα σκήπτρα των αντιδράσεων¹⁵⁸. Στο Παρίσι στις 22 Ιανουαρίου 1894, τις ίδιες ημέρες που ο Coubertin έστειλε τις εγκυκλίους του

νόμους της 9^{ης} και της 10^{ης} Δεκεμβρίου, κατέστη άκυρο το Β.Δ. της 30^{ης} Μαΐου 1893, Θ. Καλαφάτης, «Τα αίτια και τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας του ελληνικού κράτους το 1893», στο Κ. Αρώνη - Τσίγλη, Λ. Τρίχα (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 294 - 295.

¹⁵⁴Τη φράση μνημονεύει ο Α. Συγγρός στα *Απομνημονεύματα*, Αθήνα, 1908, τόμ. 3^{ος}, σ. 168. Πάντως την 1^η Δεκεμβρίου, σε αγόρευσή του στο κοινοβούλιο, η οποία αφορούσε την κατάθεση του νομοσχεδίου, «Περί προσωρινού Κανονισμού της υπηρεσίας του δημοσίου χρέους», ο Τρικούπης περιέγραφε τα ασφυκτικά πλαίσια της διαχείρισης των δημόσιων οικονομικών, έχοντας πλήρη συνείδηση, ότι παρέλαβε τη «βόμβα» κήρυξης της χρεοκοπίας. Εφ. *Εφημερίς των Συνζητήσεων της Βουλής* (ΕτΣΒ), Συνεδρίασις 25, 1.12.1893, σ. 326, 328.

¹⁵⁵Ν. Πολυχρονοπούλου - Κλαδά, *Γεώργιος Αλεξ. Μαυροκορδάτος (1839-1902) - Ο σχολιαστής, ο ιστοριοδίφης, ο συλλέκτης - Μελέτη της αλληλογραφίας του*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1996, σ. 393.

¹⁵⁶Βλ. «Ατιτλο», Εφ. *Φωνή των Κυθήρων*, 4.12.1893, σ. 3., «Τα Συλλαλητήρια», Εφ. *Φωνή των Κυθήρων*, 11.12.1893, σ. 2, «Ατιτλο», Εφ. *Κύθηρα*, 23.12.1893, σ. 1 - 2.

¹⁵⁷Σ.Ο., «Το απελπιστικόν και το απελπιστικώτερον», Εφ. *Ακρόπολις*, 2.1.1894, σ. 1.

¹⁵⁸Ο ευρωπαϊκός Τύπος το ίδιο διάστημα κλιμακώνει τις επιθέσεις του εναντίον της Ελλάδας. Είναι χαρακτηριστική η ανταπόκριση του *Economist* από το Βερολίνο στις 23.12.1893: «Οι Μεγάλες Δυνάμεις πρέπει να συσπειρωθούν σε κοινή δράση εναντίον της Ελλάδας, όπως ακριβώς έπραξαν εναντίον της Αιγύπτου και το 1881 εναντίον της Τουρκίας». Μ. Δρίτσα, «Η Ελλάδα και ο Ευρωπαϊκός Οικονομικός Τύπος κατά την τρικομική περίοδο: Απαρχές της πολιτικής επικοινωνίας», στο Κ. Αρώνη-Τσίγλη, Λ. Τρίχα (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του...*, ό.π., σ. 77 - 78, 86.

συνεδρίου του Ιουνίου, συγκαλείται συνέλευση των αντιπροσώπων των ξένων ομολογιούχων για τον καθορισμό των θέσεών τους έναντι της χρεοκοπημένης Ελλάδας¹⁵⁹.

Παρά τις θετικές ενδείξεις που φάνηκαν τον Ιούλιο για μια κατ' αρχήν συμφωνία με την ελληνική κυβέρνηση, η συνέλευση των ομολογιούχων απέρριψε τον συμβιβασμό στις 14 Αυγούστου. Της δυσμενούς τροπής των εξελίξεων, προηγήθηκε ένας καταγισμός αρνητικών δημοσιευμάτων στον ευρωπαϊκό Τύπο, με κοινή συνισταμένη την άποψη περί δόλιας πτώχευσης¹⁶⁰.

Στο εσωτερικό της χώρας τα πράγματα δεν ήταν καλύτερα. Σε ποιά κατάσταση βρισκόταν η κοινωνία -και ειδικότερα η εργατική τάξη- μετά την πτώχευση μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε η εκδήλωση το διάστημα αυτό δειλά-δειλά απεργιακών κινητοποιήσεων (π.χ. βυρσοδεψών)¹⁶¹. Στα τέλη πάντως του 1894 η ελληνική κοινωνία έδινε την εικόνα αναταραχής¹⁶². Η κατάσταση στην περιφέρεια, με επίκεντρο τις σταφιδοφόρες περιοχές, ήταν εκρηκτική ενώ η κοινωνία συνολικά, αντιλαμβανόταν τις συνέπειες της σταφιδικής κρίσης. Από τις αρχές του 1894 στις περιοχές της βορειοδυτικής Πελοποννήσου, που βίωναν την κρίση οργανώνονταν συλλαλητήρια. Με αφορμή την έκρυθμη κατάσταση

¹⁵⁹ «Ατιτλο», Εφ. *Κύθηρα*, 3.2.1894, σ. 2.

¹⁶⁰ Α. Μ. Ανδρεάδης, *Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας. Εθνικά δάνεια και ελληνική δημόσια οικονομία - Μέρος Α΄*, Αθήνα, 1925, σ. 277-280. Τίτλοι δημοσιευμάτων, όπως «η δολίως χρεωκόπος Ελλάς», ήταν στην ημερήσια διάταξη μαζί με τους ισχυρισμούς, ότι η Ελλάδα επιδοκίμαζε «την άτιμον διαγωγή της κυβερνήσεώς της». Αυτά έγραφε ο λονδρέζικος Τύπος προτρέποντας μάλιστα τους ομολογιούχους να μην φανούν ενδοτικοί έναντι της ελληνικής κυβέρνησης, και ότι «εάν η Ελλάς δεν στέρξη οικειοθελώς εύλογον μέτρον ελέγχου, ο έλεγχος πρέπει να επιβληθή». Η *Εφημερίς* της Κολωνίας, ξεκινούσε από τη διακοπή των διπλωματικών σχέσεων με την Ελλάδα και κατέληγε στην ανάθεση της διαχείρισης του δημοσίου χρέους της σε διεθνή επιτροπή, στα πρότυπα αυτής που διατελούσε στην γειτονική Τουρκία. Βλ. «Ο Ξένος Τύπος περί Ελλάδος», Εφ. *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 20.7.1894, σ. 1.

¹⁶¹ Ο Γ. Αναστασόπουλος υποστηρίζει ότι οι συνέπειες της κρίσης η οποία εξερράγη το 1892 έχοντας ως συνέπεια την χρεοκοπία και τη νομισματική αστάθεια είχαν οδυνηρά αποτελέσματα για την κοινωνική εξέλιξη. Εντοπίζει τις μεγαλύτερες συνέπειες όχι μόνο στον τομέα των επιχειρήσεων, οι οποίες έφθασαν στα πρόθυρα της κατάρρευσης εξαιτίας της μειωμένης παραγωγικής ικανότητας και της μη δυνατότητας ελεύθερων εξαγωγών, αλλά και στον τομέα της βιομηχανίας και αλλού. Περιγράφει την κατάσταση της εργατικής τάξης ως συνολικά προβληματική, επισημαίνοντας ότι για πρώτη φορά η εξαθλίωση των εργαζομένων έγινε αφορμή εκδηλώσεων που είχαν σχέση με τη διεθνή εργατική κίνηση, βλ. σχετικά, Γ. Α. Αναστασόπουλος, *Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας (1885-1922)*, τόμ. Β΄ Αθήνα, Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, 1947, σ. 713 - 716.

¹⁶² «Πανταχόθεν συλλαλητήρια επί συλλαλητηρίων...όλαι αι επαρχίαι στο ποδάρι...η τιμή του φράγκου διπλασιάσθη, και όμως όλοι αυτοί τους οποίους ο λαός ενεπιστεύθη δια της ψήφου του, δαπανώσι τον χρόνον των ψηφίζοντες διάφορα ποσά περί εξόδων μεταβάσεως... έως ότου ο κόμπος φθάση εις το χτένι». «Ατιτλο», Εφ. *Φωνή των Κυθήρων*, 26.11.1894, σ. 3.

στους τόπους της σταφίδας, ο βουλευτής Λ. Πετμεζάς προειδοποιούσε από το βήμα της Βουλής στα τέλη του 1894: «Ευρισκόμεθα εις παραμονάς αιματοκυλίσματος»¹⁶³.

Την ίδια περίοδο εμφανίζονται στην δημόσια ζωή παράγοντες που διεκδικούσαν χώρο στα κενά που «πίστευαν» ότι άφηνε η επίσημη πολιτεία. Στις 12 Νοεμβρίου 1894 ιδρύεται η μυστική οργάνωση με την ονομασία «Εθνική Εταιρεία»¹⁶⁴. Η πρωτοβουλία σύστασής της ανήκε στο νεαρό αξιωματικό του Στρατού, Νικόστρατο Καλομενόπουλο¹⁶⁵ και είχε ως σκοπό της, «την αναζωπύρωση του εθνικού φρονήματος, την επαγρύπνηση επί των συμφερόντων των δούλων Ελλήνων και την παρασκευήν της απελευθέρωσης αυτών»¹⁶⁶. Βέβαια τα αεικίνητα μέλη της Εταιρείας δεν ήταν μόνα στο εξωθεσμικό πεδίο των οργανώσεων, οι οποίες διεκδικούσαν για λογαριασμό τους τον πρώτο λόγο επί των εθνικών ζητημάτων. Στις 15 Νοεμβρίου 1892 είχε συσταθεί η εταιρεία ο «Ελληνισμός» και τον Δεκέμβριο του 1894 πρόεδρος της ανέλαβε ο καθηγητής της Νομικής Σχολής Νεοκλής Καζάζης¹⁶⁷. Οι σκοποί της εταιρείας γίνονταν ευρύτερα γνωστοί μέσω άρθρων

¹⁶³Κ. Αρώνη-Τσίχλη, *Το Σταφιδικό Ζήτημα και οι Κοινωνικοί Αγώνες. Πελοπόννησος 1893-1905*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1999, σ. 107, 129 - 130, 145, 152, 161 - 163.

¹⁶⁴Στους κύκλους της Εθνικής Εταιρείας εντοπίζονται οι στρατιωτικοί, οι οποίοι με διαφορετικές ιδιότητες, αθώωσαν αργότερα (24 Σεπτεμβρίου 1897) τους 86 νέους αξιωματικούς της Φρουράς Αθηνών που είχαν εισβάλει συντεταγμένα -με τη στρατιωτική χρήση του όρου- στις 20 Αυγούστου 1894 στα γραφεία της εφημερίδας *Ακρόπολις*, προκαλώντας ολοκληρωτική καταστροφή. Αιτία ήταν η αιχμηρή αρθρογραφία του διευθυντή της εφημερίδας, Βλάση Γαβριηλίδη, στη ρητορική περί «εθνικού», στην «πατριδοκάπηλη» στάση μερίδας πολιτευομένων και οποιουδήποτε άλλου «έπρεπε» να παραμένει στο απυρόβλητο της δημόσιας κριτικής. Αφορμή της επίθεσης είχε σταθεί ένα άρθρο, στο οποίο και κατακεραυνωνόταν η συμπεριφορά τριών ανθυπολοχαγών, οι οποίοι είχαν ξυλοκοπήσει βίαια έναν πολίτη στο κέντρο της Αθήνας. Βλ. Γ. Ν. Γιανουλόπουλος, «*Η ευγενής μας τύφλωσις*» - *Εξωτερική πολιτική και 'Εθνικά Θέματα*» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2001, σ. 33, 3, 6 - 7.

¹⁶⁵Σε δημοσίευμα του Απριλίου του 1895 εντοπίζουμε μια ακόμα πρωτοβουλία του, διαφωτιστική του χαρακτήρα του. Ο Καλομενόπουλος πρωτοστατούσε για τη συγκρότηση σώματος Ελλήνων εθελοντών στο πλευρό των γαλλικών λεγεώνων στην εκστρατεία της Μαδαγασκάρης. Βλ. «*Η εκστρατεία της Μαδαγασκάρης. Έλληνες εθελονταί*», Εφ. *Το Άστυ*, 21.4.1895, σ. 1.

¹⁶⁶Γ. Θ. Λυριτζής, *Η Εθνική Εταιρεία και η Δράσις αυτής*, Κοζάνη, 1970, σ. 7 - 8. Είναι χαρακτηριστικό ότι στα τέλη του αιώνα στην Ευρώπη ακόμα και στην Ιαπωνία κάνουν την εμφάνισή τους ποικίλων μορφών οργανώσεις, όπως της Εθνικής Εταιρείας, βάζοντας σε κινδύνους την εξωτερική πολιτική της χώρας τους. Π. Τσακαλογιάννης, *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, τόμ. Β', Αθήνα, Εστία, 2000, σ. 48.

¹⁶⁷Βλ. Κόκκινος, Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 25. Πρώτος πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της Εταιρείας, με τη σύσταση το 1892, διετέλεσε ο ιστορικός του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γεώργιος Κρέμος. Το οργανωτικό της δίκτυο, αν και διαχεόταν σε πολλές πόλεις της Ελλάδας και στα βασικά ομογενειακά κέντρα, υπήρξε μικρότερο από αυτό της Εθνικής Εταιρείας, ενώ οι σχέσεις των δύο οργανώσεων υπήρξαν ανταγωνιστικές. Βλ. Α. Μποχώτης, *Η Ριζοσπαστική Δεξιά. Αντικοινοβουλευτισμός, συντηρητισμός και ανολοκλήρωτος φασισμός στην Ελλάδα, 1864-1911*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003, σ. 408.

στις εφημερίδες¹⁶⁸. Στο πλαίσιο συντονισμού της δημόσιας δράσης της εντάσσεται και η επιστολή προς τον πρόεδρο του Πανελληνίου Ι. Φωκιανό στις 3 Ιουνίου 1893¹⁶⁹.

Στην εκπνοή του 1894 η ελληνική οικονομία αιμορραγούσε από την απομείωση των κρατικών εσόδων λόγω της σταφιδικής κρίσης, τα λαϊκά στρώματα ήταν αντιμέτωπα με τη φτώχεια βρίσκοντας μόνη διέξοδο σε μαζικές διαμαρτυρίες, ενώ μεγάλη μερίδα της ανώτερης τάξης είχε ταυτιστεί με την σκληρή στάση των ξένων κεφαλαιούχων που είχαν στο πλευρό τους, τις κυβερνήσεις τους. Η αποτυχία επίτευξης οικονομικού συμβιβασμού έδειχνε να είναι το τελειωτικό πολιτικό χτύπημα για το Τρικούπη. Η εφημερίδα *Πρωία* επιχειρώντας να αποτιμήσει την πορεία των ελληνικών πραγμάτων, κατέληγε σε άρθρο της: «δικαίως δε ηδύνατο να κληθή δια τον ελληνισμόν το 1894 ως έτος χρεωκοπικόν εν πάσι»¹⁷⁰.

Το κλίμα έντασης και κοινωνικού αναβρασμού δε μεταστράφηκε φυσικά στην αρχή του νέου έτους που κατά τα ειωθότα συνοδεύεται με την επίδειξη αισιοδοξίας και οι ανταλλαγές ευχών δυνητικά προσφέρουν ελπίδες για το μέλλον¹⁷¹. Η θρυαλίδα για την πτώση της κυβέρνησης Τρικούπη υπήρξε η τροποποίηση του νόμου που ρύθμιζε την χρήση των αστικών ακινήτων από τους ιδιοκτήτες¹⁷². Στις 5 Ιανουαρίου 1895 η επιτροπή κτηματιών πραγματοποίησε συλλαλητήριο. Οι διαμαρτυρίες κορυφώθηκαν τρεις μέρες μετά κατά τη διάρκεια συλλαλητηρίου με τη συμμετοχή και φοιτητών αυτή τη φορά. Την ίδια ώρα εξάλλου κυβερνητικοί οπαδοί διοργάνωναν αντισυγκέντρωση στο Πεδίο του Άρεως. Η παρουσία και εμπλοκή του διαδόχου Κωνσταντίνου στη διαδήλωση πυροδότησε τις πολιτικές εξελίξεις¹⁷³.

¹⁶⁸Βλ. «Εταιρεία ο Ελληνισμός», Εφ. *Κύθηρα*, 23.6.1894, σ. 2, «Εταιρεία ο Ελληνισμός», Εφ. *Κύθηρα*, 22.12.1894, σ. 3 - 4.

¹⁶⁹Στην πολύ ενδιαφέρουσα αυτή επιστολή αναφερόταν μεταξύ άλλων: «Εκπληρούντες ρητήν επιθυμίαν της ημετέρας εταιρείας...γνωστόν καθιστώμεν υμίν την ίδρυσιν αυτής... Επί τη ευκαιρία δε ταύτη δεν διστάζομεν, Κύριε Πρόεδρε, να επικαλεσθώμεν την συνδρομήν του υμετέρου αρχαίου Σωματείου καθόσον αφορά την προς πραγμάτων του σκοπού της εταιρείας ημών εργασία, η τοιαύτη συνδρομή πιστεύσατε ότι έσεται ημίν πολύτιμον εφόδιον δια τον αγώνα ου αναλαμβάνομεν». Αρχείο ΠΓΣ, Εταιρεία ο Ελληνισμός προς Πανελλήνιο Γυμναστικό Σύλλογο, Αθήνα 3.6.1893, σ. 1.

¹⁷⁰«Εξωτερικά. Επιθεώρησις του 1894», Εφ. *Πρωία*, 1.1.1895, σ. 1 - 2. Παρόμοιο λεξιλόγιο υιοθετούσε και η Εφ. *Εφημερίς* σε δημοσίευσμά της με αφορμή την κατάθεση του προϋπολογισμού του 1895: «Ο μέλλον να ψηφίση τον προϋπολογισμόν του 1895...θα ψηφίση εν γνώσει ουχί πλέον υπέρ της χρωκοπίας του Κράτους αλλ' υπέρ της γενικής χρεωκοπίας του Τόπου», στο «Ο προϋπολογισμός του 1895. Ιδού ο κίνδυνος!», Εφ. *Εφημερίς*, 28.11.1894, σ. 1.

¹⁷¹«1894-1895», Εφ. *Πρωία*, 1.1.1895, σ. 1.

¹⁷²Ασπρέας, *ό.π.*, σ. 200 - 201.

¹⁷³G. Hering, *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Θ. Παρασκευόπουλος (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2004, τόμ. Β', σ. 702 - 703.

Το περιστατικό σταθηκε η αιτία ή και η αφορμή της παραίτησης Τρικούπη¹⁷⁴. Ο βασιλιάς, ανέθεσε στον Νικόλαο Δηλιγιάννη, πρώην πρεσβευτή στη γαλλική πρωτεύουσα και ανιψιό του Θεόδωρου Δηλιγιάννη, το σχηματισμό «υπουργείου αχρόνου», δηλαδή κυβέρνησης όχι κομματικής¹⁷⁵. Το επόμενο διάστημα η τεταμένη ατμόσφαιρα που υπήρχε πριν την παραίτηση της κυβέρνησης, μεταφέρθηκε με πολωτικό τρόπο στο προεκλογικό κλίμα¹⁷⁶. Η πανωλεθρία των τρικουπικών συνδυασμών και του ίδιου του Τρικούπη στο Μεσολόγγι στις εκλογές της 16^{ης} Απριλίου 1895 προκάλεσε κατάπληξη¹⁷⁷ οδηγώντας τον αρχηγό του Νεωτεριστικού Κόμματος στην απόφαση αποχώρησής του από την πολιτική¹⁷⁸.

Όπως έχει επισημανθεί, η εκλογική ήττα του Νεωτεριστικού Κόμματος επέρχεται, ως συνέπεια της πολιτικής κρίσης της νομιμότητάς του. Η άνοδος του Εθνικού Κόμματος, υπό τον Θ. Δηλιγιάννη, στην εξουσία από την άλλη σηματοδοτεί την πρόθεση αναπροσανατολισμού της εθνικής πολιτικής και εκφράζει την ανάγκη της κοινής γνώμης να αναζητήσει σε συμβολικό καταρχάς επίπεδο τον απεγκλωβισμό από τα αδιέξοδα, μια επιλογή που απείχε από την ρεαλιστική εκτίμηση των εσωτερικών και διεθνών δεδομένων τα οποία δεν ενέπνεαν διάθεση αισιοδοξίας την περίοδο αυτή¹⁷⁹.

Η κυβέρνηση του Θ. Δηλιγιάννη με την ανάληψη της εξουσίας κληρονόμησε τρία ανοικτά προβλήματα. Τα δύο πρώτα, ο οικονομικός συμβιβασμός και η ανάφλεξη του Κρητικού ζητήματος, ήταν ήδη γνωστά, ενώ το τρίτο ήταν η υπόγεια δράση της Εθνικής

¹⁷⁴Π. Καρολίδης, *Σύγχρονος Ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, Αθήνα, 1929, τόμ. Ζ', σ. 319. Βλ. επίσης το δημοσίευμα, «Η Υπουργική Κρίσις. Η παραίτησις του Υπουργείου», Εφ. *Πρωία*, 11.1.1895, σ. 1. Στην παραίτηση Τρικούπη αποδόθηκαν διάφορες ερμηνείες. Εν προκειμένω, έχει υποστηριχθεί ότι η πρόσκρουση σε εσωτερικές και εξωτερικές δυσχέρειες και η διογκούμενη λαϊκή δυσαρέσκεια οδήγησε τον Τρικούπη να αδράξει την ευκαιρία από το πολιτικό εκείνο επεισόδιο «όπως αποχώρησε ευσχήμως της αρχής». Βλ. Ασπρέας, *ό.π.*, σ. 202.

¹⁷⁵«Ατιτλο», Εφ. *Κύθηρα*, 12.1.1895, σ. 2.

¹⁷⁶Βλ. διεξοδικά, Ν. Μπάλτα, *«Η καρδιοβόρος αγωνία της κάλπης» - Τύπος και βουλευτικές εκλογές την εποχή του Χαριλάου Τρικούπη 1881-1895*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2001.

¹⁷⁷Βλ. D. Dakin, *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770 – 1923*, Α. Ξανθόπουλος (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1982, σ. 222 – 223, βλ. επίσης «Τα επινίκεια», Εφ. *Ακρόπολις*, 18.4.1895, σ. 1.

¹⁷⁸«Η Δήλωσις Τρικούπη», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 20.4.1895, σ. 1.

¹⁷⁹Οι ερμηνείες της Ν. Μαρωνίτη γι' αυτή την περίοδο διευκόλυναν τη βαθύτερη κατανόηση του τρόπου πρόσληψης των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων από την ελληνική κοινωνία. Βλ. Ν. Μαρωνίτη, *Πολιτική εξουσία και «Εθνικό ζήτημα» στην Ελλάδα, 1880-1910*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009, σ. 85 - 86. Για τη μελέτη των κοινωνικο-οικονομικών και πολιτικών επιπτώσεων της ήττας του τρικουπικού κόμματος, βλ. επίσης, Σ. Καραγιάννης, *Το Τρικουπικό πολιτικό κόμμα (1872-1895). Προβλήματα ταυτότητας και διάστασης του ανερχόμενου αστικού πολιτικού χώρου*, Αθήνα, Αναστασίου, 1989, σ. 181 - 189.

Εταιρείας, την οποία αγνοούσε μέχρι εκείνη τη στιγμή¹⁸⁰. Δηλωτική πάντως της κρισιμότητας των περιστάσεων υπήρξε η ανάληψη του χαρτοφυλακίου των Οικονομικών από τον ίδιο τον Δηλιγιάννη¹⁸¹, ο οποίος προς αποφυγή νέου αδιεξόδου στις διαπραγματεύσεις με τους ομολογιούχους σύστησε στις 24 Ιουνίου 1895 το συμβούλιο υπηρεσίας δημοσίου χρέους. Μερικές μέρες πριν είχε χαρακτηρίσει την κήρυξη της πτώχευσης, «ως πράξιν άτοπον και αν όχι ονειδιστικήν, τουλάχιστον παραγωγικήν ονειδούς»¹⁸².

Το ζήτημα του εξωτερικού χρέους κρινόταν ως ζωτικής σημασίας ισοδυναμώντας με τη μέριμνα για το μέλλον της «ελληνικής φυλής». Στον Τύπο μάλιστα σημειωνόταν ότι προκεχωρημένη ελληνική γραμμή ήταν αυτή της αποφυγής επιβολής ξένου ελέγχου. Για το λόγο αυτό συστηνόταν και η επανάληψη των διαπραγματεύσεων, διότι «συμφέρει εις το ελληνικό ζήτημα να εξέλθῃ ὅσον τάχιον ἡ Ελλάς τῆς μετεώρου καταστάσεως, ἐν ἣ ἐυρίσκεται»¹⁸³. Γεγονός παραμένει ότι το 1895 η ελληνική οικονομία δεν είχε σημειώσει ανάκαμψη¹⁸⁴. Επιπλέον ὅλη αὐτή τὴν περίοδο που ακολουθεῖ τὴν πτώχευση, ἡ κατάσταση στην ελληνική ὑπαιθρο παρέμενε φορτισμένη σε επικίνδυνο βαθμό, με το σταφιδικό να επιδεινώνει διαρκώς τὴν θέση των ντόπιων πληθυσμῶν. Σε ἄρθρο του, ο Θ. Βουρλούμης, εἶχε αναγάγει τὴν επίλυση του θέματος σε «Ζήτημα Πατριωτισμοῦ»¹⁸⁵.

Ἡ κατάσταση στην οποία εἶχαν περιέλθει οἱ αγροτικοὶ πληθυσμοὶ τῆς ὑπαιθρου διαφαίνεται στην κατακόρυφη ἀύξηση του μεταναστευτικοῦ ρεύματος στο εξωτερικό. Τα ποσοστά τῆς ετήσιας μετανάστευσης το 1896 εἶχαν σχεδόν διπλασιαστεί σε σχέση με το

¹⁸⁰Γιανουλόπουλος, *ὁ.π.*, σ. 131. Ἡ *Ἀκρόπολις* ἐντόπιζε καὶ δύο ἄλλους παράγοντες με τοὺς οποίους εἶχε να ἀναμετρηθεῖ ἡ νέα κυβέρνησις: «Τὴν Βασιλείαν! Τὴν κοινήν γνώμην», *Ἐφ. Ἀκρόπολις*, 18.4.1895, σ. 1.

¹⁸¹Τοὺς ὑπόλοιπους τομεῖς εὐθύνης ἀνέλαβαν οἱ Κ. Μαυρομιχάλης ὡς ὑπουργὸς Ἐσωτερικῶν, Α. Σκουζέξ Ἐξωτερικῶν, Ν. Σμόλεντζ Στρατιωτικῶν, Ν. Λεβίδης Ναυτικῶν, Φ. Βάρβογλης Δικαιοσύνης καὶ Δ. Πετρίδης Παιδείας, στο Γ. Κ.Κορδάτος, *Ἱστορία τῆς Νεώτερης Ἑλλάδος 1860-1900*, τόμ. 4^{ος}, Ἀθήνα, 20^{ος} Αἰώνας, 1958, σ. 536.

¹⁸²Ἀνδρεάδης, *Μαθήματα Δημόσιας Οἰκονομίας*, *ὁ.π.*, σ. 282 - 288.

¹⁸³«Ὁ Ξένος Τύπος περὶ Ἑλλάδος», *Ἐφ. Πρωία*, 26.9.1895, σ. 1 - 2.

¹⁸⁴Σε μελέτη του Σ. Λοβέρδου για τὸν ἐθνικὸ πλοῦτο στην οποία παρουσιάζεται ἀνά πενταετία ἡ κίνηση του εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας (1851-1900) διαπιστώνεται ὅτι το 1895 ἦταν ἔτος κάμψης τόσο των εἰσαγωγῶν ὅσο καὶ των ἐξαγωγῶν, μετρώντας τὴν ἀξία σε χρυσὰ φράγκα. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ὅτι το ἐμπόριο -εἰσαγωγικὸ καὶ ἐξαγωγικὸ- ἐπανήλθε στα ἐπίπεδα του 1885. Σ. Π. Λοβέρδος, *Ὁ ἐθνικὸς πλοῦτος*, Ἀθήνα, 1902, τόμ. Β', σ. 93 - 94.

¹⁸⁵Θ. Βουρλούμης, «Ζήτημα Πατριωτισμοῦ», *Ἐφ. Νεολόγος Ἐφημερὶς Πατρῶν*, 25.1.1896, σ. 1. Σημειώνεται ὅτι Τα συλλαλητήρια δὲν εἶχαν κοπάσει στιγμὴ καὶ στις 23 Φεβρουαρίου 1896 σε τηλεγράφημα ἀπὸ τὴν Πάτρα σημειωνόταν, ὅτι ο σταφιδικόκοσμος δὲν θα ἀνεχόταν ἄλλο τὸν κυβερνητικὸ ἐμπαιγμὸ, ὁ οποίος τοὺς εἶχε ἐξωθήσει στην ἀπελπισία. «Ὁ Σταφιδικόκοσμος εἰς ἀναστάτωσιν», *Ἐφ. Το Ἄστυ*, 24.2.1896, σ. 2.

1893, τροφοδοτούμενα κατά κύριο λόγο από τη σταφιδόπληκτη δυτική Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία¹⁸⁶. Σε έξαρση επίσης βρίσκεται και το φαινόμενο της ληστείας¹⁸⁷.

Τον Απρίλιο του 1896 εξηγείρονται ανοικτά οι μεταλλωρύχοι του Λαυρίου. Ήταν η απαρχή μιας σειράς μαχητικών απεργιών και εξεγέρσεων στα κυριότερα αστικά κέντρα της χώρας, οι οποίες συμπίπτουν με τις εξεγέρσεις των σταφιδοπαραγωγικών περιοχών της Ήλιδας. Στα χρόνια αυτά, συντελείται η μετατόπιση του εθνικού ενδιαφέροντος από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές και όπως έχει σχετικά επισημανθεί, «Πεδίο μαχών είναι τώρα η πόλη, εκεί μέσα, από τις εντός δυνάμεις της, θα κινείται έκτοτε η εθνική ζωή»¹⁸⁸.

Δεν ήταν όμως μόνο η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας εστία έντονης ανησυχίας το διάστημα αυτό. Στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου οι εξελίξεις έδειχναν να απειλούν την σταθερότητά της. Η ακηδία του σουλτάνου Abdul Hamid II να προχωρήσει σε σειρά μεταρρυθμίσεων για την ασφάλεια των Αρμενίων, είχε ως αποτέλεσμα την εκδήλωση εξεγέρσεων. Η σοβαρότερη από αυτές ήταν του Σασσούν τον Αύγουστο του 1894, η οποία καταπνίγηκε από τον τουρκικό στρατό¹⁸⁹. Όπως όμως συμβαίνει με τη σεισμική δραστηριότητα, όπου μια εκδήλωσή της, έντονη ή ήπια, είναι σε θέση να ενεργοποιήσει άλλες, το ίδιο συνέβη και με το Αρμενικό που επέδρασε στην κλιμάκωση του Κρητικού ζητήματος. Ο διορισμός χριστιανού διοικητή στο νησί, του

¹⁸⁶Κ. Βεργόπουλος, *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19^ο αιώνα. Η ελληνική κοινωνία (1880-1895)*. Αθήνα, Εξάντας, 1978, σ. 161. Ο δήμαρχος Τρικκαίων Π. Χατζηγάκης σε πρωτοσέλιδη συνέντευξή του στην εφημερίδα *Σκρίπ* δήλωνε ότι, «η σημερινή κατάσταση των χωρικών είναι αξιοθρήνητος». «Τα Θεσσαλικά Νομοσχέδια», Εφ. *Σκρίπ*, 16.2.1896, σ. 1.

¹⁸⁷Βλ. Ι. Κολιόπουλος, «Το ληστρικό φαινόμενο στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», στο Δ. Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Εστία, 1984, σ. 162. Την περίοδο αυτή η ληστεία είχε σημειώσει τέτοια έξαρση ώστε για τους όρους της απονομής της δικαιοσύνης γραφόταν σε άρθρο: «Κάλλιο να πληρώνουμε κεφαλαίο 30 δραχμάς σαν την Τουρκία, παρά το κακό που τραβάμε με τόσους κλέφτας». Άλφας, «Liberte, Egalite, Fraternelite. Μελέτη-Κοινωνικο-Πολιτική», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 7.3.1896, σ. 1.

¹⁸⁸Στη μελέτη παρουσιάζεται πλήθος στοιχείων για την εμφάνιση και τη δράση των αναρχικών ομάδων με κέντρο τις σταφιδοφόρες επαρχίες. Η ιδεολογική διεργασία και η συστηματική δράση του αναρχισμού αναπτύσσεται μετά τα 1896 στην Πάτρα, τον Πύργο και την Αθήνα. Κ. Μοσκόφ, *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα. Ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1978 σ. 117, 166 - 167, 187. Αναφορικά με την απεργία στο Λαύριο που διήρκεσε από τις 8 έως τις 24 Απριλίου και έληξε με τη βίαιη και αιματηρή καταστολή της, παρουσιάζει ενδιαφέρον ένα άρθρο τις ημέρες της απεργίας για τις συνθήκες εργασίας των μεταλλωρύχων τις οποίες συνέκρινε με εκείνες των σκλάβων στηλιτεύοντας ειδικά την παιδική εργασία. Γ.Π., «Από την Λαυρεωτική εις τα έγκατα του μεταλλείου», Εφ. *Το Αστν*, 18.4.1896, σ. 1.

¹⁸⁹Θ. Α. Χριστοδουλίδης, *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων, τόμ. 2^{ος}, Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919)*, Αθήνα, Σιδέρης, 2004, σ. 344 - 345. Βλ. επίσης τα δημοσιεύματα, «Τα μέτρα της τουρκικής κυβερνήσεως», Εφ. *Πρωία*, 5.11.1895, σ. 2, «Αι σφαγαί των Αρμενίων», Εφ. *Το Αστν*, 21.11.1894, σ. 2, «Αι Ταραχαί των Αρμενίων», Εφ. *Πρωία*, 5.11.1895, σ. 2.

Αλέξανδρου Καραθεοδωρή, τον Μάρτιο του 1895, υπήρξε κίνηση στενά συνδεδεμένη με τα αιματηρά γεγονότα στην Αρμενία¹⁹⁰.

Παρά το γεγονός ότι ο Δηλιγιάννης λειτούργησε αποτρεπτικά στις επιδιώξεις των Κρητών, με την επικράτηση της αδιάλλακτης μερίδας των επαναστατών δόθηκε το έναυσμα της εξέγερσης στην επαρχία Αποκορώνου τον Αύγουστο του 1895¹⁹¹. Εάν όμως το Κρητικό ζήτημα αναζωπυρώνεται, το πιο περιπλεγμένο Μακεδονικό έχει πυρακτωθεί με την ελληνοβουλγαρική αντίθεση. Η αμφισβητούμενη μεσαία ζώνη του μακεδονικού χώρου όριζε το συγκρουσιακό πλαίσιο μετά το 1890¹⁹² και στην καμπή του αιώνα γίνεται ο τόπος όπου αναπτύχθηκαν οι επεκτατικές φιλοδοξίες της Ελλάδας, της Σερβίας και της Βουλγαρίας¹⁹³.

Πράγματι η ταυτόχρονη ανάδυση του Κρητικού και του Μακεδονικού ζητήματος απασφάλισε τους μηχανισμούς του ελληνικού αλυτρωτισμού. Η οικονομική δυσπραγία είχε απομακρύνει πρόσκαιρα την προσοχή της κοινής γνώμης από τα εθνικά ζητήματα που επέστρεφαν στο προσκήνιο. Στην Αθήνα το ενδιαφέρον για το Μακεδονικό ζήτημα εκδηλώνεται με δυναμικό τρόπο όπως η οργάνωση συλλαλητηρίων¹⁹⁴. Από την άλλη η

¹⁹⁰Η ένταση είχε τη ρίζα της στην έκδοση του φερμανίου του Νοεμβρίου του 1889, το οποίο καταργούσε το προηγούμενο του 1858, τον Οργανικό Νόμο του 1868 και τη Σύμβαση της Χαλέπας (1878). Βλ. αναλυτικά, Τ. Ε. Ευαγγελίδης, *Τα μετά τον Όθωνα ήτοι Ιστορία της Μεσοβασιλείας και της Βασιλείας Γεωργίου του Α' (1862-1898)*, Αθήνα, 1898, σ. 701 - 702. Χαρακτηριστική πάντως της κακοδιοίκησης από την οποία υπέφερε η Κρήτη, είναι η εναλλαγή δεκατεσσάρων γενικών διοικητών σε 20 χρόνια (1878-1897). Βλ. Γ. Σ. Μαρκόπουλος, *Κρητικών Ημερολόγιον του έτους 1897*, Αθήνα, 1896.

¹⁹¹Στις 22 Σεπτεμβρίου 1895 οι επαναστάτες με προκήρυξή τους καλούσαν τον κρητικό λαό σε γενική συνέλευση. Σε αυτή ψηφίστηκε νέο σχέδιο πολιτεύματος της Κρήτης, το οποίο επιδόθηκε στους γενικούς προξένους των ευρωπαϊκών δυνάμεων και στην ελληνική Βουλή. Βλ. Κορδάτος, *ό.π.*, σ. 539. Το κείμενο του υπομνήματος της μεταπολιτευτικής επιτροπής συνέταξε ο δικαστικός Μανούσος Κούνδουρος. Από το περιεχόμενό του προκύπτει η επιδίωξη επίτευξης μερικής αυτονομίας και όχι ένωσης χωρίς αυτό να σημαίνει και αντίθεση προς αυτή. *Υπόμνημα των Χριστιανών της Κρήτης υποβληθέν εις τας Ευρωπαϊκάς Κυβερνήσεις υπό του συναθροισθέντος λαού εν «Κλήμα» και «Κράπη» τη 3 και 10 Σεπτεμβρίου 1895*, Συναχθέν υπό Μ.Ρ.Κ., Αθήνα 1895, σ. 3 - 22.

¹⁹²Το Μακεδονικό ζήτημα εισέρχεται σε μια κρίσιμη φάση με την ίδρυση της Εσωτερικής Μακεδονικής Επαναστατικής Οργάνωσης (Ι.Μ.Ρ.Ο) το 1893, της οποίας οι ιδρυτές καλλιεργούσαν συστηματικά την ιδέα της αυτονομίας της Μακεδονίας με το σύνθημα, «Η Μακεδονία στους Μακεδόνες». Η ιδέα δεν απείχε από τη θέση της επίσημης βουλγαρικής πολιτικής μετά το Συνέδριο του Βερολίνου που απέβλεπε σε ενεργότερη διείσδυση στον μακεδονικό χώρο. Πρελούδιο αυτής της επιλογής αποτέλεσε το ξέσπασμα βουλγαρικού κινήματος, το 1895, με ανταρτικά σώματα να εισβάλουν στη βορειοανατολική Μακεδονία ξεσηκώνοντας τους βουλγαρικούς πληθυσμούς. Η ελληνική τρόπον τινά απάντηση επρόκειτο να έρθει ένα χρόνο μετά χωρίς τη συγκατάθεση της επίσημης ελληνικής πολιτικής, οργανωμένη από την Εθνική Εταιρεία. Βλ. αναλυτικά τη μελέτη του Κ. Βακαλόπουλου, *Το Μακεδονικό Ζήτημα. Γένεση - Διαμόρφωση - Εξέλιξη-Αύση (1856-1912)*, Το Βήμα, 2009, (αναπαραγωγή 5^η έκδ., Θεσσαλονίκη 1993), σ. 137, 150 - 154, 160 - 161.

¹⁹³Βλ. Μ. Mazower, *Τα Βαλκάνια*, Κ. Ν. Κουρεμένος (μτφ.), Αθήνα, Πατάκης, 2003, σ. 180.

¹⁹⁴«Το χθεσινόν συλλαλητήριον υπέρ της Μακεδονίας», Εφ. *Κύθηρα*, 24.7.1895, σ. 4.

Εθνική Εταιρεία που το διάστημα αυτό είχε εστιάσει το ενδιαφέρον της στην Κρήτη, επιταχύνει τη δράση της πραγματοποιώντας τους μήνες Νοέμβριο - Δεκέμβριο του 1895 ένα ελεγχόμενο «άνοιγμα» νέων μελών στις τάξεις της, ως επί το πλείστον αξιωματικών και ορισμένων πολιτών¹⁹⁵.

Την επικράτηση της πολεμικής ατμόσφαιρας, με πραγματικούς όρους, προέβλεπε από του βήματος της Βουλής, ο βουλευτής Κ. Παπαμιχαλόπουλος: «μετά την παρέλευση του χειμónος το Κρητικόν ζητήμα θα αναφανή εν μεγίστη εντάσει και ευρύτητι»¹⁹⁶. Το κεντρικό θέμα των πρώτων μηνών του 1896 ήταν πράγματι η παραίτηση του χριστιανού διοικητή Καραθεοδωρή και η αντικατάστασή του από τον χρηματίσαντα ήδη μία φορά διοικητή Κρήτης και πρώην υπουργό Εξωτερικών Turhan Pasha. Η μεταβολή αυτή σε περίοδο έντασης πέρα από τις αντιδράσεις που προκάλεσε -διπλωματικές, πολιτικές και ένοπλες- έγινε δεκτή ως «Αρχή Επαναστάσεως εις την Κρήτην»¹⁹⁷. Στα μέσα Μαρτίου η *Εφημερίς*, σε άρθρο του ανταποκριτή της από τα Χανιά για την γενικότερη κατάσταση στην Κρήτη, τόνιζε ότι «εφθάσαμεν εις το απροχώρητον»¹⁹⁸.

Έτσι η σύνθεση της ελληνικής πραγματικότητας στις αρχές του 1896 προκύπτει από συμπλέοντα γεγονότα με ξεχωριστές αφετηρίες, που όμως συντείνουν στη γρήγορη ενίσχυση των προϋποθέσεων αστάθειας της ευάλωτης λόγω της χρεοκοπίας Ελλάδας. Μήνες μετά τον εκλογικό της θρίαμβο η κυβέρνηση Δηλιγιάννη είχε γίνει μέρος ενός προβλήματος, που ως αντιπολίτευση καυτηρίαζε σε κάθε ευκαιρία και τόνο, το αδιέξοδο

¹⁹⁵Γιανουλόπουλος, *ό.π.*, σ. 152. Για την πρώτη κάθοδο μελών της Εθνικής Εταιρείας στην εξεγερμένη νήσο ο Μ. Κούνδουρος γράφει: «Αφίκοντο ενταύθα αξιωματικοί του Ελληνικού στρατού εν ος και ο Γεώργιος Τσόντος, φίλος της επαναστάσεως από της εμφάνισεως της». Μ. Ρ. Κούνδουρος, *Ημερολόγιον. Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις. Η Απελευθερωτική Επανάστασις της Κρήτης και η Αρμοστέια Αυτής*, Αθήνα, (Καλλέργης), 1921, σ. 142.

¹⁹⁶*ΕΤΣΒ*, Συνεδρίασις 8, 1.2.1896, σ. 39 - 40.

¹⁹⁷«Αρχή Επαναστάσεως εις την Κρήτην», *Εφ. Σκρίπ*, 22.2.1896, σ. 1. Βλ. επίσης τα άρθρα, «Νεώτερα εκ Κρήτης», *Εφ. Εστία*, 16.1.1896, σ. 1., «Κρητικά. Η παραίτησις του Καραθεοδωρή Πασσά», *Εφ. Το Άστυ*, 21.2.1896, σ. 1., «Κρητικά», *Εφ. Σκρίπ*, 21.2.1896, σ. 1. «Τα εν Κρήτη», *Εφ. Καιροί*, 22.2.1896, σ. 2., «Από χθές εις σήμερον. Διαδήλωσις Κρητών», *Εφ. Το Άστυ*, 24.2.1896, σ. 2. «Νέος Διοικητής Κρήτης», *Εφ. Σκρίπ*, 27.2.1896, σ. 2., «Νεώτερα εκ Κρήτης. Και άλλοι φόννοι εις Σελινόν», *Εφ. Το Άστυ*, 2.3.1896, σ. 1., «Κρητικά. Ο Τουρχάν Πασσάς», *Εφ. Το Άστυ*, 11.3.1896, σ. 1.

¹⁹⁸«Τα εν Κρήτη», *Εφημερίς*, 11.3.1896, σ. 2. Επίσης από τις κεντρικές στήλες των εφημερίδων δεν απουσίαζε ούτε μέρα και η πορεία εξέλιξης της Ανατολικής κρίσης η οποία εποπτευόταν σε σχέση με τα συμβαίνοντα στη Μακεδονία. Βλ. χαρακτηριστικά τα άρθρα, «Η Ανατολική Κρίσις. Νέαι Ωμότητες», *Εφ. Το Άστυ*, 1.3.1896, σ. 2., «Σφαγαί Ελλήνων υπό Βουλγάρων», *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 7.3.1896, σ. 2 - 3., «Μεταρρυθμίσεις εν Μακεδονία», *Εφ. Το Άστυ*, 15.3.1896, σ. 2.

δηλαδή του συμβιβασμού με τους ξένους δανειστές. Οι σκόπελος διευθέτησής του είχε από το προηγούμενο έτος οδηγήσει τα πράγματα σε μία δυσάρεστη πολιτική συνθήκη.

Στην κατόπτευση των τεσσάρων αυτών ετών, από το 1893 έως το 1896, κυριαρχεί η καταθλιπτική και σε μερικές περιπτώσεις αδυσώπητη πραγματικότητα. Η Ελλάδα είναι πτωχευμένη και με μηδενική αξιοπιστία στην Ευρώπη, όσο ήταν εκκρεμές το ζήτημα του οικονομικού συμβιβασμού. Αυτό τη δυσκολεύει, όταν δεν την εμποδίζει, να συντονίσει το βηματισμό της με ζητήματα όπως το σταφιδικό, τα οποία είχαν προκαλέσει εγνωσμένη δυσπραγία και σφοδρή πολιτική ένταση. Η αδέξια διαχείριση αυτής της πραγματικότητας σ' ένα ασταθές περιβάλλον, όπου τα δεδομένα γνώριζαν μεταβολές εν ριπή και ατάκτως, είχε ως αποτέλεσμα η ανίσχυρη Ελλάδα να αιωρείται με άδηλες τις προοπτικές κατάληξης της αιώρησης, λόγω κυρίως της ασυμφωνίας με τους ανένδοτους ομολογιούχους της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο

Η ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ 1896.

2.1 Το «Ολυμπιακό ζήτημα»: Η στάση του Χ. Τρικούπη

Όπως είδαμε και στο προηγούμενο κεφάλαιο, ο ελληνικός Τύπος υποδέχθηκε ως «εθνική τιμή» την απόφαση του αθλητικού συνεδρίου της Σορβόνης, υποστηρίζοντας σθεναρά την ληξιαρχική πράξη γέννησης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, την ελληνική πρωτεύουσα με το διάσημο όνομα και το άσημο παρόν. Η φιλοτρικουπικών αισθημάτων εφημερίδα, *Εφημερίς των Συζητήσεων*, ήδη από τις 19 Ιουνίου 1894 αντιμετώπιζε ως οριστική και αμετάκλητη την απόφαση που πάρθηκε στο Παρίσι¹⁹⁹ και σε δημοσιεύματά της το επόμενο διάστημα διατύπωνε ακόμα και συγκεκριμένες προτάσεις για την λαμπρή αθλητική και οργανωτική επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων²⁰⁰.

¹⁹⁹ «Οι εν Αθήναις Διεθνείς Ολυμπ. Αγώνες - Επίσημος Αναγνώριστις», Εφ. *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 19.6.1894, σ. 2.

²⁰⁰ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες», *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 20.6.1894, σ. 2. Μερικές εβδομάδες αργότερα από τις στήλες της *Εφημερίδος των Συζητήσεων* εγκαινιάζοταν στήλη δημόσιου βήματος για τους Αγώνες ενώ ακολούθησε η δημοσίευση σειράς επιφυλλίδων για τους αρχαίους. Βλ. «Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες μετά 18 μήνας», 4.8.1894, σ. 1, Αισιόδοξος, «Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες», 9.8.1894, σ. 1, Ν.Μ., «Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες μετά 18 μήνας», 15.8.1894, σ. 1. Επίσης το αναγνωστικό κοινό έδειχνε ενδιαφέρον για τον καλλωπισμό της πόλης και ιδιαίτερα της περιοχής γύρω από την Ακρόπολη καθώς και για την εν γένει υποδοχή των ξένων επισκεπτών στη διάρκεια των Αγώνων. Βλ. Κ. Γ. Ζησίος,

Η ορμητικότητα της συγκεκριμένης εφημερίδας για την υπόθεση των Αγώνων έφτασε σε τέτοιο σημείο, ώστε να μην λαμβάνει καν υπόψη τα ίδια τα άρθρα της, τα οποία αναδείκνυαν τις οικονομικές δυσκολίες της περιόδου. Είναι χαρακτηριστικό ότι λίγες μέρες πριν δημοσίευε μελέτη νομικού επιστήμονα με θέμα «Τα Οικονομικά του Δήμου Αθηναίων», στην οποία παρέχονταν αναλυτικά στοιχεία για τον δημοτικό προϋπολογισμό και ειδικά για τις δαπάνες, τους τόκους και τα χρεωλύσια, καταλήγοντας να σημάνει τον κώδωνα του κινδύνου για επερχόμενη χρεοκοπία του²⁰¹. Συμπτωματικά το διάστημα που ο Coubertin επισκεπτόταν την Αθήνα, η οικτρή κατάσταση των οικονομικών του δήμου Αθηναίων οδήγησε στην παύση του ίδιου του δημάρχου της πόλης, Μιχαήλ Μελά, αν και δεν είχε την ευθύνη των αδιεξόδων του δημοτικού ταμείου²⁰².

Το διάστημα επίσης αυτό και συγκεκριμένα την 1^η Οκτωβρίου 1894 το αδιέξοδο του συμβιβασμού παίρνει ολοκληρωμένη μορφή. Από τη γαλλική πρωτεύουσα οι ξένοι ομολογιούχοι διεμήνυαν στην Αθήνα ότι δεν επρόκειτο να προχωρήσουν στην αποδοχή κανενός όρου συμβιβασμού με την κυβέρνηση, εάν πρώτα δεν αποσπούσαν κομμάτια της είσπραξης των υπεγγύων προσόδων του κράτους και ασφαλείς εγγυήσεις έναντι μιας νέας χρεοκοπίας. Στις απαιτήσεις των ομολογιούχων ο Τρικούπης αντέδρασε αρνητικά, δηλώνοντας ότι με αυτούς τους όρους έθεταν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία της χώρας. Το Παλάτι που βρισκόταν σε διάσταση με τις απόψεις του πρωθυπουργού υποδέχθηκε ευνοϊκά τις προτάσεις των εκπροσώπων των δανειστών²⁰³. Αυτά τα ακανθώδη ζητήματα

«Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες μετά 18 μήνας. Κραναά αι παλαιόταται Αθήναι», *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 16.8.1894, σ. 1, Αλ., «Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες μετά 18 μήνας. Πρώτον μέτρον η καθαριότης», Εφ. *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 21.8.1894, σ. 1

²⁰¹ Βλ. «Τα Οικονομικά του Δήμου Αθηναίων», Εφ. *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 15.6.1894, σ. 1 - 2.

²⁰² Ο Μ. Μελάς από την αρχή της θητείας του, το 1891, φαίνεται ότι είχε μεριμνήσει για την τακτοποίηση των οικονομικών του δήμου. Εξαιτίας όμως καθυστέρησης της καταβολής χρέους της δημοτικής αρχής προς το δημόσιο για την αποπληρωμή εισφοράς που αφορούσε τη δημοτική εκπαίδευση συνολικού ύψους 48.000 δραχμών, παύθηκε οριστικά από το αξίωμά του με απόφαση του υπουργικού συμβουλίου. Τότε τη διοίκηση του δήμου ανέλαβε ο Α΄ Δημαρχιακός Πάρεδρος Δ. Σηλυβριώτης, ως δημαρχεύων. Ο Μελάς σε επιστολή του προς τη Νομαρχία Αττικής και Βοιωτίας, στις 29/10/1894, έκανε λόγο για τα οφειλόμενα χρέη του δημοσίου προς το δήμο ύψους 1.296.559 δρχ., βλ. στο Γ. Π. Παρασκευόπουλος, *Οι Δήμαρχοι των Αθηνών (1835-1907). Μετά προεισαγωγής περί δημογεροντίας*, Μ. Τομαρά – Σιδέρη, (εισ. – επιμ.), Αθήνα, Δήμος Αθηναίων - Πολιτιστικός Οργανισμός, (1^η έκδοση: 1907), ανατύπωση: 2001, σ. 360 -368, 375 - 379.

²⁰³ Αναφερόμενη στη διάσταση αυτή, η Εφ. *Temps* παρατηρούσε ότι: «η διαγωγή μερικών πολιτικών κύκλων και της αλλής θυμίζει τη μερίδα εκείνη των Αθηναίων, που έδινε σήματα από την κορφή του Υμηττού, στους Πέρσες, για να τους καθοδηγήσει που ήταν το καταλληλότερο προς απόβαση μέρος!». Τ. Βουρνάς, *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την Επανάσταση του 1821 ως το Κίνημα του Γουδί (1909)*,

απασχολούσαν τον Τρικούπη, όταν ο Βικέλας και ο Coubertin τον βολιδοσκοπούσαν και έπειτα τον πίεζαν να ταχθεί υπέρ των Αγώνων, συμβάλλοντας στη σχετική τους δαπάνη.

Ωστόσο ο Τύπος της εποχής, παρότι η χώρα ήταν χρεοκοπημένη με το ζήτημα του οικονομικού συμβιβασμού σε εκκρεμότητα και τις οικονομικές δυνατότητες της Αθήνας σχεδόν ανύπαρκτες, από την πρώτη κιόλας στιγμή με τη στάση του ενστερνίστηκε την προοπτική τέλεσης των Αγώνων. Αξίζει να σταθούμε σε άρθρο, το οποίο υπογράφει όχι δημοσιογράφος, αλλά ένας αναγνώστης, ο οποίος με αφορμή τις φήμες περί του κόστους τέλεσής τους, από ένα μέχρι δύο εκατομμύρια δραχμές, αν και διάκειται θετικά στο εγχείρημα, θέτει το ερώτημα: «αλλά και επί τη υποθέσει ότι το ποσόν έσεται ολιγώτερον, που θα ευρεθή τούτο, όταν η μεν Κυβέρνησις μόλις και μετά βίας στέλλη 50.000 εις τους εν Κωνσταντινουπόλει σεισμοπαθείς αδελφούς, ο δε δήμος δεν έχει...να αγοράση εν κλειδί διά τα ηλεκτρικά ωρολόγια του;»²⁰⁴.

Σε κάθε περίπτωση ο Δ. Βικέλας είχε βρει στον Τύπο έναν ισχυρό σύμμαχο στην προσπάθεια υλοποίησης του εγχειρήματος αναβίωσης των Αγώνων και της τέλεσής τους στην Αθήνα, και σχεδίαζε γι' αυτό το λόγο να μεταβεί στην ελληνική πρωτεύουσα στα μέσα του καλοκαιριού του 1894, ώστε να ξεκινήσει διαβουλεύσεις με πολιτικούς και την επιτροπή των Ολυμπίων. Η τελευταία, έκτιμούσε ότι θα αποτελούσε τη βάση για την οργανωτική επιτροπή των Αγώνων²⁰⁵. Για το λόγο αυτό ενημέρωσε στις αρχές Ιουλίου τον Σ. Δραγούμη, πρόεδρο της επιτροπής Ολυμπίων, για την απόφαση του συνεδρίου της Σορβόνης. Ο Δραγούμης έχοντας διατελέσει υπουργός Εξωτερικών σε τρικουπικές κυβερνήσεις, αλλά όχι και στην τελευταία, πίστευε αρχικά πως πέρα από τη σημαντικότητα του αθλητικού γεγονότος, οι Αγώνες θα απέφεραν και πολιτικό όφελος στη χώρα, βελτιώνοντας την εικόνα της στο εξωτερικό. Μ' αυτό το σκεπτικό έγραψε στον Βικέλα, ότι παρά την έλλειψη πόρων από τα Ζάπεια κληροδοτήματα, ήταν

Αθήνα, Τολίδης, *χ.χ.*, σ. 540. Για τη διελεύκανση των υπονοιών της γαλλικής εφημερίδας πρέπει να ανατρέξουμε στις σχετικές αναφορές της βιβλιογραφίας περί κερδισμένων από την κήρυξη της χρεοκοπίας. Μεταξύ αυτών συγκαταλέγεται και ο ταμίας του Γεωργίου Α', Νικόλαος Θων. Ο ισχυρισμός ενισχύεται σε μεγάλο βαθμό από το γεγονός της αποπομπής του υπασπιστή του βασιλιά Γεωργίου, Χ. Γαρδικιώτη – Γρίβα, ο οποίος και εκδιώχθηκε από τη θέση του στο Παλάτι, όταν κατήγγειλε την κερδοσκοπική δράση του Θων. Βλ. Γ. Μ. Μπαζίλης, *Ανδρέας Συγγρός. Η ζωή του, οι δραστηριότητές του και ο ρόλος του στη διαμόρφωση των εξελίξεων της εποχής του. Με νέα στοιχεία που ερμηνεύουν τη θεατή και αποκαλύπτουν την αθέατη πλευρά του*, Αθήνα, Δημιουργία, 1996, σ. 279.

²⁰⁴Ι.Ζ., «Οι εν Αθήναις Ολυμπιακοί Αγώνες μετά 18 μήνας», *Εφ. Εφημερίς των Συζητήσεων*, 15.8.1894, σ. 1.

²⁰⁵Βλ. Young, *ό.π.*, σ. 109.

πεποίθησή του πως για την επιτυχία του εγχειρήματος, όλοι θα εργάζονταν με ζήλο, ενώ ακόμα και οι άποροι θα στέκονταν αρωγοί. Ενδόμυχα όμως ο Βικέλας φαίνεται ότι επιζητούσε τη στήριξη του πρωθυπουργού. Άλλωστε η επιστολή του προς τον Τρικούπη, αμέσως μετά τη λήξη των εργασιών του συνεδρίου, προδίδει την αγωνία του να γίνει ευνοϊκά δεκτή η πρότασή του. Στις 4 Οκτωβρίου 1894 μάλιστα σε επιστολή του προς τον βαρόνο, προτού εκείνος συναντήσει τον Τρικούπη, τον διαβεβαίωσε ότι ο πρωθυπουργός της χώρας ήταν θετικά διακείμενος στο όλο εγχείρημα και ότι θα έκανε ότι μπορούσε ώστε να συμβάλλει στην επιτυχία του.

Ωστόσο η διαζώσης συνάντηση Βικέλα – Τρικούπη την επόμενη ημέρα, στις 5 Οκτωβρίου, δεν εξελίχθηκε σύμφωνα με την αισιόδοξη αίσθηση που απέννεε η προ μιας μόλις ημέρας επιστολή του. Ο Τρικούπης ήταν κατηγορηματικός στη μεταξύ τους συζήτηση, δηλώνοντας στον Βικέλα, ότι λόγω της συνεχιζόμενης οικονομικής κρίσης θα προτιμούσε να μην εμπλακεί στην υπόθεση των Αγώνων. Μετά από αυτή την εξέλιξη ο Βικέλας, μουνδιασμένος προφανώς από τη στάση του πρωθυπουργού, συγκέντρωσε την προσοχή του να πείσει την επιτροπή Ολυμπίων και ορισμένα πρόσωπα από το χώρο του αθλητισμού. Γρήγορα ωστόσο κατάλαβε, ότι τα περισσότερα εξ αυτών έτρεφαν σοβαρές επιφυλάξεις, εκτιμώντας ότι το ζήτημα θα κατέληγε σε αποτυχία²⁰⁶.

Ο Coubertin πληροφορούμενος τα νέα από την Αθήνα, κατάλαβε ότι τα πράγματα δεν πήγαιναν καλά. Διέκρινε ότι ο Τρικούπης πολύ δύσκολα θα προσυπέγραφε την υλική στήριξη του εγχειρήματος, αφού το αντιλαμβανόταν ως ένα ακόμη έξοδο²⁰⁷. Στην ίδια γραμμή και η στάση της επιτροπής Ολυμπίων που δεν ήταν περισσότερο ενθαρρυντική για τους ολυμπιακούς σχεδιασμούς. Έτσι την ημέρα της κατεπείγουσας αναχώρησής του από την Αθήνα, ο Βικέλας πληροφορούσε τον Δραγούμη για την επικείμενη άφιξη του Coubertin, όντας πεπεισμένος ότι αυτή η επίσκεψη επρόκειτο να διαλύσει τις αμφιβολίες που είχαν εκφραστεί από την επιτροπή. Ο Δραγούμης ζήτησε το όλο θέμα να συζητηθεί μεταξύ των μελών της. Σε αυτή την κρίσιμη σύσκεψη υποστήριξε αταλάντευτα την θέση της ελληνικής κυβέρνησης. Η απόφαση της επιτροπής εδραζόταν στην άποψη ότι υπό τις

²⁰⁶Georgiadis, *ό.π.*, σ. 86. Οι προσπάθειες του Βικέλα να προσεταιρισθούν τις θέσεις του άνθρωποι από τον κύκλο της επιτροπής των Ολυμπίων και του αθλητισμού ανακόπηκε, όταν έλαβε ένα τηλεγράφημα από τον Παρίσι. Η υγεία της συζύγου του Καλλιόπης, που ασθενούσε ήδη βαρεια, είχε επιδεινωθεί και ο ίδιος έπρεπε να μεταβεί κοντά της. Λίγο μετά την άφιξή του στη γαλλική πρωτεύουσα, η σύζυγος του πέθανε. Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 463 - 470.

²⁰⁷MacAloon, *ό.π.*, σ. 553.

παρούσες συνθήκες ήταν αδύνατο να αναλάβει η ίδια την οργάνωση των Αγώνων με κάποια έστω ελπίδα επιτυχίας. Ο Δραγούμης, ο οποίος μετέβαλε την αρχική του στάση απέναντι στους Αγώνες, με τηλεγράφημα του στον Coubertin, έχοντας λάβει τη σχετική εξουσιοδότηση της επιτροπής, του ανακοίνωνε την απόφασή της, αποτρέποντάς τον να επισκεφθεί την Αθήνα και χωρίς καθυστέρηση την κατέστησε γνωστή και στον Βικέλα²⁰⁸.

Ο Βικέλας από τη δική του μεριά δεν πτοήθηκε από την απόφαση της επιτροπής Ολυμπίων και στην απαντητική του επιστολή προς τον Δραγούμη, έδειχνε να αναγνωρίζει τη σημασία των αντιρρήσεων του, εντούτοις τόνιζε ότι οι συνέπειες της άρνησης θα είναι χειρότερες από τις δυσκολίες που έπρεπε να ξεπεραστούν. Υποστήριζε επίσης, ότι μια άρνηση μετά από σιωπή μηνών, ήταν σίγουρο πως θα προκαλούσε χειρίστη εντύπωση για τον ελληνισμό στο εξωτερικό, συμπληρώνοντας πως το συμφέρον από τη φιλοξενία των Αγώνων, έγκειτο στην ανύψωση του εθνικού φρονήματος²⁰⁹. Η *Ακρόπολις* κατέγραφε την κινητικότητα αυτών των ημερών, του τέλους Οκτωβρίου, μη γνωρίζοντας την αρνητική στάση της επιτροπής Ολυμπίων²¹⁰.

Ο Coubertin παρά την αρνητική στάση, τόσο της ελληνικής κυβέρνησης, όσο και της επιτροπής Ολυμπίων, ξεκινούσε από τη Μασσαλία για την Αθήνα, ευρισκόμενος σε εύθυμη διάθεση -όπως ο ίδιος γράφει αργότερα- για την κατάκτηση του σκοπού του. Εν πλω μελετούσε τη μακροσκελή επιστολή του Δραγούμη, στην οποία με ευγενικό τρόπο τον αποθάρρυνε να επισκεφθεί την ελληνική πρωτεύουσα. Η πρώτη όμως εντύπωση από τον Πειραιά και την Αθήνα ήταν ιδιαίτερα θετική, γεγονός που τον γέμιζε με ενθουσιασμό²¹¹. Για την καλύτερη προπαρασκευή των σκοπών του ταξιδιού του, ο

²⁰⁸Georgiadis, *ό.π.*, σ.86-88. Στην επιστολή του με ημερομηνία 1/11/1894, ο Δραγούμης έγραφε μεταξύ άλλων προς τον Coubertin: «Αμφιβάλλω αν η Ελλάς θα ηδύνατο να φέρη εις αίσιον πέρας το βαρύτατον εκπολιτιστικόν έργον το υπό του αθλητικού Συνεδρίου των Παρισίων ψηφισθέν, διότι η ελληνική κυβέρνησις ευρισκομένη εν δεινή οικονομική κρίσει, δεν ηδύνατο ουδέ να σκεφθή να τεθή επί κεφαλής τοιαύτης κινήσεως, ουδέ να λάβη την πρωτοβουλίαν την αρμόζουσαν ίνα επιτύχη δεόντως μία τοιαύτη μεγάλη διεθνής εορτή, εκ καθήκοντος δε προς αυτήν την αξιοπρέπειαν της χώρας, παρ' όλην την συμπάθειαν της υπέρ του ευγενούς τούτου έργου, ήτο πιθανότατα ηναγκασμένη να τηρήση αυστηροτάτην επιφυλακτικότητα». Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 205 - 207.

²⁰⁹Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, Δ. Βικέλας προς Σ. Δραγούμη, φ. 235, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη, 3/15.10.1894, σ. 1 - 2.

²¹⁰Βλ. «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις», Εφ. *Ακρόπολις*, 25.10.1894, σ. 2.

²¹¹Muller, *ό.π.*, σ. 323.

Βικέλας έστειλε μία επιστολή στον Τρικούπη, με την οποία επιθυμούσε να του συστήσει τον βαρόνο²¹².

Η επιστολή αυτή που εστάλη ως προάγγελος της άφιξης του Coubertin στην Αθήνα δεν κατάφερε πολλά, εκτός από το να επιβεβαιώσει την αποφασιστικότητα του Βικέλα για την υπόθεση. Την ημέρα πάντως της άφιξής του, ανακοινώνονταν στις εφημερίδες η απόφαση της κυβέρνησης και της επιτροπής Ολυμπίων να μην παράσχουν τη στήριξή τους στο εγχείρημα, εξαιτίας της αδυναμίας εκπλήρωσης των υποχρεώσεων που συνεπαγόταν. Ο Δραγούμης, εν γνώσει της κυβέρνησης, επανέλαβε στον βαρόνο το περιεχόμενο του τηλεγραφήματος που του είχε αποστείλει. Ο Coubertin πάλι αντέδρασε αμέσως, στέλνοντας μια επιστολή στον Δραγούμη, στην οποία εξέφραζε τις αμφιβολίες του, για το εάν η κοινή γνώμη θα ενέκρινε την απόφαση της κυβέρνησης, ισχυριζόμενος ότι είχαν διαστρεβλωθεί οι σκοποί του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου²¹³.

Παρά τις εναντιώσεις, η εκστρατεία του Coubertin στην Αθήνα που είχε μόλις αρχίσει διέθετε ένα γερό αντιστήριγμα, τις εφημερίδες με την επιρροή τους στην κοινή γνώμη²¹⁴. Πλην όμως η επιτυχία της εκστρατείας, έδειχνε να εξαρτάται σε καθοριστικό βαθμό από τον Τρικούπη, ο οποίος έχοντας δεχθεί την ασφυκτική πίεση του Βικέλα, σε διάστημα μερικών μηνών θα λάβει μία ακόμα επιστολή από τον Pierre de Coubertin. Σε αυτήν την επιστολή, με ημερομηνία 7/19 Νοεμβρίου 1894, ο Coubertin αφού εξέφραζε τα καλύτερα αισθήματά του προς τον πρωθυπουργό, αιτούνταν ευγενικά συνάντηση μαζί

²¹²Στην επιστολή ο Βικέλας σημειώνει: «Ελπίζω να έχω την ευχαρίστηση και την τιμή να σας παρουσιάσω προσωπικά τον βαρόνο Πιερ ντε Κουμπερτέν, Γενικό Γραμματέα της Επιτροπής...και πραγματικό ιδρυτή των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων. Παραμένω στο Παρίσι για τους λόγους που γνωρίζετε». Η επιστολή κατέληγε με την έκφραση των πιο ευγενικών συναισθημάτων του αποστολέα προς τον παραλήπτη, ενώ δεν παρέλειψε να εκφράσει και τη σιγουριά του, «για την καλή υποδοχή που θα βρει από την εξοχότητά σας και την βοήθεια που θα θελήσετε να του δώσετε για να εξασφαλίσετε την επιτυχία του έργου μας». ΕΛΙΑ-MIET, Δ. Βικέλας προς Χ. Τρικούπη, ΑΧΤ, 16/136/02, Παρίσι 20.10.1894, σ. 1.

²¹³Georgiadis, *ό.π.*, σ.91-92.

²¹⁴Όπως ήταν αναμενόμενο ο Τύπος εξέλαβε με ιδιαίτερη ενόχληση τη γνωστοποίηση της απόφασης για μη παροχή στήριξης των Αγώνων, παρόντος μάλιστα του Coubertin στην Αθήνα. Είναι χαρακτηριστικό το επόμενο απόσπασμα: «Το πράγμα είναι αρκετά σοβαρόν εις τρόπον ώστε να θέση εις κίνησιν τας αρχάς μας, τους Δήμους, την δυσκίνητον και νωθράν νεολαίαν. Δεν βλέπομεν όμως τίποτε ακόμη και ο καιρός πλησιάζει τι δε θα επιδειξώμεν εις τους αθλητάς εκείνους οι οποίοι αφικνούνται εκείθεν, οι οποίοι φαντάζονται ημάς τους απογόνους των Ολυμπιακών ως κάτι τι...Τουλάχιστον αφού γνωρίζομεν τα χάλια μας δεν φροντίζαμεν να ματαιώσωμεν την έλευσιν των δια να μην γελωτοποιηθώμεν περισσότερο, ή τουλάχιστον να κινηθώμεν ολίγον δια να φανώμεν και ημεείς όχι κατώτεροι, όχι νάνοι, όχι νωθοί και ανάξιοι προσοχής;». «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις», Εφ. *Φωνή των Κοθήρων*, 29.10.1894, σ. 3.

του το απόγευμα της ίδιας ημέρας ή το πρωί της επομένης, ούτως ώστε, όπως έγραφε, «να σας κοινοποιήσω κάτι σοβαρό και επείγον»²¹⁵.

Το αίτημά του έγινε δεκτό και οι δύο άνδρες συναντήθηκαν και μάλιστα όχι μία φορά. Η μία από τις συναντήσεις στο γραφείο του Τρικούπη είχε τυπικό χαρακτήρα, ενώ η άλλη που πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του πρωθυπουργού, ήταν περισσότερο ουσιαστική, καθώς σ' αυτήν αντηλλάγησαν οι βασικές τους θέσεις²¹⁶. Προβάλλοντας την αδυναμία της Ελλάδας να οργανώσει τους Αγώνες, ο Τρικούπης με εγκαρδιότητα φέρεται να είπε στον βαρόνο: «Κοίτα γύρω σου, εξέτασε το ζήτημα, μελέτησε τους οικονομικούς μας πόρους στον ελεύθερό σου χρόνο και θα πειστείς ότι είναι αδύνατον»²¹⁷.

Ο βαρόνος όμως έχοντας ενθαρρυνθεί από την εικόνα της Αθήνας και την ευρεία στήριξη του Τύπου, είχε πειστεί για το ακριβώς αντίθετο²¹⁸. Στις πιέσεις του Coubertin, ο Τρικούπης μπορεί να έπαψε να προβάλλει αντιρρήσεις, αρνήθηκε όμως κάθε συμμετοχή της ελληνικής κυβέρνησης στο εγχείρημα. Στο ερώτημα του Coubertin, εάν θα μπορούσε να υπολογίζει σε μία «αγαθής προαίρεσης ουδετερότητα», ο πρωθυπουργός αποκρίθηκε μεν θετικά, αλλά και πάλι όχι χωρίς επιφυλάξεις²¹⁹.

Κατόπιν ο βαρόνος προσκλήθηκε σε έκτακτη συνεδρίαση των μελών της επιτροπής Ολυμπίων με αποκλειστικό θέμα συζήτησης τους Αγώνες. Στην εισήγησή του στη διάρκεια της συνεδρίασης, προέβη σε μια ανάλυση του προτεινόμενου σχεδίου του, υπολογίζοντας το κόστος οργάνωσής τους στο ποσό των 150.000 - 200.000 γαλλικών

²¹⁵ΕΛΙΑ-MIET, P. de Coubertin προς X. Τρικούπη, ΑΧΤ, 16/124/08, Αθήνα 7/19.11.1894, σ. 1.

²¹⁶Ο Coubertin, που καταγράφει την συνάντησή τους στο ξενοδοχείο «Μεγάλη Βρετανία», σημειώνει, ότι ενώ είχε συνεργασία με τον γάλλο επιτετραμμένο Maugouard, εξεπλάγη βλέποντας τον πρωθυπουργό να παραμερίζει το πρωτόκολλο και να τον επισκέπτεται χωρίς ειδοποίηση. Σημειώνει συγκεκριμένα για τις εντυπώσεις που του προκάλεσε η απροσδόκητη επίσκεψη: «έμοιαζε να επιθυμούσε να ανοίξει διαύλους επικοινωνίας και πιθανόν να μετρήσει τις δυνάμεις αντίστασής μου στην δική του πίεση, από όσα αργότερα έμαθα ήταν αποφασισμένος να κάνει οτιδήποτε προκειμένου να σταματήσει την ιδέα [τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα]. Προσποιούνταν ότι αντιτίθονταν καθαρά λόγω της οικονομικής άποψης του θέματος, εν τούτοις κατά την άποψή μου αυτός δεν ήταν ο μοναδικός λόγος. Ήταν γεγονός ότι η Ελλάδα εκείνη τη στιγμή βρισκόταν σε πολύ δύσκολη θέση. Ο Πρωθυπουργός φοβούνταν ότι οι δυνάμεις στις οποίες η Ελλάδα ήταν χρεωμένη, ίσως αντιτίθονταν στην 'σπατάλη ενός ποσού' από την Ελλάδα, όταν μόνο μία αυστηρή οικονομία θα μπορούσε να διευκολύνει την αποπληρωμή των χρεών της». Muller, *ό.π.*, σ. 323.

²¹⁷MacAloon, *ό.π.*, σ. 555.

²¹⁸Young, *ό.π.*, σ. 111.

²¹⁹Muller, *ό.π.*, σ. 324. Η Εφ. *Εφημερίς* καταγράφει αναλυτικά σε άρθρο, τις επαφές και την αίσθηση που είχε δημιουργήσει η δραστηριότητα του Coubertin τις πρώτες ημέρες της επίσκεψής του στην Αθήνα. Βλ. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Αι ενέργειαι του κ. Δε Κουμπερτέν», *Εφημερίς*, 30.10.1894, σ. 2.

φράγκων. Βάσει αυτών των στοιχείων η επιτροπή έκρινε ότι θα ήταν εφικτή η οργάνωση των Αγώνων, υπό τον όρο φυσικά της κυβερνητικής αρωγής. Εφόσον όμως η κυβέρνηση δεν είχε τα κονδύλια για να εγγυηθεί το ποσό, η επιτροπή απέφυγε να προχωρήσει σε ένα είδος συμφωνίας πριν την τελική της απόφαση. Χρειάστηκε και δεύτερη συνεδρίαση της επιτροπής με το ίδιο προς συζήτηση αντικείμενο. Σ' αυτή ο Δραγούμης ανακοίνωσε ότι το κόστος δε θα υπερέβαινε τις 150.000 δραχμές, όπως τον βεβαίωνε ο Coubertin, ο οποίος ήταν απών από τη συγκεκριμένη συνεδρίαση. Σε κάθε περίπτωση ο τελευταίος επιχείρησε να μετριάσει το κόστος οργάνωσης των Αγώνων. Στους υπολογισμούς του εξάλλου δε συνεκτίμησε την συναλλαγματική ισοτιμία γαλλικού φράγκου και δραχμής, η οποία τότε κυμαινόταν προς 1.75 δραχμές το φράγκο²²⁰.

Από την άλλη, θετική εξέλιξη για τους σκοπούς του Coubertin αποτέλεσε η στάση της αντιπολίτευσης, η οποία υπό τον Θ. Δηλιγιάννη, τάχθηκε υπέρ της ιδέας τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Στους υποστηρικτές του ο βαρόνος συγκαταριθμούσε επίσης τον Γεώργιο Μελά, γιο του δημάρχου Αθηναίων και τον Αλέξανδρο Μερκάτη, γιο του διευθυντή της Ιονικής Τράπεζας και παιδικό φίλο του διαδόχου Κωνσταντίνου²²¹. Με τον ίδιο τον διάδοχο ο Coubertin συναντήθηκε δύο φορές. Οι συναντήσεις τους ικανοποίησαν τον βαρόνο²²², που γράφει ότι «κατά την διάρκεια των δύο επί μακρόν συζητήσεων μαζί του, απέκτησα την στέρεη πεποίθηση πως ήταν σαφώς με το μέρος μας»²²³. Σε συνέντευξή του, στην εφημερίδα *Άστρ*, στις 4 Νοεμβρίου 1894 την ημέρα της προγραμματισμένης του ομιλίας στον Φιλολογικό Σύλλογο 'Παρνασσό', η συζήτηση πολύ αναμενόμενα στράφηκε στο φλέγον ζήτημα των δαπανών. Ο διάλογος έχει ως εξής:

«-Ελέχθη ότι η κυβέρνηση διστάζει περί των δαπανών, αι οποίαι θ' απητούντο δια τους αγώνας. -Είνε αληθές, ότι τας πρώτας ημέρας, ο κ.Τρικούπης, εν τη δικαία αυτού υπέρ των συμφερόντων του κράτους μερίμνη, εφάινετο όχι πολύ ενθουσιασμένος από την ιδέαν μας και αι δαπάναι τον εφόβιζον. Εφάινετο ωσάν να μας έλεγε: 'Όποιος

²²⁰Georgiadis, *ό.π.*, σ.93. Οι εφημερίδες εξαρτούσαν τις ενέργειες της επιτροπής από τις κυβερνητικές αποφάσεις. Βλ. ενδεικτικά, «Ο Βαρόνος κ. Κουβερτέν παρά τη Επιτροπή των Ολυμπίων», *Εφ. Εφημερίς των Συζητήσεων*, 30.10.1894, σ. 2.

²²¹Georgiadis, *ό.π.*, σ. 90-99.

²²²Young, *ό.π.*, σ. 111.

²²³Muller *ό.π.*, σ. 324. Ο βασιλιάς Γεώργιος απουσίαζε στη Ρωσία προκειμένου να παραστεί στην κηδεία του Τσάρου Αλέξανδρου του Γ'. Βλ. «Το ταξείδιον του Βασιλέως», *Εφημερίς*, 30.10.1894, σ. 2.

έχει τα γένηια, έχει και τα κτένια. Όποιος θέλει αγώνας, πληρώνει!’ Σας παραχωρούμεν τον χώρον. Δεν σας αρκεί; Αλλά να δαπανήσωμεν εκ του ταμείου του κράτους υπέρ των αγώνων, φαίνεται δύσκολον. Η Ελλάς δεν είχε σήμερον αρκετά πλουσία, δια να πληρώνη την ιδίαν δόξαν. -Αλλ’ όταν ο κ. Τρικούπης έλαβε γνώσιν ολοκλήρου του προγράμματος των αγώνων, εσκέφθη ότι αυτοί αντί ζημίας τουναντίον ωφελείας είχε δυνατόν να φέρουν εις το δημόσιον, να γείνουν δε αφορμή προς εισκόμισιν αφθόνου χρήματος εις την Ελλάδα, και φαίνεται μάλλον ευμενής προς τα σχέδια μας»²²⁴.

Σε ερώτηση του δημοσιογράφου τι θα συνέβαινε, εάν δεν καθίστατο τελικά εφικτό να εξασφαλισθούν οι απαιτούμενες δαπάνες, η απάντηση του Coubertin ήταν αόριστη: «Ω! δεν χρειάζονται δα και τόσα εκατομμύρια! Οπωσδήποτε η ιδιωτική πρωτοβουλία θα αναπληρώση πάσαν ανάγκην. Οι Αθηναίοι είχε ενθουσιασμένοι από την ιδέαν μου». Ο συνεντευξιαζόμενος, αφού δήλωνε άνθρωπος της εποχής του, αναφέρθηκε στη σχέση της αρχαίας με τη νεότερη Ελλάδα με τα εξής λόγια: «δι’εμέ οι σημερινοί Έλληνες είχε κατ’ ευθείαν απόγονοι των αρχαίων... Αυτή είχε η ειλικρινής μου γνώμη»²²⁵.

Η παρουσία του εκείνο το βράδυ στον ‘Παρνασσό’ αποτελούσε μια δοκιμασία στην πορεία ευόδωσης των σχεδιασμών του. Ενώπιον ενός πολυπληθούς ακροατηρίου ο Coubertin προσπάθησε να δώσει τον καλύτερό του εαυτό. Η καλοσχεδιασμένη ομιλία του ξεκίνησε με το ιστορικό των προσπάθειών μέχρι τη σύγκληση του Συνεδρίου, με μεστές αναφορές στην ιστορία του αθλητισμού από την αρχαιότητα μέχρι το 19^ο αιώνα. Αφού επιχειρηματολόγησε διεξοδικά υπέρ της ανάγκης των αθλητικών αγώνων στη σύγχρονη εποχή, επισημαίνοντας ότι ο νεότερος αθλητισμός έχει δύο ροπές, τη δημοκρατική και τη διεθνή, προσπάθησε όχι μόνο να πείσει, αλλά να εμπνεύσει το αθηναϊκό κοινό για τη σημασία της τέλεσης των πρώτων διεθνών Αγώνων στην Αθήνα,

²²⁴ «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Η διοργάνωσις των», Εφ. *Το Άστυ*, 4.11.1894, σ. 1.

²²⁵ Βλ. *Στο ίδιο*, σ. 1. Ενδιαφέρουσα είναι μια παρατήρηση για τις σχέσεις επενέργειας πολιτισμού και πολιτικής στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα, ερμηνευτική των αναφορών του Coubertin: «Τα όρια μεταξύ πολιτισμού και πολιτικής μερικές φορές είναι ακαθόριστα... Όσον αφορά τους Έλληνες διανοούμενους, αυτοί είχαν ήδη ξεκινήσει να ανευρίσκουν τις ρίζες του νεοελληνικού πολιτισμού και κοινωνίας πίσω στην ‘δόξα αυτού που ήταν η Ελλάδα’, στην πραγματικότητα, έπεισαν τους εαυτούς τους πως οτιδήποτε από τον Όμηρο έως τις ημέρες τους ήταν συστατικό στοιχείο μιας μοναδικής διαδρομής πολιτισμού». G. Jusdanis, «‘Wither the Neohellenic?’ Introduction: Modern Greek! Why?», στο περ. *Journal of Modern Greek Studies*, 15 (2), Oct. 1997, σ. 171.

και το κατάφερε, αν κρίνουμε από τις ζωηρές επιδοκίμασιες που διέκοπταν τη ροή της ομιλίας του²²⁶.

Μπορούμε να πούμε, ότι εάν με τη συνέντευξή του, την ημέρα της ομιλίας στον 'Παρνασσό', ο Coubertin επεδίωξε να αγγίξει το εθνικό αίσθημα, τότε με την ίδια του την ομιλία το διήγειρε. Φυσικά δε μπορούμε να γνωρίζουμε μέχρι ποιου βαθμού ο βαρόνος πίστευε στα λεγόμενά του ή εάν αυτά ικανοποιούσαν τις ρητορικές ανάγκες μιας ομιλίας με σαφή στόχευση. Είναι όμως δεδομένο ότι προσάρμοσε το περιεχόμενό της, ώστε να ευαισθητοποιήσει το αθηναϊκό κοινό στους σχεδιασμούς του. Δε μπορεί για παράδειγμα να μείνουν ασχολίαστες οι επαναλαμβανόμενες αναφορές περί της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους²²⁷. Ερχόμενος στην Αθήνα γνώριζε πως είτε θα δρομολογούσε την υπόθεση, είτε αυτή θα οδηγούνταν σε ναυάγιο. Ο Βικέλας αναφέρεται στην αεικίνητη δράση του, κατά την παραμονή του στην Αθήνα²²⁸.

Πλην όμως η στάση της κυβέρνησης Τρικούπη φαίνεται ότι δεν είχε προβλεφθεί από τον Coubertin, ο οποίος στο πιο κρίσιμο σημείο της εκστρατείας του στην ελληνική πρωτεύουσα κατέφυγε με συστηματικό τρόπο στο παρελθόν, όντας σίγουρος ότι μόνο έτσι θα μπορούσε να συνεπάρει την κοινή γνώμη με την ολυμπιακή υπόθεση. Στην ουσία δημιουργούσε τις προϋποθέσεις εντατικοποίησης της πίεσης προς τους αρνητές της προσφοράς του. Για την επίκληση του παρελθόντος ως μοχλού άσκησης πίεσης για ζητήματα του παρόντος, συναφής μοιάζει η παρατήρηση του γερμανού μαρξιστή και κριτικού της κοινωνίας και του πολιτισμού, Walter Benjamin, στο έργο *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας* (1942): «Ανασύνθεση του παρελθόντος δε σημαίνει αναγνώρισή

²²⁶ «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Η Διάλεξις του κ. Κουμπερτέν», Εφ. *Το Άστυ*, 6.11.1894, σ. 1 - 2. Της ομιλίας του Coubertin είχε προηγηθεί αυτές τις ημέρες η διάθεση χρηματικού ποσού, εκ μέρους του πρεσβευτή των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής Alexander, ως επάθλου των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας. Ο βαρόνος επωφελήθηκε της κίνησης αυτής, κάνοντας σχετική αναφορά στην ομιλία του στον 'Παρνασσό'. «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Οι φιλέλληνες μας διδάσκουν», *Εφημερίς*, 2.11.1894, σ. 2.

²²⁷ Για τις λειτουργίες που εξυπηρετεί η επιστροφή στο παρελθόν στο δημόσιο λόγο έχει επισημανθεί από τον Παντελή Λέκκα ότι, «η στροφή προς το παρελθόν και η συνακόλουθη ανακατασκευή της ιστορικής συνέχειας ενισχύει την αίσθηση ότι το κοινωνικό υποκείμενο έχει θέση στην πορεία του χρόνου. Η αίσθηση αυτή μπορεί κάλλιστα να επιβάλλει πρότυπα ενεργητικής συμπεριφοράς ανάλογα με την εικόνα της συνέχειας: έννοιες όπως ιστορικό καθήκον και ιστορικό χρέος αποδεικνύουν αυτήν ακριβώς την ενεργητική διάθεση που απορρέει από τον παρελθοντικό λόγο». Π. Ε. Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι, 1996, σ. 200.

²²⁸ «Μετεχειρίσθη παν μέσον προς εξομάλυνσιν των αναφανέντων προσκομμάτων, διαλύων απόπους ενδοιασμούς, ανορθών κλονουμένας πεποιθήσεις, διαφωτίζων τους ενδιαφερομένους ως προς τας λεπτομερείας της υποθέσεως. Συνεντεύξεις με δημοσιογράφους, ανάγνωσμα εις τον Παρνασσόν, παρουσιάσεις επίσημοι, τα πάντα συνετέλεσαν προς ευόδωσιν του σκοπού». Βικέλας, *Απαντα*, τόμ. 8^{ος}, ό.π., σ. 134.

του “με τον τρόπο που υπήρξε πραγματικά”. Σημαίνει το άρπαγμα μιας μνήμης καθώς αστράφτει σε μια στιγμή κινδύνου»²²⁹.

Η αναφορά στην ελληνική αρχαιότητα και η σύνδεση με την υπόθεση αναβίωσης των αρχαίων Ολυμπιακών έφερε τα προσδωκόμενα αποτελέσματα για την ευόδωση των σκοπών του ταξιδιού του Coubertin στην Αθήνα. Την επομένη της ομιλίας του ο Τύπος επικύρωνε τον επικοινωνιακό του θρίαμβο²³⁰. Με μόνο νέο στοιχείο την υπόσχεση που του έδωσε ο Τρικούπης περί ηθικής αλλά όχι υλικής στήριξης των Ολυμπιακών Αγώνων, συνεδρίασε για τρίτη φορά η επιτροπή Ολυμπίων, αποφασίζοντας να διατεθούν ως χώροι τέλεσης των διαφόρων αγωνισμάτων το μέγαρο του Ζαπείου και το τμήμα εκείνο του αρχαίου Παναθηναϊκού Σταδίου, το οποίο ανήκε στην επιτροπή και να αναληφθεί από την ίδια ένα είδος οργανωτικής ευθύνης των Αγώνων. Το αμέσως επόμενο βήμα ήταν η συγκρότηση ξεχωριστής επιτροπής για την προετοιμασία τους. Ο Coubertin λίγο προτού αναχωρήσει από την Αθήνα, ζήτησε από τον διάδοχο Κωνσταντίνο να τεθεί επικεφαλής της νέας επιτροπής. Το αίτημά του ικανοποιήθηκε δίχως δεύτερη σκέψη. Ο Δραγούμης, αντίθετα, αρνήθηκε να γίνει μέλος της επιτροπής αυτής²³¹.

Εκτός από τον διάδοχο Κωνσταντίνο, που προΐστατο της επιτροπής, ορίσθηκαν στις 12 Νοεμβρίου 1894 ως αντιπρόεδροι οι Θ. Μάνος συνταγματάρχης, Θ. Ρετσίνας δήμαρχος Πειραιά, Σ. Σκουλούδης βουλευτής και ο Α. Δ. Σούτσος επίλαρχος. Τη θέση του ταμιά ανέλαβε ο Π. Σκουζές και των δύο γραμματέων οι Α. Μερκάτης και Γ. Μελάς. Τη σύνθεση της επιτροπής συμπλήρωναν ως μέλη προσωπικότητες της αθηναϊκής κοινωνίας²³².

²²⁹Βλ. W. Benjamin, *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, Αθήνα, λέσχη κατασκόπων του 20^{ου} Αιώνα, Μάρ. 2014, σ. 12 – 13.

²³⁰Βλ. χαρακτηριστικά το άρθρο, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Ο κ. Κουβερτέν εν τω Παρνασσώ», Εφ. *Εφημερίς των Συζητήσεων*, 5.11.1894, σ. 2 - 3.

²³¹Georgiadis, *ό.π.*, σ. 95. Δύο ημέρες μετά τη σύσταση της επιτροπής, η Εφ. *Ακρόπολις* κατέγραφε συνοπτικά την κινητικότητα των ημερών: «εν τω Ζαπείω Μεγάλω συνήλθον οι κληθέντες όπως αποτελέσωσι την μεγάλην επιτροπήν ήτις θα αναλάμβανε την επιμέλειαν και φροντίδα των τελεσθησομένων κατά το 1896 διεθνών Ολυμπιακών αγώνων...ο κ. Κουβερτέν υπέβαλεν εις τους συνελθόντας και το πρόγραμμα των αγώνων το οποίον εγένετο ομοφώνως αποδεκτόν εξαιρεθείσης του αγώνος της πυγμαχίας... Εν τω ξενοδοχείω της Μεγάλης Βρετανίας την μεσηβριαν χθές παρετέθη γεύμα αποχαιρετιστήριον εις τον βαρώνον Κουβερτέν, από του Συμβουλίου του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου...ανταλλαγείων διαφόρων προπόσεων». Βλ. «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Σύστασις Επιτροπής Τριακονταμελούς. Πρόγευμα εις τον Κουβερτέν», Εφ. *Ακρόπολις*, 14.11.1894, σ. 2.

²³²Με την ιδιότητα του μέλους συμμετείχαν οι Δ. Κριεζής, C. Waldstein E. Εμπειρικός, Κ. Καραπάνος, Α. Συγγρός, Μ. Λάμπρος, Α. Θεοφίλας, Ο. Barth, Μ. Παπαρρηγόπουλος, Μ. Δραγούμης, Α. Α. Σούτσος, Γ. Μαυρομιχάλης, Α. Μελέαγρος, Ι. Φωκιανός, Γ. Κοζάκης Τυπάλδος, Χ. Ράλλης, Φ. Νέγρης, Κ. Μηλιώτης, Π. Καλλιγιάς, Φ. Σερπιέρης, Α. Φεράλδης, Σ. Αντωνόπουλος, Π. Δαμαλάς, Σ. Φραγκιάδης, Α. Μεταξάς, Σ.

Ο βαρόνος εξάλλου φεύγοντας από την Αθήνα δήλωνε ευγνώμων στον Φωκιανό για την υποδοχή που του επιφυλάχθηκε κατά το διάστημα της παραμονής του²³³. Σίγουρα αυτό το οποίο είχε πετύχει είναι να ενθουσιάσει την κοινή γνώμη και να ενθαρρύνει με έναν έμμεσο τρόπο τις πιέσεις που ασκούσαν στον πρωθυπουργό, ώστε να μεταβάλλει την στάση του. Στην ελληνική πραγματικότητα, τον Νοέμβριο του 1894, πλάι στα άλλα φλέγοντα ζητήματα, όπως το σταφιδικό, του συμβιβασμού και τα εθνικά, τοποθετείται και το «Ολυμπιακό ζήτημα»²³⁴.

Η γενική πάντως αντίληψη που κυριαρχούσε στα τέλη Νοεμβρίου του 1894 ήταν ότι η ουδετερότητα της κυβέρνησης Τρικούπη, η οποία είχε επιτευχθεί, δεν ήταν ευμενής προς τους Αγώνες. Επιβεβαιωτική αυτής της αντίληψης είναι η κίνηση τους ενός εκ των τεσσάρων αντιπροέδρων της επιτροπής οργάνωσης των Αγώνων, Στέφανου Σκουλούδη, ο οποίος είχε ήδη εκφράσει τις ενστάσεις του για τις δυνατότητες φιλοξενίας των Αγώνων. Αφού λοιπόν συγκέντρωσε τα μέλη της επιτροπής, ισχυρίστηκε πως ήταν κάτι παραπάνω από αδύνατο να υποστηριχθεί υλικά το εγχείρημα, εκτιμώντας ότι η συνολική δαπάνη τους θα ανερχόταν στις 600.000 δρχ. Τα δεδομένα αυτά έγιναν αντικείμενο υπομνήματος βάσει του οποίου προέκυπτε το συμπέρασμα, ότι η τέλεση των Αγώνων στην Αθήνα ήταν ακατόρθωτη. Το υπόμνημα κατατέθηκε στον διάδοχο, στον οποίο και αφέθηκε η οριστική απόφαση περί της τέλεσης ή μη των Αγώνων. Όλες αυτές οι

Π. Ράλλης, Π. Κανάκης, Ν. Κοντογιαννάκης. Τα μέλη της επιτροπής σχημάτισαν ειδικές υποεπιτροπές, αρμόδιες για την προετοιμασία των αγωνισμάτων, την οργάνωση των τελετών και την υποδοχή των ξένων. «Η Επιτροπή επί των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Εφημερίς*, 13.11.1894, σ. 2. Και Georgiadis, *ό.π.*, σ. 95-97.

²³³ Αρχείο ΠΓΣ, Π. Κουμπερτέν προς Ι. Φωκιανό, Αθήνα 13/26.11.1894, σ. 1. Σημειώνεται ότι σ' αυτή την συγκυρία κατατέθηκε πρόταση μομφής στο Δ.Σ. του Πανελληνίου από κάποια μέλη του, που πίστευαν ότι ο σύλλογος εκπροσωπούμενος στο Συνέδριο των Παρισίων θα μπορούσε να αναλάβει εκ μέρους της Ελλάδας την ευθύνη της διοργάνωσης. Μετά την επίσκεψη του Coubertin στην Αθήνα, όταν πλέον έγινε αντιληπτό ότι δεν υπήρχε τέτοια περίπτωση, υποδείχθηκαν ως υπαίτιοι της εξέλιξης οι Ι. Φωκιανός, Σ. Αντωνόπουλος και Α. Μερκάτης. Η πρόταση τελικά καταψηφίστηκε. Βλ. σχετικά, Κουλούρη, Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας..., *ό.π.*, σ. 252, 254. Για τις αναταράξεις που προκάλεσε η επίσκεψη Coubertin στις τάξεις του Πανελληνίου είναι κατατοπιστική η μακροσκελέστατη επιστολή του γενικού γραμματέα του συλλόγου Σ. Αντωνόπουλου στον πρόεδρο Ι. Φωκιανό. Αρχείο ΠΓΣ, Σ. Αντωνόπουλος προς Ι. Φωκιανό, Αθήνα 14.11.1894, σ. 1 - 4.

²³⁴ Ομότιτλο άρθρο της Εφ. *Εφημερίδος* περιγράφει το πλαίσιο επίλυσής του. Για την υποδοχή συγκεκριμένα που επεφύλαξε η κυβέρνηση στην απόφαση του συνεδρίου της Σορβόννης και στον ίδιο τον Coubertin, η εφημερίδα σημειώνει: «η ελληνική Κυβέρνησις έκαμεν ένα μεγάλον μεγάλον μορφασμόν στενοχωρίας και δυσανεσκειάς, ως άνθρωπος του οποίου το κέφι έρχεται να ταραξή αδιάκριτός τις, και αμέσως ήρχει να συλλογίζεταί τίνι τρόπω να ξεφορτωθή τον άνθρωπον αυτόν με τον ευσημότερον, εν ανάγκη δε και με όχι πολύ εύσημον τρόπον». «Το Ολυμπιακό Ζήτημα», *Εφημερίς*, 8.11.1894, σ. 1. Το ολυμπιακό ζήτημα αποτέλεσε πηγή έμπνευσης της σατυρικής εφημερίδας *Ρωμής* που δημοσίευσε σκίτσο με τους Τρικούπη και Δηλιγιάννη σε ρόλο πυγμάχων. «Φασουλής και Περικλέτος, ο καθένας νέτος σκέτος», Εφ. *Ο Ρωμής*, 12.11.1894, σ. 1.

εξελίξεις ενεργοποίησαν τα αντανακλαστικά των υπερασπιστών της απόφασης του συνεδρίου της Σορβόνης²³⁵.

Στις 24 Νοεμβρίου 1894, το ολυμπιακό ζήτημα περνούσε τις πύλες της Βουλής. Το θέμα εισήγαγε ο βουλευτής Επιδαύρου Λιμηράς, Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος, ο οποίος εκφράζοντας τις θέσεις της αντιπολίτευσης, υπογράμμισε ότι πρόκειται για ένα ζήτημα που ενδιαφέρει σοβαρά τη χώρα. Στην ομιλία του προέβη στην ανασκόπηση των γεγονότων από τον Ιούνιο μέχρι και την επίσκεψη του «ευγενούς Γαλάτη», τασσόμενος αναφανδόν υπέρ των Αγώνων. Ακολούθως ασκεί κριτική στη στάση εναντίωσης της κυβέρνησης με τη δημοφιλή στις ελληνικές κοινοβουλευτικές αγορεύσεις απορριπτική φράση, «ως μη ώφειλεν». Έχει ενδιαφέρον το απόσπασμα της ομιλίας του δηλιγιαννικού βουλευτή, στο οποίο αναφέρεται στο όφελος, το οποίο πιστεύει ότι ενέχει η υπόθεση:

«Ημείς οι Έλληνες, δια τους οποίους, ευμενεί τινι και αγαθή τύχη, ανέκυψε το ζήτημα τούτο, ημείς, των οποίων το όνομα κατά την στιγμὴν ταύτην ευρίσκεται δυστυχώς εν τόση περιφρονήσει, και καταφρονήσει δύναμαι να εἶπω ἀκόμη, εν ἅπαντι τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ, ημείς ἔπρεπε να δράζωμεν τὴν περίστασιν ταύτην, ως σανίδα σωτηρίας τῆς ημετέρας υπολήψεως και του γοήτρου του Ελληνικού ονόματος»²³⁶.

Σε αυτή τη φάση της συζήτησης, ο Σ. Δραγούμης αρκείται να παρατηρήσει ότι στην προπαρασκευή των διεθνών αγώνων, η επιτροπή των Ολυμπίων δεν έχει συμμετοχή. Τότε λαμβάνει το λόγο ο Χ. Τρικούπης, δηλώνοντας απερίφραστα ότι, «η κυβέρνησις δεν ανέλαβε τὴν διεύθυνσιν και τὰ βάρη των αγώνων». Η ρητή δήλωση του πρωθυπουργού προκαλεί την αντίδραση του βουλευτή Αττικής, Αντώνιου Ζυγομαλά, ο οποίος κρίνει ως ακατανόητη την αδιαφορία της κυβέρνησης και της επιτροπής, έναντι της υπόθεσης των Αγώνων. Στη συνέχεια, ο Δραγούμης ενημερώνει το σώμα, ότι η μόνη περιουσία που διέθετε εκείνη τη στιγμή η επιτροπή των Ολυμπίων ήταν το Ζάππειο Μέγαρο, καθώς η συνολική της περιουσία -που της απέφερε ετήσιο εισόδημα 260.000

²³⁵Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 209 - 210. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στη συζήτηση που ακολούθησε στη Βουλή, ο βουλευτής Επ. Εμπειρικός, μέλος ο ίδιος της επιτροπής για την προετοιμασία των Αγώνων, κάλεσε τον Σκουλούδη να αναλύσει πως προέκυψε το ποσό των 600.000 δραχμών, ως εκτιμώμενο για το κόστος τους. Ο Σκουλούδης περιορίστηκε να απαντήσει ότι θα καταθέσει τον σχετικό προϋπολογισμό. Βλ. στο *ΕτΣΒ*, Συνεδρίασις 17, 24.11.1894, σ. 183. Προσθέτουμε σχετικά ότι το υπόμνημα στο οποίο αναφέρεται ο Σ. Σκουλούδης δεν έχει ανευρεθεί. Ε. Σκιαδάς, *Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία 1894-2004*, Αθήνα, ΕΟΕ, 2004, σ. 62.

²³⁶*Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής (ΕτΣΒ) Συνεδρίασις 17, 24.11.1894, σ. 176 - 177.*

χρυσών φράγκων- βρισκόταν κατασχεμένη στη Ρουμανία, γεγονός που υπήρξε η αφορμή για τη διακοπή των σχέσεων Ελλάδας – Ρουμανίας και καταλήγοντας αναφέρει στην τοποθέτησή του: «Απεφασίσαμεν λοιπόν...να αντιτάξωμεν την ένστασιν του Μενίππου ‘ουκ αν λάβοις παρά του μη έχοντος’»²³⁷.

Ο Αθανάσιος Ευταξίας, στην τοποθέτησή του καυτηρίαζε ως λυπηρό το γεγονός ότι η κυβέρνηση δε θέλησε να παράσχει τη συνδρομή της, επιχειρηματολογώντας υπέρ της έκδοσης λαχείου. Η άποψή του για την υπόθεση των Αγώνων δείχνει να συγκλίνει με αυτή του Παπαμιχαλόπουλου και αποκρυσταλλώνεται στο επόμενο απόσπασμα, το οποίο συν τοις άλλοις, δείχνει την επίδραση που είχαν οι θεωρίες του Fallmerayer στον εθνικό λόγο, 64 χρόνια μετά τη διατύπωσή τους:

«Η φυσική συνέπεια της αδρανείας και της Κυβερνήσεως και της επιτροπής των Ολυμπίων είναι να εκτεθώμεν εις τα όμματα όλου του πεπολιτισμένου κόσμου ως αγροίκοι, ως μη έχοντες έννοιαν των τοιούτων ζητημάτων, ίσως και να ενισχύσωμεν την γνώμην των εχθρών εκείνων του Ελληνισμού, οίτινες ισχυρίζονται, ότι ημείς δεν είμεθα απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων»²³⁸.

Η συζήτηση ολοκληρώθηκε με την τοποθέτηση του αρχηγού της αντιπολίτευσης. Ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης έθεσε ένα τυπικό ερώτημα για την άρνηση της κυβέρνησης, να παράσχει υλική στήριξη στους Αγώνες. Προηγουμένως ο βουλευτής Φθιώτιδας και Φωκίδας, Κωνσταντίνος Χατζίσκος, είχε χαρακτηρίσει την υπόθεση «εθνική ιδέα»²³⁹.

²³⁷Στις αντικειμενικές δυσχέρειες ο Δραγούμης συναθροίζει και το βραχύ χρονικό διάστημα που είχε στη διάθεσή της η χώρα προκειμένου να προετοιμάσει τους Αγώνες. Υπογραμμίζει εντούτοις, ότι η επιτροπή Ολυμπίων έχει αποφασίσει να συνδράμει το όλο εγχείρημα με άλλους τρόπους. Μετά τον Δραγούμη, το λόγο έλαβε ο Σκουλούδης ενημερώνοντας με διεξοδικό τρόπο την εθνική αντιπροσωπεία για τις εξελίξεις των προηγούμενων ημερών. Στην ομιλία του σημείωσε ότι με τα μέλη της επιτροπής προπαρασκευής των Αγώνων, κατόπιν μελέτης του ζητήματος για την οποία χρειάστηκε η συνδρομή ειδικών, κατέληξαν στην εκτίμηση ότι απαιτούνταν 600.000 δρχ. Σημειώνει ότι η περίπτωση συγκέντρωσης του ποσού από εράνους απορρίφθηκε, διότι οι γενναίες συνδρομές των ομογενών είχαν εξαντληθεί, διοχτευδόμενες στις ανάγκες που προκάλεσαν οι σεισμοί σε Ζάκυνθο, Λοκρίδα και Κωνσταντινούπολη και οι πλημμύρες στην Κύπρο. Οι εξηγήσεις του Σκουλούδη δεν έπεισαν τον Ζυγομαλά, ο οποίος πρότεινε να γίνει προσπάθεια κάλυψης των δαπανών από τα εισοδήματα που αποφέρουν τα κτήματα των αδελφών Ζάππα στην Θεσσαλία. Θεωρώντας αρκετή την πρόταση του, ο Ζυγομαλάς απευθυνόμενος στον Δραγούμη επέκρινε την κυβέρνηση για τη στάση της αναφέροντας: «Αλλά δεν θέλει ο κ.Τρικούπης, -αγνώω δια τίνα λόγον μυστηριώδη,- και δια τούτο δεν θέλετε και σεις και ο κ.Σκουλούδης και όλον το κόμμα. Κατεστήσατε και το πανελληνίου ενδιαφέροντος τούτο ζήτημα κομματικών!». Στο ίδιο, σ. 177 - 179.

²³⁸Στο ίδιο, σ. 180 - 181.

²³⁹Στο ίδιο, σ. 182 - 183.

Η αμετακίνητη στάση της κυβέρνησης Τρικούπη στο ζήτημα των Αγώνων, όπως επαναβεβαιώθηκε από την ανακίνηση της σχετικής συζήτησης στην Βουλή, εξόργισε τον Τύπο²⁴⁰, με τους Τρικούπη και Δραγούμη να συγκεντρώνουν τα καυστικά πυρά του²⁴¹. Η στάση της κυβέρνησης είχε γίνει δεκτή με μεγάλη δυσφορία από την κοινή γνώμη. Είναι ενδεικτική του κλίματος, η κινητοποίηση υπέρ των Αγώνων του γνωστού στρατηγού -85 χρονών τότε- Πάνου Κορωναίου²⁴².

Το φθινόπωρο του 1894 το ολυμπιακό ζήτημα βρέθηκε στο κρισιμότερο σημείο του. Η υλοποίηση της απόφασης του συνεδρίου της Σορβόνης αποδείχθηκε πως δεν θα ήταν μια εύκολη υπόθεση στην πτωχευμένη Ελλάδα. Η κακή οικονομική κατάσταση της χώρας και το αδιέξοδο του συμβιβασμού με τους δανειστές ήταν η αιτία της άρνησης του Τρικούπη να εμπλακεί η κυβέρνηση στο εγχείρημα. Από την ίδια ρίζα εκφύονται και οι λόγοι για τους οποίους ο Τύπος στάθηκε υπέρ των Αγώνων. Ο δημοσιογραφικός κόσμος από την πρώτη κιόλας στιγμή έσπευσε να καταστεί μαχητικός υπερασπιστής τους σε μία δύσκολη συγκυρία, στην οποία η Ελλάδα είχε εξοβελισθεί στο περιθώριο του ευρωπαϊκού γίγνεσθαι, λόγω της χρεοκοπίας.

Η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων εκλήφθηκε από τους ανθρώπους των εφημερίδων, ως μια ευκαιρία αποκατάστασης της εικόνας της χώρας στο εξωτερικό και αφορμή υπέρβασης της δυσμενούς τροπής των δημοσίων πραγμάτων. Για τους λόγους αυτούς, φαίνεται ότι ο Βικέλας εμφανιζόταν αισιόδοξος, ότι η ελληνική κυβέρνηση θα δεχόταν την τιμή της φιλοξενίας τους και τις υλικές της υποχρεώσεις. Η πρωτοβουλία του άγγιξε το κοινό αίσθημα, αλλά αυτό δε στάθηκε ικανό ή αρκετό για να κάμψει τις αντιρρήσεις του Τρικούπη, ειδικά ως προς το αίτημα της παροχής οικονομικής στήριξης.

²⁴⁰ Η άρνηση της κυβέρνησης να στηρίξει υλικά την υπόθεση των Αγώνων παρήγαγε -μετά και την συζήτηση στη Βουλή- αλγεινές εντυπώσεις. Είναι ενδεικτικό το επόμενο απόσπασμα: «Ενανάγησαν λοιπόν και τα μεγάλα σχέδια περί ανασυστάσεως Ολυμπιακών αγώνων...το ελληνικό δημόσιον το διεκήρυξε πλέον δια των 107 αντιπροσώπων ότι δεν έχει ουδ' ένα οβολόν να διαθέσει, η δε επί των Ολυμπίων επιτροπή ης προΐσταται ο κ. Δραγούμης, εδήλωσεν ότι προθύμως προσφέρει την ηθικήν της συνδρομήν... Χαλάλι να τους γείνη και των μεν και των δε. Δεν έχομεν ανάγκην κύριοι Ευρωπαίοι ημείς εδώ από τέτοια κουραφέξαλα, θέλετε Ολυμπιακούς αγώνας, μπορείτε να τους ανασυστήσετε εις τον τόπον σας...Εμάς εδώ μας απασχολεί το ρουσφέτι, η συναλλαγή, η ψήφος, και διόλου δεν λογαριάζουμε εάν σεις θέλετε να μας ξυπνήσετε ολίγον». «Αττιλο», Εφ. *Φωνή των Κυθίων*, 26.11.1894, σ. 3.

²⁴¹ Σε άρθρο της Εφ. *Εφημερίδος* καλούνταν η επιτροπή που επιφορτίστηκε τη διοργάνωση των Αγώνων να μην εγκαταλείψει το έργο της, υιοθετώντας ενεργητική στάση στο ζήτημα: «Πρέπει να καθήσωμεν ημείς επί των ποταμών Βαβυλώνας και να κλαύσωμεν; Όχι βέβαια. Ας χαίρεται ο κ. Τρικούπης τα περισσεύματά του, και ο κ. Δραγούμης ας περιμένει να αρθή η κατάσχεσις της περιουσίας του Ζάππα. Η ιδιωτική πρωτοβουλία ανάγκη εν τη περιπτώσει ταύτη να αναπληρώση την αβουλίαν των εν τέλει». «Το Ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Εφημερίς*, 26.11.1894, σ. 1.

²⁴² «Υπέρ των Αγώνων επιστολή του Στρατηγού Κορωναίου», Εφ. *Φωνή των Κυθίων*, 19.11.1894, σ. 3.

Η στάση της κυβέρνησης Τρικούπη κρίθηκε από τον Τύπο περίπου ως αδιανόητη. Ο Coubertin αφουγκράστηκε το κυρίαρχο κλίμα στην Αθήνα και κατάφερε να πείσει τους υπέρμαχους των Αγώνων, ότι το κόστος τους δεν ήταν εμπόδιο. Τους προσέφερε επιπλέον απλόχερα πολλούς λόγους να νιώσουν εθνικά υπερήφανοι σ' ένα περιβάλλον που προκαλούσε θλίψη και μελαγχολία. Στις ισχυρές πιέσεις των Βικέλα και Coubertin, του Τύπου και όλης της αντιπολίτευσης, η τριανδρία Τρικούπη - Δραγούμη - Σκουλούδη εξακολουθούσε να μην ενδίδει, διατηρώντας επί της ουσίας αμετάβλητη την ουδέτερη στάση τους έναντι του ζητήματος.

Το ερώτημα μοιάζει ευλογοφανές. Θα μπορούσε ηγέτης χρεοκοπημένης χώρας να παράσχει υλική στήριξη σ' ένα εγχείρημα που βρισκόταν στο πειραματικό του στάδιο, με αδιόρατα μάλιστα οφέλη για τη χώρα; Η στάση του Τρικούπη μπορεί να εξηγηθεί, εάν εξετασθεί σε συνάρτηση με το βάρος που συνεπαγόταν για τον ίδιο και την κυβέρνησή του η εκκρεμότητα διευθέτησης του οικονομικού συμβιβασμού. Θα μπορούσε εντούτοις παρά τις αντιρρήσεις του να αναζητήσει ορισμένες εναλλακτικές λύσεις χρηματοδότησης του εγχειρήματος χωρίς κρατική εμπλοκή. Ο συνεργάτης του Τρικούπη, Σκουλούδης από την εμπειρία του ως τραπεζίτης μπορούσε να επεξεργαστεί τρόπους εξεύρευσης πόρων. Ωστόσο το διάστημα αυτό η αδιέξοδη τροπή των διαπραγματεύσεων με τους δανειστές δικαιολογεί πλήρως την απόφαση αποστασιοποίησης της κυβέρνησης από την υπόθεση. Δε μοιάζει πιθανό ο Τρικούπης να μη μπόρεσε να διαγνώσει, ότι η πάνδημη στήριξη στους Αγώνες δεν αφορούσε αποκλειστικά και μόνο το γεγονός αλλά κάτι περισσότερο: υπάκουε στη βαθύτερη ανάγκη αποστροφής από την πραγματικότητα της περιόδου και υποκινούνταν από την τάση ενατένισης του «εθνικού μέλλοντος» με όρους παρελθόντος, αντλώντας συμβολισμούς και νοήματα, ευρύτερα από την αρχαιότητα και ειδικά από τον θεσμό των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων. Η βασιλική οικογένεια εναρμονίστηκε με τη συλλογική ψυχολογία, προσφέροντας το κύρος της στην υπόθεση και αντλώντας δημοφιλία, ειδικά για τον νεαρό διάδοχο του Θρόνου.

2.2 Η παρέμβαση του διαδόχου Κωνσταντίνου και η δωρεά του Γεωργίου Αβέρωφ

Μετά τη συζήτηση στη Βουλή, το ζήτημα των Αγώνων έδειχνε να οδηγείται σε τέλμα. Η αντίστροφη πορεία σηματοδοτήθηκε από την παρέμβαση του διαδόχου Κωνσταντίνου. Παρεμβαίνοντας δυναμικά στην υπόθεση προσκάλεσε τα μέλη της επιτροπής, τα οποία

είχαν υποβάλει το υπόμνημα, που καθιστούσε απαγορευτική την τέλεση των Αγώνων, να δηλώσουν εάν ενέμεναν ή όχι στην απόφαση παραίτησής τους²⁴³.

Παράλληλα ο Coubertin όλο αυτό το διάστημα, επεξεργαζόταν ένα εναλλακτικό σχέδιο για τη φιλοξενία των Αγώνων του 1896 και αυτό δεν ήταν άλλο από την ανάθεσή τους στη Βουδαπέστη²⁴⁴. Οι επί χάρτου σχεδιασμοί του παρέμειναν τέτοιοι, ειδικά αφότου οι εξελίξεις στην Αθήνα εξέπεμπαν μεγαλύτερη αισιοδοξία. Εν τω μεταξύ, ο Δ. Βικέλας επέστρεφε από το Παρίσι, σε μία προσπάθεια επανόρθωσης όσων είχαν συμβεί μετά την αναχώρηση του βαρόνου. Πιστός στα καθήκοντα που του είχαν ανατεθεί στη Σορβόνη κινείται μεθοδικά για τη δρομολόγηση της αποστολής του. Στην κατεύθυνση αυτή καλεί τους ανταποκριτές των αθηναϊκών εφημερίδων και τους εκθέτει το νέο πλαίσιο, εντός του οποίου θα λάμβανε χώρα η προπαρασκευή των Αγώνων του 1896. Η προσαρμογή της επιχειρηματολογίας του στα δεδομένα τα οποία είχε δημιουργήσει η επιφυλακτική στάση του Τρικούπη είναι κάτι παραπάνω από ευδιάκριτη:

«Οι ξένοι δεν ζητούν να καταβάλει η Ελλάς τας δαπάνας των Αγώνων, μόνον τον χώρον ζητούν και την σκεπή του Αττικού ουρανού. Η μη αποδοχή της τελέσεως των Αγώνων εν Ελλάδι θα προξενήση την χείριστην εντύπωσιν και η εντροπή θα είναι μεγάλη... Ο σκοπός είναι εθνικός και όλοι οι Έλληνες πρέπει να εργασθούν υπέρ αυτού...
Η τώρα θα γίνουν εδώ ή ποτέ»²⁴⁵.

Δυο μόλις μέρες μετά την άφιξή του στην Αθήνα, ο Βικέλας είχε συνάντηση με τον Τρικούπη. Σ' αυτήν επανέλαβε όσα είχε πει στους δημοσιογράφους. Τελικά, πέτυχε να αποσπάσει την υπόσχεση του Τρικούπη, ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα τύχουν της αμέριστης ηθικής υποστήριξης της ελληνικής κυβέρνησης²⁴⁶. Η κυβερνητική συνηγορία περί ηθικής υποστήριξης των Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά όχι και υλικής, διατυπώθηκε

²⁴³Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 210.

²⁴⁴Βλ. διεξοδικά, Georgiadis, *ό.π.*, σ. 101-103. Στον απόηχο αυτών των εξελίξεων, τον Φεβρουάριο του 1895, γραφόταν στον ανυποψίαστο Τύπο: «Ήδη ο Ούγγρος βουλευτής Κεμενή πρωτοστατεί ενεργείας, όπως οι Ολυμπιακοί αγώνες τελεσθώσι και εν Βουδαπέστη κατά τας εορτάς της χιλιετηρίδος του βασιλείου του αγίου Στεφάνου, ίνα, λέγει, εξαρθώσιν έτι μάλλον και αποκτήσωσι μεγαλειέταν επισημότητα». Βλ. το άρθρο «Αναβίωσις των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Το Άστυ*, 5.2.1895, σ. 2.

²⁴⁵Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 473 - 474.

²⁴⁶Στο ίδιο, σ. 474.

σε μία στιγμή κατά την οποία άρχισε να εκδηλώνεται ενδιαφέρον κάλυψης των δαπανών τους από ιδιώτες²⁴⁷.

Με μία εφ' όλης της «ολυμπιακής» ύλης συνέντευξή του στην *Εστία*, ο Βικέλας εμφανίστηκε απόλυτα καθησυχαστικός, αναφορικά με την εξεύρεση των απαιτούμενων πόρων κατασκευής των αθλητικών εγκαταστάσεων και πρωτίστως της διασκευής του αρχαίου σταδίου. Στις απαντήσεις του ο Βικέλας επεδίωξε να παρουσιάσει τη γεωγραφία της επικείμενης διοργάνωσης μετά και την έκλειψη των αντιθέσεων για την κάλυψη της υλικής της δαπάνης, τις οποίες ο πρόεδρος της ΔΟΕ απέδωσε σε «καθαρά παρεξήγησις και τίποτε άλλο»²⁴⁸.

Μετά τον Τρικούπη ο Βικέλας συναντήθηκε με τον διάδοχο. Ο τελευταίος από τα μέσα Δεκεμβρίου, μετά και την καθοριστική του παρέμβαση στο ζήτημα των Αγώνων, ανέμενε την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου στην Αθήνα. Η ευμενής στάση του βασιλιά, ο οποίος ζήτησε να ενημερωθεί αυτοπροσώπως από το Βικέλα για το ζήτημα, χαιρέτισθηκε από τον Τύπο ως διερμηνεύουσα την επιθυμία του έθνους²⁴⁹.

Οι νέες εξελίξεις στο ζήτημα των Αγώνων αποτυπώθηκαν, μέσα σε διάστημα ολίγων ημερών, στη δεύτερη συνέντευξη του Βικέλα στην *Εστία*²⁵⁰. Επιπλέον ο πρόεδρος

²⁴⁷Με την έλευση του Βικέλα στην Αθήνα, οι εφημερίδες φιλοξενούσαν την παρακάτω είδηση: «Ο εν Οξφόρδη της Αγγλίας συμπληρών τας πανεπιστημιακάς σπουδάς του νεαρός ποιητής κ.Κωνστ.Μάνος δια τηλεγραφήματος προς την 'Ακρόπολιν' δηλοί ότι διαθέτει δέκα χιλιάδας δραχμών ως πυρήνα προς τέλεσιν των Ολυμπιακών Αγώνων». Βλ. στο «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Δωρεά του κ.Μάνου», Εφ. *Εφημερίς*, 14.12.1894, σ. 2. Εκτός του Μάνου ισόποση δωρεά κατέθεσαν αυτό το διάστημα ο Α. Στεφάνοβικ Σκυλίτσης και ο Α. Συγγρός, ενώ 5.000 δρχ. διέθεσαν οι Α. Ρωμανός και Ε. Ευγενίδης, με τον Βικέλα να ενημερώνει για την συγκέντρωση των πρώτων 40.000 δρχ. τον Coubertin. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 109.

²⁴⁸Στο κρίσιμο ερώτημα, που θα βρεθούν οι πόροι για την οργάνωση των Αγώνων, ο Βικέλας επαναφέρει την πρόταση έκδοσης λαχείου, αντικρούοντας το επιχείρημα περί ισχνών χρονικών περιθωρίων για την ψήφιση του σχετικού νόμου. Δεν παραλείπει ωστόσο να επισημάνει ότι και χωρίς την έκδοση λαχείου η επιτροπή των Αγώνων με το διάδοχο επικεφαλής της, «εάν κάμη επίκλησιν εις την φιλοπατρίαν του Ελληνισμού θα εύρη ποσόν πλέον ή επαρκές». «Οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Συνδιάλεξις μετά του Κου Βικέλα», Εφ. *Εστία*, 15.12.1894, σ. 1 - 2.

²⁴⁹Βλ. αναλυτικά, Georgiadis, *ό.π.*, σ. 106 - 107. Νωρίτερα είχε εμφανισθεί από τον Τύπο μια συντονισμένη προσπάθεια τόνωσης του ενδιαφέροντος για τους Αγώνες. Την ημέρα δημοσίευσης της συνέντευξής του Βικέλα στην Εφ. *Εστία*, η Εφ. *Εφημερίς* καλούσε όλες τις εφημερίδες, που υπερασπίζονταν την υπόθεση των Αγώνων σε συστράτευση γύρω από την ολυμπιακή υπόθεση. Σημειωνόταν χαρακτηριστικά: «Το ζήτημα της τελέσεως των Ολυμπιακών αγώνων δεν πρέπει να αφεθή εις την σχολαστικήν ή κακόβουλον αισιοδοξίαν τούτων ή εκείνων. Πρέπει να το αναλάβη ο τύπος, να το φυτεύση βαθύτερα εις την εθνικήν συνείδησιν...Είνε ανάξιον και συζητήσεως ότι έθνος ολόκληρον περιέχον εν τοις κόλποις του τόσα και τόσα στοιχεία, δεν θα δυνηθή να εξοικονομήση ωρισμένας χιλιάδας χάριν μιας τόσον μεγάλης ιδέας». «Το Ζήτημα των Ολυμπιακών», Εφ. *Εφημερίς*, 15.12.1894, σ. 3.

²⁵⁰Η πρώτη ερώτηση του δημοσιογράφου αφορά στην μεταβολή που σημειώθηκε μετά την άφιξη του στην Αθήνα. Η απάντηση είναι απολύτως αντιπροσωπευτική του κλίματος: «Μετεβλήθησαν κατά τούτο, ότι έγιναν εδραιότερα. Όπου στραφώ ευρίσκω...ενθουσιασμόν υπέρ αυτών...Αλλά την κυριωτέραν, την

της ΔΟΕ τις πρώτες ημέρες του 1895, ενημέρωνε για την υπόθεση τους προέδρους των συντεχνιών της πόλης. Στην συνέλευση η οποία πραγματοποιήθηκε στο δημαρχείο της Αθήνας, εκφράσθηκαν σκέψεις και προβληματισμοί που κατέληξαν στην υιοθέτηση της πρότασης ενός εκ των προέδρων, του Ζαχαράτου, ιδιοκτήτη του γνωστού κεντρικού καφενείου, «να περιμένουν τον σχηματισμόν της υπό τον Διάδοχον επιτροπής»²⁵¹.

Πράγματι, στις αρχές Ιανουαρίου του 1895 ο διάδοχος συγκροτεί νέα επιτροπή λίγο μετά την παραίτηση της κυβέρνησης Τρικούπη, στον απόηχο των γεγονότων που οδήγησαν στη διάσταση των δύο ανδρών μετά το συλλαλητήριο της 8^{ης} Ιανουαρίου²⁵². Η νέα επιτροπή ήταν δωδεκαμελής και απολάμβανε της εμπιστοσύνης του προέδρου της. Τη νευραλγική θέση του γενικού γραμματέα ανέλαβε ο λόγιος, δημοσιογράφος, πρώην δήμαρχος Αθηναίων, και πρώην γραμματέας του Γεωργίου Α΄ Τιμολέων Φιλήμων, ενώ ο Παύλος Σκουζές, επιχειρηματίας και τραπεζίτης, παρέμεινε ταμίας. Στα δώδεκα μέλη της νέας επιτροπής περιελήφθησαν ο υπηρεσιακός πρωθυπουργός Νικόλαος Δηλιγιάννης, διάδοχος του Χαρίλαου Τρικούπη στην εξουσία και ο Λεωνίδας Δεληγεώργης ισχυρός πολιτικός του αντίπαλος στο Μεσολόγγι. Από την ανάγνωση των ονομάτων της επιτροπής, εκτός ορισμένων προσώπων που συμμετείχαν και στο προηγούμενο σχήμα, γίνεται αντιληπτό ότι αυτή πλαισιώθηκε από στενούς συνεργάτες του διαδόχου Κωνσταντίνου και ηγετικά στελέχη της αντιπολίτευσης²⁵³.

Η καταλυτική παρέμβαση του διαδόχου στο ζήτημα των Ολυμπιακών Αγώνων εκδηλώνεται σε ταυτόσημο χρόνο με την κορύφωση της πολιτικής κρίσης, η οποία είχε ως συνέπεια την παραίτηση της κυβέρνησης Τρικούπη. Η εμπλοκή των γεγονότων έχει

αποτελεσματικωτέραν ενθάρρυνσιν και υποστήριξιν ευρίσκω παρά τω Διαδόχω». «Και πάλιν οι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Νέα συνδιάλεξις μετά του κ. Βικέλα», Εφ. *Εστία*, 24.12.1894, σ. 2.

²⁵¹ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Η χθεσινή συνέλευσις των συντεχνιών», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.1.1895, σ. 1 - 2.

²⁵² Βλ. παραπάνω κεφ. 1.6., σ. 81. Στις 8 Ιανουαρίου 1895 μεσούσης της πολιτικής κρίσης εγκαινιάζονταν το γυμναστήριο του Πανελληνίου. Στην ομιλία του κατά τη διάρκεια των εγκαινίων, ο Σπυρίδων Λάμπρος επεφύλαξε ύμνους για τη βασιλική οικογένεια, στην οποία αναφέρθηκε ως εξής: «η εθνική βασιλεία και η πανελλήνιος σωματική άσκησης συνεπλέχθησαν εις μίαν και την αυτήν ιδέαν». Σ. Π. Λάμπρος, *Λόγοι και Άρθρα 1878-1902*, Αθήνα, 1902, σ. 241.

²⁵³ Στην επιτροπή συμμετείχαν ως μέλη οι πολιτικοί Αλέξανδρος Ζαΐμης, Κωνσταντίνος Καραπάνος, Κυριακούλης Μαυρομιχάλης και Αλέξανδρος Σκουζές. Στη λίστα των μελών συγκαταλέγονταν και οι στρατιωτικοί Θρασύμβουλος Μάνος και Νικόλαος Μεταξάς, ο δήμαρχος Πειραιά και ο επιχειρηματίας Θεόδωρος Ρετσίνας, ο διπλωμάτης και πολιτικός Γεώργιος Τυπάλδος Κοζάκης, ο δικηγόρος Γεώργιος Ρώμας και ο νομικός Αλέξανδρος Σούτσος. Στη θέση τους ως γραμματείς παρέμειναν οι Γεώργιος Μελάς και Αλέξανδρος Μερκάτης με την προσθήκη δύο ακόμα, του Κωνσταντίνου Μάνου και του νομικού και διπλωμάτη Γεωργίου Στρέϊτ. Στη θέση του υπογραμματέως διορίστηκε ο Νικόλαος Ζαχαρίας. Α. Λούβη, «Η δυναστεία και οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες», στο Χ. Κουλούρη, (επιμ. εισ.) Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1906, *ό.π.*, σ. 106, 108.

οδηγήσει σε ποικίλες ερμηνείες, κύριος άξονας των οποίων είναι η ύπαρξη κάποιας έμμεσης σχέσης μεταξύ της ολυμπιακής υπόθεσης και της απομάκρυνσης του Τρικούπη από την εξουσία. Ο Coubertin προσεκτικά σημειώνει ότι η άμεση αιτία της παραίτησης Τρικούπη ήταν ασύνδετη με τους Αγώνες, υπαινισσόμενος πως το όλο ζήτημα έπαιξε ένα σημαντικό έμμεσο ρόλο στην κατάληξη των γεγονότων²⁵⁴. Ο Ι. Χρυσάφης πιο αναλυτικός, υποστηρίζει ότι παρά τη διακηρυγμένη κυβερνητική στάση για το θέμα, η ενέργεια του διαδόχου Κωνσταντίνου να προχωρήσει στην κατάρτιση νέας επιτροπής με τη συμμετοχή μάλιστα κορυφαίων προσωπικοτήτων της αντιπολίτευσης, δυσαρέστησε «εις μέγιστον βαθμόν τον Τρικούπη και είναι πολύ πιθανόν ότι αυτή συνετέλεσε κατά πολύ εις την ολίγον βραδύτερον εντονώτατα εκδηλωθείσαν μεταξύ Διαδόχου και Τρικούπη διάστασιν»²⁵⁵.

Στις αρχές πια του 1895 η Ελλάδα εισερχόταν χωρίς περαιτέρω εκδιπλώσεις στην σύντομη λεωφόρο της προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896, ενώ ο αρνητής τους Χαρίλαος Τρικούπης αποχωρούσε οριστικά από τη διακυβέρνηση. Συνάμα, η εγκατάλειψη των προσδοκιών υλικής αρωγής τους, από το πτωχευμένο ελληνικό κράτος και η στροφή σε ιδιωτικούς πόρους έδειχνε να ωθεί στην εκτόνωση της έντασης που είχε συσσωρευθεί λόγω του ζητήματος της χρηματοδότησης του εγχειρήματος. Η αντιδημοφιλής στάση του Τρικούπη συσπείρωσε απέναντί της ένα αρραγές μέτωπο υπέρ της τέλεσης των Αγώνων. Ο Τύπος, το Παλάτι και η κοινή γνώμη πείστηκαν από τις διαβεβαιώσεις του Coubertin περί του κόστους τους και επιζητούσαν με πείσμα την υλική στήριξη από τον Τρικούπη για να αποσπαστεί εν τέλει η ηθική. Η ανένδοτη στάση του πρωθυπουργού έστρεψε τα πράγματα εκεί όπου ομαλά θα μπορούσαν να είχαν οδηγηθεί από την αρχή, χωρίς να παρουσιασθούν περιττές προστριβές. Στην προσφυγή σε ιδιωτικούς πόρους, πράγμα που είχε κατανοήσει και ο Βικέλας, ήδη από τα τέλη του 1894.

Στις 13 Ιανουαρίου 1895 συνεδρίασε για πρώτη φορά η επιτροπή τέλεσης των Αγώνων σηματοδοτώντας την έναρξη των ενεργειών που θα υλοποιούσαν την απόφαση του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου. Ο διάδοχος, ως πρόεδρος της επιτροπής, προχώρησε στο σχηματισμό εννέα επιτροπειών τις οποίες στελέχωσαν 90 μέλη. Για την ενίσχυση του

²⁵⁴Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 111.

²⁵⁵Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 211.

Ταμείου των Ολυμπιακών Αγώνων απευθύνθηκε έκκληση, εν ονόματι του Κωνσταντίνου, προς τους απανταχού Έλληνες για να εισφέρουν οικονομικά, ενώ απαγορεύθηκε η κατάθεση εισφορών από ξένους²⁵⁶.

Ο λόγος που εκφώνησε ο Κωνσταντίνος στις 13 Ιανουαρίου, κατά την επίσημη έναρξη των εργασιών της επιτροπής, εμφορείται από μεγαλοϊδεατισμό. Αναφερόμενος στην Αθήνα της εποχής τη χαρακτηρίζει πρωτεύουσα του ελεύθερου τμήματος της ελληνικής επικράτειας²⁵⁷. Σε σύντομο χρόνο ο διάδοχος είχε αναδειχθεί σε ρυθμιστικό παράγοντα της ολυμπιακής υπόθεσης. Η παρεμβατική στάση που επιδεικνύει το διάστημα αυτό στα δημόσια πράγματα σχηματοποιεί το ηγετικό του προφίλ ως μελλοντικού βασιλιά. Από τη μία πλευρά παρουσιάζεται ως υπερασπιστής των κοινωνικών αιτημάτων, εξωθώντας τον Τρικούπη σε παραίτηση και από την άλλη εμφανίζεται ως εγγυητής της υπόθεσης των Αγώνων, η οποία είχε αναχθεί σε εθνική. Με την παραπάνω τοποθέτησή του δείχνει να επιδιώκει να γίνει και εκφραστής των εθνικών οραμάτων συγκεντρώνοντας στο πρόσωπό του, τις ελπίδες για ευδωσή τους. Με αυτό το σκεπτικό αναλύεται ουσιαστικότερα η κομβική εμπλοκή του στην υπόθεση των Αγώνων. Επίλεκτα μέλη της αθηναϊκής αστικής τάξης της εποχής συσπειρώθηκαν για την στήριξη των Αγώνων και στοιχήθηκαν με τη στάση του διαδόχου.

Πολύ γρήγορα μέλη της επιτροπής, προσωπικότητες με κοινωνική καταξίωση και κύρος, έδειξαν την αποφασιστικότητά τους για την επιτυχία του εγχειρήματος. Ο γενικός γραμματέας της επιτροπής οργάνωσης των Αγώνων Τ. Φιλήμων, δίνει πρώτος τον τόνο. Παρίσταται στη συνεδρίαση των μελών του συνδέσμου συντεχνιών με αντικείμενο τον ορισμό εκπροσώπου τους ως μέλους στην επιτροπή των Αγώνων και την επικουρία τους στην προσπάθεια. Απευθυνόμενος προς το ακροατήριο ο Φιλήμων τόνισε ότι οι Έλληνες,

²⁵⁶ Οι επιτροπείες συγκλήθηκαν σε γενική συνεδρία στο Ζάππειο την 1/2/1895. Πρόεδρος της επιτροπείας ναυτικών αγώνων ορίστηκε ο βασιλόπαις Γεώργιος, της επιτροπείας σκοποβολής ο πρίγκιπας Νικόλαος, της επιτροπείας παρασκευής Ελλήνων αθλητών ο Α. Ψύλλας, της επιτροπείας αθλητικών ασκημάτων και γυμναστικής ο Ι. Φωκιανός, της επιτροπείας ξιφασκίας ο Μ. Αθανασίου, της επιτροπείας ποδηλατικών Αγώνων ο Ν. Βλάχκαλης, της επιτροπείας αθλητικών παιδιών (lawn tennis, cricket) ο Φ. Σερπιέρης, της επιτροπείας για την παρασκευή και ανακαίνιση του Παναθηναϊκού Σταδίου ο Α. Θεοφιλιάς και τέλος της επιτροπείας δεξιώσεως ο Ι. Κοκκίδης. Τ. Ι. Φιλήμων, «Προπαρασκευαί των Αγώνων», στο *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776π.Χ.-1896*, Αθήνα, Κάρολος Μπέκ, 1896, σ. 11 - 15.

²⁵⁷ Παραθέτουμε το σχετικό απόσπασμα της ομιλίας την οποία φιλοξενεί ολόκληρη η εφημερίδα *Πρωία*: «εν ανευφημίαις ως τόπος της τελέσεως των αναβιούντων ολυμπιακών αγώνων, ωρίσθη η προσφιλής ημών πόλις των Αθηνών, η πρωτεύουσα της Ελευθέρας μερίδος της Ελληνικής χώρας. Η Ελλάς ευγνωμόνως και εν συγκινήσει ήκουσε την ευχήν ταύτην, δεν εβράδυνε δε να διΐδη και ν' αναγνωρίση, ότι επεβάλλετο τω ελληνικώ έθνει ν' ανταποκριθί εις την εκδηλουμένην προτίμησιν αυτήν του πεπολιτισμένου κόσμου». «Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες. Ο Λόγος του Διαδόχου», Εφ. *Πρωία*, 14.1.1895, σ. 2.

επιδεικνύοντας κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων την αρμόζουσα φιλοξενία, θα πείσουν τους επισκέπτες, «ότι υπάρχει Ελλάς διαφορετική εκείνης την οποίαν εχθροί της πατρίδος διεστραμμένως χρωματίζουν»²⁵⁸.

Στα τέλη Ιανουαρίου 1895 εκδίδεται το Β.Δ. με το οποίο αναγνωριζόταν επίσημα η σύσταση της επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων²⁵⁹. Ζητούμενο πλέον ήταν η υλική τους στήριξη. Η εγγενής δυσκολία στην περίπτωση της οργάνωσης των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας ήταν αυτή ακριβώς. Το κόστος δεν ήταν εύκολο να συνυπολογισθεί καθώς δεν υπήρχε ανάλογο προηγούμενο. Ως εκ τούτου κάθε υποεπιτροπή έπρεπε να δώσει απάντηση στο καιρίο αυτό ζήτημα. Το συνολικό ποσό προϋπολογιζόταν περίπου σε 543.000 δρχ. και προέκυψε, λαμβάνοντας υπόψη τις εκτιμήσεις της κάθε υποεπιτροπής ξεχωριστά, ένα χρόνο πριν την τέλεση των Αγώνων²⁶⁰. Στη συγκυρία αυτή ενθαρρυντική ήταν η ανταπόκριση των Ελλήνων του εξωτερικού²⁶¹. Από τις ελληνικές κοινότητες του εξωτερικού και από ιδιωτικές εισφορές, εντός και εκτός Ελλάδας, συλλέχθηκε το ποσό των 309.000 δρχ., με τα 2/3 αυτού να προέρχονται από τους Έλληνες της διασποράς²⁶².

Ωστόσο ο Φιλήμων δεν έδειχνε ικανοποιημένος από το βαθμό ανταπόκρισης στην έκκληση οικονομικής αρωγής των Αγώνων²⁶³. Ταυτόχρονα το προβλεπόμενο κόστος που

²⁵⁸Στην ομιλία του ο Φιλήμων αναφέρθηκε με υψαινικτικό σχόλιο στη στάση που τήρησε ο Τρικούπης. Ανέφερε συγκεκριμένα: «Ότε το πρώτον εκυκλοφόρησεν η είδησις της εις την Ελλάδα εγκαινιάσεως των Ολυμπιακών αγώνων, προσέκοπεν εις δισταγμούς, εκ μέρους μάλιστα προσώπων, εκ των οποίων δεν θα ανεμένετο τοιούτος». «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Η χθεσινή συνέλευσις», Εφ. *Το Άστυ*, 24.1.1895, σ. 2. Σε διαφορετικό κλίμα ο Λουκάς Μπέλλος, μέλος της επιτροπείας αθλητικών ασκημάτων και γυμναστικής, σε δημοσίευσμά του δείχνει ενδιαφέρον για τον ιδεολογικό χαρακτήρα του νέου θεσμού, προτείνοντας την ενεργοποίηση της αρχαίας παράδοσης της εκχειρίας στο πλαίσιο των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Προέκρινε μάλιστα η κήρυξη της εκχειρίας, διάρκειας σαράντα ημερών, να γίνει από το διάδοχο που θα αναλάμβανε την σχετική πρωτοβουλία. Για να καταστήσει ακόμα πιο ελκυστική την πρότασή του τονίζει, ότι φιλοδοξία του ελληνικού έθνους θα πρέπει να είναι οι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες να καταστούν ένα γεγονός - σταθμός της παγκόσμιας ιστορίας. Τις απόψεις του αυτές διανθίζει με εκφράσεις μεσσιανικού θαυμασμού προς τον διάδοχο. «Η Έννοια των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 3.2.1895, σ. 2

²⁵⁹«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Αι εισφοραί των δήμων», Εφ. *Ακρόπολις*, 25.1.1895, σ. 1.

²⁶⁰Βλ. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 118.

²⁶¹Στις αρχές Φεβρουαρίου η *Ακρόπολις* έγραφε με ιδιαίτερη ικανοποίηση ότι μέχρι εκείνη τη στιγμή είχαν συγκεντρωθεί από εισφορές 150.000 δρχ. εκτιμώντας, ότι το σύνολο τους θα άγγιζε το 1 εκ. δρχ. Βλ. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Μεγάλοι εισφοραί των εν Λονδίνω ομογενών», Εφ. *Ακρόπολις*, 7.2.1895, σ. 1.

²⁶²Georgiadis, *ό.π.*, σ. 121-122. Εισφορές Ελλήνων ομογενών προς την επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων κατέφθαναν με διαφορετική συχνότητα καθ' όλη τη διάρκεια του έτους. Είναι χαρακτηριστικό ότι τον Δεκέμβριο του 1895, εστάλη από τους ομογενείς της Τύνιδας μέσω του εκεί προξένου το ποσό των 464 χρυσών φράγκων, ενώ στη Βιέννη η συσταθείσα επιτροπή για τη συλλογή εράνων υπέρ των Αγώνων της Αθήνας συγκέντρωσε από ομογενείς 11.410 δρχ., βλ. «Ολυμπιακοί Αγώνες. Αι εκ Τύνιδος εισφοραί και Βιέννης», Εφ. *Αναγέννησις*, 8.12.1895, σ. 3.

²⁶³Φιλήμων, *ό.π.*, σ. 15.

είχε επικαλεσθεί ο Coubertin ως επαρκές για την τέλεσή τους, φαινόταν με την πάροδο του χρόνου να είναι εκτός πραγματικότητας. Μπροστά σε αυτή τη δύσκολη κατάσταση, ο Γεώργιος Ρώμας μέλος του δωδεκαμελούς συμβουλίου των Αγώνων είχε την ιδέα να μεταβεί ο Φιλήμων στην Αλεξάνδρεια, επιφορτισμένος να ζητήσει από τον βαθύπλουτο επιχειρηματία και εθνικό ευεργέτη Γεώργιο Αβέρωφ να στηρίξει με δωρεά του τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Ο Αβέρωφ έκανε δεκτό το αίτημα και αποφάσισε να συνεισφέρει 500.000 χρυσές δρχ. για την αναμαρμάρωση του Παναθηναϊκού Σταδίου. Η γενναία δωρεά του άρχισε να κινεί πιο δυναμικά τα πράγματα και δικαιολογημένα έχει σημειωθεί, ότι ο ρόλος του στα πρώτα βήματα του νέου θεσμού είναι εξίσου σημαντικός με εκείνου του Coubertin²⁶⁴. Πρέπει μάλιστα να σημειωθεί ότι ο Αβέρωφ επανήλθε με νέα δωρεά για την ολοκλήρωση της αναμαρμάρωσης του Σταδίου, σύμφωνα με τα αναγραφόμενα στη διαθήκη του²⁶⁵. Οι εργασίες αποπεράτωσής του, ολοκληρώθηκαν το 1900 και το συνολικό κόστος ανήλθε στις 920.000 δρχ²⁶⁶.

2.3. Η μέριμνα προπαρασκευής των Αγώνων

Ένα χρόνο πριν από την τέλεση των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, οι εφημερίδες υποδέχθηκαν με ενθουσιασμό και ανακούφιση την είδηση της δωρεάς του Γ. Αβέρωφ,²⁶⁷ ο οποίος παραβαλλόταν με τον Ηρώδη Αττικό. Με την εξασφάλιση και των απαιτούμενων πόρων ξεκινούσε το έργο ανακαίνισης του Σταδίου, ενώ με τις

²⁶⁴Βλ. W. Decker, K. Lennartz, «Georgios Averoff - Patron of the first modern Olympic Stadium and sponsor to the Olympic Movement», in *Journal of Olympic History*, 15 (2), Jul. 2007, σ. 20 - 21. Για βιογραφικά στοιχεία του Γεωργίου Αβέρωφ (1818-1899), ο οποίος καταγόταν από το Μέτσοβο Ιωαννίνων, βλ. Θ. Φ. Κωνσταντινίδης, *Γεώργιος Αβέρωφ - Βιογραφία Αυτού*, Αθήνα, 1896. Πάντως ένα μήνα πριν από το ταξίδι του Φιλήμονα στην Αλεξάνδρεια, ήδη ο Τύπος έγγραφε περί της οικονομικής στήριξης των Αγώνων από τον Αβέρωφ: «Λέγεται ότι η απαιτηθησομένη δαπάνη δια την διαρρύθμισιν του αρχαίου εν Αθήναις Σταδίου προς τέλεσιν των γυμναστικών διεθνών Ολυμπιακών αγώνων, ήτις θ' ανέλθη εις 100.000 δρχ. και πλέον θ' αναλάβη ο εν Αλεξανδρεία μεγάλτιμος ομογενής κ. Γ. Αβέρωφ», «Ειδήσεις», Εφ. *Πρωία*, 21.2.1895, σ. 3.

²⁶⁵Κ. Γρυπάρης, *Τίτλοι κληρονομίων, κληροδοτημάτων και δωρεών Γεωργίου Αβέρωφ*, Αλεξάνδρεια, 1899, σ. 28.

²⁶⁶Για να υπάρξει μια σφαιρική αντίληψη των οικονομικών μεγεθών πρέπει να αναφερθεί ότι το κόστος κατασκευής του Ποδηλατοδρομίου στο Φάληρο, σε σχέδια του νομομηχανικού Κωνσταντίνου Βελλίνη, άγγιξε το ποσό των 104.000 δρχ. ενώ η ανέγερση του Σκοπευτηρίου, στοίχισε 95.000 δρχ. και τα σχέδιά του εκπονήθηκαν από τον Αναστάσιο Μεταξά, βλ. Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 73 - 80.

²⁶⁷Βλ. ενδεικτικά το δημοσίευμα, «Ο κ.Αβέρωφ», Εφ. *Κύθηρα*, 31.3.1895, σ. 4. Ο αμερικανός διπλωμάτης και συγγραφέας, George Horton, παρατηρεί για τον αντίκτυπο που προκάλεσε η δωρεά του Γ. Αβέρωφ: «η γενναιοδωρία του Γεωργίου Αβέρωφ, του νέου Ηρώδη του Αττικού, έκανε τον ήχο ενός σφυριού και μιας σμίλης να ξανακουστούν στο Στάδιο, μετά την πάροδο σχεδόν είκοσι αιώνων. Αυτή η πράξη γενναιοδωρίας τράβηξε την προσοχή του πολιτισμένου κόσμου», Τζον Χόρτον, *Στην Αθήνα του καιρού μου 1893-1897*, Λ. Παπαθεμελή (μτφ.), Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών και Αλληλεγγύης, 2011, σ. 38.

υπόλοιπες εισφορές θα κατασκευαζόταν το Σκοπευτήριο και το Ποδηλατοδρόμιο. Πέραν της υλικής υποδομής της διοργάνωσης, οι αμέσως επόμενες προτεραιότητες αφορούσαν την τεχνική τους οργάνωση, τη σύνταξη δηλαδή του προγράμματος και των κανονισμών τους, την εξασφάλιση της συμμετοχής αθλητών από Ευρώπη και Αμερική και την προετοιμασία των Ελλήνων αθλητών²⁶⁸.

Με επιστολές του από την Αθήνα ο Βικέλας ζητούσε τη βοήθεια του Coubertin για μια σειρά θεμάτων παρακαλώντας τον να αναλάβει περισσότερο ενεργό ρόλο στις προετοιμασίες. Το εύλογο αίτημα του Έλληνα προέδρου της ΔΟΕ προς τον Γάλλο γενικό γραμματέα της να επανέλθει στην Αθήνα έπεσε στο κενό. Ο Coubertin ανησυχούσε γιατί το όνομά του απουσίαζε από τις αναφορές των ελληνικών εφημερίδων σε σχέση με τους Αγώνες και ο Βικέλας τον καθησύχαζε, προσπαθώντας να στρέψει την προσοχή του στα φλέγοντα οργανωτικά θέματα, για τα οποία άλλωστε ένιωθε ανασφάλεια, ως μη ειδήμων. Είναι γεγονός ότι ο βαρόνος από τον Δεκέμβριο του 1894 μέχρι και τις αρχές του 1896, απομακρύνεται από την ολυμπιακή υπόθεση. Δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι το κρίσιμο αυτό χρονικό διάστημα επιλέγει να νυμφευθεί την Marie Rothan και να επιδοθεί στην συγγραφή της γαλλικής ιστορίας. Η αδράνειά του αντιμετωπίστηκε με δυσαρέσκεια στην Αθήνα²⁶⁹, ενώ και οι ενεργειές του στο Παρίσι δεν έφεραν αποτελέσματα, αφού η γαλλική κυβέρνηση αγνόησε την προσπάθειά του²⁷⁰.

Όπως προδίδεται από τα γεγονότα, ο βαρόνος στη φάση αυτή της προετοιμασίας κινείται με πολύ χαμηλές ταχύτητες. Κατά το διάστημα αυτό επίσης έγινε αντιληπτό, ότι οι ανάγκες σε πόρους ήταν κατά πολύ μεγαλύτερες από τις αρχικώς προϋπολογισθείσες. Το γεγονός αυτό συνεκτιμώμενο με την απόσταση την οποία κράτησε ο βαρόνος από τις προετοιμασίες στην Αθήνα, καθιστά αντιληπτό, ότι η προετοιμασία των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων ήταν εν πολλοίς ελληνική υπόθεση. Η μεταστροφή του Coubertin πάντως, συμπίπτει χρονικά με την αποχώρηση του Τρικούπη από την εξουσία. Ίσως ο βαρόνος να έκρινε ότι με τον παραμερισμό του πολιτικού εκφραστή της αντίθεσης έναντι των Αγώνων, η υπόθεση δεν είχε πλέον κανένα σοβαρό εμπόδιο μπροστά της.

Στις αρχές του 1895 δημοσιεύθηκε το πρόγραμμα των αγωνισμάτων, από το οποίο χρήζει μνείας η εισαγωγή του μαραθωνίου δρόμου σε ανάμνηση της ιστορικής

²⁶⁸Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 218.

²⁶⁹Young, *ό.π.*, σ. 122 - 126.

²⁷⁰Βλ. Muller, *ό.π.*, σ. 329.

μάχης (490 π.Χ.)²⁷¹. Εν τω μεταξύ ο Βικέλας μετέβη στο Παρίσι προσκεκλημένος του συνδέσμου ελλήνων σπουδαστών. Στην ομιλία του αναφέρθηκε εκτενώς στα οφέλη που προσδοκούσε να προκύψουν για την ελληνική νεολαία από τους Αγώνες της Αθήνας, πλέκοντας το εγκώμιο του διαδόχου και των πριγκίπων. Για πρώτη φορά σε τοποθέτηση του εστίασε στα υλικά οφέλη από το εγχείρημα, τα οποία κατά τον ίδιο, μπορούσαν να συμβάλλουν στην επίλυση του νομισματικού προβλήματος της χώρας, προσελκύνοντας ξένους επισκέπτες, όπως συνέβαινε στην Αίγυπτο²⁷².

Την ίδια περίοδο διεξάγονται οι βουλευτικές εκλογές της 16^{ης} Απριλίου 1895. Ο Βικέλας δε μένει απαθής από την πολιτική μεταβολή και, «ανησυχήσας εθεώρησε καλόν να κατέλθη εις Ελλάδα όπως αντιληφθή ιδίοις όμμασι την κατάστασιν και ενεργήση καταλλήλως»²⁷³. Είναι αξιοπρόσεκτο ότι από την εκλογική πανωλεθρία των τρικουπικών υποψηφίων, εκτός του Τρικούπη, δε διέφυγε ούτε ο Δραγούμης, που είχε διαδραματίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ολυμπιακή υπόθεση το προηγούμενο διάστημα. Η *Ακρόπολις* σχολίαζε δηκτικά την αποτυχία της εκλογής του στενού συνεργάτη του Τρικούπη²⁷⁴.

Επιστρέφοντας στην Αθήνα ο Βικέλας, αφού επέβλεψε τις εργασίες ανασκευής του Σταδίου, επισκέφθηκε στη συνέχεια διάφορες πόλεις της επαρχίας. Στην Πάτρα συγκεκριμένα παρέστη στις επιδείξεις του Παναχαϊκού Γυμναστικού Συλλόγου, ο οποίος τον είχε κρίσει επίτιμο μέλος, επειδή υπερέβη τα εμπόδια για την τέλεση των Αγώνων²⁷⁵. Στις επιδείξεις παρέστη και ο Ι. Φιλήμων. Ο *Νεολόγος Πατρών* χωρίς να έχει λησμονήσει

²⁷¹ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Το πρόγραμμα των αγωνισμάτων», Εφ. *Κύθηρα*, 9.2.1895, σ. 4.

²⁷² «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η σημασία των», Εφ. *Κύθηρα*, 5.5.1895, σ. 4. Επικουρικά στις αναφορές του Βικέλα, παραθέτουμε τις απόψεις που διατύπωσε σε άρθρο του στο περιοδικό *Cosmopolis*, ο Έλληνας πρεσβευτής στο Λονδίνο, Ιωάννης Γεννάδιος. Σ' αυτό επικεντρώνεται μεταξύ άλλων στην πρώτη τάξεως ευκαιρία να αποτελέσουν οι Αγώνες το θέλγητρο για μια σταθερή και μόνιμη ροή τουριστών στη χώρα. Για τον λόγο αυτό αποτιμά με θετικό τρόπο τη ληφθείσα απόφαση να διοργανωθεί την περίοδο τέλεσης των Αγώνων, υπό την αιγίδα της κυβέρνησης, μια εκδρομή που με τη διεύθυνση του εφόρου των αρχαιοτήτων και τη συμμετοχή των νικητών αλλά και των επισκεπτών θα περάσει διαμέσου Ελευσίνας, Ισθμού, Μυκηνών, Τίρυνθας και Επιδαύρου με προορισμό την Ολυμπία. J. Gennadius, «The Revival of the Olympian Games», στο περ. *Cosmopolis*, II/4, Apr. 1896, σ. 70 - 74.

²⁷³ Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 481.

²⁷⁴ «Αριστερά χειρ ήτο ο εκ Μεγαρίδος πρώην βουλευτής κ. Σ. Δραγούμης. Κατεδίκασαν και αυτόν οι Μεγαρίται εις τας αρχαιολογικάς του σπουδάς και εις την περί των Ολυμπιακών χώρον τύρβην του. Είχε κοπιήσει και μοχθήσει πολύ ως βουλευτής και ως υπουργός. Του εχρειάζετο αυτή η ανάπαυλα». «Και η δεξιά χειρ», Εφ. *Ακρόπολις*, 18.4.1895, σ. 1.

²⁷⁵ Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 481-482.

τη στάση του Τρικούπη έναντι της υπόθεσης, έγραφε με ενθουσιασμό για την παρουσία στην αχαϊκή πρωτεύουσα των δύο ανδρών²⁷⁶.

Το ίδιο διάστημα ανέλαβε τα καθήκοντά της η νέα κυβέρνηση υπό τον Θεόδωρο Δηλιγιάννη. Το κόμμα του ως αντιπολίτευση είχε ταχθεί υπέρ των Αγώνων, θέση που κλήθηκε να επιβεβαιώσει και ως κυβέρνηση. Τη συνέπειά του απέδειξε έμπρακτα με τη διάθεση στην επιτροπή τέλεσης των Αγώνων του ποσού των 400.000 δρχ., το οποίο θα προέκυπτε από την έκδοση αναμνηστικής σειράς γραμματοσήμων και του ποσού των 200.000 δρχ., που θα προερχόταν από την πώληση των αναμνηστικών μεταλλίων και των εισιτηρίων. Το ποσά αυτά θα κάλυπταν τη δαπάνη κατασκευής του Σκοπευτηρίου στην Καλλιθέα, του Ποδηλατοδρομίου στο Φάληρο και μικρότερης κλίμακας έργα, όπως των εξεδρών για τους ναυτικούς αγώνες²⁷⁷.

Σχετικά με την έκδοση αναμνηστικής σειράς γραμματοσήμων, ο πρόεδρος του συλλόγου γραμματοφίλων Αθήνας Δημήτριος Σακόρραφος, είχε ήδη από τον Φεβρουάριο απευθύνει αναφορά στον διάδοχο, με αντικείμενο την έκδοση έκτακτης αναμνηστικής σειράς, έχοντας προηγούμενα παράσχει ταχυδρομικές διευκολύνσεις στην επιτροπή των Αγώνων. Στις 15 Ιουλίου 1895, ο βουλευτής Κωνσταντίνος Παπαμιχαλόπουλος, που είχε πρωταγωνιστήσει στην υπεράσπιση των Αγώνων στην κοινοβουλευτική συνεδρίαση του Νοεμβρίου του 1894, εισηγείται το νομοσχέδιο και στις 22 Αυγούστου δημοσιεύθηκε, ως νόμος ΒΤΜΣΤ', στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως*²⁷⁸. Την ημέρα της δημοσίευσης του νόμου, η Εθνική Τράπεζα διέθεσε υπό

²⁷⁶Στο πρόσωπο του Δ. Βικέλα η εφημερίδα αναγνώριζε «τον κατορθώσαντα να θέση την σφραγίδα της αποφάσεως εις το έργον των Ολυμπιακών αγώνων, όπερ ολίγου δει, να λάβη την οικτράν τύχην τοσούτων άλλων λαμπρών έργων παρ' ημίν, αν η ολεθρία σχολή των απαισιοδόξων ήθελεν να επικρατήσει», στο «Φιλήμων-Βικέλας», *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 26.5.1895, σ. 1. Ο Φιλήμων στη δική του ομιλία προσέδωσε στους Αγώνες του ερχόμενου Μαρτίου τις διαστάσεις μεγάλου εθνικού γεγονότος και εν ονόματι του «λαοφιλούς» διαδόχου απηύθυνε συγχαρητήρια στον Παναχαϊκό, σημειώνοντας με νόημα για τις αθλητικές του επιδόσεις: «Οι αγώνες ούτοι κατέδειξαν πασιφανώς ότι και εις τας φλέβας των νεωτέρων Ελλήνων ρέει το αυτό αίμα, όπερ κατέκλυζε τας καρδίας των ενδόξων ημών προγόνων, εις το μέγα έργον των οποίων οφείλεται η τιμή του Ελληνικού Έθνους», βλ. «Ο Λόγος του κ.Φιλήμονος», *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 24.5.1895, σ. 1.

²⁷⁷Φιλήμων, *ό.π.*, σ. 16.

²⁷⁸Γ. Σπάρης, *Η αναμνηστική έκδοση των Α' Ολυμπιακών Αγώνων*, αρ. ανατύπου 55, Αθήνα, Ελληνική Φιλοτελική Εταιρεία, 2008, σ. 2 - 4, βλ. επίσης το άρθρο «Τα αναμνηστικά γραμματόσημα», Εφ. *Κύθηρα*, 31.7.1895, σ. 4. Σε επιστολή του στον Δηλιγιάννη την ίδια μέρα της εισήγησης του σχετικού νομοσχεδίου, ο γενικός διευθυντής των Ταχυδρομείων Δημοσθένης Αβαντινός, διατύπωνε τις εκτιμήσεις του: «Είναι βέβαιον ότι οι γραμματοσημόφιλοι όλων των Κρατών ανέρχονται εις 300 χιλιάδας εάν υποτεθή δε ότι 30 μόνον χιλιάδες θα αγοράσωσι σειρά των εκδοθησομένων γραμματοσήμων, έκαστη των οποίων η αξία θέλει εΐσθαι 20-30 δραχμών θα εισπραχθώσιν εκτός των κανονικών τελών δραχ. 600 χιλ.». Κατά τη διάρκεια της συζήτησης στην Βουλή, ο Δηλιγιάννης γνωστοποίησε το περιεχόμενο της ενημέρωσης που

μορφή δανείου επ' ενεχύρω το ποσό των 200.000 δρχ. στην επιτροπή των Αγώνων με σκοπό την έκδοση της πρώτης σειράς ολυμπιακών γραμματοσήμων. Το δάνειο είχε τόκο 6% με εγγύηση της κυβέρνησης, και υπογραφόταν από τον Θ. Δηλιγιάννη, τους αντιπροσώπους της Εθνικής Τράπεζας και της επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων²⁷⁹.

Τον Μάιο του 1895 διευθετήθηκε και το ζήτημα της γραφής και μελοποίησης του ύμνου με την αρμόδια ειδική επιτροπή να αναθέτει την σύνταξή του στον ποιητή Κωστή Παλαμά, ενώ για τη μουσική σύνθεση επιλέχθηκε ο Σπύρος Σαμάρας²⁸⁰. Η φιλοτέχνηση του διπλώματος των Αγώνων ανατέθηκε στον Νικόλαο Γύζη, ύστερα από απόφαση του ίδιου του Βικέλα, που είχε συνεργασθεί μαζί του στο παρελθόν για την εικονογράφηση λογοτεχνικών του έργων. Στον φίλο του Γύζη, Νικηφόρο Λύτρα, ανατέθηκε η σύνθεση του χρυσού αναμνηστικού μεταλλίου και στον Jules - Clement Charplain του ασημένιου μεταλλίου που θα απονέμονταν στους Ολυμπιονίκες που θα πρώτευαν²⁸¹. Πέραν όμως όλων αυτών το επίκεντρο του ενδιαφέροντος των προετοιμασιών βρισκόταν στο Στάδιο και στην πορεία της ανασκευής του σε σχέδια του αρχιτέκτονα Αναστάσιου Μεταξά²⁸². Πρέπει παρ' όλα αυτά να σημειωθεί ότι η επιλογή αναμαρμάρωσής του, στα πρότυπα του

είχε λάβει από τον Αβαντινό. Βλ. Α. Βιρβίλης, «Αγνωστα στοιχεία από την έκδοση της Ολυμπιακής σειράς του 1896» στο περ. *Φιλοτέλεια*, τ.χ 618, Ιαν-Φεβρ. 2003, σ. 46 - 50.

²⁷⁹Pierre de Coubertin et le miracle Grec-O Πιερ Ντε Κουμπερτέν και το ελληνικό θαύμα, *ό.π.*, σ. 95 - 97.

²⁸⁰Η παρουσίαση της μουσικής του ολυμπιακού ύμνου έγινε τον Φεβρουάριο του 1896 στην αίθουσα του 'Παρνασσού', ενώ δεν έλειψαν και τα επικριτικά σχόλια, όπως αυτό το θεολόγου Απόστολου Μακράκη, ο οποίος έγραψε ότι «αποτελεί επίκλησιν του αρχαίου ειδωλολατρικού πνεύματος της πλάνης και της κακοηθείας», Κ. Μητσάκης, «Ο Ολυμπιακός Ύμνος», στο *Ολυμπιακοί Αγώνες και Λογοτεχνία*, στο περ. *Επτά Ημέρες*, Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.5.2004, σ. 27 - 28. Τον Μάρτιο του 1896 ο Σπυρίδων Σαμάρας σε συνέντευξή του στο *Αστυ*, εν μέσω των δοκιμών με τους μουσικούς της ορχήστρας που θα παιάνιζε τον ολυμπιακό ύμνο, ερωτήθηκε για τη σύνθεσή του. Η αυθόρμητη απάντησή του συνθέτη έχει ως εξής: «Μου τον έστειλαν έξαφνα. Δεν είχα και όρεξη πολλή, δηλαδή δεν μου ήρχετο κατάλληλος έμπνευσις. Αλλ' αίφνης ενώ εσκεπτόμην, κάτι τι με ηλέκτρισε και εν βραχυτάτω χρόνω τον ετόνισα». Βλ. «Εις Έλλην Συνθέτης - Ο κ. Σ. Σαμάρας», Εφ. *Το Αστυ*, 19.3.1896, σ. 1.

²⁸¹Μ. Κασιμάτη, «Τέχνη και Ολυμπιακοί Αγώνες», στο Α. Σολωμού - Προκοπίου, Ι. Βογιατζή (επιστ.επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι Πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα, ΙΕΕΕ, Γ.Γ. Ολυμπιακών Αγώνων, 2004, σ. 238,243. Βλ. επίσης τα άρθρα, «Σημερινά. Ολυμπιακοί Αγώνες. Νεώτεροι Ειδήσεις», Εφ. *Εστία*, 16.1.1896, σ. 1, «Αναμνηστικά Μετάλλια», Εφ. *Νέα Εφημερίς*, 24.3.1896, σ. 4.

²⁸²Η μελέτη του Μεταξά, βασισμένη στα ευρήματα των θεμελίων του αρχαίου Σταδίου που είχαν φέρει στο φως προηγούμενες ανασκαφές, αποτύπωνε με τη μεγαλύτερη ακρίβεια την πρώτη του διαμόρφωση, αντιγράφοντας πιστά τη διάταξη και διατομή των εδωλίων και την ελαφρά καμπύλη των δύο πλευρών. Το σχέδιο προέβλεπε την κατασκευή στο τελείωμα της σφενδόνης μιας στοάς δωρικού ρυθμού που θα χρησίμευε ως γλυπτοθήκη. Η νεότερικότητα αυτή εμπνέονταν από προηγούμενη πρόταση του Boulanger που απέβλεπε στη συσχέτιση του Σταδίου και του κτιρίου των εκθέσεων. Το σκέλος αυτό του σχεδίου έμεινε τελικά ανεκτέλεστο, αλλά στην είσοδο του Σταδίου ανεγέρθηκαν προπύλαια κορινθιακού ρυθμού. Κ. Η. Μπίρης, *Αι Αθήναι. Από τον 19^ο εις τον 20^ο αιώνα*, Αθήνα, «Μέλισσα», 2005, σ. 220 - 221.

αρχαίου σταδίου, εκτός από ενθουσιασμό²⁸³ έφερε και αντιθέσεις ως προς τη χρησιμότητά του²⁸⁴.

Εξάλλου, το καλοκαίρι του 1895, διαπιστώθηκε ότι η προετοιμασία των Ελλήνων αθλητών κινείτο με αργούς ρυθμούς²⁸⁵. Έτσι, με πρωτοβουλία του Εθνικού Γυμναστικού Συλλόγου αποφασίσθηκε η διοργάνωση πανελλήνιων αγώνων στην Τήνο, υπό την επωνυμία «Τήνια»²⁸⁶, τα οποία υπήρξαν το πλέον σοβαρό εγχείρημα συνδυασμού αγώνων και θρησκείας, όπως δηλαδή συνέβαινε στην αρχαιότητα. Στους αγώνες έλαβαν μέρος, τα αθλητικά σωματεία του Πανελληνίου και του Εθνικού, του Παναχαϊκού και της 'Γυμναστικής Εταιρείας' από την Πάτρα, του Ομίλου Πεζοπόρων και του Ομίλου Ερετών από τον Πειραιά, του Ομίλου Ερετών Σύρου, και του Ορφέα Σμύρνης. Χιλιάδες θεατές, τόσο κάτοικοι του νησιού όσο και προσκυνητές, παρακολούθησαν τους αγώνες που τελέστηκαν με την αρωγή του δήμου του νησιού και της επιτροπής του ναού της

²⁸³ Αναφέρουμε ενδεικτικά την άποψη του Α. Αργυρού, σύγχρονου της περιόδου των Αγώνων. ο οποίος υποστήριξε ότι, «η ανακαίνισης του Σταδίου, η επαναφορά αυτού εις το έκλαμπρον αρχαίον καθεστώς, ανύψου τους αγώνας, και περιέβαλλεν αυτούς με αρχαϊκήν αίγλην και με όλον το γόητρο των αρχαίων αγώνων». Α. Αργυρός, *Οι πρώτοι εν Αθήναις Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896*, Αθήνα, χ.ε.1896, σ. 10. Συνακόλουθα, στις απόψεις για την επίδραση της ανακατασκευής του Παναθηναϊκού Σταδίου από την αρχαία του μορφή, παραθέτουμε την παρατήρηση του G. Deschamps, ο οποίος σημειώνει: «οι έξυπνοι Έλληνες έχουν καταλάβει ότι όλα τα μνημεία του παρελθόντος είναι οι πιστοί μάρτυρες της αρχαιότητας της φυλής τους». *Η Ελλάδα σήμερα. Οδοιπορικό 1890. Ο κόσμος του Χαριλάου Τρικούπη*, Α. Δαούτη (μτφ.), Αθήνα, Τροχαλία, 1992, σ. 363.

²⁸⁴ Παρατηρεί ο Π. Μανιτάκης, μεταγενέστερα για εκείνους που προέκριναν επίμονα αυτή την επιλογή: «επέμειναν, παρά δε την προειδοποίησι του Κουμπερτέν, σε μία ασυγχώρητη προγονοπληξία, και ενώ επρόκειτο να κάνουν μοντέρνους Ολυμπιακούς...για τα αθλητικά αγωνίσματα αγνόησαν τελείως τα τότε σύγχρονα δεδομένα, και ξανάκαναν το Στάδιο απάνω ακριβώς στα αγχάρια του αρχαίου, με όλη την ασφυκτική στενότητα της κονίστρας...Και έτσι επροικίσθη η Αθήνα στο διηνεκές όχι με το συγχρονισμένο στάδιο του οποίου είχε ανάγκη, αλλά με ένα αναστηλωθέν αρχαίο μνημείο, ωσάν ο σκοπός της δωρεάς του Αβέρωφ να ήταν αρχαιολογικός και όχι φιλαθλητικός». Μανιτάκης, *ό.π.*, σ. 44. Ωστόσο υπήρχαν και δημοσιεύματα που εντόπιζαν στην ανασκευή του Σταδίου κέρδη για την αρχαιολογική επιστήμη, καθώς οι ανασκαφικές εργασίες έφεραν στο φως κειμήλια της αρχαίας τέχνης, «ώστε και υπό μόνην την έποψιν ταύτην των Ολυμπιακών αγώνων πολύτιμος είνε η συμβολή». «Αιτίλο», Εφ. *Εφημερίς*, 29.2.1896, σ. 1. Για τα αρχαιολογικά ευρήματα τα οποία ήρθαν στο φως κατά την διάρκεια των εργασιών ανακατασκευής του Σταδίου, βλ. στο «Εύρεσις αγαλματίου», Εφ. *Σκρίπ*, 27.2.1896, σ. 2.

²⁸⁵ Μανιτάκης, *ό.π.*, σ. 45. Αναφορικά με τη δράση της επιτροπής προετοιμασίας των Ελλήνων αθλητών, βλ. τις οδηγίες στους αθλητικούς συλλόγους, στο Αρχείο ΠΓΣ, Ειδική Επιτροπεία προς παρασκευήν Ελλήνων αθλητών, Αθήνα, 16.5.1895, σ. 1 - 4, Επιστολή Ειδικής Επιτροπείας προς παρασκευήν Ελλήνων αθλητών, Αθήνα, 25.6.1895, σ. 1.

²⁸⁶ Σε επιστολή του ο Λ. Μπέλλος, ως πρόεδρος του Εθνικού, έγραφε προς τον πρόεδρο του Πανελληνίου Ι. Φωκιανό, ο οποίος ήταν αρνητικός απέναντι στη διοργάνωση των «Τηνίων», στους οποίους ο σύλλογος του έλαβε μέρος ύστερα από πίεση που άσκησαν οι αθλητές του: «Επί τη ευκαιρία της ιδρύσεως των αγώνων τα 'Τήνια' τελεσθησομένων τη 15^η, 16^η, και 17^η προσεχούς αυγούστου εν Τήνω παρακαλούμεν υμάς, όπως λαμπρύνει τούτους και ο υμέτερος Σύλλογος δια της συμμετοχής αυτού... Επίσης πληροφορούμεν υμάς ευχαρίστως ότι η επί της παρασκευής Ελλήνων αθλητών ειδική επιτροπεία των διεθνών Ολυμπιακών αγώνων δι'εγγράφου αυτής εθεώρησε τους ειρημένους αγώνας ως προπαρασκευαστικούς, καθ' ους οι νικηταί θέλουσι λάβει εισητήρια δια τους επισήμους πανελληνίους του Μαρτίου αγώνας». Βλ. Αρχείο ΠΓΣ, Λ. Μπέλλος προς Ι. Φωκιανό, Αθήνα 15.6.1895, σ. 1.

Ευαγγελιστριάς, γεγονός που υποδήλωνε πως δεν θα ανέκυπταν αντιδράσεις από τη μεριά της ελληνικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, λόγω της σύμπτωσης τέλεσης αθλητικών και θρησκευτικών εκδηλώσεων, καθώς οι αγώνες έλαβαν χώρα την 15^η Αυγούστου 1895, ημέρα του ετήσιου εορτασμού της Κοίμησης της Θεοτόκου²⁸⁷.

Στον πυρετό των προετοιμασιών προέκυψε και ένα ζήτημα, το οποίο δημιούργησε αναταράξεις στους κόλπους της οργανωτικής επιτροπής. Η ένταση πυροδοτήθηκε όταν ο γραμματέας της επιτροπής των Αγώνων Κωνσταντίνος Μάνος, μια προσωπικότητα με ακατάπαυστη δράση στα θέματα τεχνικής οργάνωσης, αποπειράθηκε να δώσει τον ορισμό του ερασιτέχνη (amateur) στους αγωνιζόμενους, ενέργεια που απέκλειε τους επαγγελματίες αθλητές - μέλη συλλόγων από τους Αγώνες της Αθήνας, πρωτίστως του Πανελληνίου και του Εθνικού. Το άρθρο του Μάνου προκάλεσε την αντίδραση των Φωκιανού και Χρυσάφη. Οι διαξιφισμοί συνεχίστηκαν με ανταπάντηση του Μάνου στον Φωκιανό²⁸⁸. Για το ζήτημα κλήθηκαν να αποφανθούν οι δύο επιτροπές - αθλητικών ασκημάτων και παρασκευής Ελλήνων αθλητών-, οι οποίες απέρριψαν τις απόψεις του Μάνου. Ωστόσο ο τελευταίος δεν κατέθεσε τα όπλα και καθώς το όλο ζήτημα εκτός από την αθλητική αντιπροσώπευση της Ελλάδας αφορούσε την ίδια την ΔΟΕ, έπεισε τον διάδοχο και τον Φιλήμονα να απευθυνθούν στον Βικέλα και τον Coubertin. Ο βαρόνος συμβουλευθήκε το στενό του φίλο Αλέξανδρο Μερκάτη και στράφηκε στην Ένωση των Γαλλικών Αθλητικών Σωματείων (USFSA), προκειμένου να βρεθεί η «σολομώντεια» λύση. Με απόφαση της ΔΟΕ, σχετικά με τους κανόνες του ερασιτεχνισμού, σημείωνε ο ίδιος ο Coubertin, ότι δεν αποκλείονταν αθλητές συλλόγων, όπως του Πανελληνίου και του Εθνικού από την συμμετοχή στους Αγώνες της Αθήνας²⁸⁹.

Όπως έχει επισημανθεί, ο άστοχος χειρισμός του ζητήματος της συμμετοχής των αθλητών στους επικείμενους διεθνείς αγώνες από τον Μάνο, δε στάθηκε εμπόδιο στον

²⁸⁷C. Koulouri, «Athleticism and Antiquity: Symbols and Revivals in Nineteenth-century Greece», in *The International Journal of the History of Sport*, 15 (3), Dec. 1998, σ. 145.

²⁸⁸Βλ. αναλυτικά, Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 257 - 270. Ο επίμαχος ορισμός ήταν ο εξής: «Θεωρείται φίλαθλος πας ο ουδέποτε μετασχών προσιτού εις πάντας αγώνος, ουδέ αγωνισθείς διά χρηματικών βραβείων ή διά χρήματα, εξ οιασδήποτε πηγής και αν προέρχονται ταύτα, ή προς εξ επαγγέλματος αθλητάς και όστις εις ουδεμίαν περίοδον του βίου του υπήρξε καθηγητής ή μισθωτός παραινέτης σωματικών γυμνασμάτων. Όστις ήθελε προμηθευθή χρήματα διά των άθλων άτινα εκέρδησεν, αποβάλλει διά τούτου την ιδιότητα του Φιλάθλου». «Ολυμπιακοί Αγώνες. Διάφοροι Ειδήσεις», Εφ. *Εστία*, 4.2.1896, σ. 3.

²⁸⁹Young, *ό.π.*, σ.131.

επίσημο ορισμό του ως απόλυτου υπευθύνου της ελληνικής αγωνιστικής προετοιμασίας, ούτε μετέβαλε τους σχεδιασμούς του για τη δημιουργία του Αθλητικού Ομίλου Αθηνών (ΑΟΑ). Με τη σύστασή του, νωρίς το φθινόπωρο του 1895, ο ΑΟΑ γίνεται ο πρώτος Αθλητικός Όμιλος στο ελληνικό αθλητικό γίγνεσθαι με αστικά ταξικά χαρακτηριστικά, προσελκύνοντας μια ταξική ελίτ, ένα μέρος της οποίας, συναναστρεφόταν έως εκείνη τη στιγμή με τα μεσαία και κατώτερα στρώματα, βασικά από το χώρο του Πανελληνίου²⁹⁰. Η κύρια βάση διαχωρισμού των δύο πλευρών είναι τα διαφορετικά τους πρότυπα. Έτσι ο Αθλητικός Όμιλος ακολουθούσε το βρετανικό παράδειγμα της ερασιτεχνικής άθλησης, ενώ οι αθηναϊκοί γυμναστικοί σύλλογοι βρίσκονταν πλησιέστερα στο γερμανοελβετικό σύστημα, που απέβλεπε στα παιδαγωγικά οφέλη της σωματικής άσκησης σε ατομικό και εθνικό επίπεδο²⁹¹.

Ο ελληνικός Τύπος υπήρξε υποστηρικτής του προτύπου της δεύτερης πλευράς. Τα δημοσιεύματα με αφορμή το ζήτημα του ερασιτεχνισμού είναι ενδεικτικά. Η *Πρωία* καταπιάνεται με το επίπεδο φυσικής κατάστασης της ελληνικής νεολαίας, κρίνοντάς το με αρνητικά σχόλια. Σημειώνει μάλιστα, ότι η σωματική κατάπτωση των νέων και νεανίδων της αστικής τάξης, ελλοχεύει ο κίνδυνος να φέρει «φυλετικήν έκπτωσην»²⁹². Η *Ακρόπολις* από την πλευρά της προσέγγιζε το θέμα της αναγκαιότητας της σωματικής εκπαίδευσης από τη σκοπιά της σχέσης της αρχαίας με τη νεότερη Ελλάδα²⁹³.

²⁹⁰Βλ. Α. Καποδίστριας, *Η Οργάνωση και η Επιτέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2005, σ. 211–212. Πράγματι, η απόφαση τοποθέτησης του Μάνου, λίγους μήνες αργότερα, στη θέση του αλυτάρχη των Αγώνων επρόκειτο να πυροδοτήσει νέα ένταση στις τάξεις των αθλητικών συλλόγων. «Ολυμπιακοί Αγώνες - Προπαρασκευαί και εργασίαι», Εφ. *Σκρίπ*, 26.2.1896, σ. 2.

²⁹¹Κουλούρη, *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας...*, ό.π., σ. 108.

²⁹²Με αιχμή δημοσιεύματα του αγγλικού Τύπου για την εξασθένηση των νέων οργανισμών εξαιτίας της απουσίας σωματικής άσκησης, η εφημερίδα παρατηρούσε για την κατάσταση στη χώρα: «Το ζήτημα της υγείας και της σωματικής ευεξίας είναι ζήτημα κοινωνικών, είναι ζήτημα εθνικών, πολύ σημαντικότερον από μερικά εθνικά ζητήματα διατυμπανιζόμενα πενταροσυλλεξίας ένεκεν. Πρόκειται περί της φυλετικής συντηρήσεως ημών...Τους νέους τούτους παραβάλετε αν θέλετε προς τους νέους Γερμανούς, Άγγλους, Γάλλους, Ελβετούς Ρώσους». Παρόμοια εικόνα παραδίδεται και για τις κοπέλες: «Ό,τι ζητούμεν σήμερα είναι γυναίκες και όχι πλαγγόνες». «Η Νεολαία», Εφ. *Πρωία*, 27.10.1895, σ. 1 - 2. Η *Πρωία* επανέρχεται στο θέμα με άρθρο της και επικαλούμενη απόψεις της ιατρικής επιστήμης, εστιάζει στην αναγκαιότητα της πλήρους και ένταξης στην εκπαίδευση της σωματικής άσκησης κατά τα αγγλικά και αμερικανικά πρότυπα. «Άλκιμα Σώματα», Εφ. *Πρωία*, 4.11.1895, σ. 1.

²⁹³«Ζώμεν επί του αυτού εδάφους και αναπνέομεν τον αυτόν αέρα... Τον θεσμόν της ασκήσεως πρόκειται ν'αναστυλώσωμεν ανοικοδομούντες το Στάδιον. Δι' αυτής ας ανεγείρωμεν εκ των ερειπίων του τον αρχαίον κόσμον. Και θα τον ανεγείρωμεν μελετώντες και εμβαθύνοντες εις αυτόν, ανευρίσκοντες την κλειδά του και μυούμενοι εις τα μυστήρια του. Η κλείς αυτή είνε η γυμναστική», στο Α.Σ., «Επ' ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων - Η Γυμναστική δια μέσου των αιώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 29.10.1895, σ. 1.

Το φθινόπωρο του 1895 οι Αγώνες έχουν εισχωρήσει στο καθημερινό λεξιλόγιο των κατοίκων της πρωτεύουσας²⁹⁴. Ένας λόγος παραπάνω, αφού στις δημοτικές εκλογές υπήρχε και ολυμπιακό άρωμα, καθώς ο γενικός γραμματέας της επιτροπής των Αγώνων, ο πολυπράγμων Τ. Φιλήμων, ήταν υποψήφιος δήμαρχος Αθηναίων. Η πρωταγωνιστική του παρουσία στη δημοφιλή ολυμπιακή υπόθεση, μολονότι του εξασφάλιζε προβολή, δε στάθηκε αρκετή να του χαρίσει και την εκλογή. Οι Αθηναίοι εξέλεξαν δήμαρχο τους, με μεγάλη διαφορά τον Λάμπρο Καλλιφρονά²⁹⁵. Το αποτέλεσμα αυτό προκάλεσε μάλλον κατάπληξη αν κρίνουμε από το περιεχόμενο σημειώματος του γάλλου επιτετραμμένου Frederic Boure προς τον υπουργό Εξωτερικών της Γαλλίας, Gabriel Hanotaux²⁹⁶. Ο νέος δήμαρχος Αθηναίων, εν όψει των Αγώνων, ήταν επιφορτισμένος με τον ευπρεπισμό της πόλης²⁹⁷. Τον Δεκέμβριο του 1895, η νομαρχία Αττικής και Βοιωτίας με έγγραφο που απέστειλε στον δήμο Αθηναίων, καλούσε τον Καλλιφρονά να προχωρήσει στις αναγκαίες προετοιμασίες, ώστε η πόλη να παρουσιασθεί ευπρόσωπη κατά τους Αγώνες²⁹⁸.

²⁹⁴Μια πλήρη εικόνα των ζητημάτων που απασχολούσαν τους κατοίκους της πρωτεύουσας σε σχέση με τους Αγώνες δίνεται στο άρθρο, «Προανάκρουσμα των Ολυμπιακών αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.10.1895, σ. 3.

²⁹⁵Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, σ. 382 - 384. Οι εφημερίδες σχολιάζοντας την ολυμπιακή πτυχή της ήττας του, έγραφαν σχετικά: «οι δημόται Αθηναίων παρασυρθέντες εκ του πνέοντος σφοδρού κορδονικού ανέμου κατεψήφισαν τον κ. Φιλήμονα, άνδρα δεδοκιμασμένης ικανότητος, διαχειρισθέντα και πρότερον ευσυνειδήτως τα του δήμου, και νυν δε υπέρ πάντα άλλον δυνάμενον να αντιπροσωπεύση επαξίως και τον δήμον Αθηναίων και σύμπαν το Ελληνικό έθνος παρά τοις ξένοις, οτινες μέλλουσι να κατέλθωσιν εις Αθήνας επί τη ευκαιρία των Ολυμπιακών αγώνων», στο «Εκλογικά Αθηνών», Εφ. *Κύθηρα*, 16.9.1895, σ. 2.

²⁹⁶Στο σημείωμα ο F. Boure ενημέρωνε διεξοδικά τον G. Hanotaux για την επικράτηση των δηλιγιαννικών υποψηφίων στους μεγάλους δήμους της περιφέρειας. Ειδικότερα για τη δημοτική εκλογή της Αθήνας ανέφερε: «ο κ. Καλλιφρονάς ένας άγνωστος έως χθές αλλά ανοικτά ευνοούμενος από την κυβέρνηση επικράτησε με πάνω από 2000 ψήφους του υποψηφίου της αντιπολίτευσης κου. Φιλήμονα ο οποίος είχε διατελέσει δήμαρχος αθηναίων την περίοδο του γάμου του πρίγκιπα διαδόχου και του οποίου η προσωπικότητα απ' ότι φαίνεται εμφανώς έμοιαζε ότι έπρεπε να είχαν επιλέξει για να προεδρεύσει εκείνη την χρονιά των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων καθώς είχε την θέση του γενικού γραμματέα», βλ. στο Legation De La Republique Francaise en Grece, *Frederic Boure προς Gabriel Hanotaux*, Athenes, 26.9.1895, σ. 307 - 308.

²⁹⁷Δ. Λαμπίκης, *Τα εκατό χρόνια του Δήμου Αθηναίων*, Αθήνα, Δήμος Αθηναίων – Πολιτισμικός Οργανισμός, (α' έκδοση 1938), ανατύπωση: 2000, σ. 73.

²⁹⁸Η δημοτική αρχή αναγνωρίζοντας την υποχρέωση πρωτίστως ως ηθική συνέστησε ειδική επιτροπή για να εξετάσει τον τρόπο συμμετοχής του δήμου στην τέλεση των εορτών. Έτσι αποφασίστηκε να διατεθεί το ποσό των 100.000 δρχ. για τη συνολική επισκευή δρόμων και πλατειών, το ποσό επίσης των 8.000 δρχ. για δένδροφύτευση και 6.000 δρχ. για το φωτισμό της πόλης το διάστημα των Αγώνων. Στα ποσά αυτά προστέθηκαν και έκτακτες δαπάνες που προέκυψαν κατά τη διεξαγωγή τους. Ιδιαίτερη τέλος βαρύτητα δόθηκε στην προσπάθεια καθαριότητας της πόλης, που καθίστατο δυσχερής, λόγω της έλλειψης κυρίως οργανωμένου δικτύου υπονόμων. Παρασκευόπουλος, *ό.π.*, σ. 391, 386.

Νωρίτερα η *Ακρόπολις*, σε μακροσκελές της άρθρο, εξέφραζε τους φόβους και τις ανησυχίες της για την πορεία της προετοιμασίας. Συγκεκριμένα έθετε ερωτήματα που είχαν σχέση με το ρόλο των επιτροπών και υποεπιτροπών, τις οποίες εγκαλούσε για απραξία²⁹⁹. Το δημοσίευμα αυτό μας ωθεί σε μία γενική – συνοπτική αξιολόγηση του έργου των επιτροπών των Αγώνων, οι οποίες, στο σύντομο χρόνο της προετοιμασίας, συνεδρίαζαν ξεχωριστά για θέματα της αρμοδιότητάς τους και δεν είχαν όλες τον ίδιο βαθμό αποτελεσματικότητας³⁰⁰.

Σε συνέχεια των παραπάνω, δε μπορούμε να συμφωνήσουμε με την αναφορά του Π. Μανιτάκη, ότι στο τέλος του 1895 είχαν όλα δρομολογηθεί και προοιωνιζόταν αίσια έκβαση των προσπαθειών προετοιμασίας των Αγώνων³⁰¹. Από τα πυκνά δημοσιεύματα του Τύπου προκύπτει, ότι συνέβαινε το ακριβώς αντίθετο³⁰². Επιπλέον στην εκπονή του 1895, μέσω του ελληνικού Τύπου, ακούγονταν φωνές που μιλούσαν ακόμα και για το ενδεχόμενο αναβολής της τέλεσης των Αγώνων. Η *Πρωία* σε κύριο άρθρο της πραγματεύεται το ζήτημα, υποστηρίζοντας ότι οι επιζητούντες την αναβολή τους, εξωθούν το εγχείρημα σε αποτυχία. Η σχετική φημολογία -περί αναβολής ή και

²⁹⁹ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Έχομεν χρήματα; Έχομεν Έλληνας αθλητάς; Πως θα υποδεχθώμεν τους ξένους; Ολίγον φώς!», Εφ. *Ακρόπολις*, 10.10.1895, σ. 2. Σημειώνεται ότι έχοντας σκοπό την παροχή πληροφοριών για τις συνθήκες προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων, κυκλοφόρησε στις 11/11/1895 η εβδομαδιαία αθηναϊκή επιθεώρηση, *Τα Ολύμπια*, με ιδρυτές τους Χ. Άννινο, Ν. Λάσκαρη, Ν. Ιγγλέση και ιδιοκτήτη τον Γ. Μαλανδρίνο. Εκτός της επισκόπησης θεμάτων που αφορούν τους Αγώνες στην ύλη της επιθεώρησης εντάσσεται και η παρουσίαση της ξένης λογοτεχνίας με τα γαλλικά γράμματα να διατηρούν προεξάρχουσα θέση, εξαιτίας της ιδιαίτερης επιρροής τους στον ελληνικό πνευματικό χώρο της εποχής. Φ. Ταμπάκη - Ιωνά, «Τα Ολύμπια: Το περιοδικό των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 και η προβολή της γαλλικής λογοτεχνίας», στο D. P. Panagiotopoulos (ed.), *The Institution of the Olympic Games: A multidisciplinary approach*, Proceedings of the International Congress in Olympia, 3-7.9.1991, Athens, Hellenic Centre of Research of Sport Law, 1993, σ. 437- 438.

³⁰⁰ Έχουμε ήδη αναφερθεί στο έργο της επιτροπής για την ανακαίνιση του Σταδίου και στις αδυναμίες της επιτροπής προετοιμασίας αθλητών, λόγω έλλειψης εμπειρίας των μελών της. Στην βιβλιογραφία έχει επισημανθεί, ότι η επιτροπή σκοποβολής χρεώθηκε τον τρόπο διαχείρισης του ζητήματος ανέγερσης του σκοπευτηρίου και ότι η επιτροπή ναυτικών αγώνων άσκησε πλημμελώς τα καθήκοντα της. Αντίθετα, η επιτροπή αθλητικών παιδιών επιτέλεσε απρόσκοπτα το έργο της. Τέλος, η επιτροπή για την υποδοχή των ξένων επισκεπτών, κινήθηκε μη έχοντας γνώση των απαραίτητων δεδομένων για τον προγραμματισμό των ενεργειών της, στο Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 67 - 69, και Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 284 - 290.

³⁰¹ Μανιτάκης, *ό.π.*, σ. 49.

³⁰² Η κυβέρνηση Δηλιγιάννη καλούνταν να μεριμνήσει προκειμένου οι αστυνομικές δυνάμεις την περίοδο των Αγώνων να είναι επαρκείς για την τήρηση της δημόσιας τάξης και ασφάλειας εν όψει της έκτακτης συρροής επισκεπτών. Επίσης διατυπώνονταν προτροπές προς την κυβέρνηση και την δημοτική αρχή να συνεργασθούν για τη φροντίδα της καθαριότητας και του φωτισμού της πόλης. Βλ. «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Πρωία*, 12.12.1895, σ. 2. Εξάλλου δημοσιεύματα παρωθούσαν τους αρμοδίους να λάβουν πρόνοια για την επισκευή της μαραθώνιας διαδρομής. Ένα μήνα περίπου πριν την τέλεση των Αγώνων, η οδός Μαραθώνος εξακολουθούσε να βρίσκεται σε άθλια κατάσταση με τον Τύπο να παρακολουθεί στενά το θέμα. Βλ. σχετικά τα άρθρα, «Το Αγώνισμα του Μαραθωνείου Δρόμου», Εφ. *Πρωία*, 5.11.1895, σ. 2, «Ολυμπιακοί Αγώνες - Η οδός Μαραθώνος», Εφ. *Σκρίπ*, 20.2.1896, σ.2.

μετάθεσης του χρόνου τέλεσής τους- προερχόταν από δημοσιογραφικούς κύκλους, πράγμα που δίνει την ευκαιρία στον συντάκτη να συστήσει μεγαλύτερη σοβαρότητα και περίσκεψη για ένα «εθνικό ζήτημα», όπως το χαρακτήριζε³⁰³.

Οι συστάσεις της *Πρωίας* ενόχλησαν τη σύνταξη της *Ακροπόλεως*, που έγραφε λίγες μέρες αργότερα: «Η Κυβέρνησις η Μακαρία ούτε ασχολήθηκε ακόμη δια τους Αγώνας. Η πτωχή τον νουν όμως ή αν θέλετε εκτάκτως μαργιόλα ‘Πρωία’ γράφει άρθρα επί άρθρων διά τους Ολυμπιακούς»³⁰⁴. Πράγματι οι επικρίσεις της *Πρωίας* απαντούσαν σε προηγούμενα άρθρα της *Ακροπόλεως*, η οποία διαπίστωνε επιζήμια κωλυσιεργεία στην προετοιμασία. Στην αρθρογραφία της το διάστημα αυτό ζητούσε να υπάρξει στοιχειώδης πληροφόρηση για το βαθμό ετοιμότητας της Αθήνας, να υποδεχθεί ένα διεθνές αθλητικό γεγονός³⁰⁵.

Προκειμένου να εκμαιεύσει απαντήσεις στα πολλά ερωτήματά της, η *Ακρόπολις* απευθύνεται στον υπουργό Εσωτερικών, Κυριακούλη Μαυρομιχάλη. Στις υπουργικές του αρμοδιότητες, άλλωστε περιλαμβανόταν και η συνεργασία με τις επιτροπές των Αγώνων. Στο πρώτο ερώτημα ο δημοσιογράφος ζήτησε να μάθει πως σκέπτεται η κυβέρνηση να ενισχύσει την υπόθεση. Στην απάντησή του ο υπουργός, αναφέρεται στην εγκύκλιο που εστάλη προς τους νομάρχες, με την εντολή να διαβιβασθεί στους δημάρχους. Με αφορμή τη δημοσίευση άρθρου της *Ακροπόλεως* εκείνης της ημέρας, στο οποίο η εφημερίδα «συνιστά να τεθή πρόσθετος φόρος επί των οικοδομών δια το 1896 και πρόσθετος επί των ωνίων του δήμου Αθηναίων», ούτως ώστε να προκύψει ένα σεβαστό ποσό για τον καλλωπισμό της Αθήνας, ο δημοσιογράφος ζητά να μάθει την άποψη του Μαυρομιχάλη. Ο υπουργός απαντά αόριστα ότι, «θα συζητηθή η γνώμη και, ότι νομισθή συμφερότερον και εις τον τόπον και εις το Κράτος θα γείνη»³⁰⁶.

Στο επόμενο φύλλο που δημοσιεύεται η συνέχεια της συνέντευξης του Κ. Μαυρομιχάλη, αποκαλύπτεται και το όνομα του συνεργάτη της *Ακροπόλεως*, στον οποίο ανήκε η ιδέα της θέσπισης φόρων για την ενίσχυση των Αγώνων. Το επίθετό του ήταν

³⁰³ «Ατιτλο», Εφ. *Πρωία*, 17.12.1895, σ. 1.

³⁰⁴ «Αθήναι - 20 Δεκεμβρίου», Εφ. *Ακρόπολις*, 21.12.1895, σ. 5.

³⁰⁵ Δς, «Η Κυβέρνησις και οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 30.12.1895, σ. 1.

³⁰⁶ Στο ίδιο, σ. 1. Στο ίδιο φύλλο και στην πρώτη σελίδα, η *Ακρόπολις* αξιολογώντας τις απαντήσεις του υπουργού, σχολιάζει για την κυβερνητική στάση έναντι των Αγώνων: «Τι κρίμα να μη θέλη να εννοήσει η κυβέρνηση το καθήκον της εις τους επικειμένους Ολυμπιακούς αγώνες». Βλ. «Ατιτλο», Εφ. *Ακρόπολις*, 30.12.1895, σ. 1.

Δέλτα και όπως σημειωνόταν σχετικά, «γνωματεύει να επιβαρυνθώσι τα εμπορεύματα δια διπλασίου δημοτικού δασμού...[και] να διπλασιασθή δια το 1896 ο φόρος των οικοδομών». Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Δέλτα από τους δύο φόρους θα προέκυπταν 2 εκ. δρχ. Επί της προτάσεως αυτής ζητήθηκε η άποψη του γενικού γραμματέα του υπουργείου Οικονομικών Κάββα, ο οποίος κληθείς να σχολιάσει τις προτάσεις απάντησε καταρχάς θετικά, συμπληρώνοντας όμως, ότι λόγω της περιστασης έπρεπε να εξετασθούν πολύπλευρα³⁰⁷.

Από τη δυσαρέσκεια της εφημερίδας για την επιδεικνυόμενη αβελτηρία έναντι των Αγώνων δε διέφυγε ούτε ο διάδοχος, ο οποίος επικρίνεται για αδράνεια με αφορμή το επίπεδο φιλοξενίας των ξένων επισκεπτών. Σύμφωνα δε με τη γνώμη του Ευστάθιου Λάμψα, ιδιοκτήτη του ξενοδοχείου «Μεγάλη Βρετανία», η επιτροπή δεξιώσεως δεν είχε φροντίσει, ώστε να υπάρχουν ξενοδοχεία «της προκοπής», ούτε για χίλιους ξένους ενώ «κατεμαρτύρησε κατά της λειψυδρίας, των αχρείων δρόμων, των ατίμων υπονόμων...της αθιγγανικής ακαθαρσίας»³⁰⁸.

Με αφορμή πάντως την έκδοση των υπουργικών εγκυκλίων που προέτρεπαν τους δήμους να εισφέρουν οικονομικά τους Αγώνες, ο *Νεολόγος Πατρών* φιλοξενεί ένα άρθρο, στο οποίο διατυπώνονται ενστάσεις έναντι της κυβερνητικής πρωτοβουλίας. Η αντίθεση μεταξύ πρωτεύουσας και επαρχιών, εξαιτίας της εύνοιας που απολάμβανε η πρώτη σε βάρος των δεύτερων στο ζήτημα της διάθεσης των κρατικών κονδυλίων, χαρακτηρίζει το πνεύμα του άρθρου. Ο συντάκτης του ασκεί κριτική στον Τ. Φιλήμονα για τα επιτιμητικά σχόλια προς τους δήμους της χώρας, επειδή δεν ενστερνίσθηκαν «την μεγάλην ιδέαν την εις Αθήνας τελέσεως των Ολυμπίων των νεωτέρων χρόνων». Ως εκ τούτου, ο συντάκτης του άρθρου προτείνει η συμβολή της αχαϊκής πρωτεύουσας στους Αγώνες να περιοριστεί στην αποστολή καλών αθλητών και μουσικών θιάσων, μια κίνηση η οποία θα στήριζε το «γόητρο της Ελλάδας» αποφεύγοντας έτσι να γίνουν θύματα της «μικροπονηρίας των κ.κ. Αθηναίων». Εκφράζοντας τέλος την πικρία του για

³⁰⁷ Δς, «Η Κυβέρνησις και οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 31.12.1895, σ. 1 - 2.

³⁰⁸ «Ατιτλο», Εφ. *Ακρόπολις*, 31 Δεκεμβρίου 1895, σ. 1. Από τα άρθρα της εφημερίδας που κατηρίαζαν τη δυσμενή εξέλιξη της προετοιμασίας των Αγώνων, αξίζει ν' αναφερθούμε σ' ένα επιπλέον, στο οποίο με θεατρική αφηγηματικότητα παριστάνονταν ο βασιλιάς Γεώργιος να καλεί τις παραμονές της έλευσης του νέου έτους οιωνοσκόπο, για να του προβλέψει τα μελλούμενα. Ο οιωνοσκόπος, μεταξύ άλλων, φέρεται να προμαντεύει την έκβαση των Αγώνων. Απευθυνόμενος στο βασιλιά προχωρά στην ακόλουθη πρόγνωση: «Οι Ολυμπιακοί μας αγώνες, Κραταιότατε μονάρχα, θα εξευτελίσουν ημάς επί τα έθνη και θα γενώμεν παίγιον λαών». «Το προγνωστικόν του Βασιλέως», Εφ. *Ακρόπολις*, 31.12.1895, σ. 1.

τον παραγκωνισμό των επαρχιών υπέρ της πρωτεύουσας σχολιάζει σαρκαστικά: «Πρόκειται να τελεσθώσιν εν Αθήναις διεθνείς αγώνες υπενθυμίζοντες την αρχαίαν εύκλειαν της χρεωκοπημένης χώρας»³⁰⁹.

Παρακολουθώντας την εξέλιξη της οργάνωσης των Αγώνων του 1896, κατά το 1895, το μόνο ημερολογιακά πλήρες έτος από το διατιθέμενο χρόνο της προετοιμασίας τους, θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τα κύρια σημεία της. Καταρχάς, η δρομολόγηση της ολυμπιακής υπόθεσης σε σταθερές βάσεις ξεκινά στις αρχές του έτους με ρυθμιστικό της παράγοντα τον διάδοχο Κωνσταντίνο. Ο Γεώργιος Αβέρωφ με τη γενναία δωρεά του διασφαλίζει τις υλικές προϋποθέσεις επιτυχίας του εγχειρήματος. Επιπρόσθετα οι πολιτικές αντιθέσεις του φθινοπώρου του 1894 έχουν εκλείψει και οι πολιτικοί παράγοντες προσχωρούν στο πνεύμα ομοθυμίας που προέβαλλε ο Τύπος σε σχέση με την υπόθεση των Αγώνων. Δεν πρέπει να παραβλεφθεί, συν τοις άλλοις, ότι όλο σχεδόν το πρώτο εξάμηνο του 1895 το πολιτικό περιβάλλον στη χώρα με την εναλλαγή των τριών κυβερνήσεων, Χ. Τρικούπη, Ν. Δηλιγιάννη και Θ. Δηλιγιάννη, είναι ευμετάβλητο, πλην όμως εκτός από ορισμένες ανησυχίες του Βικέλα, δεν παρατηρήθηκε σοβαρός βαθμός επίδρασης στην πορεία των ολυμπιακών πραγμάτων.

Η επιτυχής έκβαση της ολυμπιακής υπόθεσης έγινε συνώνυμο της εθνικής αξιοπρέπειας. Φορέας διακίνησης αυτής της άποψης ήταν οι εφημερίδες και μερίδα λογίων της εποχής, που στον δημόσιο λόγο τους έκαναν χρήση αναρίθμητων προστακτικών προκειμένου να γίνει συνείδηση η εθνική σημασία του μέλλοντος γεγονότος. Στις 85 ημέρες, από την 1^η Ιανουαρίου μέχρι και την 25^η Μαρτίου 1896, που εξετάζει το επόμενο υποκεφάλαιο, κορυφώνονται οι ολιγόμηνες ενέργειες προετοιμασίας τους ενώ η ιδέα της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων με διεθνή χαρακτήρα πλησιάζει στην υλοποίησή της.

³⁰⁹ Το επόμενο απόσπασμα είναι αντιπροσωπευτικό της συλλογιστικής του συντάκτη του άρθρου: «Οι κ.κ. Αθηναίοι φαίνεται εσυνείθισαν να αμέλωσι και δια του Προϋπολογισμού του κράτους και δι' άλλων μέσων τους Δήμους και τας επαρχίας, παραξενεύονται δε ήδη βλέποντες ότι και οι δήμοι και οι δημόται δεν στέργουσι να γίνωσι το εκμετάλλευμα της μεγαλοπραγμοσύνης και φιλοπατρίας των, ουδέ να δώσωσι το χρήμα των, ίνα το μεταχειρισθώσιν εν Αθήναις εξ επαγγέλματος επιτροπείαι... Ας μη περιμένωσι λοιπόν οι κ.κ. Αθηναίοι τίποτε εκ της μωρίας των δήμων, ας μη περιμένωσι τίποτε εκ της ευπιστίας των πλουσίων των άλλων πόλεων. Οι Δήμοι pas si bêtes». Κ., «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι Δήμοι του Κράτους», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 6.1.1896, σ. 1.

2.4 Κορύφωση των προετοιμασιών (Ιανουάριος - Μάρτιος 1896)

Τον Ιανουάριο του 1896 οι καθυστερήσεις των εργασιών αναμαρμάρωσης του Σταδίου λόγω της βαρυχειμωνιάς που είχε ενσκήψει, ανάγκασαν τον εργολήπτη, καθηγητή του Πολυτεχνείου Περικλή Κυριακό να δηλώσει στους αρμοδίους ότι αδυνατούσε να έχει έτοιμο στην οριζόμενη προθεσμία -στα τέλη του ίδιου μήνα- τα $\frac{3}{4}$ του έργου. Μέχρι τον Μάρτιο του 1896 ήταν τελικά ετοιμοπαράδοτες οι τέσσερις πρώτες σειρές κερκίδων. Οι υπόλοιπες κατασκευάστηκαν με ξύλο και βάφτηκαν σε χρώμα λευκό³¹⁰. Ο εργολάβος του Σταδίου στο μακροσκελές υπόμνημα το οποίο είχε υποβάλει στην οικεία επιτροπή, υπογραμμίζει, αναφερόμενος στις αιτίες των καθυστερήσεων, ότι παρόμοιας δριμύτητας χειμώνας είχε να εμφανιστεί από το 1874 ενώ διατεινόταν ότι η επιτροπή δεν μπορούσε να τον κηρύξει έκπτωτο διότι ανέλαβε την περαιώση εργασίας αξίας 680.000 δρχ. την οποία θα παρέδιδε σύμφωνα με τα χρονοδιαγράμματα³¹¹.

Οι αναφορές στην πορεία των εργασιών αποπεράτωσης του Σταδίου κυριαρχούν με αγωνιώδη τρόπο στα δημοσιεύματα του Τύπου³¹² και συνδυάζονται με την επίρριψη ευθυνών για τις εμφανιζόμενες καθυστερήσεις³¹³. Η ετυμηγορία της *Σκριπ*, περιλαμβάνει όλους τους υπεύθυνους συντελεστές της με πρώτο τον γενικό γραμματέα της επιτροπής

³¹⁰Για την ανακαίνιση εργάστηκαν 550 άτομα, τόσο στο εργοτάξιο του Σταδίου, όσο και στα λατομεία Πεντέλης για την εξόρυξη μαρμάρου, στα λατομεία παρόλιθου του Πειραιά και σε άλλα λατομεία για την εξόρυξη των λίθων θεμελίωσης. Βλ. Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 81. Πράγματι ο χειμώνας του 1895-1896 στην Αθήνα ήταν τόσο βαρύς, ώστε παρουσιάστηκαν και περιστασιακά, στα οποία άνθρωποι βρίσκονταν αναισθητοί στον δρόμο λόγω του ψύχους, όπως μαρτυρείται και από περιστατικό κοντά στο Πολυτεχνείο, βλ. στο «Γέρων αναισθητός», Εφ. *Το Άστυ*, 7.1.1896, σ. 1.

³¹¹«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Το ζήτημα του Σταδίου», Εφ. *Το Άστυ*, 12.1.1896, σ. 2. Περίπου στα μέσα Φεβρουαρίου, προβλεπόταν ότι οι εργασίες της ανασκευής του Σταδίου -εξαιρουμένης της σφενδόνης- θα είχαν ολοκληρωθεί πριν τις αρχές Μαρτίου. Ο διάδοχος με επισκέψεις του στο χώρο των εργασιών, επέβλεπε την πορεία κατασκευής των εδωλίων και των αποδυτηρίων του Σταδίου. Βλ. σχετικά τα άρθρα, «Οι Αγώνες - Το Στάδιον», Εφ. *Ακρόπολις*, 13.2.1896, σ. 1, «Οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.3.1896, σ. 1.

³¹²Σημειωνόνταν για την έγκαιρη ολοκλήρωση των απαιτούμενων έργων: «Οι εργάται διπλασιάσθησαν και οι επιστάται ετριπλασιάσθησαν - Ή την άνοιξιν θα γείνουν οι αγώνες ή παραιτούμεθα, έλεγεν εν των μελών του συμβουλίου προχθές επιβλέπον την συντελουμένην εργασίαν και παρορμών τους εργάτας εις δραστήριαν κίνησιν. Μας υπολείπονται δύο μήνες και επαναπαύονται εις την προθεσίαν, αλλ' όταν ανεπαισθήτως λήξουν και αυτοί θα επιμένωσιν αναμένοντες τον από μηχανής θεόν; Διότι τίποτε άλλο δεν υπολείπεται», στο «Εις το Στάδιον», Εφ. *Το Άστυ*, 7.1.1896, σ. 1.

³¹³«Άτιτλο», Εφ. *Το Άστυ*, 11.1.1896, σ. 3. Η *Πρωία* παρέδιδε μια διαφορετική εικόνα για την πρόοδο των εργασιών των Αγώνων εκθειάζοντας το ζήλο αυτών που είχαν αναλάβει την ευθύνη τέλεσής τους. Σε μια προσπάθεια να μεταστρέψει το κλίμα απαισιοδοξίας, η εφημερίδα έγραφε, ότι μετά από σύσκεψη της επιτροπής των Αγώνων υπό τον διάδοχο, αφού εξετάστηκαν διάφορα θέματα, όπως η υποδοχή των ξένων επισκεπτών, εκτιμήθηκε ότι όλες οι ενδείξεις είναι καθησυχαστικές, στο «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Πρωία*, 12.1.1896, σ. 1.

των Αγώνων για τον οποίο επισημαίνει: «Ω! πόσον ένοχος είσθε, κύριε Φιλήμων, και πόσον θα σας βαρύνει η συνείδησίς σας μετ'ου πολύ»³¹⁴. Στο πρώτο φύλλο του 1896 η *Σκρίπ* κάνοντας την ανασκόπηση των γεγονότων του απερχόμενου έτους σχολιάζει με υπαινικτική διάθεση για την εξέλιξη της υπόθεσης των Αγώνων: «...και τον καιρό μας δεν τον χάνουμε, αγώνες θε να γίνουν Ολυμπιακοί κ'ένα σωρό ετοιμασίες κάνουμε που καμπόσα θε να τσιμπήσουν μερικοί!»³¹⁵.

Για το φλέγον θέμα της αποπεράτωσης των αθλητικών έργων, η *Εστία* δημοσιεύει συνεντεύξεις από τους υπευθύνους της παράδοσής τους. Ο Π. Κυριακός, δήλωνε για το Στάδιο: «δεν ήτο δυνατόν ν' ανακαινισθή μέχρι της ημέρας των αγώνων, εν γνώσει δε της μη εντελούς αποπερατώσεώς του ανελάβομεν την κατασκευήν του»³¹⁶. Το ίδιο καθησυχαστικός εμφανιζόταν και ο Φιλήμων σε συνέντευξή του στο *Άστυ* εξήντα ημέρες πριν την έναρξη των Αγώνων. Στην αγωνία του δημοσιογράφου για τα μικρά χρονικά περιθώρια που απέμεναν, ο Φιλήμων διασκέδαζε τις εντυπώσεις: «-Απατάσθε. Απέχομεν ακόμη των αγώνων κατά εν έτος και δύο μήνας... Κατά τας τρεις τελευταίας ημέρας θα γείνη εργασία ολοκλήρου έτους. Είνε ίδιον της φυλής μας, αναβάλλομεν μέχρι τελευταίας στιγμής, οπότε εξανιλούμεθα εις εργασίαν»³¹⁷.

Η παροχή προφορικών διαβεβαιώσεων εκ μέρους των υπευθύνων δεν ήταν τόσο πειστική, ώστε να μετριάσει τις δημοσιογραφικές ανησυχίες για την έγκαιρη παράδοση των έργων. Οι *Καιροί* υιοθετώντας σκληρή γλώσσα στην αποτίμησή τους για την τροπή των πραγμάτων, κατέληγαν: «Εν τούτοις...είναι ανάγκη να γείνωσι τα αδύνατα δυνατά, να βάλη δε ο κ.Φιλήμων ατμόν εις τους πόδας του και όχι εις την κεφαλήν του»³¹⁸. Τέλος, κατόπιν αυτοψίας στο εργοτάξιο του Σταδίου, συντάκτης του πολιτικοσατιρικού εντύπου *Νέος Αριστοφάνης* εκτιμούσε για τους Αγώνες του Μαρτίου: «Δεν θα

³¹⁴«Ολυμπιακοί Αγώνες - Οι Ένοχοι», Εφ. *Σκρίπ*, 9.2.1896, σ. 1.

³¹⁵Λεβιάθαν, «Το 1895», Εφ. *Σκρίπ*, 1.1.1896, σ. 1.

³¹⁶Στη συνέντευξή του παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες για το τρόπο λειτουργίας του εργοταξίου και τις δυσχέρειες που ανέκυψαν, διαβεβαιώνοντας, ότι το έργο προχωράει με καταπληκτικούς ρυθμούς. Για τις εργασίες στο Σκοπευτήριο, ο υπεργολάβος του μηχανικός Γουναράκης, ο οποίος ήταν και ο υπεύθυνος κατασκευής της Σχολής Ευελπίδων, ανέλυσε με λεπτομέρεια στη συνέντευξή του τα τεχνικά δεδομένα του έργου, διαβεβαιώνοντας, ότι μέχρι και την 15^η Μαρτίου όλα θα ήταν έτοιμα. Πιο αισιόδοξες ήταν οι προβλέψεις για το Ποδηλατοδρόμιο. Ο επιστάτης της εταιρείας εργοληψιών, ο οποίος είχε αναλάβει την κατασκευή του, δήλωνε ότι το έργο θα είχε ολοκληρωθεί την 15^η Φεβρουαρίου. Βλ. «Διά τους Ολυμπιακούς Αγώνες - Τα εκτελούμενα έργα - Πότε θα είναι έτοιμα», Εφ. *Εστία*, 28.1.1896, σ. 2.

³¹⁷«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Μια συνομιλία μετά του κ. Φιλήμονος», Εφ. *Το Άστυ*, 23.1.1896, σ. 2.

³¹⁸«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Καιροί*, 17.1.1896, σ. 2.

προφθάσουν. Θα αναβληθούν χωρίς άλλο», συμπεραίνοντας: «Καϋμένη, Αβέρωφ, δεν τάτρωγες χαλβά τα λεφτά σου;»³¹⁹.

Απάντηση στην κρατική δυσκαμψία³²⁰ υπήρξε η επίμονη αρθρογραφία, η οποία εισηγείτο τρόπους αξιοποίησης του γεγονότος επ' ωφελεία της ασθενούς οικονομίας της χώρας, κεντρίζοντας το ενδιαφέρον διαφόρων επαγγελματικών ομάδων (αμαξηλάτες, λεμβούχοι, κ.ά.) που ανέμεναν μεγάλα κέρδη από την έλευση των ξένων επισκεπτών³²¹. Η *Ακρόπολις*, κρίνοντας την περίπτωση ευνοϊκή, πρότεινε τη διοργάνωση έκθεσης για την σταφίδα στο χώρο του Ζαπτείου μεγάρου τις ημέρες των Αγώνων³²².

Όσο πλησίαζε η ημερομηνία έναρξης των Αγώνων, η οποία είχε ορισθεί να είναι η 24^η Μαρτίου, αλλά λόγω του ότι συνέπιπτε με τη γιορτή του Πάσχα μεταφέρθηκε την 25^η Μαρτίου, πύκνωνε η ολυμπιακή αρθρογραφία, σημάδι κορύφωσης του ενδιαφέροντος αλλά και αναβρασμού για την τύχη των προσπαθειών. Ο Τύπος αφιέρωνε ειδικές στήλες για όλα τα σχετιζόμενα με τους Αγώνες ζητήματα, από τη διακόσμηση της πόλης έως τη διοργάνωση καλλιτεχνικών εκδηλώσεων και την προετοιμασία των

³¹⁹ «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες», *Νέος Αριστοφάνης*, 14.2.1896, σ. 1, 4.

³²⁰ Η *Ακρόπολις* ψέγει επανειλημμένα την κυβέρνηση Δηλιγιάννη για την απουσία ενδιαφέροντος στο ζήτημα των Αγώνων. Το επόμενο απόσπασμα είναι αντιπροσωπευτικό: «Είνε πτωχοπροδρομισμός; Είνε είδος αισθητικής καταληψίας; Είνε ξεπέτσωμα; Αυτή η κεκηρυγμένη, η βρώσα αδιαφορία της Κυβερνήσεως εις το ζήτημα των Αγώνων; Ή όλα μαζί; Οι άνθρωποι ετοιμάζονται εξ όλων των μερών του κόσμου να έλθωσιν εις Αθήνας. Και νομίζουν πολύ γεωγραφικώς βέβαια ότι εις την Ελλάδα η πρωτεύουσά της μπορεί να μη είνε μια μεγαλούπολις, να μη έχη ότι έστω και δευτερεύουσαι πόλεις της Ευρώπης, αλλ' ότι έχει εκείνα τα οποία δεν λείπουν και από χωριό... Και ιδού ότι ο εισηγητής της ιδέας όπως παρ' ημίν εγκαινιασθή η επανάληψις των διεθνών αυτών αγώνων κινδυνεύει χωρίς να το θέλη να γείνη ένας ακούσιος Αμπού διά την Ελλάδα... Ο κ. πρωθυπουργός οφείλει να υπαγορεύση εις τους αρμοδίους να κηρύξουν εις τους προσκληθέντας όλους ότι δεν κάμωμεν αγώνας, εάν χάρις εις την κυβέρνησίν του η Ελλάς πρόκειται να εξέλθη ατιμασμένη εκ της περιστάσεως αυτής», στο Φ. Β., «Χρήματα!», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.2.1896, σ. 1. Στο στόχαστρο της κριτικής του Τύπου για τη μη λήψη μέτρων που θα βελτίωναν την όψη της Αθήνας βρέθηκαν εκτός από την κυβέρνηση, η επιτροπή των Αγώνων, ο δήμος Αθηναίων και η επιτροπή Ολυμπίων, βλ. τα άρθρα, «Ταξείδια μέσα στην Αθήνα», Εφ. *Το Άστυ*, 11.1.1896, σ. 3, «Ανοικτή Επιστολή προς τον Δήμαρχον Αθηναίων», Εφ. *Ακρόπολις*, 9.1.1896, σ. 1.

³²¹ Βλ. το άρθρο του Α. Αργυρού, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η αριθμητική εν Αθήναις», Εφ. *Ακρόπολις*, 15.1.1896, σ. 1. Αναφερόμενος στα οφέλη των Αγώνων ο Τ. Φιλήμων εκτιμούσε, ότι οι εισπράξεις των εισιτηρίων θα έφθαναν καθημερινά τις 40.000 δραχ., τη στιγμή κατά την οποία η χωρητικότητα του Σταδίου άγγιζε τις 45.000 θέσεις, στο «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Νεότερα πληροφορία», Εφ. *Το Άστυ*, 23 Φεβρουαρίου 1896, σ. 1. Επίσης ο γραμματέας της επιτροπής της δεξιώσεως Μ. Λάμπρος, σε συνέντευξή του στο *Άστυ* υπολόγιζε ότι ο αριθμός των ξένων επισκεπτών θα ανερχόταν στους 34.000, στο «Πως θα δεχθώμεν τους ξένους - Συνέντευξις μετά του κ. Μιχ. Λάμπρου», Εφ. *Το Άστυ*, 7.1.1896, σ. 1.

³²² Βλ. Σπ., «Η Σταφίς κατά τους Ολυμπ. Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 13.2.1896, σ. 1. Αντίστοιχη πρόταση διατύπωσε και η Ελληνική Βιοτεχνική Εταιρία, εκδίδοντας σχετικό έγγραφο προς τους παραγωγούς και βιομηχάνους. «Η Ελληνική Βιοτεχνική Εταιρία κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες», Εφ. *Πρωία*, 16.2.1896, σ. 2, «Βιοτεχνική Έκθεσις», Εφ. *Καιροί*, 17.3.1896, σ. 2.

Ελλήνων αθλητών³²³. Ο Εμμανουήλ Ροΐδης σχολιάζει την επίμονη σπουδή του Τύπου για τη βελτίωση της όψης της Αθήνας στους *Αθηναϊκούς περιπάτους* του αναφέροντας:

«Πολύ περισσότερο παρ' όσα από τον καιρόν του Αμπού έως σήμερον έτυχε να διαβάσω εις τον ξένον τύπον υβριστικά δια την Ελλάδα, μ' έκαμαν να εντρέπωμαι αι κατά τας παραμονάς των Ολυμπιακών αγώνων συστάσεις των ιδικών μας εφημερίδων προς την αστυνομίαν και τους οικοκυραίους, να επιμεληθούν προς χάριν των ξένων την καθαριότητα των δρόμων, και να φροντίσουν να μη βρωμούν αι μάνδραι και να μην είναι τα πεζοδρόμια παραρτήματα μακκελείων και λαχανοπωλείων»³²⁴.

Παρατηρούμε στο προηγούμενο απόσπασμα, ότι 39 χρόνια μετά την κυκλοφορία του έργου του γάλλου συγγραφέα Edmond About, *Ο Βασιλεύς των Ορέων* (1857), η πικρή αίσθηση που είχε τότε δημιουργηθεί στην Ελλάδα διατηρεί τα κατάλοιπά της. Το έργο ζωντανεύοντας ένα ολόκληρο κόσμο λησταρχών, οργάνων της τάξεως, πρωτευουσιάνων, αγροτών και περιηγητών είχε εκληφθεί στη χώρα ως συκοφαντικό και δυσφημιστικό για το μικρό ελληνικό βασίλειο. Με κεντρικό ήρωα τον λήσταρχο Χατζησταύρο περιέγραφε με σατυρικό τρόπο την κοινωνία των πρώτων δεκαετιών του ελληνικού βασιλείου, όπου «ο προαιώνιος πολιτισμός και η βαρβαρότητα της αμάθειας συνταιριάζονται σε μια κωμικο - τραγική πραγματικότητα»³²⁵.

³²³Βλ. ενδεικτικά τα άρθρα, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και η 25^η Μαρτίου», Εφ. *Το Άστυ*, 20.2.1896, σ. 2, «Η διακόσμησις», Εφ. *Σκρίπ*, 26.2.1896, σ. 2, «Ελληνικοί Θίασοι», Εφ. *Καιροί*, 23.1.1896, σ. 2, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Αγωνίσματα και διατάξεις. Οι Πανελλήνιοι», Εφ. *Το Άστυ*, 18.2.1896, σ. 1 - 2.

³²⁴Οι αυτοπίες του Ε. Ροΐδη στις συνοικίες της Αθήνας συμφωνούν με αυτές των εφημερίδων ως προς το χαμηλό επίπεδο καθαριότητας, στο Εμμ. Ροΐδη, *Κείμενα για την Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*, Δ. Δημηρούλης (εισ. επιμ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004, σ. 37 - 44. Για μία παρουσίαση του καθημερινού βίου της Αθήνας της περιόδου, με πλήθος στοιχείων για θέματα που έθιγε ο Ροΐδης και οι εφημερίδες, βλ. στο Γ. Καιροφύλας, *Η Αθήνα και οι Αθηναίοι, 1834-1934. Η ζωή στην πρωτεύουσα τα πρώτα εκατό χρόνια της*, [Αθήνα] 1978, σ. 65 - 68. Αρκεί να προσθέσουμε ότι παρόμοιες περιγραφές της Αθήνας, όπου το χειμώνα οι δρόμοι της είναι βρώμικοι και το καλοκαίρι γεμάτοι σκόνη, συναντούμε τόσο μερικά χρόνια πριν την εξεταζόμενη περίοδο, όσο και μερικά χρόνια αργότερα. Αναφέρουμε ενδεικτικά τις περιγραφές του Κ. Krumbacher κατά το περιηγητικό του ταξίδι των ετών 1884-1885, στο Krumbacher, *Ελληνικό Ταξίδι. Φύλλα από το ημερολόγιο ενός ταξιδιού στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, Γ. Θανόπουλος (μτφ.), Αθήνα, Ιστορήτης, 1994, σ. 133 - 134 και του διακεκριμένου γιατρού και ακαδημαϊκού Μαρίνου Γερουλάνου, που γράφει για την Αθήνα του 1902: «Οι δρόμοι εστερούντο επιστρώματος. Τον χειμώνα ήσαν αδιάβατοι από την λάσπη, το καλοκαίρι από την σκόνη», Μ. Γερουλάνος, *Αναμνήσεις (1867-1957) - Σελίδες από την ιστορία της νεότερης ιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1996, σ. 129.

³²⁵Βλ. το κείμενο στο οπισθόφυλλο της έκδοσης, Ε. Αμπού, *Ο βασιλεύς των ορέων*, Α. Φραγκιάς (μτφ.), Αθήνα, Γαλαξίας, 1968. Δηλωτικό του κοινωνικού εύρους της αντίληψης του να δοθεί μια καλή εικόνα της χώρας στους ξένους επισκέπτες της πόλης, είναι το γεγονός της «ανακωχής» δράσης των περιβόητων πορτοφολάδων και λοιπών «μικροαπατεώνων» της πρωτεύουσας, καθώς και αυτών από διάφορα μέρη της

Έτσι η φιλοξενία των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων είχε θεωρηθεί μια πρώτης τάξεως ευκαιρία να αλλάξουν οι εντυπώσεις για την ελληνική κοινωνία. Με την προσδοκία να δοθεί μια καλή εικόνα της χώρας στο εξωτερικό, οι δημοσιογράφοι πίεζαν επιτακτικά να προσεχθούν ιδιαίτερα οι δύο πόλεις – λιμάνια της Κέρκυρας και της Πάτρας, από όπου θα έφταναν οι ξένοι επισκέπτες, ενώ συστήνεται η λήψη μέτρων ευκοσμίας στους τόπους αρχαιολογικού ενδιαφέροντος³²⁶. Η αξιοπρεπής εικόνα της χώρας στους ξένους επισκέπτες απασχολεί επισταμένα και την αρθρογραφία της *Εφημερίδος των Κυριών*. Το έντυπο της γυναικείας χειραφέτησης στη χώρα προβάλλει τους Αγώνες, υποστηρίζοντας τη μεγαλύτερη ένταξη των γυναικών στη φάση της προπαρασκευής τους, υπό το πρίσμα της ανάδειξης του κοινωνικού τους ρόλου. Στις στήλες του περιοδικού φιλοξενούνται επίσης προτάσεις για τους ενδεδειγμένους τρόπους συμπεριφοράς των γυναικών έναντι των ξένων επισκεπτών, ενώ χρήζει ιδιαίτερης μνείας η προτροπή προς τις αναγνώστριες του περιοδικού να μιλούν στις δημόσιες συναθροίσεις ελληνικά, ώστε να μην εμφανισθεί το σύνηθες φαινόμενο οι διάλογοι στο Στάδιο να γίνονται στη γαλλική ή την αγγλική γλώσσα διότι,

«θα παρουσιάσωμεν τότε προς τους ξένους εικόνα λαού εκφυλισμένου, λαού αμαθούς και αγνοούντος το κλέος και την τιμήν, ην περιάπτει εις αυτόν η ευγενής ελληνική καταγωγή του»³²⁷.

Την πρώτη πλέον εβδομάδα του Φεβρουαρίου η *Ακρόπολις* εκτιμούσε αρνητικά την κατάσταση:

Ελλάδας, οι οποίοι συμφώνησαν να αφήσουν ήσυχους τους ξένους επισκέπτες που θα συνέρρεαν στην Αθήνα. W. Christmas, *The Life of King George of Greece*, London, χ.ε. 1914, σ. 170 - 171. Από τα πολλά δημοσιεύματα στον Τύπο πληροφορούμαστε, ότι δεν έλειψε και η εισαγωγή «λωποδυτικών στοιχείων» από άλλες χώρες, λόγω των Αγώνων. Για το παράδοξο φαινόμενο της εμφανίσεως ξένων «λωποδυτών», όπως αποκαλούνταν στον Τύπο, βλ. «Εκδίδωξιν λωποδυτών», Εφ. *Το Άστυ*, 18.2.1896, σ. 2, «Καλόγηρος κλέπτων», Εφ. *Καιροί*, 4.4.1896, σ. 3.

³²⁶Οι συστάσεις προς τους αρμοδίους για την ευπρόσωπη εικόνα της χώρας γίνονται με καυστικό τρόπο, φανερώνοντας τη μεγάλη αγωνία οι επικείμενοι Αγώνες να αφήσουν θετικές εντυπώσεις στους ξένους επισκέπτες. Είναι ενδεικτικό το επόμενο απόσπασμα που απευθύνεται στον υπουργό Εσωτερικών για τη λήψη σχετικών μέτρων: «Κύριε υπουργέ των Εσωτερικών, μη ξεχάσετε μίαν ωραίαν εγκύκλιον. Κράνος, στολή, ξίφος, πιστόλι μη μου άπτου όλοι οι αστυφύλακες... Μη τυχόν παρουσιασθή κανείς με βλαχοκάλτσες, με τσαρούχια και με μπλούζαν!... η Ελλάς είμεθα βέβαιοι δεν έχει να φοβηθή πάλιν από νέας παρακινδυνευμένας και αδίκους παρεξηγήσεις, και παραλόγους επιθέσεις εις το μέλλον», στο μ., «Ολυμπιακοί Αγώνες - Αι Επαρχία», Εφ. *Σκρίπ*, 16.2.1896, σ. 1.

³²⁷«Αι Ελληνίδες εις τους Ολυμπιακούς Αγώνας», *Εφημερίς των Κυριών*, 25.2.1896, σ. 1 - 2. Για μια διεξοδική παρουσίαση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας διαμέσου της *Εφημερίδος των Κυριών*, βλ. Ε. Φουρναράκη, «Ο ολυμπισμός των κυριών. Οι διεθνείς ολυμπιακές διοργανώσεις (1896, 1906) και η *Εφημερίς των Κυριών*», στο Χ. Κουλούρη, (επιμ. εισ.) *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1906*, ό.π., σ. 337-380.

«Το να γείνη πλέον ότι πρέπει δια τους Ολυμπιακούς αγώνας το θεωρούμεν εντελώς αδύνατον. Αδύνατον όχι τόσον δι' έλλειψιν χρόνου... αλλά διότι είμεθα Ρωμηοί»³²⁸.

Το αίσθημα της κατήφειας που συνόδευε την υπόθεση των Αγώνων στις αρχές Φεβρουαρίου του 1896, επεδίωξε να μεταβάλλει με άρθρο του ο Β. Γαβριηλίδης. Περισσότερο από ένα μήνα πριν από την έναρξή τους, εικάζουμε ότι έγινε αντιληπτό, τουλάχιστον από τον Γαβριηλίδη, πως αυτή η ατμόσφαιρα ενείχε τον κίνδυνο να βλάψει την υπόθεση. Αναφερόμενος στο ενδιαφέρον του «πολιτισμένου κόσμου» για τους Αγώνες, μεταφέρει σε άλλο πεδίο, από αυτό της τρέχουσας προετοιμασίας τους, την σκοπιά της ανάλυσής του. Στρέφεται στην εθνική τους σημασία, προσπαθώντας με τον τρόπο αυτό να κινητοποιήσει το κρατικό ενδιαφέρον και την κοινή γνώμη. Επιχειρώντας να αναδείξει την «εθνική» αποστολή που επιτελούσε η αναβίωση των Αγώνων σημειώνει:

«Η αρχαιότης θα μας χρησιμεύση ως το ωραίον πρόσχημα υπό το οποίον θα ωφεληθώμεν ως έθνος νεώτερον, ακριβώς ένεκα της εταιρίας του έχον αξιώσεις νέας επιβολής και νέας κυριαρχίας επί του ανατολικού κόσμου. Το νεώτερον έθνος είνε υπό πολλές επόψεις ηδικημένον, ας το ομολογήσωμεν. Η νεωτέρα πατρίς εις την εκτίμησιν την ευρωπαϊκήν δεν έχει την πρέπουσαν θέσιν...Αλλ' ο καιρός επέστη ίνα η πλάνη αύτη διαλυθή»³²⁹.

Μετά την αναφορά αυτή δίνεται η αφορμή στον Β. Γαβριηλίδη, να υποστηρίξει ότι η απουσία μέριμνας για απλά πράγματα, όπως η καθαριότητα, θα έχει συνέπειες, με πιο σημαντική, «να χάσωμεν πολύτιμον ευκαιρίαν εθνικής αυτόχρημα αναγεννήσεως, την οποία προσδοκώμεν από τους αγώνας αυτούς»³³⁰.

Τις προσδοκίες με τις οποίες πλαισίωσε η *Ακρόπολις* το ολυμπιακό εγχείρημα δεν έδειχνε να ασπάζεται το *Άστυ*. Χαμηλώνοντας τον πήχυ σημείωσε σε άρθρο της, ότι πολύ δύσκολα οι Ευρωπαίοι θα επέλεγαν να ταξιδέψουν στην Αθήνα, όταν έχουν την ευκαιρία

³²⁸Σπ., «Μια Πρότασις», Εφ. *Ακρόπολις*, 7.2.1896, σ. 1.

³²⁹Γ.Β., «Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 4.2.1896, σ. 1. Στα λόγια του Βλάση Γαβριηλίδη εντοπίζεται η ειδική σχέση Ελλάδας – Δυτικής Ευρώπης κατά τον 19^ο αιώνα, για την οποία η Κουλούρη επισημαίνει ότι η Ευρώπη ήταν την ίδια στιγμή μια απειλή, ένα πρότυπο ανάπτυξης και ένας κριτής, στο Koulouri, «The First Modern Olympic Games in Athens 1896 in the European Context», http://www.desk.c.u-tokyo.ac.jp/down/loads_5_Koulouri2.pdf, 5.3.2011, σ. 59-76.

³³⁰Στο ίδιο, σ. 1.

να μεταβούν για αναψυχή στην Αίγυπτο, όπου οι παροχές τουριστικών υπηρεσιών προς τους επισκέπτες της ούτε καν συγκρίνονταν με της ελληνικής πρωτεύουσας. Τονίζεται ότι η έξωθεν προβολή των Αγώνων με εξαίρεση αμερικανικές και αγγλικές εφημερίδες και σε κάποιες περιπτώσεις και γερμανικές, ήταν μικρή και υπογραμμίζεται η αδιαφορία του γαλλικού Τύπου. Κατά το συντάκτη του άρθρου, το κύριο σώμα των επισκεπτών θα προερχόταν από τους ομογενείς της Αιγύπτου και όχι της Ρωσίας ή και της Ρουμανίας. Καταλήγοντας το δημοσίευμα, δίνει απάντηση σ' αυτούς που έτρεφαν ή καλλιεργούσαν μεγάλες προσδοκίες για την άφιξη ξένων επισκεπτών:

«δια των ανωτέρω παρατηρήσεών μας να ρίψωμεν ολίγο νερό εις το δυνατό κρασί των φρονούντων, ότι αι Αθήναι κατά τας εορτάς του Μαρτίου θ' αποβούν ορμητήριον όλης της υφηλίου»³³¹.

Τις εκτιμήσεις της εφημερίδας για χαμηλή προσέλευση των ξένων επισκεπτών επιβεβαιώνει σε συνέντευξη του στο *Άστυ* ο Βικέλας, υποστηρίζοντας ταυτόχρονα, ότι το διάστημα που απομένει μπορεί να αξιοποιηθεί για την προσέλκυση ρεύματος επισκεπτών και για την αύξηση του αριθμού των ξένων αθλητών. Στο τέλος της συνέντευξης, αφού δηλώνει αισιόδοξος για την τελική επιτυχία του εγχειρήματος, επιχειρεί να αναδείξει τα θετικά του στοιχεία απαριθμώντας τις νέες αθλητικές εγκαταστάσεις που συνδυάζονται με την ώθηση στη σωματική άσκηση, τις αναφορές του ξένου Τύπου στην Ελλάδα και στο εσωτερικό πεδίο την μετατόπιση της προσοχής σε αντικείμενα, τα οποία εκφεύγουν από «τα συνήθη θέματα της μεμψιμοιρίας μας»³³².

Οι υπέρμετρες ελπίδες που είχαν καλλιεργηθεί αναφορικά με την άφιξη μεγάλου αριθμού επισκεπτών, είχαν δημιουργήσει μια άνευ προηγουμένου προσμονή κέρδους από την ενοικίαση χώρων διαμονής σε επισκέπτες τις ημέρες των Αγώνων. Για το λόγο αυτό δε λείπουν ακόμη και περιστατικά εκδίωξης ενοικιαστών. Ο πυρετός του κέρδους είχε οδηγήσει φτωχές γυναίκες να καταφύγουν σε δάνεια, «επί αδρώ τόκω», προκειμένου να ευπρεπίσουν τα δωμάτιά τους και μετά να τα ενοικιάσουν σε υψηλές τιμές. Όταν

³³¹Γ.Π., «Ολίγο νερό στο κρασί», Εφ. *Το Άστυ*, 18.2.1896, σ. 1. Σε συνέχεια του άρθρου αυτού, ο ίδιος δημοσιογράφος κατηγορούσε σε επόμενο δημοσίευσμά του τους αρμοδίους για την οργάνωση των Αγώνων, ότι εργάζονταν «καρκινοειδώς» και όχι με ηλεκτρική ταχύτητα. Η κριτική αφορούσε κυρίως τον δήμο Αθηναίων, ενώ επικροτούνταν η λήψη σχετικών μέτρων από τον δήμο Πειραιά, στο Γ.Π., «Τι θέλουν οι ξένοι», Εφ. *Το Άστυ*, 21.2.1896, σ. 1.

³³²«Συνομιλία μετά του κ. Δ. Βικέλα - Η επιτυχία των Αγώνων», Εφ. *Το Άστυ*, 21.2.1896, σ. 1.

όμως οι ελπίδες αθρόας προσέλευσης επισκεπτών διαψεύστηκαν, οι ευθύνες δεν είχαν έναν μόνο αποδέκτη³³³.

Αποτυπώνοντας τη γεωγραφία των επισκεπτών των Αγώνων, η εφημερίδα *Σκρίπ* δημοσιεύει αναλυτικό κατάλογο με τους τόπους προέλευσής τους. Η πλειοψηφία τους προέρχεται από ομογενείς της Αλεξάνδρειας, της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης. Έπονται οι εντός συνόρων Έλληνες που ταξίδεψαν από τις επαρχίες με πρώτους τους Πατριούς, και ύστερα ακολουθούν οι ξένοι επισκέπτες³³⁴.

Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα σκεπτικισμού, αναφορικά με τους Αγώνες, επανέφερε από άλλη οπτική το ζήτημα της οικονομικής τους στήριξης. Σε άρθρο της εφημερίδας *Σκρίπ* σημειώνεται, ότι οι αιτίες της ρητής δήλωσης του Τρικούπη, ότι «το Κράτος δεν δύναται να καταβάλει ουδέ οβολόν», είχαν σχέση με τον αντίκτυπο που επρόκειτο να έχει στις διαθέσεις των δανειστών η αντίθετη επιλογή. Σε αποτυχία εξάλλου σημειώνεται ότι κατέληξε η συλλογή εράνων, καθώς η κοινωνία δεν έτεινε ευήκοα ώτα στις παρακλήσεις των μελών της επιτροπής³³⁵. Σε άλλο άρθρο τις παραμονές των Αγώνων, υποστηριζόταν ότι το έλλειμά τους βρισκόταν στις 200.000 δρχ., ποσό το οποίο παρέπεμπε στην αρχική εκτίμηση του Coubertin για το κόστος της οργάνωσης. Ως υπεύθυνη της υπέρβασης, υποδεικνυόταν η επιτροπή των Αγώνων³³⁶.

Στη νευρικήτητα που επικρατούσε εντός της χώρας για την αίσια κατάληξη του εγχειρήματος, προστέθηκε και το ακανθώδες ζήτημα της γερμανικής συμμετοχής. Η

³³³ Αδ., «Αυτοί οι Αγώνες», Εφ. *Εστία*, 21.3.1896, σ. 2. Πενήντα ημέρες πριν από τους Αγώνες, σε άρθρο της ίδιας εφημερίδας, σημειώνεται ότι στις δηλώσεις των σπιτιών προς φιλοξενία των ξένων επισκεπτών οι ιδιοκτήτες δεν προέβαλλαν αυστηρούς όρους. Το αντίθετο, υπήρχαν και ορισμένοι «διατεθειμένοι να δεχθώσι και δωρεάν ξένους κατά τας προς την επιτροπήν δηλώσεις», στο «Ολυμπιακοί Αγώνες - Διάφοροι Ειδήσεις», Εφ. *Εστία*, 4.2.1896, σ. 3.

³³⁴ Μ., «Ολυμπιακοί Αγώνες - Στατιστική των Ξένων», Εφ. *Σκρίπ*, 20.3.1896, σ. 1. Σε προηγούμενο άρθρο της η εφημερίδα, διαπίστωνε τα εξής: «και εις το ζήτημα τούτο της αφίξεως ξένων, τον αριθμόν των οποίων η Επιτροπή ανεβίβαζεν εις πεντακιςχιλίους καταφαίνεται η επιπολαίως και φαντασιοπληκτική αισιοδοξία της επιτροπής», στο «Οι αφιχθέντες ξένοι», Εφ. *Σκρίπ*, 19.3.1896, σ. 2. Ο αριθμός των επισκεπτών τις ημέρες των Αγώνων στην πρωτεύουσα έχει εκτιμηθεί ότι ανήλθε στις 50.000. Βλ. Τ. Ευαγγελίδης, *ό.π.*, σ. 712.

³³⁵ Διερευνώντας τους λόγους της αρνητικής στάσης της κοινωνίας, η εφημερίδα παραθέτει ένα αληθινό συμβάν, στο οποίο καταστημάτωνάρχης του κέντρου της Αθήνας διηγείται τι συνέβη, όταν τον επισκέφθηκε η ερανική επιτροπή για τους Αγώνες, ζητώντας την υλική συνδρομή του. Ο διάλογος, όπως παρατίθεται στο άρθρο, είναι ιδιαίτερα αποκαλυπτικός: «-Και ποιός είσθε σεις; Ηρώτησεν ο αφελής αστός. -Είμεθα τα μέλη της Επιτροπής.. -Ποίός είναι ο Πρόεδρος; -Ο Διάδοχος... -Και πόσα έδωκεν ο Διάδοχος διά τους Αγώνας, διά να δώσω και εγώ αναλόγως;», στο «Δεν έδωκαν όλοι», Εφ. *Σκρίπ*, 24.2.1896, σ. 1.

³³⁶ Συγκεκριμένα τονίζεται, ότι «η Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων εις την χρεωκοπίαν αυτήν έφθασεν εξ ελλείψεως μεθόδου, συστήματος και οργάνωσης. Ας ανταποκριθή εις τα χρέη της όπως ημπορεί. Οι φορολογούμενοι καμμίαν υποχρέωσιν δεν έχουν να πληρώσουν τα 'σπασμένα πιάτα'», στο «Η Χρεωκοπία των Αγώνων», Εφ. *Το Άστυ*, 11.3.1896, σ. 1.

Ένωση των Γυμναστικών Σωματείων της Γερμανίας (Deutsche Turnerschaft) έχοντας τις δικές της γυμναστικές γιορτές, κατανοούσε τη σωματική αγωγή ως εθνικού χαρακτήρα θεσμό, σε πλήρη δηλαδή αναντιστοιχία με το εγχείρημα διεθνισμού τους³³⁷.

Η απορριπτική στάση του γερμανικού αθλητικού κόσμου, έναντι της προσπάθειας ανασύστασης των Αγώνων που είχε εκφραστεί με την απουσία επίσημης εκπροσώπησης των γερμανικών σωματείων στο αθλητικό συνέδριο της Σορβόνης, απέκτησε ένα ακόμη επιχείρημα από δημοσίευμα στην γαλλική εφημερίδα *Gil Blas*, τον Ιούνιο του 1895. Σε αυτό ο Coubertin, κληθείς να σχολιάσει τη γερμανική απουσία στο συνέδριο, αναφέρει ότι αυτή υπήρξε εμπρόθετη. Η συνέντευξη του βαρόνου κρίθηκε αντι – γερμανική στην ίδια την Γερμανία, προκαλώντας αντιδράσεις και στην Αθήνα³³⁸. Ήδη όμως από τις 19 Απριλίου 1895, το *Άστυ* δημοσίευε με επιφύλαξη την είδηση, ότι τα γερμανικά αθλητικά σωματεία είχαν αποφασίσει να μην λάβουν μέρος στους Αγώνες της Αθήνας³³⁹.

Στην ελληνική πρωτεύουσα η στάση του βαρόνου σε όλη αυτή την περίοδο δεν του είχε αφήσει και πολλούς υπερασπιστές. Στα τέλη του 1895 ο Τύπος εξεμάνη από την συμπεριφορά του, κλιμακώνοντας τις επιθέσεις στο πρόσωπό του. Τασσόμενες υπέρ των Γερμανών, οι ελληνικές εφημερίδες εκτιμούσαν ότι το «γερμανικό επεισόδιο» θα έληγε με διπλωματική παρέμβαση, υποστηρίζοντας ότι η ελληνική κυβέρνηση επρόκειτο να καταδείξει με τον πρέποντα τρόπο, ότι οι λόγοι του Coubertin δεν είχαν σημασία εφόσον η Ελλάδα διοργανώνει τους Αγώνες, στέλνοντας τις προσκλήσεις συμμετοχής σε αυτούς. Οι εξηγήσεις που έδωσε ο Φιλήμων δεν άφηναν το παραμικρό περιθώριο παρερμηνειών για την επίσημη ελληνική στάση³⁴⁰.

³³⁷ Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 290-291. Ο συνολικός αριθμός των προσκλήσεων που απεστάλησαν σε αθλητικούς συλλόγους προκειμένου να δηλώσουν συμμετοχή στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας ανήλθε στις 2500, Georgiadis, *ό.π.*, σ. 126.

³³⁸ Young, *ό.π.*, σ.132.

³³⁹ Βλ. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι Γερμανοί», Εφ. *Το Άστυ*, 19.4.1895, σ. 1.

³⁴⁰ Ο γενικός γραμματέας της επιτροπής των Αγώνων παρατηρούσε ότι είναι λυπηρό η Γερμανία, μια χώρα όπου συστηματικά καλλιεργήθηκαν τα ελληνικά γράμματα, να παρεξηγεί την πρόσκληση και το σκοπό της Ελλάδας, συμπληρώνοντας ότι ελπίζει να ακολουθήσει διάψευση εκ μέρους του βαρόνου, ο οποίος συν τοις άλλοις, δεν είχε δικαίωμα να προσβάλει την υπόληψη του γερμανικού έθνους. Μετά τη δυσμενή τροπή που έλαβε το ζήτημα, η επιτροπή των Αγώνων απευθύνθηκε στον Έλληνα επιτετραμμένο στο Βερολίνο, Κλέωνα Ραγκαβή, προκειμένου να προβεί στις δέουσες ενέργειες, ώστε τελικώς να αρθούν οι αντιρρήσεις των γερμανικών αθλητικών συλλόγων. Επιπλέον θα στρεφόταν προς τον William Gebhardt, ελπίζοντας ότι η παρέμβασή του θα έλυne κάθε παρεξήγηση. Βλ. αναλυτικά, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Η Ελλάς διαμαρτυρόμενη. Το επεισόδιον των Γερμανών», Εφ. *Ακρόπολις*, 21.12.1895, σ. 5. Στις αναφορές τους οι εφημερίδες στρέφονταν με οργή εναντίον της «γαλατικής θρασύτητος», στο «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ.

Ο Coubertin απέστειλε προς τον αρχισυντάκτη της *Εθνικής Εφημερίδος* επιστολή, με την οποία διέψευθε, όσα ανέγραφε η *Gil Blas*. Για να ενισχύσει μάλιστα τους λόγους του, στο υστερόγραφο, πρότεινε το διορισμό από τους γυμναστικούς συλλόγους της Γερμανίας ενός εκπροσώπου, προκειμένου να συμμετάσχει στη ΔΟΕ³⁴¹. Μετά την κατηγορηματική διάψευση εκ μέρους του Coubertin και τις εργώδεις ενέργειες των Gebhardt και Ραγκαβή το ζήτημα έπαυσε, αφήνοντας όμως πικρή γεύση στη γερμανική πλευρά. Σε ότι αφορά τον Coubertin, έλαβε στις 7 Φεβρουαρίου 1896 ένα τηλεγράφημα από τον Φιλήμονα, στο οποίο τονιζόταν συγκαταβατικά: «Η Ελληνική Επιτροπή ουδέποτε πίστεψε τα λόγια που καταλογίσθηκαν στον άνθρωπο που είχε την πρωτοβουλία αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων»³⁴².

Δύο εβδομάδες πριν την έναρξη των Αγώνων, η *Ακρόπολις* φιλοξενεί επιστολή του Coubertin. Ο διεθνής χαρακτήρας του εγχειρήματος και η αυταπάρηση που επέδειξε για τη συμμετοχή αθλητικών συλλόγων από διάφορα κράτη, είναι το κύριο μήνυμα της παρέμβασής του. Μια αιχμηρή παρατήρησή του όμως είναι φανερό ότι αποσκοπεί να υπενθυμίσει τον πρωταγωνιστικό του ρόλο στην υπόθεση έπειτα από μήνες απουσίας:

«Αγνοώ εάν είναι γνωσταί ακριβώς εν Ελλάδι αι δυσχέρειαι τας οποίας συνεπήγετο...η πραγμάτωσις των Ολυμπιακών αγώνων. Εκ πολλών ενδείξεων εικάζω ότι δεν είναι γνωστοί»³⁴³.

Καιροί, 14.2.1896, σ. 2. Τέλος, για την αίσθηση που προκάλεσε το ζήτημα στον γερμανικό Τύπο και για τις ευρύτερες πολιτικές του διαστάσεις, βλ. «Το Σκάνδαλο των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 3.1.1896, σ. 1.

³⁴¹ Βλ. ολόκληρη την επιστολή στη βερολινέζικη εφημερίδα, «Άτιτλο», Εφ. *Παλιγγενεσία*, 3.1.1896, σ. 1.

³⁴² Young, *ό.π.*, σ. 132 - 133. Στο Βερολίνο, οι Gebhardt και Ραγκαβής, συγκρότησαν πολυμελή επιτροπή με σκοπό την εξασφάλιση της γερμανικής αθλητικής συμμετοχής. Επίτιμος πρόεδρος της επιτροπής ήταν ο πρίγκιπας Phillipe von Hohenlohe, γιος του αρχικαγκελάριου της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, για τον οποίον μαθαίνουμε από τις εφημερίδες, ότι είχε νυμφευθεί την Χαρίκλεια Υψηλάντη -κόρη του πρέσβη Γρηγορίου Υψηλάντη και της Ελένης Σίνα- και έτρεφε ζωνήρη συμπάθεια για την Ελλάδα. Το ακόλουθο περιστατικό με πρωταγωνιστές τον αυτοκράτορα Γουλιέλμο και τον Κ. Ραγκαβή είναι χαρακτηριστικό της μεταστροφής του κλίματος στην Γερμανία: «ο αυτοκράτωρ φαίνεται ευνοϊκώς διατεθειμένος υπέρ της συμμετοχής Γερμανών εις τους Ολυμπιακούς αγώνας, διότι προ τινων ημερών εν τη Αυλή κατά τας υποδοχάς, τας λαβούσας χώρα ένεκα της εικοσιπενταετηρίδος της γερμανικής ενότητος πλησιάσας τον κ. Ραγκαβήν, πρέσβυν της Ελλάδος τον ηρώτησε μειδιών, αν θέλη να στείλη όλους τους αθλητικούς συλλόγους της Γερμανίας εις την Ελλάδα και αν ούτοι θα γυμνασθώσι γυμνοί ως οι αρχαίοι Σπαρτιάται», στο «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Δευτέρα συνέλευσις εν Βερολίνω», Εφ. *Κόθηρα*, 15.1.1896, σ. 4.

³⁴³ «Επιστολή του Βαρώνου Κουμπερτέν προς την 'Ακρόπολιν'», Εφ. *Ακρόπολις*, 11.3.1896, σ. 2. Η δημοσίευση της επιστολής του Coubertin πλαισιωνόταν από την είδηση επισφράγισης της συμμετοχής Γερμανών αθλητών στους Αγώνες της Αθήνας. Το «ευφρόσυνον άγγελμαν» μετέφερε από το Βερολίνο ο δημοσιογράφος Κλεάνθης Νικολαΐδης. Βλ. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες εν Γερμανία. Η τελευταία συνέλευσις εν Βερολίνω», Εφ. *Ακρόπολις*, 11.3.1896, σ. 2.

Η υφέρπουσα αγωνία αναγνώρισης της συμβολής του στην υπόθεση, εκδηλώνεται σε μια περίπτωση, κατά την οποία το ζήτημα της συμμετοχής Γερμανών αθλητών στους Αγώνες είχε προκαλέσει συσσωρευμένη δυσαρέσκεια προς το πρόσωπό του. Οι σχέσεις Ελλάδας και Γερμανίας, επιβαρυνμένες από την κήρυξη της πτώχευσης, κατά το διάστημα αυτό, κινούνται κυριολεκτικά σε τεντωμένο σχοινί, λόγω της εκκρεμότητας διευθέτησης του οικονομικού συμβιβασμού. Άλλωστε ο χειρισμός της υπόθεσης του βαρόνου Hammerstein³⁴⁴, το διάστημα αυτό είχε δείξει, ότι η ελληνική πλευρά ήταν αποφασισμένη να μην ανοίξει εστία αντιπαράθεσης με τη Γερμανία για ένα ζήτημα ήσσονος σημασίας. Αυτό δείχνει και η επιστράτευση του Κ. Ραγκαβή.

Στην Αθήνα μια ακόμη απροσδόκητη εστία προστριβών ανέκυψε στο πλαίσιο της διεξαγωγής των Πανελλήνιων προκριματικών αγώνων, στους οποίους προσδόθηκε μεγάλη σημασία, διότι αποτελούσαν το δείκτη μέτρησης για την τελική επιλογή των ελλήνων αθλητών που θα συμμετείχαν στους Αγώνες. Η διάρκεια των αγώνων θα ήταν τρεις ημέρες, από την 9^η έως 11^η Μαρτίου, και θα διοργανώνονταν στο υπό κατασκευή Παναθηναϊκό Στάδιο³⁴⁵. Το πανηγυρικό κλίμα ανατράπηκε την πρώτη κιόλας ημέρα των αγώνων, όταν η οργανωτική επιτροπή απαγόρευσε σε όλους τους ανθρώπους του Τύπου να παρακολουθήσουν το αγωνιστικό πρόγραμμα από την αρχικά προορισμένη γι' αυτούς θέση μέσα στον αγωνιστικό χώρο. Οι εφημερίδες δεν έμειναν άπραγες. Αποτελώντας το

³⁴⁴Ο Hammerstein ανήκε στην ομάδα των ηγετών του συντηρητικού κόμματος της πρωσικής βουλής και ήταν διευθυντής εφημερίδας. Εξαιτίας μιας αξιόποινης πράξης, για την οποία κατηγορήθηκε στη χώρα του, κατέφυγε ως φυγόδικος στην Αθήνα, τον Σεπτέμβριο του 1895, με το ψευδώνυμο Έβερετ. Πρώσος αστυνομικός εντόπισε τα ίχνη του και ζήτησε με ένταλμα σύλληψης μέσω του Γερμανού πρέσβη στην Αθήνα την παράδοσή του. Μία τέτοια πράξη όμως, εκτός του ότι προσέκρουε στη μη ύπαρξη συνθήκης εκδόσεως, αντίκειτο και στην ελληνική νομοθεσία. Αυτή η λεπτομέρεια δεν εμπόδιζε τους υπουργούς Εξωτερικών και Εσωτερικών Α. Σκουζέ και Κ. Μαυρομιχάλη αντίστοιχα, να διατάξουν με τη σύμφωνη γνώμη του Δηλιγιάννη, έλληνες αστυνομικούς να συλλάβουν τον βαρόνο, ο οποίος οδηγήθηκε σε ιταλικό ατμόπλοιο στον Πειραιά, όπου τον παρέλαβε ο Πρώσος αστυνομικός. Βλ. Γ. Ν. Φιλάρετος, *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι (1821-1897)*, Αθήνα 1897, σ. 304 - 305. Οι χειρισμοί της ελληνικής κυβέρνησης στην υπόθεση Hammerstein αποτυπώνουν εύληπτα τις συνέπειες από τη δεινή οικονομική θέση της χώρας σε διπλωματικό επίπεδο. Τη συλλογιστική αυτή ανέλυε με το άρθρο της η εφημερίδα *Παλιγγενεσία*. Βλ. σχετικά, «Ο Χαμμερστάϊν», Εφ. *Παλιγγενεσία*, 3.1.1896, σ. 1.

³⁴⁵Αργυρός, *ό.π.*, σ. 11 - 12. Για τους Πανελλήνιους προκριματικούς αγώνες, βλ. αναλυτικά τα άρθρα, «Οι Πανελλήνιοι», Εφ. *Ακρόπολις*, 9.3.1896, σ. 1, «Ολυμπιακοί Αγώνες. Οι Πανελλήνιοι», Εφ. *Εστία*, 9.3.1896, σ. 3, «Οι Πανελλήνιοι Αγώνες. Πρώτη ημέρα», Εφ. *Πρωία*, 9.3.1896, σ. 2. Σημειώνεται, ότι στους αγώνες συμμετείχαν και δύο αθλητές από την Κύπρο, που είχαν λάβει μέρος στους Παγκύπριους αγώνες (2 & 4 Φεβρουαρίου 1896). Πρόκειται για τους Α. Ανδρέου και Κ. Νικολαΐδη. Ο πρώτος έπειτα και από τη συμμετοχή του στους Πανελλήνιους αγώνες, κατάφερε να προκριθεί στους Ολυμπιακούς Αγώνες στο αγώνισμα των 110 μ. με εμπόδια. «Οι Παγκύπριοι Αγώνες», Εφ. *Το Άστυ*, 18.2.1896, σ. 2 και Α. Κ. Σοφοκλέους, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 1896 και 1906 μέσα από τις Κυπριακές Εφημερίδες. Η Κυπριακή Συμμετοχή και η Εθνική Έξαρση*, Λευκωσία, Ινστιτούτο Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Intercollege, 2004, σ. 55, 57.

στιβαρό πυλώνα υποστήριξης των Αγώνων από τον Ιούνιο του 1894, αντέδρασαν συντονισμένα, άμεσα και δραστικά³⁴⁶. Η κοινή στάση των αθηναϊκών εφημερίδων συνοδεύθηκε από οξύτατο περιεχομένου επιθέσεις, εναντίον όσων περιφρόνησαν το ρόλο τους στην υπόθεση των Αγώνων. Η *Εφημερίς* έκανε λόγο για «ανοίκειο διαγωγής» της επιτροπής απέναντι στην ελληνική δημοσιογραφία, ενώ η διάκριση η οποία παρουσιάστηκε μεταξύ Ελλήνων και ξένων εκπροσώπων του Τύπου στη διάρκεια των Πανελληνίων αγώνων, επικρίθηκε ως τεκμήριο, «όχι πολιτισμού αλλά μόνον γραικυλισμού»³⁴⁷.

Ο Τύπος που μόνο αυτή την αντιμετώπιση δεν περίμενε από τους υπευθύνους των Αγώνων, προχώρησε σε επίδειξη της επιρροής του στην κοινή γνώμη. Ενημερώνοντας το αναγνωστικό της κοινό για όσα συνέβησαν στο Στάδιο, η *Εστία* έκανε λόγο για επιβεβλημένη «σιωπή» έναντι των Πανελληνίων αγώνων³⁴⁸. Η κήρυξη ενημερωτικού εμπάργκο είχε ως συνέπεια και τη μη δημοσιοποίηση των οργανωτικών τους υστερήσεων. Ο Ι. Χρυσάφης επιρρίπτει τις ευθύνες της οργανωτικής ανεπάρκειας στον «αλυτάρχη» και «αγωνοδίκη» Κ. Μάνο, προσωπική επιλογή του διαδόχου για τη θέση αυτή. Πλην όμως, διευκρινίζει, ότι η απουσία δημοσιογραφικών κρίσεων συντέλεσε, ώστε να μη γίνουν γνωστές στην κοινή γνώμη³⁴⁹.

Παρά το γεγονός ότι τα τεκταινόμενα στους Πανελληνίους αγώνες βρέθηκαν στο ημίφως του δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος, η *Εστία* έσπασε τη διακηρυγμένη «σιωπή» της, για να στρέψει τα βέλη της προς τους αρμοδίους, επειδή με τις συμπεριφορές τους παραγκώνισαν με επιδεικτικό τρόπο τους αθλητές, αποβλέποντας στην προσωπική τους προβολή. Η κριτική αναφέρεται στην «θορυβώδη επιδεικτικότητα των εξουσιών», που

³⁴⁶ Βλ. αναλυτικά στο άρθρο, «Ο Τύπος και οι Αγώνες», Εφ. *Το Άστυ*, 12.3.1896, σ. 1.

³⁴⁷ «Άτιτλο», *Εφημερίς*, 11.3.1896, σ. 1.

³⁴⁸ «Δελτίον», Εφ. *Εστία*, 10.3.1896, σ. 1. Το *Άστυ* με αγανάκτηση υπενθύμιζε τη συνεισφορά του Τύπου στο εγχείρημα σημειώνοντας: «Τους Αγώνες διοργάνωσεν ο τύπος. Όταν ο κ. Τρικούπης εξήτει να τους ματαιώση - ίσως προβλέπων τα σημερινά σκάνδαλα - εξηγείτο ολόκληρος, και μια φωνή επέβαλλε την τέλεσίν των. Κατόπιν ενθουσίαζε τους ομογενείς διά των άρθρων του και επροκάλει υπέρ αυτών το ενδιαφέρον του πολιτισμένου κόσμου. Υπεδείκνυε, παρότρυνεν, ενεθάρρυνε...παρείδε τα ασυγχώρητα λάθη, τα οποία διεπράττοντο...Αντ' αυτού ο τύπος δεν απήτησε τίποτε. Μιαν θέσιν μόνον εξήτησε εις το Στάδιον... Αντ' αυτού του ερρίφθη η ελεημοσύνη μιας ελεεινής κερκίδος... Η σταγών εξεχειλίσε το ποτήρι». «Η θέσις του Τύπου», Εφ. *Το Άστυ*, 11.3.1896, σ. 1.

³⁴⁹ Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 297, 302, 305, 308. Σοβαρά επίσης προβλήματα παρουσιάστηκαν και κατά τη διοργάνωση των ποδηλατικών αγώνων στο Φάληρο και γενικότερα στην προετοιμασία των ποδηλατών. Βλ. τα σχετικά άρθρα, «Ολυμπιακοί Αγώνες. Οι ποδηλατικοί αγώνες - Παιδαριώδη πράγματα», Εφ. *Σκρίπ*, 18.3.1896, σ. 1, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Αι προετοιμασίοι - Νεώτεροι Ειδήσεις - Αποχή ποδηλατών», Εφ. *Το Άστυ*, 14.3.1896, σ. 1, «Άτιτλο», Εφ. *Εστία*, 9.3.1896, σ. 3.

σημειώθηκε σε βάρος των πρωταγωνιστών των αγώνων. Εκτός από τις αναφορές για τη συμπεριφορά των αρμοδίων θίγεται και το θέμα της διατίμησης των εισιτηρίων του Σταδίου. Οι τιμές τους χαρακτηρίζονται ως «πλουτοκρατικά», και η ενδεχόμενη ψυχρότητα ή και αδιαφορία των Ελλήνων πολιτών «προς την εθνικωτέραν των εορτών», χρεώνεται στους αρμοδίους³⁵⁰.

Οι επιθέσεις του Τύπου στους υπεύθυνους των Αγώνων γίνονται πιο ήπιες από τα μέσα Μαρτίου, αν και δε λείπουν δημοσιεύματα με επικριτικό περιεχόμενο. Σταδιακά όμως κυριαρχούν εκείνα που έχουν θετικές αναφορές στο γεγονός³⁵¹. Παραμονές της έναρξης των Αγώνων, υπάρχει οργανισμός ετοιμασιών που διακωμωδείται στον *Νέο Αριστοφάνη*³⁵². Ο Τ. Φιλήμων μιλώντας σε φιλικό του κύκλο για το κλίμα των ημερών, παρατηρούσε ότι η ελληνική πραγματικότητα, «ομοιάζει προς μέγα φρενοκομείον»³⁵³.

Πράγματι τις τελευταίες εβδομάδες, μέχρι την τέλεση των Αγώνων, είχε καταλάβει φρενίτιδα τους αρμοδίως εμπλεκόμενους, αλλά και τους απλούς πολίτες. Αυτό προκύπτει από την αδιάκοπη βροχή δημοσιευμάτων για ένα πλήθος μικρών και μεγάλων ζητημάτων, κοινή συνισταμένη των οποίων υπήρξε η παράδοση μιας καλής εικόνας της Αθήνας και της χώρας συνολικά στους ξένους αθλητές, επισήμους και επισκέπτες³⁵⁴.

Στο βωμό μιας ευπρόσωπης Αθήνας παρουσιάστηκαν στις εφημερίδες απόψεις που ενθάρρυναν κοινωνικούς αποκλεισμούς, εν αναμονή μάλιστα της άφιξης των ξένων

³⁵⁰Στο άρθρο υπονοείται η ύπαρξη ελιτίστικου πνεύματος στη μορφή της οργάνωσης των Αγώνων και προτείνεται, ως κοινωνική αξίωση, η διαβάθμιση των τιμών των εισιτηρίων με τρόπο που να τα καθιστά προσιτά στο σύνολο των κοινωνικών τάξεων. Θεατής, «Ανεξάρτητοι Γνώμαι. Αδιόρθωτοι», Εφ. *Εστία*, 23.3.1896, σ. 1.

³⁵¹Χαρακτηριστικό της μεταβολής στάσης του Τύπου είναι το επόμενο απόσπασμα: «Θα ήτο άδικον να είπωμεν ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν έχουν και την καλήν των όψιν...όταν τελειώσουν εν ενί λόγω οι Ολυμπιακοί, είνε αναμφισβήτητον, ότι θα μας μείνη ως κληρονομία μία μεγαλειτέρα όρεξις προς τας σωματικάς ασκήσεις...αν δεν έχουν τίποτε άλλο ευεργετικόν δια την Ελλάδα, θα χρησιμεύσουν τουλάχιστον ως αφετηρία εξεγέρσεως της εθνικής φιλοτιμίας, καλλιεργούσα τα κοιμώμενα σπέρματα της δράσεως, τα οποία βραδύνουν τω όντι παραπολύ να αφυπνισθούν». «Ολυμπιακή Ηχώ. Η επιρροή των Αγώνων», Εφ. *Το Άστυ*, 20.3.1896, σ. 3.

³⁵²«Ολυμπιακοί Αγώνες», περ. *Νέος Αριστοφάνης*, 27.2.1896, σ. 1.

³⁵³«Ολυμπιακοί Αγώνες», περ. *Νέος Αριστοφάνης*, 1.3.1896, σ. 1.

³⁵⁴Βλ. τα επόμενα αντιπροσωπευτικά άρθρα, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Αι εργασία παρασκευής», Εφ. *Το Άστυ*, 21.2.1896, σ. 1., «Οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 2.3.1896, σ. 2., «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Καιροί*, 5.3.1896, σ. 1., «13 Μαρτίου 1896. Συνέδριον Ηγεμόνων εν Αθήναις», Εφ. *Το Άστυ*, 14.3.1896, σ. 1., «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Η άφιξις των Ούγγρων αθλητών», Εφ. *Πρωία*, 15.3.1896, σ. 2., «Ολυμπιακοί Αγώνες - Άφιξις νέων ανταποκριτών», *Παλιγγενεσία*, 18.3.1896, σ. 3., «Οι Ολυμπιακοί αγώνες και οι Αμερικανοί», *Εφημερίς*, 18.3.1896, σ. 2., «Ο Πέρ-Διδόν εν Πάτραις», *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 18.3.1896, σ. 2., «Άφιξις ξένων», Εφ. *Το Άστυ*, 20.3.1896, σ. 2., «Θέατρον Ποικιλίων (νέον)», *Νέα Εφημερίς*, 24.3.1896, σ. 4.

επισκεπτών. Σε άρθρο της εφημερίδας *Σκρίπ* οι επαίτες και οι ανήμποροι τους οποίους συναντούσε κανείς στους αθηναϊκούς δρόμους, χαρακτηρίζονται κυνικά «πληγές»³⁵⁵.

Η άφιξη των πρώτων ξένων αθλητών υπήρξε το προανάκρουσμα της έναρξης των Αγώνων³⁵⁶, στους οποίους όμως δεν επιτρεπόταν η συμμετοχή αθλητριών. Έτσι ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στον Τύπο στην προσπάθεια μιας γυναίκας να διανύσει τη διαδρομή Μαραθώνα – Αθήνα, διεκδικώντας, ανεπιτυχώς, να αγωνισθεί επίσημα στους Αγώνες³⁵⁷.

Από τα αγωνίσματα, ο μαραθώνιος κρατά γερά τα σκήπτρα του δημοσιογραφικού ενδιαφέροντος. Αν και η *Εστία* διατυπώνει σοβαρές αντιρρήσεις για την απόφαση ένταξής του στο πρόγραμμα των Αγώνων, επισημαίνοντας κατηγορηματικά, ότι στοιχειώδη καθήκοντα ανθρωπισμού επέβαλαν την ακύρωσή του. Την άποψη της *Εστίας* επικύρωνε το γεγονός, ότι οι περισσότεροι μαραθωνοδρόμοι που δοκίμασαν να τρέξουν στους Πανελλήνιους αγώνες, βρέθηκαν στο νοσοκομείο³⁵⁸. Οι αυστηρές συστάσεις της *Εστίας* διατυπώνονται αφότου είχε οργανωθεί -με πρωτοβουλία του Εθνικού

³⁵⁵ Η περιγραφή είναι σχεδόν ανατριχιαστική: «Όπως τα κοράκια οπότεν οσφρανθούν πτώματα συρρέουν, ούτω και παντός είδους επαίται ενοχλητικώτατοι κατέκλυσαν τους αθηναϊκούς δρόμους με την προσέγγισιν των Ολυμπιακών αγώνων. Η Αστυνομία έχει καθήκον να εκτείνη το ευεργετικόν χέρι της και ν' αρχίση να τους συμμαζεύη από τόρα... η πόλις εις τινα σημεία υπέστη ζητιανοπλημμύραν. Νομίζει κανείς προς στιγμήν, ότι ευρίσκεται εις τας Πάτρας, εις την Ζάκυνθον, όπου υπάρχουν οι περισσότεροι ζητιάνοι από όλας τας ελληνικάς πόλεις... Έπειτα ο κουλός και ο μουγγός εκείνος πωλητής των σπύρων, τι είδους νότας προσθέτει εις το γενικόν αυτό κονσέρ των επαιτών!... Και εις τας πληγάς αυτών των αναπήρων μη νομίζετε, ότι είνε ολιγώτερον βάσανον αι πληγαί των επαιτούντων μικρών παιδιών εις τους δρόμους... Τοιαύτη αηδής κατάστασις είνε καιρός να εκλειψη προ παντός τόρα, ότε οι αγώνες θα αυξήσουν την αθηναϊκήν κίνησιν». Βλ. «Αι πληγαί του δρόμου», Εφ. *Σκρίπ*, 8.3.1896, σ. 1. Συμπληρωματικά οφείλει να σημειωθεί, πως η ελληνική κοινωνία του 19^{ου} αιώνα παρά το γεγονός ότι δεν χαρακτηρίζεται από μεγαλουπόλεις, αφού ούτε καν η Αθήνα μαζί με τον Πειραιά μπορεί να χαρακτηριστεί ως τέτοια, εν τούτοις στον κοινωνικό βίο δεν λείπουν τα φαινόμενα παθογένειας, όπως φτώχεια, επαιτεία, αλητεία, αλκοολισμός, ορφανά, νόθα και άπορα παιδιά. Βλ. Γ. Κόκκινος, «Η αμφιθυμία για την πόλη. Η ελληνική διάνοηση στην καμπή του 19^{ου} αιώνα και το αστικό φαινόμενο», στο *Η Πόλη στους Νεότερους Χρόνους - Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου 27-30.11.1997, Αθήνα, EMNE, 2000, σ. 601.

³⁵⁶ Αυτό διακρίνεται στο ύφος των δημοσιευμάτων που ανήγγειλαν την έλευση δέκα Τούρκων από την Κωνσταντινούπολη, οι περισσότεροι από τους οποίους θα διαγωνίζονταν -αν και τελικά κάτι τέτοιο δεν συνέβη- στην πάλη και ενός Ιταλού δρομέα που θα συμμετείχε στο μαραθώνιο, στο «Τούρκοι αγωνισταί», Εφ. *Το Αστυ*, 15.3.1896, σ. 2, «Ιταλός δρομεύς», Εφ. *Σκρίπ*, 19.3.1896, σ. 2.

³⁵⁷ Ο λόγος για τη Σταματίνα Ρεβίθη από την Σύρο, η οποία διήνυσε την διαδρομή από τον Μαραθώνα στο Στάδιο «και μάλιστα ανυπόδητος, -ελλείψει υποδημάτων- εις τέσσαρας ώρας». Εξάλλου αναφορά υπάρχει και σε μία σκοπεύτρια από τη Σάρτη, η οποία ήθελε να συμμετάσχει στους Αγώνες, «ενώπιον των ξένων, τις οίδε με τί σιγούναν και με ποίαν εν γένει περιβολήν». Βλ. σχετικά: «Αι αθλήτριαι εις τους Ολυμπιακούς Αγώνας», *Εφημερίς των Κυριών*, 3.3.1896, σ. 1 – 2, «Γυνή δια τον Μαραθώνιον δρόμον», Εφ. *Το Αστυ*, 1.3.1896, σ. 2, «Μία Σπαρτιάτισσα δια την σκοποβολήν», Εφ. *Σκρίπ*, 1.3.1896, σ. 2.

³⁵⁸ «Ατιτλο», Εφ. *Εστία*, 14.3.1896, σ. 1. Η μανία συμμετοχής στον Μαραθώνιο ήταν τόσο μεγάλη, ώστε διατυπώνονταν ακόμα και χρηματικά στοιχήματα για το χρόνο που θα διένυαν την απόσταση οι δρομείς, ενώ δεν έλειπαν και ψευδείς δηλώσεις νέων δρομέων, ότι τάχα διένυσαν την μαραθώνια απόσταση. «Στοιχήμα 10 χιλιάδων δραχμών δια τον Μαραθώνιον δρόμον», Εφ. *Το Αστυ*, 20.3.1896, σ. 2 και «Πλαστός δρομεύς...και ιατρός», Εφ. *Σκρίπ*, 21.3.1896, σ. 2.

Γυμναστικού Συλλόγου- η πρώτη απόπειρα να διανυθεί η μαραθώνια διαδρομή στις 11 Φεβρουαρίου. Σ' αυτήν τερμάτισε πρώτος ο δρομέας Γεώργιος Γρηγορίου. Μερικές ημέρες μετά το *Άστρ* δημοσίευε ένα άρθρο, στο οποίο ο νικητής εμφανιζόταν να δηλώνει στους φίλους του: «Το βραβείο του Μαραθωνίου δεν πρέπει να το πάρη ξένος. Έλληνας πρέπει να το πάρη... Θα φθάσω [στο Στάδιο] ή νεκρός ή ζωντανός»³⁵⁹.

Η ευφρόσυνη ατμόσφαιρα της τέλεσης των Αγώνων αποτέλεσε την ενδεδειγμένη συγκυρία εκδήλωσης ενός βασιλικού συνοικεσίου. Ήδη αρκετές εβδομάδες πριν από την άφιξη των υψηλών καλεσμένων, κυκλοφορούσαν στον Τύπο οι φήμες περί μνηστείας της Μαρίας, κόρης του Γεωργίου Α' με τον μέγα δούκα της Ρωσίας Γεώργιο Μιχαήλοβιτς, εξάδελφο του αυτοκράτορα Νικολάου³⁶⁰. Άλλες φήμες συνέδεαν την άφιξη του βασιλιά Αλεξάνδρου της Σερβίας στην Αθήνα, με πιθανολογούμενο γάμο του με την πριγκίπισσα Μαρία³⁶¹.

Τελικά η πολύφερνη νύφη μνηστεύθηκε τον Ρώσο δούκα, γεγονός που προκάλεσε τη δυσαρέσκεια της κοινής γνώμης προς τη βασιλική οικογένεια, επειδή θεωρούσε ότι το συνοικέσιο είχε πολιτική σημασία και δε συμβιβαζόταν με τα εθνικά συμφέροντα. Αυτό μαρτυρά και η συζήτηση στη Βουλή για την προικοδότηση της Μαρίας μερικούς μήνες μετά³⁶². Το δυσμενές κλίμα για τη βασιλική οικογένεια, επιβάρυναν περαιτέρω και οι σφοδρές κοινοβουλευτικές αντιπαραθέσεις, τις παραμονές της έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων. Το φυτίλι της έντασης είχε ανάψει πρώτος ο

³⁵⁹Ο συντάκτης του άρθρου, συγκινημένος και ενθουσιασμένος από την αποφασιστικότητα του δρομέα Γρηγορίου γράφει: «Πρέπει Έλληνας να την πάρη την δάφνην του Μαραθωνίου δρόμου», στο Α. «Από ημέρας εις ημέραν. Δια τον Μαραθώνιον δρόμον», Εφ. *Το Άστρ*, 23.2.1896, σ. 1. Στον παροξυσμό για τον μαραθώνιο εντάσσεται η δήλωση συμμετοχής ενός ιερέα και μιας Αμερικανίδας ονόματι Misteau, αλλά και οι προσφορές διαφόρων επαγγελματιών προς το μέλλοντα πρώτο νικητή του αγωνίσματος. Βλ. σχετικές αναφορές: «Μια Αμερικανίς εις τον Μαραθώνιον δρόμον», Εφ. *Πρωία*, 11.3.1896, σ. 2, «Άλλαι ειδήσεις», Εφ. *Σκρίπ*, 26.2.1896, σ. 2, «Και άλλος κουρεύς», Εφ. *Το Άστρ*, 20.3.1896, σ. 2, «Διάφοροι ειδήσεις», Εφ. *Το Άστρ*, 21.3.1896, σ. 3, «Προσφορά καταστηματάρχου», Εφ. *Σκρίπ*, 21.3.1896, σ. 2.

³⁶⁰«Μνηστεία της Πριγκίπισσας Μαρίας», Εφ. *Ακρόπολις*, 13.3.1896, σ. 1. Στη φημολογία των ημερών για τη μνηστεία της πριγκίπισσας Μαρίας περιλαμβάνεται και η είδηση της άφιξης του Γουλιέλμου, με σκοπό να συναφθεί συνοικέσιο μεταξύ της κόρης του Γεωργίου και του πρίγκιπα της Νεαπόλεως. Βλ. «Τερατώδης Είδησις - Η Βασιλόπαις Μαρία και ο Πρίγκιψ της Νεαπόλεως», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 20.3.1896, σ. 2.

³⁶¹Η είδηση συνδυαζόταν με την επικείμενη συνάντηση μετά τους Αγώνες των τριών ηγεμόνων, Σερβίας, Βουλγαρίας και Μαυροβουνίου, ώστε να συνεννοηθούν «περί της ενώσεως πάντων των σλαβικών λαών της Βαλκανικής χερσονήσου υπό την ηθικήν προστασίαν της Ρωσίας, επί σκοπώ διατηρήσεως της ειρήνης εν τη ευρωπαϊκή Τουρκία και ιδίως εν Μακεδονία». Βλ. «Ο Βασιλεύς της Σερβίας εν Αθήναις», Εφ. *Εφημερίς*, 11.3.1896, σ. 1, «Ελλάς και Σερβία - Το ταξίδιον του Βασιλέως Αλεξάνδρου. Ελληνοσερβική συνεννόησις», Εφ. *Το Άστρ*, 11.3.1896, σ. 1, «Ο Βασιλεύς της Σερβίας», Εφ. *Εστία*, 18.3.1896, σ. 3.

³⁶²ΕτΣΒ, Συνεδρίασις 20, 3.12.1896, σ. 393 - 397.

Δημήτριος Ράλλης, όταν ανέδειξε την υπόθεση του υπέρογκου κόστους μετασκευής του οπλιταγωγού «Μπουμπουλίνα» σε βασιλική θαλαμηγό. Στον ισχυρισμό του Ράλλη, ότι η κυβέρνηση Δηλιγιάννη επιζητούσε με αυτές τις ενέργειες να κολακεύσει τη βασιλική οικογένεια, ο ίδιος ο πρωθυπουργός του επιτέθηκε αποκαλώντας τον «σταυλίτη»³⁶³. Το ωστικό κύμα των κοινοβουλευτικών συγκρούσεων που έφτανε μέχρι την αυλή του Παλατιού, συνεχίστηκε. Ο βουλευτής Γεώργιος Πετροπουλάκης καταλόγισε αμεριμνησία στον βασιλιά σε σχέση με τα εθνικά ζητήματα. Ο Δηλιγιάννης υπερασπιζόμενος το Στέμμα αντέτεινε: «Εν τοις κοινοβουλίοις ουδέποτε γίνεται μεία του Ηγεμόνος»³⁶⁴.

Οι πολιτικοί πονοκέφαλοι του Δηλιγιάννη δεν έχουν τελειωμό το διάστημα αυτό. Ωστόσο, η ισχύ και κατακερματισμένη αντιπολίτευση τον διευκόλυνε να ξεπερνά τις δυσκολίες και να περνά στην αντεπίθεση. Αυτό είναι ένα στοιχείο που ανέδειξαν οι αντιπαραθέσεις στις αλυσιδωτές συνεδριάσεις της Βουλής το πρώτο τρίμηνο του 1896. Με αφορμή το τεταμένο κλίμα στη συζήτηση για την υπόθεση του βαρόνου Hammerstein, η *Σκρίπ* εκτιμούσε ότι η κατάσταση του κοινοβουλίου έρχιζε μελέτης, επισημαίνοντας, ότι η αδυναμία της αντιπολίτευσης καθιστούσε αχαλίνωτη την

³⁶³ «Η Βουλή - Το Ζήτημα της 'Μπουμπουλίνας'», Εφ. *Το Άστυ*, 3 Μαρτίου 1896, σ. 1. Η *Σκρίπ*, η οποία είχε πρωτοστατήσει στην ανακίνηση του ζητήματος, έπνεε κυριολεκτικά τα μένεα για τον υπουργό Ναυτικών Νικόλαο Λεβίδη, διότι δεν ανταποκρινόταν στις επανειλημμένες εκκλήσεις του βουλευτή Μεσσηνίας Αλκιβιάδη Δελιγιάννη, να καταθέσει στην Βουλή τα έγγραφα της μετασκευής της βασιλικής θαλαμηγού. Πληροφορώντας τους αναγνώστες για το ζήτημα, έκανε λόγο για «αερή αγανάκτηση» που είχε καταλάβει κάθε Έλληνα, προσθέτοντας: «είνε να μη καταληφθή τις υπό αγανακτήσεως αναλογιζόμενος ότι δύο εκατομμύρια εδαπανήθησαν εις θαλαμηγόν εντελώς περιττήν καθ' ην στιγμήν η Ελλάς εχρεωκόπει;», στο «Η Μπουμπουλίνα», Εφ. *Σκρίπ*, 8.3.1896, σ. 1.

³⁶⁴ Ο Μανιάτης βουλευτής απευθυνόμενος στους συναδέλφους του διαπίστωνε: «Ο Βασιλεύς...φροντίζει περί των ιδίων αυτού συμφερόντων ως καλός οικοκύρης, είναι φίλος της ειρήνης και των ταξιδίων μη σκοτιζόμενος δια τα περαιτέρω...Πλησιάζει ο Μάρτιος και οι Βούλγαροι θα εισβάλλουν εις την Μακεδονίαν. Οι Κρήτες διατρέχουν τον κίνδυνον να πάθουν ότι οι Αρμένιοι. Τι μέτρα έλαβεν η κυβέρνησις περί αυτών;...εάν δεν θέσωμεν τέρμα εις την κατάστασιν ταύτην, θεωρώ εντελώς περιττήν ή μάλλον επιβλαβή την ύπαρξιν του κοινοβουλίου». «Η Βουλή», Εφ. *Κύθηρα*, 26.2.1896, σ. 4. Το *Άστυ* εννέα μήνες μετά το σχηματισμό της πανίσχυρης κοινοβουλευτικά κυβέρνησης Δηλιγιάννη, υποστήριζε την ανάληψη πολιτικής δράσης εκ μέρους του Γεωργίου. Η κλήση προς δράση του ανώτατου άρχοντα κομιζόταν παράλληλα με μια δυσοίωνα εικοτολογία για τα ελληνικά πράγματα, επηρεασμένη από τα συνταρακτικά πολιτικά γεγονότα στη γειτονική Ιταλία. Σημειωνόταν, ότι μετά την πανωλεθρία στη μάχη της Άντοβα στην Αβυσσινία είχε ακολουθήσει η παραίτηση του πρωθυπουργού Francesco Crispi, ενώ από την κρίση που ξέσπασε δεν έμεινε αλώβητος ο Ιταλός βασιλιάς. Οι υπόρρητες συγκριτικές αναφορές μεταξύ της ελληνικής και της ιταλικής πολιτικής κρίσης κατέληγαν στο εξής: «Από τον Βασιλέα εξαρτώνται τα πάντα. Ας αναστήση το Σύνταγμα». Βλ. «Από τον Βασιλέα», Εφ. *Το Άστυ*, 27.2.1896, σ. 1, βλ. επίσης, Ν. Επ., «Ο Έκπτωτος», Εφ. *Το Άστυ*, 2.3.1896, σ. 1.

πλειοψηφία. Ξεκάθαρα η υπερφαλάγγιση της αντιπολίτευσης, αποδιδόταν στην απουσία του Τρικούπη από το κοινοβούλιο³⁶⁵.

Στις 17 Μαρτίου εντούτοις, μία εβδομάδα πριν από την έναρξη των Αγώνων στην Αθήνα, έπειτα από εκτεταμένη φημολογία περί επανόδου του στην ενεργό πολιτική, ο Χ. Τρικούπης εκλέγεται παμψηφεί βουλευτής στην επαναληπτική εκλογή που διενεργήθηκε για την πλήρωση της κενωθείσας έδρας της επαρχίας Βάλτου, λόγω του θανάτου του βουλευτή Β. Βαλτινού. Την πρωτοβουλία αυτή ανέλαβαν πολιτικοί του φίλοι, εν αγνοία του³⁶⁶.

Στα μέσα του Μαρτίου οι νυχθημερόν συνεδριάσεις της εθνικής αντιπροσωπείας για την κύρωση του προϋπολογισμού του τρέχοντος έτους, συγκέντρωναν τις καυστικές περιγραφές του Τύπου³⁶⁷. Η συνεδρίαση που ξεκίνησε στις 15 Μαρτίου και έληξε χωρίς διακοπή το απόγευμα της επομένης, διεκδικούσε τα πρωτεία της πιο μακράς συνεδρίασης στη μέχρι τότε κοινοβουλευτική ιστορία της χώρας³⁶⁸. Το *Άστυ*, με περιπαικτική μάλλον διάθεση, επιβράβευε τις αντοχές του Δηλιγιάννη στις ολονύκτιες συνεδριάσεις των ημερών, λίγο πριν την έναρξη των Αγώνων: «Το χθεσινόν αγώνισμα της αντοχής, το οποίον διεξήχθη εντός της αιθούσης του Κοινοβουλίου...απέδειξε τον κ. Δηλιγιάννην αθλητήν πρώτης δυνάμεως...Τι κρίμα που δεν μετέχει των αγώνων!»³⁶⁹. Στην λήξη πάντως των εργασιών της συνόδου της Βουλής, ο Θ. Δηλιγιάννης φέρεται να δήλωσε: «πρέπει να παρίστανται εις τους αγώνας και οι κ.βουλευταί, διότι καίτοι βουλευταί...χρεωκοπημένου Κράτους, είνε και αυτοί Έλληνες»³⁷⁰.

Στα δημοσιεύματα των εφημερίδων τις τελευταίες 85 ημέρες της προπαρασκευής των Αγώνων, καταγράφεται η ένταση της οργανωτικής προσπάθειας, προκειμένου η Αθήνα να σταθεί επάξια των προσδοκιών της ΔΟΕ και των ξένων επισκεπτών. Για το λόγο αυτό η ασκούμενη πίεση από την πλευρά του Τύπου, δεν αφορά μόνο το αθλητικό

³⁶⁵ «Ακέφαλον Σώμα», Εφ. *Σκρίπ*, 16.2.1896, σ. 1.

³⁶⁶ Για την αναλυτική παρουσίαση της εκλογής του Χ. Τρικούπη στην επαρχία Βάλτου, βλ. στο Ν. Χούτας, *Ο Βουλευτής Βάλτου Χαρίλαος Τρικούπης. Το εκκρεμές και η επώαση μιας εκλογικής επανόδου (1895-1896). Η Ελλάδα σε αναζήτηση ηγεσίας*, Αθήνα, Γέφυρα, 2011.

³⁶⁷ μ., «Η ολονυχτία της Βουλής - Εντυπώσεις κακονυχτισμένου», Εφ. *Σκρίπ*, 17.3.1896, σ. 1.

³⁶⁸ «Πολιτικόν Δελτίον», *Εφημερίς*, 17.3.1896, σ. 1.

³⁶⁹ «Αγώνες και Αγωνισταί», Εφ. *Το Άστυ*, 17.3.1896, σ. 2.

³⁷⁰ «Οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.3.1896, σ. 1. Οι μαραθώνιες κοινοβουλευτικές συνεδριάσεις τις ημέρες πριν τους Αγώνες, εμπνέουν τους πολιτικούς συντάκτες και τους σατιρογράφους, οι οποίοι συσχετίζουν τα τεκταινόμενα στη Βουλή με το επικείμενο γεγονός. Βλ. «Βουλή - Το τέλος των εργασιών της», Εφ. *Σκρίπ*, 24.2.1896, σ. 2, «Ολυμπιακοί Αγώνες εις την Βουλήν», Εφ. *Το Άστυ*, 12.3.1896, σ. 1, «Φασουλής και Περικλέτος, ο καθένας νέτος σκέτος», Εφ. *Ο Ρωμηός*, 23.3.1896, σ. 3.

σκέλος του εγχειρήματος, αλλά επεκτείνεται και σε πολλούς άλλους υποτομείς που είχαν σχέση με τη διαμονή των ξένων επισκεπτών. Έτσι από το περιεχόμενο των πειστικών αυτών δημοσιευμάτων, διακρίνεται η διάθεση απεμπλοκής από τις εντυπώσεις που είχε χαράξει για την Ελλάδα στο εξωτερικό ο Ε. About, και ταυτόχρονα η πρόσληψη εν γένει του γεγονότος της φιλοξενίας των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, ως ευκαιρία επανόρθωσης της εικόνας της. Το πρώτο τρίμηνο του 1896 υπήρξε και το πλέον εργώδες των προετοιμασιών. Στις αρχές του 1896, τα εκκρεμή ζητήματα των Αγώνων ήταν αρκετά, επιτρέποντας προμαντεύσεις που έκαναν λόγο, είτε για αποτυχία είτε για αναβολή τους. Το κοινό αίσθημα που είχε δημιουργηθεί από τον Ιούνιο του 1894, γύρω από την ολυμπιακή υπόθεση, επιβίωνε χάρη στην αμέριστη στήριξη του Τύπου.

Τον Μάρτιο του 1896, η ελληνική πρωτεύουσα, για πρώτη φορά στη διάρκεια των εξήντα χρόνων της, υποδεχόταν ένα διεθνές γεγονός. Η Αθήνα ετοιμαζόταν να εγκαινιάσει τον κύκλο των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων σε μια ατμόσφαιρα εθνικής υπερηφάνειας και θρησκευτικής κατάνυξης, απότοκη των συμβολισμών της 25^{ης} Μαρτίου, ημέρα έναρξής τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο

ΟΙ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

3.1 Η τέλεση (25 Μαρτίου/6 Απριλίου – 3/15 Απριλίου 1896)

Στην εκπνοή του διατιθέμενου χρόνου προπαρασκευής των Αγώνων στα δημοσιεύματα του Τύπου, καλλιεργείται με συστηματικό τρόπο ένα κλίμα εθνικής ομοθυμίας. Η *Εστία* αποκαλούσε την Αθήνα μητρόπολη του ελληνικού έθνους³⁷¹ και η *Ακρόπολις* περιέγραφε την κίνηση των ετοιμασιών:

«Αι Αθήναι πανηγυρίζουσαι, αι Αθήναι ανακαινιζόμεναι, αι Αθήναι
σκουπιζόμεναι, σφουγγαριζόμεναι, σημαιοστολιζόμεναι, αναδύόμεναι ως από
θερμού λουτρού. Όλα μετεβλήθησαν»³⁷².

Ο παροξυσμός που επικρατούσε, προκειμένου να φανεί ευπαρουσίαστη στους ξένους επισκέπτες που την γνώριζαν δια μέσου των περιηγητικών περιγραφών και των

³⁷¹ «Η ελευθέρα Ελλάς στέλλει πανταχόθεν τους αντιπροσώπους της. Ο δούλος Ελληνισμός μετά παλμών καρδίας ατενίζει προς την κοινήν του Έθνους πρωτεύουσαν και στέλλει και αυτός τους προβούλους του εις την μεγάλην Εθνικήν σύνοδον». «Ατιτλο», Εφ. *Εστία*, 17.3.1896, σ. 1.

³⁷² «Ολυμπιακαί Σκηναί», Εφ. *Ακρόπολις*, 19.3.1896, σ.2.

εξιδανικευμένων αναφορών των κλασικιστών, εξηγείται και από το ότι η Αθήνα για πρώτη φορά στη σύγχρονη ιστορία της και με το νέο της ρόλο, ως πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, υποδεχόταν ένα γεγονός που υπερέβαινε κατά πολύ τα εθνικά πλαίσια. Για το λόγο αυτό οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896 θεωρήθηκαν στο δημόσιο λόγο, ως μια κορυφαία στιγμή σε μία ευθεία ιστορική γραμμή, που ξεκινούσε πριν από πολλούς αιώνες, ενώ παράλληλα προβάλλονταν και ως ένας σταθμός στο χρονολόγιο του ελληνικού εθνικού κράτους και της πρωτεύουσάς του, πράγμα το οποίο ο Τύπος επαναλάμβανε για νιοστή φορά³⁷³.

Μια πόλη, η οποία επίσημα από την 1^η Δεκεμβρίου 1834 ορίστηκε πρωτεύουσα του ελληνικού βασιλείου³⁷⁴, είχε καταφέρει μέσα σε λιγότερο από 60 χρόνια να καταστεί ο σημαντικότερος πολιτικός, οικονομικός, κοινωνικός και πολιτιστικός πόλος δράσης του³⁷⁵. Η εξέλιξη αυτή δεν ήταν αρκετή, ώστε να μπορέσει η Αθήνα να συγκριθεί με τις άλλες ανθηρές εστίες του ελληνισμού της ανατολικής Μεσογείου. Ωστόσο όπως έχει σημειωθεί για το ρόλο της στα τέλη του 19^{ου} αιώνα,

«η μικρή και περιφρονημένη Αθήνα, με την κακομοιριά και τη φτώχεια της, ήταν η πρωτεύουσα του ανεξάρτητου ελληνικού βασιλείου και αποτελούσε κατά συνέπεια το επίκεντρο όλων των ελπίδων και των ονείρων που η ύπαρξή του συμβόλιζε για τον ελληνισμό»³⁷⁶.

Αν και δε μπορούμε να εντάξουμε την Αθήνα της περιόδου στην κατηγορία των μεγαλουπόλεων, εκτιμούμε ότι μία επισήμανση του αμερικανού στοχαστή Lewis

³⁷³Φ. Β., «Οι Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 17.3.1896, σ. 1.

³⁷⁴Βλ. σχετικά την μελέτη του Λεωνίδα Καλλιβερέτακη, «Η Αθήνα του 19^{ου} αιώνα. Από επαρχιακή πόλη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, πρωτεύουσα του ελληνικού βασιλείου», στο *Αρχαιολογία της πόλης των Αθηνών*, Αθήνα, ΕΙΕ, Δήμος Αθηναίων, Ιαν- Μάρ. 1994, σ. 173 - 175, 179.

³⁷⁵Βλ. Χ. Λούκος, «Η ελληνική πρωτεύουσα, 1890-1912», στο Χ. Κουλούρη, (επιμ. εισ.) *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1906*, ό.π., σ. 55 - 98. Στο άρθρο παρουσιάζεται αναλυτικά η φυσιογνωμία της Αθήνας με έμφαση στο δομημένο χώρο και στους ανθρώπους του, στις ασχολίες, στην κοινωνική τους διαστρωμάτωση και στους τρόπους ζωής.

³⁷⁶Π. Κιτρομηλίδης, «Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο», στο Δ. Γ. Τσαούσης (επιμ.), *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα, Εστία, 1983, σ. 149. Η Ελένη Μπαστέα σε άρθρο της για τη σφυρηλάτηση της εθνικής εικόνας μέσω της οικοδόμησης της σύγχρονης Αθήνας, σημειώνει ότι η ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, σηματοδότησε καταρχήν μια συντονισμένη εθνική στροφή προς τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό. Η αρχιτεκτονική του νεοκλασικισμού, η οποία εισήχθη από τους Βαυαρούς, έγινε η κυρίαρχη αρχιτεκτονική νοοτροπία κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα, εορτάζοντας με τον τρόπο αυτό την επιστροφή της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής στον τόπο γέννησής της. Ε. Bastea, «Forging a national image: Building modern Athens», στο *Modern Greek Studies Yearbook*, Vol. 10/11, University of Minnesota, 1994/1995, σ. 297 - 298.

Mumford, αναφορικά με τη σχέση εθνικού κράτους και μεγαλουπόλης αφορά άμεσα και τη δική της περίπτωση, όταν αναφέρει ότι,

«Το κύριο όργανο του Εθνικού Κράτους είναι η Μεγαλούπολη, η μεγαλύτερη πόλη του, ο τόπος στον οποίο πρωτοδημιουργήθηκε το είδωλό της Εθνικής Ουτοπίας και στο οποίο διαρκώς συντηρείται»³⁷⁷.

Έτσι η εμπέδωση της ιστορικότητας του γεγονότος της αναβίωσης των Αγώνων στην Αθήνα, αποτελεί πρώτη προτεραιότητα για τις εφημερίδες, λίγο προτού ανοίξει η αυλαία τους. Πέραν των ελληνοκεντρικών αντιλήψεων, δημοσιεύονται και οι απόψεις που υπήρχαν για το γεγονός στην υπόλοιπη Ευρώπη. Για παράδειγμα, το *Άστρ* φιλοξενεί τη γνώμη του Max Nordau, γερμανού κοινωνιολόγου και συγγραφέα³⁷⁸ και η *Ακρόπολις* αναδημοσιεύει άρθρο του *Ημερήσιου Χρονογράφου* του Λονδίνου, στο οποίο η αναβίωση αποκαλούνταν «γραφική ιδέα»³⁷⁹.

Ο Σπυρίδων Λάμπρος, καθηγητής ελληνικής ιστορίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και γραμματέας της επιτροπής για την προετοιμασία των ελλήνων αθλητών, ενισχύει την ελληνοκεντρική προσέγγιση της αναβίωσης, συγκρίνοντας την Ελλάδα των τελευταίων Αγώνων της αρχαιότητας το 393 μ.Χ. με αυτή του 1896. Στο συλλογισμό του εμφιλοχωρούν στοιχεία της εθνικής ιδεολογίας, που βρίσκουν με έρεισμα τους Αγώνες πεδίο αναπαραγωγής και εξάπλωσης. Το επόμενο απόσπασμα είναι ενδεικτικό: «το 393 αντιπροσωπεύει το γήρας και την παρακμήν, το δε 1896 την ανηβώσαν νεότητα»³⁸⁰. Το

³⁷⁷ Λ. Μάμφορντ, *Η Ιστορία των Ουτοπιών*, Β. Τομανάς (μτφ.), Αθήνα, Νησίδες, 1998, σ.150

³⁷⁸ Ο συγγραφέας των «Κοινωνικών Ψευδών», σημειώνει προσεκτικά για το εγχείρημα: «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ανασυνιστώμενοι εντός του ιστορικού αυτών πλαισίου, με αντιπροσώπους όλων των λαών, εις την Αγοράν και το Στάδιον, το πράγμα φαίνεται παραμύθι της Χαλμιάς. Οπωσδήποτε ήτο ιδέα αξιοθαύμαστος και η πραγματοποιήσις της πρέπει να έχη γονίμους συνέπειες. Παντού, εν Ευρώπη, παραπονούμεθα κατά της πνευματικής κοπώσεως των σχολείων και ζητείται φάρμακον της νόσου, η οποία απειλεί να μαράνη τας νέας γενεάς. Ποίον είνε το φάρμακον; Η ιστορία των Ελλήνων μας το υποδεικνύει... Η αρχαία ανατροφή εβασίζετο επί της γυμναστικής... Η μεγαλειτέρα παιδαγωγική πρόοδος θα ήτο η επάνοδος προς το προ 2,500 ετών ελληνικόν σύστημα». «Η Σημασία των Αγώνων - Άρθρον του Μαξ Νορδάου - Ας ζήσωμεν ως Έλληνες», Εφ. *Το Άστρ*, 19.3.1896, σ. 1.

³⁷⁹ «Οι Άγγλοι περί των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 17.3.1896, σ. 8. Όχι πολύ μακριά από τις απόψεις της λονδρέζικης εφημερίδας η Εφ. *Εφημερίς της Κολωνίας* εκτιμούσε ανάλογα: «οι αγώνες θα τελεσθώσι και αύθις υπό τον αυτών αίθριον και γελόντα ουρανόν αλλά, παρά την όντως μεγαλοπρεπή οργάνωσιν, θα λείπη η ιδέα, ήτις έδιδεν αυτοίς ψυχήν προ αιώνων ... οι καιροί μεταβάλλονται και μετ' αυτών μεταβάλλονται και οι άνθρωποι και τα ανθρώπινα εγχειρήματα». Βλ. «Οι Ολυμπιακοί - Τι θα λείπη από τους Αγώνες», *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 20.3.1896, σ. 2.

³⁸⁰ Λάμπρος, *ό.π.*, σ. 430 - 432. Από άλλη οπτική, αλλά μέσα στα ελληνοκεντρικά πλαίσια ανάγνωσης της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, ο Ιωάννης Γεννάδιος καταφεύγει σε μαθηματικούς υπολογισμούς, για να διαπιστώσει, εάν το έτος 1896 συμβαδίζει με τη σειρά αριθμησης της τετραετούς επανάληψης των

πνεύμα της προσέγγισης αυτής, στον επίλογο της σύντομης και αχαρτογράφητης διαδρομής από τον Ιούνιο του 1894 μέχρι τον Μάρτιο του 1896, ακολουθεί άρθρο της *Εφημερίδος των Κυριών* με τίτλο, «Η Ελλάς εν τη δόξη της»³⁸¹.

Έτσι ο ελληνικός Τύπος κυκλοφόρησε με πανηγυρικά άρθρα την ημέρα έναρξης των Αγώνων. Η ζεύξη της έναρξής τους με την επέτειο κήρυξης της Επανάστασης του 1821 και τη γιορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου, προβλήθηκε ως ευτυχής σύμπτωση. Δοξολογώντας την 25^η Μαρτίου 1896, η *Ακρόπολις* στο φύλλο της ημέρας αυτής γράφει: «Όπως σήμερα έπρεπε πάντοτε να εορτάζεται η ημέρα αυτή. Εις στάδιον αγώνων»³⁸².

Με αφορμή τη σύμπτωση του εορτασμού, την ίδια μέρα, του ορθόδοξου και καθολικού Πάσχα, η *Εστία* έκανε λόγο για «Τριπλή Ανάσταση»³⁸³ και η *Εφημερίς* όριζε τον πολύσημο χαρακτήρα της ημέρας: «Η Ανάστασις είνε δι' ημάς εορτή θρησκευτική, εορτή φυσιολατρική, εορτή εθνική, πανήγυρις τρισυπόστατος, τρισαγία»³⁸⁴. Εξάλλου σε άλλο μήκος κύματος, ο Gustave Glotz, αρθρογράφος στο περιοδικό έντυπο *Quinzaine*, σχολίαζε τη σύγχυση που αναπόφευκτα παρήγαγε η συνάντηση διαφορετικών μεταξύ τους εορτασμών: «Προς τιμήν ποιου Θεού γιορτάζει η Ελλάδα; Σήμερα ανασταίνεται ο Χριστός ή ο Δίας;»³⁸⁵.

Αγώνων της αρχαιότητας. Σημείωνε μάλιστα, ότι αφού η τελευταία Ολυμπιάδα στη διαδοχή ήταν η 293^η τότε της Αθήνας με την πάροδο 1504 ετών έπρεπε να χαρακτηριστεί ως η 669^η και να εορτασθεί το 1897. J. Gennadius, «The Olympic era of the Greeks», in *The English Illustrated Magazine*, Jun. 1896, σ. 217, 220.

³⁸¹ Παραθέτουμε ένα αντιπροσωπευτικό του απόσπασμα: «Το όνομα της Ελλάδος ήρχισε να ανακτά και πάλιν την αρχαίαν φήμην του... η Ελλάς των Ολυμπίων θεών και των Ολυμπιακών αγώνων...ήρχισε να αναζητή και πάλιν... Είναι μικρά βεβαίως η Ελλάς της σήμερα, απέναντι της τροφού του κόσμου όλου γηραιάς μάμμης της... Αλλ' οι τίτλοι της ευγενείας, αι περγαμνηαί της βασιλίδος των βασιλισσών, ας φέρει, ανδρίζουν την μικράν απόγονον και εν τη μικρότητι και αδυναμία της αντεί δυνάμεις υπερανθρώπους», στο «Η Ελλάς εν τη δόξη της», *Εφημερίς των Κυριών*, 17.3.1896, σ. 1 - 2.

³⁸² «25 Μαρτίου», Εφ. *Ακρόπολις*, 25.3.1896, σ. 1. Στο ίδιο πνεύμα με αυτό του άρθρου, δημοσιευόταν σχετικό ποίημα του Κωστή Παλαμά. Είναι χαρακτηριστική του εθνικού νοήματος που προσδιόταν στους Αγώνες η επόμενη στροφή: «Στο κορμί δόξα που κ' εκείνο πλάθει. Με την ορμή των φλογερών ερώτων. Τα ωραία παιδιά, τα λιονταροθρεμένα. Παλληκάρια, τα τρόπαια των πολέμων. Και των πατρίδων!», βλ. «Στο κορμί δόξα», Εφ. *Ακρόπολις*, 25.3.1896, σ. 1.

³⁸³ Κ.Τ., «Τριπλή Ανάστασις», Εφ. *Εστία*, 25.3.1896, σ. 2. Για το πως εκλήφθηκε η συνταύτιση των τριών εορτών και των συμβολισμών τους, βλ. επίσης τα άρθρα, «Πάσχα και Αγώνες», *Εφημερίς των Κυριών*, 24.3.1896, σ. 1, Γεώργιος Σωτηριάδης, «1821-1896», Εφ. *Εστία*, 25.3.1896, σ. 2, «Άτιτλο», Εφ. *Πρωία*, 25.3.1896, σ. 1, Γ.Β., «Το Νέον Σύμβολον», Εφ. *Ακρόπολις*, 24.3.1896, σ. 1, «Αι Τρεις Αναστάσεις», Εφ. *Σκρίπ*, 26.3.1896, σ.1.

³⁸⁴ «Χριστός Ανέστη - Πάσχα Παναθηναϊκόν», *Εφημερίς*, 24.3.1896, σ. 1.

³⁸⁵ Βλ. Ζ. Μαρκοπούλου, *Αθήνα η 'Κοσμόπολις'. Η Ολυμπιάδα του 1896 από το Γαλλικό Τύπο*, Αθήνα, Δωδώνη, 2004, σ. 21. Η συγκεκριμένη έκδοση μας παρέχει πληροφορίες για το ταξίδι στην Ελλάδα των τουριστών -ως επί το πλείστον Γάλλων- του πλοίου Senegal που κατέφθασε από την Μασσαλία στην Αθήνα. Οι ταξιδιώτες, μεταξύ των οποίων απεσταλμένοι και συνεργάτες εφημερίδων, κατέγραψαν τις εντυπώσεις τους, όχι μόνο από τους χώρους διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά και από την

Την παραμονή της έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων, την Κυριακή του Πάσχα, το *Άστυ* αναφέρεται στο κάλεσμα σε μια γιορτή ειρηνική, υπό το φως της αρχαιότητας και την ανάμνηση της ανυπέβλητης δόξας των προγόνων³⁸⁶. Η διεθνής αθλητική γιορτή που είχε προσλάβει εθνική και θρησκευτική ταυτότητα, αναπαράγοντας τα κύρια σημεία της εθνικής ιδεολογίας, έμοιαζε η ιδανική σκηνή για την ανάδειξη των κληρονομικών δεσμών μεταξύ της αρχαίας και της νεότερης Ελλάδας. Η ελληνική αυτή αφήγηση δημιουργούσε τις πρόσφορες συνθήκες καλλιέργειας μιας κοινής συνείδησης του εθνικού παρελθόντος. Ο Eric Hobsbawm, αναφερόμενος στη λειτουργία του παρελθόντος και στις σχέσεις του με το παρόν και το μέλλον, υποστηρίζει σχετικά: «Στο μεγαλύτερο μέρος της ιστορίας έχουμε να κάνουμε με κοινωνίες και κοινότητες για τις οποίες το παρελθόν αποτελεί ουσιαστικά ένα μοντέλο για το παρόν»³⁸⁷.

Η πανηγυρική ατμόσφαιρα στην Αθήνα έμοιαζε αδιατάρακτη από άλλα γεγονότα. Το λιγότερο σοβαρό και περισσότερο φαιδρό ήταν ένα συμβάν μεταξύ του Τ. Φιλήμονα και βουλευτών, που δημιουργήθηκε, όταν ο πρώτος απέστειλε πρόσκληση για την τελετή αποκαλυπτηρίων του ανδριάντα του Αβέρωφ στο προεδρείο της Βουλής, και οι βουλευτές αντέκρουσαν ότι αφορούσε μόνο το προεδρείο και όχι το σύνολο των αντιπροσώπων του έθνους. Η παρεξήγηση έληξε με νεότερη διευκρινιστική επιστολή του Φιλήμονα προς τον πρόεδρο της Βουλής³⁸⁸. Μακράν σοβαρότερες ήταν οι εξελίξεις στην Κρήτη. Την ώρα που η κοινή γνώμη είχε το ενδιαφέρον της στραμμένο στους Ολυμπιακούς Αγώνες, ο Καραθεοδωρής αντικαταστάθηκε από τον Turhan Pasha³⁸⁹. Ο νέος διοικητής κόμιζε φιρμάνι αμνηστίας για τους μεταπολιτευτικούς, οι οποίοι όμως το απέρριψαν, δείχνοντας -πέραν των άλλων διαφωνιών τους- έμπρακτα την εναντίωση τους στο διορισμό μουσουλμάνου γενικού διοικητή. Στις 25 Μαρτίου 1896 στην περιοχή Φρέ των Χανίων αντιπρόσωποι από ολόκληρο το νησί συγκεντρώθηκαν για να

περιήγησή τους στην πόλη της Αθήνας και τον Πειραιά, ενώ πραγματοποίησαν εκδρομές στην Ολυμπία, τους Δελφούς την Τίρυνθα και τις Μυκήνες.

³⁸⁶ «Η Παραμονή», Εφ. *Το Άστυ*, 24.3.1896, σ. 1. Στην προσπάθεια ανάδειξης της ξεχωριστής συμβολικής σημασίας της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων για τους Ελληνες, περιλαμβάνεται και το αίτημα του Τ. Φιλήμονα προς τον δήμαρχο Ολυμπίας, ώστε να του αποστείλει κλάδους κότινου που θα δίδονταν ως τιμητικό δώρο στους Ολυμπιονίκες, στο «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Παραγγελία κλάδων», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 28.3.1896, σ. 2.

³⁸⁷ E. Hobsbawm, *Για την Ιστορία*, Π. Ματάλας (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 1998, σ. 25

³⁸⁸ «Οι κ.κ. Βουλευταί κατά την τελετήν των αποκαλυπτηρίων», Εφ. *Πρωία*, 24.3.1896, σ. 2.

³⁸⁹ Βλ. παραπάνω, κεφ.1.6., σ. 86.

μελετήσουν τις κινήσεις τους³⁹⁰. Την επομένη ο άρθρογράφος «Νικόστρατος», -που πολύ πιθανά να πρόκειται για τον νεαρό αξιωματικό του Στρατού Νικόστρατο Καλομενόπουλο-, έγραφε στο *Άστυ*: «Το κρητικόν ζήτημα ετέθη, η νήσος διατελεί εν επαναστάσει»³⁹¹. Ταυτόχρονα, μια είδηση από τις Κάννες προκάλεσε γενική συγκίνηση στην σημαιοστολισμένη Αθήνα. Ο Τρικούπης ενημέρωνε με τηλεγράφημά του, την αδελφή του Σοφία, ότι ασθενούσε χωρίς όμως σοβαρό κίνδυνο και την καλούσε να μεταβεί κοντά του³⁹².

Οι εξελίξεις στην Κρήτη και η κατάσταση της υγείας του Τρικούπη, ο οποίος είχε συνδέσει το όνομά του με την ολυμπιακή υπόθεση, βρέθηκαν τις ημέρες αυτές στο περιθώριο της καθολικής ευφορίας που επικρατούσε στην Αθήνα και που δεν μπόρεσε να διαταράξει ούτε καν η επίμονη βροχόπτωση κατά τη διάρκεια της τελετής των αποκαλυπτηρίων του ανδριάντα του Γεωργίου Αβέρωφ, το πρωί της 24^{ης} Μαρτίου, παρουσία επισήμων και πλήθους κόσμου. Τον πανηγυρικό λόγο εκφώνησε ο Φιλήμων. Ο διάδοχος Κωνσταντίνος, που αποκάλυψε τον ανδριάντα, ανέφερε στην αντιφώνησή του μεταξύ άλλων:

«Το έργον επερατώθη, πρόσελθε, λαέ της Ελλάδος, εις το Στάδιον και εις την άμιλλαν των ευγενών σωματικών αγώνων, θ' ανακτήσης συν τη σωματική ρώμη και το ηθικόν σθένος της ενδόξου αρχαίας Ελλάδος»³⁹³.

Ο λόγος του αποτέλεσε αντικείμενο σχολιασμού στο *Νέο Αριστοφάνη*, που έγραψε ότι τον εκφώνησε, «σαν καλονάρχος της εκκλησίας», για να καταλήξει: «Και εν τιαύτη περιπτώσει θα εχάναμεν ένα ανδριάντα, αλλά θα εκερδίζαμεν ολιγωτέραν

³⁹⁰Ι. Πικρός, «Προς τον πόλεμο του 1897», στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτική, 1977, σ. 111 - 112.

³⁹¹Νικόστρατος, «Το Κρητικόν Ζήτημα», Εφ. *Το Άστυ*, 26.3.1896, σ. 4.

³⁹²«Η Ασθένεια του Τρικούπη», Εφ. *Εφημερίς*, 24.3.1896, σ. 1.

³⁹³Χ. Άννινος, «Περιγραφή των Αγώνων», στο *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776 π.Χ.-1896*, Αθήνα, Μπέκ, 1896, σ. 28 - 29. Τους εθνικούς συμβολισμούς της αναβίωσης των Αγώνων δεν παρέλειψαν να αναφέρουν όλες σχεδόν οι εφημερίδες. Στην Πάτρα, η εφημερίδα *Νεολόγος* στο κύριο άρθρο του φύλλου της 25^{ης} Μαρτίου έγραψε: «Εγείρου εν όρθρω βαθεί, λαέ της Ελλάδος, και γονοπέτησον, η ημέρα αύτη αποτελεί ου μόνον της ψυχικής, αλλά και της πολιτικής σου σωτηρίας το κεφάλαιον», στο «Η ΚΕ'. Μαρτίου», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 25.3.1896, σ. 1. Με το ίδιο σκεπτικό ερμήνευαν και οι εφημερίδες την προσφορά του «θερμού πατριώτη», όπως αποκαλούσαν τον Αβέρωφ: «Η μεγάλη του καρδία, η αγνή του ψυχή διεΐδεν, ότι δια της αναβιώσεως των Ολυμπιακών Αγώνων, θαναθάλη και πάλιν το ζώπυρον του εθνισμού, το οποίον μας εμάραναν χρόνοι δουλείας, χρόνοι εθνικού μαρασμού». Βλ. «Αβέρωφ», Εφ. *Το Άστυ*, 24.3.1896, σ. 1.

απογοήτευσιν δια τον μέλλοντα βασιλέα των Ελλήνων»³⁹⁴. Όπως είδαμε παραπάνω η δημοτικότητα των μελών της βασιλικής οικογένειας την περίοδο αυτή βρισκόταν σε κάμψη³⁹⁵. Η *Εστία* στην περιγραφή της για τους εορτασμούς της εθνικής επετείου και του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου παρατηρούσε, ότι έλειπε ο αυθόρμητος ενθουσιασμός του πλήθους έναντι της βασιλικής οικογένειας, αντ' αυτού μόνο ελάχιστες επευφημίες και αδιαφορία. Καθώς μια τέτοια αντίδραση δεν ήταν συνηθισμένη, ο αρθρογράφος εκτιμούσε ότι η ψυχρότητα της οφειλόταν στη μη ευόδωση του συνοικεσίου της πριγκίπισσας Μαρίας με τον νεαρό Σέρβο βασιλιά Αλέξανδρο³⁹⁶.

Η υποτονική διάθεση του κόσμου που είχε συρρεύσει στη Μητρόπολη Αθηνών το πρωί της 25^{ης} Μαρτίου, αντιστράφηκε λίγες ώρες αργότερα. Στις 15.30 οι θεατές είχαν καταλάβει τις θέσεις τους στις ασφυκτικά γεμάτες κερκίδες του Παναθηναϊκού Σταδίου. Η κήρυξη της έναρξης των Ολυμπιακών Αγώνων από τον βασιλιά Γεώργιο προκάλεσε έκρηξη ενθουσιασμού εκ μέρους των θεατών, οι οποίοι αμέσως μετά παρακολούθησαν την εκτέλεση του ολυμπιακού ύμνου από φιλαρμονικές της πρωτεύουσας και πόλεων της περιφέρειας με πολυμελή χορωδία, υπό τη διεύθυνση του μουσουργού Σπυρίδωνος Σαμάρα. Προηγούμενος ο διάδοχος Κωνσταντίνος απέτεινε στον βασιλιά Γεώργιο προσφώνηση, αναφερόμενος στο ιστορικό της απόφασης του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου της Σορβόνης 1894 και στη μετέπειτα πορεία υλοποίησής της, εκφράζοντας την ευχή η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, «να συντελέσει εις την διάπλασιν νέας ελληνικής γενεάς αξίας των προγόνων της»³⁹⁷.

Στους Αγώνες του 1896 έλαβαν μέρος περί του 230 αθλητές³⁹⁸. Στην αφήγησή μας δε θα σταθούμε στην ημερήσια αναλυτική περιγραφή τους, αλλά θα επιχειρήσουμε μια απεικόνιση της ατμόσφαιρας που επικρατούσε εντός, αλλά και εκτός αγωνιστικών

³⁹⁴ «Αττική Εβδομάς», *Νέος Αριστοφάνης*, 5.4.1896, σ. 4.

³⁹⁵ Βλ. παραπάνω, κεφ. 2.4., σ. 136-137.

³⁹⁶ «Δελτίον», Εφ. *Εστία*, 26.3.1896, σ. 1. Σε παράπλευρη στήλη η *Εστία* έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου για τη Μακεδονία, συστήνοντας ιδιαίτερη προσοχή, λόγω της συνδιαλλαγής της Ρωσίας με τη Βουλγαρία, γεγονός που καθιστούσε τη Μακεδονία, -όπως έγραφε-, αναφανδόν σλαβική. Εξ αυτού του λόγου και η δυσαρέσκεια για τη μη επιλογή του γάμου της πριγκίπισσας Μαρίας με τον Σέρβο ηγεμόνα. Βλ. «Άτιτλο», Εφ. *Εστία*, 26.3.1896, σ. 1.

³⁹⁷ Βλ. Άννινος, *ό.π.*, σ. 29-31, βλ. επίσης το άρθρο, «Το θέαμα», Εφ. *Ακρόπολις*, 26.3.1896, σ. 1.

³⁹⁸ Για τις συμμετοχές των ξένων αθλητών στους Αγώνες ο Γεωργιάδης δίνει αναλυτικά στοιχεία και πληροφορίες, βλ. Georgiadiis, *ό.π.*, σ. 161 – 169. Το *Άστυ* παραθέτει την αριθμητική της διοργάνωσης του 1896, σημειώνοντας ότι σε αυτή συμμετείχαν σωματεία από 13 κράτη και συνέχιζε ότι, «13 είνε οι ελληνικοί γυμναστικοί σύλλογοι οι μετέχοντες των αγώνων, 13 τα διάφορα γυμναστικά και αθλητικά αγωνίσματα του Σταδίου... εκ 13 μελών θα σύγκεινται οι αγωνόδοκοι επιτροπείαι». Βλ. «Αγώνες και Αγωνισταί», Εφ. *Το Άστυ*, 17.3.1896, σ. 2.

χώρων, εστιάζοντας σε συμβάντα που συντέλεσαν στη διαμόρφωσή της³⁹⁹. Από την αρχή λοιπόν φάνηκε η υπερίσχυση των Αμερικανών αθλητών σε σημείο, ώστε ένας Ούγγρος αθλητής, διασκεδάζοντας τις εντυπώσεις να αναφωνήσει: «Αχ! Αυτός ο Κολόμβος τι ήθελε και ανακάλυψε την Αμερική»⁴⁰⁰. Όντως οι αθλητές της άλλης όχθης του Ατλαντικού έδειχναν να είναι οι κυρίαρχοι των Αγώνων⁴⁰¹. Μετά τη νίκη του στο τριπλούν ο Αμερικανός J. Connolly σε τηλεγράφημα προς τους συμπατριώτες του, ανέφερε με υπερηφάνεια, ότι «Οι Έλληνες νίκησαν την Ευρώπη. Εγώ νίκησα ολόκληρο τον κόσμο»⁴⁰².

Οι απανωτές πρώτες νίκες των αμερικανών αθλητών επέφεραν κάποια αμηχανία στον ελληνικό Τύπο. Σχολιάζοντας τη διάχυτη αγωνία της κοινής γνώμης, για το εάν στο στίβο των αγώνων οι Έλληνες αθλητές θα δικαίωναν τη φήμη των αρχαίων προγόνων, οι εφημερίδες μετριάζουν τις προσδοκίες διακρίσεων. Η *Ακρόπολις* μάλιστα απευθύνει την εξής προειδοποίηση: «ας μη παραπονεθώμεν εάν σήμερον ηττηθώμεν εν άπασι τοις αγωνίσμασι και εν αυτώ τω Μαραθωνίω δρόμω»⁴⁰³.

³⁹⁹Στη βιβλιογραφία απαντώνται εκτενείς περιγραφές του αθλητικού σκέλους των Αγώνων, βλ. σχετικά, Άννινος, *ό.π.*, σ. 29 - 54, Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 313 - 331.

⁴⁰⁰«Επεισόδια», Εφ. *Ακρόπολις*, 27.3.1896, σ. 1. Η κυριαρχία των αμερικανών αθλητών φαίνεται ότι δεν κλόνησε το αίσθημα της φιλοξενίας των διοργανωτών. Η Εφ. *Τα Ημερήσια Νέα* του Λονδίνου έγραφαν στις 27 Μαρτίου, ότι μπορεί οι Έλληνες να χάνουν συνεχώς στα πλείστα των αγωνισμάτων, αλλά κερδίζουν ως προς την προθυμία, στο «Ο Αγγλικός Τύπος περί των Αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.4.1896, σ. 4.

⁴⁰¹Αναφερόμαστε στις περιπτώσεις του T. Curtis στα 110 μ. μετ' εμποδίων, του T. Burke στα 400 μ., του E. Clark στο άλμα απλούν και στο άλμα εις ύψος, του J. Connolly στο άλμα τριπλούν, του W. Hoyt στο άλμα επί κοντώ και του R. Garrett στην σφαίρα και το δίσκο. Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 96 - 99.

⁴⁰²Σ. Μωρράς, *Αθήνα 1896. Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες*, Π. Πανταζή (μτφ.), Αθήνα, Ωκεανίδα, 2000, σ. 67. Το βάρος οργάνωσης της αποστολής αθλητών από τις Ηνωμένες Πολιτείες είχε πέσει αποκλειστικά στους ώμους του W. M. Sloane και έμοιαζε περισσότερο με εθελοντική κίνηση. Τα απαραίτητα χρήματα για το υπερατλαντικό ταξίδι συγκεντρώθηκαν την τελευταία κυριολεκτικά στιγμή. J. Kieran, A. Daley, *The Story of the Olympic Games 776 B.C.-1948 A.D.*, New York, χ.ε. σ. 21 - 22. Τα εμπόδια για τους αθλητές από τις ΗΠΑ δεν ήταν όμως μόνο χρηματικά. Σύγχυση επέφεραν στην αμερικανική ομάδα οι ημερομηνίες της τέλεσης των Αγώνων. Φτάνοντας την παραμονή της έναρξής τους στην Αθήνα οι αθλητές πίστευαν, ότι είχαν ακόμα μερικές μέρες να προπονηθούν μέχρι την 5^η Απριλίου, όταν θα ξεκινούσαν οι Αγώνες. Τότε πληροφορήθηκαν ότι στην Ελλάδα χρησιμοποιούνταν το Ιουλιανό και όχι το Γρηγοριανό Ημερολόγιο. Βλ. P. Arnold, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνα 1896 - Σεούλ 1988*, Αθήνα, Αθηναϊκές Εκδόσεις, 1988, σ. 12 - 13.

⁴⁰³«Θα είμεθα ανόητοι και νήπιοι εάν θεωρήσωμεν την ήτταν ως τραύμα της εθνικής φιλοτιμίας. Αυτή δεν έχει ουδέν να πάθη. Θα εξέλθη εκ του Σταδίου καθαρά και με υψηλόν το μέτωπον, έστω και ουδέ κλώνα κοττίνου εάν δεν λάβη παρά της Αγωνοδίκου», Ρέτγκεν, «Αστραπαί εν τω Σκότειν», Εφ. *Ακρόπολις*, 24.3.1896, σ. 1. Στον Τύπο δημοσιεύονταν επίσης άρθρα με αναφορές στη νευρώδη σωματική διάπλαση των ξένων αθλητών και στις ξεχωριστές διατροφικές τους συνήθειες που τους καθιστούσαν ικανούς για μεγάλες αθλητικές διακρίσεις. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες - Η χθεσινή ημέρα», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 25.3.1896, σ. 1.

Οι εντυπώσεις πάντως που άφησε η έναρξη των Αγώνων στους ανταποκριτές του ξένου Τύπου στην Αθήνα ήταν πολύ θετικές. Στις ενθουσιώδεις περιγραφές τους έκαναν λόγο για μια λαμπρή πρώτη ημέρα⁴⁰⁴. Η *Ακρόπολις* αναδημοσιεύοντας τα δημοσιεύματα του ξένου Τύπου, τόνιζε ιδιαίτερα ότι με τη τέλεσή τους: «η Δύσις αποτελείει ανταξίως τα τροφεία προς την μεγάλην γηραιάν Μητέρα του παγκοσμίου Πολιτισμού»⁴⁰⁵. Στην *Εστία* ο καθηγητής Πανεπιστημίου, Γεώργιος Σωτηριάδης, εξέφραζε την ελπίδα το κλέος της αρχαίας Ελλάδας να επανέλθει και στη νέα, δίνοντας το σύνθημα αυτής της επαναφοράς: «Το έμβλημά μας είνε αγών. Αγών ήτο το έμβλημα της αρχαιότητος»⁴⁰⁶.

Η γιορτινή ατμόσφαιρα στην Αθήνα είχε συνεπάρει τους ξένους επισκέπτες της. Οι ανταποκριτές του ξένου Τύπου στην πλειονότητά τους εξυμνούσαν το αττικό τοπίο και τον ελληνικό πολιτισμό, του οποίου τα χνάρια ήταν ορατά στα ερείπια των αρχαίων μνημείων. Για τους ξένους επισκέπτες η επαφή με την ελληνική πρωτεύουσα ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία, όπως και το θέαμα που τους προσέφερε η γένεση μιας διεθνούς αθλητικής διοργάνωσης στην πειραματική της φάση. Ο Pierre de Coubertin, του οποίου η παρουσία στην Αθήνα δεν έτυχε της ίδιας θερμής υποδοχής σε σύγκριση με την πρώτη του επίσκεψη το Νοέμβριο του 1894, έγραφε λίγο πριν από την υλοποίηση του εγχειρήματος, πως τίποτε δεν είχε απομείνει από τις ειρωνείες και τους φόβους της παρελθούσας χρονιάς⁴⁰⁷.

Ένας από τους δεδηλωμένους σκεπτικιστές της ιδέας αναβίωσης των Αγώνων, ο συμπατριώτης του βαρόνου, δημοσιογράφος Charles Maurras, βρισκόταν στην Αθήνα ως απεσταλμένος της εφημερίδας, *La Gazette de France*. Οι εντυπώσεις του ταξιδιού του, δημοσιευμένες με τη μορφή επιστολών είναι ένας ύμνος στην Ελλάδα και τους

⁴⁰⁴ «Οι Αγώνες και ο Ευρωπαϊκός Τύπος», Εφ. *Πρωία*, 1.4.1896, σ. 1.

⁴⁰⁵ Βλ. Ρέτγκεν, «Η Αναγέννησις του Ελληνικού - Η 25 Μαρτίου 1896», Εφ. *Ακρόπολις*, 26.3.1896, σ. 1. Σε επόμενο άρθρο υποστηρίζεται ότι η καλλιέργεια του αθλητισμού που ενισχύεται μέσω των Αγώνων, συνιστούσε μία ευκαιρία για την οικοδόμηση της εθνικής ισχύος και την ανάπτυξη της εθνικής δράσης. Ρέτγκεν, «Αστραπαί εν τω Σκότειν», Εφ. *Ακρόπολις*, 27.3.1896, σ. 1.

⁴⁰⁶ Σημειώνει επίσης στο άρθρο του: «Η Ελλάς θα νικήση μόνον εν τω σταδίω της τιμής και της ανδρείας, σιωπηλώς, αλλά μετά φρονήματος παρασκευαζομένη εις τον μέγαν αγώνα, τον οποίον και αυτή ως η αρχαία ουχί όλον αιώνα από της εις την ελευθερίαν αναγεννήσεώς της θα κληθή προς τον βάρβαρον ν' αγωνισθή». Γ. Σωτηριάδης, «Ο Αγών», Εφ. *Εστία*, 26.3.1896, σ. 1.

⁴⁰⁷ Στις ολυμπιακές του επιστολές ο γάλλος βαρόνος, περιέγραφε τη ζωή των Αθηναίων, τη γιορτινή όψη της πρωτεύουσας και τις γενικότερες ετοιμασίες υποδοχής των Αγώνων. Δεν παραλείπει να αναφερθεί στις επιδράσεις που άσκησε στους νέους της Ελλάδας η επαφή με την αρχαία ελληνική παράδοση, ενώ σημειώνει πως και οι ξένοι θα γνωρίσουν την σύγχρονη Ελλάδα που σχεδόν αγνοούν και θα πεισθούν πως συνδέεται με στενούς δεσμούς ομοιότητας και κληρονομικότητας προς την αρχαία. Muller, *ό.π.*, σ. 334 - 338.

Έλληνες⁴⁰⁸. Ο γαλλικός Τύπος, μέσω των απεσταλμένων του, κατέγραφε όλες τις πτυχές της διοργάνωσης με ανταποκρίσεις το περιεχόμενο των οποίων κάλυπτε όλο το φάσμα των κρίσεων: από διθυραμβικό και επαινετικό, έως επικριτικό ή και ειρωνικό. Το ερώτημα της θέσης των Ολυμπιακών Αγώνων στη σύγχρονη εποχή απασχόλησε πολιτικές και πνευματικές προσωπικότητες. Ενδεικτικά ο γάλλος πολιτικός, Georges Clemenceau, ο οποίος ήταν αντίθετος με τις εθνικιστικές απόψεις του Γάλλου διανούμενου Charles Maurras, είχε την πεποίθηση πως οι Αγώνες θα αποτελούσαν την αρχή της ειρήνης στον κόσμο. Ένας άλλος Γάλλος, ο ιστορικός Theodore Reinach, εύχονταν να είναι το γεγονός που θα σημάωνε την «ανακωχή του Θεού του 20^{ου} αιώνα», ενώ ο ελληνοιστής Alfred Croiset, αντίκρυζε μέσα από τους διεθνείς αυτούς Αγώνες ολόκληρη την Ευρώπη, «σαν μεγεθυμένη εικόνα της αρχαίας Ελλάδας»⁴⁰⁹.

Ο Henri Avelot, συγγραφέας και γελοιογράφος, καταθέτει τη δική του περιγραφή για το κλίμα που επικρατούσε στην πρωτεύουσα, λίγες ώρες πριν ξεκινήσουν οι δρομείς από τον Μαραθώνα, σε ένα αγώνισμα που δοκίμαζε τα όρια της ανθρώπινης αντοχής⁴¹⁰. Το αγώνισμα είχε γίνει το δημοφιλέστερο της διοργάνωσης, πράγμα που επιβεβαιώθηκε από τον αριθμό των θεατών που κατέκλυσαν το χώρο μέσα και έξω από το Στάδιο. Από το μεσημέρι της 29^{ης} Μαρτίου 1896, η Αθήνα θύμιζε έρημη πόλη. Μέσα στο χώρο του

⁴⁰⁸ Προδικάζοντας ότι θα του ασκηθεί κριτική, επειδή συνδέει την έννοια του ωραίου με τόπους και φυλές που θεωρεί ανώτερες, επισημαίνει: «Δεν επαινώ τους Έλληνες αλλά το έργο των Ελλήνων... Δεν μας θέλγει η ομορφιά επειδή είναι ελληνική. Μας θέλγει η Ελλάδα επειδή είναι ωραία». Περιγράφοντας το αγωνιστικό μέρος των Ολυμπιακών ο εθνικιστής Maurras, αφού τους χαρακτηρίζει εντυπωσιακούς, δεν κρύβει τη δυσάρεστιά του για τις νίκες των Πρώτων γυμναστών, σχολιάζοντας ότι οι πιο φανατικοί και θορυβώδεις εθνικιστές του Σταδίου δεν είναι -όπως θα ανέμενε κανείς- οι Έλληνες, αλλά οι Αμερικανοί, οι οποίοι πανηγυρίζουν έξαλλα τις νίκες των αθλητών τους. Συνεπής μοναρχικός ο Maurras έχει μόνο καλά λόγια να πει για τη βασιλική οικογένεια. Ιδιαίτερα για το διάδοχο, σημειώνει ότι ασκεί με μεγάλο ζήλο τα καθήκοντα του προέδρου της επιτροπής των Αγώνων. Στην τέταρτη επιστολή του παραδέχεται πως όταν ανακοινώθηκε η ιδέα της αναβίωσης των Αγώνων την αποδοκίμασε σφόδρα, κάνοντας λόγο για βεβήλωση, καθώς αναρωτήθηκε τι νόημα θα μπορούσε να έχει μια Ολυμπιάδα ανοικτή σε όλο τον κόσμο, εκτιμώντας ότι η συνάντηση των φυλών θα κατέληγε στη χαώδη οχλαγωγία του κοσμοπολιτισμού. Παραδέχεται, ωστόσο, ότι η αρχική του εκτίμηση μεταβλήθηκε στην Αθήνα. Εξηγώντας τους λόγους της μεταστροφής του, αναφέρει: «ο ήπιος ελληνικός ουρανός, ο ιερός βράχος όπου δεσπόζει ο Παρθενώνας θα επενεργούσαν θετικά σ' αυτήν την πρώτη συνάντηση αποτρέποντας τις βαρβαρότητες». Μωρράς, *ό.π.*, σ. 19 - 20, 48, 54 - 55, 60 - 61, 66.

⁴⁰⁹ Μαρκοπούλου, *ό.π.*, σ. 12 - 14.

⁴¹⁰ «Κάτω από το παλλόμενο παραπέτασμα που σχηματίζουν σημαίες και λάβαρα, περνούν αργά τα κύματα του πλήθους. Η Αθήνα έγινε Κοσμόπολις... Όλες οι συζητήσεις περιστρέφονται γύρω από το ίδιο θέμα, την Μαραθονοδρομία... Κανείς δεν τολμά να προβλέψει ότι ίσως, κατά την έκφραση του Hugues Le Roux 'ακόμη και η ελληνική γη θα τρέξει κάτω από τα πόδια των παιδιών της για να οδηγήσει στη νίκη'», βλ. στο Φ. Ταμπάκη - Ιωνά, «Κείμενα ταξιδιωτών, ανταποκριτών του Γαλλικού Τύπου κατά την Ολυμπιάδα του 1896», στο *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. ΛΑ' (1996-1997), Αθήνα, 1997, (ανάτυπο), σ. 400.

Σταδίου έχει υπολογισθεί ότι βρίσκονταν 70.000 θεατές, ενώ πολυάριθμο ήταν το πλήθος που είχε συρρεύσει περίξ αυτού⁴¹¹. Να σημειωθεί ότι ο πληθυσμός της Αθήνας, σύμφωνα με την απογραφή του 1896, ανερχόταν σε 111.486 κατοίκους⁴¹².

Ο αγώνας του μαραθωνίου δρόμου προαλειφόταν συναρπαστικός, γι' αυτό και κατά μήκος της διαδρομής άνθρωποι από τα γύρω χωριά με ζωνρές εκδηλώσεις έτρεφαν και μοιράζονταν την ίδια ελπίδα με τους δεκάδες χιλιάδες θεατές, εντός και εκτός του Παναθηναϊκού Σταδίου. Ο Ι. Χρυσάφης αναφέρει πως από τη σύσταση του ελληνικού κράτους, δεν είχε εκδηλωθεί τόσο ενιαία και ομόθυμη η εθνική θέληση, όσο εκείνη την ημέρα και αυτή δεν ήταν άλλη από το να στεφθεί νικητής έλληνας δρομέας. Η αγωνία του πλήθους διήρκεσε μέχρις ότου ο διευθυντής του αγώνα, ταγματάρχης Γ. Παπαδιαμαντόπουλος, εισερχόμενος στο Στάδιο ανήγγειλε στον βασιλιά Γεώργιο και τον διάδοχο, ότι προηγείται έλληνας δρομέας⁴¹³.

Όσπου να διαδοθεί η είδηση στο πολύβουο πλήθος, στο στίβο του Παναθηναϊκού Σταδίου εισερχόταν ο νικητής. Όταν ο Σπυρίδων Λούης τερμάτιζε, ο χώρος ήδη σείονταν από τις ζητωκραυγές. Το αγώνισμα είχε εξελιχθεί σε θρίαμβο για τους έλληνες δρομείς, καθώς δεύτερος τερμάτισε ο Χαρίλαος Βασιλάκος και τρίτος ο Σπυρίδων Μπελόκας⁴¹⁴.

Η είδηση της νίκης του Λούη ήταν πανελλήνιου ενδιαφέροντος⁴¹⁵. Στο αθλητικό του επίτευγμα προσδόθηκαν εθνικά στοιχεία που τροφοδότησαν την οικοδόμηση του προσωπικού του θρύλου⁴¹⁶. Περιγράφοντας η *Ακρόπολις* τον παλμό των αισθημάτων

⁴¹¹ Άννινος, *ό.π.*, σ. 39 - 40.

⁴¹² Μ. Χουλιάρκης, *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971*, τόμ. Α', Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1974, σ. 174.

⁴¹³ Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 319-322.

⁴¹⁴ Ο Σ. Λούης δεν ανήκε στους αθλητές εκείνους, οι οποίοι είχαν λάβει την πρόκριση για τους Αγώνες στους Πανελλήνιους αγώνες της 9^{ης} και 10^{ης} Μαρτίου. Σε αυτούς τους αγώνες διακρίθηκαν κατά σειρά οι Χ. Βασιλάκος, Σ. Μπελόκας, Δ. Δεληγιάννης, Δ. Χριστόπουλος, Γ. Γρηγορίου και Ε. Γερακάκης. Εντούτοις στις 24 Μαρτίου έλαβε χώρα δεύτερος δοκιμαστικός Μαραθώνιος και ορίστηκε ότι θα προκρίνονταν στους Αγώνες, όσοι θα πετύχαιναν χρόνο ίσο ή καλύτερο από του Βασιλάκου, δηλαδή 3 ώρες και 18'. Από τους δρομείς που έλαβαν μέρος, μόνον έξι τερμάτισαν. Οι Γ. Λαυρέντης, Ι. Βρεττός, Ε. Παπασυμεών και Η. Καφετζής πέτυχαν το χρονικό όριο. Οι Σ. Λούης και Σ. Μασούρης, αν και δεν ξεπέρασαν το όριο, ο Λούης για μερικά μόλις κλάσματα του δευτερολέπτου, προκρίθηκαν λίγο αργότερα και κατόπιν πίεσεως. Τέλος, προκρίθηκε και ο γνωστός στο Παρίσι ως καλός δρομέας, Σ. Λαγουδάκης. Βλ. Μανιτάκης, *ό.π.*, σ. 54 - 56.

⁴¹⁵ Από τις επαρχίες του ελληνικού βασιλείου κατέφθαναν ακατάπαυστα συγχαρητήρια τηλεγραφήματα για την επιτυχία της διοργάνωσης και τις αθλητικές επιτυχίες των Ελλήνων, «Οι Ολυμπιακοί αγώνες εις τας επαρχίας. Τηλεγραφήματα προς τον Διάδοχον», Εφ. *Ακρόπολις*, 4.4.1896, σ. 2.

⁴¹⁶ Η *Εστία* λίγες μόνο ημέρες μετά έγραφε για τη διαχείριση της μνήμης της: «Ο μύθος ήρχισε να πλέκη τον ιστόν αυτού. Την οχλοβοήν των εβδομήκοντα χιλιάδων θεατών του Σταδίου κατά την ημέραν, καθ'ην ο Μαραθωνοδρόμος νικητής εισήρχετο εις το Στάδιον, βεβαιούσιν ότι ήκουσαν εις την Κολοκυνθούν οι

εθνικής έξαρσης που κατέλαβε τους θεατές, όταν εισήλθε πρώτος στο Στάδιο έγραφε: «πανταχού ο λαός παρεδίδετο εις την ορμήν του θριάμβου της εθνικής αυτής νίκης»⁴¹⁷. Ο Γ. Αβέρωφ συμεριζόμενος την πανελλήνια χαρά ευχόταν να είναι ευόϊωνο προάγγελμα για τη νίκη της Ελλάδας, «εν τω Αγώνι της εκπληρώσεως των εθνικών πόθων»⁴¹⁸.

Πράγματι η νίκη του Λούη θεωρήθηκε εθνικού χαρακτήρα. Στους πανηγυρισμούς των θεατών συμμετείχε ενεργά και η βασιλική οικογένεια. Ο Γεώργιος εξέφρασε την συγκίνησή του και ο διάδοχος με τον πρίγκιπα Γεώργιο έσπευσαν προς το νικητή, και αφού τον πλαισίωσαν, έτρεξαν μαζί του εν θριάμβω, τα τελευταία μέτρα του τερματισμού του μαραθωνίου⁴¹⁹. Ο Σουρής σχολιάζοντας αυτόν τον παροξυσμό προσωπολατρίας στον Λούη, που εκδηλωνόταν από τα μέλη της βασιλικής οικογένειας, τους δημοσιογράφους, τους λογοτέχνες και τον απλό κόσμο, έδινε το στίγμα των ημερών: «Υμνους Πινδάρου σήμερον ο Λούης ας ακούση... Ζήτω το Γένος, ο Λαός, το Στέμμα, το Μαρούσι»⁴²⁰.

Αναμφισβήτητα η νίκη του Λούη πρόσφερε στη βασιλική οικογένεια τα θετικά σχόλια της κοινής γνώμης. Ήδη όμως στον αγωνιστικό χώρο τις προηγούμενες μέρες ο

παρατυχόντες εκεί κατά την στιγμήν εκείνην... Τις οίδε μετά χρόνον τινά εις ποίαν μυθιστορικήν πλοκήν κατά την ζωηράν αλλά και αφελή του λαού φαντασίαν θα δώση αφορμήν εις τους χωρικούς του Μαραθώνος, εις τους αγρότας των Αθηνών». Βλ. «Ο Κόσμος», Εφ. *Εστία*, 9.4.1896, σ. 3. Για τη διάρκεια των εκδηλώσεων προσωπολατρίας υπέρ του Λούη, ο πρίγκιπας Νικόλαος περιγράφοντας τη νίκη του, γράφει: «ο νικητής ωνομάζετο Λούης και ήτο χωρικός από το Μαρούσι. Όλοι συνωθήθησαν γύρω του, σχεδόν... Αλλοίμονον, μετά εν έτος δεν ήτο παρά εν όνομα, και αυτό δε ακόμη είχε λησμονηθεί υπό πολλών!», στο Πρίγκηπος Νικολάου, *Τα πενήντα χρόνια της ζωής μου*, Αθήνα, 1926, σ. 171.

⁴¹⁷Γ.Β., «Νενικήκαμεν!», Εφ. *Ακρόπολις*, 30.3.1896, σ. 1. Ο Hugues Le Roux απεσταλμένος της Εφ. *Figaro*, περιγράφοντας με άφραστη γλαφυρότητα την ατμόσφαιρα στο Στάδιο, σημειώνει: «Ανυπομόνως το Στάδιον ανέμενε τον νικητήν... υπήρχον μόνον άνθρωποι, εκατόν είκοσι χιλιάδες άνθρωποι καθημενοι από της γης μέχρι του ουρανού! Βασιλείς; Χωρικοί; Τις ηδύνατο να διακρίνη εν τω πλήθει εκείνων... το Στάδιον ωμοίαζε προς κιβωτόν, προς κολοσσιαίον πλοίον, μεταφέρον προς τινα γην επαγγελίας ολόκληρον γενεάν ανθρώπων... Η μήτηρ γη είχεν αναγνωρίσει το τέκνον της, έτρεξεν υπ' αυτό, το έφερεν, ηθέλησε να λάβη ένα χωρικόν και να τον αναδείξει νικητήν, τον πρώτον τυχόντα, τον Λούην», στο «Κρίσεις περί των Αγώνων - Ο Ουγκ Λερού περί του Μαραθωνίου Δρόμου», Εφ. *Το Άστυ*, 11.4.1896, σ. 2.

⁴¹⁸«Αβέρωφ και Λούης - Επιστολή του κ. Αβέρωφ προς τον Λούην», Εφ. *Το Άστυ*, 18.4.1896, σ. 1.

⁴¹⁹Βλ. σχετικά την περιγραφή του μαραθωνίου δρόμου, Άννινος, *ό.π.*, σ. 43. Η αστραπιαία αντίδραση των δύο μελών της βασιλικής οικογένειας έχει σχολιαστεί ποικιλοτρόπως στη βιβλιογραφία. Βλ. Σ. Γιάτσης, «Κρίσεις και σημειολογικά σχόλια στο βιβλίον του Κ. Παρασκευόπουλου: 'Το δεκαήμερον των Ολυμπιακών Αγώνων', Αθήνα 1996», στο περ. *Άθληση και Κοινωνία*, τ.χ. 14, 1996, σ. 98 – 99. Επίσης, Ε. Α. Βλαντ *Olympic Story. The definitive story of the Olympic Games from their revival in 1896. Illustrated, with an appendix of results and records*, London, χ.ε. 1948, σ. 20.

⁴²⁰«Τελευταία ώρα με μεγάλη φόρα», Εφ. *Ο Ρωμηός*, 30 Μαρτίου 1896, σ. 4. Σε επόμενο φύλλο της σατυρικής εφημερίδας, γράφεται μεταξύ άλλων για τον Σπύρο Λούη: «Ω νικητών απόγονε κι' Αμαρουσίου θρέμμα, έστειπε τους θριάμβους σου το θριαμβεύον Στέμμα, Διάδοχοι και Πρίγκηπες σ' επήραν αγκαλιά, ξέναις περιηγήτριας σ' εχόρτασαν φιλιά». «Ψάλλω κι' εγώ ευγνώμων τον Μαραθωνοδρόμον», Εφ. *Ο Ρωμηός*, 6.4.1896, σ. 3 - 4.

διάδοχος Κωνσταντίνος και ο πρίγκιπας Γεώργιος είχαν διακριθεί για την κινητικότητα τους, αποσπώντας τις επευφημίες των θεατών. Η εκ του σύνεγγυς παρουσία τους, όπως και του αδελφού τους πρίγκιπα Νικολάου, στους χώρους διεξαγωγής των αγωνισμάτων αν και δικαιολογείται από τις θέσεις ευθύνης που και οι τρεις κατείχαν, έχει ερμηνευθεί ως μια ευκαιρία προσωπικής τους προβολής⁴²¹.

Ενθουσιασμένος από την προσωπικότητα του νικητή του μαραθωνίου υπήρξε και ο Coubertin, ο οποίος έδειξε ικανοποιημένος από τη στάση του Λούη μετά τη νίκη του, εκθειάζοντας το γεγονός της άρνησης ακριβών δώρων και γενναιόδωρων ποσών που του προσφέρθηκαν από πολλούς θαυμαστές και θαυμάστριες. Υπογραμμίζει επίσης, ότι η στάση αυτή συμπυκνώνει την έννοια της τιμής, η οποία είναι πολύ ισχυρή στους έλληνες χωρικούς, διασώζοντας το ερασιτεχνικό πνεύμα από κινδύνους⁴²².

Την επομένη του μαραθωνίου είχε προγραμματισθεί περίπατος του Συλλόγου των Φιλοτέχνων με τη συμμετοχή και μελών των ξένων αρχαιολογικών σχολών. Η πομπή κατευθύνθηκε στον Κολωνό, στο μνημείο των τάφων των αρχαιολόγων και κλασικιστών, C. Lenormant και K. Muller, όπου κατατέθηκαν στεφάνια⁴²³. Ο Σ. Λάμπρος στο λόγο που εκφώνησε κατά την τελετή ανέφερε:

«Αλλά στρέψατε τώρα τους οφθαλμούς, ω κεκοιμημένοι ψυχαί των δύο μεγάλων φιλελλήνων... Αι Αθήναι τελούσιν όχι πλέον τα Παναθήναια, ως πάλαι ποτέ, όχι τα Ολύμπια, όχι τα Πανελλήνια, αλλά τα Πανυφήλια... Η Ελλάς της Ελλάδος ορμά να γείνη η Ελλάς του σύμπαντος»⁴²⁴.

Η ζωή στην πόλη κινούνταν στους ξέφρενους και πομπώδεις ρυθμούς της νίκης του Λούη⁴²⁵. Το πανηγυρικό κλίμα αντιστράφηκε στις 31 Μαρτίου. Στο σημείο όπου μία

⁴²¹Βλ. σχετικά, David Wallechinsky, *The Complete Book of the Olympics*, χ.τ., Penguin Books, 1988, σ. 21, Γιάτσης, «Κρίσεις και σημειολογικά σχόλια» στο βιβλίο του Κ. Παρασκευόπουλου», *ό.π.*, σ. 319. Η *Ακρόπολις* μεταφέρει περιστατικό που συνέβη στο Παναθηναϊκό Στάδιο με πρωταγωνιστή τον πρίγκιπα Γεώργιο, ο οποίος βλέποντας κάποιους βοηθούς να προσπαθούν με μεγάλη δυσκολία να μεταφέρουν τα βάρη για το αγώνισμα της άρσης βαρών, έσπευσε ο ίδιος να τα σηκώσει αποσπώντας τις επευφημίες του κόσμου. Βλ. «Επεισόδια», *Εφ. Ακρόπολις*, 27.3.1896, σ. 1.

⁴²²Muller, *ό.π.*, σ.354. Για τις κάθε είδους προσφορές προς τον Λούη, αρκετές ημέρες μετά τη νίκη του, βλ. «Ο Λούης...βουλευτής», *Εφ. Το Άστυ*, 1.4.1896, σ. 3.

⁴²³«Ειδήσεις. Ακαδημία του Πλάτωνος του Κολωνού», *Νέα Εφημερίς*, 31.3.1896, σ. 4.

⁴²⁴Λάμπρος, *ό.π.*, σ. 308, 314 και το άρθρο, «Μια τελετή - Η στέψις των μνημείων του Μύλλερ και του Λένορμαν», *Εφ. Το Άστυ*, 1.4.1896, σ. 3.

⁴²⁵Η έντονη αποτύπωση της νίκης του Λούη στη λαϊκή συνείδηση έχει ερμηνευθεί από τον Σ. Μαρκεζίνη ως ένα από τα παράδοξα της παιδικής συναισθηματικότητας των Ελλήνων. Σ. Β. Μαρκεζίνης, *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964*, Αθήνα, Πάπυρος, 1966, σ. 273.

μέρα πριν η σύνταξη της εφημερίδας *Ακρόπολις* φιλοξενούσε πρωτοσέλιδο σκίτσο του Λούη, βρισκόταν τώρα αυτό του νεκρού Τρικούπη⁴²⁶. Η είδηση του θανάτου του προκάλεσε θλίψη⁴²⁷. Οι ξένοι απεσταλμένοι επιχειρώντας να αποτυπώσουν το κλίμα στην πένθιμη Αθήνα, που λίγα μόλις εικοσιτετράωρα πριν παλλόταν στους ρυθμούς της νίκης του Λούη, στέκονταν με αισθήματα απορίας εμπρός στην ψυχική μετάπτωση του ελληνικού λαού⁴²⁸.

Ο θάνατος του Τρικούπη αναλυόταν σε σχέση με τις διαφαινόμενες ραγδαίες εξελίξεις στην περιοχή της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Χαρακτηριστικά η *Νέα Ημέρα* της Τεργέστης, παρατηρούσε ότι το επίφοβα αισθητό πολιτικό κενό, το οποίο άφηνε ο Τρικούπης, φάνταζε δύσκολο, εάν στο προσεχές μέλλον ενέσκηπτε «νέα ανατολική καταιγίς»⁴²⁹.

Ο καταγισμός δημοσιευμάτων για το θάνατο του Χ. Τρικούπη, ανέκοψε προσωρινά το ενδιαφέρον για τους Αγώνες. Οι διακρίσεις των Ελλήνων αθλητών εξακολούθησαν, αλλά δεν μπόρεσαν να υπερβούν την απήχηση της νίκης του Λούη στον μαραθώνιο. Στην ποδηλασία των 87 χλμ., που κάλυπτε τη διαδρομή Αθήνα - Μαραθώνας - Νέο Φάληρο, νικητής αναδείχθηκε ο Αριστείδης Κωνσταντινίδης. Πρώτες νίκες επίσης πέτυχαν οι Νικόλαος Ανδριακόπουλος (αναρρίχησης επί κάλω), Παντελής Καρασεβδάς (σκοποβολή με όπλο γρά από 200μ.), Ιωάννης Γεωργιάδης (σπαθασκία φιλάθλων), Λεωνίδας Πύργος (οπλομαχία διδασκάλων με ξίφος ασκήσεως), Ιωάννης Μαλοκίνης (κολύμβηση 100μ. μεταξύ ναυτών του πολεμικού ναυτικού), Ιωάννης Μητρόπουλος

⁴²⁶Ν. Ι. Σπανδωνής, «Ο Μεγαλοφρονέστατος των Ελλήνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 31.3.1896, σ. 1. Ο Τρικούπης πέθανε στις Κάννες, μία μέρα μετά τη διεξαγωγή του μαραθωνίου. «Ο θάνατος του Τρικούπη», Εφ. *Το Άστυ*, 31.3.1896, σ. 1.

⁴²⁷Βλ. σχετικά, Ε. Ρ., «Χαρίλ. Τρικούπης», Εφ. *Ακρόπολις*, 31.3.1896, σ. 1, «Ο Χαρίλαος Τρικούπης», Εφ. *Πρωία*, 1.4.1896, σ. 1, Γ.Π., «Τρικούπης και Πανελληνισμός», Εφ. *Το Άστυ*, 2 Απριλίου 1896, σ. 1., «Η κοινοβουλευτική δράσις του Χ. Τρικούπη», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 2.4.1896, σ. 1.

⁴²⁸Η Εφ. *Ημέρα της Τεργέστης* σχολίαζε: «Οι ξένοι οι ιδόντες την εις το Στάδιον άφιξιν του νικητού του Μαραθωνείου δρόμου και την κηδείαν, δεν ηδύναντο να εννοήσωσι πως αυτός ο λαός, εν διαστήματι μιας εβδομάδας μετέπεσεν από τόσης παραφοράς ενθουσιασμού εις τόσην βαθύτητα οδύνης», στο «Κηδεία Τρικούπη», Εφ. *Σκρίπ*, 24.4.1896, σ. 2. Ο Α. Βυζάντιος, παρατηρούσε στην Εφ. *Νέα Ημέρα* της Τεργέστης ότι, «ο θάνατος του Τρικούπη καί περ συμπεσών προς την ακμήν της Ολυμπιακής μέθης, επέχυσε σκιάν πένθους επί των εορτών», στο «Απανθίσματα εκ της 'Νέας Ημέρας'», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 17.4.1896, σ. 1, βλ. επίσης Γ. Τσοκόπουλος *Χαρίλαος Τρικούπης – Βιογραφία*, Αθήνα, χ.ε. 1896, σ. 381 - 382.

⁴²⁹«Κρίσεις Ν. Ημέρας περί των ελληνικών πραγμάτων», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 24.4.1896, σ. 1. Βλ. επίσης τα δημοσιεύματα, «Κρίσεις περί Τρικούπη - Τι λέγουν οι Αμερικάνου», Εφ. *Το Άστυ*, 18.4.1896, σ. 1, «Ο Ευρωπαϊκός Τύπος περί Τρικούπη», Εφ. *Σκρίπ*, 10.4.1896, σ. 3, «Κρίσεις του Τύπου», Εφ. *Το Άστυ*, 11.4.1896, σ. 2.

(ενόργανη γυμναστική - κρίκοι), Γεώργιος Ορφανίδης (σκοποβολή με πολεμικό όπλο από 300 μ.) και Ιωάννης Φραγκούδης (σκοποβολή με πιστόλι από 25 μ.)⁴³⁰.

Στο πλαίσιο των Αγώνων ο Δ. Βικέλας, παρέθεσε πρόγευμα στο Νέο Φάληρο παρουσία του διαδόχου και των πριγκίπων, των οποίων εξήρε τη συμβολή στο έργο της προετοιμασίας και της τέλεσής τους. Στην πρόποσή του, αφού τόνισε ότι εξασφαλίσθηκε το μέλλον τους, δήλωσε ευτυχής που μεταβίβαζε την προεδρία της ΔΟΕ στον Coubertin στον οποίο, όπως ανέφερε, οφειλόταν η ανάσταση των Αγώνων⁴³¹.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, την άνοιξη του 1896 η ατμόσφαιρα στην ελληνική πρωτεύουσα δε θύμιζε σε τίποτε την ατμόσφαιρα της προηγούμενης περιόδου. Ερώτημα παραμένει, το γιατί είχε επέλθει τόσο ταχεία μεταβολή στις διαθέσεις της κοινής γνώμης. Φυσικά η ελληνική κοινωνία δεν είδε κάποια θεαματική αλλαγή στο επίπεδο διαβίωσής της, είχε όμως υποστεί αρκετές δοκιμασίες και απογοητεύσεις, λόγω της πορείας των δημόσιων - οικονομικών πραγμάτων τα τρία τελευταία μεταπτωχευτικά χρόνια. Η έντονη ανάγκη μιας μεταβολής της κοινής προοπτικής, υπέβασκε στους κόλπους της και με την εμπειρία της παρθενικής τέλεσης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, διείσδυσε στη συνείδηση των ανθρώπων της εποχής. Η κοινωνία, που είχε διαταραχθεί η κανονικότητα του βίου της, αντιμετώπισε την υπόθεση των Αγώνων ως τη συμβολική αφετηρία μιας ευοίωνης περιόδου. Κομιστές της αντίληψης αυτής υπήρξαν προσωπικότητες της πολιτειακής, πολιτικής, οικονομικής και πνευματικής ελίτ της χώρας.

Η επιτυχία των Αγώνων της Αθήνας, εκλήφθηκε με δύο τρόπους. Αφενός υπήρξε μια πλούσια πηγή άντλησης εθνικής αυτοπεποίθησης σε μια δύσκολη συγκυρία για τη χώρα, αφετέρου έμοιαζε να ικανοποιεί την επιδίωξη της χώρας να γίνει αποδεκτή στα μάτια των ξένων. Για πρώτη φορά στα 66 χρόνια του εθνικού βίου σημειώθηκε αθρόα προσέλευση ξένων επισκέπτων και επισήμων στη γνωστή από τις περιηγητικές περιγραφές και πασίγνωστη από την κλασική περίοδο Αθήνα, άγνωστη όμως ουσιαστικά σε ευρωπαίους και αμερικανούς του τέλους του 19^{ου} αιώνα. Η ελληνική πρωτεύουσα επανασυστήθηκε στο δυτικό κόσμο, μέσω των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων

⁴³⁰Βλ. Σκιαδάς, *ό.π.*, σ. 115-116.

⁴³¹«Τα μεθεόρτια - Το χθεσινόν πρόγευμα», Εφ. *Το Άστυ*, 2.4.1896, σ. 2. Η σύνταξη της εφημερίδας *Το Άστυ*, δεξιώθηκε την 1^η Απριλίου στο ξενοδοχείο της Μ. Βρετανίας τους αντιπροσώπους του γαλλικού Τύπου. Βλ. «Δημοσιογραφική συνάθροιση», Εφ. *Το Άστυ*, 2.4.1896, σ. 2.

γοητεύοντας τους ρομαντικούς επισκέπτες της. Συν τοις άλλοις είχε την ξεχωριστή τιμή να εγκαινιάσει ένα διεθνή αθλητικό θεσμό, συνδέοντας την εξέλιξή του με την ονομασία της. Η συνεισφορά των ελλήνων διοργανωτών στην αναβίωση των σύγχρονων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων υπήρξε, κομβικής σημασίας, εάν συνυπολογίσουμε τις κακές οικονομικές συνθήκες της χώρας.

Επιπλέον και ως απόρροια των παραπάνω, η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων προσέλαβε και εθνική διάσταση μέσα από το δημόσιο λόγο λογίων, δημοσιογράφων και επιφανών προσωπικοτήτων, που ενεπλάκησαν με τη διοργάνωση τους. Ο Σ. Λούης με τη νίκη του συνέδραμε στην υπερίσχυση της εθνικής, έναντι της αθλητικής τους λειτουργίας, ενώ και το Παλάτι βρέθηκε στην κοίτη του ρεύματος αυτού, εκτιμώντας προφανώς ότι η ανύψωση του προσημένου γοήτρου του δε θα μπορούσε να βρει καλύτερο χώρο δράσης. Η βασιλική οικογένεια συγχρωτίστηκε με το λαό στο Στάδιο και ο διάδοχος, ο οποίος από την αρχή της υπόθεσης έπαιξε πρωταγωνιστικό ρόλο, αξιοποίησε την ευκαιρία που του δόθηκε να φιλοτεχνήσει την εικόνα του ως μελλοντικού εθνικού ηγέτη.

3.2. Το τέλος των Αγώνων. Η πρόταση μόνιμης τέλεσής τους στην Ελλάδα

Στις 31 Μαρτίου, πριν από την ολοκλήρωση των Αγώνων, ο Γεώργιος παρέθεσε επίσημο πρόγευμα προς τιμήν των αθλητών με προσκεκλημένους δημοσιογράφους, υπουργούς και επισήμους. Στο λόγο που εκφώνησε απευθυνόμενος στους καλεσμένους, αρχικά στα γαλλικά και στη συνέχεια στα ελληνικά, ο βασιλιάς αναφέρθηκε στη διοργάνωση και σε όσους εργάστηκαν για την επιτυχία της. Κατονόμασε δε κατά σειρά τους συντελεστές της και συγκεκριμένα τον διάδοχο, τον Γ. Αβέρωφ, τους πρίγκιπες Γεώργιο και Νικόλαο και τον Τ. Φιλήμονα, ενώ αναφέρθηκε στα μέλη των επιτροπών και στους έλληνες και ξένους φιλάθλους. Στην απόληξη του λόγου του έκανε ένα βήμα παραπάνω:

«Η Ελλάς, η μήτηρ και τροφός των γυμνικών αγώνων εν τη Πανελληνίω αρχαιότητι, αναλαβούσα και εκτελέσασα αυτούς και σήμερον μετά θάρρους υπό τα όμματα της Ευρώπης και του Νέου Κόσμου, δύναται νυν ότε η επιτυχία γενικώς ανωμολογήθη, να ελπίση ότι οι τιμήσαντες αυτήν ξένοι θέλουσιν ορίσει

την χώραν ημών ως ειρηνικόν εντευκτήριον των Εθνών, ως διαρκές και μόνιμον πεδίων των Ολυμπιακών αγώνων»⁴³².

Ακολούθησε πανδαιμόνιο ζητωκραυγών, αντίδραση ασυνήθιστη για τους ρητούς κανόνες της εθιμοτυπίας στη μεγάλη αίθουσα των βασιλικών ανακτόρων. Οι επευφημίες των αθλητών στη μητρική τους γλώσσα για το λόγο του βασιλιά Γεωργίου ήταν παρατεταμένες⁴³³.

Ο Γεώργιος είχε διατυπώσει με επίσημο τρόπο την πρόταση η Ελλάδα να καταστεί μόνιμος τόπος τέλεσης των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων. Αξίζει βέβαια να σημειωθεί, ότι ο Τύπος είχε ήδη μεταδώσει την πληροφορία, ότι λόγω της επιτυχίας τους θα διατυπωνόταν αρμοδίως η πρόταση της διεξαγωγής τους ανά τετραετία στην Ελλάδα. Επίσης είχε γίνει γνωστό, ότι η πρόταση αποτελούσε κάτι παραπάνω από αντικείμενο σκέψης του πρίγκιπα της Ουαλλίας⁴³⁴. Στις 28 Μαρτίου, ο *Νεολόγος Πατρών*, μετέφερε την είδηση ότι ο πρίγκιπας της Ουαλλίας, Edward VII, προσπαθούσε να επιτύχει τη διαρκή τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα⁴³⁵. Η αναφορά στην εμπλοκή του πρίγκιπα της Ουαλλίας, σε κάθε περίπτωση χρειάζεται περαιτέρω έρευνας, για το πως και το γιατί προέκυψε, όπως και τι συνέβη στη συνέχεια, αφού δεν υπάρχει καμία σχετική αναφορά στον Τύπο.

Είναι πάντως αξιοπερίεργο, ότι από το βασιλικό λόγο απουσίαζε οποιαδήποτε αναφορά στους Βικέλα και Coubertin. Κάποιος εκ των συνδαιτημόνων υπενθύμισε στον Γεώργιο την αβλεψία του, γι' αυτό και ο βασιλιάς δευτερολογώντας ευχαρίστησε τον πρώτο για την πρωτοβουλία του⁴³⁶. Η βασιλική επανόρθωση δε μπορεί να μεταβάλει την άποψη, ότι τόσο ο Βικέλας, όσο και ο βαρόνος, είχαν κυριολεκτικά λησμονηθεί τις

⁴³²Βλ. τα άρθρα, «Η χθεσινή εορτή εις τα Ανάκτορα», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.4.1896, σ. 1, «Οι αθληταί εν τοις Ανακτόροις», Εφ. *Πρωία*, 1.4.1896, σ. 1.

⁴³³Η *Ακρόπολις* στο φύλλο της επόμενης ημέρας, υποστηρίζει ότι τα εκτυλιχθέντα στο βασιλικό πρόγευμα συνιστούν τον ωραιότερο και λαμπρότερο σταθμό της εθνικής ζωής των Ελλήνων, στο «Η χθεσινή εορτή εις τα Ανάκτορα», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.4.1896, σ. 1.

⁴³⁴«Επεισόδια», Εφ. *Ακρόπολις*, 27.3.1896, σ. 1.

⁴³⁵«Διαρκείς αγώνες εις Αθήνας», Εφ. *Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 28.3.1896, σ. 2.

⁴³⁶Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 493. Ο Ι. Χρυσάφης σημειώνει ότι η πέραν κάθε προσδοκίας επιτυχία των Αγώνων, γέννησε στους Έλληνες το μύχιο πόθο της μόνιμης τέλεσής τους στην Αθήνα. Η σκέψη αυτή υποστηρίζει ότι αποτελούσε κοινό θέμα συζητήσεων στην πρωτεύουσα που ενισχυόταν από τον ενθουσιασμό των ξένων επισκεπτών. Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 351.

ημέρες των Αγώνων. Το μάλλον παράδοξο αυτό γεγονός, αποτέλεσε το θέμα άρθρου - επιστολής προς το *Άστυ*, την επομένη του προγεύματος στα ανάκτορα⁴³⁷.

Στις 2 Απριλίου 1896 είχε προγραμματισθεί η τελετή ανακήρυξης και στέψης των νικητών στο Στάδιο. Η πρωτοφανής συγκέντρωση του κόσμου δεν ανακόπηκε από την κακοκαιρία της ημέρας. Ωστόσο η επιτροπή αποφάσισε την αναβολή της τελετής για την επόμενη ημέρα⁴³⁸. Στις 3 Απριλίου το γεμάτο από κόσμο Στάδιο θύμιζε την ημέρα του μαραθωνίου. Στην απονομή των βραβείων ο υπασπιστής του διαδόχου Χ. Χατζηπέτρος, με την ιδιότητα του κήρυκα, καλούσε τους νικητές να παραλάβουν από τον βασιλιά το δίπλωμα των Αγώνων, το μετάλλιο και τον κλάδο κότινου (στεφάνι αγριελιάς). Με την ολοκλήρωση της απονομής, ο W. Gebhardt, μέλος της ΔΟΕ, προσέφερε στον διάδοχο ένα δάφνινο στεφάνι, οι ταινίες του οποίου είχαν τα ελληνικά και τα γερμανικά χρώματα⁴³⁹. Η στιγμή της βράβευσης του Λούη συνοδεύτηκε από ομοβροντία πανηγυρισμών⁴⁴⁰.

⁴³⁷Η επιστολή υπογράφεται με τα αρχικά Ι.Κ.Β. Σ' αυτή επισημαίνεται πως θα ήταν σοβαρή παράλειψη, εάν εν μέσω της επιτυχίας των Αγώνων, λησμονηθεί η προσφορά του Coubertin, ο οποίος συνέλαβε και καλλιέργησε την ιδέα της ανασύστασης των Ολυμπιακών Αγώνων και του Βικέλα που είχε το θάρρος να προτείνει την τέλεσή τους στην Αθήνα. Βλ. Ι.Κ.Β., «Ολίγον δικαιότερο», Εφ. *Το Άστυ*, 1.4.1896, σ. 3. Η *Ακρόπολις* με πρωτοσέλιδο άρθρο της επιχειρούσε τη δική της «ιεράρχηση» ευγνωμοσύνης γι' αυτούς που συνεισέφεραν στην επιτυχή τέλεσή τους. Στην κορυφή της λίστας τοποθετούσε τον Γ. Αβέρωφ και ακολουθούσαν ο διάδοχος, ο Τ. Φιλήμων, ο Κ. Μάνος και ο Α. Μεταξάς, στο «Τα του Καίσαρος τω Καίσαρι», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.4.1896, σ. 1.

⁴³⁸Ε., «Υπό τα αλεξίβροχα», Εφ. *Το Άστυ*, 3 Απριλίου 1896, σ. 2. Η τελετή λήξης προαναγγέλλονταν στις εφημερίδες ως λαμπρότατη και συνοδευόταν από την ανακοίνωση, ότι μετά την στέψη διοργανώνονταν μεγάλη διαδήλωση που θα κατέληγε στο ανάκτορο του διαδόχου, ούτως ώστε ο λαός να εκδήλωνε προς αυτόν τις θερμές του ευχαριστίες, διότι εργάστηκε με πατριωτικό ζήλο για την επιτυχία τους. Βλ. «Τα σημερινά - Η στέψις των Ολυμπιονικών», Εφ. *Το Άστυ*, 2.4.1896, σ. 2.

⁴³⁹Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 331 - 334. Στην τελετή βραβεύτηκαν οι αθλητές που είχαν έρθει πρώτοι και δεύτεροι στα αγωνίσματα. Στους Αγώνες της Αθήνας διεξήχθησαν 43 αγωνίσματα, τα οποία και περιλαμβάνονταν σε 7 κατηγορίες αθλημάτων. Σε επίπεδο κατάταξης αθλητών - χωρών οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής απέσπασαν 11 πρώτες νίκες και η Ελλάδα 10. Επονται η Γερμανία, η Αγγλία, η Γαλλία, η Ουγγαρία, η Αυστρία, η Δανία και η Ελβετία. Η Ελλάδα λόγω της μεγάλης συμμετοχής αθλητών της κέρδισε τις περισσότερες (19) δεύτερες νίκες. Βλ. αναλυτικά, Α. Ταρασουλέας, *Ολυμπιάδες στην Αθήνα 1896, 1906*, Αθήνα, χ.ε., 1988, σ. 104.

⁴⁴⁰Βλ. Άννινος, *ό.π.*, σ. 54. Ο Α. Φιλαδελφίας, περιγράφοντας την ημέρα της απονομής των επάθλων προσδίδει συμβολικά νοήματα στην εμφάνιση του Λούη με την εθνική ενδυμασία: «Δεν ηδύνατο να εκλέξη καταλληλοτέραν στιγμήν, ίνα αναπτύσσει άπαξ τας χιονολεύκους πτυχάς της η αθάνατος φουστανέλλα, το ηρωικόν ένδυμα των κλεφτών του Ολύμπου, της Πίνδου και του Ταΰγέτου!», στο Α. Φιλαδελφούς, «Η ημέρα της απονομής των επάθλων», στο *Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνας του 1896. Πανελλήνιον εικονογραφημένο λεύκωμα*, Αθήνα, Εστία, 1896, σ. 123 - 124. Αναφερόμενος στην εμφάνιση του Λούη με φουστανέλλα την ημέρα λήξης των Αγώνων, ο R. Richards έγραψε στο περιοδικό *Scribners*: «Φορώντας φουστανέλλα ο Λούης είχε εξελιχθεί σε σεμνό ήρωα αλλά διατηρώντας μια αταραξία ακόμα και μπροστά στον βασιλιά». Σε μεγάλο βαθμό, φορώντας ο Λούης τη φουστανέλλα, έχει υποστηριχθεί ότι προσέλαβε την ταυτότητα τριών τουλάχιστον χαρακτήρων μέσα στην έξαψη των Αγώνων του 1896: α) του περήφανου χωρικού, β) του καταγόμενου από τους κλέφτες (τους πολεμιστές της

Την επόμενη ημέρα έκλεισε ο κύκλος των επίσημων εκδηλώσεων στο πλαίσιο των Αγώνων με το γεύμα που παρέθεσε ο δήμος Αθηναίων σε ξενοδοχείο της Κηφισιάς σε 180 προσκεκλημένους, προς τιμήν των ολυμπιονικών και των ξένων αθλητών με την παρουσία του διαδόχου, των πριγκίπων, του πρωθυπουργού, του προέδρου της Βουλής, υπουργών, δημοσιογράφων, μελών της ΔΟΕ κ.ά. Το κοινό στοιχείο με τα γεύματα που είχαν προηγηθεί, ήταν οι προπόσεις υπέρ του Γεωργίου, του διαδόχου Κωνσταντίνου και των πριγκίπων⁴⁴¹, στις περισσότερες από τις οποίες είναι φανερό η πρόθεση κολακείας προς το Στέμμα. Η τελευταία και περισσότερο ενθουσιώδης ήταν του F. Kemeny, μέλους της ΔΟΕ, ο οποίος είπε πως αν δεν ήταν Ούγγρος, θα επιθυμούσε να είναι Έλληνας και ευχήθηκε καλή αντάμωση στις προσεχείς γιορτές στην Βουδαπέστη για να καταλήξει: «ασφαλώς όμως εδώ και πάλιν κατά τους προσεχείς αγώνας»⁴⁴².

Η τελευταία αναφορά του δραστήριου μέλους της ΔΟΕ, συνδεόταν με το αίτημα της μόνιμης τέλεσής τους στην Αθήνα. Την ημέρα αναβολής της στέψης των νικητών ο διάδοχος, που τον απασχολούσε το ζήτημα, μοιράστηκε τις σκέψεις του με τον Κ. Μάνο. Κάλεσε μάλιστα, -ύστερα από υπόμνηση του τελευταίου- τον ίδιο τον Coubertin και τον Gebhardt, για να ανταλλάξουν απόψεις επ' αυτού. Ο βαρόνος ευγενικά αντέτεινε ότι με προθυμία θα συζητούσε τη συνεχή τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, εάν δεν είχε ήδη αποφασισθεί η τετραετής τέλεσή τους σε ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και στην

επαναστατικής περιόδου) και γ) του θριαμβευτή Έλληνα ολυμπιακού αθλητή με σύγχρονες και αρχαίες αναλογίες. Κινητήριος δύναμη πίσω από τη συμβολική αναπαράσταση του παλλικαριού και της φουστανέλλας του ήταν η δίψα για την ελληνική αποκατάσταση. Ο Λούης προέβαλλε λίγη από αυτή, αν και για ένα σύντομο χρονικό διάστημα. Βλ. J. Verinis, «Spiridon Loues, His Foustanela, and the symbolic power of pallikarism at the 1896 Olympic Games in Athens», στο *Report on the I.O.A.'s special sessions and seminars, 10th Postgraduate Seminar on Olympic Studies, 10.5 – 20.6.2002*, Athens, IOA, 2003, σ. 226 - 227, 231.

⁴⁴¹ «Το γεύμα του Δήμου. Οι ξένοι εις Κηφισιά», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.4.1896, σ. 2, «Το δημοτικόν γεύμα», Εφ. *Σκρίπ*, 4.4.1896, σ. 4. Μετά από το γεύμα, οι προσκεκλημένοι φωτογραφήθηκαν στον κήπο του ξενοδοχείου από τους φωτογράφους Μπίρκο και Λαμπάκη. Αξίζει να αναφερθεί πως σημαντικό τεκμήριο των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων συνιστούν οι φωτογραφίες του Albert Meyer, γερμανού φωτογράφου, ο οποίος έφθασε στην Αθήνα συνοδεύοντας τη γερμανική αθλητική ομάδα, απεσταλμένος του γερμανικού κοιμητώμενου με σκοπό να φωτογραφήσει τους Αγώνες. Βλ. σχετικά, Β. Τσελίκια, *Ολυμπιακοί Αγώνες 1896. Το φωτογραφικό λεύκωμα του Άλμπερτ Μάγιερ*, Αθήνα, Εξάντας - Μουσείο Μπενάκη, 1995.

⁴⁴² Αργυρός, *ό.π.*, σ. 116. Αναφορικά με τους Ούγγρους, αξίζει να προστεθεί, ότι όταν μερικούς μήνες μετά τέθηκε από τον πρόεδρο του Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου Σ. Λάμπρο το ζήτημα της συμμετοχής Ελλήνων αθλητών στους αγώνες της Βουδαπέστης, η επίσημη απάντηση διά χειρός Τ. Φιλήμονος ήταν ότι οι αγώνες αυτοί δεν έχουν διεθνή χαρακτήρα, ενώ και η σχετική πρόσκληση φέρει την έννοια μερικής ή ατομικής προσκλήσεως ενός μόνο εκ των πολλών ουγγρικών αθλητικών συλλόγων. Συνεπώς καταλήγει ο Φιλήμων, «οι Έλληνες Αθληταί δεν μέλλουσι να παρασταθώσιν εις τους εν Βούδα-Πέστη τελεσθησομένους μετά τινάς ημέρας Αθλητικούς Αγώνας του Ουγγρικού Αθλητικού Συλλόγου ακριβώς διότι και μόνον δεν προσεκλήθησαν εις τούτους, ως συνήθως γίνονται αι διεθνείς προσκλήσεις». Βλ. Αρχείο ΠΓΣ, Τ. Φιλήμονας προς Σ. Λάμπρο, Αθήνα 20.10.1896, σ. 1 - 3.

Αμερική. Ωστόσο, συνέχισε, δεν θα ήταν δύσκολο να τελούνται ανά τετραετία αγώνες στην Αθήνα, αρχής γενομένης από το 1898 στο μεσοδιάστημα δύο διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων. Εν ολίγοις, ο Coubertin αντιπρότεινε στον διάδοχο τη διοργάνωση στην Αθήνα αγώνων ανά τέσσερα χρόνια, (1898, 1902, 1906, 1910 κ.ο.κ.), οι οποίοι δεν θα έφεραν την ονομασία «Ολυμπιακοί», αλλά «Αθήναια» κατά τα «Ολύμπια» της αρχαιότητας. Ο χαρακτήρας των αγώνων αυτών δεν θα ήταν τοπικός, αλλά θα προσκαλούνταν όλα τα αθλητικά σωματεία της Ευρώπης. Με αυτή την αντιπρόταση θα διατηρούνταν ο περιφερειακός και διεθνής χαρακτήρας των Ολυμπιακών Αγώνων. Η συζήτηση κατέληξε σε συμφωνία του διαδόχου με τον Coubertin. Η εφημερίδα το *Άστυ* μάλιστα σημείωνε, ότι επρόκειτο να ληφθεί και οριστική απόφαση ούτως, ώστε από το 1898 να αρχίσουν τα «Αθήναια» ανά τετραετία, αποφέροντας ανυπολόγιστα υλικά και ηθικά οφέλη στην Ελλάδα⁴⁴³.

Ο Coubertin γράφει, ότι κατόπιν μακράς συνάντησης με το διάδοχο διασαφήνισε τους λόγους της επιμονής του στην περιφερειακή τέλεσή τους, αντιπροτείνοντας την καθιέρωση Πανελλήνιων Αγώνων, οι οποίοι θα παρεμβάλλονταν στην κανονική σειρά των Ολυμπιάδων. Η πρότασή του, όπως αναφέρθηκε, δεν βρήκε αντίθετο τον διάδοχο που συναίνεσε στη λύση αυτή⁴⁴⁴. Θέλοντας ίσως να διατηρήσει τις λεπτές ισορροπίες με την ελληνική πλευρά, ο Coubertin αναλαμβάνοντας αυτοδίκαια, σύμφωνα με τις αποφάσεις του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου την προεδρία της ΔΟΕ, απηύθυνε προς τον Γεώργιο επιστολή, στην οποία αναφερόταν στο ενθαρρυντικό τηλεγράφημα που είχε στείλει προ δύο ετών, στη διάρκεια των εργασιών του συνεδρίου. Μάλιστα για την εν γένει συμβολή του Γεωργίου στην αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, ο βαρόνος εξέφραζε με τρόπο διπλωματικό τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη του⁴⁴⁵.

⁴⁴³Βλ. το άρθρο, «Ευχάριστον άγγελμα. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες κατά τετραετίαν εν Αθήναις», Εφ. *Το Άστυ*, 3.4.1896, σ. 2 και «Αθήναια - Οι Νέοι Διεθνείς Αγώνες του 1898», Εφ. *Ακρόπολις*, 3.4.1896, σ. 1. Οφείλει να αναφερθεί ότι στη συνάντηση μεταξύ του διαδόχου Κωνσταντίνου και του Coubertin, πέραν των Κ. Μάνου και W. Gebhardt, τους οποίους αναφέρει η εφημερίδα, παρίστατο και ο διευθυντής της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής, Charles Waldstein. Georgiadis, *ό.π.*, σ. 200. Για τα αποτελέσματα της συνάντησης αυτής, ο Young αναφέρει πως κατέληξε σε αδιέξοδο -όχι δηλαδή σε μία καταρχήν συμφωνία που ανέφερε το δημοσίευμα της εφημερίδας-, καθώς το επίμαχο ζήτημα ήταν η χρήση της ονομασίας «Ολυμπιακοί Αγώνες», την οποία ο Coubertin δεν ήθελε επ' ουδενί να είναι η ονομασία των αγώνων που θα τελούνταν στην Αθήνα. Στα πρόσωπα που παρευρίσκονταν στη συνάντηση ο Young προσθέτει και τον Δ. Βικέλα. Young, *ό.π.*, σ. 162 - 163.

⁴⁴⁴Muller, *ό.π.*, σ. 349.

⁴⁴⁵«Ολυμπιακά – Επιστολή του βαρόνου Κουμπερτέν προς τον Βασιλέα», Εφ. *Ακρόπολις*, 4 Απριλίου 1896, σ. 2. Τα μέλη της ΔΟΕ είχαν γίνει δεκτά στις 30 Μαρτίου από τον διάδοχο και την πριγκίπισσα

Μια άλλη επιστολή εκείνες τις ημέρες έδειχνε, ότι το ζήτημα της μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα δεν είχε αποκλειστικά έλληνες υποστηρικτές. Με παραλήπτη τον διάδοχο Κωνσταντίνο αυτή την φορά, αμερικανοί αθλητές από κοινού με αμερικανούς πολίτες που ζούσαν στην ελληνική πρωτεύουσα και παρακολούθησαν τους Αγώνες της Αθήνας, υπέγραψαν επιστολή - υπόμνημα δηλώνοντας την αμέριστη στήριξή τους στο αίτημα που είχε διατυπώσει ο βασιλιάς Γεώργιος⁴⁴⁶.

Η ιδέα του ορισμού της Αθήνας, ως διαρκούς έδρας των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, έδειχνε να συγκεντρώνει τη σύμφωνη γνώμη και υποστήριξη προσωπικοτήτων που βρέθηκαν στην ελληνική πρωτεύουσα. Αναφέρεται χαρακτηριστικά το παράδειγμα του αμερικανού καθηγητή της κλασικής φιλολογίας, Benjamin Ide Wheeler. Ο Wheeler συνυπέγραψε την παραπάνω επιστολή προς τον Γεώργιο, και επισκέφθηκε τα γραφεία της εφημερίδας *Ακρόπολις*, προκειμένου να συστήσει στους δημοσιογράφους να εργασθούν με όλες τους τις δυνάμεις υπέρ της ιδέας αυτής⁴⁴⁷.

Στις 11 Απριλίου 1896 το *Άστυ* αναδημοσίευε τηλεγράφημα του James Bouchier, ανταποκριτή των *Times* του Λονδίνου στην Αθήνα, που διάκειται ευνοϊκά στο αίτημα της μόνιμης τέλεσης⁴⁴⁸. Το τηλεγράφημα μετέφερε την πληροφορία, ότι το ενδεχόμενο της

Σοφία προς τους οποίους και εξέφρασαν τα συγχαρητήρια και την ευγνωμοσύνη τους για την επιτυχία των Αγώνων. Βλ. «Τα μέλη της διεθνούς επιτροπής», Εφ. *Το Άστυ*, 1.4.1896, σ. 3.

⁴⁴⁶ Βλ. ολόκληρη την επιστολή με ημερομηνία 3/15 Απριλίου 1896, «Επιστολή των Αμερικανών Αθλητών – Έδρα των Αγώνων αι Αθήνας», Εφ. *Ακρόπολις*, 6.4.1896, σ. 2. Βλ. επίσης «Το Υπόμνημα των Αμερικανών», Εφ. *Νέα Εφημερίς*, 7.4.1896, σ. 2. Για την αλληλογραφία μεταξύ των μελών της ΔΟΕ για το θέμα βλ. Georgiadis, σ. 201-2013.

⁴⁴⁷ «Αι Αθήναι διαρκής έδρα Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.4.1896, σ. 2.

⁴⁴⁸ Στο τηλεγράφημά του εκθειάζοταν η επιτυχία της διοργάνωσης και η παραδειγματική διαγωγή των Ελλήνων θεατών και συμπληρωνόταν: «Γενικώς εκφράζεται η ευχή, όπως αι Αθήναι ορισθώσιν εις το μέλλον ως πάγια έδρα των Ολυμπιακών Αγώνων. Οι Παρίσιοι εξελέχθησαν ήδη υπό του Αθλητικού Συνεδρίου ως θέατρον των Αγώνων κατά το 1900, αλλ' επειδή ουδεμία οριστική απόφασις ελήφθη ως προς τας εν τω μέλλοντι εορτάς, δυνατόν είνε να εισακουσθώσιν αι δίκαιαι αιτήσεις των Αθηνών». Ο δημοσιογράφος ανέφερε πως η επικρατούσα άποψη του συνεδρίου της Σορβόνης περί τέλεσης των Αγώνων σε διαφορετικές πρωτεύουσες κάθε φορά ώστε να προαχθεί η ιδέα της ειρήνης είναι όντως αξιέπαινη πλην όμως η επιλογή της Αθήνας ως μονίμου τόπου έχει ιδιαίτερα θέλητρα και το κυριότερο ένα Στάδιο μοναδικό στον κόσμο. Σε κάθε περίπτωση επισημαίνονταν ότι η μόνη ίσως λύση θα ήταν η ανά διετία επανάληψη των Αγώνων, εναλλάξ μεταξύ Αθήνας και διαφορετικών κάθε φορά ευρωπαϊκών και αμερικανικών πόλεων. Στην κατακλείδα του τηλεγραφήματος, ο Bouchier τόνιζε πως για την επιτυχία των αγώνων που θα τελούνταν στην Αθήνα, κρινόταν σωστό να διατηρήσουν το όνομα των Ολυμπιακών, μη φέροντας την ονομασία «Αθήναια», διότι διαφορετικά θα εξέπιπταν στην κατηγορία των τοπικών πανηγύρεων. «Κρίσεις περί των Αγώνων - Πρέπει να γίνωνται εν Αθήναις», Εφ. *Το Άστυ*, 11.4.1896, σ. 2.

μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα εξεταζόταν σοβαρά, βρίσκοντας μάλιστα ευμενή αποδοχή μεταξύ των μελών της ΔΟΕ⁴⁴⁹.

Η *Ακρόπολις* απέσπασε συνέντευξη από τον άγγλο δημοσιογράφο, που εξύμνησε -όπως γράφεται- τους Αγώνες με φιλελληνική ορμή. Σ' αυτή δηλώνει πως θαύμασε εκτός από τη διοργάνωση και το ήθος του ελληνικού λαού, ο οποίος φιλοξένησε με αδελφικό τρόπο τους ξένους επισκέπτες, συμπληρώνοντας ότι σε ανάλογη περίπτωση στο Παρίσι ή στο Βερολίνο δε θα επιδεικνύονταν τέτοια χαρίσματα. Ο Burchier παρουσιάζει μια άλλη εκδοχή των γεγονότων στη συνέντευξή του, υποστηρίζοντας ότι ήταν ο πρώτος ο οποίος συνέλαβε την ιδέα της μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, κάνοντας γνωστή την πρότασή του ενώπιον του διαδόχου. Ο άγγλος δημοσιογράφος, αναφέρει, ότι για το θέμα συνομίλησε και με τον Coubertin, στον οποίο και εξέφρασε την άποψη, ότι οι αγώνες με τον τίτλο «Αθήναια» θα κατέληγαν να έχουν τοπικό χαρακτήρα. Ο Burchier συμπλήρωσε ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες ανήκαν δικαιωματικά στην Ελλάδα και πως οπουδήποτε αλλού θα ναυαγούσαν. Μάλιστα, προβλέπει και την αποτυχία της επόμενης διοργάνωσης στο Παρίσι στα πλαίσια της Διεθνούς Έκθεσης. Στο τελευταίο σημείο της συζήτησης για τους Αγώνες, ανέφερε ότι εξεπλάγη από το γεγονός ότι ενώ ήταν εκείνος, ο οποίος πρώτος συνέλαβε την ιδέα της μόνιμης τέλεσης έβλεπε τώρα ότι άλλος διεκδικούσε την πατρότητά της⁴⁵⁰.

Η αστραπιαία εξέλιξη του ζητήματος της μόνιμης τέλεσης, και κυρίως η έκταση που έλαβε, είχε περιπλέξει αρκετά τα πράγματα. Φαίνεται ότι η απροσδόκητη επιτυχία της διοργάνωσης στην Αθήνα, ενθάρρυνε την επίσημη διατύπωση της πρότασης, αν και ο Coubertin πίστευε πως οι Έλληνες προετοιμάζονταν από καιρό μέχρι να εκφράσουν την αξίωση της αποκλειστικής τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων⁴⁵¹. Η πρόταση ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τις θεμελιώδεις αποφάσεις που είχαν ληφθεί στο αθλητικό συνέδριο της Σορβόνης. Για το λόγο αυτό άλλωστε, προκρίθηκε ως ενδιάμεση λύση η

⁴⁴⁹Όσον αφορά σε ποιά εφημερίδα δημοσιεύθηκε αρχικά η πληροφορία, υπάρχει σύγχυση. Το *Αστρ* είχε αναδημοσιεύσει τηλεγράφημα του ανταποκριτή των *Times* του Λονδίνου με τη σχετική είδηση. Ωστόσο ο Coubertin απαντά στους *Times* της Ν. Υόρκης. Ο Young αναφέρει, ότι οι *Times* της Ν. Υόρκης είχαν δημοσιεύσει άρθρο, που έκανε λόγο για διευθέτηση του ζητήματος υπέρ της Αθήνας με τη σύμφωνη γνώμη της ΔΟΕ, ενώ ισχυρίζεται ότι το άρθρο του Coubertin δημοσιεύθηκε στους λονδρέζικους *Times*. Young, *ό.π.*, σ. 163.

⁴⁵⁰Γ. Β., «Όλα τα φλέγοντα ζητήματα - Μια συνέντευξις με τον ανταποκριτή των 'Καιρών' του Λονδίνου», *Εφ. Ακρόπολις*, 17.4.1896, σ. 1. Ο υπαινιγμός του δημοσιογράφου των *Times* φαίνεται ότι αφορά τον Σ. Λάμπρο.

⁴⁵¹Βλ. Muller, *ό.π.*, σ. 348.

τέλεση διεθνών αγώνων με την ονομασία «Αθήναια» ή και «Ολύμπια», που θα λάμβαναν χώρα στο διάστημα μεταξύ δύο Ολυμπιακών Αγώνων. Η συμβιβαστική αυτή λύση, ιθύνων νους της οποίας ήταν ο Σπυρίδων Λάμπρος, σύμφωνα με δημοσίευμα της εφημερίδας το *Άστυ*, ικανοποίησε τον διάδοχο. Όχι όμως και τους δημοσιογράφους, που έκαναν λόγο για το «ναυάγιον της τόσον εκθύμως υποστηριχθείσης προτάσεως περί καθορισμού των Αθηνών ως διαρκούς έδρας των Ολυμπιακών Αγώνων»⁴⁵².

Ο Coubertin, εκτός προσκηνίου, παρακολουθούσε σιωπηλά όλες αυτές τις ημέρες να τον αγνοούν τόσο οι Έλληνες αξιωματούχοι, όσο και ο Τύπος. Ο ίδιος μάλιστα γράφει, ότι οι περισσότεροι από εκείνους τους οποίους είχε συναντήσει ενάμισι χρόνο πριν, όταν το εγχείρημα βρισκόταν εν τω γίνεσθαι, απέφευγαν και να τον συναντήσουν, ή ακόμα προσποιούνταν ότι δεν τον γνώριζαν. Με άρθρο του στους *Times* της Ν. Υόρκης στις 30 Απριλίου, ο βαρόνος σπεύδει να διαψεύσει ως παντελώς αναληθή τα αναγραφέντα στο *Άστυ* με το φερόμενο τηλεγράφημα Bouchier. Στο άρθρο δεν παραλείπει να υπομνήσει τα αποφασισθέντα στο συνέδριο της Σορβόνης, θυμίζοντας ότι το 1900 οι Ολυμπιακοί Αγώνες επρόκειτο να διοργανωθούν στο Παρίσι, ενώ για το 1904 η ΔΟΕ είχε να επιλέξει μεταξύ τριών πόλεων (Ν. Υόρκης, Βερολίνου και Στοκχόλμης). Φανερά ενοχλημένος από την ελληνική στάση, ο Coubertin σημείωνε ότι η λαμπρή επιτυχία των Αγώνων τους ενέπνευσε την επιθυμία να μονοπωλήσουν την ιδέα της διοργάνωσής τους, ενώ δε λησμονούσε ότι ήταν εκείνος που είχε υποστηρίξει την τέλεσή τους στην Αθήνα, ακόμα και όταν οι ίδιοι οι Αθηναίοι δεν ενστερνίζονταν αυτή την άποψη. Ο Coubertin που υπογράφει το άρθρο ως πρόεδρος της ΔΟΕ⁴⁵³, στράφηκε κατόπιν χολωμένος προς τον Βικέλα. Με επιστολή του στις 15 Μαΐου από το Παρίσι, διευκρίνιζε σχετικά:

«Ουδόλως μ' ενδιαφέρει τι λένουν αι ελληνικάί εφημερίδες δι' εμέ... Η Ελλάς κατέχει ασφαλώς τα πρωτεία εις την αχαριστίαν... Όσον αφορά τους Αγώνας, ακολουθώ τον χαραχθέντα δρόμον μου σαν να μη συνέβη τίποτε»⁴⁵⁴.

Ο Βικέλας από τη δική του μεριά, σε συνέντευξη που έδωσε στην *Εστία*, δήλωνε απόλυτα ευχαριστημένος από τα αποτελέσματα της τέλεσης των πρώτων Ολυμπιακών

⁴⁵²«Οι Αγώνες του 1898 - Τα 'Ολύμπια'», Εφ. *Το Άστυ*, 13.4.1896, σ. 1.

⁴⁵³Muller, *ό.π.*, σ. 347, 363.

⁴⁵⁴Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 496-497.

Αγώνων στην Αθήνα, χαρακτηρίζοντάς τα υπεράνω κάθε προσδοκίας. Αφού συμφώνησε μαζί του ο δημοσιογράφος τον ρώτησε, εάν τα αισθήματά του ελαττώνει η δυσαρέσκεια, η οποία είχε αρχίσει να εκδηλώνεται έναντι της ΔΟΕ, μέλος της οποίας ήταν και ο ίδιος. Ο Βικέλας σπεύδει να απαντήσει, ότι τα γραφόμενα στον Τύπο οφείλονται σε παρανόηση και παραγνώριση των πραγμάτων. Εδώ υπονοείται το ζήτημα της μόνιμης τέλεσης. Για το λόγο αυτό έπεται η ερώτηση του δημοσιογράφου, εάν έχει υπόσταση η ΔΟΕ και ποιό το κύρος των αποφάσεών της. Ο Βικέλας εξιστορεί το χρονικό της σύστασής της και ο δημοσιογράφος ρωτάει, εάν υπάρχει ελπίδα να τελούνται μόνιμα στην Αθήνα οι Αγώνες. Ο Βικέλας απαντά, ότι κανένας δε μπορεί να σταθεί εμπόδιο στην τέλεσή τους στην Αθήνα, διευκρινίζει όμως, ότι αυτοί δεν πρέπει να συγχέονται με τις Ολυμπιάδες που καθιέρωσε το συνέδριο της Σορβόνης. Η απάντηση μάλλον δεν ικανοποίησε τον δημοσιογράφο της *Εστίας*, ο οποίος επανέρχεται στο ζήτημα ζητώντας να μάθει, εάν συνιστά εθνική ζημία ο εκτοπισμός των διεθνών αγώνων από την χώρα. Η απάντηση του Βικέλα έχει ως εξής:

«Νομίζω απ' εναντίας ότι το πατριωτικό μας αίσθημα ανυψούται, εάν θεωρήσωμεν και ημείς τον πολιτισμένον κόσμον, καθώς και ο ίδιος θεωρείται, ως επέκτασιν του αρχαίου Ελληνισμού και ίδωμεν πανταχού μετεφυτευμένον θεσμόν ελληνικόν»⁴⁵⁵.

Πλην όμως, η συντριπτική μερίδα του ελληνικού Τύπου είχε διαφορετική άποψη, ασκώντας δριμεία κριτική, τόσο στον Βικέλα, όσο και στην ΔΟΕ, για τη στάση τους στο θέμα της μόνιμης τέλεσης των Αγώνων. Καθώς οι απόψεις του Coubertin είχαν καταστεί γνωστές στην κοινή γνώμη, η ταύτιση του Βικέλα με τις θέσεις του τον είχε καταστήσει ευάλωτο στην κριτική. Οι *Καιροί* με πρωτοσέλιδο άρθρο τους, υπό τον κατηγορηματικό τίτλο, «Όχι Αθήναια! Διεθνείς», διατύπωναν τον αντίλογο στις γνωστές θέσεις της ΔΟΕ, δηλώνοντας μάλιστα πως γράφουν εξ ονόματος των εκατομμυρίων ανθρώπων που δεν είχαν την ευτυχία, -όπως ειρωνικά σημειωνόταν- να είναι μέλη της. Είναι πρόδηλο ότι ο συντάκτης του άρθρου εξεμάνη από τη συνέντευξη του Βικέλα στην *Εστία*, και γι' αυτό επιχειρεί να συγκροτήσει ένα σώμα επιχειρημάτων για την υπεράσπιση του αιτήματος της μόνιμης τέλεσης. Αναφέρεται καταρχάς στη φιλικά διακείμενη στάση αθλητικών συλλόγων της Αγγλίας, της Αμερικής, της Ουγγαρίας και της Γερμανίας. Στη συνέχεια

⁴⁵⁵«Οι Αγώνες - Συνδιάλεξις μετά του κ. Βικέλα», Εφ. *Εστία*, 6.4.1896, σ. 1.

αντιστρατεύεται την επίσημη θέση της ΔΟΕ περί περιφερειακής τέλεσης των Αγώνων, και μαζί την άποψη ότι η διοργάνωσή τους σε διαφορετική πόλη κάθε φορά μπορεί να αποσοβήσει φιλονικίες μεταξύ των κρατών που θα διαγωνίζονται για τη φιλοξενία τους. Στο τέλος μάλιστα διατυπώνεται και μια εκτίμηση, ότι ακόμα και μετά από έναν αιώνα, η επιθυμία της τέλεσής τους θα συνιστά εστία διχονοιών⁴⁵⁶.

Αναμφίβολα το ζήτημα της μόνιμης τέλεσης των Αγώνων στην Ελλάδα ανέκυψε σαν «υπεραξία» της επιτυχημένης διοργάνωσης, που είχε ολοκληρωθεί στην Αθήνα. Για τον ελληνικό Τύπο αυτή υπήρξε μια αυτονόητη εξέλιξη. Σε συνέχεια της στήριξης που είχαν παράσχει στην ολυμπιακή υπόθεση οι έλληνες δημοσιογράφοι υπερασπίζονταν με μαχητικότητα το αίτημα της διαρκούς τέλεσης των Αγώνων. Οι Βικέλας και Coubertin, που πριν από ενάμισυ χρόνο εγκωμιάζονταν από τις εφημερίδες, τώρα εισέπρατταν τη σφοδρή τους δυσαρέσκεια. Η θέση της εφημερίδας *Ακρόπολις* διατυπώνεται σε κύριο άρθρο, στο οποίο το πολυπληθές αναγνωστικό της κοινό, διάβαζε ότι το όνομα και μόνο της Ελλάδας και ο τίτλος «Ολυμπιακοί Αγώνες», ήταν αρκετά ώστε να εξασφαλίσουν την επιτυχία του εγχειρήματος. Σύμφωνα με το συντάκτη του άρθρου, η Ελλάδα αυτοδίκαια απέβλεπε στη μόνιμη τέλεσή τους. Από το σημείο αυτό εξαπολύονται μύδροι εναντίον των Βικέλα και Coubertin για τη στάση τους, έτσι δεν προκαλεί εντύπωση το γεγονός, ότι δεν είναι αποδεκτό το δικαίωμα της ΔΟΕ να λαμβάνει αποφάσεις επί του θέματος, και εξαιτίας του λόγου αυτού αποκαλείται, «παράδοξος νέα ευρωπαϊκή ομοφωνία»⁴⁵⁷.

Η συλλογιστική των επιχειρημάτων του ελληνικού Τύπου αποκρυσταλλώνεται σε δημοσίευμα των *Καιρών* της 5^{ης} Απριλίου. Σύμφωνα μ' αυτό μετά το αίσιο πέρας των

⁴⁵⁶ Διερωτάται σχετικά με την υπόσταση της ΔΟΕ: «τι κύρος έχει σωματείων, όπερ δεν δύναται να διαθέση ιδίαν εξουσίαν, ιδίαν ισχύν, έχον δε την μεγαλυχίαν ότι διευθύνει πάντα τα έθνη; σωματείων μόνον τας διχονοίας προωρισμένον να εκτρέφη και πότε ν' απομακρύνη τους Γερμανούς, πότε ν' αποδιώκη τους Γάλλους». Γενικά στο άρθρο επιχειρείται η αμφισβήτηση του νομικού καθεστώτος της ΔΟΕ ικανού να της δίνει την δικαιοδοσία να αποφασίζει για την πορεία των Ολυμπιακών Αγώνων, στο Δ., «Όχι Αθήναια! Διεθνείς», Εφ. *Καιροί*, 10.4.1896, σ. 1 - 2.

⁴⁵⁷ Η Εφ. *Ακρόπολις* επιρρίπτει στη ΔΟΕ την ευθύνη πολλών λαθών. θυμίζοντας ότι οι Αγώνες λίγο έλειψε να ματαιωθούν, ενώ η γερμανική διαμαρτυρία έφτασε κοντά στο να καταλήξει σε αποχή. Τονίζεται επίσης, ότι η Αγγλία στάθηκε με αδιαφορία απέναντι στους Αγώνες και η Αμερική εξανέστη από την επιλογή της ημερομηνίας τέλεσής τους. Ταυτόχρονα απείχαν τα γαλλικά αθλητικά σωματεία. Συνεπώς, κατά την εφημερίδα, η επιτυχία των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας οφείλεται αποκλειστικά στη θερμή συμπεριφορά που επέδειξαν οι Έλληνες προς τους ξένους και στο θαυμασμό των τελευταίων για την αρχαία Ελλάδα. Στην κατάληξη του άρθρου, συστήνεται στη ΔΟΕ να σταματήσει να αντιστέκεται στο αίτημα της μόνιμης τέλεσης ή να διαλυθεί, διαφορετικά η επιμονή της θα την οδηγήσει σε αδιέξοδο, καθώς «εις το άλλο μέρος της πλάστιγγος βαρύνη η θέλησις των σωματείων όλων των κρατών και η της αρχαίας Ελλάδος λατρεία», στο «Η Ελλάς και οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Ακρόπολις*, 5.4.1896, σ. 1.

Αγώνων, ως προς το ζήτημα της μόνιμης τέλεσης που είχε μόλις ανακύψει, κυκλοφορούσε η άποψη, ότι εναπόκειται στη φρόνηση και την οξυδέρκεια της ελληνικής πλευράς να δρέψει τα οφέλη των Αγώνων, υπηρετώντας μ' αυτό τον τρόπο επωφελώς τα εθνικά συμφέροντα. Η επιτυχημένη τέλεσή τους, συν τοις άλλοις, εκλήφθηκε ως έργο αμιγώς ελληνικό, άρα οι Έλληνες είχαν κάθε δικαίωμα να εγκαθιδρύσουν τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες μόνιμα στη χώρα τους. Η διαδεδομένη αυτή αντίληψη παρέβλεπε πλήρως τις αποφάσεις του αθλητικού συνεδρίου του Ιουνίου του 1894 και λάμβανε υπόψη της αποσπασματικά την επιτυχία των Αγώνων του 1896. Αυτό δείχνει ένα από τα βασικά επιχειρήματα των υπερασπιστών της μόνιμης τέλεσης στην Αθήνα: «Ότι ολίγοι απεφάσισαν εν Παρισίοις, άνευ διεθνούς αυθεντίας, εξετελέσαμεν ημείς εν βραχεί χρονικό διαστήματι»⁴⁵⁸.

Στην επίμονη αρθρογραφία των εφημερίδων και στις πιέσεις της κοινής γνώμης ενέδωσε ο Θεόδωρος Δηλιγιάννης. Κάτι τέτοιο φαίνεται από την εσπευσμένη σύνταξη και υποβολή νομοσχεδίου στην Βουλή, για την ανάπτυξη της γυμναστικής στην Ελλάδα και τη μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στο Στάδιο της Αθήνας. Η κίνηση αυτή, εκτός του ότι μοιάζει να έγινε υπό την πίεση των εσωτερικών και εξωτερικών ζητημάτων που καλείτο να διαχειριστεί η κυβέρνηση Δηλιγιάννη, υπήρξε μια ατυχής προσπάθεια μονομερούς διευθέτησης του ζητήματος⁴⁵⁹. Για το γενικό περιεχόμενο του νομοσχεδίου, το οποίο δεν έχει βρεθεί, μας κατατοπίζει τόσο η *Ακρόπολις*⁴⁶⁰, όσο και ο Τ. Φιλήμων σε συνέντευξή του στο ίδιο έντυπο. Έχει ενδιαφέρον ότι ο δημοσιογράφος παρουσιάζει τον Φιλήμονα ως τον ακάματο γενικό γραμματέα της Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων, ο οποίος μη έχοντας επαναπαυθεί στις δάφνες της θριαμβευτικής του επιτυχίας, προετοιμάζει το σχέδιο για τους επόμενους αγώνες στην Αθήνα, μετά από δύο χρόνια.

⁴⁵⁸ «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Καιροί*, 5.4.1896, σ. 1.

⁴⁵⁹ Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 352 - 353. Ο Coubertin αναφερόμενος στη σύνταξη του νομοσχεδίου, σημειώνει ότι δε λάμβανε υπόψιν τις ρίζες της ανασύστασης των Αγώνων, αλλά ούτε και τους όρους υπό τους οποίους υλοποιήθηκε. Από την άλλη, επισημαίνει ότι κατά τη διάρκεια της τελευταίας συνάντησης που είχε με τον διάδοχο, ο τελευταίος είχε περιορισθεί στην ιδέα των Πανελληνίων Ολυμπιάδων. Ο βαρόνος εκτιμούσε ότι ο χαρακτήρας των Αγώνων αυτών ήταν περισσότερο επωφελής για την Ελλάδα λόγω του χαμηλού τους κόστους. Muller, *ό.π.*, σ. 364 - 365.

⁴⁶⁰ Σημειώνει η εφημερίδα στο μικρό αυτό άρθρο για τις πρωτοβουλίες της κυβέρνησης σχετικά με την μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων: «Εν από τα σπουδαιότερα, τα οποία σκέπτεται η Κυβέρνησις είνε και να εισαγάγη εις την Βουλήν νομοσχέδιον, δι ου οι Ολυμπιακοί αγώνες να αναγνωρίζωνται ως θεσμός του Κράτους, να κανονίζωνται δε δια νομοθετικών μέτρων αι διατάξεις αι σχετιζόμεναι με την τέλεσιν αυτών. Ουδέν των έργων θα διακοπή. Αι εργασίαι των επιτροπών θα εξακολουθώσι συνεχείς και αδιάκοπα θα κανονισθώσι όμως εις το μέλλον μετά την διαρρύθμισιν σπουδαίων εκκρεμών ζητημάτων», στο «Αιτιλό», Εφ. *Ακρόπολις*, 7.4.1896, σ. 1.

Στο ερώτημα, εάν πρόκειται να τελούνται μόνιμα στην ελληνική πρωτεύουσα, ο Φιλήμων προτάσσει την ανακαίνιση του Σταδίου, εξηγώντας ότι η ολοκλήρωση του έργου αυτού θα επιτρέψει την τέλεση στην Αθήνα Ολυμπιακών, Πανελλήνιων και Οικουμενικών (διεθνών) αγώνων. Όπως μάλιστα δηλώνει, οι ελπίδες του συγκεντρώνονται στην ανά διετία φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Φτάνει δε στο σημείο να ορίσει ως καταλληλότερη ημερομηνία έναρξης της επόμενης διοργάνωσης την 23^η Απριλίου 1898. Ο Φιλήμων καθιστά σαφές, ότι την υλοποίηση αυτών των σχεδιασμών εξαρτούσε από τη σύμπραξη κυβέρνησης και Βουλής, ούτως ώστε να καταρτιστεί το σχετικό ολυμπιακό νομοσχέδιο⁴⁶¹.

Στη συνέντευξη προκαλεί απορία το γεγονός, ότι ο Φιλήμων, στενός συνεργάτης του Κωνσταντίνου, κατονομάζει τους αγώνες του 1898 «Ολυμπιακούς», παρότι ο ίδιος ο διάδοχος είχε πεισθεί από τον Coubertin αφενός για τους λόγους που επέβαλλαν τη μη χρήση του όρου, αφετέρου για τη μη ορθότητα της ιδέας της μόνιμης τέλεσης. Ωστόσο, όπως σημειώνει ο Ι. Χρυσάφης, ο Τ. Φιλήμων και τα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής των Αγώνων διαφωνούσαν με τις απόψεις του βαρόνου. Μόνη εξαίρεση αποτέλεσε η στάση του Αλέξανδρου Μερκάτη⁴⁶², μετέπειτα μέλους της ΔΟΕ για την Ελλάδα (1899 – 1925) στη θέση του Βικέλα.

Ο Βικέλας από την πλευρά του επιχείρησε να κατευνάσει τα οξυμένα πνεύματα. Έχοντας γίνει αποδέκτης από τη μία των δημοσιογραφικών επιθέσεων και από την άλλη της οργισμένης αντίδρασης του Coubertin, προσπάθησε να δώσει μία συμβιβαστική λύση

⁴⁶¹ Η σύνταξη του νομοσχεδίου έπρεπε σύμφωνα με τον Φιλήμονα να υπακούσει στην πείρα που αποκτήθηκε κατά την περίοδο προπαρασκευής των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896. Ως κεντρικό θέμα, ο Φιλήμων εισάγει την εξασφάλιση οικονομικών πόρων που θα μπορούσαν να προκύψουν από ετήσια επιχορήγηση του δημοσίου Ταμείου και από εισφορές των ιδιωτών και των δήμων. Δεν παραλείπει να προσθέσει και τα έκτακτα έσοδα από την έκδοση αναμνηστικών γραμματοσήμων και μεταλλίων. Από το συνολικό ποσό, το οποίο ο Φιλήμων προσδιορίζει στις 200.000 δρχ., έχει ενδιαφέρον η άποψή του ότι ένα τμήμα του ποσού όφειλε να διατεθεί ως επιχορήγηση σε γυμναστικούς και αθλητικούς συλλόγους, ώστε να ενθαρρυνθεί η αθλητική προετοιμασία εν όψει των αγώνων της Αθήνας το 1898. Αναφορικά με τη συμμετοχή των ξένων αθλητών, ο Φιλήμων δε δείχνει να ανησυχεί, υπολογίζοντας ότι ο αριθμός τους μπορεί να φτάσει και τους 1500, ενώ συμπληρώνει ως αναγκαία προπαρασκευαστικά μέτρα τη μέριμνα προσέλκυσης ξένων επισκεπτών. Στο κλείσιμο της συνέντευξης αναφέρεται στην αποπεράτωση του Σταδίου, εκφράζοντας την ακλόνητη πίστη ότι θα είναι έτοιμο τον Απρίλιο του 1898. Βέβαιος για την τέλεση Αγώνων στην Αθήνα μετά από δύο έτη ανακοινώνει την προσθήκη στο αθλητικό τους πρόγραμμα και ιππικών αγώνων. «Οι Νέοι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1898», Εφ. *Ακρόπολις*, 7.4.1896, σ. 1.

⁴⁶² Χρυσάφης, *ό.π.*, σ.339. Ο αντίλογος στις απόψεις του Φιλήμονα, προήλθε από τον *Νέο Αριστοφάνη*, από τα λίγα έντυπα που διαφοροποίησαν τη θέση τους από την υπεράσπιση της μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, κάνοντας λόγο για σφάλμα και απορρίπτοντας παράλληλα την ιδέα τέλεσής τους, ανά δύο έτη. Βλ. «Σφάλματα», *Νέος Αριστοφάνης*, 20.4.1896, σ. 1.

στο ζήτημα. Σε επιστολή του προς τα μέλη της ΔΟΕ, υποστήριξε ότι οι προτεινόμενοι ενδιάμεσοι αγώνες της Αθήνας μπορούν να φέρουν την ονομασία «Ολυμπιακοί», και για να ενισχύσει την άποψή του ανέτρεξε στα Ολύμπια και στο κληροδότημα του Ζάππα, συμπληρώνοντας ότι η ελληνική κυβέρνηση προετοίμαζε την κατάθεση νομοσχεδίου για την τετραετή τέλεσή τους στο ανακαινισμένο Στάδιο. Παράλληλα ο Βικέλας ερχόμενος σε επικοινωνία με τον Coubertin, τον διαβεβαίωνε ότι οι ελληνικοί Ολυμπιακοί δεν θα διεξάγονταν ενάντια στους Αγώνες, τους οποίους καθιέρωσε το συνέδριο του Παρισιού. Αντίθετα θα λάμβαναν χώρα στα μεσοδιαστήματα των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, οι οποίοι θα φιλοξενοούνταν σε μεγάλες πόλεις της Ευρώπης και της Αμερικής με τακτική σειρά. Εξέφρασε τέλος την επιθυμία η πρότασή του να εξετασθεί στο δεύτερο αθλητικό συνέδριο⁴⁶³. Η πρόταση του Βικέλα, «Περί απονομής του ονόματος και της σειράς των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων και εις τους εν Αθήναις μέλλοντας να τελώνται δύο έτη μετά τους εις τας άλλας μεγαλουπόλεις», δεν κατάφερε να μεταβάλλει τις απόψεις του Coubertin. Η πικρία του για όσα είχαν συμβεί στην Αθήνα φαίνεται ότι δεν είχε μειωθεί. Στην απαντητική του επιστολή υπενθύμιζε την αγνωμοσύνη που είχε εισπράξει από τους Έλληνες⁴⁶⁴.

Η ανυποχώρητη στάση του έναντι της ελληνικής πρότασης, φάνηκε στην πορεία προς το δεύτερο ολυμπιακό συνέδριο. Αν και οι απαντήσεις των άλλων μελών της ΔΟΕ στην επιστολή του Βικέλα έδειχναν σύμφωνες με την πρότασή του, ο Coubertin με κινήσεις τακτικής πέτυχε το στόχο του. Στο συνέδριο της Χάβρης (23 - 31.7.1897), ο Βικέλας δεν παρέστη και η πρότασή του ούτε καν συζητήθηκε. Ο Coubertin, παρότι μια σειρά από κρίσιμα θέματα για το καθεστώς λειτουργίας και δράσης της ΔΟΕ παρέμεναν σε εκκρεμότητα, είχε θριαμβεύσει⁴⁶⁵. Στις 16 Δεκεμβρίου 1899 έγραφε στον Βικέλα από

⁴⁶³Young, *ό.π.*, σ. 164 - 165.

⁴⁶⁴Βλ. Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 497. Ο Coubertin αναφέρει ότι ο Βικέλας με την εγκύκλιό του καλούσε τα μέλη της ΔΟΕ να εξετάσουν στο δεύτερο συνέδριο -που θα ολοκλήρωνε το έργο του πρώτου- την καθιέρωση ελληνικών ολυμπιάδων, στις οποίες θα αποδιδόταν ο χαρακτήρας και τα προνόμια των διεθνών. Με την πρόταση αυτή θα τελούνταν Ολυμπιακοί Αγώνες ανά δύο χρόνια, κάτι που ο βαρόνος έκρινε ως πρόωρο. Δεν παραλείπει επίσης να υπογραμμίσει ότι τα περισσότερα από τα μέλη της ΔΟΕ τον συμβουλευθήκαν προτού πάρουν θέση. Muller, *ό.π.*, σ. 365.

⁴⁶⁵Georgiadis, *ό.π.*, σ. 204 - 205. Το δεύτερο ολυμπιακό συνέδριο της Χάβρης επικεντρώθηκε σε θέματα εκπαίδευσης και υγιεινής σε σχέση με την φυσική αγωγή και τον αθλητισμό. Βλ. σχετικά με το συνέδριο του 1897, τους συμμετέχοντες και την πορεία των εργασιών του, στο Muller, *One hundred years of Olympic Congresses 1894 - 1994*, *ό.π.*, σ. 41 - 51.

τις Κάννες ενθουμούμενος τη σκανδαλώδη -όπως γράφει- αχαριστία των συμπατριωτών του, προς το πρόσωπό του:

«Αλλ' αγαπώ πάρα πολύ την Χώραν σας δια να μη καταλάβω και συγχωρήσω... Η ιδέα να διατηρηθούν οι Διεθνείς Αγώνες εις Αθήνας είναι παράλογος. Η Ελλάς δεν έχει διόλου τα μέσα όπως ευοδώση την σύστασίν των... Την διεθνοποίησιν των Αγώνων θα υπερασπίσω μέχρι τέλους της υπάρξεώς μου»⁴⁶⁶.

Το εθνικό περιεχόμενο που προσδόθηκε στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, εξηγεί μέχρις ενός ορισμένου σημείου τις ηγεμονικές διαθέσεις της ελληνικής πλευράς, έναντι του νέου διεθνούς αθλητικού θεσμού, όπως αυτές εκφράστηκαν με την πρόταση της μόνιμης τέλεσης. Στην εκκόλαψή της μπορεί να ειπωθεί, ότι προσμέτρησε η στάση του Coubertin να τεθεί σε αργία ή μερική αδράνεια στο μείζον τμήμα της προετοιμασίας, καθώς και οι χειρισμοί του στο ζήτημα της γερμανικής συμμετοχής, γεγονότα τα οποία εκτός του ότι ερέθισαν την ελληνική πλευρά, αποδυνάμωσαν το κύρος της ΔΟΕ, πράγμα το οποίο μαρτυρά η απομόνωση στην οποία βρέθηκε ο Coubertin στην Αθήνα. Οι θετικές κρίσεις για την επιτυχία τους, εντός και εκτός χώρας, ευνόησαν μια πρωτόγνωρη αίσθηση εθνικής ισχύος. Όταν ο Λούης πρότευσε στον μαραθώνιο δρόμο, ο ενθουσιασμός και η υπερηφάνεια εκτίναξαν σε ασυνήθιστα ύψη την καταρρακωμένη κατά το προηγούμενο χρονικό διάστημα συλλογική ψυχολογία. Στο απόγειο αυτών των αισθημάτων ο βασιλιάς Γεώργιος πρότεινε τη μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στη χώρα, αποσπώντας εγκωμιαστικά σχόλια για το ρόλο και την εν γένει στάση του σ' ένα ζήτημα, που είχε αναγορευθεί σε εθνικής σημασίας. Ο Αλέξανδρος Κιτροέφ υποστηρίζει επ' αυτού ότι η Ελλάδα ήταν μια πολύ μικρή δύναμη της εποχής, εξαρτημένη από τις μεγάλες δυνάμεις, πράγμα το οποίο σήμαινε ότι ένας μόνιμος δεσμός με τους Αγώνες, θα συνεπαγόταν μόνιμο διεθνές γόητρο για τη χώρα⁴⁶⁷.

3.3. Τα παρεπόμενα των Αγώνων

Το ύφος του πρωτοσέλιδου άρθρου του *Άστν* στις 2 Απριλίου 1896, «Θα ξαναγείνουν;», θυμίζει απλοϊκές σκέψεις και ερωτήματα. Όχι ανεξήγητα. Μετά την ολοκλήρωση των

⁴⁶⁶Οικονόμου, *ό.π.*, σ. 497 - 498.

⁴⁶⁷Alexander Kitroeff, *Wrestling with the Ancients. Modern Greek Identity and the Olympics*, New York, Greekworks.com, 2004, σ. 27.

Ολυμπιακών Αγώνων, ένα αίσθημα βαθιάς μελαγχολίας ερχόταν να πλαισιώσει το αίσθημα της εθνικής υπερηφάνειας. Στο πέραςμά τους, υποστήριζε η εφημερίδα, είχαν αφήσει ηθικά, χρηματικά, αθλητικά και ψυχαγωγικά οφέλη για την ελληνική κοινωνία. Το ερώτημα που γεννιόταν ήταν, τι θα απογίνει το Στάδιο και ποιά η μελλοντική του χρήση. Δηλωνόταν πως η αγωνία αυτή πήγαζε από το γεγονός ότι στην Ελλάδα γρήγορα όλα οδηγούνταν στη λήθη⁴⁶⁸.

Ως προς τα χρηματικά οφέλη που αναφέρει το *Άστυ*, πρέπει να επισημανθεί ότι η οικονομική κίνηση της Αθήνας ενισχύθηκε λόγω των Αγώνων, γεγονός που βεβαιώνεται και από τα αποτελέσματα των εισπράξεων του τελωνείου του Πειραιά. Το τελευταίο εικοσαήμερο του Μαρτίου του 1896 εισπράχθηκαν 213.508,68 δρχ., ενώ όλο το μήνα οι εισπράξεις ανήλθαν σε 1.070.921,75 δρχ., καταγράφοντας αυξημένα έσοδα σε σχέση με τον ίδιο μήνα, ένα χρόνο πριν, κατά 328.944 δρχ.⁴⁶⁹. Οφείλει εξάλλου να επισημανθεί, ότι το ποσό το οποίο απαιτήθηκε για τους Αγώνες, συνολικού ύψους 1.210.799 δρχ., ήταν απίθανο για μία χώρα που αντιμετώπιζε σοβαρότατες οικονομικές δυσχέρειες⁴⁷⁰. Για να υπάρξει καλύτερη αντίληψη των οικονομικών μεγεθών της εποχής, πρέπει να σημειωθεί, ότι το έλλειμμα π.χ. του κρατικού προϋπολογισμού του 1897 ανερχόταν σε 46 εκ. δρχ⁴⁷¹.

Η *Νέα Εφημερίς* αναγνώριζε στην τέλεσή τους αμέτρητες θετικές συνέπειες που συνολικά, όπως τόνιζε, μετέβαλαν τις εντυπώσεις για την Ελλάδα στην Ευρώπη και στον Νέο Κόσμο. Σύμφωνα με την εφημερίδα, αυτή ήταν η πιο αξιοσημείωτη συνεισφορά των

⁴⁶⁸ Α., «Ολυμπιακή Ηχώ - Θα ξαναγείνουν;», Εφ. *Το Άστυ*, 2.4.1896, σ. 1. Οι εφημερίδες έδειχναν ζοηρό ενδιαφέρον για την ολοκλήρωση του Σταδίου, όπως επίσης και για την συντήρηση του σκοπευτηρίου και του ποδηλατοδρομίου. Βλ. ενδεικτικά, «Ειδήσεις», *Νέα Εφημερίς*, 5.4.1896, σ. 4.

⁴⁶⁹ «Εκ Πειραιώς. Αι τελωνειακά εισπράξεις», Εφ. *Το Άστυ*, 1.4.1896, σ. 3.

⁴⁷⁰ Το αναφερόμενο ποσό αναλύεται ως εξής: α) πωλήσεις γραμματοσήμων 400,000.00 δρχ., β) έσοδα εισιτηρίων Παναθηναϊκού Σταδίου 182,492.80 δρχ., γ) έσοδα ποδηλατικών αγώνων 3,277.45 δρχ., δ) έσοδα Πανελλήνιων αγώνων 10,126.00 δρχ., ε) δάνειο Εθνικής Τράπεζας 200,000.00 δρχ., στ) πωλήσεις αναμνηστικών μεταλλίων 7,806.40 δρχ., ζ) εισφορές δήμων, σωματείων και συντεχνιών 97,262.20 δρχ., η) εισφορές ελληνικών κοινοτήτων εξωτερικού και ιδιωτών 309,815.00 δρχ. Σημειώνεται ότι οι δωρεές ξεπέρασαν κάθε προσδοκία και έως το τέλος του 1896 η επιτροπή είχε αποπληρώσει το δάνειο που είχε λάβει, παρουσιάζοντας ισοσκελισμένο ισολογισμό. Όπως υποστήριζε μάλιστα ο Τ. Φιλήμων, οι πωλήσεις των γραμματοσήμων είχαν εισφέρει στο δημόσιο ταμείο περισσότερα από όσα η κυβέρνηση είχε δώσει στην κεντρική οργανωτική επιτροπή. Βλ. σχετικά, Georgiadis, *ό.π.*, σ. 196 – 197 και το άρθρο, «Τα αναμνηστικά γραμματόσημα», Εφ. *Πρωία*, 5.4.1896, σ. 2.

⁴⁷¹ Την ίδια ώρα το συνολικό ονομαστικό κεφάλαιο των εξωτερικών δανείων του ελληνικού δημοσίου ανερχόταν σε 551 εκατ. φράγκα, ενώ το πραγματικό δεν υπερβαίνει τα 388 εκατ. φράγκα. Βλ. Κοκκινάκης, *ό.π.*, σ. 478, 484.

Αγώνων, τους οποίους παρομοιάζει με «κολυμβήθρα του Σιλωάμ»⁴⁷². Οι απόψεις αυτές με διάφορες παραλλαγές υιοθετήθηκαν από μεγάλη μερίδα του Τύπου. Η *Ακρόπολις* αποκάλεσε τους Αγώνες «εθνοσωτήριους», εξηγώντας ότι χάρη σε αυτούς, αποκαλύφθηκε μια Ελλάδα που μέχρι και τον Μάρτιο του 1896 ήταν άγνωστη. Η Ελλάδα των Αγώνων περιγράφεται σαν μια άλλη Ελλάδα που δεν έχει σχέση με το σκοτάδι των πολιτικών παθών, της συναλλαγής και του κοινοβουλευτικού άγους⁴⁷³.

Η ύπαρξη των δύο όψεων της ελληνικής πραγματικότητας που αναδείχθηκε με τη τέλεση των Αγώνων, ήταν ο κορμός του συλλογισμού του αρχισυντάκτη της *Εφημερίδος* Αγησίλαου Γιαννόπουλου, ο οποίος την 1^η Απριλίου έγραφε, ότι το Παναθηναϊκό Στάδιο αποδείχθηκε η «θεότευκτος κολυμβήθρα, αφ' ης ολόκληρος λαός, ο Ελληνικός ανέδν, αποκτών νέαν ζωήν και περιβαλλόμενος, ως φωτός, ιμάτιον»⁴⁷⁴. Αυτές οι θεραπευτικές ιδιότητες της «κολυμβήθρας των Ολυμπιακών Αγώνων» προκάλεσαν, σύμφωνα με την εφημερίδα *Ακρόπολις*, τον επαναπροσδιορισμό του «συλλογικού πεπρωμένου». Οι νίκες των Ελλήνων αθλητών ερμηνεύονταν σαν νίκες της αθάνατης ελληνικής φυλής, η οποία σαν φοίνικας μπορεί να αναγεννάται από την τέφρα της. Προκειμένου να δοθεί έμφαση στην επίδραση των Αγώνων στην εθνική «αυτοεικόνα», υποστηρίζεται σε άρθρο, ότι πριν από τη διοργάνωσή τους, τον ελληνικό λαό χαρακτήριζε «το ταπεινόν, το στυγνόν και εξευτελιστικώτατον όνομα 'Ρωμαϊκό'», ενώ μετά από αυτή μπορεί να διατρανωθεί ότι αντέχει «περισσότερον πάντων των άλλων ευρωπαϊκών λαών»⁴⁷⁵.

Αναζητώντας το νόημα των Αγώνων του 1896, ο Αντώνιος Ροντήρης το εντόπιζε στη ριζική ανατροπή κάθε μεμψιμοιρίας και απαισιοδοξίας περί του εθνικού μέλλοντος. Επισημαίνει ότι οι επιτυχίες των Ελλήνων αθλητών απέδειξαν την ύπαρξη ακμάζουσας

⁴⁷² «Αμέτρητοι», *Νέα Εφημερίς*, 2.4.1896, σ. 2 και «Αθήναι», *Εφ. Ακρόπολις*, 6.4.1896, σ. 3. Ταυτιζόμενη με τις απόψεις της *Νέας Εφημερίδος* περί «κολυμβήθρας», η Καλλιρόη Παρρέν περιέγραφε το αίσθημα αυτοπεποίθησης και αυτοηρωισμού που γέννησε στον ελληνικό λαό η τέλεση των Αγώνων, σημειώνοντας: «Όλοι και όλοι μας, οι μέχρι της χθές και παρά των ξένων και παρά εαυτών θεωρούμενοι νάνοι, εξήλθομεν της κολυμβήθρας εκείνης γίγαντες, μη αναγνωρίζοντες εαυτούς, μη αναγνωριζόμενοι παρά των μέχρι της χθές αυστηρών κριτών μας». «Εντυπώσεις εκ των Ολυμπιακών Αγώνων - Επιστολή Δ'», *Εφημερίς των Κυριών*, 14.4.1896, σ. 1 - 2.

⁴⁷³ Ρέτγκεν, «Αστραπαί εν των σκότει - Τ' αποκαλυπτήρια», *Εφ. Ακρόπολις*, 1.4.1896, σ. 1.

⁴⁷⁴ Ο συλλογισμός του Α. Γιαννόπουλου καταλήγει με ευθείες βολές στο κομματικό σύστημα γενικά και ειδικά στο κόμμα του Δηλιγιάννη: «λαός ενθουσιών δια τα Ολυμπιακά κλέη δεν είνε πλέον εύκολον να σύρηται μεθύων και ωρυόμενος όπισθεν κορδονικών αρμάτων και συνοψίζων εν τη διανοία του τας σκέψεις ταύτας, πάσας εν μια εικόνη, θα είδεν ο κ. Δηλιγιάννης τον Ολυμπιακόν κόντινον καταβάλλοντα το ρουσφέτιον και θα εθλίβει βαθύτατα η ψυχή του δια τας απειλουμένας τύχας της κορδονικής του δυναστείας». «Ο Ολυμπιακός κόντινος και το ρουσφέτιον», *Εφ. Νεολόγος Εφημερίς Πατρών*, 2.4.1896, σ. 1.

⁴⁷⁵ Ρέτγκεν, «Φως εκ του σκότους - Μη εκπεφλισμένοι», *Εφ. Ακρόπολις*, 3.4.1896, σ. 1.

σωματικής ρώμης στη χώρα, πράγμα το οποίο δημιουργεί ταυτόχρονα τις προϋποθέσεις για επίτευξη άθλων σε πιο σοβαρές και δυσχερείς καταστάσεις. Ως εκ τούτου, το κύριο αποτέλεσμα κατά το συντάκτη του άρθρου, είναι ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες ανύψωσαν τους Έλληνες στην ίδια τους τη συνείδηση⁴⁷⁶.

Η εθνική καυχησιολογία που κυριαρχούσε στην Αθήνα τις ημέρες των Αγώνων και κορυφώθηκε με τη νίκη του Λούη, συνέχισε αδιάπτωτη για αρκετό καιρό ακόμα⁴⁷⁷. Ο εφηβικός ενθουσιασμός ήταν ένα άλλο κατάλοιπο των Αγώνων, το οποίο έγινε και προσφιλές θέμα της δημοσιογραφικής πέννας⁴⁷⁸ και φυσικά αντικείμενο σάτυρας από τον *Ρωμιο*: «Αγώνες, που κατήντησε η των προγόνων δόξα για τους συγχρόνους λόξα... Αγώνες, που πτερόνεται το φρόνημα του γένους»⁴⁷⁹.

Η αναγόρευση των Αγώνων σε γεγονός ευρύτερων διαστάσεων καυτηριάστηκε έντονα από τον Ανδρέα Καρκαβίτσα. Με αφορμή τη θύελλα εθνικού ενθουσιασμού που σκόρπισε η νίκη του Λούη, αναλογίστηκε τα στάδια ενηλικίωσης του ελληνικού λαού. Η άποψή του συμπυκνώνεται στο επόμενο απόσπασμα:

«Άρα ο ελληνικός λαός, τόσο ξετρελλαμένος τώρα για τη νίκη του Μαρουσιώτη
Μαραθωνοδρόμου, τόσα καίοντα στα ποδάρια του θυμιάματα και τόσο

⁴⁷⁶Α. Α. Ροντήρης, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι διεθνείς σχέσεις», Εφ. *Σκρίπ*, 7.4.1896, σ. 1. Από την επιστολή του προς τον πρόεδρο του Πανελληνίου Γ.Σ., Σ. Λάμπρο, πληροφορούμαστε ότι ο Α. Ροντήρης ήταν ο πρόεδρος του Ναυπακτικού Γυμναστικού Συλλόγου, αναπτύσσοντας αδιάκοπη δραστηριότητα περί τα αθλητικά, Αρχείο ΠΓΣ, Ναύπακτος 15.12.1896, σ. 1 - 2.

⁴⁷⁷Με αφορμή τις εκδηλώσεις λατρείας στο πρόσωπο του Λούη, γραφόταν στην Εφ. *Νέος Αριστοφάνης*: «Αν δεν κατήντησαν μέχρι τοςούτου αηδείας, με τον Λούη, και με το σπήτι του, και με το γαϊδούρι του, και με το καπίστρι του γαϊδουριού του, και με την τσάπα του, και με τα τσαρούχια του, ώστε να γελωτοποιήσουν τους Ολυμπιακούς αγώνες, βεβαίως οι άνθρωποι κρίνονται άξιοι δια το Δρομοκαΐτιον», στο «Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Νέος Αριστοφάνης*, 20.4.1896, σ. 1.

⁴⁷⁸Σε χαρακτηριστικό άρθρο της Εφ. *Σκρίπ*, γίνεται λόγος για «το νέον αίμα το οποίον ήρchiσε να σφύζει μέσα εις τας φλέβας της αιωνίας ραχατουπόλεώς μας». Η δημοσιογραφική του διάγνωση θα μπορούσε να αφορά την εκδήλωση συμπτωμάτων ομαδικής παράκρουσης που φαίνεται να είχε καταλάβει πολλούς κατοίκους της πρωτεύουσας: «πραγματικώς η πρωτεύουσα δεν ευρίσκεται εις τα σωστά της πλέον. Οι αγώνες της εκληροδότησαν το τίκ, το οποίον της έλειπε δια να μη περνά αδιάφορος πρό των ομμάτων του κόσμου, δια να μη έχη μόνον τας αρχαιότητας, αι οποίαι να ελκύουν τους ξένους, δια να δικαιούται τέλος και αυτή μιας σελίδος αθανασίας τουλάχιστον μέσα εις τα φρενολογικά συγγράματα... Η κατάστασίς μας είνε εντελώς παθολογική. Δεν είμαστε στα καλά μας. Από το Στάδιον, την μεγάλην αυτήν κολυμβήθραν του Σιλιάμι δια τον Ελληνισμόν εβγήκαμε καλλίτεροι πάντοτε, αλλ' η καλλιτέρευσίς μας εγένετο αποτόμως και υπό συνθήκας, αι οποίαι ειμπορούν και να μας βλάψουν», στο Κ.χ., «Εντυπώσεις της ημέρας - Μετά τους Αγώνες», Εφ. *Σκρίπ*, 10.4.1896, σ. 3.

⁴⁷⁹«Φασουλής και Περικλέτος, ο καθένας νέτος σκέτος», Εφ. *Ο Ρωμιο*, 30.3.1896, σ. 2 - 3. Η *Ακρόπολις* πριν τη λήξη των Αγώνων αποτύπωνε το κλίμα αυτό, κάνοντας λόγο για υπνωτισμό: «Τι δ' υπνωτισμός κατέχει πάντας κατά τας ημέρας ταύτας! Όλοι διατελούμεν εν εκρύθμω και ανωμάλω καταστάσει. Εις φυσιολόγος θα παρέπεμπεν ημάς εις...νοσοκομείον», στο Ρέτγκεν, «Αστραπαί εν τω σκότει - Ο υπνωτισμός», Εφ. *Ακρόπολις*, 1.4.1896, σ. 1.

πιστεύοντας μ' εκείνα να καταπλήξη τον κόσμο, δεν μαρτυρεί άλλο παρά πως ένδοξα επέρασε στο βρεφικό του στάδιο. Στα ποδάρια ακόμη βρίσκεται, στα ποδάρια!... Ας χαρή τόρα το νέο του σύμβολο!»⁴⁸⁰.

Ο υπέρμετρος ενθουσιασμός στους δρόμους της Αθήνας είχε ποικίλες εκφάνσεις. Η περισσότερο δημοφιλής από αυτές αφορούσε στη μανιώδη ενασχόληση των ανθρώπων με τη γυμναστική⁴⁸¹. Μαρτυρίες επίσης αγωνομανίας συναντούμε σε περιγραφές και από άλλα μέρη της Ελλάδας⁴⁸². Οι επιπτώσεις των Αγώνων της Αθήνας, ως προς το αθλητικούς κομμάτι, αποτυπώνονται με την έξαρση της σύστασης νέων αθλητικών - γυμναστικών συλλόγων⁴⁸³. Η διοίκηση του Πανελληνίου ήδη από τις πρώτες μέρες μετά τη λήξη των Αγώνων, γινόταν αποδέκτης πληθώρας επιστολών από διάφορες περιοχές της Ελλάδας, μέχρι και τη Λεμεσό της Κύπρου, ώστε να παράσχει τις συμβουλές και την τεχνογνωσία της. Από το Ναύπλιο, το Αργοστόλι, την Άμφισσα και τον Αλμυρό ανακοινώνονταν η σύσταση αθλητικών σωματείων. Οι υπεύθυνοι των πρωτοβουλιών ζητούσαν οδηγίες και πληροφορίες για διάφορα θέματα, όπως η σύνταξη των καταστατικών και οι αθλητικοί κανονισμοί, εκφράζοντας παράλληλα τη συγκίνησή τους για τη λαμπρή επιτυχία των προσφάτως τελεσθέντων Αγώνων⁴⁸⁴.

⁴⁸⁰Α. Καρκαβίτσας, «Ανεξάρτητοι Γνώμαι - Νέο Σύμβολο», Εφ. *Εστία*, 6.4.1896, σ. 1.

⁴⁸¹Ο συντάκτης σχετικού άρθρου στη ζωντανή του περιγραφή κάνει αναφορά στο τι ακολούθησε με το πέρας των Ολυμπιακών Αγώνων: «Και ριχτήκαμε τόρα με τα μούτρα, σαν τρελοί. Διότι το να φέρνη κανείς βόλτα τα τετράγωνα της πόλεως και να πετά λιθάρι και να αναριχάται επάνω εις τους στύλους των φανών και να παλαίη έστω και με την απόφασιν να μη φάη η πλάτη του χόμα και να πηδά τα χαντάκια και τις ρεμματιές και όλα αυτά να τα κάνη όπως και όταν θέλη χωρίς σύστημα, χωρίς διδασκαλίαν και χωρίς να ξέρη ποίους μύνας γυμνάζει και πως τους γυμνάζει με τις παλλαβομάρες του αυτές δεν αποδεικνύει τίποτε περισσότερο παρά ότι ευρίσκεται εις παροξυσμόν τον οποίον είνε ζήτημα αν δικαιολογή και η παρέλευσις μιας μόνον εβδομάδος από της λήξεως τόσω ζωηρών αγώνων». Βλ. Κ.χ., «Εντυπώσεις της ημέρας - Μετά τους Αγώνας», Εφ. *Σκρίπ*, 10.4.1896, σ. 3.

⁴⁸²Ο Στέφανος Δάφνης καταγράφοντας τις γυμναστικές του αναμνήσεις γράφει: «Στα 1896, εξ αφορμής των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων, η αθλητική ιδέα φούντωσε σε όλη την Ελλάδα. Οι δρόμοι και οι πλατείες των δύο γειτονικών πόλεων της επαρχίας μας -του Ναυπλίου και του Άργους- είχαν μεταβληθή σε πρόχειρα στάδια. Μικροί και μεγάλοι έρριχναν το λιθάρι, επάλευαν, πηδούσαν. Μια μανία αδιήγητη! Σχεδόν κάθε Κυριακή οργανώνονταν ένας ιμιτασιόν Μαραθώνειος από τη μια πόλη στην άλλη, 12 χιλιόμετρα, όπου έτρεχαν με κοντά παντελονάκια λαϊκοί άνθρωποι, νέοι, μεσόκοποι, ακόμα και γέροι, χασάπηδες, μανάβηδες, ψαράδες, γεωργοί», στο Σ. Δάφνης, «Γυμναστική Φιλολογία - Η γυμναστική μου ζωή Α'», στο περ. *Ελληνική Αγωγή - Δελτίον της Εταιρείας Γυμναστικών Μελετών*, τ.χ. 12, Δεκ. 1933, σ. 282.

⁴⁸³Βλ. παραπάνω, κεφ. 1.3., σ. 51.

⁴⁸⁴Αρχείο ΠΓΣ, «Γυμναστικός Σύλλογος Ναυπλίου Γ. Αβέρωφ» προς Ι. Φωκιανό, Ναύπλιο 22.4.1896, σ. 1 - 3, «Λ. Χοϊδάς προς Ι. Φωκιανό», Αργοστόλι 7.4.1896, σ. 1 - 3, «Γυμναστικός Σύλλογος Αμφίσσης προς Ι. Φωκιανό», Άμφισσα 13.4.1896, σ. 1 - 3, «Π. Παπαδόπουλος προς Ι. Φωκιανό», Αλμυρός 30.4.1896, σ. 1, «Γυμναστικός Σύλλογος Τα Ολύμπια προς Ι. Φωκιανό», Λεμεσός 30.4.1896, σ. 1 - 2.

Στις αρχές Μαΐου του 1896, ο αδόκητος θάνατος του προέδρου του Πανελληνίου και στυλοβάτη της γυμναστικής στην Ελλάδα Ιωάννη Φωκιανού, θα λυπήσει βαθιά τον αθλητικό κόσμο της χώρας⁴⁸⁵. Στο θάνατο του Φωκιανού, ο Ι. Χρυσάφης εντοπίζει τον έναν από τους δύο κύριους λόγους, εξαιτίας των οποίων η «εξαιρετική περίπτωση» της τέλεσης των Αγώνων, ενώ μπορούσε να χρησιμεύσει, όπως σημειώνει χαρακτηριστικά, ως αφετηρία οριστικής αναδημιουργίας της ελληνικής σωματικής αγωγής, η οποία διήνυε το νηπιακό της στάδιο, έμεινε τελικά αναξιοποίητη. Ο δεύτερος λόγος συνδέεται με τη στάση των μελών, τόσο της Οργανωτικής Επιτροπής των Αγώνων, όσο και των ειδικών επιτροπών, στα οποία καταλογίζει, ότι μετά την επιτυχή τους ολοκλήρωση, εγκατέλειψαν κάθε σχετική προσπάθεια, θεωρώντας ότι η αποστολή τους είχε λήξει. Τονίζει τέλος ότι καταγιστικές πολιτικοστρατιωτικές εξελίξεις, οι οποίες ακολούθησαν, προσέφεραν την «πρόχειρον δικαιολογίαν της τελείας εγκαταλείψεως της αγωνιστικής κινήσεως εις την τύχην της»⁴⁸⁶.

Αξιοσημείωτο γεγονός, απότοκο των Αγώνων, υπήρξε το πανελλήνιο γυμναστικό συνέδριο, έπειτα από πρωτοβουλία του Πανελληνίου Γ.Σ.⁴⁸⁷. Ο πρωτοπόρος σύλλογος στα ελληνικά γυμναστικά και αθλητικά τεκταινόμενα, καλούσε στις 25 Οκτωβρίου 1896 τα αθλητικά σωματεία της εποχής να λάβουν μέρος στις εργασίες του συνεδρίου, του οποίου ο σκοπός εκλήφθηκε από τους προσκληθέντες συλλόγους, ως «η αφετηρία μείζονος διαδόσεως και εμπεδώσεως της Γυμναστικής εν Ελλάδι»⁴⁸⁸. Το συνέδριο συνήλθε στις 11-15 και 17 Ιανουαρίου 1897 στην αίθουσα του Παρνασσού με τη συμμετοχή 28 συλλόγων, και οι σημαντικότερες πράξεις του υπήρξαν η ίδρυση του Συνδέσμου Ελληνικών Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων (ΣΕΑΓΣ) με την ψήφιση του καταστατικού του⁴⁸⁹. Το 1899 εξάλλου, έπειτα από εισήγηση του υπουργού Δημόσιας Εκπαίδευσης Αθανασίου Ευταξία, ψηφίζεται ένας νόμος ορόσημο για τα ελληνικά αθλητικά πράγματα. Πρόκειται για το νόμο ΒΚΧΑ' που καθόριζε «τα περί

⁴⁸⁵Χαρακτηριστικές του πένθιμου κλίματος μεταξύ του αθλητικού κόσμου της χώρας είναι οι επιστολές που έλαβε ο αντιπρόεδρος του Πανελληνίου, μόλις έγινε γνωστή η είδηση του θανάτου του Ι. Φωκιανού, στις 5 Μαΐου 1896. Βλ. Αρχείο ΠΓΣ, Προεδρεύων Ελληνικής Ποδηλατικής Εταιρείας προς Σ. Αντωνόπουλο, Αθήνα 5.5.1896, σ.1-2, Πρόεδρος Ομίλου Ερετών Πειραιώς προς Σ. Αντωνόπουλο, Αθήνα 6.5.1896, σ. 1.

⁴⁸⁶Βλ. Χρυσάφης, *ό.π.*, σ. 344 - 345.

⁴⁸⁷Ο Τ. Φιλήμων εκτιμούσε ότι η σύγκληση του συνεδρίου συμπλήρωνε «το μέγα έργο της αναβιώσεως των Ολυμπιακών Αγώνων». Αρχείο ΠΓΣ, Τ. Φιλήμονας προς Σ. Λάμπρο, Αθήνα 10.1.1897, σ. 1 - 3.

⁴⁸⁸Αρχείο ΠΓΣ, Γυμναστική Εταιρεία Πατρών προς Σ. Λάμπρο, Πάτρα 30.11.1896, σ. 1.

⁴⁸⁹Πρόκειται για τον μετέπειτα ΣΕΓΑΣ. Βλ. σχετικά, Μανιτάκης, *ό.π.*, σ. 79 - 82.

γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων». Με το νόμο αυτόν το μάθημα της γυμναστικής αναγνωριζόταν ως πρωτεύον και υποχρεωτικό σε όλες τις εκπαιδευτικές βαθμίδες⁴⁹⁰.

Οι εξελίξεις στο χώρο του αθλητισμού, στην εκπνοή του 19^{ου} αιώνα, φαίνεται ότι καθορίστηκαν από τη διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα. Έχει υποστηριχθεί σχετικά, ότι η τέλεσή τους συνιστά τομή για την ανάπτυξη του αθλητισμού στην Ελλάδα και θεωρείται η αφετηρία για την εξάπλωση των σπορ στην ελληνική κοινωνία. Συνεπώς η σημασία τους, ως προς το αθλητικό τους σκέλος, έγκειται στην επιτάχυνση των διαδικασιών που είχαν δρομολογηθεί όλα τα προηγούμενα χρόνια και στη νομιμοποίηση της αθλητικής πρακτικής και του αθλητικού θεάματος, μέσω ενός θεσμού με έντονα ιδεολογικό χαρακτήρα⁴⁹¹.

Στις επενέργειες επίσης των Ολυμπιακών Αγώνων εντάσσεται και η ενίσχυση του αλτρωτικού πνεύματος. Στο λόγο τους εμφίλοχώρησε η εθνική ιδέα σε μια συγκυρία κλιμακούμενης έντασης μεταξύ χριστιανών και οθωμανών στην Κρήτη. Το περιεχόμενο της πρόποσης του Φιλήμονος, στο πρόγευμα που παρέθεσε ο Γεώργιος, στις 31 Μαρτίου 1896 προς τιμήν των ξένων αθλητών, είναι απολύτως δηλωτικό. Μιλώντας για την πρόταση μόνιμης τέλεσής τους, που μόλις είχε διατυπώσει ο Έλληνας βασιλιάς, ανέφερε σε επίσημο τόνο και ύφος:

«Αυτήν την στιγμήν απέδειξας ότι εννοείς την υψίστην σημασίαν του μεγάλου τίτλου τον οποίον φέρεις, ότι είσαι βασιλεύς όχι μόνον των Ελλήνων των εντός της Ελλάδος, αλλά και των Ελλήνων των οικούντων τας εισέτι μη ελευθέρας ελληνικάς χώρας και των απανταχού της γης παρεπιδημούντων»⁴⁹².

Η *Ακρόπολις* απαριθμώντας τα οφέλη των Αγώνων, εστιάζει στον αντίκτυπο που είχαν στη Μακεδονία. Ο ειδικός ανταποκριτής της στη Θεσσαλονίκη μετέδιδε στις 11 Απριλίου 1896, ότι οι Μακεδόνες που είχαν ταξιδέψει στην Αθήνα, επέστρεψαν στις

⁴⁹⁰Βλ. στο Θ. Γιαννάκης (επιμ.), *Οδοιπορικό της γυμναστικής επιστήμης στην Ελλάδα. Από το 1834 έως το 1998*, Αθήνα, ΕΚΠΑ - ΤΕΦΑΑ, 1998, σ. 40 - 45. Στο πρώτο από τα 54 άρθρα του νόμου ΒΚΧΑ' (10/7/1899) οριζόταν ότι, «σκοπός της γυμναστικής είναι η ανάπτυξις των σωματικών και η εν ακμή διατήρησις των ψυχικών δυνάμεων, η εν τη καρτερία έξις και η διά τον στρατιωτικόν βίον προπαρασκευή των νέων». Βλ. Δ. Αντωνίου, *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τόμ. 1^{ος}, Αθήνα, ΙΑΕΝ Γ. Γ. Νέας Γενιάς, 1987, σ. 396 - 422.

⁴⁹¹Χ. Κουλούρη, «Αθλητισμός και σπορ», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιστ. επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμ. Α', Μέρος 2^ο, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ., σ. 403.

⁴⁹²Αννινός, *ό.π.*, σ. 51.

εστίες τους γοητευμένοι και ενθουσιασμένοι «με νέαν ζωήν και νέον αίμα». Στο άρθρο επισημαίνεται, ότι πολλοί από αυτούς προέρχονταν από περιοχές του μακεδονικού χώρου, στις οποίες «οξύς υφίσταται ο μετά των φυλετικών μας εχθρών ανταγωνισμός». Η εικόνα που παραδίδεται για την απήχησή τους ήταν πως ένα ισχυρό ρεύμα ενθουσιασμού είχε διαπεράσει τους Μακεδόνες που είχαν επισκεφθεί την Αθήνα, υψώνοντας το φρόνημά τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε να λέγεται στο δημοσίευμα ότι, «Οι Μακεδόνες εγένοντο δις Μακεδόνες...πλειότερον Έλληνες»⁴⁹³.

Οι εξελίξεις στο μακεδονικό χώρο απασχόλησαν επισταμένα τον ελληνικό Τύπο με αφορμή το ταξίδι στην Ελλάδα, στο πλαίσιο των Αγώνων, του βασιλιά Αλέξανδρου της Σερβίας. Το *Άστυ* εκτιμούσε ότι μεταξύ των σχέσεων των δύο χωρών υπήρχε ψυχρότητα, εξαιτίας της αδεξιότητας της ελληνικής διπλωματίας και των χειρισμών στο συνοικέσιο της πριγκίπισσας Μαρίας με τον Σέρβο ηγεμόνα. Η εξωτερική πολιτική της Ελλάδας παραβάλλεται με εκείνη της Ελβετίας και των κρατών της Ιβηρικής χερσονήσου, σαν «εν είδος καλογραίας», και αναλύεται ειδικά με τον εξής τρόπο:

«προς ουδένα σχετιζομένη, μετ' ουδενός συμπράττουσα, κανέν σχέδιον μη επιδιώκουσα, φρονούσα δ' ίσως, ότι θα κατακτήση την Μακεδονίαν και θα ελευθερώση την Κρήτην και την Ήπειρον, εάν επιτύχη οι Ολυμπιακοί Αγώνες να καθιερωθούν υπό την σκιάν της Ακροπόλεως»⁴⁹⁴.

Σε κοντινό διάστημα από τους Αγώνες, στις αρχές Μαΐου του 1896, η προσοχή της κοινής γνώμης βαθμιαία μετατοπίζεται από την Αθήνα στην Κρήτη. Η πολιορκία της τουρκικής φρουράς στον Βάμο, (4 - 18 Μαΐου), οδήγησε στην κήρυξη επανάστασης. Η είδηση δε φάνηκε να διαταράσσει την πολιτική νηνεμία στην Αθήνα, μέχρι που άρχισαν οι βίαιες τουρκικές αντιδράσεις στα Χανιά⁴⁹⁵. Το πρώτο συλλαλητήριο στην ελληνική πρωτεύουσα υπέρ του κρητικού αγώνα, έλαβε χώρα στις 15 Μαΐου ενώ μετά από 5 μέρες πραγματοποιήθηκε άλλο πιο μεγάλο, στο οποίο λήφθηκε η απόφαση ίδρυσης πολεμικού κοιμητηρίου με αρχηγό τον στρατηγό Πάνο Κορωναίο, που είχε λάβει μέρος στην Κρητική Επανάσταση του 1866 επικεφαλής σώματος εθελοντών. Πρόκειται για τη δεύτερη μέσα

⁴⁹³ «Ο αντίκτυπος των Αγώνων εις Μακεδονίαν», Εφ. *Ακρόπολις*, 15.4.1896, σ. 1.

⁴⁹⁴ «12 Απριλίου 1896 - Το ταξείδιον του Βασιλέως της Σερβίας», Εφ. *Το Άστυ*, 13.4.1896, σ. 1. Για τις σχέσεις της Ελλάδος με τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη το διάστημα αυτό, βλ. Α. Μαζαράκης - Αιτιάν, *Ιστορική μελέτη 1821-1897 και ο πόλεμος του 1897*, τόμ. Α', Αθήνα χ.χ., σ. 267.

⁴⁹⁵ Φιλάρετος, *ό.π.*, σ. 309.

σε ενάμισι χρόνο ενεργοποίηση του γηραιού στρατηγού, πρώην υπουργού και βουλευτή στα δημόσια πράγματα της χώρας μετά από εκείνη υπέρ των Αγώνων⁴⁹⁶. Ωστόσο ο Θ. Δηλιγιάννης έχοντας στο πολιτικό του ενεργητικό τη διεξαγωγή των πολεμικών γεγονότων των ετών 1885-1886, έδειχνε αποφασισμένος να τηρήσει αποστάσεις από τα τεκταινόμενα στο νησί. Η ουδετερότητα που επέλεξε έναντι των πολεμικών εξελίξεων στην Κρήτη, προκάλεσε την αποδοκιμασία της αντιπολίτευσης και της κοινής γνώμης. Επιπλέον στις 27 Ιουλίου 1896, αξιωματικοί και υπαξιωματικοί του ελληνικού στρατού, λιποτάκτησαν και αναχώρησαν για το νησί, ώστε να ενισχύσουν τον αγώνα των Κρητών. Τμηματικά ο έλεγχος των πραγμάτων έδειχνε να περιέρχεται στην Εθνική Εταιρεία⁴⁹⁷, η οποία το πρώτο τρίμηνο του 1896 είχε διευρύνει τις τάξεις της. Στην *Έκθεση Πεπραγμένων* της Εθνικής Εταιρείας, επισημαίνεται ότι την ανάγκη αυτή κατέστησαν πρόδηλη τα βουλγαρικά κινήματα στη Μακεδονία και η πολιορκία του Βάμου στα Χανιά:

«Μυρία άλλα γεγονότα...συνετέλεσαν εις την μόρφωσιν πολεμικής
διαθέσεως του Ελληνικού Έθνους, ασημαντότερον δε τούτων δεν είνε η εκ της
τελέσεως των Ολυμπιακών Αγώνων αναγεννηθείσα αυτοπεποίθησις του
Ελληνικού Έθνους»⁴⁹⁸.

⁴⁹⁶Βλ. παραπάνω Κεφ. 2.1., σ. 101.

⁴⁹⁷Κορδάτος, *ό.π.*, σ. 539 - 540. Το καλοκαίρι του 1896 με ευθύνη της Εθνικής Εταιρείας, οργανώθηκε η αποστολή εθελοντικών εκστρατευτικών σωμάτων τα οποία εισέβαλαν στην Ήπειρο και στη Μακεδονία. Αν και η αποτελεσματικότητα δράσης τους υπήρξε περιορισμένη, αυτή παραβλέφθηκε με την πομπώδη τέλεση πλήθους μνημοσύνων υπέρ των πεσόντων εθελοντών στη Μακεδονία το φθινόπωρο, γεγονός το οποίο εκτόξευσε την Εταιρεία στο ρόλο του ισότιμου εταίρου της κυβέρνησης σε ζητήματα διαμόρφωσης πολιτικής. Γ. Μαργαρίτης, «Οι Πόλεμοι», στο Χ. Χατζηιωσήφ *ό.π.*, σ. 154. Χαρακτηριστική του πολεμικού κλίματος που επικρατούσε στην Αθήνα, είναι η αρθρογραφία του βουλευτή Πατρών Αντώνιου Ρικάκη την περίοδο αυτή για τα εθνικά ζητήματα. Στις 22/7/1896 έγραφε στο *Άστυ*: «φρονώ όμως εν τη συγκεκριμένη παρούση περιστάσει, ότι αυτό το φυσικόν δίκαιον επιβάλλει εις την Ελληνικήν Κυβέρνησιν την υποχρέωσιν όχι μόνο να μη απαγορεύση την ιδιωτικήν συνδρομήν, αλλά και να συντρέξη αδελφούς αγωνιζομένους τον έσχατον αγώνα». Α. Ρικάκης, *Η Κρήτη και ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, Αθήνα 1898, σ. 14 - 15.

⁴⁹⁸Έκθεσις των Πεπραγμένων υπό της Εθνικής Εταιρείας, Αθήνα 1897, σ. 8. Ο Κυριάκος Σιμόπουλος - πιστός στον κεντρικό ιδεολογικό του άξονα- αποδομώντας τη συσσωματική πολιτική λειτουργία της Μεγάλης Ιδέας, γράφει: «Η Μεγάλη ιδέα γίνεται δραστική μέθοδος για τη χαλιναγωγήση των λαϊκών μαζών. Είναι το μόνο ενδιαφέρον που επιτρέπεται στους Έλληνες - αγώνας για τους αλύτρωτους αδελφούς. Υποδαυλίζεται μάλιστα γιατί αποσπά την προσοχή της Κοινής Γνώμης από την οικονομική και κοινωνική κρίση και τη στρέφει σε γοητευτικές φαντασιώσεις... Έτσι ο λαός ουδετεροποιείται, ευνουχίζεται και αχρηστεύεται ως πολιτική δύναμη, ο θρόνος και οι πολιτικές φατρίες στερεώνουν την κυριαρχία τους και οι Δυνάμεις ελέγχουν το 'βασίλειο'». Κ. Σιμόπουλος, *Ξενοκρατία, μισελληνισμός και υποτέλεια*, Αθήνα, χ.ε., 1990, σ. 531.

Συνεπώς δεν είναι διόλου ανεμνήνευτο το γεγονός, ότι στους κόλπους της Εθνικής Εταιρείας εντάχθηκαν πρόσωπα, τα οποία με άμεσο ή έμμεσο τρόπο συνδέθηκαν με την προπαρασκευή των προσφάτως τελεσθέντων Αγώνων, τα περισσότερα από αυτά ως μέλη της κεντρικής επιτροπής και των ειδικών επιτροπών. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο πρώτος πολίτης, μέλος της Εταιρείας ήταν ο Λουκάς Μπέλλος, μέλος της επιτροπής αθλητικών ασκημάτων και γυμναστικής, πρόεδρος του Εθνικού Γ. Σ. και διοργανωτής των Τηνίων. Ακόμα στη λίστα των μελών της απαντώνται οι Κ. Μάνος, Σ. Λάμπρος, Ν. Πολίτης, Ι. Χατζηδάκις, Α. Μεταξάς, Γ. Δροσίνης και Θ. Μάνος⁴⁹⁹.

Μάλιστα ο Κωνσταντίνος Μάνος, που λίγους μήνες πριν πρωταγωνιστούσε στην υπόθεση των Αγώνων, τον Ιανουάριο του 1897, μετέβη με τον Άθω Ρωμανό στην Κρήτη. Ως απεσταλμένοι και οι δύο της Εθνικής Εταιρείας, ζήτησαν και είχαν συνάντηση με τον πρόεδρο της μεταπολιτευτικής επιτροπής Μ. Κούνδουρο, στον οποίο τόνισαν ότι σκοπός τους ήταν να εμποδιστεί η εφαρμογή του νέου πολιτεύματος και να κηρυχθεί η Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα. Ο Κούνδουρος απάντησε, ότι μια άμεση κήρυξη της Ένωσης ήταν άκαιρη. Στις γενικόλογες διαβεβαιώσεις των εκπροσώπων της Εθνικής Εταιρείας, που συσχέτιζαν το αίτημα της Ένωσης με τις επικείμενες εξελίξεις στο μακεδονικό χώρο, ο Κούνδουρος δεν άφηγε ίχνος παρερμηνείας για τη θέση του: «ημείς δεν θέλομεν να χρησιμεύσωμεν όπως γεννηθούν πράγματα εις την Μακεδονίαν»⁵⁰⁰.

Ο Δημήτριος Βικέλας επίσης υπήρξε μέλος της Εθνικής Εταιρείας. Εντάχθηκε βέβαια αργά, μόλις τον Ιανουάριο του 1897, ύστερα από πιέσεις επί έναν ολόκληρο χρόνο του εξαδέλφου του Παύλου Μελά και άλλων προσώπων του συγγενικού και φιλικού του κύκλου⁵⁰¹. Εξάλλου ο καθηγητής Πανεπιστημίου, Γ. Σωτηριάδης, που υπήρξε μέλος της ανωτάτης αρχής της Εταιρείας, στις 26 Μαρτίου είχε αρθρογραφήσει στην *Εστία* για το νόημα των Αγώνων, αντλώντας έμπνευση από το κλέος και το αγωνιστικό πνεύμα της αρχαίας Ελλάδας⁵⁰². Όντας ήδη μνημένος στην Εταιρεία και ευρισκόμενος στα ανώτατα κλιμάκια της ιεραρχίας της, ο Σωτηριάδης είναι πιθανό να

⁴⁹⁹ Για τα στοιχεία των μελών της Εθνικής Εταιρείας, βλ. Γιαννούπουλος, *ό.π.*, σ. 37 - 38, 153. Ο Ασπρέας αναφέρει ότι η επέκταση της Εταιρείας μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα -την άνοιξη του 1896 αριθμούσε 3.185 μέλη-, οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στη δράση του Σ. Λάμπρου. Ασπρέας, *ό.π.*, σ. 217 - 218.

⁵⁰⁰ Κούνδουρος, *Ημερολόγιον. Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις*, *ό.π.*, σ. 171 - 172.

⁵⁰¹ Βικέλας, *Απαντα*, τόμ. 1^{ος}, *ό.π.*, σ. 269.

⁵⁰² Βλ. παραπάνω, κεφ. 3.1., σ. 147.

απηχούσε, κατά κάποιο τρόπο, και την άποψή της για τη σημασία των Αγώνων. Λαμβάνοντας υπόψη τα παραπάνω, δεν είναι αβάσιμος ο ισχυρισμός, ότι η Εθνική Εταιρεία μεγάλωσε αιφνίδια το διάστημα αυτό σε συνάρτηση με τους Αγώνες⁵⁰³.

Πάντως οι ταραχές στην Κρήτη προκάλεσαν την επέμβαση των Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες ανάγκασαν την Πύλη να επαναφέρει τη Σύμβαση της Χαλέπας, προχωρώντας και σε νέες ευεργετικές τροποποιήσεις της τον Αύγουστο του 1896. Ο τουρκικός όχλος για να εμποδίσει την εφαρμογή των νέων προνομίων, πυρπόλησε τις χριστιανικές συνοικίες στα Χανιά και άρχισε τον Ιανουάριο του 1897 σφαγές μέσα στην πόλη. Τα αιματηρά αυτά γεγονότα, υπήρξαν η αιτία της γενίκευσης των συγκρούσεων, που οδήγησαν στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897⁵⁰⁴.

Το ενδιαφέρον της ευρωπαϊκής κοινής γνώμης για τις δραματικές εξελίξεις στην Κρήτη, σχολίαζε περιπαικτικά η βερολινέζικη *Εθνική Εφημερίς*, έχοντας μοχλό αναφοράς τους Αγώνες της Αθήνας⁵⁰⁵, τη στιγμή κατά την οποία, η ατμόσφαιρα στην ελληνική πρωτεύουσα θύμιζε την εθνική έξαψη που επικρατούσε τις ημέρες τέλεσής τους⁵⁰⁶.

Μετά και την ήττα στην τελευταία μάχη του πολέμου στο Δομοκό στις 5 Μαΐου 1897, ο ελληνικός στρατός υποχωρούσε στη Λαμία. Ένα μήνα αφότου είχαν ξεκινήσει οι εχθροπραξίες, που κατέληξαν σε ελληνική πανωλεθρία, με την παρέμβαση του Τσάρου

⁵⁰³V. Berard, *Κρητικές υποθέσεις. Οδοιπορικό 1897, Μέρη ναυάρχων και επανάστασης, Χανιά – Ρέθυμνο – Ηράκλειο – Σητεία – Σφακιά*, Γ. Μοραγλής (μτφ.), Αθήνα, Τροχαλία, 1994, σ. 193.

⁵⁰⁴H. Turot, *Η Κρητική Επανάσταση και ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Λ. Αβαγιανού (μτφ.), Αθήνα, Ειρμός, 1991 σ. 24. Στις 27 και 28 Μαρτίου 1897 ομάδες ατάκτων ενόπλων της Εθνικής Εταιρείας πέρασαν τα ελληνοτουρκικά σύνορα, μια κίνηση που πρόδιδε ότι η οργάνωση επιζητούσε να κάμψει τους όποιους δισταγμούς για την έξοδο της χώρας σε πόλεμο. G. Maurizio, *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 εν Θεσσαλία*, Ε. Ρίζος Ραγκαβής (μτφ.), Αθήνα, χ.ε., 1906, σ. 99 - 100.

⁵⁰⁵«Συστηματικά γίνονται από τινος απόπειραι εξεγέρσεως της κοινής γνώμης εν Ευρώπη υπέρ φυλής, η οποία αξιολογεί ότι κατάγεται από τους μαχητάς της Σαλαμίνας και του Μαραθώνος. Οι αποπειρώμενοι την εξέγερσιν ταύτην νομίζουσι ότι δικαιούνται προς τούτο επί τω λόγω ότι η Ελλάς εσχάτως ετέλεσε παιδαριώδεις γυμναστικές ασκήσεις τας οποίας κατήλθον και ηγωνίσθησαν και τινες των ημετέρων». Η αναφορά σε «παιδαριώδεις γυμναστικές ασκήσεις» αφορούσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας. Η. Ι. Οικονομόπουλος, *Ιστορία του ελληνοτουρκικού πολέμου*, Αθήνα, χ.ε., 1897, σ. 115.

⁵⁰⁶Για μια μαρτυρία της ατμόσφαιρας που επικρατούσε στους δρόμους της Αθήνας λόγω των πολεμικών γεγονότων, βλ. στο Ζ. Μορεάς «Το ταξίδι στην Ελλάδα», στο *Ανταποκρίσεις από την Ελλάδα 1879-1897. Εθνικές διεκδικήσεις. Ολυμπιακοί Αγώνες. Καταστροφή του '97*, Γ. Τόλιας, Ε. Λούβρου (μτφ.), Αθήνα, Ολκός, 1993, σ. 109 - 125 και επίσης τις παρατηρήσεις του Μ. Vittì, στο *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας*, Αθήνα, Κέδρος, 1980, σ. 40.

Νικόλαου Β' υπογραφόταν η πράξη ανακωχής⁵⁰⁷. Το ερμηνευτικό και αναλυτικό πλαίσιο της εξέτασης του ελληνοτουρκικού πολέμου του 1897 αποτυπώνουν οι χαρακτηρισμοί «ατυχής»⁵⁰⁸ και «ψευτοπόλεμος»⁵⁰⁹.

Νωρίτερα στις 19 Νοεμβρίου του 1896, ο Γεώργιος Θεοτόκης, ηγετικό στέλεχος της αντιπολίτευσης, θίγει στη συζήτηση για τον προϋπολογισμό το Κρητικό Ζήτημα, σε σχέση με τις περιορισμένες ελληνικές δυνατότητες, εξαιτίας της οικονομικής ανωμαλίας. Ο Θεοτόκης υποστήριζε ότι η Ελλάδα έπρεπε να αναλάβει έγκαιρα πρωτοβουλία στην Κρήτη, αποφεύγοντας κάθε επιθετική ενέργεια στα σύνορα με την Τουρκία. Στην ομιλία του κατηγορεί την κυβέρνηση Δηλιγιάννη, γιατί ενώ στις προεκλογικές της εξαγγελίες είχε συμπεριλάβει ως σημαντική θέση της πολιτικής της το συμβιβασμό με τους ξένους δανειστές, δεν είχε γίνει τίποτα προς αυτή την κατεύθυνση και προσθέτει:

«Ουδείς ο αμφιβάλλων ότι οι λαοί, οίτινες έχουσιν ως προορισμόν την πραγματοποίησιν εθνικών πόθων, είναι αδύνατον να διατελώσιν υπό το στίγμα της χρεωκοπίας, ήτις βεβαίως αποτελεί μείωσιν αυτών»⁵¹⁰.

Τον Σεπτέμβριο του 1897, με την Ελλάδα να έχει αφήσει στις Μεγάλες Δυνάμεις τη μέριμνα των συμφερόντων της, υπογραφόταν η Συνθήκη της Κωνσταντινούπολης⁵¹¹. Οι διαπραγματεύσεις με τους δανειστές κράτησαν από τον Οκτώβριο του 1897 μέχρι τον Ιανουάριο του 1898 και κατέληξαν στην επιβολή διεθνούς δημοσιονομικού ελέγχου. Ο έλεγχος επισφραγίστηκε με τη μορφή του νόμου ΒΦΙΘ', της 26^{ης} Φεβρουαρίου 1898, τον οποίο ψήφισε η Βουλή⁵¹².

⁵⁰⁷ Βλ. αναλυτικά για την τροπή των πολεμικών επιχειρήσεων στο θεσσαλικό και ηπειρωτικό μέτωπο έως και τη σύναψη ανακωχής, Ι. Πικρός, «Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτική, 1977, σ.127 - 142.

⁵⁰⁸ Βλ. Κ. Ι. Αγγελόπουλος, «Παράδειγμα προς αποφυγήν - Ο 'ατυχής' πόλεμος και οι ατυχείς συγκρίσεις», στο *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897*, στο περ. *Επτά Ημέρες*, Εφ. *Η Καθημερινή*, Αθήνα 1997, σ. 2.

⁵⁰⁹ Ο Σ. Στεφάνου εκφράζει την άποψη ότι ο ελληνοτουρκικός πόλεμος προκλήθηκε, ώστε η Ελλάδα να τεθεί υπό την επιρροή των Μεγάλων Δυνάμεων και να εξασφαλισθούν τα οικονομικά συμφέροντα των γερμανών ομολογιούχων επικαλούμενος μάλιστα το χαρακτηρισμό του G. Clemenceau, ο οποίος είχε αποκαλέσει τη διαγωγή των Μεγάλων Δυνάμεων «άτιμον». Βλ. Στεφάνου, *Μια ιστορική παρένθεσις - Αι οικονομικά και πολιτικά περιπέτεια της Ελλάδος από τον 1893 μέχρι τον 1898...*, ό.π., σ. 3.

⁵¹⁰ Γ. Ι. Ράλλης, *Γεώργιος Θεοτόκης. Ο πολιτικός του μέτρον*, Αθήνα, Ελληνική Ευρωεκδοτική, χ.χ., 169-170.

⁵¹¹ Βλ. Ευαγγελίδης, ό.π., σ. 771- 772.

⁵¹² Βλ. Ανδρεάδης, ό.π., σ. 305 - 308. Για μια αναλυτική παρουσίαση των άρθρων του νόμου ΒΦΙΘ' που αποτελείται από 11 κεφάλαια και 40 άρθρα, βλ. Ι. Α. Βαλαωρίτης, *Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος*, τόμ. Β', Αθήνα 1901, σ. 36 - 49. Η εγκατάσταση στην Αθήνα της επιτροπής Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου (ΔΟΕ) είχε στόχο την εγγύηση των συμφερόντων των ξένων και ομογενών πιστωτών του ελληνικού Δημοσίου.

Σε χρονικό διάστημα ενός μόλις έτους, ο ελληνικός λαός πέρασε από τον άκρατο ενθουσιασμό στη βαθιά απογοήτευση. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας χρησιμοποιήθηκαν ως μέσο των αλυτρωτικών επιδιώξεων. Το μέλος της ανώτατης αρχής της Εθνικής Εταιρείας, λοχαγός του πυροβολικού τότε, Λεωνίδα Παρασκευόπουλος αναγνωρίζει τις συνέπειες αυτής της εξέλιξης⁵¹³. Ο Pierre de Coubertin, αναφερόμενος αργότερα στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 και στα πολεμικά γεγονότα του επόμενου έτους, υποστηρίζει την αιτιώδη σχέση τους:

«Νομίζω ότι δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η επιτυχία των Αγώνων καθοδήγησε την κοινή γνώμη σε τέτοιο βαθμό, ώστε να δώσει στους Έλληνες μια επικίνδυνη πεποίθηση τόσο για τις δικές τους δυνάμεις όσο και για την καλή πρόθεση των ξένων κρατών»⁵¹⁴.

Συναφής η επισήμανση του MacAloon, ότι από το 1896 οι σύγχρονοι Ολυμπιακοί βρίσκονται στο επικέντρο του προβληματισμού για τη σχέση μεταξύ πατριωτισμού και εθνικισμού στο σύγχρονο κόσμο των εθνών κρατών⁵¹⁵.

Για το λόγο αυτό τέθηκαν στη διάθεση της επιτροπής εγγυημένες κρατικές πρόσοδοι, ενώ το ύψος των ετήσιων πληρωμών έναντι των οφειλών προς τους δανειστές καθορίστηκε σε δραχμές. Ο ΔΟΕ είχε κάθε λόγο από τη μεριά του να επιζητά την ανατίμηση της δραχμής, ούτως ώστε οι καταβολές σε συνάλλαγμα να είναι υψηλότερες. Εξαιτίας του γεγονότος αυτού επιβλήθηκε μια περιοριστική νομισματική πολιτική με αρνητικές συνέπειες στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας. Από την άλλη όμως, ο επιβληθείς έλεγχος συνέβαλε στην εξυγίανση των δημοσίων οικονομικών την περίοδο πριν τους Βαλκανικούς Πολέμους. Βλ. διεξοδικά, Α. Φραγκιάδης, «Ελληνική Οικονομία 19^{ος} – 20ός αιώνας - Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης», στο Α. Λιάκος, Ε. Γαζή (επιμ.), *Προβλήματα της νεοελληνικής ιστορίας – Ελληνική οικονομία 19^{ος} – 20ός αιώνας*, Αθήνα, Νεφέλη, 2007, σ. 92 και Ζ. Δεμαθάς, Θ. Καλαφάτης, Θ. Σακελλαρόπουλος, *Νομισματικές κρίσεις και η κρατική διαχείρισή τους στην Ελλάδα. 1880-1930*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991, σ. 42 - 43.

⁵¹³Ο Λ. Παρασκευόπουλος, επικεφαλής μετά από χρόνια του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία (1918 – 1920), σημειώνει: «Ο λαός ευρέθη εξαίφνης προ αφαντάστου καταστάσεως, δεν ανέμενε την ήτταν, η προ του πολέμου γεννηθείσα αισιοδοξία τον είχαν εκθρέψει κακώς. Η αναβίωσις των Ολυμπιακών Αγώνων, η συνέχισις των Ολυμπιάδων από τας Αθήνας αρχομένων, αι σχετικαί νίκαι αι επιτευχθείσαι εν τω στίβω του ανοικοδομηθέντος αρχαίου Αθηναϊκού Σταδίου, ιδία η νίκη του Μαραθωνείου Δρόμου, έδωσαν εις τον λαόν μίαν μεγάλην, άνευ αληθούς βάσεως, ηθικὴν δύναμιν, μετά πίστεως δε προσεδόκα μίαν καλλιτέραν αύριον και επί άλλων πεδίων ή των αθλητικών στίβων. Τοιαύτη ήτο η ψυχολογική του κατάστασις κατά τας παραμονάς του πολέμου, οποία δε η κατάπληξις του εκ της ήττης και η καταβαράθρωσις των ελπίδων του!».

Λ. Ι. Παρασκευόπουλος, *Αναμνήσεις 1896-1920*, τόμ. 1^{ος}, Αθήνα 1955, σ. 51. Πρέπει εξάλλου να αναφερθεί ότι η Εθνική Εταιρεία με τη διάλυσή της κληροδότησε στην Πανελληνία Σκοπευτική Εταιρεία στρατιωτικό υλικό (όπλα γρα, φυσίγγια, ξιφολόγχες, εκρηκτικές ύλες κ.λπ.) αξίας 110.000 δρχ., χρηματικό ποσό ύψους 162.458,70 δρχ. καθώς και ομολογίες και μετοχές αξίας 2.732,50 δρχ. Βλ. σχετικά στο Λυριτζής, *ό.π.*, σ. 176 - 177, και Σ. Ε. Γονατάς, *Απομνημονεύματα (1897-1957)*, Αθήνα, χ.ε., 1958, σ. 12.

⁵¹⁴Muller, *ό.π.*, σ. 366. Πάντως τον Ιούλιο του 1897 στο *Souvenirs d’Amerique et de Grece*, ο Coubertin μεμφόταν τις Μεγάλες Δυνάμεις για την ελληνική καταστροφή του 1897. MacAloon, *ό.π.*, σ. 650.

⁵¹⁵MacAloon, *ό.π.*, σ. 648.

Την πικρή ανάμνηση της ταπεινωτικής ήττας του 1897, θα επικαλεστεί ο Ιωάννης Κονδυλάκης, την ημέρα έναρξης της Μεσολυμπιάδας του 1906. Ο επί έτη συντάκτης του χρονογραφήματος της εφημερίδας *Εμπρός*, πραγματευόταν με μετριοπάθεια το δημοφιλές θέμα εκείνων των ημερών που δεν ήταν άλλο από το, εάν οι έλληνες αθλητές επρόκειτο, να «τιμήσουν το ελληνικό όνομα» αποσπώντας νίκες στα αγωνίσματα τους⁵¹⁶. Στο ίδιο φύλλο, οι έλληνες αθλητές που θα συναγωνίζονταν με τους ξένους συναθλητές τους στους αγώνες χαρακτηρίζονται «ιεροφάνται της Μεγάλης Ιδέας»⁵¹⁷.

Συμπερασματικά υποστηρίζεται, ότι οι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας άσκησαν ποικίλες επιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας. Η μετάφραση της επιτυχίας τους με εξωαθλητικούς όρους υπήρξε η επικρατέστερη ανάγνωση τους την περίοδο μετά την ολοκλήρωσή τους. Τοποθετούμενο κυρίως το γεγονός, εντός του φάσματος των εθνικών επιδιώξεων, έπαιρνε νέο νόημα σε σχέση με το ειρηνιστικό πνεύμα του εγχειρήματος, αποκτώντας την εθνική του αφήγηση. Η αφομοίωσή της από την κοινωνία ήταν κάτι από παραπάνω εξασφαλισμένη. Ο Τύπος που είχε πρωτοστατήσει στην ολυμπιακή υπόθεση, συνέδραμε τα μέγιστα στην εθνική της επένδυση, κάνοντας λόγο τον Απρίλιο του 1896, για καθαρή όταν ήθελε να αντιπαραβάλλει την Ελλάδα πριν και μετά τους Αγώνες.

Η Εθνική Εταιρεία έκανε αισθητή την παρουσία της αμέσως μετά τους Αγώνες, έχοντας διευρύνει τις τάξεις των μελών της και την απήχησή της. Ο λαός προσέτρεξε στο πλευρό της, γυρίζοντας την πλάτη στη μετριοπαθή στάση της κυβέρνησης Δηλιγιάννη. Έτσι μπορούν να δοθούν και εξηγήσεις για τη στάση πολιτικών αρχηγών όπως του Δ. Ράλλη, ο οποίος υιοθέτησε μια ακραία φιλοπόλεμη γραμμή, όταν επανήλθε στο προσκήνιο το Κρητικό Ζήτημα. Από ένστικτο πολιτικής επιβίωσης ακολούθησαν τις πολεμικές ιαχές ο Γεώργιος και ο Θ. Δηλιγιάννης. Έτσι από ένα χρονικό σημείο και έπειτα η πολιτική και πολιτειακή ηγεσία αγόταν και φερόταν από τη βούληση της Εθνικής Εταιρείας, η οποία είχε αποκτήσει εμβέλεια λόγω και της ταχείας ανόρθωσης του εθνικού φρονήματος που επήλθε με τους Αγώνες.

⁵¹⁶ «είνε περιττόν να είπω ότι συμμερίζομαι την γενική ευχήν και τον γενικόν πόθον να νικήσουν τινές των ημετέρων. Και τούτο όχι διότι φοβούμαι ότι αν δεν νικήσουν εις κανέν εκ των αγωνισμάτων, η ήττα θα είναι ίση και ανάλογος με την ήτταν του 1897. Αλλά διότι τέλος πάντων θα είναι ούτω κωμικόν το πρόσωπον το οποίον θα παίζωμεν εις τους Διεθνείς αγώνας, πρόσωπον ξενοδόχων, παρεχόντων εις τους ξένους Στάδιον μεγαλοπρεπές δια ν'αγωνίζονται και να νικούν, ενώ αυτοί θα θεώνται και θα χειροκροτούν». Διαβάτης, «Θα Νικήσωμεν;», Εφ. *Εμπρός*, 9.4.1906, σ. 1.

⁵¹⁷ Π. Κ. Χατζηδημητρίου, «Αθλητισμός», Εφ. *Εμπρός*, 9.4.1906, σ. 1.

Το ότι υφίσταται σχέση μεταξύ της επιτυχούς τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων και των όσων ακολούθησαν, έως την κήρυξη του ελληνοτουρκικού πολέμου, είναι σαφές. Για την Εθνική Εταιρεία οι Αγώνες ήταν κυριολεκτικά «δώρο Θεού». Όσα κηρύγματα και αν απηύθυναν τα μέλη της, επ' ουδενί μπορούν να συγκριθούν με την επίδραση που άσκησε στην εθνική αυτοπεποίθηση η νίκη του Σ. Λούη στον μαραθώνιο. Η αίσθηση της ακαταμάχητης εθνικής ισχύος που δημιουργήθηκε κατά τη διάρκεια τους είχε γιγαντωθεί, όταν πυροδοτήθηκαν οι εξελίξεις στην Κρήτη, παρασύροντας την ελληνική κοινή γνώμη.

Οι Αγώνες ενεργοποίησαν το ευερέθιστο εθνικό συναίσθημα των Ελλήνων. Μέσα από τα κείμενα της περιόδου σχηματίζεται η άποψη, ότι την 25^η Μαρτίου 1896 μοιάζει να αναστήθηκε η πίστη στις εθνικές προοπτικές. Γιατί όμως συνέβη αυτό και μάλιστα τόσο γρήγορα; Για το πτωχευμένο και ανυπόληπτο στην Ευρώπη ελληνικό βασίλειο, η δεξίωση μιας διεθνούς αθλητικής γιορτής στην πρωτεύουσά του ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία. Επιπλέον το εγχείρημα στέφθηκε από επιτυχία, και αυτό προσέφερε μεγάλη ανακούφιση στους Έλληνες για την αποκατάσταση της εικόνας τους στον υπόλοιπο κόσμο. Ίσως πάλι η έξωθεν καλή μαρτυρία να ερμηνεύθηκε από την κοινή γνώμη ως μια ασφαλής ένδειξη για τη στάση των ξένων έναντι των εθνικών ζητημάτων. Επρόκειτο όμως για ξεκάθαρη πλάνη.

Οι Ολυμπιακοί Αγώνες τοποθετούμενοι εντός της περιόδου 1893 - 1898 συνιστούν ορόσημο και μπορούν να χαρακτηρισθούν σαν το ιντερμέδιο μεταξύ της πτώχευσης του 1893 και της επιβολής του ΔΟΕ το 1898, και αυτό διότι η φιλοξενία τους επέδρασε μέχρι ένα ορισμένο βαθμό στον αναπροσανατολισμό της εθνικής οπτικής, απομακρύνοντας το βλέμμα της κοινωνίας από ρεαλιστικές σκέψεις και εκτιμήσεις. Η μεταβολή αυτή είχε τη δική της ξεχωριστή ηθική συμβολή στην εξώθηση της Ελλάδας σε πόλεμο.

Οι συντελεστές αυτής της μεταβολής, πρόσωπα και οργανώσεις, επιχείρησαν να τους προσδώσουν ένα υπερβατικό εθνικό νόημα με αναφορές στον ιστορικό προορισμό του έθνους. Η ελληνική κοινή γνώμη αποδέχθηκε αυτή τη νοηματοδότηση και ένα χρόνο μετά η εθνικιστική έξαρση οδήγησε σ' ένα ηχηρό ράπισμα των συλλογικών προσδοκιών. Από την άποψη αυτή, η αισιόδοξη οπτική των δημοσίων πραγμάτων που κληροδοτήθηκε με τους Αγώνες, εξαυλώθηκε μέσα σε λίγους μήνες. Το ίδιο συνέβη και με τη δημοφιλία

που είχε εισπράξει το Παλάτι από την επιτυχία τέλεσής τους. Εξανεμίστηκε μέσα σ' ένα μήνα στο πολεμικό μέτωπο.

Ας υπογραμμιστεί στο σημείο αυτό, ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας σε όλα τους τα στάδια από την υποδοχή της απόφασης του αθλητικού συνεδρίου της Σορβόνης έως την προπαρασκευή και τη τέλεση τους τον Μάρτιο του 1896, δέχθηκαν τις επιδράσεις των πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών συνιστωσών της περιόδου, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις, όπως συνέβη το φθινόπωρο του 1894 και ασφαλώς την άνοιξη του 1896, η ολυμπιακή υπόθεση υπαγόρευσε πρόσκαιρα στην ελληνική πραγματικότητα τις δικές της προτεραιότητες.

Η υπόθεση αναβίωσης των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, αποτελώντας το όραμα και το όνειρο μιας γενιάς ανθρώπων, βρήκε στην Αθήνα τον δρόμο της υλοποίησής της. Οι σταυροφόροι της ιδέας ανασύστασης των Αγώνων, παρά τις διαφορές που υπήρχαν ανάμεσα στους αρχαίους αγώνες και στους πρώτους της σύγχρονης εποχής, γνώριζαν καλά ότι η χρήση και μόνο του όρου «Ολυμπιακοί Αγώνες» στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, εγγυόταν το κύρος και τη μακροήμερευσή του, ώστε να επενδυθεί ιστορικά ένα διεθνές αθλητικό γεγονός.

Στην κατάληξη του παρόντος κεφαλαίου και ευρύτερα του πρώτου μέρους της έρευνας, θα μπορούσαμε επίσης να υποστηρίξουμε, ότι καθώς ο θεσμός των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων βρισκόταν στη βρεφική - πειραματική του φάση, αναζητώντας τους ιστορικούς του συμβολισμούς για να στερεωθεί, οι πρώτοι Αγώνες της Αθήνας του 1896 δε βρίσκονται ολοκληρωτικά στη σύγχρονη εποχή, ούτε φυσικά στην αρχαία, αλλά πιο πολύ συνιστούν τη μεταξύ τους γέφυρα. Με την πρόταση της μόνιμης τέλεσής τους, οι Έλληνες έδειξαν τη βούληση τους να αναλάβουν το ρόλο τόσο του νόμιμου, λόγω της συμβολής τους στην παρθενική τέλεση, όσο και του φυσικού από την προνομιούχο θέση των κληρονόμων της αρχαίας παράδοσης, υπερασπιστή του νεότοκου θεσμού. Και επειδή οι θεσμοί έχουν άμεση και ζωτική ανάγκη από την ιστορική τους αυτοαναφορά, ο ρόλος αυτός τους πιστώθηκε τιμητικά.

Β΄ ΜΕΡΟΣ

ΟΙ 28^{ΟΙ} ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ (2004)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΕΠΙΣΤΡΕΦΟΥΝ ΣΤΗΝ ΑΘΗΝΑ. Η ΕΛΛΑΔΑ ΤΗΝ ΟΚΤΑΕΤΙΑ 1996-2004

4.1. Οι «μεγάλοι Αγώνες» στη «μικρή» Ελλάδα

Ο ρόλος που διαδραμάτισε η Ελλάδα στους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες κατά το μεγαλύτερο κομμάτι του 20^{ου} αιώνα δεν εμφανίζει σοβαρές αποκλίσεις ή ιδιαίτερες διαφοροποιήσεις. Από τη μία προσαρμόζεται βαθμιαία στη νομιμότητα που επιβάλλει η διεθνής υπόσταση και λειτουργία της ΔΟΕ και από την άλλη, επιθυμεί να διατηρεί διακριτή στάση στους κόλπους του Ολυμπιακού Κινήματος από την επίλεκτη θέση της γενέτειρας του θεσμού, που είχε επίσης συμβάλλει τα μέγιστα στην αναβίωσή του.

Δέκα χρόνια μετά το 1896 η ελληνική πλευρά διασώζει το θεσμό από βέβαιη ανυποληψία. Μετά τις διοργανώσεις στο Παρίσι (1900) και στο Σαιντ Λούις (1904), τα πράγματα οδηγούνταν κοντά στην καταστροφή. Στην αποτροπή της συνέβαλε καθοριστικά η επιτυχία που γνώρισαν οι Αγώνες του 1906 στην Αθήνα, τόσο στον τομέα της οργάνωσης, όπου επιδείχθηκαν μεγαλύτερες ικανότητες σε σχέση με το 1896, όσο και στον αυξημένο αριθμό της συμμετοχής αθλητών, που ξεπερνούσε τη συμμετοχή των πρώτων Αγώνων του 1896, αλλά και του 1904.

Ο Coubertin φοβούμενος ακόμη τα ελληνικά σχέδια περί μόνιμης τέλεσης των Αγώνων και τις φιλοδοξίες της βασιλικής οικογένειας επί του ζητήματος, επέλεξε να μην παραστεί στους Αγώνες του 1906, ασκώντας κριτική στα μέλη της ΔΟΕ που το έπραξαν. Ήταν αποφασισμένος να συνεχίσουν οι Αγώνες προς την κατεύθυνση την οποία είχε από την αρχή επιλέξει, ως μια κινούμενη παγκόσμια γιορτή. Σε μεταγενέστερο χρόνο αφαίρεσε τη διοργάνωση του 1906 από τον επίσημο ολυμπιακό κατάλογο, μένοντας έτσι γνωστή ως Μεσολυμπιάδα, η οποία ήταν και η τελευταία επί ελληνικού εδάφους στον 20^ο αιώνα⁵¹⁸.

Οι Αγώνες της Αθήνας του 1906, παρότι αγνοημένοι από την επίσημη ιστορία του θεσμού, εισήγαγαν καινοτομίες που παρέμειναν και στους μελλοντικούς Αγώνες.

⁵¹⁸Guttman, *The Olympics*, ό.π., σ. 27 και Alfred E. Senn, *Power, politics and the Olympic Games. A history of the power brokers, events and controversies that shaped the Games*, Human Kinetics, 1999, σ. 26 – 27.

Μεταξύ αυτών ήταν και η παρέλαση των αθλητών κατά εθνικές ομάδες, οι ξεχωριστές τελετές απονομής με τους τρεις πρώτους να κερδίζουν μετάλλια κ.ά.⁵¹⁹. Το διάστημα των Αγώνων πάντως ο Coubertin προετοίμαζε στο Παρίσι τη σύγκληση της «συμβουλευτικής διάσκεψης των τεχνών, των γραμμάτων και του αθλητισμού», η οποία οδήγησε στην ενσωμάτωση στο επίσημο μέρος του ολυμπιακού προγράμματος των διαγωνισμών τέχνης (1912 – 1948). Η ιδέα του ήταν να «επανενώσει τους Μυς και το Πνεύμα, τους άλλοτε διαζευγμένους, με τα δεσμά ενός νόμιμου γάμου». Όπως μαρτυρά η δεύτερη επιστολή του στην *Gazette de Lausanne*, στις 18 Οκτωβρίου 1918, εν μέσω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο βαρόνος προσδοκούσε να αποκαταστήσει την ενότητα σώματος και πνεύματος, πιστεύοντας ότι αυτή η ισορροπία θα επανέφερε την απολύτως αναγκαία για τους ανθρώπους κοινωνική ειρήνη⁵²⁰.

Την περίοδο 1906 – 1918 ο Coubertin εργάζεται για να δώσει περιεχόμενο στον Ολυμπισμό. Η λέξη αποτελεί νεολογισμό και εφευρίσκεται από τον ίδιο, προκειμένου να αποδώσει τη θεωρία του Ολυμπισμού, η οποία εγκολπώνει τις αξίες της αρχαιότητας, της αγγλοσαξωνικής κουλτούρας και των διεθνιστικών ιδεαλισμών⁵²¹. Τις θεμελιώδεις αξίες του Ολυμπισμού απηχεί το ρητό, «Citius, altius, fortius» (πιο γρήγορα, πιο ψηλά, πιο δυνατά), που είχε εμπνευσθεί ο ιερέας Henry Didon το 1891 και ανέδειξε ο Coubertin στο καταστατικό συνέδριο του 1894, ως έμβλημα του Ολυμπιακού Κινήματος. Το ρητό αυτό, όπως και άλλα, δεν εξέφραζε μόνο το αθλητικό ή τεχνικό του μέρος, αλλά και την ηθική και παιδαγωγική του πλευρά⁵²².

Η παιδαγωγική σκέψη του Coubertin αποκτά τις δεκαετίες του 1920 και 1930 σταδιακά οικουμενική διάσταση, χωρίς να αντιστοιχεί όμως στα κριτήρια του σύγχρονου ουμανισμού. Ο Patrick Clastres προσδιορίζει τρία κριτήρια, βάσει των οποίων διακρίνεται στην παιδαγωγική σκέψη του βαρόνου ένα είδος ουμανισμού,

⁵¹⁹J. F. L. Ross, *Ολυμπιακοί Αγώνες. Επιστροφή στην κοιτίδα*, Αθήνα, Explorer, 2004, σ. 138 – 139.

⁵²⁰Muller, *Pierre de Coubertin*, ό.π., σ. 632 – 633.

⁵²¹Β. Τζαχρίστα, *Ολυμπισμός και Ολυμπιακή Παιδεία μέσα από τη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία και το πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας*, διδακτορική διατριβή, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, 2013, σ. 362. Η Χ. Κουλούρη δίνει μια επικαιροποιημένη απάντηση για τη χρήση του όρου “Ολυμπισμός”, σημειώνοντας, ότι δεν έχουμε μια καθαρή εικόνα, αναφορικά με το περιεχόμενό του ή σχετικά με τις ηθικές και παιδαγωγικές αξίες τις οποίες συνεπάγεται, ενώ συμπεραίνει ότι ο Ολυμπισμός δε μπορεί να γίνει αντιληπτός, εάν δεν κατανοήσουμε την σκέψη του Coubertin. Βλ. σχετικά, Koulouri, «Olympic Games, Olympism and Internationalism: a Historical Perspective»: <http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/6836/2/070inv01001.pdf>, 16.6.2011.

⁵²²Muller, ό.π., σ. 585.

διευκρινίζοντας ωστόσο, ότι πρόκειται για έναν ατελή, ελιτίστικο και αρρενωπό ουμανισμό: α) διεθνής ειρήνη μέσω του αθλητισμού, β) ολυμπιακός ουμανισμός, γ) ο ερασιτεχνικός αθλητισμός σαν παιδαγωγική. Ως προς το πρώτο κριτήριο είναι ενδεικτική η κίνηση του Coubertin, ενός φιλελεύθερου ειρημιστή και γάλλου πατριώτη συνάμα να μεταφέρει το 1915 την έδρα της ΔΟΕ στη Λωζάνη, σε ουδέτερο έδαφος. Σε σχέση με το θέμα του ερασιτεχνισμού ως θαυμαστής του αθλητισμού των αγγλικών public schools, ενός αθλητισμού ανάμεσα σε gentlemen, το ιδεώδες του Coubertin είναι ξεκάθαρο. Απορρίπτει τη σχέση αθλητισμού και χρήματος, υπέρ ενός ιπποτικού αθλητισμού, μιας αληθινής σωματικής αναμέτρησης μεταξύ αθλητών, οι οποίοι δεν έχουν αντίρρηση να δεχτούν και να δώσουν χτυπήματα⁵²³.

Οι Χατζηευσταθίου και Henry αποβλέποντας στην κατανόηση της διαδικασίας κατασκευής του λόγου για τον Ολυμπισμό και της εξέλιξής του, υποστηρίζουν, ότι ενώ ο Coubertin μέσω της ρητορικής και πολιτικής επιρροής του προώθησε έναν ιδιαίτερο ρόλο για τον Ολυμπισμό και τον αθλητισμό στο πλαίσιο μιας συγκεκριμένης κοσμοθεωρίας, αυτή η φιλοσοφία του Ολυμπισμού συνέβαλε κατά μία έννοια στον προσδιορισμό του⁵²⁴.

Ο Coubertin δίνοντας πλατειά ενοποιητική βάση στον Ολυμπισμό, οραματιζόταν τη νέα ιδεολογία ως ένα είδος σύγχρονης θρησκείας, μια *religio athletae*, όπως την όρισε, που θα καταργεί τους θρησκευτικούς διχασμούς λειτουργώντας συνεκτικά χωρίς να συγκρίνεται με τις υφιστάμενες θρησκείες. Πέρα από τη νεφελώδη αθλητικοθρησκευτική του ιδέα, ο Coubertin παραδειγματιζόμενος από την θρησκευτική υπόσταση των αρχαίων Ολυμπιακών Αγώνων, καθιέρωσε μια σειρά συμβολικών τελετών και πρακτικών, όπως η αφή της ολυμπιακής φλόγας, ο όρκος των αθλητών και ο

⁵²³ Clastres, *Οι ανθρωπιστικές ιδέες του Pierre de Coubertin*, ό.π., σ. 165 – 171.

⁵²⁴ Συνεκτιμώντας την εξέλιξη των γεγονότων με τη συμμετοχή ανδρών και γυναικών από έθνη διαφόρων ιδεολογικών προσανατολισμών που εξακολουθούν και συμμετέχουν σε ένα πεδίο σχετικά ενοποιημένο, οι συγγραφείς του άρθρου καταλήγουν, ότι η κληρονομιά του Coubertin τείνει να οριστεί ως προώθηση της ενσωμάτωσης και της κοινωνικής και πολιτιστικής σταθερότητας, παρά την ελιτίστικη και εκλεκτική προέλευση σημαντικού μέρους της κοσμοθεωρίας του. Βλ. σχετικά, Δ. Χατζηευσταθίου – Ian Henry, «Η κατασκευή του λόγου για τον ολυμπισμό στο σύγχρονο ολυμπιακό κίνημα: Ολυμπισμός, κυβερνητικότητα και τεχνολογίες της εξουσίας», στο Γ. Ζαϊμάκης – Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα - Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2015, σ. 133, 148 – 149.

ολυμπιακός ύμνος δίνοντας στη θεώρηση του Ολυμπισμού ως θρησκευίας εξωτερικά στοιχεία διάδοσης του θρησκευτικού συναισθήματος⁵²⁵.

Η Κουλούρη επισημαίνει ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες διαθέτουν όλα τα διακριτικά σημεία μιας επινοημένης παράδοσης, όπως τον τελετουργικό χαρακτήρα, τους κανόνες, την επανάληψη, τη σύνδεση με το αρχαιοελληνικό παρελθόν και, τέλος, την παιδαγωγική σκοπιμότητα⁵²⁶. Η συγκρότηση του ολυμπιακού οικοδομήματος εμπίπτει ξεκάθαρα στον τύπο των επινοημένων παραδόσεων της περιόδου μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, κύριος σκοπός των οποίων ήταν η κοινωνικοποίηση, η εγχάραξη πεποιθήσεων, αξιών και συμβάσεων συμπεριφοράς. Ο όρος «επινοημένη παράδοση» χρησιμοποιείται εδώ με τον τρόπο που τον εννόησε ο Eric Hobsbawm, δηλαδή ως «ένα σύνολο πρακτικών οι οποίες συνήθως διέπονται, φανερά ή σιωπηρά, από αποδεκτούς κανόνες και με τελετουργική ή συμβολική φύση, και οι οποίες επιδιώκουν να ενσταλάξουν ορισμένες αξίες και κανόνες συμπεριφοράς μέσω επανάληψης, γεγονός που αυτόματα συνεπάγεται τη συνέχεια με το παρελθόν»⁵²⁷.

Οι τριγμοί που υπέστη το Ολυμπιακό Κίνημα λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος εμπόδισε τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1916, είχαν ως συνέπεια ο Coubertin να καταφύγει μεταπολεμικά στις αρχαίες ρίζες του θεσμού. Εκτιμούσε ότι ο ιδεαλισμός του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού θα ενδυνάμωνε το σύγχρονο κίνημα και για το λόγο αυτό ενσωμάτωσε τελετουργικά και συμβολικά στοιχεία από την αρχαία Ελλάδα. Πέραν του όρκου των αθλητών (1920) και της χρήσης της φωτιάς (1928), που έχουμε ήδη αναφέρει, το 1928 στο Άμστερνταμ ο βαρόνος και οι ολλανδοί διοργανωτές εισηγήθηκαν την ιδέα η ελληνική ομάδα να εισέλθει πρώτη στην παρέλαση των εθνικών ομάδων στην τελετή έναρξης, μια πρακτική που καθιερώθηκε έκτοτε. Είχε προηγηθεί τέσσερα χρόνια πριν στο Παρίσι ένα νέο στοιχείο στο τελετουργικό τους, η έπαρση της ελληνικής σημαίας στην τελετή λήξης. Ο Α. Κιτροέφ υποστηρίζει ότι κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, η Ελλάδα έδειξε μέριμνα για τον ολυμπιακό θεσμό, που διερχόταν τη σοβαρότερη κρίση της μέχρι τότε πορείας του, αποσκοπώντας στην υποστήριξή του και

⁵²⁵Γ. Ξιάρχος, «Ολυμπισμός και Θρησκεία», στο Ι. Γκιόσος (επιμ.), *Ολυμπιακή και Αθλητική Παιδεία*, Αθήνα, Προπομπός, 2000, σ. 147 – 149, 158 – 160.

⁵²⁶Χ. Κουλούρη, «Εισαγωγή: Ξαναγράφοντας την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων», στο Χ. Κουλούρη, (επιμ. – εισ.) *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων 1896-1906*, ό.π., σ. 28.

⁵²⁷Ε. Hobsbawm, «Εισαγωγή: Επινοώντας τις παραδόσεις», στο Ε. Hobsbawm, T. Ranger (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, Θ. Αθανασίου (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 18, 9 - 10.

απέχοντας από το να κάνει χρήση του ρόλου της, προκειμένου να εξυπηρετήσει τα δικά της συμφέροντα. Η σχέση στενής συνεργασίας ΔΟΕ - Ελλάδας επισημοποιήθηκε με την επίσκεψη του Coubertin στη χώρα το 1927, 31 χρόνια μετά το 1896⁵²⁸.

Έχοντας αποχωρήσει από την προεδρία της ΔΟΕ το 1925, ο Coubertin επεξεργάζεται ιδέες που θα αποκρυσταλλώσουν το έργο της ζωής του. Θεωρούσε ότι κύρια προϋπόθεση για την ικανοποίηση του ατομικού δικαιώματος της άθλησης στην κοινωνία, αποτελούσε η αναβίωση του αρχαιοελληνικού γυμνασίου. Στην Ελλάδα το διάστημα αυτό γίνεται παράλληλα λόγος για την αναβίωση αρχαιοελληνικών θεσμών, -πράγμα που επιχειρείται με τις Δελφικές Γιορτές του Άγγελου Σικελιανού (1927, 1930)- και την ενίσχυση της ολυμπιακής παρουσίας της χώρας. Οι ανταλλαγές απόψεων μεταξύ Ελλήνων και ξένων που ξεκινούν το 1927, αναφορικά με την ιδέα του Coubertin για ένα ίδρυμα ολυμπιακής εκπαίδευσης, καταλήγουν στην ίδρυση της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας (ΔΟΑ) στην αρχαία Ολυμπία. Η πρώτη σύνοδος του νέου θεσμού, ο οποίος συστήθηκε σε σχέση όχι με το αθλητικό αλλά με το εκπαιδευτικό και πνευματικό περιεχόμενο των Ολυμπιακών Αγώνων, πραγματοποιήθηκε το καλοκαίρι του 1961 με πρωταγωνιστική την ελληνική και γερμανική παρουσία⁵²⁹.

Τυπικό παράδειγμα της ελληνικής οπτικής για τον ολυμπιακό θεσμό την τρίτη και τέταρτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, αποτελεί η πρωτοβουλία αναβίωσης των Κλασικών Αγώνων, που πλαισίωσε τον εορτασμό της Τεσσαρακονταετηρίδας το 1934. Η βούληση της ελληνικής πλευράς να έχει λόγο στα ολυμπιακά πράγματα, εκδηλώνεται σε μια φάση, κατά την οποία είχε ανακύψει προβληματισμός για τους κινδύνους από τη συνεχόμενη επέκταση του επαγγελματισμού στον αθλητισμό, αλλά και τις θεμελιώδεις μεταβολές της φίλαθλης ιδιότητας. Η επιτυχία της αναπαράστασης των Κλασικών Αγώνων και των

⁵²⁸ Α. Κιτρορέφ, «Η σύγχρονη Ελλάδα και οι Ολυμπιακοί Αγώνες: Πολιτική και Αθλητισμός», στο *Λεύκωμα της 45^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 27.7 – 11.8.2005, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2005, σ. 240 – 242. Πολλά χρόνια αργότερα στο *Δελτίο της Εταιρείας Γυμναστικών Μελετών*, διακρίνονται κατάλοιπα της σύγκρουσης που είχε ξεσπάσει μεταξύ των Ελλήνων και του Coubertin, με αιχμή το θέμα της μόνιμης τέλεσης. Ο βαρόνος με άρθρο του στην εφημερίδα *Πατρίδα* της 1^{ης} Απριλίου 1934, καλούσε τον ελληνικό λαό να θυμηθεί τους δισταγμούς που είχε εκφράσει αναφορικά με τη διεθνοποίηση των Ολυμπιακών Αγώνων. Βλ. «Αδικος επίπληξις» στο *Ελληνική Αγωγή - Δελτίον της Εταιρείας Γυμναστικών Μελετών*, τ.χ. 2 - 3, Φεβρ. - Μάρ. 1934, σ. 45 - 46.

⁵²⁹ Βλ. αναλυτικά για την ιστορία της ίδρυσης της ΔΟΑ, Χ. Κουλούρη, «Εισαγωγή: Η Ακαδημία του Ολυμπισμού», στο Χ. Κουλούρη – Κ. Γεωργιάδης (επιμ.), *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία: Ιστορία ενός Ολυμπιακού Θεσμού*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 20 – 26. Για την παιδαγωγική κληρονομιά του Coubertin και την ίδρυση και λειτουργία της ΔΟΑ, βλ. επίσης, Muller, *One hundred years of Olympic Congresses 1894 – 1994*, ό.π., σ. 141 – 142, 146 – 147.

εορτασμών της Τεσσαρακονταετηρίδας, διαγράφεται στο ανακοινωθέν του Ολυμπιακού Συνεδρίου της Αθήνας, το Μαΐο του 1934, το οποίο λάμβανε υπό την προστασία του τους Κλασσικούς Αγώνες του 1938, αποδεχόμενο την υποψηφιότητα της Αθήνας για την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1944⁵³⁰.

Η αποθέωση της χρήσης αρχαιοελληνικών προτύπων στις τελετουργίες των Ολυμπιακών Αγώνων, έγινε από την ναζιστική Γερμανία το 1936 στο Βερολίνο. Τότε εισάγεται η λαμπαδηδρομία, μια ιδέα που οφειλόταν στον δρ. Carl Diem και εγκρίθηκε από τη ΔΟΕ ως μια διεθνής, εορταστική τελετή αφής και μεταφοράς της φλόγας με δρομείς από την Ολυμπία στη γερμανική πρωτεύουσα⁵³¹. Στο Βερολίνο εξάλλου εμφανίζονται καινοτομίες ιδιαίτερης βαρύτητας για την εξέλιξη του θεσμού. Η έκδοση της ταινίας «Olympia» της Leni Riefenstahl και η πειραματική χρήση της τηλεόρασης εισήγαγαν τους Αγώνες στον κόσμο της κινούμενης εικόνας. Ήδη μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο οι Ολυμπιακοί άρχισαν να αποκτούν ξεχωριστή σημασία ως ένα μεγάλο διεθνές γεγονός με αύξουσα δημοσιογραφική κάλυψη και γενική αναγνώριση. Η διοργάνωση έγινε σταδιακά περισσότερο δεκτική στη δημόσια και ιδιωτική στήριξη σε

⁵³⁰Γ. Γιαννιτσιώτης, «Η Τεσσαρακονταετηρίδα της Αναβίωσης και οι Κλασσικοί Αγώνες», στο Χ. Κουλούρη (επιμ. – εισ.), *Αρχαία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2002, σ. 100 - 104. Δηλωτικό των αντιλήψεων για τη θέση και το ρόλο της Ελλάδας στους Ολυμπιακούς Αγώνες είναι κύριο άρθρο της *Ελληνικής Αγωγής* το οποίο και προχωρούσε σ' έναν απολογισμό της σαραντάχρονης πορείας τους. «Η Τεσσαρακονταετηρίς», στο περ. *Ελληνική Αγωγή. Δελτίο της Εταιρείας Γυμναστικών Μελετών*, τ.χ. 4 - 5, Απρ. - Μάιος 1934, σ. 53- 54. Να σημειωθεί ότι εκτός από την Αθήνα, υποψήφιες πόλεις για τη διοργάνωση του 1944 ήταν το Λονδίνο, η Βουδαπέστη, η Λωζάνη, το Ελσκίνκι, η Ρώμη και το Ντιτρόϊτ. Βλ. J. R. Gold, M. M. Gold, «Athens to Athens: the Summer Olympics, 1896 – 2004», J. Gold, M. Gold (ed.), *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896 – 2012*, London & New York, Routledge, 2007, σ. 18.

⁵³¹Για τις γιορτές και τα σύμβολα της 11^{ης} Ολυμπιάδας, βλ. R. Mandell, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες των Ναζι*, Β. Κούταλης (μτφ.), Α. Γολέμη (επιμ.), Ιωάννινα, Ισνάφι, 2004, σ. 182 - 230. Ο C. Diem, επηρεασμένος από τον κλασικισμό του Werner Jaeger, κατανόησε το συμβολικό νόημα της φλόγας στην αρχαιότητα και σε συνεργασία με τον Coubertin υιοθέτησε την αρχαία ελληνική εκδήλωση – έθιμο της λαμπαδηδρομίας, που είχε σχέση με τη λατρεία των θεών ή τους πανηγυρισμούς για ένα ευχάριστο γεγονός και εξελίχθηκε αργότερα σε αγώνισμα, διαβλέποντας τη σύγχρονη ανάγκη δημιουργίας συμβολικών δεσμών φιλίας και κατανόησης μεταξύ των λαών. Η φλόγα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1936 άναψε στις 20 Ιουλίου στο αρχαίο Στάδιο της Ολυμπίας και 12 μέρες μετά, διανύοντας συνολικά 5.758 μ. από 3.075 λαμπαδηδρόμους, έφτασε στο Στάδιο του Βερολίνου. Ως τραγική ειρωνεία εξάλλου έχει χαρακτηριστεί η συμβολική κίνηση του νικητή του πρώτου μαραθωνίου της Αθήνας Σ. Λούη, να προσφέρει πριν από την έναρξη των Αγώνων στον Χίτλερ, ένα κλαδί ελιάς από την Αρχαία Ολυμπία. Βλ. Κ. Γ. Κούτρας, *Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία – 1936, Αρχαία Ολυμπία – Βερολίνο*, Αθήνα, “Δικηγόροι Χωρίς Σύνορα”, 2009, σ. 5, 21 – 25.

πρώτη φάση από τις φιλοξενούσες πόλεις, και στην συνέχεια από τα έσοδα πώλησης των τηλεοπτικών δικαιωμάτων και τις χορηγίες των εταιρειών⁵³².

Η ταχύτατη διεύρυνση της απήχησης του αθλητισμού στα πλήθη των θεατών και η συμπόρευση των Αγώνων με τις άλλες διεθνείς εκδηλώσεις που ευδοκίμούν τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, (Γύρος της Γαλλίας, Παγκόσμια Κύπελλα), είναι σαφές σημάδι των νέων κανόνων επικοινωνίας και των νέων αρχών διεθνοποίησης. Συγκρίνοντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1924 με αυτούς του 1900, 24 χρόνια πριν στο Παρίσι πάλι, ο George Vigarello, παρατηρεί ότι το αθλητικό θέαμα «με τους πολύ ιδιαίτερους τρόπους ηρωοποίησης, τις σκηνές επιτυχίας και αποτυχίας, τους μύθους και τις αφηγήσεις», έχει νικήσει οριστικά. Μεταξύ των λόγων επικράτησης του θεάματος, (συγκεκριμενοποίηση κανόνων, τυποποίηση αγωνιστικών χώρων κ.ά), κεντρικό ρόλο κατέχει η προσήλωση στις επιδόσεις και τα ρεκόρ, που αφομοιώνεται περισσότερο από τη λαϊκή κουλτούρα⁵³³.

Ο Eric Dunning θεωρεί ότι παγκόσμια η κυρίαρχη τάση του αθλητισμού, διαθέτει τα χαρακτηριστικά του αυξανόμενου ανταγωνισμού, της εντονότερης ενασχόλησης με τον αθλητισμό και της διαρκούς αναζήτησης της καλύτερης επίδοσης. Συνέπεια αυτής της τάσης υπήρξε η υποκατάσταση του ερασιτεχνικού ήθους από τον προσανατολισμένο στις επιδόσεις επαγγελματισμό. Εξετάζοντας τη σχέση ανάμεσα στο «παιχνίδι» και στο «σοβαρό» αθλητισμό, ο Dunning διατυπώνει την υπόθεση, ότι το ερασιτεχνικό ήθος ως ιδεολογία συγκροτήθηκε, «σε αντίθεση προς την τάση αύξησης της σοβαρότητας και προσέλαβε τα πιο απτά και λεπτομερή της χαρακτηριστικά όταν, ως στοιχείο αυτής της τάσης, άρχισαν να εμφανίζονται οι σύγχρονες μορφές του επαγγελματικού αθλητισμού». Στην ανάλυσή του επιχειρείται να εξηγηθεί η εμφάνιση μορφών αθλημάτων, βασισμένων

⁵³²M. R. Real, «Η σύζευξη αθλητισμού και ΜΜΕ: Η τεχνολογία και η εμπορευματοποίηση του αθλητισμού στην εποχή της μετανεωτερικότητας», στο Λ. Βένερ (επιμ.), *Αθλητισμός και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Κ. Μεταξά (μτφ.), Σ. Παπαθανασόπουλος (εισ. επιμ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, σ. 67 – 68.

⁵³³G. Vigarello, *Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα. Η γέννηση ενός μύθου*, Λ. Βουτσοπούλου (μτφ.), Ν. Ντινοπούλου (επιμ.), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004, σ. 105 – 106, 121. Από κοινωνιολογική άποψη κρίνεται αδιαχώριστη η σύγχρονη αθλητική πραγματικότητα απ' το αθλητικό θέαμα, στο οποίο αποτυπώνονται όλα τα χαρακτηριστικά του αστικού αθλητισμού. Βλ. διεξοδικά για τις όψεις του αθλητικού θεάματος, Γ. Σταμίρης, *Κοινωνιολογία του Αθλητισμού*, Αθήνα, Ζήτα, 1990, σ. 366 -376.

στην αντιπαλότητα, την ταυτότητα και τη χρηματική επιβράβευση, σε συνδυασμό με τη γένεση των εξαστισμένων βιομηχανικών εθνικών κρατών⁵³⁴.

Σε συνάρτηση με τα παραπάνω, στο μεσοδιάστημα των δύο παγκόσμιων πολέμων, οι Ολυμπιακοί Αγώνες -με χαρακτηριστικότερη περίπτωση το 1936- αποτέλεσαν μία ευκαιρία για ανταγωνιστική εθνική αυτο-επιβεβαίωση. Αν και το στοιχείο του εθνικού ανταγωνισμού είχε εμφανισθεί στους Αγώνες νωρίτερα από το 1914, ο εθνικισμός στην Ευρώπη του Μεσοπολέμου μετέτρεψε τον αθλητισμό ως μαζικό θέαμα, σε μια αλυσίδα εθνικών αναμετρήσεων. Οι αθλητές αγωνιζόμενοι στην κορυφαία αθλητική διοργάνωση, αντιπροσωπεύοντας το έθνος ή το κράτος τους, έγιναν εκφραστές των κατά φαντασία κοινοτήτων τους, παρότι βέβαια οι διεθνείς αγώνες είχαν συσταθεί αποσκοπώντας στην συνένωση των διαφορετικών εθνικών στοιχείων⁵³⁵.

Μοιάζει αλλόκοτο, αλλά ο Ολυμπισμός που εκφράζει αποφασιστικά το διεθνισμό, χρησιμοποιήθηκε ως αρένα για την επίδειξη της οικοδόμησης των εθνών – κρατών, των ανταγωνιστικών εθνικών ταυτοτήτων και των ιδεολογιών τους. Το εθνικό στοιχείο δεν υπήρξε μεν συστατικό των αρχών του Ολυμπιακού Κινήματος, ήταν όμως παρών στην πρακτική του πλευρά, η οποία θεμελιώθηκε στην εθνική αντιπροσώπηση. Συνεπώς όπως φάνηκε από τους πρώτους Αγώνες του 1896, μπορούν να συμβιβάζονται η κινητοποίηση του εθνικού αισθήματος με τη διεθνιστική όψη που συμβολίζεται, για παράδειγμα, με τους πέντε συμπλεκόμενους κύκλους, οι οποίοι καθιερώθηκαν ως ολυμπιακή σημαία. Η σημασία εδώ του διεθνισμού, όπως έχει επισημανθεί, δεν είναι η εκτόπιση του έθνους - κράτους και η αντικατάστασή του από κάποιου είδους υπερ - εθνικό σώμα, με το οποίο οι λαοί θα ταυτίζονται, όσο το να αποδοθεί η βούληση της

⁵³⁴Ε. Ντάνινγκ, «Η δυναμική του σύγχρονου αθλητισμού: Οι αθλητικές επιδόσεις και η κοινωνική αξία του αθλητισμού», στο Ν. Ελίας, Ε. Ντάνινγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού...*, ό.π., σ. 265- 266, 276 – 281.

⁵³⁵Ε. J. Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα – Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Χ. Νάντρις (μτφ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1994, σ. 199 – 201. Έχει υποστηριχθεί ότι στη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης ο σύγχρονος αθλητισμός έχει λειτουργήσει ως εργαλείο διάδοσης της κουλτούρας συγκεκριμένων εθνών. Ταυτόχρονα όμως έχει χρησιμοποιηθεί για την αντίσταση στη διάδοση και επιβολή ορισμένων πολιτιστικών στοιχείων παγκοσμίως, βλ. Μ. Dyreson, «Globalizing the Nation - Making Process: Modern Sport in World History», στο περ. *International Journal of the History of Sport*, Vol. 20, No.1, Mar. 2003, σ. 91 - 106.

εγκαθίδρυσης ενός θεσμού που θα τους έφερνε κοντά, όπως οι Αγώνες, κάνοντας τα έθνη να συνυπάρχουν αρμονικά μεταξύ τους⁵³⁶.

Ο Coubertin άλλωστε, είχε διαμηνύσει ήδη από τον Απρίλιο του 1911, σε σχέση με το λεπτό πρόβλημα που είχε ανακύψει στη διάρκεια της προετοιμασίας των Αγώνων του 1912, με τα έθνη τα οποία δεν ήταν κράτη και τα σύμβολά τους (Φινλανδία, Βοημία), ότι είχαν δικαίωμα να λάβουν μέρος, κάνοντας μάλιστα λόγο για μια «αθλητική γεωγραφία», που διαμορφώνεται ανάλογα με την περίπτωση κάθε φορά και ίσως διαφοροποιούμενη από την πολιτική γεωγραφία⁵³⁷.

Γεγονός είναι ότι από το 1936 στο Βερολίνο, οι Αγώνες πολιτικοποιήθηκαν, υπό την έννοια ότι σε όλες τις μετέπειτα διοργανώσεις οι φιλοξενούσες χώρες, άσχετα από το καθεστώς τους, (φασιστικό, απολυταρχικό, ολοκληρωτικό, φιλελεύθερο - δημοκρατικό, στρατιωτικό - θεοκρατικό), τους χρησιμοποίησαν για να σχεδιάσουν μια ευνοϊκή εικόνα στο εξωτερικό και να ανυψώσουν το ηθικό των πληθυσμών τους. Οι κρατικές εξουσίες επωφελήθηκαν από την ευκαιρία φιλοξενίας του γεγονότος, ούτως ώστε να εμφανίσουν ένα μεροληπτικό πολιτικό προφίλ υπέρ τους⁵³⁸. Στο ερώτημα του τι ακριβώς εννοούμε όταν κάνουμε λόγο για Ολυμπιακούς Αγώνες, ο Pierre Bourdieu απαντά πως πρόκειται, αφενός για ένα αθλητικό υπερθέαμα, όπου αναμετρώνται αθλητές από όλα τα μέρη του κόσμου, υπό το έμβλημα οικουμενιστικών ιδεωδών, αφετέρου ένα τελετουργικό έντονα εθνικά, αν όχι εθνικιστικά, χρωματισμένο⁵³⁹.

Μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και αφού είχαν ματαιωθεί οι διοργανώσεις του 1940 και του 1944, εμφανίστηκαν στους Αγώνες, πολιτικο – ιδεολογικές αμφισβητήσεις,

⁵³⁶J. Hargreaves, *Freedom For Catalonia? Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*, Cambridge, χ.ε., 2000, σ. 55, 114. Βλ. επίσης το άρθρο M. Roche, «The Olympics and the Development of “Global Society”: On Some “Social Legacies” of the Olympic Games in the Contemporary Period», στο περ. *ΙΜΕΡΟΣ...*, ό.π., σ. 53.

⁵³⁷Muller, Pierre de Coubertin, ό.π., σ. 589 - 590.

⁵³⁸Βλ. Hargreaves, ό.π., σ. 47 – 50. Για τα φαινόμενα πολιτικής εργαλειοποίησης των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στον πρώτο αιώνα της διαδρομής τους, βλ. C. R. Hill, *Olympic Politics*, Manchester & New York, Manchester University Press, 1996, σ. 34 – 59. Για την συμπίεση διεθνισμού και εθνικισμού που χαρακτηρίζει τους σύγχρονους Ολυμπιακούς Αγώνες από την στιγμή της αναβίωσής τους βλ. την ανάλυση της Koulouri, ό.π., σ. 11 – 17.

⁵³⁹P. Bourdieu, *Για την τηλεόραση, (Οι Ολυμπιακοί αγώνες, πρόγραμμα για μια ανάλυση)*, Α. Σωτηρίου – Κ. Διαμαντάκου (μτφ.), Αθήνα, Πατάκη, 1998, σ. 129.

εθνικές αντιπαλότητες αλλά και αποκλεισμοί χωρών από τη ΔΟΕ⁵⁴⁰. Στο ψυχροπολεμικό φάσμα οι Αγώνες εξελίχθηκαν σε ένα πιόνι της διεθνούς πολιτικής σκακιέρας⁵⁴¹. Το 1952 η είσοδος της ΕΣΣΔ στους Ολυμπιακούς Αγώνες⁵⁴², συνεπέφερε έναν απροσχημάτιστο ανταγωνισμό για τη συγκομιδή μεταλλίων, ο οποίος ενισχύθηκε από τα ΜΜΕ. Στον περιορισμένο χώρο και χρόνο των διεθνών αγώνων βρίσκεται το πιο έντονο και ισχυρό σημείο σύγκλισης του τρίπτυχου έθνος – αθλητισμός – ΜΜΕ⁵⁴³. Το 1974 στο κλίμα της ιδεολογικής διαμάχης καπιταλισμού και κομμουνισμού, ο τότε αντιπρόεδρος των ΗΠΑ, ο Gerald Ford, έκανε την εξής παραδοχή:

«Έχουμε αντιληφθεί πόσο σημαντικό είναι να συναγωνιζόμαστε με επιτυχία τα άλλα έθνη;... δεν γνωρίζω καλύτερη διαφήμιση... από την υγιή αθλητική εκπροσώπηση...με τις επικοινωνίες που υπάρχουν, ένας αθλητικός θρίαμβος μπορεί να λειτουργήσει σαν μια ηθική ανύψωση για το εθνικό πνεύμα, όπως ακριβώς μια νίκη στο πεδίο της μάχης»⁵⁴⁴.

Το ίδιο το ανταγωνιστικό μοντέλο, όπως έχει σημειωθεί, με τις ιεραρχικές όψεις του και τις συλλογικές επενδύσεις είναι ο λόγος της συνάντησης του αθλητισμού και της πολιτικής, που τροφοδοτείται σε πολλές περιπτώσεις από την κρατική συμμετοχή στη διαχείριση του αθλητισμού. Η διεξαγωγή αθλητικών αναμετρήσεων, λαμβάνοντας εθνική

⁵⁴⁰Για τους συσχετισμούς των Ολυμπιακών Αγώνων με την πολιτική, βλ. σχετικά δημοσιεύματα: «Ολυμπιακοί Αγώνες και πολιτική», Ειδικό ένθετο, Εφ. *Το Βήμα*, 1.8.2004, σ. 1 – 15 και «Ολυμπιακοί Αγώνες και πολιτική», στο περ. *Επτά Ημέρες*, Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.5.2004, σ. 2 - 31.

⁵⁴¹Είναι χαρακτηριστικό ότι σε αρκετές περιπτώσεις η απόφαση ανάθεσής τους από τη ΔΟΕ σε μία πόλη, λαμβάνεται με βάση γεωπολιτικά κριτήρια. Βλ. Ε. Τζάννες, «Διεθνείς σχέσεις και Ολυμπιακοί Αγώνες», στο περ. *Εξωτερικά Θέματα, Φάκελος Ολυμπιακοί Αγώνες και Διεθνείς Σχέσεις*, τ.χ. 12, Ιαν. 2004, σ. 79 - 81, 83 και Β. Χωραφάς, «Η γεωπολιτική των Ολυμπιακών Αγώνων», στο περ. *Monthly Review*, No. 43/44 (108/109), Ιούλ. - Αύγ. 2008, σ. 2 – 9.

⁵⁴²Οι Σοβιετικοί είχαν κάνει νωρίτερα την πρώτη τους εμφάνιση στους Χειμερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες στην Κορτίνα ντ' Αμπέτζο της Ιταλίας (26.1-5.2.1956). Σε αυτή τη διοργάνωση αν και δεν ξέσπασε ανοιχτά πολιτική διαμάχη, όπως συνέβη λίγο μετά στους Θερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες της Μελβούρνης (22.11 - 8.12.1956), η ελλοχεύουσα ψυχροπολεμική ένταση ήταν παρούσα. Βλ. σχετικά, J. Nendel, «Οι Χειμερινοί Ολυμπιακοί», στο περ. *Monthly Review*, ό.π., σ. 82 – 84.

⁵⁴³D. Rowe, J. McKay, T. Miller, «Αθλητισμός, εθνικισμός και η εικόνα των ΜΜΕ», στο Λ. Βένερ (επιμ.), ό.π., σ. 196 - 197. Ο Κ. Τσουκαλάς περιλαμβάνει στους συμβολικούς ανταγωνισμούς μεταξύ των εθνών και αυτόν που διεξάγεται για τον αριθμό των μεταλλίων στους Ολυμπιακούς Αγώνες. Κ. Τσουκαλάς *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία. Κείμενα 1969-1996*, Π. Καφετζής (επιμ.), τόμ. Β' Αθήνα, Πλέθρον 1996, σ. 270. Ο Π. Ελευθεριάδης, παρατηρεί ότι η δομή των Αγώνων παρεπέμπει ευθέως σε εθνικούς ανταγωνισμούς, για να συμπεράνει ότι, «ίσως οι Αγώνες αποτελούν ειρηνική εκδοχή του εθνικού ανταγωνισμού, που όταν δεν ελέγχεται, εκφράζεται με τη βία. Π. Ελευθεριάδης, «Ολυμπιακά σύμβολα και πατριωτισμός», Εφ. *Το Βήμα*, 30.11.2003, σ. 48.

⁵⁴⁴Βλ. J. E. Thoma – L. Chalip, *Sport Governance in the Global Community*, USA, FIT, 1996, σ. 160.

σημασία, δημιουργεί την ίδια στιγμή τις προϋποθέσεις πολιτικών αναφορών⁵⁴⁵. Το εύρος της κρατικής εμπλοκής στον αθλητισμό στη μεταπολεμική περίοδο, μπορεί να συγκριθεί μόνο με την ταυτόχρονη επέλαση στον αθλητισμό των επιχειρήσεων που ελέγχουν ΜΜΕ, συντελώντας στην όλο και αυξανόμενη εμπορευματοποίησή του. Παράλληλα διαδίδεται η χρήση φαρμακοδιεγερτικών ουσιών, με σκοπό το ντόπινγκ στον αθλητισμό. Το κυνήγι της ολοένα και καλύτερης επίδοσης φέρνει τους πρώτους θανάτους αθλητών, θίγοντας την αξιοκρατική βάση του σύγχρονου αθλητισμού⁵⁴⁶.

Στις μεταβολές που επέφερε το γεωπολιτικό και κοινωνικο - πολιτιστικό πλαίσιο της ψυχροπολεμικής περιόδου στο Ολυμπιακό Κίνημα, έχουν περιληφθεί μεταξύ άλλων: α) η μετακίνησή του από ένα κίνημα που αυτοχαρακτηριζόταν ως ‘μη πολιτικό’ σε ένα που δέχεται όλο και περισσότερο τις συνέπειες της διεθνούς πολιτικής, αναγνωρίζοντας την ανάγκη να αναπτύξει το δικό του ‘πολιτικό’ πρόγραμμα, β) η μετατόπισή του από τον ερασιτεχνισμό στον επαγγελματισμό και η αυξανόμενη εμπορευματοποίησή του, γ) η χρήση φαρμακευτικών ουσιών ως τμήμα της αθλητικής προετοιμασίας από αθλητές, τόσο των δυτικών όσο και των ανατολικών χωρών, δ) η επίσημη είσοδος γυναικών μελών της ΔΟΕ και η εξ αυτής ανατέλλουσα πρόκληση για την ανδρική ηγεμονία⁵⁴⁷.

Μέχρι τη δεκαετία του 1970 είχαν εμφανιστεί τα πρώτα σημάδια κατάπτωσης του Ολυμπιακού Κινήματος. Όταν ο πρόεδρος της ΔΟΕ, Avery Brundage, παρέδωσε τα ηνία της προεδρίας στον διάδοχό του λόρδο, Michael Killanin θα του πει: «Δεν θα τα χρειαστείς για πολύ. Πιστεύω ότι το Ολυμπιακό Κίνημα δεν θα διαρκέσει για

⁵⁴⁵Vigarello, Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα, *ό.π.*, σ. 152. Η σχέση μεταξύ αθλητισμού και πολιτικής έχει αναλυθεί ως ένα από τα πιο διαχρονικά και ταυτόχρονα διαβρωτικά παραδείγματα των κοινωνικών επιδράσεων στον αθλητισμό και μοιάζει αζεδιάλυτα πλεγμένη, ενώ πολύ συχνά χρησιμοποιείται για την επίδειξη κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ανωτερότητας έναντι ενός άλλου έθνους, βλ. ενδεικτικά, B. D. McPherson, J. E. Curtis, J. W. Loy, *The Social Significance of Sport. An Introduction to the Sociology of Sport*, Illinois, Human Kinetics, 1989, σ. 100.

⁵⁴⁶Βασικός καταλύτης για τη διάδοση της χρήσης φαρμακευτικών ουσιών στον αθλητισμό με σκοπό το ντόπινγκ, ήταν ο εκτεταμένος και μη συστηματοποιημένος πειραματισμός με χημικές ουσίες στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Η χρήση στεροειδών, κατά κύριο λόγο από τον στρατό, δεν αύξησε μόνο τις σχετικές γνώσεις, αλλά κατέδειξε και τις ευκαιρίες για εξωθεραπευτική χρήση τους. Βλ. B. Houlihan, *Ντόπινγκ*, Ο. Γραβάνη (μτφ.), Αθήνα, Παπαζήσης, 1999, σ. 42, 57 - 60, 18. Ο καθηγητής Εγκληματολογίας Γιάννης Πανούσης επιχειρεί να εντοπίσει σε άρθρο του τις αλλοιώσεις του ολυμπιακού πνεύματος (βία, ντόπινγκ, ψευδοθέαμα, στημένο παιχνίδι, οργανωμένος φανατισμός, ανοργάνωτη εκλαίκευση) μέσα από μία φιλοσοφική και κοινωνιολογική προσέγγιση του αθλητισμού, βλ. Γ. Πανούσης, «Μορφές αλλοίωσης του ολυμπιακού πνεύματος», στο περ. *Άθληση & Κοινωνία*, τ.χ. 14, 1996, σ. 15 - 17.

⁵⁴⁷D. Chatziefstathiou, I. P. Henry, *Discourses of Olympism. From the Sorbonne 1894 to London 2012*, Palgrave, 2012, σ. 196 - 197.

περισσότερο από μερικά χρόνια»⁵⁴⁸. Η δυσοίωνα αυτή πρόβλεψη για το μέλλον των Αγώνων, μπορεί να πει κανείς, ότι έφθασε κοντά στην επαλήθευσή της, όταν το ψυχροπολεμικό γεωπολιτικό μέτωπο διαίρεσε και τις ολυμπιακές διοργανώσεις. Ειδικότερα, η χρησιμοποίηση του αθλητισμού με τη μορφή τής μη συμμετοχής σε αυτές, γνωστή με τον όρο μποϋκοτάζ, από κράτη έναντι τρίτων, ώστε να θιγεί ή να πληγεί η εικόνα της διοργανώτριας χώρας, βρήκε αρχικά πεδίο εφαρμογής στους Αγώνες του Μόντρεαλ το 1976. Εκφράζοντας με τον τρόπο αυτό τη διαμαρτυρία τους για την πολιτική των φυλετικών διακρίσεων, και συγκεκριμένα για την παρουσία της Νέας Ζηλανδίας, που διατηρούσε αθλητικές σχέσεις με το καθεστώς του Απαρτχάιντ της Ν. Αφρικής, 22 αφρικανικά κράτη αποχώρησαν από τους Αγώνες. Στις επόμενες δύο διοργανώσεις, του 1980 και του 1984, συντελείται η κορύφωση της αντιπαράθεσης, με αιχμή τους Αγώνες, μεταξύ των χωρών του ανατολικού συνασπισμού και αυτών του λεγόμενου «ελεύθερου κόσμου»⁵⁴⁹.

Η φύση των προβλημάτων αυτών, σε συνδυασμό με το επιταχυνόμενο κόστος της διεκδίκησης και διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, παρείχαν γόνιμο έδαφος για την ανάδυση της ιδέας της μόνιμης τέλεσής τους. Την παραμονή των Αγώνων του Μόντρεαλ ο L. Cross, μέλος της ΔΟΕ για τη Νέα Ζηλανδία, δήλωνε έτοιμος να δώσει ώθηση στην ιδέα μεταφοράς τους στο λίκνο τους, την αρχαία Ολυμπία⁵⁵⁰.

⁵⁴⁸Η ανησυχία στους κόλπους του Ολυμπιακού Κινήματος έλαβε μεγάλες διαστάσεις μετά την τραγωδία στους Αγώνες του Μονάχου το 1972, όπου μέλη της παλαιστινιακής οργάνωσης «Μαύρος Σεπτέμβρης» χρησιμοποίησαν ομήρους 11 Ισραηλινούς αθλητές, ζητώντας την απελευθέρωση δεκάδων φυλακισμένων Παλαιστινίων στο Ισραήλ. Η αιματηρή -με πολλούς νεκρούς- κατάληξη των γεγονότων, εκτός του ότι κηλίδωσε το πνεύμα των Αγώνων, έθεσε επιτακτικά και το ζήτημα της ασφάλειάς τους. Μ. Πέν, *Ολυμπιακό Χρυσάφι*, Κ. Κιγιτζή (μτφ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005, σ. 27. Μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, ο Killanin, αναφερόμενος σε συνέντευξή του στα προβλήματα που είχε να αντιμετωπίσει το Ολυμπιακό κίνημα, σημείωνε ως κύριο τη μεγέθυνση των Ολυμπιακών Αγώνων, η οποία καθιστούσε αδύνατη τη φιλοξενία τους για τη συντριπτική πλειοψηφία των χωρών. Βλ. Κ. Mac Donald, «Αλλάζουν μορφή οι Ολυμπιακοί;», Εφ. *Το Βήμα*, 6.9.1972, σ. 2.

⁵⁴⁹Στην πρώτη περίπτωση 56 χώρες της Δύσης απείχαν από τους Αγώνες της Μόσχας λόγω της εισβολής των Σοβιετικών στο Αφγανιστάν, ενώ στη δεύτερη 18 χώρες του ανατολικού συνασπισμού ανταπέδωσαν με το ίδιο ακριβώς νόμισμα στο Λος Άντζελες. Ε. Χειλά, «Θεωρίες επίλυσης συγκρούσεων και αθλητικές διοργανώσεις», στο περ. *Εξωτερικά Θέματα, Φάκελος Ολυμπιακοί Αγώνες και Διεθνείς Σχέσεις*, τ.χ. 12, Ιαν. 2004, σ. 68, 70. Για τους παρατηρητές των Αγώνων η δεκαετία του 1980 σηματοδοτούνταν από μια περίοδο καταλυτικών διεργασιών. Η πολιτική αναγνωριζόταν ανοικτά ως ο μεγαλύτερος εχθρός τους και έπονταν οι κίνδυνοι από την εμπορική τους εκμετάλλευση, την κερδοσκοπική στάση ορισμένων αθλητών και τη χρήση φαρμακευτικών ουσιών για την επίτευξη μεγάλων επιδόσεων. Π. Λινάρδος, Τ. Μπούρας, Γ. Ρουσσάκης, «Οι Ολυμπιακοί σε κρίση», Εφ. *Το Βήμα*, 29.7.1984, σ. 18, 31 - 32.

⁵⁵⁰Γ. Τέμπλ, «-Να επιστρέψουν στο λίκνο τους οι Ολυμπιακοί Αγώνες- Για πάντα!», Εφ. *Τα Νέα*, 26.7.1976, σ. 14. Οι Αγώνες του Μόντρεαλ σε σχέση με το οικονομικό τους σκέλος χαρακτηρίστηκαν από τους ίδιους τους Καναδούς ως η απόλυτη καταστροφή. Το 1990, 14 χρόνια μετά την τέλεσή τους, το

Στις 29 Ιουλίου 1976 ο πρωθυπουργός της Ελλάδας, Κωνσταντίνος Καραμανλής, παρακινούμενος από την πολιτική και οικονομική πανωλεθρία των Ολυμπιακών Αγώνων του Μόντρεαλ, υπέβαλε στον πρόεδρο της ΔΟΕ λόρδο Killanin την πρόταση μόνιμης διεξαγωγής τους σ' έναν τόπο, προτείνοντας την Ελλάδα ως τον τόπο αυτό. Ο Killanin στην απαντητική του επιστολή διαβεβαίωσε τον έλληνα πρωθυπουργό, ότι οι προτάσεις του θα λαμβάνονταν υπόψη, «αν υπάρξει οποιαδήποτε αλλαγή στη διαμόρφωση της μακροπρόθεσμης πολιτικής της Δ.Ο.Ε»⁵⁵¹. Η πρόταση έτυχε της ευμενούς υποδοχής του ευρωπαϊκού Τύπου⁵⁵².

Η πρόταση Καραμανλή συνιστά αναμφισβήτητα την πιο ηχηρή παρέμβαση στις ολυμπιακές εξελίξεις, εκ μέρους της ελληνικής ηγεσίας, μετά την πρώτη διατύπωση της ιδέας μόνιμης τέλεσης από τον βασιλιά Γεώργιο. Μέχρι εκείνη την συγκυρία η Ελλάδα μπορεί να βρισκόταν στο επίκεντρο των ολυμπιακών τελετουργιών και συμβολισμών σε ρόλο θεματοφύλακα των ολυμπιακών αξιών, εντούτοις λόγω των οικονομικοπολιτικών συνθηκών στη χώρα η διεξαγωγή των Αγώνων φάνταζε σαν ένα άπιαστο όνειρο. Ήδη τα πρώτα χρόνια της μεταπολεμικής περιόδου, ο δημοσιογράφος Χ. Σβολόπουλος με την ευκαιρία της λήξης των Αγώνων του 1952 στο Ελσίνκι, παρατηρούσε για την πρόκληση φιλοξενίας τους:

«Κολοσσιαίον το έργον της διοργανώσεως των Ολυμπιακών Αγώνων, έφθασε σε αίσιον πέρας, με τρόπο που, εμείς τουλάχιστον οι Έλληνες, που φιλοδοξούμε να

Μόντρεαλ και η επαρχία του Κεμπέκ χρωστούσαν ακόμα 450 εκ.\$\$. Η κρατική επιχορήγηση για τους Αγώνες του 1976 είχε σημειώσει υπέρβαση 1 δισ. \$. Βλ. D. R. Howard – J. L. Crompton, *Financing Sport, USA, FIT*, 1995, σ. 34.

⁵⁵¹Βλ. διεξοδικά Ε. Albanidis, R. K. Barney, N. Choutas, «An Olympian Sanctuary. The Quest to Permanently Host the Olympic Games in Greece», στο περ. *Journal of Olympic History*, Vol.15, No.2, Jul. 2007, σ. 31 - 32. Οφείλει να σημειωθεί ότι ο Γεώργιος Αθανασιάδης, πρόεδρος της ΕΟΕ και γενικός αρχηγός της ελληνικής αποστολής στο Μόντρεαλ, διευκρινίζει σε συνεδρίαση της ΕΟΕ ότι το θέμα της μόνιμης τέλεσης, ανέκυψε έπειτα από δική του υπόδειξη στον υφυπουργό Προεδρίας, Αχιλλέα Καραμανλή, ο οποίος εν συνεχεία την ανακοίνωσε στον πρωθυπουργό. Βλ. ΕΟΕ, *Πρακτικά Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής, 10^η Συνεδρίαση, 2.7.1981*, σ. 273 - 274. Στη συμβολή του Αθανασιάδη στην πρόταση μόνιμης τέλεσης των Αγώνων αναφέρεται ο πρώην υφυπουργός Αθλητισμού, Ε. Μείμαράκης, σε ομιλία του στη Βουλή το 1998. Βλ. *Πρακτικά Βουλής (ΠτΒ)*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΣΑ', 24.2.1998, σ. 5878.

⁵⁵²Για την απήχηση της πρότασης Καραμανλή στον ευρωπαϊκό Τύπο, βλ. ενδεικτικά, «Ευμενής υποδοχή διεθνώς της προτάσεως Καραμανλή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.8.1976, σ. 2 και Λ. Φαΐνερ, «Πολλοί ευνοούν την επιστροφή των Ολυμπιακών στην κοιτίδα τους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.8.1976, σ. 3.

αναλάβουμε κάποτε την διοργάνωσιν αυτήν, να ατενίζουμε με δέος την αντίληψιν μιας τόσοσν δυσβάστακτης ευθύνης»⁵⁵³.

Σίγουρα η διατύπωση της πρότασης μόνιμης τέλεσης ερχόταν ως αντίδραση στη διαρκή κατάπτωση των ολυμπιακών ιδανικών, δείχνοντας την επαγρύπνηση της Ελλάδας, όσον αφορά το μέλλον του θεσμού. Δε μπορεί ωστόσο να παραβλεφθεί, ότι σ' εκείνη την χρονική στιγμή διέθετε και στοιχεία ευρύτερης πολιτικής σημασίας. Δύο ημέρες πριν την υποβολή της πρότασης μόνιμης τέλεσης, στις 27 Ιουλίου 1976, άρχιζαν επίσημα στις Βρυξέλλες και σε επίπεδο υπουργών, οι διαπραγματεύσεις μεταξύ της Ελλάδας και των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων με αντικείμενο την ένταξη της χώρας στις Κοινότητες⁵⁵⁴.

Η μεταπολίτευση διανύει το 1976 τα πρώτα της βήματα. Ο Καραμανλής έχοντας αναλάβει τη διακυβέρνηση της χώρας την 24^η Ιουλίου 1974 σε συνθήκες έκτακτης εθνικής κρίσης, λόγω της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο, είχε καταφέρει να ρυθμίσει καταλυτικής σημασίας ζητήματα και να διευθετήσει εκκρεμότητες χρόνων, (πολιτειακό, εκπόνηση και ψήφιση νέου φιλελεύθερου και δημοκρατικού Συντάγματος, νομιμοποίηση του ΚΚΕ), δημιουργώντας τους όρους μιας σύγχρονης και σταθερής δημοκρατίας. Ο επόμενος εθνικός στρατηγικός στόχος για τον Καραμανλή υπήρξε η οργανική ένταξη της χώρας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ)⁵⁵⁵. Ο δρόμος για την ικανοποίηση του στόχου αυτού είχε ήδη ανοιχτεί από το 1961, όταν υπογράφηκε στις 9 Ιουλίου 1961 η συμφωνία σύνδεσης Ελλάδας – ΕΟΚ. Έπειτα από επίπονες διαπραγματεύσεις ο στόχος επιτεύχθηκε. Στις 28 Μαΐου 1979 με την υπογραφή στην Αθήνα της συνθήκης προσχώρησης, η Ελλάδα γινόταν το δέκατο μέλος της ΕΟΚ. Η συνθήκη τέθηκε επίσημα σε ισχύ την 1^η Ιανουαρίου 1981. Στην ομιλία του κατά την επίσημη τελετή υπογραφής της, ο Καραμανλής, υπογράμμισε με νόημα: «Η Ελλάς από σήμερα αποδέχεται οριστικά την ιστορική πρόκληση και την ευρωπαϊκή της μοίρα»⁵⁵⁶.

Στη φάση αυτή άλλωστε ο Καραμανλής, διατύπωσε και την περίφημη φράση, «ανήκομεν εις την Δύσιν», προκειμένου να επιχειρηματολογήσει υπέρ της προσχώρησης

⁵⁵³Χ. Σβολόπουλος, «Η άριστη οργάνωσις των Αγώνων του Ελσίνκου», Εφ. *Το Βήμα*, 6.6.1952, σ. 2.

⁵⁵⁴Κ. Καραμανλής, «Αναστήλωσις της Δημοκρατίας», στο *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, τόμ. 9^{ος}, Αθήνα, Εκδοτική, 1997, σ. 266.

⁵⁵⁵Βλ. Ε. Χατζηβασιλείου, «Η σύσταση και εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΣΤ', Αθήνα, Εκδοτική, 2000, σ. 294 - 317.

⁵⁵⁶Κ. Καραμανλής, *Επίλεκτα Κείμενα*. Τ. Λαμπρίας (επιμ.), Αθήνα, Μορφωτική Εστία, 1995, σ. 219.

της χώρας στην ΕΟΚ. Η δήλωση δεν αναφερόταν μόνο στις οικονομικές ή στρατηγικές παραμέτρους της ένταξης. Σε συμβολικό αλλά και ιδεολογικό επίπεδο, υπαινισσόταν τις διαφορές Ανατολής και Δύσης, προσθέτοντας και μια νέα διάσταση που συνεπαγόταν την αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού των παραδοσιακών δομών της ελληνικής κοινωνίας και κάτι ακόμα· την κατεύθυνση προς την οποία όφειλε να στραφεί ο εκσυγχρονισμός αυτός⁵⁵⁷.

Συνεπώς θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η δυναμική επανάκαμψη της Ελλάδας στο ολυμπιακό προσκήνιο τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, εξυπηρετούσε ταυτόχρονα και τις εσωτερικές αναγκαιότητες. Η χώρα έχοντας μπει σε μια νέα περίοδο, επεδίωκε την αποκατάσταση της διεθνούς της εικόνας, που είχε τρωθεί ύστερα από τα επτά χρόνια της δικτατορίας, και τη συμμετοχή της στο ευρωπαϊκό όραμα. Με την πρόταση της μόνιμης τέλεσης δήλωνε παρούσα στα διεθνή ολυμπιακά τεκταινόμενα, δείχνοντας έτσι ενεργή σε ζητήματα παγκόσμιου ενδιαφέροντος και ιδιαίτερης ελληνικής σημασίας. Τέσσερα χρόνια μετά, το 1980 ο Καραμανλής, πάλι ωθούμενος από τις διεθνείς συνθήκες που ανέκυπταν για τη ΔΟΕ, σε σχέση με τον κίνδυνο της οργανωμένης αποχής από τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Μόσχας, επαναφέρει την ιδέα της μόνιμης τέλεσης. Τη φορά αυτή η νέα του πρόταση -που υπεβλήθη στις 29 Ιανουαρίου 1980- επικεντρωνόταν στην προσφορά από την Ελλάδα στη ΔΟΕ, ενός μόνιμου, ουδέτερου και απαραβίαστου χώρου για την τέλεση των Αγώνων στην αρχαία Ολυμπία⁵⁵⁸. Η ηγεσία της

⁵⁵⁷Στη συγκεκριμένη εργασία αναλύονται τα βασικά σημεία, τα οποία χαρακτηρίζουν την ελληνική εθνική ταυτότητα. Αναφέρουμε επιλεκτικά: 1) η πρωταρχική αυτο - εικόνα των Ελλήνων είναι βαθιά ελληνοκεντρική, 2) οι Έλληνες κρατούν συμβολικά το μονοπώλιο της εκμετάλλευσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και 3) εκείνοι οι Έλληνες που δεν συντάσσονται αποκλειστικά με το εθνοκεντρικό μοντέλο πρέπει να απομονώνονται. Βλ. R. Panagiotopoulos, «Greeks in Europe: Antinomies in National Identities», στο περ. *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 15, No. 2, Oct. 1997, σ. 353, 355. Στο κεντρικό πάντως ζήτημα για τον προσδιορισμό της εθνικής αυτοσυστασίας, «Ανατολή ή Δύση», ο Κωνσταντίνος Δημαράς αναφέρεται στην ύπαρξη ενός ψυχολογικού προβλήματος. Για τον ίδιο τον Δημαρά, η Ελλάδα είναι Δύση, παρατηρεί ωστόσο ότι σε πολλές στιγμές μοιάζει «να θέλει την Ανατολή». Κ. Θ. Δημαράς και Ν. Σβορώνος, *Η μέθοδος της ιστορίας - Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια - Συνεντεύξεις με τους Σ. Πεσμαζόγλου και Ν. Αλιβιζάτο*, Αθήνα, Άγρας, 1995, σ. 63 - 64.

⁵⁵⁸Κ. Καραμανλής, «Η Ελλάδα στην Ευρώπη 1977-1980», στο *Αρχειό, Γεγονότα και Κείμενα*, τόμ. 11, Αθήνα, Εκδοτική, 1997, σ. 375-376. Η ανανεωμένη πρόταση Καραμανλή έγινε ευνοϊκά δεκτή από τον διεθνή Τύπο και υποστηρίχθηκε πολύ θερμά από προσωπικότητες διεθνούς κύρους, με χαρακτηριστικότερη την περίπτωση του προέδρου των ΗΠΑ, Jimmy Carter, ο οποίος στήριξε την πρόταση επιστροφής των Αγώνων στην Ελλάδα, μια στήριξη όμως που οφείλει να συνεκτιμηθεί σε σχέση με τη διαφανόμενη αποχή από τους Αγώνες της Μόσχας. Βλ. Albanidis, Barney, Choutas, *ό.π.*, σ. 33 - 35. Στην Ελλάδα λίγες ημέρες μετά την επαναφορά στο προσκήνιο της ιδέας γραφόταν στην Εφ. *Ριζοσπάστης*, ότι ο φιλοκυβερνητικός Τύπος και τα κρατικά μέσα μαζικής ενημέρωσης, προέβαλαν την πρόταση «σαν μια νέα 'μεγάλη ιδέα' στην οποία οφείλουν να συστρατευθούν λαός και πολιτικές δυνάμεις...Γίνεται, έτσι, πολύς

ΔΟΕ σημείωνε διακριτικά ότι έπρεπε να υπάρξει μέριμνα για την εξέταση της πρότασης, συστήνοντας ολιγομελή επιτροπή για το λόγο αυτό. Στη γενικόλογη αναφορά της συγκεκριμένης επιτροπής, η ΔΟΕ εκθείαζε την σημαντικότητα της πρότασης, δηλώνοντας ωστόσο, ότι θα αποτελούσε αντικείμενο βαθιάς μελέτης εν ευθέτω χρόνο⁵⁵⁹. Το 1984 οι κλυδωνισμοί λόγω μαζικής αποχής από τους Αγώνες του Λος Άντζελες επανέφεραν την ελληνική πρόταση⁵⁶⁰. Η ΔΟΕ απάντησε, ότι ήταν έτοιμη, να την μελετήσει από νομικής και οικονομοτεχνικής πλευράς και με τη συνδρομή βεβαίως της Ελλάδας. Έκτοτε ωστόσο ουδέποτε ασχολήθηκε ξανά με τη μελέτη της⁵⁶¹.

Από το τελευταίο τέταρτο του 20^{ου} αιώνα η Ελλάδα επανεμφανίζεται δυναμικά στο προσκήνιο της ολυμπιακής σκηνής. Στα μέσα της δεκαετίας του '70 ο Καραμανλής, ομνύοντας υπέρ της ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ, με τον ψυχροπολεμικό ανταγωνισμό να βρίσκεται στο ζενίθ του, παρεμβαίνει στα διεθνή ολυμπιακά πράγματα, προτείνοντας τη μόνιμη διεξαγωγή των Αγώνων στην Ελλάδα. Τη νομιμοποίηση να πράξει κάτι τέτοιο την αντλούσε από το ειδικό βάρος που διέθετε η Ελλάδα στο Ολυμπιακό Κίνημα,

λόγος για κάποια νέα 'μεγάλη εθνική επιδίωξη'. Α. Οικονομίδης, «Μιά νέα 'μεγάλη ιδέα'», Εφ. Ριζοσπάστης, 7.2.1980, σ. 3.

⁵⁵⁹Βλ. Ε. Αλμπανίδης, R. Barney, Ν. Χούτας, «Η μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα: Η πρόταση του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1980», στο περ. *Φιλελεύθερη Έμφαση*, τ.χ. 31, Απρ. – Μάιος - Ιούν. 2007, σ. 74 - 78. Να σημειωθεί σε σχέση με τη διεθνή απήχηση του αιτήματος, ότι τον Σεπτέμβριο του 1980, έπειτα από σχετική πρόταση στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο από τον γάλλο ακαδημαϊκό και μέλος του Συμβουλίου, Maurice Dryon, η εκπαιδευτική επιτροπή του Συμβουλίου υιοθέτησε την πρόταση μόνιμης εγκατάστασης των Αγώνων στην Ολυμπία. «Η Ευρώπη υπέρ της επιστροφής των Ολυμπιακών στην Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.9.1980, σ. 3.

⁵⁶⁰Ο Κ. Καραμανλής ως πρόεδρος της Δημοκρατίας σε δήλωσή του στο *Associated Press* στις 11 Μαΐου 1984, τόνισε: «Η πρόταση που υπέβαλα προ ετών και στην οποία επιμένω δεν υπαγορεύεται από εθνικιστικές ή ωφελμιστικές επιδιώξεις. Αποτελεί προσφορά προς την Ολυμπιακή Ιδέα. Και αποσκοπεί στην διάσωση του Ολυμπισμού, με τον οποίο συνδέεται η ελληνική παράδοση και έναντι του οποίου είναι φυσικό η Ελλάς, στην οποία γεννήθηκε ο θεσμός αυτός, να αισθάνεται ιδιαίτερη ευαισθησία», Προεδρία της Δημοκρατίας, *Οι Λόγοι του Κ. Καραμανλή*, Αθήνα, 1984, σ. 15 - 17.

⁵⁶¹Αλμπανίδης, Barney, Χούτας, *ό.π.*, σ. 80. Έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον τα λεχθέντα στην 1^η συνεδρίαση της Επιτροπής μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, η οποία είχε συσταθεί με σκοπό τη μελέτη του ζητήματος. Στη συνεδρίαση της, προήδρευσε ο Άγγελος Λεμπέσης που είχε αναλάβει και πρόεδρος της ΕΟΑ μετά τη δολοφονία του Αθανασιάδη από τη τρομοκρατική οργάνωση «17 Νοέμβρη». Σε αυτή τη συνεδρίαση ο κοσμήτορας της ΔΟΑ, Όττο Σίμιτσεκ, ανέφερε ότι η ιδέα ήταν άριστη αλλά δύσκολα υλοποιήσιμη. Συνέστησε τη δημιουργία ενός φακέλου στον οποίο θα παρουσιάζονταν στην ΔΟΕ τεχνικές λεπτομέρειες της πρότασης με τεκμηριωμένα επιχειρήματα, συμπληρώνοντας μάλιστα ότι υπήρχαν και άλλα κράτη που επιδίωκαν τη μόνιμη τέλεση των Αγώνων στη χώρα τους. Ο Αντώνης Τζίκας, αντιπρόεδρος της ΕΟΑ, διατύπωσε τις προτάσεις του σε έξι σημεία, ένα εκ των οποίων ήταν να μελετηθεί πως θα μπορούσε να υλοποιηθεί η διάθεση των χωρών της ΕΟΚ να συνεισφέρουν οικονομικά. Τέλος ο Λεμπέσης τόνισε ότι σύμφωνα με τα δεδομένα, η πρόταση αφορά τους Αγώνες μετά το 1996 και αυτό γιατί τη διοργάνωση του 1988 είχε αναλάβει η Νότια Κορέα, ενώ «για το 1992 υπάρχουν υποψηφιότητες της Γαλλίας και της Ισπανίας και για το 1996 της Ελλάδας». Αρχείο Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων, 1^η Συνεδρίαση Επιτροπής μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα, 30.5.1984, σ. 1 - 4.

έχοντας το ρόλο θεματοφύλακα του ολυμπιακού θεσμού, που έδειχνε σημεία παρακμής με άδηλη ακόμα και την επιβίωσή του.

4.2. Η «προϊστορία» της διεκδίκησης του 2004

Η ανανέωση του ελληνικού ενδιαφέροντος για τους Ολυμπιακούς Αγώνες, κατά τα πρώτα χρόνια της μεταπολίτευσης, συνδυάστηκε με την προώθηση της αναβάθμισης των αθλητικών της υποδομών. Όταν στις 7 Ιανουαρίου 1980 ο Καραμανλής θεμελίωσε το Ολυμπιακό Στάδιο της Αθήνας, στο οποίο το 1982 θα φιλοξενούνταν το Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα Κλασικού Αθλητισμού, τόνισε πως επρόκειτο περί σημαντικού έργου για τον ελληνικό αθλητισμό και πως η Ελλάδα θα ζητούσε να αναλάβει μια από τις προσεχείς Ολυμπιάδες, πιθανόν του 1996, όπως σχολίαζε χαρακτηριστικά η εφημερίδα το *Βήμα*, ώστε να γιορτασθεί η εκατονταετηρίδα των Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα⁵⁶².

Η όλη συζήτηση στην Ελλάδα, με εφιαλτήριο την πρόταση της μόνιμης τέλεσης και τον εορτασμό των 100 χρόνων από την αναβίωση των Αγώνων στην πρωτεύουσά της, συμπίπτει χρονικά με τη νέα εποχή, στην οποία εισήλθε το Ολυμπιακό Κίνημα, έχοντας στο τιμόνι του τον Juan Antonio Samaranch, που διαδέχθηκε το 1980 στην προεδρία της ΔΟΕ τον Killanin. Την επόμενη χρονιά στο 11^ο ολυμπιακό συνέδριο στο Μπάντεν – Μπάντεν, λήφθηκαν ιστορικές αποφάσεις για το μέλλον των Ολυμπιακών Αγώνων και του Ολυμπιακού Κινήματος. Χαρακτηριστικό της κρισιμότητας του συνεδρίου είναι ότι στην εναρκτήρια τελετή του, ο πρόεδρος της γερμανικής Ολυμπιακής Επιτροπής Willi Daume, δήλωσε χωρίς περιστροφές, ότι μια αποτυχία του θα είχε μοιραίες συνέπειες για τα επόμενα χρόνια. Σε ευθυγράμμιση με το γενικό θέμα του συνεδρίου, «ενωμένοι από τον αθλητισμό και για τον αθλητισμό», ο Samaranch στην καταληκτική του ομιλία, αφού πρώτα εκθείασε τη συμβολή των αθλητών στο συνέδριο, υπογράμμισε ότι το ζήτημα ήταν πλέον,

⁵⁶²Βλ. «Ο πρωθυπουργός θεμελίωσε το Ολυμπιακό στάδιο», Εφ. *Τα Νέα*, 8.1.1980, σ.19. Εγκαινιάζοντας το Ολυμπιακό Στάδιο, το οποίο αποπερατώθηκε μέσα σε 30 μήνες ο Καραμανλής ανέφερε σχετικά: «Την ανάγκη της δημιουργίας του Ολυμπιακού αυτού Κέντρου στην Αθήνα την επεσήμανα πριν από είκοσι και πλέον χρόνια. Γιατί έπρεπε η Ελλάς, που ανήγαγε τον αθλητισμό σε ιδεώδες, να ανακτήσει τη θέση που της ανήκει στην παγκόσμια αθλητική κίνηση. Γιατί έπρεπε να εξελιχθεί η χώρα μας σε κέντρο μεγάλων διεθνών συναντήσεων. Και τέλος, γιατί έπρεπε να ενισχύσει την πρότασή της για τον επαναπατρισμό των Ολυμπιακών Αγώνων στον τόπο που τους γέννησε». Καραμανλής, *Επίλεκτα Κείμενα*, Τ. Λαμπρίας (επιμ.), ό.π., σ. 348.

«να καταστήσουμε το διεθνές μας κίνημα μια αρμονική οντότητα στην οποία κάθε συντελεστής της, ενώ διατηρεί την αυτονομία του, θα έχει την θέση του, την δική του θέση»⁵⁶³.

Ο ίδιος ο Samaranch, που αποτιμά το συνέδριο του Μπάντεν – Μπάντεν, ως τον «ακρογωνιαίο λίθο» της μελλοντικής του πορείας, έθεσε σε συνάρτηση με τις αποφάσεις του, πέντε βασικούς στόχους στους οποίους προσηλώθηκε τα επόμενα χρόνια η ηγετική του δράση: α) τη σύσφιξη της ενότητας του Ολυμπιακού Κινήματος: ΔΟΕ, εθνικών ολυμπιακών επιτροπών (ΕΟΕπ), διεθνών ομοσπονδιών, αθλητών, β) την καταπολέμηση της χρήσης ουσιών, γ) την ενθάρρυνση της πολιτικής ενάντια στον ρατσισμό, δ) τη συμμετοχή των καλύτερων αθλητών στους Αγώνες, επαγγελματιών και ερασιτεχνών, ε) την ενίσχυση της γυναικείας παρουσίας στο Ολυμπιακό Κίνημα⁵⁶⁴.

Σε μία δύσκολη φάση για το Ολυμπιακό Κίνημα, ο Ισπανός πρόεδρος της ΔΟΕ, εκτιμούσε ότι η οικονομική του ανεξαρτησία και η πλήρης απεμπλοκή του από τις πολιτικές παρεμβάσεις, ήταν η μόνη λύση να ξεπεραστεί το τέλμα των αρχών της δεκαετίας του '80. Η οικονομική σωτηρία επήλθε με την αλλαγή συνολικά της πολιτικής της ΔΟΕ που βασίστηκε σε δύο στρατηγικές. Η πρώτη αφορούσε τα έσοδα από τα δικαιώματα αναμετάδοσης των Αγώνων και η δεύτερη την εκμετάλλευση του ολυμπιακού σήματος από τους χορηγούς τους. Αναφορικά με τον προβληματισμό που προκάλεσε στην ολυμπιακή οικογένεια η χρήση του ολυμπιακού φραντσάιζ για την εισροή εσόδων, ο Michael Payne, πρώτος διευθυντής του τμήματος μάρκετινγκ της ΔΟΕ εκφράζει την άποψη ότι υπήρχαν μόνο δύο λύσεις: «να δώσουμε επαγγελματικό χαρακτήρα στις Ολυμπιάδες ή να χάσουμε το παιχνίδι»⁵⁶⁵.

Για το νέο κεφάλαιο το οποίο άνοιξε στο Μπάντεν – Μπάντεν για το Ολυμπιακό Κίνημα με την προεδρία του Juan Antonio Samaranch, τα περισσότερα μέλη της ΔΟΕ επεφύλαξαν εγκωμιαστικά σχόλια. Ο Kim Un – Yong από τη Νότια Κορέα, η πρωτεύουσα της οποίας ανέλαβε τότε την ευθύνη διοργάνωσης των Αγώνων του 1988,

⁵⁶³Muller, *One hundred years of Olympic Congresses 1894 – 1994*, ό.π., σ. 179. Αναλυτικά για τις εργασίες και τις αποφάσεις του συνεδρίου του Μπάντεν – Μπάντεν, βλ. στο ίδιο, σ. 161 - 185. Για μια βαθύτερη κατανόηση της δομής του Ολυμπιακού κινήματος υπό το πρίσμα της διεθνούς αθλητικής διακυβέρνησης, με αναλυτική αναφορά στις εξουσίες και τη λειτουργία της ΔΟΕ, βλ. στο Thoma – Chalip, ό.π., σ. 21 – 48.

⁵⁶⁴Χ. Α. Σάμαρανκ, *21 χρόνια στην Προεδρία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*, Λ. Παλλαντίου (μτφ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2002, σ. 85 – 86.

⁵⁶⁵Πέιν, *Ολυμπιακό Χρυσάφι*, ό.π., σ. 34 – 37, 100 – 102.

σημειώνει ότι ο Ισπανός πρόεδρος της ΔΟΕ δεχόταν ότι ο αθλητισμός έπρεπε να προσαρμοστεί στις αλλαγές, αλλά πρέσβευε ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες όφειλαν να είναι υψηλής ποιότητας⁵⁶⁶. Σε σχέση με τη διεθνή πολιτική συνεργασιών που εγκαινίασε η ΔΟΕ, ο Louis Guirandou – N' Diaye από την Ακτή Ελεφαντοστού, αναφέρει με νόημα ότι ο Samaranch, «άνοιξε όλα τα παράθυρα», θέλοντας έτσι να υπογραμμίσει τον εξωστρεφή προσανατολισμό του⁵⁶⁷. Ένα άλλο ζήτημα που διαχειρίστηκε με την ανάληψη της προεδρίας της ΔΟΕ, ήταν η ελληνική πρόταση περί μόνιμης τέλεσης των Αγώνων. Στη συνεδρίαση του Μπάντεν – Μπάντεν στις 29 Σεπτεμβρίου 1981, το αίτημα συνάντησε την κατηγορηματική άρνηση της ΔΟΕ, με το σκεπτικό ότι όλες οι χώρες έχουν το δικαίωμα της διοργάνωσής τους⁵⁶⁸.

Στην Ελλάδα το διάστημα αυτό η προσοχή ήταν στραμμένη στις εκλογές της 18^{ης} Οκτωβρίου 1981, ένα γεγονός - ορόσημο για τη σύγχρονη ιστορία της χώρας. Ο Ανδρέας Παπανδρέου, καθηγητής Οικονομικών, συνέλαβε τα αιτήματα της εποχής, κάνοντας επιτακτικά λόγο για «Αλλαγή», οδηγώντας το ΠΑΣΟΚ, το κόμμα που ίδρυσε την 3^η Σεπτεμβρίου 1974, σε επτά μόλις χρόνια στην εξουσία⁵⁶⁹. Το νεαρό σοσιαλιστικό κόμμα που προβαλόταν ως κίνημα έκφρασης των «μη προνομιούχων» Ελλήνων, μετάβαλε το πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό κλίμα στη χώρα. Στην πρώτη κυβερνητική του θητεία διευρύνθηκαν τα κοινωνικά δικαιώματα και οι δημοκρατικές ελευθερίες και επίσης επιλύθηκαν ζητήματα, τα οποία συνιστούσαν αναχρονισμούς. Ζητούμενο εντούτοις παρέμεινε η ανοδική πορεία της οικονομίας, που διατηρήθηκε στάσιμη⁵⁷⁰.

Στο τεταμένο πολιτικό κλίμα των μέσων της δεκαετίας του 1980 δύο ήταν τα κυρίαρχα ζητήματα που αποσπούσαν ευρεία πολιτική συναίνεση: η επιστροφή των

⁵⁶⁶U. – Y. Kim, *The Greatest Olympics - From Baden-Baden to Seoul*, Seoul, YBM, 1990, σ. 28.

⁵⁶⁷Guttman, *The Olympics*, ό.π., σ. 172.

⁵⁶⁸Σάμαρανκ, ό.π., σ. 33. Στις αρχές Ιουλίου του 1984 ο Samaranch συναντήθηκε με τον Καραμανλή στην Αθήνα με αντικείμενο την πρόταση μόνιμης τέλεσης. Μετά την συνάντησή τους ο Καραμανλής δήλωσε: «Φοβούμαι ότι αυτή θα είναι η τελευταία ευκαιρία που μας δίδεται για να εξυγιάνουμε και να διασώσουμε το μοναδικό και αιωνόβιο αυτό θεσμό... Η ευθύνη για την τύχη της προσφοράς αυτής, ανήκει πλέον σε εκείνους που είναι υπεύθυνοι και για την τύχη του Ολυμπισμού». Βλ. «Υποσχέσεις Σάμαρανκ», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.1984, σ. 16.

⁵⁶⁹Έχει σημειωθεί ότι οι διαδικασίες που οδήγησαν στην κυβερνητική αλλαγή του 1981 και οι διεργασίες και ανακατατάξεις που ακολούθησαν, είναι έκφραση της συμπύκνωσης, προς τα τέλη της δεκαετίας του 1970, όλων εκείνων των αντιθέσεων του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού από το τέλος του εμφυλίου πολέμου μέχρι την αρχή της δεκαετίας του '80. Αλ. - Απ. Κύρτσης, «Πολιτική νομιμοποίηση και οικονομικός εκσυγχρονισμός», στο Η. Κατσούλης, Τ. Γιαννίτσης, Π. Καζάκος (επιμ.), *Η Ελλάδα προς το 2000. Πολιτική και κοινωνία οικονομία και εξωτερικές σχέσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 27.

⁵⁷⁰Βλ. Χ. Λυριντζής, «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, 1981-1990», στο ΙΕΕ, τόμ. ΙΣΤ', ό.π., σ. 350 - 359.

γλυπτών του Παρθενώνα από το Βρετανικό Μουσείο και η φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων του 1996. Δηλωτικό της πολιτικής ομοφωνίας είναι ότι η απόφαση διεκδίκησης της διοργάνωσης του χρυσού ιωβηλαίου, ελήφθη με κάθε επισημότητα στις 14 Απριλίου 1986 από τη Βουλή με μεγάλη πλειοψηφία, -αν και η επικρατούσα οδός στις περιπτώσεις αυτές έχει ως αφετηρία της τις Εθνικές Ολυμπιακές Επιτροπές-, έπειτα από πρόταση του πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου και της υπουργού πολιτισμού Μελίνας Μερκούρη. Την επομένη ο Παπανδρέου μιλώντας σε εκδήλωση για τον εορτασμό των 90 χρόνων από την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων, παρουσία του Samaranch, αφού εξέφρασε τη στήριξή του στην πρόταση της μόνιμης διεξαγωγής τους στην Ελλάδα προς όφελος του θεσμού, τόνισε αναφορικά με την υποψηφιότητα του 1996: «Πιστεύω ότι η Ελλάδα δικαιούται ν' αναμένει αυτή την τιμή»⁵⁷¹.

Η αντίληψη εντούτοις περί δικαιωματικής ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα, ενείχε σοβαρούς κινδύνους για την επιτυχή έκβαση της υποψηφιότητας, πράγμα το οποίο επισημάνθηκε από την αρχή της υπόθεσης⁵⁷². Ο Κλεάνθης Παλαιολόγος υπέρμαχος του ανόθευτου ολυμπιακού πνεύματος, προέβαλε τις έντονες αντιρρήσεις του στην απόφαση να διεκδικήσει η Ελλάδα τους Αγώνες του 1996, πιστεύοντας ότι προτού συμπληρώσουν 100 χρόνια ζωής, είχαν χάσει το ηθικό τους κύρος⁵⁷³. Ο Μιχάλης Παπαγιαννάκης, με τη

⁵⁷¹ «Δικαίωμα και διπλωματία», Εφ. *Το Βήμα*, 20.4.1986, σ. 55. Η διευρυμένη πλειοψηφία με την οποία αποφασίστηκε από τη Βουλή η διεκδίκηση των Αγώνων του 1996, προβλήθηκε εμφατικά στον Φάκελο Υποψηφιότητας της Αθήνας, ως ισχυρή απόδειξη του βαθμού δέσμευσης της ελληνικής Πολιτείας έναντι της ΔΟΕ. Βλ. Athens 1996 Candidate City, *Answers to the I.O.C. Questionnaires (2)*, Athens, 1987, σ. 5. Αναφορικά με την ομόθυμη πολιτική στήριξη των Αγώνων έχει υποστηριχθεί ότι υπήρξε μια άκριτη, απερισκεπτη, υποκριτική και επικίνδυνη απόφαση για το πολιτικό μέλλον της χώρας, βλ. στο Κ. Ηράντος, *Αθλητισμός και Κοινωνία. Η πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού της κλασικής και σύγχρονης εποχής*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1990, σ. 221. Πρέπει να σημειωθεί, ότι από τις πολιτικές δυνάμεις, τόσο το ΚΚΕ, όσο και η Ελληνική Αριστερά (Ε.ΑΡ.), προέβαλλαν αντίλογο στην υποψηφιότητα της Αθήνας. Σε ειδική μάλιστα έκδοση της επιτροπής του ΚΚΕ καθίστατο γνωστή η συνολική του προσέγγιση (πολιτική, οικονομική, περιβαλλοντική, αναπτυξιακή, αθλητική) για το ζήτημα. Βλ. αναλυτικά, *Ολυμπιάδα Αθήνα '96. Μια πρόκριση-πρόκληση. Η πρόταση της Επιτροπής του ΚΚΕ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες '96*, Αθήνα, «Σύγχρονη εποχή», 1990, σ. 12.

⁵⁷² Βλ. Π. Ν. Λινάρδος, «Σκληρή η μάχη», Εφ. *Το Βήμα*, 19.10.1986, σ. 46. Σε σχέση με την αντίληψη περί δικαιωματικής ανάθεσης, ο υφυπουργός Αθλητισμού, Σήφης Βαλυράκης, κατά την εισηγητική του ομιλία στην 8^η ευρωπαϊκή συνδιάσκεψη Αθλητισμού στην Αθήνα, σημείωνε ότι η ελληνική πρόταση διεκδίκησης των Αγώνων του 1996, δεν συνδεόταν με στείρους ιστορικούς λόγους, αλλά πήγαζε από τη βαθιά πίστη για αναβάπτιση του μηνύματος τους, μια άποψη την οποία ασπάζοταν και ο Sebastian Coe, βρετανός ολυμπιονίκης του στίβου. Μ. Μαυρομάτης, «'Σας ανήκει'», Εφ. *Τα Νέα*, 29.9.1987, σ. 57.

⁵⁷³ Κ. Παλαιολόγος, «Μήπως φτάσαμε στην παρακμή;», Εφ. *Τα Νέα*, 17.11.1986, σ. 51. Ο Κ. Παλαιολόγος, επίτιμος διευθυντής της Εθνικής Ακαδημίας Σωματικής Αγωγής (ΕΑΣΑ) και αντιπρόεδρος της ΔΟΑ, εξακολούθησε με άρθρα του στον Τύπο να εκθέτει τις αντιρρήσεις του για την πρόταση διεκδίκησης των Αγώνων του 1996, εξαιτίας ακριβώς της μορφής που είχαν προσλάβει. Βλ. «Αιχμές κατά ΔΟΕ και

νηφαλιότητα που τον διέκρινε, εξέφραζε την αντίθεσή του στο εγχείρημα. Εστιάζοντας στον προϋπολογισμό των δαπανών για τους Αγώνες που ανερχόταν σε 3 - 3,5 δισ. δολάρια (400 - 450 δισ. δραχμές), σημείωνε ότι τα «μεγάλα έργα» ισοδυναμούσαν με αύξηση του εξωτερικού χρέους της χώρας και των εισαγωγών σε ετήσια βάση⁵⁷⁴.

Σε αυτή ωστόσο τη χρονική φάση, η «Χρυσή Ολυμπιάδα» της Αθήνας έδειχνε να εξελίσσεται στη μεγαλύτερη μεταπολεμική «ελληνική φιλοδοξία», γεγονός το οποίο εδράζονταν στην άποψη ότι η ΔΟΕ δε θα μπορούσε να αρνηθεί τους Αγώνες του 1996 στην Αθήνα. Όσοι εναντιώνονταν στην υποψηφιότητα αντέτειναν πως πρόκειται για «εθνική αυταπάτη»⁵⁷⁵.

Ο Λάμπης Νικολάου, πρόεδρος της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων (ΕΟΑ) και μέλος της ΔΟΕ, σε συνέντευξή του στα *Νέα* χαρακτήριζε την Ολυμπιάδα πανεθνικό θέμα, προσθέτοντας ακόμα, ότι η ευθύνη διοργάνωσης των Μεσογειακών Αγώνων του 1991 στην Αθήνα ήταν ο προπομπός των Αγώνων του 1996, εφόσον ήταν ο μοναδικός τρόπος, ώστε να επισπευσθούν τα αναγκαία ολυμπιακά έργα, με πρώτο το Ολυμπιακό Αθλητικό Κέντρο Αθηνών (ΟΑΚΑ). Σε ερώτηση για το κόστος των προγραμματισμένων έργων, ο Νικολάου απαντούσε, ότι έως εκείνη τη στιγμή δεν είχε στη διάθεσή του τεκμηριωμένα στοιχεία, τα οποία άλλωστε και ζητούσε να εξετάσει ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας Κώστας Σημίτης⁵⁷⁶.

Το 1985 μετά την επανεπιβεβαίωση της λαϊκής εντολής, το ΠΑΣΟΚ επιχειρούσε στροφή στη χάραξη της οικονομικής του πολιτικής, αποβλέποντας στον περιορισμό των

ΣΕΓΑΣ», Εφ. *Τα Νέα*, 18.11.1986, σ. 43 και «Από τον Σπύρο Λούη στον μανάτζερ του '90», Εφ. *Τα Νέα*, 25.11.1989, σ. 26.

⁵⁷⁴Οποιαδήποτε πρόσθετη επιβάρυνση έμοιαζε να είναι, σύμφωνα με τον Παπαγιαννάκη, αδιανόητη δεδομένης της προβληματικής κατάστασης της ελληνικής οικονομίας και της αμφίβολης αποδοτικότητας της ολυμπιακής διοργάνωσης. Στο κυριότερο αναπτυξιακό εγχείρημα υπέρ των Αγώνων, σύμφωνα με το οποίο η προοπτική τους θα ανάγκαζε την Ελλάδα να εκσυγχρονιστεί, αντιτασσόταν: «αν ξέρουμε ότι πρέπει 'να εκσυγχρονιστούμε', είναι ανάγκη να μας 'αναγκάσουνε'; Και άραγε μόνο αυτές οι επιλογές επιβάλλονται από τον 'εκσυγχρονισμό', κι αυτές ως 'αυτονόητες'; Κάτι τέτοια αυτονόητα μάλλον είναι αναχρονιστικά...». Βλ. Παπαγιαννάκης, «Ολυμπιακοί; Όχι, ευχαριστώ...», Εφ. *Το Βήμα*, 10.4.1988, σ. 31. Σε νεότερο άρθρο ο Παπαγιαννάκης αναπτύσσοντας τα επιχειρήματά του ενάντια στη «φαραωνικού» τύπου πρωτοβουλία, όπως χαρακτήριζε την διεκδίκηση των Αγώνων του 1996, εστίαζε στην παντελή απουσία σχετικού δημόσιου διαλόγου, στο «Μη αυτονόητες αποφάσεις», Εφ. *Το Βήμα*, 6.8.1989, σ. 10.

⁵⁷⁵Γ. Λακόπουλος, «Μια Μελίνα δεν μας...σώζει!», Εφ. *Το Βήμα*, 10.4.1988, σ. 31. Ο Γιάγκος Ανδρεάδης αναλύοντας τη διαχείριση του ελληνικού παρελθόντος και ειδικά την αντιπαράθεση πολλών απόψεων για τη διαχείριση αυτή, αναφέρεται στην Ελλάδα του 1988 και στις ετοιμασίες για την Ολυμπιάδα του 1996 σημειώνοντας ακροθιγώς, ότι το εγχείρημα αντιμετωπίζει ευκαιριακά τις πολιτικές, πολεοδομικές, οικονομικές και οικολογικές επιπτώσεις. Γ. Ανδρεάδης, *Τα Παιδιά της Αντιγόνης. Μνήμη και Ιδεολογία στην Νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1989, σ. 15.

⁵⁷⁶Α. Νικολάου, Συνέντευξη στον Β. Κουκούλογλου, «Χρόνος και χρήμα», Εφ. *Τα Νέα*, 25.9.1987, σ. 51.

ελλειμμάτων του δημοσίου τομέα, καθώς και του ισοζυγίου πληρωμών. Η εφαρμογή του σταθεροποιητικού οικονομικού προγράμματος, σηματοδοτήθηκε με την αντικατάσταση του υπουργού Εθνικής Οικονομίας Γεράσιμου Αρσένη από τον Κ. Σημίτη. Τα περιοριστικά μέτρα του προγράμματος, εν μέσω κοινωνικών αντιδράσεων, χαλάρωσαν το 1987 και ο Σημίτης εξωθήθηκε σε παραίτηση⁵⁷⁷.

Στις 29 Ιουνίου 1988 στη Στοά του Αττάλου, στον αρχαιολογικό χώρο της Αρχαίας Αγοράς της Αθήνας, ο Ανδρέας Παπανδρέου ανήγγειλε επίσημα την υποψηφιότητα της ελληνικής πρωτεύουσας, δίνοντας το στίγμα της:

«φιλοδοξία μας είναι οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας να είναι η ολυμπιάδα της Ειρήνης και του Πολιτισμού, όχι μια απλή επετειακή τελετή αλλά ένα ξεχωριστό ορόσημο»⁵⁷⁸.

Είναι γεγονός ότι στη μεταπολεμική εποχή οι Ολυμπιακοί Αγώνες αναδείχθηκαν στη μεγαλύτερη διοργάνωση του πλανήτη, η οποία είχε τεράστιες επιπτώσεις στο μέλλον των πόλεων -σε ένα βαθμό και των χωρών- που τους αναλαμβάνουν, καθώς πρόκειται για ένα σύνθετο γεγονός με διαστάσεις πολιτιστικές, πολιτικές, οικονομικές, τεχνολογικές, κοινωνικές με αθλητικό υπόβαθρο⁵⁷⁹. Εκτός όμως του ότι προσδίδουν γόητρο και διεθνή αναγνώριση στην πόλη και τη χώρα τέλεσής τους, συνιστούν από

⁵⁷⁷Βλ. Λυριντζής, *ό.π.*, σ. 359. Έχει σημειωθεί ότι το 1985 τερματίστηκε και στην Ελλάδα το παράδειγμα οικονομικής-δημοσιονομικής πολιτικής που βασιζόταν στην «κεϋνσιανή ορθοδοξία» και στον εκτεταμένο κρατικό παρεμβατισμό. Η αντικατάστασή του συντελέστηκε βαθμιαία από τη «φιλελεύθερη ορθοδοξία», στο Γ. Βούλγαρης, *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, Πόλις, 2008, σ. 14. Πάντως ο πρώην πρωθυπουργός Γεώργιος Ράλλης, αντίπαλος του Παπανδρέου στις εκλογές του 1981, αναφέρει ότι «αν δεν εφαρμόζοταν η πολιτική λιτότητας του Υπουργού Εθνικής Οικονομίας Σημίτη, ο οποίος για να διασώσει τις ιδιωτικές επιχειρήσεις από πλήρη χρεοκοπία, αναγκάστηκε να 'παγώσει' για μία διετία τα εισοδήματα των εργατών», η οικονομική πολιτική του ΠΑΣΟΚ θα ήταν καταστρεπτικότερη. Γ. Ι. Ράλλης, *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989 - Αποκαλυπτικές μαρτυρίες για κρίσιμες στιγμές της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ζωής*, Π. Β. Πετρίδης (επιμ.), Αθήνα, Προσκήνιο, 1990, σ. 298.

⁵⁷⁸Η επίσημη αναγγελία της ελληνικής υποψηφιότητας συνοδεύθηκε από την τοποθέτηση του θεμέλιου λίθου την επομένη των μεγάλων συμπληρωματικών έργων του ΟΑΚΑ (ποδηλατοδρόμιο, κολυμβητικό κέντρο, κλειστό γυμναστήριο, κέντρο Τύπου). Η θεμελίωση έγινε από την Μερκούρη και τον Samaranch, στο Γ. Ρουσάκης, «Και τώρα δουλειά έως το 1996», *Εφ. Το Βήμα*, 3.7.1988, σ. 69.

⁵⁷⁹Π. Συναδινός, «Η ολυμπιακή εμπειρία των τεσσάρων πόλεων (Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϊ, Βαρκελώνη) - Η περίπτωση της Αθήνας», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϊ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1.

μόνοι τους οικονομική πηγή, ωθώντας πολλές πόλεις ανά τον κόσμο να συμμετάσχουν στον ανταγωνισμό για τη διεκδίκηση της διοργάνωσης⁵⁸⁰.

Το βασικό εκφραστικό μέσο το οποίο αποτυπώνει τις προτάσεις μιας υποψήφιας πόλης είναι ο Φάκελος της Υποψηφιότητας. Ένας πλήρης και ολοκληρωμένος Φάκελος υποχρεώνει τους εμπλεκόμενους στην εφαρμογή του δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς, να βαθμολογήσουν το βαθμό της λειτουργικής και οργανωτικής τους ετοιμότητας⁵⁸¹. Την εκπόνηση του Φακέλου Υποψηφιότητας της Αθήνας ανέλαβε ο διεθνώς καταξιωμένος αρχιτέκτονας - πολεοδόμος Γεώργιος Κανδύλης⁵⁸², ο οποίος και παρέδωσε τον Σεπτέμβριο του 1988 έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό της Αθήνας του 1996. Ο υπουργός Παιδείας Γιώργος Παπανδρέου, στον οποίο είχαν ανατεθεί οι αρμοδιότητες της Ολυμπιάδας, και ήταν αυτός που είχε πείσει τον Κανδύλη να μετάσχει στην προσπάθεια ανάληψής της, τόνιζε ότι, «η Ολυμπιάδα του 1996 δεν είναι απλώς υπόθεση γοήτρου, θα σηματοδοτήσει την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη της χώρας»⁵⁸³.

Προς αυτή την κατεύθυνση εύλογα αναγνωριζόταν ότι η πολυπόθητη ανάληψη και στη συνέχεια η επιτυχής διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, εκτός από την τεχνική και οικονομική τους πλευρά καθώς και της διαφήμισης και προβολής, ήταν δυνατή υπό δύο προϋποθέσεις: α) να υπάρχουν οι επενδύσεις υποδομής που είχαν ήδη ενταχθεί και δρομολογηθεί, ανεξάρτητα από την υποψηφιότητα της Αθήνας σε αναπτυξιακά προγράμματα, όπως π.χ. το σχέδιο Περιφερειακής Ανάπτυξης 1989 - 1993 και β) να τηρηθούν οι δεσμεύσεις τις οποίες η χώρα είχε αναλάβει έναντι της ΕΟΚ για

⁵⁸⁰G. Andranovich, M. J. Burbank, C. H. Heying, «Olympic Cities: Lessons Learned from Mega-Event Politics», στο περ. *Journal of Urban Affairs*, Vol. 23, No. 2., 2001, σ. 113 - 131. Στην εξέλιξη της σχέσης μεταξύ της φιλοξενούσας πόλης και των Αγώνων έχουν αναγνωριστεί επτά κύριες φάσεις: 1896 – 1906, 1908 – 1936, 1948 – 1956, 1960 – 1976, 1980 -1984, 1988 – 1996, 2000 - . Βλ. αναλυτικά, στο Gold & Gold, *Athens to Athens: the Summer Olympics, 1896 – 2004*, ό.π., σ. 17 – 19.

⁵⁸¹Π. Συναδινός, *Ο αγώνας μιας πόλης - Γενική επισκόπηση των Ολυμπιακών Αγώνων στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού των μεγάλων πόλεων - Η περίπτωση της Αθήνας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004, σ. 175 - 176. Ο συγγραφέας του βιβλίου, μέλος της επιτελικής ομάδας των Φακέλων Υποψηφιότητας της Αθήνας (1996, 2004), καταθέτει συγκεκριμένες παρατηρήσεις για τους στόχους και τους περιορισμούς των προτάσεων και των προτύπων ενός Φακέλου, στο ίδιο, σ. 175 - 182.

⁵⁸²Για μια ευσύνοπτη παρουσίαση των απόψεων του Γ. Κανδύλη αναφορικά με την υποψηφιότητα της Αθήνας, με έμφαση στο «τι θέλει» η Ελλάδα από τους Ολυμπιακούς Αγώνες και «τι προσφέρει», βλ. στο Γιώργος Κανδύλης «Η Ολυμπιάδα του πολιτισμού σαν συνέντευξη», *Το Πνεύμα και το Σώμα. Η αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας 19^{ος} - 20^{ος} Αιώνας*, Αθήνα, ΥΠΠΟ - Μουσείο Μπενάκη, 1989, σ. 42.

⁵⁸³Γ. Λακόπουλος, «Η Αθήνα του 1996», Εφ. *Το Βήμα*, 2.7.1989, σ. 35.

την προσαρμογή της ελληνικής οικονομίας και την αντιμετώπιση των μακροοικονομικών της ανισορροπιών⁵⁸⁴.

Η υποψηφιότητα της Αθήνας, παρουσιάστηκε για πρώτη φορά, τον Σεπτέμβριο του 1988 στη Σεούλ, στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΔΟΕ. Η ελληνική αντιπροσωπεία προσπάθησε να πείσει πως ήταν «ηθικό χρέος» της ΔΟΕ, να υπερψηφισθεί η Αθήνα⁵⁸⁵. Στην κούρσα της διεκδίκησης βρίσκονταν πέντε ακόμα υποψήφιες πόλεις: η Μελβούρνη, η Ατλάντα, το Τορόντο, το Μάντσεστερ και το Βελιγράδι⁵⁸⁶. Μεγάλο μειονέκτημα για την ελληνική υποψηφιότητα αποδείχθηκε η πολιτική αστάθεια στη χώρα, ενδεικτική της οποίας υπήρξε η διεξαγωγή τριών διαδοχικών εκλογικών αναμετρήσεων (1989 - 1990), που συνέπεσαν με το διάστημα στο οποίο η υποψηφιότητα της Αθήνας βρισκόταν στη φάση αξιολόγησης από τις αρμόδιες επιτροπές της ΔΟΕ⁵⁸⁷. Η δύσμενης εκείνη συγκυρία δεν αγνοήθηκε στην κριτική που ασκήθηκε από τον ελληνικό Τύπο⁵⁸⁸. Στην τρίτη πάντως εκλογική αναμέτρηση μέσα σε δέκα μήνες, τον Απρίλιο του 1990, στην πρωθυπουργία

⁵⁸⁴Ν. Στερεόπουλος, «Το Σχέδιο – Πρόταση για την υποψηφιότητα των Ολυμπιακών Αγώνων, που δεν έχει αρκετές ελπίδες», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 25.1.1990, σ. 63 - 67. Σε συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου τον Ιούλιο του 1989 υπό την προεδρία του πρωθυπουργού Τζαννή Τζαννετάκη που είχε ως αντικείμενο το ζήτημα της ελληνικής υποψηφιότητας για τους Αγώνες του 1996 εγκρίθηκαν ομόφωνα: α) το Σχέδιο-πρόταση του Φακέλου Υποψηφιότητας Αθήνα '96 που περιελάμβανε έργα, παρεμβάσεις και μέτρα που σχετίζονταν αποκλειστικά με τη διεξαγωγή τους, β) η υλοποίηση των έργων που αποτελούσαν απαραίτητες προϋποθέσεις για τη τέλεση των Αγώνων, γ) η κατά προτεραιότητα υλοποίηση έργων που αποτελούσαν επιθυμητές προϋποθέσεις της διεξαγωγής. Μ. Μαυρομάτης, «Ομόφωνη απόφαση», Εφ. *Τα Νέα*, 21.7.1989, σ. 51.

⁵⁸⁵Μ. Μαυρομάτης, «Καλημέρα Σεούλ!» Εφ. *Το Βήμα*, 11.9.1988, σ. 78. Στην πορεία συστάθηκε διά νόμου ο «Οργανισμός Υποψηφιότητας Ολυμπιακών Αγώνων - Αθήνα '96», με σκοπό τη διεκδίκηση των Αγώνων και την οργάνωσή τους σε περίπτωση ανάληψης. Πρόεδρος του Οργανισμού τοποθετήθηκε ο Σ. Μεταξάς με αντιπρόεδρο τον Λ. Κυριακόπουλο και μέλη του διοικητικού συμβουλίου οι Γ. Ανδρεάδης, Λ. Νικολάου, Δ. Διαθεσόπουλος, Γ. Κανδύλης, Γ. Τριανταφυλλίδης και Κ. Λιάσκας. Ο Φάκελος της Αθήνας κατατέθηκε στη Λωζάνη στις 31 Ιανουαρίου 1990. Βλ. στο «Τι λέει το νομοσχέδιο για τη 'Χρυσή Ολυμπιάδα'», Εφ. *Τα Νέα*, 29.7.1989, σ. 34, Μ. Μαυρομάτης, «Λωζάνη – Τόκιο – Αθήνα '96», Εφ. *Το Βήμα*, 4.2.1990, σ. 77.

⁵⁸⁶«Οι '6' δέχτηκαν τους όρους», Εφ. *Τα Νέα*, 6.12.1989, σ. 60.

⁵⁸⁷Μ. Μαυρομάτης, «Προβάδισμα στην Αθήνα», Εφ. *Τα Νέα*, 28.8.1989, σ. 59. Παράγωγο του κλίματος της πολιτικής αστάθειας υπήρξε η έντονη εκδήλωση προσωπικών αντιθέσεων και διαφωνιών μεταξύ των εμπλεκόμενων προσώπων και φορέων με σκοπό τον έλεγχο στην επόμενη φάση της διοργάνωσης. Βλ. Γ. Λακόπουλος, «Καβγάδες στο Μέγαρο Σταθάτου», Εφ. *Το Βήμα*, 17.6.1990, σ. 46, Δ. Δοντάς, «Στην τελική ευθεία για το Τόκιο», Εφ. *Το Βήμα*, 29.7.1990, σ. 36.

⁵⁸⁸Είναι αντιπροσωπευτικό το απόσπασμα του επόμενου άρθρου: «Είναι λυπηρό όταν υπάρχουν τόσο μεγάλα προβλήματα, ν' ασχολούμεθα με φιέστες και με έργα βιτρίνας τη στιγμή μάλιστα που δεν έχουμε δεκάρα τσακιστή και ζητάμε συνέχεια δανεικά για να ζήσουμε..Μα είμαστε όντως τόσο ανόητος Λαός;». Κ. Σπανός, «Αν, ό μη γένοιτο, μας ανατεθεί η Ολυμπιάδα...», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 2.8.1990, σ. 37. Στη μελέτη στην οποία στηρίχθηκε το οικονομικό σκέλος του Φακέλου, το οποίο εκπονήθηκε από την ιδιωτική εταιρεία ΟΡΚΟ ΕΠΕ, τη διεύθυνση της οποίας είχε η πρώην διευθύντρια του ΚΕΠΕ Λούκα Κατσέλη, εκφράζονταν αισιόδοξες εκτιμήσεις για την πορεία της οικονομίας παρότι υπήρχαν αρνητικές προβλέψεις για την εισροή κρατικών εσόδων έως το 1994. Σ. Χαϊκάλης, «Τα 'θολά' οικονομικά της Χρυσής Ολυμπιάδας», Εφ. *Το Βήμα*, 4.3.1990, σ. 50.

ανήλθε ο Κωνσταντίνος Μητσοτάκης, ο οποίος όμως σχημάτισε μια οριακά αυτοδύναμη κυβέρνηση, που μάλιστα θα καλούνταν άμεσα να μεταρρυθμίσει τα δημόσια οικονομικά της χώρας. Σε διαφορετική περίπτωση η Ελλάδα διέτρεχε τον υπαρκτό κίνδυνο να αποκλειστεί από τη διαδικασία της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁵⁸⁹.

Σημειώνεται ότι το συνολικό κόστος της ολυμπιακής διοργάνωσης υπολογιζόταν σε 3 δισ. δολάρια, ενώ τόσο ακριβώς προβλεπόταν να είναι και το κέρδος. Η Αθήνα έναντι των συνυποψήφιων της έπρεπε να πείσει για τη δυνατότητα εκτέλεσης των αναγκαίων έργων για τους Αγώνες και των μεγάλων έργων υποδομής, το αίσθημα ασφάλειας, τις συνθήκες πολιτικής σταθερότητας, την οικονομική ευρωστία, την καθαρή ατμόσφαιρα και τις καλές συγκοινωνίες. Εάν δεν έπειθε για όλα αυτά, τότε το όνειρο της διοργάνωσης θα έμενε μακρινό, με δεδομένο ότι τους Αγώνες του 2000 διεκδικούσε το Βερολίνο και του 2004 το Πεκίνο⁵⁹⁰. Το πνεύμα αυτό οδήγησε τον πρόεδρο του Οργανισμού «Αθήνα '96», Σπύρο Μεταξά, να δηλώσει ότι, «αν αποτύχουμε, δεν πρόκειται να είμαστε ξανά υποψήφιοι στις προσεχείς Ολυμπιάδες»⁵⁹¹.

Δείγμα της αποφασιστικότητας την οποία ήθελε να εκπέμψει η ελληνική πλευρά, είναι το γεγονός ότι στην πολύ μεγάλη σε αριθμό αποστολή που ταξίδεψε έως το Τόκιο, τον Σεπτέμβριο του 1990, συμμετείχε και πολυμελής κυβερνητική αντιπροσωπεία με επικεφαλής τον ίδιο τον πρωθυπουργό Κωνσταντίνο Μητσοτάκη. Κρίσιμη παράμετρος της επιτυχίας της ελληνικής υποψηφιότητας ήταν να πεισθούν τα μέλη της ΔΟΕ, σχετικά με το πώς θα χρηματοδοτούσε η χώρα τον προϋπολογισμό της ολυμπιακής διοργάνωσης. Ο Μητσοτάκης είχε δεσμευθεί προσωπικά με επιστολή του στη ΔΟΕ, ενώ κάτι ανάλογο είχε αρνηθεί να πράξει ο προκάτοχός του, πρωθυπουργός της Οικουμενικής κυβέρνησης (1989–1990), Ξενοφώντας Ζολώτας, διότι «η χώρα δεν διέρχεται περίοδο οικονομικής ευφορίας»⁵⁹².

⁵⁸⁹D. Close, *Ελλάδα 1945-2004. Πολιτική Κοινωνία Οικονομία*, Γ. Μερτίκας (μτφ.), Σ. Μαρκέτος (επιμ. - επιστημ. θεώρηση), Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σ. 361.

⁵⁹⁰Α. Λαγός, «Έχουν και οι άλλοι κουσούρια», Εφ. *Το Βήμα*, 28.1.1990, σ. 76.

⁵⁹¹Δ. Δοντάς, «Η μεγάλη πορεία προς το Τόκιο», Εφ. *Το Βήμα*, 9.9.1990, σ. 43.

⁵⁹²Σ. Χαϊκάλης, «Ολυμπιακά...βάσανα», Εφ. *Το Βήμα*, 16.9.1990, σ. 47. Ο Ζολώτας δικαιολογημένα προέβη σ' αυτές τις διαπιστώσεις, αφού τον Μάρτιο του 1990 είχε γίνει αποδέκτης της επιστολής του Jacques Delors, προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, με θέμα την κακή δημοσιονομική κατάσταση της Ελλάδας. Ι. Παλαιοκρασάς (επιμ.), *Μπροστά από την εποχή της - Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας 1990-1993*, Αθήνα, Εστία, 2013, σ. 3.

Την παραμονή της ψηφοφορίας ανάδειξης της διοργανώτριας πόλης των Αγώνων του 1996, μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας δήλωναν σε συνεντεύξεις τους αισιόδοξα για το αποτέλεσμα⁵⁹³. Η 18^η Σεπτεμβρίου 1990, ημέρα της ψηφοφορίας, προαναγγελόταν στον ελληνικό Τύπο ως ένα «Ραντεβού με την Ιστορία»⁵⁹⁴.

Η Ατλάντα υπερίσχυσε της Αθήνας στον πέμπτο γύρο της ψηφοφορίας των 96 μελών της ΔΟΕ, με 51 ψήφους έναντι 35. Ο Μητσοτάκης, με την παροιμιώδη ψυχραιμία που τον διέκρινε, μετά από την αναγγελία του αρνητικού αποτελέσματος για την Αθήνα, δήλωσε: «αν πρέπει να βγάλω κάποιο συμπέρασμα από αυτή τη δοκιμασία είναι ότι ο κόσμος σήμερα είναι σκληρά ανταγωνιστικός»⁵⁹⁵.

Η πολυαναμενόμενη είδηση από το Τόκιο έπεσε σαν κεραυνός εν αιθρία στην Ελλάδα. Ο πρωτοσέλιδος τίτλος των *Νέων* ερμήνευε το γενικό αίσθημα που επικρατούσε στην κοινωνία: «Κέρδισε η... 'Κόκα Κόλα'»⁵⁹⁶. Από τις δηλώσεις των παραγόντων του Ολυμπιακού Κινήματος ξεχωρίζουν αυτή του προέδρου της Διεθνούς Ομοσπονδίας Στίβου (IAAF) Primo Nebiolo: «οι Ολυμπιακοί Αγώνες πέθαναν», αλλά και του αντιπροέδρου της ΔΟΕ, Richard Pound, ο οποίος σημείωσε: «θεωρώ προσβλητικό το να λέγεται ότι δεν έχω το ίδιο ηθικό και φιλοσοφικό υπόβαθρο με τους Έλληνες. Αυτοί οι αγώνες δεν είναι ελληνικοί»⁵⁹⁷.

Εκθειάζοντας το τεχνικό σχέδιο της Ατλάντα ο Samaranch αναφέρθηκε -σε χρόνο μεταγενέστερο- στα συμπεράσματα της επίσημης έκθεσης αξιολόγησης των υποψήφιων πόλεων, τα οποία είχαν συνταχθεί από την εξαμελή επιτροπή αξιολόγησης της ΔΟΕ με πρόεδρο τον Σουηδό Gunnar Ericsson. Η κατάταξη των υποψήφιων πόλεων είχε ως εξής:

⁵⁹³ «Ελληνική αισιοδοξία στην Ιαπωνία», Εφ. *Τα Νέα*, 18.9.1990, σ. 8. Εκτεταμένα σχολιάστηκαν από τον Τύπο, τις ημέρες αυτές, οι συνεντεύξεις μελών της ελληνικής αντιπροσωπείας με τον Κωνσταντίνο και τη σύζυγό του Άννα Μαρία. Ο τέως βασιλιάς βρισκόταν στην ιαπωνική πρωτεύουσα με την ιδιότητά του επιτίμου μέλους της ΔΟΕ. Π. Καψής, «Γλέντι Μητσοτάκη με Γλύξμπουργκ», Εφ. *Τα Νέα*, 18.9.1990, σ. 8.

⁵⁹⁴ Μ. Μαυρομάτης, Δ. Δοντάς, «Ραντεβού με την Ιστορία», Εφ. *Τα Νέα*, 18.9.1990, σ. 70 - 71.

⁵⁹⁵ «Ολυμπιακό ρεκόρ ελληνικών λαθών», Εφ. *Τα Νέα*, 19.9.1990, σ. 12.

⁵⁹⁶ «Κέρδισε η... 'Κόκα Κόλα'», Εφ. *Τα Νέα*, 19.9.1990, σ. 1. Η Μερκούρη με το συναισθηματισμό της καλλιτέχνης δήλωσε: «Η κόκα-κόλα νίκησε τον Παρθενώνα, αλλά όχι την Ιστορία». Μ. Μαυρομάτης, Δ. Δοντάς, «Παγωνιά στο Τόκιο», Εφ. *Τα Νέα*, 19.9.1990, σ. 13. Οι δηλώσεις της είναι αντιπροσωπευτικές του κλίματος υποδοχής της ετυμγορίας των μελών της ΔΟΕ. Το επόμενο διάστημα της ψηφοφορίας της 18^{ης} Σεπτεμβρίου διατυπώθηκαν σκέψεις ακόμα και για μη παράδοση της φλόγας στους Αμερικανούς. «Στις 2.50 έσβησε το όνειρο», Εφ. *Τα Νέα*, 19.9.1990, σ. 40 - 41. Οι αναφορές στην πολυεθνική εταιρεία που έδρευε στην Ατλάντα παρέχοντας στήριξη στην υποψηφιότητά της δεν έλειψε και από τα σχόλια εκπροσώπων και του διεθνούς Τύπου με περισσότερο αιχμηρό ενός Ισπανού δημοσιογράφου: «Τώρα δεν μας μένει παρά να ποτίζουμε με κόκα - κόλα τα λουλούδια γύρω από την στήλη του Κουμπερτέν». Π. Ν. Λινάρδος, «Το ολυμπιακό όνειρο και ο Τσελεμεντές», Εφ. *Το Βήμα*, 23.9.1990, σ. 48.

⁵⁹⁷ «'Ολυμπιονίκες' της γκάφας», Εφ. *Τα Νέα*, 20.9.1990, σ. 8 - 9.

α) Ατλάντα, β) Τορόντο, γ) Μελβούρνη, δ) Μάντσεστερ, ε) Αθήνα και Βελιγράδι. Πλην όμως ο πρόεδρος της ΔΟΕ -τροφοδοτώντας τις επικρίσεις που δέχθηκε περί τήρησης ευνοϊκής στάσης απέναντι στην Αθήνα-, αρνήθηκε εκείνη ακριβώς την στιγμή να προβεί σε δημοσιοποίηση των συμπερασμάτων της επιτροπής, λόγω του ότι η Αθήνα βρισκόταν σε τόσο κακή θέση⁵⁹⁸. Στην αξιολόγηση της υποψηφιότητάς της προσμέτρησαν αρνητικά η πολιτική κατάσταση, η ατμοσφαιρική ρύπανση (νέφος), οι τηλεπικοινωνίες αλλά και τα οικονομικά προβλήματα που αντιμετώπιζε η χώρα συνολικά⁵⁹⁹.

Σφοδροί επικριτές του Samaranch, οι δύο Βρετανοί δημοσιογράφοι Vyn Simson και Andrew Jennings, στο βιβλίο τους *The Lord of the Rings* (1992), αναφέρονται στην επαμφοτερίζουσα στάση του κατά τη διάρκεια της προσπάθειας ανάληψης των Αγώνων του 1996. Η συμπλήρωση 100 χρόνων από την αναβίωσή τους, προσέδιδε σ' αυτή την Ολυμπιάδα ξεχωριστή σημασία. Αυτή τη φορά, επισημαίνουν οι Simson και Jennings, ο τετραετής ανταγωνισμός για τη διεκδίκηση της ολυμπιακής διοργάνωσης έγινε ανάμεσα στον παλιό και το νέο κόσμο, την παράδοση και το εμπόριο, την Αθήνα και την Ατλάντα. Θίγουν μάλιστα ιδιαίτερα το γεγονός ότι η Ατλάντα ήταν η πατρίδα της Coca – Cola, του αναψυκτικού που επί έξι δεκαετίες υπήρξε σημαντικός υποστηρικτής των Αγώνων και από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 είχε γίνει ο κυριότερος χορηγός του Ολυμπιακού προγράμματος⁶⁰⁰.

Από τη στήλη του στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, ο Γιάννης Μαρίνος εκτιμούσε ότι η ετυμηγορία των μελών της ΔΟΕ, όχι μόνο δεν αποτελούσε έκπληξη, αλλά ήταν και ανακουφιστική⁶⁰¹, ενώ ως «καλή τύχη» εξέλαβε την απώλεια των Αγώνων και μια

⁵⁹⁸Α. Λουζενφίχτερ, *Από την Αθήνα (1896) στο Πεκίνο (2008) - Το παρασκήνιο της διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων*, Ε. Τσερεζόλε (μτφ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2002, σ. 176. Ο Samaranch ανέφερε ότι το τεχνικό σχέδιο της Ατλάντα ήταν σημαντικά καλύτερο από εκείνο της Αθήνας και ότι σε αυτό το πλεονέκτημα οφειλόταν η νίκη της, επισημαίνοντας παράλληλα, ότι το σχέδιο του Κανδύλη για τη μεταμόρφωση της ελληνικής πρωτεύουσας ήταν θαυμάσιο. Ο Ισπανός πρόεδρος της ΔΟΕ καταλόγιζε στην ελληνική πλευρά την διάπραξη ενός λάθους τακτικής, το οποίο ερμηνεύθηκε ως πράξη υπεροψίας, αναφερόμενος στη φράση που είχε ειπωθεί, ότι δηλαδή η ΔΟΕ όφειλε τους Ολυμπιακούς του 1996 στην Ελλάδα. Σάμαρανκ, *ό.π.*, σ. 312, 37 - 38.

⁵⁹⁹Π. Καψής, «Ένισχύσανε τους αντιπάλους», Εφ. *Τα Νέα*, 20.9.1990, σ. 10.

⁶⁰⁰V. Simson – A. Jennings, *Τα αφεντικά των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, Το Ποντίκι, 1992, σ. 300 – 301.

⁶⁰¹Την άποψή του αυτή ο εκδότης και διευθυντής του *Οικονομικού Ταχυδρόμου* την θεμελιώνει έχοντας υπόψιν του τη δεινή κατάσταση των δημόσιων οικονομικών και τις εν γένει αδυναμίες σε τομείς, όπως των μεταφορών ή των τηλεπικοινωνιών καθιστώντας την φιλοξενία των Αγώνων απαγορευτική υπόθεση. Γ. Μαρίνος, «Η απώλεια της Χρυσής Ολυμπιάδας το μόνο θετικό γεγονός των ημερών», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 11.10.1990, σ. 51 - 53. Σύμφωνα με ανεπίσημες εκτιμήσεις, η δαπάνη της διεκδίκησης από την 14^η Απριλίου 1986 ημέρα κατά την οποία η Βουλή αποφάσισε να υποστηρίξει την

εξέχουσα μορφή της μεταπολεμικής αρχιτεκτονικής, ο Άρης Κωνσταντινίδης. Ο Κωνσταντινίδης αφού υπογράμμιζε, ότι σύγχρονοι Ολυμπιακοί δεν είχαν σχέση με το ολυμπιακό πνεύμα, αμφισβητούσε το επίπεδο ετοιμότητας της Αθήνας να υποδεχθεί ένα διεθνές γεγονός⁶⁰².

Πάντως λίγους μήνες μετά την άδοξη έκβαση της υποψηφιότητας, η αρχιτέκτονας Φωτεινή Μαργαρίτη παρατηρούσε με άρθρο της στον Τύπο, ότι η υποβολή της δεν είχε πυροδοτήσει καν τη συζήτηση για τη χάραξη μιας πολεοδομικής στρατηγικής για την Αθήνα, σε αντίθεση με ό,τι συνέβη στη Βαρκελώνη. Υποστήριζε εξάλλου ότι η υπόθεση των Αγώνων, «θα έπρεπε να είναι πριν απ' όλα η πρόκληση για μια κωδικοποίηση της σύγχρονης ταυτότητας της πόλης»⁶⁰³. Σε σχέση με αυτές τις παρατηρήσεις το ερώτημα που προκύπτει είναι «εάν οι Αγώνες γίνονται για την πόλη, ή η πόλη τίθεται στην υπηρεσία των Αγώνων». Η απάντηση του ερωτήματος έρχεται από την πράξη, καθώς στις περισσότερες περιπτώσεις, προωθούνται λύσεις που εξυπηρετούν τόσο την πόλη όσο και τους Αγώνες⁶⁰⁴.

Στον απόηχο της αποτυχημένης διεκδίκησης των Αγώνων του 1996, η φιλοξενία των 11^{ων} Μεσογειακών Αγώνων στην Αθήνα το 1991, αποτέλεσε για την Ελλάδα μια ευκαιρία να αποδείξει ότι διέθετε τις δυνατότητες της διοργάνωσης μεγάλων αθλητικών συναντήσεων. Σε επίπεδο υποδομής οι νεόδμητες αθλητικές εγκαταστάσεις του ΟΑΚΑ “Σπύρος Λούης” επιβεβαίωσαν τις δυνατότητες αυτές, με την υφυπουργό πολιτισμού, αρμόδια για θέματα αθλητισμού Φάνη Πάλλη – Πετραλιά, να χαρακτηρίζει τα έργα αυτά «μνημεία» του αθλητισμού. Η τέλεση των Μεσογειακών Αγώνων, την οποία η Πετραλιά αποκάλεσε «εθνική υπόθεση», αν και ήταν επιτυχημένη οργανωτικά, υπήρξε πολυδάπανη και με ελάχιστα οικονομικά οφέλη. Την παραδοχή αυτή δεν έδειχνε να αμφισβητεί και η υφυπουργός, η οποία συν τοις άλλοις, παρατηρούσε ότι, «η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων του 1996, σίγουρα θα ήταν πανάκεια για την Ελλάδα»⁶⁰⁵. Να

υποψηφιότητα, έως τη 18^η Σεπτεμβρίου 1990, ανήλθε στο ποσό των 4 δισ. δραχμών. Γ. Λακόπουλος, «Πόσο μας κόστισε η...χαμένη Ολυμπιάδα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.10.1990, σ. 30.

⁶⁰²Βλ. αναλυτικά, Α. Κωνσταντινίδης, *Η άθλια επικαιρότητα*, Αθήνα, Άγρας, 1991, σ. 11 - 16.

⁶⁰³Φ. Μαργαρίτη, «Η σύγχρονη πόλη της Ευρώπης», Εφ. *Το Βήμα*, 13.1.1991, σ. 29.

⁶⁰⁴Δ. Οικονόμου, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 ως καταλύτης αναβάθμισης του διεθνούς ρόλου και της εσωτερικής οργάνωσης της Αθήνας: Μια ενδιάμεση αξιολόγηση», στα *Πρακτικά συνεδρίου Ολυμπιακοί Αγώνες και Περιβάλλον*, 1 – 2.2.2001, Αθήνα - Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2002, σ. 47.

⁶⁰⁵Φ. Πάλλη-Πετραλιά, Συνέντευξη στον Β. Κουκούλογλου, «Επένδυση για τους νέους», Εφ. *Τα Νέα*, 17.6.1991, σ. 54. Το κόστος των Μεσογειακών αγώνων ανήλθε στα 9 δισ. δραχμές, ποσό που κρινόταν ως

σημειωθεί επίσης ότι κατά τη διάρκεια της εντυπωσιακής τελετής έναρξης των Μεσογειακών, ο πρόεδρος της ΔΟΕ αποδοκιμάστηκε από τους Έλληνες φιλάθλους, γεγονός που τον απέτρεψε να εκφωνήσει τον προγραμματισμένο χαιρετισμό του⁶⁰⁶.

Ένα χρόνο μετά, το 1992, η τελετή έναρξης των Αγώνων της Βαρκελώνης, τόπος καταγωγής του Καταλανού προέδρου της ΔΟΕ, είχε έντονα ελληνικά στοιχεία, σε σημείο ώστε οι εφημερίδες να κάνουν λόγο για «Ύμνο στην Ελλάδα»⁶⁰⁷. Αυτό που σίγουρα υπήρξε το διακριτό σημείο για την ελληνική παρουσία σε σχέση με τις προηγούμενες ολυμπιακές διοργανώσεις, ήταν οι αθλητικές επιτυχίες, με αποκορύφωμα τις δύο πρώτες νίκες της Βούλας Πατουλίδου στο στίβο, και του Πύρρου Δήμα στην άρση βαρών. Για το λόγο αυτό η ελληνική συμμετοχή καταγράφηκε από τον Τύπο ως «αθλητικό έπος»⁶⁰⁸.

Σίγουρα οι Αγώνες της Βαρκελώνης είχαν ειδικό ενδιαφέρον για την Ελλάδα. Η πρωτεύουσα της Καταλονίας, μια μεσογειακή πόλη που είχε κοινά χαρακτηριστικά στοιχεία με την Αθήνα, δύο χρόνια μετά την αποτυχημένη διεκδίκηση του 1996, λειτούργησε ως ένα θετικό παράδειγμα για την ελληνική πλευρά. Έχοντας προσπεράσει την πολιτική μέγκενη της ψυχροπολεμικής περιόδου με την κατάρρευση του υπαρκτού σοσιαλισμού, οι Αγώνες και γενικά οι μεγάλες αθλητικές συναντήσεις δεν αντιμετωπίζονταν πλέον ως οικονομικό βάρος. Παράλληλα άρχισε να αναπτύσσεται η άποψη, ότι οι πιθανότητες να ανατεθεί σε μια πόλη/χώρα η ευθύνη της φιλοξενίας μεγάλων αθλητικών διοργανώσεων και πολύ περισσότερο των Ολυμπιακών είναι μεγαλύτερες, εάν η χώρα έχει αθλητικές επιτυχίες⁶⁰⁹.

Σε σχέση μ' αυτή την αντίληψη, οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1992, συνιστούν μια καμπή για την αθλητική παρουσία της Ελλάδας στο θεσμό. Ήταν η πιο επιτυχημένη ελληνική συμμετοχή στην ιστορία του μετά το 1896. Είναι γεγονός ότι μετά τον Α΄

υπερβολικό δεδομένης της οικονομικής κατάστασης της χώρας. Μ. Παπαζήσης, «Βαρύ τίμημα...», Εφ. *Τα Νέα*, 26.6.1991, σ. 62.

⁶⁰⁶ «Χολωμένος», Εφ. *Τα Νέα*, 29.6.1991, σ. 57.

⁶⁰⁷ Χ. Μότσιας, «Ύμνος στην Ελλάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 27.7.1992, σ. 46-47, βλ. επίσης Μ. Μαυρομμάτης, «Βαρκελώνη 1992. Άθλημα, θέαμα, μπίζνες», Εφ. *Το Βήμα*, 26.7.1992, σ. 57 - 58. Στην επίσημη είσοδο της Ολυμπιακής σημαίας στο στάδιο Μοντjuic της Βαρκελώνης, κατά τη διάρκεια της τελετής έναρξης στις 25 Ιουλίου 1992, ακούγεται το ποίημα "Ρωμοισόνη" του Γιάννη Ρίτσου υπό τους ήχους της μουσικής σύνθεσης του Μίκη Θεοδωράκη -που διήυθνε ορχήστρα 96 μουσικών και χορωδία 120 τραγουδιστών-ερμηνευμένο από την mezzo – σοπράνο Αγνή Μπάλτσα. Η ελληνική παρουσία συμβόλιζε τις ρίζες των Αγώνων και μ' ένα πιο υπόρρητο τρόπο η επιλογή του Θεοδωράκη, μουσικού με πολιτικούς αγώνες την περίοδο της επτάχρονης δικτατορίας στην Ελλάδα, δήλωνε τον σύγχρονο θρίαμβο της ειρήνης έναντι των συγκρούσεων, βλ. σχετικά, Hargreaves, *Freedom For Catalonia?*, ό.π., σ. 116.

⁶⁰⁸ Γ. Ρουσάκης, «Το έπος της Βαρκελώνης», Εφ. *Το Βήμα*, 9.8.1992, σ. 50.

⁶⁰⁹ Houlihan, *Ντόπινγκ*, ό.π., σ. 41.

Παγκόσμιο Πόλεμο, οι ελληνικές ολυμπιακές αποστολές είχαν πενιχρές διακρίσεις. Στον πίνακα των μεταλλίων η Ελλάδα θα ξαναμπει στη Μελβούρνη το 1956 με το χάλκινο μετάλλιο στο στίβο του Γιώργου Ρουμπάνη, αθλητή του Πανελληνίου Γ. Σ. Στην επόμενη διοργάνωση, το 1960 στη Ρώμη, με πηδαλιούχο τον τότε διάδοχο Κωνσταντίνο και πλήρωμα τους Οδυσσέα Εσκιτζόγλου και Γεώργιο Ζαΐμη, η Ελλάδα, μετά από το 1912 στη Στοκχόλμη όπου ο Κωνσταντίνος Τσικλητήρας είχε κερδίσει χρυσό στο στίβο, κατέκτησε το πρώτο χρυσό της μετάλλιο στην ιστιοπλοΐα (σκάφη τύπου ντράγκον). Το 1992 η χρυσή νίκη της Πατουλίδου ήταν η πρώτη στο στίβο για τα ελληνικά χρώματα μετά το 1912, αλλά και το πρώτο ολυμπιακό μετάλλιο για Ελληνίδα αθλήτρια στην ιστορία του θεσμού⁶¹⁰.

Οι αθλητικές επιτυχίες της Βαρκελώνης συνέβαλαν στο να διατηρηθεί ζωντανό το ελληνικό ενδιαφέρον για τη φιλοξενία των Αγώνων. Το 1994 στην επέτειο των 100 χρόνων από τη σύγκληση συνεδρίου της Σορβόνης, ο υφυπουργός πολιτισμού, αρμόδιος για θέματα αθλητισμού, Γιώργος Λιάνης, φαινόταν να ενσωματώνει στην προσφώνησή του κατά την τελετή έναρξης της 34^{ης} Διεθνούς Συνόδου Νέων Μετεχόντων της ΔΟΑ στο λόφο της Πνύκας, το κυρίαρχο ελληνικό «σκεπτικό» έναντι του θεσμού των Ολυμπιακών Αγώνων. Ενώπιον του προέδρου της ΔΟΕ τόνισε σε ιδιαίτερο ύφος:

«Το ξέρετε όλοι σας, το έχετε σκεφτεί, το δείχνουν καθαρά τα μάτια σας η Αθήνα δικαιούται, έχει το αναφαίρετο δικαίωμα αλλά δεν απαιτεί να διοργανώσει μια σύγχρονη Ολυμπιάδα»⁶¹¹.

Ο Λιάνης έθετε ζήτημα δικαιωματικής ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα, μια σκέψη που είχε ήδη συζητήσει με τον Παπανδρέου, πριν ακόμα από την θριαμβευτική επάνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία τον Οκτώβριο του 1993⁶¹², η οποία συνδέθηκε με το

⁶¹⁰Οι πληροφορίες για τις ελληνικές διακρίσεις στους Ολυμπιακούς Αγώνες αντλήθηκαν από το λεύκωμα, Τ. Παπαρήστου – Γ. Γάκης, *Η Ελλάδα στους Ολυμπιακούς Αγώνες*, Αθήνα, ΕΟΕ, [...]. Βλ. επίσης, Δ. Δοντάς, «Χρυσά γενέθλια για την Ελλάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 31.7.1996, σ. 46 και το αναλυτικό άρθρο της Β. Τζαχρίστα, «Η Ελληνική Αποστολή στους Ολυμπιακούς Αγώνες 1900-1972, στο *Αρχεία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, (επιμ. Χριστίνα Κουλούρη, πρόλογος Νίκος Φιλάρετος), ΔΟΑ, 2002, σ. 123-144.

⁶¹¹Γ. Λιάνης, «Προσφώνηση στην τελετή έναρξης της 34^{ης} Διεθνούς Συνόδου για νέους μετέχοντες», στο *Λεύκωμα της 34^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 18.7 – 2.8.1994, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1994, σ. 29 - 30.

⁶¹²Διατηρώντας στενές σχέσεις με τον Παπανδρέου ο Λιάνης του είχε γνωστοποιήσει τις σκέψεις του το καλοκαίρι του 1993. Ο Παπανδρέου δεν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον, εκφράζοντας τον προβληματισμό του για το πολιτικό κόστος μιας νέας αποτυχημένης προσπάθειας. Την ιδέα του Λιάνη στήριξε πρώτος ο Κ.

εγχείρημα σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας, προκειμένου για την εκπλήρωση των προϋποθέσεων συμμετοχής της στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ)⁶¹³. Σε δημοσιευμένη μελέτη του ο καθηγητής Χρηματοοικονομικής, Σταύρος Θωμαδάκης, την ίδια χρονιά διέβλεπε ότι καθώς εξελισσόταν η ευρωπαϊκή ολοκλήρωση θα εντεινόταν ο οικονομικός ανταγωνισμός ανάμεσα στα εθνικά κράτη, υποκαθιστώντας τον πολιτικό και στρατιωτικό ανταγωνισμό⁶¹⁴. Ο Ανδρέας Παπανδρέου ανέλαβε την εξουσία με εμφανώς πιο διαφοροποιημένες αντιλήψεις σε σχέση με την πρώτη του οκταετία, αλλά και με σοβαρά εξασθενημένη την υγεία του. Τον τόνο της ακολουθούμενης οικονομικής του πολιτικής, -σε μια φάση κατά την οποία το δημόσιο χρέος είχε σπάσει το φράγμα του 100%-, έδωσε η δήλωσή του ότι, «το χρέος ή θα το αφανίσουμε ή θα αφανίσει το έθνος»⁶¹⁵.

Λαλιώτης. Βλ. Τ. Τέλλογλου, *Η πόλη των Αγώνων*, Αθήνα, Εστία, 2004, σ. 13 - 14. Σε δημοσίευμα στον Τύπο ο Γ. Λιάνης έκανε λόγο για ένθερμο ενδιαφέρον του Παπανδρέου, σημειώνοντας ότι: «Ο Ανδρέας Παπανδρέου στον οποίο είχα από την αρχή επισημάνει, αφού είχα συνομιλήσει με πολλές πλευρές (π.χ. τη ΔΟΕ και τον τότε δήμαρχο Αθηναίων Δημήτρη Αβραμόπουλο), ότι υπάρχουν πλέον οι προϋποθέσεις για να προτείνει η Ελλάδα τη διοργάνωση στην Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων, παθιάστηκε με το θέμα... Εκτός από το μεγάλο εθνικό όφελος, συνυπολόγισε μέχρι και το όφελος του ΠΑΣΟΚ για τις βουλευτικές εκλογές του 1997». Γ. Ε. Διακογιάννης, «20 χρόνια αγώνας για τους Αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 20. Έτσι με την επιστροφή του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία ο Λιάνης ξεκίνησε χωρίς καθυστέρηση διερευνητικές επαφές για την εκ νέου διεκδίκηση των Αγώνων. Βλ. Β. Μπουμπλής, «Αθήναζε!», Εφ. *Το Βήμα*, 11.12.1994, σ. 64, Δ. Δοντάς, «Τρείς οι άμεσοι στόχοι της Πολιτείας για το 1995», Εφ. *Τα Νέα*, 4.1.1995, σ. 51.

⁶¹³Close, *ό.π.*, σ. 363 - 364. Βλ. επίσης, Μ. Ψαλιδόπουλος, «Η οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα: Προβλήματα, προσεγγίσεις και πολιτικές», στο Θ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Οικονομία και Πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, τόμ. Β', Αθήνα, Διώνικος, 2004, σ. 239-254. Στη μεταδικτατορική Ελλάδα συνθήκες συνέχειας της κυβερνητικής πολιτικής και σημαντικές συγκλίσεις σε σχέση με θεμελιώδεις ευρωπαϊκούς οικονομικούς στόχους δεν ανεφάνησαν παρά μόνο μετά το 1993, έτος κατά το οποίο επιτεύχθηκε ενεργά πολιτική συναίνεση σε σχέση την ευρωπαϊκή νομισματική ένωση. G. Pagoulatos, *Greece's New Political Economy - State, Finance, and Growth from Postwar to EMU*, 2003, σ. 164 - 165.

⁶¹⁴Σ. Β. Θωμαδάκης, *Κράτος και ανάπτυξη στην Ελλάδα - Ένα εξελικτικό δίδυμο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2011, σ. 103. Η εξέλιξη αυτή δεν έδειχνε ευνοϊκή για την Ελλάδα, λαμβανομένου υπόψη, ότι τα βασικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας την περίοδο 1975-1994 αφορούσαν τις έντονες μακροοικονομικές της ανισορροπίες, δηλαδή τον υψηλό πληθωρισμό, συνοδευόμενο από ύφεση, την κατακόρυφη πτώση των ιδιωτικών επενδύσεων και τα δίδυμα ελλείμματα (τόσο το ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών όσο και το δημοσιονομικό εμφανιζόταν με αρνητικό πρόσημο). Α. Παπαδόπουλος, «Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς το Ευρώ», στο *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον*, Ν. Μαραβέγιας (επιμ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 2008, σ. 240.

⁶¹⁵Γ. Ρωμαίος, *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, Αθήνα, Πατάκης, 2012, σ. 353. Ο Παπανδρέου αν και καταφερόταν με δριμύτητα εναντίον της περιοριστικής πολιτικής του προκατόχου του, κατά τη διάρκεια της τρίτης κυβερνητικής του θητείας, έχοντας σκοπό την προετοιμασία εισόδου της Ελλάδας στην ΟΝΕ, ενέδωσε στην πολιτική για τη μείωση του χρέους, την περικοπή των ελλειμμάτων και τον περιορισμό του πληθωρισμού. Στις αρχές του 1995 το ποσοστό του ετήσιου πληθωρισμού βρέθηκε για πρώτη φορά μέσα σε είκοσι χρόνια κάτω από το 10%. R. Clogg, *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 2003, σ. 248 - 249.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα ανακινήθηκε το ζήτημα της ανάληψης των Αγώνων από τον υφυπουργό Αθλητισμού Γιώργο Λιάνη, με σύμμαχο τον δήμαρχο Αθηναίων Δημήτρη Αβραμόπουλο, πρώην βουλευτή της Νέας Δημοκρατίας και διπλωμάτη. Ένα χρόνο μετά την αναφορά του Λιάνη, πάλι κατά τη τελετή έναρξης της ΔΟΑ, ο δήμαρχος θα σημειώσει:

«Η Αθήνα, η ιστορική πρωτεύουσα του σύγχρονου Ολυμπισμού, έχει τις πόρτες της ανοικτές για την Ολυμπιάδα, που θα σηματοδοτήσει μια νέα εποχή με την αναβάπτιση στις πρωταρχικές αξίες και την εκπλήρωση της επιταγής της Ολυμπιακής ηθικής»⁶¹⁶.

Η ιδέα του Λιάνη αποκρυσταλλώθηκε τους πρώτους μήνες του 1995 στην εξής πρόταση: «η Αθήνα να αναλάμβανε τιμητικά, με απευθείας ανάθεση από τη ΔΟΕ, την φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2008». Η πρόταση, η οποία παρέκαμπτε την καθιερωμένη διαδικασία ψηφοφορίας της ΔΟΕ, συζητήθηκε σε σύσκεψη εκπροσώπων κομμάτων και φορέων, που συγκλήθηκε στις 4 Οκτωβρίου 1995, έπειτα από πρόσκληση του υφυπουργού Αθλητισμού στο δημαρχείο της Αθήνας. Στη σύσκεψη αποφασίσθηκε η πραγματοποίηση ταξιδιού στην έδρα της ΔΟΕ στη Λωζάνη, με αντικειμενικό σκοπό να ανιχνευθούν οι προθέσεις του προέδρου της ΔΟΕ καθώς και των μελών της. Ο Λιάνης χαρακτήρισε τη συνάντηση «πανεθνική συνδιάσκεψη», και δήλωσε ικανοποιημένος από την ανταπόκριση στην πρόσκλησή του εκείνων, που μπορούσαν να σταθούν αρωγοί στην επίτευξη αυτού του μεγάλου στόχου, που ήταν όνειρο των Ελλήνων. Στη σύσκεψη αυτή ο υπουργός Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (ΠΕΧΩΔΕ), Κώστας Λαλιώτης, ζήτησε περισσότερες λεπτομέρειες για τα απαραίτητα έργα υποδομής και τον προ-φάκελο που θα υποβαλλόταν στη Λωζάνη το Νοέμβριο του 1995⁶¹⁷.

Πράγματι ο Λιάνης μετέβη στη Λωζάνη κομίζοντας την πρόταση τιμητικής ανάθεσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2008 στην Αθήνα. Η πρόταση αντιμετωπίστηκε

⁶¹⁶Μ. Κουβαράκης, «Μάθημα Ολυμπισμού», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.1995, σ. 67. Ο Λιάνης δήλωνε στη Βουλή το 1998 ότι τέσσερα πρόσωπα στήριζαν «ωσάν κιονόκρανα» την πρώτη φάση της διεκδίκησης των Αγώνων: οι Α. Παπανδρέου, Κ. Λαλιώτης, Ε. Βενιζέλος και Δ. Αβραμόπουλος. *ΠτΒ*, Συνεδρίαση ΣΑ', 24.2.1998, σ. 5876.

⁶¹⁷Στη σύσκεψη μεταξύ των 30 παρευρισκομένων ήταν οι Δ. Αβραμόπουλος, Κ. Λαλιώτης, Α. Φούρας, Φ. Πάλλη-Πετραλιά, Ε. Μειμαράκης, Β. Παπαγεωργόπουλος, Γ. Τζιάς, Λ. Καρατζά, Σ. Μεταξάς, Α. Τζίκας, Δ. Γάγγας, Γ. Δέδες, Λ. Νικολάου, Ν. Φιλάρετος, Π. Συναδινός, Χ. Κούρτης, οι Ολυμπιονίκες Π. Δήμας και Π. Γαλακτόπουλος και η ηθοποιός Ε. Παπά, βλ. Μανώλης Μαυρομάτης, «Όλοι συμφωνούν», Εφ. *Τα Νέα*, 5.10.1995, σ. 67.

με δυσπιστία από τα μέλη της ΔΟΕ και τον πρόεδρό της. Την ίδια στάση τήρησαν και τα μέλη της ΔΟΕ, Λάμπης Νικολάου και Νίκος Φιλάρετος. Η ηθοποιός Ειρήνη Παπά που συνόδευε το Λιάνη στο ταξίδι, κυριολεκτικά εξεμάνη, όταν ο Samaranch επιχειρήσει να τον ενθαρρύνει να υποβάλει εκ νέου επίσημη υποψηφιότητα για τους Αγώνες του 2008. Με το καλλιτεχνικό της ταπεραμέντο φέρεται να αντέλεξε στα λεγόμενά του: «Η μάνα σου σου έφερε ποτέ πιστοποιητικό ότι είναι μάνα σου; Αυτό είναι η Ελλάδα σήμερα για τους Ολυμπιακούς Αγώνες»⁶¹⁸.

Το ζήτημα της τιμητικής ανάθεσης είχε αρχίσει να περιπλέκεται σοβαρά. Ωστόσο η προαναγγελία της συνάντησης Παπανδρέου - Samaranch στις αρχές Νοεμβρίου, κατά τη διήμερη παραμονή του δεύτερου στην Αθήνα, ενίσχυε τα σενάρια απεμπλοκής του⁶¹⁹. Μετά την επίσκεψη Λιάνη στην έδρα της ΔΟΕ, καρποφόρησε από τα μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας, μια άλλη ιδέα που είχε έμμεση σχέση με τους Αγώνες. Αποφασίζεται να προταθεί στον πρόεδρο της Διεθνούς Ομοσπονδίας Κλασικού Αθλητισμού Primo Nebiolo, να αναλάβει η Αθήνα τη διοργάνωση του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος του 1997, ύστερα και από τη δικαιολογημένη αδυναμία του Μεξικού, το οποίο την είχε αρχικά αναλάβει, εξαιτίας των σεισμών που είχαν πλήξει τη χώρα. Ο Λιάνης συνδέει την πρόταση με μια νέα υποψηφιότητα της Αθήνας⁶²⁰. Ο Nebiolo που ήταν ταυτόχρονα και πρόεδρος της Επιτροπής Διεκδίκησης των Αγώνων του 2004 για τη Ρώμη, δίνει εν τέλει το χρίσμα στην Αθήνα⁶²¹.

Στις 7 Νοεμβρίου 1995 ο Samaranch που βρέθηκε στην Αθήνα με αφορμή την 24^η Γενική Συνέλευση της Ένωσης Ευρωπαϊκών Ολυμπιακών Επιτροπών, σε συνέντευξή του στην εφημερίδα *Τα Νέα*, απαριθμούσε τα ουσιαστικά κριτήρια βάσει των οποίων τα

⁶¹⁸ Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 16. Ο Λιάνης έθεσε για πρώτη φορά την πρότασή του σε συνάντηση που είχε με τον Samaranch στο Γκέτεμποργκ το καλοκαίρι του 1995 στο περιθώριο του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος Στίβου. Π. Ευθυμίου, «Οι εμπνευστές και οι νικητές», Εφ. *Το Βήμα*, 14.9.1997, σ. 28 - 29.

⁶¹⁹ «Επίθεση από Λιάνη», Εφ. *Τα Νέα*, 24.10.1995, σ. 65.

⁶²⁰ Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 16 - 17. Από άρθρο του Π. Λινάρδου αντλούμε την πληροφορία ότι το ποσό των 7 εκ.δολλαρίων που η διεθνής ομοσπονδία Κλασικού Αθλητισμού θα έδινε για τη τέλεση του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος του 1997 στο Μεξικό -το οποίο εν τέλει απαρνήθηκε την ευθύνη της διοργάνωσης- ο πρόεδρος του ΣΕΓΑΣ Σ. Μολυβάς το παραχώρησε στη διεθνή ομοσπονδία για να τη δελεάσει ώστε να το αναλάβει η Αθήνα. Ο Λιάνης ισχυρίστηκε ότι αγνοούσε την «προσφορά» του Μολυβά. Π. Ν. Λινάρδος, «Ενστάσεις και Προτάσεις», Εφ. *Το Βήμα*, 8.12.1996, σ. 75.

⁶²¹ Κ. Μιχαηλίδης, «Πρόβα για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.7.1997, σ. 21. Ο Nebiolo δεν φαίνεται να είχε αντιληφθεί -εκείνη την στιγμή τουλάχιστον- τις σκέψεις της ελληνικής πλευράς να συνδέσει τη διοργάνωση του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος Στίβου με μια νέα υποψηφιότητα της Αθήνας. Π. Νεμπιόλο, Συνέντευξη στον Α. Αθανασόπουλο, «'Θέλω να παντρέψω τον στίβο με το ποδόσφαιρο στην Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 16.8.1999, σ. 25.

μέλη της ΔΟΕ υπερψήφισαν μια πόλη, αναθέτοντάς της τους Αγώνες: λαϊκή αποδοχή, ενότητα στις αποφάσεις, οικονομική εγγύηση και ασφάλεια. Στο εισαγωγικό σχόλιο της συνέντευξης γραφόταν ότι δύο ημέρες μετά, στην προγραμματισμένη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό, θα άκουγε το αίτημα για τιμητική ανάθεση μιας Ολυμπιάδας, ίσως και πιθανής υποψηφιότητας της Αθήνας για το 2004. Στη συνέντευξη αυτή ο Samaranch θα δηλώσει ότι, «η Αθήνα δικαιούται μιας Ολυμπιάδας»⁶²².

Δύο μέρες μετά, στις 9 Νοεμβρίου 1995, στη συνάντηση Παπανδρέου - Samaranch στην πρωθυπουργική κατοικία, ο πρωθυπουργός εγγυήθηκε στον πρόεδρο της ΔΟΕ την κυβερνητική στήριξη όσον αφορά την υπόθεση της τιμητικής ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα επισημαίνοντάς του τα εξής:

«πόση σημασία έχει για εμάς να γίνουν νωρίς οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα... Εφόσον η ΕΟΑ και ο Δήμος της Αθήνας υποβάλλουν την απαραίτητη αίτηση, θα στηρίξουμε την υπόθεση και θα αντιμετωπίσουμε και το κόστος. Είναι πολύ σημαντικό για τον ελληνικό λαό και τα νιάτα μας»⁶²³.

Ο υφυπουργός αθλητισμού, ο οποίος συνόδευε με τους Νικολάου και Φιλάρετο τον Samaranch στη συνάντησή του με τον πρωθυπουργό, διευκρίνιζε ότι σε διάστημα 15 ημερών θα υποβαλόταν στη Λωζάνη το αίτημα τιμητικής ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα, και εάν η ανταπόκριση δεν ήταν θετική, η ΕΟΑ και ο Δήμος Αθηναίων θα έκριναν τι έπρεπε να πράξουν. Το ελληνικό αίτημα θα εξεταζόταν τον Δεκέμβριο στη συνεδρίαση της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΔΟΕ στο Ναγκάνο. Σε περίπτωση απόρριψης και με δεδομένη την ύπαρξη επίσημης κυβερνητικής στήριξης, η Αθήνα θα υπέβαλε υποψηφιότητα για τους Αγώνες του 2004. Η προθεσμία υποβολής έληγε στις 10 Ιανουαρίου 1996⁶²⁴. Η κυβέρνηση στις 29 Νοεμβρίου 1995 κατέθεσε ανεπίσημα στην έδρα της ΔΟΕ τον Φάκελο της Αθήνας για την τιμητική ανάθεση των Αγώνων του

⁶²²Χ. Α. Σάμαρανκ, Συνέντευξη στον Μ. Μαυρομάτη, «Θέλουμε το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 7.11.1995, σ. 68-69.

⁶²³Δ. Δοντάς, «Αναψε το πράσινο φως», Εφ. *Τα Νέα*, 10.11.1996, σ. 59. Ο Α. Παπανδρέου φέρεται επίσης να είπε στον Samaranch: «Ξέρετε, πάντα θέλαμε να ξαναγίνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Ελλάδα που τους γέννησε. Είχαμε προτείνει, πριν από δέκα χρόνια, το 1984, με τον Πρόεδρο τότε Κωνσταντίνο Καραμανλή, να είναι η Ελλάδα μόνιμος τόπος διεξαγωγής τους. Και νομίζω ότι τιμητικά πρέπει αυτό να γίνει για τη χώρα μας». Γ. Ε. Διακογιάννης, «20 χρόνια αγώνας για τους Αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 20.

⁶²⁴Στο ίδιο, σ. 59.

2008⁶²⁵, ενώ δύο ημέρες πριν η Ρώμη είχε υποβάλει την υποψηφιότητα της για τους Αγώνες του 2004⁶²⁶.

Ανεξαρτήτως των διαφόρων νομικών δυσχερειών, οι οποίες καθιστούσαν σχεδόν ανέφικτη την υιοθέτηση της πρότασης της απευθείας ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα σύμφωνα με τη ΔΟΕ, μια τέτοια εξέλιξη είναι σίγουρο ότι θα έφερνε τη ΔΟΕ αντιμέτωπη με τις άλλες συνδιοργανώτριες πόλεις, οι οποίες δε θα ήταν διατεθειμένες να υποχωρήσουν προ της ελληνικής υποψηφιότητας⁶²⁷.

Ο γρίφος της μορφής διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων από την ελληνική πλευρά θα λυνόταν στην ΕΟΑ. Η ολομέλειά της επρόκειτο να αποφασίσει, εάν η Αθήνα θα διεκδικούσε τους Αγώνες του 2004 ή του 2008, δεδομένου ότι η πρώτη υποψηφιότητα θα έπρεπε να κατατεθεί στη ΔΟΕ έως την 10^η Ιανουαρίου 1996. Το αίτημα της τιμητικής ανάθεσης είχε αφεθεί προς εξέταση στην Εκτελεστική Επιτροπή της ΔΟΕ, αν και βέβαια η απόρριψή του ήταν κάτι παραπάνω από αναμενόμενη, αφού η ανάθεση των Αγώνων σε μία πόλη -σύμφωνα με τον Ολυμπιακό Χάρτη- απαιτούσε τη διενέργεια προηγουμένως ψηφοφορίας μεταξύ των μελών της ΔΟΕ⁶²⁸.

Αναφερόμενοι στην «προϊστορία» της διεκδίκησης των Αγώνων του 2004, πρέπει να επιστημόνουμε ως γεγονός την αναθέμανση του ελληνικού ενδιαφέροντος συνολικά για το θεσμό από τα πρώτα χρόνια της μεταπολιτευτικής περιόδου. Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 με τον αντίκτυπο των προτάσεων Καραμανλή (1976, 1980, 1984) να είναι κοντινός, η προοπτική διοργάνωσης των Αγώνων της εκατονταετηρίδας κεντρίζει την ελληνική φιλοδοξία. Ωστόσο η διεκδίκηση της φιλοξενίας τους είχε ως προμετωπίδα την αντίληψη περί «ηθικού χρέους» της ΔΟΕ στην Αθήνα. Η αντίληψη αυτή δεν έπεισε

⁶²⁵Μ. Μαυρομάτης, «Ραντεβού στη Λωζάνη», Εφ. *Τα Νέα*, 11.11.1995, σ. 59. Ο Νικολάου εκφράζοντας τη θέση του αναφορικά με τις προϋποθέσεις διοργάνωσης των Αγώνων στην Αθήνα τόνισε: «Είναι σωστό να προχωρήσουμε όμως και για την υποψηφιότητα της Αθήνας για το 2004...Έτσι μια ελληνική υποψηφιότητα για το 2004 θα έφερνε σε δύσκολη θέση τα μέλη της ΔΟΕ και επομένως δεν αποκλείεται να υπάρξει μεταστροφή για τιμητική ανάθεση το 2008». Βλ. Μ. Μαυρομάτης, «Η Αθήνα μπορεί να κερδίσει τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Τα Νέα*, 11.11.1995, σ. 59.

⁶²⁶«Και η Ρώμη», Εφ. *Τα Νέα*, 11.11.1995, σ. 59.

⁶²⁷Ε. Α. Φιλίππου, *Η ιστορία των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων 1896-2000. Η θεατή και η αθέατη πλευρά τους*, Αθήνα, Σαββάλας, 2002, σ. 593 - 594. Είναι χαρακτηριστική η δήλωση του Β. Stankovic, γενικού γραμματέα της Διεθνούς Ομοσπονδίας Καλαθοσφαίρισης: «Δεν είναι δυνατόν να ζητάτε τους Ολυμπιακούς Αγώνες βασισμένοι σε ένα δίκαιο που δεν έχει εξηγηθεί» για να του απαντήσει ο Λιάνης: «Μου είναι αδιανόητο να εξηγήσω σε έναν φιλέλληνα ποιο είναι το δίκαιο της Ελλάδας που δεν έχει εξηγηθεί. Ας ψάξει να το βρει μόνος του». Ν. Ν. Γ., «Λιάνης κατά Στάνκοβιτς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.1.1996, σ. 15.

⁶²⁸«Την Τετάρτη αποφασίζει η ΕΟΑ για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 7.12.1995, σ. 69.

τα μέλη της ισχυρής επιτροπής, που η κλειστή λειτουργία της παρέπεμπε σε «άβατο», το οποίο είχε τους δικούς του κανόνες. Στις αρχές της δεκαετίας του 1990 η αναβάθμιση των αθλητικών υποδομών της χώρας, η άρτια οργάνωση διεθνών αθλητικών γεγονότων που είχε αναλάβει να φέρει σε πέρας και οι ολυμπιακές διακρίσεις που τις προηγούμενες περιόδους ήταν σπάνιες, δημιούργησαν ένα μείγμα που απάλυνε τις κακές εντυπώσεις της αποτυχημένης απόπειρας ανάληψης των Αγώνων του 1996. Από πουθενά όμως δε διακρινόταν η διάθεση άμεσης επαναδιεκδίκησής τους. Την υπόθεση αναμοχλεύει ο Γ. Λιάνης, ενόσω εντείνεται η προσπάθεια σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας που απέβλεπε στην εκπλήρωση των προϋποθέσεων εισόδου στην ΟΝΕ.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 ο Λιάνης καταθέτει την πρόταση να ανατεθούν τιμητικά οι Αγώνες στην Ελλάδα. Ένας στενός κύκλος ανθρώπων του Παπανδρέου στηρίζει την ιδέα, και ο ίδιος ο πρωθυπουργός την απευθύνει επίσημα στον Samaranch. Αν και ο Παπανδρέου βρισκόταν στο τέλος της πολυτάραχης πολιτικής του διαδρομής, δύσκολα μπορεί να αντικρούσει κανείς, ότι η επαναφορά της υπόθεσης διεκδίκησης από την Ελλάδα βρήκε στέρεο έδαφος εξαιτίας της δικής του στήριξης. Αν δε συνυπολογισθεί, ότι λίγες ημέρες μετά παύει ουσιαστικά να ασκεί τα καθήκοντά του, τότε μπορεί να λεχθεί πως η διεκδίκηση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας υπήρξε - εξαιρουμένης της δηλώσεως παραίτησής του-, η τελευταία του πολιτική κίνηση ως πρωθυπουργού. Μοιάζει σαν οι δύο ηγεμονικές φυσιογνωμίες του πολιτικού βίου της μεταπολίτευσης, ο Κ. Καραμανλής με το αίτημα μόνιμης τέλεσης και ο Α. Παπανδρέου με την πρόταση διεκδίκησής τους να ήθελαν να συνδέσουν το όνομά τους με τους Αγώνες, και παρά το ότι η πρόταση του Λιάνη δεν είχε ευοδωθεί, επέτυχε να ενεργοποιήσει τη διαδικασία της διεκδίκησης.

Συνεπώς μπορούμε να διατυπώσουμε τη θέση, ότι η ένταση του ενδιαφέροντος που επιδεικνύει η Ελλάδα σε σχέση με το θεσμό των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, δεν έχει ανάλογο προηγούμενο, παρά ίσως το διάστημα από το 1894 έως το 1906. Μέσα στα πρώτα είκοσι χρόνια της μεταπολίτευσης προτείνεται η μόνιμη τέλεσή τους στη χώρα, διεκδικείται ανεπιτυχώς η ανάληψή τους και με τη μορφή της τιμητικής ανάθεσης επαναδιεκδικείται άτυπα. Αυτή η αναζωπύρωση ενδιαφέροντος μας επιτρέπει να ισχυριστούμε ότι η ιδέα φιλοξενίας τους καρποφόρησε στο ιστορικό περιβάλλον της μεταπολίτευσης.

4.3. Η ανάληψη των Αγώνων του 2004

Στην 48^η έκτακτη συνεδρίαση της ολομέλειας της ΕΟΑ, η οποία από το 1999 με νόμο μετονομάστηκε σε Ελληνική Ολυμπιακή Επιτροπή (ΕΟΕ), στις 13 Δεκεμβρίου 1995, αποφασίστηκε να υποβληθεί υποψηφιότητα για τη διεκδίκηση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Με την απόφαση συμφώνησε και ο δήμαρχος Αθηναίων, έχοντας την έγκριση της πλειοψηφίας του δημοτικού συμβουλίου⁶²⁹.

Ο Γ. Λιάνης εξέφρασε τη στήριξη της κυβέρνησης Παπανδρέου στην διεκδίκηση των Αγώνων του 2004, ασκώντας παράλληλα κριτική στα μέλη της ΔΟΕ για την Ελλάδα, Λάμπη Νικολάου και Νίκο Φιλάρετο, για τη στάση που τήρησαν στο θέμα της τιμητικής ανάθεσης, το οποίο εγκαταλείφθηκε⁶³⁰. Εν τω μεταξύ δώδεκα ημέρες μετά τη συνάντησή του με τον Samaranch, ο Παπανδρέου εισήχθη αιφνιδιαστικά στο Ωνάσειο Καρδιοχειρουργικό Κέντρο⁶³¹. Μια εβδομάδα μετά η κατάσταση της υγείας του υπέστη επιδείνωση. Συνεπώς από τα τέλη Νοεμβρίου δεν μπορούσε να παρακολουθήσει την εξέλιξη της υπόθεσης διεκδίκησης των Αγώνων, στην οποία η παρέμβασή του υπήρξε καταλυτική. Η υποβολή της υποψηφιότητας έβρισκε τον πρωθυπουργό νοσηλευόμενο και βαριά ασθενούντα. Λίγες ημέρες αργότερα, κατά τη διαδικασία διαδοχής του στην πρωθυπουργία, νικητής αναδεικνύεται ο Κώστας Σημίτης, ο οποίος κληρονομεί και την ευθύνη της διεκδίκησης των Αγώνων⁶³².

Στις 5 Ιανουαρίου 1996, πέντε μέρες πριν από τη λήξη της σχετικής προθεσμίας, κατατέθηκε επίσημα στον διευθυντή της ΔΟΕ, Francois Carrard, η δήλωση υποψηφιότητας της Αθήνας για τους Αγώνες του 2004. Η δήλωση υπογραφόταν από τον

⁶²⁹ Φιλίππου, *ό.π.*, σ.594.

⁶³⁰ Διερωτώνταν συγκεκριμένα ο Λιάνης για τα δύο μέλη της ΔΟΕ: «Επί ένα χρόνο στήριζαν μαζί μου την υπόθεση της ανάθεσης και ξαφνικά υπαναχώρησαν. Τι άλλαξε;». Βλ. «Βολές στους 'αθάνατους'», Εφ. *Τα Νέα*, 21.12.1995, σ. 61. Για το ίδιο θέμα ο υφυπουργός Αθλητισμού επανήλθε με επικριτικά σχόλια ειδικά για τη στάση του Νικολάου, λέγοντας ότι: «ενημέρωσε τον Πρωθυπουργό για το τι πρέπει να πει στον Σαμαρανκ και στη συνέχεια διαφώνησε στο θέμα της τιμητικής ανάθεσης της Ολυμπιάδας του 2008». Βλ. «Επίθεση σε όλα τα μέτωπα», Εφ. *Τα Νέα*, 17.1.1996, σ. 71. Ένα χρόνο αργότερα, εν όψει των εκλογών της ΕΟΑ ο Λιάνης στράφηκε εκ νέου κατά του Νικολάου. Οι αναφορές δείχνουν να σχετίζονται με την στάση του δεύτερου στην υπόθεση της τιμητικής ανάθεσης. Συγκεκριμένα, ανέφερε: «Ο Λάμπης Νικολάου δεν έχει το ηθικό ανάστημα για να είναι πρόεδρος της ΕΟΑ... Στην τριετία που ήμουν υφυπουργός δεν τον είδα ούτε μία στιγμή να υπερασπίζεται τα ελληνικά συμφέροντα». Βλ. Α. Δέδες, «Μέτωπο Λιάνη-Ζανιά για τις εκλογές της ΕΟΑ», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 15.1.1997, σ. 60. Σημειώνεται ότι ο Λ. Νικολάου τον Φεβρουάριο του 1997 εξελέγη πρόεδρος της ΕΟΑ.

⁶³¹ Β. Τζαννετάκος, «Ανησυχία και αναστάτωση», Εφ. *Τα Νέα*, 21.11.1995, σ. 3.

⁶³² «Μάχη Ζωής δίνει τώρα ο Ανδρέας», Εφ. *Τα Νέα*, 29.11.1995, σ. 1. Βλ. επίσης παρακάτω, κεφ. 4. 4., σ. 243.

Δημήτρη Αβραμόπουλο και τον πρόεδρο της ΕΟΕ Αντώνη Τζίκα. Την «επιστολή ευθύνης της ελληνικής κυβέρνησης για τις υποχρεώσεις της χώρας στην υποψηφιότητα», υπέγραφε ο Γ. Λιάνης. Η Αθήνα ήταν η 11^η πόλη που διεκδικούσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004⁶³³. Στις 23 Ιανουαρίου πραγματοποιήθηκε συνάντηση της Εκτελεστικής Επιτροπής της ΔΟΕ και εμπειρογνομόνων των υποψηφίων πόλεων, προκειμένου να χαρτογραφηθεί η πορεία διεκδίκησης⁶³⁴. Νωρίτερα στις 20 Ιανουαρίου, ο Λιάνης υπέβαλε την παραίτησή του στον Α. Τσοχατζόπουλο, ο οποίος ασκούσε άτυπα τα πρωθυπουργικά καθήκοντα. Ο παραιτηθείς υφυπουργός Αθλητισμού είχε στηρίξει τον Τσοχατζόπουλο στην ψηφοφορία εκλογής του νέου πρωθυπουργού⁶³⁵.

Η υποβολή της υποψηφιότητας της Αθήνας πέρασε σχεδόν απαρατήρητη από την ελληνική κοινή γνώμη. Οι εξελίξεις στη χώρα τον πρώτο μήνα του 1996 σηματοδοτούν ένα νέο πολιτικό σκηνικό, εν μέσω πολεμικής έντασης με τη γειτονική Τουρκία. Στις 18 Ιανουαρίου, και ενώ η υποψηφιότητα της Αθήνας ξεκινούσε τη διαδρομή της, ο Σημίτης εκλέγεται από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ νέος πρωθυπουργός⁶³⁶. Δεν ήταν όμως μόνο αυτό το γεγονός που επισκίασε την υποβολή της υποψηφιότητας της Αθήνας. Ενόσω η νέα κυβέρνηση διένυε την αποκαλούμενη «περίοδο χάριτος», και προτού λάβει ψήφο εμπιστοσύνης βρέθηκε αντιμέτωπη με μια εξωτερική πρόκληση. Την αμφισβήτηση από την τουρκική κυβέρνηση της Tansu Tsiler της εδαφικής κυριαρχίας των βραχονησίδων Ίμια στα Δωδεκάνησα⁶³⁷.

⁶³³ «Η Αθήνα 11^η πόλη στην κούρσα για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 4.1.1996, σ. 54. Στον κατάλογο των υποψηφιοτήτων βρίσκονταν ήδη το Μπουένος Άιρες, το Ρίο ντε Τζανέιρο, το Σαν Χουάν, το Κέιπ Τάουν, η Λιλ, η Κωνσταντινούπολη, η Ρώμη, η Αγία Πετρούπολη, η Σεβίλλη και η Στοκχόλμη. Βλ. Λουξενφίχτερ, *ό.π.*, σ. 195 - 196. Μπορεί οι Αγώνες να ήταν υπόθεση της πόλης της Αθήνας -σύμφωνα με την σύμβαση της Φιλοξενούσας Πόλης- ωστόσο πρακτικά ο δήμος της Αθηναίων δεν είχε ιδιαίτερο ρόλο. Για το λόγο αυτό το ελληνικό κράτος, η εκτελεστική εξουσία, εγγυόταν οικονομικά για το εγχείρημα. Την περίοδο μάλιστα αυτή ο δήμος Αθηναίων -όπως και πολλοί άλλοι δήμοι της χώρας- είχε οικονομικά προβλήματα. Βλ. τα άρθρα της Π. Γαλάτη, «Προϋπολογισμός 'μαμούθ' με πήλινα πόδια», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.1.1996, σ. 19, «Η Αθήνα υπερχρεώνεται για τα δάνεια», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.4.1996, σ. 21, «'Εμφραγμα' στα οικονομικά του Δήμου Αθηναίων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.7.1997, σ. 6.

⁶³⁴ Μ. Μαυρομάτης, «Τα...βήματα για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 10.11.1995, σ. 59.

⁶³⁵ Ν. Γαβαλάς, «Τρεις υποψήφιοι στη θέση του Λιάνη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.1.1996, σ. 15.

⁶³⁶ Βλ. παρακάτω, κεφ. 4. 4., σ. 243.

⁶³⁷ Κ. Ιορδανίδης, «Η εξωτερική πρόκληση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28 Ιανουαρίου 1996, σ. 1. Ένα επεισόδιο στην περιοχή, με την παρεμβολή σε διάφορες φάσεις του και δημοσιογράφων που ενθάρρυναν την πολεμική ατμόσφαιρα, λίγο έλειψε να εξελιχθεί σε σύρραξη, αν και ο κίνδυνος ανθρώπινων απωλειών δεν μπόρεσε να αποτραπεί. Μετά από ατύχημα, τρία στελέχη του ελληνικού πολεμικού ναυτικού έχασαν την ζωή τους. Ύστερα από την παρέμβαση της αμερικανικής κυβέρνησης, αποσοβήθηκε μια πολεμική εμπλοκή. Για την ανάλυση και ερμηνεία των γεγονότων βλ. Α. Κούρκουλας, *Ίμια, κριτική προσέγγιση του*

Ο νέος πρωθυπουργός αναφερόμενος στις προτεραιότητες της νέας κυβέρνησης, τόνιζε απευθυνόμενος στους υπουργούς του, ότι είναι η πρώτη «ενός κύκλου ο οποίος ετοιμάζει τη μετάβαση ή αποτελεί τη μετάβαση, για την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα»⁶³⁸. Στη θέση του υφυπουργού Αθλητισμού ο Σημίτης όρισε τον Ανδρέα Φούρα. Στην ενημέρωση την οποία είχε από τον προκάτοχό του -με τον οποίο είχαν πολλές φορές διαφωνήσει στο παρελθόν- για τα ανοικτά ζητήματα του χαρτοφυλακίου του, ο Φούρας πληροφορήθηκε ότι ανάμεσά τους ήταν και αυτό της υποψηφιότητας για τους Αγώνες του 2004⁶³⁹. Ο Σημίτης δε φαίνεται να έδειξε ενδιαφέρον για το ζήτημα, δίνοντας εντολή στον Φούρα να ασχοληθεί μόνος του με το «ενοχλητικό θέμα των Αγώνων»⁶⁴⁰.

Στις αρχές Απριλίου του 1996 έλαβαν χώρα εορταστικές εκδηλώσεις στην Αθήνα για τα 100 χρόνια της αναβίωσης των Αγώνων⁶⁴¹. Προηγουμένως στις 30 Μαρτίου, είχε πραγματοποιηθεί στην αρχαία Ολυμπία η τελετή αφής της φλόγας για τους Αγώνες της Ατλάντα. Στην τελετή παρέστη η σύζυγος του Αμερικανού προέδρου Hillary Clinton⁶⁴². Στην πρωθυπουργική δεξίωση προς τιμήν της, ο οικοδεσπότης Κ. Σημίτης προσέγγισε τον Θεόδωρο και την Γιάννα Αγγελοπούλου, για να τους προτείνει να συμμετάσχουν ενεργά στην ομάδα διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Η Γιάννα Αγγελοπούλου, πρώην βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας και δικηγόρος, αποδέχθηκε την

τουρκικού παράγοντα, Αθήνα, Σιδέρης, 1997 και Σ. Βαλντέν, *Η Ελλάδα στα Βαλκάνια και τον κόσμο 1995-2003. Ο δύσκολος εκσυγχρονισμός της εξωτερικής πολιτικής*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 113-117.

⁶³⁸Βλ. Γ. Σ. Μπουρδάρας, «Τέσσερις προτεραιότητες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.1996, σ. 4, βλ. επίσης, Α. Καρακούσης, «Οι βασικές θέσεις της νέας κυβέρνησης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.1.1996, σ. 4, Γ. Ε. Διακογιάννης, Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Αλλαγές και συνέχεια υποσχέθηκε ο Σημίτης» Εφ. *Τα Νέα*, 30.1.1996, σ. 8 - 9.

⁶³⁹Ν. Γαβαλάς, «Η σκυτάλη στον Φούρα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.1996, σ. 15. Ο Φούρας σε συνάντηση γνωριμίας του με τους δημοσιογράφους λίγο μετά την ανάληψη των καθηκόντων του, τόνισε ότι η Πολιτεία θα στήριζε την προσπάθεια ανάληψης των Αγώνων του 2004. Βλ. Δ. Δοντάς, «Αποκέντρωση αρμοδιοτήτων», Εφ. *Τα Νέα*, 25.1.1996, σ. 60. Ταυτόχρονα μια από τις πρώτες επιστολές που δέχεται ως υφυπουργός είναι από τον Ρ. Nebiolo ο οποίος και του γνωστοποιεί με έμμεσο τρόπο τις ανησυχίες του για την άρτια διεξαγωγή του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος Στίβου της Αθήνας το 1997. Ν. Γαβαλάς, «Ψαγώνουν τα αθλητικά έργα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.1996, σ. 15. Ένα μήνα νωρίτερα ο Φούρας είχε αποχωρήσει από την εθνική επιτροπή για το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα, ζητώντας τότε την αλλαγή της οργανωτικής δομής της διοργάνωσης. Σημείωνε μάλιστα: «Δεν γνωρίζουμε τι ευθύνες έχει αναλάβει η χώρα μας. Δεν έχουμε κανένα προϋπολογισμό. Δεν πρόκειται να δώσουμε ασυλία σε κανένα». Βλ. «Δεν δέχομαι να είμαι διεκπεραιωτής», Εφ. *Τα Νέα*, 7.12.1995, σ. 69.

⁶⁴⁰Τέλλογλου, *ό.π.*, σ.18. Στις 30 Απριλίου 1996, με απόφαση του πρωθυπουργού Κ. Σημίτη η ελληνική Πολιτεία παρείχε εγγύηση προς την ΔΟΕ για την οικονομική στήριξη της διοργάνωσης των Αγώνων του 2004 στην Αθήνα και τη χρηματοδότηση των απαραίτητων έργων υποδομής. Δ. Καπράνος, «Και οι επτά ήταν υπέροχοι», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.9.1997, σ. 22.

⁶⁴¹Για το πρόγραμμα των εορτασμών, βλ. αναλυτικά, «Η Αθήνα αναβιώνει πάλι τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.4.1996, σ. 15 και Γ. Ρουσάκης, «Ριπλέι στην πρώτη Ολυμπιάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 6.4.1996, σ. 64.

⁶⁴²Ν. Α. Κωνσταντόπουλος, «Μακάρι να μας φωτίσει», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.3.1996, σ. 15.

πρόταση με τη δήλωση ενεργούς στήριξης του μεγαλοεπιχειρηματία Θ. Αγγελόπουλου, και αφού πρώτα ικανοποιήθηκε το αίτημά της να έχει η ίδια την πλήρη ευθύνη της διεκδίκησης⁶⁴³.

Από την επιχειρηματολογία που χρησιμοποίησε η κυβερνητική πλευρά, ώστε να πεισθούν οι Αγγελόπουλοι να συνδράμουν στο εγχείρημα της διεκδίκησης, προκύπτει και ο χαρακτήρας της νέας αυτής προσπάθειας ανάληψης των Αγώνων⁶⁴⁴. Ο Φούρας φέρεται να εξήγησε στην Γ. Αγγελοπούλου, ότι με δεδομένες τις επενδύσεις αναδιάρθρωσης των υποδομών της χώρας, οι Αγώνες που έδιναν την ευκαιρία για την παγκόσμια ανάδειξή της, ήταν «το πετράδι του στέμματος»⁶⁴⁵. Το σκεπτικό αυτό αποτυπώθηκε με εύληπτο τρόπο στη δωδεκαμελή σύνθεση της διευρυμένης επιτροπής διεκδίκησης⁶⁴⁶. Το επόμενο διάστημα Απριλίου - Ιουνίου χαρακτηρίστηκε από τριβές μεταξύ των εμπλεκόμενων θεσμικών οργάνων, αναφορικά με τη γραμμή πλεύσης της επιτροπής. Τα στενά χρονικά περιθώρια οδήγησαν την κυβέρνηση στην απόφαση να μεταβάλει άρδην τη σύνθεση των μελών της, ορίζοντας ως πρόεδρο τη Γιάννα Αγγελοπούλου⁶⁴⁷.

⁶⁴³Γ. Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη, Γιάννα, Αθήνα, Λιβάνης, 2013, σ. 205 - 207. Η βολιδοσκόπηση του ζεύγους Αγγελόπουλου είχε ξεκινήσει νωρίτερα, όταν ο Φούρας, κατόπιν πρότασης του δημοσιογράφου Πέτρου Ευθυμίου είχε προτείνει στην Αγγελοπούλου να συμμετάσχει στην επιτροπή διεκδίκησης των Αγώνων, βλ. Γ. Αγγελοπούλου, Συνέντευξη στον Γ. Πρετεντέρη, *Εκπομπή Ανατροπή*, (MEGA), Προβολή: 19.12.2002.

⁶⁴⁴Ο Σημίτης γράφει ότι η διεκδίκηση των Αγώνων του 2004 διέφερε ριζικά από εκείνη του 1996 για να τονίσει: «Το νέο ισχυρό χαρτί ήταν η αυξανόμενη αξιοπιστία της χώρας. Η βελτίωση της οικονομίας και οι έντονοι ρυθμοί ανάπτυξης, ο σχεδιασμός και η πρόοδος των μεγάλων έργων υποδομής έδειχναν πως η Ελλάδα μπορούσε τώρα να προσθέσει στον ενθουσιασμό των πολιτών και στο ιστορικό της απόθεμα ένα αξιόπιστο και εφαρμόσιμο σχέδιο που θα εξασφάλιζε την επιτυχία των Αγώνων». Βλ. Κ. Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996-2004*, Αθήνα, Πόλις, 2005, σ. 437 - 438.

⁶⁴⁵Αγγελοπούλου - Δασκαλάκη, Γιάννα, *ό.π.*, σ. 203. Τον Οκτώβριο του 1995 η κυβέρνηση Παπανδρέου αναφερόταν σε 5.500 κατασκευαστικά προγράμματα συγχρηματοδοτούμενα από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Βλ. Close, *ό.π.*, σ. 283.

⁶⁴⁶Στη επιτροπή πέραν του Δ. Αβραμόπουλου και της Γ. Αγγελοπούλου, η οποία μετά από λίγο ανέλαβε συντονίστρια, μετείχαν επίσης ο εφοπλιστής Α. Ποταμιάνος, οι επιχειρηματίες Γ. Λιβανός, Μ. Λάτση, Γ. Δαυίδ και Α. Λαβίδας, ο διευθυντής της Τράπεζας Πειραιώς Μ. Σάλλας, ο καθηγητής Οικονομικών Π. Φωτήλας, οι σκηνοθέτες Ζ. Ντασσέν και Δ. Κροντηράς και ο Α. Τσακόπουλος, ως εκπρόσωπος της ομογένειας. «Επικεφαλής ο δήμαρχος για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 6.4.1996, σ. 64, «Η Επιτροπή Διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 12.5.1996, σ. 12.

⁶⁴⁷Στη νέα επιτροπή διεκδίκησης συμμετείχαν με την ιδιότητα του μέλους, ο Ανδρέας Ποταμιάνος που ήταν και στην προηγούμενη σύνθεσή, ο πρόεδρος του Τεχνικού Επιμελητηρίου Ελλάδας (ΤΕΕ) Κώστας Λιάσκας, ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Λουκάς Παπαδήμος, ο γενικός γραμματέας Αθλητισμού Γιάννης Σγουρός και ο Έλληνας πρεσβευτής στην Ουάσινγκτον Λουκάς Τσίλας. Επικεφαλής της ομάδας εκπόνησης του Φακέλου Υποψηφιότητας τέθηκε ο αρχιτέκτων - πολεοδόμος Πέτρος Συναδινός με τον συνεργάτη του Χρήστο Κούρτη, στο Επίσημη Αναφορά της 28^{ης} Ολυμπιάδας. Η επιστροφή των Αγώνων στην πατρίδα τους. «Οργάνωση και Λειτουργίες», Αθήνα, ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», 2005, σ. 72 - 73 και Δ. Καπράνος, «Και οι επτά ήταν υπέροχοι», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.9.1997, σ. 22. Βλ. επίσης σχετικά και Β.

Εξάλλου δημοσκόπηση της εταιρείας MRB, που διενεργήθηκε για λογαριασμό της Επιτροπής Διεκδίκησης, έδειχνε ότι σε ποσοστό 96,4% οι Αθηναίοι τάσσονταν υπέρ της ανάληψης των Αγώνων του 2004, όταν το αντίστοιχο ποσοστό για τη Ρώμη άγγιζε το 84%. Η δημοσκόπηση παρουσιάστηκε λίγο πριν από την αναχώρηση αντιπροσωπείας της επιτροπής για την Ατλάντα, όπου για πρώτη φορά θα παρουσιαζόταν επίσημα στα μέλη της εκτελεστικής επιτροπής της ΔΟΕ η υποψηφιότητα της Αθήνας όπως και αυτές των άλλων δέκα πόλεων⁶⁴⁸.

Οι Αγώνες της Εκατονταετίας καταδικάστηκαν από τα παγκόσμια ΜΜΕ. Η πόλη δεν ανέλαβε με επιτυχία της ευθύνες της διοργάνωσης, επιλέγοντας το βραχυπρόθεσμο κέρδος από τη βελτίωση της εικόνας της. Τα ΜΜΕ έκριναν ότι η εμπορευματοποίηση αλλοίωνε τη γιορτή του αθλητισμού, κάνοντας λόγο για “Άπληστους Αγώνες”. Η φιλική στάση των διεθνών μέσων ενημέρωσης προς το Ολυμπιακό Κίνημα επέτρεψε οι Αγώνες του 1996 να σημειώσουν νέα ρεκόρ παγκόσμιας τηλεθέασης, και αυτό γιατί γενικώς τα τηλεοπτικά δίκτυα απέφευγαν να μεταδίδουν το θέαμα εξευτελισμού των ολυμπιακών συμβόλων στους δρόμους της πόλης, προστατεύοντας έτσι την εικόνα των Αγώνων. Στην Ατλάντα ωστόσο για πολλούς χάθηκε «η ψυχή τους»⁶⁴⁹.

Τζαχρίστα, *Ολυμπισμός και Ολυμπιακή Παιδεία μέσα από τη Διεθνή Ολυμπιακή Ακαδημία και το πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας*, διδακτορική διατριβή, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, 2013, σ. 308-310.

⁶⁴⁸ «Επίσημη παρουσίαση της υποψηφιότητας», Εφ. *Τα Νέα*, 11.7.1996, σ. 55. Ο Μάρτων Σίμιτσεκ διευθυντής επιχειρήσεων της επιτροπής προχωρώντας στον απολογισμό της πρώτης παρουσίασης της υποψηφιότητας της Αθήνας, σημείωσε: «Είχαμε σεμνότητα, δεν προβάλαμε τα γνωστά στους ξένους επιχειρήματα που δεν μετράνε πλέον, αλλά αντίθετα θέσαμε τεκμηριωμένα στοιχεία για την πόλη της Αθήνας». Μ. Κουβαράκης, «Συνεργασία για την Ολυμπιάδα του 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 16.7.1996, σ. 58. Η ελληνική υποψηφιότητα, όπως και οι υπόλοιπες, προσέλεικταν το ιδιαίτερο ενδιαφέρον του ξένου Τύπου που παρακολουθούσε με προσοχή τις κινήσεις τους. Οι *Financial Times* π.χ. με αφορμή την παράδοση αναμνηστικών μεταλλίων από το μέλος της επιτροπής διεκδίκησης Λ. Παπαδήμο στον Samaranch σε άρθρο τους παρατηρούσαν: «Ο διοικητής της κεντρικής τράπεζας, επιλέχθηκε από την Ελλάδα να δραστηριοποιηθεί στην Ατλάντα στο παρασκήνιο της τελετής έναρξης... Ο Παπαδήμος δεν κάνει καμία αναφορά για την αθλητική πλευρά...κατέκτησε όμως πολλούς πόντους στην συνάντησή του με τον ισχυρό πρόεδρο της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής». «Ειρωνείες από τους Αμερικανούς», Εφ. *Τα Νέα*, 19.7.1996, σ. 67.

⁶⁴⁹ Πέιν, *Ολυμπιακό Χρυσάφι*, ό.π., σ. 191, 196 – 201. Με αφορμή τον εορτασμό των 100 χρόνων των Αγώνων ο Παύλος Τζεργιάς σχολιάζει ότι προκάλεσε «οδυνήρη εντύπωση» το γεγονός ότι ενώ έγιναν αντικείμενο δικαιολογημένης κριτικής (νόθευση γνήσιου αθλητικού πνεύματος, εμπορευματοποίηση) την ίδια ώρα παρατηρήθηκε αυξανόμενη θεαματικότητα και ακροαματικότητα τους. Π. Τζεργιάς, *Η Εικόνα της Ελλάδας στον ξένο κόσμο - Από την εξιδανίκευση στην περιθωριοποίηση; Μια κριτική ανάλυση της κρίσης του ουμανισμού*, Αθήνα, Σιδέρης, χ.χ., σ. 213. Απογυμνώνοντας τους Ολυμπιακούς από κάθε ιδεαλιστική έννοια και περιεχόμενο, ο Κυριάκος Σιμόπουλος διαπιστώνει ότι στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα εξελίχθηκαν σε τερατώδεις κερδοσκοπικές επιχειρήσεις. Κ. Σιμόπουλος, *Μύθος, απάτη και βαρβαρότητα οι Ολυμπιάδες*, Αθήνα, Στάχυ, 1998, σ. 192.

Αυστηρά στο οργανωτικό τους κομμάτι οι Αγώνες του 1996 εμφάνισαν πλήθος από τρωτά σημεία, ενώ η βομβιστική ενέργεια στο Πάρκο της Εκατονταετηρίδας, με δύο νεκρούς φιλάθλους, επισφράγισε την αποτυχία τους. Στο δυσάρεστο αυτό κλίμα έλληνες αξιωματούχοι που είχαν μεταβεί στην πρωτεύουσα της Τζόρτζια, υπογράμμιζαν το κακό επίπεδο της διοργάνωσης, ενώ δεν ήταν λίγοι όσοι σκέφτηκαν τι θα είχε συμβεί, εάν είχαν ανατεθεί οι Αγώνες στην Αθήνα⁶⁵⁰.

Αμέσως μετά τους Αγώνες του 1996, ο Samaranch κινήθηκε προς την κατεύθυνση της αναθεώρησης των δομών και των σχέσεων της ΔΟΕ με τις διοργανώτριες πόλεις. Τα φαινόμενα καιροσκοπικού μάρκετινγκ μεταξύ ανταγωνιστριών εταιρειών στην Ατλάντα και η διάχυτη αίσθηση ότι αμαυρώθηκαν τα ολυμπιακά ιδανικά, οδήγησαν την ηγετική ομάδα του διεθνούς Ολυμπιακού Κινήματος σε περίσκεψη. Προκειμένου να αποτραπεί σε επόμενη διοργάνωση ο τραυματισμός της ολυμπιακής εικόνας, λήφθηκε η απόφαση να ενισχυθεί περαιτέρω η προστασία του ολυμπιακού σήματος. Η δύναμή του αποτέλεσε αντικείμενο προσοχής της ΔΟΕ, που αναγνώριζε στους πέντε ολυμπιακούς κύκλους την ταυτότητά της. Επιχειρώντας να προστατεύσει το πνεύμα των Αγώνων, η ΔΟΕ ενίσχυσε περισσότερο την εμπορική τους αξία. Οι προσπάθειές της τελεσφόρησαν με τον παγκόσμιο έλεγχο του εμπορικού της σήματος, ενώ κατά παράδοξο τρόπο οι μη εμπορικές αξίες του ολυμπιακού σήματος (ελπίδα, όνειρα - έμπνευση, φιλία - δίκαιο παιχνίδι, χαρούμενη προσπάθεια), αποκάλυψαν στους χορηγούς την αληθινή εμπορική του αξία⁶⁵¹, συνέπεια του γεγονότος ότι στη δύση του 20^{ού} αιώνα, οι πέντε ολυμπιακοί κύκλοι συγκέντρωναν την παγκόσμια αναγνώριση⁶⁵². Έχει μάλιστα υποστηριχθεί για την οικουμενική απήχηση των Ολυμπιακών Αγώνων ότι,

⁶⁵⁰Συγκεκριμένα ο υπουργός Πολιτισμού Θεόδωρος Πάγκαλος έκανε λόγο για «πλήρη σύγχυση», ενώ ο Ανδρέας Φούρας σημείωσε με νόημα ότι «Η Ατλάντα δουλεύει για την Αθήνα». Βλ. σχετικά: Τ. Χαραλαμπίδης, «Είπαν ψέματα», Εφ. *Τα Νέα*, 24.7.1996, σ. 64, «Πάγκαλος: Πλήρης σύγχυση», Εφ. *Τα Νέα*, 24.7.1996, σ. 54, Μ. Μαυρομάτης, «Μαρτύριο για τους Έλληνες!», Εφ. *Τα Νέα*, 25.7.1996, σ. 59 και «Τελετή λήξης», Εφ. *Τα Νέα*, 5.8.1996, σ. 51.

⁶⁵¹Πέιν, *ό.π.*, σ. 135 – 139, 202 – 205.

⁶⁵²Το 1995 έρευνα της εταιρείας Sri που διενεργήθηκε σε εννέα χώρες με δείγμα 10.357 ανθρώπους έδειξε ένα ποσοστό αναγνωρισιμότητας των Ολυμπιακών δαχτυλιδιών της τάξης του 78%. Η χρήση τους από το παγκόσμιο μάρκετινγκ των Αγώνων τα είχε καταστήσει ένα από τα περισσότερο αναγνωρίσιμα σήματα σε διεθνή κλίμακα. Βλ. σχετικά, Η. Preuss, *Economics of the Olympic Games. Hosting the Games 1972 – 2000*, Sydney 2000, σ. 136 – 138.

«οι πέντε χαλκάδες... είναι αυτό που αναγνωρίζουν όλοι στην υφήλιο περισσότερο και είναι πιο γνωστό και από τον σταυρό και από την ημισέληνο»⁶⁵³.

Στην Ατλάντα πάντως η ελληνική πλευρά είχε πολλούς λόγους να είναι ικανοποιημένη από την παρουσία της. Ο προφανέστερος είναι ότι οι αθλητές και οι αθλήτριες της χώρας κατέκτησαν οκτώ μετάλλια, πράγμα ασύλληπτο μέχρι και πριν μερικά χρόνια⁶⁵⁴. Λίγες μόνο μέρες μετά τη λήξη των Αγώνων, στις 15 Αυγούστου 1996, μέσα σε θερμό κλίμα, κατατέθηκε στα γραφεία της ΔΟΕ ο Φάκελος Υποψηφιότητας της Αθήνας⁶⁵⁵. Ερωτώμενη για το δυνατό σημείο της υποψηφιότητας, η Αγγελοπούλου απάντησε σε συνέντευξή της, πως ήταν η άρτια αθλητική και τεχνική υποδομή και το συντριπτικό ποσοστό αποδοχής (95%) της ελληνικής κοινωνίας έναντι των Αγώνων. Όταν τέλος ερωτήθηκε τί ακριβώς της είπε ο Σημίτης για την υπόθεση, απάντησε ως εξής: «Μ' έκανε να πιστέψω διπλά ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες μπορούν να συνδεθούν με μια νέα ελληνική πραγματικότητα»⁶⁵⁶. Η στρατηγική της ελληνικής υποψηφιότητας για το 2004 ήταν πλήρως διαφοροποιημένη σε σχέση με του 1996 και συμπυκνώνεται στο εξής: «Διεκδικούμε τους Αγώνες όχι γιατί τους δικαιούμαστε αλλά επειδή μπορούμε να τους διοργανώσουμε»⁶⁵⁷.

Στο διάστημα 24 - 28 Οκτωβρίου 1996 η 19μελής επιτροπή αξιολόγησης της ΔΟΕ με επικεφαλής τον Γερμανό Thomas Bach, κατοπινό πρόεδρο της ΔΟΕ,

⁶⁵³Ε. Γλύκατζη – Αρβελέρ, «Η Ολυμπιακή ιδέα ως φορέας πολιτισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», στο *Λεύκωμα της 39^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 20.7 – 5.8.1999, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1999, σ. 57. Το ολυμπιακό σύμβολο αντιπροσωπεύει την ενότητα των πέντε ηπείρων και την συνάντηση των αθλητών όλου του κόσμου στους Ολυμπιακούς Αγώνες, IOC, Olympic Charter, *Chapter 1*, 12, 15.6.1995, σ. 19 - 20.

⁶⁵⁴Βλ. τα άρθρα, Δ. Δοντάς, «Υποδοχή ηρώων», Εφ. *Τα Νέα*, 1.8.1996, σ. 46, «Αξιοι. Η Ελλάδα αγκαλιάζει τους Ολυμπιονίκες», Εφ. *Τα Νέα*, 6.8.1996, σ. 1.

⁶⁵⁵Γ. Λαμπίρης, «Αύριο κατατίθεται ο ελληνικός φάκελος», Εφ. *Τα Νέα*, 14.8.1996, σ. 48. Τις ημέρες αυτές ο Αβραμόπουλος απέστειλε δύο επιστολές σε σχέση με την υποψηφιότητας της Αθήνας. Την πρώτη προς την ΔΟΕ με θέμα την παροχή εγγυήσεων (25.7.1996) και τη δεύτερη προς τον προεδρό της Samaranch (31.7.1996), στο Δήμος Αθηναίων, *Δημαρχία Δημήτρη Α. Αβραμόπουλου 1995 – 2002. Οκταετία Δημιουργίας & Αλλαγής*, Ν. Κ. Χατζηγεωργίου (επιμ.), Αθήνα, Έφεσος, 2004, σ. 199 – 202.

⁶⁵⁶Γ. Αγγελοπούλου – Δασκαλάκη, Συνέντευξη στον Τ. Μπούρα, «Η Αθήνα μπορεί να κερδίσει», Εφ. *Τα Νέα*, 20.7.1996, σ. 10. Ο Φάκελος περιείχε τρεις τόμους με 19 κεφάλαια. Στις 687 σελίδες του απαντούσε στις 582 ερωτήσεις που έθετε η ΔΟΕ σε όλες τις υποψηφίες πόλεις. Στον πρώτο τόμο (1^ο-7^ο κεφ.) περιέχονταν γενικά στοιχεία για την Ελλάδα και την Αθήνα (πολίτευμα, οικονομία κ.λπ.) μαζί με επιστολές του Προέδρου της Δημοκρατίας και του πρωθυπουργού. Ο δεύτερος τόμος (8^ο-10^ο κεφ.) αναφερόταν στις αθλητικές εγκαταστάσεις και ο τρίτος τόμος (11^ο-19^ο κεφ.) εστίαζε στην υποδομή της Αθήνας και της χώρας γενικότερα. *Athens 2004 Candidate City*, Athens 1997.

⁶⁵⁷Μ. Μαργωμένου, «Η Αθήνα του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 22.9.1996, σ. 54 - 55. Να σημειωθεί επίσης ότι η υποψηφιότητα της Αθήνας πρόβαλε ως βασικό της επιχειρήμα το ότι το 75% των αθλητικών έργων ήταν έτοιμα. «Ετοιμοί για το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 15.9.1996, σ. 56.

επισκέφθηκε την Αθήνα, ώστε να εξετάσει την υποψηφιότητα. Κατά τις ημέρες παραμονής της επιθεώρησε τις αθλητικές εγκαταστάσεις και υπέβαλε στην Επιτροπή Διεκδίκησης των Αγώνων, όπως και σε αρμόδιους φορείς 600 ερωτήσεις, προκειμένου να προχωρήσει στην κατάρτιση έκθεσης προς τη ΔΟΕ⁶⁵⁸. Υποδεχόμενος τα μέλη της επιτροπής αξιολόγησης, ο Στεφανόπουλος δήλωσε: «Πιστεύω πως αν η χώρα μας δεν κερδίσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, δεν πρέπει να θέσει ξανά υποψηφιότητα»⁶⁵⁹. Η γνωστοποίηση των πορισμάτων της επιτροπής αξιολόγησης, τέλη Φεβρουαρίου του 1997, ικανοποίησε πλήρως την ελληνική πλευρά⁶⁶⁰. Τα συμπεράσματα συνιστούσαν πρόκριμα για την προεπιλογή των πέντε πόλεων που θα διεκδικούσαν την ανάληψη των Αγώνων του 2004, τη στιγμή κατά την οποία εντεινόταν ο ανταγωνισμός μεταξύ τους⁶⁶¹. Στις 7 Μαρτίου 1997 ανακοινώθηκε ότι η Αθήνα, η Ρώμη, η Στοκχόλμη, το Μπουένος Άιρες και το Κέιπ Τάουν προκρίνονταν στην τελική φάση της διεκδίκησης τους⁶⁶².

Το 1997 μπορεί να πει κανείς ότι η Ελλάδα βρισκόταν στον αστερισμό διεθνών και ευρωπαϊκών γεγονότων. Τον Αύγουστο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει, φιλοξενούνταν στην Αθήνα το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Κλασικού Αθλητισμού, η τρίτη σε μέγεθος - μετά τους Ολυμπιακούς και το Παγκόσμιο Κύπελλο- αθλητική διοργάνωση⁶⁶³. Το έτος αυτό επίσης η Θεσσαλονίκη είχε οριστεί Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης⁶⁶⁴. Στο

⁶⁵⁸ «Ταξίδι ενημέρωσης», Εφ. *Τα Νέα*, 24.10.1996, σ. 47, Μ. Κουβαράκης, «Με 19 κριτήρια», Εφ. *Τα Νέα*, 26.10.1996, σ. 65, Μ. Μαργωμένου, «Τι είδε ο 'αθάνατος'», Εφ. *Το Βήμα*, 27.10.1996, σ. 54 - 55.

⁶⁵⁹ «Το Ολυμπιακό Ιδεώδες ξαναγεννιέται στην Ελλάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 26.10.1996, σ. 65.

⁶⁶⁰ Στην έκθεση αποτιμώνταν θετικά η ομόφωνη στήριξη της κοινωνίας και της κυβέρνησης, η ανάλυση του προϋπολογισμού και η παροχή των εγγυήσεων, οι αθλητικές εγκαταστάσεις, οι συνθήκες διαβίωσης στο Ολυμπιακό Χωριό και το πολιτιστικό πρόγραμμα ενώ δεν έλειψαν οι επισημάνσεις για το πρόβλημα της ατμοσφαιρικής ρύπανσης και για το κυκλοφοριακό. Βλ. «Ικανοποίηση για την έκθεση», Εφ. *Τα Νέα*, 22.2.1997, σ. 66 - 67.

⁶⁶¹ Μ. Μαυρομάτης, «Η Ρώμη στην αντεπίθεση», Εφ. *Τα Νέα*, 12.2.1997, σ. 10, Μ. Μαργωμένου, «Η Αθήνα στην τελική ευθεία για το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 2.3.1997, σ. 73.

⁶⁶² «Ραντεβού τον Σεπτέμβρη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.3.1997, σ. 15.

⁶⁶³ «Πρόκριμα για Ολυμπιάδα 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 14.4.1996, σ. 59, Γ. Νασμής, «Τα μεγάλα ραντεβού της χρονιάς», Εφ. *Τα Νέα*, 31.12.1996, σ. 66 - 67.

⁶⁶⁴ Η εξέλιξη του εγχειρήματος «Θεσσαλονίκη: Πολιτιστική Πρωτεύουσα της Ευρώπης 1997» - η οποία είχε ξεκινήσει στις 20/5/1992, όταν οι υπουργοί Πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Κοινότητας με απόφασή τους ανέθεσαν τη διοργάνωση του θεσμού για το 1997 στη Θεσσαλονίκη- συνοδεύθηκε από καταγγελίες για διασπάθιση του δημοσίου χρήματος, έλλειψη στρατηγικής, αναποτελεσματικότητα και προσωπικούς χειρισμούς. Εξ αυτών των λόγων προέκυψε και μια σειρά παραιτήσεων στελεχών του Οργανισμού τα οποία είχαν επιλεγεί να προετοιμάσουν την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος. Ο υπουργός Πολιτισμού Σταύρος Μπένος, δήλωνε σχετικά: «Ο θεσμός κτίστηκε λάθος εξ αρχής και είναι υπεύθυνα γι' αυτό και τα δύο κόμματα». Βλ. τα σχετικά δημοσιεύματα, Θ. Ιωαννίδου, «Πολιτιστική Πρωτεύουσα ώρα μηδέν», Εφ.

κύριο άρθρο την επομένη της πρόκρισης της Αθήνας στην τελική φάση της διεκδίκησης, η *Καθημερινή* εξέθετε τους προβληματισμούς της και έκανε συσχετίσεις με την διαχείριση της υπόθεσης της «Πολιτιστικής Πρωτεύουσας», υποστηρίζοντας: «δεν είναι παράλογο να αμφισβητεί κανείς την εκτέλεση του κερδοφόρου στα χαρτιά προϋπολογισμού της υποψηφιότητάς μας»⁶⁶⁵.

Ερωτώμενος για το οικονομικό σκέλος της Ολυμπιάδας, ο Φούρας απαντούσε ότι τα απαιτούμενα έργα υποδομής (μετρό, αεροδρόμιο, μεγάλα οδικά έργα) ήταν σε εξέλιξη ανεξάρτητα από το εάν αναλάμβανε η Αθήνα τη διοργάνωση. Το ίδιο ίσχυε και για τα αθλητικά έργα, τα οποία σε μεγάλο ποσοστό ήταν έτοιμα, πράγμα που καθιστούσε κατά τον υπουργό, δύσκολα μετρήσιμη την ολυμπιακή δαπάνη, για να συμπληρώσει στο τέλος, ότι η διοργάνωση θα μπορούσε να έχει όφελος και όχι επιβάρυνση για τον ελληνικό λαό, «αν είμαστε νοικοκύρηδες»⁶⁶⁶.

Μετά την πρόκριση της Αθήνας στην τελική φάση διεκδίκησης κλιμακώνεται η εκστρατεία προώθησης και προβολής της υποψηφιότητας, τόσο με συνεχείς επισκέψεις στην ελληνική πρωτεύουσα μελών της ΔΟΕ, όσο και με τις παρουσιάσεις του Φακέλου Υποψηφιότητας σε μέλη και εκπροσώπους των διεθνών αθλητικών ομοσπονδιών και των ΕΟΕπ⁶⁶⁷. Οι τρόποι προώθησης της υποψηφιότητας της Αθήνας καυτηριάστηκαν έντονα σε άρθρο του γερμανικού περιοδικού *Sport Intern*, στο οποίο γινόταν πολύς λόγος για «αλαζονική συμπεριφορά» της προέδρου της Επιτροπής και για δαπάνη τεράστιων ποσών, ούτως ώστε να προβληθεί η υποψηφιότητα από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης

Η Καθημερινή, 16.1.1996, σ. 11, Κ. Ι. Αγγελόπουλος, «Προετοιμασία για ρεζίλεμα...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.4.1996, σ. 1, Σ. Αποστολάκης, «Πως φθάσαμε στο 1997», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2.1.1997, σ. 36 - 37.

⁶⁶⁵ «Οι Ολυμπιακοί», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.3.1997, σ. 3. Στη χρονική αυτή φάση ο γενικός διευθυντής της επιτροπής διεκδίκησης Κ. Σοφούλης ασκώντας ρόλο «κυβερνητικού επιτρόπου» ζητά με σημείωμά του στην πρόεδρο μια αποτίμηση του «ισοζυγίου κερδών-ζημιών και κόστους-ωφελείας από τη διοργάνωση των Αγώνων, σε συνδυασμό με το πρόγραμμα οικονομικής σύγκλισης». Το αίτημά του και η επιμονή του να τεθούν επί τάπητος ζητήματα που είχαν σχέση με τον κανονισμό λειτουργίας, τον προγραμματισμό και την περιγραφή των καθηκόντων των στελεχών της επιτροπής φάνεται πως ήταν οι λόγοι που τον οδήγησαν σιωπηρά -από την άνοιξη του 1997- στο περιθώριο του κύκλου ενεργειών της διεκδίκησης. Βλ. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 21 - 23.

⁶⁶⁶ Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Μ. Σαββίδη, «Τι θα αλλάζουμε στον αθλητισμό», Εφ. *Το Βήμα*, 26.1.1997, σ. 72 - 73. Λαμβάνοντας υπόψιν τη συμβολή της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη βελτίωση των υποδομών μέσω των κοινοτικών προγραμμάτων στήριξης που χρηματοδοτούσαν σε μεγάλο μέρος την κατασκευή τους, ο Michael Llewellyn Smith συνάγει ότι η ελληνική διεκδίκηση βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό στην ευρωπαϊκή ταυτότητα της Ελλάδας και στη θέση της ως μέλους της Ένωσης. Βλ. Λιουέλιν Σμιθ, *Οι Ολυμπιακοί του 1896 στην Αθήνα*, *ό.π.*, σ. 249.

⁶⁶⁷ Βλ. «Σουηδική φωνή υπέρ της Αθήνας», Εφ. *Το Βήμα*, 13.4.1997, σ. 70, «Μονακό - Παρουσιάζεται η πορεία των πέντε υποψηφίων για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 21.5.1997, σ. 62, «Ο Σεμπάστιαν Κόου υπέρ της Αθήνας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.6.1997, σ. 15.

(*CNN, International Herald Tribune*). Μάλιστα στο άρθρο θιγόταν και η δραστηριότητα που είχε αναπτύξει υπέρ της υποψηφιότητας της Αθήνας, μέσω των επαφών που είχε ως επίτιμο μέλος της ΔΟΕ, ο τέως βασιλιάς Κωνσταντίνος⁶⁶⁸. Η εμπλοκή του στην υπόθεση αντιμετωπίστηκε με επικριτικά σχόλια και από μερίδα του ελληνικού Τύπου. Σε άρθρο που γράφτηκε με αφορμή το δημοσίευμα του *Sport Intern*, τονιζόταν ότι η μεσολάβηση του Κωνσταντίνου, προκειμένου να έρθει σε επαφή η Αγγελούδου με μέλη της ΔΟΕ, πιθανά να είχε και αρνητικές συνέπειες, αφού άφηνε εμμέσως να εννοηθεί, ότι η Αθήνα περιφρονούσε τους σχετικούς κανόνες δεοντολογίας, κάνοντας χρήση των προσωπικών σχέσεων για να ενισχυθεί η υποψηφιότητά της. Επιπρόσθετα, σχολιαζόταν στο άρθρο, η ανάμειξη του τέως βασιλιά και η εντύπωση που δινόταν ότι η Αγγελούδου δρούσε αυτόνομα, γεγονότα που δημιουργούσαν την εύλογη απορία, για το εάν η κυβέρνηση ενέκρινε την ανάμειξη αυτή ή είχε εκχωρήσει την υπόθεση των Αγώνων στην πρόεδρο της Επιτροπής⁶⁶⁹.

Οπωσδήποτε πάντως την άνοιξη του 1997 ο Σημίτης έδειχνε να έχει μετακινηθεί από την ουδέτερη στάση που τηρούσε σχετικά με την υπόθεση των Αγώνων. Αυτό προκύπτει από τη συνάντηση, την οποία είχε στις 31 Μαρτίου με την Αγγελούδου. Ο Σημίτης υποσχέθηκε την αμέριστη κυβερνητική συμπαράσταση μέχρι τη ψηφοφορία της 5^{ης} Σεπτεμβρίου στην Επιτροπή Διεκδίκησης⁶⁷⁰. Σημειώνεται επίσης, ότι τρεις μόλις μήνες πριν από την απόφαση ανάληψης των Αγώνων του 2004, φαινόταν ότι η υποψηφιότητα της Αθήνας διέθετε τη στήριξη των κατοίκων του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας. Ποσοτική έρευνα της εταιρείας V-PRC σε δείγμα 978

⁶⁶⁸ «Άγριο ξεφωνητό στην Αθήνα και την πρόεδρο του '2004'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 4.1.1997, σ. 53.

⁶⁶⁹ Φ. Συρίγος, «Η 'αλαζονική κυρία' και ο τέως», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 5.1.1997, σ. 53. Τον Ιανουάριο του 1997 ο υφυπουργός Αθλητισμού αναφερόμενος στην επικεφαλής της διεκδίκησης των Αγώνων σημείωνε ότι «δουλεύει συστηματικά και έχει αφήσει εξαιρετικές εντυπώσεις στο εξωτερικό από τις παρεμβάσεις της και τον τρόπο που οργανώνεται η ελληνική προσπάθεια». Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Μ. Σαββίδη, «Τι θα αλλάξουμε στον αθλητισμό», Εφ. *Το Βήμα*, 26.1.1997, σ. 72 - 73.

⁶⁷⁰ «Έδωσε υπόσχεση συμπαράστασης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.4.1997, σ. 15. Οι σχέσεις της ηγεσίας της κυβέρνησης και της επιτροπής διεκδίκησης φαίνεται ότι ήταν δύσκολες με τον ίδιο τον Σημίτη να αποφεύγει την τακτική συνεργασία του με την Αγγελούδου. Η φράση που ακολουθεί και της οποίας η ακρίβεια δεν αμφισβητήθηκε, γράφτηκε στον Τύπο, ότι ειπώθηκε από τον πρωθυπουργό σε υπουργό του μετά από συνάντηση που είχε με την πρόεδρο της επιτροπής: «Να με απαλλάξεις από αυτή την κυρία. Βοηθήστε την προσπάθεια αλλά δεν μπορώ να ασχολούμαι συνεχώς μαζί της». Π. Λάμψιας, «Πού το πάει η Γιάννα», Εφ. *Το Βήμα*, 17.9.2000, σ. 6.

κατοίκων του λεκανοπεδίου Αττικής, έδειχνε ότι το 87,7% συμφωνούσε με τη διεξαγωγή των Αγώνων στην Αθήνα, ενώ το 10,8% εξέφραζε τη διαφωνία του⁶⁷¹.

Το κριτήριο του εύρους αποδοχής των Αγώνων από τους κατοίκους της Αττικής υπήρξε ένα από τα πλεονεκτήματα της υποψηφιότητας της Αθήνας. Το ίδιο κριτήριο υπήρξε το επίμαχο σημείο και η αφορμή ανοικτής αντιπαράθεσης μεταξύ του ιταλού προέδρου της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Στίβου, Primo Nebiolo, και των ελλήνων διοργανωτών του 6^{ου} Παγκόσμιου Πρωταθλήματος Κλασικού Αθλητισμού που διεξήχθη στην Αθήνα το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου. Ο Nebiolo εξέφρασε τη μεγάλη του δυσαρέσκεια για τη μη μαζική συμμετοχή των ελλήνων φιλάθλων στις κερκίδες του Ολυμπιακού Σταδίου τις πρώτες δύο ημέρες του Πρωταθλήματος, σε χρονικό διάστημα κατά το οποίο ήταν παγκοίνως γνωστό, ότι οι Αθηναίοι αναχωρούσαν για τις θερινές διακοπές τους, πυροδοτώντας μια έντονη πολεμική με την ελληνική πλευρά⁶⁷². Το όλο επεισόδιο έλαβε έκταση, όταν ο κραταιός αθλητικός παράγοντας μετά και από τις πολλές αποδοκμασίες που δέχθηκε από τους Έλληνες φιλάθλους στο Ολυμπιακό Στάδιο, αναφερόμενος στους υπεύθυνους της διοργάνωσης, σχολίασε δηκτικά: «δεν βρήκαμε ανθρώπους υψηλών προδιαγραφών στην Ελλάδα, βρήκαμε ανθρώπους μέτριους»⁶⁷³.

⁶⁷¹Στα ευρήματα της δημοσκόπησης παρουσιάζει ενδιαφέρον ότι οι γυναίκες επιθυμούσαν τους Αγώνες σε ποσοστό 91,3% και οι άνδρες σε ποσοστό 83,1%. Στις ηλικίες 18-24 το ποσοστό του «ναι» έφθανε στο 90,6% και στις ηλικίες από 65 ετών και άνω το 90,1%. Από τους κατοίκους της Αττικής περισσότερο ένθερμοι απέναντι στους Αγώνες ήταν του Πειραιά και ακολουθούσαν της δυτικής Αθήνας. Βάσει εισοδηματικού κριτηρίου η χαμηλότερη εισοδηματικά κατηγορία επιθυμούσε τους Αγώνες σε ποσοστό 91,1%, ενώ η υψηλότερη σε ποσοστό 76,4%. Τέλος μεταξύ των ψηφοφόρων των κομμάτων τα ποσοστά αυτών που είχαν θετική θέση έναντι των Αγώνων έφθαναν για το ΠΑΣΟΚ το 91,1% για τη Νέα Δημοκρατία, το 92,7% για την Πολιτική Άνοιξη, το 88,9% για το ΚΚΕ 73,1%, για το ΔΗΚΚΙ το 73,9% και για τον Συνασπισμό το 68,1%. Μ. Μαυρομάτης, «Εννιά στους 10 λένε 'ναι'», Εφ. *Τα Νέα*, 21.5.1997, σ. 62 -63.

⁶⁷²Η ελληνική πολιτική ηγεσία αισθάνθηκε την ανάγκη να απαντήσει ή έστω να σχολιάσει τις δηλώσεις Nebiolo. Σε αυτούς περιλαμβάνονται ο υπουργός Πολιτισμού Ε. Βενιζέλος, το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός, το ΔΗΚΚΙ και η Πολιτική Άνοιξη. Ενδεικτική της οξύτητας της αντιπαράθεσης είναι η δήλωση του υπουργού Εξωτερικών Θ. Πάγκαλου που τόνισε για τον πρόεδρο της Παγκόσμιας Ομοσπονδίας Στίβου: «νομίζω ότι διέπραξε μια μεγάλη απρέπεια γιατί παρέβη τον βασικό κανόνα κάθε αθλητικού παράγοντα και φιλάθλου, που είναι να μην ανακατεύεις πολιτική με σπορ». Υπεράνω όλων σε δριμύτητα ήταν η κριτική του προέδρου του ΔΗΚΚΙ Δημ. Τσοβόλα, που έφθασε στο σημείο να υποστηρίξει, ότι ο Nebiolo έπρεπε να χαρακτηριστεί *persona non grata*. Βλ. «Καθολική αποδοκμασία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1997, σ. 4.

⁶⁷³Τ. Τέλλογλου, «Απρεπής ο επαγγελματίας της IAAF», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.1997, σ. 6. Σε συνέντευξή του ο Nebiolo, ο οποίος μετά τη λήξη του Πρωταθλήματος της Αθήνας μετέβη στην Κατάνια, όπου θα φιλοξενούνταν η Πανεπιστημιάδα -λόγος που είχε επικαλεστεί για να απορριψει το ελληνικό αίτημα της μετάθεσης του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος της Αθήνας στα τέλη Αυγούστου-, απέδιδε τις αντιδράσεις που προκλήθηκαν από τις δηλώσεις του σε παρεξήγηση. Στη συνέντευξη, αφού υπενθύμισε ότι το 1990 στο Τόκιο ήταν υπέρμαχος της ελληνικής υποψηφιότητας της Αθήνας, κατέληγε: «αν η Αθήνα κερδίσει τους Ολυμπιακούς Αγώνες θα είμαι διπλά ευχαριστημένος». Π. Νεμπιόλο, Συνέντευξη στον Κ. Τσαούση, «Συγγνώμη, με παρεξήγησατε!», Εφ. *Το Βήμα*, 10.8.1997, σ. 17 - 18.

Είναι σχεδόν βέβαιο, ότι η σφοδρότητα που έλαβε αυτή η αντιπαλότητα θα ήταν περιορισμένη, εάν σε ορίζοντα ενός μηνός δεν υπήρχε η ψηφοφορία ανάδειξης της πόλης που θα φιλοξενούσε τους Αγώνες του 2004. Στην Ελλάδα είχε επικρατήσει η άποψη, ότι οι εντυπώσεις από την οργάνωση του Πρωταθλήματος αποτελούσαν έρεισμα για την επιτυχή έκβαση της διεκδίκησης⁶⁷⁴. Την άποψη αυτή ασπαζόταν και ο Samaranch⁶⁷⁵. Η Επιτροπή Διεκδίκησης άδραξε την ευκαιρία που δινόταν απλόχερα, να συμβάλει ευνοϊκά το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα στο αποτέλεσμα της ψηφοφορίας της 5^{ης} Σεπτεμβρίου. Μέχρι και τη λήξη του Πρωταθλήματος φρόντισε να προσελκύσει στην Αθήνα 69 μέλη της ΔΟΕ⁶⁷⁶. Σε κάθε περίπτωση, η οργανωτική επιτυχία του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος, φαίνεται ότι έδωσε ώθηση στην υποψηφιότητα της Αθήνας⁶⁷⁷. Το σκοπό αυτό φάνηκε να εξυπηρετεί και η λαμπερή τελετή έναρξης στο Παναθηναϊκό Στάδιο⁶⁷⁸.

⁶⁷⁴Βλ. Ν. Γαβαλάς, «Η παράδοση απαιτεί μία ακόμη επιτυχία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1997, σ. 17, βλ. επίσης, Δ. Καπράνος, «Οι καλύτεροι», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.8.1997, σ. 7, Γ. Βαλ., «Ο στίβος οδηγεί στην Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1997, σ. 15, «Ψηφίζουν 'ναι' για το 2004», Εφ. *Έθνος*, 3.8.1997, σ. 20-21. Αξίζει να αναφερθεί ότι στο Παγκόσμιο Πρωτάθλημα της Αθήνας μετείχαν συνολικά 1.957 αθλητές από 200 κράτη, συμμετοχή που ξεπέρασε κάθε προηγούμενο, ενώ τους αγώνες παρακολούθησαν 3,3 δισεκατομμύρια τηλεθεατές. Βλ. Ι. Φιλίππουσης, «Τα 3 ρεκόρ της Αθήνας», Εφ. *Έθνος*, 1.8.1997, σ. 32, «Ρεκόρ συμμετοχών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.1997, σ. 15.

⁶⁷⁵Σάμαρανκ, *ό.π.*, σ.39.

⁶⁷⁶Τ. Τέλλογλου, «Οι επιχειρηματίες των Ολυμπιακών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.1997, σ. 15.

⁶⁷⁷«Η Αθήνα κερδίζει τη μάχη για το 2004», Εφ. *Έθνος*, 3.8.1997, σ. 19. Το επίπεδο της οργάνωσης του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος εκθειάστηκε από μεγάλη μερίδα του διεθνούς Τύπου. Ο ανταποκριτής της παρισινής Εφ. *La Croix*, F. Potet ανέφερε μάλιστα, ότι η Αθήνα έμοιαζε μάλλον με παράδεισο σε σχέση με την εμπειρία της Ατλάντα. Βλ. σχετικά, Ε. Χατζηιωαννίδου, «Καλύτερα από Γκέτεμποργκ, ανώτερα από Ατλάντα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.8.1997, σ. 18, «Ολυμπιακό πρωτάθλημα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.1997, σ. 15.

⁶⁷⁸Για τις εντυπώσεις που προξένησε παγκοσμίως και στην Ελλάδα η τελετή έναρξης την καλλιτεχνική επιμέλεια της οποίας είχε αναλάβει ο διεθνούς φήμης μουσικοσυνθέτης Βαγγέλης Παπαθανασίου, βλ. τα δημοσιεύματα, «Ωρα Αθήνας για όλο τον Κόσμο», Εφ. *Τα Νέα*, 1.8.1997, σ. 1, «Μάγεψε όλη την υφήλιο η Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1997, σ. 1, «Η Ελλάδα φώτισε τον κόσμο», Εφ. *Έθνος*, 2.8.1997, σ. 1, Μ. Μαργωμένου, «Οι δρόμοι του λείζερ», Εφ. *Το Βήμα*, 3.8.1997, σ. 15 - 17. Το ότι η ελληνική πλευρά ήθελε να εντυπωσιάσει με την τελετή έναρξης εν όψει της ψηφοφορίας της 5^{ης} Σεπτεμβρίου καταδεικνύεται από την επιλογή του χώρου πραγματοποίησης της τελετής έναρξης. Έτσι ενώ είχε προγραμματιστεί να λάβει χώρα, όπως και οι αγώνες στο Ολυμπιακό Στάδιο με παρέμβαση του Φούρα μεταφέρθηκε στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Ωστόσο η ανέγερση προσωρινής κατασκευής στην είσοδο του Σταδίου για την εξυπηρέτηση της σκηνοθεσίας της τελετής προκάλεσε πλήθος σχολίων, αντιδράσεων και παρεξηγήσεων αισθητικού και πολιτικού χαρακτήρα. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμα και ο πρωθυπουργός αντέδρασε στο στήσιμο των προπυλαίων ζητώντας από τον Φούρα την αποκαθήλωσή τους. Ο υφυπουργός Αθλητισμού εξέλαβε την απαίτηση ως λόγο για να υποβάλει την παραίτησή του, γεγονός που οδήγησε στην υπαναχώρηση του Σημίτη. Βλ. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 26 - 27, «Κάτι το ωραίο για την Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.7.1997, σ. 10, Κ. Ι. Αγγελόπουλος, «Ενδοσκόπος. Μάρμαρο 'μαϊμού' στο Καλλιμάρμαρο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.7.1997, σ. 24. Για τις αντιδράσεις που προκάλεσε το κόστος της τελετής έναρξης (1 δισ. δρχ) και το προσωρινό κατασκευάσμα μπροστά στο Παναθηναϊκό Στάδιο, το οποίο χαρακτηρίστηκε «μουσολινοφαραωνικής εμπνεύσεως», βλ. το άρθρο της 20^{ης} Ιουλίου 1997 του

Μελανό σημείο της διοργάνωσης υπήρξε ο προϋπολογισμός της. Η σύμβαση που είχε υπογραφεί μεταξύ της IAAF και του τότε προέδρου του ΣΕΓΑΣ, Στρατή Μολυβά, χαρακτηρίστηκε από στελέχη της κεντρικής οργανωτικής επιτροπής του Πρωταθλήματος και από τον ίδιο το γενικό διευθυντή των αγώνων Ευάγγελο Σαβράμη, «αποικιοκρατικού τύπου». Η μομφή αφορούσε κυρίως τα 12 παραρτήματα που τη συνόδευαν και τα οποία γνωστοποιήθηκαν στα μέλη της ένα εξάμηνο πριν από την τέλεση των αγώνων. Το θέμα πήρε ακόμη μεγαλύτερη διάσταση, όταν ο Λιάνης παραδέχθηκε, ότι ο Μολυβάς έπειτα από εντολή του ίδιου του Παπανδρέου ήθελε πάση θυσία, «να φέρει τη διοργάνωση στην Ελλάδα»⁶⁷⁹. Συν τοις άλλοις το έλλειμμα της διοργάνωσης, το οποίο και επιβαρύνθηκε ο κρατικός προϋπολογισμός, υπολογιζόταν σε 15-20 δισ. δραχμές, προκαλώντας εύλογα ερωτήματα, για το αν έπρεπε η Ελλάδα να επιδιώκει με πάθος την ανάληψη των Αγώνων, καθώς η οικονομική ζημία που ενδεχόμενα προξενούσαν θα ήταν πολλαπλάσια⁶⁸⁰.

Στην προκειμένη περίπτωση με τον ορίζοντα της ετημιογραφίας της ΔΟΕ να είναι πολύ κοντά, το ελληνικό κράτος φαίνεται ότι δε φειδόταν δαπανών. Το σύνθημα που γραφόταν στον ελληνικό Τύπο και κυριαρχούσε τόσο στο Υφυπουργείο Αθλητισμού όσο και στην έδρα της Επιτροπής Διεκδίκησης στο Ζάππειο Μέγαρο ήταν το εξής: «Τα πάντα

Άγγελου Ελεφάντη στα «Ενθέματα» της *Κυριακάτικης Αυγής*, στην έκδοση Α. Ελεφάντης, *Δια γυμνού οφθαλμού*, Αθήνα, Πόλις, 1998, σ. 363 – 365. Το άρθρο εναντιώνεται στην ανάληψη των Αγώνων και εστιάζει στη σκοπιμότητα των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων που συνδέονται με την υποστήριξη της υποψηφιότητας της Αθήνας.

⁶⁷⁹Βλ. τα δημοσιεύματα του Τέλλογλου, «Μαραθώνιος κακοδιαχείρισης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.7.1997, σ. 21, «Αγριες κόντρες για τη σύμβαση του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.1997, σ. 6. Ο Φούρας ανέφερε σε συνέντευξή του στο *Βήμα*, ότι όταν ανέλαβε τα υπουργικά του καθήκοντα αντιμετώπισε το δίλημμα, εάν η Ελλάδα μπορούσε να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις που είχε αναλάβει, ή αν θα επέστρεφε στην IAAF τη διοργάνωση του Πρωταθλήματος. Εξηγεί ότι επέλεξε το πρώτο, αναλογιζόμενος τις αρνητικές επιπτώσεις από το διεθνή αντίκτυπο για τη χώρα, εξαιτίας μιας τέτοιας ενέργειας. Προσθέτει ότι βρέθηκε προ τετελεσμένων γεγονότων, καθώς έπρεπε να ανταποκριθεί στις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει ο Μολυβάς. Αναφορικά με τον προϋπολογισμό των οργανωτικών και λειτουργικών δαπανών του Πρωταθλήματος, ο Φούρας δήλωνε ότι έφθανε τα 5,6 δισ. δραχμές, χωρίς όμως να μπορεί να γνωρίζει, αν θα υπήρχαν -και σε ποιο βαθμό- αποκλίσεις. Τονίζει επίσης, ότι βάσει της εμπειρίας άλλων μεγάλων αθλητικών διοργανώσεων, όπως π.χ. οι Μεσογειακοί αγώνες, οι αποκλίσεις θα έπρεπε να θεωρούνται δεδομένες. Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Κ. Τσαούση, «'Ανοίγω τα χαρτιά μου'», Εφ. *Το Βήμα*, 3.8.1997, σ. 18 - 19.

⁶⁸⁰«Αθήνα 2004. Το όνειρο, ο Νεμπόλο και η 'τρύπα'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.1997, σ. 1. Σύμφωνα με δημοσιεύματα ο αρχικός προϋπολογισμός του Πρωταθλήματος είχε καθορισθεί από τον Μολυβά στο 1,8 δισ. δραχμές. Ο Φούρας ωστόσο προσδιόριζε τη συνολική δαπάνη στα 8 - 9 δισ. δραχμές. Σημειώνεται ότι στους Μεσογειακούς η δαπάνη είχε προϋπολογισθεί στα 4 δισ. για να καταλήξει στα 8 δισ. δραχμές. Βλ. Τ. Τέλλογλου, «Η διοργάνωση με αριθμούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1997, σ. 19.

για τους αγώνες, για να πάρουμε τους Ολυμπιακούς»⁶⁸¹. Σε δημοσίευμα του περιοδικού *Time*, στο οποίο διατυπωνόταν η εκτίμηση, ότι η Ρώμη και η Αθήνα ήταν οι επικρατέστερες πόλεις να αναλάβουν τους Αγώνες του 2004, σημειωνόταν, ότι καθώς το κόστος της φιλοξενίας τους έβαινε διαρκώς αυξανόμενο, δεν έπρεπε να αποκλείεται ο νικητής του αγώνα της διεκδίκησης να κατέληγε χαμένος⁶⁸². Ο Nebiolo σε μια απόπειρά του να διασκεδάσει τις δυσάρεστες εντυπώσεις που προκάλεσαν οι αναφορές του κατά των διοργανωτών του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος, δήλωνε στις 13 Αυγούστου:

«ως ένα βαθμό δόθηκε μεγάλη σημασία στην παρακίνηση του πατριωτισμού των Ελλήνων με συγκεκριμένο κίνητρο, ώστε να ξεχάσουν τα υπόλοιπα προβλήματα, που είναι πιο σημαντικά για τη ζωή τους, όπως είναι η ανεργία, η αξία του χρήματος ή τα πολιτικά προβλήματα... οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 δεν θα λύσουν τα προβλήματά σας, όπως δεν θα λύσουν και τα προβλήματα της Ιταλίας»⁶⁸³.

Το απόσπασμα της δήλωσης Nebiolo, απροσδόκητα κυνικό για μέλος της ΔΟΕ, ήταν βούτυρο στο ψωμί εκείνων που εξέφραζαν προβληματισμούς, ανησυχίες και την αντίθεσή τους στην ανάληψη της Ολυμπιάδας⁶⁸⁴. Η «Πρωτοβουλία πολιτών ενάντια στη διεξαγωγή της Ολυμπιάδας του 2004 στην Αθήνα», συνέταξε μάλιστα και «αντιφάκελο» με τα «ψεύδη» -όπως ισχυρίζονταν- που περιείχε ο επίσημος Φάκελος της Αθήνας⁶⁸⁵. Την αντίθεσή τους επίσης εξέφρασαν και ομάδες πολιτών από την περιφέρεια,

⁶⁸¹ «Αναθέσεις και υψηλές παροχές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.7.1997, σ. 21.

⁶⁸² «Ολυμπιακά καλλιστεία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.1997, σ. 15. Ο Φούρας τόνιζε ότι εάν τηρούνταν ορισμένες προϋποθέσεις, η ολυμπιακή δαπάνη δεν θα ήταν δυσβάστακτη, ενώ ο Νικολάου δήλωνε, ότι η Αθήνα θα έβγαине κερδισμένη από τη διοργάνωση της Ολυμπιάδας. Βλ. Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Σπύρο Κάραλη, «Τα οφέλη θα είναι πολύ σημαντικά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.1997, σ. 16, Α. Νικολάου, Συνέντευξη στον Τ. Τέλλογλου, «Α.Νικολάου: Η Αθήνα θα βγει κερδισμένη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.8.1997, σ. 18.

⁶⁸³ «'Ανασκεύασε' με νέες αιχμές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.8.1997, σ. 4.

⁶⁸⁴ Βλ. ενδεικτικά τα δημοσιεύματα που στέκονται κριτικά ή απορριπτικά στην υπόθεση της διεκδίκησης, Α. Καρακούσης, «Τι σημαίνει η ανάληψη των Ολυμπιακών του 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.1997, σ. 6, Γ. Κουρής, «Οι χαμένες Ολυμπιάδες», Εφ. *Απογευματινή*, 4.9.1997, σ. 6, Κ. Σχινά, «Η επόμενη μέρα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.9.1997, σ. 3, Ν. Βούτσης, «Κρίνεται σήμερα κάποιο εθνικό θέμα;», Εφ. *Η Αυγή*, 5.9.1997, σ. 2.

⁶⁸⁵ Σε συνέντευξη Τύπου λίγο πριν από την ψηφοφορία της 5^{ης} Σεπτεμβρίου τα μέλη της Πρωτοβουλίας, ο καθηγητής πολεοδομίας του Μετσοβείου Πολυτεχνείου Γ. Σαρηγιάννης και ο πολεοδόμος Γ. Σκλαβούνος, τόνιζαν ότι η επιτροπή διεκδίκησης σκόπιμα απέκρυπτε τις τεράστιες περιβαλλοντικές και οικονομικές επιπτώσεις από την τυχόν ανάληψη των Αγώνων. Χ. Στύλου, «Επιφυλάξεις για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.8.1997, σ. 6, βλ. επίσης, «Η αντίθετη γνώμη πάει...δικαστήριο», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 4.9.1997, σ. 59.

εκτιμώντας ότι οι Αγώνες της Αθήνας θα είχαν ως συνέπεια να επωμιστούν οικονομικά βάρη χωρίς τα ανάλογα οφέλη⁶⁸⁶. Οι αντιδράσεις δεν είχαν μόνο ειρηνικό χαρακτήρα και διαθέσεις. Η οργάνωση «Αντιεξουσιαστική Πάλη» τοποθέτησε εμπρηστικό μηχανισμό που εξερράγη στα γραφεία της ΕΟΑ, θέλοντας να εκφράσει με τον τρόπο αυτό την αντίθεσή της στην υποψηφιότητα της Αθήνας⁶⁸⁷.

Παραμονές πάντως της ψηφοφορίας της 5^{ης} Σεπτεμβρίου αποκαλύφθηκε από το γερμανικό Πρακτορείο Ειδήσεων (DPA) η εκδήλωση φαινομένων δωροδοκίας μεταξύ των μελών της ΔΟΕ. Οι καταγγελίες περί απόπειρας εξαγοράς της ψήφου μελών της, προήλθαν από τον αντιπρόεδρό της και υπεύθυνο της επιτροπής οικονομικών, Ελβετό Marc Hodler, πλήττοντας την αξιοπιστία της διαδικασίας. Μέλος της ΔΟΕ που κρατούσε την ανωνυμία του, ανέφερε ότι τόσο οι Σουηδοί (Στοκχόλμη), όσο και οι Νοτιοαφρικανοί (Κέιπ Τάουν), προσπάθησαν να εξαγοράσουν ψήφους. Οι αρμόδιοι της νοτιοαφρικανικής πόλης δεν αρνήθηκαν τις καταγγελίες, ενώ και αυτές που αφορούσαν τη Στοκχόλμη δεν έμειναν ανεπιβεβαίωτες⁶⁸⁸.

Όσο πλησίαζε η ώρα της ψηφοφορίας, ο ανταγωνισμός των πέντε υποψηφίων πόλεων γινόταν όλο και πιο σκληρός⁶⁸⁹. Το κεντρικό σύνθημα της ελληνικής επιτροπής διεκδίκησης ήταν το εξής: «Η Αθήνα είναι πρόθυμη, είναι ικανή και έχει μία μοναδική πρόταση για τους Ολυμπιακούς Αγώνες»⁶⁹⁰. Η υπόσχεση την εσχάτη ώρα του Nelson

⁶⁸⁶Βλ. τα δημοσιεύματα, «Η επαρχία κατά της ‘αθηναϊκής Ολυμπιάδας’», Εφ. *Η Αυγή*, 3.9.1997, σ. 5, «‘Όχι στο 2004’ από τον Έβρο», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 1.9.1997, σ. 36, «Διακήρυξη Θεσσαλονικέων κατά της ‘αθηναϊκής Ολυμπιάδας’», Εφ. *Η Αυγή*, 4.9.1997, σ. 5. Στην *Αυγή* τονιζόταν ότι η καθολική αποδοχή από τον ελληνικό λαό της υποψηφιότητας επιχειρείτο δια της βίας και με συλλήψεις. Η αναφορά αφορούσε τη σύλληψη έξι μελών της «Πρωτοβουλίας πολιτών ενάντια στη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων 2004 στην Αθήνα» από αστυνομικούς, όταν ύψωσαν στην είσοδο της Ακρόπολης πανό, τα οποία έγραφαν, «ΟΧΙ στην Ολυμπιάδα του 2004, ΟΧΙ στο εμπόριο του αρχαίου πνεύματος». «Απαγόρευσαν το ‘όχι’ στο 2004!», Εφ. *Η Αυγή*, 4.9.1997, σ. 5 και Γ. Ανδρούτσος, «Αστυνομικές βαρβαρότητες στην Ακρόπολη», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 4.9.1997, σ. 15.

⁶⁸⁷Βλ. Θ. Τσ. - Α.Κ.Μ., «Γκαζάκια κατά της διεκδίκησης», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 1.9.1997, σ. 23 και Ν. Παπαδογιάννης, «Το 2^ο χτύπημα με γκαζάκια κατά του 2004», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 4.9.1997, σ. 57.

⁶⁸⁸Βλ. σχετικά άρθρα: Γ. Ξενάκης, «‘Κρούσματα διαφθοράς’», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2.9.1997, σ. 57, «Άγριο παζάρι για τις ψήφους», Εφ. *Απογευματινή*, 2.9.1997, σ. 3, «Απόπειρα δωροδοκίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.9.1997, σ. 15, «Απόπειρες χρηματισμού ‘Αθανάτων’», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 2.9.1997, σ. 27, «Νέες αποκαλύψεις για δωροδοκίες», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 3.9.1997, σ. 27, Ν. Παπαδογιάννης, «Στο εδώλιο Κέιπ Τάουν και Στοκχόλμη», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 3.9.1997, σ. 57, «Η...τιμή τους στο σφυρί», Εφ. *Απογευματινή*, 4.9.1997, σ. 3.

⁶⁸⁹Βλ. τα δημοσιεύματα: Γ. Γεωργιάκης, «Ανελέητος πόλεμος παρασκηνίου», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 3.9.1997, σ. 27, «Οργιάζει το παρασκηνίο για την Ολυμπιάδα 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.9.1997, σ. 1, «‘Ρωσική ρουλέτα’ η Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.9.1997, σ. 1.

⁶⁹⁰«‘Μοναδική πρόταση’», Εφ. *Απογευματινή*, 1.9.1997, σ.45 «Αθήνα: πρόθυμη και ικανή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.9.1997, σ. 15. Η ελληνική αντιπροσωπεία στη Λωζάνη αποτελείτο από 78 άτομα. Στην

Mandela, ότι εάν το Κέιπ Τάουν αποκλεισθεί από τη ψηφοφορία θα στηρίξει την Αθήνα στην συνέχεια της διαδικασίας, τόνωσε την αισιοδοξία της ελληνικής πλευράς που εμφανιζόταν με την ψυχραιμία ενός σκακιστή⁶⁹¹. Η συνδρομή του τέως βασιλιά Κωνσταντίνου που εκμυστηρεύθηκε σε δημοσιογράφους, ότι του ζητήθηκε από την επιτροπή διεκδίκησης⁶⁹², για την προσέγγιση μελών της ΔΟΕ, έφερε σε κάποια αμηχανία την κυβέρνηση, αν λάβει κανείς υπόψη τη δήλωση του εκπροσώπου της Δημήτρη Ρέππα ότι, «Η κυβέρνηση δεν έχει οποιασδήποτε μορφής επικοινωνία, για οποιοδήποτε θέμα»⁶⁹³.

Οι διακριτικές αποστάσεις της κυβέρνησης, εν όψει της ψηφοφορίας, προκάλεσαν τις επίμονες ερωτήσεις δημοσιογράφων και τις επικριτικές αναφορές εκπροσώπων της Νέας Δημοκρατίας, με αιχμή τη μη παρουσία του Σημίτη στη Λωζάνη, σε αντίθεση με ότι είχε πράξει το 1990 ο τότε πρωθυπουργός Κ. Μητσοτάκης. Ο Ευάγγελος Μεϊμαράκης, πρώην υφυπουργός Αθλητισμού και βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας, καταλόγισε στην κυβέρνηση ότι μετέθετε το βάρος της ευθύνης στην επιτροπή διεκδίκησης, ούτως ώστε «να πανηγυρίσει βεβαίως μια νίκη, αλλά να μη χρεωθεί ενδεχόμενη ‘ήττα’»⁶⁹⁴.

Η διεκδίκηση προσέλαβε αναπόφευκτα πολιτική - κομματική χροιά. Το ΠΑΣΟΚ, η Νέα Δημοκρατία και το ΔΗΚΚΙ στήριζαν το εγχείρημα, ενώ το ΚΚΕ με ανακοίνωση του γραφείου Τύπου εξέφραζε καταρχάς το «ναι» στην υποψηφιότητα, διατηρώντας όμως τις επιφυλάξεις, τις ενστάσεις και τις διαφωνίες του, τόσο για τον Φάκελο, όσο και για άλλους γενικούς όρους, τονίζοντας ότι η κυβερνητική πολιτική δε συνηγορεί στο ότι η διοργάνωση θα μπορούσε να αποβεί προς όφελος του ελληνικού λαού. Αντιθέτως ο

τελική παρουσίαση της υποψηφιότητας μετείχαν οι Γ. Αγγελοπούλου, Α. Φούρας, Δ. Αβραμόπουλος, Λ. Παπαδήμος, Μ. Σίμιτσεκ, Π. Συναδινός, Χ. Κούρτης, Σ. Καπράλος, Ν. Κακλαμανάκης, Μ. Ζαχαράτος. Βλ. Ν Παπαδογιάννης, «Ετοιμάζουμε έκπληξη», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 5.9.1997, σ. 55.

⁶⁹¹Ν. Παπαδόπουλος, «Ψυχραιμία σκακιστή», Εφ. *Τα Νέα*, 4.9.1997, σ. 57. Βλ. επίσης για την τακτική που ακολούθησε η επιτροπή διεκδίκησης τα εξής: «Χαμηλοί τόνοι και αισιοδοξία», Εφ. *Απογευματινή*, 4.9.1997, σ.41 και Ν. Γαβαλάς, «Αγώνας χωρίς προγνωστικά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.9.1997, σ. 15.

⁶⁹²«Κωνσταντίνος: Πάμε καλά», Εφ. *Απογευματινή*, 5.9.1997, σ. 19.

⁶⁹³«Ρέππας: Για τον τέως ρωτήστε το ‘Αθήνα 2004’», Εφ.*Ελευθεροτυπία*, 5.9.1997, σ. 57 και «Ποιοι τον κάλεσαν;», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 4.9.1997, σ. 8. Η κυβέρνηση Σημίτη τηρούσε ασφαλείς αποστάσεις από τη διαδικασία επιλογής της 5^{ης} Σεπτεμβρίου με τον Ρέππα να δηλώνει σχετικά: «Ο Πρωθυπουργός -η κυβέρνηση- κρίνει ότι δεν πρέπει να είναι παρών στη διαδικασία αυτή. Η Κυβέρνηση συνδράμει το έργο της Επιτροπής που, για λογαριασμό της Αθήνας, της Ελλάδος, διεκδικεί την ανάληψη της μεγάλης διοργάνωσης... Αλλά βεβαίως, δεν είναι θέμα της Κυβέρνησης, δεν είναι κυβερνητική απόφαση η διεκδίκηση της ανάληψης της Ολυμπιάδας», στο «Η διεκδίκηση δεν είναι κυβερνητική απόφαση», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2.9.1997, σ. 57.

⁶⁹⁴Γ. Β., «Σημίτης και Λωζάνη», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 3.9.1997, σ. 9.

Συνασπισμός, με απόφαση της κεντρικής πολιτικής επιτροπής, τάχθηκε ευθέως κατά της διεξαγωγής τους. Μάλιστα ο βουλευτής του κόμματος Πέτρος Κουναλάκης, προέβη σε μια αξιοπρόσεκτη παρατήρηση, εκφράζοντας την έκπληξή του για το γεγονός, ότι το ζήτημα δε συζητήθηκε στη Βουλή. Πάντως από τις επίσημες θέσεις των κομμάτων υπήρχαν και οι διαφοροποιήσεις μεμονωμένων στελεχών τους⁶⁹⁵. Ο Φίλιππος Συρίγος, αθλητικός δημοσιογράφος με δηλωμένο το φίλαθλο αίσθημά του ειδικά για το μπάσκετ, στο δημοσίευμά του την ημέρα της ψηφοφορίας εστίαζε στο τρόπο που αποφασίστηκε η υποβολή υποψηφιότητας, ασκώντας κριτική για την παντελή απουσία διαλόγου με αιχμές περί «συνωμοσίας σιωπής». Στο άρθρο του κατέληγε: «τέτοια τεράστια ζητήματα καλό είναι να κρίνονται με τη λογική και όχι με βάση μάλλον απατηλά συναισθήματα»⁶⁹⁶.

Δύο πρωτοσέλιδοι τίτλοι εφημερίδων αποτύπωναν ανάγλυφα, αλλά όχι αναλογικά, την αίσθηση της ελληνικής κοινής γνώμης την ημέρα της ψηφοφορίας. Η *Απογευματινή* προεξοφλώντας το αποτέλεσμα, είχε για τίτλο της, «Μόνο με ατιμία θα μας πάρουν την Ολυμπιάδα», με την υπόμνηση ότι ο Κωνσταντίνος δίνει «μάχη» για την επιτυχή έκβαση της υποψηφιότητας⁶⁹⁷. Η *Αυγή* από την άλλη με πρωτοσέλιδο κείμενό της αναφερόταν στην υποτίμηση των αρνητικών επιπτώσεων της διοργάνωσης, θίγοντας το ζήτημα της απουσίας ενός νηφάλιου διαλόγου, προκειμένου να γίνονταν γνωστές όλες οι πτυχές της. Ο τίτλος της, μπορεί να χαρακτηριστεί δίσημος: «Ο Δίας να βάλει...το χέρι του!»⁶⁹⁸.

Στην ψηφοφορία της 5^{ης} Σεπτεμβρίου⁶⁹⁹ που εξελίχθηκε σε ελληνορωμαϊκή πάλη -κατά τα παραστατικά σχόλια του διεθνούς Τύπου- η Αθήνα επικράτησε κατά κράτος της

⁶⁹⁵Συγκεκριμένα ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Χρήστος Κηπουρός εκφράζοντας την αντίθεσή του, δήλωσε χαρακτηριστικά: «Αν μας αγαπούν ως Ελλάδα, να μη ψηφίσουν Αθήνα. Ολυμπιάδα σημαίνει Εγνατία στις καλένδες. Απειλεί να ματαιώσει το νέο ιστορικό μας ραντεβού με τη γεωπολιτική και τη γεωοικονομία». Στο κόμμα της Νέας Δημοκρατίας ο Βασίλης Παπαγεωργόπουλος, βουλευτής και πρώην υφυπουργός Αθλητισμού, πρωταθλητής ο ίδιος, εξέφραζε επιμέρους αντιρρήσεις, ενώ ο πρώην υπουργός και μέλος της κεντρικής επιτροπής του Συνασπισμού, Χαράλαμπος Πρωτοπαπάς, τάχθηκε υπέρ της διεκδίκησης των Αγώνων του 2004, διατυπώνοντας την ευχή ότι σε περίπτωση επιλογής της Αθήνας «ο ελληνικός λαός, οι θεσμικοί του εκπρόσωποι και όλοι να αναδείξουν τις αρετές τους εξαντλώντας τις δυνατότητές τους». Βλ. σχετικά: «Κρυφό για την αποικιοκρατική σύμβαση του 2004», Εφ. *Η Αυγή*, 3.9.1997, σ. 5, «'Στο παρελθόν η Αθήνα δεν απείχε από βρωμιές'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 3.9.1997, σ. 60. «Αντιδράσεις εκ των έσω», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.9.1997, σ. 15.

⁶⁹⁶Φ. Συρίγος, «Προς αποφυγήν παρεξηγήσεων», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 5.9.1997, σ. 56.

⁶⁹⁷«Μόνο με ατιμία θα μας πάρουν την Ολυμπιάδα», Εφ. *Απογευματινή*, 5.9.1997, σ. 1.

⁶⁹⁸«Ο Δίας να βάλει...το χέρι του!», Εφ. *Η Αυγή*, 5.9.1997, σ. 1.

⁶⁹⁹Στις 2 Σεπτεμβρίου είχε ξεκινήσει τις εργασίες της η 106^η Σύνοδος της ΔΟΕ στη διάρκεια της οποίας, εκτός των άλλων, επανεξελέγη δια βοής για τέσσερα ακόμη χρόνια στην προεδρία της ο Samaranch. Στην ψηφοφορία της 5^{ης} Σεπτεμβρίου θα ψήφιζαν 107 από τα 110 μέλη της. Βλ. σχετικά: «Ανοίγει το 'παζάρι'

Ρώμης. Στον τέταρτο γύρο της ψηφοφορίας, 66 μέλη της ΔΟΕ, επέλεξαν την ελληνική, αντί της ιταλικής πρωτεύουσας, για τη φιλοξενία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Η ισχύς της υποψηφιότητας της Αθήνας μεγιστοποιήθηκε από τις ψήφους των αφρικανικών χωρών, έπειτα και από τον αποκλεισμό στον τρίτο γύρο του Κέιπ Τάουν⁷⁰⁰.

Έναν αιώνα και ένα χρόνο μετά την πραγματοποίηση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, η ελληνική πρωτεύουσα αναλάμβανε και πάλι την ευθύνη τέλεσης των 28^{ov} Θερινών Ολυμπιακών Αγώνων. Αυτή είναι η πλήρης ονομασία τους, προκειμένου να διακρίνονται τόσο από τους Χειμερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες, οι οποίοι καθιερώθηκαν το 1924 στο Σαμονί, όσο και από τους Παραολυμπιακούς που η απαρχή τους έγινε το 1960, και από το 1988 στην Σεούλ διοργανώνονται στους ίδιους αγωνιστικούς χώρους με τους Ολυμπιακούς Αγώνες⁷⁰¹.

Για την Ελλάδα, η 5^η Σεπτεμβρίου του 1997, αποτελεί την ευδωση μιας μακράς περιόδου προσπαθειών για την ανάληψη της μεγαλύτερης αθλητικής διοργάνωσης του πλανήτη, και παράλληλα την αφετηρία της επτάχρονης περιόδου προετοιμασίας της, μια μοναδική πρόκληση στην σύγχρονη ιστορία της. Η παρουσίαση της ελικοειδούς εξέλιξης των γεγονότων, δείχνει ότι η ανάθεση των Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, είχε ορισμένες προβαθμίδες. Η διατύπωση των προτάσεων μόνιμης τέλεσης, η διεκδίκηση των Αγώνων της Εκατονταετίας και το ανεπίσημο αίτημα της τιμητικής τους ανάθεσης, προηγούνται της οριστικής μορφής που έλαβε η υποψηφιότητα για το 2004. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, η «προϊστορία» της υποψηφιότητας διέθετε το ειδικό της βάρος. Ανακινήθηκε ως

της Λοζάνης», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 2.9.1997, σ. 27 και «Επανεξελέγη έως το 2000», Εφ. *Η Αυγή*, 5.9.1997, σ. 5.

⁷⁰⁰ «Αθήναζε!», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 6.9.1997, σ. 1. Η υπόσχεση που είχε δώσει ο Mandela, ότι δηλαδή εάν το Κέιπ Τάουν αποκλειόταν πριν από την Αθήνα θα παρείχε την στήριξη του στην υποψηφιότητά της τηρήθηκε. Στον 4^ο γύρο, η Αθήνα έλαβε τις 14 από τις 20 ψήφους του Κέιπ Τάουν. Όπως διηγείται ο φίλος και συνήγορος του προέδρου της Νότιας Αφρικής στις δίκες κατά του απαρτχάιντ Γιώργος Μπίζος, ο Mandela όταν αποκλείστηκε το Κέιπ Τάουν, προσέγγισε όσους είχαν ψηφίσει υπέρ της υποψηφιότητάς του -ως επί το πλείστον αφρικανικές χώρες- προτρέποντάς τους να ψηφίσουν την Αθήνα στο τελευταίο γύρο, γιατί «υπήρχε στην Ν. Αφρική και στην Αφρική κάποια συμπάθεια για την Ελλάδα διότι δεν είχαμε αποικίες». Βλ. Γ. Μπίζος, Συνέντευξη στον Λ. Τσιριγωτάκη, *Εκπομπή Ανταποκριτές*, (NET), Προβολή: 3.3.2012. Αναλύοντας το τελικό αποτέλεσμα της ψηφοφορίας ο Α. Lunzenfichter, αποδίδει τη θετική του έκβαση για την υποψηφιότητα της Αθήνας στην τακτική που ακολούθησε στη φάση που προηγήθηκε της διαδικασίας της εκλογής η Αγγελοπούλου, η πρώτη γυναίκα που κατείχε τη θέση αυτή στην ιστορία του θεσμού. Λουζενφίχτερ, *ό.π.*, σ. 203 - 205.

⁷⁰¹ Τα στοιχεία αντλήθηκαν από τα ακόλουθα κείμενα: Bill Mallon «Χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες» και «Παραολυμπιακοί Αγώνες, η γιορτή της ανθρώπινης θέλησης» στο Αναφορές – Προσεγγίσεις, *ό.π.*, σ. 217, 258.

τιμητική ανάθεση με στοιχεία αναχρονισμού και προβλήθηκε περίπου σαν «ένσταση» στην αρνητική ετυμηγορία του 1990. Η ΔΟΕ από την άλλη, φαινόταν ότι αναζητούσε τρόπους να διασκεδάσει τις αλγεινές εντυπώσεις που προκλήθηκαν από τη διοργάνωση της Ατλάντα το 1996. Ένα χρόνο μετά είχε την ευκαιρία να το πράξει με την πόλη που είχε κατατάξει δεύτερη στις προτιμήσεις της επτά χρόνια νωρίτερα.

Στην Ελλάδα οι συνθήκες στα μέσα της δεκαετίας του 1990 έχουν μεταβληθεί. Η πρόκληση της συμμετοχής της χώρας στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής ενοποίησης είναι στην κορυφή των εθνικών προτεραιοτήτων. Οι συνθήκες της μεταβατικής αυτής περιόδου, εξηγούν το ότι ο Σημίτης δεν έδειχνε πολύ πρόθυμος να μετατοπίσει το επίκεντρο του δημόσιου ενδιαφέροντος από το στόχο της ένταξης στην ΟΝΕ. Η μορφή που έλαβε η διεκδίκηση προδίδει και τις κυβερνητικές προθέσεις. Ο Σημίτης επιθυμούσε να αναληφθεί μεγάλο μέρος της ευθύνης της από την ιδιωτική πρωτοβουλία. Αυτό αποδεικνύει η στελέχωση της Επιτροπής Διεκδίκησης. Επιπλέον η επιλογή της προέδρου της, προσέδιδε σ' αυτήν την συγκυρία και πολιτικά πλεονέκτηματα για τον ίδιο τον Σημίτη. Ενίσχυε δηλαδή την καταγεγραμμένη τάση της αποδοχής του μεταξύ των ψηφοφόρων της Νέας Δημοκρατίας, αφαιρώντας της ταυτόχρονα επιχειρήματα για κομματική εκμετάλλευση της υπόθεσης, εξασφαλίζοντας έτσι, ότι σε μια ενδεχόμενη αποτυχία της διεκδίκησης, θα απέφευγε να τη χρεωθεί εξ ολοκλήρου.

Η προώθηση της υποψηφιότητας της Αθήνας -φιλοτεχνημένη από και για την πρόεδρο της Επιτροπής Διεκδίκησης- κινήθηκε με βάση τα διεθνή μέτρα στις περιπτώσεις αυτές. Τα σφάλματα της προηγούμενης αποτυχημένης διεκδίκησης δεν επαναλήφθηκαν· τουναντίον η υποψηφιότητα ενσωμάτωσε στη στρατηγική της την εξαγγελόμενη ήδη από την περίοδο της διακυβέρνησης Παπανδρέου αναβάθμιση των υποδομών της χώρας, προβάλλοντας ως πλεονέκτημα την ετοιμότητα των αθλητικών της υποδομών. Η Ελλάδα παρουσιαζόταν στη στρατιά των μελών της ΔΟΕ με αίσθημα αυτοπεποίθησης, ότι είναι ικανή να διεξαγάγει με επιτυχία τους Αγώνες του 2004. Η αλλαγή της στάσης της από ρομαντική σε ρεαλιστική έναντι των Ολυμπιακών Αγώνων, η πολιτική σταθερότητα και η προσήλωση στο στόχο της οικονομικής σύγκλισης με τα άλλα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενίσχυαν τη διεθνή θέση και εικόνα της χώρας.

Η κοινή γνώμη έδειχνε να αποδέχεται την απόφαση διεκδίκησης των Αγώνων του 2004, χωρίς όμως να προκύπτει, ότι ήταν στοιχειωδώς ενήμερη για τις υψηλές

απαιτήσεις που συνόδευαν την ευθύνη τέλεσής τους. Η προσφυγή στο δημόσιο διάλογο για θέματα μείζονος σημασίας δεν ανήκε διαχρονικά στις προτεραιότητες της ελληνικής πολιτικής ελίτ. Τα δύο κόμματα εξουσίας, όπως ακριβώς συνέβη και με το στόχο της συμμετοχής στην ΟΝΕ, συνέκλιναν ως προς τη θετική τους στάση έναντι της υπόθεσης διεκδίκησης, χωρίς να εξηγούν διεξοδικά τους λόγους. Η φιλοξενία του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος Στίβου και η διένεξη με τον Nebiolo, εκτός του ότι επέτρεψε τη δημιουργία ενός κλίματος πλώσης μεταξύ της Αθήνας και της Ρώμης, αναζωπύρωσε και το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης υπέρ των Αγώνων. Μέχρι τότε η προσοχή της κοινωνίας έδειχνε να ξεκινά και να τελειώνει σε μια τυπική συγκατάβαση της απόφασης διεκδίκησης τους. Μέσα σε αυτό το κλίμα η Λωζάνη, 74 χρόνια μετά τη σύναψη της ομώνυμης ελληνοτουρκικής συνθήκης, βρέθηκε και πάλι στο επίκεντρο του εθνικού ενδιαφέροντος. Αυτή τη φορά η υποψηφιότητα της Αθήνας, λαμβανομένης υπόψη της διαφοράς των ψήφων, μπόρεσε να εξασφαλίσει μια καταπληκτική νίκη.

4.4. Ο δεύτερος κύκλος της Μεταπολίτευσης: εσωτερικές και εξωτερικές προκλήσεις (1996 - 2000)

Στα επόμενα δύο υποκεφάλαια του τετάρτου κεφαλαίου θα εξετασθεί η χρονική περίοδος 1996-2004. Στην οκταετία αυτή προτάθηκαν επισήμως, διεκδικήθηκαν, αναλήφθηκαν, προετοιμάστηκαν και τελέστηκαν οι Αγώνες του 2004. Η προσέγγισή της θα επιχειρηθεί κριτικά και αναλυτικά με άξονα τις δημόσιες πολιτικές, και πιστεύεται ότι θα βοηθήσει στη βαθύτερη κατανόηση της συνάρθρωσης του πολιτικού, κοινωνικού και οικονομικού περιγύρου των Αγώνων. Ο σκοπός είναι η απεικόνιση της ελληνικής πραγματικότητας των ετών αυτών διαμέσου της παρουσίασης και ερμηνείας των κυρίαρχων γεγονότων. Δεν θα μας απασχολήσουν πτυχές της πραγματικότητας, οι οποίες εκφεύγουν από αυτό το δεσμευτικό πλαίσιο αναφοράς. Μια εισαγωγική παρατήρηση είναι ότι η αφήγηση της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας του τελευταίου τετάρτου του 20^{ου} αιώνα και των πρώτων ετών του 21^{ου}, χαρακτηρίζεται από μία σπάνια ιδιαιτερότητα για τα δεδομένα της χώρας. Δεν έχει να παρουσιάσει πολέμους, εκτροπές, και καταστροφές. Είναι η αφήγηση μιας

ειρηνικής και ευημερούσας περιόδου. Η οκταετία (1996-2004) συνιστά υπο-περίοδο της αποκαλούμενης «μεταπολιτευτικής περιόδου»⁷⁰².

Το προοίμιο της εξεταζόμενης περιόδου γράφεται στις αρχές της δεκαετίας του 1990. Από τότε η δημόσια πολιτική και οικονομική σφαίρα στη χώρα κινείται στους ρυθμούς τους οποίους ορίζει το πνεύμα της Συνθήκης του Μάαστριχτ -που υπεγράφη το Φεβρουάριο του 1992-, προκειμένου να ικανοποιηθεί ο στόχος της ένταξης στην ΟΝΕ⁷⁰³. Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Γιάννης Μπούτος, σε ομιλία του κατά τη γενική συνέλευση των μετόχων στις 27 Απριλίου 1994, περιέγραφε διεξοδικά το περίγραμμα της οικονομικής πολιτικής των επόμενων χρόνων⁷⁰⁴.

Σημειώνεται ότι το πρώτο Πρόγραμμα Σύγκλισης (1993-1998) που είχε υποβληθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση το 1993 αναθεωρήθηκε το 1994 (1994-1999) και έγινε αποδεκτό το ίδιο έτος⁷⁰⁵. Εξάλλου στη συγκυρία αυτή θίγεται ιδιαίτερα η υστέρηση

⁷⁰²Ο Γ. Βούλγαρης επισημαίνει ότι οι όροι, «Ελλάδα της Μεταπολίτευσης», «μεταπολιτευτική περίοδος» και «πρώτη μεταπολίτευση», περιέχουν μια προφανή αντίφαση, η οποία συνίσταται στο ότι η Μεταπολίτευση είναι ένα γεγονός βραχείας διάρκειας που οι σύγχρονοι τη μετατρέπουμε σε «διάρκεις». Έτσι το ότι αυτή η αντιφατικότητα γίνεται αποδεκτή, εκφράζει τη γενική αναγνώριση, ότι εγκαίνιασε μια διακριτή περίοδο με εσωτερική ενότητα στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας. Βλ. σχετικά, Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990. Σταθερή δημοκρατία σηματοδομένη από τη μεταπολεμική ιστορία*. Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σ. 13.

⁷⁰³Την περίοδο αυτή παρά το γεγονός ότι το πολιτικό κλίμα, στην Ελλάδα και διεθνώς, ευνοούσε εκείνες τις μεταρρυθμίσεις που θα έθιγαν τη χώρα σε τροχιά ευρωπαϊκής σύγκλισης και ανάπτυξης η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας για μια σειρά λόγους δεν πέτυχε να εφαρμόσει τις εξαγγελίες της και όπως έχει σχετικά επισημανθεί η ελεύθερη οικονομία της αγοράς που πρέσβευε, παρέμεινε κενό γράμμα. Βλ. αναλυτικά την εργασία του Μ. Αλεξάκη, «Κεντροδεξιά ιδεολογία και Νέα Δημοκρατία: Η πρόσκληση και οι προοπτικές της συντηρητικής παράταξης», στο περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 114 - 117. Οφείλει να σημειωθεί ότι το ευνοϊκό πολιτικό κλίμα για την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων σχετιζόταν με την ήττα που υπέστη το ΠΑΣΟΚ στις εκλογές του Ιουνίου του 1989, η οποία εκλήφθηκε ως η «πένθιμη κωδωνοκρουσία» του σοσιαλισμού στην Ελλάδα. C. M. Woodhouse, *Modern Greece. A Short History*, London – Boston, 1991, σ. 356.

⁷⁰⁴Γ. Π. Μπούτος, *Οικονομικές Εξελίξεις και Κατευθύνσεις Οικονομικής Πολιτικής*, Αρχείο Μελετών και Ομιλιών 78, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1994, σ. 9 - 30. Την τρίχρονη περίοδο διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας (1990 – 1993) άρχισε στο εσωτερικό της χώρας ένας διάλογος αναφορικά με την ευρωπαϊκή νομισματική ένωση που σύντομα εξελίχθηκε σε προάγγελος αλλαγών. Το 1991 ο υπουργός Οικονομίας Ευθύμιος Χριστοδούλου εξέφραζε την πεποίθηση ότι η Ελλάδα μπορούσε να εκπληρώσει τους όρους για την είσοδό της στην νομισματική ένωση το 1997 ή το 1999. Οι προσδοκίες ωστόσο αυτές αποδείχθηκαν εσφαλμένες. Βέβαια οι ελληνικές πολιτικές ελίτ εξακολουθούσαν να δηλώνουν τη δέσμευσή τους για τα οφέλη από την είσοδο στον «σκληρό πυρήνα» της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιτρέποντας παραλληλισμούς με την πολιτική στρατηγική του Καραμανλή τη δεκαετία του 1970, όταν η ένταξη στην ΕΟΚ αντιμετωπιζόταν ως μέσο διαφάλισης της δημοκρατίας και του εκσυγχρονισμού. K. Featherstone, G. Kazamias, and D. Papadimitriou, «Greece and the Negotiation of Economic and Monetary Union: Preferences, Strategies, and Institutions», στο περ. *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 18, No. 2, Oct. 2000, σ. 395 - 396, 410.

⁷⁰⁵Κ. Δρακάτος, *Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας (1945-1995)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σ. 132 – 133. Βλ. επίσης, Φ. Δ. Σαχινίδης, Γ. Α. Χαρδούβελης, *Ευρώ. Ένα νόμισμα για την Ευρώπη*, Αθήνα, ΕΤΕ, 1998, σ. 9. Με αφορμή την συμπλήρωση, το 1994, των 20 χρόνων από την αποκατάσταση της δημοκρατίας δημοσιεύθηκαν μελέτες και άρθρα που επιχειρούσαν μια επισκόπηση των πρώτων 20 ετών

της χώρας σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη - μέλη της Ένωσης. Το χάσμα μεταξύ απεριόριστων υποσχέσεων και απογοητευτικών επιδόσεων αποκλήθηκε τότε «ελληνικό παράδοξο»⁷⁰⁶.

Η συζήτηση για τη θέση της χώρας στις ευρωπαϊκές εξελίξεις, μοιάζει να γίνεται με φόντο την προβληματική σχέση της Ελλάδας με τον νεωτερικό κόσμο γενικά. Σε ένα δοκίμιό του που πρωτοδημοσιεύθηκε το 1954, ο στοχαστής και φιλόσοφος Κώστας Αξελός, γράφει ότι «η Ελλάδα δεν μπορεί ν' αποφύγει τον νεωτερικό κόσμο». Εντούτοις απαραίτητη προϋπόθεση για να δράσει, είναι να εντείνει τις δυνάμεις της, συνεχίζει ο Αξελός, θέτοντας το ερώτημα, «η σύγχρονη Ελλάδα πάλλεται άραγε με αρκετή ένταση, ώστε να μπορεί να συγκριθεί με τόξο απ' το οποίο φεύγει ένα βέλος»⁷⁰⁷.

Την περίοδο αυτή η εντατικοποίηση των προσπαθειών για την ένταξη στην ΟΝΕ υψώνεται ως εθνική πρόκληση. Η ισότιμη συμμετοχή της Ελλάδας στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής ενοποίησης ήταν το κυρίαρχο στοιχείο στο δημόσιο λόγο από τα μέσα της δεκαετίας του 1990. Είναι απολύτως ενδεικτικές του κλίματος, οι δημόσιες αναφορές δύο προσώπων που υπήρξαν στυλοβάτες της ένταξης της χώρας στην τότε ΕΟΚ με την συμβολή τους στις διαπραγματεύσεις, οι οποίες οδήγησαν στην υπογραφή της Συμφωνίας Σύνδεσης την 1^η Νοεμβρίου 1962, με την οποία η Ελλάδα έγινε το πρώτο συνδεδεμένο μέλος της Κοινότητας. Πιο συγκεκριμένα, ο Γιάγκος Πεσμαζόγλου στην αρχή του 1996, ανέφερε για τη σημασία της ευρωπαϊκής πρόκλησης: «Η αποτελεσματική εθνική προστασία συνδέεται με την ισχυροποίηση της συμβολής και οργανικής θέσης της χώρας στην Ευρωπαϊκή Ένωση»⁷⁰⁸. Επίσης τις πρώτες ημέρες του έτους αυτού δημοσιεύθηκε μια κατατοπιστική για την πορεία των ελληνικών πραγμάτων συνέντευξη

της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας, αναγνωρίζοντας τις κατακτήσεις και επισημαίνοντας τις υστερήσεις της. Είναι αντιπροσωπευτική η έκδοση του *Οικονομικού Ταχυδρόμου*, στην οποία 27 πανεπιστημιακοί και ειδικοί καταγράφουν τις εξελίξεις των ετών αυτών σ' όλους τους τομείς του δημόσιου βίου. Γ. Μαρίνος, Δ. Στεργίου (επιμ.), «1974-1994. Μετά είκοσι έτη», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 22.6.1995, σ. 35-210. Βλ. επίσης το αφιέρωμα: «Η Γ' Ελληνική Δημοκρατία 1974-1994 - 20 χρόνια ζωής - Οι πολιτικές, οι ιδέες, οι θεσμοί», στο ένθετο *Νέες Εποχές*, Εφ. *Το Βήμα*, 24.7.1994.

⁷⁰⁶Τον Οκτώβριο του 1995, διοργανώθηκε στο Πανεπιστήμιο Χάρβαρντ συμπόσιο με θέμα «Το ελληνικό παράδοξο: υπόσχεση και επίδοση». Η επιλογή του τίτλου εξηγείται στον πρόλογο έκδοσης, η οποία περιλαμβάνει ολόκληρες τις εισηγήσεις του. Βλ. G. T. Allison, Γ. Αγγελούτσου - Δασκαλάκη, *Το ελληνικό παράδοξο: Υπόσχεση και Επίδοση*, G. T. Allison, Κ. Νικολαΐδη (επιμ.), Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σ. 15 - 20.

⁷⁰⁷Κ. Αξελός, *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας*, Κ. Δασκαλάκη (μτφ.), Αθήνα, Νεφέλη, 2010, σ. 44 - 45. Το κείμενο του Κ. Αξελού δημοσιεύθηκε πρώτη φορά, τον Ιούλιο του 1954, στο γαλλικό περιοδικό *Esprit*, επιχειρώντας να προσδιορίσει το πρόσωπο της νεωτερικής Ελλάδας.

⁷⁰⁸Ι. Πεσμαζόγλου, «Οι Έλληνες και η Ένωση», Εφ. *Το Βήμα*, 14.1.1996, σ. 18.

του επιτίμου διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, Ξενοφόντα Ζολώτα, στον Νίκο Νικολάου και στην εφημερίδα *Τα Νέα*. Με την παρέλευση του 1995 ο Ζολώτας έκρινε πως είχε σημειωθεί κάποια πρόοδος στην οικονομία, αλλά όχι ουσιαστική για την έξοδο της από το «τούνελ», ενώ τόνιζε ότι παρέμεναν ακόμη πολλά άλυτα προβλήματα, με κυριότερο το τεράστιο δημόσιο χρέος, για το οποίο διευκρίνιζε, ότι δεν ήταν αποτέλεσμα διαχείρισης των τελευταίων ετών, αλλά η επικίνδυνη διόγκωσή του είχε αρχίσει από το 1982 και έκτοτε έβαινε συνεχώς αυξανόμενο⁷⁰⁹.

Μέσα σ' αυτό το πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον αναδείχθηκε κυρίαρχος της πολιτικής σκηνής ο Σημίτης. Η απόφαση παραίτησης του Παπανδρέου από τη θέση του πρωθυπουργού, αλλά όχι του προέδρου του ΠΑΣΟΚ, μετά από δύο μήνες αδυναμίας άσκησης των καθηκόντων του, πυροδότησε τις πολιτικές εξελίξεις και καταγράφηκε από τον Τύπο ως το τέλος μιας εποχής και η αφετηρία μιας νέας⁷¹⁰.

Τα ιστορικά χαρακτηριστικά της συγκυρίας ανέλυσε ο Κωνσταντίνος Τσουκαλάς, διαπιστώνοντας ότι η αποχώρηση Παπανδρέου συνέπιπτε με τη νομοτελειακά αναγκαία μετάβαση της ελληνικής δημοκρατίας σε μια νέα μεταπολιτευτική φάση. Κάνοντας λόγο για «δεύτερη μεταπολίτευση» έγραφε:

«Με καθυστέρηση πολλών δεκαετιών η πρώτη μεταπολίτευση είχε φέρει την ελληνική πολιτική και πολιτειακή ζωή στον 20ό αιώνα. Είκοσι μόλις χρόνια αργότερα, η δεύτερη καλείται να οδηγήσει τη χώρα στον 21^ο αιώνα»⁷¹¹.

Στις 18 Ιανουαρίου 1996 στη διαδικασία εκλογής του νέου πρωθυπουργού από την κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ, επικράτησε ο Σημίτης έναντι του Τσοχατζόπουλου με ψήφους 86 έναντι 75⁷¹². Ο νέος πρωθυπουργός είχε διανύσει μια διακριτή πορεία εντός του κόμματός του, του οποίου υπήρξε ιδρυτικό μέλος. Από τη

⁷⁰⁹Ξ. Ε. Ζολώτας, *Εξελίξεις και Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας και της Εξωτερικής Πολιτικής*, Αρχείο Μελετών και Ομιλιών 79, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1996, σ. 9 - 22. Μπροστά στις προκλήσεις του ευρωπαϊκού περιβάλλοντος της δεκαετίας του 1990, ο Πάνος Καζάκος υπογράμμισε αναφορικά με το δημόσιο χρέος, ότι «έφθασε σ' ένα επίπεδο, όπου πλέον αυτοαναπαράγεται, ενώ ταυτόχρονα είναι πηγή αβεβαιοτήτων για το μέλλον, που από μόνες τους μπορούν να υπονομεύσουν κάθε σοβαρή προσπάθεια για παραγωγική αναδιάρθρωση». Π. Καζάκος, *Η Ελλάδα ανάμεσα σε προσαρμογή και περιθωριοποίηση. Δοκίμια ευρωπαϊκής και οικονομικής πολιτικής*, Αθήνα, Διάττων, 1991, σ. 28.

⁷¹⁰Βλ. «Το τέλος μιας εποχής...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.1.1996, σ. 1 και Β. Τζαννετάκος, «Ο Ανδρέας άνοιξε τη νέα εποχή», Εφ. *Τα Νέα*, 16.1.1996, σ. 3.

⁷¹¹Κ. Τσουκαλάς, «Η δεύτερη μεταπολίτευση», Εφ. *Το Βήμα*, 14.1.1996, σ. 10.

⁷¹²Βλ. «Α. Καρακούσης, «Μεγάλες προσδοκίες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.1.1996, σ. 1, Σ. Π. Ψυχάρης, «Οι ελπίδες του μέλλοντος», Εφ. *Το Βήμα*, 21.1.1996, σ. 1 - 2, «Εναλλαγή...της 'αλλαγής'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.1.1996, σ.1, «Νέα Εποχή με Σημίτη ξεκινά το ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Τα Νέα*, 19.1.1996, σ. 1.

δεκαετία του 1980 είχε απογραφεί ως αυτόνομη πολιτική παρουσία, ενώ το πολιτικό του σχέδιο κωδικοποιούνταν στον όρο «εκσυγχρονισμός»⁷¹³. Έχει μάλιστα υποστηριχθεί, ότι αν και η αντίληψη περί εκσυγχρονισμού του πολιτικού συστήματος και της κοινωνίας διατρέχει τον πολιτικό λόγο κατά τη μεταπολιτευτική περίοδο, ο εκσυγχρονισμός «εκφράζεται ρητά ως αίτημα στο εσωτερικό μιας ομώνυμης, ενεργού και κατ' εξοχήν πολιτικής ιδεολογίας μετά τις κοινοβουλευτικές εκλογές του 1996»⁷¹⁴.

Ανεξάρτητα από τις δυνατότητες υλοποίησης του εκσυγχρονιστικού του σχεδίου, γεγονός είναι ότι η ανάδειξη Σημίτη στην πρωθυπουργία, συνδέθηκε με την εν εξελίξει προσπάθεια ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ. Ποιά ήταν όμως η θέση του για την ΟΝΕ; Τον Ιούλιο του 1992 όταν ξεκινούσε στην Βουλή η συζήτηση επικύρωσης της Συνθήκης του Μάαστριχτ, με συνέντευξή του στο *Βήμα* διατύπωνε τα υπέρ και τα κατά της Συνθήκης. Στη δημοσιογραφική της περίληψη αναφερόταν τα εξής:

«ένα 'Ναι' με επιφυλάξεις είναι η απάντηση του κ. Σημίτη στη Συνθήκη του Μάαστριχτ... Αν το 'ναι' απορρέει κυρίως από τη σαφή τοποθέτηση του πρώην υπουργού Εθνικής Οικονομίας στην προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης, οι 'επιφυλάξεις' προκύπτουν από τον ατελή χαρακτήρα που παίρνει

⁷¹³Στην παρούσα μελέτη δε θα αναλύσουμε την έννοια του «εκσυγχρονισμού» και των διαδικασιών του. Ωστόσο θεωρούμε αναγκαίο να παραθέσουμε την «αντίληψη» του Κ. Σημίτη για τον εκσυγχρονισμό. Το 1992 σε άρθρο του στο *Βήμα* με τίτλο, «Τι είναι ο εκσυγχρονισμός», επιχειρούσε να αποσαφηνίσει το θεωρητικό του πλαίσιο, σημειώνοντας: «Στον τόπο μας κατέχει τους πολίτες μια απέραντη αίσθηση αδυναμίας. Οι δημόσιες υπηρεσίες, οι επιχειρήσεις, το κάθε άτομο επιτείνουν με τη συμπεριφορά τους τα προβλήματα, αντί να βοηθούν στη λύση τους... Ταυτόχρονα διαπιστώνουμε ότι έχουμε δυνατότητες για κάτι καλύτερο. Υπάρχει σύγκρουση ανάμεσα σ' αυτό για το οποίο αισθανόμαστε και είμαστε ικανοί και την κοινωνική πραγματικότητα. Η σύγκρουση αυτή αποτελεί τον πυρήνα του προβλήματος του εκσυγχρονισμού». Βλ. Κ. Σημίτης, «Τι είναι ο εκσυγχρονισμός», Εφ. *Το Βήμα*, 19.4.1992, σ. 8 - 9. Το 1995 επίσης στον προθάλαμο της διαδοχής Παπανδρέου εκδόθηκαν κείμενα και ομιλίες του Σημίτη. Σε αυτά αποκρυσταλλώνεται το πολιτικό του σχέδιο. Κ. Σημίτης, *Για μια κοινωνία ισχυρή. Για μια ισχυρή Ελλάδα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1995, σ. 117. Μόνο τυχαία δεν μπορεί να είναι η δημοσίευση άρθρου με τον ίδιο τίτλο τις παραμονές της εκλογής πρωθυπουργού. Το δημοσίευμα υπογραφόταν από τον καθηγητή και πρόεδρο του «Ομίλου Προβληματισμού για τον Εκσυγχρονισμό της Κοινωνίας» (ΟΠΕΚ) Δ. Παπούλια, «Για μια κοινωνία ισχυρή για μια ισχυρή Ελλάδα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.1.1996, σ. 52. Ο ΟΠΕΚ είχε συσταθεί μετά από προτροπή του ιδίου του Κώστα Σημίτη. Από τις παραπάνω αναφορές φαίνεται ότι ο νεοεκλεγείς πρωθυπουργός είχε ήδη διαμορφώσει σε θεωρητικό τουλάχιστον επίπεδο την πολιτική του πρόταση πολύ πριν τον Ιανουάριο του 1996. Βλ. Γ. Ε. Διακογιάννης, «Οι θέσεις του Κώστα Σημίτη μέσα από συνεντεύξεις και ομιλίες. Το στοίχημα», Εφ. *Τα Νέα*, 19.1.1996, σ. 17.

⁷¹⁴Δ. Ν. Γράβαρης, «Το αίτημα του πολιτικού εκσυγχρονισμού. Στοιχεία από τη λειτουργία μιας πολιτικής ιδεολογίας», στο *Ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διάνοησης στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2002, σ. 87.

αυτή η διαδικασία είτε στο επίπεδο των δημοκρατικών θεσμών ή ως προς την κοινωνική της διάσταση»⁷¹⁵.

Τέλη Ιανουαρίου του 1996 ο Jacques Delors, πρώην πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δήλωνε ότι δύσκολα η Ελλάδα θα μπορούσε να τηρήσει τις προθεσμίες και τα κριτήρια της νομισματικής ένωσης το 1999. Κατί τέτοιο δεν ήταν αδύνατο, αλλά σίγουρα θα ήταν «μια πολύ δύσκολη κούρσα για την Ελλάδα»⁷¹⁶. Μια γενική παρατήρηση του καθηγητή Γιάννη Βούλγαρη, στον απόηχο της κρίσης των Ιμίων, θίγει τις σύνθετες προκλήσεις της περιόδου:

«Όσοι φοβόντουσαν ή ελπίζανε ότι μπήκαμε σε μια βαρετή περίοδο τρέχουσας διαχείρισης θα αναθεώρησαν την άποψή τους μετά την πρόσφατη ελληνοτουρκική κρίση. Η Νέα Μεταπολίτευση βρήκει κρίσιμων διλημάτων»⁷¹⁷.

Τους πρώτους μήνες του 1996 η δημοσιοποίηση της ετήσιας Έκθεσης του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδας Λουκά Παπαδήμου, εκλήφθηκε από την κυβέρνηση ως σήμα κινδύνου, καθώς διαπίστωνε ότι η ελληνική οικονομία είχε εισέλθει σε μια κρίσιμη φάση, η οποία έθετε σε αμφισβήτηση την έως τότε σχετικά θετική της πορεία⁷¹⁸. Η ανάληψη όμως πρωτοβουλιών εκ μέρους της νέας κυβέρνησης δυσκολευόταν από την αναταραχή που επικρατούσε στο εσωτερικό του κυβερνώντος κόμματος. Ο Σημίτης βλέποντας ότι ανέκυπταν αρνητικές επιδράσεις στην πορεία εκτέλεσης του προγράμματος σύγκλισης, έκανε ξεκάθαρες τις προθέσεις του, επισείοντας το δίλημμα ή της εκλογής του και ως προέδρου του ΠΑΣΟΚ ή της προσφυγής σε πρόωρες εκλογές⁷¹⁹.

⁷¹⁵Κ. Σημίτης, Συνέντευξη στον Ι. Κ. Πρετεντέρη, «Τα συν και τα πλην του Μάαστριχτ για την Ελλάδα», Εφ. *Το Βήμα*, 26.7.1992, σ. 18, 23.

⁷¹⁶Ι. Βωβού, «Η νομισματική ένωση πολύ δύσκολη κούρσα για Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.1996, σ. 26. Το διάστημα αυτό διαπιστωνόταν ότι η πρόοδος μεταξύ των κρατών της Ε.Ε. ως προς τη σύγκλιση των οικονομικών μεγεθών ήταν ανεπαρκής, ειδικά στον τομέα της δημοσιονομικής προσαρμογής. Βλ. σχετικά, F. Saccomanni, «Ευκαιρίες και Προκλήσεις κατά την Πορεία προς την Ευρωπαϊκή Νομισματική Ενοποίηση», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 7, Μάρ. 1996, σ. 43 - 52.

⁷¹⁷Γ. Βούλγαρης, «Παλεύοντας με τους μύθους», Εφ. *Τα Νέα*, 28.2.1996, σ. 11.

⁷¹⁸Βλ. τα σχετικά άρθρα των, Ν. Νικολάου, «Το δείγμα γραφής του κ. Σημίτη», Εφ. *Το Βήμα*, 3.3.1996, σ. 14, Α. Καρακούση, «Απειλή και από το δημόσιο χρέος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.4.1996, σ. 17, Γ. Κοτόφωλου, «Πώς θα περιορισθούν οι σπατάλες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.5.1996, σ. 50.

⁷¹⁹Βλ. «Απειλεί με παραίτηση...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.4.1996, σ. 1, Α. Καρακούσης, «Εκτροχιασμός της οικονομίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.4.1996, σ. 1, «Σημίτης: Εμένα ή κανένα...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.5.1996, σ. 1, «Σημίτης ή ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.5.1996, σ. 1.

Για το κόμμα που αποτέλεσε κεντρικό πυλώνα του μεταπολιτευτικού πολιτικού συστήματος⁷²⁰, το συνέδριο του Ιουνίου του 1996, θεωρήθηκε ως η ληξιαρχική πράξη γέννησης του «νέου-ΠΑΣΟΚ», η απαρχή της κυοφορίας του οποίου εντοπίζεται στο σταθεροποιητικό πρόγραμμα του 1985⁷²¹. Μέσα σε μία φορτισμένη ατμόσφαιρα, στις 23 Ιουνίου, παραμονές του συνεδρίου του ΠΑΣΟΚ, πεθαίνει ο πρόεδρος και ιδρυτής του κόμματος, Ανδρέας Παπανδρέου⁷²². Στην ψηφοφορία εκλογής του νέου προέδρου νικητής και πάλι έναντι του έτερου υποψηφίου Άκη Τσοχατζόπουλου, αναδείχθηκε ο Κ. Σημίτης⁷²³.

Κάνοντας την καθιερωμένη ανασκόπηση του έτους, η *Καθημερινή* σημείωνε ότι το 1996 ήταν δυνατόν να καταγραφεί ως «έτος Σημίτη». Η εφημερίδα τεκμηρίωνε αυτή την άποψη στις τρεις πολιτικές του επιτυχίες: την εκλογή του ως πρωθυπουργού, την εκλογή του ως προέδρου του ΠΑΣΟΚ και τη νίκη του στις εθνικές εκλογές. Διαπίστωνε μάλιστα ότι τα επιτεύγματα αυτά τον καθιστούσαν κυρίαρχο του πολιτικού παιχνιδιού και ως εκ τούτου απερίσπαστο στη χάραξη και προώθηση του κυβερνητικού έργου⁷²⁴. Πράγματι στις εκλογές της 22ας Σεπτεμβρίου το ΠΑΣΟΚ έλαβε 41,5% και ευρεία κοινοβουλευτική πλειοψηφία, ενώ η Νέα Δημοκρατία συρρίκνωσε τα ποσοστά της σε σχέση με τις εκλογές του 1993, λαμβάνοντας 38,1%⁷²⁵. Στη διάρκεια της σύντομης

⁷²⁰Ο Θανάσης Διαμαντόπουλος γράφει για τον πρωταγωνιστικό ρόλο του ΠΑΣΟΚ στα ελληνικά πολιτικά πράγματα: «τόσο η ιδεολογική του εξέλιξη όσο και οι μεταβολές που υπέστη στην 'κοινωνική του ταυτότητα' συμπυκνώνουν και αντανακλούν την πορεία ολόκληρης της μεταδικτατορικής πολιτικής ζωής του τόπου», στο Διαμαντόπουλος, *Η ελληνική πολιτική ζωή: εικοστός αιώνας. Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρείκη εποχή*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σ. 284.

⁷²¹Μ. Σπουρδαλάκης, «Από το 'Κίνημα διαμαρτυρίας' στο 'νέο ΠΑΣΟΚ'», στο Μ. Σπουρδαλάκης (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ, Κόμμα – Κράτος – Κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, 1998, σ. 71. Ο Γιώργος Σταθάκης σε κείμενά του την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Σημίτη, ισχυρίζεται ότι ο εκσυγχρονισμός σχηματίστηκε το 1985 ως πολιτικό ρεύμα, το οποίο οικειοποιήθηκε τις νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις περί οικονομίας. Γ. Σταθάκης, *Ο ατελέσφορος εκσυγχρονισμός, (Κριτικά κείμενα από την Αυγή και τον Πολίτη, 1994-2004)*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007, σ. 17.

⁷²²«Ζει τώρα στις καρδιές μας», Εφ. *Τα Νέα*, 24.6.1996, σ. 1, «Αγωνία στο ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.6.1996, σ. 1, «Μάχη επιγόνων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.6.1996, σ. 1.

⁷²³Μάλιστα όπως έχει σχετικά σημειωθεί από ένα σημείο και έπειτα το ΠΑΣΟΚ γίνεται «δύο κόμματα σε ένα», με τους δύο υποψηφίους του συνεδρίου να εκφράζουν τους δύο πόλους. Βλ. Γ. Λακόπουλος, *Το Μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ. Πολιτικό αφήγημα*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Φεβρ. 2010, σ. 180.

⁷²⁴«Έτος Σημίτη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.12.1996, σ. 4. Ο Γ. Πρετεντέρης υπερακοντίζοντας την ιστορική σημασία των πολιτικών εξελίξεων που έλαβαν χώρα τους πρώτους οκτώ μήνες του 1996 γράφει ότι, «η Ελλάδα έζησε μια Δεύτερη Μεταπολίτευση». Ι. Κ. Πρετεντέρης, *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση - Προσωπικές σημειώσεις από μια μεγάλη ανατροπή*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Μάρ. 2010, σ. 14.

⁷²⁵Μια εκλογική τάση που εμφανίστηκε στις εθνικές εκλογές του 1996 και δεν πρέπει να περάσει απαρατήρητη σχετίζεται με το γεγονός ότι το ΠΑΣΟΚ με τον Σημίτη στην ηγεσία του αρχίζει να προηγείται της Νέας Δημοκρατίας στο προνομιακό «ταξικό» της χώρα, στα υψηλά εισοδήματα. Οι αντίθετες τάσεις παρουσιάστηκαν στα χαμηλά εισοδήματα. Βλ. σχετικά στο Γ. Λούλης, *Τα είκοσι χρόνια*

προεκλογικής περιόδου πάντως, οι πολίτες επιβεβαίωσαν τη σταδιακή αποστασιοποίησή τους από την πολιτική και τα κόμματα, με πλήθος αναλύσεων να ερμηνεύουν τη στάση αυτή⁷²⁶. Εξάλλου το ΠΑΣΟΚ υιοθετεί ένα νέο προσανατολισμό, ως υποκατάστατο του παλαιού διαχωρισμού Αριστεράς - Δεξιάς⁷²⁷ που εντοπιζόταν στην ιδέα της ύπαρξης «δύο Ελλάδων»⁷²⁸.

Στην ομιλία του στο πλαίσιο των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, ο Σημίτης περιέγραψε την οικονομική πολιτική των επόμενων κρίσιμων τεσσάρων χρόνων τονίζοντας ότι, «πολλοί κύκλοι χαμένων ευκαιριών άνοιξαν και έκλεισαν στο παρελθόν, καθώς εθνικοί εγωισμοί και πρόχειροι ηρωισμοί οδηγούσαν συχνά σε ανολοκλήρωτες πράξεις»⁷²⁹.

Για τη σύγχρονη Ελλάδα το 1997 συνιστά έτος σταθμό στη μετέπειτα εξέλιξη της πορείας της⁷³⁰. Η μείζονα πρόκληση για τη χώρα τα χρόνια αυτά σχετιζόταν με την

που άλλαξαν την Ελλάδα: Κερδισμένοι και χαμένοι, Αθήνα, Λιβάνης, 2001, σ. 101. Τόσο οι νέες προκλήσεις, όσο και η σταδιακή κατάρριψη των παλαιών ιδεολογικών διαχωρισμών, επέτρεψαν τη διεύρυνση της κινητικότητας των ψηφοφόρων, διαμορφώνοντας τις κατάλληλες συνθήκες πολιτικής έκφρασης των κοινωνικών αιτημάτων της εποχής, τα οποία έμοιαζαν να έχουν αποφορτιστεί από τις αναφορές του παρελθόντος. Επιπλέον ήταν παραδεκτό ότι καθοριστικός παράγοντας της πολιτικής επικοινωνίας είχε καταστεί η τηλεόραση. Γ. Μαυρογένης, «Τα προεκλογικά συνθήματα στην περίοδο της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας (1974-2004)», στο περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 30, Νοέμ. 2007, σ. 95.

⁷²⁶Δ. Δώδος, Π. Καφετζής, Η. Νικολακόπουλος, «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», στο περ. *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.χ. 92 - 93, 1997, σ. 241 - 266, Τ. Παπαάς, «Κομματικό σύστημα και πολιτικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα, 1981-2001», στο περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 92 - 94.

⁷²⁷Βλ. Σ. Σακελλαρόπουλος, Π. Σωτήρης, *Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός. Κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα της δεκαετίας του '90*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004, σ. 61, 100. Για την επαγγελία του «εκσυγχρονισμού» από το ΠΑΣΟΚ έχει σημειωθεί ότι «λειτουργούσε περισσότερο ως πρόσθετο ιδεολόγημα το οποίο ικανοποιούσε τις 'πολυσυλλεκτικές' ανάγκες του κόμματος, παρά ως κοινωνικοοικονομικό και πολιτικό εγχείρημα». Γ. Καραγιάννης, «'Κόμματα εξουσίας' και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα», στο περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 29, Ιούν. 2007, σ. 67.

⁷²⁸«Η μία προοδευτική, μεταρρυθμιστική, εξωστρεφής, ανταγωνιστική, που βλέπει το άνοιγμα στην Ευρώπη ως ευκαιρία, και η άλλη αρτηριοσκληρωτική, φοβική, εσωστρεφής, που αισθάνεται την ένταξη στα διεθνή ρεύματα ως απειλή περιθωριοποίησης». Φ. Καρζής, *Ανάμεσα σε δύο Ελλάδες - Η εκκρημική μεταρρύθμιση 1996 - 2003*, Αθήνα, Πόλις, 2006, σ. 43.

⁷²⁹Γ. Ε. Διακογιάννης, «Όχι άλλες χαμένες ευκαιρίες», Εφ. *Τα Νέα*, 11.10.1996, σ. 7. Στη σύνθεση της νέας κυβέρνησης -που χαρακτηριζόταν από την υπεροχή της τάσης των «εκσυγχρονιστών»- συμμετείχαν ως υπουργοί ο Α. Παπαδόπουλος στο υπουργείο Εσωτερικών, ο Γ. Παπαντωνίου στο Εθνικής Οικονομίας και Οικονομικών, ο Α. Τσοχατζόπουλος στο Εθνικής Άμυνας, η Β. Παπανδρέου στο Ανάπτυξης, ο Κ. Λαλιώτης στο ΠΕΧΩΔΕ, ο Γ. Αρσένης στο Παιδείας και ο Ε. Βενιζέλος στο Πολιτισμού. Βλ. Α. Δημάκας, «Τρεις υπεργουβούργοι σε κρίσιμους τομείς», Εφ. *Τα Νέα*, 25.9.1996, σ. 8 - 9.

⁷³⁰Το Συμβούλιο υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών (Eco/Fin) με σύστασή του προς την ελληνική κυβέρνηση είχε καταστήσει σαφές, ότι η σύνταξη του προϋπολογισμού του 1997 θα έκρινε εν πολλοίς, εάν η Ελλάδα θα παρέμενε σε ευρωπαϊκή τροχιά. Βλ. «Πτώση επιτοκίων και πληθωρισμού», Εφ. *Τα Νέα*, 2.7.1996, σ. 1. Επίσης τα άρθρα του Ν. Νικολάου, «Τα επτά μέτρα για την οικονομία», Εφ. *Το Βήμα*,

ικανότητα επιτυχούς ολοκλήρωσης, πρωτίστως της προσπάθειας ένταξης στην ONE και μετέπειτα της επιτυχούς προετοιμασίας των Αγώνων του 2004⁷³¹. Μέχρις ενός χρονικού σημείου οι δύο αυτές προσπάθειες θα εκτυλίσσονται παράλληλα, έχοντας κοινό στοιχείο την έξωθεν αξιολογική τους μαρτυρία. Στην τελευταία τετραετία του 20^{ού} αιώνα, η Ελλάδα επιχειρούσε να διανύσει τα στάδια της οικονομικής σύγκλισης με τα άλλα ευρωπαϊκά κράτη, όντας όμως ουραγός μεταξύ αυτών, αλλά και με δεδηλωμένη την πρόθεση να έχει θέση στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής ενοποίησης⁷³².

Συνοψίζοντας τα προηγούμενα επισημαίνουμε τη σηματοδότηση του 1996 ως την απαρχή μιας νέας πολιτικής περιόδου για την χώρα. Ο Σημίτης κομίζοντας το αίτημα του εκσυγχρονισμού εμφανίσθηκε αποφασισμένος να πετύχει τα κριτήρια ένταξης στην ONE, και είναι γεγονός ότι από τους πρώτους μήνες της πρωθυπουργίας του κέρδισε την εμπιστοσύνη των θεσμικών οικονομικών παραγόντων και τμημάτων της κοινωνίας εκτός ΠΑΣΟΚ, γεγονός το οποίο του προσέδωσε μια ευρύτερη πολιτική δυναμική. Όπως ήδη αναφέρθηκε το 1997 προαναγγερόταν ως η κρισιμότερη χρονιά στην πορεία προς την οικονομική σύγκλιση της Ελλάδας με τα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη. Η έκταση των απαιτούμενων προσαρμογών ήταν τέτοια, ώστε οι εφημερίδες να κάνουν ανοικτά λόγο για ένα «έτος ορόσημο»⁷³³. Οφείλει να επισημανθεί ότι η κυβέρνηση είχε αποφασίσει η δημοσιονομική προσαρμογή να συντελείται κατά βάση από την πλευρά των εσόδων και όχι των δαπανών. Η επιλογή της προστασίας του εισοδήματος συνέβαλε θετικά στη συναίνεση των συνδικάτων των οποίων άλλωστε η ηγεσία προερχόταν από το ΠΑΣΟΚ, γεγονός όμως που περιόριζε τις δυνατότητες προώθησης διαρθρωτικών αλλαγών σε μια σειρά τομείς, όπως π.χ. οι εργασιακές σχέσεις, με επιπτώσεις κυρίως στην ανταγωνιστικότητα της οικονομίας⁷³⁴.

7.7.1996, σ. 4, «Σύγκλιση και αυξήσεις», Εφ. *Τα Νέα*, 18.7.1996, σ. 6, «Η οικονομική πολιτική για το 1997», Εφ. *Το Βήμα*, 21.7.1996, σ. 5.

⁷³¹Η Εφ. *Καθημερινή* σε κύριο άρθρο της, μετά το Παγκόσμιο Πρωτάθλημα Στίβου της Αθήνας, συνιστούσε μετριασμό της έντασης που είχε προκληθεί, ώστε να μην επηρεαστεί η προσπάθεια σταθεροποίησης της ελληνικής οικονομίας για την συμμετοχή της στην νομισματική ενοποίηση. Εξαιτίας αυτού του λόγου, η ανάληψη των Ολυμπιακών Αγώνων στην παρούσα συγκυρία κρινόταν στο άρθρο, ως «πολυτέλεια» για τους Έλληνες. «Άνευ εντάσεων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.1997, σ. 3.

⁷³²Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλος δήλωνε σχετικά: «Πιστεύω ότι είναι θέμα εθνικής υπερηφάνειας για τον ελληνικό λαό, να συμπορευθεί στον αιώνα που έρχεται με τους άλλους λαούς της Ευρώπης. Δεν πρέπει να μείνουμε ουραγοί». «Στεφανόπουλος: Δεν πρέπει να μείνουμε ουραγοί», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.1.1997, σ.4.

⁷³³«Τι θα αλλάξει το 1997», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.1.1997, σ. 1.

⁷³⁴Βλ. Καρζής, *ό.π.*, σ. 56 - 58.

Έπειτα από ανάθεση της κυβέρνησης η μελέτη των διαρθρωτικών προβλημάτων της χώρας επιχειρήθηκε με τις εκθέσεις, τις οποίες συντάξε ο καθηγητής και παλαιός συνεργάτης του πρωθυπουργού Γιάννης Σπράος. Η παρουσίασή τους προκάλεσε οξύτατη κριτική -ακόμα και από μέλη της κυβέρνησης- προς το συντάκτη τους. Οι λύσεις που προτεινόταν ήταν επιθετικού χαρακτήρα και όχι βραχείας προοπτικής. Αφορούσαν στη σχέση πληθωρισμού - εισοδημάτων και στις απαιτούμενες παρεμβάσεις στο ασφαλιστικό σύστημα, ενώ εκτείνονταν στους τομείς της δημόσιας διοίκησης και του φοροελεγκτικού συστήματος⁷³⁵. Το περιεχόμενό των εκθέσεων απασχόλησε εκτενώς την αρθρογραφία, και περισσότερο τα συμπεράσμα της έκθεσης για το κοινωνικοασφαλιστικό σύστημα που ανέφεραν, ότι τα ασφαλιστικά ταμεία θα αδυνατούσαν να πληρώσουν το 2010⁷³⁶.

Σε αντίθεση με τις προτάσεις των εκθέσεων Σπράου που έμειναν ανεφάρμοστες, η κυβέρνηση την περίοδο αυτή μεταβάλλει τον αυτοδιοικητικό χάρτη της χώρας⁷³⁷. Την ίδια περίοδο η Νέα Δημοκρατία έδειχνε να έχει προβλήματα άρθρωσης πολιτικού λόγου. Μάλιστα μερίδα βουλευτών της, ασκούσε εσωτερική κριτική για ελλιπή ή και υποτονική αντιπολίτευση έναντι της κυβέρνησης⁷³⁸. Στην ηγεσία του κόμματος είχε αναδειχθεί τον Μάρτιο του 1997 ο βουλευτής Κώστας Καραμανλής, ανηψιός του ιδρυτή του κόμματος. Για το φιλικά διακείμενο στην συντηρητική παράταξη Τύπο, η εκλογή του Καραμανλή

⁷³⁵«Βόμβα η έκθεση Σπράου», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.6.1997, σ. 1, 18. Ο ίδιος ο πρόεδρος της επιτροπής που συντάξε την έκθεση για την Οικονομία, σημείωνε σε συνέντευξή του: «εάν σκεφθεί κανείς τι μπορεί να γίνει με απλό νοικοκύρεμα στον δημόσιο τομέα, θα πει ότι η Ελλάδα έχει λαμπρές προοπτικές», ενώ σε άλλο σημείο της συνέντευξής του υπογράμμισε: «Πρέπει να υπάρχει κοινωνική πρόνοια, αλλά στο μέτρο που το σηκώνει η οικονομία. Εν ανάγκη να μεταφέρεις πόρους από κάτι άλλο, όχι με δανεικά», Γ. Σπράος, Συνέντευξη στην Ν. Μπαστέα, «Ανέλυαν την έκθεση άνθρωποι που δεν την είχαν καν διαβάσει!», Εφ. *Τα Νέα*, 26.6.1997, σ. 14 - 15.

⁷³⁶Βλ. την αρθρογραφία, Θ. Π. Λιανός, «Η έκθεση Σπράου και το δράμα», Εφ. *Το Βήμα*, 22.6.1997, σ. 125, Κ. Μποτόπουλος, «Εκτιθέμενες εκθέσεις», Εφ. *Τα Νέα*, 28.1.1998, σ. 6. «Δράση σε 4 μέτωπα», Εφ. *Τα Νέα*, 1.10.1997, σ. 41. Ενώσω διατυπώνονταν οι προτάσεις για το ασφαλιστικό σύστημα εμπειρογνώμονες του ΔΝΤ επεσήμαιναν τους κινδύνους για το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης λόγω της πίεσης των δυσμενών δημογραφικών εξελίξεων. «ΔΝΤ: Κίνδυνος κατάρρευσης για συντάξεις, ασφαλιστικό», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.5.1997, σ. 1.

⁷³⁷Με το Σχέδιο «Καποδίστριας» συνενώθηκαν 5.318 κοινότητες σε 901 νέους δήμους ενώ παρέμειναν 130 κοινότητες. Ο αναγκαστικός χαρακτήρας των συνενώσεων, συνάντησε τις αντιδράσεις των τοπικών κοινωνιών. Είναι ενδεικτική η δήλωση σαράντα τριών κοινοτήτων και δύο δήμων του νομού Έβρου που θεωρούσαν το προτεινόμενο Σχέδιο «αντιδημοκρατικό και αντισυνταγματικό, πρόγραμμα ξενόφερτης βαναρικής προέλευσης». Π. Γαλάτη, «Ο 'Καποδίστριας' χτυπά την πόρτα της Βουλής», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.9.1997, σ. 26.

⁷³⁸Σ. Ζούλας, «Συλλογική είναι η ευθύνη στη Ν.Δ για την αντιπολιτευτική αφλογιστία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.11.1997, σ. 10.

του νεότερου διέθετε -παρά την πολιτική απειρία του- τη δυναμική αναστροφής της παρακαμιακής τροχιάς, στην οποία είχε εισέλθει το κόμμα⁷³⁹.

Αργά το 1997 η συναλλαγματική κρίση στις αγορές της Νοτιοανατολικής Ασίας με τις πιέσεις που ασκούσε στο εθνικό νόμισμα, έδειχνε να επηρεάζει σοβαρά την πορεία της οικονομίας, επιβάλλοντας την αναδιαμόρφωση της οικονομικής πολιτικής προς το αυστηρότερον⁷⁴⁰. Η Ελλάδα βέβαια το 1997 εμφάνισε πρόοδο στη σταθεροποίηση της οικονομίας της, (αύξηση ρυθμού ανόδου του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος, αισθητή υποχώρηση του πληθωρισμού, περιορισμό του δημοσιονομικού ελλείμματος), αν και οι δείκτες στην αγορά εργασίας, αλλά και στο ισοζύγιο πληρωμών εξακολουθούσαν να μην εκπέμπουν ικανοποίηση. Μεγάλο εμπόδιο στην πορεία προς τη δημοσιονομική σύγκλιση και την επίτευξη διατηρήσιμης δημοσιονομικής ισορροπίας, παρέμενε το υψηλό δημόσιο χρέος σε σχέση με το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν (ΑΕΠ)⁷⁴¹.

Σε σχετικό άρθρο - παρέμβαση ο πρώην υπουργός και καθηγητής Οικονομικών Μανόλης Δρεττάκης τόνιζε ότι η αλόγιστη οικονομική πολιτική όλων των κυβερνήσεων κατά τις δύο τελευταίες δεκαετίες είχε δραματικές συνέπειες στην ελληνική οικονομία. Σημείωνε δε, ότι αν δεν υπήρχε η τεράστια δαπάνη για τους τόκους του δημοσίου

⁷³⁹ «Το μήνυμα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.3.1997, σ. 1. Βλ. επίσης, «Πρόεδρος με... ονοματεπώνυμο στη Ν.Δ.», Εφ. *Τα Νέα*, 22.3.1997, σ. 1. Η εκλογή Καραμανλή εντάχθηκε στο κλίμα ανανέωσης του πολιτικού κόσμου που είχε ξεκινήσει από τις αρχές του 1990 και όπως χαρακτηριστικά γράφτηκε: «Το 1997 μπορεί να μείνει στην πολιτική ιστορία της Ελλάδας ως η χρονιά κατά την οποία επισφραγίστηκε το τέλος της μεταπολίτευσης». Γ. Λοβέρδος, «Η ανανέωση της πολιτικής», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.12.1997, σ. 6. Η παράδοση της οικογενειοκρατίας συνάντησε στην περίπτωση του Κ. Καραμανλή ένα ακόμα παράδειγμα. Γράφτηκε σχετικά: «Ορισμένοι στη Νέα Δημοκρατία...έφθασαν στο έσχατο σημείο της επιπολαιότητας στην πολιτική να επιχειρούν να εξασφαλίσουν τη επανάκαμψή τους χρησιμοποιώντας τη μαγεία του ονόματος του ιδρυτή». Σ. Λιναρδάτος, *Πολιτικοί & Πολιτική. 70 χρόνια Αναμνήσεις -Αγώνες - Ντοκουμέντα*, Α. Σιδεράτος (επιμ.), Αθήνα, Προσκήνιο, 1999, σ. 919.

⁷⁴⁰ «Κρίσιμη μάχη δίδει η δραχμή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.10.1997, σ. 1 και «Ανατρέπονται προβλέψεις και στόχοι», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.11.1997, σ. 1.

⁷⁴¹ Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1997, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1998, σ. 18, 26, 30. Σε αυτά τα δεδομένα οφείλουν να παρατεθούν και ορισμένα ακόμα στοιχεία. Συγκεκριμένα οι Έλληνες κατάφεραν σε περίοδο αυστηρής περιοριστικής πολιτικής να μεταβάλουν το καταναλωτικό τους πρότυπο και να αποκτήσουν πιο πολλές ανέσεις, βελτιώνοντας το βιοτικό τους επίπεδο. Οι κάτοικοι επίσης των χωριών και μικρών επαρχιακών πόλεων προσέγγιζαν το μοντέλο διαβίωσης και κατανάλωσης των κατοίκων Αθήνας και Θεσσαλονίκης. Το παράδοξο της ενίσχυσης του επιπέδου ευημερίας σε μια περίοδο αυστηρής οικονομικής πολιτικής καταδείκνυε τη μεγάλη επίδραση της παραοικονομίας που κάλυπτε ένα μεγάλο κομμάτι της επίσημης οικονομίας. «Ευημερία εν μέσω λιτότητας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.12.1997, σ. 1. Ένα άλλο παράδοξο έχει σχέση με τις προσλήψεις στο δημόσιο τομέα. Η κυβέρνηση είχε θεσπίσει την αναλογία μία πρόσληψη για πέντε αποχωρήσεις. Σύμφωνα ωστόσο με επίσημα στοιχεία το 1997 οι προσλήψεις ήταν 27.309 και οι αποχωρήσεις 28.034, πράγμα που έδειχνε ότι η θεσπισμένη αναλογία καταστρατηγήθηκε στην πράξη. Δ. Νικολακόπουλος, «Το Δημόσιο συνεχίζει να φουσκώνει», Εφ. *Το Βήμα*, 1.3.1998, σ. 39.

χρέους, θα μπορούσαν να αυξηθούν οι δημόσιες δαπάνες για την παιδεία, την υγεία, την πρόνοια και τις παραγωγικές επενδύσεις⁷⁴².

Το ρεύμα «αριστερού Μάαστριχτ» που επιχειρείτο να καλλιεργηθεί στην κοινή γνώμη για την ελληνική οικονομία, έκρινε ως ανεδαφικό ο υπουργός Εσωτερικών, Αλέκος Παπαδόπουλος. Άποψή του ήταν ότι η ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ έπρεπε να επιτευχθεί με οικονομικούς και όχι πολιτικούς όρους, υποστηρίζοντας, ότι στη δεύτερη περίπτωση θα αποδυναμωνόταν η διαπραγματευτική θέση της χώρας στα εθνικά της προβλήματα. Στη συνέντευξή του εξέφραζε την εκτίμηση, «πως τούτη η κυβέρνηση θα κριθεί από το μεταρρυθμιστικό της έργο. Αν δεν το κάνει θα φέρει βαρύτερη ιστορική ευθύνη»⁷⁴³.

Στα μέσα Μαρτίου του 1998 οι απολύτως αρμόδιοι του οικονομικού επιτελείου της κυβέρνησης Σημίτη, «διέβησαν τον Ρουβίκωνα», στην πορεία ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ. Αυτό έδειξε η απόφαση -που ικανοποιούσε ένα από τα πέντε κριτήρια σύγκλισης- της συμμετοχής του εθνικού νομίσματος στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ), η οποία και συνδύαστηκε με υποτίμηση κατά 14%, προκειμένου να καλυφθεί η απώλεια της

⁷⁴²Ο Δρεττάκης υποστήριξε στο άρθρο του ότι το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης (δημόσιο χρέος) ήταν το σοβαρότερο οικονομικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η χώρα, παραθέτοντας τα στοιχεία για το ύψος του χρέους ανά έτος: «Το 1980 σε 442 δισ. δρχ., το 1981 σε 672 δισ. δρχ. (αύξηση 52% σε 1 χρόνο), το 1989 σε 6.700 δισ. δρχ. (αύξηση 897% σε 8 χρόνια), το 1993 σε 23.430 δισ. δρχ. (αύξηση 249% σε 4 χρόνια), και το 1997 σε 39.340 δισ. δρχ. (αύξηση 68% τα 4 τελευταία χρόνια). Βλ. Μ. Γ. Δρεττάκης, «Την υποθήκευση του μέλλοντος ακολουθεί η εκποίηση του παρελθόντος», Εφ. *Η Αυγή*, 26.4.1998, σ. 13. Σε συνέντευξή του ο Δημήτρης Κουλουριάνος πρώην υπουργός Οικονομικών (1982-1983), ερωτώμενος για την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης Σημίτη, σημείωνε: «Είναι υπεραπλούστευση ν' απομονώνεις 1-2 δείκτες, είτε λέγεται πληθωρισμός, είτε λέγεται έλλειμμα Δημοσίου...Δεν γίνεται κουβέντα ότι το χρέος παραμένει επάνω από 100% και θα μας παρακολουθεί για χρόνια». Βλ. Δ. Κουλουριάνος, Συνέντευξη στον Π. Σώκο, «Το 'εδώ και τώρα' έριξε έξω την οικονομία», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 5.7.1999, σ. 4 - 5. Σχετικά έχει επισημανθεί ότι το ελληνικό δημόσιο χρέος ήταν διατηρήσιμο και ότι η διατηρησιμότητά του αυτή οφειλόταν στο γεγονός ότι «η Ελλάδα κατεύφευγε σε ένα σύστημα το οποίο είχε αναπτύξει σε μορφή υποδείγματος ο καθηγητής Δημόπουλος (Demopoulos, 1981), όπου τα χρέη του Δημοσίου καλύπτονταν από τα δευτερογενή διαθέσιμα που προέρχονταν κυρίως από Οργανισμούς Ασφάλισης και δάνειζαν το Δημόσιο με επιτόκια τα οποία ήταν πολύ χαμηλότερα από το επιτόκιο της αγοράς». Παπαδόπουλος, *Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς το Ευρώ*, ό.π., σ. 243.

⁷⁴³Α. Παπαδόπουλος, Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «Τώρα οι μεταρρυθμίσεις που θα ταράξουν την κοινωνία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.6.1997, σ. 1, 4. Σε επόμενη συνέντευξη στην ίδια εφημερίδα και στον ίδιο δημοσιογράφο, ο Παπαδόπουλος κληθείς να απαντήσει, εάν οι αμυντικοί εξοπλισμοί συνδέονται με τις οικονομικές υποθέσεις, ήταν σαφής: «Οι οικονομικές προοπτικές μπλέκονται και συνδέονται ευθέως με τις προοπτικές στον αμυντικό τομέα», βλ. Α. Παπαδόπουλος, Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «Θέλω κράτος με λιγότερους δημοσίου υπαλλήλους!», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.10.1997, σ. 1, 6.

ανταγωνιστικότητας των τελευταίων ετών⁷⁴⁴. Ο Σημίτης στο διάγγελμά του προς τον ελληνικό λαό, μόλις τελείωσε η συνεδρίαση της Νομισματικής Επιτροπής της 14^{ης} Μαρτίου, υπήρξε κατηγορηματικός:

«Ο στόχος είναι εθνικός: Να είμαστε τμήμα του οικονομικού χώρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση που έχει ένα από τα υψηλότερα επίπεδα ζωής, και το πιο προωθημένο κοινωνικό πρότυπο διεθνώς... Η επιτυχία της Ελλάδας στους λίγους μήνες που υπολείπονται, θα είναι δική σας επιτυχία, και μάλιστα ιστορικής σημασίας»⁷⁴⁵.

Η αγορά αντέδρασε με θετικό τρόπο στην κυβερνητική απόφαση υποτίμησης της δραχμής⁷⁴⁶. Λίγο αργότερα όμως, ο Λουκάς Παπαδήμος προσγείωσε τις εντυπώσεις στην ετήσια Έκθεσή του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος (1998), όπου παρατηρούσε ότι παρά τη βελτίωση των δημοσιονομικών μεγεθών, τα σημαντικά διαρθρωτικά προβλήματα του δημοσίου τομέα δεν είχαν επαρκή αντιμετώπιση⁷⁴⁷. Πρέπει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι ήταν πολλοί εκείνοι που τόνιζαν, ότι αιτία των

⁷⁴⁴ Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1997, *ό.π.*, σ. 41, Γ. Στουρνάρας, «Η ένταξη της δραχμής στην ζώνη του ευρώ και οι προκλήσεις για το μέλλον», στο *Ελλάδα: Η ένταξη στην ΟΝΕ και οι προκλήσεις του μέλλοντος*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004, σ. 103 - 106. Η δραχμή εντάχθηκε από τις 16/3/1998 στο ΜΣΙ του ΕΝΣ με κεντρική ισοτιμία που συνεπαγόταν υποτίμηση 12,3% έναντι του ECU. Από το 1999 και μετά, η δραχμή θα μετείχε στο δεύτερο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ-II), του οποίου το νόμισμα αναφοράς θα ήταν το ευρώ. Σύμφωνα με τη θεσμική δομή της ΟΝΕ τη νομισματική πολιτική θα ασκούσε η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Ν. Χ. Γκαργκάνας, «Ελλάδα και ΟΝΕ: προοπτικές και προκλήσεις», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 12, Δεκ. 1998, σ. 12 - 13.

⁷⁴⁵ «Το νυχτερινό διάγγελμα του κ. Σημίτη», Εφ. *Το Βήμα*, 15.3.1998, σ. 7. Σε συνέντευξή του λίγο μετά την είσοδο της δραχμής στο ΜΣΙ, ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Jacques Santer, σημείωνε: «Είναι ξεκάθαρο ότι η ελληνική κυβέρνηση με αποφασιστικότητα προωθεί την οικονομική σύγκλιση». Ζ. Σαντέρ, Συνέντευξη στον Α. Παπανδρόπουλο, «Οι επιφυλάξεις του κ.Σαντέρ», περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 19.3.1998, σ. 12.

⁷⁴⁶ Βλ. ενδεικτικά: «Υποτίμηση. Η αγορά αντιδρά θετικά, ωστόσο ο λαός γογγύζει», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.3.1998, σ. 1 και «Ανοίξη στις αγορές-Χειμώνας στο κράτος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.3.1998, σ. 1. Ο Γιάννης Μαρίνος αναφερόμενος στις συνέπειες της καθυστέρησης υλοποίησης των διαρθρωτικών αλλαγών ανέφερε σχετικά: «αν δεν εξυγιανθεί η οικονομία μας σε κάθε τομέα (και κυρίως στη δημόσια διοίκηση, στην αγροτική οικονομία και στη μεταποίηση, και φυσικά στο χώρο των ΔΕΚΟ) και δεν καταστεί ανταγωνιστική, τουλάχιστον μέσα στο χώρο της Ε.Ε., το μέλλον μας είναι κάθε άλλο παρά ρόδινο, και θα είναι βαρύτερη η ευθύνη των κυβερνώντων, αλλά και όλων των πολιτικών, που προσπαθούν να σταδιοδρομήσουν ωραιοποιώντας τα πράγματα και υποσχόμενοι λαγούς με πετραχήλια». Βλ. «Όταν κυβερνάς με οδηγό τις ψευδαισθήσεις», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 19.3.1998, σ. 8.

⁷⁴⁷ Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1998, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1999, σ. 39. Να σημειωθεί, ότι ο όρος «διαρθρωτικές αλλαγές» που απαντάται συχνά τα χρόνια αυτά στο πολιτικό λεξιλόγιο, συνοψίζει συγκεκριμένες προτάσεις πολιτικής, τον πυρήνα των οποίων αποτελούν οι ιδιωτικοποιήσεις, η απελευθέρωση της αγοράς εργασίας και η ενίσχυση του ανταγωνισμού με απορρόθμιση των αγορών. Η. Κάτσικας, «Το περιεχόμενο και η ιστορική σημασία του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα», στο 7^ο Επιστημονικό Συνέδριο – Πάντειο Πανεπιστήμιο, 21-24 Απρ. 1999, επιμ. Μ. Καραγιαννάκη, *Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα, 2000, σ. 132.

υστερήσεων ήταν η κατάσταση στην οποία βρισκόταν ο κρατικός μηχανισμός. Μάλιστα ο αρμόδιος υπουργός Αλέκος Παπαδόπουλος, υποστήριξε ότι η ατμόσφαιρα διάλυσης που μετέδιδε, ήταν αποτέλεσμα της εξάντλησης των δυνατοτήτων του ως συγκεντρωτικού κράτους, το οποίο χρειαζόταν επανίδρυση⁷⁴⁸. Την ίδια άποψη εξέφρασε λίγο αργότερα και ο επικεφαλής οικονομικών υποθέσεων της Νέας Δημοκρατίας Γιώργος Αλογοσκούφης. Σε συνέντευξή του τόνιζε ότι αίτημα ολόκληρης της κοινωνίας, ήταν η επανίδρυση του «ανύπαρκτου» κράτους⁷⁴⁹.

Τις δύο πρώτες μέρες του Μαΐου του 1998 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο Κορυφής, επισημοποιήθηκε η εισαγωγή του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος και αποφασίστηκε ότι έντεκα κράτη θα συμμετείχαν στη ζώνη του ευρώ, κατά τη «γέννησή» του. Η Ελλάδα ήταν το μοναδικό κράτος - μέλος των 15, «που ήθελε αλλά δεν μπορούσε» να συμμετάσχει στην ΟΝΕ και αναγκαζόταν να επιδοθεί σ' ένα 18μηνο μαραθώνιο, για να εξασφαλίσει την ένταξή της την 1^η Ιανουαρίου 2001⁷⁵⁰, μια υστέρηση η οποία καυτηριάστηκε έντονα στον ελληνικό Τύπο⁷⁵¹. Από εκεί και πέρα στην πορεία ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ, και ειδικά τους τελευταίους κρίσιμους 18 μήνες, αιχμή της κυβερνητικής πολιτικής ήταν, όχι τόσο η παρέμβαση σε κρατικές δομές, όσο η επιτάχυνση των αποκρατικοποιήσεων και των μετοχοποιήσεων δημοσίων επιχειρήσεων⁷⁵².

Έως τα τέλη του 1998 έχει ενταθεί η κοινωνική δυσαρέσκεια για την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης, γεγονός το οποίο αποτυπώθηκε τόσο στις εκλογές της τοπικής

⁷⁴⁸Α. Καρακούσης, «Το κράτος χρειάζεται επανίδρυση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.10.1998, σ. 5. Για μια διεισδυτική ανάλυση της κρίσης της ελληνικής διοίκησης. Βλ. Μ. Σαματάς, «Από τον λαϊκίστικο στον 'νεο-εκσυγχρονιστικό' γραφειοκρατισμό: Εκσυγχρονιστικές και παλαιοκομματικές παρεμβάσεις στον κρατικό μηχανισμό στη μετα - παπανδρεϊκή περίοδο», στο *Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 150 - 172.

⁷⁴⁹Δ. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «Επανίδρυση του κράτους προτείνει η Ν.Δ.», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.5.1999, σ. 66.

⁷⁵⁰«Κρίνεται το ευρωπαϊκό μας μέλλον», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.4.1998, σ. 1. Και στην ίδια εφημερίδα τα εξής: Α. Καρακούσης, «Εκτακτο σχέδιο 18 μηνών για να προλάβουμε το τρένο της ΟΝΕ», 26.4.1998, σ. 3, «Πράσινο φως για το ευρώ το 2001», 2.5.1998, σ. 1 και «Μέσα στις επόμενες 540 ημέρες κρίνονται τα πάντα για τον τόπο», 3.5.1998, σ. 1.

⁷⁵¹Με αφορμή άρθρο της *Wall Street Journal* με τίτλο «αναγέννηση», στο οποίο η υιοθέτηση του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος περιγραφόταν ως «επιστροφή της Ευρώπης», η *Καθημερινή* σχολίαζε: «Μόνη η Ελλάδα επιμένει στον δίκό της 'Μεσαίωνα' συντηρώντας καθεστώτα προστατευτισμού και αγκυλώσεων στην οικονομία». «Όλοι, πλην Ελλήνων...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.4.1998, σ. 1, 3.

⁷⁵²«Τέλος στην περίοδο χάριτος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.5.1998, σ. 1. Επίσης, Ν. Χριστοδουλάκης, *Το νέο τοπίο της ανάπτυξης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998, σ. 43.

αυτοδιοίκησης⁷⁵³, όσο και στις διαθέσεις της κοινής γνώμης, έναντι της ΟΝΕ⁷⁵⁴. Στη συγκυρία αυτή ο υπουργός Οικονομικών Γιάννος Παπαντωνίου εξέφραζε την εκτίμηση, ότι τους επόμενους μήνες το μακροοικονομικό πλαίσιο θα ήταν τέτοιο, που θα απηχούσε τη βεβαιότητα της συμμετοχής της δραχμής στη ζώνη του ευρώ με θετικές επιδράσεις στο σύνολο της οικονομικής δραστηριότητας καθώς και στη χρηματιστηριακή αγορά⁷⁵⁵.

Όντως, από τα τέλη του 1997 με την ανάληψη της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, εκδηλώνονται τάσεις υψηλής τοποθέτησης κεφαλαίων στο μέχρι τότε κινούμενο σε στενά πλαίσια Χρηματιστήριο Αξιών Αθηνών (ΧΑΑ). Η ένταξη της δραχμής στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών ήταν το καταλυτικό γεγονός, το οποίο δημιούργησε προσδοκίες σταθερότητας και προστασίας από εξωτερικές απειλές για την οικονομία. Τότε είναι που ξεκινούν οι μαζικές τοποθετήσεις κεφαλαίων σε μετοχές, που πολύ σύντομα θα οδηγήσουν σε μία ταχύτατη χρηματιστηριακή άνοδο. Το κινήγι της κερδοφορίας, στο οποίο ενεπλάκη ένα μεγάλο τμήμα της ελληνικής κοινωνίας, εξελίχθηκε σε κερδοσκοπικό επεισόδιο⁷⁵⁶.

Η κίνηση των κεφαλαίων στράφηκε προς την τραπεζική και την κατασκευαστική αγορά. Στην πρώτη είχε ήδη εκδηλωθεί ανταγωνισμός επιχειρηματιών στο πλαίσιο των εξαγορών και συγχωνεύσεων τραπεζών⁷⁵⁷. Στη δεύτερη ο επιχειρηματικός ανταγωνισμός αφορούσε, ως επί το πλείστον, την κατασκευή των μεγάλων δημόσιων έργων, των οποίων η ολοκλήρωση προγραμματιζόταν τα επόμενα χρόνια⁷⁵⁸. Στον τομέα των δημοσίων έργων και των προμηθειών κυκλοφορεί αυτή την περίοδο ο όρος

⁷⁵³ «Μεταξύ σφύρας και άκμονος η κυβέρνηση Σημίτη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.10.1998, σ. 1.

⁷⁵⁴ Η κοινή γνώμη εξέφραζε δυσφορία για την εισοδηματική πολιτική της κυβέρνησης. Σύμφωνα μάλιστα με την έρευνα «ευρωβαρόμετρο» στα τέλη του 1997 το ποσοστό των Ελλήνων που υποστήριζε την ΟΝΕ, είχε μειωθεί -σε σχέση με έρευνα του πρώτου εξαμήνου του 1997- στο 59% από 65%. Αντίστοιχα όμως αυξήθηκε το ποσοστό των Ελλήνων που ήταν αντίθετοι στο ευρώ από 24% σε 27%. Βλ. Α. Χαραλαμπίδης, «Η ΟΝΕ 'θύμα' της λιτότητας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 15.4.1998, σ. 36.

⁷⁵⁵ «Έτσι θα μπούμε στην ΟΝΕ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.11.1998, σ. 1.

⁷⁵⁶ Α. Καρακούσης, *Μετέωρη χώρα. Από την κοινωνία της ανάγκης στην κοινωνία της επιθυμίας (1975-2005)*, Αθήνα, Εστία, 2006, σ. 307 - 309. Για μια συνοπτική περιγραφή της πορείας και των αιτιών της χρηματιστηριακής έκρηξης, βλ. στο ίδιο, σ. 309 - 310, 316 - 317, 322 - 324, 335 - 336. Επίσης τα άρθρα, «Πυρετός στο Χρηματιστήριο», Εφ. *Απογευματινή*, 8.9.1997, σ. 1, «Σε νέο...δρόμο η Σοφοκλέους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.7.1998, σ. 17, «Πενήντα επιχειρήσεις έτοιμες να εισβάλλουν στη Σοφοκλέους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1998, σ. 1.

⁷⁵⁷ Ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας Θ. Καρατζάς σημείωνε για την προοπτική των ελληνικών τραπεζών: «Η ΟΝΕ αποτελεί έναν καταλύτη, που θα επιταχύνει τις διαδικασίες ωρίμανσης, στις οποίες έχει ήδη εισέλθει ο τραπεζικός τομέας στην Ελλάδα». Θ. Καρατζάς, Συνέντευξη στον Γ. Καραμανώλη, «Δεν φταίνει οι θεσμοί, αλλά τα πρόσωπα στην κεφαλαιαγορά», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 7.9.1997, σ. 76 - 77.

⁷⁵⁸ Δ. Λάππας, «Μεγάλα έργα: πώς θα γίνει η ανακατανομή κονδυλίων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.1.1998, σ. 15, Α. Καρακούσης, «Τα 15 τρισ. που θα αλλάζουν την Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.8.1998, σ. 14.

«διαπλεκόμενα συμφέροντα», που χρησιμοποιείται επανειλημμένα στο δημόσιο λόγο, ώστε να υποδηλώσει την απουσία ή και την ελλειμματικότητα των διαδικασιών ελέγχου των αναθέσεων τους⁷⁵⁹.

Το ευοίωνο οικονομικό κλίμα θα ενισχυθεί περαιτέρω τον Μάρτιο του 1999, όταν η κυβέρνηση Σημίτη θα πετύχει τη διασφάλιση, έπειτα από διαπραγμάτευση, κοινοτικών πόρων ύψους 24 δισ. ευρώ από τα διαρθρωτικά ταμεία για την περίοδο 2000 - 2006 (Γ' Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης). Ήταν το μεγαλύτερο ποσό που είχε λάβει ποτέ η Ελλάδα στους κόλπους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η διάθεση των κονδυλίων αυτών επρόκειτο να συμβάλλει στην αναβάθμιση των δημόσιων υποδομών της χώρας, επιταχύνοντας έτσι τη σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με των άλλων κρατών - μελών⁷⁶⁰.

Το εύρος των κοινοτικών πόρων ήταν τέτοιο που προκάλεσε χρηματιστηριακή έξαρση, με βάση τον κατασκευαστικό κλάδο, ο οποίος και θα διαχειριζόταν μεγάλο τμήμα τους τα επόμενα χρόνια⁷⁶¹. Η κερδοφορία δε του συγκεκριμένου κλάδου της οικονομίας ενισχύθηκε έτι περαιτέρω από τους αλλοδαπούς εργαζομένους, που συνιστούσαν φθινό εργατικό δυναμικό⁷⁶². Στα μέσα Σεπτεμβρίου του 1999 ο γενικός δείκτης τιμών του ΧΑΑ, που τις ημέρες ανάληψης των Ολυμπιακών Αγώνων το 1997 μόλις που κινούνταν πάνω από τις 1.500 μονάδες, ξεπερνούσε και το όριο των 6.300 μονάδων⁷⁶³. Σύμφωνα μάλιστα με προβλέψεις του υπουργείου Εθνικής Οικονομίας, ο

⁷⁵⁹Βλ. Γ. Ι. Κοντογιάννης, «Προβληματισμοί για τα 'διαπλεκόμενα'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1997, σ. 3, βλ. επίσης το άρθρο, «'Ποιος κυβερνά αυτόν τον τόπο;», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.5.1998, σ. 1. Τον Σεπτέμβριο του 1997 η υποβολή της παραίτησης του υπουργού Μεταφορών Χάρη Καστανίδη ανέδειξε το βάρος των προμηθειών και της ανάθεσης έργων στον τομέα αρμοδιότητάς του. Ο υπουργός στην επιστολή του προς τον πρωθυπουργό, αναφερόμενος στις αιτιάσεις της παραίτησής του έκανε λόγο για «συγκεκριμένα κέντρα» και για «παίγνιο δημοσίων σχέσεων». Βλ. «Αποφάσεις για έργα 3 τρις. πίσω από την αποχώρηση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.9.1997, σ. 1, 4, «Εσωκομματικά παίγνια και δημόσιες προμήθειες», Εφ. *Η Αυγή*, 2.9.1997, σ. 1, 3, «Βολές με...Χάρη κατά Σημίτη», Εφ. *Απογευματινή*, 3.9.1997, σ. 4 - 5.

⁷⁶⁰Σημίτης, Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 202 - 207. Η εξασφάλιση των κοινοτικών πόρων προέβαλλε ως μεγάλη αναπτυξιακή ευκαιρία για την Ελλάδα που θα ενίσχυε την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της και τη μείωση των περιφερειακών ανισοτήτων. Βλ. σχετικά, Β. Νικολούλια, «Σκληρή η μάχη για τους πόρους», Εφ. *Το Βήμα*, 21.3.1999, σ. 152, Δ. Λάμπας, «Προτεραιότητα σε 12 κρίσιμα οδικά έργα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.4.1999, σ. 35.

⁷⁶¹Καρακούσης, Μετέωρη χώρα, *ό.π.*, σ. 330.

⁷⁶²Σακελλαρόπουλος, Σωτήρης, Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός, *ό.π.*, σ. 125. Η κοινωνία αποκτούσε βαθμιαία, τα χαρακτηριστικά πολυεθνικής και πολυπολιτισμικής κοινωνίας, συγκεντρώνοντας το 1999 στους κόλπους της περίπου 800.000 αλλοδαπούς εργαζομένους. Βλ. «Βαβέλ μεταναστών η Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.12.1999, σ. 1 και Α. Κόντης, «Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών», στο Σ. Κωνσταντινίδης, Θ. Πελαγίδης (επιμ.), *Ο Ελληνισμός στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 292 - 324.

⁷⁶³«Επιθετική η Σοφοκλέους», Εφ. *Τα Νέα*, 17.9.1999, σ. 61. Είναι χαρακτηριστικά τα δημοσιεύματα της *Καθημερινής* που κατέγραφαν τη ξέφρενη χρηματιστηριακή άνηθηση της περιόδου. Βλ. «Στη Σοφοκλέους

γενικός δείκτης θα συνέχιζε τη σταθερή του άνοδο τα επόμενα χρόνια, οπότε και θα διαμορφωνόταν στις 8.000 μονάδες στις αρχές του 2001 με την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ⁷⁶⁴. Τις ίδιες ημέρες ο διοικητής της Εθνικής Τράπεζας Θεόδωρος Καρατζάς, δήλωνε στην *Καθημερινή*: «τμήμα του Χρηματιστηρίου είναι άρρωστο»⁷⁶⁵. Παράλληλα ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας Λ. Παπαδήμος, σημείωνε τη διευρυνόμενη αναντιστοιχία μεταξύ της αύξησης των τιμών μετοχών πολλών επιχειρήσεων και της προσδοκώμενης ανόδου της κερδοφορίας τους⁷⁶⁶. Σε διαφορετικό μήκος κύματος, τον Σεπτέμβριο του 1999, ο υπουργός Οικονομικών Γ. Παπαντωνίου, δήλωνε ότι υπό ένα συνδυασμό παραγόντων, ο χρηματιστηριακός δείκτης θα έφθανε στις 7.500 μονάδες⁷⁶⁷. Στα μέσα του Δεκεμβρίου η χρηματιστηριακή αγορά κλυδωνίζεται, και οι εφημερίδες κάνουν λόγο για το πέρασμα από τον ανθηρό Αύγουστο του ίδιου έτους «στα Δεκεμβριανά της Σοφοκλέους»⁷⁶⁸.

Το μεγάλο βάρος των απωλειών υπέστησαν οι νεόκοποι μικρομεσαίοι επενδυτές που εναγωνίως αναζητούσαν την έξοδο από τη χρηματιστηριακή αγορά. Η πορεία της όλη αυτή την περίοδο, δικαιολογούσε τον ισχυρισμό που τότε διατυπώθηκε, ότι δηλαδή, «η φούσκα έσκασε»⁷⁶⁹. Πέραν τούτου η στροφή ενός μεγάλου τμήματος των ιδιωτικών καταθέσεων στο ΧΑΑ δεν είχε μόνο οικονομικές, αλλά και ιδεολογικές, πολιτικές και κοινωνικές επιπτώσεις⁷⁷⁰.

Στο εξωτερικό πεδίο οι ελληνοτουρκικές σχέσεις θα περάσουν μία ακόμα κρίση στις αρχές του 1999⁷⁷¹. Ταυτόχρονα η κυβέρνηση κλήθηκε να διαχειριστεί μία πολύ πιο

τόρα η Ελλάδα αναστενάζει», 9.1.1999, σ. 1, «Χρηματιστηριακή έκρηξη», 30.1.1999, σ. 1, «Στρατιά νέων επενδυτών κατακλύζει τη Σοφοκλέους», 4.2.1999, σ. 1, «Εισβολή 1,5 τρισ. στο ΧΑΑ», 11.3.1999, σ.1, «Το Χρηματιστήριο παίρνει τα ηνία της οικονομίας», 13.5.1999, σ. 1, «Ντελίριο έχει καταλάβει τους Έλληνες επενδυτές», 17.8.1999, σ. 1, «Αχαλίνωτη η Σοφοκλέους», 24.8.1999, σ. 1.

⁷⁶⁴ «Σενάρια για άνοδο στις 8.000 μονάδες», Εφ. *Το Βήμα*, 17.9.1999, σ. 51.

⁷⁶⁵ «Σε επικίνδυνη υπερθέρμανση τμήμα της Σοφοκλέους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.9.1999, σ. 1.

⁷⁶⁶ Α. Καρακούσης, «SOS Παπαδήμου προς επενδυτές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.9.1999, σ. 4.

⁷⁶⁷ «Ακόμα πιο ψηλά το Χρηματιστήριο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.9.1999, σ. 4.

⁷⁶⁸ «Τα Δεκεμβριανά της Σοφοκλέους...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.12.1999, σ. 1.

⁷⁶⁹ Α. Καρακούσης, «Έσκασε χθές η φούσκα του ΧΑΑ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.12.1999, σ. 3 και Β. Κουλούρης, «Οι 300.000 εγκλωβισμένοι πληρώνουν τη ζημιά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.12.1999, σ. 3. Η πτώση των χρηματιστηριακών δεικτών δεν οδήγησε σε ύφεση την ελληνική οικονομία εξαιτίας της πηγής προέλευσης των χρημάτων, αποταμιεύσεις δηλαδή απλών καταθετών οι οποίες είχαν τοποθετηθεί στην αγορά υπερτιμημένων μετοχών. Σταθάκης, *ό.π.*, σ. 173 - 174.

⁷⁷⁰ Γ. Μηλιός, «Χρηματιστήριο και κοινωνικές συμμαχίες», στο περ. *Θέσεις*, τ.χ. 71, Απρ. - Ιούν. 2000, σ. 59 - 69.

⁷⁷¹ Αφορμή της εκδήλωσής της στάθηκε η μυστική μεταφορά στην Ελλάδα του αρχηγού του Κουρδικού Εργατικού Κόμματος (PKK) Abdullah Otsalan. Η υπόθεση με την εμπλοκή ανεύθυνων πολιτικά προσώπων και τους επιπόλαιους χειρισμούς υπευθύνων παραγόντων οδήγησε στην σύλληψη του Κούρδου

επικίνδυνη εστία πολεμικής έντασης στη γειτονική Γιουγκοσλαβία. Οι αεροπορικές επιθέσεις του NATO εναντίον της Σερβίας αποσκοπούσαν στη διακοπή των εχθροπραξιών στο Κοσσυφοπέδιο, υπεύθυνος των οποίων είχε υποδειχθεί ο πρόεδρος της χώρας, Slobodan Milosevic⁷⁷². Σε κλίμα αντιαμερικανισμού, εξαιτίας των βομβαρδισμών στην Σερβία, επισκέφθηκε την Αθήνα τον Νοέμβριο του 1999, ο Αμερικανός πρόεδρος Bill Clinton. Η επίσκεψη που πραγματοποιήθηκε εν μέσω διαδηλώσεων και επεισοδίων στο κέντρο της ελληνικής πρωτεύουσας, αποτιμήθηκε ως η φιλικότερη προσέγγιση των ΗΠΑ προς την Ελλάδα τα τελευταία 25 χρόνια. Μάλιστα η εγκάρδια προσέγγιση του προέδρου των ΗΠΑ αποτυπώθηκε ρητορικά στη φράση, «όλοι είμαστε Έλληνες»⁷⁷³. Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλος με την ευκαιρία της προσφώνησής του, στη διάρκεια του επίσημου δείπνου, προχώρησε σε μια τολμηρή ομιλία, η οποία περιείχε αναφορές στο Κυπριακό και στην τουρκική στάση στο ζήτημα του σεβασμού των διεθνών κανόνων⁷⁷⁴.

Η βελτίωση των φιλικών σχέσεων ΗΠΑ - Ελλάδας συντελέστηκε μετά την ένδειξη θετικής αλλαγής στις ελληνοτουρκικές σχέσεις. Εκφραστές της προώθησης καλών σχέσεων των δύο χωρών, ήταν οι υπουργοί Εξωτερικών Γ. Παπανδρέου και Ismail Cem⁷⁷⁵. Η νέα φάση προόδου στην οποία μπήκαν οι ελληνοτουρκικές σχέσεις, αποτυπώθηκε στα συμπεράσματα της συνόδου Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης τον

ηγέτη από Τούρκους και στη μεταφορά του στην Κωνσταντινούπολη. Clogg, *ό.π.*, σ.263. Για την παρουσίαση των γεγονότων της υπόθεσης Otsalan και των παρενεργειών που άσκησε στην ελληνική πολιτική και κοινωνία, βλ. Γ. Κρανιδιώτης, *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Σκέψεις και προβληματισμοί στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Σιδέρης, 1999, σ. 197 – 200 και Α. Πανταζόπουλος, *Η δημοκρατία της συγκίνησης*, Αθήνα, Πόλις, 2002, σ. 31 - 52.

⁷⁷²Βλ. τα σχετικά δημοσιεύματα, «Πύρινος όλεθρος στη Σερβία,» Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.3.1999, σ. 1, Ε. Καρανασοπούλου «Διχασμένη η Ευρώπη που σύρθηκε πίσω από τις ΗΠΑ», Εφ. *Τα Νέα*, 26.3.1999, σ. 25, «Εκτός ελέγχου η τραγωδία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.4.1999, σ. 1, «Η Ελλάς στη δίνη της Νέας Τάξης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 18.4.1999, σ. 1, 4.

⁷⁷³Βλ. τα ακόλουθα δημοσιεύματα, «Εθνικά επωφελής η επίσκεψη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.11.1999, σ. 1, 3, «Κλίντον: 'Είμαστε όλοι Έλληνες'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.11.1999, σ. 1, «Μάθημα στον Κλίντον», Εφ. *Έθνος*, 20.11.1999, σ. 9.

⁷⁷⁴Από την ομιλία του προέδρου της Δημοκρατίας, η οποία προκάλεσε ιδιαίτερη αίσθηση στην κοινή γνώμη, παραθέτουμε ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα: «Η Ελλάς δεν ζητεί από κανέναν να μεσολαβήσει υπέρ αυτής, επικαλείται απλώς το δίκαιον και την νομιμότητα, διότι πιστεύει ότι βασικό στοιχείο του πολιτισμού μας δεν είναι τόσον η στήριξη των πάσης φύσεως συμφερόντων μας, όσο η στήριξη της νομιμότητας που είναι και πρωταρχικό συμφέρον όλων». Ν. Λουλέ, *Κωστής Στεφανόπουλος. Ο μοναχικός πρόεδρος*, Αθήνα, Πεδίο, 2012, σ. 87.

⁷⁷⁵Καταλυτικό γεγονός για τη βελτίωση του κλίματος, τουλάχιστον σε επίπεδο ρητορικής, ήταν ο καταστρεπτικός σεισμός στην Τουρκία που ενεργοποίησε το πνεύμα αλληλεγγύης της γειτονικής της Ελλάδας. Με αντίστροφους ρόλους το ίδιο συνέβη όταν μετά από μικρό χρονικό διάστημα, μεγάλος σεισμός έπληξε την Αθήνα. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε «διπλωματία των σεισμών». Clogg, *ό.π.*, σ. 264 - 265.

Δεκέμβριο του 1999 στο Ελσίνκι, που ικανοποιούσαν πλήρως τις ελληνικές θέσεις⁷⁷⁶. Η Σύνοδος οδήγησε στην αποδοχή της Τουρκίας και από την Ελλάδα ως υποψήφια χώρα για ένταξη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, αποδεσμεύοντας την ενταξιακή διαδικασία της Κύπρου από προηγούμενη επίλυση του πολιτικού προβλήματος, ενώ υπήρχε αναφορά και στην ανάγκη διευθέτησης των ελληνοτουρκικών διαφορών σε εύλογο χρόνο στο Διεθνές Δικαστήριο της Χάγης⁷⁷⁷. Με τους όρους της συμφωνίας, οι ελληνοτουρκικές σχέσεις σε μεγάλο βαθμό μεταβλήθηκαν σε ευρωτουρκικές⁷⁷⁸. Στην Αθήνα με κάποιες εξαιρέσεις η έκβαση της διαπραγμάτευσης του Ελσίνκι κρίθηκε ως θετική, ενισχύοντας το κύρος του πρωθυπουργού που επιχείρησε να κεφαλοποιήσει το ευνοϊκό κλίμα στο εσωτερικό πεδίο εν όψει των εθνικών εκλογών⁷⁷⁹.

Την ίδια ώρα επενδυτικοί οίκοι, διεθνείς οργανισμοί, οικονομικοί και πολιτικοί παράγοντες της χώρας, προεξοφλούσαν τη θετική κατάληξη της προσπάθειας ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, ενώ οι προβληματισμοί αφορούσαν πλέον στην περίοδο μετά την υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος⁷⁸⁰. Μέσα σ' αυτό το κλίμα ο Σημίτης θα αναφέρει σε συνέντευξη το αφήγημα της διακυβέρνησής του: «Γεννιέται πιστεύω, μια νέα εθνική αυτοπεποίθηση»⁷⁸¹.

Στα μέσα του Ιανουαρίου του 2000 η Νομισματική Επιτροπή της Ένωσης, μετά από σχετικό αίτημα της ελληνικής κυβέρνησης, αποφάσισε αναπροσαρμογή της ισοτιμίας της δραχμής στις 340,75 δρχ./ευρώ. Η ανατιμημένη κεντρική ισοτιμία βοήθησε πολύ την αντιπληθωριστική κυβερνητική πολιτική και την επίτευξη του κριτηρίου σύγκλισης του πληθωρισμού⁷⁸². Με την έγκριση της αλλαγής ισοτιμίας της δραχμής, η

⁷⁷⁶Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Πόκερ στο Ελσίνκι έως τα μεσάνυχτα», Εφ. *Τα Νέα*, 10.12.1999, σ. 7.

⁷⁷⁷Βλ. «Η συμφωνία στην Ευρωπαϊκή Ένωση», Εφ. *Τα Νέα*, 11-12.12.1999, σ. 14, «Η Ελλάς πήρε αυτά που ήθελε», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.12.1999, σ. 1.

⁷⁷⁸«Νέοι ορίζοντες για τη χώρα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.12.1999, σ. 1.

⁷⁷⁹Ι. Κ. Πρετεντέρης, «Οι 100 ημέρες του κ. Κ. Σημίτη», Εφ. *Το Βήμα*, 12.12.1999, σ. 4. Οι θετικές κρίσεις για το κυβερνητικό έργο ευνοήθηκαν το διάστημα αυτό από τα εγκαίνια του Μετρό της Αθήνας -ενός από τα μεγαλύτερα συγκοινωνιακά έργα στην ιστορία της χώρας- στο οποίο οι κάτοικοι της μεγαλόπολης επεφύλαξαν εντυπωσιακή υποδοχή, βλ. Δ. Λάμπας, «Το Μετρό είναι επιτέλους εδώ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.2000, σ. 29, «Μετρο – μανία από δύο εκατομμύρια επισκέπτες», Εφ. *Τα Νέα*, 31.1.2000, σ. 1, 22 - 23.

⁷⁸⁰Θ. Πελαγίδης, Σ. Ζωγραφάκης, «Ελληνική οικονομία: Σύγκλιση μέσω ανάπτυξης», στο Ο Ελληνισμός στον 21^ο αιώνα, *ό.π.*, σ. 258. Επίσης τα δημοσιεύματα, Σ. Τσώλης, «Προεξοφλείται η ένταξή μας στην ΟΝΕ», Εφ. *Το Βήμα*, 30.6.1999, σ. 62, «Διεθνή και έγκυρα εύσημα για την ελληνική οικονομία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.11.1999, σ. 1.

⁷⁸¹Κ. Σημίτης, Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «Πρώτα οι εθνικοί στόχοι, μετά οι εκλογές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.1.2000, σ. 4.

⁷⁸²Στις 9 Μαρτίου 2000 η ελληνική κυβέρνηση υπέβαλε στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο την αίτηση για «άρση της παρέκκλισης και υιοθέτηση του ευρώ από 1/1/2001 σύμφωνα με το άρθρο 122(2) της Συνθήκης».

ένταξη πλέον της Ελλάδας στην ΟΝΕ θεωρούνταν δεδομένη⁷⁸³. Το *Βήμα* την επομένη της συνεδρίασης της Νομισματικής Επιτροπής, κυκλοφορούσε με τίτλο, «Το τέλος της δραχμής. Αρχή Νέας Εποχής»⁷⁸⁴.

Με την ευκαιρία υποβολής της αίτησης η *Καθημερινή* σχολίαζε: «Η ημέρα είναι όντως ιστορική και προφανώς αδικείται τόσο από τις προσπάθειες οικειοποίησης, όσο και από τις αντίθετες της υποβάθμισης του γεγονότος»⁷⁸⁵. Τις αναφορές αυτές ενθάρρυνε η αναγγελία, νωρίτερα, της επίσπευσης διενέργειας εθνικών εκλογών για τις 9 Απριλίου. Ο Σημίτης επικαλέσθηκε γι' αυτή του την απόφαση τη διαπραγμάτευση της αίτησης ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, επισημαίνοντας ότι η κυβέρνηση, η οποία θα αναλάμβανε το έργο αυτό, έπρεπε να είναι πολιτικά ισχυρή⁷⁸⁶. Την κήρυξη της δίμηνης προεκλογικής περιόδου, ακολούθησε η πανηγυρική επανεκλογή με 269 ψήφους του Κ. Στεφανόπουλου, ως προέδρου της Δημοκρατίας⁷⁸⁷.

Με την πρόωφη λήξη της θητείας της κυβέρνησης Σημίτη ολοκληρώνεται με επιτυχία και η πολύχρονη προσπάθεια ένταξης της ελληνικής οικονομίας στην ΟΝΕ. Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας του 1990 η δημόσια πολιτική περιστρέφεται γύρω από το στόχο αυτό που ανάγεται σε εθνικός στόχος. Η πορεία εξέλιξης των πραγμάτων δείχνει ότι η στοχοπροσήλωση στην ΟΝΕ, υποσκέλιζε το νόημα, τη σημασία και τελικά την ανάγκη εφαρμογής ενός εκσυγχρονιστικού σχεδίου της ελληνικής κοινωνίας.

Σε μια πολύ αποφασιστική στιγμή για την ευθύγραμμη πορεία του προγράμματος σύγκλισης, το Χρηματιστήριο της Αθήνας εμφάνισε έντονα ανοδική τροχιά. Η πτώση των επιτοκίων που ευνόησε το δημόσιο και ιδιωτικό δανεισμό και η διαρθρωτική βοήθεια μέσω των κοινοτικών πόρων, δημιούργησαν ένα ευνοϊκό επενδυτικό και επιχειρηματικό κλίμα. Την τετραετία εξάλλου αυτή, προθάλαμος μιας νέας περιόδου, παρατηρούνται αισθητές μεταβολές στη δομή των κοινωνικών στρωμάτων. Η αποκαλούμενη «μεσαία τάξη» διευρύνεται και τα ανώτερα τμήματά της

Επρόκειτο για την αίτηση ένταξης της δραχμής στη ζώνη του ευρώ και την πλήρη συμμετοχή της στην ΟΝΕ. Στουρνάρας, *Η ένταξη της δραχμής στην ζώνη του ευρώ*, ό.π., σ. 106 - 107.

⁷⁸³Γ. Νικολόπουλος, «Η νέα ισοτιμία της δραχμής», Εφ. *Το Βήμα*, 16.1.2000, σ. 3.

⁷⁸⁴«Το τέλος της δραχμής - Αρχή Νέας Εποχής», Εφ. *Το Βήμα*, 16.1.2000, σ. 1. Στη συγκυρία αυτή, διεθνής δημοσκόπηση έδειχνε, ότι οι Έλληνες ήταν οι πιο αισιόδοξοι Ευρωπαίοι μετά τους Σουηδούς, Α. Λακασάς, «Αισιόδοξοι και ασφαλείς οι Έλληνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.2000, σ. 34.

⁷⁸⁵Α. Β. Κ., «ΟΝΕ: ιστορική ημέρα για την Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.3.2000, σ. 3.

⁷⁸⁶Γ. Σ. Μπουρδάρας, «Η διαπραγμάτευση για ΟΝΕ απαιτεί ισχυρή κυβέρνηση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.2.2000, σ. 3.

⁷⁸⁷«Με ρεκόρ ψήφων δεύτερη πενταετία Στεφανόπουλου», Εφ. *Τα Νέα*, 9.2.2000, σ. 1.

ισχυροποιούνται. Επίσης νέες κοινωνικές συμμαχίες συνάπτονται, ευνοώντας την έντονη κινητικότητα στον επιχειρηματικό χώρο.

Στις αρχές του 2000, η ελληνική κυβέρνηση έχοντας σημειώσει την απαραίτητη πρόοδο στην επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης, εξασφάλιζε τη συμμετοχή της χώρας στη ζώνη του ευρώ. Ταυτόχρονα στον εξωτερικό τομέα, η διεθνής και ευρωπαϊκή θέση της χώρας βρισκόταν σε καλύτερο σημείο σε σχέση με εκείνο των μέσων της δεκαετίας του 1990. Η κυβερνητική αποτελεσματικότητα είχε βελτιωθεί σε σχέση με παραδείγματα του πρόσφατου παρελθόντος, γεγονός που δημιουργούσε προφανή αμηχανία στην αξιωματική αντιπολίτευση, η οποία προσέφερε τη χαλαρή της συναίνεση για την εκπλήρωση του στόχου ένταξης στην ΟΝΕ. Παρότι όμως η ελληνική πολιτική ηγεσία είχε ταχθεί γενικά υπέρ της συμμετοχής της Ελλάδας στην επόμενη φάση της ευρωπαϊκής ενοποίησης, σπανίζουν οι περιπτώσεις συναντίληψης και συνευθύνης. Οι φωνές που επεσήμαιναν το χαρακτήρα των δυσκολιών, οι οποίες θα ανέκυπταν μετά την είσοδο στην ΟΝΕ, όταν η ελληνική οικονομία θα δοκιμαζόταν σ' ένα περισσότερο ανταγωνιστικό περιβάλλον, δεν έβρισκαν «ευήκοα ώτα» στην πολιτική σκηνή της περιόδου αυτής.

4.5 Από την ένταξη στην ΟΝΕ στην αλλαγή του 2004: νέοι προσανατολισμοί

Η σύγκλιση των θέσεων των δύο κομμάτων εξουσίας που βρήκε κοινό πεδίο έκφρασης την υπεράσπιση της ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ -με πολύ μικρές διαφοροποιήσεις ως προς το τρόπο υλοποίησής της- είχε εκλογικές και ευρύτερα κοινωνικές συνέπειες. Στις εκλογές της 9^{ης} Απριλίου 2000, που ήταν οι πιο απρόβλεπτες των τελευταίων τριάντα χρόνων, ενισχύθηκε το δικομματικό σύστημα. Το ΠΑΣΟΚ έλαβε ποσοστό 43,8% και η Νέα Δημοκρατία 42,7%. Η επανεκλογή του ΠΑΣΟΚ αποδόθηκε κυρίως στην επέκταση της επιρροής του στα σχετικά προνομιούχα τμήματα του πληθυσμού⁷⁸⁸. Στην οριακή του νίκη δόθηκαν διάφορες ερμηνείες, με επικρατέστερη ότι στο εξής θα εισερχόταν όλο και συχνότερα στην πολιτική συζήτηση οι όροι της πολιτικής συναίνεσης

⁷⁸⁸Ι. Nicolacopoulos, «Elections and Voters, 1974-2004: Old Cleavages and New Issues», στο *περ. West European Politics*, Κ. Featherstone (ed.), Vol. 28, No. 2, Mar. 2005, σ. 277. Για μια ανάλυση και ερμηνεία των εκλογικών συμπεριφορών στις εκλογές του 1996 και του 2000, βλ. επίσης, Κ. Ζαφειρόπουλος, «Ανάλυση και γεωγραφία των εκλογικών μετατοπίσεων 1996-2000», στο *περ. Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 7 - 35.

και σύγκλισης⁷⁸⁹. Άλλωστε ο δικομματισμός που προέκυψε από τις εκλογές του 2000, συνιστούσε τυπική περίπτωση «συγκλίνοντος δικομματισμού»⁷⁹⁰.

Με το σχηματισμό της νέας κυβέρνησης το ερώτημα που ανέκυπτε ήταν αν θα κινούνταν προς μία μεταρρυθμιστική λογική ή θα περιοριζόταν σε διαχειριστικό ρόλο. Ο Σημίτης απευθυνόμενος στους υπουργούς του έδινε το στίγμα της επόμενης τετραετίας: «δεν είμαστε διαχειριστές μιας εξουσίας που δεν έχει περιεχόμενο»⁷⁹¹. Στην ομιλία του στη Βουλή στο πλαίσιο των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης, συνόψιζε: «Το 2004 θα έχουμε φτιάξει μια Ελλάδα και μια κοινωνία που δεν θα θυμίζει σε τίποτα το 1994»⁷⁹².

Η δημοσιοποίηση της ετήσιας Έκθεσης του Διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος για το 1999, έστρεψε το ενδιαφέρον της δημόσιας συζήτησης στην πορεία της ελληνικής οικονομίας μετά την ένταξη στη ζώνη του ευρώ⁷⁹³. Το 1999 είναι κρίσιμο οικονομικό έτος, διότι με τα οικονομικά του στοιχεία ελήφθη η απόφαση συμμετοχής της Ελλάδας στο ευρώ. Το επόμενο έτος η ελληνική οικονομία -μετά από έξι χρόνια- εμφανίζει θετικά αποτελέσματα στην εκπλήρωση των κριτηρίων σύγκλισης. Το δημοσιονομικό έλλειμμα ήταν κάτω από το οριζόμενο 3% που προέβλεπε η Συνθήκη της Ένωσης, ενώ εντός των ορίων κινούνταν και ο πληθωρισμός. Επίσης παρόλο που είχε ικανοποιηθεί το κριτήριο των χαμηλών μακροχρόνιων επιτοκίων όσο και της συναλλαγματικής ισοτιμίας,

⁷⁸⁹ «Οριακή η νίκη του ΠΑΣΟΚ - Μεγάλη η άνοδος της Ν.Δ.», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.4.2000, σ. 1.

⁷⁹⁰ Χ. Βερναρδάκης, «Πολιτικές ανακατατάξεις και κοινωνικές μετατοπίσεις», στο Χ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα - Έρευνες - Δημοσκοπήσεις 2002 - Ινστιτούτο V-PRC*, Αθήνα, Λιβάνης, 2002, σ. 17. Έρευνες πολιτικής συμπεριφοράς αυτή την περίοδο έδειχναν ότι στην κοινωνία σε μεγάλο βαθμό επικρατούσε η άποψη ότι «όλα τα κόμματα είναι ίδια», βλ. Μ. Γκίβαλος, «Μετασχηματισμοί και διαφοροποιήσεις του ΠΑΣΟΚ κατά τη δεκαετία 1990-2000», στο ίδιο, σ. 104.

⁷⁹¹ Κ. Π. Παπαδιόχος, «Μεταρρύθμιση, πρόκληση και απειλή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.4.2000, σ. 3.

⁷⁹² Κ. Σημίτης, *Στόχοι - Στρατηγική-Προοπτικές - Κείμενα 2000 - 2006*, Αθήνα, Πόλις, 2007, σ. 39. Στο νέο κυβερνητικό σχήμα ο Σημίτης τοποθέτησε στο υπουργείο Εσωτερικών, την Β. Παπανδρέου, στο Άμυνας τον Α. Τσοχατζόπουλο, στο Εξωτερικών τον Γ. Παπανδρέου, στο Οικονομικών τον Γ. Παπαντωνίου, στο Ανάπτυξης τον Ν. Χριστοδουλάκη, στο ΠΕΧΩΔΕ τον Κ. Λαλιώτη, στο Παιδείας τον Π. Ευθυμίου, στο Εργασίας τον Α. Γιαννίτη, στο Υγείας τον Α. Παπαδόπουλο, στο Δημοσίας Τάξης τον Μ. Χρυσοχοΐδη, στο Δικαιοσύνης τον Μ. Σταθόπουλο και στο Πολιτισμού τον Θ. Πάγκαλο. Βλ. Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Τολμηρές αλλαγές από Σημίτη», Εφ. *Τα Νέα*, 13.4.2000, σ. 7.

⁷⁹³ Αναφέρονταν στην Έκθεση επ' αυτού: «Ενώ όμως μπορεί ευλόγως να αναμένεται ότι μακροπρόθεσμα ο πληθωρισμός στην Ελλάδα δεν θα αποκλίνει σημαντικά από τον μέσο όρο της ζώνης του ευρώ, είναι δυνατόν να σημειωθούν αποκλίσεις βραχυπρόθεσμα αλλά και μακροπρόθεσμα, με πιθανές δυσμενείς επιπτώσεις στην οικονομική δραστηριότητα και την απασχόληση». Βλ. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1999, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2000, σ. 67. Στην Έκθεσή του το επόμενο έτος ο Λουκάς Παπαδήμος προβαίνοντας σε μια γενική αξιολόγηση επεσήμαινε: «Ορισμένες ανισοροπίες δεν έχουν εξαλειφθεί, αντανακλώντας την ύπαρξη διαρθρωτικών αδυναμιών». Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2000, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2001, σ. 35.

εντούτοις το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ παρέμενε μη επιτεύξιμο παρά τη μείωση που είχε σημειωθεί. Έγινε αποδεκτό, διότι σύμφωνα με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ ο λόγος του δημόσιου χρέους ως προς το ΑΕΠ μπορούσε να μη θεωρηθεί υπερβολικός, εάν μειωνόταν επαρκώς και πλησίαζε -με ικανοποιητικό ρυθμό- την τιμή αναφοράς, το 60% του ΑΕΠ⁷⁹⁴. Οι θετικές εκθέσεις αξιολόγησης του αιτήματος ένταξης στην ΟΝΕ από τα αρμόδια ευρωπαϊκά όργανα, συνοδεύθηκαν από συστάσεις ενίσχυσης της δημοσιονομικής εξυγίανσης, με σκοπό την ταχύτερη μείωση του δημοσίου χρέους, ώστε μέχρι το 2010 να προσέγγιζε το 60%⁷⁹⁵.

Στις 19 Ιουνίου 2000, στη διάρκεια της συνόδου του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου στη Σάντα Μαρία ντε Φέϊρα της Πορτογαλίας, έγινε δεκτό το ελληνικό αίτημα για την πλήρη συμμετοχή στην ΟΝΕ. Το κοινό νόμισμα θα υιοθετούνταν από την 1^η Ιανουαρίου 2001⁷⁹⁶. Ο Κ. Σημίτης στην παρέμβασή του στη σύνοδο, ανέφερε:

«Η σημερινή μέρα είναι ιστορική για την Ελλάδα. Η σημερινή συζήτηση για τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ επιβεβαιώνει και επιβραβεύει μια μακρά προσπάθεια... Η προσαρμογή ήταν πιο δύσκολη για μας απ' ό,τι ήταν για άλλες χώρες»⁷⁹⁷.

Εποπεύοντας τις επιδόσεις της Ελλάδας να παρακολουθεί «τα μεγάλα ραντεβού της Ιστορίας», εννοώντας τους μετασχηματισμούς που λαμβάνουν χώρα στη λέσχη των

⁷⁹⁴ Για μια παρουσίαση της εξέλιξης των επιδόσεων της ελληνικής οικονομίας σε σχέση με τα κριτήρια σύγκλισης, βλ. R. C. Bryant, N. X. Γκαργκάνας, Γ. Σ. Ταβλάς, «Εισαγωγή», στο R. C. Bryant, N. X. Γκαργκάνας, Γ. Σ. Ταβλάς (επιμ.), *Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2002, σ. 3 - 8, Γκαργκάνας, «Ελλάδα και ΟΝΕ: προοπτικές και προκλήσεις», *ό.π.*, σ. 9, «Η Ελλάδα στην ΟΝΕ - Η πορεία σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας», Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2000, Πελαγίδης, Ζωγραφάκης, *Ελληνική οικονομία: Σύγκλιση μέσω ανάπτυξης*, *ό.π.*, σ. 258 - 269.

⁷⁹⁵ «Θετικό σοκ περιμένει η οικονομία με την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29 - 30.4.2000, σ. 1. Οι πιο σοβαρές αντιρρήσεις για την ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ΟΝΕ προήλθαν από την γερμανική πλευρά και συγκεκριμένα από το Χριστιανοδημοκρατικό Κόμμα, την Ομοσπονδία Βιομηχανίας και το Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο. Οι δύο αυτοί τελευταίοι φορείς αμφισβητούσαν ότι η Ελλάδα είχε επιτύχει τα κριτήρια σύγκλισης, προεξοφλώντας ότι η συμμετοχή της στην ζώνη του ευρώ θα απέβαινε σε βάρος του ενιαίου νομίσματος. Βλ. «Τη φτώχεια και την γκρίνια του ευρώ 'πληρώνει' η Ελλάς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.5.2000, σ. 1, Reuters, «Γερμανικό μέτωπο κατά της Ελλάδας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.5.2000, σ. 22.

⁷⁹⁶ Στουρνάρας, Η ένταξη της δραχμής στην ζώνη του ευρώ, *ό.π.*, σ. 108 - 109.

⁷⁹⁷ Σημίτης, Στόχοι - Στρατηγική - Προοπτικές, *ό.π.*, σ. 73. Μερικές ημέρες νωρίτερα, εν όψει της διάσκεψης στο Βερολίνο με θέμα την «Προοδευτική διακυβέρνηση στον 21^ο αιώνα», ο Σημίτης σε πρωτοσέλιδο άρθρο του στο *Βήμα*, υπογράμμισε: «Η νέα εποχή προσφέρει ευκαιρίες, υποκρύπτει κινδύνους αλλά κυρίως είναι η εποχή των μεγάλων προκλήσεων». «Για μια προοδευτική διακυβέρνηση στον 21^ο αιώνα», Εφ. *Το Βήμα*, 28.5.2000, σ. 1.

προηγμένων ευρωπαϊκών χωρών, ο Γιάννης Βούλγαρης αναφέρει με παραστατικό τρόπο, περιλαμβάνοντας στο παράδειγμά του την επιτυχία ένταξης στην ζώνη του ευρώ, ότι

«η Ελλάδα ταξιδεύει με το καλύτερο τρένο που υπάρχει στον κόσμο, αλλά πάντα είναι επιβάτης του τελευταίου βαγονιού, φθάνει καθυστερημένα και ανεβαίνει την τελευταία στιγμή»⁷⁹⁸.

Η παραπάνω άποψη υποστηρίχθηκε και από τον ευρωπαϊκό Τύπο, με τη γαλλική *Le Monde* να αναφέρεται στην «Οδύσσεια της Ελλάδος προς τη νομισματική ένωση»⁷⁹⁹. Η προσαρμογή της οικονομίας στο νέο ανταγωνιστικότερο περιβάλλον δικαιολογημένα προκαλούσε προβληματισμούς. Ο πρόεδρος της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Romano Prodi δίνοντας απάντηση, στο εάν η σύγκλιση της ελληνικής με την ευρωπαϊκή οικονομία ήταν ονομαστική και όχι πραγματική, σημείωνε:

«η σύγκλιση γίνεται βήμα βήμα. Αν θέλετε από τώρα να καλύψει η Ελλάδα τη διαφορά στους μισθούς, ποιο θα ήταν το αποτέλεσμα; Η χρεοκοπία. Αν με ρωτάτε όμως αν το ευρώ θα βοηθήσει σε αυτή τη σύγκλιση, θα απαντήσω ‘ναι’!»⁸⁰⁰.

Κληθείς να τοποθετηθεί για τις ανησυχίες που υπήρχαν αναφορικά με τις αντοχές της ελληνικής οικονομίας, λόγω της πίεσης του ευρωπαϊκού ανταγωνισμού, ο υπουργός Εθνικής Οικονομίας Γ. Παπαντωνίου εξηγούσε ότι τα επόμενα χρόνια -τουλάχιστον από το 2001 μέχρι το 2003- οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία ήταν εξασφαλισμένες. Η συμμετοχή μάλιστα στο ανταγωνιστικό περιβάλλον της ευρωζώνης παρομοιαζόταν με ποδοσφαιρικούς όρους σαν την άνοδο από τη δεύτερη στην πρώτη κατηγορία⁸⁰¹.

⁷⁹⁸Γ. Βούλγαρης, *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, Αθήνα, Πόλις, 2003, σ. 16.

⁷⁹⁹«Η Οδύσσεια της Ελλάδος», Εφ. *Το Βήμα*, 20.12.2000, σ. 61. Με την ένταξη από την 1/1/2001 ως πλήρους μέλους της ΟΝΕ, η δραχμή -έπειτα από 167 χρόνια κυκλοφορίας- εκφραζόταν ως μια απλή υποδιαίρεση του ενιαίου ευρωπαϊκού νομίσματος. Το ευρώ θα κυκλοφορούσε το 2002, οπότε και αντικαθίστατο η δραχμή, στο Α. Καρακούσης, «Ενώπιον του ευρώ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.12.2000, σ. 1.

⁸⁰⁰Ρ. Πρόντι, Συνέντευξη στον Ι. Πρετεντέρη, «‘Δεν χρειάζονται νέες θυσίες αλλά πειθαρχία και αλλαγές’», Εφ. *Το Βήμα*, 7.1.2001, σ. 4. Ο Λ. Παπαδήμος σε άρθρο του, έγραφε πως το κρίσιμο ερώτημα μετά την υιοθέτηση του ευρώ ήταν κατά πόσον η επιτάχυνση του ρυθμού ανάπτυξης της οικονομίας θα ήταν διαρκής και επαρκής, ώστε να επιτυγάνονταν η σύγκλιση του βιοτικού επιπέδου της Ελλάδας προς το μέσο ευρωπαϊκό μέσο όρο έως το 2010. Λ. Δ. Παπαδήμος, «Από τη δραχμή στο ευρώ», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 15, Ιούλ. 2000, σ. 12. Στο τέλος του 2002 το μέσο κατά κεφαλήν εισόδημα της χώρας αντιστοιχούσε περίπου στο 72% του μέσου εισοδήματος της ΕΕ, ενώ το 1993 αντιστοιχούσε στο 66%, βλ. Στουρνάρας, *Η ένταξη της δραχμής στην ζώνη του ευρώ*, ό.π., σ. 117.

⁸⁰¹Γ. Παπαντωνίου, Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «Θέλει δουλειά η α' κατηγορία της Ευρώπης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.12.2000, σ. 3.

Ενόσω πάντως αναμένονταν η επίσημη επικύρωση της συμμετοχή της χώρας στην ΟΝΕ, ένα ήσσονος σημασίας ζήτημα προκάλεσε κοινωνικό αναβρασμό⁸⁰². Η κυβέρνηση Σημίτη δέχθηκε ένα δυνατό πλήγμα από την υπόθεση των ταυτοτήτων⁸⁰³. Η κρίση στις σχέσεις κυβέρνησης - Εκκλησίας ανατροφοδότησε τις εντάσεις που είχαν διαφανεί από την προηγούμενη δεκαετία στην ελληνική κοινωνία μεταξύ «αντικυβερνητικών» και «εκσυγχρονιστικών» δυνάμεων⁸⁰⁴. Εκτός αυτού, οι πρώτοι μήνες μετά τις εκλογές είχαν παρέλθει άνευ πρωτοβουλιών εκ μέρους της κυβέρνησης σε μια σειρά από κρίσιμα ζητήματα που έθετε η είσοδος της χώρας στην ΟΝΕ. Στην κυβερνητική διστακτικότητα ερχόταν να προστεθούν και οι εσωτερικές αντιθέσεις στο ΠΑΣΟΚ⁸⁰⁵.

Ο υπουργός Υγείας Α. Παπαδόπουλος, με παρέμβασή του στον Τύπο, επεσήμαινε ότι η ατμόσφαιρα που μετέδιδε το πολιτικό σύστημα έμοιαζε με αυτή της δεκαετίας του '70, οδηγώντας σε παλινδρόμηση. Επικεντρώνοντας στην έκταση των επιδράσεων από τη συμμετοχή της Ελλάδας στην ΟΝΕ τόνιζε: «η χώρα έπρεπε να δονείται υπό το βάρος των μεγάλων αλλαγών που χρειάζονται παντού σε όλα τα πεδία», και επισκοπώντας την

⁸⁰²Η ανακοίνωση της κυβέρνησης, ότι στις νέου τύπου αστυνομικές ταυτότητες δε θα αναγραφόταν το θρήσκευμα, σε συμφωνία με τα ισχύοντα στις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε να μην προσβαλόταν είτε άμεσα είτε έμμεσα η θρησκευτική ελευθερία του πολίτη, συνάντησε τη λυσσαλέα αντίδραση της Εκκλησίας. Επ' αυτού βλ. τα άρθρα: «Οχι θρήσκευμα στις νέου τύπου ταυτότητες», Εφ. *Τα Νέα*, 23.5.2000, σ. 1, «Ξεκάθαρη λύση Σημίτη για το θρήσκευμα στις ταυτότητες», Εφ. *Τα Νέα*, 25.5.2000, σ. 1. Ο Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και Πάσης Ελλάδος Χριστόδουλος, ζήτησε τη διενέργεια δημοψηφίσματος για να αποφανθεί ο λαός, τονίζοντας σε αυστηρό ύφος ότι, «δεν θα γίνουμε νεκροθάφτες αυτού του τόπου, ούτε θα ξεθεμελιώσουμε το έθνος στο όνομα της νέας θεότητας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων με την οποία ορισμένοι θέλουν να γκρεμίσουν ό,τι υπάρχει». Ν. Γαραντζιώτης, «Δημοψήφισμα για να κρίνει ο λαός», Εφ. *Έθνος*, 15.5.2000, σ. 18 - 19.

⁸⁰³Στο συγκρουσιακό αυτό πνεύμα εντάσσονται οι δύο «λαοσυנάζεις» που έλαβαν χώρα σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη και η διαδικασία συλλογής υπογραφών για τη διενέργεια δημοψηφίσματος. Η υπόθεση έκλεισε στα τέλη Αυγούστου του 2001, οπότε ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλος δήλωνε ενώπιον της ιεραρχίας, ότι «δεν συντρέχουν οι προϋποθέσεις για τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος για το θέμα των ταυτοτήτων». Καρζής, *ό.π.*, σ. 113, 116-119.

⁸⁰⁴Ν. Σεβαστάκης, *Κοινότητα Χώρα. Όψεις του δημόσιου χώρου και αντινομίες αξιών στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004, σ. 108. Η Εφ. *Καθημερινή* παρατηρούσε για τους νέους διαχωρισμούς που υψώνονταν σ' αυτή την συγκυρία: «Πετύχαμε την ΟΝΕ, αλλά κατά πως φαίνεται χάθηκε ο στόχος και ο προσανατολισμός. Αίφνης η κυβέρνηση και η χώρα, κερδίζοντας τον υπερδεκαετή στόχο, βρέθηκε στον αέρα, να παλινδρομεί ανάμεσα στο σύγχρονο και το παλαιό, στο ευρωπαϊκό και το εθνοκεντρικό, ωσάν τα πάντα να έχουν επιλυθεί και να χρειάζονται νέες συγκρούσεις, νέα λάβαρα, να κινήσουν την ιστορία». «Τα νέα λάβαρα της πολιτικής», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.6.2000, σ. 1.

⁸⁰⁵Α. Καρακούσης, «Ισχυρό σοκ χρειάζεται η Οικονομία» Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.11.2000, σ. 4, βλ. επίσης Σ. Λυγερός, «Ο Σημίτης στις συμπληγάδες του ΠΑΣΟΚ» Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.11.2000, σ. 11. Η *Καθημερινή* σημείωνε για το κλίμα που επικρατούσε στο ΠΑΣΟΚ και τις συνέπειες για το κυβερνητικό έργο: «το ΠΑΣΟΚ παλινδρομεί στη δεκαετία του '80». «Το ΠΑΣΟΚ παλινδρομεί στη δεκαετία του '80», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.11.2000, σ. 1.

πορεία της τελευταίας πενταετίας, διαφοροποιείται από τις συνήθεις τοποθετήσεις των υπουργών, δηλώνοντας:

«Η χώρα, παρά την πρόοδό της, έχει 50 τρισ. δρχ. δημόσιο χρέος. Και όταν έχεις τέτοιου τύπου εξάρτηση δεν μπορείς να συμπεριφέρεσαι ή να καλλιεργείς απαιτήσεις ωσάν να είσαι μέλος της λέσχης του G-7, των πλουσίων του πλανήτη. Μέχρι εκεί που φτάνει η γούνα μας. Δεν μας ταιριάζει αυτή η χυδαία υπερκατανάλωση»⁸⁰⁶.

Ο διανοητής και φιλόσοφος Παναγιώτης Κονδύλης, στις διαπιστώσεις του για την καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία, υποστηρίζει ότι οι κοινωνικές ανακατατάξεις των τελευταίων δεκαετιών ενίσχυσαν τον χαρακτήρα της Ελλάδας ως χώρας μικροϊδιοκτητών και μικροαστών, μια ενίσχυση που έγινε στη βάση εντελώς νέων καταναλωτικών συνηθειών, οι οποίες εντούτοις δεν καλύπτονταν από το υφιστάμενο παραγωγικό δυναμικό. Εξαιτίας αυτής της επισφαλούς ευημερίας, αναφέρει ο Κονδύλης, το πελατειακό σύστημα επεκτάθηκε, ενώ υποχώρησε σε κοινωνικό επίπεδο ο πατριαρχισμός. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα ο ψηφοφόρος να παραχωρεί την ψήφο του σε μια κομματική παράταξη, με την προσδοκία της διασφάλισης του βιοτικού του επιπέδου, αδιάφορο με ποιά οικονομικά μέσα. Ο Κονδύλης διατυπώνει την άποψη ότι η λειτουργία αυτή του πολιτικού συστήματος, από την αρχή αντιοικονομική, έφτασε να αποτελέσει το βασικό εμπόδιο στην εθνική οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη και επιπλέον «έγινε ο αγωγός της εκποίησης της χώρας με μόνο αντάλλαγμα τη δική της διαίωνιση»⁸⁰⁷.

Αρχές Οκτωβρίου του 2000, στη σκιά του πολύνεκρου ναυαγίου του «Σάμινα», ο Σημίτης απευθυνόμενος από το βήμα της Βουλής στην αντιπολίτευση, θα υποστηρίξει με κατηγορηματικό τρόπο:

⁸⁰⁶Α. Παπαδόπουλος, Συνέντευξη στον Αντώνη Καρακούση, «Οδηγούμαστε σε απαξίωση των πάντων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28-29.10.2000, σ. 6. Ο βουλευτής και πρώην υπουργός Στέφανος Μάνος, αποτιμούσε με την ακόλουθη δήλωση την κατάσταση που επικρατούσε στη χώρα: «το όλο σύστημα έχει 'σαπίσει'. Τίποτα δεν λειτουργεί». Σ. Μάνος, Συνέντευξη στον Γ. Λοβέρδο, «Όλο το σύστημα στην Ελλάδα έχει σαπίσει», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.12.2000, σ. 10.

⁸⁰⁷Π. Κονδύλης, *Οι αιτίες της παρακμής της σύγχρονης Ελλάδας. Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2011, σ. 60 – 62. Πρόκειται για την εισαγωγή στην ελληνική έκδοση του βιβλίου του Π. Κονδύλη, *Η παρακμή του Αστικού Πολιτισμού. Από τη μοντέρνα στη μεταμοντέρνα εποχή και από το φιλελευθερισμό στη μαζική δημοκρατία*, που πρωτοδημοσιεύθηκε το 1991 με το τίτλο, *Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία* (εκδ. Θεμέλιο).

«τα προβλήματα της χώρας είναι γνωστά και δεδομένα εδώ και χρόνια.

Προβλήματα όπως στους αυτοκινητόδρομους, στους σιδηρόδρομους. Μην κάνετε τους έκπληκτους, αυτή είναι η Ελλάδα, η Ελλάδα η δικιά σας, η Ελλάδα των άλλων, η Ελλάδα όλων. Είναι πολύ πίσω»⁸⁰⁸.

Μπροστά σ' αυτές τις προκλήσεις η κυβέρνηση επιχείρησε τη λήψη ορισμένων μεταρρυθμιστικών μέτρων. Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στους τομείς της πολιτικής αγορών εργασίας, της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης. Στον πρώτο, πολλοί παράγοντες, με βασικότερο τη δυσκολία να συμβιβασθούν οι σοσιαλιστικές διακηρύξεις προθέσεων με φιλελεύθερες πολιτικές, οδήγησαν τις σχετικές κυβερνητικές απόπειρες σε αποτυχία⁸⁰⁹, ενώ την ίδια ακριβώς τύχη είχαν και οι προωθούμενες αλλαγές στον τομέα της υγείας⁸¹⁰. Η εμπροσθοφυλακή βέβαια των μεταρρυθμιστικών πρωτοβουλιών της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ αυτή την τετραετία, υπήρξαν, χωρίς αμφιβολία, οι προτεινόμενες ρυθμίσεις τον Απρίλιο του 2001 στο σύστημα κοινωνικής ασφάλισης⁸¹¹. Τα μέτρα που πρότεινε η κυβέρνηση αποτέλεσαν το «κόκκινο πανί» για τα εργατικά συνδικάτα ξεσηκώνοντας θύελλα αντιδράσεων⁸¹². Ο υπουργός Εργασίας Τάσος Γιαννίσης απέσυρε συνολικά τις προτάσεις, παραμονή της μαζικότερης απεργίας των τελευταίων χρόνων στην Ελλάδα⁸¹³.

⁸⁰⁸Φ. Καλλιαγκόπουλος, Ν. Τσιούτσιας, «Νευρική εμφάνιση του πρωθυπουργού», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.10.2000, σ. 3.

⁸⁰⁹Βλ. Π. Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση - Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*, Αθήνα, Πατάκης, 2010, σ. 98 – 102. Επίσης το άρθρο, «Οξείες αντιδράσεις για το εργασιακό», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.7.2000, σ. 1. Τα προβλήματα πολιτικής ταυτότητας που είχε αποκτήσει το ΠΑΣΟΚ απασχολούσαν συνολικά τα ευρωπαϊκά σοσιαλιστικά κόμματα. Το στέλεχος του γαλλικού σοσιαλιστικού κόμματος και πρώην υπουργός Οικονομικών, Dominique Strauss-Kahn, σε συνέντευξη του στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο*, αναφερόμενος στο σοσιαλισμό του 21^{ου} αιώνα, έδινε το περίγραμμα των απόψεών του: «Για να μπορεί ο σοσιαλισμός να διανέμει εισόδημα πρέπει πρώτα να μάθει να παράγει. Η τέχνη επιβίωσης ενός σοσιαλισμού, που στηρίζει τη διανομή εισοδήματος στις δημόσιες δαπάνες, αποτελεί παρελθόν». D. Strauss-Kahn, Συνέντευξη στον Α. Χ. Παπανδρόπουλο, «'Να ανακαλύψουμε έναν σύγχρονο σοσιαλισμό», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 3.5.2002, σ. 10 - 11.

⁸¹⁰Βλ. τα άρθρα της Ε. Φυντανίδου στο *Βήμα*, «Συγκρούσεις με όλους και για όλα είχε στα δύο χρόνια της θητείας του ο κ.Αλ. Παπαδόπουλος», 11.6.2002, σ. 5 και «Οι πρώτες ανατροπές στη μεταρρύθμιση Παπαδόπουλου», 14.6.2002, σ. 3.

⁸¹¹«Θίγει 1.500.000 εργαζομένους το νέο ασφαλιστικό», Εφ. *Τα Νέα*, 17.4.2001, σ. 1, «Έξοδος στα 65 για γυναίκες και άνδρες», Εφ. *Τα Νέα*, 19.4.2001, σ. 1, «Σπέρνει θύελλα το νέο ασφαλιστικό σύστημα», Εφ. *Τα Νέα*, 20.4.2001, σ. 1. Σχετικά με τη βιωσιμότητα του ασφαλιστικού συστήματος, οφείλει να επισημανθεί ο ρόλος του δημογραφικού παράγοντα, παράλληλα με την προοδευτική αύξηση του αριθμού των συνταξιούχων. Σ. Γ. Ρομπόλης, «Δημογραφικές εξελίξεις και κοινωνική ασφάλιση», στο Ι. Λαμπίρη-Δημάκη, Ν.Κυριαζή (επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σ. 173.

⁸¹²«Κόκκινο πανί όρια - μείωση συντάξεων», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.4.2001, σ. 1. Έρευνες έδειχναν ότι μεταξύ των εργαζομένων ποσοστό 90% είχαν αρνητική γνώμη για την πολιτική αυτή, ενώ στο σύνολο της κοινής γνώμης το ποσοστό αρνητικών γνώμων άγγιζε το 70%. Η φθορά που θα καταγράψει η κυβέρνηση θα είναι

Μετά την αναστάτωση για το ασφαλιστικό το 2001, η κυβέρνηση απέφυγε τις πολιτικές των ρήξεων. Ο Σημίτης επιλέγοντας τη λογική των ισορροπιών δεν απέτρεψε την εμφάνιση φαινομένων «κυβερνητισμού». Ο όρος αυτός σήμαινε ότι οι κυβερνητικοί αξιωματούχοι προέτασαν το στόχο της παραμονής στην εξουσία, ενώ όλα τα μεγάλα διαρθρωτικά προβλήματα της χώρας αναπαράγονταν αδιατάρακτα⁸¹⁴. Συνακόλουθα την περίοδο αυτή ολοκληρώθηκε η διαδικασία της συνταγματικής αναθεώρησης. Όπως έχει υποστηριχθεί, οι τροποποιήσεις που επέφερε δεν εισχώρησαν καθόλου σε ορισμένα από τα βαθύτερα προβλήματα του κοινωνικού και πολιτικού βίου, παρότι σε επίπεδο θεσμικών αλλαγών έγινε προσπάθεια αντιμετώπισης ζητημάτων διαπλοκής και διαφθοράς⁸¹⁵.

Σε δημοσιεύματα των εφημερίδων η έξαρση των φαινομένων διαπλοκής είχε τη ρίζα της στην οικονομική συγκυρία, και ειδικότερα στα τεράστια κονδύλια που επρόκειτο να διατεθούν τα επόμενα χρόνια στη χώρα⁸¹⁶. Εκτός από την καταγγελία των σχέσεων διαπλοκής, παρατηρείται ανησυχητική κλιμάκωση και των προβλημάτων διαφθοράς τα οποία διαχέονταν σε πολιτική και δημόσιες υπηρεσίες. Το 2004 *Έκθεση της Διεθνούς Διαφάνειας* κατέταξε την Ελλάδα στην πρώτη θέση μεταξύ των παλαιών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης⁸¹⁷. Για το λόγο αυτό πολλοί παρατηρούσαν, ότι η έκταση των φαινομένων διαπλοκής και διαφθοράς ήταν τέτοια, ώστε να συνιστά σοβαρό κίνδυνο για τη δημοκρατία. Μάλιστα η *Ελευθεροτυπία* στο πρωτοσέλιδό της, την

μεγάλη, ειδικά στους εργαζομένους του δημοσίου τομέα στον βασικό, ίσως, πυλώνα της εκλογικής της βάσης. Βλ. Βερναρδάκης, Πολιτικές ανακατατάξεις και κοινωνικές μετατοπίσεις, *ό.π.*, σ. 26 - 28.

⁸¹³Καρζής, *ό.π.*, σ. 132.

⁸¹⁴Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, *ό.π.*, σ. 120.

⁸¹⁵P. Eleftheriadis, «Constitutional Reform and the Rule of Law in Greece», στο περ. *West European Politics*, K. Featherstone (ed.)..., *ό.π.*, σ. 318, 323, 330 – 332, και Ν. Κ.Αλιβιζάτος, *Ο αβέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή συνταγματική αναθεώρηση*, Αθήνα, Πόλις, 2001, σ. 224, όπως και το άρθρο του Ν. Τσιούτσια, «Η διαπλοκή σκιάζει την αναθεώρηση», *Εφ. Η Καθημερινή*, 31.8.2000, σ. 3.

⁸¹⁶Με την έμπειρη δημοσιογραφική του πέννα ο Αντώνης Καρκαγιάννης παρατηρούσε τα εξής: «ποτέ η πολιτική δεν είχε τόσο μεγάλη δύναμη πλούτου...Αναλογισθείτε το ποσό που θα δαπανηθεί έως το 2004, αν σ' αυτό συναθροίσουμε τέσσερις τακτικούς προϋπολογισμούς, τον προϋπολογισμό των Ολυμπιακών Αγώνων και τα ποσά του Γ' Προγράμματος Στήριξης». Α. Καρκαγιάννης, «Η 'συνωμοσία' της Πολιτικής», *Εφ. Η Καθημερινή*, 20.10.2000, σ. 20.

⁸¹⁷Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, *ό.π.*, σ. 109 – 110. Βλ. επίσης, Ε. Δελβινιώτη, «'Ταρίφες' της ντροπής στο Δημόσιο», *Εφ. Ελευθεροτυπία*, 16.11.2000, σ. 18, 47. Για μια σφαιρική προσέγγιση του φαινομένου της διαφθοράς στην Ελλάδα με αναφορές στις συνταγματικές και θεσμικές της όψεις, καθώς επίσης και στις οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές πτυχές της, βλ. το συλλογικό τόμο Κ. Σ. Κουτσούκης – Π. Γ. Σκλιάς, (επιμ. - εισ.), *Διαφθορά και σκάνδαλα στη δημόσια διοίκηση και την πολιτική*, Αθήνα, Σιδέρης, 2005.

επομένη της επετείου του Πολυτεχνείου το 2000, διαπίστωνε για το δημοκρατικό πολίτευμα: «'Ζει'! Αλλά τώρα;»⁸¹⁸.

Την ώρα κατά την οποία η Ελλάδα κατείχε την υψηλότερη θέση στη διαφθορά μεταξύ των παλαιών κρατών - μελών της Ένωσης, εμφάνιζε και από τους υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης. Ο μέσος ετήσιος ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας, το διάστημα 2000-2004, ήταν 4,1% όταν ο αντίστοιχος μέσος όρος στην Ευρωπαϊκή Ένωση μόλις που έφθανε το 1,7%⁸¹⁹. Με τη διατήρηση επιταχυνόμενων ρυθμών ανόδου της οικονομικής της δραστηριότητας υποδέχθηκε η Ελλάδα το ευρώ, το κοινό νόμισμα 290 εκατομμυρίων ευρωπαϊών πολιτών. Ο Κ. Σημίτης προϋπαντώντας το νέο νόμισμα την 1^η Ιανουαρίου 2002, θα αναφέρει, ότι η Ελλάδα, «αλλάζει νόμισμα και αλλάζει εποχή»⁸²⁰.

Ωστόσο το πρώτο αυτό έτος κυκλοφορίας του ευρώ, συνέβη μια πολύ δυσάρεστη εξέλιξη, που έπληξε την αξιοπιστία των ελληνικών κρατικών μηχανισμών. Η Στατιστική Υπηρεσία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Eurostat) άρχισε να διατυπώνει ερωτήματα, και να εγείρει αμφιβολίες, για την ορθότητα των στοιχείων που παρουσίαζαν οι ελληνικές αρχές στις κοινοτικές υπηρεσίες. Η κυβέρνηση προέβη τότε σε δημοσιονομική διόρθωση⁸²¹. Το γεγονός κλόνισε σε επίπεδο ουσίας, αλλά και εντυπώσεων, το επιχείρημα του Σημίτη περί «ισχυρής οικονομίας»⁸²².

Στο εξωτερικό πεδίο η κυβέρνηση Σημίτη μπορούσε να κομίζει ως αναντίλεκτη επιτυχία της τη συμβολή της στην ένταξη της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Τον

⁸¹⁸ «'Ζει'! Αλλά τώρα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 18.11.2000, σ. 1.

⁸¹⁹ Σ. Β. Θωμαδάκης, *Κράτος και ανάπτυξη στην Ελλάδα - Ένα εξελικτικό δίδυμο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2011, σ. 257. Το 2003 ο ρυθμός ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας αυξήθηκε κατά 4,2% έναντι 3,9% το 2002 και ήταν ο υψηλότερος μεταξύ των 15 χωρών της Ευρωπαϊκής Ένωσης και των 30 χωρών του ΟΑΣΑ. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2003*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2004, σ. 28 - 29. Αν και η εξωτερική ζήτηση επέδρασε αρνητικά στη μεγέθυνση της οικονομίας η επίδραση αυτή ήταν σχετικά μικρή συγκρινόμενη με την μεγάλη αύξηση που σημείωσε η εσωτερική ζήτηση η οποία και αποτέλεσε έναν από τους βασικούς κινητήρες της οικονομικής μεγέθυνσης των ετών αυτών (1996-2004). Η. Ιωακείμωγλου, Γ. Μηλιάς, «Συσσώρευση και κερδοφορία κεφαλαίου στην Ελλάδα (1996-2004)», στο περ. *Θέσεις*, τ.χ. 91, 2005, σ. 58.

⁸²⁰ Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «2002...πρώτο έτος μ. ευρώ», Εφ. *Τα Νέα*, 2.1.2002, σ. 3. Στα συμπεράσματα της ετήσιας Έκθεσης για το 2003 του Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ σημειωνόταν για το όγδοο έτος οικονομικής ανάκαμψης, ότι η μακροοικονομική σταθερότητα των τελευταίων ετών είχε επιφέρει πολλαπλά οφέλη, πλήν όμως, σε άνισο βαθμό για τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις. Βλ. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Ετήσια Έκθεση 2003, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Αθήνα 2003, σ. 14.

⁸²¹ Καζάκος, Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση, *ό.π.*, σ. 118. Το αποτέλεσμα της αναθεώρησης ήταν η εμφάνιση ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης το 2001 και το 2002, αντί για πλεόνασμα, και η εμφάνιση ανόδου του χρέους της γενικής κυβέρνησης το 2000 και το 2001. Βλ. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2002, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2003, σ. 42 - 43.

⁸²² Ν. Νικολάου, «Ποιος θα πληρώσει τις λογιστικές λαθροχειρίες», Εφ. *Το Βήμα*, 3.11.2002, σ. 106.

Δεκέμβριο του 2002 στη Σύνοδο Κορυφής της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Κοπεγχάγη, αποφασίστηκε η ένταξη της ανεξαρτήτως της επίλυσης του πολιτικού της προβλήματος, όπως προέβλεπε η απόφαση του Ελσίνκι⁸²³. Προηγουμένως ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ Kofi Annan, είχε παρουσιάσει στις ενδιαφερόμενες πλευρές σχέδιο επίλυσης του Κυπριακού⁸²⁴. Ο Σημίτης υποστήριξε ότι το προτεινόμενο σχέδιο «αποτελεί αφετηρία διαπραγμάτευσης»⁸²⁵.

Η Πράξη Προσχώρησης της Κύπρου και εννέα ακόμα κρατών στην Ευρωπαϊκή Ένωση υπεγράφη στις 16 Απριλίου 2003 στη Στοά του Αττάλου, κατά τη διάρκεια της προεδρίας του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου από την Ελλάδα. Στο πρωτοσέλιδο σχόλιό τους τα *Νέα*, την επόμενη ημέρα της υπογραφής της Διακήρυξης των Αθηνών, σημείωναν ότι πρόκειται για βήμα προς τη μετατροπή της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε Ηνωμένες Πολιτείες της Ευρώπης με 25 χώρες και 450 εκατομμύρια κατοίκους. Το σχόλιο κατέληγε ως εξής: «Πίσω από τα...ρόδα της νέας διεύρυνσης κρύβονται τα...αγκάθια μιας ευρωπαϊκής Βαβέλ πολλών ταχυτήτων και πολιτικών»⁸²⁶.

Με την εκπνοή της ελληνικής προεδρίας ο Σημίτης στράφηκε στο εσωτερικό μέτωπο. Τον Σεπτέμβριο του 2003 ανακοινώθηκε από τον υπουργό Οικονομικών Νίκο Χριστοδουλάκη, η «Χάρτα της Σύγκλισης», ένα σχέδιο που απέβλεπε στην επιτάχυνση της οικονομικής και κοινωνικής σύγκλισης της Ελλάδας με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Η «Χάρτα», όπως σημειώθηκε, «συγκροτούσε μια αξιοσημείωτη φιλελεύθερη συνιστώσα της οικονομικής φιλοσοφίας του εκσυγχρονισμού»⁸²⁷. Παράλληλα όμως, στην εξαμηνιαία *Έκθεση* της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, εκφραζόταν ανησυχία για το

⁸²³Βλ. παραπάνω, κεφ. 4.4., σ. 258. Κ. Ιορδανίδης, Γ. Δελαστίκ, Κ. Π. Παπαδιόχος, Κ. Καλλέργης, «Η Κύπρος στην Ε.Ε. με λύση ή χωρίς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13 Δεκεμβρίου 2002, σ. 3, βλ. επίσης Γιώργος Παπαχρήστος, «Ένταξη της Κύπρου χωρίς λύση», Εφ. *Τα Νέα*, 13 Δεκ. 2002, σ. 8-9.

⁸²⁴ Ο υπουργός Άμυνας Γ. Παπαντωνίου, απηχώντας τις θέσεις της κυβέρνησης, έκρινε ως αποδεκτό ένα σχέδιο επίλυσης, συνεπές με την αντίληψη της δικαιοδικής διζωνικής ομοσπονδίας. Γ. Παπαντωνίου, «Κόκκινος συναγεμμός ως την ένταξη», Εφ. *Τα Νέα*, 11.11.2002, σ. 10.

⁸²⁵Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Αφετηρία διαπραγμάτευσης για λύση», Εφ. *Τα Νέα*, 12.11.2002, σ. 8. Το σχέδιο έγινε σχεδόν ομόφωνα δεκτό από το Εθνικό Συμβούλιο της Κύπρου, ως βάση διαπραγμάτευσης, ενώ απορρίφθηκε από την τουρκική και την τουρκοκυπριακή πλευρά. Εξαιτίας της αδιάλλακτης στάσης που ακολούθησαν στην Κοπεγχάγη οι Τουρκοκύπριοι, χρεώθηκαν αποκλειστικά την ευθύνη για τη μη πρόοδο στην επίτευξη λύσης. Σημίτης, Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 113-115, και επίσης Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Ήμερομηνία ή τίποτα», Εφ. *Τα Νέα*, 12.12.2002, σ. 7.

⁸²⁶«Η.Π.Ε. με ρόδα και αγκάθια», Εφ. *Τα Νέα*, 17.4.2003, σ. 1.

⁸²⁷Καζάκος, Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση, *ό.π.*, σ. 124 - 125. Για τα κοινωνικά μέτρα, ύψους 2,36 δις. ευρώ, του φθινοπώρου του 2003, βλ. Ε. Χρυσολωρά, Σ. Δημητρέλης, «Κερδισμένοι, αγρότες - φοιτητές», Εφ. *Τα Νέα*, 3.9.2003, σ. 10.

μέλλον της ελληνικής οικονομίας και τονιζόταν η αδυναμία μείωσης της ανεργίας, του πληθωρισμού και των ελλειμμάτων⁸²⁸.

Έπειτα από δέκα και πλέον χρόνια αδιάλειπτης παραμονής του στην εξουσία το ΠΑΣΟΚ έδειχνε «εγκλωβισμένο σε μια κυβερνητική ρουτίνα που δεν ανταποκρινόταν στην ανάγκη μεταρρυθμίσεων»⁸²⁹. Πολιτικά συνεπής στο πνεύμα του «εκσυγχρονισμού» ο Α. Παπαδόπουλος γράφει με διάθεση αυτοκριτικής, ότι παρά το γεγονός ότι κατά την περίοδο 1994 - 2000 παρήχθησαν έργα αξιομνημόνευτα για την εσωτερική ανασύνταξη της χώρας και την ανάκτηση της διεθνούς της αξιοπιστίας, είναι εξίσου αληθές ότι τα έργα αυτά δε φέρουν τη σφραγίδα του ακέραιου και του οριστικού. Συγκρατημένος στις διατυπώσεις του συνεχίζει αναφερόμενος στις κυβερνήσεις Σημίτη, στις οποίες υπήρξε μέλος:

«άρχισε ήδη μετά τις εκλογές του 2000 να διολισθαίνει από δύναμη κίνησης και εξελίξεων σε κατάσταση αυτάρεσκης στασιμότητας. Η χώρα μόλις είχε γίνει αποδεκτή στην Ευρωζώνη»⁸³⁰.

Τον Δεκέμβριο του 2003 ο Σημίτης σε μία αποστροφή της ομιλίας του στη Βουλή, εξέφραζε την αμετάκλητη απόφαση παράδοσης της αρχηγίας του ΠΑΣΟΚ, εν όψει των εθνικών εκλογών του 2004⁸³¹. Στις 7 Ιανουαρίου 2004 σε συνάντηση με τον υπουργό των Εξωτερικών Γιώργο Παπανδρέου -στην πρωθυπουργική κατοικία-, ο

⁸²⁸Κ. Καλλέργης, «Ξεφτίζει το 'θαύμα' της ισχυρής οικονομίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.10.2003, σ. 22. Από το πλήρες κείμενο των εκτιμήσεων της Επιτροπής, παραθέτουμε το επόμενο απόσπασμα: «το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της χώρας, αναμένεται να διατηρηθεί υψηλό για όλο το διάστημα των προβλέψεων, αντικατοπτρίζοντας τις εγχώριες μακροοικονομικές ανισοροπίες και την απώλεια ανταγωνιστικότητας». «Το πλήρες κείμενο των εκτιμήσεων της Ε.Ε. για την ελληνική οικονομία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.10.2003, σ. 3. Οι γρήγοροι ρυθμοί αύξησης των εμπορικών ελλειμμάτων, αποτυπωνόταν και στα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας. Τους πρώτους τρεις μήνες του 2003 οι εισαγωγές αυξήθηκαν με διπλάσιο ρυθμό σε σχέση με τις εξαγωγές. Βλ. «Τρέχει' με αλματώδεις ρυθμούς», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 11.6.2003, σ. 23.

⁸²⁹Βούλγαρης, *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, ό.π., σ. 134 - 135. Οφείλει να σημειωθεί ότι η νοηλικότητα που επεδείκνυε η κυβέρνηση στον μεταρρυθμιστικό τομέα, αναδεικνυόταν σε αναλύσεις στον Τύπο από τους πρώτους κιόλας μήνες, μετά τις εκλογές του 2000 και την επικύρωση ένταξης της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Βλ. Α. Καρακούσης, «Ο εκτροχιασμός του εκσυγχρονισμού», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.7.2000, σ. 4, Α. Δ. Παπαγιαννίδης, «Καβαφική η μοίρα και του εκσυγχρονισμού», Εφ. *Το Βήμα*, 21.4.2002, σ. 14, Α. Ανδριανόπουλος, «Ποιος έχει το στομάχι για πραγματικές μεταρρυθμίσεις;», Εφ. *Απογευματινή*, 23.2.2003, σ. 19.

⁸³⁰Α. Παπαδόπουλος, *Τα βήματα του Έστερναχ. Η Ελλάδα μετά το 2010*, Αθήνα, Εστία, 2009, σ. 24.

⁸³¹Βλ. στα *ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ', Συνεδρίαση ΝΓ', 22.12.2003, σ. 2708, και στο Α. Δημάκας, Π. Γαλιατσάτος, Β. Κεχαγιά, Δ. Νασόπουλος, «'Θα διαμορφώσω τις εξελίξεις'», Εφ. *Τα Νέα*, 23.12.2003, σ. 7.

Σημίτης του παρέδωσε ουσιαστικά το «δακτυλίδι της ηγεσίας» του ΠΑΣΟΚ⁸³². Ένα μήνα μετά ο πρωτότοκος γιός του ιδρυτή του ΠΑΣΟΚ εξελέγη τρίτος πρόεδρος του κόμματος, μέσα από μια πρωτόγνωρη για τα ελληνικά πολιτικά δεδομένα διαδικασία εκλογής της κομματικής ηγεσίας⁸³³. Παρά την επικοινωνιακή υποστήριξη που απόλαυσε το γεγονός, το κλίμα κυβερνητικής αλλαγής είχε σταθεροποιηθεί στο εκλογικό σώμα⁸³⁴. Η Νέα Δημοκρατία μεμφόταν τη διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ ως αλαζονική, αμφισβητώντας τον ισχυρισμό περί ισχυρής και ανεπτυγμένης Ελλάδας που το σοσιαλιστικό κόμμα προέβαλε, ενώ ευαγγελιζόταν την «επανίδρυση του Κράτους» με το σύνθημα, «Ο τόπος χρειάζεται πολιτική αλλαγή», μια αλλαγή που έδειχνε να επικεντρώνεται περισσότερο στα πρόσωπα, επανεπιβεβαιώνοντας την τάση σύγκλισης των θέσεων των δύο κομμάτων⁸³⁵.

Στις εθνικές εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου, η Νέα Δημοκρατία υπερίσχυσε έναντι του ΠΑΣΟΚ στις προτιμήσεις των ψηφοφόρων με ένα ποσοστό 45,37% που της εξασφάλιζε διευρυμένη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Το ΠΑΣΟΚ έλαβε 40,55%, το ΚΚΕ 5,89% και ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ) 3,26%⁸³⁶.

Η πρώτη πολιτική δοκιμασία της νέο - ορκισθείσας κυβέρνησης, υπήρξε η πορεία των διαπραγματεύσεων επί τη βάση του σχεδίου επίλυσης του πολιτικού προβλήματος της Κύπρου. Για το σχέδιο Ανάν V (31 Μαρτίου) θα αποφαινόταν με δημοψήφισμα στις

⁸³²Γ. Παπαχρήστος, «Κλειδώσαν διαδοχή - εκλογές», Εφ. *Τα Νέα*, 7.1.2004, σ. 7.

⁸³³Ν.Χασαπόπουλος, «Πράσινο φως για αλλαγές στον νέο πρόεδρο του ΠαΣοΚ», Εφ. *Το Βήμα*, 10.2.2004, σ. 4.

⁸³⁴Χ. Βερναρδάκης, «Βουλευτικές εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων», στο περ. *Θέσεις*, τ.χ. 87, 2004, σ. 15 - 17.

⁸³⁵Βλ. Μαυρογένης, *ό.π.*, σ. 102. Η πλέον πολυσυζητημένη πολιτική κίνηση της προεκλογικής περιόδου προήλθε από τον Παπανδρέου, ο οποίος ενέταξε στο ψηφοδέλτιο Επικρατείας του ΠΑΣΟΚ πολιτικούς, τόσο από την αριστερά, όσο και από τη δεξιά παράταξη. Η αμφίπλευρη διεύρυνση που επιχειρήθηκε, εκφράστηκε με την επιλογή των Σ. Μάνου, Α. Ανδριανόπουλου, Μ. Δαμανάκη και Μ. Ανδρουλάκη. Ο βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας Σ. Χατζηγάκης, σχολιάζοντας την απόφαση των δύο πρώην υπουργών του κόμματός του δεν έδειχνε έκπληκτος, εξηγώντας ότι μέχρι την συγκυρία εκείνη κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ εφήρμοσαν ακραία νεοφιλελεύθερη πολιτική, καταλήγοντας: «Το σοσιαλιστικό ΠΑΣΟΚ πέθανε εδώ και χρόνια», βλ. Σ. Χατζηγάκης Συνέντευξη στην Ε. Αδηλίνη, «Το σοσιαλιστικό ΠΑΣΟΚ πέθανε», Εφ. *Τύπος της Κυριακής*, 15.2.2004, σ. 29.

⁸³⁶«Τα τελικά αποτελέσματα», Εφ. *Τα Νέα*, 9.3.2004, σ. 1. Έχει υποστηριχθεί ότι στις εκλογές του 2004 το ΠΑΣΟΚ υπέστη μια «δομική ήττα». Η έννοια «δομική» αναφέρεται στο ότι πέρα από την εναλλαγή στην εξουσία, συντελέστηκε και μια αλλαγή στην αντιλήψων στην κοινωνία. Ο Φ. Καρζής έχει παραθέσει μια σειρά παράγοντες που παραπέμπουν στην αναλογία μεταξύ της ήττας του ΠΑΣΟΚ το 2004 και αυτής του βρετανικού Εργατικού Κόμματος στις εκλογές του 1979, βλ. Καρζής, *ό.π.*, σ. 205 - 209.

24 Απριλίου 2004 οι δύο κυπριακές κοινότητες⁸³⁷. Τις επόμενες εβδομάδες μέχρι τη διενέργεια του δημοψηφίσματος, διεξήχθη μια ιδιότυπη πολιτική εκστρατεία σε Αθήνα και Λευκωσία με άξονα την υπερψήφιση ή καταψήφιση του σχεδίου⁸³⁸. Ο Καραμανλής δεν ανέπτυξε με σαφήνεια τη θέση της κυβέρνησής του για το σχέδιο, αφήνοντας όμως να υπονοείται η αποδοχή του. Στο διάγγελμά του μετά από τη σύσκεψη του συμβουλίου πολιτικών αρχηγών για το Κυπριακό υπογράμμισε: «η Κύπρος αποφασίζει και η Ελλάδα συμπαρίσταται»⁸³⁹. Σε άλλο σημείο του διαγγέλματος αναφέρθηκε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις, τονίζοντας ότι

«κανείς δεν πρέπει να ερμηνεύσει την όποια έκφραση της κυρίαρχης έκφρασης του κυπριακού λαού ως προϋπόθεση, αλλά ούτε ως τροχοπέδη για την ανάπτυξη σχέσεων φιλίας και εμπιστοσύνης μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας»⁸⁴⁰.

Το διάγγελμα του κύριου προέδρου, Τάσσου Παπαδόπουλου, έκρινε εν πολλοίς την έκβαση του δημοψηφίσματος. Στο μήνυμά του επιχειρηματολόγησε υπέρ του «όχι», προαναγγέλλοντας ότι δεν θα παρέμενε στην ηγεσία της Κύπρου, εάν οι Ελληνοκύπριοι ψήφισαν «ναι»⁸⁴¹. Η ελληνοκυπριακή κοινότητα με ένα ποσοστό 75,83% καταψήφισε το σχέδιο Ανάν. Στα ίδια περίπου ποσοστά (64,9%) κινήθηκε η τουρκοκυπριακή κοινότητα, υπερψηφίζοντας το σχέδιο⁸⁴². Στο Δουβλίνο την 1^η Μαΐου 2004 η Κύπρος και εννέα

⁸³⁷Στα τέλη Μαρτίου ξεκίνησαν στην Ελβετία οι σχετικές διαβουλεύσεις οι οποίες και κατέληξαν σε αποτυχία εξεύρεσης κοινά αποδεκτής λύσης. Για μια ανάλυση της πορείας των κυπριακών πραγμάτων αρχής γενομένης από την απόφαση του Κύπριου προέδρου Τάσσου Παπαδόπουλου να επαναφέρει στο προσκήνιο το Σχέδιο Ανάν μέσω επιστολής του προς τον Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ (19.12.2003) έως την διάσκεψη Κορυφής στο Μπούργκενστοκ πλησίον της Λουκέρνης (24-31.3.2004), βλ. Α. Ηρακλείδης, *Το κυπριακό πρόβλημα, 1947-2004. Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006, σ. 362 - 371, βλ. επίσης Β. Χιώτης, «Η συμφωνία παραπέμπεται στα δημοψηφίσματα», Εφ. *Το Βήμα*, 30.3.2004, σ. 3. Το σχέδιο Ανάν δημοσιεύθηκε σε ειδική έκδοση της Εφ. *Τα Νέα*: «Ντοκουμέντο - Ολόκληρο το σχέδιο Ανάν», 7.4.2004.

⁸³⁸Γ. Ε. Διακογιάννης, «Το συναίσθημα μπορεί να οδηγήσει σε λάθη», Εφ. *Τα Νέα*, 5.4.2004, σ. 9. Για την άτυπη εκστρατεία διαμόρφωσης του κλίματος (υπέρ του «ναι» ή του «όχι») από πολιτικά πρόσωπα. Βλ. Ν. Αναστασιάδης, Συνέντευξη στον Γ. Ε. Διακογιάννη, «Πλήρης ενημέρωση του λαού για να αποφασίσει σωστά», Εφ. *Τα Νέα*, 5.4.2004, σ. 10, Β. Λυσαριδής, Συνέντευξη στον Γ. Ε. Διακογιάννη, «Το σχέδιο διαωνίζει την κηδεμονία της Τουρκίας», Εφ. *Τα Νέα*, 5.4.2004, σ. 10.

⁸³⁹Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «'Ναι' σιγανά και ταπεινά», Εφ. *Τα Νέα*, 16.4.2004, σ. 7.

⁸⁴⁰Με την αποσύνδεση του Κυπριακού από την εν γένει πορεία των ελληνοτουρκικών διαφώνησε ριζικά ο Παπανδρέου κάνοντας λόγο για ανατροπή της εθνικής στρατηγικής των τριάντα τελευταίων ετών. Η δήλωση Καραμανλή συνιστούσε εγκατάλειψη του δόγματος Σημίτη, (η Πράσινη Γραμμή της Λευκωσίας χωρίζει την Τουρκία από την Ευρώπη), που είχε εκφρασθεί με τη Συμφωνία του Ελσίνκι, η οποία και ενέτασσε τα ελληνοτουρκικά στο πλαίσιο των σχέσεων Ευρωπαϊκής Ένωσης – Τουρκίας. Βλ. το άρθρο της Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Εκτός ελληνοτουρκικών η Κύπρος», Εφ. *Τα Νέα*, 16.4.2004, σ. 8.

⁸⁴¹Γ. Τσαλακός, «Θα παραιτηθεί, αν βγει το 'ναι'», Εφ. *Τα Νέα*, 9-11.4.2004, σ. 7.

⁸⁴²«Οι εξελίξεις μετά το 'όχι'», Εφ. *Το Βήμα*, 25.4.2004, σ. 1.

ακόμα χώρες εντάχθηκαν επίσημα στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 25 κρατών - μελών⁸⁴³. Ο Επίτροπος αρμόδιος για τη διεύρυνση, Gunter Ferhoigen, είχε νωρίτερα δηλώσει σχετικά με το «όχι» των Ελληνοκυπρίων ότι «μια σκιά συνοδεύει την ένταξη της Κύπρου στην Ένωση»⁸⁴⁴.

Το χρονικό διάστημα των πρώτων μηνών της νέας διακυβέρνησης, αν και μικρό, παρουσιάζει πολιτικές εξελίξεις βαρύνοντος χαρακτήρα. Η κυβέρνηση Καραμανλή με την ανάληψη των πολιτικών της καθηκόντων δρομολόγησε άμεσα την υλοποίηση της προεκλογικής της δέσμευσης περί απογραφής, κατ' ουσίαν ελέγχου, των δημοσιονομικών στοιχείων που είχαν παραδοθεί από την κυβέρνηση Σημίτη. Η απόφαση ανακοινώθηκε από τον υπουργό Οικονομικών Γιώργο Αλογοσκούφη στη Βουλή, κατά τη διάρκεια των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησης⁸⁴⁵.

Αξίζει να αναφερθεί ότι στην πρώτη έκδοση του *Οικονομικού Ταχυδρόμου* για το 2004, ο Αντώνης Παπαγιαννίδης περιέγραφε το παρατηρούμενο χάσμα μεταξύ των όσων προέβλεπε το επικαιροποιημένο Πρόγραμμα Σταθερότητας και Ανάπτυξης (2003-2006) και των όσων προέκυπταν κατά την εκτέλεσή του. Τόσο από τα στοιχεία για το έλλειμμα, όσο και από τα στοιχεία για το δημόσιο χρέος, αναδεικνυόταν η αποτυχία εφαρμογής του. Ο τρόπος με τον οποίο προσεγγιζόταν το κρίσιμο αυτό θέμα κυρίως από τα δύο κόμματα εξουσίας, περιγράφεται στην επόμενη πρόταση με την οποία καταλήγει το άρθρο: «Ο διάλογος κωφών μένει ο βασικός τρόπος συζήτησης για τα ελλείμματα και το χρέος»⁸⁴⁶.

⁸⁴³ «Γεννήθηκε η μεγάλη νέα Ευρώπη», Εφ. *Το Βήμα*, 2.5.2004, σ. 29.

⁸⁴⁴ Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Πρεμιέρα με πακέτο πιέσεων», Εφ. *Τα Νέα*, 26.4.2004, σ. 9. Η εφημερίδα *Stampa* έγραφε ότι εξαιρουμένης της περίπτωσης των δύο Γερμανιών μέχρι την πτώση του τείχους του Βερολίνου, η ένταξη ενός διαιρεμένου νησιού «είναι μια ανωμαλία χωρίς προηγούμενο, όχι και τόσο ευχάριστη για την Ευρώπη, η οποία έχει ήδη πολλά προβλήματα». «Εχθρικά δημοσιεύματα για το 'όχι' από τον διεθνή Τύπο», Εφ. *Τα Νέα*, 26.4.2004, σ. 10.

⁸⁴⁵ Ρωμαίος, Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών, *ό.π.*, σ. 356. Ο υπουργός Οικονομικών τόνιζε στη Βουλή, ότι η κατάσταση της ελληνικής οικονομίας ήταν ιδιαίτερα προβληματική, συμπληρώνοντας ότι η απογραφή είχε ξεκινήσει, αποκαθιστώντας τη διαφάνεια στους λογαριασμούς του δημοσίου. *ΠτΒ*, ΙΑ΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α΄, Συνεδρίαση ΣΤ΄, 22.3.2004, σ. 397-399. Το ΠΑΣΟΚ από την πλευρά του ισχυριζόταν, ότι η απογραφή φάνερωνε την «πλήρη αδυναμία της κυβέρνησης να υλοποιήσει όσα είχε υποσχεθεί», κάνοντας λόγο για υπονόμηση των συμφερόντων της χώρας, βλ. Γ. Χ. Παπαχρήστος, «ΠΑΣΟΚ: 'Πλήρης αδυναμία της κυβέρνησης να υλοποιήσει όσα είχε υποσχεθεί'», Εφ. *Τα Νέα*, 21.4.2004, σ. 12.

⁸⁴⁶ Α. Δ. Παπαγιαννίδης, «Διάλογος συνειδητά κωφών για ελλείμματα και χρέος» στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 1.1.2004, σ. 20 - 21. Το ίδιο διάστημα ανησυχητικές εμφανίζονταν οι προβλέψεις των τραπεζών σε ό,τι αφορά την εξέλιξη του δανεισμού των νοικοκυριών τη διετία 2004 - 2005. Αυτό το διάστημα οι τράπεζες υπολόγιζαν τη χορήγηση στεγαστικών και καταναλωτικών δανείων ύψους 19 δισ. ευρώ, πράγμα που θα είχε ως συνέπεια τα χρέη των νοικοκυριών να αυξηθούν ως προς το ΑΕΠ στο 29%

Στα τέλη Ιανουαρίου του 2004 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχοντας ήδη διαπιστώσει διαφορές μεταξύ των προβλέψεων των υπηρεσιών της και της ελληνικής κυβέρνησης, επανερχόταν κάνοντας λόγο για ασάφειες και αβεβαιότητες, αναφορικά με τις ελληνικές δημοσιονομικές εκτιμήσεις. Μετά από τις ελληνικές εκλογές η Επιτροπή διαπίστωνε εκ νέου, ότι δεν διέθετε μια ακριβή εικόνα της δημοσιονομικής κατάστασης, λόγω της μη ικανοποιητικής ποιότητας των δεδομένων, πράγμα που είχε ως συνέπεια τη δυσκολία των υπηρεσιών της να καταλήξουν σε συμπεράσματα προτού περάσουν κάποιοι μήνες⁸⁴⁷. Η διεύρυνση του δημοσιονομικού ελλείμματος οδήγησε στην έγκριση από το συμβούλιο της 5^{ης} Ιουλίου 2004 των υπουργών Οικονομίας και Οικονομικών (Eco/fin) συστάσεων της Ευρωπαϊκής Επιτροπής στην Ελλάδα για υπέρβαση του ορίου του 3%⁸⁴⁸. Με αφορμή την ευρωπαϊκή σύσταση ο Αλογοσκούφης ανέφερε τα εξής:

«Όπως η εθνική μας ομάδα, με ομαδική προσπάθεια κατάφερε και κέρδισε το ευρωπαϊκό κύπελλο, έτσι και εμείς τώρα χρειάζεται να κάνουμε μια ομαδική προσπάθεια για να αντιμετωπίσουμε τα μεγάλα ελλείμματα που άφησε η διακυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ. Ελλείμματα τα οποία είχαν ως συνέπεια στην Ευρωπαϊκή Ένωση να τεθεί η Ελλάδα στη διαδικασία του υπερβολικού ελλείμματος»⁸⁴⁹.

για το 2004, υπερβαίνοντας το 35% το 2005. Τα στοιχεία αυτά αποτύπωναν πλήρως τα νέα δεδομένα που είχαν δημιουργηθεί στην ελληνική οικονομία τα τελευταία χρόνια, εξαιτίας της απελευθέρωσης της καταναλωτικής πίστης, της πτώσης των επιτοκίων των στεγαστικών δανείων και του ανταγωνισμού των τραπεζών, ώστε να εκμεταλλευθούν τα καινούργια καταναλωτικά πρότυπα και τις συνθήκες ζωής που διαμορφώνονταν στην κοινωνία. Λ. Στεργίου, «Δανεισμός ρεκόρ για στέγη - κατανάλωση», Εφ. *Τα Νέα*, 20.4.2004, σ. 70 - 71.

⁸⁴⁷Σε έκθεσή της για την τήρηση του Κώδικα Ορθής Πρακτικής για τη Δημοσιονομική Διαφάνεια, η Ευρωπαϊκή Επιτροπή υπενθύμιζε τις ασάφειες σχετικά με τις πραγματικές στρατιωτικές δαπάνες, την κατάσταση των ασφαλιστικών ταμείων και τα φορολογικά έσοδα. Αναφορικά με το επίμαχο θέμα της εγκυρότητας των ελληνικών δεδομένων έχει υποστηριχθεί συνοπτικά, ότι δεν αληθεύει μεν ότι η κυβέρνηση Σημίτη είχε μεταθέσει λογιστικά όλες τις στρατιωτικές δαπάνες στο μέλλον, αλλά πάντως δεν είχε καταγράψει ένα μέρος τους. Καζάκος, *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση*, ό.π., σ. 118 - 119.

⁸⁴⁸Τον Μάιο του 2004 είχε ενεργοποιηθεί η Διαδικασία Υπερβολικού Ελλείμματος για την Ελλάδα και στην συνέχεια το Ecofin της 5^{ης} Ιουλίου υιοθέτησε απόφαση ότι υφίσταται υπερβολικό δημοσιονομικό έλλειμμα στην περίπτωση της Ελλάδας και, σύμφωνα με το άρθρο 104 (7) της Συνθήκης του Μάαστριχτ, απηύθυνε συστάσεις στη χώρα για τη διόρθωση του υπερβολικού ελλείμματος μέχρι το 2005. Τα μέτρα που γνωστοποιήθηκαν στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή από την ελληνική κυβέρνηση το Νοέμβριο, αν και προς την ορθή κατεύθυνση, δεν κρίθηκαν επαρκή για τη διόρθωση του ελλείμματος. Βλ. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2004, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2005, σ. 49. Καθώς οι σχετικές αναφορές περί χρέους, επικεντρώνονται ως % του ΑΕΠ, οφείλει να σημειωθεί ότι την περίοδο 1996 - 2004 το ελληνικό χρέος σχεδόν διπλασιάστηκε, από 97,8 σε 183,2 δισ. ευρώ. Καζάκος, ό.π., σ. 168.

⁸⁴⁹Σ. Β. Αναγνώστου, «Το έλλειμμα δεν θα φέρει φόρους», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 7.7.2004, σ. 3. Ο πρώην διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος (1989 - 1991), Δημήτρης Γερμίδης, ερμηνεύοντας την αμφισβήτηση

Από τον Τύπο αναγνωριζόταν ότι η ελληνική οικονομία έμπαινε σταδιακά σε μια δύσκολη φάση. Η κυβέρνηση Καραμανλή επέλεξε να κατευθυνθεί σ' ένα πρόγραμμα ήπιας προσαρμογής, που θα στηριζόταν σε συγκράτηση των δαπανών, επιδιώκοντας την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας μέσω των αποκρατικοποιήσεων, αλλά και της απελευθέρωσης των αγορών⁸⁵⁰. Ο Γ. Αλογοσκούφης είχε ήδη αφήσει από τη συζήτηση των προγραμματικών δηλώσεων να διαφανεί η θέση της κυβέρνησης, επισημαίνοντας: «Στόχος της πολιτικής μας είναι οι συναινετικές μεταρρυθμίσεις και όχι οι κοινωνικές συγκρούσεις»⁸⁵¹.

Ο Αλογοσκούφης προωθώντας ένα πρόγραμμα ήπιας προσαρμογής της ελληνικής οικονομίας, αρνήθηκε την εφαρμογή ενός «σκληρού» προγράμματος, όπως είχε επιλέξει η Πορτογαλία, σημειώνοντας πως καμμία χώρα από τη συμμετοχή της στην ευρωζώνη δεν είχε πράξει κάτι παρόμοιο, και πως όσες κατά καιρούς αντιμετώπιζαν δημοσιονομικά προβλήματα, κατευθύνονταν σε ήπιες πολιτικές. Σε κάθε περίπτωση ήταν αναγνώσιμο ότι με την πάροδο του καλοκαιριού του 2004, ακολουθούσε η λήψη μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης⁸⁵².

του «Μάαστριχτ», τόνιζε ότι αποτελούσε μονόδρομο η προοπτική μιας νέας συμφωνίας, προκειμένου να σωθεί το κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα και η Ευρώπη, επισημαίνοντας: «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η ΟΝΕ αφαιρεί από τα κράτη - μέλη το δικαίωμα επιλογής και εφαρμογής του μείγματος της μακροοικονομικής πολιτικής...επιβάλλοντάς τους αυτό που συμφέρει στις δύο ηγετικές οικονομίες, τη Γερμανία και τη Γαλλία. Αυτό είναι από επικίνδυνο έως καταστρεπτικό για μια αναπτυσσόμενη οικονομία όπως η ελληνική». Δ. Γερμίδης, «Η τελευταία ευκαιρία για την Ευρώπη», Εφ. *Έθνος*, 28.6.2004, σ. 8.

⁸⁵⁰ «Πιέζουν ακριβεία - ελλείμματα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.5.2004, σ. 1. Η δοκιμασία των ελληνικών δημόσιων οικονομικών το διάστημα αυτό διαφαίνεται και από τον έκτακτο δανεισμό, στον οποίο πρόεβη από τις εκλογές της 7^{ης} Μαρτίου έως τις 10 Μαΐου 2004 η κυβέρνηση. Συγκεκριμένα το ελληνικό Δημόσιο δανείστηκε 6 δισ. ευρώ ανεβάζοντας τον συνολικό κρατικό δανεισμό από την αρχή του 2004 στα 30 δισ. ευρώ, όταν ο στόχος για ολόκληρο το έτος ήταν τα 32 δισ. ευρώ. Βλ. Δ. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «Κρυφός δανεισμός... στα χνάρια του ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.6.2004, σ. 3. Την ημέρα δημοσίευσης του άρθρου αυτού η *Καθημερινή* κυκλοφόρησε με πηχάιο τίτλο: «Το πάρτυ τελειώνει. Σε οικονομία, Αγώνες, εξοπλιστικά», «Το πάρτυ τελειώνει. Σε οικονομία, Αγώνες, εξοπλιστικά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.6.2004, σ. 1.

⁸⁵¹ *ΠτΒ*, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΣΤ', 22.3.2004, σ. 398.

⁸⁵² Βλ. το άρθρο του Α. Καρακούση, «Τα ελλείμματα, οι Βρυξέλλες και ο λογαριασμός που έρχεται», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.5.2004, σ. 20. Οι αναφορές του υπουργού Οικονομικών περί δημοσιονομικής στενότητας ερμηνεύθηκαν σε άρθρο της *Καθημερινής* -υπό τον τίτλο «Η επερχόμενη κρίση»- με την φράση: «το κράτος δεν έχει χρήματα». Στο άρθρο σημειωνόταν ιδιαίτερα ότι οι αυξημένες ανάγκες χρηματοδότησης της λειτουργικής δαπάνης του Δημοσίου τομέα και των ολυμπιακών έργων που καλύπτονταν με σύναψη έκτακτου δανεισμού συνέβαινε υπό την σκιά των εκτιμήσεων του οίκου PricewaterhouseCoopers για ενδεχόμενη κάμψη του αναπτυξιακού ρυθμού της οικονομίας μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Έτσι η συνολική εικόνα της δημοσιονομικής κατάστασης της χώρας γεννούσε ανησυχίες, δεδομένου ότι το κατά κεφαλήν ΑΕΠ, με βάση ευρωπαϊκές στατιστικές, βρισκόταν ακόμη στο 79% του κοινοτικού μέσου όρου, επίδοση που κατέτασσε την Ελλάδα στην 15^η θέση της Ευρωπαϊκής Ένωσης. «Η επερχόμενη κρίση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2004, σ. 12. Ανάλογες εκτιμήσεις για την πορεία της οικονομίας είχαν δημοσιευθεί ήδη από το 2003. Στην ετήσια Έκθεση της ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ τονιζόταν ότι

Στη συγκυρία αυτή η κυβέρνηση Καραμανλή είχε το πλεονέκτημα του ευνοϊκού πολιτικού κλίματος, αν συνεκτιμήσει κανείς το αποτέλεσμα των ευρωεκλογών της 13^{ης} Ιουνίου. Η Νέα Δημοκρατία προηγήθηκε του ΠΑΣΟΚ με εννέα ποσοστιαίες μονάδες, συγκεντρώνοντας 43% έναντι 34% με το ποσοστό της αποχής να αγγίζει το 37%⁸⁵³. Για τη δεύτερη μέρα σε τρεις μήνες εκλογική νίκη υποστηρίχθηκε σε δημοσίευμα των *Νέων*, ότι θα ήταν λάθος να εκληφθεί από τον πρωθυπουργό ως «λευκή επιταγή», καταλήγοντας ότι, «τώρα αρχίζει η νέα διακυβέρνηση και ο ανήφορος»⁸⁵⁴.

Με την αποχώρηση του Σημίτη από την ηγεσία του ΠΑΣΟΚ στις αρχές του 2004 σηματοδοτείται το τέλος μιας οκτάχρονης πολιτικής περιόδου (1996 – 2004). Το δεύτερο μισό της άρχισε με την επικύρωση της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ μετά την «πύρρειο» νίκη του ΠΑΣΟΚ στις εθνικές εκλογές του 2000. Τα πρώτα χρόνια της ΟΝΕ ανέδειξαν την αδυναμία του συστήματος διακυβέρνησης της χώρας, να μπορέσει να ανανεώσει τον προγραμματικό του λόγο σύμφωνα με τις νέες προκλήσεις. Παράλληλα κυρίαρχο ήταν το αίσθημα ασφάλειας και εφησυχασμού, που πήγαζε από τη συμμετοχή της χώρας στον πυρήνα της διαδικασίας ευρωπαϊκής ενοποίησης, αν και γρήγορα φάνηκε ότι η ένταξη στην ΟΝΕ δε συνιστούσε πανάκεια για τα οικονομικά. Η κυβέρνηση Σημίτη βέβαια μπορούσε να αναφέρεται με ικανοποίηση στους ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ, στη δημιουργία ενός σύγχρονου δικτύου δημόσιων υποδομών, στην πλήρη ένταξη της ελληνικής οικονομίας στην ΟΝΕ, αλλά και της Κύπρου στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και στην επιτυχημένη άσκηση της ευρωπαϊκής προεδρίας το πρώτο εξάμηνο του 2003. Επίσης οι σχέσεις με την Τουρκία, που το 1996 ήταν ψυχρές, βαθμιαία βελτιώθηκαν εκπέμποντας διάθεση συνεννόησης.

Στην εκπνοή της οκταετίας έμοιαζε να εκπληρούται η προγραμματική δήλωση του Σημίτη στη Βουλή το 2000, ότι δηλαδή το 2004 θα έχει δημιουργηθεί μια Ελλάδα και μια κοινωνία που δεν θα θυμίζει σε τίποτε αυτή του 1994. Με μία διαφορά. Όπως

η ελληνική οικονομία ευρισκόμενη στο όγδοο έτος οικονομικής ανάκαμψης (η συνολική αύξησή του από το 1995 ανερχόταν σε 38% έναντι 21% του μέσου ευρωπαϊκού όρου), ήταν πιθανή η περιοδική επιβράδυνσή της τα αμέσως επόμενα μετά τους Αγώνες έτη (2005-2006). Το σημαντικό ωστόσο επισημαίνονταν στην Έκθεση, δεν ήταν η εμφάνιση της περιοδικής επιβράδυνσης της οικονομίας -εν πολλοίς αναπόφευκτης- αλλά πόσο χρονικό διάστημα θα διαρκούσε και πόσο βάθος θα είχε. Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Ετήσια Έκθεση 2003, *ό.π.*, σ. 80, 45.

⁸⁵³ «Ψήφος αναμονής...», Εφ. *Το Βήμα*, 14.6.2004, σ. 1, 3 και Π. Γαλιατσάτος, «Νίκη της Ν.Δ. με χαλαρή ψήφο», Εφ. *Τα Νέα*, 14.6.2004, σ. 8 - 9.

⁸⁵⁴ Γ. Α. Πολίτης, «Τώρα αρχίζει ο ανήφορος», Εφ. *Τα Νέα*, 14.6.2004, σ. 8.

έδειξε και η δημοσιονομική διόρθωση του 2002 με την είσοδο στην ΟΝΕ, η πορεία της χώρας δεν ήταν αποκλειστικά και μόνο ελληνική υπόθεση, αλλά ανήκε στην σφαίρα εποπτείας των αρμόδιων ευρωπαϊκών οργάνων. Αυτή είναι η θεμελιώδης αλλαγή για το εθνικό σύστημα διακυβέρνησης πριν και μετά την ΟΝΕ εποχή.

Η πυκνότητα και η σημασία των γεγονότων του πρώτου εξαμήνου του 2004 είναι τέτοια που μας επιτρέπει να το χαρακτηρίσουμε ως διάστημα αξιοσημείωτων πολιτικών μεταβολών. Αρχικά με τη διαδοχή του Σημίτη, υπέρ του πιο δημοφιλούς πολιτικού του κόμματος και γιου του ιδρυτή του Γ. Παπανδρέου, που αναδείχθηκε τρίτος πρόεδρος του ΠΑΣΟΚ και ημέρες μόνο μετά αναμετρήθηκε με τον ανιψιό του ιδρυτή της αντίπαλης παράταξης Κ. Καραμανλή. Ο τελευταίος κερδίζοντας πανηγυρικά τις εκλογές είχε τους επόμενους μήνες σοβαρές προκλήσεις μπροστά του.

Η νέα κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας κλήθηκε από τις πρώτες κιόλας ημέρες της θητείας της να χειριστεί κρίσιμα ζητήματα, όπως συνέβη με το Σχέδιο Ανάν. Αυτό που παρατηρήθηκε είναι μια δυσκολία ή και αποφυγή υιοθέτησης καθαρής στάσης. Μια επίσης κρίσιμη επιλογή της υπήρξε η δημοσιονομική απογραφή, η οποία συνιστούσε προγραμματική της δέσμευση. Η διαδικασία της απογραφής ενέτεινε την αμφισβήτηση από τα ευρωπαϊκά όργανα για τα ελληνικά δημοσιονομικά στοιχεία και επανέφερε με έναν επιτακτικό τρόπο το ζήτημα των υπερβολικών ελλειμμάτων και του δημόσιου χρέους. Η πολιτική αυτή κίνηση, στην αρχή μόλις της κυβερνητικής της θητείας, σε συμβολικό και ουσιαστικό επίπεδο, εξέπεμπε την πρόθεση ή και τη διάθεση αποψίλωσης του έργου των κυβερνήσεων Σημίτη. Αυτό φάνηκε ακόμα από την περίπτωση του Σχεδίου Ανάν, αλλά και από τον επανακαθορισμό του πλαισίου των σχέσεων με την Τουρκία, αναδεικνύοντας το στοιχείο της ασυνέχειας στη χάραξη κεντρικών πολιτικών του ελληνικού κράτους.

Μπορεί η νέα διακυβέρνηση προτού ακόμα επιβεβαιωθεί η πρωτοκαθεδρία της και στις ευρωεκλογές του Ιουνίου να είχε χαράξει διακριτή πολιτική γραμμή σε σχέση με ορισμένες κρίσιμες επιλογές της προκατόχου της, ωστόσο η κληρονομιά της οκταετίας 1996 – 2004 καθόριζε σ' ένα μεγάλο βαθμό τις κατευθύνσεις και τις προτεραιότητες της. Η χώρα διανύοντας τα πρώτα χρόνια της ΟΝΕ, επωφελούνταν από τα χαμηλά επιτόκια, που ευνοούσαν τον ιδιωτικό και δημόσιο δανεισμό, διατηρούσε επίσης υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης και η κοινωνία υιοθετούσε νέα καταναλωτικά πρότυπα. Από την άλλη πλευρά

η πολιτική πρακτική μετά την υιοθέτηση του κοινού ευρωπαϊκού νομίσματος είχε δείξει, ότι η δημοσιονομική πειθαρχία, δεν ήταν κορυφαία μέριμνα του πολιτικού συστήματος. Οι παρεμβάσεις ώστε η οικονομία να αποκτήσει αντοχές στο ανταγωνιστικό ευρωπαϊκό περιβάλλον είχαν διατυπωθεί στον πολιτικό λόγο. Η μείζονα διαφορά είναι ότι καθίστατο πλέον ξεκάθαρο, ότι κάθε προσπάθεια χαλιναγώγησης των ελλειμμάτων και του χρέους χωρίς δραστικές παρεμβάσεις, έμοιαζε εκ προοιμίου καταδικασμένη. Αυτή την απάντηση αντλούσε κανείς ερμηνεύοντας τις ευρωπαϊκές αποφάσεις. Ο Κ. Καραμανλής διακηρύττοντας την «επανάδρυση του κράτους», άφηνε να εννοηθεί, ότι είχε αντιληφθεί την ρίζα πολλών εκ των διαρθρωτικών προβλημάτων της χώρας. Το σχέδιο υλοποίησης της πολιτικής του πρότασης επρόκειτο να ξεδιπλωθεί μετά από την ολοκλήρωση του αμετάθετου χρονικά γεγονότος της τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο

Η ΕΠΤΑΧΡΟΝΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ

5.1. Η διετία 1998-1999: «Κάθε αρχή και δύσκολη»

Κρίνοντας από τους πρωτοσέλιδους τίτλους των εφημερίδων τις ημέρες που έπονται της 5^{ης} Σεπτεμβρίου 1997, η απόφαση των μελών της ΔΟΕ έγινε δεκτή σα να επρόκειτο για μια εθνική νίκη ιστορικής σημασίας με την αυτονόητη υπόμνηση, ότι σηματοδοτούσε την αρχή του επτάχρονου αγώνα που μόλις είχε ξεκινήσει να μετράει αντίστροφα⁸⁵⁵. Η Γιάννα Αγγελοπούλου σε δήλωσή της στην *Ελευθεροτυπία*, μια εφημερίδα που της είχε ασκήσει πολύ έντονη κριτική, τόνιζε ότι «από αύριο θα πρέπει να αρχίσουμε να υλοποιούμε όσα υποσχεθήκαμε»⁸⁵⁶. Ο διεθνής Τύπος στην πλειοψηφία του υποδέχθηκε με θετικά σχόλια την τελική επικράτηση της Αθήνας. Είναι μάλιστα αξιοσημείωτο το

⁸⁵⁵ Αναφέρουμε χαρακτηριστικά τα επόμενα δημοσιεύματα: «Νενικήκαμεν», Εφ. *Απογευματινή*, 6.9.1997, σ. 1. Ν. Γαβαλάς, «Η Ακρόπολη νίκησε το Κολοσσαίο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.9.1997, σ. 15, «Επιτέλους! Πήραμε αυτό που μας ανήκει», Εφ. *Τα Νέα*, 6.9.1997, σ. 1, Γ. Γεωργάκης, «Ήταν θέλημα θνητών και... 'Αθανάτων'», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 6.9.1997, σ. 26, «Ο ποταμός των δολαρίων. Η Αθήνα 2004 αφετηρία για την ανάπτυξη», Εφ. *Το Βήμα*, 7.9.1997, σ. 1, «Θεαματική νίκη, μεγάλη δοκιμασία», Εφ. *Η Αυγή*, 6.9.1997, σ. 1, «Επτά Άθλοι σε 7 χρόνια», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 7.9.1997, σ. 1.

⁸⁵⁶ Γ. Αγγελοπούλου, Συνέντευξη στον Ν. Παπαδόγιαννη, «Η 'lady' και ο 'killer'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 7.9.1997, σ. 8. Ο Ελληνοαμερικανός Τζόρτζ Στεφανόπουλος -στενός συνεργάτης του Bill Clinton στις δύο νικηφόρες εκλογικές του αναμετρήσεις- είχε κληθεί από την Αγγελοπούλου μαζί με το επιτελείο των συνεργατών του να αναλάβουν τη χάραξη της στρατηγικής και της επικοινωνίας της υποψηφιότητας της Αθήνας. Σε συνέντευξή του αναφέρθηκε στα κρίσιμα σημεία της ανάληψης, τονίζοντας ότι η Ελλάδα με τους Ολυμπιακούς Αγώνες θα είχε την ευκαιρία να δείξει στον κόσμο τις ικανότητες και της δυνατότητές της. Τ. Στεφανόπουλος, Συνέντευξη στον Μ. Μαυρομαμάτη, «Η Αθήνα είχε δύο ισχυρά όπλα», Εφ. *Τα Νέα*, 16.9.1997, σ. 74 - 75.

σχετικό σχόλιο που έγραψε ο Peter Corrigan της *Independent*: «τώρα που οι Ολυμπιακοί Αγώνες επιστρέφουν στη χώρα τους, δεν βλέπω το λόγο για να μην παραμείνουν εκεί μόνιμα πλέον»⁸⁵⁷.

Η ανακοίνωση δια στόματος Samaranch της ετυμηγορίας των μελών της ΔΟΕ, συνέπεσε με την ώρα που ο Κ. Σημίτης θα ξεκινούσε την καθιερωμένη πρωθυπουργική ομιλία στα εγκαίνια της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης (ΔΕΘ). Στα οκτώ χρόνια της θητείας του αυτή ήταν η πιο ευτυχής παρουσία που κατέγραψε σε εγκαίνιά της⁸⁵⁸. Σε μια αποστροφή της ομιλίας του θέλησε να καθησυχάσει τις ανησυχίες που εκφράζονταν, ότι με την ανάληψη των Αγώνων θα επέρχετο παραγκωνισμός της περιφέρειας, δηλώνοντας: «Δεν θα γίνουν Ολυμπιακοί της αδιαφάνειας, της τσαπατσουλιάς και της αρπαχτής, ενώ από τα έργα θα ωφεληθεί και η Αθήνα και η περιφέρεια»⁸⁵⁹.

Η ανάληψη των Αγώνων του 2004 είχε τονώσει την αισιοδοξία των πολιτών. Σε έρευνα μάλιστα η οποία δημοσιεύθηκε στον Τύπο οκτώ στους δέκα πολίτες (ποσοστό 80,6%) δήλωναν ότι αισθάνονται ικανοποιημένοι από την ανάθεση τους στην Αθήνα, ενώ παράλληλα ο δείκτης αισιοδοξίας για το μέλλον της χώρας έφθανε στο 57,5%, ποσοστό που είναι το υψηλότερο που γνώρισε η Ελλάδα τα τελευταία χρόνια. Προηγουμένως το ποσοστό αυτό βρισκόταν σταθερά κάτω από το 20%. Ένα επίσης υψηλό ποσοστό (58,1%) των πολιτών είχε την άποψη ότι η κυβέρνηση ωφελούνταν από

⁸⁵⁷ «Γιορτάζουν και οι ξένοι για την Αθήνα», Εφ. *Απογευματινή*, 8.9.1997, σ. 26 - 27. Εξαιρέση των ευμενών σχολίων του διεθνούς Τύπου για την Αθήνα αποτέλεσε δημοσίευμα με το τίτλο «Διεφθαρμένο παζάρι στον Όλυμπο» της μεγαλύτερης γερμανικής πολιτικής εφημερίδας *Suddeutsche Zeitung*. Σε αυτό η τελική επικράτηση της Αθήνας έναντι της Ρώμης αποδιδόταν στην συμφωνία Θ. Αγγελόπουλου - Ν. Mandela για ανταλλαγή ψήφων των δύο υποψήφιων πόλεων και στην «δραστική παρέμβαση» υπέρ της Αθήνας του Samaranch. «Βολές κατά της Αθήνας», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 10.9.1997, σ. 59). Για τις εκτενείς αναφορές του ξένου Τύπου βλ. «Δικαίωση, έκπληξη και 'συνωμοσία'», Εφ. *Απογευματινή*, 7.9.1997, σ. 6 και «'Μπράβο, Ελλάδα, το άξιζες!'», Εφ. *Τα Νέα*, 8.9.1997, σ. 77 - 78.

⁸⁵⁸ Π. Γαλιατσάτος, «Οι ΔΕΘ που σηματοδότησαν πολιτικές εξελίξεις στην Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.9.2011, σ. 10.

⁸⁵⁹ Σ. Τζ., «Έργα σε όλη την Ελλάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.9.1997, σ. 5. Οι πρωθυπουργικές διαβεβαιώσεις δε φάνηκαν πειστικές ή καθησυχαστικές των ανησυχιών που διατυπώνονταν κυρίως στη Θεσσαλονίκη. Ο νομάρχης της Κώστας Παπαδόπουλος πρότεινε να φορολογηθούν μόνο οι κάτοικοι της Αττικής για τα έργα της Ολυμπιάδας του 2004, επισημαίνοντας: «η αναγκαιότητα χρηματοδότησης των απαραίτητων έργων για την Ολυμπιάδα του 2004, θα δυσκολέψει ακόμη περισσότερο την προώθηση έργων στην περιφέρεια, λόγω έλλειψης πιστώσεων». Βλ. το άρθρο του Γ. Ξενάκη, «'Φόροι μόνο στους Αθηναίους για τους Ολυμπιακούς 2004'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 16.9.1997, σ. 57.

την ανάληψη των Αγώνων⁸⁶⁰. Πράγματι η κυβέρνηση Σημίτη φαίνεται ότι ενισχύθηκε από τη διάχυτη αισιοδοξία που επικράτησε στην κοινωνία το Φθινόπωρο του 1997⁸⁶¹.

Το πανηγυρικό κλίμα για την ανάθεση των Αγώνων στην Αθήνα κορυφώθηκε στις 7 Σεπτεμβρίου με την υποδοχή της Επιτροπής Διεκδίκησης από τον πρωθυπουργό. Την ίδια ημέρα στο χώρο του Ζαπτείου διοργανώθηκε εορταστική εκδήλωση παρουσία 10.000 ατόμων⁸⁶². Η επιτροπή και προσωπικά η πρόεδρος της δεν έπαυσαν να δέχονται συγχαρητήρια για την επιτυχή κατάληξη της αποστολής τους⁸⁶³, η οποία είχε κατ' ουσίαν ολοκληρωθεί με την παρουσίαση της υποψηφιότητας της Αθήνας στις 5 Σεπτεμβρίου 1997. Η παρουσίαση, η οποία χαρακτηρίστηκε ελκυστική, έδινε βάρος στην τεχνοκρατική και υλική υποδομή της ολυμπιακής διοργάνωσης, μη παραλείποντας επιπλέον να θίξει την πολιτιστική της διάσταση⁸⁶⁴.

Το κλίμα ευφορίας εξαιτίας της ανάληψης των Αγώνων του 2004 αποτυπώθηκε και στην αλματώδη άνοδο (7,96%) που κατέγραψε ο γενικός δείκτης τιμών του ΧΑΑ⁸⁶⁵.

⁸⁶⁰Βλ. τα άρθρα, «Οι πολίτες αισιοδοξούν για τους Ολυμπιακούς Αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 16.9.1997, σ. 75, «Ολυμπιάδα...αισιοδοξίας για 6 στους 10 Έλληνες», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 16.9.1997, σ. 32.

⁸⁶¹Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Η Ολυμπιάδα έδωσε το πάνω χέρι στον Σημίτη», Εφ. *Τα Νέα*, 9.9.1997, σ. 9. Χαρακτηριστικό της ερμηνείας που προσέδωσε η κυβέρνηση στο γεγονός της ανάληψης των Αγώνων, είναι ότι κατά την συζήτηση κύρωσης του προϋπολογισμού, τόσο ο γενικός εισηγητής της πλειοψηφίας Ιωάννης Διαμαντίδης, όσο και ο υφυπουργός Οικονομίας Χρήστος Πάχτας, υπογράμμιζαν ότι η ανάθεση αποδεικνύει την εκτός συνόρων εμπιστοσύνη στην κυβέρνηση Σημίτη και τους στόχους που είχε θέσει μέχρι το 2004. *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΝΒ', 17.12.1997, σ. 3470, *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΝΔ', 19.12.1997, σ. 3639.

⁸⁶²Βλ. σχετικά, Λ. Σπυροπούλου, «Γνήσιο ελληνικό ξεφάντωμα στο Ζάππειο», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 8.9.1997, σ. 32 - 33 και Γ. Ε. Διακογιάννης, «Τα συγχαρητήρια ανήκουν σε όλους», Εφ. *Τα Νέα*, 8.9.1997, σ. 81 - 82.

⁸⁶³Σε άρθρο της *Καθημερινής* απαριθμούνται οι λόγοι που πιστεύεται ότι οδήγησαν στην αίσια έκβαση της ελληνικής υποψηφιότητας. Συγκεκριμένα αναφέρονται: α) η αξιοποίηση της εμπειρίας της διεκδίκησης των Αγώνων του 1996, β) η επιλογή στρατηγικής πρόωθησης της υποψηφιότητας, γ) η επιλογή του προσώπου στην προεδρία της επιτροπής διεκδίκησης, δ) η αξιοπιστία της πρότασης υποψηφιότητας, ε) οι επιτυχίες των Ελλήνων αθλητών και αθλητριών στους Αγώνες της Βαρκελώνης και της Ατλάντας, στ) η οργανωτική επιτυχία του Παγκοσμίου Πρωταθλήματος της Αθήνας, ζ) η αλαζονεία την οποία επέδειξαν οι άνθρωποι της υποψηφιότητας της Ρώμης, η) η διακριτική αρωγή που προσέφερε ο Samaranch στην υποψηφιότητα της Αθήνας και θ) η καλή συγκυρία που είχε διαμορφωθεί υπέρ της. Ν. Γαβαλάς, «2004: Ο δεκάλογος της επιτυχίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.9.1997, σ. 20.

⁸⁶⁴Στην τελική παρουσίαση του Φακέλου Υποψηφιότητας της Αθήνας η ελληνική πλευρά επεφύλαξε μια προσφορά: την πλήρη κάλυψη των εξόδων μετάβασης, διαμονής και επιστροφής στους 16.000 αθλητές, προπονητές και συνοδούς, εάν αναλάμβανε η ελληνική πρωτεύουσα τους Αγώνες. Το κόστος αυτής της «έκπληξης» ανέρχονταν στα 4,5 δισ. δραχμές και είχε συμπεριληφθεί στον προϋπολογισμό του Φακέλου υποψηφιότητας. Βλ. Γ. Αγγελουπούλου, Συνέντευξη στον Μ. Μαυρομάτη, «Ολόκληρο το παρασκήνιο των συναντήσεων με τους αθανάτους», Εφ. *Τα Νέα*, 8.9.1997, σ. 85 - 86, «Αθήνα: 'πολιτιστική Ολυμπιάδα' και δέλεαρ 4,5 δισ. δρχ.», Εφ. *Η Αυγή*, 6.9.1997, σ. 6 και Ν. Παπαδογιάννης, «Με πολλά στοιχεία και ελάχιστο πάθος», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 6.9.1997, σ. 54 - 55.

⁸⁶⁵Βλ. παραπάνω, κεφ. 4.4., σ. 254.

Οι ανοδικές τάσεις εξέφρασαν την έντονα θετική ψυχολογία που είχε διαμορφωθεί στο επενδυτικό κοινό αναφορικά με τα προσδοκώμενα οφέλη από τη διοργάνωση. Άμεσα θετική επίπτωση είχαν οι τιμές των μετοχών των κλάδων της οικονομικής δραστηριότητας που σχετίζονταν με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, όπως των κατασκευαστικών εταιρειών, των τηλεπικοινωνιών, των τσιμεντοβιομηχανιών και έμμεσα των τραπεζών αλλά και του ξενοδοχειακού τομέα⁸⁶⁶. Στον Τύπο, ήδη από τις πρώτες ημέρες μετά την ανάληψη των Αγώνων, εμφανίζεται πλήθος άρθρων, που αναφέρεται στα σχεδιαζόμενα μεγάλα έργα στην περιοχή του λεκανοπεδίου της Αττικής και ειδικότερα στα αθλητικά – ολυμπιακά έργα⁸⁶⁷. Σε συνέντευξή του ο υφυπουργός Αθλητισμού Ανδρέας Φούρας σημείωνε ότι εντός του 1998 επρόκειτο να δημοπρατηθούν τα αθλητικά έργα, που ήταν υποχρεωμένη η Αθήνα να υλοποιήσει για την διοργάνωση των Αγώνων⁸⁶⁸.

Από τις πρώτες επίσημες αντιδράσεις καθώς και από τις δημόσιες τοποθετήσεις για την ανάθεση των Αγώνων διαφαίνεται, ότι η ανάληψη της ευθύνης διοργάνωσής τους είχε προσληφθεί ως μια ευκαιρία επιτάχυνσης των ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης της χώρας⁸⁶⁹. Τη δυναμική αυτής της ευκαιρίας αποκάλυπτε το γεγονός, ότι για επτά χρόνια

⁸⁶⁶Βλ. Δ. Κόκκορης, «'Φωτιά' στο Χρηματιστήριο», Εφ. *Απογευματινή*, 8.9.1997, σ. 14, Ε. Κωσταρέλου, «Ολυμπιακό ρεκόρ στο Χρηματιστήριο», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 9.9.1997, σ. 51, Α. Πίκουλας, «'Ολυμπιακό ρεκόρ' ο δείκτης ΧΑΑ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.9.1997, σ. 19, Λ. Δ. Στεργίου, «'Ολυμπιακά' ρεκόρ στο Χρηματιστήριο», περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 11.9.1997, σ. 29 - 33, Ν. Γ. Χαριτάκης, «Μετά την πρώτη ευφορία», Εφ. *Το Βήμα*, 14.9.1997, σ. 15, Θ. Κροκιδάς, «100 δισ. έφεραν οι Ολυμπιακοί», Εφ. *Εθνος*, 21.9.1997, σ. 40.

⁸⁶⁷Βλ. σχετικά τα άρθρα: Α. Πίκουλας, «Έργα 800 δισ. αναζωογονούν τη Σοφοκλέους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.9.1997, σ. 49, Χ. Τζαναβάρα, «Ο ανασχεδιασμός της Αθήνας», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 8.9.1997, σ. 24 - 25, Ν. Γρυλλάκης, Δ. Κόκκορης, «Πού και πώς θα γίνουν τα έργα», Εφ. *Απογευματινή*, 8.9.1997, σ. 16 - 17, «Κάθε...γειτονιά και στάδιο», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 14.9.1997, σ. 38 - 39, Α. Κασιμάτης, «Τα 'χρυσοφόρα' οικοπέδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.11.1997, σ. 56.

⁸⁶⁸Στην ίδια συνέντευξη ο υφυπουργός γνωστοποιεί ότι η κυβέρνηση είχε δαπανήσει για την προσπάθεια διεκδίκησης των Αγώνων 4,3 δισ. δρχ. Βλ. Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Δ. Δοντά, «Τα έργα αρχίζουν το '98», Εφ. *Τα Νέα*, 10.9.1997, σ. 62 - 63. Αναφορικά με την οικονομική εκκαθάριση της υπόθεσης διεκδίκησης, επισημαίνεται ότι ο γενικός διευθυντής της επιτροπής Κώστας Σοφούλης αρνήθηκε να υπογράψει την εκκαθάριση, κάνοντας λόγο στην τελική του έκθεση τον Σεπτέμβριο του 1997 για διαχειριστικό όργιο της διεκδίκησης. Το επίσημο πάντως κόστος της διεκδίκησης ανήλθε σε 11,5 δισ. δραχμές από τα οποία τα 9,5 διατέθηκαν από την Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, το 1,5 από την οικογένεια Αγγελοπούλου και 0,5 από την οικογένεια Λάτση. Βλ. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ.36 - 37, «Διαγκωνισμοί για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.11.1997, σ. 1.

⁸⁶⁹Τ. Κολλίντζας, «Οι Ολυμπιακοί μοχλός ανάπτυξης», Εφ. *Το Βήμα*, 14.9.1997, σ. 13. Διεθνή έντυπα όπως η *Wall Street Journal* και οι *Financial Times*, σημείωναν σε άρθρα τους ότι η Ελλάδα θα είχε πολιτικό και οικονομικό όφελος από τη διοργάνωση. «1,6 δισ. δολάρια στην Αθήνα», Εφ. *Τα Νέα*, 9.9.1997, σ. 68 - 69. Αντίθετη ήταν η εκτίμηση της γενικής γραμματέως του ΚΚΕ Αλέκας Παπαρήγα η οποία αναφερόμενη στις οικονομικές δραστηριότητες της Ολυμπιάδας τόνιζε ότι οι εργαζόμενοι δεν επρόκειτο να έχουν οφέλη, λέγοντας ότι οι πρώτοι που πανηγύρισαν την ανάθεση ήταν οι

θα είχε τη μεγαλύτερη δυνατή προβολή, που θα μπορούσε να έχει μια χώρα στο διεθνές στερέωμα. Κάνοντας χρήση της ορολογίας των οικονομολόγων ο Γιώργος Ζανιάς τόνιζε ότι ο «πολλαπλασιαστής» της Ολυμπιάδας θα μπορούσε να είναι πολύ μεγάλος⁸⁷⁰, ενώ ο καθηγητής του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών Γιώργος Μπήτρος παρόλο που αναγνώριζε τις δυνατότητες που προσέφεραν για την οικονομία οι Αγώνες, διέβλεπε ταυτόχρονα να ελλοχεύει ο κίνδυνος, εξαιτίας της προκληθείσας ψυχικής και οικονομικής ευφορίας να λησμονηθεί το έργο της διαρθρωτικής αναδιάταξης της χώρας⁸⁷¹.

Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Λουκάς Παπαδήμος, ο οποίος συμμετείχε ως μέλος στην επιτροπή διεκδίκησης, σε συνέντευξή του στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο* υποστήριζε ότι η διοργάνωση μπορούσε να λειτουργήσει καταλυτικά για την επιτάχυνση της οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης της Αθήνας και της Ελλάδας. Στο ερώτημα, εάν η υπόθεση των Αγώνων βρισκόταν σε αντιστοιχία με την ασκούμενη πολιτική της δημοσιονομικής προσαρμογής, ο Παπαδήμος έδινε καταφατική απάντηση. Από την άλλη παρατηρούσε ότι ο αρχικός προϋπολογισμός ύψους 1,5 δισ. δολαρίων, αν και προέβλεπε εσόδα για την κάλυψη δαπανών, τόσο η χρηματοδότηση του ολυμπιακού χωριού όσο και των νέων αθλητικών εγκαταστάσεων, απαιτούσε πρόσθετους πόρους που αρχικά θα καλύπτονταν με πρόσθετο δανεισμό. Ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος προσδιόριζε το ύψος του δανεισμού στο 1% του ΑΕΠ, 320 περίπου δισ. δραχμές, με τη σύσταση ότι έπρεπε να βρεθούν τρόποι για να μην επηρεαστούν οι δανειακές ανάγκες του κράτους⁸⁷².

Η δήλωση Παπαδήμου για την ανάγκη προσφυγής σε δημόσιο δανεισμό, ύψους 320 δισ. δραχμών, προβλήθηκε από τον αριστερό κυρίως Τύπο, ως μια εκ των προτέρων

μεγαλοεπιχειρηματίες. «Πανηγυρίζουν επιχειρηματίες και κομπιναδόροι», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 10.9.1997, σ. 1.

⁸⁷⁰Γ. Π. Ζανιάς, «Ολυμπιακό λήφτινγκ στη χώρα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.9.1997, σ. 14. Σημειώνεται επίσης ότι το Συμβούλιο Οικονομικών Εμπειρογνομόνων (ΣΟΕ) υπολόγιζε ότι η θετική επίδραση της Ολυμπιάδας στην οικονομία, θα γινόταν εμφανής από το 1998. Η κυβέρνηση προσδοκούσε να μεγιστοποιήσει τα προφανή οφέλη από την ανάληψη της Ολυμπιάδας, χωρίς να ζημιωθεί το Δημόσιο και επομένως να τεθεί σε κίνδυνο η υπόθεση ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ, αναζητώντας τρόπους οργάνωσης και χρηματοδότησης του «μεγαλύτερου οικονομικού πρότζεκτ που είχε αναληφθεί ποτέ από τη χώρα». Α. Ι. Καραμήτσος, «Γιγάντιο εγχείρημα το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.9.1997, σ. 17.

⁸⁷¹Γ. Κ. Μπήτρος «Μπορεί το 2004 να γίνει μπουμέρανγκ;», Εφ. *Το Βήμα*, 14.9.1997, σ. 15.

⁸⁷²Λ. Παπαδήμος, Συνέντευξη στον Π. Κλαυδιανό, «Δεν τορπιλίζει την Οικονομία η Ολυμπιάδα», περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 11.9.1997, σ. 22 - 23. Ο αντιπρόεδρος της Ευρωπαϊκής Τράπεζας Επενδύσεων Παναγιώτης Γεννηματάς σε δηλώσεις του υπήρξε έντονα επικριτικός προς την κυβέρνηση εκφράζοντας απορία για το «πώς ο εθνικός προϋπολογισμός θα αντέξει το τρομακτικό κόστος της διοργάνωσης», στο «Δυσοίονες οι προοπτικές για την ελληνική οικονομία», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 12.9.1997, σ. 5.

παραδοχή υπέρβασης του αρχικού ολυμπιακού προϋπολογισμού⁸⁷³. Ο τρόπος εκτέλεσής του μάλιστα στις δεδομένες δημοσιονομικές συνθήκες απασχόλησε την αρθρογραφία. Έπειτα από εμπειριστατωμένη ανάλυση του σκέλους των εξόδων και των εσόδων βάσει στοιχείων που είχε υποβάλλει η επιτροπή διεκδίκησης στη ΔΟΕ, ο Μανόλης Δρεττάκης συμπέρανε:

«η πιθανότητα να μην υπάρξει το προβλεπόμενο ασήμαντο πλεόνασμα των 37 εκατ. δολ. (σε έναν προϋπολογισμό συνολικού ύψους 1.607 εκατ. δολ.) είναι μεγάλη εξαιτίας της αμφίβολης πραγματοποίησης πολλών από τα προβλεπόμενα έσοδα στον προϋπολογισμό των Ολυμπιακών Αγώνων»⁸⁷⁴.

Ο Δρεττάκης υποστήριξε ότι το μέγιστο πρόβλημα που ανέκυπτε με την ανάθεση των Αγώνων του 2004, ήταν ο συνδυασμός της χωρίς έλλειμμα οργάνωσης και διεξαγωγής τους με την ταυτόχρονη επίτευξη του στόχου ένταξης στην ΟΝΕ και της εκτέλεσης του ήδη αποφασισθέντος εξοπλιστικού προγράμματος⁸⁷⁵. Σε όλα αυτά προστίθεται και το δεδομένο, ότι η Ελλάδα ήταν η μικρότερη χώρα που αναλάμβανε τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων στη μεταπολεμική περίοδο, οπότε και υπήρξε η οριστική διαμόρφωση του θεσμού⁸⁷⁶.

Ο Σημίτης πάντως είχε φροντίσει νωρίς, μόλις δύο ημέρες μετά την ανάθεση, να αποσαφηνίσει ότι πρώτη προτεραιότητα για την Ελλάδα ήταν η ισότιμη ένταξή της στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα. Στην περίπτωση μάλιστα που οι ολυμπιακές δαπάνες θα υπονόμευαν τον στόχο της ένταξης στην ΟΝΕ, αντέτεινε το επόμενο επιχείρημα:

⁸⁷³Βλ. «Αναπόφευκτος ο δημόσιος δανεισμός 320 δισ. δρχ.», Εφ. *Η Αυγή*, 12.9.1997, σ. 5, Π. Κάκαλης, «Η κατάρριψη των μύθων», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 14.9.1997, σ. 2, Δ. Τσίπουρας, «Αναζητούνται 300 δισ. δρχ. για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Αυγή*, 18.9.1997, σ. 5, «'Ολυμπιακό' δάνειο 300 δισ.», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 18.9.1997, σ. 12.

⁸⁷⁴Μ. Γ. Δρεττάκης, «Η εκτέλεση του προϋπολογισμού των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Η Αυγή*, 28.9.1997, σ. 17. Στον Φάκελο ο προϋπολογισμός που είχε συντάξει η επιτροπή διεκδίκησης τα έξοδα διεξαγωγής των Ολυμπιακών Αγώνων υπολογίζονταν σε 1.570,35 δισ. δολάρια και τα έσοδα σε 1.607,00 δισ. δολάρια. Έτσι προέκυπτε το πλεόνασμα των 36,54 εκατ. δολαρίων. Σημειώνεται ότι για τους υπολογισμούς της, η επιτροπή είχε ως «βάση» ισοτιμίας τις 250 δραχμές το δολάριο ενώ στο κόστος δεν υπολογίζονταν τα έργα που είχαν προγραμματιστεί να εκτελεστούν ανεξάρτητα από τη διοργάνωση. Αθροίζοντας και αυτά ορισμένοι επικριτές των Αγώνων υποστήριζαν ότι η Ολυμπιάδα θα κόστιζε 1 τρισ. δραχμές και όχι 450-500 δισ. δραχμές που προέβλεπε η Επιτροπή διεκδίκησης. Δ. Κόκκορης, «Αγώνας δρόμου για τα δισ. της Ολυμπιάδας», Εφ. *Απογευματινή*, 8.9.1997, σ. 18 - 19.

⁸⁷⁵Δρεττάκης, *Η εκτέλεση του προϋπολογισμού των Ολυμπιακών Αγώνων*, ό.π., σ. 17.

⁸⁷⁶Μέχρι την ανάθεση των Αγώνων στην Αθήνα, η μικρότερη χώρα στην οποία είχαν ανατεθεί ήταν η Φινλανδία το 1952, η οποία αφενός συνεπικουρήθηκε από τις άλλες Σκανδιναβικές χώρες, αφετέρου τότε οι απαιτήσεις της διοργάνωσης ήταν σαφώς μικρότερες, βλ. Συναδινός, *Ο αγώνας μιας πόλης*, ό.π., σ. 12, 179.

«Το ενιαίο νόμισμα θα κυκλοφορήσει το 2001. Η Ελλάδα πρέπει να έχει πετύχει τους στόχους της το αργότερο έως το 1999. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες δεν αποτελούν εμπόδιο σ' αυτό. Δεν αλλάζουν ούτε την πορεία ούτε τον προγραμματισμό από τη διοργάνωση των Αγώνων, η οποία μπορεί να έχει θετική συμβολή»⁸⁷⁷.

Για τον δήμαρχο Αθηναίων Δημήτρη Αβραμόπουλο, «οι κοινοί στόχοι», είτε επρόκειτο για την ΟΝΕ, είτε για τους Αγώνες, επέβαλαν στα κόμματα «να σκεφτούν με περισσότερη ευαισθησία και προσοχή την ανάγκη να εξευρεθούν πλαίσια κοινής δράσης και συνεργασίας»⁸⁷⁸. Ενόσω ο Αβραμόπουλος σύστηνε την υιοθέτηση συνεργατικού πνεύματος για την υπόθεση των Αγώνων στο δημοτικό συμβούλιο του δήμου Αθηναίων, η αντιπολίτευση του καταλόγιζε την απουσία οργανωμένης συζήτησης και ενημέρωσης. Μάλιστα ζητήθηκε από μερίδα δημοτικών συμβούλων να κατατεθεί το πλήρες κείμενο της σύμβασης της Φιλοξενούσας Πόλης, που υπέγραψε ο δήμαρχος, για να προδιαγραφεί το πλαίσιο που θα κινούνταν οι πρωτοβουλίες και οι δράσεις του δήμου. Το αίτημα έγινε αποδεκτό από τον Αβραμόπουλο⁸⁷⁹.

Η σύμβαση της Φιλοξενούσας Πόλης που υπογράφηκε στη Λωζάνη μεταξύ της ΔΟΕ, της ΕΟΕ και του δήμου Αθηναίων συνιστούσε το αυστηρό πλαίσιο της ολυμπιακής διοργάνωσης, περιλαμβάνοντας τους όρους, αλλά και τις προϋποθέσεις σύμφωνα με τους οποίους/τις οποίες, θα διεξάγονταν οι Ολυμπιακοί Αγώνες από την πόλη φιλοξενίας τους. Είναι εν ολίγοις μια συμφωνία οικονομικού χαρακτήρα, ένα «σχέδιο» που η φιλοξενούσα πόλη καλείται να εκτελέσει σε έναν ορισμένο χρόνο⁸⁸⁰.

⁸⁷⁷Γ. Καρέλιας, «Άλλες οι προτεραιότητες, όχι η Ολυμπιάδα'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 8.9.1997, σ. 4.

⁸⁷⁸Δ. Αβραμόπουλος, Συνέντευξη στον Ν. Παπαδόπουλο, «Μάαστριχτ και Ολυμπιακοί απαιτούν συνεργασίες», Εφ. *Τα Νέα*, 9.9.1997, σ. 12 - 13.

⁸⁷⁹Ειδικότερα η επικεφαλής της αντιπολίτευσης Μαρία Δαμανάκη τόνιζε ότι: «όσοι είχαμε ενστάσεις και αντιρρήσεις σοβαρές για την ανάληψη είναι ανάγκη να εργαστούμε, ώστε να υπάρξει διαφάνεια στη διαχείριση των χρημάτων...ώστε η όλη υπόθεση να μην καταλήξει σε βάρος των πολιτών, εννοώ του φορολογούμενου Έλληνα πολίτη, που ενδεχομένως θα κληθεί να συνεισφέρει». *Πρακτικά Συνεδρίασης Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Αθηναίων*, «Συνεδρίαση 23^η», 9.9.1997, σ. 35 - 46.

⁸⁸⁰Βλ. Γ. Γιαννακούρου, Ε. Τροβά, *Ολυμπιακοί Αγώνες και Δίκαιο. Το Νομικό πλαίσιο της Ολυμπιακής Διοργάνωσης του 2004*, Αθήνα - Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2001, σ. 51 - 57. Έχει ενδιαφέρον να αναφερθούμε στο προοίμιο της Σύμβασης, στο οποίο σημειώνεται: «η ΔΟΕ προΐσταται του Ολυμπιακού Κινήματος και ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι αποκλειστική ιδιοκτησία της ΔΟΕ, η οποία κατέχει όλα τα δικαιώματα σχετιζόμενα με αυτά, ειδικότερα, και χωρίς περιορισμούς, τα δικαιώματα τα σχετιζόμενα με την οργάνωση, την εκμετάλλευση, τη ραδιοτηλεοπτική κάλυψη και αναπαραγωγή από κάθε μέσο». Βλ. D. Gargalianos, N. Zaikos, *International Sport Relations - A Collection Of Basic Legal and Political Documents*, Thessaloniki, Institute of International Public Law and International Relations, 2004, σ. 109.

Με την πάροδο της πρώτης ευφορίας, το ερώτημα που απασχόλησε έντονα ήταν το «τι μέλλει γενέσθαι», αναφορικά με τη μορφή του φορέα που θα είχε την ευθύνη της προετοιμασίας⁸⁸¹. Μια σειρά ακόμη από υποερωτήματα, όπως η στελέχωση του φορέα, το πρόσωπο που θα ήταν επικεφαλής, το μοντέλο της χρηματοδότησης και το σύστημα ανάθεσης των έργων για την Ολυμπιάδα, αλλά και το ζήτημα του «Ολυμπιακού λαχείου», ως μέσου άντλησης πόρων για την κάλυψη των εξόδων της Ολυμπιάδας, αποδείκνυαν ότι η υπόθεση οργάνωσης των Αγώνων ήταν από πολλές απόψεις απαιτητική⁸⁸². Η στάση του Σημίτη που προέκρινε τα παραπάνω ζητήματα να αποτελέσουν αντικείμενο θεσμικής συζήτησης⁸⁸³ αποσαφηνίστηκε στο υπουργικό συμβούλιο της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1997: «οι αποφάσεις θα ληφθούν εν καιρώ, αλλά εγκαίρως, υπό το κράτος ηρεμίας»⁸⁸⁴.

Έπειτα από τέσσερις μήνες διεργασιών ο πρωθυπουργός έλαβε τις οριστικές του αποφάσεις για τα θέματα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων, τον Ιανουάριο του 1998⁸⁸⁵. Ο ορισμός των μελών της Οργανωτικής Επιτροπής σηματοδότησε την απαρχή των εργασιών της⁸⁸⁶. Στη θέση του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου τοποθετήθηκε

⁸⁸¹ Βλ. σχετικά με τα πρώτα βήματα που έπρεπε να γίνουν, Δ. Δοντάς, «Τα πρώτα 6 βήματα», Εφ. *Τα Νέα*, 8.9.1997, σ. 80, «Α.Ε. για την ολυμπιάδα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 9.9.1997, σ. 3, «Παιχνίδια εξουσίας», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 9.9.1997, σ. 27, «Επικεφαλής η κυβέρνηση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.12.1997, σ. 15. Το διάστημα αυτό πυκνή είναι η αρθρογραφία στις εφημερίδες για τα κέρδη και τις ζημιές που απέσπασαν πόλεις που είχαν φιλοξενήσει τους Αγώνες και για το ποιό πρότυπο διοργάνωσης -βάσει της εμπειρίας των πόλεων αυτών- ταίριαζε περισσότερο στην Αθήνα. Κοινή ήταν η άποψη ότι η άντληση της εμπειρίας από τους Αγώνες της Βαρκελώνης, αποτελούσε το πλέον συμβατό πρότυπο για την Αθήνα. Γ. Νασμής, «Πρότυπο η Βαρκελώνη, παράδειγμα προς αποφυγήν η Ατλάντα», Εφ. *Τα Νέα*, 12.9.1997, σ. 70 - 71, Κ. Τσουπαρόπουλος, Σ. Στάμου, «Α.Ε. 2004 αλλά ισπανικά», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.9.1997, σ. 101, Μ. Καψής, «Η Βαρκελώνη βγήκε κερδισμένη από τους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.9.1997, σ. 7, Α. Παπανδρόπουλος, «Να, γιατί η Βαρκελώνη», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 18.9.1997, σ. 21.

⁸⁸² Βλ. αναλυτικά τα άρθρα, Λ. Δημάκας, «Από 'μηδενική βάση' η επιλογή για την Α.Ε. 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 9.9.1997, σ. 8, «Αγώνας για την ανάληψη της...επιτροπής διοργάνωσης», Εφ. *Η Αυγή*, 10.9.1997, σ. 7, Φ. Συρίγος, «Δεν θέλω ανταλλάγματα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 10.9.1997, σ. 57, Β. Κανελλόπουλος, «Στο περιθώριο η Γιάννα», Εφ. *Απογευματινή*, 11.9.1997, σ. 11, Ν. Γαβαλάς, «Εξουσιοδότηση στον Α.Φούρα για τη μορφή της επιτροπής», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.9.1997, σ. 4, «Οι εργαζόμενοι στο 2004 θα γεμίζουν δύο στάδια», Εφ. *Έθνος*, 21.9.1997, σ. 30.

⁸⁸³ «Η επιτροπή θεσμών στα...προκριματικά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.1997, σ. 4, Σ. Λιαρέλλης, «Τ' αφεντικά τού μέλλοντός μας!» Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 28.9.1997, σ. 2.

⁸⁸⁴ «2004: Τα πρώτα διλήμματα», Εφ. *Η Αυγή*, 14.9.1997, σ. 16.

⁸⁸⁵ Για τα ολυμπιακά θέματα ορίστηκε τετραμελής επιτροπή από τον υπουργό Πολιτισμού Ε. Βενιζέλο και τους υφυπουργούς Οικονομίας Χ. Πάχτα, ΠΕΧΩΔΕ Χ. Βερελή και Αθλητισμού Α. Φούρα ενώ η συνολική εξέταση των ζητημάτων με τα οποία σχετιζόταν η διοργάνωση αποτελούσε αντικείμενο διυπουργικών συσκέψεων υπό τον πρωθυπουργό, στο «Αποφάσεις για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.1.1998, σ. 4.

⁸⁸⁶ Ο πρωθυπουργός κατέληξε στην στελέχωση της Επιτροπής που απαρτιζόταν από 15 μέλη μετά από τις εισηγήσεις της τετραμελούς διυπουργικής επιτροπής. Ως μέλη της Επιτροπής -που περιελάμβανε και τα ex officio μέλη - ορίστηκαν ο δήμαρχος Αθηναίων Δ. Αβραμόπουλος, τα μέλη της ΔΟΕ Ν. Φιλάρετος και Λ. Νικολάου, ο πρώτος αντιπρόεδρος (εκπροσωπώντας τον πρόεδρο) και ο γενικός γραμματέας της ΕΟΑ Γ.

ο δικηγόρος και πρώην βουλευτής Επικρατείας της Νέας Δημοκρατίας αλλά και του κόμματος (ΔΗΑΝΑ) που είχε ιδρύσει ο Κ. Στεφανόπουλος, Στρατής Στρατήγης, η οικογένεια του οποίου διατηρούσε επί δύο γενιές φιλικούς δεσμούς με την οικογένεια του Κώστα Σημίτη⁸⁸⁷. Η επιλογή Στρατήγη δεν ήταν αναμενόμενη. Το ίδιο ακριβώς συνέβη και με τον Κωνσταντίνο Μπακούρη, ο οποίος επελέγη για τη θέση του διευθύνοντος συμβούλου. Υψηλόβαθμο στέλεχος πολυεθνικής εταιρείας στη Γενεύη, όπου και ζούσε από το 1981, ο Μπακούρης διέθετε πολύχρονη εμπειρία στους τομείς της διοίκησης επιχειρήσεων, έχοντας ξεκινήσει την σταδιοδρομία του από το 1968 ως οικονομικός αναλυτής στην εταιρεία Esso Paras. Τον Μπακούρη πρότεινε στον Σημίτη ο πρόεδρος της Εθνικής Τράπεζας Θεόδωρος Καρατζάς⁸⁸⁸.

Στις 23 Ιανουαρίου 1998 σε ανακοίνωση του Γραφείου Τύπου του πρωθυπουργού σημειώνονταν ότι ο Κ. Σημίτης, αναφερόμενος στο υπουργικό συμβούλιο στην επιλογή του Κ. Μπακούρη, έκανε ανοικτά λόγο για «εισηγήσεις» που δέχθηκε «από πολλές πλευρές», από τις οποίες «σχημάτισε την εντύπωση ότι υπάρχουν συγκεκριμένες

Παπαδογιαννάκης και Δ. Διαθεσόπουλος, ο καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου του Πανεπιστημίου Αθηνών και νομικός σύμβουλος του πρωθυπουργού Γ. Παπαδημητρίου, ο διοικητής της Τράπεζας της Ελλάδος Λ. Παπαδήμος, ο γενικός γραμματέας Αθλητισμού Γ. Σγουρός, η πρώην βουλευτής, Ν. Τζαβέλλα, ο αρχηγός της ελληνικής αποστολής στην Ατλάντα το 1996, παλιός αθλητής υδατοσφαίρισης ο ίδιος και τραπεζικό στέλεχος Σ. Καπράλος, ο γενικός γραμματέας της Ένωσης Ελληνικών Τραπεζών Γ. Μάνος, ο αρχιτέκτων-πολεοδόμος Γ. Πυργιώτης και ο δημοσιογράφος, πρόεδρος του Πανελληνίου Συνδέσμου Αθλητικού Τύπου (ΠΣΑΤ) Γ. Θεοδωρακόπουλος. Κ. Χατζίδης, «Τεχνοκράτης - έκπληξη ο ισχυρός άνδρας», Εφ. *Τα Νέα*, 23.1.1998, σ. 8 - 9.

⁸⁸⁷ «Ποιος είναι ο Στρ. Στρατήγης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.1.1998, σ. 4. Για τις ικανότητες και την ηθική ακεραιότητα του Στρατήγη υπήρχε γενική αποδοχή, αν και το γεγονός, ότι διατηρούσε παλαιά φιλία με τον τέως βασιλιά Κωνσταντίνο -του οποίου είχε υπάρξει ο αποκλειστικός δικηγόρος από το 1964 έως το 1974 σε όλες τις υποθέσεις του με το ελληνικό Δημόσιο- ήταν μία εστία πιθανών περιπλοκών πολιτικής πρακτικής που ο δημοσιογράφος, Α. Καρκαγιάννης, εντόπισε έγκαιρα. Βλ. σχετικά, «Ολυμπιακές περιπλοκές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.1.1998, σ. 16, όπως και επίσης, Ε. Μπίστικα «Το παζλ της 'Αθήνας 2004 Α.Ε.'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.2.1998, σ. 31.

⁸⁸⁸ Α. Μπ., «Πώς επελέγη ο Μπακούρης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.1998, σ. 5. Σε συνέντευξή του ο Κώστας Μπακούρης σημείωνε ότι αντιμετώπιζε την οργάνωση των Αγώνων ως μια δύσκολη αποστολή, η οποία απαιτούσε λεπτομερή σχεδιασμό και όλες τις λειτουργίες του «μάντζμεντ». Κ. Μπακούρης, Συνέντευξη στην Ε. Μπίστικα, «Κ.Μπακούρης: Η δουλειά ποτέ δεν με τρόμαξε», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.2.1998, σ. 31. Τις πρώτες ημέρες του Φεβρουαρίου του 1998 η Οργανωτική Επιτροπή αλλά και μέλη της κυβέρνησης ταξίδεψαν στο Ναγκάνο της Ιαπωνίας όπου τελούνταν οι Χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες. Εκεί, κατά τη διάρκεια της συνόδου της ΔΟΕ. παρουσίασαν στα μέλη της, τα οργανωτικά μέτρα που προωθούνταν για τους Αγώνες του 2004, ενώ ο αναπληρωτής υπουργός Εξωτερικών Γ. Παπανδρέου σε εισήγησή του -η οποία είχε καταχωρηθεί ως ξεχωριστό θέμα της ημερήσιας διάταξης- ανέπτυξε το «σχέδιο για την εκεχειρία». Η πρότασή του έτυχε ευρείας απήχησης από τα μέλη της ΔΟΕ. Ο Παπανδρέου σε άρθρο του στο *Βήμα* είχε προτείνει, δύο ημέρες μετά την ανάληψη, με πρωτοβουλία της Ελλάδας να ξεκινήσει η αναβίωση της πρακτικής της «εκεχειρίας» κατά τη διάρκεια των Αγώνων. Μ. Μαυρομάτης, «Πρόταση ελπίδας», Εφ. *Τα Νέα*, 5.2.1998, σ. 33, Γ. Α. Παπανδρέου, «Πρόταση για Ολυμπιακή Εκεχειρία», Εφ. *Το Βήμα*, 7.9.1997, σ. 17.

επιδιώξεις», που είχαν σχέση με προτάσεις ονομάτων για τη σύνθεση της Επιτροπής. Οι αναφορές αυτές σε συνδυασμό με την αιτιολόγηση της επιλογής του, ότι δηλαδή βρισκόταν «έξω από οποιονδήποτε κύκλο επιρροών», έφεραν ενδοκυβερνητική αμηχανία και αντιδράσεις από τα κόμματα της αντιπολίτευσης⁸⁸⁹. Μετά το θόρυβο που προκλήθηκε από τις αναφορές σε «κύκλους επιρροών», από το πρωθυπουργικό γραφείο προήλθε η πληροφορία ότι ο Σημίτης δεν αναφερόταν στους υπουργούς του, χωρίς όμως να διευκρινίζεται ποιούς ακριβώς εννοούσε⁸⁹⁰. Αν και το ζήτημα δεν έλαβε διαστάσεις, η κριτική που διατυπώθηκε με επίκεντρο την επιλογή του διευθύνοντος συμβούλου και των υπολοίπων μελών, τα οποία δε συμμετείχαν ex officio στην Οργανωτική Επιτροπή, σίγουρα δε συνιστούσε και την καλύτερη δυνατή αρχή, εάν μάλιστα ληφθεί σοβαρά υπόψη, ότι ο πρωθυπουργός ανήγαγε το έργο της Επιτροπής σε εθνική υπόθεση⁸⁹¹.

Από τη συζήτηση πάντως του σχεδίου νόμου, η οποία διεξήχθη στην αρμόδια κοινοβουλευτική επιτροπή της Βουλής για τον οργανωτικό φορέα των Αγώνων, βγήκαν κάποια χρήσιμα συμπεράσματα αναφορικά με τη στάση των βουλευτών έναντι του εγχειρήματος. Οι περισσότεροι παρουσιάστηκαν είτε ανέτοιμοι είτε και απρόθυμοι να διεισδύσουν σε ορισμένες παραμέτρους του εγχειρήματος, όπως για παράδειγμα περιβαλλοντικές, στρέφοντας αποκλειστικά το ενδιαφέρον τους σε ζητήματα διαφάνειας, ανάθεσης και εκτέλεσης έργων από την εταιρεία «Αθήνα 2004». Ο υπουργός Πολιτισμού Ευάγγελος Βενιζέλος απαντώντας στις σχετικές αιτιάσεις της αντιπολίτευσης, σημείωνε ότι εάν ο οργανωτικός φορέας δεν ήταν ανώνυμη εταιρεία, η χρηματοδότησή της θα συνυπολογιζόταν στο έλλειμμα του κρατικού προϋπολογισμού και στο δημόσιο χρέος, το οποίο ήδη επιβάρυνε το πρόγραμμα σύγκλισης της οικονομίας. Αυτή η παρατήρηση του Βενιζέλου εκλήφθηκε ως έμμεση δημοσιοποίηση των κυβερνητικών εκτιμήσεων, ότι

⁸⁸⁹ Λ. Δημάκας, «Διευθύνων σύμβουλος 'χωρίς δεσμεύσεις'», Εφ. *Τα Νέα*, 24.1.1998, σ. 8 - 9.

⁸⁹⁰ «Εκτός κύκλου συμφερόντων ο κ. Σημίτης...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.1.1998, σ. 1. Σε κύριο άρθρο της *Καθημερινή* τόνιζε ότι οι διατυπώσεις του πρωθυπουργού έγειραν μείζον πολιτικό θέμα, ενώ η εκ των υστέρων προσπάθεια να αμβλυνθούν οι αρνητικές εντυπώσεις χαρακτηριζόταν ως μη πειστική. Έτσι πολύ δικαιολογημένα -κατά την εφημερίδα- τα κόμματα της αντιπολίτευσης προκαλούσαν τον Σημίτη να κατονομάσει ποιοι του έκαναν εισηγήσεις και ποια συμφέρονταν αυτές εξυπηρετούσαν. «Μείζον θέμα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.1.1998, σ. 3.

⁸⁹¹ Κ. Χατζίδης, «Γκρίνιες και αμφισβητήσεις για την 15μελή Οργανωτική», Εφ. *Τα Νέα*, 24.1.1998, σ. 9, «Σημίτης: Εθνική υπόθεση η Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.1.1998, σ. 5. Αναφερόμενος στο ζήτημα ο πρόεδρος του Συνασπισμού Νίκος Κωνσταντόπουλος ανέφερε χαρακτηριστικά: «Η κυβέρνηση ζητεί σύμπνοια αλλά η έως τώρα πρακτική της είναι οι προεπιλημμένες αποφάσεις του πρωθυπουργού και του περιβάλλοντός του, στις οποίες μάλιστα είναι φανερό ότι υπάρχει η προσπάθεια εξισορρόπησης και συμψηφισμού επιρροών ισχυρών οικονομικών κύκλων». Γ. Σ. Μπουρδάρας, «'Ξεκινά στραβά η προσπάθεια'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.1.1998, σ. 4.

δηλαδή οι Αγώνες του 2004 πιθανά να είχαν και οικονομική ζημία⁸⁹². Να σημειωθεί ότι η επιλογή της ανώνυμης εταιρείας που θα αναλάμβανε την οργάνωση των Αγώνων ήταν μονόδρομος, ούτως ώστε τα ποσά που θα εκταμιεύονταν για την εκτέλεση των έργων να καταγράφονταν ως αυξήσεις μετοχικού κεφαλαίου και όχι ως έλλειμμα του ελληνικού δημοσίου. Το σκεπτικό αυτό περιέγραφε σε συνέντευξή του ο υφυπουργός Αθλητισμού Ανδρέας Φούρας, επισημαίνοντας ότι η επιλογή της ανώνυμης εταιρείας απέβλεπε στο «να μην υπάρξουν προβλήματα στην είσοδο της χώρας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση»⁸⁹³.

Είναι συνεπώς άρρηκτη η σχέση της τρέχουσας προσπάθειας ένταξης στην ΟΝΕ με την εξέλιξη της ολυμπιακής προετοιμασίας. Μια επίπτωση αυτής της σχέσης είναι ότι η υποτίμηση της δραχμής στα μέσα Μαρτίου του 1998⁸⁹⁴, είχε σχέση με τη μεταβολή στον προϋπολογισμό των ολυμπιακών έργων. Σε συνέδριο του *Economist*, ο Στρατήγης τόνιζε ότι το 1,5 δισ. δολάρια τελούσε ήδη υπό αναθεώρηση που θα οριστικοποιούνταν έως το τέλος του 1998 με βάση τις τρέχουσες τότε συναλλαγματικές ισοτιμίες⁸⁹⁵.

Η σύσταση της Οργανωτικής Επιτροπής με τη μορφή ανώνυμης εταιρείας που έφερε την επωνυμία «Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων - Αθήνα 2004 Α.Ε.» (ΟΕΟΑ - «Αθήνα 2004»), θεσπίστηκε με την ψήφιση του νόμου 2598/1998. Μ' αυτόν τέθηκε η βάση της οργανωτικής τους προετοιμασίας⁸⁹⁶. Το νομοσχέδιο καταψηφίστηκε από την αντιπολίτευση και έγινε δεκτό κατά πλειοψηφία. Ο εισηγητής της πλειοψηφίας Γιάννης Ζαφειρόπουλος, επεσήμανε πως έπρεπε να έχει τη μεγαλύτερη δυνατή συναίνεση ενός ευρύτατου μετώπου πολιτικών και κοινωνικών δυνάμεων. Η εισηγήτρια της Νέας Δημοκρατίας Φάνη Πάλλη – Πετραλιά, αναφερόμενη στους κύριους λόγους

⁸⁹²Κ. Κέκης, «Αθήνα 2004: κόντρες για το 'ενδεχόμενο σκανδάλων'» Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.2.1998, σ. 27. Στο σχέδιο νόμου που κατατέθηκε στην Βουλή, περιλαμβάνονταν *Έκθεση* του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους (ΓΛΚ), σύμφωνα με την οποία τα έξοδα των Αγώνων υπολογίζονταν σε 445 δισ. και τα έσοδα σε 458 δισ. δραχμές. Εξαιτίας της μικρής διαφοράς του ποσού των 13 δισ. διαβλεπόταν και η πιθανότητα, ο τελικός οικονομικός απολογισμός της εταιρείας να κατέληγε με ζημίες. Βλ. Κ. Χατζίδης, «Κέρδος 13 δισ. !», Εφ. *Τα Νέα*, 6.2.1998, σ. 80, «'Αθήνα 2004': δύσκολα τα οικονομικά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.2.1998, σ. 7.

⁸⁹³«Λογιστικά τεχνάσματα», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 4.10.1997, σ. 26.

⁸⁹⁴Βλ. παραπάνω, κεφ. 4.4., σ. 252.

⁸⁹⁵Π. Αμυράς, «Στα ύψη λόγω υποτίμησης το κόστος της Ολυμπιάδας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 10.4.1998, σ. 33.

⁸⁹⁶Στο άρθρο 1 συγκεκριμένα προβλεπόταν η συγκρότηση εθνικής επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων, η οποία «εκφράζει την κινητοποίηση όλων των πολιτικών, κοινωνικών, πνευματικών, καλλιτεχνικών και αθλητικών δυνάμεων του Έθνους για την άρτια προετοιμασία, διοργάνωση και τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην Αθήνα». Ν.2598/1998, ΦΕΚ Α' 66, 24.3.1998, «Οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων – Αθήνα 2004», άρ. 1, παρ. 1β.

διαφωνίας του κόμματός της με το νομοσχέδιο, που χαρακτήρισε «μνημείο αδιαφάνειας», εξηγούσε ότι σχετιζόταν με την συγκρότηση της Οργανωτικής Επιτροπής υπό μορφή εταιρείας, η οποία θα διαχειριζόταν «εν λευκώ» έργα, προμήθειες και υπηρεσίες. Αποκάλεσε μάλιστα την Επιτροπή «ολυμπιακό Βατικανό», θίγοντας την ανυπαρξία οιασδήποτε σχέσης των επικεφαλής των Αγώνων, Στρατήγη και Μπακούρη, με τον αθλητισμό. Τη συζήτηση που έγινε σε έντονα φορτισμένο κλίμα στην Ολομέλεια της Βουλής, απασχόλησε η δημοσιοποίηση επιστολών που είχαν ανταλλάξει μεταξύ τους οι υπουργοί Κώστας Λαλιώτης και Ευάγγελος Βενιζέλος. Στις επιστολές αυτές ο Λαλιώτης επεσήμανε αδιαφάνεια, απόκλιση από την εθνική και κοινοτική νομοθεσία και έλλειψη εντιμότητας στο έργο της ολυμπιακής προετοιμασίας. Η Άννα Ψαρούδα - Μπενάκη διευκολύνθηκε έτσι να αναφέρει ότι από ορισμένα σημεία του νομοθετήματος, προέκυπτε ότι «δημιουργείται ένα αδιαφανές κράτος εν κράτει»⁸⁹⁷. Ο βουλευτής Γ. Λιάνης εξάλλου διαπίστωνε, ότι δεν είχε επιτευχθεί η «πολυπόθητη εθνική ομοψυχία» στο ζήτημα⁸⁹⁸.

Σε επίπεδο νομοθετικής παραγωγής ακολούθησε η έκδοση σχετικών νόμων (ν. 2730/1999 και οι νόμοι 2819/2000 και 2833/2000) που αφορούσαν τις ρυθμίσεις για τα ολυμπιακά έργα. Οι νόμοι αυτοί προέκυψαν κατά βάση από τροποποιήσεις και συμπληρώσεις των δύο σχετικών προηγούμενων νομοθετημάτων. Με τις νομοθετικές ρυθμίσεις των πρώτων τριών χρόνων της ολυμπιακής προετοιμασίας (1998 - 2000) τέθηκαν τα θεσμικά και οργανωτικά θεμέλια της. Ένα επιπλέον προσδιοριστικό στοιχείο του νομοθετικού πλαισίου της διοργάνωσης του 2004 ήταν ότι η Ελλάδα υπήρξε η πρώτη ευρωπαϊκή χώρα που θα τελούσε Ολυμπιακούς Αγώνες, με πλήρη υπαγωγή στο κοινοτικό δίκαιο και υποχρέωση τήρησης των όρων του⁸⁹⁹. Σύμφωνα με το ν. 2598/1998

⁸⁹⁷ *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΠΣΤ', 17.2.1998, σ. 5559 - 5565. Ο Λαλιώτης απέστειλε τη συγκεκριμένη επιστολή στον Βενιζέλο στις 2/2/1998, ο οποίος απάντησε με την σειρά του στις 4/2/1998. Την ίδια ημέρα απάντησε με επιστολή του στον υπουργό ΠΕΧΩΔΕ και ο υφυπουργός του Χ. Βερελής. Το περιεχόμενο της αλληλογραφία μεταξύ των μελών της κυβέρνησης καυτηριάστηκε από τους βουλευτές της αντιπολίτευσης. Στο ίδιο, σ. 5568.

⁸⁹⁸ *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΣΑ', 24.2.1998, σ.5876. Στην κοινοβουλευτική του τοποθέτηση ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ Χ. Κηπουρός, που είχε δημόσια αντιταχθεί στους Αγώνες του 2004, δήλωνε: «Η αθηναϊκή Ολυμπιάδα του 2004 δεν αποτελεί εθνικό ζήτημα. Μόνο ως νέα εθνοφοροσύνη μπορεί να θεωρηθεί». *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΠΣΤ', 17.2.1998, σ. 5583.

⁸⁹⁹ Αξιολογώντας τη νομοθετική παραγωγή της περιόδου, η Γ. Γιαννακούρου και η Ε. Τροβά, σχολιάζουν ότι αντικατοπτρίζουν τα αναπόφευκτα διλήμματα και τη δύσκολη πορεία ωρίμανσης της διοργάνωσης του 2004. Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 141 - 143, 165. Η κοινοτική οδηγία 92/50 και 93/36 ίσχυε για πρώτη

(άρθρο 2), η «Αθήνα 2004» ήταν αρμόδια και για την κατασκευή ορισμένων ολυμπιακών έργων⁹⁰⁰, για τα οποία όμως η αρχική επιδίωξη της κυβέρνησης Σημίτη ήταν να έχουν αυτοχρηματοδοτούμενο προϋπολογισμό. Το σχήμα αυτό της χρηματοδότησης προέβλεπε την παραχώρηση του δικαιώματος εκμετάλλευσης ενός έργου σε κοινοπραξία του ιδιωτικού τομέα⁹⁰¹.

Στις 14 Απριλίου 1998, 12 ακριβώς χρόνια μετά τη επίσημη λήψη της απόφασης διεκδίκησης των Αγώνων του 1996 από το ελληνικό κοινοβούλιο, συνεδρίασε για πρώτη φορά στην έδρα της, το Ζάππειο μέγαρο, η ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004». Η καθυστέρηση της παρθενικής συνεδρίασης οφειλόταν στα απρόβλεπτα κωλύματα της κρατικής διοίκησης, αφού και για να αποκτήσει νομική οντότητα ο οργανωτικός φορέας χρειάστηκε διάστημα δύο μηνών⁹⁰². Αναφορικά με τα ολυμπιακά έργα⁹⁰³, των οποίων η θεμελίωση δεν αναμενόταν πριν το φθινόπωρο του 1999, προέκυψαν δυσκολίες και προβληματισμοί λόγω των παρουσιαζόμενων χωροθετικών προβλημάτων (νομικών, ιδιοκτησιακών και τεχνικών)⁹⁰⁴. Ο Βενιζέλος, αναφερόμενος στο ζήτημα των χωροθετήσεων, διευκρίνιζε:

«είναι άλλο πράγμα η χωροθέτηση κατά τον Φάκελο Υποψηφιότητας που είναι προϊόν μιας μελέτης, που έχει γίνει και άλλο πράγμα η χωροθέτηση, ως έννοια

φορά στους Αγώνες ευρωπαϊκής πόλης και με βάση αυτή θα έπρεπε να διενεργούνταν διεθνής διαγωνισμός όταν το αντικείμενο της σύμβασης ξεπερνούσε τα 68 εκ.δραχμές. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 75-76.

⁹⁰⁰ ΠτΒ, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΣΔ', 4.3.1998, σ. 6029 - 6030.

⁹⁰¹ Βλ. Κ. Κοντονίκα, «Στους ιδιώτες η διαχείριση των έργων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.1.1998, σ. 51, Μ. Μαυρομάτης, «Έξι έργα στα 'επείγοντα'», Εφ. *Τα Νέα*, 28.1.1998, σ. 13, Ε. Χρυσολωρά, «Ιδιωτικοί πόροι για τα έργα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.2.1998, σ. 53, Κ. Κέκης, «Αγώνας δρόμου για την αυτοχρηματοδότηση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.6.1998, σ. 37.

⁹⁰² Κ. Κέκης, «Δεκαοκτάμηνο 'στοίχημα' για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.4.1998, σ. 5, Τ. Κοντόπουλος, «Οι Ολυμπιακοί κόλλησαν στο ΑΦΜ», Εφ. *Έθνος*, 12.4.1998, σ. 17, βλ. επίσης και στο, Κ. Μπακούρης, *Αθήνα 2004. Ο ακήρυκτος πόλεμος*, Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2014, σ. 41.

⁹⁰³ Βλ. σχετικά, Κ. Κέκης, «Κανονικά τα έργα των Ολυμπιακών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.7.1998, σ. 5, «Τα έργα για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 1.8.1998, σ. 12, Χ. Τζαναβάρα, «2 νησιά για το 2004», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 4.7.1999, σ. 99.

⁹⁰⁴ Βλ. την αρθρογραφία του Κ. Κέκη στην *Καθημερινή*: «Αποκλίσεις από τον αρχικό σχεδιασμό για την Ολυμπιάδα», 22.5.1998, σ. 4 και «Τα 'αγκάθια' των έργων της Ολυμπιάδας», 24.5.1998, σ. 34. Η κατασκευή ορισμένων εγκαταστάσεων και ειδικά του Φαληρικού όρμου συνάντησαν την αντίθεση κομμάτων, φορέων και οργανώσεων πολιτών που διατύπωναν δημοσίως καταγγελίες για καταστρατήγηση και κερδοσκοπική του εκμετάλλευση του δημόσιου χώρου με αιχμή τις χωροθετήσεις τους. Βλ. «Μέτωπο για τη σωτηρία της παραλίας», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 13.5.1998, σ. 40, «Καταστροφή για την παραλία η Ολυμπιάδα», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 28.5.1998, σ. 40.

του δικαίου του περιβάλλοντος, της περιβαλλοντικής, της Πολεοδομικής και Οικιστικής νομοθεσίας»⁹⁰⁵.

Στο ζήτημα των χωροθετήσεων των ολυμπιακών έργων επικεντρώθηκε η δεύτερη δέσμη των νομοθετικών ρυθμίσεων. Συγκεκριμένα με το ν. 2730/1999⁹⁰⁶, επιχειρήθηκε η ανάδειξη της στρατηγικής σημασίας των Αγώνων για το μητροπολιτικό συγκρότημα της πρωτεύουσας και η ένταξη των εγκαταστάσεων στις βασικές επιλογές χωροταξικής, περιβαλλοντικής και οικιστικής οργάνωσης της ευρύτερης περιοχής της Αθήνας, σε σύνδεση με το ρυθμιστικό σχέδιο (ν. 1515/1985)⁹⁰⁷. Τον Μάιο του 1999 το εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας εκπονεί ένα «Ειδικό στρατηγικό σχέδιο δράσης» για λογαριασμό του υπουργείου Πολιτισμού και του Οργανισμού Ρυθμιστικού Σχεδίου Αθήνας (ΟΡΣΑ), το οποίο στόχευε στην αναβάθμιση της εικόνας και της λειτουργίας της Αθήνας και ευρύτερα του λεκανοπεδίου της Αττικής εν όψει των Αγώνων του 2004. Το πνεύμα και το γράμμα του ν. 2730 που ψηφίστηκε στις 25 Ιουνίου 1999, καθορίζονται από τις επιλογές και τις προτεραιότητες της μελέτης του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας⁹⁰⁸.

⁹⁰⁵ *ΠτΒ*, Θ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΠΣΤ', 17.2.1998, σ.5571.

⁹⁰⁶ Με το νόμο αυτό η κυβέρνηση βοήθησε να ξεπεραστούν οι δυσκολίες στην οργανωτική προετοιμασία και συγκεκριμένα στις χωροθετήσεις και τα νομικά κωλύματα για απαλλοτριώσεις των χώρων όπου θα κατασκευάζονταν ολυμπιακά έργα, καθιερώνοντας τη διενέργεια άμεσων απαλλοτριώσεων εκτάσεων και ακινήτων, ώστε να επισπευσθεί η διαδικασία εκτέλεσης. Το περιεχόμενο των ρυθμίσεων προκάλεσε την αντίδραση της Νέας Δημοκρατίας που αμφισβήτησε στην επί της αρχής συζήτηση του νομοσχεδίου για το «Σχεδιασμό και την ολοκληρωμένη ανάπτυξη και εκτέλεση των Ολυμπιακών έργων» τόσο τις προθέσεις όσο και τις δυνατότητες της κυβέρνησης να πραγματοποιήσει «άρτια και με διαφάνεια» τα απαιτούμενα ολυμπιακά έργα χωρίς πολλαπλασιασμό του κόστους τους. «Οριστικές απαντήσεις για το 2004», *Η Καθημερινή*, 13.5.1999, σ. 9, Φ. Καλλιαγκόπουλος, Ν. Τσιούτσιας, «Ομαδικά πυρά από αντιπολίτευση», *Εφ. Η Καθημερινή*, 26.5.1999, σ. 3.

⁹⁰⁷ Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 153.

⁹⁰⁸ Οι συντάκτες της έκθεσης αυτής παρατηρούσαν ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1980 εμφανιζόταν στην Αττική μακροχρόνια χαμηλή επενδυτική δράση. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1996 η μέση πληρότητα των τουριστικών καταλυμάτων στην Αθήνα ήταν της τάξης του 56%. Βλ. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 50 - 53. Έχει σημειωθεί σχετικά ότι για τις σημαντικές ανακατατάξεις στη διάρθρωση του παραγωγικού συστήματος της Αττικής, που συντελέστηκαν κατά τη δεκαετία του 1990, σε μεγάλο βαθμό συνέβαλε η ανάληψη της διοργάνωσης των Αγώνων του 2004. Πλην όμως η διευκόλυνση της μετατόπισης κεφαλαίων -εξαιτίας της ενίσχυσης της κεφαλαιαγοράς και των υπερεθνικών χρηματιστικών διαμεσολαβήσεων- από την τυπική παραγωγή στον δομημένο περιβάλλοντος και σε επενδύσεις στον τριτογενή τομέα δεν οδήγησαν σε τέτοιου τύπου αναδιάρθρωση, ώστε η Αθήνα να προσεγγίζει την οικονομική και κοινωνική οργάνωση μιας «διεθνούς πόλης». Β. Αράπογλου, «Αστική Ανάπτυξη, Μετανάστευση και Κοινωνικές Ανισότητες στην Αθήνα», στο Γ. Αργεϊτής (επιμ.), *Οικονομικές αλλαγές και κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα. Οι προκλήσεις στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Δάρδανος, 2005, σ. 264 - 265.

Με αυτές τις αποφάσεις η κυβέρνηση συνέδεε τις αλλαγές στη χωροθέτηση των έργων με την ένταξή τους στο σύνολο της πόλης⁹⁰⁹, θέλοντας να δείξει ότι η οργανωτική τους επιτυχία δεν εξαρτώνταν αποκλειστικά από τα αθλητικά κατασκευαστικά τους έργα, αλλά είχε και πτυχές όπως η βελτίωση της οδικής, συγκοινωνιακής και ξενοδοχειακής υποδομής, των τουριστικών υπηρεσιών, αλλά και η αναβάθμιση της χώρας στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και των υψηλών τεχνολογιών. Τη βασική αυτή παράμετρο είχαν από νωρίς επισημάνει ο Στρατήγης, ο Μπακούρης⁹¹⁰ και ο Βενιζέλος⁹¹¹. Ο τελευταίος ήδη από τα τέλη του 1998 είχε αναλάβει την απόλυτη ευθύνη από κυβερνητικής πλευράς για την ολυμπιακή υπόθεση⁹¹². Στον ανασχηματισμό όμως του Φεβρουαρίου του 1999 στο υπουργείο Πολιτισμού τον διαδέχτηκε η Ελισάβετ Παπαζώη, η οποία αναλάμβανε και την πολιτική εποπτεία της ολυμπιακής υπόθεσης⁹¹³. Προηγουμένως ο Βενιζέλος είχε συνυπογράψει από κοινού με τον πρόεδρο της ΔΟΕ Samaranch και τον γραμματέα της γενικής διάσκεψης της UNESCO, S. Kol, που εκπροσωπούσε τον διευθυντή της F. Mayor, την ιδρυτική πράξη του Ιδρύματος Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Σκοπός του Ιδρύματος ήταν η υποστήριξη του νέου διεθνούς θεσμού της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας⁹¹⁴.

Αναλογιζόμενος τις ευκαιρίες τις οποίες προσέφεραν οι Αγώνες στην Ελλάδα, ο υπεύθυνος οικονομικής ανάλυσης του Φακέλου Υποψηφιότητας της Αθήνας, Αντώνης Τορπίδης, τόνιζε χαρακτηριστικά:

⁹⁰⁹ «Αθήνα 2004: χωροταξικές αλλαγές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.6.1998, σ. 7, Δ. Δοντάς, «Συζήτηση για αλλαγές στη χωροθέτηση έργων της Ολυμπιάδας», Εφ. *Τα Νέα*, 24.6.1998, σ. 9.

⁹¹⁰ Κ. Κέκης, «Υπό τον γελόεντα ουρανό...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.7.1998, σ. 3.

⁹¹¹ Ο υπουργός Πολιτισμού σε συνέντευξή του τόνισε: «Θα ήταν ιστορικό σφάλμα να αντιληφθούμε και να διαχειρισθούμε τους Ολυμπιακούς Αγώνες στην Ελλάδα ως ένα μεγάλο εργολαβικό, κατασκευαστικό πρόγραμμα». Ε. Βενιζέλος, Συνέντευξη στον Κ. Τσαούση, «'Θα γίνουν όλα στην ώρα τους'», Εφ. *Το Βήμα*, 10.1.1999, σ. 8.

⁹¹² Ι. Κ. Πρετεντέρης, «Ο κ.Βενιζέλος 'παίρνει επάνω του' την Ολυμπιάδα του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 13.12.1998, σ. 30.

⁹¹³ Κ. Κέκης, «Ανασχηματισμός και στην εποπτεία του '2004'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.2.1999, σ. 29.

⁹¹⁴ Δ. Δοντάς, «Υπογραφή για την Πολιτιστική Ολυμπιάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 3.9.1998, σ. 65, Ν. Γ. Ξ., «Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.9.1998, σ. 11. Για την παρουσίαση των διαστάσεων του θεσμού, βλ. αναλυτικά C. Cartalis, «The Cultural Olympiad: Linking Sport with Culture and Education», στο *Olympic Review*, 32, Apr. - May 2000, σ. 20 - 23, Α. Λιάκος, «Η ιδεολογική ανακαίνιση», στο *Η προοπτική του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2002, σ. 60 - 61, Β. Βασιλικός, «Η γλυκόπικρη ιστορία της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας», στο περ. *Οικονομική και Βιομηχανική Επιθεώρηση*, τ.χ. 759, Οκτ. 2000, σ. 130. Προσδιορίζοντας το πλαίσιο της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας ο Βενιζέλος, αφού τόνιζε ότι βρισκόταν στον πυρήνα της ολυμπιακής προετοιμασίας, πρόσθετε ότι το μήνυμα του διεθνούς αυτού θεσμού ήταν «η ανάγκη για τη συγκρότηση ενός 'πολιτισμού των πολιτισμών'». Ε. Βενιζέλος, *Για έναν Πολιτισμό των Πολιτισμών. Ελληνικότητα και οικουμενικότητα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2002, σ. 14.

«Η Ολυμπιάδα είναι μία ευκαιρία σε έναν αιώνα. Είναι ευκαιρία για τη χώρα να αποταθεί στο διεθνές κοινό. Να αναδείξει μια εικόνα εκσυγχρονισμού, προόδου ή και πρωτοπορίας σε όλους τους τομείς της σύγχρονης ζωής, κοινωνικό, πολιτιστικό, οικονομικο-επιχειρηματικό, τεχνολογικό, οργανωτικό και πριν από όλα στον τομέα του αθλητισμού»⁹¹⁵.

Ειδικά για τον αθλητικό τομέα ο Samaranch έδειχνε ζωηρό ενδιαφέρον. Μάλιστα κατά τη διάρκεια συνάντησής του με τον έλληνα πρωθυπουργό Κώστα Σημίτη, του επεσήμανε ότι τα μετάλλια των Ελλήνων αθλητών ήταν βασική προϋπόθεση για την επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, επικαλούμενος το παράδειγμα της δικής του χώρας. Η Ισπανία η οποία το 1988 στην Σεούλ είχε κατακτήσει τρία μόλις μετάλλια, τέσσερα χρόνια αργότερα στη Βαρκελώνη, κατάφερε ως διοργανώτρια χώρα να συγκεντρώσει 23 μετάλλια⁹¹⁶. Παρατηρώντας την εξέλιξη της ολυμπιακής προετοιμασίας, ο ομότιμος καθηγητής του αστικού δικαίου της Νομικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών Γιώργος Κουμάντος, σε δημοσίευσμά του τόνιζε ότι ήταν εύκολο να προβλεφθεί, ότι η Ελλάδα δε θα στεκόταν αδιάφορη στο κυνήγι των επιδόσεων και των μεταλλίων, που αποτελούσαν γνώρισμα των Αγώνων από τους διαφημιστές και τους διαφημιζόμενους, αλλά και από τους χορηγούς, διατυπώνοντας το επόμενο ερώτημα που έμοιαζε ευλογοφανές: «θα ανοίξουμε διάπλατα τις πόρτες για ένα γενικό ντοπάρισμα της ελληνικής νεολαίας;»⁹¹⁷.

Το προηγούμενο ερώτημα, πέραν ίσως ελαχίστων εξαιρέσεων, δεν έδειχνε να απασχολεί τη συζήτηση για τους Αγώνες του 2004. Από τα πρώτα κιόλας βήματα της προετοιμασίας τους, εκφράζονταν ανησυχίες και προβληματισμοί αναφορικά με τον οργανωτικό της ρυθμό, ο οποίος κρινόταν βραδύς. Ο βαθμός ενεργοποίησης του

⁹¹⁵Α. Τορπίδης, «Ολυμπιάδα 2004: η μεγάλη ευκαιρία της Ελλάδας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.4.1999, σ. 22.

⁹¹⁶Δ. Δοντάς, «Προϋποθέσεις για επιτυχία», Εφ. *Τα Νέα*, 3.9.1998, σ. 64, βλ. επίσης παραπάνω, κεφ. 4.2., σ. 213. Το ζήτημα του προγραμματισμού που απέβλεπε η συμμετοχή της Ελλάδας να είναι ισάξια ή και καλύτερη από το 1996, επιτυγχάνοντας περισσότερες αθλητικές διακρίσεις, απασχόλησε τους αρμόδιους αθλητικούς φορείς της χώρας. Για την αθλητική προπαρασκευή της Ελλάδας εν όψει των Αγώνων της Αθήνας, βλ. τα δημοσιεύματα: «Προγραμματισμός για ολυμπιονίκες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.1.1998, σ. 15, Β. Σβαρνιά, «Οι επιτυχίες στο Σίδνεϊ 'μαγνήτης' για την Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 9.8.1999, σ. 24 - 25, «Επιτυχία των αθλητών μας το 2004 προβλέπει ο κ.Σημίτης», Εφ. *Το Βήμα*, 10.3.2001, σ. 9, «Θα αποτύχουν οι αγώνες χωρίς έλληνες αθλητές», Εφ. *Το Βήμα*, 17.3.2001, σ. 14, Γ. Σγουρός, Συνέντευξη στον Α. Αθανασόπουλο, «'Η άρση θα σηκώσει το βάρος των μεταλλίων και το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 28.10.2001, σ. 46 - 47.

⁹¹⁷Γ. Κουμάντος, «Απόπειρα καθαρής Ολυμπιάδας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.12.1998, σ. 12.

κρατικού μηχανισμού, τα προβλήματα συντονισμού μεταξύ της αρμόδιας Διυπουργικής Επιτροπής με τον οργανωτικό φορέα και το γεγονός ότι οι χωροθετικές μελέτες δεν ήταν διοικητικά ώριμες, ήταν οι πιο τακτικά επαναλαμβανόμενες αιτίες, τις οποίες επικαλούνταν οι υπεύθυνοι του εγχειρήματος και επέκρινε ο Τύπος⁹¹⁸.

Ο Κώστας Μπακούρης αναφέρθηκε στη διατάραξη των ισορροπιών μεταξύ της Διυπουργικής Επιτροπής και της «Αθήνα 2004», υποστηρίζοντας ότι η Οργανωτική Επιτροπή αφιέρωνε δυσανάλογα πολύ χρόνο για τα αθλητικά έργα σε βάρος του οργανωτικού σκέλους. Για τη δυσαναλογία αυτή αναφέρει χαρακτηριστικά το εξής: «Οργανωτική Επιτροπή των Αγώνων ήμασταν και όχι κατασκευαστική εταιρεία ολυμπιακών έργων. Αλλά ο Τύπος το έβλεπε αλλιώς...»⁹¹⁹.

Σε συνέντευξή του στα *Νέα* στις 10 Μαρτίου 1999, ο Μπακούρης απαντώντας σε πλήθος ερωτήσεων για την πορεία του εγχειρήματος διοργάνωσης των Αγώνων, άφηνε να εννοηθεί καθαρά ότι δεν είχε πρόθεση ωραιοποίησης της κατάστασης. Αντίθετα με ρητό τρόπο διατύπωνε την ανησυχία του για τις καθυστερήσεις στην δρομολόγηση των έργων, που είχαν δυσμενείς συνέπειες στο κόστος τους. Σε ερώτηση για την αναβλητικότητα που είχε επιδειχθεί στο ζήτημα του ολυμπιακού λαχείου, αναφέρει χωρίς περιστροφές: «Ανησυχώ και το έχουμε κουβεντιάσει στη Διυπουργική Επιτροπή. Έχω γράψει και γράμμα στον κ. Φούρα, ο οποίος έχει και αυτός την ίδια αίσθηση να γίνει γρηγορότερα»⁹²⁰. Ο Φούρας σχολιάζοντας το περιεχόμενο της συνέντευξης κατέστησε σαφές, ότι «ήταν μία συνέντευξη αυτοσυνειδησίας»⁹²¹.

⁹¹⁸Βλ. σχετικά, Ι. Κ. Πρετεντέρης, «2004. Πορεία προς το άγνωστο», Εφ. *Το Βήμα*, 28.6.1998, σ. 15 και την αρθρογραφία του Κ. Κέκη στην *Καθημερινή*, «'Αθήνα 2004 ΑΕ': το παρασκήνιο...των καθυστερήσεων», 11.10.1998, σ. 16, «Βάδην μετ' εμποδίων στην 'Αθήνα 2004 Α.Ε.'», 12.12.1998, σ. 5.

⁹¹⁹Το πρώτο πρόβλημα που εντόπιζε αφορούσε στην καθυστέρηση της απόδοσης των αθλητικών έργων αρμοδιότητας της Επιτροπής, λόγω επανεξέτασης της χωροθέτησής τους. Το δεύτερο πρόβλημα ήταν οι ασάφειες και οι δυσλειτουργίες που παρουσίαζε ο ιδρυτικός νόμος της Επιτροπής ως εταιρείας και το τρίτο ήταν ο ρόλος εν γένει της διυπουργικής στο ζήτημα της κατασκευής των έργων. Μπακούρης, *Αθήνα 2004*, ό.π., σ. 22 - 23, 30, 52.

⁹²⁰Κ. Μπακούρης, Συνέντευξη στον Ι. Γ. Κιούση, «Αγωνία για τα έσοδα των Αγώνων», Εφ. *Τα Νέα*, 10.3.1999, σ. 66 - 67. Ένα μήνα μετά η Οργανωτική Επιτροπή αποφάσισε να προσφύγει σε δανεισμό ύψους 7 δισ. δρχ. για να καλύψει τρέχουσες οικονομικές της ανάγκες. Το έντονο πρόβλημα ρευστότητας προέκυψε εξαιτίας του ότι είχε επενδύσει στα έσοδα που προβλέπονταν από το ολυμπιακό λαχείο. «Η Οργανωτική Επιτροπή θα δανειστεί 7 δισ.», Εφ. *Τα Νέα*, 7.4.1999, σ. 63. Η θέσπιση του ολυμπιακού λαχείου, τα έσοδα του οποίου θα διατίθεντο για την κατασκευή Ολυμπιακών έργων και για άλλα λειτουργικά έξοδα των Αγώνων, αποφασίστηκε τον Ιούλιο του 1998 σε συνεδρίαση του υπουργικού συμβουλίου. Το χαρακτήρα του νέου παιχνιδιού αποσαφηνίζει ένα μήνα μετά ο γενικός διευθυντής του Οργανισμού Προγνωστικών Αγώνων Ποδοσφαίρου (ΟΠΑΠ) Χ. Σαλαλής. Το Μαΐο του 1999 μετονομάζεται σε ολυμπιακό βιντεο - λόττο με τη Νέα Δημοκρατία να ασκεί σφοδρή κριτική στους χειρισμούς της κυβέρνησης Σημίτη, στην οποία επιρρίπτει μομφές για αδιαφάνεια και διαπλοκή. Την

Περιγράφοντας τον τρόπο επικοινωνίας του με τον Φούρα, ο Μπακούρης άθελά του ίσως ή και ηθελημένα, πρόδιδε και τον τρόπο συντονισμού των προσπαθειών της προετοιμασίας από το στενό κύκλο των αρμοδίων, δηλαδή μεταξύ μελών της αρμόδιας Διυπουργικής Επιτροπής και της Οργανωτικής Επιτροπής. Τις διαφωνίες που ενυπήρχαν μεταξύ τους και είχαν ως αποτέλεσμα να σημειώνονται καθυστερήσεις στην ωρίμανση των έργων, διαπίστωνε και ο ίδιος ο πρωθυπουργός⁹²². Μέσα σ' αυτό το κλίμα βουλευτές της αντιπολίτευσης, αλλά και του κυβερνώντος κόμματος, προέβαιναν σε καταγγελίες για αδιαφάνεια, καθυστερήσεις και σκοπιμότητες. Σύμφωνα με εκτιμήσεις βουλευτών, όσο αργούσε η οριστική χωροθέτηση των έργων και εκκρεμούσε η προετοιμασία της κατασκευής τους, δημιουργούνταν πρόσφορες συνθήκες για αναθέσεις έργων με συνοπτικό τρόπο, θέτοντας σε κίνδυνο τον κανόνα της διαφάνειας⁹²³.

Δεν ήταν όμως μόνο η κωλυσιεργία το αδύνατο σημείο της προετοιμασίας στη φάση αυτή. Η *Ελευθεροτυπία* θίγοντας το γεγονός της απουσίας σημαντικών προσώπων από την τρίτη συνεδρίαση της Εθνικής Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων, όπως ο Αβραμόπουλος, ο Βερελής και η Αγγελοπούλου, σχολίαζε ότι το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με τη μικρότερη σε σχέση με προηγούμενες συνεδριάσεις προσέλευση των μελών της διευρυμένης αυτής επιτροπής, υποδήλωνε τη γενικότερη αδιαφορία για την εν γένει πορεία της προσπάθειας⁹²⁴.

παραμονή της ψηφοφορίας στη Βουλή του άρθρου για τα «τυχερά παίγνια» ο Καραμανλής μιλώντας στην συνεδρίαση της κοινοβουλευτικής του ομάδας ανέφερε: «Εμείς δηλώνουμε πως αυτό το αίσχος δεν θα περάσει. Δεν θα το επιτρέψουμε». Τελικά η κυβέρνηση αποσύρει το βίντεο - λόττο σε μια αμυντική προσπάθεια να αφαιρέσει από την αξιωματική αντιπολίτευση την πολιτική πρωτοβουλία λίγους μήνες πριν τη διενέργεια των εθνικών εκλογών του 2000. Βλ. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ.54-57, «'Ολυμπιακό Λαχείο' εν όψει του 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.7.1998, σ. 4, Δ. Νασόπουλος, «'Ετοιμο το προεδρικό διάταγμα», Εφ. *Τα Νέα*, 14.4.1999, σ. 67, Δ. Δοντάς, Γ. Λ. Πολίτης, «Ποντάρει όλα στο βιντεολόττο η Ν.Δ.», Εφ. *Τα Νέα*, 20.10.1999, σ. 8 - 9.

⁹²¹Μ. Μαυρομάτης, «Πολύ κοντά στον δανεισμό!», Εφ. *Τα Νέα*, 12.3.1999, σ. 91.

⁹²²Κ. Κέκης, «'Επιτηρητές' Σημίτη στη διυπουργική για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.4.1999, σ. 10.

⁹²³Ν. Τσιούτσιας, «'Τώρα αρχίζουν τα δύσκολα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.4.1999, σ. 10, «'Αθήνα 2004': σίγουρα κάτι δεν πάει καλά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.4.1999, σ. 22. Οι καταγγελίες για αδιαφάνεια ως επί το πλείστον αφορούσαν στον διαφαινόμενο ανταγωνισμό οικονομικών παραγόντων για την εξασφάλιση των μεγάλων συμβολαίων μελετών, κατασκευής και προμηθειών των Αγώνων. Βλ. τα δημοσιεύματα που αναφέρονται σε περιπτώσεις εκτέλεσης ολυμπιακών έργων που προβλήθηκαν ως ευνοϊκά διακείμενες επιχειρηματικών συμφερόντων, στο Γ. Βότσης, «Χοντρός τζόγος στον Σαρωνικό με την 'Ολυμπιάδα'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26.10.1998, σ. 9, Α. Μπουγάτσου, «Ολυμπιάδα 2004. Πρόγευση οι 'στημένες κούρσες του Ιπποδρόμου'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.4.2000, σ. 5.

⁹²⁴Μ. Δράκος, «Απογοητευτική εικόνα» Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 1.8.1999, σ. 51. Το φαινόμενο των απουσιών από τις συνεδριάσεις της Εθνικής Επιτροπής δεν έπαψε το επόμενο διάστημα, βλ. σχετικά, Ν. Γ. Μάνου, «Σημαντικές απουσίες στην Εθνική Επιτροπή 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 18.1.2000, σ. 7.

Το ίδιο διάστημα η τέλεση των γάμων της κόρης του τέως βασιλιά Κωνσταντίνου Αλεξιάς, ήταν η αφορμή για να πυροδοτηθεί οργανωτική κρίση στην Επιτροπή με πυρήνα τον πρόεδρό της, Στρατή Στρατήγη. Ο Στρατήγης ήταν προσκεκλημένος στη γαμήλια τελετή στο Λονδίνο, γεγονός που επέβαλαν οι στενοί δεσμοί με τη βασιλική οικογένεια, δεσμοί γνωστοί στους πολιτικούς κύκλους της Αθήνας. Όταν ο πρωθυπουργός Κ. Σημίτης, έλαβε γνώση των προθέσεων του Στρατήγη να παραστεί στους γάμους, του διεμήνυσε να μην το πράξει, διότι κάτι τέτοιο θα δημιουργούσε πολιτικό πρόβλημα στην κυβέρνησή του. Ως απάντηση στην πρωθυπουργική υπόδειξη, ο Στρατήγης έστειλε επιστολή παραίτησης, επικαλούμενος προσωπικούς λόγους⁹²⁵. Και ενώ το ίδιο το γαμήλιο γεγονός δεν έδειχνε ότι θα ήλκυε το γενικό ενδιαφέρον πέρα από τις κοσμικές στήλες μερίδας του Τύπου, φιλοξενήθηκε με έμμεσο τρόπο στις πρώτες σελίδες των εφημερίδων, δίνοντας ιδιαίτερη διάσταση στο θέμα της παραίτησης Στρατήγη⁹²⁶.

Στις προαναφερόμενες πρωθυπουργικές παραιτήσεις τις ημέρες αυτές υπήρξαν και πρόθυμες συναινέσεις. Όπως η ίδια η Αγγελοπούλου γράφει, μία ημέρα πριν από το κοσμικό γεγονός, ο Σημίτης της ζήτησε ευγενικά να μην παρευρεθεί σε αυτό. Το αίτημά του ικανοποιήθηκε⁹²⁷. Είναι προφανές ότι ο πρωθυπουργός δεν επιθυμούσε να παραστεί η Αγγελοπούλου στους βασιλικούς γάμους, για λόγους που συνδέονταν με πιθανή μελλοντική της ανάμειξη στην Οργανωτική Επιτροπή των Αγώνων. Τον Ιούλιο του 1999 η Επιτροπή βρέθηκε ακέφαλη, γεγονός το οποίο επέτεινε τους προβληματισμούς για τις καθυστερήσεις στους ρυθμούς προώθησης των έργων⁹²⁸.

Οκτώ μήνες πριν από τις εθνικές εκλογές του 2000 και ο Κώστας Καραμανλής επικέντρωνε την αντιπολιτευτική του κριτική στη νεφελώδη πορεία της προετοιμασίας των Αγώνων του 2004, αποφασίζοντας έτσι να περάσει η αξιωματική αντιπολίτευση από

⁹²⁵Μ. Δράκος, «Αφησε τα...πουρνάρια και πάει για το γάμο», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 7.7.1999, σ. 51, Δ. Καπράνος, «Οι 'προσωπικοί λόγοι' κρύβουν μια παλιά φιλία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.7.1999, σ. 6.

⁹²⁶Βλ. σχετικά, «2004: Διαζύγιο λόγω γάμου...βασιλικού», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 7.7.1999, σ.1, «Άρωμα 'πολιτειακού' στους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.7.1999, σ. 1, Μ. Μαυρομάτης, «Παραίτηση - βόμβα για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.1999, σ. 66 – 67.

⁹²⁷Ένα χρόνο πριν ο Σημίτης είχε συναντηθεί με την Αγγελοπούλου στο Λονδίνο. Στην συνάντηση τους φέρεται να ανίχνευε τις προθέσεις ενεργούς συμμετοχής της στην οργανωτική προσπάθεια των Αγώνων προτείνοντας της τη θέση της αντιπροέδρου. Η Αγγελοπούλου απάντησε ότι δεν θα μπορούσε να δεχθεί τίποτε που να μην της έδινε την απόλυτη ευθύνη για τις αποφάσεις της Επιτροπής. Βλ. Αγγελοπούλου-Δασκαλάκη, Γιάννα, *ό.π.*, σ. 266 - 268.

⁹²⁸Ολυμπιακό άγος», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 8.7.1999, σ. 8.

την περίοδο της «προσεκτικής παρατηρήσεως» σε αυτή «του αυστηρότατου ελέγχου και καυτηριασμού έργων και παραλείψεων»⁹²⁹. Ο πρόεδρος της Ν.Δ. μάλιστα επιτέθηκε στον πρωθυπουργό, επειδή δεν επιδίωξε να υπάρξει συνεννόηση με τα υπόλοιπα κόμματα για το πρόσωπο που θα διαδεχόταν τον Στρατήγη. Κατηγόρησε επιπλέον την κυβέρνηση ότι επιχειρούσε να δεσμεύσει τη χώρα σε ένα ζήτημα καίριας σημασίας, «τη στιγμή που τελειώνει η θητεία της και δεν θα είναι κυβέρνηση μετά τις εθνικές εκλογές»⁹³⁰.

Νέος πρόεδρος της «Αθήνα 2004» ορίστηκε ο υποδιοικητής της Τράπεζας της Ελλάδας, Παναγιώτης Θωμόπουλος. Τη θέση της αντιπροέδρου ανέλαβε το μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Οργανωτικής Επιτροπής, Νίκη Τζαβέλλα⁹³¹. Οι αλλαγές προσώπων στο οργανωτικό σχήμα δε μετρίασαν τις ανησυχίες για την τύχη της υπόθεσης⁹³², ενώ διατυπώθηκε και η πρόβλεψη, η οποία έβρισκε σύμφωνες γνώμες στην αντιπολίτευση αλλά και εντός της κυβέρνησης, ότι το πρόβλημα της διοργάνωσης των Αγώνων, το οποίο παρέμενε οξύτατο θα επανερχόνταν σε έξι μήνες οξύτερο⁹³³. Δύο μήνες μετά την ανάληψη των καθηκόντων του ο Θωμόπουλος, αξιολογώντας το έργο που είχε επιτελέσει για δύο χρόνια η ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», αποφαινεται: «η εργασία

⁹²⁹Κ. Κέκης, «Σκληρή κριτική για την προετοιμασία των Ολυμπιακών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.7.1999, σ. 10.

⁹³⁰«Δυστοκία στην επιλογή για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.7.1999, σ. 5.

⁹³¹Μ. Μαυρομάτης, «Μήνυμα αλλαγών», Εφ. *Τα Νέα*, 26.7.1999, σ. 9. Σημειώνεται ότι στις 23 Ιουλίου 1999 υπέβαλε την παραίτησή του από μέλος του διοικητικού συμβουλίου της Οργανωτικής Επιτροπής ο Λ. Παπαδήμος. Ως λόγος παραίτησης αναφέρονταν ο φόρτος εργασίας εν όψει της ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ. Στον Παπαδήμο είχε γίνει πρόταση να αναλάβει την προεδρία της Επιτροπής την οποία όμως δεν αποδέχθηκε. Στο ίδιο, σ. 9.

⁹³²«Διαπλεκόμενα και πολυαρχία υπονομεύουν την Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1999, σ. 1. Η ευθύνη των καθυστερήσεων που παρατηρούνταν στα ολυμπιακά έργα δεν αποδιδόταν στα στελέχη της Οργανωτικής Επιτροπής, αλλά στην αρμόδια για τους Αγώνες διυπουργική επιτροπή. Από την άλλη για το νέο πρόεδρο και την αντιπρόεδρο διατυπώθηκαν ορισμένες παρατηρήσεις. Πιο συγκεκριμένα για το εάν ο Π. Θωμόπουλος μπορούσε να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις της θέσης του με δεδομένο ότι απασχολούνταν εκ παραλλήλου και στην Τράπεζα της Ελλάδος. Για την Ν. Τζαβέλλα επίσης πρόσωπο εγνωσμένων διοικητικών ικανοτήτων με ευελιξία διεθνών επαφών που έχαιρε της εμπιστοσύνης του πρωθυπουργού, αφού πρώτα σημειωνόταν ότι είχε διατελέσει αντιπρόεδρος των Ιδρυμάτων Κόκκαλη και Λάτση συμπληρωνόταν ότι δε θα έπρεπε να οδηγεί σε λάθος συνειρμούς το γεγονός ότι στο μέλλον ενδεχομένως οι δύο αυτοί μεγάλοι οικονομικοί παράγοντες να εκδήλωναν ενδιαφέρον συμμετοχής ως ιδιώτες επενδυτές σε κάποιες δραστηριότητες του οργανωτικού φορέα των Αγώνων. Η Ν. Τζαβέλλα, πάντως, δε βρέθηκε στο «απυρόβλητο» της κριτικής της Νέας Δημοκρατίας, του κόμματος δηλαδή με το οποίο είχε εκλεγεί βουλευτής Επικρατείας (1993-1996). Είναι χαρακτηριστικό ότι ο βουλευτής Γ. Καλός, δήλωσε για τις τοποθετήσεις των δύο προσώπων: «οι Ολυμπιακοί τείνουν να υποβαθμιστούν σε μια υπόθεση τραπέζικων ή άλλων υπαλλήλων, σε συνδυασμό με τα ελλοχεύονταν διαπλεκόμενα και κάθε είδους ή μορφής συμφέροντα». Κ. Κέκης, «'2004' λόγοι ανησυχίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1999, σ. 7, «Σιγή ιχθύος για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.7.1999, σ. 5.

⁹³³Α. Καρακούσης, «Σοβαρός ο κίνδυνος να εκτεθούμε διεθνώς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.7.1999, σ. 7.

νομίζω ότι έχει προχωρήσει στο σύνολό της ικανοποιητικά. Βεβαίως, υπάρχουν ορισμένες μικρές καθυστερήσεις. Ωστόσο, αυτές δεν είναι κρίσιμες»⁹³⁴.

Για να υπάρχει μια εικόνα σύγκρισης, οφείλει να σημειωθεί ότι ένα χρόνο πριν, τον Σεπτέμβριο του 1998, με την ευκαιρία της συμπλήρωσης ενός έτους από την ανάθεση των Αγώνων, δημοσίευμα των *Νέων* σημείωνε ότι η προετοιμασία της υλοποίησης των αθλητικών έργων, βρισκόταν εντός των χρονικών προθεσμιών⁹³⁵. Ένα χρόνο μετά, τον Οκτώβριο του 1999, η πραγματικότητα έμοιαζε να είναι διαφορετική. Ο οργανωτικός πολυκεντρισμός φαίνεται ότι ωθούσε τη μετάθεση στην «Αθήνα 2004» ευθυνών που δεν μπορούσε να αναλάβει. Έτσι το διάστημα αυτό η κυβέρνηση Σημίτη προχωράει σε μία εκ βάθρων αναθεώρηση των βασικών της επιλογών για την ολυμπιακή προετοιμασία. Οι ανατροπές αυτές αφορούν στο φορέα εκτέλεσης των έργων, στον τρόπο χρηματοδότησης και στην αθέτηση της υπόσχεσης για τη μη χρησιμοποίηση πόρων του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης, προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες των Αγώνων. Τις αλλαγές συνόδευε η ρητή κυβερνητική διαβεβαίωση, ότι η διοργάνωση δεν θα παρήγαγε ελλείμματα, αντίθετα θα μπορούσε να αποφέρει μικρά άμεσα έσοδα⁹³⁶.

Οι ρυθμίσεις που έγιναν με το άρθρο 24 του ν. 2741/1999 και με τον ν. 2819/2000, είχαν αιχμή την ανακατανομή των αρμοδιοτήτων στον τομέα εκτέλεσης των ολυμπιακών έργων. Με αυτές τις νομοθετικές ρυθμίσεις, την ευθύνη και το κόστος της ολυμπιακής διοργάνωσης αναλάμβανε το ελληνικό Δημόσιο⁹³⁷. Την τελική απόφαση

⁹³⁴Τ. Θωμόπουλος Συνέντευξη στον Π. Κλαδιανό «...Κι εγώ λοιπόν λέω ότι δεν έχουμε αργήσει», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 14.10.1999, σ. 20.

⁹³⁵Δ. Δοντάς, «Καμπανάκι για φίνις», Εφ. *Τα Νέα*, 3.9.1998, σ. 66 - 67.

⁹³⁶Π. Κλαδιανός, «4 Ανατροπές στην Ολυμπιάδα του 2004», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 14.10.1999, σ. 18 - 20. Αναφορικά με τα ολυμπιακά έργα υιοθετήθηκε το μοντέλο του Σίδνεϋ όπου η κυβέρνηση ήταν υπεύθυνη για το κατασκευαστικό μέρος και η Οργανωτική Επιτροπή για τη διοργάνωση. Με απόφαση του πρωθυπουργού η κατασκευή των ολυμπιακών έργων περιήλθε στην ΓΓΑ και στο ΥΠΕΧΩΔΕ το οποίο ανέλαβε τα λεγόμενα «ορφανά» ολυμπιακά έργα -πρόκειται για το κέντρο σλάλομ στο Ελληνικό, το Κωπηλατοδρόμιο στο Σχινιά, το Ιστιοπλοϊκό Κέντρο στον Αγ. Κοσμά, τις εγκαταστάσεις στο χώρο του ολυμπιακού κέντρου του Ελληνικού και την ανάπλαση του Φαληρικού όρμου- το κόστος των οποίων προϋπολογιζόταν σε 100 δισ. δραχμές. Επίσης ο Οργανισμός Εργατικής Κατοικίας (ΟΕΚ) αναλάμβανε την κατασκευή του ολυμπιακού χωριού, ενώ ο Οργανισμός Διεξαγωγής Ιπποδρομιών Ελλάδος (ΟΔΙΕ) την ευθύνη της έγκαιρης παράδοσης του Ιππικού Ολυμπιακού Κέντρου και του Πολυδύναμου Κέντρου του Φαλήρου. Βλ. αναλυτικά τα άρθρα, Ν. Γ. Μάνου, «Τέσσερις φορείς για τα έργα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 30.1.2000, σ. 67, «'Ορφανά' πέντε ολυμπιακά έργα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.1.2000, σ. 34, «600 δισ. θα κοστίσουν τελικά οι Ολυμπιακοί», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.3.2000, σ. 27.

⁹³⁷Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ.156-157, 207-208. Για μια εκτενή ανάλυση των λόγων που οδήγησαν την κυβέρνηση στην αναθεώρηση των αρχικών της επιλογών για τη χρηματοδότηση των ολυμπιακών έργων, G. Pagoulatos, «The Politics of Privatisation: Redrawing the Public-Private Boundary», στο *West European Politics*, K. Featherstone (ed.)..., *ό.π.*, σ. 370 - 373.

της κυβέρνησης να αναλάβει το κράτος το κατασκευαστικό μέρος των έργων, σχολίασε με διπλωματικό τρόπο ο Jacques Rogge, πρόεδρος της επιτροπής συντονισμού της ΔΟΕ δηλώνοντας, ότι «είμαστε ευχαριστημένοι που το κατασκευαστικό θέμα των έργων είναι υπόθεση και ευθύνη της κυβέρνησης»⁹³⁸.

Χρειάζεται σε αυτό το σημείο να επισημανθεί ότι στα τέλη του 1999, μόλις που άρχιζε να καταλαγιάζει η κρίση στις τάξεις της ΔΟΕ, εξαιτίας του σκανδάλου δωροδοκίας μελών της από την Επιτροπή Υποψηφιότητας του Σολτ Λέικ Σίτυ, με στόχο την ανάληψη των Χειμερινών Ολυμπιακών Αγώνων του 2002⁹³⁹. Μετά τις αποκαλύψεις ο M. Hodler, ο γηραιός αντιπρόεδρος της ΔΟΕ και πρόεδρος της επιτροπής οικονομικών της, νομικός στο επάγγελμα, δήλωσε δημόσια ότι η διαδικασία της εκλογής του Σολτ Λέικ Σίτυ έβριθε παρατυπιών. Με τις δηλώσεις αυτές, το Δεκέμβριο του 1998 άρχισαν οι κλυδωνισμοί, που κόπασαν το 2003, στο οικοδόμημα του Ολυμπιακού Κινήματος, το οποίο έδινε την εικόνα διάβρωσης των ηθικών του αρχών⁹⁴⁰. Έτσι εξηγείται το γεγονός ότι σε αυτή την χρονική συγκυρία, προσωπικότητες, Έλληνες και ξένοι, ζήτησαν από τη ΔΟΕ να εξετάσει την ιδέα της μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα⁹⁴¹.

Η κατάσταση στην Αθήνα στις αρχές του 2000 δεν ήταν ευχάριστη. Σε έκτακτη επίσκεψη μελών της Συντονιστικής Επιτροπής της ΔΟΕ στην Αθήνα επισημαίνονταν με

⁹³⁸ «Μαραθώνιος καθυστερήσεων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.10.1999, σ. 65.

⁹³⁹ Για το σκάνδαλο δωροδοκίας του Σολτ Λέικ, βλ. διεξοδικότερα, Πέιν, *ό.π.*, σ. 250 – 274, Σάμαρανκ, *21 χρόνια στην Προεδρία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής, ό.π.*, σ. 380 – 387. Η περίπτωση του Σολτ Λέικ πέρα από το ηθικό της σκέλος ανέδειξε τα προβλήματα της διαδικασίας επιλογής πόλεων της ΔΟΕ, αλλά και την επίδραση την οποία ασκούν τα μεγάλα γεγονότα στην πολιτική των αμερικανικών πόλεων, βλ. αναλυτικά, M. J. Burbank, G. D. Andranovich and C. H. Heying, *Olympic Dreams. The impact of mega – events on local politics*, London, Lynne Rienner, 2001, σ. 11 – 32.

⁹⁴⁰ Βλ. τα δημοσιεύματα: Κ. Κέκης, «Διαφορά στην αυλή των 'αθανάτων' της ΔΟΕ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.12.1998, σ. 30, «Βολές εκ των έσω», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 15.12.1998, σ. 35, R. Sullivan, «Ερχεται το τέλος για Αθανάτους...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.1.1999, σ. 13, «Έρευνα εις βάθος», Εφ. *Τα Νέα*, 19.2.1999, σ. 86. Επίσης βλ. και N. Crowther, «The Salt Lake City Scandals and the Ancient Olympic Games», στο *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 19, No. 4, Dec. 2002, σ. 169 – 178.

⁹⁴¹ Σχολιάζοντας την πρόταση, ο Λάμπης Νικολάου σημείωνε: «Αυτή τη στιγμή θα πρέπει να αφήσουμε να εξελιχθεί η τωρινή κατάσταση. Έχουμε ένα σκοπό, να πετύχουν οι Αγώνες του 2004, τους οποίους πήραμε με το σπαθί μας και αυτό το γεγονός δεν ξέρετε τι μπορεί να δημιουργήσει στη συνέχεια...». Βλ. Γ. Νασμής, «Μόνιμα στην Ελλάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 27.1.1999, σ. 63. Με αιχμή το σκάνδαλο χρηματισμού της ΔΟΕ, δέκα ευρωβουλευτές του ΠΑΣΟΚ με γραπτή τους δήλωση έθεσαν επισήμως το θέμα της μόνιμης τέλεσης των Αγώνων στην Ελλάδα και την αρχαία Ολυμπία ως τη μόνη βιώσιμη λύση. Ο βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας Γ. Ορφανός σημείωνε ότι καθίστατο αναγκαία η υποστήριξη της ιστορικής σημασίας πρότασης του Κ. Καραμανλή, ενώ ο Α. Αλαβάνος ευρωβουλευτής του Συνασπισμού ζήτησε με ερώτησή του στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή να συζητηθεί το θέμα της μόνιμης τέλεσης των Αγώνων στην Ελλάδα, στο «Ευρωπαϊκό Συμπόσιο για τον Αθλητισμό», που θα διοργανώνονταν από την Επιτροπή το Μαΐο του 1999 στην Ολυμπία. «Η καλύτερη λύση», Εφ. *Τα Νέα*, 29.1.1999, σ. 81.

τον πλέον σαφή τρόπο, ότι το διάστημα που μεσολαβούσε μέχρι τους Αγώνες του Σίδνεϊ τον Σεπτέμβριο, ήταν κρίσιμο. Εξάλλου προβλεπόταν ότι ο επικείμενος απεγκλωβισμός της προετοιμασίας από τη μακρά προεκλογική περίοδο, θα είχε καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη της πορείας της⁹⁴².

Λιγότερο από δυόμισι χρόνια μετά από την ανάθεση των Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, η υπόθεση πελαγοδρομούσε και η κυβέρνηση Σημίτη καθυστερούσε να αναλάβει πρωτοβουλίες άρσης των αδιεξόδων εν όψει των εθνικών εκλογών την άνοιξη του 2000, επιτείνοντας τα υφιστάμενα προβλήματα. Τα προηγούμενα χρόνια της προετοιμασίας (1998 - 1999) είχε εστιάσει το ενδιαφέρον της στην επίτευξη των κριτηρίων σύγκλισης της ONE, γεγονός που επέδρασε σ' ένα ορισμένο βαθμό στους ρυθμούς εκτέλεσης του ολυμπιακού εγχειρήματος. Για το λόγο αυτό έδειχνε συχνά αμφιθυμία για τη θέση της στην ολυμπιακή υπόθεση. Η κυβέρνηση αν και είχε καρπωθεί πολιτικά την επιτυχία της ανάθεσης, στη συνέχεια εμφανίστηκε στωική και αμήχανη να επιλέξει το οργανωτικό σχήμα της ολυμπιακής προετοιμασίας. Μετά από την ευφορία της ανάληψης ο Σημίτης κατέφυγε στην προσφιλή του μέθοδο, της αποστασιοποίησης από τα πράγματα και της εν καιρώ λήψης των αποφάσεων. Όταν κατέληξε, αρχές του 1998, οι υπαινικτικές του αναφορές σχετικά με συγκεκριμένες επιδιώξεις από «κύκλους επιρροής», συνδεδεμένες με την σύνθεση της «Αθήνα 2004», προκάλεσαν πολλά ερωτήματα που έμειναν αναπάντητα. Η υιοθέτηση ενός οργανωτικού μοντέλου, στο οποίο ο ρόλος του κράτους ήταν εποπτικός, χαρακτηρίζει τις αποφάσεις της κυβέρνησης στη φάση αυτή, αναμενόμενο αν συνεκτιμηθεί ότι το ίδιο αυτό διάστημα ο στόχος της ένταξης στην ONE, βρισκόταν στο τελευταίο στάδιο της επίτευξής του. Έτσι μπορούν να εξηγηθούν καλύτερα οι αποφάσεις που φέρουν την πρωθυπουργική σφραγίδα, όπως οι επιλογές των Στρατήγη και Μπακούρη.

Από νωρίς φάνηκε ότι η κυβέρνηση δεν ήταν έτοιμη να ανταποκριθεί στις υψηλές απαιτήσεις μιας ολυμπιακής προετοιμασίας. Πολλά και σύνθετα θέματα που επιζητούσαν συντονιστική δράση μεταξύ της Οργανωτικής Επιτροπής και της κρατικής διοίκησης, προσεγγίστηκαν με ανεδαφικό ή ανεπαρκή τρόπο. Δεν ήταν λίγες εξάλλου εκείνες οι περιπτώσεις που το ενδιαφέρον στο εσωτερικό της κυβέρνησης εμφανιζόταν πλημμυρικό.

⁹⁴²Σ. Χαϊκάλης, Κ. Λάμπρου, «Έως το καλοκαίρι παίζεται η τύχη της!», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 24.2.2000, σ. 54 - 56.

Μέχρι την παραίτηση Στρατήγη τα ελλείμματα της οργανωτικής δομής είχαν διαγνωσθεί. Πλην όμως το πολιτικό κόστος από μια δημόσια παραδοχή τους πριν τις εκλογές του 2000 φαίνεται ότι υπέβαλε στον Σημίτη τη μετάθεση αντιμετώπισής τους σε μετεκλογικό χρόνο. Οι προεκλογικοί σχεδιασμοί οδήγησαν και τη Ν.Δ. από τα μέσα του 1999 στη συστηματική παρακολούθηση της προετοιμασίας, για την οποία σε πολιτικό επίπεδο, τόσο η κυβέρνηση όσο και ο πρωθυπουργός, ήταν ευάλωτοι σε κριτική. Από την άλλη πλευρά τα πρώτα δύο από τα επτά χρόνια της προετοιμασίας τέθηκαν οι νομικές βάσεις του εγχειρήματος, και διευκρινίστηκε - αφού αναθεωρήθηκαν πρώτα οι αρχικοί ολυμπιακοί σχεδιασμοί -, το πλαίσιο των αρμοδιοτήτων και του συντονισμού των μερών και των φορέων που εμπλέκονταν στην υπόθεση. Η ΔΟΕ που αυτό το διάστημα ταλανίζεται από το σκάνδαλο δωροδοκίας του Σολτ Λέικ, δε δείχνει σε επίσημο επίπεδο σοβαρά προβληματισμένη, τηρώντας μέχρι τις εκλογές μια ήπια στάση αναμονής, έναντι των διοργανωτών του 2004.

5.2. Η καμπή του 2000

Ένα περίπου μήνα πριν από τη διεξαγωγή των εθνικών εκλογών, η συζήτηση στη Βουλή του νομοσχεδίου που ρύθμιζε οριστικά ποιοι δημόσιοι φορείς θα ήταν αρμόδιοι για την ευθύνη υλοποίησης των ολυμπιακών έργων (ν. 2819/2000), προκάλεσε ένταση μεταξύ της κυβέρνησης και της αντιπολίτευσης⁹⁴³. Ταυτόχρονα οι κυβερνητικές εξαγγελίες για έργα αθλητικών υποδομών στην περιφέρεια ύψους 350 δισ. δραχμών, χαρακτηρίστηκαν από τη Νέα Δημοκρατία, ως αναπαλαίωση ειλημμένων αποφάσεων για προεκλογικούς λόγους. Η εξαγγελία συγκεκριμένα του προγράμματος «Ελλάδα 2004», ερμηνεύθηκε ως

⁹⁴³Η Φάνη Πάλλη – Πετραλιά και η Έλσα Παπαδημητρίου, ως εκπρόσωποι της αξιωματικής αντιπολίτευσης έκαναν λόγο για νομοσχέδιο που «προωθεί προεκλογικά ρουσφέτια» και «θεσπίζει την αδιαφάνεια στη διαχείριση εκατοντάδων δισεκατομμυρίων δραχμών στον χώρο των Ολυμπιακών Αγώνων». Σε ανάλογες τοποθετήσεις προέβησαν και οι βουλευτές των άλλων κομμάτων της αντιπολίτευσης. Το νομοσχέδιο ψηφίστηκε κατά πλειοψηφία μόνο από τους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ. Γ. Νασμής, «Ένταση για το Ολυμπιακό Χωριό», Εφ. *Τα Νέα*, 2.3.2000, σ. 85. Η ένταση δεν έλειψε και από τη συζήτηση στη διαρκή επιτροπή μορφωτικών υποθέσεων που προηγήθηκε. Η Πετραλιά ανακοινώνοντας την αποχώρηση των βουλευτών του κόμματός της από την συζήτηση, τόνιζε απευθυνόμενη στην κυβέρνηση: «Προεξοφλείτε γραμμάτια με το νομοσχέδιο και προκαλείτε όταν το φέρνετε στη Βουλή παραμονές εκλογών» για να της απαντήσει η Ελισάβετ Παπαζώη ότι το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας επέλεγε να χρησιμοποιήσει τους Αγώνες για μικροκομματικές σκοπιμότητες και προεκλογικούς λόγους». Μ. Μαυρομάτης, «Ένταση στη Βουλή για το πολυνομοσχέδιο», Εφ. *Τα Νέα*, 23.2.2000, σ. 67.

«μήνυμα» προς την περιφέρεια, ότι οι Αγώνες δεν αφορούσαν μόνο την περιοχή της πρωτεύουσας⁹⁴⁴.

Σε προεκλογική του συνέντευξη ο Σημίτης, όταν ρωτήθηκε για τις καθυστερήσεις των ολυμπιακών έργων και τις κατηγορίες ότι προκλήθηκαν, ώστε να επιλεγεί η μέθοδος της απευθείας ανάθεσης προς όφελος «μεγάλων συμφερόντων», απάντησε μεταξύ άλλων, ότι «καθυστερήσεις δεν υπάρχουν. Είμαστε στο ίδιο επίπεδο εξέλιξης που ήταν το Σίδνεϊ και η Βαρκελώνη στην αντίστοιχη περίοδο»⁹⁴⁵. Αντίθετα ο Καραμανλής επισκεπτόμενος την έδρα της Οργανωτικής Επιτροπής, δήλωνε ότι «οι παραλείψεις και οι καθυστερήσεις είναι δεδομένες»⁹⁴⁶.

Στις αρχές του 2000 ο Θωμόπουλος διαβεβαίωνε σε συνέντευξή του, ότι η Αθήνα βρισκόταν σε καλύτερο σημείο από εκείνο του Σίδνεϊ, καθώς και της Βαρκελώνης το ίδιο διάστημα, τεσσεράμισι δηλαδή χρόνια πριν από τους Αγώνες⁹⁴⁷. Λίγες ημέρες μετά τη διαβεβαίωση του προέδρου της «Αθήνα 2004», ο Γιώργος Βασιλακόπουλος, πρόεδρος της Ελληνικής Ομοσπονδίας Καλαθοσφαίρισης (ΕΟΚ), τέως γενικός γραμματέας Αθλητισμού και στέλεχος του ΠΑΣΟΚ σε συνέντευξή του στα *Νέα*, περιέγραφε με ζοφερά χρώματα το επίπεδο της προετοιμασίας των Αγώνων, υποστηρίζοντας με κατηγορηματικό τρόπο: «Βρισκόμαστε στο μηδέν»⁹⁴⁸. Κληθείς να σχολιάσει τις

⁹⁴⁴ «Εξαγγελίες 350 δισ. για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.2.2000, σ. 5. Βλ. επίσης το άρθρο, «Προεκλογικές υποσχέσεις δισεκατομμυρίων για την επαρχία», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 12.2.2000, σ. 13. Για μια παρουσίαση των χωρικών και αναπτυξιακών επιπτώσεων καθώς και της σημασίας του προγράμματος «Ελλάδα 2004», το οποίο συνιστά την πρώτη περίπτωση στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων λήψης ανισταθμιστικών μέτρων για την περιφέρεια στα πλαίσια της διοργάνωσής τους, βλ. την εισήγηση του γενικού γραμματέα Ολυμπιακών Αγώνων στο υπουργείο Πολιτισμού (2000- 2004), Κ. Καρτάλη, «Ανάλυση των Χωρικών και Αναπτυξιακών Επιπτώσεων του Προγράμματος 'Ελλάδα 2004'» στο Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, Δ. Λαγός (επιμ.) *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Οι επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων 2004*, Τρίπολη, Φύλλα, 2003, σ. 19 - 24.

⁹⁴⁵ Κ. Σημίτης, Συνέντευξη στον Γ. Χ. Παπαχρήστο, «Είμαστε σε καλό επίπεδο εξέλιξης», Εφ. *Τα Νέα*, 6.4.2000, σ. 13. Τον Νοέμβριο του 2000 ο Rogge, επισκεπτόμενος την Αθήνα προκειμένου να ενημερωθεί για την πορεία της προετοιμασίας, προσφέρει ανακούφιση στην ελληνική πλευρά, τονίζοντας σε δήλωσή του ότι «Η Ελλάδα βρίσκεται σε πλεονεκτικότερη θέση από αυτή του Σίδνεϊ την αντίστοιχη χρονική περίοδο πριν από τους αγώνες, σε ό,τι αφορά τις αθλητικές υποδομές, καθώς είναι ήδη έτοιμο το 72% των αναγκαίων εγκαταστάσεων έναντι 50% του Σίδνεϊ». Ν. Γ. Μάνου, «'Ολυμπιακή' στήριξη στον κ. Σημίτη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.11.2000, σ. 23.

⁹⁴⁶ «Η Νέα Δημοκρατία ενημερώνεται για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.2.2000, σ. 5.

⁹⁴⁷ Π. Θωμόπουλος Συνέντευξη στην Ν. Γ. Μάνου, «Οργανωτικές βελτιώσεις εντός τετραμήνου», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1-2.1.2000, σ. 9.

⁹⁴⁸ Θέλοντας να δώσει έμφαση στην άποψή του, ο Βασιλακόπουλος τόνιζε: «Είναι το μεγαλύτερο έργο που έχει ανατεθεί στη χώρα μας από καταβολής ελληνικού κράτους. Θα γίνει μαθηματικά το εθνικό μας θέμα τα επόμενα χρόνια. Δεν θα είναι εθνικό θέμα το κυπριακό, το σκοπιανό, η ανεργία, οι σχέσεις μας στα

διαπιστώσεις του Βασιλακόπουλου, ο Νικολάου τόνισε σε συνέντευξή του στην *Καθημερινή*:

«Το θέμα είναι να κατασκευαστούν τα έργα εγκαίρως ώστε να μη στοιχίσουν περισσότερα χρήματα. Πρέπει να ληφθούν γρήγορα και για πολλά σημαντικές αποφάσεις»⁹⁴⁹.

Στελέχη της ΔΟΕ πάντως που επισκέφθηκαν την Αθήνα παραμονές των εκλογών, αφού πρώτα ενημερώθηκαν για την πρόοδο της προετοιμασίας, δήλωναν ικανοποιημένα. Ο Σημίτης σε σύσκεψη της αρμόδιας Διυπουργικής Επιτροπής εξέφραζε και αυτός την ικανοποίησή του, συστήνοντας προς τους υπουργούς του και την Οργανωτική Επιτροπή συνεχή επαγρύπνηση και κλίμα συνεργασίας⁹⁵⁰. Οι διαδικασίες της προκήρυξης διεθνούς διαγωνισμού ραδιοτηλεοπτικής κάλυψης των Αγώνων -που παρουσίαζαν καθυστέρηση-, βρίσκονται στη φάση αυτή στις άμεσες προτεραιότητες της Οργανωτικής Επιτροπής⁹⁵¹. Ο Samaranch παρακολουθώντας από κοντά τις εξελίξεις, ενοχλείται από την καθυστέρηση διενέργειας του διαγωνισμού ύψους 70 δισ. δραχμών⁹⁵².

Μετά τις εκλογές της 9^{ης} Απριλίου 2000, και αφού είχε επιτευχθεί η συμμετοχή της Ελλάδας στο ενιαίο ευρωπαϊκό νόμισμα, η νεοορισθείσα κυβέρνηση Σημίτη στρέφει την προσοχή της επιτακτικά στα θέματα προετοιμασίας της ολυμπιακής διοργάνωσης⁹⁵³.

Βαλκάνια, αλλά το πως θα οργανώσουμε τους Αγώνες». Γ. Βασιλακόπουλος Συνέντευξη στον Δ. Δοντά, «Βρισκόμαστε ακόμη στο μηδέν», Εφ. *Τα Νέα*, 13.1.2000, σ. 74 - 75.

⁹⁴⁹Α. Νικολάου, Συνέντευξη στην Σ. Παπαδέα, «Όχι σε απ' ευθείας αναθέσεις», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.2.2000, σ. 38.

⁹⁵⁰«Ικανοποίηση στη ΔΟΕ για την πορεία της προετοιμασίας», Εφ. *Τα Νέα*, 26.3.2000, σ. 33. Το χρονικό αυτό διάστημα η ελληνική πλευρά απέρριψε αίτημα της ΔΟΕ να μετατεθούν οι ημερομηνίες διεξαγωγής των Αγώνων του 2004. Η ΔΟΕ επιθυμούσε να διεξαχθούν όχι το χρονικό διάστημα από 13 έως 29 Αυγούστου, όπως όριζε ο Φάκελος, αλλά την τρίτη ή τέταρτη εβδομάδα του Ιουλίου για να μπορέσει να διευκολυνθεί η συμμετοχή κορυφαίων ποδοσφαιριστών και να αναβαθμιστεί το ολυμπιακό τουρνουά, πολλαπλασιάζοντας τα έσοδα από τα τηλεοπτικά δικαιώματα. Γ. Νασμής, «Θέλουμε Ιούλιο τους αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 2.3.2000, σ. 84 - 85, «Πιέσεις από ΔΟΕ προς Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.3.2000, σ. 19.

⁹⁵¹Ν. Γ. Μάνου, «Διαγωνισμός για τηλεοπτική κάλυψη του 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.2.2000, σ. 34.

⁹⁵²Βλ. αναλυτικά, Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 66 - 67.

⁹⁵³Στη νέα κυβέρνηση υπουργός Πολιτισμού ορκίστηκε ο Θ. Πάγκαλος και υφυπουργός ο Γ. Φλωρίδης, με τον πρώτο να δηλώνει κατά την ανάληψη των καθηκόντων αναφορικά με την Ολυμπιάδα, ότι «τώρα είναι σε μια φάση που πρωτεύουν τα έργα». Γ. Συκκά, «Χιούμορ και υποσχέσεις στην παράδοση του ΥΠΠΟ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.4.2000, σ. 15, Ν. Γ. Μάνου, «Αλλαγή σκυτάλης για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.4.2000, σ. 64.

Συνεπώς η νέα κυβερνητική θητεία (2000 – 2004) είχε τα χαρακτηριστικά μιας «ολυμπιακής τετραετίας»⁹⁵⁴.

Εν τω μεταξύ αντιπροσωπεία της Οργανωτικής Επιτροπής παρουσίασε στις 19 Απριλίου την πρόοδο των εργασιών σε βασικούς τομείς της προετοιμασίας των Αγώνων, στην 22^η Σύνοδο της Ένωσης Διεθνών Ομοσπονδιών Θερινών Αθλημάτων (ASOIF) που λάμβανε χώρα στη Λωζάνη⁹⁵⁵. Στις 20 Απριλίου τα μέλη της ελληνικής αντιπροσωπείας θα ακούσουν τον πρόεδρο της ΔΟΕ Samaranch, να κάνει λόγο για τη χειρότερη οργανωτική κρίση, που αντιμετώπιζε διοργανώτρια πόλη στα 20 χρόνια της προεδρίας του. Ο ίδιος συμπλήρωνε:

«Είπα στους Έλληνες ότι η οργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων εμπεριέχει τρεις φάσεις. Την ‘πράσινη’ όταν όλα προχωρούν ομαλά, την ‘κίτρινη’ όταν υπάρχουν πολλά προβλήματα, και την ‘κόκκινη’ όταν οι Αγώνες κινδυνεύουν. Τους είπα ότι βρίσκονται στο τέλος της κίτρινης φάσης»⁹⁵⁶.

Ερμηνείες για τα ελατήρια της κίνησης Samaranch, δείχνουν ότι μόνο τυχαία δεν ήταν η επιλογή του χρόνου, τον οποίο επέλεξε για να διατυπώσει το διάβημά του⁹⁵⁷. Σε δήλωσή του την 20^η Απριλίου, αναφορικά με τη χρονική στιγμή που επέλεξε να ασκήσει δημόσια την κριτική του, ανέφερε ρητά:

⁹⁵⁴Α. Καρκαγιάννης, «Κυβέρνηση μιας θηριώδους Ολυμπιάδας και αλίμονό μας...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.4.2000, σ. 18.

⁹⁵⁵Μ. Μαυρομαμάτης, «Θα ενημερώσουν», Εφ. *Τα Νέα*, 19.4.2000, σ. 71, «Συνάντηση Πάγκαλου-Θωμόπουλου», Εφ. *Το Βήμα*, 20.4.2000, σ. 52.

⁹⁵⁶Ι. Τζούστας, «Γιατί ο κ. Σάμαρανκ έδειξε κίτρινη κάρτα (της ντροπής)», Εφ. *Το Βήμα*, 21.4.2000, σ. 3. Η -εν είδει απειλής- δήλωση του προέδρου της ΔΟΕ μεταφραζόταν σε ενδεχόμενη απόσυρση των Αγώνων από την Αθήνα. Από τη σωρεία των δημοσιευμάτων του Τύπου για αυτή την δημόσια δήλωση που έκρουε τον κώδωνα του κινδύνου στους Έλληνες διοργανωτές, βλ. ενδεικτικά τα άρθρα, Μ. Μαυρομαμάτης, «Έχετε μείνει σε όλα πίσω», Εφ. *Τα Νέα*, 21.4.2000, σ. 74 - 75, Ν. Ανανιάδης, «Ετοιμος να ανάψει το ‘κόκκινο φως’ για το 2004», Εφ. *Η Αυγή*, 21.4.2000, σ.4, Κ. Κέκης, «‘Κίτρινη κάρτα’ από Σάμαρανκ για Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.4.2000, σ. 3, «Σκληραίνει ο πόλεμος συμφερόντων», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 21.4.2000, σ. 18.

⁹⁵⁷Ο ίδιος ο πρόεδρος της ΔΟΕ γράφει ότι στη διάρκεια μιας από τις επισκέψεις του στην Ελλάδα είδε «ότι τα πράγματα εξακολουθούσαν να βρίσκονται σε τέλμα και τότε αποφάσισα να στείλω ένα μήνυμα, το οποίο φανέρωνε την ανησυχία της Ολυμπιακής οικογένειας για τη διοργάνωση της Αθήνας». Βλ. Σάμαρανκ, *21 χρόνια στην Προεδρία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*, ό.π., σ. 42. Σημειώνεται ότι ο Samaranch είχε γνωστοποιήσει τις ανησυχίες του στην ελληνική κυβέρνηση ήδη από τον Δεκέμβριο του 1999, βλ. το άρθρο του Δ. Καπράνου, «Πρώτη προτεραιότητα για την κυβέρνηση οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.4.2000, σ. 11.

«Είχα κάνει τις ίδιες επισημάνσεις ιδιωτικά στους Έλληνες οργανωτές λίγους μήνες πριν, αλλά περίμενα να τις δημοσιοποιήσω μετά το τέλος των ελληνικών εκλογών»⁹⁵⁸.

Η ελληνική κυβέρνηση φαίνεται ότι είχε ζητήσει από τους ιθύνοντες της ΔΟΕ, να μην υπάρξουν δηλώσεις προεκλογικά για το επίπεδο προετοιμασίας των Αγώνων του 2004. Πράγματι η ΔΟΕ είχε επιφυλαχθεί να διατυπώσει τις επικριτικές παρατηρήσεις της, μεταθέτοντας τη δημόσια διατύπωσή τους σε μετεκλογικό χρόνο. Ο πυρήνας των ανησυχιών της σχετικά με την προετοιμασία των Αγώνων αφορούσε, όχι τόσο την πορεία εκτέλεσης των έργων, αλλά το ότι δεν είχε γίνει επαρκώς αντιληπτό, πόσο σημαντικό ήταν το οργανωτικό τους σκέλος. Ένα άλλο επίσης ζήτημα που απασχολούσε τη ΔΟΕ, ήταν η απουσία «κεντρικής ιδέας» για τους Αγώνες του 2004⁹⁵⁹. Κύριο άρθρο της *Καθημερινής* εξάλλου υποστήριζε ότι δεν ήταν άσχετη η δήλωση του Samaranch με το οικονομικό ενδιαφέρον για τους Αγώνες ξένων και εγχώριων επιχειρηματικών παραγόντων, ιδίως για τις επικοινωνιακές και τηλεοπτικές τους συμβάσεις και με δεδομένη την επίσπευση των σχετικών διαδικασιών⁹⁶⁰.

Ο Στρατής Στρατήγης σε μία αποκαλυπτική για τις ευθύνες των καθυστερήσεων στην οργάνωση των Αγώνων επιστολή του στην *Καθημερινή*, στην οποία αιτιολογεί για ποιους λόγους ο Μπακούρης επιχειρείτο να εμφανιστεί ως εξιλαστήριο θύμα, υποστήριζε ότι έπρεπε να παρέμβει ο Σημίτης, ώστε να ξεπεραστούν τα οργανωτικά εμπόδια⁹⁶¹. Η κριτική για την απώλεια χρόνου στην προετοιμασία ήταν επόμενο να συνδέεται απόλυτα

⁹⁵⁸Ι. Τζούστας, «Γιατί ο κ. Σάμαρανκ έδειξε κίτρινη κάρτα (της ντροπής)», Εφ. *Το Βήμα*, 21.4.2000, σ. 3. Οφείλει να αναφερθεί ότι ο Σημίτης ήταν ενήμερος από τον Ιανουάριο του 2000 για τα εκκρεμή θέματα της ολυμπιακής προετοιμασίας, όπως μαρτυρά η δημοσίευση επιστολής που του απέστειλε η υπουργός Πολιτισμού Ελισάβετ Παπαζώη. Σ. Χαϊκάλης, «Τι αποκαλύπτει η επιστολή Παπαζώη», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 28.4.2000, σ. 26 - 28.

⁹⁵⁹Α. Δημητρίου, «Το άγνωστο παρασκήνιο του 2004», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 28.4.2000, σ. 26 -27.

⁹⁶⁰«Βαριά υποχρέωση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.4.2000, σ. 12. Ο πρώην υπουργός Δημοσίων Έργων Ευάγγελος Κουλουμπής σε συνέντευξή του στην *Αυγή* δήλωνε: «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι κάποιοι μεθοδεύουν τέτοιες λύσεις: απευθείας αναθέσεις, υπερτιμολογήσεις κ.λπ. Τα ολυμπιακά έργα είναι η μεγάλη πίτα των εκατοντάδων δισ. ..αν όχι τρις, και κάποιοι τα περιμένουν με αγωνία». Ε. Κουλουμπής, Συνέντευξη στον Λ. Τσουκνίδα, «Οι καθυστερήσεις συνηγορούν για σκανδαλώδεις αναθέσεις», Εφ. *Η Αυγή*, 23.4.2000, σ. 8 - 9.

⁹⁶¹Στην επιστολή του σημειώνει μεταξύ άλλων: «πιστεύω ότι έχει φθάσει πια η ώρα του πρωθυπουργού. Ο κ. Σημίτης τα δύο προηγούμενα χρόνια είχε άλλες πιο σημαντικές προτεραιότητες και δεν μπόρεσε ή δεν θέλησε να ρίξει το βάρος του στην ανάπτυξη της οργανωτικής προσπάθειας για τους Ολυμπιακούς Αγώνες». Σ. Στρατήγης, «Να αναλάβει τις ευθύνες του ο πρωθυπουργός», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.4.2000, σ. 3.

με τις επιλογές του πρωθυπουργού⁹⁶². Στη διάρκεια της ομιλίας του στις 22 Απριλίου, στο πλαίσιο των προγραμματικών δηλώσεων της κυβέρνησής του, ο Σημίτης δηλώνει:

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 είναι μια πρόκληση στην οποία θα ανταποκριθούμε με επιτυχία, αναδεικνύοντάς την σε ένα ακόμα σημείο ακμής της πορείας της Ελλάδας, που προσπαθεί και πετυχαίνει. Από σήμερα οι Ολυμπιακοί Αγώνες θα αποτελούν πρώτη προτεραιότητα μας, και είμαι βέβαιος ότι θα διοργανώσουμε μια άρτια Ολυμπιάδα»⁹⁶³.

Παρότι αναγνώριζε τους Ολυμπιακούς ως πρώτη κυβερνητική προτεραιότητα της δεύτερης πρωθυπουργικής του θητείας, ο Σημίτης αρνούνταν να τους αναγάγει σε «εθνικό στόχο» της τετραετίας, σε κεντρικό θέμα των πολιτικών αναφορών⁹⁶⁴. Ύστερα από έναν πυκνό γύρο επαφών⁹⁶⁵, στις 9 Μαΐου 2000 ο Σημίτης τοποθετεί τη Γιάννα Αγγελοπούλου στη θέση της προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής⁹⁶⁶. Γνώστης των θεμάτων ολυμπιακής προετοιμασίας, ο δημοσιογράφος Κώστας Κέκης, σχολιάζει: «χρειάστηκαν δύο χρόνια και κάτι μήνες για να φθάσει ο πρωθυπουργός εκεί απ' όπου θα μπορούσε να είχε ξεκινήσει»⁹⁶⁷.

⁹⁶²Βλ. σχετικά, Καρζής, *ό.π.*, σ. 234. Στο εσωτερικό της κυβέρνησης, η κριτική αφορούσε στην επιλογή Μπακούρη ενώ επανερχόταν στο προσκήνιο η άποψη ότι δεν έπρεπε να είχαν αποκλεισθεί τα μέλη της επιτροπής διεκδίκησης από την οργανωτική προετοιμασία. «Ο κ. Σημίτης αίρων τα αμαρτίες του 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.4.2000, σ. 1. Η τελευταία άποψη ανήκε στον υπουργό ΠΕΧΩΔΕ Κ. Λαλιώτη. Επίσης ο Καραμανλής διατύπωσε την πρόταση να τεθεί επικεφαλής της προσπάθειας ο Αβραμόπουλος ή η Αγγελοπούλου. Βλ. την αρθρογραφία της *Απογευματινής*: «'Σπριντάρουν' τώρα για τους Ολυμπιακούς», 4.5.2000, σ. 10, Κ. Καραμανλής Συνέντευξη στους Γ. Κοντογιάννη, Γ. Σαραντάκο, «Αβραμόπουλος ή Αγγελοπούλου επικεφαλής για την Ολυμπιάδα», 7.5.2000, σ. 10 – 11 και «'Σπριντ' να μη χάσουμε τη μάχη της Ολυμπιάδας», 5.5.2000, σ. 7.

⁹⁶³Σημίτης, *Στόχοι – Στρατηγική – Προοπτικές*, *ό.π.*, σ. 49.

⁹⁶⁴Αποσαφηνίζει ο ίδιος ο Σημίτης σχετικά: «'εθνικός στόχος' ήταν ο εκσυγχρονισμός, η σύγκλιση. Το σχέδιο σύγκλισης περιείχε και το σχέδιο των Ολυμπιακών Αγώνων, αλλά δεν περιοριζόταν σ' αυτό». Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 442. Ο Βενιζέλος σε ομιλία του συνδέοντας τους Αγώνες με το εκσυγχρονιστικό εγχείρημα υποστήριζε ότι, «Η Ολυμπιακή Προετοιμασία είναι ουσιαστικά για την Ελλάδα ένα συνολικό και φιλόδοξο σχέδιο πραγματικού εκσυγχρονισμού της χώρας». Βλ. Ε. Βενιζέλος, «Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα 2001-2004 και η αναζήτηση ενός Πολιτισμού των Πολιτισμών», στο *Λεύκωμα της 42^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 24.7-8.8.2002, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2002, σ. 60.

⁹⁶⁵Βλ. Γ. Σ. Μπουρδάρης, «2004: Προτείνουν και αδημονούν», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.5.2000, σ. 4, «Πλήρης αποσυντονισμός», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.5.2000, σ. 12, Μ. Μαυρομμάτης, «Μυστική συνάντηση», Εφ. *Τα Νέα*, 27.4.2000, σ. 78.

⁹⁶⁶Κ. Π. Παπαδιόχος, «'Γιάννα 2004' με πρωθυπουργική κάλυψη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.5.2000, σ. 3.

⁹⁶⁷Κ. Κέκης, «Μην κάνεις τώρα αυτό που μπορείς να κάνεις σε... δύο χρόνια», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.5.2000, σ. 3.

Ο πρωθυπουργός έχοντας δεχθεί οξεία κριτική για τους μέχρι τότε χειρισμούς στην υπόθεση⁹⁶⁸, αποφάσισε εκτός από την τοποθέτηση της Αγγελουπούλου, να αναλάβει προσωπικά ο ίδιος την προεδρία της Διυπουργικής Επιτροπής για τους Αγώνες, η οποία μετονομάστηκε σε Επιτροπή Συντονισμού της Ολυμπιακής Προετοιμασίας (ΔΕΣΟΠ)⁹⁶⁹. Η αναβάθμιση της Οργανωτικής Επιτροπής συνοδεύθηκε από τη συγκρότηση μιας νέας δομής στη λήψη των αποφάσεων. Όπως τόνιζε ο νέος υπουργός Πολιτισμού Θεόδωρος Πάγκαλος, η «Αθήνα 2004» αποκτούσε πλήρη αυτοτέλεια ως διοργανώτρια των Αγώνων, ενώ όσον αφορά την αντιμετώπιση του συνόλου των θεμάτων της προετοιμασίας, πλέον καθίστατο εφικτός και αποτελεσματικός ο κυβερνητικός συντονισμός⁹⁷⁰. Ο υπουργός Πολιτισμού στη συνεδρίαση της 14^{ης} Μαΐου 2000 της Εθνικής Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων 2004, θα δηλώσει για το εγχείρημα διοργάνωσής τους: «η προετοιμασία είναι σαν μία ONE για υποδομή και ποιότητα ζωής»⁹⁷¹.

Στην ίδια συνεδρίαση της Εθνικής Επιτροπής για τους Αγώνες για πρώτη φορά επισήμως η κυβέρνηση, διά του υφυπουργού Οικονομίας Χρήστου Πάχτα, παραδέχθηκε ότι το συνολικό κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας θα ανερχόταν σε 1,5 τρισ. δραχμές, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται ο προϋπολογισμός, ύψους 630 δισ. δραχμών, της «Αθήνα 2004»⁹⁷².

⁹⁶⁸Βλ. χαρακτηριστικά το άρθρο του Κ. Ι. Αγγελόπουλος, «'Ισχύς', προβλήματα και φαντασιώσεις...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2000, σ. 16.

⁹⁶⁹Στην ΔΕΣΟΠ υπό την προεδρία του πρωθυπουργού μετείχαν οι υπουργοί Εξωτερικών, Οικονομίας και Οικονομικών, Ανάπτυξης, ΠΕΧΩΔΕ, Πολιτισμού, Μεταφορών και Επικοινωνιών καθώς και οι υφυπουργοί Αθλητισμού και Τύπου. Στην επιτροπή μετείχαν αυτοδίκαια η πρόεδρος και ο διευθύνων σύμβουλος της «Αθήνα 2004». Επίσης συστάθηκαν η Ομάδα Διοίκησης Έργου (ΟΔΕ) αντικείμενο της οποίας ήταν ο άμεσος και έλεγχος της πορείας υλοποίησης όλων των έργων και δραστηριοτήτων που σχετίζονταν με την προετοιμασία και διεξαγωγή των Αγώνων. Ο Σημίτης ήλπιζε με την Επιτροπή αυτή να συντονιστεί με τον καλύτερο δυνατό τρόπο ο δημόσιος τομέας στον οποίο, διαμορφωθείς της καταστάσεως, ανήκε το 70% της ευθύνης του όλου εγχειρήματος. Βλ. τα άρθρα, Π. Τσιούτσιας, «Κίνηση ματ με ... βασίλισσα τη Γιάννα», Εφ. *Έθνος*, 14.5.2000, σ. 30, Β. Κανελλόπουλος, «'Σπριντ' για το 2004 με πρόεδρο τη Γιάννα», Εφ. *Απογευματινή*, 11.5.2000, σ. 11.

⁹⁷⁰Γ. Λακόπουλος, «Συναίνεση για την ανάθεση της προεδρίας της 'Αθήνας 2004' στην κυρία Αγγελουπούλου», Εφ. *Το Βήμα*, 11.5.2000, σ. 8.

⁹⁷¹Δ. Δοντάς, «Κάτι σαν την ONE», Εφ. *Τα Νέα*, 19.5.2000, σ. 79, «Πάγκαλος: Νέα ONE οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 19.5.2000, σ. 8. Στο κλίμα των εβδομάδων μετά την δημόσια προειδοποίηση του Samaranch, όπου η υπόθεση των Αγώνων του 2004 αναγορευόταν σε «εθνική», ο Παντελής Μπουκάλας σημειώνει: «Όχι, 'εθνικό όραμα' δεν υπήρξε ποτέ η Ολυμπιάδα. Ένα μεγαλομανιακό εγχείρημα είναι, που συνοψίζει όλες τις φαντασιώσεις και τις ιδεοληψίες μας, το δε κόστος του δεν μετριέται μόνο σε δραχμές ή σε δολάρια». Π. Μπουκάλας, «Ολυμπιάδα: κάθε κύκλος και μύθος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2000, σ. 52.

⁹⁷²Μ. Δράκος, «Ομολογία: 1,5 τρισ. για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 19.5.2000, σ. 51, βλ. επίσης το άρθρο, «Δυσβάσταχτο το κόστος της 'νέας ONE'», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 19.5.2000, σ. 25. Μια

Το εγχείρημα φιλοξενίας της μεγαλύτερης αθλητικής διοργάνωσης του πλανήτη ήταν μία πολύπτυχη υπόθεση με αυξημένες απαιτήσεις. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αυτής της διαπίστωσης ήταν το ζήτημα της ασφάλειας, για το οποίο τον Ιούνιο του 2000 το υπουργείο Δημοσίας Τάξης προετοίμαζε επιχειρησιακό σχέδιο⁹⁷³. Την ίδια ώρα το αμερικανικό περιοδικό *Time* ταύτιζε την ασφάλειά τους με το ζήτημα της τρομοκρατίας στην Ελλάδα. Η μόνιμη επωδός των αιτιάσεων της αμερικανικής πλευράς ήταν ότι επί 25 χρόνια δεν είχε γίνει εφικτό, να συλληφθεί κανείς τρομοκράτης της οργάνωσης «17N». Η τεχνογνωσία στα θέματα ασφαλείας, (εκπαίδευση και κατάρτιση προσωπικού, προμήθεια και εγκατάσταση συστημάτων), ανήκε σε εταιρείες χωρών όπως οι ΗΠΑ, η Βρετανία και το Ισραήλ, που είχαν εκφράσει ενδιαφέρον να αναλάβουν την εκπόνηση του προγράμματος ασφαλείας των Αγώνων του 2004⁹⁷⁴. Τα γεγονότα θα επιταχυνθούν στις 8 Ιουνίου 2000, όταν η οργάνωση «17N» δολοφονεί τον στρατιωτικό ακόλουθο της βρετανικής Πρεσβείας στην Αθήνα, Stephen Saunders. Από την πρώτη στιγμή η αμερικανική πλευρά θεώρησε τη δολοφονία, επιβεβαίωση της ύπαρξης προβλήματος τρομοκρατίας στη χώρα⁹⁷⁵. Τα ξένα μέσα μαζικής ενημέρωσης με εκτενή δημοσιεύματά τους αναφέρονταν στις συνέπειες για τη διοργάνωση του 2004⁹⁷⁶.

Στη συγκυρία του καλοκαιριού του 2000 η κυβέρνηση έχοντας εξασφαλίσει την ένταξη στην ONE, είχε απέναντί της νέα σύνθετα ζητήματα. Η επιτυχής προετοιμασία των Αγώνων του 2004 και η πάταξη της τρομοκρατίας ήταν δύο εξ αυτών. Τα ζητήματα

οικεία παρατήρηση ότι οι υπολογισμοί χρηματοδότησης της διοργάνωσης όφειλαν να συμπεριλάβουν και στοιχεία, όπως τη δημοσιονομική πραγματικότητα της χώρας την περίοδο που έπονταν της ένταξης στην ONE πλαισίωσε η εξής: ότι το οικονομικό μέγεθος που ανακοινώθηκε από τον υφυπουργό Οικονομίας ήταν πρόχειρη εκτίμηση αφού θεωρείτο σίγουρο ότι επρόκειτο να μεταβληθεί ανοδικά στην πορεία. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «Τα... Ολυμπιακά αδιέξοδα των επόμενων προϋπολογισμών!», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2000, σ. 79.

⁹⁷³ Δ. Μητρόπουλος, «Το επιχειρησιακό σχέδιο ασφαλείας για το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 24.5.2000, σ. 8.

⁹⁷⁴ Δ. Καπράνος, «ΗΠΑ και Ισραήλ πωλούν προστασία για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2000, σ.12, «Η ασφάλεια των Ολυμπιακών και πάλι στο...προσκήνιο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.6.2000, σ. 5. Για τις υψηλές απαιτήσεις των υπηρεσιών ασφαλείας εν όψει των Αγώνων του 2004, βλ. και Τ. Ρ. Dokos, «Greece in a Changing Strategic Setting», in Τ. Α. Couloumbis, Τ. Kariotis, F. Bellou (ed.), *Greece in the Twentieth Century*, London, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), 2003, σ. 62.

⁹⁷⁵ Α. Έλλις, «Ουάσιγκτον: Δυστυχώς επιβεβαιωθήκαμε», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.6.2000, σ. 3. Η 17N δήλωνε ότι η δολοφονία έγινε ως αντίποινα για τον σημαίνοντα ρόλο της Βρετανίας στον πόλεμο στο Κόσοβο. Βλ. Clogg, *ό.π.*, σ. 267.

⁹⁷⁶ Βλ. Δ. Μητρόπουλος, «Και νέα 'γκρίζα' χτυπήματα κατά της Ελλάδας από αμερικανικά ΜΜΕ», Εφ. *Το Βήμα*, 14.6.2000, σ. 9, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, το πρώτο θύμα στα ξένα πρακτορεία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.6.2000, σ. 4. Το ζήτημα της τρομοκρατίας στην Ελλάδα συντηρείται για αρκετό καιρό από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης σε συνάρτηση με το 2004. Βλ. ενδεικτικά, «'Ρουκέτες' της 'Wall Street Journal' κατά των Ολυμπιακών του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 5.7.2000, σ. 7.

ωστόσο αυτά απαιτούσαν μια διαφορετικού τύπου διαχείριση και πολιτική συμπεριφορά. Το «άλλοθι της μονοδρομικής πολιτικής», που προβαλόταν την περίοδο των δύο χρόνων της παράλληλης προσπάθειας για την ένταξη στην ΟΝΕ, είχε εκλείψει⁹⁷⁷, και αυτό το πίστευε και η ΔΟΕ, αν κρίνει κανείς από τη δήλωση Rogge, ο οποίος στα τέλη Αυγούστου επισκεπτόμενος την Αθήνα δήλωσε ότι, «δεν πρέπει πλέον η Ελλάδα να επικαλείται την ΟΝΕ και την πρόσφατη εισοδό της, γιατί η χώρα σας είναι μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης από χρόνια»⁹⁷⁸.

Οι αλλαγές που έγιναν σε μετεκλογικό χρόνο με αφετηρία τη δημοσιοποίηση των ανησυχιών του προέδρου της ΔΟΕ για το επίπεδο της διοικητικής και οργανωτικής προετοιμασίας των Αγώνων του 2004, κατέληξαν -αφού προηγουμένως είχε απομακρυνθεί από τη θέση της διευθύνοντος συμβούλου ο Κώστας Μπακούρης και παραιτηθεί η Νίκη Τζαβέλλα από τη θέση της αντιπροέδρου⁹⁷⁹-, στην επαναρρύθμιση της σύνθεσης και των αρμοδιοτήτων των διοικητικών οργάνων της «Αθήνα 2004» με τον ορισμό ευρείας και τακτικής σύνθεσης του διοικητικού της συμβουλίου. Η τακτική σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου απαρτιζόταν από τη Γιάννα Αγγελοπούλου, τον Πέτρο Συναδινό ως διευθύνοντα σύμβουλο και μέλη τους Σπύρο Καπράλο, Μάρτων Σίμιτσεκ και Κώστα Λιάσκα⁹⁸⁰. Η κυβέρνηση Σημίτη διευθετώντας τα βασικά σημεία

⁹⁷⁷Α. Καρακούσης, «Οι ταυτότητες και τα νέα ιδεολογικά μέτωπα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.6.2000, σ. 4. Σε δημοσίευμα της πορτογαλικής *Publico* με αφορμή την ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ φαίνονταν ότι η εισοδος της χώρας στην ζώνη του ευρώ είχε σκιαστεί από το τρομοκρατικό κτύπημα των αρχών του Ιουνίου. Οι μεγάλες χώρες της Δύσης, ανέμεναν απτά αποτελέσματα από τις ελληνικές αρχές κατά της τρομοκρατίας μέχρι το 2004 αλλιώς άφηναν να εννοηθεί ότι σε διαφορετική περίπτωση θα υπήρχε πρόβλημα. Βλ. Γ. Σ. Μπουρδάρης, «Ενορχηστρωμένες πιέσεις για την ασφάλεια στην Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.6.2000, σ. 8.

⁹⁷⁸Μ. Μαυρομμάτης, «Τα όνειρα κρατούν λίγο», Εφ. *Τα Νέα*, 28.8.2000, σ. 64.

⁹⁷⁹Η παραίτηση της Τζαβέλλα οφειλόταν σε οικογενειακούς λόγους. Ωστόσο η αποχώρησή της από την Επιτροπή συνοδεύθηκε από ορισμένες δημόσιες δηλώσεις της για τη λειτουργία της. Συγκεκριμένα την χαρακτήρισε «απούσα και χωρίς διοίκηση» ενώ δεν δίστασε να αναφερθεί στις δυσκολίες που είχε η συνεργασία της με τον Μπακούρη. Μια ακόμη παρατήρησή της που αφορά την σχέση των πολιτικών με τους Αγώνες, χρειάζεται να αναφερθεί: «οι πολιτικοί μας, είναι αποσπασματικά ενημερωμένοι για την Ολυμπιάδα, δεν αντιλαμβάνονται το συνολικό μέγεθος του εγχειρήματος, αλλά ούτε και τις συνέπειες του». Μ. Μαυρομμάτης, Μπάμπης Κουβαράκης, «Αδύνατη η συνεργασία με τον Μπακούρη», Εφ. *Τα Νέα*, 24.5.2000, σ. 87, Μ. Κουβαράκης, «'Απούσα και χωρίς διοίκηση η Οργανωτική Επιτροπή'», Εφ. *Τα Νέα*, 25.5.2000, σ. 86, Θ. Οικονομόπουλος, «Ανεμοδείκτης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.6.2000, σ. 17.

⁹⁸⁰Στην ευρεία 17 μελή σύνθεση του διοικητικού συμβουλίου μετείχαν, εκτός από τα πέντε μέλη της τακτικής, οι Λ. Νικολάου ως αντιπρόεδρος και οι Δ. Αβραμόπουλος, Ν. Φιλάρετος, Ι. Παπαδογιαννάκης, Ι. Σγουρός, Δ. Διαθεσόπουλος, Π. Τζαννίκος, Ι. Μάνος, Ι. Πυργιώτης, Κ. Γεωργιάδης, Χ. Πολυζωγόπουλος και Δ. Γκλαβάς. Ο ορισμός των μελών του διοικητικού συμβουλίου έγινε με απόφαση του πρωθυπουργού (Υ 290-3/7/2000). Λίγες ημέρες νωρίτερα είχε τεθεί σε ισχύ ο ν.2833/2000, «Θέματα Προετοιμασίας των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 και άλλες διατάξεις». Με το ειδικό αυτό νομοθέτημα επήλθαν αλλαγές και τροποποιήσεις σε προηγούμενα νομοθετήματα που είχαν σχέση με τη διοργάνωση. Γιαννακούρου, Τροβά,

των εκκρεμοτήτων, που είχε ζητήσει η ΔΟΕ να επιλυθούν, εμφανιζόταν πλέον αποφασισμένη να στηρίζει την Επιτροπή στο έργο της. Ο Σημίτης κατέστησε ξεκάθαρο στα μέλη της ΔΕΣΟΠ, ότι η προετοιμασία θα έπρεπε στο εξής να αντιμετωπίζεται ως «κατάσταση εκτάκτου ανάγκης για τη χώρα»⁹⁸¹. Τρεις μήνες μετά από την αυστηρή προειδοποίηση για την πρόοδο της προετοιμασίας της ελληνικής διοργάνωσης, ο Samaranch στις 20 Ιουλίου -ύστερα από την συνάντηση που είχε στην Λωζάνη με την Αγγελουπούλου, τον Φλωρίδη και μέλη της «Αθήνα 2004»-, παρείχε την προσωπική του στήριξη στην πρόεδρό της: «Με την κυρία Αγγελουπούλου και την ομάδα της είμαστε πεπεισμένοι ότι οι Αγώνες θα έχουν μεγάλη επιτυχία»⁹⁸².

Η εγκάρδια συνάντηση, σύμφωνα με την *Καθημερινή*, του Samaranch με την Αγγελουπούλου μπορεί να τερμάτισε την εκτεταμένη φημολογία, ότι η ΔΟΕ επρόκειτο να αφαιρέσει από την Αθήνα τη διοργάνωση των Αγώνων του 2004, ο διθυραμβικός όμως τρόπος με τον οποίο την υποδέχθηκε, προκάλεσε ορισμένα ερωτήματα σε σχέση με τη μεταστροφή των απόψεων του κραταιού άνδρα του διεθνούς αθλητισμού μέσα σε μικρό μόλις διάστημα. Φαίνεται ότι οι δηλώσεις τον Απρίλιο του 2000 απέβλεπαν, εκτός των άλλων, στο να επαναφέρουν στην ολυμπιακή υπόθεση την Αγγελουπούλου. Η ισχυρή αυτή στήριξη, σε συνδυασμό με αυτήν του Σημίτη, επιβεβαιωνόταν σε μια σειρά ζητημάτων που ανέκυπταν, έτσι ώστε στα μέσα του καλοκαιριού να λέγεται, ότι «η 'μονοκρατορία' της στη διοργάνωση του 2004 εδραιώνεται»⁹⁸³. Η εξομάλυνση των

ό.π., σ. 160 - 162, 348 - 349. Το *Βήμα* παρουσιάζοντας το νομοσχέδιο προέβαινε στον απαραίτητο σχολιασμό. Σημείωνε συγκεκριμένα ότι στα επτά άρθρα του νομοσχεδίου καθορίζονταν οι υπερεξουσίες της τακτικής σύνθεσης του διοικητικού συμβουλίου, οι αρμοδιότητες της προέδρου, ενώ θεσπίζονταν και φορολογικές απαλλαγές για τις χορηγίες αλλά και για τις δραστηριότητες της εταιρείας. Βλ. αναλυτικά, Π. Λάμπιας, «Το νομοσχέδιο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 25.5.2000, σ. 8 - 9.

⁹⁸¹Βλ. Μ. Μαυρομάτης, «Το τρένο στις ράγες», Εφ. *Τα Νέα*, 26.5.2000, σ. 84, Ν. Γ. Μάνου, «Το '2004' στην...εντατική», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.7.2000, σ. 5, Κ. Π. Παπαδιόχος, «Σκιές στις σχέσεις Σημίτη-Γ. Αγγελουπούλου», Εφ. *Η Καθημερινή*, 16.6.2000, σ. 7.

⁹⁸²Με την ασυνήθιστη για πρόεδρο της ΔΟΕ δήλωση στήριξης της προετοιμασίας των Αγώνων της Αθήνας σε συνδυασμό με ανάλογη του J. Rogge στην οποία διαβεβαίωνε ότι ουδέποτε τα αρμόδια όργανα της ΔΟΕ συζήτησαν το ενδεχόμενο αλλαγής της έδρας των Αγώνων του 2004, διαψεύδονταν με τον πιο επίσημο τρόπο εικασίες και προβλέψεις περί μεταφοράς τους σε άλλη πόλη. Βλ. Ν. Γ. Μάνου, «Ο κ. Σάμαρανκ δεν σκέφτηκε ποτέ να μας πάρει τους Αγώνες...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.7.2000, σ. 5. Σε κάθε περίπτωση μετά από αυτό το ταξίδι η προετοιμασία των Αγώνων του 2004 έμοιαζε να ξεκινά από νέα αφετηρία. Ν. Γαβαλάς, «Νέα αφετηρία για το 2004...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.7.2000, σ. 18.

⁹⁸³Γ. Λοβέρδος, «Η κυρία Γιάννα... κέρδισε τον κ. Σάμαρανκ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.7.2000, σ. 6. Η τοποθέτηση της Αγγελουπούλου στην θέση της προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής και οι αυξημένες αρμοδιότητες που της επιφύλαξε ο πρωθυπουργός, ανταποκρινόμενος επιπλέον θετικά σε αιτήματά της, όπως π.χ. ο τρόπος στελέχωσης του νέου οργανωτικού σχήματος, αντιμετωπίστηκαν με καχυποψία από κάποιους από τους εμπλεκόμενους υπουργούς στην υπόθεση των Αγώνων του 2004. Βλ. τα άρθρα στην

σχέσεων της ΔΟΕ με τους διοργανωτές του 2004 -με πυρήνα τις άριστες σχέσεις που διατηρούσε ο πρόεδρος της με την πρόεδρο της «Αθήνα 2004»-, επικαιροποιήθηκε με μια νεότερη δήλωση του Samaranch⁹⁸⁴, στη διάρκεια επίσκεψής του στα τέλη Ιουλίου στην Αθήνα για την ίδρυση του Διεθνούς Κέντρου Ολυμπιακής Εκεχειρίας⁹⁸⁵.

Το επόμενο διάστημα, πριν και κατά τη διάρκεια των Ολυμπιακών Αγώνων του Σίδνεϊ, αναλώθηκε σε έναν αγώνα διελκυστίνδας, μεταξύ της κυβέρνησης και της «Αθήνα 2004», για το δεσμευτικό πλαίσιο εντός του οποίου θα κινείτο η κρατική διοίκηση στην υπόθεση των Αγώνων του 2004. Το αίτημα της Αγγελουπούλου στον πρωθυπουργό να υπογράψει η «Αθήνα 2004» μνημόνιο συνεργασίας (memo of understanding) ξεχωριστά με κάθε εμπλεκόμενο στη διοργάνωση υπουργείο, προκάλεσε την αντίδραση και δυσφορία ορισμένων εκ των καθ' ύλην αρμόδιων υπουργών που δεν έδειχναν διατεθειμένοι να εκχωρήσουν μέρος των αρμοδιοτήτων τους στην ηγεσία της Οργανωτικής Επιτροπής⁹⁸⁶. Το μέτωπο μεταξύ της κυβέρνησης και της «Αθήνα 2004» έλαβε εκρηκτικές διαστάσεις, όταν ο υπουργός Πολιτισμού Θ. Πάγκαλος ματαίωσε την τελευταία κυριολεκτικά στιγμή το ταξίδι του στο Σίδνεϊ, όπου και θα εκπροσωπούσε την ελληνική κυβέρνηση. Το γεγονός αξιολογήθηκε ως έμπρακτη αποδοκιμασία του τρόπου

Καθημερινή της Ν. Γ. Μάνου: «Στα... μέτρα της Γιάννας», 16.5.2000, σ. 5, «2004: νέο σκηνικό με μια 'σταρ'», 18.5.2000, σ. 5, «Η 'κυρία 2004' τα θέλει όλα ή τίποτα...», 7.6.2000, σ. 5, όπως επίσης και του Κ. Π. Παπαδιόχου, «Παντοδύναμη η Γιάννα και η παρέα της», 25.6.2000, σ. 8 και Ν. Γαβαλά, «Κάτι τρέχει με το '2004'», 14.7.2000, σ. 18.

⁹⁸⁴Κ. Ζούλας, «Μεταστροφή διαθέσεων Σάμαρανκ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.7.2000, σ. 4.

⁹⁸⁵Κ. Ζούλας, «Μήνυμα ειρήνης από την Αθήνα», στο ίδιο. Για τη σύσταση του Διεθνούς Κέντρου Ολυμπιακής Εκεχειρίας, ο υπουργός Εξωτερικών Γ. Παπανδρέου δήλωνε στα *Νέα* ότι, «παρέχει στην Ελλάδα μια μοναδική ευκαιρία παρουσίας της χώρας στο διεθνές γίγνεσθαι». Βλ. Μ. Νταλιάνη, «16 ημέρες χωρίς πόλεμο», Εφ. *Τα Νέα*, 22 - 23.7.2000, σ. 16. Η ίδρυση του Κέντρου υπήρξε μια φιλόδοξη προσπάθεια της ΔΟΕ σε συνεργασία με την Ελλάδα για την προαγωγή της διεθνούς κατάπαυσης του πυρός κατά τη διάρκεια όλων των Ολυμπιακών Αγώνων στο μέλλον. Ως συμβολική έδρα του Κέντρου Ολυμπιακής Εκεχειρίας ορίστηκε η αρχαία Ολυμπία, ενώ στη Λωζάνη, έδρα της ΔΟΕ και του Διεθνούς Ιδρύματος Ολυμπιακής Εκεχειρίας, συστήθηκε γραφείο διασύνδεσης με το Κέντρο. Βλ. αναλυτικά, Γ. Παπανδρέου, «Ολυμπιακή Εκεχειρία και το Διεθνές Κέντρο Ολυμπιακής Εκεχειρίας», στο *Λεόκωμα της 41^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 22.6-2.7.2001, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2001, σ. 53 - 58.

⁹⁸⁶Βλ. τα δημοσιεύματα, Ι. Κ. Πρετεντέρης, «Ο πόλεμος Γιάννας - υπουργών», Εφ. *Το Βήμα*, 16.7.2000, σ. 8, Κ. Π. Παπαδιόχος, «Η εικονική πραγματικότητα του Αθήνα 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.8.2000, σ. 3. Τελικώς η Οργανωτική Επιτροπή υπέγραψε Μνημόνια Συναντίληψης και Συνεργασίας με τους αρμόδιους φορείς της δημόσιας διοίκησης όπως υπουργεία, δήμους και δημόσιους οργανισμούς. Τα Μνημόνια είχαν αντικείμενό τους την περιγραφή των τομέων συνεργασίας βάσει των αρμοδιοτήτων του κάθε φορέα, από τη μία πλευρά, και του Κατευθυντήριου Σχεδίου (Master Plan) της Οργανωτικής Επιτροπής από την άλλη στη βάση των συμβατικών υποχρεώσεων που είχαν αναληφθεί προς τη Διεθνή Ολυμπιακή και Παραολυμπιακή Επιτροπή. Από τον Αύγουστο του 2000 έως τον Μάρτιο του 2004 η Οργανωτική Επιτροπή συνυπέγραψε συνολικά 85 Μνημόνια και Συμβάσεις με τους παραπάνω φορείς. Βλ. *Επίσημη Αναφορά της 28^{ης} Ολυμπιάδας*, ό.π., σ. 275 - 276.

λειτουργίας της εταιρείας, ενώ στον Τύπο η αντίδραση του υπουργού χαρακτηριζόταν δικαιολογημένη, αλλά όχι ουσιώδης⁹⁸⁷.

Η ηγεσία της «Αθήνα 2004» αμφισβήτησε από το Σίδνεϊ τον τρόπο διαχείρισης του εγχειρήματος από τον πρωθυπουργό την τελευταία τριετία, σημειώνοντας δηκτικά, ότι «τα στελέχη της έχουν βαθιά επίγνωση της ευθύνης που απορρέει από τον ρόλο τους, και είναι καιρός να το πράξουν και άλλοι»⁹⁸⁸. Στο ζήτημα επίσης το οποίο ανέκλυψε με τις αμοιβές στελεχών της «Αθήνα 2004», η Αγγελούδου υπεραμύνθηκε των επιλογών της, όμως αυτό δε στάθηκε ικανό να ανακόψει τα δημοσιογραφικά σχόλια⁹⁸⁹. Ενδεικτικό του κλίματος που είχε διαμορφωθεί σε μερίδα του Τύπου για την πρόεδρο της «Αθήνα 2004», είναι ότι η *Καθημερινή* δημοσιεύοντας στην πρώτη σελίδα την είδηση της κατάκτησης του χάλκινου μεταλλίου στο Σίδνεϊ από την πρωταθλήτρια της άρσης βαρών Γιάννα Χατζηιωάννου, έχει τίτλο «Μία σεμνή Γιάννα, Ολυμπιονίκης»⁹⁹⁰.

Όπως ήταν επόμενο η ανακυκλούμενη εικόνα αντιθέσεων και συγκρούσεων σε επίπεδο κορυφής δεν πέρασε απαρατήρητη από τη ΔΟΕ. Τόσο Samaranch όσο και ο Rogge διατύπωσαν τις ανησυχίες τους⁹⁹¹, ενόσω το επίπεδο οργάνωσης και φιλοξενίας

⁹⁸⁷Βλ. «Το πρώτο ‘όχι’ της κυβέρνησης στα κατώματα της κ.Γιάννας», Εφ. *Το Βήμα*, 13.9.2000, σ. 1, «Ως Πόντιος Πιλάτος;», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.2000, σ. 12. Η αντιπαράθεση προκλήθηκε από την άρνηση του υπουργού να υπογράψει συμβάσεις που ζητούσε η Αγγελούδου για τους στενούς της συνεργάτες, εάν δεν υπήρχε αιτιολογημένη εισήγηση. Οι συμβάσεις αφορούσαν αμοιβές των συνεργατών της προέδρου της «Αθήνα 2004» που κρίνονταν υπέρογκες. Κ.Π. Παπαδιόχος, «Πρώτο μήνυμα της κυβέρνησης προς τον ‘2004’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.2000, σ. 5, Ν. Γ. Μάνου, «Ίλιγγο προκαλούν οι μισθοί 10 εκατ. στον ‘Αθήνα 2004’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.9.2000, σ. 5. Εκτός από το ζήτημα των αμοιβών η ηγεσία της «Αθήνα 2004» έγινε στόχος επικρίσεων και για πολυτελείς δαπάνες. Συγκεκριμένα κατά την παραμονή της στο Σίδνεϊ και στο πλαίσιο της πολιτικής προβολής της -η οποία συμπεριελάμβανε εκδηλώσεις στο περιθώριο των Αγώνων του 2000- το κόστος ανήλθε στα 1,7 δισ. δραχμές πολύ πιο δαπανηρή από εκείνη που είχε προβλεφθεί από την προηγούμενη διοίκηση. Το πλήθος των επικρίσεων συγκέντρωνε η δαπάνη ύψους 660 εκατ. δραχμών για την ενοικίαση των κεντρικών γραφείων της εταιρείας στο Σίδνεϊ σε χώρους του Μουσείου Μοντέρνας Τέχνης της πόλης. Βλ. «1 δισ. πιο ακριβή η ‘βιτρίνα’ στο Σίδνεϊ», Εφ. *Έθνος*, 18.9.2000, σ. 6 - 7. Αιτιολογώντας την απόφασή του να μην μεταβεί στο Σίδνεϊ ο Πάγκαλος σημείωνε μεταξύ άλλων: «Διαπίστωσα ότι θα ήμουν ένας κομπάρσος και θεώρησα ότι ο υπουργός Πολιτισμού της Ελλάδας δεν έπρεπε να παίξει αυτόν τον ρόλο». Θ. Πάγκαλος, Συνέντευξη στον Ι. Κ. Πρετεντέρη, «‘Η πολιτική και οι πλούσιοι φίλοι’», Εφ. *Το Βήμα*, 24.9.2000, σ. 4.

⁹⁸⁸Γ. Λακόπουλος, «Αγγελούδου: Έχουμε συναίσθηση των ευθυνών μας, καιρός να το πράξουν και άλλοι», Εφ. *Το Βήμα*, 15.9.2000, σ. 6.

⁹⁸⁹Βλ. τα άρθρα του Α. Καρκαγιάννη, «Περί ύφους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.9.2000, σ. 20, «Σενάρια... ολυμπιακής φαντασίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.9.2000, σ. 20.

⁹⁹⁰«Μία σεμνή Γιάννα, Ολυμπιονίκης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 20.9.2000, σ. 1.

⁹⁹¹Associated Press, «Όμως, ο κ.Σάμαρανκ έχει άλλη άποψη...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.9.2000, σ. 5. Ο επικεφαλής της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ, είχε ζητήσει τον Αύγουστο του 2000 επισκεπτόμενος την Αθήνα την επίτευξη των χρόνων παράδοσης των έργων κάνοντας λόγο για «Μαραθώνια διαδρομή με ταχύτητα σπριντ» που έπρεπε να διανυθεί τις 1.448 ημέρες που απέμεναν μέχρι τους Αγώνες. Ν. Γ. Μάνου, «2004: μάχη με το χρόνο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.8.2000, σ. 5.

των Αγώνων του Σίδνεϊ εμφανιζόταν ως ένα «ανεπανάληπτο» πρότυπο διοργάνωσης. Με ελιτίστικη διάθεση ο υποψήφιος πρόεδρος της ΔΟΕ, Richard Round δήλωσε: «το Σίδνεϊ απέδειξε πως η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων είναι υπόθεση των μεγάλων και καλά οργανωμένων χωρών»⁹⁹². Ο υπαινιγμός αφορούσε την Ελλάδα και την ικανότητά της να τελέσει τους Αγώνες. Η περίπτωση αφαίρεσης από την Αθήνα της διοργάνωσης του 2004 αναδείχθηκε έντονα κυρίως από τον αυστραλιανό Τύπο. Οι εφημερίδες *Daily Telegraph* και *The Australian* ανέφεραν, επικαλούμενες πηγές της ΔΟΕ, ότι το Σίδνεϊ μετά τη μεγάλη επιτυχία που σημείωσε ήταν έτοιμο να οργανώσει και τους Αγώνες του 2004, λόγω των μεγάλων προβλημάτων της προετοιμασίας της Αθήνας. Επίσης η Σεούλ εντάχθηκε στα σενάρια αντικατάστασης της έδρας των Αγώνων του 2004⁹⁹³.

Σοβαρές αμφιβολίες για τις ικανότητες των Ελλήνων να τελέσουν τους Αγώνες του 2004, ήγειρε ο αυστραλιανός Τύπος με αφορμή τους κακούς χειρισμούς που έγιναν στην περίπτωση του ναυαγίου του επιβατικού πλοίου «Εξπρές Σάμινα» στην Πάρο. Στις 28 Σεπτεμβρίου όμως ο Rogge με κατηγορηματικό τρόπο δήλωνε, ότι η απόφαση τέλεσης των Αγώνων του 2004 στην Αθήνα, είναι «οριστική και αμετάκλητη»⁹⁹⁴. Η διαδικασία διαδοχής στην ηγεσία της ΔΟΕ -που θα διεξαγόταν τον Ιούλιο του 2001 στη Μόσχα- είχε σοβαρό αντίκτυπο στην εικόνα της προετοιμασίας του 2004. Ο συνυποψήφιος του Rogge για την προεδρία της ΔΟΕ R. Round, με δηλώσεις του στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, σκλήρυνε και άλλο την κριτική του έναντι των Ελλήνων διοργανωτών:

«η κατάσταση στην Αθήνα είναι πολύ σοβαρή και χρειάζεται να επιλυθεί άμεσα και χωρίς συμβιβασμούς. Αν βαθμολογήσουμε με δέκα το χειρότερο, όπου μία πόλη κινδυνεύει να χάσει τους αγώνες, η Αθήνα είναι στη βαθμίδα οκτώ με εννέα. Θα χρειαστεί το 110% των ικανοτήτων και προσπαθειών για να τα καταφέρουν στην ώρα τους»⁹⁹⁵.

⁹⁹²«‘Δυσπρόσιτο’ πρότυπο το Σίδνεϊ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.9.2000, σ. 1.

⁹⁹³Μ. Μαυρομάτης, «Διεκδικούν και το 2004!», Εφ. *Τα Νέα*, 26.9.2000, σ. 74. Βλ. επίσης Π. Παναγιώτου, «Στη Σεούλ η Ολυμπιάδα του 2004 γιατί ο Σάμαρανκ θέλει Νομπέλ», Εφ. *Το Βήμα*, 15.2.2001, σ. 5.

⁹⁹⁴Για το ναυάγιο του πλοίου «Εξπρές Σάμινα», στο οποίο πνίγηκαν 81 άτομα, ο Τύπος της Αυστραλίας σημείωνε: «στην Ελλάδα βουλιάζουν καράβια, όταν οι καπετάνιοι τους παρακολουθούν ποδοσφαιρικούς αγώνες...πώς θα διοργανώσουν οι Έλληνες τους Αγώνες τη στιγμή που γίνονται τόσο βλακώδη ατυχήματα». Ν. Χασαπόπουλος, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 θα γίνουν στην Αθήνα» Εφ. *Το Βήμα*, 29.9.2000, σ. 6, «Κακούργημα με πολλούς ενόχους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.9.2000, σ. 1.

⁹⁹⁵Μ. Νταλιάνη, «Μαζέψτε τον ‘αθάνατο’», Εφ. *Τα Νέα*, 3.11.2000, σ. 70 - 71.

Ο Rogge πρόεδρος της Συντονιστικής Επιτροπής της ΔΟΕ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας⁹⁹⁶, αντιλαμβανόμενος ότι ο Round με τις αρνητικές δηλώσεις για την προετοιμασία τους αποσκοπούσε στην αποδυνάμωση της δικής του θέσης εντός της ΔΟΕ, έδωσε τη δική του απάντηση: «Για την Αθήνα και την πορεία προετοιμασίας της μιλάει ο πρόεδρος Σάμαρανκ κι εγώ»⁹⁹⁷. Ο Κώστας Λαλιώτης -έμπειρος περί των διαδικασιών διαδοχής- απαντώντας στις δηλώσεις Round ανέφερε: «Ας μας αφήσουν οι δελφίνοι της ΔΟΕ να κάνουμε τη δουλειά μας. Η Αθήνα πρέπει να μείνει έξω από το προεκλογικό παιχνίδι της ΔΟΕ»⁹⁹⁸.

Μετά το Σίδνεϊ ο Rogge αναφέρθηκε στα πρόβλήματα συνεργασίας μεταξύ της «Αθήνα 2004» και της κυβέρνησης σε συνέντευξή του στο *Associated Press*. Ρωτήθηκε συγκεκριμένα γιατί δεν ακολουθούσε και η Αθήνα το μοντέλο του Σίδνεϊ που σύστησε ξεχωριστό υπουργείο Ολυμπιακών Αγώνων. Η απάντησή του ότι «το έχει προτείνει η ΔΟΕ και δεν το έχει δεχθεί η ελληνική κυβέρνηση», με το επιχείρημα ότι κάτι τέτοιο δεν ήταν σύμφωνο με τις πολιτικές της παραδόσεις, προκάλεσε τη δυσφορία της κυβέρνησης Σημίτη. Η παρέμβασή του στην κυβερνητική πολιτική εκλήφθηκε ως υποκινούμενη από την Αγγελοπούλου, η οποία φερόταν να επιθυμεί την ανάληψη υπουργικού αξιώματος, χωρίς να μπορεί να αποκλεισθεί και η ερμηνεία η ΔΟΕ να επιζητούσε την ενεργότερη

⁹⁹⁶Η συντονιστική επιτροπή στην οποία ήταν πρόεδρος αυτή την περίοδο ο J. Rogge αποτελεί όργανο της ΔΟΕ που παρακολουθεί την προετοιμασία των Αγώνων. Απαρτίζεται από μέλη της ΔΟΕ, των ΕΟΕπ και των διεθνών Ομοσπονδιών και αναφέρεται στην εκτελεστική επιτροπή, το ανώτατο όργανο της ΔΟΕ, στο οποίο προήδρευε ο Samaranch. Βλ. Μπακούρης, *ό.π.*, σ. 42. Ο A. Senn υποστηρίζει ότι ο Rogge αναλαμβάνοντας τη θέση του προέδρου της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ για τους Αγώνες του 2004, όπως είχε συμβεί και με το Σίδνεϊ το 2000, έβλεπε τις πιθανότητες να διαδεχθεί τον Samaranch να είναι αναβαθμισμένες. Senn, *Power, politics and the Olympic Games*, *ό.π.*, σ. 276.

⁹⁹⁷Η Αγγελοπούλου με επιστολή της στον Samaranch ζητούσε την παρέμβασή του ώστε να τερματιστούν οι δηλώσεις Round που υπονόμωσαν την ελληνική προσπάθεια στα διεθνή μέσα ενημέρωσης, αφήνοντας αιχμές για το χρόνο που επέλεξε να κάνει τις δηλώσεις του. Το ίδιο διάστημα η «Αθήνα 2004» βρισκόταν στην τελική φάση της επιλογής των χορηγών της πρώτης κατηγορίας των χορηγικών της προγραμμάτων. Με το να ενθαρρύνεται η εντύπωση ότι υπήρχε έστω η πιθανότητα μεταφοράς των Αγώνων καθιστούσε τις προσπάθειες επιτυχίας του χορηγικού προγράμματος τουλάχιστον δυσχερείς. Νταλιάνη, «Μαζέψτε τον 'αθάνατο'», *ό.π.*, σ. 70 - 71. Σε εκδήλωση της «Αθήνα 2004» στις 18 Ιουλίου 2000 ανακοινώνοντας το χορηγικό πρόγραμμα των Αγώνων του 2004 ο Michael Payne, γενικός διευθυντής μάρκετινγκ της ΔΟΕ, διέψευθε φήμες περί ανησυχιών των 12 διεθνών χορηγών για τους Αγώνες του 2004, στο Μ. Μουσσούρη (επιμ.), «Η αντίστροφη μέτρηση άρχισε», περ. *Οικονομική και Βιομηχανική Επιθεώρηση, Ειδική Έκδοση για τους Ολυμπιακούς Αγώνες*, τ.χ. 1, Αύγ. 2000, σ. 18, 20.

⁹⁹⁸«Σκληρή απάντηση στα στελέχη της ΔΟΕ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.11.2000, σ. 4. Ο ρόλος του Rogge στην εξέλιξη της προετοιμασίας των Αγώνων της Αθήνας φαίνεται ότι αποτελούσε την αιτία των αρνητικών αναφορών του Round. Δημοσιογραφικές πηγές από την έδρα της ΔΟΕ, σημείωναν ότι «στο πλαίσιο της πολιτικής αντί-Ρογκ, και αφού ο Βέλγος υποψήφιος είναι υπεύθυνος για την Αθήνα, ο Καναδός πρέπει να την χτυπά, ανεξάρτητα με τα προβλήματα της διοργάνωσης». Βλ. Ν. Γ. Μάνου, «Ο Σάμαρανκ στέλνει πράσινη κάρτα για 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 18.11.2000, σ. 4.

συμμετοχή της κυβέρνησης στο εγχείρημα. Το γεγονός ότι οι δηλώσεις του Rogge έγιναν από το Λονδίνο, όπου βρισκόταν τις ίδιες αυτές ημέρες και η Αγγελοπούλου, ενίσχυε την εκτίμηση ότι ίσως ενήργησε έπειτα από κάποια προηγούμενη συνεννόηση μαζί της. Στην ίδια συνέντευξη ο Rogge απηύθυνε έκκληση στους έλληνες διοργανωτές για «τετραετή εκεχειρία»⁹⁹⁹.

Μπορεί η πρόταση της ηγεσίας της ΔΟΕ να συσταθεί υπουργείο Ολυμπιακών Αγώνων να μην έγινε αποδεκτή από την κυβέρνηση, ως μόνη αρμόδια να αποφασίζει για τέτοιου είδους ζητήματα, η παραίνεση ωστόσο περί εξομάλυνσης των σχέσεων ανάμεσα στην Οργανωτική Επιτροπή και την κυβέρνηση φαίνεται ότι εισακούστηκε¹⁰⁰⁰. Σχολίαζε η *Καθημερινή* σχετικά: «Ανάγκα και θεοί πείθονται...»¹⁰⁰¹. Σε συνέντευξή του στην ίδια εφημερίδα ο υφυπουργός Αθλητισμού Γιώργος Φλωρίδης ανέφερε, ότι τους τελευταίους έξι μήνες είχε σημειωθεί πρόοδος την πορεία της προετοιμασίας σε όλα τα επίπεδα και συνέχιζε: «Τώρα πια ξέρει ο καθένας τι έχει να κάνει και αυτό με κάνει να πιστεύω ότι θα τα καταφέρουμε και μάλιστα καλά. Δεν υπάρχουν περιθώρια»¹⁰⁰². Νωρίτερα πάντως είχε αποπεμφθεί από το διοικητικό συμβούλιο της «Αθήνα 2004» ο Κ. Λιάσκας, μετά από διαφωνία με τον υπουργό ΠΕΧΩΔΕ¹⁰⁰³, και είχε παραιτηθεί ο διευθύνων σύμβουλος Π. Συναδινός για «προσωπικούς λόγους»¹⁰⁰⁴. Εξάλλου η απομάκρυνση του Θ. Παγκάλου από το υπουργείο Πολιτισμού, λίγο πριν από την έλευση της Συντονιστικής Επιτροπής της ΔΟΕ στην Αθήνα τέλη Νοεμβρίου του 2000, επανέφερε σε πρωταγωνιστική θέση

⁹⁹⁹Βλ. τα σχετικά δημοσιεύματα, Associated Press, «Έκκληση Ρογκ για εκεχειρία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.10.2000, σ. 6, Μ. Νταλιάνη, «Κάντε εκεχειρία και δουλέψτε!», Εφ. *Τα Νέα*, 11.10.2000, σ. 74, Ν. Γ. Μάνου, «Ρογκ: Εγώ άλλα εννοούσα...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.10.2000, σ. 5. Το αίτημα της Οργανωτικής Επιτροπής και της ΔΟΕ για ίδρυση υπουργείου Ολυμπιακών Αγώνων έχει αναφερθεί ότι αποκαλύπτει συμβολικά μια «πρόθεση» της «Αθήνα 2004» να είναι περισσότερο «κράτος» και λιγότερο, ιδιωτικής φύσεως, οντότητα. Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 183.

¹⁰⁰⁰Για την περιγραφή του κλίματος στις σχέσεις Οργανωτικής Επιτροπής - κυβέρνησης το διάστημα αυτό, βλ. «Χωρίς... μετάλλιο γυρίζει η κ. Αγγελοπούλου», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.10.2000, σ. 4, «Υπό προθεσμία η κα Αγγελοπούλου», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.10.2000, σ. 5, Κ. Α. Κ., «Αμήχανη η 'πετυχημένη ομάδα'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.10.2000, σ. 5.

¹⁰⁰¹«'Ολυμπιακή εκεχειρία' στο 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.10.2000, σ. 5.

¹⁰⁰²Γ. Φλωρίδης Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «Συντονισμός το κλειδί για 28 παγκόσμια πρωταθλήματα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.11.2000, σ. 4.

¹⁰⁰³Ν. Μάνου, «Παρελθόν για τον '2004' ο κ.Λιάσκας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.10.2000, σ. 4. Η κυβέρνηση όρισε αντικαταστάτη του Λιάσκα τον αρχιτέκτονα-πολεοδόμο Γιάννη Πυργιώτη. Ν. Γ. Μάνου «Υιοθέτηση του αυστραλιανού μοντέλου προτείνει ο '2004'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.10.2000, σ. 34.

¹⁰⁰⁴Ν. Μάνου, «Η 'κατάρτα' των στελεχών του '2004'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.12.2000, σ. 4, Γ. Λακόπουλος, «Το '2004' τρώει τα παιδιά του», Εφ. *Το Βήμα*, 10.12.2000, σ. 10. Στη θέση του Π. Συναδινού ορίστηκε αντικαταστάτης από τον πρωθυπουργό λίγους μήνες αργότερα ο Ι. Σπανουδάκης ο οποίος κατείχε επί σειρά ετών ανώτερες θέσεις σε εταιρείες του εξωτερικού. «Νέος Μπακούρης στο Αθήνα 2004», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.3.2001, σ. 57.

τον Ε. Βενιζέλο¹⁰⁰⁵. Αποτυπώνοντας τις μεταβολές αυτές σε άρθρο του, με τίτλο που παρέπεμπε στο λατινικό «bellum omnium contra omnes», ο Αντώνης Καρκαγιάννης, διευθυντής της *Καθημερινής* κατέθετε την εξής σκέψη:

«Όλες οι δυνάμεις του σκότους και της διαπλοκής συνωθούνται και διαγκωνίζονται γύρω από τον ‘Αθήνα 2004’, αλλιώς δεν εξηγείται τέτοιος αλληλοσπαραγμός»¹⁰⁰⁶.

Τα ίδια φαινόμενα εμφανίστηκαν και στις 31 Οκτωβρίου 2000 κατά τη διάρκεια της συνεδρίασης της επιτροπής μορφωτικών υποθέσεων της Βουλής, με αντικείμενο τον απολογισμό της ελληνικής παρουσίας στο Σίδνεϊ και την προετοιμασία των Αγώνων. Η συζήτηση στο μεγαλύτερό της μέρος περιστράφηκε σε αντεγκλήσεις επί της διαδικασίας. Αυτό το οποίο η δημοσιογραφική ανάλυση συνήγαγε από τη συνεδρίαση, ήταν «ακόμη μεγαλύτερη ανησυχία!»¹⁰⁰⁷. Είναι ωστόσο αξιοπερίεργο ότι η ελληνική κοινή γνώμη δεν έδειχνε να συμμερίζεται τις ανησυχίες για την πορεία της προετοιμασίας. Η αισιόδοξη οπτική της για την επιτυχία της διοργάνωσης, αλλά και για τις θετικές επιπτώσεις της στο μέλλον της χώρας, ήταν για τους αναλυτές ένα μήνυμα με πολλούς αποδέκτες προς όλες τις κατευθύνσεις¹⁰⁰⁸.

¹⁰⁰⁵ «Απαρχή περιπέτειας η αποπομπή Πάγκαλου» Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.11.2000, σ. 1.

¹⁰⁰⁶ Α. Καρκαγιάννης, «Αθήνα 2004 όλοι εναντίον όλων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.12.2000, σ. 20. Στην ατμόσφαιρα διαμάχης που είχε κυριαρχήσει το προηγούμενο διάστημα στην υπόθεση των Αγώνων του 2004, παρενέβη με μακροσκελές άρθρο στο *Βήμα* ο Γ. Λιάνης, ο οποίος έθεσε το ερώτημα «Τι είδους Αγώνες θέλουμε να κάνουμε». Ο εισηγητής της ιδέας διεκδίκησής τους συνέστηνε τον άμεσο τερματισμό των διχονοιών και την ενεργοποίηση στην υπόθεση των κομμάτων, του δημάρχου Αθηναίων και όλων των Ελλήνων με την ακόλουθη φράση: «Εμπρός, ας διαπλεύσουμε και πάλι την Ολυμπιακή Ιδέα χωρίς μεγαλοϊδεατισμούς». Παρακάτω παρατηρεί για την τρέχουσα πραγματικότητα της προετοιμασίας τους: «Εμείς ονειρευόμαστε με τους Ολυμπιακούς να γίνουμε ‘Μεγαλέξανδροι’ και κοντεύουμε από τις πολλές κερκόπορτες που ανοίγουμε να γίνουμε ‘Κωνσταντίνοι Παλαιολόγοι’». «Τι είδους Ολυμπιάδα θέλουμε να κάνουμε», Εφ. *Το Βήμα*, 24.9.2000, σ. 68 - 69.

¹⁰⁰⁷ Ν. Τσιούτσιας, «Πολλά ‘ΘΑ’ για τους Ολυμπιακούς στη Βουλή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.11.2000, σ. 3.

¹⁰⁰⁸ Στην έρευνα της METRON ANALYSIS το ποσοστό εκείνων που πίστευαν ότι η διοργάνωση των Αγώνων του 2004 θα ήταν επιτυχής ανερχόταν στο 76,1% ενώ στα ίδια επίπεδα, 71,6%, κινείτο και το ποσοστό όσων εκτιμούσαν ότι θα είχε θετικές επιπτώσεις στο μέλλον της χώρας. Γ. Π. Μαλούχος, «Παράγοντες, η μεγάλη πληγή μιας αγοράς που διογκώνεται...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.10.2000, σ. 3. Σε πανελλαδική έρευνα εξάλλου το ποσοστό της κοινής γνώμης που εμφανιζόταν αισιόδοξο για τη διοργάνωση των Αγώνων από την Ελλάδα έφτανε στο 72,5%. Παράλληλα η εμπιστοσύνη προς την κυβέρνηση αναφορικά με την προετοιμασία τους κυμαινόταν σε χαμηλότερα ποσοστά, 46,9%, με το μεγαλύτερο ποσοστό να προέρχεται από το χώρο του ΠΑΣΟΚ ενώ οι υποστηρικτές των κομμάτων της αντιπολίτευσης έδειχναν να καταγράφουν πολύ υψηλά ποσοστά δυσπιστίας. Μ. Κόρπη, «Ενδεικτικό θεματολογικό ευρετήριο», στο Χ. Βερναρδάκης (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα. Έρευνες - δημοσκοπήσεις 2002 - Ινστιτούτο V-PRC*, Αθήνα, Λιβάνης, 2002, σ. 364, 375 - 376.

Η διαμόρφωση θετικού κλίματος υπέρ των Αγώνων του 2004 συντελούνταν στον απόηχο των επιτυχιών της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας στο Σίδνεϊ. Τα 13 μετάλλια (4 χρυσά, 6 ασημένια, 3 χάλκινα) κατέταξαν την Ελλάδα στην 17^η θέση μεταξύ των 197 χωρών που έλαβαν μέρος στους Αγώνες του Σίδνεϊ¹⁰⁰⁹. Όμως η μεγαλύτερη επιτυχία της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας στην ιστορία του θεσμού, σκιάστηκε από το βαρύ πένθος για τη ναυτική τραγωδία της Πάρου. Η χρονική σύμπτωση των δύο γεγονότων έδωσε αφορμή για αναλύσεις που επιχειρούσαν ευρύτερες αναγωγές περί της ύπαρξης «δύο Ελλάδων»¹⁰¹⁰. Ο Σημίτης υποδεχόμενος την αποστολή από το Σίδνεϊ σε μία λιτή εξαιτίας της πένθιμης συγκυρίας τελετή ανέφερε: «Στο πρόσωπό σας αναδείχθηκε η νέα Ελλάδα»¹⁰¹¹.

Το 2000 αποτελεί καμπή για την εξέλιξη της ολυμπιακής προετοιμασίας. Ειδικά το χρονικό διάστημα Απριλίου - Ιουλίου 2000 οριοθετεί το πέρασμα από την πρώτη στη δεύτερη φάση της προετοιμασίας των Αγώνων της Αθήνας και έχει βαρύνουσα σημασία για τη μετέπειτα εξέλιξη του εγχειρήματος. Τα γεγονότα άρχισαν να δρομολογούνται μετά τη διενέργεια των εθνικών εκλογών του Απριλίου του 2000, όταν η επανεκλεγείσα κυβέρνηση Σημίτη απελευθερώθηκε από τη στοχοπροσήλωση της ΟΝΕ, εστιάζει στην διαχείριση της ολυμπιακής υπόθεσης. Σε αυτό συντελεί η δημόσια δήλωση του προέδρου της ΔΟΕ για το επίπεδο προετοιμασίας της Αθήνας, μια δήλωση που άνοιξε τον «ασκό του Αιόλου». Αν ληφθεί υπόψη ο χρόνος και ο τρόπος της επέμβασης Samaranch -που άλλωστε προμηνυόταν από καιρό-, τότε μάλλον η προειδοποίησή του ενείχε και ορισμένα στοιχεία σκοπιμότητας που θολώνουν την περιγραφή της κατάστασης. Πάντως

¹⁰⁰⁹ «Στους μεγάλους του αθλητισμού η μικρή Ελλάς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.10.2000, σ. 1.

¹⁰¹⁰ Η *Καθημερινή* κυκλοφορούσε στην πρώτη της σελίδα με δύο πολύ αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των γεγονότων: του Κώστα Κεντέρη που τερμάτιζε πανηγυρικά πρώτος στο τελικό των 200μ. στο Σίδνεϊ και του πλοιάρχου του «Εξπρές Σάμινα», ενώ προσάγεται στην Εισαγγελία Σύρου, σχολιάζοντας τα εξής: «Παρόντα ταυτόχρονα τα δύο άκρως αντιφατικά πρόσωπα της σύγχρονης Ελλάδος. Από τη μια, η Ελλάς της συστηματικής και πειθαρχημένης προσπάθειας, που ξεπερνά κατά πολύ τα όριά της, και, από την άλλη, η Ελλάς της ξιπασιάς, της αρπαχτής, του εύκολου και γρήγορου κέρδους, που δεν λογαριάζει τίποτε και υποβιβάζει τα πάντα». «Μια χώρα ικανή για το καλύτερο ...και το χειρότερο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.9.2000, σ. 1.

¹⁰¹¹ Βλ. Ε. Μπίστικα – Ν. Κωνσταντόπουλος, «Αχτίδα χαράς η επιστροφή των νικητών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.10.2000, σ. 3, Γ. Κουκουλάς – Χ. Κοντός, «Τα τείχη γκρεμίζονται... υπό σκιά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.10.2000, σ. 19. Ο Σημίτης δεξιώθηκε τους ολυμπιονίκες στο Μέγαρο Μαξίμου και όπως περιέγραφε στην στήλη της η Ε. Μπίστικα «μόνο στην εκδήλωση για την ΟΝΕ ήταν τόσο χαρούμενος!». Όταν πάντως στη τελετή θίχτηκε το ζήτημα «ποιές Ελλάδες έχουμε!» ο Σημίτης θα βρεί την κατάλληλη ευκαιρία να σχολιάσει: «Πράγματι, έχουμε διαφορετικές Ελλάδες. Την Ελλάδα της επιτυχίας και των επιδόσεων και εκείνη που παρακολουθεί από απόσταση...εσείς εκπροσωπείται τη φωτεινή πλευρά». Ε. Μπίστικα, «Σημειωματάριο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.10.2000, σ. 2.

φαίνεται να κατέφυγε στο «τέχνασμα» αυτό, ώστε να παρωθήσει τους πολιτικούς κατά κύριο λόγο υπεύθυνους της προετοιμασίας προς την κατεύθυνση επιτάχυνσης του έργου της. Ίσως ακόμη και να ήθελε να δείξει στους Έλληνες διοργανωτές, ποιος διέθετε την υψηλή επιτήρηση των Αγώνων.

Προτού ο πρόεδρος της ΔΟΕ προβεί στις αυστηρές του επισημάνσεις, στο οργανωτικό τοπίο των Αγώνων του 2004 σημειώνονταν καίριες μεταβολές, οι οποίες στο σύνολό τους αφορούσαν την πλήρη εγκατάλειψη των βασικών κυβερνητικών επιλογών της προηγούμενης διετίας, στην ολυμπιακή προετοιμασία. Τόσο οι φορείς εκτέλεσης των ολυμπιακών - αθλητικών έργων, όσο και ο τρόπος της χρηματοδότησής τους, μαρτυρούν ότι το εγχείρημα εξελίχθηκε σε αμιγώς κρατική υπόθεση. Η οργανωτική κρίση έληξε με την επάνοδο της Αγγελοπούλου στα πράγματα. Γνωστή στους κύκλους των ανθρώπων της ΔΟΕ από την περίοδο της διεκδίκησης των Αγώνων είχε κερδίσει την εμπιστοσύνη τους, ως προς το ότι οι δεσμεύσεις που είχαν αναληφθεί από την Αθήνα, επρόκειτο να τηρηθούν στο ακέραιο.

Η αναμόρφωση της λειτουργίας και της σύνθεσης του οργανωτικού φορέα και ο συντονισμός από τον ίδιο τον πρωθυπουργό, ολοκληρώνουν το παζλ των αλλαγών στην ολυμπιακή προετοιμασία, που εισέρχεται στη φάση της υλοποίησης. Την ίδια στιγμή η ανανέωση της θητείας του ΠΑΣΟΚ για την τετραετία 2000 – 2004 μοιάζει να διαθέτει ένα κοινό χαρακτηριστικό με την προηγούμενη. Στη διάρκειά της θα κρινόταν η ικανότητα της χώρας να ανταποκριθεί σ' ένα συλλογικό στόχο, τα χρονικά όρια επίτευξης του οποίου ήταν αμετάθετα. Στα μέσα του 2000 και αφού έχει επιτευχθεί η συμμετοχή στην ΟΝΕ, οι καίριες εξελίξεις στην υπόθεση των Αγώνων προδιέθεταν για την πρωτοκαθεδρία τους στις δημόσιες προτεραιότητες και πολιτικές για τα επόμενα τέσσερα χρόνια. Η διασταύρωση των δύο αυτών προκλήσεων εθνικής κλίμακας δείχνει να προεκτείνει την προσπάθεια ενίσχυσης της σύγχρονης φυσιογνωμίας της Ελλάδας στο ευρωπαϊκό και διεθνές γίγνεσθαι στη χαραυγή του 21^{ου} αιώνα.

5.3. Επί το έργον: 2001 – 2003

Στις 19 Νοεμβρίου 2000 ο υπουργός ΠΕΧΩΔΕ Κώστας Λαλιώτης, που είχε επωμισθεί την κύρια ευθύνη εκτέλεσης των ολυμπιακών έργων, σε συνέντευξή στον Τάσο Παππά στην *Ελευθεροτυπία*, επιλέγει να πλαισιώσει τους Αγώνες του 2004 με τον όρο «Μεγάλη

Ιδέα»¹⁰¹². Μπαίνοντας στο πρακτικό σκέλος της ολυμπιακής προετοιμασίας ο Λαλιώτης φαίνεται ότι είχε την πρόθεση να προσφέρει στην ανανεωμένη θητεία του ΠΑΣΟΚ, τα πρώτα χρόνια του νέου αιώνα, ένα καινούργιο αφήγημα στη θέση της ONE. Ο Σημίτης, αν και δεν θα αρνηθεί την ξεχωριστή σημασία των Αγώνων για την εξέλιξη της χώρας, αποφεύγει σε όλη τη διάρκεια της δεύτερης πρωθυπουργικής του θητείας να τους αναγάγει σε «Μεγάλη Ιδέα»¹⁰¹³.

Ένα μήνα μετά από την ανακήρυξη των Αγώνων της Αθήνας από τον Λαλιώτη σε «Μεγάλη Ιδέα», η Πετραλιά στην ομιλία της κατά τη συζήτηση κύρωσης του προϋπολογισμού, δίνει απάντηση από μέρους της αξιωματικής αντιπολίτευσης στην «οραματική» τους επένδυση. Απόκαλώντας «απάτη» το τμήμα εκείνο του προϋπολογισμού που σχετιζόταν με το κομμάτι των Αγώνων τόνιζε:

«Η Κυβέρνηση το αναγόρευσε σε μεγάλη ιδέα και εμείς συμφωνήσαμε ότι είναι Μεγάλη Ιδέα ή θα μπορούσε να ήταν μεγάλη ιδέα, γιατί στην πορεία έχουμε απογοητευτεί. Παρ' όλα αυτά, λοιπόν, φοβάμαι ότι αντί για μεγάλη ιδέα, θα γίνει μια μεγάλη μαύρη τρύπα»¹⁰¹⁴.

¹⁰¹²Ερωτώμενος για το πρόβλημα οράματος και στόχων που εμφάνιζε η κυβέρνηση μετά την επιτυχία της ONE, απαντούσε: «Πιστεύω ακράδαντα ότι το νέο όραμα, το συνεκτικό μεγάλο σχέδιο και η μεγάλη ιδέα για τον ελληνισμό και την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα, ταυτίζεται με τις προκλήσεις, τις ευκαιρίες, τις δυνατότητες και τις ελπίδες, που περικλείει το 2004 με τους Ολυμπιακούς Αγώνες...Οι Νεοέλληνες έχουμε συνηθίσει να ζούμε από το ένδοξο απόθεμα του παρελθόντος μας, που το δημιούργησαν οι πρόγονοί μας. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες μας προσφέρουν μια σπάνια ευκαιρία να δημιουργήσουμε με την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα ένα απόθεμα για τις επόμενες γενιές...Έχουμε ιστορικό χρέος είμαστε καταδικασμένοι να πετύχουμε». Κ. Λαλιώτης Συνέντευξη στον Τ. Παππά, «'2004, η νέα Μεγάλη Ιδέα'», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 19.11.2000, σ. 6. Επιχειρώντας να βρει «αναλογίες» ανάμεσα στην παλαιότερη -όπως έγραφε- Μεγάλη Ιδέα και στην «κατά Λαλιώτη νεότερη Μεγάλη Ιδέα» ο Α. Καρκαγιάννης ανέφερε σε δριμύ τόνο: «Δεν αφήνετε κύριοι την πλάκα και τις Μεγάλες Ιδέες, νεότερες και παλαιότερες! Έπειτα από κάθε Μεγάλη Ιδέα μας περιμένει κάποια μεγάλη καταστροφή». «Παλαιότερες και νεότερες Μεγάλες Ιδέες...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.11.2000, σ. 16.

¹⁰¹³Επιλέγουμε το επόμενο απόσπασμα από ομιλία του Σημίτη το 2002 σε κοινοτικό ακροατήριο, αρκετά ενδεικτικό της άποψής του για το γενικότερο ρόλο που διαδραμάτιζαν οι Αγώνες: «Κοντά στον αγώνα για τη σύγκλιση έρχεται ο αγώνας για μια άρτια Ολυμπιάδα. Η προετοιμασία για τους Ολυμπιακούς Αγώνες είναι ταυτόχρονα μια από τις εκτεταμένες προσπάθειες για την αλλαγή και την πρόοδο της χώρας μας. Η Ολυμπιάδα θα είναι η μεγάλη στιγμή της ισχυρής Ελλάδας». Σημίτης, *Στόχοι-Στρατηγική-Προοπτικές*, ό.π., σ. 413 - 414.

¹⁰¹⁴*ΠτΒ*, Ζ' Αναθεωρητική Βουλή, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΟΘ', 20.12.2000, σ. 3241 - 3242. Το διάστημα εξάλλου αυτό, ολοκληρώνεται ο διαγωνισμός ραδιοτηλεοπτικής κάλυψης των Αγώνων του 2004, υπέρ της εταιρείας International Sports Broadcasting (ISB) του συμπατριώτη του Samaranch και συνεργάτη της ΔΟΕ για τα ραδιοτηλεοπτικά θέματα Manolo Romero. Η «Αθήνα 2004» υπέγραψε τη σχετική σύμβαση τον Δεκέμβριο του 2000, ενώ σύμφωνα με το συμβόλαιο που είχε υπογράψει με τη ΔΟΕ κάτι τέτοιο έπρεπε να είχε συμβεί από το Φεβρουάριο του 1999, πεντέμισι χρόνια πριν από τη τέλεση των Αγώνων. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 58 - 59, 79 - 80, βλ. επίσης, Ν. Γ. Μάνου, «Μονοκράτωρ του 2004 ο κ. Ρομέρο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.11.2000, σ. 4.

Το 2001 ήταν ένα έτος ορόσημο για την εν γένει πορεία της προετοιμασίας, λόγω της δημοπράτησης της μεγάλης πλειοψηφίας των ολυμπιακών εγκαταστάσεων και σειράς έργων υποδομής, τα οποία κατατάσσονται σε τρεις κατηγορίες: α) στα υποχρεωτικά για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων όπως κτίρια, αθλητικές εγκαταστάσεις και λοιπά έργα υποδομής, β) στα αναγκαία για την εξυπηρέτηση της διενέργειάς τους που όμως δε συναρτώνται άμεσα με τη διοργάνωσή τους, κυρίως έργα συγκοινωνιακά και υποδομής, δίκτυα κοινής ωφελείας κ.ά., γ) στα έργα που είχαν έμμεση σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες και συμπεριλαμβάνονταν στο πρόγραμμα «Ελλάδα 2004» για βελτιώσεις στην υποδομή και των τεσσάρων ολυμπιακών πόλεων, Θεσσαλονίκης, Πάτρας, Ηρακλείου και Βόλου (βελτιώσεις ολυμπιακών προπονητηρίων, ανακατασκευές σταδίων και ανάπλαση των πυλών εισόδου -λιμάνια, αεροδρόμια, οδικό δίκτυο- της χώρας)¹⁰¹⁵.

Για τους Αγώνες της Αθήνας του 2004 χρησιμοποιήθηκαν συνολικά 32 αθλητικές εγκαταστάσεις ολυμπιακών προδιαγραφών, εκ των οποίων οι 18 ήταν νέες, και οι 12 υφιστάμενες που όμως ανακαινίσθηκαν ριζικά, καθώς και 2 προσωρινές¹⁰¹⁶. Κατά τη διάρκεια του χρόνου της προετοιμασίας τους πραγματοποιήθηκαν 350 έργα -εργολαβίες, που είχαν είτε άμεση είτε έμμεση σχέση με την οργάνωσή τους¹⁰¹⁷. Η αρμοδιότητα της ευθύνης υλοποίησης των έργων αυτών ανήκε σε δημόσιους φορείς και κύρια στο υπουργείο ΠΕΧΩΔΕ και στη Γενική Γραμματεία Αθλητισμού (ΓΓΑ)¹⁰¹⁸. Με την

¹⁰¹⁵Ν. Γ. Μάνου, «Είμαστε ακόμη στην αρχή», στο περ. *Οικονομική και Βιομηχανική Επιθεώρηση, Ειδική Έκδοση για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας*, τ.χ. 2, Φεβ. 2001, σ. 6.

¹⁰¹⁶Συναδινός, *Η ολυμπιακή εμπειρία των τεσσάρων πόλεων*, στο ΤΕΕ, ό.π., σ. 7.

¹⁰¹⁷Από τις 350 εργολαβίες οι 37 αφορούσαν αγωνιστικές εγκαταστάσεις. Οι μη αγωνιστικές υποδομές περιελάμβαναν 70 εργολαβίες για συγκοινωνιακά έργα, 54 αναβαθμίσεις ολυμπιακών προπονητηρίων, οκτώ εργολαβίες για τα έργα αναβάθμισης στο λιμάνι του Πειραιά, επτά ακόμα για τις υποστηρικτικές εγκαταστάσεις εφοδιασμού, τα logistics και τα κέντρα διαπίστευσης στην Αθήνα και στις υπόλοιπες Ολυμπιακές πόλεις ενώ πραγματοποιήθηκαν επίσης 120 έργα ανάπλασης στην πόλη της Αθήνας και 20 εργολαβίες στο ολυμπιακό χωριό, 20 για τα χωριά των δημοσιογράφων και 23 για τα συμπληρωματικά μέσα διαμονής, καταλύματα διαιτητών, κριτών και συνοδών ομάδων. Βλ. αναλυτικά, Ι.Πυργιώτης, «Θεσμοί», στο ΤΕΕ, ό.π., σ. 3 - 4. Για μια παρουσίαση της ταυτότητας των ολυμπιακών έργων με αναλυτικά στοιχεία για τον αρμόδιο φορέα εκτέλεσής τους και τους αναδόχους των εργολαβιών τους, βλ. Α. Σεϊμανίδη - Βέλλιου (επιμ.), *Τα έργα της νίκης. Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνας 2004*, Αθήνα, Αργώ Ελλάς, 2004, σ. 218 - 222.

¹⁰¹⁸Για την εκτέλεση των έργων που του είχαν ανατεθεί με την Πράξη 18 του Υπουργικού Συμβουλίου της 22ας Απριλίου 2000, το υπουργείο ΠΕΧΩΔΕ με το προεδρικό διάταγμα 158/2000 συνέστησε Ειδική Υπηρεσία Δημοσίων Έργων (ΕΥΔΕ/ΟΕ 2004), ενώ συστάθηκε μια ακόμη Ειδική Υπηρεσία Δημοσίων Έργων με έργο της τη μελέτη και κατασκευή των Ειδικών Συγκοινωνιακών Έργων του λεκανοπεδίου Αττικής (ΕΥΔΕ/ΕΣΕΑ) που εξυπηρετούσαν την τέλεση των Αγώνων, όπως π.χ. η λεωφόρος Μαραθώνος. Κατά το πρότυπο των ειδικών υπηρεσιών του ΥΠΕΧΩΔΕ συγκροτήθηκε με προεδρικό διάταγμα (220/2000) στη ΓΓΑ Ειδική Υπηρεσία Δημοσίων Έργων (ΕΥΔΕ/ΑΟΕΕ) για την κατασκευή αθλητικών έργων και εγκαταστάσεων που θα εξυπηρετούσαν τους Αγώνες. Εξάλλου με τον ν. 2819 συστάθηκε

προώθηση των σχετικών διαδικασιών δημοπράτησης των ολυμπιακών έργων ξεκαθάριζε ο ορίζοντας του κατασκευαστικού σκέλους της διοργάνωσης και η προσοχή στρεφόταν στο οργανωτικό τους σκέλος¹⁰¹⁹.

Με την έναρξη της φάσης υλοποίησης του κατασκευαστικού έργου των Αγώνων, αποκρυσταλλώθηκε και η ευρύτερη για τη χώρα σημασία του εγχειρήματος, που πήγαζε κυρίως από τη διεθνή του προβολή και απήχηση. Ο αντίκτυπος της όλης προσπάθειας στο εσωτερικό της χώρας δεν έμεινε ανεμνήνετος ή απογυμνωμένος σημασιοδοτήσεων. Ο καθηγητής πολιτικής επιστήμης και πρόεδρος του Ελληνικού Ιδρύματος Ευρωπαϊκής και Εξωτερικής Πολιτικής (ΕΛΙΑΜΕΠ) Θάνος Βερέμης διαπίστωνε ότι,

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, ανάμεσα σε πολλά άλλα, είναι και το εκθετήριο των συνολικών επιδόσεων της διοργανώτριας χώρας. Η Ελλάδα φιλοδοξεί να προβάλλει την εικόνα της στον κόσμο που θα δημιουργεί και ένα σταθερό πρότυπο προς μίμηση για αυτήν την ίδια»¹⁰²⁰.

Με αυτό το άρθρο ο Βερέμης παρεμβαίνει στη διαμάχη που είχε ξεσπάσει με άξονα την κατασκευή του κωπηλατοδρομίου στο Σχοινιά του Μαραθώνα¹⁰²¹, ζητώντας ως

ανώνυμη εταιρεία του δημοσίου τομέα -υπουργείο Εργασίας- με την επωνυμία «Ολυμπιακό Χωριό» που θα αναλάμβανε την ανέγερση του ολυμπιακού χωριού στη θέση Λεκάνες του δήμου Αχαρνών. Το μετοχικό της κεφάλαιο ανήκε στον ΟΕΚ εξ ολοκλήρου. Δικαιούχοι του άλλωστε θα κατοικούσαν εκεί μετά τη λήξη των Αγώνων. Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 193 - 200. Με την οριστικοποίηση της χωροθέτησης των αθλητικών εγκαταστάσεων το ΥΠΕΧΩΔΕ(ΕΥΔΕ/ΟΕ) είχε την ευθύνη υλοποίησης των εγκαταστάσεων του συγκροτήματος Μαραθώνα (Κωπηλατοδρόμιο Σχοινιά), του Κέντρου Ιστιοπλοΐας στον Άγιο Κοσμά και των Ολυμπιακών Κέντρων στο Φάληρο, στο Γουδί και το Ελληνικό. Στην ΓΓΑ είχε περιέλθει η αρμοδιότητα κατασκευής του Ολυμπιακού Κέντρου Ιππασίας και του Ολυμπιακού Κέντρου Σκοποβολής Μαρκοπούλου, των Κλειστών Γυμναστηρίων Νίκαιας, Άνω Λιοσίων, Περιστερίου, Γαλασίου και του Πανθεσσαλικού και Παγκρητίου Σταδίου στο Βόλο και το Ηράκλειο αντίστοιχα. Είχε ακόμα την ευθύνη της κατασκευής του Κέντρου Ραδιοτηλεόρασης (IBC) και του Κέντρου Γραπτού Τύπου (MPC), ενώ είχε επιφορτιστεί και με την ευθύνη της αναβάθμισης των εγκαταστάσεων του Ολυμπιακού Σταδίου στο Ο.Α.Κ.Α. αλλά και των παρακείμενων εγκαταστάσεων (Κλειστό Γυμναστήριο, Κέντρο Υγρού Στίβου και Ποδηλατοδρόμιο). Η ΓΓΑ ήταν αρμόδια να επιληφθεί και για την αναβάθμιση του Παναθηναϊκού Σταδίου, του Σταδίου Ειρήνης και Φιλίας, του Εθνικού Σταδίου Πάτρας όπως και του Καυτατζόγλειου Σταδίου στη Θεσσαλονίκη. Ακόμα ήταν υπεύθυνη για τη βελτίωση των υφιστάμενων ολυμπιακών Προπονητηρίων και για τις προσωρινές αθλητικές εγκαταστάσεις (olympic overlays). Τα προηγούμενα στοιχεία για τα έργα και τους φορείς στους οποίους ανήκε η ευθύνη εκτέλεσης τους αντλήθηκαν από τις εξής πηγές, «Olympic News» στο περ. *ATHENS 2004*, ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», τ.χ. 4, Μάρ. 2001, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004», στο περ. *Γνώμη της ΟΚΕ*, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, τ.χ. 99, Νοέμ. 2003, σ. 37 - 38, Ν. 2819/2000, ΦΕΚ Α' 84, 15.3.2000, «Ίδρυση Εταιρείας 'Ολυμπιακό Χωριό 2004 Α.Ε. προστασία Ολυμπιακών Συμβόλων και Σημάτων και άλλες διατάξεις'», άρ. 1, παρ. 6., Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 191 -192.

¹⁰¹⁹ Α. Β. Κ., «Φθάνει η ώρα της κ. Γιάννας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.12.2000, σ. 5.

¹⁰²⁰ Θ. Βερέμης, «Ολυμπιακοί Αγώνες και περιβάλλον», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.9.2000, σ. 19.

¹⁰²¹ Οι παράμετροι που μετέτρεψαν τη χωροθέτηση του κωπηλατοδρομίου στην περιοχή του Σχοινιά σε σημείο σφοδρής διαμάχης διεθνούς έκτασης ήταν δύο κυρίως. Ο πρώτος αφορούσε την ιστορική αξία της

εναλλακτική λύση την εγκατάστασή του στη λίμνη Υλίκη της Βοιωτίας. Τη λύση στήριξαν με άρθρα τους προσωπικότητες όπως ο Μάριος Πλωρίτης και ο Νίκος Μουζέλης. Ο πρώτος συνέδεσε την όλη τροπή του ζητήματος με το ελληνικό αίτημα της επιστροφής των μαρμάρων του Παρθενώνα¹⁰²², ενώ ο δεύτερος τάχθηκε υπέρ της εγκατάστασης του κωπηλατοδρομίου στην Υλίκη, επισημαίνοντας ότι αυτοί που εξέφραζαν την πλήρη αντίθεσή τους στην εγκατάσταση στο Σχοινιά,

«σωστά αναρωτιούνται πώς είναι δυνατόν μια κυβέρνηση που ξεκινάει το θεσμό της πολιτιστικής Ολυμπιάδας, την ίδια στιγμή να βάζει σε κίνδυνο έναν χώρο τέτοιας παγκόσμιας ιστορικής και πολιτισμικής σημασίας»¹⁰²³.

Σε κάθε περίπτωση το ζήτημα του Σχοινιά έλαβε μεγαλύτερη διεθνή διάσταση από το θεσμό της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας. Η νεφελώδης φυσιογνωμία της υπήρξε και

περιοχής, όπου διεξήχθη η μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.) και ο δεύτερος σχετιζόταν με το ότι αποτελούσε τον τελευταίο υδροβιότοπο της Αττικής. Τον Οκτώβριο του 2000 το Συμβούλιο της Ευropa Nostra, πανευρωπαϊκής ένωσης πολιτιστικών φορέων, εξέδωσε ψήφισμα με το οποίο σημείωνε ότι ο υγρότοπος του Σχοινιά είχε συμπεριληφθεί στον εθνικό κατάλογο των προστατευόμενων περιοχών του προγράμματος Natura 2000 αλλά απεσύρθη άμα τη αναλήψει από την Αθήνα των Αγώνων του 2004. Για το ίδιο θέμα, το Δεκέμβριο του 2000, σε επιστολή προς τον υπουργό Πολιτισμού Ε.Βενιζέλο το Δίκτυο για τη Διάσωση της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς (The Society for the Preservation of the Greek Heritage) με έδρα του την Ουάσιγκτον, υποστήριξε ότι το σχέδιο Σχοινιά θα πλήξει τη διεθνή εικόνα της Ελλάδας. Τον Αύγουστο του 2000 το υπουργείο ΠΕΧΩΔΕ σε ανακοίνωσή του επιχειρούσε να απαντήσει στις περιβαλλοντικές οργανώσεις μεταξύ άλλων και για την εξαίρεση του Σχοινιά από τον κατάλογο Natura 2000. Με τη θεσμοθέτηση της ίδρυσης του Εθνικού Πάρκου και την ταυτόχρονη κατασκευή των ολυμπιακών έργων, σύμφωνα με το υπουργείο και την ΕΟΕ, λαμβανόταν κάθε μέριμνα για την πλήρη προστασία της περιοχής και την αναζωογόνηση του βιότοπου. Τέσσερις οικολογικές οργανώσεις (WWF Ελλάς, Ελληνική Ορνιθολογική Εταιρεία, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας της Φύσης, Ελληνική Εταιρεία Προστασίας του Περιβάλλοντος και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς) με επιστολή προς την Αγγελουπούλου ζητούσαν να επανεξετασθεί η χωροθέτηση του κέντρου κωπηλασίας στον ευπαθή Σχοινιά, αντλώντας παραδείγματα από τον περιβαλλοντικό χαρακτήρα των πρόσφατων Αγώνων του Σίδνεϊ. Στην πορεία οι εγκαταστάσεις των αγωνισμάτων του καγιάκ μεταφέρθηκαν στο Ελληνικό ενώ τον Ιανουάριο του 2003 η επίτροπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης για το Περιβάλλον Margot Wallstrom, ενέκρινε την όλη προσπάθεια δηλώνοντας πως οι αλλαγές σε αυτή την «τόσο αμφιλεγόμενη περιοχή» μετέτρεψαν «κάτι που έμοιαζε με περιβαλλοντικό πρόβλημα σε καλή ευκαιρία». Βλ. σχετικά, Ross, *Ολυμπιακοί Αγώνες*, ό.π., σ. 161 - 165, Ε. Χατζηιωαννίδου, «Μακριά από το Σχοινιά οι Ολυμπιακοί Αγώνες, επιμένουν οι οικολόγοι με επιστολή τους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.11.2000, σ. 5, «Αντιδράσεις -πέραν των συνόρων- για τον Σχοινιά», Εφ. *Το Βήμα*, 9.1.2001, σ. 17, Π. Μπίτσικα, «Η ναυμαχία του... Μαραθώνα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.1.2001, σ. 44 - 45.

¹⁰²²Γράφει ο Πλωρίτης στο υστερόγραφο του άρθρου του: «Αλήθεια με τι 'τουπέ' θα εξακολουθήσουμε να ζητάμε την επιστροφή των μαρμάρων του Παρθενώνα, όταν θα 'χουμε διαπράξει την καταστροφή του Μαραθώνα; Πολύ περισσότερο, που ο πρώτος δεν θα είχε καν υπάρξει, αν δεν είχε προηγηθεί ο δεύτερος...». Μ. Πλωρίτης, «Η άλλη μάχη του Μαραθώνα», Εφ. *Το Βήμα*, 7.1.2001, σ. 62.

¹⁰²³Το άρθρο του Μουζέλη δημοσιεύθηκε στο *Βήμα της Κυριακής*, στις 6.3.2001 με τον τίτλο «Ολυμπιακό κωπηλατοδρόμιο: Γιατί όχι στην Υλίκη;». Βλ. ολόκληρο το άρθρο στο Ν. Μουζέλης, *Από την αλλαγή στον εκσυγχρονισμό. Κριτικές παρεμβάσεις*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002, σ. 256 - 257.

το προβληματικό σημείο στην εξέλιξη της πορείας της¹⁰²⁴. Ο νέος θεσμός δε μπόρεσε να διατηρήσει την αυτοτέλειά του σε σχέση με τους Αγώνες, πράγμα που όμως δε φάνηκε να δυσαρεστεί τη ΔΟΕ, η οποία ούτως ή άλλως παρακολουθούσε με καχυποψία το ελληνικό εγχείρημα, έτσι που πολλοί να συμπεραίνουν, ότι «η Πολιτιστική Ολυμπιάδα δε θα είναι παρά το volet culturel [η πολιτιστική συνιστώσα] των Αγώνων»¹⁰²⁵.

Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα, τα ολυμπιακά αθλητικά έργα, τα οδικά έργα και οι υποδομές, συναποτελούν με άλλα προγράμματα τα κομμάτια του «ολυμπιακού έργου». Ο Συναδινός διακρίνει, υπό τον γενικό τίτλο «Ολυμπιακά έργα», 14 κατηγορίες έργων¹⁰²⁶. Τον Νοέμβριο του 2002 ο υφυπουργός Πολιτισμού Νάσος Αλευράς, κατά τη διάρκεια συζήτησης στη Βουλή έπειτα από επερώτηση που υπέβαλαν 12 βουλευτές της

¹⁰²⁴Ο σχεδιασμός, η υλοποίηση και η προβολή της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας 2001-2004 ανατέθηκε με νομοθετική ρύθμιση στην Ανώνυμη Εταιρεία της Ελληνικής Πολιτιστικής Κληρονομιάς η οποία αργότερα μετονομάστηκε σε Οργανισμό Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού. Στη θέση του προέδρου του διοικητικού συμβουλίου της εταιρείας θήτευσαν για περιορισμένο διάστημα ο σκηνοθέτης Μιχάλης Κακογιάννης και ο ποιητής Τίτος Πατρίκιος. Σημειώνεται ότι εκδηλώσεις που εντάχθηκαν στο πρόγραμμα της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας έλαβαν χώρα από την 1/1/2001 έως την 1/6/2004. Εναρκτήρια εκδήλωση ήταν η Όπερα του Β. Wilson «Προμηθέας» σε μουσική του Ιάνη Ξενάκη στο Μέγαρο Μουσικής. Για μια παρουσίαση της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, βλ. αναλυτικά την αρθρογραφία του πολιτιστικού συντάκτη της *Καθημερινής* Βασίλη Αγγελικόπουλου, «Γιατί 4ετής η 'Πολιτιστική Ολυμπιάδα';» 16.9.2000, σ. 13, «Αποκαλυπτική η παραίτηση Κακογιάννη...», 24.10.2000, σ. 15, «Πολιτιστική Ολυμπιάδα: μεγαλεπήβολοι στόχοι και ραγδαίοι ρυθμοί», 4.11.2000, σ. 15, «Πολιτιστική Ολυμπιάδα φιλοσοφικώς πως...», 24.1.2001, σ. 15, βλ. και την παρουσίαση για την Πολιτιστική Ολυμπιάδα από τον μετέπειτα πρόεδρο της εταιρείας Ευγένιο Γιαννακόπουλο, *Πολιτιστική Ολυμπιάδα: Παρουσίαση της Αρχιτεκτονικής του Θεσμού του απολογισμού της πρώτης διετίας και του προγράμματος εκδηλώσεων για τα έτη 2003-2004*, ΥΠΠΟ, Οργανισμός Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού Α.Ε., χ.η, σ. 27 και τα άρθρα, «Μήνυμα συστράτευσης, πνεύμα συνεργασίας», Εφ. *Η Βραδυνή*, 5.11.2000, σ. 11, Ε. Δ. Χατζηγιάννου, «Η φλόγα του 'Προμηθέα'», Εφ. *Τα Νέα*, 15.12.2000, σ. 27.

¹⁰²⁵Βλ. Α. Δημητρίου, «Η μικρή, πικρή, παράξενη, μετέωρη ιστορία της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας» στο περ. *Οικονομική και Βιομηχανική Επιθεώρηση*, ό.π., σ. 40 - 42. Στο κατατοπιστικό και αναλυτικό αφιέρωμα του πολιτιστικού περιοδικού *highlights* καταγράφεται η γνώμη ειδικών περί τα πολιτιστικά θέματα για τα «πεπραγμένα» της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, ενόσω διένυε το τελευταίο εξάμηνο των εκδηλώσεων της. «Τι εστί και που οδεύει η 'Πολιτιστική Ολυμπιάδα'», στο Β. Αγγελικόπουλος (επιμ.), στο περ. *highlights*, τ.χ. 8, Ιαν. - Φεβ. 2004, σ. 19 - 34. Ο κριτικός λογοτεχνίας Παντελής Μπουκάλας σε μια κριτική του ανάλυση για την εναλλαγή των «θεματικών αξόνων» της Πολιτιστικής Ολυμπιάδας, παρατηρεί ότι η λογική που τους επινοεί και επιχειρεί να τους δώσει σάρκα και οστά είναι πάγια έχοντας δύο γνωρίσματα. Το πρώτο εντάσσεται σε μια τυπικά αριστοκρατική λογική, ενώ το δεύτερο γνώρισμα της «πολιτισμικής» πολιτικής υπακούει στην άποψη ότι «η Ελλάδα διαθέτει πολιτισμικό πλεόνασμα». Και καταλήγει επισημαίνοντας: «έκδηλος ο πολιτισμικός μεγαλοϊδεατισμός, αποτελεί άμεσο παρεπόμενο του πολιτικού μεγαλοϊδεατισμού, ο οποίος έσπευσε να ανακηρύξει 'εθνικό στοίχημα' και 'νέα Μεγάλη Ιδέα του έθνους' την Ολυμπιάδα». Βλ. «Περί Ολυμπιακών Αγώνων και πολιτισμικών αξόνων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.12.2000, σ. 52.

¹⁰²⁶Οι κατηγορίες αφορούν τα ολυμπιακά αθλητικά και οδικά έργα, όπως και τις ολυμπιακές αναπλάσεις, τις υποδομές, τον εκσυγχρονισμό των υποδομών, το ολυμπιακό χωριό, τα χωριά Τύπου, την ολυμπιακή ασφάλεια, την Πολιτιστική Ολυμπιάδα, τους Παραολυμπιακούς, τον εθελοντισμό και τα προγράμματα Ολυμπιακής Παιδείας, «Ελλάδα 2004», «Ολυμπιακοί Αγώνες και Υγεία». Βλ. Συναδινός, *Ο αγώνας μιας πόλης*, ό.π., σ. 184.

Ν.Δ. προς τους υπουργούς Πολιτισμού, ΠΕΧΩΔΕ και Οικονομικών με θέμα, «Ολυμπιακοί Αγώνες: Καθυστερήσεις, μεταβολές, οικονομικές υπερβάσεις», έχοντας ως αφετηριακό σημείο τον ολυμπιακό προϋπολογισμό του 1,5 τρισ. δραχμών, θα διευκρινίσει ότι από αυτό το κομμάτι που αφορούσε τα αθλητικά έργα, η αμιγής δηλαδή ολυμπιακή δαπάνη, ήταν 600 δισ. δραχμές¹⁰²⁷. Στη συζήτηση η Πετραλιά, επικαλούμενη τον έγγραφο αναλυτικό -ανά υπουργείο και φορέα- προϋπολογισμό της προετοιμασίας, τον οποίο είχε παρουσιάσει ο υφυπουργός Οικονομίας Χρήστος Πάχτας στις 18 Ιουνίου 2001, σημείωνε ότι η κρατική δαπάνη είχε υπερβεί ήδη κατά 433 εκατ. ευρώ το ποσό που είχε αρχικά προβλεφθεί. Καταλογίζοντας την ευθύνη στην κυβέρνηση Σημίτη η Πετραλιά θα αναφέρει:

«Έχει δημιουργήσει μία τεράστια ‘μαύρη’ τρύπα στην εθνική μας οικονομία που συνεχώς διευρύνεται...από σκοπιμότητα ή ανικανότητα η Κυβέρνηση αφήνει να δημιουργηθεί μία κατάσταση που όταν ολοκληρωθεί και αποκαλυφθεί σε όλο της το βάθος, η περίπτωση της κυβερνητικής απάτης του χρηματιστηρίου, θα φαντάζει ένα αθώο παιχιδάκι. Η νέα μεγάλη ‘φούσκα’ που έρχεται -λυπάμαι που το λέω- είναι η Ολυμπιάδα»¹⁰²⁸.

Τέτοιες εκτιμήσεις γεννούσαν φόβους σχετικά με την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού με επιπλέον κόστη λόγω των Αγώνων, δεδομένης και της δημοσιονομικής πραγματικότητας της χώρας¹⁰²⁹. Απαντώντας η κυβέρνηση Σημίτη, διαβεβαίωνε σε κάθε τόνο ότι το όριο των 1,5 τρισ. δραχμών, που αντιστοιχούσε σε 4,6

¹⁰²⁷ *ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση ΚΣΤ΄, 25.11.2002, σ. 864.

¹⁰²⁸ *ΠτΒ*, ό.π., σ. 858 - 859. Η Έλσα Παπαδημητρίου σε ομιλία της στη Βουλή επικρίνοντας τις πολιτικές επιλογές της κυβέρνησης Σημίτη που έθετε ως «εθνικό στόχο» την «τέλεση των καλύτερων Ολυμπιακών Αγώνων της ιστορίας του θεσμού» διατύπωνε τρία ερωτήματα. Διερωτάται συγκεκριμένα: «Γιατί δεν υπήρξε ταβάνι σ’ αυτό που ήμασταν διατεθειμένοι να ανεχθούμε ως υπέρβαση κόστους; Γιατί δεν υπήρξε πάτωμα γι’ αυτό που ήμασταν διατεθειμένοι να ανεχθούμε ως καταστρατήγηση της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας του Λεκανοπεδίου; Γιατί δεν υπήρξε φακός τελικά που να βελτιώσει την εθνική επιδημία της μυωπίας και δεν μας επέτρεψε να δούμε τη μεταολυμπιακή μέρα που θα μας ξημερώσει». *ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΝΓ΄, 22.12.2003, σ. 2677.

¹⁰²⁹ Με την ένταξη από το 2001 στο κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα όλοι οι προϋπολογισμοί έπρεπε να εμφανίζονται πλεονασματικοί, έτσι ώστε να διευκολύνεται η μείωση του χρέους ή τουλάχιστον ισοσκελισμένοι. Δ. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «2004: τώρα σκέπτονται την ‘επόμενη ημέρα’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.10.2000, σ. 68. Η Αγγελοπούλου σε συνέντευξή της ανέφερε και μία άλλη παράμετρο στο ζήτημα του κόστους σημειώνοντας, ότι ενδιαφέρει και τη ΔΟΕ η οποία «δεν θέλει να αφήνει πίσω της ‘λευκούς ελέφαντες’. Θέλει ελεγχόμενο κόστος, ώστε να βρίσκει πρόθυμες χώρες να αναλάβουν τη διοργάνωση. Και πιέζει, όπως κι εμείς, προς την κατεύθυνση ελέγχου του κόστους». Γ. Αγγελοπούλου, Συνέντευξη στον Α. Καρακούση, «‘Δεν κοιμάμαι ήσυχα τα βράδια...’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.12.2002, σ. 11.

δισ. ευρώ, αναφορικά με τον προϋπολογισμό των κρατικών δαπανών για τους Αγώνες του 2004, δεν επρόκειτο να ξεπεραστεί¹⁰³⁰. Υπενθυμίζεται ότι, ήδη από τον Μάιο του 2000, ο Πάχτας προσδιόριζε το ύψος του προϋπολογισμού σε αυτά τα επίπεδα. Σε συνέντευξή του στα τέλη του 2002, ο γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων Κώστας Καρτάλης, δε διαφοροποιείται από το ποσό των 4,56 δισ. ευρώ. Οι εθνικοί πόροι για τους Αγώνες σε επίπεδο επικράτειας στο διάστημα 2000 - 2004 ανέρχονταν σε περίπου 3,3 δισ. ευρώ ως προς τα υποχρεωτικά έργα και σε 1,26 δισ. ευρώ ως προς το Πρόγραμμα «Ελλάδα 2004», που δε συνιστούσε όμως υποχρέωση της χώρας στη ΔΟΕ. Για λόγους σύγκρισης ο Καρτάλης επισημαίνει ότι το ποσό των 4,56 δισ. ευρώ ισοδυναμούσε με το 8% -περίπου- του Γ΄ Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης (2000 - 2006) και με το 2% του συνολικού τακτικού προϋπολογισμού του κράτους κατά το διάστημα 2000 - 2004¹⁰³¹.

Τον Οκτώβριο του 2003 στη συνέντευξη Τύπου του υφυπουργού Οικονομίας Πάχτα, τα εμφανιζόμενα στοιχεία για τις δαπάνες που είχαν πιστωθεί μέσω του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων από το 2000 έως εκείνη τη χρονική στιγμή, αθροιζόμενα με τις δαπάνες που προβλέπονταν για το 2004 διαμόρφωναν το ύψος των δαπανών της περιόδου 2000 - 2004 στα 5,2 δισ. ευρώ. Ο προϋπολογισμός των κρατικών δαπανών για τους Αγώνες εμφάνιζε μια απόκλιση της τάξης των 700 περίπου εκατ. ευρώ σε σχέση με το όριο των 4,56 δισ. ευρώ¹⁰³². Η ανακοστολόγηση προς τα πάνω ορισμένων ολυμπιακών έργων, προκλήθηκε από το κατεπείγον των χρονοδιαγραμμάτων υλοποίησής

¹⁰³⁰ «Σε δυσθεώρητα ύψη το κόστος», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 23.1.2003, σ. 28. Σε ομιλία του στην Βουλή ο βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, Χ. Σμυρλής – Λιακατάς, συγκεκριμενοποιεί το ποσό του προϋπολογισμού που είχε θέσει ως όριο η κυβέρνηση στα 4,585 δισ. ευρώ, παραθέτοντας αναλυτικά στοιχεία για τον επιμερισμό του. *ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΜΗ΄, 17.12.2003, σ. 2321.

¹⁰³¹ Κ. Καρτάλης, Συνέντευξη στην Δ. Κρουστάλλη, «Τίποτε δεν έγινε στην τύχη για το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 22.12.2002, σ. 44. Σε άρθρο του στην ίδια εφημερίδα, στις αρχές του 2002, ο Καρτάλης αναφέρει ότι τα έργα και οι δράσεις του Προγράμματος «Ελλάδα 2004» είχαν προϋπολογισμό 1,27 δισ. ευρώ, δηλαδή 432 δισ. δραχμές, ενώ η αρχική εξαγγελία του από την κυβέρνηση έκανε λόγο για 350 δισ. δραχμές. Βλ. Κ. Καρτάλης, «Ελλάδα 2004': Η προετοιμασία και η περιφέρεια», Εφ. *Το Βήμα*, 27.1.2002, σ. 22.

¹⁰³² Αναλυτικά οι πιστώσεις του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων ανήλθαν το 2001 στα 23,5 εκατ. ευρώ, το 2001 στα 719 εκατ. ευρώ, το 2002 1,3 δισ. ευρώ περίπου και το 2003 1,8 δισ. ευρώ ενώ είχαν εκτιμηθεί από την κυβέρνηση 1,3 δισ. ευρώ. Για το 2004 η πρόβλεψη ήταν της τάξης των 1,4 δισ. ευρώ. «Κόστος δυσβάσταχτο και άγνωστο...», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 8.10.2003, σ. 28. Την αναγνώριση εκ μέρους του Πάχτα της απόκλισης στον προϋπολογισμό των κρατικών δαπανών για τους Αγώνες από τα 4,6 στα 5,2 δισ. ευρώ χρησιμοποιεί στην επιχειρηματολογία του -στα πλαίσια άσκησης αντιπολιτευτικής κριτικής προς την κυβέρνηση- ο βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας Γ. Ορφανός κατά τη διάρκεια ομιλίας του στη Βουλή. Βλ. *ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΜΗ΄, 17.12.2003, σ. 2307.

τους και υπήρξε αντικείμενο σφοδρής κριτικής της αντιπολίτευσης στην κυβέρνηση¹⁰³³. Η τελευταία μη αντικρούοντας τη σχετική κριτική αντέτεινε ότι μια σειρά «απρόβλεπτων παραγόντων», επιδρούσαν στην πορεία εκτέλεσης των έργων¹⁰³⁴.

Αν αναλογιστεί κανείς ότι το ποσό των 4,56 δισ. ευρώ που είχε θέσει η κυβέρνηση ως όριο στον προϋπολογισμό των κρατικών δαπανών για τους Αγώνες, είχε και επίσημα εγκαταλειφθεί από τον υφυπουργό Οικονομίας το 2003, τότε δεν είναι αναίτιες οι τριβές, οι οποίες προκλήθηκαν μεταξύ της κυβέρνησης και της «Αθήνα 2004», αναφορικά με το κόστος των εγκαταστάσεων προσωρινού χαρακτήρα¹⁰³⁵. Το σημείο αντιδικίας αφορούσε στο ποια από τις δύο πλευρές θα ενέγραφε τη σχετική δαπάνη στον προϋπολογισμό της. Ο επιμερισμός της αρχικά υπήρξε ισοβαρής. Στη συνέχεια ωστόσο το κύριο βάρος της επιβάρυνσης επωμίστηκε η κεντρική κυβέρνηση και λιγότερο η «Αθήνα 2004»¹⁰³⁶. Προς αυτή τη λύση άλλωστε πίεζε και η ΔΟΕ¹⁰³⁷,

¹⁰³³ Η Αλέκα Παπαρήγα σε προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση στη Βουλή, έπειτα από πρωτοβουλία του Καραμανλή, με θέμα: «Η πορεία της προετοιμασίας διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004» ανέφερε περιπτωσιολογικά ότι το Κέντρο Αντισφαίρισης στο ΟΑΚΑ θα κόστιζε έναντι αρχικού κόστους 6 δισ. δραχμών 12 δισ., ενώ το Κέντρο Ιππασίας στο Μαρκόπουλο γνώριζε αύξηση στο κόστος του 1200% από 6 σε 74 δισ. δρχ., βλ. στα *ΠτΒ*, Γ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΞΗ', 16.1.2002, σ. 3200.

¹⁰³⁴ Ο Βενιζέλος ερωτώμενος για την εμφάνιση καθυστερήσεων σε ανησυχητικό βαθμό, ορισμένων έργων, αφού παραδέχεται την ύπαρξη τους συμπληρώνει ακολουθώντας «κακώς είχαμε δώσει τόσο υπεραισιόδοξα χρονοδιαγράμματα...Στην Ελλάδα τα έργα δεν καθυστερούν από τη στιγμή που ανοίγει το εργοτάξιο, καθυστερούν πριν. Καθυστερούν επειδή υπάρχουν αμφισβητήσεις στο Συμβούλιο Επικρατείας, επειδή υπάρχουν αντιρρήσεις των οικολόγων, επειδή υπάρχουν απροσδόκητα αρχαιολογικά ευρήματα». Βλ. Ε. Βενιζέλος, Συνέντευξη στον Σ. Θεοδωράκη, «'Εμένα μου λείπει ο Πάγκαλος'», Εφ. *Το Βήμα*, 2.12.2001, σ. 16.

¹⁰³⁵ Η έννοια των ολυμπιακών προσαρμογών (olympic overlays) αναφέρεται στις προσωρινού χαρακτήρα εγκαταστάσεις που προορίζονται αποκλειστικά και μόνο για την τέλεση των Αγώνων. Οι εγκαταστάσεις αυτές μπορεί να είναι είτε αθλητικές (π.χ. κινητές κερκίδες, πλωτές εξέδρες) είτε εγκαταστάσεις γενικής υποδομής για την εξυπηρέτηση τέλεσης των Αγώνων (π.χ. πάγκοι, στέγαστρα, τέντες, λυόμενα κτίρια), βλ. Γιαννακούρου, Τροβά, *ό.π.*, σ. 486. Στο ζήτημα των λυόμενων ή μόνιμων εγκαταστάσεων, ο Σημίτης τάχθηκε υπέρ των δεύτερων, αν και είχαν μεγαλύτερο κόστος από τις πρώτες, σημειώνοντας ότι θα ήταν ανορθολογικό να δαπανηθεί το 70% μιας μόνιμης εγκατάστασης για να ανταποκριθεί η ελληνική πλευρά στις πρόσκαιρες ανάγκες των Αγώνων μιας και μπορούσε να αντιμετωπισθεί οριστικά η έλλειψη χώρων άθλησης στην Αττική με τη δαπάνη και του υπόλοιπου 30%. Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα*, *ό.π.*, σ. 439 - 440.

¹⁰³⁶ Το 2003 το κόστος των προσωρινών εγκαταστάσεων προσδιοριζόταν σε 700 εκ. ευρώ, συμπεριζόμενο την ίδια χρονιά στα 250 εκ. ευρώ. Η μείωση αυτή οφείλονταν καθαρά σε περικοπές έργων. Το ποσό αυτό συμφωνήθηκε να διαμοιραστεί μεταξύ της κυβέρνησης και της Οργανωτικής Επιτροπής. Ωστόσο στις αρχές του 2004 με απόφαση της διυπουργικής επιτροπής για τους Αγώνες ο συμβιβασμός των δύο πλευρών καταλήγει στην ανάληψη από το κράτος της δαπάνης για τις προσωρινές εγκαταστάσεις στα στάδια. Βλ. αναλυτικά, Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 85 - 90. Η αντιπαράθεση της κυβέρνησης με την Οργανωτική Επιτροπή για τις ολυμπιακές προσαρμογές επεκτάθηκε και στον έλεγχο του προϋπολογισμού της Επιτροπής, θέμα που τέθηκε από τον Βενιζέλο προκαλώντας τη δυσφορία στελεχών της. Βλ. τα άρθρα, Μ. Νταλιάνη, «Ζήτηση λογαριασμό», Εφ. *Τα Νέα*, 4.2.2003, σ. 16, «Αλλα 255 δισ. στις πλάτες του ελληνικού λαού», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 4.2.2003, σ. 29, «Εν αναμονή του 'καπέλου' των προσαρμογών», Εφ.

ώστε να μη διογκωθεί ο προϋπολογισμός της Οργανωτικής Επιτροπής, θέτοντας σε κίνδυνο τη διοργάνωση και τη χρηματοδότησή της από χορηγούς και ραδιοτηλεοπτικούς δικαιούχους. Εγκαινιάζοντας τη νέα πολιτική της για τη μείωση του μεγέθους και του κόστους των Αγώνων και την αξιοποίησή τους στην κατεύθυνση της αστικής ανασυγκρότησης και οικονομικής ανάπτυξης των πόλεων που τους φιλοξενούν, η ΔΟΕ απέστειλε στην Οργανωτική Επιτροπή, τέλη του 2003, 33 συστάσεις για τη μείωση του κόστους των Αγώνων της Αθήνας¹⁰³⁸. Οι συστάσεις της ΔΟΕ για μείωση της δαπάνης έρχονταν σε αντίφαση με την τακτική που ακολούθησαν έναντι των διοργανωτών ορισμένες διεθνείς ομοσπονδίες στο ζήτημα της χωρητικότητας των εγκαταστάσεων των αθλημάτων τους¹⁰³⁹. Κάποιες από τις μαξιμαλιστικές αξιώσεις τους ικανοποιήθηκαν άλλες πάλι όχι. Παρατηρεί ο Σημίτης σχετικά: «Η ΔΟΕ μπορεί να μην επιθυμεί τη γιγάντωση των αγώνων αλλά ουσιαστικά την προωθεί με τις αποφάσεις της»¹⁰⁴⁰.

Απόφαση από την άλλη της κυβέρνησης Σημίτη ήταν η κατασκευή στεγάστρου στο Ολυμπιακό Στάδιο της Αθήνας, την καρδιά των Αγώνων του 2004¹⁰⁴¹. Η κυβέρνηση προσκάλεσε το διάσημο αρχιτέκτονα Santiago Calatrava, να αναλάβει στο πλαίσιο της αισθητικής και λειτουργικής ενοποίησης του ΟΑΚΑ τον σχεδιασμό του στεγάστρου και μιας σειράς εμβληματικών έργων των Αγώνων του 2004. Εν τούτοις για διάφορες πλευρές του εγχειρήματος εκφράστηκαν πολύ σοβαρές επιφυλάξεις¹⁰⁴².

Ριζοσπάστης, 8.2.2003, σ. 28, «Μείωση στο κόστος των Ολυμπιακών προσαρμογών», Εφ. *Τα Νέα*, 9.7.2003, σ. 10.

¹⁰³⁷ Για σύναψη κοινού μετώπου μεταξύ της προέδρου της Οργανωτικής Επιτροπής και του προέδρου της ΔΟΕ ώστε να υπερισχύσουν οι θέσεις τους έναντι της κυβερνητικής πλευράς στο θέμα των ολυμπιακών προσαρμογών έκανε λόγο σε άρθρο της η *Απογευματινή*. Β. Κανελλόπουλος, «Σκληρό Ρο(γ)κ Γιάννας κατά κυβέρνησης», Εφ. *Απογευματινή*, 25.2.2003, σ. 4 - 5.

¹⁰³⁸ Ν. Καψή, Ε. Μπενέκη, *Ολυμπιακοί Αγώνες και επιχειρήσεις. Στήριξη και προσδοκία κέρδους*, Αθήνα, Κέρκυρα, 2004, σ. 151.

¹⁰³⁹ Στις αρχές του 2002 στη διάρκεια συνεδρίασης της ΔΕΣΟΠ, μετά από εισήγηση του Καρτάλη, ο Σημίτης αποφασίζει τον περιορισμό της χωρητικότητας σειράς αθλητικών εγκαταστάσεων. Αποφασίζεται επίσης η μεταφορά της εγκατάστασης της πυγμαχίας από το Φάληρο στο Περιστερι και η μετατροπή της από προσωρινή σε μόνιμη. Η πολιτική πρωτοβουλία των αλλαγών ανήκε στο Βενιζέλο. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 84.

¹⁰⁴⁰ Σημίτης, *ό.π.*, σ. 449.

¹⁰⁴¹ Ο Σημίτης αφού σημειώνει για το στέγαστρο του Ολυμπιακού Σταδίου ότι η απόφαση κατασκευής του ελήφθη από την κυβέρνηση, εξηγεί: «Πιστεύω ότι σωστά κρίναμε, οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας όφειλαν να αποκτήσουν ένα σύγχρονο διακριτό χαρακτηριστικό. Το στέγαστρο ανέδειξε την Αθήνα και θα χρησιμεύσει για την προβολή της χώρας». Σημίτης, *στο ίδιο*, σ. 449.

¹⁰⁴² Για μια κριτική προσέγγιση των έργων του Ισπανού αρχιτέκτονα, βλ. Συναδινός, *ό.π.*, σ. 187 - 188. Το κόστος των έργων του ΟΑΚΑ, που προσέγγισε τα 400 εκ. ευρώ, παρέκκλινε σε σχέση με τους αρχικούς του προϋπολογισμούς, ενώ και η ανάληψη του έργου -με απευθείας ανάθεση- έγινε κατά παρέκκλιση της κοινοτικής οδηγίας 92/50 που προέβλεπε τη διεξαγωγή ευρωπαϊκών διαγωνισμών με την ελληνική πλευρά

Εξάλλου το 2002 η κυβέρνηση προκειμένου να αποφύγει την προσφυγή σε άμεσο δανεισμό για την κάλυψη χρηματοδοτικών αναγκών εκτέλεσης των ολυμπιακών έργων, γεγονός που θα επιβάρυνε το δημόσιο χρέος και τα δημοσιονομικά ελλείμματα, συστήνει με το νόμο 3016/2002 εταιρεία του δημοσίου, με την επωνυμία «Ολυμπιακά Ακίνητα». Η εταιρεία αναλάμβανε τη διαχείριση των ολυμπιακών έργων στη μεταολυμπιακή εποχή, με σκοπό την εκμίσθωση ή και την πώληση ορισμένων, δημιουργώντας τις απαραίτητες συνθήκες για την άντληση εσόδων και την προείσπραξη τους προς κάλυψη του ολυμπιακού κόστους¹⁰⁴³, ενώ την ίδια χρονιά συνάπτει δάνειο ύψους 1,5 δισ. ευρώ, με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων¹⁰⁴⁴. Νωρίτερα η Πετραλιά σε ομιλία της στη Βουλή προέβλεπε την προσφυγή στο δανεισμό, σημειώνοντας χαρακτηριστικά:

«εκεί οδηγείται η Κυβέρνηση, παρά τα περί του αντιθέτου λεγόμενα -και μάλιστα υπάρχει και συζήτηση με την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων για το συγκεκριμένο δανεισμό- η επιβάρυνση στο δημόσιο χρέος μας θα είναι μέχρι το 2010 0,15% και θα συνεχίσει μειούμενο μετά το 2010... αυτό σημαίνει ότι αυτούς τους αγώνες θα τους πληρώσουν και τα εγγόνια μας»¹⁰⁴⁵.

Μετά και τη λήψη του δανείου του 1,5 δισ. ευρώ η Πετραλιά επανερχόμενη στο ζήτημα, η εξέλιξη του οποίου επιβεβαίωσε την πρόβλεψή της, τόνιζε ότι το δάνειο είχε

να ζητά εξαιρέση εξηγώντας ότι αφορά καλλιτεχνικό έργο. Το αίτημα της έγινε αποδεκτό από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 123 - 124, Μ. Θέρμου, «Προ των πυλών η αισθητική και λειτουργική ενοποίηση του Ολυμπιακού Σταδίου», *Εφ. Το Βήμα*, 31.1.2002, σ. 19.

¹⁰⁴³Μ. Βασιλείου (επιμ.), «Η οικονομική ακτινογραφία του 2004», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 3.5.2002, σ. 58. Ο γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων, που ανέλαβε ταυτόχρονα και πρόεδρος του διοικητικού συμβουλίου της «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.» σημειώνει σε συνέντευξή του ότι η συγκρότηση της εταιρείας έγινε με στόχο τη μεταολυμπιακή διαχείριση και εκμετάλλευση των έργων εξηγώντας: «Με βασικές προϋποθέσεις τις ισχύουσες χρήσεις γης, τα όρια δόμησης, τις συμφωνίες με τους τοπικούς φορείς και τις αθλητικές ομοσπονδίες, η εταιρεία θα επιχειρήσει να αξιοποιήσει ορισμένα ολυμπιακά έργα με ιδιωτικά κριτήρια». Κ. Καρτάλης, Συνέντευξη στην Δ. Κρουστάλλη, «Τίποτε δεν έγινε στην τύχη για το 2004», *Εφ. Το Βήμα*, 22.12.2002, σ. 44. Οι διατάξεις που αφορούσαν την σύσταση της εταιρείας και που περιλαμβάνονταν στο νομοσχέδιο αποτέλεσαν αντικείμενο σφοδρής κριτικής των βουλευτών της αντιπολίτευσης. Α. Ραβανός, «Επιστροφή στο παρελθόν με άγριο καβγά και διασταυρούμενα πυρά χθες στο Κοινοβούλιο», *Εφ. Το Βήμα*, 20.4.2002, σ. 5. Ενδεικτική των αντιδράσεων είναι η στάση του πρώην υφυπουργού Αθλητισμού Α. Φούρα, που απείχε από την ψηφοφορία για το περί ολυμπιακών ακινήτων νομοσχέδιο, και ο οποίος τόνιζε σε συνέντευξή του την ανάγκη προστασίας του αθλητικού χαρακτήρα των εγκαταστάσεων. Α. Φούρας, Συνέντευξη στον Μ. Κατσούλη, «Δύσκολες ημέρες μετά το 2004», *Εφ. The Games*, Μηνιαία Συνδρομητική Εφημερίδα για την Ολυμπιάδα του 2004, Ιούν. 2002, σ. 3.

¹⁰⁴⁴Ο Καρτάλης ερωτώμενος για το δάνειο του 1,5 δισ. ευρώ δίνει την εξής απάντηση: «Είναι γνωστό ότι το ελληνικό κράτος κάθε χρόνο δανείζεται για την υλοποίηση μέρους του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων. Αυτό που έχει σημασία είναι ότι η κυβέρνηση δεν προτίθεται να αυξήσει τις δανειακές υποχρεώσεις της χώρας για την κάλυψη ολυμπιακών αναγκών». Καρτάλης, Συνέντευξη στην Κρουστάλλη, «Τίποτε δεν έγινε στην τύχη για το 2004», *ό.π.*, σ. 44.

¹⁰⁴⁵*ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β΄, Συνεδρίαση Ξ΄, 21.12.2001, σ. 2749.

διάρκεια αποπληρωμής 25 έτη¹⁰⁴⁶. Εξάλλου για τις χρηματοδοτικές ανάγκες των Αγώνων αντλήθηκαν ποσά που εισπράχθηκαν από την πώληση μεριδίων της κρατικής περιουσίας το διάστημα 2001 - 2004¹⁰⁴⁷. Η χρησιμοποίηση των εσόδων από ιδιωτικοποιήσεις για την κάλυψη κύρια τρεχουσών δαπανών -μεταξύ αυτών και της ολυμπιακής προετοιμασίας- επικρίθηκε τόσο από την αντιπολίτευση όσο και από τον Τύπο¹⁰⁴⁸, ενώ η εξοικονόμηση κονδυλίων για την ολυμπιακή διοργάνωση οδήγησε και σε μεταβολές στην ιεραρχία των προτεραιοτήτων της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης, προκαλώντας αντεγκλήσεις στο εσωτερικό της¹⁰⁴⁹.

Η αξιολόγηση των οικονομικών επιπτώσεων από την ολυμπιακή διοργάνωση δεν περιλαμβάνει μόνο τις δαπάνες, αλλά και την περιγραφή των συνεπαγόμενων οφελών. Σε μελέτη του Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών (ΚΕΠΕ) εξετάζονταν οι βραχυπρόθεσμες και μακροπρόθεσμες επιδράσεις της στην ελληνική οικονομία. Στην εισαγωγή της επισημαίνονταν τα εξής:

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες αποτελούν πολυσήμαντο γεγονός για τη χώρα και αναμένεται να έχουν ευνοϊκές επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία. Η επίτευξη θετικών οικονομικών αποτελεσμάτων, ιδιαίτερα μακροχρόνιου χαρακτήρα, δεν πρέπει εντούτοις να θεωρείται δεδομένη αλλά αποτέλεσμα επιτυχούς πολιτικής προς την κατεύθυνση αυτή»¹⁰⁵⁰.

¹⁰⁴⁶ *ΠτΒ*, Γ΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Γ΄, Συνεδρίαση ΜΣΤ΄, 22.12.2002, σ. 1620.

¹⁰⁴⁷ Καρακούσης, *ό.π.*, σ.421, Ν. Γ. Μάνου, «Πακτωλός δισ. στα ταμεία του '2004'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.1.2001, σ. 27.

¹⁰⁴⁸ Βλ. *ΠτΒ*, Γ΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΜΘ΄, 18.12.2003, σ. 2417, Δ. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «Ομολογούν σήμερα ό,τι διέψευδαν χθες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.10.2003, σ. 23, Μ. Παπαδημητρίου, «Απλήρωτο χρέος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.10.2003, σ. 13.

¹⁰⁴⁹ Τον Μάρτιο του 2001 έπειτα από συνεδρίαση της κυβερνητικής επιτροπής αποφασίστηκε η περικοπή και η μετάθεση αμυντικών και άλλων δαπανών για να εξασφαλιστούν τα απαιτούμενα κονδύλια μεταξύ άλλων και για την πραγματοποίηση των Αγώνων του 2004. Η απόφαση ελήφθη εν μέσω έντασης κυρίως ανάμεσα στους υπουργούς Άμυνας Α. Τσοχατζόπουλο και Οικονομίας Ν. Χριστοδουλάκη. Βλ. Ζ. Τσώλης, «'Πακέτο' 1,7 τρισ. δραχμών για την ενίσχυση συνταξιούχων, Παιδείας, Υγείας και '2004'», Εφ. *Το Βήμα*, 30.3.2001, σ. 6, Ν. Χασαπόπουλος, «Άκης: Δεξιό και νεοφιλελεύθερο είναι το δίλημμα 'άμυνα ή κοινωνική πολιτική'», Εφ. *Το Βήμα*, 30.3.2001, σ. 7, Δ. Γ. Παπαδοκωστόπουλος, «Ηττα του Eurofighter από Ολυμπιάδα 2004 και ΟΝΕ» Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.1.2001, σ. 66.

¹⁰⁵⁰ Στη μελέτη τονίζεται ότι λόγω των σχετικά μικρών οικονομικών μεγεθών της χώρας σε αντιδιαστολή με τις μεγαλύτερες χώρες που είχαν φιλοξενήσει τους Αγώνες, ο αναμενόμενος αντίκτυπος σε σχετικούς όρους ήταν πολύ μεγαλύτερος. Η συνδρομή τους στην αύξηση του ΑΕΠ κατά την προ της διοργάνωσης περίοδο υπολογιζόταν ότι θα κυμανθεί από 0,45% - 0,55%, το έτος διεξαγωγής τους από 0,93% - 1,34% και με το πέρας των Αγώνων από 0,07% - 0,5%. Η εκτίμηση των συνολικών οικονομικών επιδράσεων επιχειρήθηκε με τη βοήθεια του μακροοικονομικού υποδείγματος του ΚΕΠΕ και έδειχναν ότι το τελικό

Επίσης, σε μελέτη του Ιδρύματος Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE), οι επιπτώσεις που θα προέκυπταν από τη διοργάνωση των Αγώνων του 2004 για το σύνολο της ελληνικής οικονομίας εκτιμώνταν ως πολλαπλασιαστικά θετικές, με την επισήμανση όμως ότι το ύψος των ωφελειών ήταν συνάρτηση της οργανωτικής σοβαρότητας και της επαγγελματικής διαχείρισης της διοργάνωσης¹⁰⁵¹. Εξάλλου μελέτη του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων (ΙΤΕΠ), για τις επιπτώσεις τους στον ελληνικό τουρισμό, προέβλεπε τη δημιουργία 445.000 θέσεων εργασίας συνολικά για την περίοδο 1998-2011. Εκτίμηση επίσης της μελέτης ήταν ότι κατά μέσο όρο οι Αγώνες επρόκειτο να προσθέσουν γύρω στο 0,8% στο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ, ενώ το έτος των Αγώνων η επιπλέον αύξηση στο ΑΕΠ θα έφθανε το 2%¹⁰⁵².

Τον Ιανουάριο του 2002, σε ομιλία του στη Βουλή, ο Σημίτης τόνιζε ότι οι Αγώνες έδιναν αποφασιστική ώθηση στο ρυθμό ανάπτυξης κατά την περίοδο της προετοιμασίας τους και μετά την τέλεσή τους. Παρέθεσε μάλιστα στην ομιλία του και στοιχεία σύμφωνα με τα οποία η συνεισφορά τους στην ενίσχυση του ΑΕΠ της χώρας, υπολογιζόταν μέχρι το 2004 στη μισή περίπου μονάδα (0,5%), το έτος διεξαγωγής τους στο 1,3% και από 0,3 - 0,5% τα αμέσως επόμενα χρόνια¹⁰⁵³. Με δεδομένα και τα στοιχεία για την επίδραση των ολυμπιακών οικονομικών μεγεθών στην εθνική οικονομία, έχει υπομνησθεί, ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας του 2004 ήταν το

καθαρό όφελος από τη φιλοξενία της διοργάνωσης θα ήταν πολύ σημαντικό. Σ. Σάββα - Μπαλφούσια (υπεύθ. μελέτης), *Οι οικονομικές επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Σεπτ. 2001, σ. 2, 9, 13, 47- 48.

¹⁰⁵¹ Στη μελέτη του IOBE αναλύονταν οι επιπτώσεις από τη διοργάνωση των Αγώνων στους βασικούς τομείς της οικονομίας (τουρισμός, βιομηχανία, κατασκευές, τηλεπικοινωνίες, υπηρεσίες, απασχόληση). Βλ. αναλυτικά, Ε. Τζώρτζη, «Τι θα φέρει η 'Ολυμπιακή Οικονομία'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.10.2000, σ. 22, Δ. Τσαλαπάτης, «Η Ολυμπιάδα θα ωφελήσει την ελληνική οικονομία», Εφ. *Τα Νέα*, 11.10.2000, σ. 74.

¹⁰⁵² Γ. Θ. Παπανίκος, *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 και οι Επιπτώσεις στον Ελληνικό Τουρισμό*, Αθήνα, ΙΤΕΠ, 1999, σ. 17, 113. Σε νεότερη εκτίμησή του ο συγγραφέας της μελέτης του ΙΤΕΠ προσδιόριζε τον αριθμό των θέσεων εργασίας που θα δημιουργούσαν οι Αγώνες κατά την περίοδο 1998-2011 στις 577.000. Γ. Θ. Παπανίκος, «Οι οικονομικές επιδράσεις των Ολυμπιακών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 18.6.2000, σ. 66.

¹⁰⁵³ *ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Β', Συνεδρίαση ΞΗ', 16.1.2002, σ. 3193. Ο πρόεδρος του Συνασπισμού Νίκος Κωνσταντόπουλος σε επόμενη κοινοβουλευτική συνεδρίαση διερωτώνταν για την επόμενη μέρα των Αγώνων: «Τι θα συμβεί...όταν θα φανεί ότι ο όποιος αναπτυξιακός δείκτης της ελληνικής οικονομίας οφείλεται, κυρίως, σε εξωγενείς παράγοντες, με ημερομηνία λήξης, όπως τα κοινοτικά κονδύλια και τα Ολυμπιακά έργα...το μοντέλο της ανάπτυξης δεν είναι μόνο κοινωνικά άδικο, έχει και ημερομηνία λήξης, ως προς τη βιωσιμότητά του». Βλ. *ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Γ', Συνεδρίαση ΜΣΤ', 22.12.2002, σ. 1632, 1634.

μεγαλύτερο δημόσιο επενδυτικό πρόγραμμα στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας¹⁰⁵⁴. Πράγματι η κεφαλαιακή αυτή κινητοποίηση, τα πρώτα μάλιστα χρόνια συμμετοχής στην ευρωζώνη, επέδρασε άμεσα και εντυπωσιακά στην ελληνική οικονομία¹⁰⁵⁵, ως καθαρά όμως συγκυριακό φαινόμενο¹⁰⁵⁶.

Αποτέλεσμα επίσης της διεθνούς συγκυρίας υπήρξε και ότι οι Αγώνες του 2004 συνέβη να είναι οι πρώτοι που τελούνται μετά την 11^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁰⁵⁷. Η τρομοκρατική

¹⁰⁵⁴Ross, *ό.π.*, σ. 219. Ο πολιτικός μηχανικός Ηρακλής Δρούλιας διατελέσας διευθυντής Παρακολούθησης Ολυμπιακών Έργων της «Αθήνα 2004», υποστηρίζει ότι η συντελούμενη αναβάθμιση της υφιστάμενης υποδομής και των εγκαταστάσεων ήταν απαραίτητη για την πόλη διότι, «μέσα σε πολύ περιορισμένο χρονικό διάστημα, χωροθετήθηκαν, σχεδιάστηκαν, δημοπρατήθηκαν και κατασκευάστηκαν τόσα έργα που αν συνεχίζαμε με τους κανονικούς ρυθμούς ανάπτυξης της χώρας όπως είχαμε συνηθίσει μέχρι τότε, θα χρειαζόμασταν περισσότερο από 25 χρόνια για να τα υλοποιήσουμε». Η. Δρούλιας, «Ιστορική αναδρομή - Οι θέσεις και ο ρόλος του ΤΕΕ σήμερα», στο ΤΕΕ, *ό.π.*, σ. 2.

¹⁰⁵⁵Οι κύριες οικονομικές επιπτώσεις των Αγώνων του 2004 αποτυπώθηκαν στην αύξηση της οικονομικής δραστηριότητας, της απασχόλησης και της παραγωγικότητας. Αναφέρεται έτσι χαρακτηριστικά ότι η επίδραση τους το 2002 χαρακτηρίστηκε καταλυτική αφού το ΑΕΠ αυξήθηκε κατά 0,4%, δημιουργήθηκαν 30.000 θέσεις εργασίας και ο κατασκευαστικός τομέας παρουσίασε αύξηση 20%. Ι. Σπανουδάκης, «Αθλητισμός και Ολυμπιακοί Αγώνες ως πηγές απασχόλησης», στο *Λεύκομα της 43^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 30.7-13.8.2003, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2003, σ. 121 - 122, 127. Για τις άμεσες και έμμεσες επιδράσεις της διοργάνωσης στην επενδυτική ζήτηση, το ΑΕΠ και την απασχόληση μετά τη λήξη τους. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2001, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2002, σ. 59 - 60, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2002, *ό.π.*, σ. 40 - 41, Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2003, *ό.π.*, σ. 145, 147, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, *Ετήσια Έκθεση 2004, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Αθήνα 2004, σ. 124, 152, Μ. Βασιλείου (επιμ.), «Τα κέρδη που θα αφήσουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες» στο *περ. Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 29.5.2003, σ. 40 - 44. Για να υπάρξει μια γενική εικόνα σημειώνεται ότι στην αύξηση του εγχώριου προϊόντος αυτή την περίοδο συντέλεσε η άνοδος της ιδιωτικής κατανάλωσης, η αύξηση των επενδύσεων που συνδέονταν με τα μεγάλα δημόσια έργα και τους Ολυμπιακούς Αγώνες, αλλά και των επενδύσεων σε κατοικίες καθώς και η αύξηση των εξαγωγών αγαθών. Σ. Μ. Λαζαρέτου, «Νομισματικό σύστημα και μακροοικονομική πολιτική στην Ελλάδα: 1833-2003», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 22, Ιαν. 2004, σ. 63.

¹⁰⁵⁶Θωμαδάκης, Κράτος και ανάπτυξη στην Ελλάδα, *ό.π.*, σ. 260. Η ετήσια Έκθεση της ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ για την ελληνική οικονομία και την απασχόληση, το 2003, εκτιμούσε ότι η χώρα διανύοντας το όγδοο έτος οικονομικής ανάκαμψης ήταν πιθανόν να εμφανίσει περιοδική επιβράδυνση αμέσως μετά τους Αγώνες, δηλαδή το 2005-2006. Το σημαντικό ωστόσο δεν ήταν η εμφάνιση της περιοδικής επιβράδυνσης της οικονομίας, αλλά «πόσο καιρό θα διαρκέσει και πόσο βάθος θα έχει». Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ-ΑΔΕΔΥ, *Ετήσια Έκθεση 2003*, *ό.π.*, σ. 80.

¹⁰⁵⁷Το 1997, το έτος που ανελήφθησαν οι Αγώνες του 2004 από την Αθήνα, ένας από τους συντάκτες του αντιτρομοκρατικού σχεδίου της Αυστραλίας, ο ΑΙ. Thompson της Ακαδημίας Άμυνας, διαπίστωνε μείωση του ποσοστού της διεθνούς τρομοκρατίας τη δεκαετία του '90 ισχυριζόμενος, ότι «ουδείς συγκεκριμένος φόβος τρομοκρατίας υπάρχει εναντίον των Αγώνων του 2000». Η. Jefferson Lenskyi, *The Best Olympics Ever? Social Impacts of Sydney 2000*, New York, Albany 2000, σ. 43. Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου στην ελληνική κυβέρνηση προκλήθηκαν ανησυχίες για ένταση των αμερικανικών πιέσεων στο ζήτημα της αντιμετώπισης της τρομοκρατίας στο εσωτερικό της χώρας εν όψει των Αγώνων. Ήταν σαφές ότι οι προσπάθειες για τα μέτρα προστασίας και ασφάλειάς τους έπρεπε να διπλασιαστούν. Σε άρθρο της στο φύλλο της 21^{ης} Σεπτεμβρίου 2001, η *Wall Street Journal* διατύπωνε τις αιτιάσεις της για την ικανότητα των ελληνικών διοικητικών αρχών να προχωρήσουν στην εξάρθρωση της τρομοκρατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη» και να εγγυηθούν την ασφάλεια των Αγώνων του 2004. Β. Τζαννετάκος, «Αγωνία (και) για την 'επόμενη μέρα'», *Εφ. Τα Νέα*, 13.9.2001, σ. 3, «Σε '17Ν' και Ολυμπιάδα του 2004 επικεντρώνει η 'Wall Street Journal'», *Εφ. Το Βήμα*, 22.9.2001, σ. 17.

επίθεση στις ΗΠΑ είχε επιβάλλει νέους όρους έναντι της διεθνούς ασφάλειας¹⁰⁵⁸. Οι πρώτες αυτές εκτιμήσεις αναλυτών και δημοσιογράφων για τις δραματικές επιπτώσεις στο παγκόσμιο γίνεσθαι μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, δεν θα αλλάξουν το επόμενο διάστημα. Έτσι οι έντονες αμερικανικές πιέσεις που ασκήθηκαν στις αρμόδιες ελληνικές αρχές για το τερματισμό της τρομοκρατικής δράσης στο εσωτερικό της χώρας, και πιο συγκεκριμένα της οργάνωσης «17 Νοέμβρη»¹⁰⁵⁹, οδήγησαν την Ελληνική Αστυνομία έπειτα από ένα τυχαίο περιστατικό στη σύλληψη της οργάνωσης που δρούσε για 27 χρόνια¹⁰⁶⁰.

Η εξάρθρωση της βασικής τρομοκρατικής οργάνωσης που δρούσε στη χώρα δε στάθηκε αρκετή για να καταλαγιάσει τις ανησυχίες για το ενδεχόμενο τρομοκρατικής ενέργειας στη διάρκεια των Αγώνων του 2004. Οι τρομοκρατικές επιθέσεις στις ΗΠΑ υπήρξαν απολύτως ανατρεπτικές για το σχεδιασμό ασφάλειάς τους με επιπτώσεις στο κόστος τους¹⁰⁶¹. Το περίεργο ωστόσο είναι ότι τα δημοσιεύματα του διεθνούς Τύπου που έθεταν ζήτημα ασφάλειας για τους Αγώνες της Αθήνας, είχαν πυκνώσει πριν από την 11^η Σεπτεμβρίου, και ο μεγάλος όγκος τους προερχόταν από την αμερικανική πλευρά¹⁰⁶². Η

¹⁰⁵⁸Την επομένη του χτυπήματος, ο πρωτοσέλιδος τίτλος -σε μαύρο φόντο- των *Νέων* ήταν, «Τρόμος πάνω απ' τον κόσμο» με την υποσημείωση: «ΠΟΙΟΣ αμφιβάλλει ότι η αντίδραση του βαριά πληγωμένου αμερικανικού γοήτρου θα εκδηλωθεί...ΚΑΙ ποιος μπορεί να προβλέψει τις συνέπειες ενός πιθανού φαύλου κύκλου της βίας...ΕΙΣ βάρος της παγκόσμιας ειρήνης και ιδίως -είναι τάχα ασύνηθες;- εις βάρος άλλων αθώων σε μια τυφλή αντιτρομοκρατική φρενιτιδα». «Τρόμος πάνω απ' τον κόσμο», Εφ. *Τα Νέα*, 12.9.2001, σ. 1. Για μια ανάλυση των γεγονότων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου και των παγκόσμιων συνεπειών τους, βλ. την ειδική έκδοση της *Καθημερινής*, «11.09.2001 - Η ημέρα που άλλαξε ο κόσμος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 23.9.2001.

¹⁰⁵⁹Β. Τζαννετάκος, «Αγωνία (και) για την 'επόμενη μέρα'», Εφ. *Τα Νέα*, 13.9.2001, σ. 3. Οι πιέσεις προς την ελληνική κυβέρνηση από τις ΗΠΑ είχαν ήδη ενταθεί μετά τη δολοφονία στην Αθήνα του Βρετανού ταξίαρχου, ακολούθου Αμύνης της πρεσβείας της χώρας του, Stephen Saunders. Μετά από το χτύπημα αυτό συστηματοποιήθηκαν οι προσπάθειες για την εξάρθρωση της οργάνωσης. Βλ. τα άρθρα, Α. Έλλης, «ΗΠΑ: Έφθασε η ώρα να εξαρθώσετε τη '17N'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.6.2000, σ. 6 και Κ. Ιορδανίδης, «Κοινός στόχος ο πόλεμος κατά της τρομοκρατίας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.6.2000, σ. 8.

¹⁰⁶⁰Γ. Α. Πολίτης, «'Ο ένοπλος αγώνας της 17N τελείωσε...» Εφ. *Τα Νέα*, 6.9.2001, σ. 3. Σε δήλωσή του ο Σημίτης τόνιζε: «Την εικόνα της Ελλάδας χαρακτήρισαν τα τελευταία είκοσι επτά χρόνια αλλεπάλληλες απεχθείς τρομοκρατικές πράξεις...Μαζί όμως με τις οικογένειες των θυμάτων υπέφερε και η χώρα. Η Ελλάδα δέχτηκε αλλεπάλληλα πλήγματα στο κύρος της». Σημίτης, Στόχοι – Στρατηγική – προοπτικές, *ό.π.*, σ. 442.

¹⁰⁶¹Α. Στάγκος, «'Αθήνα 2004': Και τώρα τι γίνεται;», Εφ. *Το Βήμα*, 18.9.2001, σ. 13.

¹⁰⁶²Βλ. ενδεικτικά τα άρθρα, Α. Παπαχελάς, «Δεν θα δείτε Αγώνες αν δεν συλληφθούν τα μέλη της '17N'», Εφ. *Το Βήμα*, 15.11.2000, σ. 6, Δ. Απόκης, «Διπλή επίθεση από τις ΗΠΑ εναντίον της 'Αθήνας 2004'», Εφ. *Το Βήμα*, 7.2.2001, σ. 6 και Α. Παπαχελάς, «Οι τρομολόγοι της Ουάσιγκτον», Εφ. *Το Βήμα*, 11.2.2001, σ. 8.

τριετία από τον Σεπτέμβριο του 2001 έως το 2004 στιγματίστηκε από τις ασφυκτικές πιέσεις της Ουάσιγκτον στον τομέα αυτόν¹⁰⁶³.

Ο Michael Payne ενισχύει την άποψη, ότι μετά την 11^η Σεπτεμβρίου η Αθήνα έκανε επιπρόσθετες δαπάνες για την ολυμπιακή ασφάλεια, «μεγάλο μέρος των οποίων απαιτήθηκε από μια νευρική διεθνή κοινότητα και το επιθετικό αμερικανικό λόμπι»¹⁰⁶⁴. Για την ανίχνευση της αμερικανικής στάσης στο θέμα της ασφάλειας των Αγώνων του 2004 έχει ενδιαφέρον η αντιπαραβολή δύο συνεντεύξεων του τότε πρεσβευτή των ΗΠΑ στην Ελλάδα Thomas Miller, οι οποίες δόθηκαν τις μέρες ανάληψης των καθηκόντων του στην Αθήνα. Συμπωματικά, η πρώτη πέντε ημέρες πριν και η άλλη πέντε μέρες μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου 2001¹⁰⁶⁵. Εν πολλοίς, δείχνει να είναι δικαιολογημένος ο ισχυρισμός, ότι οι Αγώνες του 2004 έγιναν η «λυδία λίθος» για το θέμα της παγκόσμιας ασφάλειας¹⁰⁶⁶.

Ο σχεδιασμός από ελληνικής πλευράς ενός τεράστιου εγχειρήματος ασφαλείας κινήθηκε στη βάση του ότι μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, καμία χώρα μεμονωμένα δεν ήταν

¹⁰⁶³Α. Έλλης, «Έκρηξη αντιαμερικανισμού με συνέπειες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.9.2011, σ. 16, βλ. επίσης Δ. Γ. Απόκη, «Και νέα συκοφαντική επίθεση μέσω τρομοδιαφήμισης με στόχο τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 26.2.2002, σ. 6, Α. Έλλης, «Οι ΗΠΑ ανησυχούν για τρομοκρατικό κτύπημα στην Ολυμπιάδα του 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 23.10.2002, σ. 16 και Δ. Κρουστάλλη, «Ο Μπιν Λάντεν αλλάζει τα σχέδια του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 23.11.2003, σ. 8.

¹⁰⁶⁴Πέν, *ό.π.*, σ.298. Σε τηλεοπτική δημοσιογραφική έρευνα για την τρομοκρατία και τους Ολυμπιακούς Αγώνες σημειώνεται η ύπαρξη μιας ολόκληρης βιομηχανίας ασφάλειας πριν ακόμα από τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Ν. Livingstone, ο οποίος διηύθυνε την εταιρεία παροχής ασφάλειας 'Global Options' και παράλληλα προειδοποιούσε ότι αν δεν λαμβάνονταν μέτρα έναντι της τρομοκρατίας, οι ΗΠΑ δεν θα λάμβαναν μέρος στους Αγώνες. Εξηγεί ο ίδιος τους λόγους της στάσης του: «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες απειλούνται σοβαρά από τη φτώχη αστυνόμευση της Ελλάδας. Οι ΗΠΑ είναι η πιο σημαντική χώρα εξαιτίας των εσόδων απ' την τηλεόραση και το κοινό...Εάν δεν πάρουμε μέρος σκεφτόμενοι την ασφάλεια θα καταστραφούν οι Αγώνες όπως στη Μόσχα το 1980». Σ. Κούλογλου, «Ο Πόλεμος κατά της Τρομοκρατίας και οι Ολυμπιακοί Αγώνες», στην Εκπομπή *Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα*, (NET), Προβολή: Ιούνιος 2004.

¹⁰⁶⁵Δήλωνε στην πρώτη συνέντευξη: «Ξεκάθαρα, η ασφάλεια σε κάθε διοργάνωση Ολυμπιακών Αγώνων είναι στην κορυφή της λίστας...Είναι ένα θέμα για το οποίο θα συνεργασθούμε με την ελληνική κυβέρνηση. Θέλω να δώσω έμφαση στη λέξη συνεργασία». Τ. Μίλερ, Συνέντευξη στον Δ. Γ. Απόκη, «Δεν έρχομαι στην Αθήνα μόνο για τη '17N'», Εφ. *Το Βήμα*, 6.9.2001, σ. 3. Στη δεύτερη θα επαναλάβει: «Για μένα η λέξη-κλειδί στην όλη υπόθεση είναι η συνεργασία των δύο χωρών μας στη μάχη κατά της τρομοκρατίας». Τ. Μίλερ, Συνέντευξη στον Α. Παπαχελά, «Μαζί σε αυτόν τον πόλεμο», Εφ. *Το Βήμα*, 16.9.2001, σ. 9.

¹⁰⁶⁶Ross, *ό.π.*, σ. 203. Ο διευθύνων σύμβουλος της «Αθήνα 2004» Γιάννης Σπανουδάκης στον απόηχο της 11^{ης} Σεπτεμβρίου τοποθετούσε την ασφάλεια «από απόψεως προτεραιότητας, στο πιο υψηλό σημείο», συμπληρώνοντας: «Είναι το πρώτο θέμα στη διοργάνωσή μας». Ι. Σπανουδάκης, Συνέντευξη στον Φ. Καρζή «'Τα ολυμπιακά έργα απαιτούν πολύπλευρες συνεργασίες'», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 8.12.2001, σ. 42. Δημοσιογραφικές επίσης αναλύσεις σημείωναν σχετικά: «στο πεδίο της ασφάλειας θα παιχθούν οι Αγώνες. Και η χώρα στο πεδίο αυτό θα δοκιμαστεί». Ι. Μάνδρου, «Δεν έχουν ημερομηνία λήξης τα μέτρα για την ασφάλεια των Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 6.12.2003, σ. 7.

σε θέση να παράσχει τόσο την τεχνογνωσία, όσο και την εμπειρία στον τομέα της αντιμετώπισης των νέων ασύμμετρων κινδύνων που αναδεικνύονταν διεθνώς¹⁰⁶⁷. Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης του σχεδίου ασφαλείας των Αγώνων¹⁰⁶⁸, ο υπουργός Δημοσίας Τάξης Γιώργος Φλωρίδης διευκρίνιζε, ότι «η ασφάλεια είναι αποκλειστική αρμοδιότητα των ελληνικών δυνάμεων»¹⁰⁶⁹. Για την αρτιότητα του επιχειρησιακού σχεδίου των Αγώνων του 2004 πάντως το ελληνικό υπουργείο Δημοσίας Τάξης σύστησε την Ολυμπιακή Συμβουλευτική Ομάδα (ΟΣΟ), η οποία απαρτιζόταν από εκπροσώπους και εμπειρογνώμονες επτά χωρών (ΗΠΑ, Μεγάλης Βρετανίας, Ισπανίας, Γερμανίας, Γαλλίας, Αυστραλίας και Ισραήλ)¹⁰⁷⁰.

Την αποκλειστική ευθύνη για το σχεδιασμό και την υλοποίηση των μέτρων πρόληψης - καταστολής είχε η συσταθείσα Διεύθυνση Ασφαλείας Ολυμπιακών Αγώνων (ΔΑΟΑ), σκοπός της οποίας ήταν η ασφαλής «αστυνόμευση των χερσαίων, εναερίων και θαλάσσιων συνόρων της χώρας κατά τη διάρκεια των Αγώνων»¹⁰⁷¹. Στο υπουργείο Άμυνας, στο οποίο επιμερίστηκε μεγάλο βάρος από το κεφάλαιο της ασφάλειας, άρχισε να μελετάται η περίπτωση προσφυγής στη νατοϊκή συνδρομή στο πλαίσιο της διεθνούς αντιτρομοκρατικής συνεργασίας. Στα τέλη του 2003 ο πρωθυπουργός και οι αρμόδιοι υπουργοί Εξωτερικών και Άμυνας εξέταζαν το ίδιο ενδεχόμενο: να ζητηθεί επίσημα από

¹⁰⁶⁷Γ. Γαλιάτσος, «Ολυμπιακή ασφάλεια & μετά-Ολυμπιακά οφέλη», στο περ. *Αστυνομική Ανασκόπηση*, τ.χ. 233 (επετειακό), Σεπτ. - Οκτ. 2005, σ. 66. Ο Γ. Λιάνης σε συνέντευξή του παραλλήλιζε την τρομοκρατία με τη «Λερναία Ύδρα», Εφ. *Τα Νέα*, 26.7.2002, σ. 38.

¹⁰⁶⁸Βλ. Σ. Α. Μπρέκης, *Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνα 2004. Η Συμβολή των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων*, Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2008, σ. 169.

¹⁰⁶⁹«Κάθε μέτρο και ένστολος στους Αγώνες του 2004». Εφ. *Το Βήμα*, 17.10.2003, σ. 7.

¹⁰⁷⁰Μ. Χρυσοχοϊδης, «Υψιστη εθνική προτεραιότητα», στο περ. *ATHENS.04*, τ.χ. 4, Μάρ. 2003, σ. 24, Ross, *ό.π.*, σ. 203, «Σύσκεψη για την ασφάλεια των Αγώνων», Εφ. *Τα Νέα*, 6.3.2001, σ. 38. Ενδεικτικό της διεθνούς συνεργασίας που επεδίωξε η ελληνική πλευρά είναι ότι για τη θέση του συμβούλου ασφαλείας επελέγη από την «Αθήνα 2004» ο Βρετανός P. Ryan, ο οποίος είχε διατελέσει υπεύθυνος ασφαλείας των Αγώνων του Σίδνεϊ και εν συνεχεία η ΔΟΕ του ζήτησε να αναλάβει σύμβουλος της για θέματα ασφαλείας των Χειμερινών Ολυμπιακών Αγώνων του Σόλτ Λέικ Σίτι. «Βρετανός 'Δράκων' στην Αθήνα», Εφ. *The Games*, Ιούν. 2002, σ. 12.

¹⁰⁷¹Η κυβέρνηση όρισε τη ΔΑΟΑ υπό την διοίκηση του Αρχηγού της Ελληνικής Αστυνομίας. Το προσωπικό της ΔΑΟΑ αποτέλεσαν στελέχη της Αστυνομίας, της Εθνικής Υπηρεσίας Πληροφοριών, του Λιμενικού και του Πυροσβεστικού Σώματος και των Ενόπλων Δυνάμεων. Μπρέκης, *ό.π.*, σ. 141 -142. Στη συγκεκριμένη έκδοση παρουσιάζεται με λεπτομέρειες η συμμετοχή και δράση των Ενόπλων Δυνάμεων - που ξεπέρασε τις απαιτήσεις της απλής συνδρομής στην Ελληνική Αστυνομία- στην υλοποίηση των μέτρων ασφαλείας για τους Αγώνες. *Στο ίδιο*, σ. 189 - 273.

την Ελλάδα νατοϊκή αντιτρομοκρατική βοήθεια για την ασφαλή τέλεση των Αγώνων¹⁰⁷². Η αιματηρή τρομοκρατική επίθεση το Νοέμβριο του 2003 στην Κωνσταντινούπολη, την ευθύνη της οποίας ανέλαβε η Al Qaeda και η τουρκική οργάνωση «Ισλαμικό Μέτωπο των Μαχητών της Μεγάλης Ανατολής» εναντίον βρετανικών στόχων, επιβεβαίωσε τις εκτιμήσεις των ελληνικών Αρχών, ότι η χώρα βρισκόταν σε εύφλεκτη περιοχή αστάθειας και κρίσης¹⁰⁷³.

Παρά το γεγονός, ότι το οικονομικό βάρος ήταν ήδη μεγάλο για τη μικρότερη χώρα που είχε ποτέ αναλάβει τη διοργάνωση, από τη ΔΟΕ υποστηρίχθηκε ότι η Ελλάδα επρόκειτο να επωμισθεί το αυξημένο κόστος ασφάλειας των Αγώνων του 2004. Ο Denis Oswald, νέος επικεφαλής της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, σε συνέντευξή του λίγο μετά τα γεγονότα της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, διευκρίνιζε ότι βάσει του συμβολαίου της φιλοξενούσας πόλης συνιστούσε υποχρέωσή της η εγγύηση της ασφάλειας των συμμετεχόντων¹⁰⁷⁴. Ο προκάτοχος του Oswald στη συντονιστική επιτροπή, J. Rogge, εξελέγη στις 16 Ιουλίου 2001, με διαφορά από τους τέσσερις συνυποψηφίους του, ο όγδοος πρόεδρος της ΔΟΕ¹⁰⁷⁵. Ο βέλγος χειρουργός ως επικεφαλής της συντονιστικής επιτροπής έθετε, σε περιοδικά διαστήματα στους Έλληνες αρμόδιους, με επιτακτικότητα το θέμα της ασφάλειας¹⁰⁷⁶.

Στις αρχές του 2003 η κυβέρνηση Σημίτη έγινε ο κύριος αποδέκτης της δημόσιας προειδοποίησης Rogge για την ασφάλεια. Επρόκειτο για μια προειδοποιητική «κίτρινη κάρτα» ουσιαστικά, τη δεύτερη μετά από εκείνη του Samaranch το 2000, αν και λιγότερο

¹⁰⁷²Λ. Δημάκας, «Ομπρέλα ΝΑΤΟ στο 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 4.6.2002, σ. 7, Α. Ποδηματά, «Νατοϊκή ομπρέλα για τους Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 25.11.2003, σ. 3, «Τα 20 (εφιαλτικά) σενάρια τρομοκρατικής επίθεσης», Εφ. *Το Βήμα*, 25.11.2003, σ. 4.

¹⁰⁷³Οι αναλύσεις - εκτιμήσεις, που έκαναν λόγο για πιθανή εκδήλωση τρομοκρατικών ενεργειών ακραίων ισλαμικών κινδύνων στην χώρα λόγω των Αγώνων, εμπεριέχονταν σε έκθεση, η οποία είχε συνταχθεί πριν τις τρομοκρατικές επιθέσεις στην Κωνσταντινούπολη από τις αρμόδιες υπηρεσίες του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης (ΓΕΕΘΑ). Μετά από τις επιθέσεις οι ελληνικές Αρχές βρέθηκαν σε κατάσταση αυξημένης επαγρύπνησης. Βλ. τα δημοσιεύματα των *Νέων* στο φύλλο της 21.11.2003, Ρ. Βρανάς, «Τουρκική 11^η Σεπτεμβρίου», σ. 15, Ε. Καρανασοπούλου, «Συναγερμός στην Ελλάδα», σ. 18, Λ. Δημάκας, «'No 1 στόχος οι Ολυμπιακοί'», σ. 19.

¹⁰⁷⁴Ν. Όσβαλντ, Συνέντευξη στον Φοίβο Καρζή, «'Πρόσθετα μέτρα ασφαλείας και μεγαλύτερες δαπάνες'», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 22.9.2001, σ. 29 - 31.

¹⁰⁷⁵Στην 112^η Σύνοδο της ΔΟΕ στη Μόσχα, εκτός από την εκλογή του διαδόχου του Samaranch, ελήφθη η απόφαση -με μεγάλη επίσης διαφορά ψήφων από το δεύτερο γύρο της ψηφοφορίας- το Πεκίνο να είναι η πόλη που θα φιλοξενούσε την 29^η Ολυμπιάδα το 2008. Βλ. σχετικά, Λουζενφίχτερ, *ό.π.*, σ. 207 - 233, Ι. Θεοδωρακόπουλος, «Γιατί οι Αθάνατοι έχρισαν το Πεκίνο ολυμπιακή πρωτεύουσα του 2008», Εφ. *Το Βήμα*, 14.7.2001, σ. 24 - 25.

¹⁰⁷⁶Βλ. τα δημοσιεύματα: Ζ. Ρόγκ, Συνέντευξη στη Μ. Νταλιάνη, «Δεν ανησυχούμε», Εφ. *Τα Νέα*, 15.2.2001, σ. 36, Μ. Μαυρομαμάτης, «Αιχμή για τη '17 Ν'», Εφ. *Τα Νέα*, 16.7.2001, σ. 82 - 83.

αυστηρή. Οι επισημάνσεις του Rogge είχαν σχέση με τις καθυστερήσεις στο πρόγραμμα εκπαίδευσης του προσωπικού ασφαλείας και κυρίως στο διαγωνισμό για την ασφάλεια. Συγκεκριμένα εκκρεμούσε η υπογραφή της σύμβασης με τον ανάδοχο του συστήματος ασφαλείας των Αγώνων, καθότι ο πρώτος διαγωνισμός επιλογής αναδόχου μεταξύ των κοινοπραξιών SAIC και TRS, απέβη άγονος¹⁰⁷⁷. Έτσι η κυβέρνηση -εν μέσω τριγμών στο εσωτερικό της και επικρίσεων της αντιπολίτευσης για τους όρους της διαγωνιστικής διαδικασίας - ανακήρυξε ανάδοχο του προγράμματος ασφαλείας την εταιρεία SAIC¹⁰⁷⁸. Το Δημόσιο προμηθεύτηκε το 2003 από την SAIC το Σύστημα C4I¹⁰⁷⁹. Μπροστά σ' αυτές τις εξελίξεις ο Ριζοσπάστης υπογράμμιζε, ότι οι Αγώνες του 2004 μετατρέπονταν σε μια στρατιωτική επιχείρηση «νεοταξικού τύπου», με συνέπειες για την εθνική ανεξαρτησία, τις ατομικές ελευθερίες και τα δημοκρατικά δικαιώματα¹⁰⁸⁰.

Μετά την 11^η Σεπτεμβρίου οι Ολυμπιακοί Αγώνες έχουν υποστεί μετάλλαξη, υπό την έννοια ότι η φιλοξενία τους συνοδεύεται από μια πολύ μεγάλης κλίμακας επιχείρηση «ασφαλιτικοποίησης» (securitization), η οποία ανάγει σε πρώτη προτεραιότητά της την αντιτρομοκρατική ασφάλεια, με συνέπεια η προσέγγιση των ζητημάτων της διοργάνωσης να γίνεται από την οπτική μιας ενδεχόμενης τρομοκρατικής ενέργειας. Έχει υποστηριχθεί μάλιστα ότι αυτή η ολυμπιακή «ασφαλιτικοποίηση» δε σχετίζεται μόνο με τους Αγώνες

¹⁰⁷⁷ Βλ. αναλυτικά, Ross, *ό.π.*, σ. 187 - 188, Β. Κανελλόπουλος, Δ. Δ. Καλαμπάκας, «Ξαφνικά 'κίτρινη' από Ρογκ για την ασφάλεια», Εφ. *Απογευματινή*, 22.2.2003, σ. 5, Μ. Νταλιάνη, «Τι επισημαίνει ο Πρόεδρος της ΔΟΕ», Εφ. *Τα Νέα*, 24.2.2003, σ. 10, Μ. Δράκος, Χ. Τζαναβάρα, «Εκπλήσεται η Βάσο από το 'καμπανάκι' του Ρογκ», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 24.2.2003, σ. 3.

¹⁰⁷⁸ Βλ. σχετικά τα δημοσιεύματα, «Πόλεμος κοινοπραξιών για την ασφάλεια 2004», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26.2.2003, σ. 6, «Κομματική υπόθεση ο διαγωνισμός για την ασφάλεια», Εφ. *Απογευματινή*, 24.2.2003, σ. 5, «'Προστάτες' του 2004 οι συνεργάτες της CIA!», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 28.2.2003, σ. 28.

¹⁰⁷⁹ Ο όρος C4I αναφέρεται στο τετράπτυχο του σύγχρονου μοντέλου που εφαρμόζεται διεθνώς για το management μεγάλων έργων και αφορά: τη Διοίκηση, τον Έλεγχο, το Συντονισμό, τις Επικοινωνίες και την Ενοποίηση/Ολοκλήρωση-ακρωνύμιο των λέξεων Command, Control, Coordination, Communication & Integration. Οφείλει να τονισθεί ότι το εν λόγω Σύστημα δοκιμάσθηκε κατά τη διάρκεια των Αγώνων της Αθήνας και έπειτα από διαπραγματεύσεις σχετικές με τη λειτουργικότητά του και το υψηλό του κόστος αγοράσθηκε, τελικά, από την Ελλάδα, στις 29 Μαρτίου 2007. Βλ. Μπρέκης, *ό.π.*, σ. 145, βλ. επίσης τα άρθρα, Π. Μπαϊλής, «Κατόπιν εορτής δοκιμάζονται τα συστήματα ασφαλείας!», Εφ. *Τα Νέα*, 12.10.2004, σ. 10, Σ. Βραδέλης, «Ετοιμο για τους Ολυμπιακούς... του Πεκίνου», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.10.2006, σ. 18.

¹⁰⁸⁰ «Στρατιωτική επιχείρηση νεοταξικού τύπου», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 25.11.2003, σ. 7. Ειδικά για το C4I ο Ριζοσπάστης τόνιζε στην αρθρογραφία του πως πρόκειται για ένα τεράστιο μηχανισμό ηλεκτρονικής παρακολούθησης και ελέγχου, ένα «πρωτοφανές σε μέγεθος σύστημα ασφαλείας» και το «μεγαλύτερο και το πλέον σύνθετο ηλεκτρονικό έργο ασφαλείας εν καιρώ ειρήνης». Βλ. «'Ασφάλεια' Ολυμπιακών Αγώνων. Ο εφιάλης του 'μεγάλου αδελφού' είναι εδώ», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 14.5.2004, σ. 18. Σε ομιλία του στη Βουλή ο βουλευτής του ΚΚΕ Νικόλαος Γκάτζης τόνιζε ότι, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες από εθνικός στόχος έγιναν Ολυμπιακοί των μονοπωλίων και ιμάντας για επιβολή αντιδημοκρατικών και κατασταλτικών μηχανισμών». *ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ', Συνεδρίαση ΜΘ', 18.12.2003, σ. 2427.

και άλλες αθλητικές διοργανώσεις, αλλά αφορά τη συμβολή της «στη νομιμοποίηση και καθιέρωση, μέσω του κύρους του ολυμπιακού κινήματος, υπερπανοπτικών συστημάτων ελέγχου και αυταρχικών νεοφιλελεύθερων πολιτικών» στις μεγαλουπόλεις του κόσμου, λειτουργώντας έτσι «ως μπούμερανγκ για τις δυτικές δημοκρατίες»¹⁰⁸¹.

Γεγονός είναι ότι τον Οκτώβριο του 2003 το κόστος της ολυμπιακής ασφάλειας του 2004 έδειχνε ότι θα ξεπερνούσε κατά πολύ τα 650 εκατ. ευρώ, μακράν ο υψηλότερος προϋπολογισμός ασφαλείας στην ιστορία του θεσμού¹⁰⁸². Παρά ταύτα, ένα χρόνο πριν την τέλεση των Αγώνων, μερίδα του αυστραλιανού Τύπου με δημοσιεύματα έθετε θέμα ασφάλειας των αθλητικών αποστολών που θα μετέβαιναν στην Αθήνα. Η κλιμακούμενη αμφισβήτηση των αυστραλιανών εφημερίδων για τα μέτρα ασφαλείας των Αγώνων του 2004 προκάλεσε απορίες και ερωτήματα ως προς το χρόνο και τη σκοπιμότητά της¹⁰⁸³.

Είναι προφανές ότι η δεύτερη φάση της προετοιμασίας των Αγώνων της Αθήνας βρέθηκε αιχμάλωτη της διεθνούς ανησυχίας και υστερίας για την τρομοκρατία, πράγμα το οποίο επέτεινε στο διεθνή Τύπο και τα ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης το αρνητικό κλίμα για τη συνολική εικόνα της διοργάνωσης. Αυτό ήταν προφανές μέχρι τα μέσα της περιόδου της προετοιμασίας, αντί όμως να βαίνει μειούμενο, κατέστη περισσότερο έντονο το πρώτο εξάμηνο του 2004. Το φαινόμενο αυτό δεν είχε εμφανισθεί ποτέ ξανά στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων. Η κριτική, που σε ορισμένες περιπτώσεις άγγιζε τα όρια της πολεμικής, αφορούσε κυρίως στους ρυθμούς προόδου των ολυμπιακών έργων και στα μέτρα ασφαλούς τέλεσης των Αγώνων. Για τους πρώτους τόνιζαν ότι είναι αργοί και για τα δεύτερα ανεπαρκή¹⁰⁸⁴.

¹⁰⁸¹Μ. Σαματάς, «Η πανοπτική ασφάλεια των Ολυμπιακών αγώνων μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και οι επιπτώσεις στις ατομικές και δημοκρατικές ελευθερίες», στο Γ. Ζαϊμάκης – Ε. Φουρναράκη (επιμ.), *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα...*, ό.π., σ. 153 – 156.

¹⁰⁸²«Κάθε μέτρο και ένστολος στους Αγώνες του 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 17.10.2003, σ. 7. Βλ. σχετικά τις επισημάνσεις του Michael Croes για το ύψος του προϋπολογισμού της ασφάλειας των Αγώνων του 2004 και τις επιπτώσεις της διόγκωσής του στην απόφαση μερικών πόλεων και κρατών να φιλοξενήσουν τη διοργάνωση. Μ. Croes, «Olympism Vs Terrorism: Mission World Peace», στο *Report on the IOA's Special Sessions and Seminars 2002*, Athens, IOA - IOC, 2002, σ. 246 - 250.

¹⁰⁸³Βλ. «Ξαφνική ανησυχία για την ασφάλεια του '2004'», Εφ. *Το Βήμα*, 13.8.2003, σ.10, Μ. Νταλιάνη, «Επιθέσεις... 200 σελίδων», Εφ. *Τα Νέα*, 27.8.2003, σ. 9, Δ. Κρουστάλλη, «'Το 'σύνδρομο του Σίδνεϊ' και τα συμφέροντα», Εφ. *Το Βήμα*, 28.8.2003, σ. 3, Γ. Κύρτσος, «Ολυμπιακός εκτροχιασμός», Εφ. *City Press*, 28.8.2003, σ. 1.

¹⁰⁸⁴Ρ. Panagiotopoulou, «The Image of Athens and Greece in the International and Greek Press during the Preparation and Staging of the Olympic Games Athens 2004», στα *Proceedings of the 11th International Seminar for Sports Journalists*, 7-12.5.2007, Athens, IOA-IOC, 2007, σ. 51. Τα αποτελέσματα ερευνητικού προγράμματος που είχε ως στόχο την ποσοτική και ποιοτική καταγραφή καθώς και την αποτίμηση της συνολικής εικόνας της Ελλάδος στο διεθνή Τύπο τη χρονική περίοδο Ιανουαρίου-Ιουνίου 2003 κατά την

Έχοντας θίξει τη στάση του διεθνούς Τύπου, αναφερόμαστε ενδεικτικά σε άρθρα που αφορούν την ολυμπιακή προετοιμασία και δημοσιεύθηκαν σε διαφορετικές φάσεις της, αρχής γενομένης από τον Οκτώβριο του 2001, όταν η μεγαλύτερη σε κυκλοφορία αμερικανική εφημερίδα, η *USA Today*, αμφισβήτησε ευθέως την ικανότητα της Ελλάδας να διοργανώσει τους Αγώνες του 2004. Η αθλητικογράφος C. Brennan απευθυνόμενη στους αναγνώστες της, ανέφερε συγκεκριμένα ότι,

«αν προγραμματίζετε να ταξιδέψετε στην Αθήνα το 2004 και δεν έχετε αγοράσει εισιτήρια, μην ανησυχείτε γιατί για να έχετε εισιτήρια χρειάζονται καθίσματα σε στάδια, πολλά από τα οποία αυτή τη στιγμή δεν υπάρχουν»¹⁰⁸⁵.

Το 2002 ο P. Newman επισκεπτόμενος την Αθήνα μετά από δύο χρόνια απουσίας, καταγράφει τις εντυπώσεις του σε ολοσέλιδο δημοσίευμα στον *Independent*, σημειώνοντας ότι οι έλληνες οργανωτές είχαν καλύψει το χαμένο χρόνο: «Τώρα όλοι πιστεύουν ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας θα είναι οι πλέον αξιομνημόνευτοι»¹⁰⁸⁶. Ένα χρόνο πριν από την τέλεση των Αγώνων, πάλι στον *Independent*, ο D. Howden αυτή τη φορά τόνιζε: «Το εθνικό όραμα για δόξα και ανανέωση έχει σκιαστεί από τα διογκωμένα έξοδα, τις υπερβολικές καθυστερήσεις και τις αλληλοκατηγορίες». Στην κρίσιμη αυτή συγκυρία, οι περισσότερες εκτιμήσεις των διεθνών μέσων ενημέρωσης συνέκλιναν στο ότι η πορεία εκτέλεσης των έργων προετοιμασίας δεν αντιμετώπιζε πολλά προβλήματα, με εξαίρεση την κατασκευή της οροφής του Ολυμπιακού Σταδίου. Η *Daily Telegraph* φιλοξενεί τις απόψεις του μέλους της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ για το 2004. Το μέλος της ΔΟΕ Craig Reedie που ήταν επικριτικός στο παρελθόν για την πρόοδο των εργασιών, δήλωνε τώρα βέβαιος για την έγκαιρη ολοκλήρωσή τους. Δεν παρέλειψε όμως να επισημάνει ότι ένας παράγοντας

οποία η ελληνική κυβέρνηση ασκούσε την προεδρία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, επιβεβαιώνουν την άποψη για την αρνητική τοποθέτηση του έναντι της προετοιμασίας των Αγώνων του 2004. Σε ποσοστό 26% η θεματική «Ολυμπιακοί Αγώνες» συγκέντρωνε τα περισσότερα αρνητικά δημοσιεύματα που είχαν επίκεντρο την Ελλάδα. Βλ. αναλυτικά, Ν. Δεμερτζής (επιστημ. υπεύθ.), *Η Εικόνα της Ελλάδας στο διεθνή Τύπο κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ιανουάριος - Ιούνιος 2003)*, (Συνοπτική περίληψη αποτελεσμάτων), Αθήνα, Υπουργείο Τύπου & ΜΜΕ – Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης, 2003, σ. 3, 15, 28.

¹⁰⁸⁵ Δ. Γ. Απόκης, «Σχόλια και ειρωνείες από την 'USA Today' για το 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 5.10.2001, σ.38.

¹⁰⁸⁶ Ι. Ν., «Αλλαγή πλευσης από τον 'Ιντιπέντεντ', Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 22.10.2002, σ. 55.

που θα μπορούσε να ανατρέψει τους υπολογισμούς για τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας,

«είναι το να γίνει η Ολυμπιάδα σημείο αντιπαράθεσης στην εγχώρια πολιτική σκηνή, κάτι που ανησυχεί πολλούς, αν και κανείς δεν είναι πρόθυμος να μιλήσει για αυτό δημοσίως»¹⁰⁸⁷.

Πράγματι αν και δημόσια οι βασικοί υπεύθυνοι της Ολυμπιακής προετοιμασίας έκαναν λόγο για «κοινή εθνική προσπάθεια»¹⁰⁸⁸, μια αναφορά που δέχθηκε τον αντίλογο από μερίδα δημοσιευμάτων¹⁰⁸⁹, στην πράξη τα πράγματα έδειχναν να είναι διαφορετικά. Ήδη έχουμε αναφερθεί σε ζητήματα στα οποία εκδηλώθηκαν σοβαρές διαφωνίες μεταξύ των εμπλεκόμενων στο έργο της προετοιμασίας προσώπων. Η κλιμακούμενη ένταση στις σχέσεις συνεργασίας τους δεν έπαψε σε καμία φάση της προετοιμασίας¹⁰⁹⁰. Σε πολιτικό επίπεδο το μέγεθος της πρόκλησης φιλοξενίας της μεγαλύτερης αθλητικής διοργάνωσης

¹⁰⁸⁷ «Το ‘φάντασμα’ του Σίδνεϊ κυνηγά την Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2003, σ. 3. Το μέλος της ΔΟΕ για την Ελλάδα Νίκος Φιλάρετος σε ερώτηση, για το αν υπήρχε κάτι που τον προβλημάτιζε στην προετοιμασία των Αγώνων, απάντησε: «Η έλλειψη συντονισμού και σε μερικές περιπτώσεις και σύμπτωσης». Βλ. Ν. Φιλάρετος, Συνέντευξη στον Μ. Μαυρομάτη, «Υπάρχει ακλόνητη θέληση για το ‘Αθήνα 2004’», Εφ. *Τα Νέα*, 6-7.10.2001, σ. 70.

¹⁰⁸⁸ Δ. Κρουστάλλη, «‘Θα είμαστε έτοιμοι για τους Ολυμπιακούς’», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2003, σ. 4. Ο Σημίτης σε άρθρο του σημείωνε μεταξύ άλλων: «Για εμάς οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 στην Αθήνα είναι εθνικό ζήτημα το οποίο απαιτεί την στρατολόγηση όλων των πολιτών και την κινητοποίηση όλων των δημιουργικών δυνάμεων της κοινωνίας μας», βλ. C. Simitis, «Athens Olympics 04. A major National Challenge», στο περ. *Liberty International*, Mar. - Apr. 2003, σ. 42 - 43.

¹⁰⁸⁹ Η αναγόρευση των Αγώνων της Αθήνας σε «εθνική υπόθεση» από την πλευρά των υπευθύνων της προετοιμασίας τους έγινε αιτία εκτεταμένης κριτικής στις ελληνικές εφημερίδες. Το στοιχείο το οποίο από την επισκόπηση της σχετικής αρθρογραφίας δείχνει να προκαλεί τη μεγαλύτερη αντίδραση στο χαρακτηρισμό είναι ότι με την χρήση του αποσκοπείτο η αναγωγή της προετοιμασίας των Αγώνων σε υπόθεση που δεν επιδεχόταν αντιδράσεων και επικρίσεων. Βλ. ενδεικτικά τα άρθρα, Η. Κανέλλης, «2004 (και άλλοι) μύθοι...», Εφ. *Το Βήμα*, 20.2.2001, σ. 5, Κ. Ιορδανίδης, «Οι συνέπειες μιας αφροσύνης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.1.2003, σ. 14, Π. Μπουκάλας, «Ο Ηρόστρατος στους Ολυμπιακούς...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.2.2003, σ. 4, «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004. ‘Εθνικός στόχος’ για λίγους και εκλεκτούς», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 29.6.2003, σ. 14 - 15. Ο αρχαιολόγος Γιάννης Χαμηλάκης, πραγματευόμενος τους δεσμούς ανάμεσα στην αρχαιότητα, τις αρχαιότητες και το εθνικό φαντασιακό στρέφει την προσοχή του και σε πολλά θέματα που ανέκυψαν κατά τη διάρκεια της ολυμπιακής προετοιμασίας. Στη σχετική του περιγραφή συμπυκνώνει κατά κάποιο τρόπο το περιεχόμενο της κριτικής έναντι του εγχειρήματος: «η αποστολή με αντικείμενο τη διοργάνωση επιτυχημένων Ολυμπιακών Αγώνων προσέλαβε διαστάσεις τεράστιας σταυροφορίας η οποία απαιτούσε εθνική ομοψυχία και υπέρμετρες θυσίες από άποψη χρηματοδότησης, σεβασμού του περιβάλλοντος και πολιτικών ελευθεριών». Γ. Χαμηλάκης, *Το έθνος και τα ερείπια του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Ν. Καλαϊτζής (μτφ.), Αθήνα, Εικοστού Πρώτου, 2012, σ. 26, 31.

¹⁰⁹⁰ Για τις σχέσεις έντασης μεταξύ των μελών της διυπουργικής Επιτροπής, βλ., Μ. Δράκος, «Θύελλα Βενιζέλου - Γιάννας με βολές για κάρφωμα!», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 25.2.2003, σ. 4 - 5 και τα άρθρα της Δ. Κρουστάλλη: «Κ.Σημίτης - Γιάννα Αγγελοπούλου: σχέσεις οργής», Εφ. *Το Βήμα*, 16.2.2001, σ. 6, «Ξέσπασμα Κ. Σημίτη: ‘Αυτά είναι ηλιθιότητες’», Εφ. *Το Βήμα*, 13.6.2002, σ. 5, «Καβγάς μπροστά στους απεσταλμένους της ΔΟΕ», Εφ. *Το Βήμα*, 24.10.2003, σ. 3.

στον πλανήτη ήταν τέτοιο, ώστε η ανάληψη καθηκόντων συνδεδεμένων με τη μέριμνα και προπαρασκευή της, μπορούσε να ισοδυναμεί με πλούσια πολιτικά οφέλη. Την ημέρα της ορκωμοσίας της νέας κυβέρνησης, η οποία προέκυψε από τον ανασχηματισμό του Οκτωβρίου του 2001, ο Ε. Βενιζέλος κληθείς να σχολιάσει το γεγονός, ότι στο νέο σχήμα μετείχαν επτά υφυπουργοί συναρμόδιοι για την υπόθεση, απαντά με ένα ευφυολόγημα: «η Ολυμπιάδα είναι σαν το Τίμιο Ξύλο. Κόβεται σε όσο το δυνατόν περισσότερα κομμάτια, για να αγιαστούν όσο το δυνατόν περισσότεροι»¹⁰⁹¹. Στην ίδια άλλωστε την κυβέρνηση ήταν εκπεφρασμένη η φιλοδοξία πολιτικής κεφαλαιοποίησης των Αγώνων. Εκ νέου ο Βενιζέλος απαντώντας σε επερώτηση βουλευτών της Νέας Δημοκρατίας, στην οποία έκαναν λόγο για καθυστερήσεις στα ολυμπιακά έργα, σημείωνε κατηγορηματικά:

«η Ολυμπιακή προετοιμασία είναι η μεγαλύτερη υπεροχή της κυβέρνησης απέναντι στην αξιωματική αντιπολίτευση... Η επιτυχής προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων ασφαλώς και θα είναι ένα πολιτικό και εκλογικό επιχείρημα του ΠΑΣΟΚ την άνοιξη του 2004, όταν θα γίνουν οι εκλογές»¹⁰⁹².

Από τη μεριά τους βουλευτές της αξιωματικής αντιπολίτευσης, κατηγορούσαν την κυβέρνηση Σημίτη για «κομματική εκμετάλλευση» των Αγώνων. Το ίδιο συνέβη και με την απόφαση της κυβέρνησης στα τέλη του 2003 για τη διεξαγωγή της τελετής της αφής της φλόγας την 25^η Μαρτίου 2004, με αναβολή των εκδηλώσεων της εθνικής επετείου. Αν και η κυβέρνηση επικαλέσθηκε το γεγονός, ότι οι Αγώνες του 1896 είχαν ξεκινήσει την ίδια ημερομηνία, στην κίνησή της αποδόθηκαν λόγοι προεκλογικής σκοπιμότητας. Ο δημοσιογράφος Κώστας Ιορδανίδης ανέφερε σε άρθρο του, ότι η εθνική επέτειος είναι το τελευταίο «θύμα» της Ολυμπιάδας, υποστηρίζοντας ότι η σημασία της 25^{ης} Μαρτίου είχε διαβρωθεί με την εισαγωγή και άλλων «εθνικών επετειών», αφού σε αντίθεση με ότι συμβαίνει στις άλλες χώρες, «στην Ελλάδα των πανηγύρεων οι εορτασμοί με ‘πολιτικό’ ή ‘εθνικό μήνυμα’, όπως της Ολυμπιάδος 2004,

¹⁰⁹¹Περ. Βηματοδότης, «Η Ολυμπιάδα ως...Τίμιο Ξύλο», Εφ. *Το Βήμα*, 28.10.2001, σ. 62. Η τοποθέτηση των επτά νέων υφυπουργών (Άμυνας, Ανάπτυξης, Δημόσιας Τάξης, Υγείας, Παιδείας, Πολιτισμού, Τύπου και ΜΜΕ) με αποκλειστική αρμοδιότητα τους Αγώνες του 2004, σε μια κυβέρνηση που αριθμούσε 49 μέλη, τοποθετούσε το εγχείρημα στην κορυφή των κυβερνητικών προτεραιοτήτων. Η εμπλοκή περισσότερων προσώπων στην υπόθεση ωστόσο δεν έδειχνε να μπορεί να αποκλείσει την πρόκληση συγχύσεων και τριβών σε σχέση με τις αρμοδιότητες τους. Μ. Νταλιάνη, «6 + 1 για το ‘στοίχημα’ της Ολυμπιάδας», Εφ. *Τα Νέα*, 24.10.2001, σ. 13, Α. Στάγκος, «Υπάρχουν πάντως απορίες», Εφ. *Το Βήμα*, 24.10.2001, σ. 3.

¹⁰⁹²Δ. Τζάθας, «Πεδίο αντιπαράθεσης η Ολυμπιακή προετοιμασία», Εφ. *Τα Νέα*, 6.3.2002, σ. 26.

δεν έχουν τέλος»¹⁰⁹³. Η συμπερίληψη των Αγώνων στους προεκλογικούς σχεδιασμούς της κυβέρνησης φάνηκε από το φθινόπωρο του 2003 όταν η πολυετής προσπάθεια άρτιας φιλοξενίας τους έδειχνε ότι θα είχε θετική κατάληξη¹⁰⁹⁴. Παράλληλα η πολιτική κατάσταση στη χώρα απασχολούσε και τη ΔΟΕ¹⁰⁹⁵. Ο Oswald κατά τη συνάντησή του με τον Σημίτη τον Οκτώβριο του 2003, ζήτησε οι επερχόμενες εκλογές, να αφήσουν ανεπηρέαστη την προετοιμασία¹⁰⁹⁶.

Το «αληθινό πρόβλημα», ωστόσο ένα χρόνο πριν την τέλεση των Αγώνων του 2004, εντοπιζόταν στην επόμενη ημέρα και στο «τι θα μείνει στην Ελλάδα και στη διεθνή εικόνα της, στο brand name της»¹⁰⁹⁷. Η μορφοποίηση της «εικόνας» της χώρας κρινόταν ως μια από τις υψηλότερες προτεραιότητες μέχρι την τέλεσή τους¹⁰⁹⁸. Η Αγγελοπούλου σε ομιλία της στη σύνοδο της ΔΟΑ το 2002, υποστήριζε ότι η διεθνή κοινότητα που θα παρακολουθούσε τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας αυτό το οποίο επρόκειτο να δει θα ήταν,

«το πρόσωπο μιας νέας Ελλάδας. Μιας χώρας μέλους της Ευρωπαϊκής Νομισματικής Ένωσης, ενός ισχυρού παράγοντα της ευρωπαϊκής οικονομικής και πολιτιστικής σκηνής, που θα δώσει, ακριβώς μια σύγχρονη ερμηνεία της αρχαιότερης αθλητικής κληρονομιάς του κόσμου»¹⁰⁹⁹.

¹⁰⁹³Κ. Ιορδανίδης, «Οι ασχήμιες της Ολυμπιάδος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.11.2003, σ. 11

¹⁰⁹⁴Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Στον εκλογικό στίβο... και οι Αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 20-21.9.2003, σ. 11.

¹⁰⁹⁵Β. Χιώτης, «Το ενδεχόμενο πρόωρων εκλογών απασχολεί και τη ΔΟΕ», Εφ. *Το Βήμα*, 5.4.2002, σ. 7.

¹⁰⁹⁶«Σπριντ' μέχρι το 2004», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 25.10.2003, σ. 21.

¹⁰⁹⁷Α. Δ. Παπαγιαννίδης, «Οι 'Μαγικοί Αγώνες' του 2004» στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 21.8.2003, σ. 7. Ο υπουργός Πολιτισμού μετά από συνεδρίαση της διυπουργικής επιτροπής τον Αύγουστο του 2001, με αντικείμενο την προβολή των Αγώνων της Αθήνας και την επικοινωνιακή τους στρατηγική, δήλωσε ότι, «η διεθνής προβολή της χώρας είναι μεγάλη επένδυση». Γ. Λακόπουλος, «Οι πολλές προτάσεις υπουργών ανέβαλαν τη συζήτηση για την προβολή της Ελλάδας και των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2001, σ. 15. Επίσης ο γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων σε συνέντευξή του σημείωνε ότι οι Αγώνες της Αθήνας θα έμεναν στην ιστορία, ως «Οι Αγώνες στον τόπο που τους γέννησε. Οι 'νέοι' Ολυμπιακοί Αγώνες». Κ. Καρτάλης, Συνέντευξη στη Μ. Νταλιάνη, «Ανεβαίνει ο υδράργυρος για το 2004», Εφ. *Τα Νέα*, 23.1.2001, σ. 14.

¹⁰⁹⁸Γραφόταν με παραστατικό τρόπο στην *Καθημερινή* σχετικά: «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας θα είναι η πιο ακριβή αναμνηστική φωτογραφία που θα έχει ποτέ βγάλει η ελληνική οικογένεια. Αρκεί να μην ξεθωριάσει τόσο γρήγορα, όσο βιαστικά την ετοιμάζουμε». Μ. Παπαδημητρίου, «Το 2004 και η εικόνα του», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2003, σ. 10.

¹⁰⁹⁹Γ. Αγγελοπούλου - Δασκαλάκη, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 στην Αθήνα», στο *Λεύκωμα της 42^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 24.7-8.8.2002, Αθήνα, ΔΟΑ-ΔΟΕ, 2002, σ. 68. Η Αγγελοπούλου στα πλαίσια του προγράμματος της παγκόσμιας εκστρατείας με σκοπό την προβολή των Αγώνων του 2004 συναντήθηκε μεταξύ άλλων με τον Γάλλο πρόεδρο Jacques Chirac, τον Γερμανό Καγκελάριο Gerhard Schröder και την επίτροπο της Ευρωπαϊκής Ένωσης για τον πολιτισμό Viviane Reding. Στις συναντήσεις αυτές προέβαλλε την ευρωπαϊκή διάσταση των Αγώνων, επισημαίνοντας πως επρόκειτο για την πρώτη

Ωστόσο τα συνεχή δυσφημιστικά δημοσιεύματα των μέσων ενημέρωσης υπήρξαν μια πολύ κρίσιμη παράμετρος για την εικόνα της ολυμπιακής πόλης. Πολλές προσπάθειες, είτε οργανωτικές, είτε αναβάθμισης των όρων φιλοξενίας των Αγώνων, έδειχναν να μην αναγνωρίζονται. Η «Αθήνα 2004» και η κυβέρνηση δε στάθηκαν ικανές να απαντήσουν με μια επικοινωνιακή πολιτική που θα είχε ως αποτέλεσμα την έγκαιρη συγκράτηση, και εν συνεχεία την αλλαγή του κυρίαρχου αρνητικού κλίματος. Έχει υποστηριχθεί μάλιστα το εξής:

«η εικόνα της χώρας παρέμεινε άκαμπτη στα παλιά στερεότυπα της αρχαιότητας και των κλασικών αξιών του ελληνικού πολιτισμού. Οι οργανωτές δεν μπόρεσαν να δημιουργήσουν μια νέα εικόνα της χώρας που θα συμβάδιζε με τις απαιτήσεις του παρόντος για ένα σύγχρονο και δυναμικό κράτος με οργανωτικές ικανότητες και αποτελεσματικό χειρισμό των διεθνών θεμάτων»¹¹⁰⁰.

Υπό πίεση οι οργανωτές των Αγώνων του 2004 καλούνταν να ανταποκριθούν με επιτυχία σε τρεις προκλήσεις: α) στην καλή τους διοργάνωση, β) στην ανάδειξη του ολυμπιακού παρελθόντος της Ελλάδας, και τέλος γ) στην κατάρριψη των μακροχρόνιων προκαταλήψεων για τις ικανότητες των Ελλήνων να ολοκληρώνουν μεγάλα έργα¹¹⁰¹.

Ολυμπιακή διοργάνωση που θα διεξάγονταν με κοινό ευρωπαϊκό νόμισμα. Η V. Reding μάλιστα αποκάλυψε τους Αγώνες του 2004 «ευρωπαϊκούς αγώνες». Γ. Κουβαράς, «Ευρωπαϊκό στοίχημα», Εφ. *Ta Néa*, 6.3.2001, σ. 38, Μ. Μαυρομάτης, «Διεθνής εκστρατεία», Εφ. *Ta Néa*, 10.9.2002, σ. 29, Κ. Μακρή, «Σιράκ καλεί Γιάννα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13.10.2002, σ. 20, Μ. Δράκος, «Σιράκ προς Γιάννα: Θα έλθω το 2004 στην Αθήνα», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 16.10.2002, σ. 57, «Εκστρατεία ενημέρωσης Ευρωπαίων ηγετών», περ. *ATHENS.04*, τ.χ. 4, Μάρτ. 2003, σ. 140 - 141.

¹¹⁰⁰Βλ. στο Panagiotopoulou, «The Image of Athens and Greece in the International and Greek Press during the Preparation and Staging of the Olympic Games Athens 2004», *ό.π.*, σ. 55 - 58. Οφείλει να σημειωθεί ότι τα περισσότερα αρνητικά σχόλια του διεθνούς Τύπου αναφέρονταν σε υπαρκτά και όχι επινοημένα προβλήματα της προετοιμασίας. Πιθανά στην περίπτωση των Αγώνων της Αθήνας οι κριτικές να υπήρξαν πιο έντονες σε σχέση με προηγούμενες διοργανώσεις λόγω του γενικότερου ελλείμματος εμπιστοσύνης για τη σύγχρονη Ελλάδα εκ μέρους της διεθνούς κοινής γνώμης και των καθοδηγητών της. Φαίνεται όμως ότι η ελληνική πλευρά, ασκώντας δημόσια διπλωματία στον αθλητικό χώρο, εμφάνισε αδυναμία να άρει ή/και να εξουδετερώσει ποικίλα αρνητικά στερεότυπα της διεθνούς κοινής γνώμης για τους Έλληνες και τη σύγχρονη Ελλάδα και να παρέμβει αποτελεσματικότερα στον καθορισμό της «σχετικής» ατζέντας του διεθνούς Τύπου, βλ. Ν. Δεμερτζής, Σ. Παπαθανασόπουλος, Α. Αρμενάκης, «Η εικόνα της Ελλάδας κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», στο περ. *Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες. Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ. 1, Αθήνα, Καστανιώτης, Ιούλ. 2004, σ. 76.

¹¹⁰¹Ross, *ό.π.*, σ. 189. Έχει επισημανθεί ότι η προβολή της εικόνας στοχεύει περισσότερο στην ανάδειξη των ιδιαιτεροτήτων του προβαλλόμενου παρά στα λειτουργικά ή χρηστικά χαρακτηριστικά του. Η κατασκευή της έχει στόχο να καταστήσει το αντικείμενο προβολής πιο διακριτό. Η επικοινωνιακή καμπάνια για την προβολή των Αγώνων της Αθήνας βασίστηκε σε τέσσερις άξονες: 1) Κληρονομιά, 2) Ανθρώπινο μέτρο, γ) Συμμετοχή, δ) Γιορτή. Το έμβλημα των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Αγώνων του 2004 ήταν ένα στεφάνι ελιάς - κότινος. Βλ. Ρ. Παναγιωτοπούλου, «Η επικοινωνιακή στρατηγική των

Τα εκτελούμενα ολυμπιακά έργα και εκείνα που δρομολογήθηκαν με αφορμή τους Αγώνες του 2004, είναι γεγονός ότι βελτίωσαν σε μεγάλο βαθμό την εικόνα και τη λειτουργικότητα της πόλης¹¹⁰². Ο τρόπος αξιοποίησης της διοργάνωσης προκειμένου να αλλάξει η εικόνα της Αθήνας ήταν ένα από τα ζητούμενα του προεκλογικού διαλόγου μεταξύ των υποψηφίων δημάρχων της το 2002. Είτε την αντιλαμβάνονταν σαν όχημα αλλαγών, είτε υποβάθμιζαν τη σημασία που είχαν για τα προβλήματα της πόλης, κοινή αντίληψη ήταν η εξής: «ό,τι γίνει με την ευκαιρία των Αγώνων πρέπει να έχει διάρκεια ζωής, να είναι δηλαδή προς όφελος των κατοίκων και όταν θα σβήσουν τα φώτα της μεγάλης διοργάνωσης»¹¹⁰³. Οφείλουμε να σημειώσουμε, ότι στις αυτοδιοικητικές εκλογές του Οκτωβρίου του 2002, δήμαρχος Αθηναίων αναδείχθηκε η Ντόρα Μπακογιάννη και νομάρχης Αθηνών - Πειραιώς η Φώφη Γεννηματά¹¹⁰⁴.

Σε Έκθεση του ΟΟΣΑ που παρουσιάστηκε σε διεθνές συνέδριο του Οργανισμού στις 23-24 Οκτωβρίου του 2003 στη Σεβίλλη, με τίτλο «Ανταγωνιστικές πόλεις στην παγκόσμια οικονομία», οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 θεωρούνταν καταλύτης για την ελληνική οικονομία και για την ανάπτυξη της μητροπολιτικής περιοχής της Αθήνας¹¹⁰⁵. Η εξέταση των μακροπρόθεσμων ευκαιριών που προσέφεραν οι Αγώνες του 2004 για τη χώρα, υποσκελίστηκε σε σχέση με το ζήτημα της μεταολυμπιακής χρήσης των ακινήτων.

Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004», στο περ. Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες, *ό.π.*, σ. 39, 45 - 47.

¹¹⁰²Καψή, Μπενέκη, *ό.π.*, σ. 146, βλ. επίσης τα οικεία δημοσιεύματα, Β. Χαραλαμπίδου, «Αλλάζουν όλα στην Αθήνα για την Ολυμπιάδα», Εφ. *Το Βήμα*, 30.8.2001, σ. 14, Κ. Ντελέζος – Χ. Μανωλάς, «Ταχέιας... κυκλοφορίας η Αθήνα», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2003, σ. 10 - 11.

¹¹⁰³Το συμπέρασμα αυτό εξήχθη έπειτα από την πραγματοποίηση της εκδήλωσης με θέμα «Η Αθήνα πριν και μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες», που διοργάνωσε η εφημερίδα τα *Νέα* με την συμμετοχή των πέντε υποψηφίων δημάρχων Αθήνας, Χ. Παπουτσή, Ν. Μπακογιάννη, Σ. Χαλβατζή, Φ. Κουβέλη και Γ. Δημαρά. Βλ. Κ. Πετροπούλου, Μ. Νταλιάνη, Σ. Κρίκης, «'Ολυμπιάδα' υποψηφίων», Εφ. *Τα Νέα*, 9.10.2002, σ. 9-11.

¹¹⁰⁴«Μοιράστηκαν δάφνες και αγκάθια», Εφ. *Τα Νέα*, 21.10.2002, σ. 1. Αναφορικά με τις παρεμβάσεις (δράσεις, προγράμματα) και τα έργα που δρομολογήθηκαν για να αξιοποιηθεί η ευκαιρία της τέλεσης των Αγώνων του 2004 στην κατεύθυνση της αισθητικής αναβάθμισης και του εξωραϊσμού της ευρύτερης περιοχής της πρωτεύουσας (προσβασιμότητα, αναπλάσεις επιλεγμένων περιοχών, θέματα καθαριότητας και προβολή της πόλης), βλ. τα άρθρα, Β. Χαραλαμπίδου, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 'προικίζουν' την πρωτεύουσα με 120 έργα ανάπλασης», Εφ. *Το Βήμα*, 23.5.2001, σ. 20 - 21, Π. Γαλάτη, «Τρείς στόχοι Ντόρας για το 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.2.2003, σ. 5, Μαρία Νταλιάνη, «Επιχείρηση-σκούπα στην Αθήνα», Εφ. *Τα Νέα*, 24.7.2003, σ. 14, Σ. Κρίκης, «'Τρέχει' το πρόγραμμα του Δήμου Αθηναίων σε 29 δρόμους», Εφ. *Τα Νέα*, 12.8.2003, σ. 10.

¹¹⁰⁵Το πόρισμα του ΟΟΣΑ επεσήμαινε ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες παρείχαν μια θαυμάσια ευκαιρία για να προβληθεί μια νέα εικόνα της πόλης, καλά σχεδιασμένης και οργανωμένης, ελκυστικής για νέες επενδύσεις και για την ποιότητα ζωής που θα προσφέρει. Αυτό που απαιτείτο -σημείωνε η Έκθεση- ήταν ασφαλώς η επιτυχία των Αγώνων και η ύπαρξη στρατηγικού σχεδιασμού για τη μεταολυμπιακή Αθήνα. Δ. Κρουστάλλη, «Οι Ολυμπιακοί θα σώσουν την Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 26.10.2003, σ. 4.

Στα μέσα του 2003 ο Κώστας Καρτάλης αντιλαμβάνεται τη σημασία μιας πολιτικής και οικονομοτεχνικής απάντησης στο ερώτημα, «τι θα γίνουν οι εγκαταστάσεις μετά τους Αγώνες»¹¹⁰⁶.

Το θέμα της μεταολυμπιακής χρήσης και αξιοποίησης των ολυμπιακών ακινήτων, εξετάζει μελέτη του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας που εκπονήθηκε τον Νοέμβριο του 2003. Στη μελέτη διατυπώνονται χρήσιμα συμπεράσματα και κατατίθενται γενικές προτάσεις μεταολυμπιακής χρήσης των εγκαταστάσεων. Αρκεί να αναφερθεί από τα πορίσματα, η χαμηλή αποτελεσματικότητα του τρόπου διαχείρισης των μεγάλων εγκαταστάσεων από την προολυμπιακή φάση και η εξάρτηση της λειτουργίας τους από τη συνεχή δημόσια επιχορήγηση¹¹⁰⁷. Ο Σημίτης πάντως στα τέλη του 2003 εξέφραζε τη διαβεβαίωση, ότι το 90% των έργων διέθετε μεταολυμπιακή χρήση¹¹⁰⁸. Όμως η οπτική μερίδας του Τύπου για το ζήτημα, εκφράζεται με δημοσιεύματα σκεπτικισμού και ανησυχίας, για το τι επεφύλασε γενικά η μεταολυμπιακή περίοδος για τη χώρα σε οικονομικό επίπεδο¹¹⁰⁹.

Η επόμενη μέρα των Αγώνων του 2004 προκαλούσε μια κρυφή ανησυχία στην κοινή γνώμη (2001-2003) στα επίπεδα του 24%. Πάντως με βάση τα διαχρονικά στοιχεία

¹¹⁰⁶ Στην υπόθεση της μεταολυμπιακής χρήσης των ολυμπιακών έργων ένας θετικός παράγοντας ήταν ότι η εταιρεία ιδιωτικού δικαίου «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.», ένας ενιαίος φορέας χάραξης πολιτικής για την εκμετάλλευση των εγκαταστάσεων ιδρύεται νωρίς. Ο αρνητικός παράγοντας εδράζονταν στην κατανομή των εγκαταστάσεων. Η χωροθέτησή τους σε εννέα διαφορετικά σημεία της Αττικής, είχε ως συνέπεια μερικές εγκαταστάσεις να είναι δύσκολα προσβάσιμες από τα μέσα σταθερής τροχιάς, ενώ και ο τρόπος κατασκευής των εγκαταστάσεων δεν παρείχε πολλές δυνατότητες αξιοποίησής τους για μεταολυμπιακή χρήση. Τέλλογλου, *ό.π.*, σ. 200 - 201.

¹¹⁰⁷ Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού, Υπουργείο Πολιτισμού - Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, «Μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών έργων - Δεύτερος άξονας: Πρόταση μεταολυμπιακής χρήσης των Ολυμπιακών έργων», *Τελική έκθεση*, Νοέμ. 2003, σ. 2, 22 - 24.

¹¹⁰⁸ Βλ. στα *ΠτΒ*, Ι΄ Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ΄, Συνεδρίαση ΝΓ΄, 22.12.2003, σ. 2710. Σε μελέτη που διενεργήθηκε με ευθύνη του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών για λογαριασμό της κυβέρνησης με αντικείμενο τις αναπτυξιακές επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων και τη μεταολυμπιακή αξιοποίηση των υποδομών και του εξοπλισμού, αναλύθηκε το κόστος συντήρησης και λειτουργίας των 29 ολυμπιακών εγκαταστάσεων, το οποίο και χαρακτηρίστηκε «βραχνάς» από τον υπουργό Οικονομίας Ν. Χριστοδουλάκη. Σε ομιλία του σε συνέδριο της Εφ. *Herald Tribune* ο Χριστοδουλάκης σχολίαζε: «Εδώ στην Ελλάδα επιλέξαμε το κρατικίστικο πρότυπο χρηματοδότησης των Ολυμπιακών Αγώνων... Αυτό το μοντέλο χρηματοδότησης είχε εφαρμοστεί μόνο στους Ολυμπιακούς της Μόσχας από τη Σοβιετική Ένωση». Βλ. τα άρθρα της Μ. Νταλιάνη στα *Νέα*, «Ζητούνται... γαμπροί για την 'προίκα' του 2004», 1.11.2003, σ. 16 - 17, «Βραχνάς το κόστος...», 7.11.2003, σ. 63.

¹¹⁰⁹ Η *Καθημερινή* υιοθετώντας αυτή την οπτική θέτει σε σειρά δημοσιευμάτων της, ζήτημα δυσμενών οικονομικών επιπτώσεων στη χώρα από το κόστος διοργάνωσης των Αγώνων του 2004. Σε πανελλαδική μάλιστα έρευνα -που είχε διενεργήσει η MRB για λογαριασμό της- εμφανιζόταν η πλειοψηφία των ερωτηθέντων να αναμένει ότι τη μεταολυμπιακή περίοδο θα χαρακτήριζε η ανεργία και η ύφεση σε ποσοστό 37,7% και 24,9% αντίστοιχα. Κ. Π. Παπαδιόχος, «Η ανασφάλεια ρίχνει σκιές στη 'φιέστα'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.10.2003, σ. 5.

των ποσοτικών ερευνών της VPRC 2001-2003 με αντικείμενο τους Αγώνες της Αθήνας, η ελληνική κοινή γνώμη εμφάνιζε υψηλά ποσοστά αποδοχής τους¹¹¹⁰. Το γεγονός αυτό αποτυπώθηκε στη μαζική έκφραση βούλησης για εθελοντική συνεισφορά σε αυτούς¹¹¹¹. Στη φάση προσέλκυσης νέων εθελοντών εστάλησαν 165.000 αιτήσεις συμμετοχής στο πρόγραμμα εθελοντισμού. Από αυτές επελέγησαν οι 45.000 για τους Ολυμπιακούς και οι 15.000 για τους Παραολυμπιακούς Αγώνες¹¹¹².

Στα τέλη του 2003 με την εμπειρία υλοποίησης του κύριου όγκου προετοιμασίας, έμοιαζε πλέον να είναι παραδεκτό, ότι αυτό που είχε αναλάβει η χώρα στις 5 Σεπτεμβρίου 1997, συνιστούσε, δεδομένου των μικρών της μεγεθών, «ηράκλειο καθήκον»¹¹¹³. Ο Rogge θέλοντας να περιγράψει την εξέλιξη του ρυθμού προετοιμασίας, την παρομοίασε με το «ελληνικό συρτάκι», εννοώντας ότι ξεκίνησε αργά, αλλά στη

¹¹¹⁰ Από τα ίδια ερευνητικά δεδομένα προκύπτει ότι η επιλογή της κοινής γνώμης να ταχθεί υπέρ των Αγώνων δεν κλονίστηκε παρά τα προβλήματα που εμφανίστηκαν στην πορεία προετοιμασίας τους. Η τμηματοποίηση της κοινής γνώμης ανέδειξε πέντε ομάδες στην ελληνική κοινωνία: α) τους «σκληρούς υποστηρικτές» των Αγώνων (ποσοστό 12%), β) τους «ένθερμους» υποστηρικτές (ποσοστό 28%), γ) τους «χαλαρούς» υποστηρικτές (πρόκειται για τη μεγαλύτερη ομάδα της κοινής γνώμης με ποσοστό 54%), δ) τους «αρνητικούς» έναντι των Αγώνων (ποσοστό 4%), ε) τους «έντονα αρνητικούς» (ποσοστό 2%). Η υποστήριξη/άρνηση των Αγώνων έδειχνε να επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τρεις προσδιοριστικούς παράγοντες: α) τον ηλικιακό, β) τον τοπικό/περιφερειακό και γ) τον πολιτικό. Αναλυτικά, η υποστήριξη των Αγώνων προερχόταν σε μεγάλο βαθμό από μικρότερες ηλικιακές ομάδες (15-24 ετών), εντοπιζόταν στο πολεοδομικό συγκρότημα της Αθήνας, ενώ εμφανιζόταν ισχυρή στους οπαδούς του ΠΑΣΟΚ που ευνοούσαν τη συνολική διαχείριση του έργου της διοργάνωσης των Αγώνων από τις κυβερνήσεις του κόμματός τους. Χ. Βερναρδάκης, «Η ελληνική κοινή γνώμη και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004: εθνική συναίνεση και επικριτικές οπτικές», στο περ. Ζητήματα Επικοινωνίας - Ειδικό τεύχος: *Ολυμπιακοί Αγώνες*, ό.π., σ. 79 - 92. Εξάλλου σύμφωνα με τα συμπεράσματα έρευνας του Εργαστηρίου Μάρκετινγκ του Τμήματος Επιχειρησιακής Έρευνας και Μάρκετινγκ του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών σχεδόν 6 στους 10 ερωτηθέντες, χαρακτηρίζαν την ενημέρωση για την πορεία προετοιμασίας της διοργάνωσης μη ικανοποιητική. Οι ερευνητές ταξινόμησαν σε τρεις κατηγορίες τους πολίτες που συμμετείχαν στην έρευνα: α) στους «θιασώτες» των Ολυμπιακών Αγώνων (ποσοστό 23,3%) β) στους «προβληματισμένους» (ποσοστό 55,4%) και στους γ) «τελείως αρνητικούς» (ποσοστό 21,3%). Ωστόσο το ποσοστό των ερωτώμενων που δήλωνε υπέρ των Αγώνων ανερχόταν σε 67%. «Οι Έλληνες δεν είναι ενημερωμένοι», Εφ. *Το Βήμα*, 4.11.2001, σ. 18.

¹¹¹¹ Βερναρδάκης, Η ελληνική κοινή γνώμη και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004, ό.π., σ. 79 - 92. Το Πρόγραμμα εθελοντισμού ενείχε και μια ξεκάθαρη πρόκληση για τους Αγώνες της Αθήνας: εάν θα καθίστατο υπόθεση της κοινωνίας και των πολιτών ή θα επιβεβαίωνε την αντίληψη πως επρόκειτο για ελιτίστικο εγχείρημα. Βλ. Ross, ό.π., σ. 190 - 191, Μ. Νταλιάνη, «25 δισ. το κόστος για τους 60.000 εθελοντές», Εφ. *Τα Νέα*, 31.1.2001, σ. 53, Ν. Γ. Μάνου, «Απουσίες, παραλείψεις και 25 δισ. για τους εθελοντές του '2004'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.1.2001, σ. 26.

¹¹¹² Βλ. Γ. Σπανουδάκης, «Η Πολιτισμική και Ηθική διάσταση του Εθελοντισμού στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004», στο *Λεύκωμα της 44^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 23.5 - 6.6.2004, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2004, σ. 109 - 114, βλ. ακόμα, «Ο εθελοντισμός ψυχή των Αγώνων», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 3.5.2002, σ. 64, Β. Παπαδημητρίου, «Και...ανυπότακτοι εθελοντές του 2004», Εφ. *Επενδότης*, 16-17.3.2002, σ. 5, «61.000 οι αιτήσεις εθελοντών για το 2004», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 26.2.2003, σ. 48.

¹¹¹³ Ν. Michaelian, «The Olympics: A Herculean task», στην Εφ. *International Herald Tribune*, 6.11.2003, σ. 4.

συνέχεια εμφάνιζε διαρκή επιτάχυνση¹¹¹⁴. Σε κάθε περίπτωση ο ορίζοντας του 2004 έδειχνε να τέμνει την ίδια την εξελικτική πορεία της χώρας. Αυτό τόνιζαν σε δημόσιες τοποθετήσεις τους και οι κυρίως πολιτικοί υπεύθυνοι της ολυμπιακής προετοιμασίας¹¹¹⁵.

Με την παρέλευση του προολυμπιακού έτους 2003 η προετοιμασία των Αγώνων της Αθήνας εισερχόταν τυπικά και ουσιαστικά στο τελικό της στάδιο. Την τριετία 2000-2003 ξεδιπλώθηκαν όλες οι πτυχές του πολύπλοκου και πολυσύνθετου έργου της, ενώ κινητοποιήθηκε ένα μεγάλο μέρος των εσωτερικών δυνάμεων της Ελλάδας. Η ολυμπιακή προετοιμασία έθεσε υπό κρίση τις δυνατότητες της χώρας να ανταποκριθεί σ' ένα διεθνές γεγονός, η τάξη μεγέθους του οποίου δεν είχε εμφανισθεί ξανά στη σύγχρονη ιστορία της. Δεδομένου ότι οι σχέσεις μεταξύ φορέων και προσώπων που εμπλέκονταν, είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο στο συντονισμό της ολυμπιακής προετοιμασίας, έμοιαζαν να είναι περισσότερο ανταγωνιστικές, παρά συνεργατικές, η προετοιμασία μέχρι τα τέλη του 2003 παρουσίαζε μια ανακυκλούμενη εικόνα εσωτερικών διενέξεων και εξωτερικής αμφισβήτησης, με αιχμή το δέον γενέσθαι της συνολικής πορείας του ολυμπιακού έργου. Σε ορισμένα τμήματα της ολυμπιακής προετοιμασίας εντοπίζονται εσφαλμένες επιλογές, με συνέπεια μεγάλες και μικρές ανακοστολογήσεις προς τα πάνω πολλών έργων, ενώ στο ζήτημα της μεταολυμπιακής αξιοποίησης των ακινήτων σημειώθηκε χρονική παρέλκυση με επιπτώσεις στην έγκαιρη πρόβλεψη της χρήσης τους. Οι συνθήκες της προετοιμασίας επιβαρύνθηκαν περαιτέρω και από τα δεδομένα του διεθνούς περιβάλλοντος. Από την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και έπειτα μεταβλήθηκαν δραματικά οι απαιτήσεις ασφαλείας των Αγώνων του 2004. Έτσι η πίεση που ασκήθηκε στις ελληνικές αρχές υπήρξε αφόρητη, με τα διεθνή μέσα να βρίσκουν ένα ακόμη πεδίο

¹¹¹⁴Μ. Νταλιάνη, «Σε ρυθμό συρτάκι», Εφ. *Τα Νέα*, 15.1.2003, σ. 29. Η άποψη του προέδρου της ΔΟΕ για τους ρυθμούς εξέλιξης της προετοιμασίας της Αθήνας, δείχνει να επιβεβαιώνεται από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων κατά τους τακτούς περιοδικούς ελέγχους που διενεργούσε η αρμόδια συντονιστική επιτροπή. Την περίοδο αυτή (2001-2003) εντατικοποιήθηκαν οι επισκέψεις κλιμακίων των μελών της στα ολυμπιακά εργοτάξια προκειμένου να εξετασθούν κάθε φορά όλα τα θέματα προετοιμασίας. Βλ. τα άρθρα στην Εφ. *Το Βήμα*, Γ. Λακόπουλος, «Η Ολυμπιάδα αρχίζει μόλις τώρα», 24.3.2002, σ. 20, Δ. Κρουστάλλη, «Ο κ. Όσβαλντ ζητεί να μάθει που υπάρχουν προβλήματα στην προετοιμασία», 4.4.2002, σ. 10, Δ. Γαλάνης, «Όσβαλντ: 'Δεν πρέπει να χαθεί ούτε μία ημέρα», 6.4.2002, σ. 10, «Δυσάρεσκα Όσβαλντ για τις καθυστερήσεις», 28 Ιουνίου 2002, σ. 8, Δ. Κρουστάλλη, «Με ικανοποιητικούς ρυθμούς τα έργα για την Ολυμπιάδα», 13.8.2002, σ. 10.

¹¹¹⁵Ο Σημίτης μιλώντας στο εθνικό συμβούλιο του ΠΑΣΟΚ τον Οκτώβριο του 2003, τόνιζε χαρακτηριστικά: «Η Ολυμπιάδα δεν είναι τέλος, είναι προνομακή αφετηρία, είναι νέα εκκίνηση». Σημίτης, *ό.π.*, σ. 543. Ο Βενιζέλος από την άλλη όριζε το 2004, ως «ιστορική τομή». Βλ. *ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Δ', Συνεδρίαση ΝΒ', 21.12.2003, σ. 2584.

κριτικής έναντι των Ελλήνων διοργανωτών, δίπλα σε αυτό των καθυστερήσεων στην εκτέλεση των έργων.

Εξάλλου τα χρόνια αυτά αποκαλύπτονται σε όλη τους την έκταση οι διαστάσεις του ολυμπιακού εγχειρήματος, οι ευκαιρίες και οι δυνατότητες που προσέφερε καθώς και οι απρόβλεπτοι κίνδυνοι που ελλόχευαν. Έτσι ανάμεσα στις δύο αντιτιθέμενες μεριές χαράχθηκε μια διαχωριστική γραμμή. Οι υπέρμαχοι της μίας πλευράς αναγνώριζαν τους Αγώνες ως μέσο διεθνούς προβολής της χώρας, ενώ οι εκφραστές της αντίπαλης πλευράς τους επέκριναν ως περίπου ισοδύναμους της εθνικής κενοδοξίας και της διαπλοκής των οικονομικών συμφερόντων. Από την εξέταση πάντως των σχετικών διατιθέμενων πηγών, προκύπτει ότι η επενδυτική ώθηση που σημειώθηκε από την προετοιμασία των Αγώνων του 2004, συνέβαλε στην ενίσχυση των ρυθμών ανάπτυξης της ελληνικής οικονομίας το πρώτο διάστημα υιοθέτησης του κοινού ευρωπαϊκού νομίματος. Αυτή η συμβολή όμως είχε χρονικό όριο λήξης.

Για την εξέλιξη της πορείας των ελληνικών πραγμάτων το 2004 χαρακτηρίστηκε έτος ορόσημο σε συμβολικό και ουσιαστικό επίπεδο. Στον χαρακτηρισμό αυτό η κοινή γνώμη ήταν δεκτική, ενώ στην ορθότητά του συνέτεινε η πολιτική αλλά και οικονομική συγκυρία. Σε γενικές γραμμές το κοινωνικό κλίμα αναφορικά με την τελική έκβαση του εγχειρήματος τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων, διακρινόταν από αισιοδοξία με σημάδια αμφιθυμίας. Η σωρεία των αμφισβητήσεων και επικρίσεων από τον ξένο Τύπο, σχετικά με τις ικανότητες των Ελλήνων διοργανωτών, είτε αφορούσαν υπαρκτά, είτε χαλκευμένα προβλήματα της προετοιμασίας, είχε εκθρέψει την εκδήλωση έντονων κυκλοθυμικών τάσεων στους κόλπους της. Μήνες πριν την τέλεση των Αγώνων, η έγκαιρη παράδοση των ολυμπιακών έργων, είχε προσλάβει διαστάσεις εθνικού στοιχήματος. Εάν κερδιζόταν, η διεθνής εικόνα της χώρας θα αναβαθμιζόταν, σε διαφορετική περίπτωση θα υφίστατο ένα πλήγμα. Τα δύο σενάρια γέννησαν προσδοκίες και ανησυχίες που αμφότερες συνδέονταν απaráκαμπτα στο δημόσιο λόγο με τις ίδιες τις προοπτικές της χώρας.

5.4. Η τελική ευθεία της προετοιμασίας: άρδην μεταβολή του κλίματος

Το υπαρκτό αίσθημα της αντίστροφης μέτρησης για τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, πλαισιώνει άρθρο του καθηγητή Γεωργίου Κουμάντου για τα «παρακολουθήματα» τους, όπως τα αποκαλούσε (Παραολυμπιακοί, Πολιτιστική Ολυμπιάδα, Ολυμπιακή

Εκεχειρία). Στις αρχές του έτους, ο τακτικός αρθρογράφος της *Καθημερινής*, υπενθύμιζε τα εξής:

«Τώρα έχουμε πια μπει στο τρένο που τρέχει και τίποτε δεν γίνεται – ούτε το σήμα του κινδύνου δεν έχει πια νόημα να τραβήξουμε. Μπορούμε όμως να αρχίσουμε να σκεπτόμαστε τα κατοπινά»¹¹¹⁶.

Στις 22 Ιανουαρίου 2004, μετά την ολοκλήρωση της συνεδρίασης του υπουργικού συμβουλίου με αντικείμενο τους Αγώνες, ο πρωθυπουργός αφού πρώτα τόνισε ότι «η αρχή του 2004 σηματοδοτείται από την τελευταία και πιο κρίσιμη φάση της ολυμπιακής προετοιμασίας», χαρακτήρισε το εγχείρημα συνολικά ως ένα συστηματικό και φιλόδοξο σχέδιο εκσυγχρονισμού της χώρας στους τομείς των υποδομών και των νοοτροπιών, των μεθόδων εργασίας, της ανταγωνιστικότητας και της φυσιογνωμίας της Ελλάδας¹¹¹⁷. Ο Σημίτης στην αποχαιρετιστήρια συνάντησή του με τον πρόεδρο της ΔΟΕ συζήτησε τις εκκρεμότητες της προετοιμασίας. Έπειτα ο Rogge συναντήθηκε με τον Καραμανλή, ο οποίος τον διαβεβαίωσε ότι αν κερδίσει τις εκλογές η κυβέρνησή του θα αφοσιωθεί από τις πρώτες ημέρες στην επιτυχή τέλεση των Αγώνων, σημειώνοντας ότι η

¹¹¹⁶Γ. Κουμάντος, «Ολυμπιακά παρεπόμενα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.1.2004, σ. 12. Επίσημα πάντως η αντίστροφη μέτρηση για την επιτέλεση των Αγώνων της Αθήνας, σηματοδοτήθηκε από την πρόσκληση συμμετοχής που απηύθυναν -ένα χρόνο πριν- προς τις 201 ΕΟΕπ ο Rogge με την Αγγελουπούλου από την έδρα της ΔΟΕ στη Λωζάννη. Στην ομιλία του ο Rogge επεσήμανε πως πρόκειται για συμβολική ημέρα αφού προσκλήθηκαν σ' αυτούς όλες οι χώρες του κόσμου, μεταξύ αυτών το Ιράκ, το Αφγανιστάν και το Ανατολικό Τιμόρ, κράτη τα οποία είχαν πληγεί από εχθροπραξίες τα τελευταία χρόνια. Βλ. «Μαγευτικοί Αγώνες», Εφ. *Τα Νέα*, 14.8.2003, σ. 27, «201 προσκλήσεις σε κάθε άκρη της Γης», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2003, σ. 30, 43. Στις 3 Νοεμβρίου 2003 η 58^η Ολομέλεια της Γ.Σ. των Ηνωμένων Εθνών υιοθέτησε το Σχέδιο Απόφασης περί Ολυμπιακής Εκεχειρίας που είχε καταθέσει η Ελλάδα. Το ψήφισμα που ζητούσε από τα κράτη - μέλη του ΟΗΕ να διακόψουν κάθε πολεμική ενέργεια κατά τη διάρκεια των Αγώνων της Αθήνας, (13 - 29 Αυγούστου 2004), τηρώντας την Ολυμπιακή Εκεχειρία συγκηδεμονεύθηκε από το σύνολο των κρατών - μελών του, πλην του Ιράκ, συγκεντρώνοντας 190 ψήφους σε σύνολο 191, γεγονός πρωτοφανές στην ιστορία των Ηνωμένων Εθνών. Βλ. Σ. Ευσταθιάδης, «Παναγυρικά δεκτή η ολυμπιακή εκεχειρία», Εφ. *Το Βήμα*, 9.11.2003, σ. 67. Π. Ν. Λινάρδος, «Ολυμπιακή εκεχειρία: από την ευχή στην πράξη», Εφ. *Το Βήμα*, 9.11.2003, σ. 75.

¹¹¹⁷*Τα πολιτικά γεγονότα του 2004*, Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας, Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης, Αθήνα 2005, σ. 17. Ο Ν. Σεβαστάκης μελετώντας τις ιδεολογικές και αισθητικές όψεις των Ολυμπιακών Αγώνων διατυπώνει την υπόθεση ότι στους Αγώνες του 2004 συντελέστηκε η εκφραστική συμπύκνωση και συναίρεση όλων σχεδόν των ιδεολογικών και αισθητικών κωδίκων της προηγούμενης δεκαετίας και ειδικότερα της περιόδου που σημαδεύτηκε από τις προσπάθειες για την εκσυγχρονιστική «κατασκευή» μιας μεταπαραδοσιακής ελληνικής ταυτότητας. Ως σημαίνον στοιχείο της νέας ελληνικής ιδεολογίας -που υποστηρίζεται ότι είχε ενταχθεί στη ρητορική του εκσυγχρονισμού από τα τέλη της δεκαετίας του 1980- προβαλόταν η «εικόνα μιας νεωτερικής Ελλάδας». Βλ. Ν. Σεβαστάκης, «Ολυμπιακοί Αγώνες: Ιδεολογικές και αισθητικές όψεις του 'επιτεύγματος'», στο Χ. Βερναρδάκης (επιμ.), *VPRC - Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005-2006 - Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, ευρωσκεπτικισμός, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007, σ. 224 - 227.

επιτυχία τους είναι «εθνική υπόθεση που αφορά όλους τους Έλληνες»¹¹¹⁸. Ο Rogge από την πλευρά του, στο χαιρετισμό που απηύθυνε στην έναρξη των εργασιών της 14^{ης} Γ.Σ των ΕΟΕπ που συνήλθε στην Αθήνα στα τέλη Φεβρουαρίου του 2004, εξέφρασε την εμπιστοσύνη της ΔΟΕ στην προσπάθεια της Ελλάδας να διοργανώσει τους Αγώνες, ευχαριστώντας την κυβέρνηση Σημίτη για τη συμβολή της στο εγχείρημα¹¹¹⁹. Τις παραμονές των εθνικών εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου, ο βαθμός προόδου των ολυμπιακών έργων βρισκόταν στο 90% περίπου της αποπεράτωσής τους, σύμφωνα με τις ρητές και κατηγορηματικές δηλώσεις των Σημίτη και Βενιζέλου¹¹²⁰.

Ο ρυθμός των προετοιμασιών δεν έδειξε να ανακόπτεται εξαιτίας της επικείμενης εκλογικής αναμέτρησης. Ο υφυπουργός Τύπου Τηλέμαχος Χυτήρης, σε δηλώσεις του στο ειδησεογραφικό πρακτορείο *Associated Press*, υπογράμμισε ότι οι προετοιμασίες δεν θα επηρεάζονταν από τη διεξαγωγή των πρόωρων εκλογών¹¹²¹. Το γεγονός βέβαια ότι το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ απέφυγαν να καταστήσουν την πορεία της προετοιμασίας αντικείμενο της προεκλογικής διαμάχης, δεν εξομάλυνε και τις διαφωνίες τους, αναφορικά με τις κρίσιμες επιλογές και τους πολιτικούς χειρισμούς που έγιναν στην επταετή διάρκειά της. Η οπτική των δύο κομμάτων διαφαίνεται στην επιχειρηματολογία που χρησιμοποιούν σε δημοσιεύματά τους στον *Οικονομικό Ταχυδρόμο* δυο γνωστά στελέχη: ο υφυπουργός Ανάπτυξης του ΠΑΣΟΚ Δημήτριος Γεωργακόπουλος και ο βουλευτής της ΝΔ Αναστάσιος Λιάσκος. Ο πρώτος τόνιζε ότι, «η ‘επένδυση των Ολυμπιακών Αγώνων’ αποτέλεσε και αποτελεί σημαντικό εργαλείο κατά της στασιμότητας», δηλώνοντας χαρακτηριστικά στην συνέχεια, ότι «όσοι δεν το καταλαβαίνουν ή δεν θέλουν να το καταλάβουν θα αναποδογυρίζουν την εικόνα και θα μιλούν για υπερχρέωση και επερχόμενη χρεωκοπία»¹¹²². Ο Λιάσκος από την άλλη εκτιμούσε, ότι

¹¹¹⁸ «Αποχαιρετιστήρια συνάντηση Σημίτη-Ρογκ», Εφ. *Το Βήμα*, 27.2.2004, σ. 19.

¹¹¹⁹ «Έτοιμο για τους Αγώνες το στέγαστρο Καλατράβα», Εφ. *Το Βήμα*, 25.2.2004, σ. 14. Στο πλαίσιο της συνάντησης του Rogge με τον Καραμανλή, ο πρώτος φέρεται να μετέφερε στον δεύτερο με δεδομένη τη διαφανιόμενη επικράτηση της Νέας Δημοκρατίας στις επερχόμενες εκλογές «την επιθυμία της κυρίας Αγγελοπούλου να γίνει υπουργός Πολιτισμού και Ολυμπιακών Αγώνων». Φ. Πάλλη-Πετραλιά, *Σαράντα χρόνια τώρα. Γεγονότα, παρασκήνια και πρωταγωνιστές της μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2014, σελ. 392 - 393.

¹¹²⁰ Σημίτης, *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα*, ό.π., σ. 447, 640 - 642, *Τα πολιτικά γεγονότα του 2004*, ό.π., σ. 40.

¹¹²¹ Α. Νεγρεπόντη, «Διεθνές ενδιαφέρον για την επόμενη μέρα» Εφ. *Τα Νέα*, 8.1.2004, σ. 13.

¹¹²² Δ. Γεωργακόπουλος, «‘Οι Αγώνες εργαλείο κατά της στασιμότητας’», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 22.1.2004, σ. 41.

«το πάθημα των χαμένων ευκαιριών κατά την προολυμπιακή περίοδο δεν φαίνεται ότι μας έγινε μάθημα και δεν είναι απίθανο, αν δεν ληφθούν μέτρα, η χώρα μας να αποτελέσει τη μοναδική περίπτωση που πραγματοποιήθηκαν Ολυμπιακοί Αγώνες χωρίς να ωφεληθεί ο τουριστικός κλάδος»¹¹²³.

Μοναδική πρόκληση -με όλη την σημασία της λέξης μοναδική- θα ήταν και αυτή που καλούνταν να χειριστεί το νέο κυβερνητικό σχήμα υπό τον Καραμανλή: 158 ημέρες μετά την επικράτηση της ΝΔ στις εθνικές εκλογές άδειαζε η κλεψύδρα του χρόνου της προετοιμασίας των Αγώνων. Η εξασφάλιση της συνέχειας του τρέχοντος έργου της από την προηγούμενη κυβέρνηση χωρίς κραδασμούς¹¹²⁴, δεν ήταν μια γνώριμη διαδικασία σε ανάλογες περιπτώσεις κυβερνητικών αλλαγών. Η ολοκλήρωση της προετοιμασίας, το Κυπριακό και η οικονομία συνέθεταν μια δύσκολη πολιτική πραγματικότητα για τη νεοορκισθείσα κυβέρνηση, για την οποία ο Τύπος επεσήμανε ότι δεν θα ίσχυε «περίοδος χάριτος»¹¹²⁵. Στις ίδιες ακριβώς επισημάνσεις κατέληγαν με άρθρα τους και οι μεγάλες ξένες εφημερίδες¹¹²⁶.

Ο πρόεδρος της ΔΟΕ ήταν ο πρώτος ξένος αξιωματούχος, ο οποίος συνεχάρη τον Καραμανλή για την εκλογική του νίκη, ενώ στη δήλωσή του σημείωνε με σαφήνεια ότι πριν, αλλά και κατά τη διάρκεια της εκλογικής εκστρατείας, οι αρχηγοί της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ διαβεβαίωσαν τη ΔΟΕ, ότι οι προετοιμασίες των Αγώνων δεν θα επηρεάζονταν από τις εκλογές, καταλήγοντας ότι, «αναμένουμε πλέον ότι θα γίνουν ιδιαίτερος θετικά βήματα για τους Αγώνες»¹¹²⁷. Την ίδια ώρα το συγχαρητήριο μήνυμα του αμερικανού προέδρου συνοδευόταν και από την επίσημη πρόσκληση προς τον έλληνα πρωθυπουργό

¹¹²³ Α. Λιάσκος, «'Υπάρχουν μεγάλες καθυστερήσεις'», στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 22.1.2004, σ. 40. Αναφορικά με τις προβλέψεις περί αυξημένης τουριστικής κίνησης λόγω των Ολυμπιακών Αγώνων και ανάκαμψης γενικότερα του ελληνικού τουρισμού αυτές όντως δεν έδειχναν να επιβεβαιώνονται στο ακέραιο. Βλ. τα δημοσιεύματα: Ε. Καραγεώργου, Β. Ιγνατιάδης, Μ. Ρηζαλέου, «'Ολυμπιακή τραγωδία' για τον ελληνικό τουρισμό...», Εφ. *Έθνος*, 26.6.2004, σ. 54 - 55, Βουτσαδάκης, «Χαμηλές οι πληρότητες στα ξενοδοχεία της Αθήνας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 10.7.2004, σ. 42, Κ. Ντελέζος, Μ. Νταλιάνη, «Κυνήγι τουριστών με εκπτώσεις 40%», Εφ. *Τα Νέα*, 3.8.2004, σ. 14.

¹¹²⁴ Μ. Νταλιάνη, «Μπροστά σε τρία 'αγκάθια'», Εφ. *Τα Νέα*, 8.3.2004, σ. 19. Οι σχέσεις πάντως της νέας κυβέρνησης με την ηγεσία της Οργανωτικής Επιτροπής έδειχναν να είναι άριστες, αν κρίνει κανείς από το γεγονός ότι τη βραδιά των εκλογών της 7^{ης} Μαρτίου η Αγγελούπουλου συνεχάρη τον Καραμανλή διά ζώσης στα γραφεία του κόμματος, υπό τη σημαία του οποίου άλλωστε είχε υπάρξει βουλευτής. Βλ. Κ. Κ., «Συγχαρητήρια από την Γιάννα», Εφ. *Το Βήμα*, 8.3.2004, σ. 10.

¹¹²⁵ Γ. Βότσης, «Γιατί δεν υπάρχει περίοδος χάριτος για τον Καραμανλή», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 8.3.2004, σ. 9.

¹¹²⁶ Βλ. σχετικά, «Ξένος Τύπος για τη ΝΔ. Τεστ με 2004 και Κυπριακό», Εφ. *Έθνος*, 9.3.2004, σ. 20.

¹¹²⁷ Φ.Κ., «Ολυμπιακές προτεραιότητες στην ατζέντα της νέα κυβέρνησης», Εφ. *Καθημερινή*, 9.3.2004, σ. 21.

για συνάντησή τους στις 20 Μαΐου στην Ουάσιγκτον. Η πρόσκληση έγινε αποδεκτή. Το ενδιαφέρον της αμερικανικής ηγεσίας σχετιζόταν και με την εξέλιξη της προετοιμασίας των Αγώνων γενικά και της ασφάλειάς τους ειδικά¹¹²⁸.

Τη βαρύτητα που απέδιδε στο ζήτημα των Αγώνων η νέα κυβέρνηση δηλώνει -αν μη τι άλλο- και η κίνηση του Καραμανλή να αναλάβει ο ίδιος και τα καθήκοντα του υπουργού Πολιτισμού, θέτοντας εαυτόν στο κέντρο του κύκλου των υπευθύνων για την άρτια διεξαγωγή τους¹¹²⁹. Η Πετραλιά, η οποία διέθετε εμπειρία στα ολυμπιακά θέματα, ορίστηκε αναπληρώτρια υπουργός Πολιτισμού¹¹³⁰.

Οι δυσκολίες για τη νέα κυβέρνηση φάνηκαν την επομένη της ορκωμοσίας της. Στις 11 Μαρτίου στη Μαδρίτη, τρεις μέρες πριν τη διεξαγωγή των ισπανικών εκλογών, σημειώνεται τετραπλή βομβιστική επίθεση σε σιδηροδρομικούς σταθμούς. Η επίθεση που αποκλήθηκε «τερατώδης» από τον ΟΗΕ και «η χειρότερη τρομοκρατική ενέργεια στην ιστορία της Ευρωπαϊκής Ένωσης», κατά το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, συνεπέφερε τον πολλαπλασιασμό των μέτρων επαγρύπνησης στη γηραιά ήπειρο, η οποία βίωνε την «ευρωπαϊκή 11^η Σεπτεμβρίου»¹¹³¹. Επόμενο ήταν στην Ελλάδα, όπου σε λίγους μήνες θα φιλοξενούνταν οι Αγώνες, να εκδηλωθεί προβληματισμός. Οι αρμόδιοι εξέταζαν τους τρόπους που θα μπορούσε να προληφθεί αντίστοιχη τρομοκρατική ενέργεια στη διάρκεια τους¹¹³².

¹¹²⁸Α. Έλλης, «Συγχαρητήρια με ... πιέσεις από τις ΗΠΑ», Εφ. *Τα Νέα*, 9.3.2004, σ. 17, βλ. επίσης το άρθρο, Α. Μαραθιάς, «Στο Λευκό Οίκο στις 20 Μαΐου», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.3.2004, σ. 3.

¹¹²⁹Χ. Κοραή, «Ολυμπιακό μέγεθος, απ' άκρου εις άκρον», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 10.3.2004, σ. 4 - 5. Στην απόφαση Καραμανλή να αναλάβει ο ίδιος το υπουργείο Πολιτισμού ανιχνεύεται η πρόθεση διασφάλισης των ισορροπιών μεταξύ των κυρίως εμπλεκόμενων της προετοιμασίας. Βλ. σχετικά δημοσιεύματα: Κ. Αδάμ, «Παρέμβαση», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 10.3.2004, σ. 5, Ν. Ξυδάκης, «Άλλο Ιωάννα κι άλλο Γιάννα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.3.2004, σ. 5 και Ε. Δ. Χατζηιωάννου, «Πρωθ...υπουργός Πολιτισμού», Εφ. *Τα Νέα*, 10.3.2004, σ. 10.

¹¹³⁰Αξίζει να αναφερθεί ότι με την τοποθέτηση της Φ. Πετραλιά στην κομβική θέση της αναπληρώτριας υπουργού Πολιτισμού διευρυνόταν περαιτέρω -δεδομένων των θέσεων που κατείχαν η Αγγελοπουλου και η Μπακογιάννη- η γυναικεία παρουσία σε επίπεδο κορυφής στην υπόθεση των Αγώνων της Αθήνας. Μ. Νταλιάνη, «Στην τελική ευθεία οι τρεις κυρίες των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Τα Νέα*, 10.3.2004, σ. 10.

¹¹³¹Οι νεκροί από τη βομβιστική επίθεση στη Μαδρίτη ξεπέρασαν τους 200 και οι τραυματίες τους 1.400. Βλ. Associated Press, French Reuters, «'11^η Μαρτίου' της Ευρώπης στη Μαδρίτη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.3.2004, σ. 3, Δ. Μακρή, «'Ζούμε τους δικούς μας Δίδυμους Πύργους'», Εφ. *Τα Νέα*, 12.3.2004, σ. 9.

¹¹³²Βλ. Α. Δημάκας, Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Ανησυχία για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Τα Νέα*, 12.3.2004, σ. 11, Γ. Ε. Διακογιάννης, «Η τραγωδία σήμανε συναγερμό και στην Ελλάδα», Εφ. *Τα Νέα*, 12.3.2004, σ. 3. Το διάστημα αυτό (10-24 Μαρτίου) πραγματοποιούνταν σημαντική διακλαδική άσκηση, ευρείας κλίμακας, ασφάλειας των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας φέρουσα την κωδική ονομασία «Ασπίς Ηρακλέους». Στόχος της ήταν η δοκιμασία και η ετοιμότητα αντίδρασης των δυνάμεων ασφαλείας που αναλάμβαναν να προστατέψουν έναντι οποιασδήποτε απειλής τη διεξαγωγή των Αγώνων. Ένα μήνα νωρίτερα (6-8 Φεβρουαρίου 2004) είχε λάβει χώρα άσκηση ετοιμότητας των φορέων ασφαλείας των

Στη σκιά της πολύνεκρης τρομοκρατικής επίθεσης στη Μαδρίτη, ελήφθη μέσα Μαρτίου η απόφαση από τον Καραμανλή να υποβληθεί επισήμως αίτημα προς το ΝΑΤΟ, ώστε να συνδράμει στην ασφάλεια των Αγώνων το χρονικό διάστημα από την 1^η Αυγούστου έως την 28^η Σεπτεμβρίου 2004¹¹³³. Τη διαδικασία της υποβολής κίνησε ο υπουργός Εξωτερικών Πέτρος Μολυβιάτης, δια του πρέσβη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ Ιωάννη Ζέπου, ο οποίος ενημέρωσε τον γενικό γραμματέα του Jaap de Hoop Scheffer¹¹³⁴. Η απόφαση της κυβέρνησης κατ' ουσίαν ολοκλήρωνε τις υπηρεσιακές διαδικασίες που είχαν ξεκινήσει από την κυβέρνηση Σημίτη, η οποία φαίνεται ότι καθυστερούσε τη λήψη της, λόγω του πιθανού εκλογικού κόστους που ενείχε μια τέτοια κίνηση¹¹³⁵. Για το λόγο αυτό από το βήμα της Βουλής, ο Καραμανλής δήλωνε μεταξύ άλλων:

«ολοκληρώνοντας την προετοιμασία που είχε ξεκινήσει πριν από τις εκλογές η Κυβέρνησή μας ζήτησε από την Ατλαντική Συμμαχία τη συνδρομή της για την ασφάλεια των αγώνων... θέλω να τονίσω και να υπογραμμίσω ότι η ασφάλεια των Αγώνων των Ολυμπιακών και των Παραολυμπιακών δεν είναι ζήτημα ιδεολογίας»¹¹³⁶.

Αγώνων με την κωδική ονομασία «Μπλε Οδύσεια». Βλ. Μπρέκης, *ό.π.*, σ. 248 - 271, βλ. επίσης, Δ. Αντωνίου, «2.000 άτομα υπό την... 'Ασπίδα του Ηρακλέους'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.3.2004, σ. 7, Κ. Τομαράς, «Τεστ ασφαλείας για 2004», Εφ. *Έθνος*, 7.2.2004, σ. 26, Γ. Καραϊβάζ, «300 κάμερες με... αυτιά στην Αθήνα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 11.2.2004, σ. 23.

¹¹³³Βλ. αναλυτικά, Μπρέκης, *ό.π.*, σ. 171. Για τον τρόπο συνδρομής του ΝΑΤΟ στην υπόθεση των Αγώνων της Αθήνας, βλ. Ν. Χασαπόπουλος, «Πώς θα συνδράμει η Συμμαχία στο θέμα της ασφαλείας», Εφ. *Το Βήμα*, 13.3.2004, σ. 7.

¹¹³⁴Σε ανακοίνωση του εκπροσώπου του υπουργείου Εξωτερικών Γιώργου Κουμουτσάκου σημειωνόταν για την απόφαση της κυβέρνησης: «Ολοκληρώνοντας τη διαδικασία που είχε ήδη ξεκινήσει, η κυβέρνηση ζήτησε από την Ατλαντική Συμμαχία να παράσχει τη συνδρομή της για την ασφάλεια των Ολυμπιακών Αγώνων, κυρίως στους τομείς της εναέριας επαγρύπνησης, της από κοινού επίβλεψης του θαλάσσιου χώρου και της προστασίας από χημικό, βιολογικό και ραδιολογικό επεισόδιο». Α. Ποδηματά, «Νατοϊκή 'ομπρέλα' στους Ολυμπιακούς Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 13.3.2004, σ. 7.

¹¹³⁵Γ. Π. Μαλούχος, «Επίσημο αίτημα συνδρομής ΝΑΤΟ στους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.2004, σ. 7.

¹¹³⁶*ΠτΒ*, Ι' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση Ε', 21.3.2004, σ. 298. Στην Αθήνα κοινή ήταν η άποψη ότι το επίσημο ελληνικό αίτημα συνδρομής του ΝΑΤΟ στην ασφάλεια των Αγώνων του 2004 βελτιώνει τα μέτρα θωράκισής τους από ένα τρομοκρατικό χτύπημα υψηλής τεχνολογίας, πλην όμως λίγα μπορούσε να προσφέρει στην αποτροπή ενός χτυπήματος χαμηλής τεχνολογίας. Επιπλέον υπαρκτός ήταν ο κίνδυνος η νατοϊκή συνδρομή που αναβάθμιζε τις δυνατότητες των διοργανωτών έναντι της διεθνούς τρομοκρατίας να καθιστούσε από την άλλη την Ελλάδα και τους Αγώνες «εγκυςτικό στόχο» της Al Qaeda. Η καθηγήτρια διεθνούς ασφαλείας στο Πανεπιστήμιο Πειραιώς Μ. Μπόση εκφράζοντας την πλήρη αντίθεσή της στην απόφαση της ελληνικής κυβέρνησης εξηγούσε ότι: «η Ελλάδα δεν βρίσκεται σε πόλεμο με κανέναν... το ΝΑΤΟ παρεμβαίνει, ως στρατιωτικός θεσμός, όταν

Το θέμα της ασφάλειας των Αγώνων, όπως ήταν φυσικό, κυριάρχησε κατά τη συνάντηση Καραμανλή - Rogge, στις 13 Μαρτίου¹¹³⁷. Η τελετή αφής της φλόγας στην αρχαία Ολυμπία, έπειτα από δύο εβδομάδες και η εκκίνηση της λαμπαδηδρομίας, ήταν η πρώτη μεγάλη σε πραγματικές συνθήκες δοκιμασία των ελληνικών αρχών ασφαλείας. Σ' αυτή θα κρινόταν η αξιοπιστία λήψης και εφαρμογής αποδοτικών μέτρων¹¹³⁸. Η αφή έλαβε διαστάσεις ευρύτερες του τελετουργικού της, καθώς η 13^η Αυγούστου απείχε 141 ημέρες από την έναρξη των Αγώνων, εντείνοντας έτσι την «συλλογική αγωνία για την έκβαση ενός γιγαντιαίου εγχειρήματος, το οποίο ισοδυναμεί με το μεγαλύτερο στοίχημα που έβαλε ποτέ με τον εαυτό της και με τη διεθνή κοινότητα η Ελλάδα»¹¹³⁹.

Η τελετή αφής ανήμερα της εθνικής εορτής της 25^{ης} Μαρτίου, επιχειρήθηκε να συμβολίσει τη σύνδεση των Αγώνων του 2004 με τους πρώτους σύγχρονους Αγώνες πριν από 108 χρόνια ακριβώς¹¹⁴⁰. Στην τελετή που εντυπωσίασε τα διεθνή μέσα, παρέστη

βρισκόμαστε σε μια ένοπλη αντίσταση – εδώ ο εχθρός είναι αόρατος, δεν έχει χώρο προέλευσης». Λ. Δημάκας, «Διπλή ανησυχία στην Αθήνα», Εφ. *Τα Νέα*, 15.3.2004, σ. 8 - 9.

¹¹³⁷ Ο Κ. Καραμανλής με την ανάληψη των καθηκόντων του ασχολήθηκε με τον επαναπροσδιορισμό των προτεραιοτήτων της προετοιμασίας και του κρίσιμου θέματος της ασφάλειας. Ο Rogge στην συνάντησή τους έδωσε περιθώριο δύο εβδομάδων προκειμένου να επιλυθούν οι εκκρεμότητες της, εμφανιζόμενος ικανοποιημένος από το γενικό κλίμα της συνάντησης, υποστηρίζοντας μάλιστα ότι «μέσα σε δύο ώρες επιλύθηκαν ζητήματα που εκκρεμούσαν για μήνες». Για το θέμα της ασφάλειας δήλωσε ότι όλα τα σενάρια έχουν εξετασθεί και θα ενσωματώνονταν στα συμπεράσματα της επίθεσης στην Μαδρίτη. Τις επόμενες μέρες οι συναρμόδιοι φορείς προέβησαν σε επανέλεγχο όλων των επιχειρησιακών σχεδίων για την ασφάλεια και το πλέγμα των μέτρων στις ολυμπιακές εγκαταστάσεις. Βλ. αναλυτικά τα σχετικά δημοσιεύματα: Φ. Κόλλιας, «Προετοιμάζονται για τον Ρογκ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.3.2004, σ. 4, «Ρογκ: Λίγος χρόνος, πολλές εκκρεμότητες για την ολυμπιακή προετοιμασία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.3.2004, σ. 16, «The final 100-metre dash», στο περ. *ATHENS.04*, τ.χ. 10, Apr. 2004, σ. 152 – 153 και Β. Μπεσκήνης, «Επανελέγχος στα σχέδια ασφαλείας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 24.3.2004, σ. 14.

¹¹³⁸ Γ. Καραϊβάζ, «Μέτρα-φωτιά για τη Φλόγα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 24.3.2004, σ. 15.

¹¹³⁹ «141 κρίσιμες ημέρες για το μεγάλο εθνικό στοίχημα», Εφ. *Το Βήμα*, 25.3.2004, σ. 1. Ο G. Kassimeris δεν αρνείτο τις συμβολικές απηχίσεις της φλόγας, εκτιμούσε όμως ότι η πραγματικότητα οδήγούσε σε άλλο σημείο τη δημόσια προσοχή. Αναφερόμενος στη τελετή αφής, παρατηρούσε με γλαφυρότητα: «Όλα ακούγονται ρομαντικά, έτσι δεν είναι; Ίσως, αλλά για την ώρα, 141 ημέρες πριν την έναρξη των Αγώνων το μόνο που ακούγεται στην Αθήνα είναι φορτηγά και μπουλντόζες να δουλεύουν για να προλάβουν με σπριντ τον χαμένο χρόνο». «Racong the deadline to bring the Games home», στην Εφ. *International Herald Tribune*, 29.3.2004, σ. 3.

¹¹⁴⁰ «Το Ολυμπιακό Φως στις πέντε ηπείρους», Εφ. *Το Βήμα*, 25.3.2004, σ. 4. Για το τυπικό της τελετής αφής της ολυμπιακής φλόγας διατυπώθηκαν έντονες αντιρρήσεις. Ο καθηγητής της Θεολογικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, Γεώργιος Μεταλληνός, ζητούσε την τροποποίηση της σύγχρονης «Προσευχής στο Δία», ώστε να ικανοποιούνται όλες οι θρησκευτικές πεποιθήσεις των μετεχόντων στους Αγώνες. Σε αντίθετη περίπτωση, τόνιζε ότι, «η ίδια η Ελλάδα θα διακηρύξει επίσημα ότι εξακολουθεί να μένει, δύο χιλιάδες χρόνια μετά την Γέννηση (και αποδοχή) του Τριαδικού Θεού και του Ήλιου της Δικαιοσύνης, ειδωλολατρική!». Γ. Μεταλληνός, «Ιστορικά των Ολυμπιακών Αγώνων», στα *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Φαινόμενα Νεοειδωλολατρίας. Δωδεκαθεϊσμός, Υποτίμηση Παλαιάς Διαθήκης, Ολυμπιακοί Αγώνες*, 25-27.5.2003, Θεσσαλονίκη, Θεοδρομία, 2004, σ. 490 - 491. Ας σημειωθεί επίσης ότι ιερέας ορθόδοξου ναού του Γκύζη κάλεσε -τη Μεγάλη Εβδομάδα- τους πιστούς «να γκρεμίσουν τη φλόγα

σύσσωμη η πολιτειακή, πολιτική και αθλητική ηγεσία της χώρας. Όμως η οργάνωση και τα μέτρα ασφαλείας φαίνεται ότι δεν είχαν σχεδιασθεί για την περίπτωση κοσμοσυρροής στο χώρο του αρχαίου Σταδίου. Ο αριθμός των θεατών που παρακολούθησαν τη τελετή ξεπέρασε κάθε προηγούμενο, υπολογιζόμενος από 20.000 έως 30.000, όπως έδειξαν περιστατικά που σημειώθηκαν στην πύλη εισόδου των απλών θεατών του Σταδίου¹¹⁴¹.

Από την Ολυμπία η Αγγελοπούλου επανέλαβε τη δέσμευση των διοργανωτών, ότι «οι Ολυμπιακοί Αγώνες της Αθήνας, οι Ολυμπιακοί της Ελλάδας θα είναι μοναδικοί»¹¹⁴². Για πρώτη φορά στην εξηνταετή ιστορία της λαμπαδηδρομίας, η φλόγα θα έλαμπε και στις πέντε ηπείρους. Έπειτα από επτάήμερο ταξίδι στην Πελοπόννησο και τα νησιά του Αργοσαρωνικού, έφτασε στις 31 Μαρτίου στο Παναθηναϊκό Στάδιο, όπου το βωμό άναψε η ολυμπιονίκης Κατερίνα Θάνου, παρουσία του Προέδρου της Δημοκρατίας Κ. Στεφανόπουλου και 35.000 θεατών¹¹⁴³. Στα προύλαια του Σταδίου θα παρέμενε η φλόγα μέχρι και τις 2 Ιουνίου. Στη συνέχεια θα μεταφερόταν αεροπορικώς στο Σίδνεϊ, για να ξεκινήσει από τις 4 Ιουνίου ως τις 8 Ιουλίου η φάση της διεθνούς της πορείας. Αυτή ήταν μια δέσμευση της Ελλάδας από την περίοδο της διεκδίκησης. Μετά από ένα ταξίδι με προορισμό 33 πόλεις σε 27 χώρες, η φλόγα θα επέστρεφε στις 9 Ιουλίου 2004 στην Αθήνα. Πρώτος σταθμός το Ηράκλειο Κρήτης και τελευταίος το Ολυμπιακό Στάδιο της Αθήνας, στις 13 Αυγούστου, που σήμαινε και την έναρξη των Αγώνων¹¹⁴⁴.

του ψευτο-Απόλλωνα και να βάλουν την ιερή φλόγα του Χριστού». Π. Μπουκάλας, «Η Ολυμπιακή Φλόγα και το Άγιον Φως», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.8.2004, σ. 4.

¹¹⁴¹Οι εφημερίδες παρουσίασαν την τελετή αφής της ολυμπιακής φλόγας με εκτενή περιγραφικά άρθρα. Βλ. σχετικά: Μ. Νταλιάνη, Γ. Λαμπίρης, «Η Φλόγα φώτισε τον Κόσμο...», Εφ. *Τα Νέα*, 26.3.2004, σ. 16, Γ. Χ. Παπαχρήστος, «...αλλά και τις αδυναμίες μας», Εφ. *Τα Νέα*, 26.3.2004, σ. 17, Β. Μπεσκένης, «Διεθνή εγκώμια για την αφή», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 27.3.2004, σ. 7 και Γ. Καραϊβάζ, «Δρακόντεια μέτρα ασφαλείας με 'διαρροές' και δυσλειτουργίες», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.3.2004, σ. 14.

¹¹⁴²Ν. Αντωνιάδης, «Πρόσκληση σε όλο τον κόσμο για τους Αγώνες της Αθήνας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.3.2004, σ. 14. Το κεντρικό μήνυμα των Ολυμπιακών Αγώνων υπήρξε η μοναδικότητα της χώρας σε σχέση με αυτούς: «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες επιστρέφουν στην Ελλάδα, τη χώρα όπου γεννήθηκαν, και στην Αθήνα, την πόλη όπου αναβίωσαν». Η επικοινωνιακή καμπάνια για την προβολή τους βασίστηκε σε τέσσερις άξονες: α) Κληρονομιά, β) Ανθρώπινο μέτρο, γ) Συμμετοχή, δ) Γιορτή. Το έμβημά τους ήταν ένα στεφάνι ελιάς (κότινος). Βλ. Ρ. Παναγιωτοπούλου, «Η επικοινωνιακή στρατηγική των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004», στο περ. Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: *Ολυμπιακοί Αγώνες*, ό.π., σ. 39, 45 - 47.

¹¹⁴³Βλ. Ν. Αντωνιάδης, «Το φως της Ελλάδας στα πέρατα του κόσμου», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.3.2004, σ. 12 - 13, «Το ταξίδι της ολυμπιακής φλόγας ξεκινά», Εφ. *Το Βήμα*, 25.3.2004, σ. 5, Α. Αθανασόπουλος, «Συγκίνηση για τη Φλόγα στο Καλλιμάρμαρο», Εφ. *Το Βήμα*, 1.4.2004, σ. 7.

¹¹⁴⁴Βλ. σχετικά, Γ. Κ. Θεοδωρακόπουλος, *Η Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία*, Ιουλ. 2004, σ. 115, Φ. Κόλλιας, «Μακρύ ταξίδι ακριβής Φλόγας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.6.2004, σ. 7. Η λαμπαδηδρομία των Αγώνων του

Μία εβδομάδα πριν από τη τελετή αφής της φλόγας, η προεκλογική «εκεχειρία» ανάμεσα στα δύο κόμματα εξουσίας φάνηκε μετεκλογικά να ελαττώνει τις πιθανότητες διατήρησής της μέχρι και την ολοκλήρωση των Αγώνων. Οι αρμόδιοι για την ολυμπιακή προετοιμασία υπουργοί της νέας κυβέρνησης, Γώργος Σουφλιάς, Μιχάλης Λιάπης και Φάνη Πετραλιά, σε δηλώσεις τους έκαναν λόγο για μεγάλες καθυστερήσεις και οριακά χρονοδιαγράμματα σε ορισμένα έργα της αρμοδιότητάς τους. Η αντίδραση των προκατόχων τους υπουργών του ΠΑΣΟΚ υπήρξε άμεση. Έδωσαν τις δικές τους απαντήσεις στα θέματα που έθεσαν οι υπουργοί, εκτιμώντας επίσης ότι η κυβέρνηση μεγέθυνε σκόπιμα προβλήματα της προετοιμασίας -που κατά τη γνώμη τους ήταν αντιμετώπισιμα-, προκειμένου να επιμεριστούν οι πολιτικές ευθύνες σε περίπτωση αποτυχίας λόγω δικών της αδυναμιών¹¹⁴⁵. Άρθρο του *Reuters*, της 17^{ης} Μαρτίου, έκανε λόγο για «κρίση στην Ολυμπιακή προετοιμασία»¹¹⁴⁶.

Ο πρωθυπουργός στην ομιλία κατά τη διάρκεια των προγραμματικών δηλώσεων τόνιζε:

«Επτά χρόνια μετά την ανάληψη της ευθύνης για τη διοργάνωση των Αγώνων και μόλις εκατόν πενήντα ημέρες πριν από την τέλεσή τους διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν ακόμη εκκρεμή ζητήματα σε κατασκευές, σε νομικές και οικονομικές ρυθμίσεις»¹¹⁴⁷.

2004 διήρκεσε 78 ημέρες καλύπτοντας και τις πέντε ηπείρους. Οι 11.300 λαμπαδηδρόμοι διένυσαν συνολικά 78.000 χιλιόμετρα. Αναμεσα τους και προσωπικότητες διεθνούς εμβέλειας του αθλητισμού, του πολιτισμού και της πολιτικής. Βλ. «68 years of the Olympic Torch Relay - From Kondylis... to Gatsioudis», στο περ. *ATHENS.04*, τ.χ. 10, Apr. 2004, σ. 63 - 67.

¹¹⁴⁵Γ. Χ. Παπαχρήστος, Παναγής Γαλιατσάτος, «Ξέσπασε η πρώτη κόντρα λόγω Ολυμπιακών έργων», Εφ. *Τα Νέα*, 17.3.2004, σ. 8 - 9. Για μια αναλυτική περιγραφή της εικόνας των ολυμπιακών έργων του τομέα ευθύνης του ΥΠΕΧΩΔΕ, τον Μάρτιο του 2004, βλ. την ομιλία του Γιώργου Σουφλιά στη Βουλή, *ΠτΒ*, «Συνεδρίαση ΣΤ'», 22 Μαρτίου 2004, σ. 402-405. Επίσης τα άρθρα του Γ. Π. Τερζή: «Τραγικές οι καθυστερήσεις στη Μαραθώνια Διαδρομή», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.2004, σ. 5, «Κυρίαρχη η αγωνία για ολοκλήρωση των έργων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 14.3.2004, σ. 10.

¹¹⁴⁶Π. Γαλιατσάτος, Μ. Νταλιάνη, «Μπούμερανγκ οι υπουργικές δηλώσεις για το '2004'», Εφ. *Τα Νέα*, 18.3.2004, σ. 8 - 9.

¹¹⁴⁷*ΠτΒ*, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση Δ', 20.3.2004, σ. 202. Σε συνέχεια της περιγραμματικής τοποθέτησης Καραμανλή, η Πετραλιά στη δική της ομιλία αναφέρεται στην προσπάθεια, εκ μέρους της νέας κυβέρνησης, πλήρους καταγραφής των θεμάτων της προετοιμασίας, θίγοντας ιδιαίτερα το θέμα του συντονισμού της για να καταλήξει στα οικονομικά της, δηλώνοντας: «Όλοι οι προϋπολογισμοί των έργων και των δράσεων είναι αναθεωρημένοι προς τα πάνω, ενώ υπάρχουν δεκάδες νομικές, αλλά και οικονομικές εκκρεμότητες». *ΠτΒ*, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΣΤ', 22.3.2004, σ. 348. Βλ. επίσης το άρθρο του Β. Μπεσκένη, «Υπερβάσεις στους προϋπολογισμούς», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 23.3.2004, σ. 12. Κατά τη διάρκεια της πρώτης της συνέντευξης Τύπου για την ολυμπιακή προετοιμασία, η αναπληρώτρια υπουργός,

Από την άλλη πλευρά ο αρχηγός της αξιωματικής αντιπολίτευσης συνέστησε στην κυβέρνηση,

«να τελειώσει αυτή η ιστορία της αντιπαράθεσης που μόνο μικροκομματικούς στόχους υπηρετεί. Ο ελληνισμός θα είναι δικαιωμένος από μια καλή τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων»¹¹⁴⁸.

Μέσα σ' αυτή την ατμόσφαιρα πολιτικών αψιμαχιών που τη βάρυνε η ασφυκτική πίεση των χρονοδιαγραμμάτων σε λίγα, πλην κρίσιμα ολυμπιακά έργα, η Αγγελούδου επιχειρεί με μια δήλωση πυγμής να άρει τις εντεινόμενες αβεβαιότητες αναφορά με την έγκαιρη ολοκλήρωσή τους, αναφέροντας: «Η Ελλάδα θα δώσει μια μοναδική απάντηση σε όσους τόλμησαν να την αμφισβητήσουν»¹¹⁴⁹. Όντως το επόμενο διάστημα μέχρι τέλος Ιουνίου περατώθηκε η κατασκευή της στέγης του Ολυμπιακού Σταδίου, ενώ μετά από ένα μήνα παραδόθηκε ολόκληρο το συγκρότημα του ΟΑΚΑ¹¹⁵⁰. Στη διάρκεια της

δημοσιοποίησε στοιχεία των προϋπολογισμών των έργων αρμοδιότητας του υπουργείου Πολιτισμού. Σύμφωνα με αυτά επιμέρους συμβάσεις σε ολυμπιακά έργα ξεπερνούσαν, κατά περίπτωση, το 50% του αρχικού προϋπολογισμού τους. Ο Βενιζέλος σημείωνε ότι οι επιμέρους προϋπολογισμοί των έργων μπορούσαν να αυξομειώνονται χωρίς να μεταβάλλεται ο συνολικός. Σε συνέντευξή τους, οι βουλευτές του ΠΑΣΟΚ και πρώην υπουργοί Χρυσοχοϊδης και Χριστοδουλάκης, αντέδρασαν στις αναφορές της Πετραλιά, επιμένοντας ότι ο συνολικός προϋπολογισμός των Αγώνων δε θα ξεπερνούσε τα 4,6 δισ. ευρώ. Πολιτικές αντιμαχίες επίσης προκλήθηκαν, όταν ανακοινώθηκε ότι το κόστος των έργων αρμοδιότητας του ΥΠΕΧΩΔΕ, είχε ανέλθει από 1,6 δισ. ευρώ στα 2,2. Β. Μπεσκήνης, «Απόλυτη διαφάνεια για το κόστος των ολυμπιακών έργων», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 31.3.2004, σ. 16 - 17, «Καβγάς κυβέρνησης και ΠαΣοΚ για το προϋπολογισμό των έργων», Εφ. *Το Βήμα*, 31.3.2004, σ. 14, Φ. Κόλλιας, «Οι υπερβάσεις στα έργα 2004», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.5.2004, σ. 7. Η κυβέρνηση πάντως αποφάσισε να μην προχωρήσει στην κατασκευή του στεγαστρου του κολυμβητηρίου στο ΟΑΚΑ και από την απόφαση αυτή εξοικονομήθηκαν 12 εκ. ευρώ. Β. Μπεσκήνης, «Η κυβέρνηση απέφυγε το ρίσκο με το στέγαστρο», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 28.3.2004, σ. 23, Μ. Νταλιάνη, «Κρύο - ζέστη για τους Ολυμπιακούς», Εφ. *Τα Νέα*, 20.4.2004, σ. 15.

¹¹⁴⁸ΠτΒ, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση Ε', 21.3.2004, σ. 284. Να σημειωθεί ότι η νέα κυβέρνηση ζήτησε από τα εμπλεκόμενα στο εγχείρημα στελέχη της προηγούμενης να παραμείνουν στη θέση τους, πράγμα που δεν έγινε. Η ηγεσία του ΠΑΣΟΚ αποφάσισε ότι έπρεπε να αποχωρήσουν τα στελέχη του κόμματος που κατείχαν κρίσιμες θέσεις στην προετοιμασία, όπως ο γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων, Κώστας Καρτάλης. Την επιτελική αυτή θέση τελικά ανέλαβε ο εντεταλμένος σύμβουλος της «Αθήνα 2004», Σ. Καπράλος. Βλ. ΠτΒ, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση ΣΤ', 22.3.2004, σ. 348. Βλ. επίσης, Φ. Κόλλιας, «Εγκαταλείπουν τις θέσεις τους στην Ολυμπιάδα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.3.2004, σ. 25 και «Στον κ. Καπράλο η ευθύνη των ολυμπιακών έργων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.3.2004, σ. 5.

¹¹⁴⁹Μ. Νταλιάνη, «'Ο,τι χρειάζεται για τους Αγώνες θα είναι στη θέση του'», Εφ. *Τα Νέα*, 17.3.2004, σ. 9. Ο Καραμανλής σε εκτενή συνέντευξή του στο επίσημο έντυπο της «Αθήνα 2004», με το τίτλο «Είμαστε καταδικασμένοι να πετύχουμε», τόνιζε σε ένα σημείο της: «πρέπει να δείξουμε ότι εμείς οι Έλληνες μπορούμε να πετύχουμε θαύματα όταν αποφασίσουμε να συνεργαστούμε». Κ. Karamanlis An interview with the Prime Minister of Greece, «'We are doomed to succeed'», στο περ. *ATHENS.04*, τ.χ. 10, Apr. 2004, σ. 42 - 51.

¹¹⁵⁰Βλ. τα άρθρα της Μ. Νταλιάνη: «Αγωνία για το στοίχημα Καλατράβα», Εφ. *Τα Νέα*, 5.5.2004, σ. 17 και «Τώρα... προλαβαίνουν τα έργα», Εφ. *Τα Νέα*, 12.5.2004, σ. 13. Το Ολυμπιακό Στάδιο με την προσθήκη της στέγης του, φιλοξένησε για πρώτη φορά τη διοργάνωση του Πανελληνίου Πρωταθλήματος Στίβου (11-

τελευταίας του συνέντευξης Τύπου, πριν από την έναρξη των Αγώνων στις 12 Μαΐου, ο πρόεδρος της Συντονιστικής Επιτροπής της ΔΟΕ Oswald, που μόλις πριν τρεις μήνες υποστήριζε ότι δεν έπρεπε να συνεχισθεί η κατασκευή της στέγης «Καλατράβα», λόγω των αμφιβολιών έγκαιρης παράδοσής της, εξέφραζε τον ενθουσιασμό του για την ολοκλήρωσή της. Ενώπιον πολυάριθμων εκπροσώπων των διεθνών μέσων ενημέρωσης δήλωνε σχετικά με το θέμα του πολυσυζητημένου στεγάστρου:

«Πρόκειται για μια πρόκληση τεχνικής φύσεως. Πράγματι έχει συμβολικό χαρακτήρα. Είναι το σύμβολο της ικανότητας της Ελλάδας να επιτύχει ένα τόσο εντυπωσιακό έργο... Αφού οι Έλληνες μπορείτε να κάνετε αυτό, τότε μπορείτε να τα κάνετε όλα»¹¹⁵¹.

Εξάλλου ικανοποιημένος εμφανίστηκε και ο πρόεδρος της ΔΟΕ, επισκεπτόμενος την Αθήνα στα τέλη Μαΐου¹¹⁵². Με την περάτωση της κατασκευής των ολυμπιακών έργων, που σηματοδοτήθηκε με τη διαδικασία ολίσθησης, έως την τελική τοποθέτηση του στεγάστρου του Ολυμπιακού Σταδίου¹¹⁵³, η προετοιμασία οδηγούνταν στο τέλος της. Στο σημείο αυτό τρία στοιχεία χρήζουν περαιτέρω αναφοράς και προσοχής. Το πρώτο αφορά τους νεκρούς εργάτες, ο αριθμός των οποίων υπολογίζεται σε 14¹¹⁵⁴, κατά τη διάρκεια εκτέλεσης των ολυμπιακών έργων. Στα ολυμπιακά εργοτάξια του Σίδνεϊ και της

13 Ιουνίου), ενώ ο περιβάλλον χώρος ήταν ακόμη εντελώς αδιαμόρφωτος. Βλ. Π. Χριστόπουλος, «Ένα πανάκριβο στολίδι μέσα στα μπάζα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.6.2004, σ. 3, Γ. Ρουσάκης, «Αρωμα Ολυμπιακών», Εφ. *Τα Νέα*, 11.6.2004, σ. 29.

¹¹⁵¹ Μ. Νταλιάνη, «Τώρα τα βλέπει 'πράσινα'», Εφ. *Τα Νέα*, 13.5.2004, σ. 16. Σχολιάζει σχετικά η πρόεδρος της «Αθήνα 2004»: «Το στέγαστρο του Ολυμπιακού Σταδίου συμβόλιζε κάτι περισσότερο από τους Αγώνες: είχε γίνει η υψηλή φιλοδοξία μας... Διόλου περίεργο, λοιπόν, που στην σωστή τοποθέτηση του στεγάστρου έφθασαν να εστιάζουν ακριβώς όλοι όσοι αμφέβαλλαν για το αν η Ελλάδα είχε την ικανότητα να εφαρμόσει το σχέδιό της για τους Αγώνες». Αγγελοπούλου – Δασκαλάκη, Γιάννα, *ό.π.*, σ. 342 - 343.

¹¹⁵² «Χαμόγελα Ζακ Ρογκ για την πορεία των έργων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.5.2004, σ. 24. Την ίδια περίοδο η Πετραλιά, εμφανιζόταν σίγουρη ότι οι Αγώνες θα ήταν οι καλύτεροι και ασφαλέστεροι που έγιναν ποτέ. Ενενήντα ημέρες πριν από την έναρξή τους η υπουργός τόνιζε: «Οι ρυθμοί δουλειάς έχουν αυξηθεί κατακόρυφα, όλες οι αποφάσεις ελήφθησαν στην ώρα τους και αυτό μας επιτρέπει να δηλώνουμε σήμερα με σιγουριά ότι θα είμαστε έτοιμοι». Φ. Πάλλη – Πετραλιά, Συνέντευξη στον Γ. Α. Πολίτη, «Θα κερδίσουμε το στοίχημα», Εφ. *Τα Νέα*, 17.5.2004, σ. 16.

¹¹⁵³ Η διαδικασία ολίσθησης της μισής στέγης στην οριστική της θέση επάνω από το Ολυμπιακό Στάδιο, ξεκίνησε στις αρχές Μαΐου, ενώ της άλλης μισής προς το τέλος του ίδιου μήνα. Η πρόοδος του εγχειρήματος -η κατασκευή ζύγιζε 8.500 τόνους- παρακολουθούνταν, μέτρο - μέτρο, από τα ΜΜΕ. Βλ. Μ. Νταλιάνη, «Αγωνία για το στοίχημα Καλατράβα», Εφ. *Τα Νέα*, 5.5.2004, σ. 17.

¹¹⁵⁴ Ο εκπρόσωπος Τύπου του ΚΚΕ, Μάκης Μαΐλης, σε συνέντευξη στα *Νέα* αναφέρεται συγκεκριμένα σε 14 νεκρούς εργάτες και εκατοντάδες τραυματίες. Μ. Μαΐλης, Συνέντευξη στην Β. Κεχαγιά, «Το Ολυμπιακό πνεύμα, παρέδωσε το πνεύμα του», Εφ. *Τα Νέα*, 12.8.2004, σ. 18. Σχετικά επίσης, Π. Τότσικας, *Η άλλη όψη της Ολυμπιάδας. 2004 Α-δέσποτες απόψεις για την Αθήνα και τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004*, Αθήνα, ΚΨΜ, Δεκ. 2004, σελ. 92.

Ατλάντα οι νεκροί ήταν από ένας αντίστοιχα¹¹⁵⁵. Το δεύτερο σημείο σχετίζεται με μια - μάλλον απρόσμενη- δήλωση του Γ. Σουφλιά στη Βουλή, κατά τη διάρκεια συζήτησης, έπειτα από επίκαιρη ερώτηση της βουλευτού του Συνασπισμού Α. Ξηροτύρη - Αικατερινάρη, σχετικά με το κόστος των ολυμπιακών έργων και τις μηδαμινές μεταολυμπιακές προοπτικές, μερικών εξ' αυτών¹¹⁵⁶. Τέλος το τρίτο σημείο συνδέεται με τους προβληματισμούς για τις επιπτώσεις της Ολυμπιάδας της Αθήνας στην περιφερειακή πρόοδο της χώρας, καθώς ενισχυμένη προέβαλε η παραδοχή, ότι οι Αγώνες διεύρυναν τις περιφερειακές ανισότητες στην Ελλάδα¹¹⁵⁷.

Στη συγκυρία αυτή τα τρία αυτά σημεία δύσκολα μπορούσαν να αποσπάσουν το ευρύτερο ενδιαφέρον. Η υπόθεση της ασφάλειας των Αγώνων είχε καταστεί δημοφιλές πεδίο άσκησης κινδυνολογίας του διεθνούς Τύπου και ξένων αξιωματούχων, κυρίως των ΗΠΑ, αλλά και της Βρετανίας, παρά τη στενή συνεργασία της Ελλάδας με το NATO¹¹⁵⁸. Έτσι ο ισχυρισμός του δημοσιογράφου Δημήτρη Καπράνου μοιάζει εύλογος:

¹¹⁵⁵Για την αιτιολόγηση του υψηλού αριθμού νεκρών εργατών -μέχρι τον Ιούλιο του 2004- στα ολυμπιακά έργα έχει αναφερθεί: «Για να μπορέσουν να υλοποιηθούν τα χρονοδιαγράμματα και τα κόστη έπρεπε να δουλέψουν με ρυθμούς και εργασιακές συνθήκες γαλέρας χιλιάδες εργάτες και εργάτριες». Η μαρτυρία του Γ. Θεοδώρου, γραμματέα του Συνδικάτου Οικοδόμων είναι σύμφωνη με την προηγούμενη αναφορά. Σημειώνει σχετικά: «Όταν σε έχουν να δουλεύεις από το πρωί μέχρι το βράδυ συνεχώς επειδή είσαι αλλοδαπός ή επειδή έχεις ένα παιδί να σπουδάσεις ή επειδή θέλεις να μείνεις στην τεχνική εταιρεία, είσαι βέβαιο εκτεθειμένος στον άμεσο κίνδυνο». Π. Τσάγκαρης, *Πίσω από το όραμα των Ολυμπιακών*, Αθήνα, Διεθνιστική Εργατική Αριστερά, 2004, σ. 96 - 97.

¹¹⁵⁶Ανέφερε ο υπουργός ΠΕΧΩΔΕ: «Φυσικά, για να είμαστε ειλικρινείς, υπάρχουν και ολυμπιακά έργα, τα οποία γίνονται μόνο και μόνο για τους Ολυμπιακούς Αγώνες και πιθανότατα να μην έχουν καμία εν συνεχεία δυνατότητα αξιοποίησης». Βλ. *ΠτΒ*, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α', Συνεδρίαση Θ', 22.4.2004, σ. 491.

¹¹⁵⁷Γ. Καλφάκης, «Ολυμπιακοί Αγώνες: η... άλλη άποψη», Εφ. *Τα Νέα*, 2.8.2004, σ. 11.

¹¹⁵⁸Βλ. χαρακτηριστικά τα άρθρα: Μ. Ιγνατίου, «Δήλωση - πρόκληση από ΗΠΑ», Εφ. *Εθνος*, 16.7.2004, σ. 4, Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Σκωτσέζικο ντους από ΗΠΑ για την ασφάλεια», Εφ. *Τα Νέα*, 16.7.2004, σ. 13, Α. Έλλης, «Η Ελλάδα χειρίζεται το θέμα της ασφάλειας με το NATO», Εφ. *Τα Νέα*, 22.7.2004, σ. 11. Στις 12 Ιουνίου 2004 ο αρχηγός της Ελληνικής Αστυνομίας, Φώτης Νασιάκος, εξέδωσε κατεπείγουσα απόρρητη διαταγή, στην οποία καταγράφονταν ο ολοκληρωμένος σχεδιασμός ασφαλείας για τους Αγώνες. Σ' αυτόν περιλαμβάνονταν και η αντιμετώπιση 200 σεναρίων ασύμμετρων απειλών. «Το απόρρητο σχέδιο για την ασφάλεια των Αγώνων. Τα 200 σενάρια των ασύμμετρων απειλών», Εφ. *Το Βήμα*, 25.7.2004, σ. 1. Τα μεγέθη της ασφαλείας των Αγώνων της Αθήνας αναλύονται σε: α) 70.000 οι δυνάμεις ασφαλείας από την αστυνομία, το λιμενικό, το στρατό και την πυροσβεστική, β) 10 ελικόπτερα της αστυνομίας και του στρατού, γ) 8 αεροπλάνα AWACS του NATO, δ) 1 αερόπλοιο τύπου «Ζέπελιν», ε) 1.200 κάμερες που εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα και στα Ολυμπιακά Χωριά. Τέλος, η ολυμπιακή επιχειρησιακή περίοδος διαρκούσε από την 1.7 - 4.10.2004. D.-C. Kemo Keimbu, «Η αντιμετώπιση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004 από τα ΜΜΕ», στο *Λεύκωμα της 45^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 27.7-11.8.2005, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2005, σ. 199. Βλ. επίσης τα άρθρα: Β. Γ. Λαμπρόπουλος, «'Ολυμπιακή ομπρέλα' πάνω από την Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 25.5.2004, σ. 17, Π. Καρσιώτης, «Στην αφετηρία 11.500 συν 17», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 2.7.2004, σ. 17, Τ. Τερζής, «Απογειώθηκε ο 'φουσκωτός κατάσκοπος' της Αττικής», Εφ. *Εθνος*, 19.7.2004, σ. 15, Π. Σόμπολος, «Οι 'Τάιμς' βάζουν 500 ράμπο στους Αγώνες», Εφ. *Εθνος*, 22.7.2004, σ. 12 - 13.

«Αντί να μιλάμε για τον Κεντέρη και τη Θάνου, για τον Δήμα και τον Ιακωβάκη, μιλάμε πλέον για την ασφάλεια, για τα awacs, για το NATO και την τρομοκρατία. Ποτέ, σε καμία άλλη περίπτωση, δεν ασχολήθηκε τόσο αρνητικά η παγκόσμια κοινή γνώμη με Ολυμπιακούς Αγώνες!»¹¹⁵⁹. Ο Rogge πάντως παραδεχόταν ότι η Ελλάδα είχε κάνει «όλα όσα της ζητήθηκαν» και «ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατόν» στον τομέα της ασφάλειας¹¹⁶⁰.

Την ίδια διαβεβαίωση, -ότι η Ελλάδα έπραττε ότι είναι «ανθρωπίνως δυνατό» για να είναι οι Αγώνες του 2004 ασφαλείς και επιτυχείς-, παρείχε ο Έλληνας πρωθυπουργός στον αμερικανό πρόεδρο στη συνάντησή τους στην Ουάσιγκτον¹¹⁶¹. Το κορυφαίο θέμα της ήταν η ολυμπιακή ασφάλεια, με τον πρόεδρο Bush να δηλώνει, ότι επικεφαλής της αποστολής των ΗΠΑ στους Αγώνες θα ήταν ο πατέρας του και πρώην πρόεδρος George Bush. Η δήλωση εκλήφθηκε από τον ίδιο τον Καραμανλή, «ως έμπρακτη και καλύτερη απόδειξη εμπιστοσύνης προς την Ελλάδα»¹¹⁶². Το ισχυρό επιχείρημα της ελληνικής πλευράς, έναντι του κλίματος ανησυχίας για το ενδεχόμενο ενός τρομοκρατικού χτυπήματος στη διάρκεια των Αγώνων του 2004, ήταν το δυσθεώρητο ύψος των δαπανών ασφαλείας¹¹⁶³. Αναφορικά με τα μέτρα που είχαν ληφθεί στην Ελλάδα ο Καραμανλής δήλωνε στις 21 Μαΐου 2004 από τις ΗΠΑ:

«Η Αθήνα έχει ξοδέψει 30 φορές μεγαλύτερο ποσό από το αντίστοιχο της Ατλάντα για την ασφάλεια και τουλάχιστον 3 φορές μεγαλύτερο από του Σίδνεϋ, μόλις 4 χρόνια πριν. Ο προϋπολογισμός της ασφάλειας των Αγώνων ξεπερνά το 1 δισ. \$. Η κυβέρνησή μου προσέθεσε επιπλέον 180 εκατ. \$ και ζήτησε από το NATO εναέρια και θαλάσσια επίβλεψη. Περισσότεροι από 70.000 επαγγελματίες

¹¹⁵⁹ Δ. Καπράνος, «Καθημερινές Βολές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.5.2004, σ. 2.

¹¹⁶⁰ Ζ. Ρογκ, Συνέντευξη στην Μ. Νταλιάνη, «‘Η Ελλάδα έχει κάνει ό,τι είναι ανθρωπίνως δυνατόν για την ασφάλεια’,» Εφ. *Τα Νέα*, 8.6.2004, σ. 8. Σε συνέντευξή του στην *Le Monde* ένα μήνα ωρίτερα ο Rogge δήλωνε ότι, «Το κλίμα ασφαλείας πρέπει να υπερिσχύσει. Έχει γίνει ό,τι ήταν ανθρωπίνως δυνατόν». «Αισιόδοξος για την ασφάλεια ο κ. Ζακ Ρογκ», Εφ. *Το Βήμα*, 13.5.2004, σ. 15.

¹¹⁶¹ Τα πολιτικά γεγονότα του 2004, *ό.π.*, σ. 125-126. Ο Καραμανλής, λίγες εβδομάδες μετά, συναντήθηκε στην Αθήνα με τον γενικό γραμματέα του NATO, Scheffer, ο οποίος εξέφρασε στην ελληνική κυβέρνηση την απόλυτη ικανοποίησή του για την προετοιμασία της ασφάλειας των Αγώνων. Γ. Π. Μαλούχος, «Αγώνες απόλυτα ασφαλείς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.6.2004, σ. 5.

¹¹⁶² «Απολύτως έτοιμοι στους Ολυμπιακούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.5.2004, σ. 5.

¹¹⁶³ Σύμφωνα με δήλωση του υπουργού Δημοσίας Τάξης, Γιώργου Βουλγαράκη, ο προϋπολογισμός της ασφαλείας των Αγώνων της Αθήνας είχε ξεπεράσει το 1 δισ. ευρώ και ήταν σχεδόν βέβαιο, ότι θα έφθανε το 1,2. «Με 1,2 δισ. € πληρώνουμε τη διεθνή... τρομοστερία», Εφ. *Έθνος*, 27.6.2004, σ. 36 και Χ. Ταβουλάρη, «Πληρωμένη απάντηση με 1,2 δισ.», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 5.7.2004, σ. 7.

ειδικοί θα εγγυηθούν την ασφάλεια όλων των αθλητών και των επισκεπτών αυτό το καλοκαίρι»¹¹⁶⁴.

Η γεωμετρική αύξηση του κόστους ασφαλείας των Αγώνων του 2004 συνέβαλε στην εδραίωση ενός κλίματος ανησυχίας για τις επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία¹¹⁶⁵. Υπουργοί της κυβέρνησης συμερίζονταν τις ανησυχίες, εγείροντας αμφιβολίες περί της ορθότητας της απόφασης ανάληψης των Αγώνων. Ο Σουφλιάς σε τοποθέτησή του στην Επιτροπή Μορφωτικών Υποθέσεων της Βουλής, προέτρεψε τα μέλη της να αναρωτηθούν, για το «εάν η χώρα έπρεπε να αναλάβει την οργάνωση των Αγώνων»¹¹⁶⁶. Ο υφυπουργός Οικονομίας και Οικονομικών Πέτρος Δούκας, σε συνέντευξή του στο δίκτυο *Bloomberg News*, χαρακτήρισε τις δαπάνες των ολυμπιακών έργων, «υψηλές για το μέγεθος και το ΑΕΠ της χώρας»¹¹⁶⁷. Ο συγγραφέας και δημοσιογράφος Παντελής Μπουκάλας που τηρούσε σταθερά μια κριτική στάση έναντι της υπόθεσης σχολίαζε:

¹¹⁶⁴C. Karamanlis, Remarks of the Prime Minister of Greece Costas Karamanlis to the Council on Foreign Relations, Moderator: Patrick Theros. U.S. Qatar Business Council. Washington, 21.5.2004, E4, Διεύθυνση Ολυμπιάδος και Διεθνών Αθλητικών Σχέσεων, σ. 3. Για να έχει κανείς μια ολοκληρωμένη αντίληψη του τεράστιου κόστους της ολυμπιακής ασφαλείας της Αθήνας, βλ. τη σύγκριση των αντίστοιχων δαπανών ασφαλείας από τους Αγώνες του Μονάχου (1972) έως το Σίδνεϊ (2000), στο Preuss, *Economics of the Olympic Games*, ό.π., σ. 221 – 226.

¹¹⁶⁵Ε. Χρυσολωρά, «Ολυμπιακές ανησυχίες για την οικονομία», Εφ. *Τα Νέα*, 27-28.3.2004, σ. 115. Σε συνέντευξή του στις 13/5/2004 στην ιστοσελίδα του *Euroobserver*, ο Αλογοσκούφης ερωτώμενος, εάν το κόστος των Αγώνων της Αθήνας οδηγούσε τις δημόσιες δαπάνες σε τέτοια υπέρβαση, ώστε να έρθουν σε αντίθεση με τους κοινοτικούς κανόνες, απαντούσε με σαφήνεια: «Σε καμιά περίπτωση δεν θα θέσουμε σε κίνδυνο τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Θα εξετάσουμε άλλους τομείς δημοσίων δαπανών, όχι τους Ολυμπιακούς», Τσάγκαρης, ό.π., σ. 100. Το ερώτημα των προοπτικών της ελληνικής οικονομίας μετά τους Αγώνες απασχόλησε το δημόσιο λόγο το διάστημα αυτό, όπως διαφαίνεται και από τα αναλυτικά δημοσιεύματα στο Τύπο. Βλ. σχετικά, Μ. Αγρολάμπος, «Οι προκλήσεις της επόμενης μέρας», Εφ. *Έθνος*, 27.6.2004, σ. 29, Ζ. Τσώλης, «100.000 άνεργοι μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 25.7.2004, σ. 90, Ε. Χρυσολωρά, «Ανάσα στον προϋπολογισμό η... τελετή λήξης», Εφ. *Τα Νέα*, 7-8.8.2004, σ. 79, Α. Καρακούσης, «Η οικονομία μετά τους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.8.2004, σ. 9.

¹¹⁶⁶Πέιν, ό.π., σ. 290.

¹¹⁶⁷Α. Ραβανός, «Προετοιμασίες για μετα - ολυμπιακή λιτότητα», Εφ. *Το Βήμα*, 29.5.2004, σ. 10. Οι εκτιμήσεις έκθεσης της διεθνούς εταιρείας συμβούλων Pricewaterhouse-Coopers ενίσχυαν τις ανησυχίες για το κόστος και τις επιπτώσεις του εγχειρήματος, αφού κεντρικό συμπέρασμα της μελέτης ήταν ότι τα οφέλη του θα καταγράφονταν υπό προϋποθέσεις σε μακροχρόνια βάση, ενώ βραχυπρόθεσμα η ελληνική οικονομία έπειτα από μια τετραετία αξιόλογης ανάπτυξης -με τη συμβολή των ολυμπιακών έργων- θα συρρικνωνόταν. Στη μελέτη επισημαίνονταν: «Το υπερβολικό κόστος των Αγώνων έχει ως αποτέλεσμα το έλλειμμα του προϋπολογισμού να ξεπεράσει το 3% του ΑΕΠ το 2004, κάτι που πρέπει να διορθωθεί τα επόμενα χρόνια», ενώ σε άλλο σημείο διατυπωνόταν η ακόλουθη πρόβλεψη: «οι νέες υποδομές που δημιουργήθηκαν για τους Αγώνες μπορούν να αποτελέσουν κληρονομιά με θετικές προεκτάσεις για την Αθήνα, αλλά η κληρονομιά αυτή ενδέχεται να συνδεθεί με ένα χρέος, το οποίο θα χρειαστεί να περάσουν αρκετά χρόνια πριν αποπληρωθεί». Βλ. Φ. Κόλλιας, «Ολυμπιακοί Αγώνες: μακροχρόνια... οφέλη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.6.2004, σ. 25. Ο Κ. Ιορδανίδης παρατηρούσε σε άρθρο του, ότι το μέγεθος της αφροσύνης της απόφασης διεκδίκησης άρχισε να γίνεται αντιληπτό. «Ο απολογισμός μιας αφροσύνης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.6.2004, σ. 13.

«Τώρα στους επιφυλακτικούς προστίθενται οι Επιμηθείς. Αλλά οι Επιμηθείς σπανίως επηρέασαν την ιστορία»¹¹⁶⁸.

Στην κατηγορία των Επιμηθέων θα μπορούσε ανεπιφύλακτα να συμπεριληφθεί και ο πρόεδρος της ΔΟΕ Jacques Rogge, ειδικά μετά τα όσα υποστήριξε με συνέντευξή του στη βελγική εφημερίδα *Le Soir*, δύο μήνες πριν την έναρξη των Αγώνων. Ο Rogge έκρινε πως ήταν ο κατάλληλος χρόνος να τοποθετηθεί σχετικά με το κόστος τους:

«οι όποιες υπερβάσεις δεν οφείλονται στη ΔΟΕ. Το στέγαστρο, για παράδειγμα, του σταδίου που στοίχισε 230 εκατ. δολάρια, εμείς δεν το θέλαμε. Οι Έλληνες επέμειναν και βεβαίως κυρίαρχο κράτος είναι και δεν θα μπορούσαμε να αντιταχθούμε στην κυβέρνηση ενός κυρίαρχου κράτους. Να μην έρχονται όμως μετά να μας ζητούν ευθύνες για υπερβολικό κόστος των Αγώνων»¹¹⁶⁹.

Οφείλει να σημειωθεί ότι σύμφωνα με δημοσιεύματα το κόστος των Αγώνων θα ξεπερνούσε «κατά τα φαινόμενα» τα 10 δισ. ευρώ¹¹⁷⁰. Οι σκληρές δηλώσεις Rogge είχαν αποδέκτη την προηγούμενη κυβέρνηση Σημίτη, την οποία μεμφόταν για «μεγαλομανία», αφού είχε υπερβεί κατά τον ίδιο τις οργανωτικές και τις οικονομικές δυνατότητες της χώρας. Όταν όμως ερωτάται για το κόστος της ολυμπιακής ασφάλειας, η απάντηση που δίνει μοιάζει τυπικά γενικόλογη: «σε μία χώρα με πολύ χαμηλό επίπεδο ασφαλείας όπως είναι η Ελλάδα απαιτούνται σημαντικές επενδύσεις»¹¹⁷¹.

Η αντίδραση της κυβέρνησης και της «Αθήνα 2004» υπήρξε ήπια. Όχι όμως και του Βενιζέλου, ο οποίος χαρακτήρισε τις δηλώσεις του Rogge «αμυντικές», προκληθείσες από την «κοντόφθαλμη και αντιφατική στάση της κυβέρνησης ως προς την ολυμπιακή προετοιμασία και το κόστος της» καταλήγοντας στη δήλωση:

¹¹⁶⁸Π. Μπουκάλας, «Ολυμπιακοί Επιμηθείς» Εφ. *Η Καθημερινή*, 2.6.2004, σ. 17.

¹¹⁶⁹«Καρφιά Ρογκ για καθυστερήσεις και κόστος», Εφ. *Το Βήμα*, 9.6.2004, σ. 13. Σε δημοσίευμα της αγγλικής έκδοσης της *Καθημερινής* σημειωνόταν, ότι αν πράγματι ο Rogge πίστευε, ότι θα μπορούσε να οργανώσει λιτούς Αγώνες που θα διέφεραν από τους προηγούμενους, μπορούσε να το καταστήσει σαφές όταν ανέλαβε την προεδρία της ΔΟΕ, προτείνοντας τις απαραίτητες αλλαγές προς αυτή τη κατεύθυνση. «IOC responsibilities» *Kathimerini English Edition*, 9.6.2004, σ. 2.

¹¹⁷⁰Α. Καρακούσης, «Το πάρτυ τελειώνει...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.6.2004, σ. 3. Στον απόηχο των δηλώσεων Rogge γραφόταν: «Το 'μεγάλο εθνικό κόλπο', η Ολυμπιάδα των Αθηνών, που θα κοστίζει κάτι μεταξύ 7 και 9 δισ. ευρώ, θα το θυμούνται σίγουρα οι επόμενες -τουλάχιστον δύο- γενεές, που θα πληρώνουν για να εξοφλήσουμε τις ανεξέλεγκτες σπατάλες». Μ. Παπαδημητρίου, «Ό,τι πείτε, κ. Ρογκ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 11.6.2004, σ. 13. Στη συγκυρία αυτή ο γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων, Σπύρος Καπράλος, εκτιμούσε ότι το συνολικό κόστος των ολυμπιακών έργων προσέγγιζε τα 7 δισ. ευρώ. Βλ. Φ. Κόλλιας, «Αγνωστο ποιο θα είναι το τελικό κόστος της διοργάνωσης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.7.2004, σ. 4.

¹¹⁷¹Κ. Καλλέργης, «Κεραυνοί Ρογκ για Αγώνες και Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.6.2004, σ. 3.

«Μου είναι δύσκολο να πιστέψω ότι ο κ.Ρογκ θεωρεί τους Ολυμπιακούς Αγώνες υπόθεση μόνο των μεγάλων και πλούσιων χωρών. Τέλος, αν δεν υπήρχαν οι ‘μεγαλομανείς’ Έλληνες δεν θα υπήρχαν και οι Ολυμπιακοί Αγώνες»¹¹⁷².

Οι δηλώσεις Rogge, ελάχιστα πριν από τη διενέργεια των ευρωεκλογών της 13^{ης} Ιουνίου 2004, καθώς και οι προηγηθείσες δηλώσεις υπουργών είχαν πυροδοτήσει την πολιτική αντιπαράθεση μεταξύ κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης, που κορυφώθηκε όταν η πρώτη ανέδειξε το γεγονός της ολοκλήρωσης των ολυμπιακών έργων ως θέμα της προεκλογικής περιόδου, προκειμένου όπως ισχυριζόταν το ΠΑΣΟΚ, να της πιστωθεί η επιτάχυνση της προετοιμασίας. Πιο συγκεκριμένα σε τηλεοπτικό της σποτ εμφανίζονταν ορισμένα ολυμπιακά έργα και γινόταν προσπάθεια να καταδειχθεί, ότι δεν θα αποπερατώνονταν χωρίς την αλλαγή κυβέρνησης. Ο Παπανδρέου τέλος κατηγορήσε την κυβέρνηση για προσπάθεια οικειοποίησης των ολυμπιακών έργων¹¹⁷³.

Όλα τα παραπάνω γεγονότα φαίνεται ότι είχαν οδηγήσει μερίδα της κοινωνίας σε δυσθυμία ή και αδιαφορία, αναφορικά με τους Αγώνες που σε λίγο καιρό επρόκειτο να φιλοξενηθούν στην Αθήνα¹¹⁷⁴. Η ελληνική κοινή γνώμη δεν ένοιωθε εξοικειωμένη με το εγχείρημα, γεγονός που αποτυπωνόταν στο μεγάλο αριθμό των αδιάθετων εισιτηρίων ένα

¹¹⁷²Σε δημοσίευμα των *Νέων* αντικρούεται σημείο προς σημείο η επιχειρηματολογία του προέδρου της ΔΟΕ. Συγκεκριμένα, τονίζεται η αποσιώπηση εκ μέρους του των «ακριβών» απαιτήσεων των Παγκόσμιων Ομοσπονδιών, οι οποίες ευθύνονταν σε ορισμένες περιπτώσεις για τις υπερβάσεις στον προϋπολογισμό των ολυμπιακών έργων. Παραπλανητική χαρακτηρίζεται η αναφορά του για το κόστος του στεγαστρου του Ολυμπιακού Σταδίου. Το ποσό το οποίο ανέφερε -230 εκατ. δολάρια- αφορούσε ολόκληρο το έργο αισθητικής και λειτουργικής αναβάθμισης των 960 στρεμμάτων στο ΟΑΚΑ. Η στέγη κόστισε 55 εκ. ευρώ. Σχετικά με το κόστος της ολυμπιακής ασφάλειας, παρατηρείται ότι ο Rogge λησμόνησε τις απαιτήσεις που προέβαλλε η ΔΟΕ και διεθνείς παράγοντες, ώστε η Ελλάδα να αγοράσει ότι πιο ακριβό στο τομέα αυτό. Βλ. αναλυτικά, Μ. Νταλιάνη, «Οι Αθάνατοι ‘φούσκωσαν’ το κόστος», Εφ. *Τα Νέα*, 10.6.2004, σ. 10 - 11, «Κυβερνητική αμηχανία για τις δηλώσεις Ρογκ», Εφ. *Ριζοσπάστης*, 10.6.2004, σ. 35, «Οι κεραυνοί του Ρογκ ενόχλησαν το ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.6.2004, σ. 4.

¹¹⁷³Π. Γαλιατσάτος, «Καταγγέλει την καπηλεία», Εφ. *Τα Νέα*, 8.6.2004, σ. 7. Κατά τη διάρκεια συνεδρίασης του υπουργικού συμβουλίου στις 10 Αυγούστου, ο υπουργός Μεταφορών Μιχάλης Λιάπης, φέρεται να δήλωσε, σύμφωνα με στελέχη της κυβέρνησης ότι, «Αν δεν είχε γίνει κυβέρνηση η Ν.Δ., δεν θα είχαν γίνει οι Αγώνες». Π. Γαλιατσάτος, «Εκρηξη αυταρέσκειας», Εφ. *Τα Νέα*, 11.8.2004, σ. 7.

¹¹⁷⁴Ερευνα της εταιρείας M.W.G. ALCO, που διενεργήθηκε το διάστημα από 30 Μαρτίου έως 6 Απριλίου 2004, σε δείγμα 1.000 ατόμων στην Αθήνα και τις ολυμπιακές πόλεις (Θεσσαλονίκη, Πάτρα, Ηράκλειο, Βόλος), δείχνει ότι ο αρχικός ενθουσιασμός για την ανάληψη των Αγώνων, επτά χρόνια μετά, είχε μειωθεί σε μεγάλο βαθμό. Το 66% των ερωτηθέντων εξακολουθούσε να θεωρεί σωστή την απόφαση ανάληψης των Αγώνων, ενώ το 28% λανθασμένη. Στην ερώτηση, «τι σκοπεύετε να κάνετε τις ημέρες των Αγώνων όσοι μένετε στην Αθήνα», οι ερωτώμενοι σε ποσοστό 50,7% απάντησαν ότι θα έμεναν σπίτι τους για να αποφύγουν την ταλαιπωρία και μόλις το 31,3% θα παρακολουθούσε κάποια αθλήματα. Μ. Νταλιάνη, «‘Θα κάτσω σπίτι, θ’ αράξω σπίτι’», Εφ. *Τα Νέα*, 5.5.2004, σ. 17.

μήνα πριν από την έναρξη των Αγώνων¹¹⁷⁵. Ο προβληματισμός για το κόστος, τα ασφυκτικά μέτρα ασφαλείας και ο φυσιολογικός κορεσμός που είχε επέλθει έπειτα από επτά συνεχή έτη προετοιμασίας¹¹⁷⁶, είχαν προκαλέσει ένα αίσθημα αποστροφής για την υπόθεση. Η Πετραλιά σε ομιλία της στη Βουλή, υπενθύμιζε τα ποσοστά της τάξης του 95%, που αποτύπωναν το ενδιαφέρον του ελληνικού λαού για την ανάληψη των Αγώνων, διαπιστώνοντας ότι, «σταδιακά αυτό το ενδιαφέρον μειώθηκε και θα έλεγα ότι εν τέλει πάγωσε», για να προσθέσει στην συνέχεια το εξής:

«Είναι η ύψιστη προτεραιότητα να αναθερμάνουμε αυτό το ενδιαφέρον. Έχουμε ανάγκη τη συμμετοχή και τον παλμό όλων των Ελλήνων. Στο διάστημα που απομένει όλοι οι Έλληνες, όλες οι Ελληνίδες να νιώσουν μέρος αυτής της εθνικής προσπάθειας»¹¹⁷⁷.

Αυτή η ομογενοποίηση του εθνικού συναισθήματος, στην οποία αναφέρεται η Πετραλιά, επήλθε σε σύντομο χρόνο, όσο δηλαδή διήρκεσε το Ευρωπαϊκό Πρωτάθλημα Ποδοσφαίρου που διεξήχθη στα γήπεδα της Πορτογαλίας από τις 12 Ιουνίου έως την 4^η Ιουλίου 2004¹¹⁷⁸. Η εθνική ομάδα της Ελλάδας στον εναρκτήριο αγώνα απέσπασε τη νίκη από την αντίστοιχη της διοργανώτριας χώρας. Το ίδιο συνέβη και στον τελευταίο αγώνα, στον τελικό του πρωταθλήματος, όταν πέρα από κάθε σχετική πρόβλεψη στην

¹¹⁷⁵Το θέμα των αδιάθετων εισητηρίων -που ο Λιάνης εκτιμούσε ότι ανέρχονταν σε 1,5 εκ.- απασχόλησε και τις συζητήσεις της αρμόδιας κοινοβουλευτικής επιτροπής. Η Πετραλιά στηνσχετική της τοποθέτηση σημειώνει: «Όπως γνωρίζετε η ευθύνη ανήκει στην Οργανωτική Επιτροπή. Παρ' όλα αυτά η ελληνική κυβέρνηση ανησυχεί, διότι πρέπει να είμαστε προμηθείς και όχι επιμηθείς. Παρακολουθούμε με ιδιαίτερη φροντίδα το ζήτημα, δεν πρέπει να μείνει ούτε ένα εισητήριο αδιάθετο διότι η μάχη κερδίζεται στα στάδια». Δ. Τζάθας, «Βολές Πετραλιά κατά Γιάννας για τα εισητήρια των Ολυμπιακών», Εφ. *Τα Νέα*, 1.7.2004, σ. 10.

¹¹⁷⁶Ας σημειωθεί ότι σε όλη τη διάρκεια του 2003 και στις αρχές του 2004, η καθημερινότητα της πόλης που βρισκόταν στον πυρετό της προετοιμασίας, είχε διαταραχθεί παραπέμποντας σε εργοτάξιο. Λιουέλιν Σμιθ, Οι Ολυμπιακοί του 1896 στην Αθήνα, *ό.π.*, σ. 255, Δ. Κρουστάλλη, «Ολυμπιακή ταλαιπωρία δύο ετών περιμένει την πρωτεύουσα», Εφ. *Το Βήμα*, 20.2.2002, σ. 9, Β. Χαραλαμπίδου, «Καλοκαίρι ταλαιπωρίας στην Αττική», Εφ. *Το Βήμα*, 14.6.2003, σ. 14, Π. Μπουλούτζα, «Τα ντεσιμπέλ 'τρελαίνουν' τους Αθηναίους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 8.3.2004, σ. 19.

¹¹⁷⁷*ΠτΒ*, ΙΑ' Περίοδος (Προεδρευομένης Δημοκρατίας), Σύνοδος Α' Συνεδρίαση ΣΤ', 22.3.2004, σ. 349.

¹¹⁷⁸Αξίζει να αναφερθεί ότι η Ελλάδα από κοινού με την Τουρκία είχαν υποβάλλει υποψηφιότητα για τη διοργάνωση της τελικής φάσης του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου του 2008. Η ανάληψη της συνδιοργάνωσης θεωρήθηκε από τους υποστηρικτές της γεγονός με πολλά αθλητικά και πολιτικά οφέλη. Τον Δεκέμβριο του 2002, η εκτελεστική επιτροπή της ευρωπαϊκής ομοσπονδίας ποδοσφαίρου (UEFA) αποφάσισε να αναθέσει τη διοργάνωση στην Αυστρία και την Ελβετία. Βλ. τα δημοσιεύματα: «Όσο ψηφίζουμε ελπίζουμε», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.12.2002, σ. 18, «Ηττηθήκαμε στα... πέναλτι», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.12.2002, σ. 18. Για την πολιτική σημασία της συνδιεκδίκησης του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου του 2008 από Ελλάδα και Τουρκία, Α. Παπαχελάς, «Όταν η διπλωματία σκοράρει (και) στα γήπεδα», Εφ. *Το Βήμα*, 1.11.2002, σ. 5.

έναρξή του η Ελλάδα αναδείχθηκε πρωταθλήτρια Ευρώπης. Η νικηφόρα πορεία της εθνικής ομάδας είχε οδηγήσει σε φρενήρεις πανηγυρισμούς που έλαβαν το χαρακτήρα δημόσιων μαζικών εκδηλώσεων, εκτοξεύοντας το εθνικό αίσθημα στα ύψη¹¹⁷⁹. Μάλιστα στους ολονύκτιους πανηγυρισμούς της τελικής νίκης τα πλήθη που πανηγύριζαν ήταν ενθουσιασμένα σε τέτοιο βαθμό, ώστε άνθρωποι στα 70 ή στα 80 τους χρόνια δήλωναν πως αισθάνονταν σα να ξαναζούσαν την ημέρα της απελευθέρωσης¹¹⁸⁰. Ο Κωστής Στεφανόπουλος¹¹⁸¹ και ο Μίκης Θεοδωράκης¹¹⁸² ήταν δύο από αυτούς. Η κατάκτηση εν ολίγοις του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου προσέλαβε εθνικές διαστάσεις¹¹⁸³.

¹¹⁷⁹ Η εκτόξευση του εθνικού συναισθήματος συντελείται βαθμιαία μετά την πρόκριση στα προημιτελικά της διοργάνωσης και το διαδοχικό αποκλεισμό των εθνικών ομάδων της Γαλλίας και της Τσεχίας έως την πρόκριση στο τελικό. Επιλέγουμε την παράθεση ορισμένων αποσπασμάτων από τον τεράστιο όγκο των σχετικών άρθρων. Μετά τη νίκη επί της εθνικής ομάδας της Γαλλίας ο απεσταλμένος του Έθνους στην Πορτογαλία έγραφε: «Αυτό δεν μπορεί να είναι αλήθεια. Αυτό δεν το χωράει ο ανθρώπινος νους. Αν είναι όνειρο ας μη μας ξυπνήσει κανείς. Αν είναι πραγματικότητα, μοιάζει σαν το πιο τρελό όνειρο». Βλ. Γ. Τριανταφυλλόπουλος, «Η μαγκιά του να είσαι Έλληνας», Εφ. Έθνος, 26.6.2004, σ. 32 - 33. Σε άρθρο στον *Ελεύθερο Τύπο* διαβάζουμε: «Ζούμε στις θεότρελες ημέρες της μεγάλης αλλαγής στο αθλητικό τοπίο. Οι ισχυροί γκρεμίζονται, οι μικροί σκαρφαλώνουν όλο και πιο ψηλά. Και όχι μόνο στα γήπεδα και τους στίβους, αλλά παντού, στην πολιτική, στην οικονομία, στις κοινωνικές κατακτήσεις...». Βλ. Χ. Πασαλάρης, «Κερδίσαμε μια σπουδαία μάχη, χάσαμε μια άλλη. Τώρα όλα τα πυρά στην αξιοποίηση της νίκης!...», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 2.7.2004, σ. 3. Το *Γαλλικό Πρακτορείο Ειδήσεων* (AFP) σημείωνε μετά τη νίκη της ομάδας της Ελλάδας επί της Τσεχίας: «Η Ελλάδα συνέχισε την απίστευτη 'Οδύσσεια' της και ενάντια σε όλα τα προγνωστικά προκρίθηκε στον τελικό». Μ. Σταραμόπουλος, «Οι ξένοι δεν μπορούν να το πιστέψουν», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 3.7.2004, σ. 34 - 35.

¹¹⁸⁰ Το διάστημα διεξαγωγής του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος το ποδόσφαιρο ήταν παρόν σε κάθε όψη της καθημερινής ζωής. Μετά την πρώτη νίκη της ελληνικής ομάδας, η «παρακολούθηση του αγώνα» έγινε αφορμή για συγκεντρώσεις σε φιλικά ή συγγενικά σπίτια, σε καφενεία ή μπαρ. Βλ. αναλυτικά την ανακοίνωση της Ε. Γιαλούρη, «Εθνικά βιώματα διεθνών αθλητικών γεγονότων: Το καλοκαίρι του 2004 στην Αθήνα», στο *Λεύκωμα της 47^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 19.6-3.7.2007, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2007, σ. 167.

¹¹⁸¹ Ο Στεφανόπουλος υποδεχόμενος στις 6 Ιουλίου 2004 τους ποδοσφαιριστές και τον ομοσπονδιακό προπονητή της εθνικής ομάδας στο Προεδρικό Μέγαρο δήλωσε εντυπωσιασμένος από την υποδοχή ηρώων που τους επιφύλαξε ο ελληνικός λαός, σημειώνοντας: «Τέτοια υποδοχή θυμάμαι μόνον όταν γύρισε ο Μακάριος από τις Σεϋχέλες και όταν ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επέστρεψε στην Ελλάδα μετά την πτώση της δικτατορίας». Βλ. «Εύσημα στους διεθνείς και στον προπονητή από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 4.

¹¹⁸² Μ. Κοττάκης, *Καραμανλής - Off the record*, Αθήνα, Λιβάνης, 2011, σ. 36. Τις επόμενες ημέρες της κατάκτησης του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος τα διεθνή μέσα ενημέρωσης υποδέχονταν τη μεγάλη επιτυχία της ελληνικής ομάδας με διθυραμβικά σχόλια. Η *Gazzetta dello Sport* έγραφε: «Η Ελλάδα μύθος της Ευρώπης. Η ομάδα του Ρεχάγκελ ανέβηκε στο θρόνο της Ευρώπης τη χρονιά των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας». Το *Γαλλικό Πρακτορείο Ειδήσεων* (AFP) μετέδιδε: «Η Ελλάδα υπέταξε και την Πορτογαλία σε έναν ομηρικό θρίαμβο» και η *L'Equipe* αποκαλούσε τους Έλληνες «νέους βασιλιάδες». Γ. Χούπης, «'Νέα βασίλισσα'», Εφ. *Τα Νέα*, 5.7.2004, σ. 32.

¹¹⁸³ Ο πρωθυπουργός που παρέστη στο τελικό του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος στην Πορτογαλία -όπως και πολλοί Έλληνες πολιτικοί, αξιωματούχοι και χιλιάδες φιλάθλων- δήλωσε μετά τη νίκη της ελληνικής ομάδας: «Τα παιδιά της Εθνικής σήμερα έδωσαν μαθήματα για το τι μπορούν να καταφέρουν ενωμένοι οι Έλληνες, με μεθοδικότητα και δυναμισμό...Είμαι πολύ περήφανος, δόξασαν τα χρώματα της Ελλάδος και με τη νίκη αυτή έδωσαν χαρά σε όλους τους Έλληνες της Γης», ενώ η πρόεδρος της Βουλής Άννα

Έχει υποστηριχθεί ότι η ανάδειξη της εθνικής ομάδας σε πρωταθλήτρια Ευρώπης, συνιστά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της παραστασιακής, σωματικής επιτέλεσης του αισθήματος του συλλογικού και συγκεκριμένα του εθνικού ανήκειν που συγκροτείται «μέσω της αντιπαράθεσης με τον Άλλο»¹¹⁸⁴. Ο ενθουσιασμός βρισκόταν σε τέτοια ύψη, που ακόμη και η πρόσληψη της σχέσης με την αρχαία ιστορία έμοιαζε να μεταβάλλεται. Ο Guy Alexander στον *Independent* παρατηρούσε ότι με την εμφάνισή της η ελληνική ομάδα,

«απογύμνωσε τη σκέψη και ξύπνησε συναισθήματα πάθους και υπερηφάνειας ανυψώνοντας μια εθνική ψυχολογία που είχε συντριβεί στο χάσμα ανάμεσα στα αρχαία κατορθώματα και στη σύγχρονη μετριότητα»¹¹⁸⁵.

Οι ξέφρενοι πανηγυρισμοί για την επιτυχία της εθνικής ομάδας, τη μεγαλύτερη στην ιστορία της, βρέθηκαν στο απόγειό τους με την υποδοχή, η οποία ετοιμάστηκε από τη ΓΓΑ και τον Δήμο Αθηναίων στο Παναθηναϊκό Στάδιο. Συνολικά την εθνική ομάδα υποδέχθηκαν 400.000 φίλαθλοι, ενώ στο χώρο του Παναθηναϊκού Σταδίου συγκεντρώθηκαν 200.000 φίλαθλοι παρουσία και της πολιτικής ηγεσίας. Μόλις οι πρωταθλητές Ευρώπης εμφανίστηκαν στο Στάδιο, γνώρισαν κυριολεκτικά την αποθέωση. Οι ιαχές του πλήθους που παραληρούσε αφορούσαν στην επιτυχία της εθνικής ομάδας. Έτσι η ατμόσφαιρα μεταβλήθηκε όταν άρχισε μια -αργόσυρτη- διαδικασία επίδοσης πλακετών, δώρων και αντιγράφων χρυσών μεταλλίων των Αγώνων της Αθήνας του 1896 στους πρωταθλητές από εκπροσώπους της πολιτείας και τον αρχιεπίσκοπο Χριστόδουλο. Η όλη διαδικασία που έδινε διαφορετικό τόνο από τις

Μπενάκη σε τηλεγράφημά της τόνιζε: «Η επιτυχία σας ξεπερνά τα όρια μιας σπουδαίας αθλητικής νίκης». «Το καλύτερο διαβατήριο», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 5.7.2004, σ. 26.

¹¹⁸⁴Κ. Γιαννακόπουλος, «Πόλεμοι μεταξύ ανδρών: Ποδόσφαιρο, ανδρικές σεξουαλικότητες και εθνικισμοί», στο περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τ.χ. 88, Ιαν. - Μάρ. 2005, σ. 59. Στο ίδιο τεύχος άρθρο το οποίο εξετάζει την κατασκευή κυρίαρχων ανδροκεντρικών και εθνοκεντρικών λόγων, έτσι όπως εκφράστηκαν με τα συνθήματα που κυριάρχησαν την περίοδο κατάκτησης του ευρωπαϊκού κυπέλλου, αναφέρει ότι οι αντίπαλες ομάδες θεωρήθηκαν «υποδεέστερες από την ‘μικρή Ελλάδα’ που ξαφνικά επέστρεψε ως χώρα με ένδοξο παρελθόν, απτόητο και αγωνιστικό φρόνημα, η οποία παραγκωνίζεται συνέχεια από τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες». Βλ. Α. Ονουφρίου, «Σήκωσέ το τιμημένο, δεν μπορώ να περιμένω: Κατασκευή ανδροκεντρικών και εθνοκεντρικών λόγων σε σχέση με την κατάκτηση του ευρωπαϊκού κυπέλλου από την Εθνική Ελλάδα 2004», στο περ. *Σύγχρονα Θέματα*, ό.π., σ. 68 - 69.

¹¹⁸⁵G. Alexander, «‘Η Ελλάδα ξεπερνά τελικά την αρχαία ιστορία της’», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.2004, σ. 12. Σε άρθρο στον *Ελεύθερο Τύπο* το συλλογικό ξέσπασμα για τον ποδοσφαιρικό θρίαμβο, υποστηριζόταν ότι αποδείκνυε «το συλλογικό απωθημένο για εθνική επιβεβαίωση και εθνική καταξίωση...την αναζήτηση του μέσου Έλληνα για σύμβολα, μύθους και μεσσίες». Σ. Κουτσάντας, «Η Ελλάδα που ελπίζει», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 8.7.2004, σ. 9.

διαθέσεις του πλήθους στο χαρακτήρα της τελετής υποδοχής, η οποία -ούτως ή άλλως- δεν ξεχώρισε για την ιδιαίτερη οργάνωσή της, τους οδήγησε στην αγανάκτηση που εκφράστηκε με αποδοκimasίες¹¹⁸⁶. Οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι των *Νέων*¹¹⁸⁷ και του *Ελεύθερου Τύπου*¹¹⁸⁸ αποτυπώνουν τη γενική εντύπωση.

Σε κάθε περίπτωση κοινή ήταν η εκτίμηση ότι η επιτυχία της εθνικής ομάδας, που είχε αποκτήσει μεγάλη επικοινωνιακή δυναμική στην ελληνική και διεθνή κοινή γνώμη, θα είχε θετικό αντίκτυπο και στους Αγώνες, οι οποίοι ξεκινούσαν τον επόμενο μήνα¹¹⁸⁹. Η γενική ευφορία που επικρατούσε στην κοινωνία όλο το προηγούμενο διάστημα, αντικατοπτρίζεται και στις τακτικές μετρήσεις του «Ευρωβαρόμετρου» (περίοδος 20/2 - 28/3 2004). Οι Έλληνες εμφανίζονταν οι πιο αισιόδοξοι Ευρωπαίοι, αφού ένας στους δύο πίστευε ότι οι συνθήκες ζωής του θα βελτιώνονταν τα επόμενα χρόνια¹¹⁹⁰. Τελικά μέσα σε αυτό το πανηγυρικό κλίμα, η περίοδος «χάριτος» της κοινής γνώμης έναντι της

¹¹⁸⁶ Βλ. σχετικά τα περιγραφικά δημοσιεύματα, Ε. Ελευθεριάδου «Το πανηγύρι τελείωσε άδοξα», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.2004, σ. 12, Ν. Παπαϊωάννου, «Το Παναθηναϊκό Στάδιο της ταλαιπωρίας», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 7.7.2004, σ. 32, «Πλήθος, πάθος και... χάος στην υποδοχή», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 5, «Οργάνωση για κλάματα», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.2004, σ. 13. Στη στήλη των αναγνωστών της εφημερίδας *Τα Νέα* σημειωνόταν: «Γιατί έπρεπε να δω τον Χριστόδουλο; Τι δουλειά έχει η αλεπού στο παζάρι; Ποιος του ζήτησε να είναι εκεί; Τι βλακώδης 'τελετή' ήταν αυτή; Ο κόσμος περίμενε 5 ώρες και παραπάνω να δει τους 23 του Ρεχάγκελ και το Κύπελλο! Και όχι τις φάτσες των 'επιτόπου'». Ι. Καλογιάννης, «Καπέλωμα!!! – Ούστ!», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.2004, σ. 12.

¹¹⁸⁷ «Χρυσή κερκίδα – φάουλ οι διοργανωτές», Εφ. *Τα Νέα*, 7.7.2004, σ. 1.

¹¹⁸⁸ «Αποθέωση και... Greek μάχαλο», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 7.7.2004, σ. 1.

¹¹⁸⁹ «Η δυναμική της επιτυχίας και ο αντίκτυπος στους Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 5. Για να γίνει περισσότερο αντιληπτή η μεταβολή που επήλθε στην διεθνή εικόνα της χώρας από την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος αρκεί να σημειωθεί ότι ένα μήνα πριν αξιολογούνταν ως «φτωχή». Βλ. D. Lauder, D. Robinson, «Πώς μπορεί να βελτιωθεί η διεθνής εικόνα της χώρας;» στο Ι. Ν. Μπασκόζος (επιμ.), στο περ. *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, 6.5.2004, σ. 24 - 26. Ο καθηγητής οικονομικής ανάλυσης και διευθυντής του IOBE, Θ. Παλάσκας, μιλώντας στο *Βήμα* για τις θετικές επιδράσεις που θα μπορούσε να προκαλέσει η επιτυχία της εθνικής ομάδας στην εγχώρια οικονομία -με τη δέουσα αξιοποίηση- τόνιζε: «δεν υπάρχει καλύτερη διαφήμιση για τους Ολυμπιακούς Αγώνες αλλά και τον τουρισμό». Π. Μπίτσικα, «Το 'ντόμινο' με τις θετικές επιδράσεις από τον θρίαμβο στο Euro 2004», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 5. Από τη μεριά της κυβέρνησης φαίνεται ότι υπήρξε δυσαρέσκεια προς την «Αθήνα 2004», διότι η προβολή των Αγώνων στην Πορτογαλία κρίθηκε ως υποτονική. Η απουσία δε της Αγγελουπούλου από τις θέσεις των επισήμων στο Στάδιο την ημέρα της τελετής υποδοχής των πρωταθλητών Ευρώπης, παρότι στην αρχική μορφή του προγράμματος της τελετής περιλαμβανόταν και ομιλία της, αποδόθηκε από το Τύπο στο λόγο αυτό. Δ. Κρουστάλλη, «Στο πλήθος 'χάθηκε' η Γιάννα Αγγελοπούλου», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 7. Αξίζει να αναφερθεί ότι σε αποκλειστική της συνέντευξη στο περιοδικό *Περί...* που δημοσιεύθηκε την ημέρα του τελικού του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος, η πρόεδρος της «Αθήνα 2004» δεν κάνει κάποια νύξη στην συσχέτιση της πορείας της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου με τους Ολυμπιακούς Αγώνες. Συνέντευξη Γ. Αγγελοπούλου στο περ. *Περί...*, Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 4.7.2004, σ. 29 - 31.

¹¹⁹⁰ «Αισιόδοξοι δηλώνουν τώρα οι Έλληνες για την οικονομία και την ποιότητα ζωής», Εφ. *Το Βήμα*, 9.7.2004, σ. 1, Σ. Β. Αναγνώστου, «Πιο αισιόδοξοι Ευρωπαίοι οι Έλληνες», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 9.7.2004, σ. 18.

κυβέρνησης Καραμανλή έδειχνε να επιμηκύνεται έως τη λήξη των Αγώνων¹¹⁹¹. Ο Καραμανλής λίγο πριν την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος, έκανε λόγο για ένα «σπουδαίο ελληνικό καλοκαίρι»¹¹⁹².

Στις θετικές πάντως επιπτώσεις από την πορεία της εθνικής ομάδας εντάσσεται η αύξηση, που σημειώθηκε στις πωλήσεις των εισιτηρίων του τουρνουά ποδοσφαίρου των Αγώνων της Αθήνας. Στη φάση αυτή η αρνητική στάση των διεθνών μέσων ενημέρωσης απέναντι τους αλλάζει, και έτσι όταν τα ελληνικά και διεθνή μέσα άρχισαν να προάγουν τη θετική πλευρά τους, όλη η αντιμετώπιση μεταβλήθηκε επί τα βελτίω και οι πωλήσεις των εισιτηρίων έφθασαν σε επίπεδα ρεκόρ¹¹⁹³.

Στην ευτυχή αυτή συγκυρία ξεκινά η τελευταία φάση της λαμπαδηδρομίας που θα διαρκούσε 35 ημέρες. Η ολυμπιακή φλόγα επέστρεψε στην Ελλάδα στις 9 Ιουλίου, μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού για την έλευση των Αγώνων¹¹⁹⁴. Το διάστημα επίσης αυτό κορυφώνονται οι εντατικοί ρυθμοί εργασίας για την κάλυψη των εκκρεμοτήτων¹¹⁹⁵, ενώ το σύνολο του ανθρώπινου δυναμικού που θα εργαζόταν για τους Αγώνες βρισκόταν σε κατάσταση επιφυλακής. Είναι χαρακτηριστικό του εύρους κινητοποίησης, ότι για μεγάλο μέρος των δημοσίων υπαλλήλων στις υπηρεσίες της Αττικής και των άλλων ολυμπιακών πόλεων ίσχυε αναστολή θερινών αδειών¹¹⁹⁶. Η πρόεδρος της «Αθήνα 2004» δήλωνε σε

¹¹⁹¹Β. Χιώτης, «Παράταση ασυλίας στην κυβέρνηση λόγω Εθνικής», Εφ. *Το Βήμα*, 7.7.2004, σ. 4.

¹¹⁹²«Τα 'χαμένα' σύμβολα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 5.7.2004, σ. 2.

¹¹⁹³Σημειώνεται ότι στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας πουλήθηκαν περισσότερα από 3,5 εκατ. εισιτήρια, στο Panagiotoroulou, «The Image of Athens...», *ό.π.*, σ. 60. Βλ. επίσης, τα άρθρα στον *Ελεύθερο Τύπο* του φύλλου της 3.7.2004, Γ. Ζαφείρης, «Επιτέλους... καλοκαίρι», σ. 2, Β. Μπεσκένης, «Στα ύψη οι πωλήσεις λόγω της Εθνικής», σ. 13.

¹¹⁹⁴Στην Κύπρο, τελευταίο σταθμό της διεθνούς λαμπαδηδρομίας, η ηθοποιός Πόπη Αβραάμ, η οποία είχε οριστεί λαμπαδηδρόμος, αρνήθηκε να μεταφέρει τη φλόγα διαμαρτυρούμενη για τη μη διέλευση της από τις κατεχόμενες περιοχές. Β. Μπεσκένης, «Επιστροφή στην πατρίδα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 9.7.2004, σ. 4.

¹¹⁹⁵Στις 7 Ιουλίου ο D. Oswald στη τελευταία του επίσκεψη στην Αθήνα πριν τους Αγώνες, απέδιδε εύσημα στην κυβέρνηση Καραμανλή για την επιτάχυνση των ρυθμών προετοιμασίας τους τελευταίους μήνες και τόνιζε: «η μετάβαση από τη μία κυβέρνηση στην άλλη δεν δημιούργησε κανένα πρόβλημα». Β. Μπεσκένης, «Εύσημα Οσβαλντ για την προετοιμασία», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 8.7.2004, σ. 15.

¹¹⁹⁶Ν. Μουτούση, «Διακοπές τον... χειμώνα», Εφ. *Τα Νέα*, 27.4.2004, σ. 15. Οφείλει επίσης να σημειωθεί ότι χιλιάδες εργαζόμενοι του ευρύτερου δημόσιου τομέα, οι οποίοι βρίσκονταν σε υπηρεσίες αιχμής των Αγώνων, εξέφραζαν οικονομικά αιτήματα για την απασχόλησή τους κατά το διάστημα των καλοκαιρινών ημερών. Στις 8 Ιουλίου πραγματοποιήθηκε η πρώτη ολυμπιακή απεργία από τους οδηγούς όλων των μέσων μαζικής μεταφοράς. Η κυβέρνηση από την πλευρά της προωθούσε την παροχή του ολυμπιακού επιδόματος σε λίγες κατηγορίες εργαζομένων (Αστυνομία, Πυροσβεστική, Λιμενικό) με τον πρόεδρο της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Ελλάδας (ΓΣΕΕ) Χρήστο Πολυζωγόπουλο να δηλώνει πως η κυβέρνηση «θερίζει θύελλες». Ταυτόχρονα καλούσε τους εργαζομένους να αποφύγουν αντιδράσεις την ευαίσθητη αυτή περίοδο «για να μη γίνουμε πρώτο θέμα στα διεθνή μέσα ενημέρωσης». Βλ. «Ολυμπιακή απεργία Νο 1. Όλοι ζητούν ειδικά επιδόματα Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 9.7.2004, σ. 1, 3, Π. Γαλιατσάτος, «Επιδόματα για λίγους», Εφ. *Τα Νέα*, 1.6.2004, σ. 11.

συνέντευξή της στην *Καθημερινή* την 1^η Αυγούστου: «από τώρα, που έχουν αρχίσει να έρχονται οι πρώτοι δημοσιογράφοι στα Χωριά Τύπου και οι πρώτοι αθλητές, έχουμε αρχίσει να κρινόμαστε...το μεγάλο τεστ θα γίνει στις 13 Αυγούστου»¹¹⁹⁷. Σε μια άλλη ωστόσο αξιολόγηση που έγινε από την περιβαλλοντική οργάνωση WWF σε μια προσπάθεια να αποτιμήσει το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των Αγώνων του 2004, οι επιδόσεις της Αθήνας υπήρξαν απογοητευτικές¹¹⁹⁸.

Στο πρώτο πάντως τεστ των έκτακτων ολυμπιακών μέτρων, η πόλη της Αθήνας και οι κατοικοί της, πέρα από κάθε προσδοκία, ανταποκρίθηκαν με επιτυχία. Το γεγονός προκάλεσε ευμενή σχόλια από τα διεθνή μέσα¹¹⁹⁹. Η ριζική αντιστροφή του αρνητικού κλίματος που εξέπεμπαν όλο το προηγούμενο χρονικό διάστημα έναντι της διοργάνωσης του 2004, σηματοδοτείται λίγες μόλις ημέρες πριν από την έναρξή τους¹²⁰⁰, όταν άρχισε να γίνεται λόγος για το «ελληνικό θαύμα»¹²⁰¹. Η συντριπτική πλειονότητα των Αθηναίων -ποσοστό 78% έναντι 16%- συμφωνούσε με την άποψη, ότι η πόλη είχε κερδίσει από την υπόθεση της διεκδίκησης και οργάνωσης των Αγώνων. Οι οκτώ στους δέκα πίστευαν, ότι η ταλαιπωρία που υπέστησαν τα τελευταία χρόνια, κατά τη διάρκεια της κατασκευής των έργων, άξιζε τον κόπο¹²⁰². Υπήρξαν εντούτοις και ομάδες ανθρώπων που άλλαξε απότομα η καθημερινότητά τους. Τις ημέρες πριν από την έναρξη η Αστυνομία και η Δημοτική Αστυνομία απομάκρυναν συστηματικά από το κέντρο της πόλης τοξικομανείς,

¹¹⁹⁷Γ. Αγγελοπούλου, Συνέντευξη στον Φ. Κόλλια, «Το πραγματικό τεστ στους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.8.2004, σ. 4.

¹¹⁹⁸Σύμφωνα με τα στοιχεία που εξέδωσε σε έκθεσή της η WWF, οι Αγώνες του 2004 λάμβαναν μόλις 0,77 με άριστα το 4 στην αξιολόγηση των κυριότερων τομέων, του φυσικού περιβάλλοντος, του συνολικού σχεδιασμού, της προστασίας ελεύθερων χώρων, του αστικού πρασίνου, του δομημένου περιβάλλοντος, των μεταφορών και των κατασκευών, της ενέργειας, του νερού, των απορριμμάτων και της κοινωνικής συμμετοχής. Μ. Ντάνου, «Κάτω από τη βάση στην Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 1.8.2004, σ. 26.

¹¹⁹⁹Δ. Αντωνίου, «Ένα θαύμα έγινε στην ολυμπιακή Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 3.8.2004, σ. 3.

¹²⁰⁰Βλ. σχετικά τις ανταποκρίσεις του διεθνούς Τύπου, Π. Τσούτσιας, «Εγκώμια για την Αθήνα», Εφ. *Έθνος*, 6.6.2004, σ. 13.

¹²⁰¹Βλ. τα άρθρα στην *Καθημερινή* της 3.8.2004 του Δ. Καπράνου: «Το θαύμα των 'Impossible Greeks'», σ. 10 και της Μ. Κατσουνάκη, «Χαμογελάστε, παρακαλώ...», σ. 11. Τις πρώτες ημέρες του Αυγούστου του 2004 η Αθήνα είχε λάβει την ολυμπιακή γιορτινή της όψη. Εν όψει των Αγώνων πραγματοποιήθηκε η πιο εκτεταμένη επιχείρηση στολισμού δρόμων, πλατειών, οδών ταχείας κυκλοφορίας, γεφυρών και κτιρίων που έχει λάβει ποτέ χώρα στην Αττική αλλά και στις άλλες ολυμπιακές πόλεις. Στην Αττική στολίστηκαν 370 χιλιόμετρα δρόμων ενώ στις άλλες ολυμπιακές πόλεις συνολικά άλλα 200 χιλιόμετρα αποκτούσαν ολυμπιακή εικόνα. Ο ολυμπιακός στολισμός αποτελούνταν από 20.000 λάβαρα, 21.000 μέτρα ρολών επένδυσης περιφράξεων, 7.500 μέτρα επένδυσης γεφυρών, 31.000 τ.μ. ειδικού υλικού για την επένδυση κτιρίων καθώς και 12 φωτεινά υπερμεγέθη μπαλόνια στο κέντρο της Αθήνας. Π. Τσούτσιας, «Η Αθήνα 'φοράει' τα Ολυμπιακά», Εφ. *Έθνος*, 16.7.2004, σ. 14, Π. Γαλάτη, «'Κλειδώσε' και ο στολισμός», Εφ. *Καθημερινή*, 5.8.2004, σ. 13.

¹²⁰²Μ. Ηρειώτου, «Άξιζε τον κόπο η ταλαιπωρία», Εφ. *Τα Νέα*, 7-8.8.2004, σ. 17.

άστεγους και μικροπωλητές σε μέρη όπου θα ήταν αθέατοι από τους επισκέπτες της ολυμπιακής Αθήνας¹²⁰³.

Αντίθετα παροχή πλήθους προνομίων επιφύλασσόταν στους αρχηγούς κρατών, στους πρωθυπουργούς, στους ξένους αξιωματούχους, στα μέλη της ΔΟΕ, στους προέδρους των διεθνών αθλητικών ομοσπονδιών και στους καλεσμένους των χορηγών, που θα φιλοξενούνταν την ελληνική πρωτεύουσα κατά το διάστημα των Αγώνων¹²⁰⁴. Ερχόμενος στη γιορτινή Αθήνα ο πρόεδρος της ΔΟΕ, συναντήθηκε με τον Καραμανλή. Ο Rogge που συνοδευόταν από την Πετραλιά και την Αγγελοπούλου έγινε δεκτός με τιμές αρχηγού κράτους, όπως ορίζει το ολυμπιακό πρωτόκολλο, δηλώνοντας μετά την συνάντηση: «Η Αθήνα είναι πανέτοιμη και είμαι σίγουρος ότι οι αθλητές από ολόκληρο τον κόσμο θα ζήσουν σε λίγες μέρες φανταστικούς αγώνες»¹²⁰⁵. Ο Κώστας Καραμανλής στις 9 Αυγούστου σε τηλεοπτικό του μήνυμα για τους Ολυμπιακούς και Παραολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, υπογραμμίζοντας τη μεγάλη συνεισφορά -από την περίοδο της διεκδίκησης- όλων των πολιτικών δυνάμεων και όλων των κυβερνήσεων για την επιτυχία τους, σημείωνε emphaticά:

«Η Ελλάδα είναι έτοιμη για επιτυχημένους αγώνες σε συνθήκες μέγιστης ασφάλειας... Ο στόχος μας, για μετά τους Αγώνες, είναι να μετατρέψουμε την υπεραξία τους σε προστιθέμενη αξία...Για την ελληνική οικονομία, την ανάπτυξη

¹²⁰³Βλ. το σχετικό αναλυτικό δημοσίευμα των Μ. Χαραλαμπίκη και Σ. Βραδέλη, «Η 'αλήθεια' πήγε πίσω από τη βιτρίνα», Εφ. *Τα Νέα*, 7-8.8.2004, σ. 18 - 19. Οι εργαζόμενοι στα ψυχιατρικά νοσοκομεία της πρωτεύουσας, όπως του Δρομοκαϊτείου, προέβησαν σε καταγγελίες για επιχειρήσεις «σκούπα» εναντίον τοξικομανών και αστέγων. Πρέπει επίσης να σημειωθεί ότι στις 29 Ιουνίου ο υπουργός Δικαιοσύνης Αναστάσης Παπαληγούρας ανακοίνωνε τη λειτουργία ειδικής φυλακής που θα προοριζόταν για «όσους αλλοδαπούς συλληφθούν κατά τη διάρκεια των Αγώνων και πρέπει να κρατηθούν για να απελαθούν». «'Αυξάνονται οι εγκλεισμοί τοξικομανών στα ψυχιατρεία'», Εφ. *Τα Νέα*, 30.6.2004, σ. 11.

¹²⁰⁴Βλ. σχετικά το άρθρο της Μαρίας Νταλιάνη, «Θα έχουν ό,τι ζητήσουν...», Εφ. *Τα Νέα*, 9 Αυγούστου 2004, σ. 11, βλ. επίσης «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες των ολίγων», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15 Αυγούστου 2004, σ. 5. Οφείλει να αναφερθεί ότι η διπλωματική αξιοποίηση της παρουσίας στην Αθήνα δεκάδων ξένων ηγετών βρέθηκε στις προτεραιότητες του υπουργείου Εξωτερικών. Για παράδειγμα, το γεγονός αποτελούσε μια μοναδική ευκαιρία προώθησης της υποψηφιότητας της Ελλάδας για την εκλογή της στη θέση του μόνιμου μέλους του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ την περίοδο 2005-2006. Ν. Μελέτης, «Σε ποια μεταολυμπιακά 'μετάλλια' ελπίζει η χώρα», Εφ. *Έθνος*, 8.8.2004, σ. 6. Πιο ένθερμος μεταξύ των ξένων ηγετών, ο πρωθυπουργός της Τουρκίας Recep Tayyip Erdogan που λίγο πριν την άφιξή του στην Αθήνα σε δήλωσή του στο *Έθνος*, έκανε μνεία στην υπογραφή από τη χώρα του της Διακήρυξης για την Ολυμπιακή Εκεχειρία, τονίζοντας: «Στον συνεχώς αλληλοεξαρτώμενο, αλλά και κατακερματισμένο κόσμο μας οι συγκρούσεις στα διάφορα μέρη του κόσμου μπορεί να έχουν σοβαρές επιπτώσεις στη γειτονιά μας. Το μονοπάτι για την ειρήνη πρέπει να περνά μέσα από αμοιβαία κατανόηση, σεβασμό και συνεργασία μεταξύ των πολιτισμών και των θρησκειών». Β. Γιλδίτζη, «'Ερχομαι στην Αθήνα με μήνυμα ειρήνης'», Εφ. *Έθνος*, 8.8.2004, σ. 6.

¹²⁰⁵«Ρογκ: 'Η Αθήνα είναι έτοιμη για φανταστικούς Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 5.8.2004, σ. 4.

της χώρας, την ευημερία ολόκληρης της ελληνικής κοινωνίας, για το σήμερα και για τις επόμενες γενιές»¹²⁰⁶.

Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας στο χαιρετισμό που απηύθυνε κατά την έναρξη της 116^{ης} Συνόδου της ΔΟΕ στην Αθήνα, ανέφερε ότι η Ελλάδα αισθάνεται τιμή, αλλά και μεγάλη ευθύνη για την ανάθεση των 28^{ων} σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων. Υπενθύμισε την πρόταση περί μόνιμης τέλεσης των Ολυμπιακών Αγώνων στην αρχαία Ολυμπία του Κ. Γ. Καραμανλή, συμπληρώνοντας, ότι κατανοεί την επιδίωξη της ΔΟΕ να προβάλλει το ολυμπιακό ιδεώδες διά της ανάθεσης της διοργάνωσης εκ περιτροπής σε διάφορες πόλεις του κόσμου. Αυτό ωστόσο που προκάλεσε αίσθηση ήταν η αιχμηρή μνεία στις «Κασσάνδρες» της αποτυχίας των Αγώνων του 2004¹²⁰⁷. Τέλος δεν παρέλειψε να αναφερθεί στα προβλήματα που απασχολούσαν τη ΔΟΕ και τα οποία, όπως ανέφερε, είναι «αυτά που μερικές φορές χρωματίζουν αρνητικά την ευγενή άμιλλα και δυσφημούν τον αθλητισμό»¹²⁰⁸.

Το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου η επτάχρονη περίοδος προπαρασκευής των Αγώνων του 2004 ολοκληρωνόταν και όπως σχολιαζόταν σε αναλυτικό δημοσίευμα στο *Βήμα*, «υπό το φως των προβολών της παγκόσμιας προσοχής, η ελληνική πρωτεύουσα πέρασε ήδη επιτυχώς το σκληρό τεστ της προετοιμασίας»¹²⁰⁹. Με εκτενή αφιερώματα, αναλύσεις και σχόλια τα διεθνή μέσα αναγνώριζαν σε διθυραμβικούς τόνους το έργο που

¹²⁰⁶Γ. Ταμπακόπουλος, «Αισιοδοξία Καραμανλή για τους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.8.2004, σ. 3.

¹²⁰⁷Ο Κ. Στεφανόπουλος μεταξύ άλλων σημείωνε χαρακτηριστικά ότι αισθάνθηκε άσχημα, «διακρίνοντας εκτός και πέραν των ορθών και δικαιολογημένων υποδείξεων της Επιτροπής σας και άλλων ειλικρινών φίλων της Ολυμπιακής Ιδέας, μερικές κακεντρεχείς ή ειρωνικές παρατηρήσεις, οι οποίες προέβλεπαν την αποτυχία της οργάνωσης και εκχαιρόντο προκαταβολικά γι' αυτήν». Π. Τσουτσιας, «Αιχμές του Προέδρου για τους προφήτες που έβλεπαν την αποτυχία», Εφ. *Έθνος*, 10.8.2004, σ. 10 - 11. Αναφέρεται ότι τις ημέρες αυτές, η Προεδρία της Δημοκρατίας δέχθηκε κριτική από τον Τύπο εξαιτίας του αποκλεισμού εκπροσώπων τους από τη δεξίωση -επ' ευκαιρία της έναρξης των Αγώνων- την Παρασκευή 13 Αυγούστου στο Προεδρικό Μέγαρο. Στην εκδήλωση ήταν καλεσμένοι αρχηγοί κρατών, η ελληνική πολιτική ηγεσία, εκπρόσωποι της ΔΟΕ, μεταξύ των οποίων και ο τέως βασιλιάς Κωνσταντίνος, αθλητές και στελέχη της «Αθήνα 2004». Η απόφαση προκάλεσε την αντίδραση του ΠΑΣΟΚ, του ΚΚΕ και του Συνασπισμού. Γ. Ε. Διακογιάννης, «Απέκλεισαν την ενημέρωση», Εφ. *Τα Νέα*, 12.8.2004, σ. 14.

¹²⁰⁸«Βολές του Προέδρου κατά των επικριτών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.8.2004, σ. 3. Η επίτροπος Πολιτισμού της Ευρωπαϊκής Επιτροπής V. Reding ερωτώμενη σε συνέντευξή της στην *Καθημερινή* για το εάν μπορεί μια μικρή χώρα να οργανώσει τους Αγώνες θίγει ευθέως το ζήτημα των επιπτώσεων του γιγαντισμού τους: «Οι Αγώνες γίνονται ολοένα και πιο μεγάλοι και πολύπλοκοι, απαιτούνται ολοένα και περισσότερα έργα...Είναι πραγματικά τρομερά δύσκολο για μια μικρή χώρα, ιδίως μια περιφερειακή χώρα, όπως η Ελλάδα να το κατορθώσει... Μόνο το δανεισμό που απαιτήθηκε αν σκεφθεί κανείς. Η Ελλάδα θα σηκώνει για γενιές ολόκληρες το οικονομικό βάρος». Β. Ρέντινγκ, Συνέντευξη στον Κ. Καλλέργη, «Να απαλλαγούμε από τον γιγαντισμό», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 5.

¹²⁰⁹Π. Παπαδόπουλος, «Το στοίχημα της Αθήνας», Εφ. *Το Βήμα*, 8.8.2004, σ. 1, 4, 6.

είχε επιτευχθεί για τους Αγώνες της Αθήνας¹²¹⁰. Ενδεικτικό είναι το δημοσίευμα στην *Corriere della Sera* του A. Ferrari, ο οποίος, διευρύνοντας το πλαίσιο ανάλυσης, έκανε λόγο για μια «νέα Ελλάδα» τριάντα χρόνια μετά την πτώση της δικτατορίας¹²¹¹. Ενθουσιασμένος ο J. White, αρθρογράφος της *Daily Telegraph*, έδινε τη δική του εξήγηση για την αίσια έκβαση της προετοιμασίας, μεταδίδοντας από την Αθήνα τις πρώτες εντυπώσεις:

«Ο ελληνικός τρόπος, του να τα αφήνουν όλα την τελευταία στιγμή, απέδωσε...και όλα φαίνεται να λειτουργούν εντυπωσιακά. Ένας από τους αρχαιότερους πολιτισμούς αποδείχθηκε και ένας από τους πιο σύγχρονους. Τελικά αυτός είναι ο χαρακτηρισμός που έχει σημασία για τους Έλληνες»¹²¹².

Εν τω μεταξύ μέσα σε κλίμα άκρατης ευφορίας και υπερηφάνειας ξεκίνησαν με λαμπρό τρόπο στις 7 Αυγούστου 2004 οι εορταστικές εκδηλώσεις για τη ζεύξη του Ρίου

¹²¹⁰ Από το πλήθος των αναφορών των διεθνών μέσων ενημέρωσης (εφημερίδων, τηλεοπτικών δικτύων, ειδησεογραφικών πρακτορείων) που αναδημοσιεύονταν στον ελληνικό Τύπο μερικά εικοσιτετράωρα πριν από την έναρξή τους παραθέτουμε απόσπασμα από άρθρο στην *USA Today* του καθηγητή κλασικών σπουδών R. Waterfield στο οποίο ασκείται κριτική στα στερεότυπα με τα οποία οι ξένοι δημοσιογράφοι, τους προηγούμενους μήνες, αντιμετώπισαν την προετοιμασία. Ο Waterfield επιχειρεί να ερμηνεύσει την προηγηθείσα επικριτική στάση των διεθνών μέσων ενημέρωσης έναντι της διοργάνωσης της Αθήνας από ιστορική σκοπιά, σημειώνοντας: «Αντιλήψεις που έχουν τις ρίζες τους σε στερεότυπα των περιηγητών του 18^{ου} αιώνα, που περιέγραφαν μια χώρα βουτηγμένη στη διαφθορά των Τούρκων διοικητών, παραλυμένη από την πολιτική ανωμαλία των ξένων επεμβάσεων, δεν έχουν πλέον καμία σχέση με τη σύγχρονη Ελλάδα». Π. Τσούτσιας, «Ετοιμάσατε τους Αγώνες, όπως χορεύετε το συρτάκι», Εφ. *Έθνος*, 9.8.2004, σ. 13. Άλλο ένα δημοσίευμα στην ίδια εφημερίδα ανέλυε τη φιλοξενία των Αγώνων του 2004 στο πλαίσιο της νεότερης και σύγχρονης ελληνικής ιστορίας. Παραθέτουμε το επόμενο απόσπασμα: «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες είναι ιδιαίτερα κρίσιμοι για την Ελλάδα. Η χώρα αναζητά άλλωστε την αποδοχή της Δύσης από την εποχή της απελευθέρωσής της από τον τουρκικό ζυγό στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Όταν η Ελλάδα έγινε πλήρες μέλος της Ε.Ε., το 1981, οι Έλληνες θεώρησαν ότι μέρος των προαιώνιων επιδιώξεών τους είχε εκπληρωθεί... Εάν η Αθήνα διοργανώσει επιτυχημένους Ολυμπιακούς, ίσως τα δυτικά ΜΜΕ πάψουν να αναπαράγουν τις τετριμμένες κοινοτοπίες...επιλέγοντας αντίθετα να κρίνουν την Ελλάδα από το πρόσφατο παρελθόν της. Η χώρα θα μπορέσει τότε να αποκτήσει τη θέση που της αξίζει στον ανεπτυγμένο κόσμο». «Η μεγάλη ευκαιρία της Ελλάδος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 7.8.2004, σ. 18.

¹²¹¹ «Μια νέα Ελλάδα έχει γεννηθεί», Εφ. *Τα Νέα*, 12 Αυγούστου 2004, σ.10). Η δημοσιογράφος της *USA Today* C. Brenan παραμονές των Αγώνων έγραφε: «Είμαι στην Αθήνα εδώ και εννέα μέρες και εξεπλάγην ευχάριστα από όλα σχεδόν όσα έχω δει». «9 ημέρες γεμάτες 'ανατροπές'» Εφ. *Έθνος*, 13.8.2004, σ. 17. Η *Liberation* σημείωνε: «τα κακόβουλα υπονοούμενα για την (αν)ικανότητα των Ελλήνων να φέρουν σε πέρας ένα παγκόσμιο γεγονός διαψεύστηκαν κατηγορηματικά», ενώ η βελγική *La Libre* παρατηρούσε: «Η αλλοτινή κόλαση μοιάζει να έχει ρυθμιστεί σαν ελβετικό ρολόι». «Οι Έλληνες τα κατάφεραν», Εφ. *Έθνος*, 13.8.2004, σ. 27. Ο ανταποκριτής τέλος του *Reuters* επισήμαινε ότι, «Η Ελλάδα μπορεί να βυθίστηκε στο χρέος για τα επόμενα χρόνια, η πόλη όμως ποτέ δεν ήταν ομορφότερη». «Ο 'θρίαμβος του ελληνικού φιλότιμου'», Εφ. *Το Βήμα*, 10.8.2004, σ. 5.

¹²¹² «The Daily Telegraph. Όλα θα είναι μαγικά στους Αγώνες», Εφ. *Έθνος*, 13.8.2004, σ. 27. Ο A. Toyne αναφέρει ότι «η ολόενα και μεγαλύτερη επιτυχία των Νεοελλήνων να βρουν μια θέση για τον εαυτό τους στον δυτικό κόσμο, έχει δώσει σε αυτούς την αυτοπεποίθηση να διεκδικήσουν την πνευματική τους ανεξαρτησία και από την αρχαιοελληνική και από τη βυζαντινή τους κληρονομιά». Toyne, *Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους*, ό.π., σ. 355.

με το Αντίρριο. Τα επίσημα εγκαίνια της γέφυρας «Χαρίλαος Τρικούπης» που ένωνε την Πελοπόννησο με τη Στερεά Ελλάδα έγιναν στις 12 Αυγούστου. Το έργο κατασκευής της μεγαλύτερης καλωδιωτής γέφυρας πολλαπλών χρήσεων στον κόσμο¹²¹³ άρχισε το 1997, όπως και η ολυμπιακή προετοιμασία όταν υπουργός ΠΕΧΩΔΕ ήταν ο Κ. Λαλιώτης, και υπήρξε το σύμβολο όλων των έργων υποδομής που υλοποιήθηκαν την περίοδο διακυβέρνησης της χώρας από τον Σημίτη¹²¹⁴. Στο πλαίσιο των εκδηλώσεων για τη λειτουργία της γέφυρας διήλθε στις 8 Αυγούστου η ολυμπιακή φλόγα από το κατάστρωμά της. Σύμφωνα με τις δημοσιογραφικές αναφορές, το γεγονός είχε διπλό συμβολικό χαρακτήρα¹²¹⁵.

Στην Αθήνα παραμονές της τελετής έναρξης των Αγώνων πραγματοποιήθηκε η τελική τους πρόβα στο Ολυμπιακό Στάδιο παρουσία 70.000 θεατών. Στον πρωτοσέλιδο τίτλο τους *Τα Νέα*, αποτύπωναν το κυρίαρχο αίσθημα: «Πυρετός για την πρεμιέρα»¹²¹⁶. Την 13^η Αυγούστου η ίδια εφημερίδα κυκλοφορούσε με τον πρωτοσέλιδο τίτλο, «Σοκ με Κεντέρη και Θάνου»¹²¹⁷. Οι δύο Ολυμπιονίκες -με παρασκηνιακό τρόπο- απέφυγαν να υποβληθούν σε έλεγχο ντόπινγκ της υγειονομικής επιτροπής της Παγκόσμιας Υπηρεσίας Αντιντόπινγκ (WADA). Κατόπιν αυτών η ΔΟΕ αποφάσισε να τους καλέσει σε απολογία

¹²¹³Η κατασκευή της γέφυρας υπήρξε επίτευγμα λαμβάνοντας υπόψιν τα περιβαλλοντικά χαρακτηριστικά της περιοχής, το μεγάλο βάθος θεμελίωσης της, την υψηλή σεισμικότητα καθώς και μια σειρά άλλους παράγοντες οι οποίοι επέβαλαν εξειδικευμένες μεθόδους κατασκευής της που είχαν ως αποτέλεσμα τις εντυπωσιακές αντοχές της. Σημειώνεται ότι το μήκος καταστρώματός της, είναι 2.252 μέτρα -2.883 με την προσθήκη των γεφυρών πρόσβασης- και το ύψος της 227 μέτρα. Το μέγιστο βάθος θεμελίωσής της φθάνει τα 65 μέτρα κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Καθένας από τους τέσσερις πύλωνες της ζυγίζει περί τους 170.000 τόνους. Αξίζει να σημειωθεί ότι το έργο, κόστους 630 εκ. ευρώ, παραδόθηκε τέσσερις μήνες πριν από την ημερομηνία που όριζε το αρχικό χρονοδιάγραμμα. Γ. Πίκουλας, «Η γέφυρα - μύθος είναι εδώ», Εφ. *Έθνος*, 8.8.2004, σ. 35.

¹²¹⁴Π. Γαλιατσάτος, «Μεταρρυθμιστές», Εφ. *Τα Νέα*, 9.8.2004, σ. 72. Σε πολιτικό επίπεδο τα εγκαίνια της γέφυρας συνοδεύθηκαν από αντιπαράθεση μεταξύ της Νέας Δημοκρατίας και του ΠΑΣΟΚ. Στελέχη του τελευταίου υπενθύμιζαν με δηλώσεις τους ότι ο Καραμανλής στο παρελθόν είχε χαρακτηρίσει το συγκεκριμένο έργο «μακέτα». Σημείωναν επιπλέον ότι η κυβέρνηση επιχειρούσε να οικειοποιηθεί τα έργα, τα οποία σε μεγάλο βαθμό είχαν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί από τις κυβερνήσεις Σημίτη. Απαντώντας στις αιτιάσεις ο υπουργός Επικρατείας Θ. Ρουσόπουλος σημείωνε: «Η σημερινή κυβέρνηση έχει διαφορετική νοοτροπία από την προηγούμενη. Δεν οικειοποιείται έργα, τα οποία σχεδιάστηκαν και υλοποιήθηκαν διαχρονικά από διάφορες κυβερνήσεις». Κ. Π. Παπαδιόχος, «Τα έργα ανήκουν στους Έλληνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 10.8.2004, σ. 4.

¹²¹⁵Γραφόταν χαρακτηριστικά: «υπερτονίζονται το πανανθρώπινο ενωτικό μήνυμα που εμπεριέχει η λαμπαδηδρομία και η πραγμάτωση ενός ονείρου δεκαετιών, όπως η ένωση της Στερεάς Ελλάδας με την Πελοπόννησο με μια γέφυρα που συνδέει τη χώρα μας με τον 21^ο αιώνα». Σ. Βογιατζάκης, «Η Φλόγα 'φώτισε' τη γέφυρα και την Ελλάδα στον 21^ο αιώνα», Εφ. *Έθνος*, 9.8.2004, σ. 14 - 15.

¹²¹⁶«Πυρετός για την πρεμιέρα», Εφ. *Τα Νέα*, 11.8.2004, σ. 1.

¹²¹⁷«Σοκ με Κεντέρη και Θάνου», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2004, σ. 1. Το επεισόδιο με τους Κεντέρη και Θάνου χαρακτηρίστηκε το «μοναδικό μελανό σημείο» της ημέρας έναρξης των Αγώνων. Γ. Λ. Πολίτης, «Παίρνει φωτιά η πιο μεγάλη γιορτή», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2004, σ. 3.

ενώπιον της πειθαρχικής επιτροπής, διότι «χωρίς επαρκή δικαιολογία» δεν εμφανίστηκαν προκειμένου να υποβληθούν σε έλεγχο. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης οι αθλητές αποκλείονταν από τους Αγώνες. Τη σχετική αρμοδιότητα είχε η Εκτελεστική Επιτροπή της ΔΟΕ¹²¹⁸. Υπογραμμίζεται ότι ο Κώστας Κεντέρης, -χρυσός ολυμπιονίκης το 2000, παγκόσμιος πρωταθλητής το 2001 και πρωταθλητής Ευρώπης το 2002-, είχε επιλεγεί να είναι ο τελευταίος λαμπαδηδρόμος, που θα άναβε την ολυμπιακή φλόγα στο βωμό του Ολυμπιακού Σταδίου της Αθήνας το βράδυ της 13^{ης} Αυγούστου 2004¹²¹⁹.

Με τη λήξη του χρόνου της επταετούς ολυμπιακής προετοιμασίας και την επιτυχή ολοκλήρωση του απαιτητικού της έργου, οργανωτές και κοινή γνώμη ένιωσαν λύτρωση. Στο τελικό κρίσιμο στάδιο η παράδοση των ολυμπιακών έργων την τελευταία στιγμή και ο ενθουσιασμός που προσέφερε η λαμπαδηδρομία, συνέτειναν ώστε οι διαθέσεις της κοινής γνώμης έναντι των Αγώνων να μεταβληθούν σημαντικά. Χωρίς αμφιβολία η κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου, από την εθνική ομάδα σε σύντομο χρόνο από την έναρξή τους, θέρμανε το σχετικό ενδιαφέρον. Η επιτυχία της ελληνικής ομάδας ποδοσφαίρου είχε χαρακτηριστικά ανατροπής, αφού πριν από το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα οι προσδοκίες για την πορεία της ήταν χαμηλές. Αυτή η «ανατροπή των προγνωστικών» έδειχνε να παραπέμπει στην πορεία των Αγώνων της

¹²¹⁸Βλ. σχετικά, Δ. Δοντάς, Γ. Λαμπίρης, «Πάγωσαν όλοι!», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2004, σ. 27, «Θρίλερ με Κεντέρη-Θάνου», Εφ. *Το Βήμα*, 13.8.2004, σ. 1. Σε δημοσιεύματα του Τύπου γίνονταν λόγος για άσκηση πίεσης των υπευθύνων της αμερικανικής αποστολής προς τη ΔΟΕ, ζητώντας να υποβληθούν σε έλεγχο doping οι δύο αθλητές. Έχει σημασία να αναφερθεί ότι στη συνέντευξη Τύπου που έδωσε ο πρόεδρος του Παγκόσμιου Οργανισμού Αντί-ντόπινγκ (WADA), R. Pound, μια ημέρα πριν την έναρξη των Αγώνων, δέχονταν αφόρητη πίεση από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης για το πού βρίσκεται ο Κεντέρης και πόσους αντιντόπινγκ ελέγχους είχε περάσει. Δ. Δοντάς, Γ. Λαμπίρης, Γ. Νασμής, «Ξαφνικά στο νοσοκομείο», Εφ. *Τα Νέα*, 13.8.2004, σ. 28 - 29. Ο Pound σε συνέντευξή του στον Τύπο, υπονοώντας τις περιπτώσεις των Κεντέρη - Θάνου σημείωνε: «Ενοχος ντόπινγκ δεν είναι μόνο όποιος πιάστηκε με παράνομες ουσίες, αλλά και αυτός που λέει ψέματα για το πού ακριβώς βρίσκεται». Ν. Πάουντ, Συνέντευξη στη Μ. Νταλιάνη, «Ενοχος ντόπινγκ είναι και αυτός που κρύβεται», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 17. Η απάντηση του Γιάννη Παπαδογιαννάκη αρχηγού της ελληνικής ολυμπιακής αποστολής σε συνέντευξή του στα *Νέα* στις 26 Ιουλίου, σε ερώτηση αναφορικά με τους Έλληνες αθλητές, το ντόπινγκ και κάποιες κακόβουλες φήμες έχει ενδιαφέρον αφού σημειώνει τα εξής: «Σκόπιμες φήμες ενταγμένες στην εκστρατεία κατά της Αθήνας, ως διοργανώτριας χώρας. Μετά την τρομο - υστερία, ελπίζω να μην είναι το επόμενο χτύπημα του διεθνούς αθλητικού κατεστημένου». Βλ. στο Γ. Παπαδογιαννάκης, Συνέντευξη στον Σ. Βραδέλη, «Στόχος μας να ξεπεράσουμε τα 13 μετάλλια του Σίδνεϊ», Εφ. *Τα Νέα*, 26.7.2004, σ. 47.

¹²¹⁹Αγγελούπουλου-Δασκαλάκη, Γιάννα, *ό.π.*, σ. 349 - 351. Επιπλέον ο Κεντέρης διεκδικούσε την τιμητική θέση του μέλους στην επιτροπή αθλητών της ΔΟΕ με την ΕΟΕ να προωθεί την υποψηφιότητα του, ενόψει της ψηφοφορίας που θα διεξαγόταν στο ολυμπιακό χωριό από τις 15-26 Αυγούστου 2004. Σ. Σπανέα, «Εκλογικός αγώνας για Κεντέρη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.7.2004, σ. 18. Αξίζει να αναφερθεί ότι λίγες ημέρες πριν την έναρξη των Αγώνων, αναφερόμενος στην αγωνιστική του κατάσταση, ο Κεντέρης δήλωνε στο *Reuters*: «Νιώθω υπέροχα, νιώθω πολύ δυνατός. Έχω προετοιμαστεί γι' αυτούς τους αγώνες και ελπίζω ότι όλα θα μου πάνε καλά». «Ελλάδα, φως, Κεντέρης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 4.8.2004, σ. 18.

Αθήνας, οι οποίοι κατά την περίοδο της προπαρασκευής τους αμφισβητήθηκαν, επικρίθηκαν και υποτιμήθηκαν από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, για να αποσπάσουν όμως λίγο πριν την έναρξή τους θετικά σχόλια. Το μήνυμα που εξέπεμψε η ποδοσφαιρική αυτή επιτυχία, της εφικτότητας των πραγμάτων, έλαβε διάφορες ερμηνείες στο διάστημα της «αναμονής» μέχρι και τους Αγώνες. Αυτό όμως στο οποίο κατά κύριο λόγο συνέβαλε ήταν μια αξιοσημείωτη έκρηξη του εθνικού αισθήματος με τους επικείμενους Αγώνες να εκλαμβάνονται, από πολλούς, ως η επόμενη φάση του αθλητικού επιτεύγματος της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου.

Όταν στις αρχές Αυγούστου η πόλη των Αγώνων του 2004 άρχισε να λειτουργεί υπό ολυμπιακές συνθήκες, τα ξένα μέσα ενημέρωσης αναδιπλώθηκαν μπροστά στο άρτιο αποτέλεσμα. Οι θετικές αναφορές για την ικανότητα της χώρας να διοργανώσει ένα τόσο πολύπλοκο εγχείρημα, υπερίσχυσαν των αρνητικών σχολίων, τροφοδοτώντας περαιτέρω την εθνική αυτοπεποίθηση. Το κλίμα εθνικής ομοθυμίας σε σχέση με τους Ολυμπιακούς Αγώνες, θύμιζε το αντίστοιχο της περιόδου διεκδίκησής τους, με τη μόνη διαφορά ότι το 2004 προκλήθηκε από ένα γεγονός ασύνδετο με αυτούς. Παραμονές της έναρξής τους η υπόθεση των Αγώνων έδειχνε να έχει βρει τις ισορροπίες της. Εν μέσω αφόρητων εξωτερικών πιέσεων για την ασφάλειά τους, εσωτερικού προβληματισμού για το ύψος της δαπάνης τους και διεθνούς θαυμασμού για την πρόοδο που είχε επιδείξει συνολικά η χώρα τα προηγούμενα χρόνια με την ένταξή της ONE και την ολυμπιακή προετοιμασία, οι Έλληνες διοργανωτές εμφανίζονταν αντάξιοι της εμπιστοσύνης που τους είχε δείξει η ΔΟΕ το 1997.

Πίσω από αυτό το γενικό πλαίσιο αναφοράς με κύριο αποδέκτη τη διεθνή κοινότητα, υπήρχε και η εγχώρια πολιτική αντίληψη που ήθελε τους Αγώνες της Αθήνας «έργο» των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ. Η ΝΔ αναλαμβάνοντας την εξουσία, μήνες πριν την έναρξή τους, ήταν ουσιαστικά επιφορτισμένη να διεκπεραιώσει τον φόρτο εργασίας της προκατόχου κυβέρνησεως, πράγμα το οποίο έπραξε χωρίς να αποφευχθεί η μεταξύ τους διαμάχη. Υπουργοί της νέας κυβέρνησης υπερέβαλαν στις δημόσιες δηλώσεις τους αναφορικά με τον όγκο των εκκρεμών ζητημάτων, εμφανίζοντας τις παρεμβάσεις τους ως διασωστικές του εγχειρήματος.

Τους πέντε αυτούς μήνες, από τον Μάρτιο του 2004, φάνηκε ότι η νέα κυβέρνηση είχε σκοπό να τηρήσει ορισμένες αποστάσεις από αρκετές παραμέτρους της

ολυμπιακής υπόθεσης, με όποιες συνέπειες είχε αυτή η επιλογή στην επόμενη φάση της αξιοποίησής τους. Η τελευταία κέντριζε το ενδιαφέρον της κοινής γνώμης όσο πλησίαζε ο Αύγουστος του 2004, προκαλώντας ανησυχίες λόγω της πλημμυλλούς σπουδής, που είχε επιδείξει στο ζήτημα η προηγούμενη κυβέρνηση. Σε κάθε περίπτωση, το γεγονός ότι η διαχείριση της ολυμπιακής κληρονομιάς θα συνέβαινε από άλλη κυβέρνηση από εκείνη που ουσιαστικά τους προετοίμασε, έδειχνε να είναι μια κρίσιμη παράμετρος για τη μετέπειτα εξέλιξη των πραγμάτων, και οι δηλώσεις Rogge για το κόστος του εγχειρήματος φαίνονταν να είναι απλώς προπέτασμα καπνού. Η έλξη του παγκόσμιου ενδιαφέροντος στην Ελλάδα το 2004, αναπάντεχα λόγω του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου και αναμενόμενα λόγω της τέλεσης των Αγώνων, βρήκε μια χώρα να επιχειρεί να παρουσιάσει στη διεθνή κοινή γνώμη τη σύγχρονη φυσιογνωμία της. Σύμφωνα με το σκεπτικό της ΔΟΕ, η ευθύνη της διοργάνωσης υπήρξε τόλμημα για το μέγεθος της χώρας. Δεν μπορεί να εξακριβωθεί, εάν και σε ποιο βαθμό αυτό είχε γίνει αντιληπτό στην ίδια τη φιλοξενούσα χώρα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο

ΟΙ ΑΓΩΝΕΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑ-ΟΛΥΜΠΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ

6.1. Οι 17 ημέρες των Αγώνων (13 - 29 Αυγούστου): Όνειρα και εφιάλτες

Για 17 ημέρες η ελληνική πρωτεύουσα και η χώρα συνολικά θα βρισκόταν στο επίκεντρο της παγκόσμιας προσοχής¹²²⁰. Η ολυμπιακή εμπειρία είχε δείξει ότι ανάλογα με το κλίμα της τελετής έναρξης των Αγώνων, μπορούσε να προσδιοριστεί και η διάθεση του κόσμου σε όλη τη διάρκεια της διοργάνωσης. Η Αθήνα δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα¹²²¹. Η εναρκτήρια τελετή των Αγώνων μαγνήτισε το παγκόσμιο τηλεοπτικό κοινό¹²²²,

¹²²⁰ Σε πανηγυρικό τόνο γραφόταν στην πρώτη σελίδα του *Βήματος* της 13^{ης} Αυγούστου, ημέρας έναρξης των Αγώνων: «Τέσσερα δισεκατομμύρια άνθρωποι σε όλον τον πλανήτη στρέφουν απόψε το βλέμμα τους στην Αθήνα, που θα είναι η πρωτεύουσα του κόσμου κατά τις επόμενες εβδομάδες». «Αθήνα, πρωτεύουσα του κόσμου», Εφ. *Το Βήμα*, 13.8.2004, σ. 1.

¹²²¹ Πέιν, *ό.π.*, σ. 296.

¹²²² Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, πάνω από 4 δισ. τηλεθεατές σε όλο τον πλανήτη, παρακολούθησαν έστω και για λίγο την τελετή έναρξης των Αγώνων της Αθήνας. Το ενδιαφέρον αυτό, που αφορούσε συνολικά την παρακολούθηση του κορυφαίου αθλητικού γεγονότος στο διάστημα των 17 ημερών, επιβεβαίωνε την παγκόσμια διάστασή του. Στο Σίδνεϊ ο αντίστοιχος αριθμός έφθασε στα 3,7 δισ. τηλεθεατές, δηλαδή σημειώθηκε αύξηση της τάξης του 15%. Τους Αγώνες της Αθήνας, μετέδωσαν συνολικά 204 τηλεοπτικά δίκτυα, τα 92 από τα οποία με ζωντανό πρόγραμμα. Το τηλεοπτικό δίκτυο NBC έδειξε 1.210 ώρες προγράμματος, τριπλάσιες από του Σίδνεϊ (441 ώρες), ενώ τα διαφημιστικά έσοδα ξεπέρασαν το 1 δισ. δολάρια, με 13-14.000 διαφημιστικά μηνύματα να πωλούνται περίπου προς 740.000 δολάρια το καθένα. Βλ. σχετικά, Πέιν, *ό.π.*, σ. 301 - 302, και τα ακόλουθα δημοσιεύματα: «Έναρξη με 4

δρέποντας δάφνες¹²²³. Σύμφωνα με τις αναφορές των ξένων ανταποκριτών η σκηνή του φλεγόμενου κομήτη, ο οποίος έπεφε στη γαλάζια λίμνη που βρισκόταν στον αγωνιστικό χώρο του ανακαινισμένου Ολυμπιακού Σταδίου ανάβοντας τους πέντε Ολυμπιακούς κύκλους, ήταν το πιο εντυπωσιακό στοιχείο της τελετής¹²²⁴. Τέσσερα χρόνια μετά τους Αγώνες του Σίδνεϊ το επαινετικό σχόλιο του απεσταλμένου της αυστραλιανής εφημερίδας *Sydney Morning Herald*, έχει ξεχωριστή σημασία, διατυπωμένο υπό το βάρος της σύγκρισης της τελετής του 2004 και του 2000:

«Δεν ήταν μία ελληνική τραγωδία, ήταν ένας απόλυτος θρίαμβος. Ήταν μια τελετή φτιαγμένη στον Παράδεισο... Δεν ήταν απλώς η επιστροφή των Ολυμπιακών Αγώνων στην κοιτίδα τους, αλλά η επιστροφή του ανθρωπίνου γένους στις ρίζες του»¹²²⁵.

Τη σύλληψη και σκηνοθεσία της τελετής έναρξης είχε αναλάβει ο εικαστικός καλλιτέχνης, χορογράφος και σκηνοθέτης Δημήτρης Παπαϊωάννου¹²²⁶, ο οποίος από τη θέση του καλλιτεχνικού διευθυντή με συντελεστές - συνεργάτες ενδεκαμελή

δισ. θεατές», Εφ. *Έθνος*, 13.8.2004, σ. 17, Μ. Αγρολάμπος, «Η τρελή κούρσα των δισ.», Εφ. *Έθνος*, 15.8.2004, σ. 26, Κ. Χαλβατζάκης, «Το ραδιοτηλεοπτικό ρεκόρ της Αθήνας», Εφ. *Το Βήμα*, 15.8.2004, σ. 40, Β. Λουμπρίνης, «'Χρυσό' της Αθήνας και στην τηλεθέαση», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 55. Σύμφωνα με τον Dick Ebersol, πρόεδρο του αθλητικού τμήματος του NBC, η μεγαλύτερη αξία των Αγώνων έγκειται στο ότι από όλα τα τηλεοπτικά προγράμματα μόνο αυτοί εγγυώνται ότι όλη η οικογένεια θα «καθίσει» να τους παρακολουθήσει στην τηλεόραση, βλ. R. V. Bellamy Jr, «Η εξέλιξη της σχέσης του αθλητισμού και της τηλεοπτικής αγοράς», στο Λ. Βένερ (επιμ.), *ό.π.*, σ. 151.

¹²²³Ειδησεογραφικά πρακτορεία και μέσα μαζικής ενημέρωσης στις εκτενείς τους περιγραφές σχολίαζαν με θαυμασμό την τελετή της Αθήνας. Το *Associated Press* την περιέγραφε ως «επικό καλωσόρισμα», το *Reuters* έκανε λόγο για «θεατρικό μείγμα της αρχαίας και της σύγχρονης Ελλάδας» και το CNN τη χαρακτήριζε ως «μία από τις μεγαλύτερες θεατρικές παραστάσεις που έχουν γίνει ποτέ». Οι *New York Times* σημείωναν: «ήταν ένας καθαρτήριο θρίαμβος για ένα έθνος που είχε αντιμετωπίσει αμφιβολίες για το αν θα μπορούσε να φέρει σε πέρας ένα τόσο μεγαλειώδες γεγονός» και η γαλλική *Liberation* έγραφε: «Οι Έλληνες κράτησαν τον λόγο τους. Όλα τα υπόλοιπα, έχουν πια ξεχαστεί». Η ιταλική *Corriere della Serra* τόνιζε: «η Αθήνα στο επίκεντρο της Γης» και η μεγαλύτερη αθλητική εφημερίδα της χώρας, η *Gazzetta dello Sport*, σημείωνε: «Όλη η ανατριχίλα στην Αθήνα. Μεγαλειώδες. Συναρπαστικό». Επίσης στην ιστοσελίδα του το BBC ανέφερε: «Οι 28^{οι} Ολυμπιακοί Αγώνες άνοιξαν με λαμπρό τρόπο στην Αθήνα». Τέλος η *Daily Telegraph* στο σχετικό της άρθρο είχε τίτλο, «Οι Έλληνες βγάζουν τη γλώσσα στους επικριτές τους». Για τα παραπάνω, βλ. συνολικά τα δημοσιεύματα, «Διθύραμβοι από τους ξένους για την τελετή», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2004, σ. 7, «Υμνοι από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης», Εφ. *Το Βήμα*, 15.8.2004, σ. 8, Κ. Ξενάκη, «Η Ελλάδα 'πάει για το χρυσό'», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 12.

¹²²⁴Βλ. αναλυτικά για τις εντυπώσεις των εκπροσώπων των ξένων μέσων μαζικής ενημέρωσης στο «Βαθιά υπόκλιση», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 13.

¹²²⁵«Η σύγκριση με το Σίδνεϊ», Εφ. *Το Βήμα*, 15.8.2004, σ. 8.

¹²²⁶Για την απόφαση ανάθεσης της καλλιτεχνικής διεύθυνσης των τελετών έναρξης και λήξης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στον Δ. Παπαϊωάννου, βλ. «Τελετάρχης... αέρος - εδάφους», Εφ. *The Games*, Ιούν. 2002, σ. 15. Επίσης αναλυτικά τη συνέντευξη του Δημήτρη Παπαϊωάννου, στην οποία αναφέρεται στους συνδημιουργούς της τελετής, στο Δ. Παπαϊωάννου, Συνέντευξη στον Β. Αγγελικόπουλο, «Τελετή: τα του Καίσαρος τω Καίσαρι...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 22.

δημιουργική ομάδα εξέφρασαν νοήματα και συμβολισμούς με παγκόσμια ισχύ. Μέσω της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας και τέχνης έκαναν πιο εύληπτα για τους θεατές και τηλεθεατές τα μηνύματα που ήθελαν να μεταδώσουν, και όπως αναφέρει σχετικό δημοσίευμα, «κυρίως μέσω της αρχαίας ελληνικής αρχαιότητας είναι γνωστή στον κόσμο η Ελλάδα»¹²²⁷.

Το εγχείρημα μόνο εύκολο δεν ήταν αν συνεκτιμηθούν οι ασφυκτικοί όροι ενός τέτοιου τηλεοπτικού θεάματος και οι κανόνες του ολυμπιακού πρωτοκόλλου¹²²⁸. Σε σημαντικό βαθμό η τελετή της Αθήνας έδειξε να διαφοροποιείται από το πλαίσιο, μέσα στο οποίο κινούνταν οι τελετές έναρξης προηγούμενων Ολυμπιάδων, με στοιχεία είτε «φοκλορικού θεάματος», είτε «χολιγουντιανού υπερθεάματος». Επικαλούμενο «την αύρα της τέχνης», το θέαμα που παρουσιάστηκε είχε ως βασικά του στοιχεία το φως, το νερό, τη γη, τον αέρα, το έναστρο διάστημα με επίκεντρό του τον άνθρωπο και γονιμοποιό τους δύναμη τον έρωτα. Παράλληλα πρέπει να επισημανθεί, ότι η τελετή

¹²²⁷ Μ. Τιβέριος, «Το πιο αισιόδοξο μήνυμα στον κόσμο», Εφ. *Το Βήμα*, 15.8.2004, σ. 10. Ο κριτικός θεάτρου και λογοτέχνης Κώστας Γεωργουσόπουλος, χαρακτήρισε τον Παπαϊωάννου «αναγεννησιακό καλλιτέχνη» και έγραψε σχετικά για το θέαμα που εμπνεύστηκε: «συνέλαβε τη σύνολη συνείδηση της ελληνικής διαχρονίας, τιμώντας τη βαθιά δομή της ελληνικής σκέψης», εκφράζοντας του την ευγνωμοσύνη του, «που μίλησε στα πέρατα της Γης πως η Ελλάδα δεν ήταν μόνο. Είναι». Κ. Γεωργουσόπουλος, «Άξιον εστί το τίμημα», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 7.

¹²²⁸ Το τυπικό κομμάτι της τελετής περιελάμβανε την παρέλαση των αθλητών των 202 εθνικών ομάδων, τους λόγους του προέδρου της ΔΟΕ και της προέδρου της «Αθήνα 2004», τον όρκο των αθλητών και των κριτών, την έπαρση της ελληνικής σημαίας, την κήρυξη της έναρξης των Αγώνων από τον πρόεδρο της Δημοκρατίας, την είσοδο και την έπαρση της ολυμπιακής σημαίας καθώς επίσης και την ανάκρουση του ολυμπιακού και του εθνικού ύμνου της Ελλάδας. Έκλεισε δε με την τελευταία φάση της λαμπαδηδρομίας, εντός του χώρου του Ολυμπιακού Σταδίου της Αθήνας που κατέληξε στο άναμα του βωμού από το Νίκο Κακλαμανάκη χρυσό ολυμπιονίκη της Ατλάντα στην ιστιοπλοΐα. Ήταν επίσης η πρώτη φορά στην ιστορία των Αγώνων που ο βωμός κατευθυνόταν προς τη φλόγα και όχι το αντίστροφο, καθώς και η πρώτη φορά που σε τελετή έναρξης παίχτηκε μουσική ηλεκτρονικά και οι εθνικές αποστολές στο στίβο σχημάτισαν σπείρα και δεν τοποθετούνταν σε παράταξη. Βλ. τα άρθρα: «Αυτό το θαύμα συνέβη στην Αθήνα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2004, σ. 3 - 4, «Ο Κακλαμανάκης άναψε τη φλόγα της γιορτής», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2004, σ. 5, Δ. Παπαϊωάννου, Συνέντευξη στον Β. Αγγελικόπουλο, «Δεν είμαι εγώ σημαντικός, αλλά αυτό που ανέλαβα να κάνω», στο περ. «Κ», Εφ. *Η Καθημερινή*, τ.χ. 64, 22.8.2004, σ. 16, Γ. Σταμούλης, «Τελετή Λήξης Ολυμπιακών Αγώνων», στο περ. *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Γενικό Επιτελείο Στρατού, χ.η., σ. 11. Σημειώνεται ότι την τελετή παρακολούθησαν 72.000 θεατές και πάνω από 50 αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων. Μεταξύ άλλων παρόντες -εκτός της ελληνικής πολιτικής ηγεσίας- ήταν οι πρόεδροι της Ιταλίας Carlo Ciampi, της Κύπρου Τάσσος Παπαδόπουλος, της Γερμανίας Horst Kohler, της Πολωνίας Aleksander Kwasniewski, της Σερβίας - Μαυροβουνίου Svetozar Marovic, της Βοσνίας - Ερζεγοβίνης Adnan Terzic, της Λιθουανίας Mykolas Brazauskas, της Ρουμανίας Ion Iliescu της Τσεχίας Vaclav Klaus καθώς και οι πρωθυπουργοί της Βρετανίας Tony Blair, της Τουρκίας Recep Tayyip Erdogan, της Νορβηγίας Kiel Magne, της Αλβανίας Fatos Nano, της Βουλγαρίας Simeon Saksoburggofski και της Ουκρανίας Victor Yanukovych. Παρέστησαν επίσης η βασίλισσα της Ισπανίας Σοφία, ο βασιλιάς του Βελγίου Αλβέρτος Β΄ και άλλα μέλη βασιλικών οικογενειών. «Ηγέτες από όλον τον κόσμο στο Στάδιο», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2004, σ. 6, Π. Παπαβασιλείου, «Κύματα' επισήμων», Εφ. *Εθνος*, 14.8.2004, σ. 27, Λ. Ρόδης, «Ήταν όλοι εκεί», Εφ. *City press*, 16.8.2004, σ. 12.

προσέλαβε διαστάσεις πολυσήμαντου γεγονότος, λειτουργώντας και «ως σύμβολο της προόδου που είχε πραγματοποιήσει η Ελλάδα στη σύγχρονη εποχή»¹²²⁹, ενώ πολλοί συμβολισμοί αντλήθηκαν από την ιστορία, την τέχνη, τη μυθολογία και την ιδεολογία, «που στήριξε τη νεοελληνική Ιστορία εξαγνίζοντας στην αισθητική της Ολυμπιακής γιορτής τα στοιχεία της υπερβολής που έθρεψαν τον εγωκεντρισμό του έθνους»¹²³⁰.

Η τελετή υπήρξε ελληνοκεντρική. Όμως ο Παπαϊωάννου αντιστεκόμενος στις σχετικές κριτικές αναφορές¹²³¹ περί υπερτόνισης του ελληνικού στοιχείου, σημειώνει: «Αυτό είναι η τελετή έναρξης σε κάθε Ολυμπιάδα: τονίζεται η φυσιογνωμία της διοργανώτριας χώρας»¹²³². Επισκοπώντας τα κύρια σημεία της, ο δημοσιογράφος Νίκος Ξυδάκης γράφει στο δημοσίευσμά του στην *Καθημερινή*: «δεν ήταν θέαμα αρένας, ήταν μια επιτυχής διατύπωση για την ελληνική ρίζα του παγκόσμιου πολιτισμού». Αναφορικά με την παραστατική αφήγηση των ιστορικών φάσεων του ελληνισμού σύμφωνα με το «παπαρηγοπούλειο σχήμα», διακρίνει στο αποτέλεσμα την αμηχανία των δημιουργών στην εικονογράφηση των μέσων χρόνων, και όπως παρατηρεί η συνάντηση ελληνισμού και χριστιανισμού από την ύστερη αρχαιότητα έως τον μεσαίωνα, δεν ερέθισε γόνιμα το θέαμα. Ένα από τα σημεία που αναδεικνύει το άρθρο είναι αυτό της κοινωνικής γεωγραφίας των θεατών, που παρακολούθησαν την τελετή από τις κερκίδες του Ολυμπιακού Σταδίου. Ο Ξυδάκης σημειώνει ότι ανάμεσά τους βρέθηκαν ως επί το πλείστον Έλληνες μεσαίων και υψηλών εισοδημάτων, συμπληρώνοντας ότι «δεν ήταν οι

¹²²⁹ Β. Αγγελικόπουλος, «Ένα οικουμενικό θέαμα με την αύρα της τέχνης», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.8.2004, σ. 3. Στον αντίκτυπο της τελετής έναρξης εντάσσονται και οι πυκνές αναφορές στον Τύπο, περί ενίσχυσης των αισθημάτων εθνικής αυτοπεποίθησης και υπερηφάνειας, που εκδηλώνονται τις ημέρες αυτές. Πηγή τους η επιτυχία των Αγώνων που φαινόταν να επαναποθετεί διεθνώς τη χώρα, συμβάλλοντας ταυτόχρονα στη συλλογική της αυτοαναγνώριση. Βλ. χαρακτηριστικά τα άρθρα, Π. Τσίμας, «Μετά 108 έτη...», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 3, Π. Τσούτσιας, «Οι Έλληνες έκαναν θαύματα», Εφ. *Έθνος*, 14.8.2004, σ. 13.

¹²³⁰ Συμβολικές εικόνες εντοπίζει κανείς από την αρχή της τελετής, όταν μέσω video ένας τυμπανιστής στο Στάδιο της αρχαίας Ολυμπίας ανοίγει διάλογο κρουστών με έναν τυμπανιστή στο Στάδιο της Αθήνας. Έπειτα η γιορτή των συμβολισμών ολοκληρώνεται με μια ελιά που αναδύεται από τη λίμνη με τη φωνή της Μαρίας Κάλλας στην άρια «Ω, πατρίδα μου» του Giuseppe Verdi να ηχεί, ενώ μια εγκυμονούσα, με την κοιλιά φωτισμένη, έχει κατέβει στη λίμνη συμβολίζοντας τη συνέχεια της ζωής, της Ιστορίας. Βλ. Π. Διαμαντάκου, «Ισχυροί συμβολισμοί, ονειρικές εικόνες», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 10 και αναλυτικά το *Επίσημο Πρόγραμμα - Τελετή Έναρξης των Αγώνων της 28^{ης} Ολυμπιάδας*, «Αθήνα 2004», 13.08.2004.

¹²³¹ Σε μία από τις κριτικές αναφορές επισημαίνεται για την τελετή έναρξης ότι «ήταν ένα καλό ταμπλό βιβάν της ελληνικής ιστορίας, άγλυχη όμως σαν εικόνες από παιδικό λεύκωμα υπερευαίσθητου παιδιού, που νομίζει ότι οι εικόνες του ανήκουν σε όλους». Α. Πανούτσος, «Η σημειολογία της φουστανέλας», Εφ. *Το Βήμα*, 15.8.2004, σ. 13.

¹²³² Δ. Παπαϊωάννου, Συνέντευξη στον Βασίλη Αγγελικόπουλο, «Δεν είμαι εγώ σημαντικός, αλλά αυτό που ανέλαβα να κάνω», στο περ. «Κ», της Εφ. *Η Καθημερινή*, τ.χ. 64, 22.8.2004, σ. 14.

λαϊκές τάξεις εκεί», όπως είχε συμβεί με το «αυθόρμητο πανηγύρι» στην κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου. Δίνοντας μια σύνοψη της εντύπωσης που προκάλεσε η τελετή υποστηρίζει: «Η σύγχρονη Ελλάδα εμφανίστηκε δυναμική μα και μετρημένη, συναισθηματική μα και αποτελεσματική, διαλεκτική»¹²³³. Πάντως για το θέαμα που προσέφερε η έναρξη, η υπεύθυνη για το λόγο στη δημιουργική ομάδα των τελετών Λίνα Νικολακοπούλου θα σχολιάσει: «Σ’ αυτό που είδαμε, χωράνε οι Ελλάδες όλων μας»¹²³⁴.

Σε σχέση με τα παραπάνω έχει υποστηριχθεί, ότι στις τελετές έναρξης και λήξης των Αγώνων εικονογραφήθηκαν γλαφυρά οι λόγοι που συνέτειναν στην υλοποίηση του ιδεολογικού παράδοξου της σύζευξης εκσυγχρονισμού και παραδοσιακού εθνικισμού. Επιχειρήθηκε εν ολίγοις να παρουσιαστεί «με κόσμιο τρόπο ότι όλες οι Ελλάδες έχουν χώρο στη νέα πραγματικότητα»¹²³⁵. Την ύπαρξη δύο αντιθετικών πραγματικοτήτων αναδείκνυαν με τον τίτλο τους *Τα Νέα*, αντιπαραβάλλοντας την εντύπωση που προκάλεσε η τελετή στον απόηχο της υπόθεσης των Κεντέρη και Θάνου. Με φόντο την ολοσέλιδη φωτογραφία στιγμιότυπου της τελετής έναρξης, σημείωνε: «Όνειρο...σβήνει τον εφιάλτη με Κεντέρη - Θάνου»¹²³⁶. Η αρνητική δημοσιότητα του θέματος, αν και δεν επισκίασε την επιτυχημένη αρχή της διοργάνωσης, κατάφερε σε κάθε περίπτωση να τη σημαδέψει. Τα διεθνή μέσα ενημέρωσης το παρομοίαζαν με «ελληνική τραγωδία»¹²³⁷, ενώ οι *New York Times* σχολίαζαν ότι,

¹²³³ Ν. Γ. Ξυδάκης, «Η Ελλάδα που δεν φοβάται τον εαυτό της», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15.8.2004, σ. 3.

¹²³⁴ Λ. Νικολακοπούλου, Συνέντευξη στον Π. Η. Αγιαννίδη, «‘Σε αυτό που είδαμε, χωράνε οι Ελλάδες όλων μας’», Εφ. *Τα Νέα*, 16.8.2004, σ. 19.

¹²³⁵ Σε αυτό το πλαίσιο ερμηνείας σημειώνεται ότι ο ρόλος των Αγώνων αναδεικνύεται κομβικός, για την ανέλιξη του ελληνικού καπιταλισμού, σηματοδοτώντας την αναβάθμιση του διεθνούς του ρόλου και στο εσωτερικό την ομογενοποιητική του λειτουργία. Βλ. «Αιωρούμενα ειδώλια, μάσκες που πέφτουν - (Οι μετασχηματισμοί του ελληνικού εθνικισμού)», στο Editorial του περ. *Θέσεις*, τ.χ. 89, Οκτ-Δεκ. 2004, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 8 - 10.

¹²³⁶ «Όνειρο...σβήνει τον εφιάλτη με Κεντέρη - Θάνου», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 1.

¹²³⁷ Ν. Βελίκα, «Υμνοι για την τελετή... βέλη για τον Κεντέρη», Εφ. *Απογευματινή*, 16.8.2004, σ. 52 - 53. Το κλίμα των Αγώνων επιβαρύνθηκε πρόσκαιρα από ένα ακόμη συμβάν στη δεξίωση που παρέθεσε η Αγγελούδου στην κατοικία της στη Φιλοθέη. Η ρίψη 3,5 τόνων πυροτεχνημάτων προκάλεσε φωτιά σε παρακείμενο αλσύλλιο. Στην κατάσβεση της πυρκαγιάς συμμετείχαν 75 πυροσβέστες με 25 οχήματα και 2 πεζοπόρα τμήματα της ΕΜΑΚ. Οι προσκεκλημένοι της δεξίωσης αποχώρησαν πρόωρα, ενώ το συμβάν προκάλεσε θύελλα δυσμενών σχολίων για την πρόεδρο της «Αθήνα 2004». Σημειώνεται ότι στη δεξίωση - που καλεσμένοι της την χαρακτήρισαν «αυτοκρατορικής χλιδής»- είχε προσκληθεί και παρόντη η πολιτική και πολιτειακή ηγεσία της χώρας, ο πρόεδρος και τα μέλη της ΔΟΕ, αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων, μέλη βασιλικών οίκων, πρώην πρωθυπουργοί, ξένοι αξιωματούχοι, όπως και ο Οικουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαίος.. Βλ. σχετικά: «Το ‘έκαψαν’ στη δεξίωση», Εφ. *Απογευματινή*, 16.8.2004, σ. 12, Δ. Μητρόπουλος, «Στάχτη», Εφ. *Τα Νέα*, 16.8.2004, σ. 80, «Ένα αστέρι πέφτει, πέφτει...»,

«στην Ελλάδα υπάρχει σύγχυση και αίσθημα ταπείνωσης μεταξύ των Ελλήνων σε μια στιγμή που έπρεπε να είναι μαγική για τη χώρα που φιλοξενεί τους Ολυμπιακούς Αγώνες μετά το 1896»¹²³⁸.

Ο Κωστής Στεφανόπουλος στην ομιλία που εκφώνησε από την Ύδρα, κατά τον εορτασμό του δεκαπενταύγουστου, φανερά ενοχλημένος από την τροπή των γεγονότων και τους χειρισμούς στην υπόθεση των δύο Ολυμπιονικών δήλωσε: «Είναι μεγάλη ντροπή για τους Ολυμπιακούς Αγώνες που διοργανώνει η χώρα μας», προσθέτοντας ότι είναι λυπηρό το γεγονός, ότι «προσπαθήσαμε και να το υποβαθμίσουμε μόνοι μας»¹²³⁹.

Στις 18 Αυγούστου, ημέρα κατά την οποία είχε προγραμματιστεί η απολογία των δύο αθλητών ενώπιον της τριμελούς πειθαρχικής επιτροπής της ΔΟΕ, έληξε -σε αυτή τη φάση- η υπόθεσή τους. Οι δύο πρωταθλητές κατέθεσαν τις κάρτες διαπίστευσής τους και αποσύρθηκαν από τους Αγώνες. Με διαφορά ωρών η εκτελεστική επιτροπή της ΔΟΕ παρέπεμψε με απόφασή της την υπόθεση στην Παγκόσμια Ομοσπονδία Στίβου, εξέλιξη που εκλήφθηκε ως διασωστική των συμφερόντων των δύο μερών¹²⁴⁰. Ο Κεντέρης μετά από την ολοκλήρωση της ακροαματικής διαδικασίας ενώπιον της πειθαρχικής επιτροπής, αφού ανακοίνωσε την λύση της συνεργασίας του με τον προπονητή Χρ. Τζέκο, δήλωσε: «Αποσύρω τη συμμετοχή μου από τους Ολυμπιακούς Αγώνες, με αίσθημα ευθύνης και για λόγους εθνικής ενότητας»¹²⁴¹. Σε επίσημο επίπεδο η στάση της ελληνικής αθλητικής

Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 2, Λ. Γιάνναρου «'Νομίζαμε ότι βαμβαρδίζονταν η Φιλοθέη και όλη η περιοχή'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 4.

¹²³⁸Ν. Βελίκα, «Αίσθημα ταπείνωσης σε...μαγικές στιγμές», Εφ. *Απογευματινή*, 17.8.2004, σ. 58 - 59. Εξάλλου από πολλούς παλιούς δημοσιογράφους δεν έμεινε ασχολίαστη η είσοδος του σημαιοφόρου της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας στο Ολυμπιακό Στάδιο κλείνοντας την παρέλαση των αθλητών. Ο Π. Δήμας, κρατώντας την σημαία με το ένα χέρι, θύμισε ανάλογη εμφάνιση του αρσιβαρίστα Vasily Alekseyev στη τελετή έναρξης των Αγώνων του Μόντρεαλ, στα χρόνια της κορύφωσης του Ψυχρού Πολέμου. Σε σχετικό άρθρο η κίνηση ερμηνεύθηκε με τον εξής τρόπο: «απόντος του Κεντέρη ήξερε ότι κρατούσε την Ελλάδα στους ώμους του», στο «Η είσοδος του Πύρρου Δήμα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2004, σ. 5.

¹²³⁹Ν. Σταυρουλάκης, «Οργή Στεφανόπουλου για την υπόθεση των Κεντέρη - Θάνου», Εφ. *Απογευματινή*, 16.8.2004, σ. 9. Οι προεδρικές παρατηρήσεις εξέφραζαν σε μεγάλο βαθμό τα αισθήματα του ελληνικού λαού. Ο Στάμος Ζούλας μάλιστα παρατηρούσε ότι ο απλός πολίτης αντιμετώπισε το περιστατικό με οδύνη, απογοήτευση και αποδοκιμασία, η οποία για μια μερίδα των πολιτών, έφτασε «στα όρια του αισθήματος της προδοσίας». Σ. Ζούλας, «Ένα αθέατο μετάλλιο...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.2004, σ. 19.

¹²⁴⁰Στη συλλογιστική της άποψης αυτής και οι δύο πλευρές είχαν συμφέρον από το τρόπο διευθέτησης της. Από τη μία η χώρα και οι Αγώνες έπαιναν να διασύρονται και από την άλλη οι δύο πρωταθλητές απέφευγαν το στίγμα της χρήσης απαγορευμένων ουσιών. Γ. Πολίτης, «Πήραν χρυσό στο κουκούλωμα», Εφ. *Τα Νέα*, 19.8.2004, σ. 3, βλ. επίσης, «ΔΟΕ τελείωσε Κεντέρη και... Κεντέρης Τζέκο», Εφ. *Απογευματινή*, 19.8.2004, σ. 26.

¹²⁴¹«Αρνήθηκαν κι οι δύο τα περί ντόπινγκ...», Εφ. *Απογευματινή*, 19.8.2004, σ. 27. Από τις 15 Αυγούστου ο προϊστάμενος της Εισαγγελίας Πρωτοδικών Αθηνών, Δημήτρης Παπαγγελόπουλος, είχε ζητήσει από

ηγεσίας υπήρξε μάλλον παθητική απέναντι στα γεγονότα. Ο υφυπουργός Αθλητισμού Γιώργος Ορφανός εξέφρασε την πικρία του για την απόσυρση των δύο πρωταθλητών, αποδοκιμάζοντας ταυτόχρονα τις ενέργειες που είχαν ως αποτέλεσμα να δημιουργηθεί ηθικό θέμα, ενώ αναφερόμενος στους χειρισμούς των αθλητικών αρχών σημείωσε, ότι «το θέμα που δημιουργήθηκε έπρεπε να κλείσει εσωτερικά, από ελληνικά χέρια»¹²⁴².

Τα πράγματα ωστόσο εξελίχθηκαν πιο δυσάρεστα για την ελληνική πλευρά, όταν ο Λεωνίδας Σαμπάνης έχοντας κερδίσει χάλκινο μετάλλιο στην κατηγορία των 62 κιλών της άρσης βαρών, βρέθηκε θετικός σε έλεγχο ντόπινγκ της ΔΟΕ, υποχρεωτικό για τους νικητές των μεταλλίων σε Αγώνες¹²⁴³. Με την κατάκτηση του χάλκινου μεταλλίου στις 16 Αυγούστου ο αρσιβαρίστας είχε γίνει ο πρώτος Έλληνας ολυμπιονίκης στους Αγώνες του 2004¹²⁴⁴. Έτσι η αίσθηση που προκλήθηκε ήταν τέτοια, ώστε ο αρχηγός της ελληνικής αποστολής Γιάννης Παπαδογιαννάκης προτάσσοντας λόγους «προσωπικής ευαισθησίας», εξαιτίας των επαναλαμβανόμενων κρουσμάτων ντοπαρίσματος, υπέβαλε την παραίτησή του προς την ΕΟΕ, η οποία δεν έγινε δεκτή¹²⁴⁵.

κάθε αρμόδιο φορέα ενημέρωση για όλα τα στοιχεία σχετικά με την υπόθεση των δύο πρωταθλητών. Την επόμενη ημέρα η Εισαγγελία διέταξε κατεπείγουσα προκαταρκτική εξέταση για όλες τις σχετικές υποθέσεις που είχαν ανακύψει το τελευταίο διάστημα. Βλ. αναλυτικά, «Παρέμβαση εισαγγελέα», Εφ. *Απογευματινή*, 16.8.2004, σ. 9, Δ. Δοντάς, Μ. Κουβαράκης, «Κρυφτούλι ως το τέλος», Εφ. *Τα Νέα*, 17.8.2004, σ. 8, Σ. Αλεξίου, «Ο Κεντέρης 'έδειξε' τον προπονητή», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 29.

¹²⁴² «Το θέμα έπρεπε να κλείσει εσωτερικά, από ελληνικά χέρια», Εφ. *Απογευματινή*, 16.8.2004, σ. 9. Στο πνεύμα των δηλώσεων Ορφανού και ο υπουργός Επικρατείας Θεόδωρος Ρουσσόπουλος, ο οποίος στην καθημερινή ενημέρωση των δημοσιογράφων ύστερα από πιεστικές ερωτήσεις δήλωσε πως «θα έπρεπε να είχε κλείσει νωρίτερα ένα θέμα, το οποίο έχει ταλανίσει τη χώρα και έχει δημιουργήσει κακή εικόνα στο εξωτερικό». Εξάλλου ο πρώην πρόεδρος της Νέας Δημοκρατίας, Μιλτιάδης Έβερτ, άσκησε κριτική για το χειρισμό της υπόθεσης, αναφέροντας πως «τέτοια πράγματα δεν επιτρέπεται να σέρνονται», ενώ ο Βενιζέλος χαρακτήρισε την υπόθεση «κατ' εξοχήν πολιτικό ζήτημα» που αφορά «προσβολή της χώρας». Π. Γαλιατσάτος, «Κινητοποίηση μετά την κατακραυγή», Εφ. *Τα Νέα*, 18.8.2004, σ. 9.

¹²⁴³ Βλ. αναλυτικά το δημοσίευμα του Δ. Δοντά, «Σοκ Νο 2: θετικό δείγμα από τον Σαμπάνη στο ντόπινγκ», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 14. Χαρακτηριστικοί της δυσάρεστης εντύπωσης που προκλήθηκε από την περίπτωση Σαμπάνη είναι οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι της *Καθημερινής* και των *Νέων*: «'Ντόπινγκ παρκ'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.8.2004, σ. 1 και «Νέο σοκ βαρέων βαρών», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 1.

¹²⁴⁴ Ο αθλητής μετά την κατάκτηση του χάλκινου μεταλλίου δήλωσε: «Είμαι υπερήφανος που κατέκτησα το πρώτο μετάλλιο της Ελλάδος». Σ. Σπανέα, «Πρώτο μετάλλιο στην άρση», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 16, Π. Παναρίδης, «Ο Σαμπάνης έκανε ποδαρικό», Εφ. *Τα Νέα*, 17.8.2004, σ. 40 - 41. Την επομένη της κατάκτησης του χάλκινου μεταλλίου από τον Σαμπάνη, κυκλοφόρησε γραμματόσημο που αποτύπωνε τη στιγμή της απονομής του. Τα Ελληνικά Ταχυδρομεία (ΕΛΤΑ) για να τιμήσουν τους Έλληνες Ολυμπιονίκες είχαν αποφασίσει να κυκλοφορήσουν προσωπικά γραμματόσημα για τους Έλληνες αθλητές που θα κέρδιζαν μετάλλιο στους Αγώνες. Η ειδική αυτή έκδοση αναμενόταν να αποκτήσει συλλεκτική αξία, καθώς τα γραμματόσημά της ήταν τα πρώτα που τυπώνονταν ψηφιακά απεικονίζοντας τους Έλληνες ολυμπιονίκες. Τα γραμματόσημα στις βινιέτες των οποίων απεικονιζόταν ο Σαμπάνης αποσύρθηκαν από την αγορά. Κ. Ντελέζος, «Συλλεκτική αξία», Εφ. *Τα Νέα*, 19.8.2004, σ. 46.

¹²⁴⁵ «Για λόγους προσωπικής ευαισθησίας η παραίτηση Παπαδογιαννάκη», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 14.

Με απόφασή της ΔΟΕ στις 22 Αυγούστου, αφαιρέθηκε το χάλκινο μετάλλιο από τον Σαμπάνη, ένα βαρύ χτύπημα για τον ελληνικό αθλητισμό που έμοιαζε ισοδύναμο με εκείνο της υπόθεσης Κεντέρη – Θάνου, δεδομένου ότι αφορούσε την «ομάδα - όνειρο», όπως ακριβώς την αποκαλούσαν δημοσιογράφοι, φίλαθλοι και αθλητικοί παράγοντες της άρσης βαρών. Το κλίμα το οποίο έδειχνε να διαμορφώνεται για τους Αγώνες της Αθήνας είχε ως αποτέλεσμα να γίνεται λόγος, και εντός της ΔΟΕ, για «Αγώνες της ντόπας», ένας χαρακτηρισμός που δεν αφορούσε τόσο τον αριθμό των κρουσμάτων, όσο την αίσθηση που προκλήθηκε από αυτά¹²⁴⁶.

Αλγεινές εντυπώσεις άφησε επίσης και η αφαίρεση του χρυσού μεταλλίου της ρωσίδας σφαιροβόλου, Irina Korzhanenko, λόγω χρήσης απαγορευμένων ουσιών. Η αθλήτρια τιμωρήθηκε με διά βίου αποκλεισμό από το αγώνισμα, αφού επρόκειτο για τη δεύτερή της παράβαση. Οι αγώνες της σφαιροβολίας διεξήχθησαν στο αρχαίο στάδιο της Ολυμπίας, πράγμα το οποίο μοιραία προσέδωσε στη συγκεκριμένη περίπτωση ντόπιγκ επιπλέον λόγους προβληματισμού για την πορεία του θεσμού. Ο G. Vecsey στους *New York Times* αποτυπώνοντας την αίσθηση του συμβάντος, έκανε λόγο για «ιεροσυλία»¹²⁴⁷. Έτσι ήταν φυσικό οι θετικές εντυπώσεις που προκάλεσε διεθνώς η πρώτη επίσημη παρουσία αθλητριών στο αρχαίο στάδιο της Ολυμπίας να αμβλυνθούν από την είδηση, όπως επίσης και τα επικοινωνιακά οφέλη που επιχείρησαν να καρπωθούν οι διοργανωτές¹²⁴⁸.

¹²⁴⁶Βλ. σχετικά τα δημοσιεύματα, «Μαύρη Κυριακή, Εφ. *Τα Νέα*, 23.8.2004, σ. 5, «Η αλήθεια», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 4. Στη διάρκεια των Αγώνων του 2004 πραγματοποιήθηκαν 3.000 έλεγχοι αντιντόπιγκ, αριθμός που είναι αυξημένος κατά 25% σε σύγκριση με το Σίδνεϊ το 2000. «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες σε αριθμούς», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 6. Για μια παρουσίαση του φαινομένου του doping, του πιο πολυσυζητημένου προβλήματος του αθλητισμού σε παγκόσμιο επίπεδο, με έμφαση στην πειθαρχική και ποινική διάστασή του, βλ. Α. Σ. Μαυρομάτης, *Ποινικά αδικήματα στον αθλητισμό*, διδακτορική διατριβή, Σχολή Νομικών και Οικονομικών Επιστημών–Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2002, σ. 187 – 255.

¹²⁴⁷«Τα αναβολικά ‘μόλυναν’ και την ιερή Ολυμπία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.8.2004, σ. 4. Στον ελληνικό Τύπο, τις ημέρες αυτές, δημοσιεύονται άρθρα γνώμης που θίγουν κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές όψεις της εξάπλωσης του φαινομένου του ντόπιγκ στη χώρα, ενώ καταλογίζονται και ευθύνες στην αθλητική και πολιτική της ηγεσία. Δε λείπουν οι αναφορές στις συλλογικές στάσεις και αντιλήψεις έναντι των υποθέσεων Κεντέρη - Θάνου και Σαμπάνη και στα σενάρια συνωμοσίας που πλαισίωσαν το χειρισμό τους. Βλ. αναλυτικά τα άρθρα των Π. Μανδραβέλη, «Ξεσκεπάστε τους νομούς του ντόπιγκ», Εφ. *Απογευματινή*, 21.8.2004, σ. 5, Γ. Ελαφρού, «Εθνικό μας σπορ είχε γίνει το ντόπιγκ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.2004, σ. 3, Θ. Διαμαντόπουλου, «Λυτρωτικό ανάθεμα», Εφ. *Απογευματινή*, 22.8.2004, σ. 21, Ρ. Σωμερίτη, «Εθνικοί μύθοι και εθνική ντόπα», Εφ. *Το Βήμα* 24.8.2004, σ. 10, Α. Ανδριανόπουλου, «Ας μην είμαστε διπρόσωποι», Εφ. *Τα Νέα* 28-29.8.2004, σ. 16.

¹²⁴⁸Βλ. το δημοσίευμα του Φ. Κόλλια, «ΔΟΕ, όλα καλά και συνάντηση Ρογκ-Γιάνας», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.8.2004, σ. 4. Η διεξαγωγή των τελικών του αγωνίσματος της σφαιροβολίας στον γενέθλιο χώρο των

Επικουρικά ως προς τα προηγούμενα λειτουργεί η δημοσιοποίηση στο *Βήμα* της 22ας Αυγούστου της ύπαρξης πρότασης - προγράμματος ντοπαρίσματος περίπου 150 Ελλήνων αθλητών με την κωδική ονομασία «Κόροιβος», συνολικού προϋπολογισμού 6 εκ. ευρώ. Το απόρρητο σχέδιο είχε προτείνει ο Χ. Τζέκος και ένας άλλος προπονητής στην κυβέρνηση Σημίτη, η οποία όμως το απέρριψε, διά του υφυπουργού Αθλητισμού Γ. Λιάνη, ως απαράδεκτο. Ο Τζέκος ζητούσε τη χρηματοδότηση, ούτως ώστε να προβεί σ' ένα πλέγμα εργαστηριακών ενισχύσεων και χρήσης αθέμιτων μέσων στους αθλητές. Το διετές αυτό πρόγραμμα αποσκοπούσε σε πολλά μέταλλια και διακρίσεις στους Αγώνες της Αθήνας¹²⁴⁹. Το όλο ζήτημα, πυροδότησε νέο κύκλο πολιτικής αντιπαράθεσης μεταξύ κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης¹²⁵⁰, τη στιγμή κατά την οποία ο αντίκτυπος

Αγώνων -ύστερα από 1.611 χρόνια, όπως σημείωναν emphaticά οι εφημερίδες- προβλήθηκε εκτενώς από τον ελληνικό και διεθνή Τύπο με δημοσιεύματα και ανταποκρίσεις που εξέπεμπαν έκσταση για το γεγονός. Βλ. συγκεκριμένα τα άρθρα των Π. Κατημερτζή, «Το στάδιο ζωντανεύει», Εφ. *Τα Νέα*, 18.8.2004, σ. 19, Π. Παπαδόπουλου, «Επιστροφή στις ρίζες του ολυμπισμού», Εφ. *Το Βήμα* 19.8.2004, σ. 3, Ν. Α. Κωνσταντόπουλου, «‘Φανταστικό, υπέροχο, απίστευτο’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 19.8.2004, σ. 3. Ο Jean-Pierre Vernant σε συνέντευξή του στον γαλλικό Τύπο υπογράμμιζε ότι μεταξύ αρχαίων και σύγχρονων Αγώνων υφίσταται ασυνέχεια, εξηγώντας ότι η έννοια του «ρεκόρ» δεν είχε καμία θέση στο σύστημα των αρχαίων αγώνων, διότι οι επιδόσεις δεν συγκρίνονταν με των προηγούμενων Ολυμπιάδων, J. P. Vernant, interview by R. P. Droit, «‘Les Jeux antiques etaient entierement integers a la religion’», στην Εφ. *Le Monde*, 21.8.2004, σ. 6. Βλ. επίσης και Β. Τζαχρίστα, Χ. Λούκος, «Αρχαία Ολυμπία: ο τόπος και οι άνθρωποι», στο *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία - Η Ιστορία ενός Θεσμού*, (επιμ. Χρ. Κουλούρη - Κων. Γεωργιάδης), Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 104-105.

¹²⁴⁹Π. Λάμπιας, «Ο Τζέκος και ο κωδικός ‘Κόροιβος’», Εφ. *Το Βήμα*, 22.8.2004, σ. 4. Δημοσιεύματα στον φιλοκυβερνητικό Τύπο επικαλούνταν τις μαρτυρίες αθλητικών παραγόντων, σύμφωνα με τις οποίες το σχέδιο του Τζέκου τέθηκε τελικώς σε εφαρμογή -κατόπιν κυβερνητικής εντολής- το φθινόπωρο του 2002, χρηματοδοτούμενο από τη γενική γραμματεία Αθλητισμού και εν συνεχεία η εφαρμογή του επεκτάθηκε στις αθλητικές Ομοσπονδίες. Βλ. τα άρθρα του Γ. Κατσιγιάννη στην *Απογευματινή*, «Ομαδικό ντοπαρίσμα με κρατική χρηματοδότηση», 23.8.2004, σ. 11, «Ο Λιάνης γνωρίζει περισσότερα για το ‘Κόροιβος’ του Τζέκου», 24.8.2004, σ. 10. Ο Γ. Λιάνης σε άρθρο του στα *Νέα* παρατηρούσε: «Ουδείς αναμάρτητος στην ιστορία του ντόπινγκ», «Ενίσχυση της νομοθεσίας με διακομματική συναίνεση», Εφ. *Τα Νέα*, 23.8.2004, σ. 8.

¹²⁵⁰Βλ. το πρωτοσέλιδο δημοσίευμα, «Πολιτική σύγκρουση για τον ‘Κόροιβο’», Εφ. *Το Βήμα*, 24 Αυγούστου 2004, σ. 1. Η κυβέρνηση επιχείρησε να ενοχοποιήσει όσους διατέλεσαν υπεύθυνοι για τον αθλητισμό στις κυβερνήσεις Σημίτη και ιδιαίτερα τους Βενιζέλο και Λιάνη. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Γ. Ορφανός σε ερώτηση για το σχέδιο «Κόροιβος», σημείωνε για τους χειρισμούς της τότε κυβέρνησης, ότι δεν ήταν αρκετό το γεγονός, ότι δεν αποδέχτηκε το σχέδιο. Βλ. Γ. Χ. Παπαχρήστος, «‘Ντοπαρονται’ για πόλεμο», Εφ. *Τα Νέα*, 23.8.2004, σ. 7, Β. Μπαλάφας, «‘Επίθεση’ Ορφανού σε Βενιζέλο και Λιάνη», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 25.8.2004, σ. 76, Γ. Ορφανός, Συνέντευξη στην Ε. Αδηλίνη, «Θα τιμωρήθούν όσοι έχουν ευθύνες», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 10 - 11. Το ΠΑΣΟΚ από την άλλη άσκησε κριτική στην κυβέρνηση για τη στάση της στο θέμα με τον πρόεδρό του Γ. Παπανδρέου να υποστηρίζει: «είναι κρίμα παράγοντες της κυβέρνησης να επιχειρούν να κομματικοποιήσουν εν μέσω Ολυμπιακών Αγώνων τον αθλητισμό και να επιρρίψουν ευθύνες ασύστολα χωρίς αποδείξεις». Βλ. Α. Μαραθιάς, «Στην αντεπίθεση με... φάουλ», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 24.8.2004, σ. 4. Σε συζήτηση πάντως που είχε γίνει στις 19 Φεβρουαρίου 2002 στην επιτροπή μορφωτικών υποθέσεων για την αθλητική προετοιμασία, παρόντων των Τζέκου, Κεντέρη και Θάνου που είχαν κληθεί, υπενθυμιζόταν η δήλωση της Πετραλιά για τον πρώτο: «..τον παρακολουθώ και τον εκτιμώ ιδιαίτερα», σημειώνοντας στη συνέχεια: «Μια χώρα που ετοιμάζεται να δώσει 3 τρισ. δραχμές για να κάνει Ολυμπιακούς Αγώνες, έχει πρόβλημα σε αυτό που έπρεπε να είναι

των υποθέσεων στιγματίζε τους Αγώνες και τον ελληνικό αθλητισμό¹²⁵¹. Επισήμως η κυβέρνηση έκανε λόγο για εξυγίανση στον αθλητικό χώρο, υποσχόμενη την προώθηση ενός νέου πιο αυστηρού νομοθετικού πλαισίου για το ντόπινγκ, υποδεικνύοντας -κατά τα λεγόμενα στελεχών της- ως υπαίτιο της διόγκωσης και διεύρυνσής του φαινομένου το «σύστημα ΠΑΣΟΚ στον αθλητισμό»¹²⁵². Ο δημοσιογράφος Η. Κανέλλης σχολιάζοντας τη στάση που τηρούσαν τα πολιτικά κόμματα στο επίμαχο θέμα, τόνιζε μεταξύ άλλων σε άρθρο του στον *Κήρυκα* των Χανίων, ότι οι εκπρόσωποι των δύο κομμάτων «αφήνουν, δειλοί, μοιραίοι και άβουλοι, τη χώρα στο διασυρμό»¹²⁵³.

Η αντιστροφή του δυσάρεστου κλίματος, το οποίο έτεινε να παγιωθεί, ξεκίνησε να αλλάζει προοδευτικά με την κατάκτηση μεταλλίων από αθλητές και αθλήτριες της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας, της πολυπληθέστερης που είχε παρουσιάσει η χώρα στην ιστορία του θεσμού¹²⁵⁴. Στις 16 Αυγούστου σε μία στιγμή ηττοπάθειας, προβληματισμού

το κυρίαρχό της, το θέμα των αθλητών... Πως μετράει η επιτυχία μιας χώρας που κάνει Ολυμπιακούς Αγώνες; Με τον αριθμό των μεταλλίων που παίρνει». «Φάνη... εναντίον ΠΑΣΟΚ γιατί δεν 'επένδυε' σε Κεντέρη – Θάνου – Τζέκο!», Εφ. *Τα Νέα*, 28-29.8.2004, σ. 10.

¹²⁵¹Ι. Κ. Πρετεντέρης, «Οι σκιές πάνω από τους Αγώνες», Εφ. *Το Βήμα*, 22.8.2004, σ. 10. Δύο συμβάντα τις ημέρες των Αγώνων είναι ενδεικτικά του κλίματος που επικρατούσε στον χώρο του αθλητισμού. Στο πρώτο ο Rogge διέψευθε τις δηλώσεις του προέδρου του ΣΕΓΑΣ Β. Σεβαστή, ότι ο ίδιος ζήτησε να γίνει έλεγχος και να παρουσιαστούν στο ολυμπιακό χωριό οι Κεντέρης και Θάνου με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Ο πρόεδρος της ΔΟΕ αναρωτήθηκε ρητορικά: «Ποιος είναι ο κ. Σεβαστής; Δεν τον γνωρίζω αλλά νομίζω ότι θα πρέπει να καλέσει αμέσως ψυχίατρο για να εξετάσει τη μνήμη του», στο «'Μίστερ... who' για τον πρόεδρο της ΔΟΕ ο Σεβαστής», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 13, «'Ποιος είναι ο κ. Σεβαστής; Χρειάζεται ψυχίατρο'», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 30.8.2004, σ. 13. Στο δεύτερο συμβάν ο αθλητής της ελληνορωμαϊκής πάλης (96 κιλά) και τέταρτος ολυμπιονίκης στο Σίδνεϊ Κώστας Θάνος, έπειτα από τον αποκλεισμό από τους Αγώνες την τελευταία στιγμή σε έκτακτη συνεδρίαση του Δ.Σ. της Ελληνικής Ομοσπονδίας Πάλης (ΕΟΠ), ανέφερε στη συνέντευξη Τύπου που έδωσε στα γραφεία του Συλλόγου των Ολυμπιονικών: «η πάλη διοικείται από ανθρώπους χωρίς ήθος και ευγένεια». Θ. Λιοντζόπουλος, «'Ολυμπιακός φασισμός'», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 38.

¹²⁵²Π. Γαλιατσάτος, «Στόχος της Ν.Δ. το 'σύστημα ΠΑΣΟΚ'», Εφ. *Τα Νέα*, 23.8.2004, σ. 8, Γ. Ταμπακόπουλος, «Νυστέρι για αθλητισμό χωρίς σκιές», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.2004, σ. 7, βλ. επίσης τα δημοσιεύματα, Μ. Κοττάκης, «Σήμα ολικής κάθαρσης από τον Καραμανλή», Εφ. *Απογευματινή*, 22.8.2004, σ. 6, Ν. Καραγιάννη, «Καταρρέει το 'μοντέλο ΠΑΣΟΚ' στα σπορ», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 18. Η αντιπαράθεση κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης για το ντόπινγκ κλιμακώθηκε όταν ανέκυψε και ζήτημα έκτακτων επιχορηγήσεων σε αθλητικά σωματεία κατά την θητεία των κυβερνήσεων ΠΑΣΟΚ. Ο υπουργός Επικρατείας υπογράμμισε ότι μεταξύ των χρηματοδοτήσεων υπήρχε και η εταιρεία του Τζέκου. Βλ. Β. Σκουρής, «Μετωπική του ΠΑΣΟΚ με την κυβέρνηση», Εφ. *Έθνος*, 26.8.2004, σ.13, Β. Μπεσκένης, «Επιδότηση-μυστήριο 1,5 εκατ. €», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.8.2004, σ. 3, Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Πόλεμος για τις Ολυμπιακές επιχορηγήσεις», Εφ. *Τα Νέα*, 26.8.2004, σ. 8 - 9.

¹²⁵³Η. Κανέλλης, *Εθνοχουλιγκανισμός. Εκφράσεις της Νεοελληνικής Ιδεολογίας στους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004 της Αθήνας*, Αθήνα, Οξύ, 2005, σ. 28.

¹²⁵⁴Στους Αγώνες, η Ελλάδα εκπροσωπήθηκε από 440 αθλητές και αθλήτριες. Σημειώνεται ότι ελληνική συμμετοχή υπήρχε σε όλα τα ατομικά και ομαδικά αθλήματα, πλην του χόκεϊ επί χόρτου, ενώ η αναλογία ανδρών γυναικών στην σύνθεση της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας ήταν ίδια, αγγίζοντας το 50%. Βλ. Σ. Σπανέα, «Νέο ρεκόρ συμμετοχών», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.7.2004, σ. 18, βλ. επίσης το τεύχος αφιέρωμα στην ελληνική ολυμπιακή ομάδα, των Ν. Α. Κωνσταντόπουλου και Σ. Σπανέα, «Η ώρα των αθλητών», στο

και υποχώρησης του ενδιαφέροντος για τους Αγώνες μετά το σκάνδαλο ντόπινγκ, όπως σημείωνε η *Καθημερινή*, ένα ανέλπιστο χρυσό μετάλλιο στις καταδύσεις αναπτέρωσε τις ελπίδες για διακρίσεις της ελληνικής ομάδας. Ο Θωμάς Μπίμης και ο Νίκος Συρανίδης κέρδισαν την πρωτιά στις συγχρονισμένες καταδύσεις από αναπηδητήριο (τραμπολίνο) 3 μ.¹²⁵⁵.

Χρυσό μετάλλιο κατέκτησαν επίσης το δίδυμο της ιστιοπλοΐας Σοφία Μπεκατώρου - Αιμιλία Τσουλάρα (470, διθέσιο), ο Δημοσθένης Ταμπάκος στην ενόργανη γυμναστική (κρίκοι), ο Ηλίας Ηλιάδης στο τζούντο (κατηγορία 81 κιλών) και στο στίβο οι Αθανασία Τσουμελέκα (20.000 μ. βάδην) και Φανή Χαλκιά (400 μ. εμπόδια). Επίσης ασημένιοι ολυμπιονίκες αναδείχθηκαν στην ιστιοπλοΐα ο Νίκος Κακλαμανάκης (ιστιοσανίδα Mistral), στο ταεκβοντό ο Αλέξανδρος Νικολαΐδης (κατηγορία 80 κιλών) και η Ελισάβετ Μυστακίδου (κατηγορία 67 κιλών) και ακόμα στο στίβο η Χρυσοπηγή Δεβετζή (τριπλούν) και η Αναστασία Κελεσίδου (δίσκοβολία). Ασημένιο μετάλλιο κέρδισε και η ομάδα της υδατοσφαίρισης των γυναικών. Αυτό ήταν το πρώτο ολυμπιακό μετάλλιο για τη χώρα σε ομαδικό άθλημα. Χάλκινο μετάλλιο κατέκτησαν οι Βασίλης Πολύμερος και Νίκος Σκιαθίτης στην κωπηλασία (διπλό σκιφ ελαφρών βαρών), η

περ.«Κ», της *Εφ. Η Καθημερινή*, τ.χ. 62, 8.8.2004. Οφείλει επίσης να αναφερθεί ότι από τους 440 αθλητές της ελληνικής ομάδας, οι 111 (ποσοστό 25,2%) ήταν ομογενείς ή εντάχθηκαν με τη διαδικασία των εθνικών μεταγραφών αθλητών, φαινόμενο με διεθνή διάσταση που γιγαντώθηκε στις αρχές τις δεκαετίας του 1990 με αθλητές που προέρχονταν από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ. Σημειώνεται ότι στην αθλητική αφαιμάξη των χωρών αυτών πρωταγωνίστησαν κυρίως η Γερμανία και η Αυστραλία. Το 2004 η ελληνική ομάδα είχε στις τάξεις της αθλητές που προέρχονταν από την Αλβανία, τη Γεωργία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία, ενώ τουλάχιστον απαραίτητη ήταν η συμμετοχή ομογενών αθλητών από τις ΗΠΑ στις ομάδες μπέιζμπολ και σοφτμπολ, αθλημάτων όχι ευρέως γνωστών στην Ελλάδα. Μ. Ηρειώτου, «Η 'λεγεώνα' των Ελλήνων χαρίζει μετάλλια», *Εφ. Τα Νέα*, 28-29.8.2004, σ. 14 - 15. Πτυχές του θέματος αυτού αναλύθηκαν σε δημοσιεύματα του ελληνικού αλλά και ξένου τύπου. Βλ. ενδεικτικά Π. Μανδραβέλης, «Των Ελλήνων τα μετάλλια...», *Εφ. Απογευματινή*, 18.8.2004, σ. 3, Π. Μπουκάλας, «Εμπόριο αθλητών», *Εφ. Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 11, J.- A. F., «La Grece compte sur 'ses' Albanais pour ameliorer son bilan des medailles», *Εφ. Le Monde*, 18.8.2004, σ. 8. Σημειώνεται ότι στις τρεις ολυμπιακές διοργανώσεις που προηγήθηκαν του 2004, η Ελλάδα κέρδισε 23 μετάλλια. Από αυτά τα 13 (ποσοστό 56% περίπου) κατακτήθηκαν από αθλητές και αθλήτριες που προέρχονταν από τις πρώην σοσιαλιστικές χώρες. Οθ. Τσουνάκος, *1896-2004. Εκτός των άλλων, συνέβησαν κι αυτά...Πάρεργα και παρελιπόμενα της άλλης όψης των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, 'Ηλιοτρόπιο', 2003, σ. 188.

¹²⁵⁵Ν. Α. Κωνσταντόπουλος, «Ανέλπιστο χρυσό στις καταδύσεις», *Εφ. Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 1, 13. Χαρακτηριστικοί της αλλαγής του κλίματος μετά το χρυσό μετάλλιο των Μπίμη και Συρανίδη είναι οι πρωτοσέλιδοι τίτλοι της *Απογευματινής* και των *Νέων* την επομένη της νίκης τους. «Χρυσή Λάμψη στη σκιά της ντροπής», *Εφ. Απογευματινή*, 17.8.2004, σ. 1, «Αλλάζουν το κλίμα τα μετάλλια - Ανάδυση με το πρώτο χρυσό», *Εφ. Τα Νέα*, 17.8.2004, σ. 1. Οι εκπρόσωποι του ξένου τύπου ρωτούσαν επίμονα τους δύο αθλητές μετά τη νίκη τους, αν αυτή συνέβαλε στην αλλαγή της άσχημης ψυχολογίας λόγω του θέματος Κεντέρη - Θάνου με τον προπονητή τους Πέτρο Φυρίγο να δηλώνει για τη νίκη των δύο αθλητών του: «Είμαστε ένα έθνος με καρδιά». Γ. Χούπης, «Εβγαλαν 'χρυσό' απ' την πισίνα!», *Εφ. Τα Νέα*, 17.8.2004, σ. 34 - 35, AP, Reuters, «Greek divers not clowning», *Εφ. International Herald Tribune*, 18.8.2004, σ. 17.

Μιρέλα Μανιάνι στο στίβο (ακοντισμός), ο Αρτιόμ Κιουρεγκιάν στην ελληνορωμαϊκή πάλη (55 κιλά) και ο Πύρρος Δήμας στην άρση βαρών (85 κιλά)¹²⁵⁶. Ο κάτοχος των τριών χρυσών ολυμπιακών μεταλλίων Π. Δήμας, με το χάλκινο της Αθήνας ολοκλήρωσε μια θριαμβευτική πορεία στον υψηλό πρωταθλητισμό. Τέσσερα μετάλλια σε ισάριθμες διαδοχικές διοργανώσεις (1992 - 2004) καταγράφηκαν ως ένα μοναδικό επίτευγμα στην ιστορία του αθλήματος¹²⁵⁷.

Από αγωνιστικής πλευράς οι Αγώνες της Αθήνας υπήρξαν πράγματι ορόσημο για το μέλλον του ελληνικού αθλητισμού. Η συγκομιδή των 16 μεταλλίων είναι για τη χώρα η καλύτερη στην ιστορία των Αγώνων. Η ελληνική ολυμπιακή ομάδα κατέλαβε την 15^η θέση στον πίνακα των μεταλλίων¹²⁵⁸, μεταξύ των 202 εθνικών ολυμπιακών ομάδων που έλαβαν μέρος σε αυτούς με τη συμμετοχή 10.500 αθλητών¹²⁵⁹. Περιγράφοντας τη στάση του ελληνικού λαού απέναντι στους Αγώνες, ο Αντώνης Καρκαγιάννης διαπίστωνε:

¹²⁵⁶Για πληροφορίες και στοιχεία σχετικά με τους αθλητές και τις αθλήτριες της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας που κέρδισαν μετάλλια, βλ. στο ένθετο, «Το Βήμα των Αγώνων», Π. Παπαδόπουλος, «Ωραίοι σαν Έλληνες (ολυμπιονίκες)», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 26 - 29. Βλ. επίσης το αφιέρωμα των Β. Μπενέκου, Γ. Αποστολίδη, Μ. Ψάρα, Κ. Γενιτσαριώτη, «Οι Έλληνες που ξέρουν να νικούν», Εφ. *Εθνος*, 29.8.2004, σ. 25 -32.

¹²⁵⁷Π. Παπαδόπουλος, «Ωραίοι σαν Έλληνες (ολυμπιονίκες)», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 29. Ο Π. Δήμας με τα τρία χρυσά μετάλλια είχε ισοφαρίσει τον Naim Suleymanoglu που είχε κατακτήσει ισάριθμα χρυσά από το 1988 έως το 1996, ενώ με το χάλκινο της Αθήνας αναγνωριζόταν ως ο κορυφαίος στην ιστορία του αθλήματος. «Επίσημο Αναμνηστικό Πρόγραμμα», Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων – Αθήνα 2004 Α.Ε., Αύγ. 2004, σ. 271, βλ. επίσης, «Τα φώτα στον Πύρρο», Εφ. *Τα Νέα*, 21-22.8.2004, σ. 27. Με το τέταρτο ολυμπιακό μετάλλιο προσδόθηκαν στο Δήμα χαρακτηριστικά «εθνικού συμβόλου» σε μια πολύ δύσκολη στιγμή για το κύρος του ελληνικού αθλητισμού. Το επόμενο απόσπασμα δημοσιεύματος είναι απολύτως ενδεικτικό: «Ολύμπιος Θεός...Και μαζί αρχάγγελος του ελληνικού αθλητισμού...Στα φτερά του ένα ολόκληρο έθνος...Έτοιμο από παλιά για την απογείωση και την ανάταση». Π. Σαμαράς, «Ένα έθνος υποκλίνεται!», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 23.8.2004, σ. 34, 47.

¹²⁵⁸Βλ. τα σχετικά δημοσιεύματα, «Λαμπρό μέλλον», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 27, «Τα μετάλλια», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 47. Σε συνέντευξη Τύπου την τελευταία ημέρα των Αγώνων, ο αρχηγός της ελληνικής αποστολής Γ. Παπαδογιαννάκης, είπε ότι ο στόχος που είχε τεθεί να ξεπεραστεί ο αριθμός των μεταλλίων του Σίδνεϊ (13) επιτεύχθηκε, γεγονός που καθιστά θετικό τον σχετικό απολογισμό. Στη συνέντευξη σημείωσε μεταξύ άλλων τα εξής: «Βρισκόμαστε στη 15^η θέση στα μετάλλια αντί της 17^{ης} που είχαμε στο Σίδνεϊ, αλλά αν λάβουμε υπόψη μας τον πληθυσμό, τότε είμαστε στην πρώτη θέση μαζί με την Ουγγαρία. Είχαμε διακρίσεις σε δέκα αθλήματα... Ακόμη καταλάβαμε 45 θέσεις στην πρώτη οκτάδα (26 άνδρες-19 γυναίκες) και 66 θέσεις στη 16άδα, περισσότερες απ' ότι πήραμε στο Σίδνεϊ». Από την απολογιστική συνέντευξη του αρχηγού της ελληνικής αποστολής δεν έλειψε και το θέμα του ντόπινγκ, για το οποίο ο Παπαδογιαννάκης τόνισε, ότι «το ζήτημα που προέκυψε με τους Κεντέρη και Θάνου αφορά πειθαρχικό παράπτωμα και όχι χρήση απαγορευμένων ουσιών». Μ. Κουβαράκης, «Πετάχαμε τον στόχο!», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 42. Στην κορυφή πάντως της κατάταξης των μεταλλίων βρέθηκαν οι ΗΠΑ με την Κίνα και την Ρωσία να έπονται αμέσως μετά. Γ. Ψαράκης, «Μεγάλη κερδισμένη η Χώρα του Ανατέλλοντος Ηλίου», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 31.8.2004, σ. 22 - 23.

¹²⁵⁹Στους Αγώνες της Αθήνας ξεχώρισαν λόγω των διακρίσεων και της εν γένει αθλητικής τους παρουσίας ο αμερικανός Michael Phelps, ο οποίος κατέκτησε στην κολύμβηση 6 χρυσά και 2 χάλκινα, ενώ στο ίδιο άθλημα ο αυστραλός Ian Thorpe έγινε κάτοχος 2 χρυσών, 1 ασημένιου και 1 χάλκινου μεταλλίου. Τα βλήματα επίσης του διεθνούς αθλητικού κοινού μαγνήτισε ο Μαροκινός αθλητής, Hicham El Guerrouj, ο

«Ο λαός αγκάλιασε τους Αγώνες με συγκίνηση ενθουσιασμό και ευγένεια... Έχει ανάγκη από εθνική υπερηφάνεια, εθνική διάκριση και εθνικούς ήρωες. Τέτοια ανάταση είχε να ζήσει από την εποχή του Πολέμου και της Αντίστασης και από τα πρώτα χρόνια του αγώνα για την ελευθερία της Κύπρου... Όπως όμως και άλλοτε η συγκίνηση, ο ενθουσιασμός και η υπερηφάνεια υπάρχει κίνδυνος να οδηγήσουν στον εγωκεντρισμό και την αλαζονεία»¹²⁶⁰.

Η τελευταία παρατήρηση του Καρκαγιάννη επαληθεύτηκε στους αγωνιστικούς χώρους από μερίδα Ελλήνων θεατών, που δεν έδειξε φιλόξενη υποδοχή προς όλους τους αθλητές. Ο τελικός των 200μ. ανδρών πραγματοποιήθηκε κάτω από τις διαμαρτυρίες και αποδοκιμασίες του κοινού, «υπό την σκιά του αποκλεισμένου Κώστα Κεντέρη»¹²⁶¹, ενώ με δημόσιες δηλώσεις τους έλληνες πρωταθλητές εξέφραζαν τη συμπαράστασή τους προς τους Κεντέρη και Θάνου¹²⁶². Παρόμοιες εξάλλου αναφορές υπήρχαν και στον

οποίος κατέκτησε δύο χρυσά μετάλλια στα 1500 και 5000 μ. και έγινε ο πρώτος αθλητής που το πέτυχε ύστερα από τον Raano Nurmi το 1924, αλλά και η γερμανίδα Birgit Fischer, η οποία κατέκτησε στο κανόε / καγιάκ 1 χρυσό και 1 ασημένιο μετάλλιο. Έγινε έτσι η πρώτη αθλήτρια που κέρδιζε χρυσό μετάλλιο σε έξι διαφορετικές ολυμπιακές διοργανώσεις. Η Fischer είχε κερδίσει με τη γερμανική ομάδα 4 χρυσά και 2 ασημένια (1992-2000) και προηγουμένως με την ομάδα της Ανατολικής Γερμανίας 3 χρυσά και 1 ασημένιο (1980, 1988). Βλ. «Οι 23+13 ξένοι αθλητές που ξεχώρισαν», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 30 - 32, «Η 'τορπίλη' βρήκε στόχο», Εφ. *Τα Νέα*, 17.8.2004, σ. 35, Α. Mercier, «Ian Thorpe, double maitre du bassin», Εφ. *Le Monde*, 18.8.2004, σ. 2, Γ. Λαμπίρης, «Ήταν να μην ξεκινήσει...», Εφ. *Τα Νέα*, 18.8.2004, σ. 36.

¹²⁶⁰ Α. Καρκαγιάννης, «Το εθνικό, το γνήσιο και το αληθινό», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 12. Στον απόηχο των διακρίσεων της ελληνικής ομάδας, ο Στέλιος Παπαθανασόπουλος σε μια προσέγγιση του φαινομένου «ηρωοποίησης» Ελλήνων ολυμπιονικών, παρατηρούσε στα *Νέα*: «Αυτό το ομολογούμενος μακρύ αθλητικό καλοκαίρι μάς έδειξε πόσο έχουμε, ως κοινωνία, ανάγκη από ήρωες, αλλά και πόσο εύκολα τους απαξιώνουμε... Όμως, και δυστυχώς, στις μέρες μας υπάρχουν πολλοί διάσημοι, αλλά ελάχιστοι ήρωες». Σ. Παπαθανασόπουλος, «Το καλοκαίρι των 'ηρώων' μας», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 6.

¹²⁶¹ «Τελικός στη σκιά Κεντέρη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 1. Χιλιάδες θεατές την ώρα που είχε προγραμματιστεί η διεξαγωγή του τελικού των 200μ. ανδρών δυσαρεστημένοι από την απουσία του Κεντέρη, φώναζαν ρυθμικά το όνομά του, όπως είχε συμβεί και στον ημιτελικό του αγωνίσματος δύο ημέρες νωρίτερα, παρεμποδίζοντας για δέκα λεπτά την εκκίνησή του. Το ελληνικό κοινό αποδοκίμασε τους τρεις δρομείς της αμερικανικής ομάδας που τελικά θριάμβευσαν κατακτώντας τα τρία μετάλλια, ενώ την έντονα φορτισμένη ατμόσφαιρα του Ολυμπιακού Σταδίου δονούσαν οι ιαχές «Ελλάς - Ελλάς» και «Κεντέρης». Βλ. τα άρθρα του Ν. Α. Κωνσταντόπουλου, «Αποδοκίμασαν για Κεντέρη», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 17, «Γι' αυτούς ο Κεντέρης ήταν εκεί...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.8.2004, σ. 17. Η στάση του ελληνικού κοινού καυτηριάστηκε από τον διεθνή Τύπο, ενώ ο πρόεδρος της ΔΟΕ ερωτηθείς, την απέδωσε στις συναισθηματικές αντιδράσεις που προκαλεί το πάθος για τον αθλητισμό. Η ΔΟΕ μαζί με την «Αθήνα 2004» και την κυβέρνηση έκαναν λόγο για «μεμονωμένο περιστατικό». Ο ίδιος ο Κεντέρης σχολιάζοντας τις αντιδράσεις των θεατών, ανέφερε μεταξύ άλλων: «Ήταν το πιο όμορφο πράγμα που έχω ακούσει τα τελευταία χρόνια». «Διεθνής σάλος για τις αποδοκιμασίες στο Στάδιο», Εφ. *Το Βήμα*, 28.8.2004, σ. 4, Ν. Κουφάκος, «Αρχή με αποδοκιμασίες, τέλος με χειροκρότημα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 28.8.2004, σ. 8.

¹²⁶² Σχολιάζοντας τις δηλώσεις συμπαράστασης συναθλητών του, όπως της Τσουμελέκα, της Χαλκιά, της Δεβετζή κ.ά., ο Κεντέρης ανέφερε ότι ήταν για τον ίδιο και την Θάνου «ηθικό βάλαμο στις πληγές που

ελληνικό Τύπο. Ο Χρήστος Πασαλάρης στη στήλη του στον *Ελεύθερο Τύπο* στις 23 Αυγούστου, προέτρεπε τους έλληνες αθλητές,

«να βάλουν...μαζί με τη φιλοπατρία τους, μαζί με την αξία τους, και την οργή τους και την εκδίκησή τους για όσα έγιναν. Και να πάρουν πολλά μετάλλια. Περισσότερα από κάθε άλλη φορά! Μπορούν! Η ‘κερκίδα’, αυτή η Βασίλισσα των Ολυμπιακών Αγώνων 2004, είναι μαζί τους!»¹²⁶³.

Στο απόγειο της εθνικής αυτοαναφορικότητας, που είχε εκδηλωθεί με εκρηκτικό τρόπο στη διάρκεια του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου, η Φανή Χαλκιά μετά τη νίκη της στα 400 μ. μετ’ εμποδίων έκανε την εξής δήλωση:

«Εμείς οι Έλληνες είμαστε ικανοί για μεγάλα πράγματα, μπορούμε να μοιάσουμε στους αρχαίους μας προγόνους, είμαστε γεννημένοι για πρωτιές. Έχουμε το πνεύμα των προγόνων μας στα γονίδια μας, πρέπει να το νοιώσουμε επιτέλους όλοι μας»¹²⁶⁴.

Αυτό πάντως που σίγουρα θα απασχολούσε τους αρχαίους Έλληνες σε σχέση με τους σύγχρονους Αγώνες, είναι η αποτυχία τήρησης εκεχειρίας. Η έκκληση που απηύθυνε η Ελλάδα για τήρηση της ολυμπιακής εκεχειρίας δεν έτυχε ανταπόκρισης. Μάλιστα από την πρώτη ημέρα των Αγώνων, ο υπουργός Εξωτερικών των ΗΠΑ Colin Powell, φρόντισε να εξειδικεύσει την αμερικανική θέση έναντι της ιδέας διακοπής των

άνοιξε στην ψυχή μας η πρωτοφανής, άδικη και υποκριτική επίθεση που δεχθήκαμε από ορισμένους παράγοντες». Δ. Δοντάς, «Επιμένει ο Κεντέρης», Εφ. *Τα Νέα*, 24.8.2004, σ. 9.

¹²⁶³Χ. Πασαλάρης, «Πάρτε πολλά μετάλλια, εκδικηθείτε τους για τις αδικίες! Η ‘κερκίδα’ είναι μαζί σας!», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 23.8.2004, σ. 3.

¹²⁶⁴Τ. Παπαρήστου, «Έχει το γονίδιο των αρχαίων Ελλήνων», Εφ. *Έθνος*, 26.8.2004, σ. 4 - 5. Κατά την διάρκεια της καθιερωμένης παρουσίασης των Ελλήνων ολυμπιονικών την ημέρα διεξαγωγής του τελικού των 200μ. ανδρών στο στίβο, η Χαλκιά δήλωσε: «Με ντοπάρει η Ελλάδα! Οι Έλληνες είμαστε γεννημένοι πρώτοι. Τα υπόλοιπα είναι για τους δεύτερους. Το αποδεικνύουμε εδώ και χιλιάδες χρόνια σε όλον τον κόσμο. Το έχουμε στα κύτταρά μας και είναι το μεγαλύτερο δώρο. Είναι κρίμα να το αμφισβητούμε». Ακολούθως αναφέρθηκε στον Κεντέρη δηλώνοντας: «Θα είμαι στο στάδιο στον τελικό και θα φωνάξω μαζί με τον κόσμο το όνομά του! Είναι κρίμα για τον Κωστή να μην είναι εδώ». «‘Με ντοπάρει η Ελλάδα’», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 16. Μερίδα του διεθνούς Τύπου άφησε υπονοούμενα για την καθαρότητα της νίκης της Χαλκιά, προβληματιζόμενη αναφορικά με το πως είναι δυνατόν μια αθλήτρια να μπόρεσε να βελτιώσει κατά τέσσερα δευτερόλεπτα το χρόνο της σε λιγότερο από δώδεκα μήνες. Είναι αντιπροσωπευτικό του τρόπου με τον οποίο έγινε δεκτή από μερίδα του Τύπου η νίκη της Χαλκιά, το σχόλιο του Tim Layden, αρθρογράφου του αμερικανικού περιοδικού *Sports Illustrated*: «ναι μεν ο αγώνας της Ελληνίδας ήταν η πιο έντονη στιγμή που ζήσαμε στους αγώνες του στίβου, όμως στον στίβο ποτέ τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά όσο δείχνουν». «Ερωτήματα και αμφισβήτηση στον διεθνή Τύπο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 16, Γ. Γιακοβής, «Νέα χολή για ελληνικό θρίαμβο», Εφ. *Έθνος*, 27.8.2004, σ. 27.

εχθροπραξιών ανά τον πλανήτη τις 16 ημέρες της διαρκείας τους, δηλώνοντας χωρίς περιστροφές ότι:

«Οι τρομοκράτες δεν καταλαβαίνουν από ευγενείς χειρονομίες. Δεν σέβονται την εκεχειρία. Δεν καταλαβαίνουν το πνεύμα της ειρήνης και συμφιλίωσης, παρά μόνο τη βία»¹²⁶⁵.

Δύο μέρες πριν από την ολοκλήρωση των Αγώνων είχε προγραμματιστεί η άφιξη στην Αθήνα του Colin Powell, προκειμένου να παραστεί στην τελετή λήξης. Στο πλαίσιο της επίσκεψης θα είχε συνομιλίες με τον Καραμανλή και τον ομόλογό του Π. Μολυβιάτη για διάφορα θέματα, μεταξύ των οποίων και η υποψηφιότητα της Ελλάδας στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ¹²⁶⁶. Εν όψει της άφιξης του αμερικανού υπουργού διοργανώθηκαν στην Αθήνα διαδηλώσεις διαμαρτυρίας, ενώ σε αντιπολεμικό συλλαλητήριο που είχε ως σύνθημα, «Έξω ο Πάουελ από την Ελλάδα», σημειώθηκαν και επεισόδια μεταξύ ισχυρών αστυνομικών δυνάμεων και διαδηλωτών¹²⁶⁷. Έτσι αιφνιδίως το πρωί της 28^{ης} Αυγούστου, ο εκπρόσωπος του State Department, Richard Boucher, σε δήλωσή του ανέφερε, ότι λόγω φόρτου εργασίας του επικεφαλής της

¹²⁶⁵ Μ. Σπηλιοπούλου, «Η εκεχειρία πνίγηκε στο αίμα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 74 - 75. Το πνεύμα συναδέφωσης και ειρήνης που κόμιζαν οι Ολυμπιακοί Αγώνες με την εκεχειρία δε βρήκε την αναμενόμενη ανταπόκριση στις εστίες συγκρούσεων και αναταραχών παγκοσμίως. Κατά τη διάρκεια των Αγώνων της Αθήνας σημειώθηκαν σφοδρές μάχες με δεκάδες νεκρούς, αμάχους και στρατιώτες, στην Νατζάφ του νοτίου Ιράκ μεταξύ αμερικανικών δυνάμεων και συνεργαζόμενων ιρακινών εθνοφρουρών και σιιτών μαχητών, βλ. Γ. Νάκος, «Νατζάφ: Εκτόνωση με παρέμβαση Σιστάνι», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 75, βλ. επίσης τα άρθρα, Μ. Κράλλη, «Καταγίδα' στη Νατζάφ», Εφ. *Εθνος*, 12.8.2004, σ. 25, Α. Νεγραπόντη, «Μαίνονται οι μάχες στη Νατζάφ», Εφ. *Τα Νέα*, 16.8.2004, σ. 70, «Είναι έτοιμοι για τελική επίθεση στη Νατζάφ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 25.8.2004, σ. 8.

¹²⁶⁶ Βλ. τα σχετικά άρθρα, Β. Χιώτης, «Τα ελληνοτουρκικά στην ατζέντα του Κόλιν Πάουελ», Εφ. *Το Βήμα*, 24.8.2004, σ. 12, Γ. Σ. Μπουρδάρης, «Ένταξη Τουρκίας και Κυπριακό στην ατζέντα Πάουελ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.8.2004, σ. 5.

¹²⁶⁷ Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Επεισόδια στη διαδήλωση για Πάουελ», Εφ. *Τα Νέα*, 28-29.8.2004, σ. 13. Ο Θ. Ρουσόπουλος, είχε ζητήσει στις 25 Αυγούστου να διαφυλαχθεί η διεθνής εικόνα της χώρας από όσους θα συμμετείχαν στη διαδήλωση με αφορμή την επίσκεψη του αμερικανού υπουργού, αναφέροντας: «Θέλω να πιστεύω ότι οι διοργανωτές τυχόν διαδηλώσεων θα λάβουν υπόψη τους την ιδιαίτερα κρίσιμη για τη χώρα περίοδο, εν μέσω Ολυμπιακών Αγώνων, και θα διαφυλάξουν την ως τώρα άριστη εικόνα της Ελλάδας». «Συστάσεις προς τους διαδηλωτές από τον Θ. Ρουσόπουλο», Εφ. *Το Βήμα*, 26.8.2004, σ. 11. Στις 27 Αυγούστου πραγματοποιήθηκε το αντιπολεμικό συλλαλητήριο υπό το βλέμμα των διεθνών ΜΜΕ το οποίο διοργανώθηκε από το «Ελληνικό Κοινωνικό Φόρουμ» και την «Συμμαχία: Σταματήστε τον πόλεμο» με την συμμετοχή και υποστήριξη συνδικαλιστικών οργανώσεων ενώ ξημερώματα της επόμενης ημέρας, στελέχη του ΚΚΕ ανήρτησαν γιγαντιαίο πανό στην Ακρόπολη στο οποίο αναγραφόταν: «Μην ξεχνάς, στη Νατζάφ σφάζουν αμάχους, στην Παλαιστίνη χτίζουν τείχος. Δολοφόνε Πάουελ, go home» ενώ αργότερα την ίδια ημέρα το ΠΑΜΕ είχε προγραμματίσει πορεία διαμαρτυρίας στην οποία, παρά την είδηση της ακύρωσης του ταξιδιού του Powell, συμμετείχαν περίπου 1.000 άτομα. «Θερμές' διαδηλώσεις στο κέντρο της Αθήνας», Εφ. *Εθνος*, 29.8.2004, σ. 17, «Γιατί δεν έρχεται ο Πάουελ», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 23, «Πανό διαμαρτυρίας του ΚΚΕ στην Ακρόπολη», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 16.

αμερικανικής διπλωματίας, ο οποίος οφειλόταν στις εξελίξεις στο Ιράκ και το Σουδάν, η προγραμματισμένη επίσκεψή του στην Αθήνα δε θα γινόταν, επιμένοντας ότι η αναβολή δεν είχε σχέση με τις διαδηλώσεις διαμαρτυρίας του προηγούμενου διημέρου¹²⁶⁸.

Ζήτημα προέκυψε και με τη δημοσιοποίηση τηλεοπτικού σποτ εντασσόμενου στην προεκλογική καμπάνια του προέδρου των ΗΠΑ George Bush, το οποίο αναφερόταν στους Αγώνες. Το σποτ ξεκινούσε με σκηνές από την Ολυμπιάδα του Μονάχου και κατάληγε στην Αθήνα με μια κολυμβήτρια, να αγωνίζεται με υπερβολική αυτοπεποίθηση. Στο σποτ ακουγόταν τα ακόλουθα λόγια: «Το 1972 υπήρχαν στον κόσμο 40 δημοκρατίες. Τώρα 120...σε αυτούς τους Ολυμπιακούς θα υπάρξουν δύο ελεύθερα κράτη περισσότερο· και δύο τρομοκρατικά καθεστώτα λιγότερα». Στη συνέχεια εμφανίζονταν οι σημαίες του Αφγανιστάν και του Ιράκ με αναφορές στην αξία της αποφασιστικότητας, της δύναμης και της επιμονής. Στο τέλος ο Bush παρουσιαζόταν με το σλόγκαν, «πηγαίνουμε την Αμερική μπροστά»¹²⁶⁹.

Η απροκάλυπτη απόπειρά του να χρησιμοποιήσει τους Αγώνες για πολιτικά οφέλη, εν όψει των προεδρικών εκλογών του Νοεμβρίου, προκάλεσε τη σφοδρή αντίδραση των δημοκρατικών αντιπάλων του, της Ολυμπιακής Επιτροπής των ΗΠΑ, της ιρακινής αποστολής στην Αθήνα, καθώς και του διεθνούς Τύπου. Σε καυστικό της άρθρο στην *Washington Post*, η Sally Jenkins υπογράμμιζε, ότι ο Bush «προστέθηκε στη μακρά λίστα των πολιτικών που επιχειρήσαν να υποτάξουν τους Ολυμπιακούς στο πολιτικό συμφέρον»¹²⁷⁰.

¹²⁶⁸ «Γιατί δεν έρχεται ο Πάουελ», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 23. Στην επιστολή του προς τον Μολυβιάτη, ο Powell σημειώνει: «Σας συγχαίρω και πάλι για την καταπληκτική επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων. Όλη η Ελλάδα μπορεί να είναι βαθιά υπερήφανη για τη διεθνή αναγνώριση που κέρδισε φιλοξενώντας τους Ολυμπιακούς Αγώνες». Το πλήρες κείμενο της επιστολής παρατίθεται στο *Βήμα*, «Η επιστολή προς τον κ. Μολυβιάτη», 29.8.2004, σ. 23. Η απόφαση του αμερικανού υπουργού Εξωτερικών να αναβάλλει την επίσκεψή του στην Ελλάδα για το προσεχές χρονικό διάστημα, χαρακτηρίστηκε από διπλωματικές πηγές και κυβερνητικά στελέχη, ως «αμοιβαίως επωφελής» για τις δύο χώρες. Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Μια αναβολή βολική για όλους», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 16.

¹²⁶⁹ Με δηλώσεις τους στον Grant Wahl, δημοσιογράφο του αμερικανικού αθλητικού περιοδικού *Sports Illustrated*, μέλη της ιρακινής ολυμπιακής ομάδας αποδομούσαν το περιεχόμενο του τηλεοπτικού σποτ. Ο Ιρακινός ποδοσφαιριστής Salih Sadir τόνισε: «Η Ιρακινή ομάδα δε θέλει να χρησιμοποιηθεί για την προεκλογική εκστρατεία του Τζορτζ Μπους», ενώ ο συμπαίκτης του Ahmad Mhajeed αναφερόμενος στο Bush δήλωνε: «Να βρει άλλο τρόπο να διαφημίσει τον εαυτό του...Πως θα σταθεί απέναντι στο Θεό έχοντας σφάζει τόσους άνδρες και γυναίκες. Έχει κάνει τόσα εγκλήματα». Βλ. Ε. Μπερσή, «Οι Ιρακίνοι ποδοσφαιριστές 'αδειάζουν' τον Μπους», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.8.2004, σ. 12.

¹²⁷⁰ Μ. Σπηλιοπούλου, «Ωραίοι Αγώνες, αλλά πού να τρέχεις...», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 25.8.2004, σ. 10 και επίσης, «USOC προς Μπους: Αποσύρετε, επιτέλους, το σποτ», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 27.8.2004, σ. 9. Γεγονός με πολιτικές αποχρώσεις ήταν και αυτό το οποίο ανέκυψε με τη συμβολική πρωτοβουλία της Σοφίας Σακοράφα, πρωταθλήτριας στον ακοντισμό και κατόχου του παγκοσμίου ρεκόρ (1982-1983) να

Στο οργανωτικό σκέλος οι Αγώνες της Αθήνας υπήρξαν κατά γενική ομολογία άρτιοι¹²⁷¹. Ο επικεφαλής και μέλη της ΔΟΕ, αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων, δήμαρχοι, αξιωματούχοι, επισκέπτες και ανταποκριτές μέσω ενημέρωσης, δήλωναν την ικανοποίηση, τον ενθουσιασμό και τον εντυπωσιασμό τους για τις υψηλού επιπέδου ολυμπιακές εγκαταστάσεις και υποδομές, τη λειτουργικότητα της ελληνικής πρωτεύουσας στις αυξημένες ανάγκες των μετακινήσεων, την εγκάρδια διάθεση των εθελοντών και το αίσθημα ασφαλείας¹²⁷². Επίσης εκθειάστηκε η εορταστική ατμόσφαιρα που επικρατούσε στην πόλη¹²⁷³.

συμμετάσχει στους Αγώνες με την ολυμπιακή ομάδα των Παλαιστινίων. Στην αθλήτρια, που στα 47 της χρόνια έκανε παλαιστινιακό ρεκόρ στον ακοντισμό, χορηγήθηκε τιμητικά διαβατήριο από τον Yasser Arafat, ειδικά για να συμμετάσχει στους Αγώνες της Αθήνας. Το ζήτημα παραπέμφθηκε από τη ΔΟΕ στην IAAF, η οποία με απόφασή της απέκλεισε την αθλήτρια για τυπικούς λόγους. Όπως δήλωσε στις 10 Αυγούστου ο γενικός γραμματέας της IAAF Istvan Gyulai, η απόφαση βασίστηκε στη βολή της (47,32 μ.) «έξι μέτρα λιγότερα από την αμέσως χειρότερη συμμετοχή» και πρόσθεσε: «Οι Ολυμπιακοί δεν είναι για πολιτικές διαδηλώσεις». Η Σακοράφα απέδωσε τον αποκλεισμό της από την ολυμπιακή ομάδα της Παλαιστίνης σε «άγνοια ή σκοπιμότητα». Τ. Μποζανίνου, «Βολές της Σοφίας Σακοράφα κατά της ΔΟΕ», Εφ. *Το Βήμα*, 11.8.2004, σ. 5. Εξάλλου αίσθηση προκάλεσε και η άρνηση του δύο φορές παγκόσμιου πρωταθλητή στο τζούντο και επικρατέστερου για την κατάκτηση του χρυσού μεταλλίου στην κατηγορία του (-66 κλά) Ιρανού Arash Miresmaeili, να αντιμετωπίσει στον πρώτο γύρο των αγώνων τον ισραηλινό συναθλητή του Ehud Vaks, επικαλούμενος πολιτικούς λόγους. «Η Ολυμπιακή Εκεχειρία», Εφ. *Το Βήμα*, 17.8.2004, σ. 10.

¹²⁷¹ Ήδη από τις 19 Αυγούστου ο J. Rogge παραδέχθηκε ότι δεν υπήρχαν ζητήματα επίλυσης οργανωτικών προβλημάτων. Οι καθημερινές πρωινές συναντήσεις μεταξύ της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ και της ηγεσίας της «Αθήνα 2004» για τις λειτουργικές εκκρεμότητες των Αγώνων, την πέμπτη ημέρα τέλεσής τους καταργήθηκαν ως μη απαραίτητες με εντολή του ίδιου του προέδρου της ΔΟΕ, αφού δεν υπήρχε αντικείμενο συζήτησης. Κάτι τέτοιο ουδέποτε είχε συμβεί σε άλλη ολυμπιακή διοργάνωση κατά το παρελθόν. Βλ. «Μετάλλιο», Εφ. *Τα Νέα*, 20.8.2004, σ. 3, Φ. Κόλλιας, «Εγκώμια από τους 'Αθανάτους'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 3, Αγγελουπούλου - Δασκαλάκη, Γιάννα, *ό.π.*, σ. 361. Οφείλει επίσης να σημειωθεί ότι ορισμένες οργανωτικές δυσλειτουργίες που καταγράφηκαν κατά τις πρώτες ημέρες των Αγώνων, επισκιάστηκαν από την δημοσιότητα της υπόθεσης Κεντέρη - Θάνου και πάντως δε μπόρεσαν να ανατρέψουν την γενική αίσθηση για το καλό οργανωτικό τους επίπεδο. Κ. Π. Παπαδιόχος, «Στη σκιά του ντόπιγκ οι οργανωτικές ατέλειες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 22.8.2004, σ. 20.

¹²⁷² Βλ. αναλυτικά τα επόμενα δημοσιεύματα: «Εγκώμια από τον Ρογκ», Εφ. *Τα Νέα*, 18.8.2004, σ. 46, Χ. Κέλερ, Συνέντευξη στην Ε. Αναστασοπούλου, «Κερδίσατε τον παγκόσμιο σεβασμό», Εφ. *Τα Νέα*, 19.8.2004, σ. 22, Μ. Ψαρά, «Πάμε σαν την Αθήνα για το 2012», Εφ. *Έθνος*, 29.8.2004, σ. 21, R. Bonner, «A wary sense of relief in Athens», Εφ. *International Herald Tribune*, 21-22.8.2004, σ. 1, 3, Μ. Παπαθανασίου, «Πήραμε ιδέες από την Αθήνα για τους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 21.8.2004, σ. 4, Ε. Χατζηιωαννίδου, «Μεταολυμπιακός σχεδιασμός» και Δώρα Αντωνίου, «'Εξαγώγιμο προϊόν' τα υποδειγματικά μέτρα στην Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 7, Τ. Μπρόκο, Συνέντευξη στον Α. Παπαχελά, «'Οι εγκαταστάσεις σας είναι οι καλύτερες που έχουμε δει σε Ολυμπιακούς'», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 12, Γ. Κατσιγιαννης, «Οι Έλληνες κερδίσαμε το παρόν, τώρα μπορούμε και το μέλλον», Εφ. *Απογευματινή*, 30.8.2004, σ. 10 - 11, Φιλαθλέων, «Ναι, νικήκαμεν», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 32, Π. Παπακωνσταντίνου, «'Η Αθήνα κέρδισε το στοίχημα των Ολυμπιακών'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 9.

¹²⁷³ Το επίκεντρο της εορταστικής ατμόσφαιρας κατά τη διάρκεια των Αγώνων ήταν το κέντρο της πόλης στο οποίο πραγματοποιήθηκαν πολιτιστικές εκδηλώσεις και δρώμενα με τη συμμετοχή Ελλήνων και ξένων καλλιτεχνών. Βλ. Β. Μαχμουντές, «Στην αγορά για...σινεμά και στου Ψυρρή για γλέντι!», Εφ. *Ελεύθερος Τόπος*, 24.8.2004, σ. 16, 73, «Τελευταίες εκδηλώσεις στην Αθήνα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 28.8.2004, σ. 24,

Τα διεθνή μέσα ενημέρωσης επεφύλαξαν εγκωμιαστικά σχόλια και αναφορές για τους Αγώνες. Η επαινετική τους στάση παγιώθηκε τη δεύτερη εβδομάδα τέλεσής τους, όταν σύμφωνα με δημοσιογραφικές εκτιμήσεις η υπόθεση Κεντέρη - Θάνου έπαψε πλέον να σκιάζει την ολυμπιακή διοργάνωση. Με δεδομένη μάλιστα την αρνητική δημοσιότητα που είχε εισπράξει μέχρι και την τελετή έναρξής της, η μεταστροφή των ξένων μέσων υπήρξε εντυπωσιακή¹²⁷⁴. Η αρθρογράφος του *Guardian* Helena Smith, έγραφε με αφορμή την ελληνική διοργάνωση:

«Οι λάτρες της Ελλάδας λυπούνται ενδεχομένως για το ότι η αποδοχή της Ελλάδας άργησε τόσο πολύ. Αυτή η αποδοχή ωστόσο ίσως αποδειχτεί η μεγαλύτερη κληρονομιά των Αγώνων»¹²⁷⁵.

Στις 29 Αυγούστου 2004 έπεσε η αυλαία των 28^{ων} θερινών Ολυμπιακών Αγώνων. Η τελετή λήξης σε διαφορετικό ύφος από την εναρκτήρια τελετή, ήταν ένα κάλεσμα σε ελληνική γιορτή με παραδοσιακά αλλά και σύγχρονα στοιχεία¹²⁷⁶. Το τελευταίο μέρος του θεάματος, αντιπροσωπευτικό εν πολλοίς της μοντέρνας ελληνικής μουσικής παραγωγής, προκάλεσε αμφιλεγόμενες κρίσεις στο εγχώριο κοινό¹²⁷⁷. Στην ομιλία του

Δ. Αμαραντίδου, «Το ατελείωτο πάρτι της Αθήνας ξετρέλανε Έλληνες και ξένους», Εφ. *Απογευματινή*, 29.8.2004, σ. 14 - 15.

¹²⁷⁴Βλ. τα άρθρα στον ελληνικό Τύπο με τις αντάποκρίσεις των ξένων μέσων ενημέρωσης, «Εγκώμια για τη διοργάνωση», Εφ. *Εθνος*, 27.8.2004, σ. 18, Δ. Ραγιά, «Από επικριτές, υμνωδοί της Ελλάδας τα ξένα ΜΜΕ», Εφ. *Εθνος*, 29.8.2004, σ. 19, Μ. Μπούτση, «Λάμψη με ντόπιες σκιές», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 23.8.2004, σ. 13. Μαζί με τις διθυραμβικές ανταποκρίσεις τους για τη διοργάνωση ορισμένα ξένα ειδησεογραφικά πρακτορεία έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στις αθέατες όψεις της ολυμπιακής πόλης, όπως συνέβη για παράδειγμα με δημοσίευμα για τις συνθήκες διαβίωσης των Ρομά που ζούσαν στην Αθήνα. Σύμφωνα με μαρτυρίες τους το διάστημα πριν την έναρξη των Αγώνων, ελήφθησαν αστυνομικά μέτρα ασυνήθιστης αυστηρότητας απέναντί τους στο πλαίσιο συντονισμένης προσπάθειας να καταστούν αφανείς, ενόσω οι παγκόσμιοι προβολείς φώτιζαν την Αθήνα. Δήλωναν ωστόσο σε ξένους ανταποκριτές συγκινημένοι για την τέλεση των Αγώνων. Τ. Cambanis, «Greek Gypsies forced to stay in shadows of the Olympic spotlight», Εφ. *International Herald Tribune*, 21-22.8.2004, σ. 3, «Η Αθήνα το γλεντάει...», Εφ. *Εθνος*, 24.8.2004, σ. 22.

¹²⁷⁵Η. Smith, «Μα τον Δία, οι Έλληνες είναι μεγάλο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 18.8.2004, σ. 2, «Helena Smith», Εφ. *Τα Νέα*, 20.8.2004, σ. 3.

¹²⁷⁶Ο Δ. Παπαϊωάννου σε συνέντευξή του στη γαλλική εφημερίδα *Le Monde* σημείωνε, για τη γενική ιδέα που τις χαρακτήριζε: «Η Τελετή Έναρξης ήταν εμπνευσμένη από τις τελετές του Απόλλωνα. Η Τελετή Λήξης, από τις τελετές του Διονύσου. Η πρώτη είναι το φως, το πνεύμα και οι ιδέες. Η δεύτερη, το θαύμα και το μεθύσι της ζωής. Η μία είναι η γιορτή στο ον - άνθρωπο. Η δεύτερη είναι ο άνθρωπος που γιορτάζει». «Μια γιορτή σαν το μεθύσι της ζωής», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 8 - 9. Για μια αναλυτική περιγραφή και παρουσίαση της τελετής λήξης, βλ. το *Επίσημο Πρόγραμμα. Τελετή Λήξης των Αγώνων της 28^{ης} Ολυμπιάδας, «Αθήνα 2004»*, 29.08.2004, Π. Διαμαντάκου, «Φολκλορικό εθνοπάρτι», Εφ. *Τα Νέα*, 30.8.2004, σ. 10 - 11, Β. Αγγελικόπουλος, «Δεν μάγεψε, αλλά άρεσε...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 13, Μ. Τσιντήλα, «Η Ιστορία έγραψε Μπράβο, Ελλάδα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 30.8.2004, σ. 14 - 15.

¹²⁷⁷Βλ. το δημοσίευμα με τις απόψεις που εξέφρασαν καλλιτέχνες για την τελετή, «Αφετηρία για διχόνοια η τελετή λήξης...», Εφ. *Απογευματινή*, 31.8.2004, σ. 10 - 11. Ο Πάσχος Μανδραβέλης παρατηρούσε ότι στο

κατά την τελετή λήξης, ο πρόεδρος της ΔΟΕ Rogge ανέφερε με ιδιαίτερη θέρμη: «Αγαπητοί Έλληνες φίλοι. Κερδίσατε... Αυτοί οι Αγώνες ήταν αξέχαστοι, ονειρεμένοι Αγώνες»¹²⁷⁸.

Αναμφισβήτητα η έλευση της μεταολυμπιακής περιόδου έβρισκε την Ελλάδα και την πρωτεύουσά της με αναβαθμισμένη διεθνή θέση έπειτα από την επιτυχή οργάνωση και τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Η άρτια φιλοξενία τους εξέπληξε θετικά τους ειδικούς, τα διεθνή μέσα ενημέρωσης και την παγκόσμια κοινή γνώμη. Οι Αγώνες, το κορυφαίο διεθνές αθλητικό γεγονός της περιόδου 2000 – 2004, σφραγίστηκαν από την εντυπωσιακή τελετή έναρξης που μετέδωσε στο διεθνές τηλεοπτικό κοινό τη δική της ατμόσφαιρα. Εκείνη της επιστροφής τους στη γενέτειρα του θεσμού και στον τόπο της πρώτης τους τέλεσης στη σύγχρονη εποχή.

Το ελληνικό αυτό συγκριτικό πλεονέκτημα, κινδύνεψε εντούτοις να χαθεί από τις υποθέσεις ντοπαρίσματος διάσημων ελλήνων ολυμπιονικών. Η κοινή γνώμη, που πριν τους Αγώνες του 2004 ανέμενε το θρίαμβο του Κεντέρη εντός του Ολυμπιακού Σταδίου της Αθήνας, αισθάνθηκε όνειδος παρακολουθώντας την κατακρήμνιση του αθλητή, ο οποίος περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον συμβόλιζε τη μεγάλη πρόοδο που είχε σημειώσει ο ελληνικός αθλητισμός τα προηγούμενα χρόνια. Οι ίδιες οι υποθέσεις ντοπαρίσματος που εναντιώνονταν στο ηθικό περιεχόμενο των ολυμπιακών αρχών, όσο και ο νωχελικός έως σπασμωδικός χειρισμός τους από τους ιθύνοντες, έβλαψαν σε κάθε περίπτωση την εικόνα και χαρακτήρισαν μέχρι ένα βαθμό τη φυσιογνωμία της ελληνικής διοργάνωσης. Μπορεί έτσι να ειπωθεί ότι οι Αγώνες εκτυλίχθηκαν στη σκιά αυτών των υποθέσεων, ενώ κατέρρευε μέρος του ελληνικού αθλητικού οικοδομήματος. Την ίδια ώρα κυβέρνηση και αξιωματική αντιπολίτευση ασκούσαν στη μετάθεση και αποποίηση - αντίστοιχα- των πολιτικών ευθυνών, είτε με εξόφθαλμο είτε με κοντόφθαλμο τρόπο. Η

δεύτερο κομμάτι του πολυθέαματος αποτυπώθηκε πιστά η σύγχρονη Ελλάδα «το πανηγύρι και το ‘σκυλάδικο’» σημειώνοντας «Καλώς, ως προς τις προθέσεις. Μόνο που έλειψε το ‘συν’ του καλλιτέχνη. Αυτό που απομυζά τη χυδαιότητα και την κάνει τέχνη». Βλ. Π. Μανδραβέλης, «Η τελετή λήξης και το ‘σκυλάδικο’», Εφ. *Απογευματινή*, 30.8.2004, σ. 5.

¹²⁷⁸ Η πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής στη δική της ομιλία, αφού ευχαρίστησε τους δύο προέδρους της ΔΟΕ, Samaranch και Rogge, τους δύο πρωθυπουργούς, Σημίτη και Καραμανλή, τους εργαζόμενους της «Αθήνα 2004» καθώς και τους εθελοντές για τη συμβολή τους στην πραγματοποίηση των Αγώνων, σημείωσε ότι, «Υπάρχει όμως ένα ακόμη χρυσό μετάλλιο που απονέμεται σήμερα το βράδυ. Και αυτό ανήκει σε όλους τους Έλληνες». Α. Λύτρα, «Το μεγάλο φινάλε σε αριθμούς», Εφ. *Έθνος*, 30.8.2004, σ. 18 - 19.

ίδια οπτική έδειχνε ότι επικρατούσε στη συζήτηση, η οποία ξεκίνησε αναφορικά με την αξιοποίηση της ολυμπιακής κληρονομιάς.

Στους κόλπους της κοινωνίας από την άλλη επικρατούν αισθήματα υπερηφάνειας για τις εθνικές επιτυχίες του καλοκαιριού του 2004. Η έκρηξη του εθνικού αισθήματος, η οποία είχε πυροδοτηθεί με το ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου, διήρκεσε μέχρι και τα τέλη Αυγούστου, λόγω των Αγώνων και κορυφώθηκε με τις διακρίσεις των αθλητών και αθλητριών της ελληνικής ομάδας. Μερίδα της κοινής γνώμης και μέλη της ελληνικής ολυμπιακής ομάδας προσέδωσαν στις επιτυχίες ευρύτερες διαστάσεις, εξωαθλητικές, ως αντίδραση στις αλγεινές εντυπώσεις που είχαν προκληθεί σε διεθνές επίπεδο εις βάρος του ελληνικού αθλητισμού λόγω της υπόθεσης Κεντέρη - Θάνου. Συνέπειά τους υπήρξε ο αλαζονικός τρόπος αντίδρασης μερίδας ελλήνων θεατών. Το μίγμα των συλλογικών αισθημάτων συμπλήρωνε ο προβληματισμός για την αξιοποίηση της ολυμπιακής περιουσίας, αλλά και η ανησυχία για την πορεία της οικονομίας. Στο κλείσιμο των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην ελληνική πραγματικότητα συνυπάρχουν από τη μία η αισιόδοξη ενατένιση του μέλλοντος και από την άλλη η αδιόρατη μελαγχολία για την εν γένει εξέλιξη των πραγμάτων πρώτιστα στην οικονομία.

6.2. Από τις δάφνες της επιτυχίας στον μεταολυμπιακό μαρασμό

Με την ολοκλήρωση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας τα διεθνή μέσα ενημέρωσης απένειμαν εύσημα στους έλληνες οικοδεσπότες, αξιολογώντας στην πλειοψηφία τους με κολακευτικά σχόλια τη διοργάνωση. Οι θετικές αναφορές δε θύμιζαν σε τίποτα την αμφισβήτηση της περιόδου προετοιμασίας. Για το λόγο αυτό πολλά από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης υιοθέτησαν στάση απολογίας και αυτοκριτικής έναντι των διοργανωτών¹²⁷⁹,

¹²⁷⁹ Παραθέτουμε χαρακτηριστικά αποσπάσματα από τον καταϊγισμό των δημοσιογραφικών αναφορών μετά τη λήξη των Αγώνων της Αθήνας: Στον *Guardian* ο ηγετικός παράγοντας της βρετανικής Επιτροπής διεκδίκησης των Αγώνων του 2012, ο Sebastian Coe τόνιζε ότι, «η πραγματοποίηση των Αγώνων δικαίως υπήρξε πηγή τεράστιας υπερηφάνειας για τους Έλληνες», ενώ η *Herald Tribune* εκθείαζε τις «άριστες επιδόσεις» της διοργάνωσης. Το περιοδικό *Spiegel* ανέφερε, ότι «οι Έλληνες ήταν καλοί οικοδεσπότες», παρατηρώντας ότι «ορισμένες φορές είχε κανείς την αίσθηση ότι ήθελαν να διαμηνύσουν στον υπόλοιπο κόσμο να σταματήσει να τους κρύβει τον ήλιο». Βλ. για τα παραπάνω το άρθρο, «Ευχαριστούμε Έλληνες και συγγνώμη!», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 14. Ο Philip Gordon απεσταλμένος του BBC στην Αθήνα σημειώνει: «η Αθήνα ίσως να ήταν λίγο τραχιά στις γωνίες αλλά, όπως ένα ακατέργαστο διαμάντι, η ομορφιά του έλαμψε καθ' όλη τη διάρκεια ως το τέλος», ενώ ο Jim White της *Daily Telegraph* τόνιζε, ότι «αυτοί οι Ολυμπιακοί Αγώνες ήταν τρομεροί, δοσμένοι με αυτοπεποίθηση την κατάλληλη στιγμή», στο «Από την αμφισβήτηση στους διθυράμβους», Εφ. *Το Βήμα*, 31.8.2004, σ. 8 – 9. Η *Liberation* από την άλλη αναγνώριζε την επιτυχία των Αγώνων, υπογραμμίζοντας ωστόσο, ότι «η ικανοποίηση δεν μπορεί να σβήσει τα άδεια στάδια και τους φουσκωμένους λογαριασμούς». Στο κόστος των Αγώνων αναφέρθηκε

με ηχηρότερη του αμερικανικού τηλεοπτικού δικτύου CNN¹²⁸⁰. Εξάλλου ο αρθρογράφος της *Independent* Peter Corrigan, ο οποίος είχε υποστηρίξει τον Σεπτέμβριο του 1997 την ανάθεσή τους στην ελληνική πρωτεύουσα¹²⁸¹, επανερχόταν υποστηρίζοντας ότι οι Αγώνες ήταν τόσο επιτυχημένοι, ώστε θα έπρεπε «να πραγματοποιούνται μόνιμα στην Αθήνα»¹²⁸². Στην ίδια κατεύθυνση και οι *New York Times* που επανέφεραν στη δημοσιότητα την πρόταση για μόνιμη τέλεση των Αγώνων στην Ελλάδα¹²⁸³.

Στο εσωτερικό της χώρας η λήξη των Αγώνων σηματοδοτούσε την επιστροφή στην κανονικότητα του μεταολυμπιακού βίου, μια επιστροφή που ενείχε το στοιχείο της πρόκλησης για την οικονομία παράλληλα με την αναζήτηση τρόπων κεφαλαιοποίησης των κερδών που αποκτήθηκαν από την επιτυχή τέλεσή τους¹²⁸⁴. Τις νέες απαιτήσεις για

εκτενώς και η ιταλική *Corriere Della Serra* σε άρθρο με τίτλο, «Η Αθήνα νίκησε, αλλά τώρα κινδυνεύει με συλλογική κατάθλιψη». Η απεσταλμένη της *Repubblica* από την άλλη εγκωμιάζε τη διοργάνωση σε άρθρο με τίτλο, «Γεια σου κόσμε, πες μας ευχαριστώ, είμαστε ο Νότος που σηκώνει κεφάλι». Η *Bild* εκθείαζε τους Αγώνες, καταλήγοντας σε άρθρο της, «πρέπει να πούμε στην Ελλάδα ‘adio’ και ‘efharisto’» και η τουρκική *Milliyet* έδινε άριστα στη διοργάνωση, «‘Ευχαριστώ’ και ‘συγνώμη’ από κάθε γωνιά του κόσμου», Εφ. *Έθνος*, 31.8.2004, σ. 24 - 25, «‘Ντροπή μας’ που δεν σας πιστέψαμε», Εφ. *Ta Nέα*, 31.8.2004, σ. 15. Τέλος ο απεσταλμένος της *Sydney Morning Herald*, John Huxley, σε άρθρο με τίτλο, «Αθήνα, σ’ ευχαριστούμε: Τα καταφέρατε» ανέφερε: «Η ασφάλεια, η καλή οργάνωση, η γοητεία και η ζωηράδα ήταν η έκπληξη των Ολυμπιακών Αγώνων», «Τώρα ζητούν ‘συγνώμη’ στα... Ελληνικά!», Εφ. *Έθνος*, 31.8.2004, σ. 28 - 29.

¹²⁸⁰ Στις 30 Αυγούστου 2004 δημοσιεύθηκε στον διαδικτυακό του τόπο, επιστολή προς την πόλη των Αθηνών, υπογεγραμμένη από τον δημοσιογράφο Rick Reilly, που προκάλεσε αίσθηση σε Ελλάδα και εξωτερικό για την ισχυρή δόση αυτοκριτικής και τον έντονο απολογητικό της τόνο. Μεταξύ άλλων σημειωνόταν: «Αγαπητή Αθήνα, Λοιπόν, αισθανόμαστε άσχημα. Σας χρωστάμε μία συγγνώμη... Συγγνώμη για τον τρόπο που φερθήκαμε. Ήμασταν παρανοϊκοί και χαζοί. Σας κοροϊδέσαμε, σας κάναμε ρεζίλι, βγάλαμε το συμπέρασμα ότι δεν ήσασταν έτοιμοι. Σας είδαμε σαν μια χούφτα τεμπέληδων, μωριδερών νέων, που έπιναν ούζο αντί να τελειώνουν με τις κατασκευές των ολυμπιακών έργων... Νιώσαμε απείρως ασφαλέστερα τις τελευταίες τρεις εβδομάδες στην Αθήνα από ό,τι στο Λος Άντζελες ή στο Ντιτρόιτ ή στο Συνέδριο των Ρεπουμπλικάνων». «Συγγνώμη, Αθήνα...Κάναμε λάθος!», Εφ. *Απογευματινή*, 31.8.2004, σ. 12, «‘Sygnomi Αθήνα’ από το CNN», Εφ. *Το Βήμα*, 31.8.2004, σ. 9.

¹²⁸¹ Βλ. παραπάνω, κεφ. 5.1., σ. 279.

¹²⁸² «Διθύραμβοι και συγγνώμες», Εφ. *Ta Nέα*, 30.8.2004, σ. 14. Με αφορμή το άρθρο στην *Independent*, ο Γ. Παπανδρέου δήλωσε, πως θα στηρίξει κάθε προσπάθεια για μόνιμη τέλεση των Αγώνων στην Ελλάδα συμπληρώνοντας: «Και ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και ο Ανδρέας Παπανδρέου στήριζαν την ιδέα αυτή, πρέπει να αφήσουμε ανοικτή αυτή την προοπτική, καθώς δεν πρέπει να αποκλειστεί το ενδεχόμενο να ζητηθεί κάτι τέτοιο από το ίδιο το ολυμπιακό κίνημα». «Πυρά κατά της κυβέρνησης από τον πρόεδρο του ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Το Βήμα*, 31.8.2004, σ. 7.

¹²⁸³ Σε σχέση με την προσφορά των Αγώνων της Αθήνας στον ολυμπιακό θεσμό, ο *Guardian* αναφερόμενος σε αυτούς με επαινετικά σχόλια σε άρθρο του με τίτλο «Ελληνικά μαθήματα», προέτρεπε τη Βρετανική Ολυμπιακή Επιτροπή να παραδειγματιστεί από τους Έλληνες, αν επιθυμεί να κερδίσει τη διοργάνωση του 2012. «Οι Αγώνες στην Ελλάδα για πάντα», Εφ. *Έθνος*, 1.9.2004, σ. 13.

¹²⁸⁴ «Μετά την ευωχία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 1 - 2, Γ. Λούλης, «Η Ολυμπιάδα ως ορόσημο», Εφ. *Απογευματινή*, 29.8.2004, σ. 22, Θ. Διαμαντόπουλος, «Μετά την αυλαία», Εφ. *Απογευματινή*, 29.8.2004, σ. 21. Στο βιβλίο του Μίμη Ανδρουλάκη, μια έκδοση που προέκυψε έπειτα από διάλογο και ανταλλαγή απόψεων μεταξύ φοιτητών, προπτυχιακών, μεταπτυχιακών, διδακτορικών από πανεπιστήμια της Ελλάδας και του εξωτερικού το καλοκαίρι του 2004, σημειώνεται για την ελληνική περίπτωση το εξής σε σχέση με την κεφαλαιοποίηση της επιτυχίας των Αγώνων: «Θα έπρεπε πιθανόν να υπάρχουν παράγωγα

τη χώρα, μετά τη διενέργεια των Αγώνων, περιέγραψε σε τηλεοπτικό του μήνυμα προς τον ελληνικό λαό ο Καραμανλής, χαρακτηρίζοντάς τους «αφετηρία για ένα νέο ξεκίνημα» και «ορόσημο της νέας Ελλάδας»¹²⁸⁵.

Πέρα από το αίσθημα της ανακούφισης που προκάλεσε η ομαλή και επιτυχημένη διεξαγωγή των Αγώνων, έκδηλη ήταν και η αμηχανία για την αξιοποίηση της παρουσίας τους. Η ανάληψη του κόστους συντήρησής της από το κράτος αποτελούσε επιβάρυνση για τον προϋπολογισμό, συν του ότι η κυβέρνηση Καραμανλή βρισκόταν στη φάση της πρώτης προσέγγισης του πολύπλοκου αυτού ζητήματος, για το οποίο όμως δεν είχε ληφθεί επί της ουσίας μέριμνα από τις κυβερνήσεις Σημίτη¹²⁸⁶. Την πραγματικότητα επιχειρούσε να περιγράψει ο πρόεδρος της εταιρείας «Ολυμπιακά Ακίνητα», Χρήστος Χατζηεμμανουήλ, ο οποίος τόνιζε σε συνέντευξή του, ότι για να συμπεισθεί το κόστος και να εξασφαλισθεί υψηλή ποιότητα συντήρησης και λειτουργίας, «θα απαιτηθούν συμβάσεις με τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος θα πρέπει να συνεισφέρει την τεχνογνωσία και τις δυνάμεις του για την ορθή διαχείριση αυτών των εγκαταστάσεων»¹²⁸⁷.

για την αποζημίωση της Ελλάδας στην περίπτωση που το δικό της θαύμα των Ολυμπιακών Αγώνων δεν επικυρωθεί από την παγκόσμια αγορά σαν πραγματική καινοτομία, αν δηλαδή δεν υπάρξει μεσοπρόθεσμα, τα επόμενα χρόνια, το πολλαπλασιαστικό οικονομικό αποτέλεσμα που θα υπερκάλυπτε το κόστος τους ή ένα σημαντικό τουλάχιστον τμήμα του. Στην οικονομία και την πολιτική μετρούν τα τελικά αποτελέσματα κι όχι η συναισθηματική πατριωτική ευφορία της στιγμής», βλ. Μ. Ανδρουλάκης, *Βαμπίρ και Κανίβαλοι - Το ρίσκο μιας νέας σύγκρουσης των γενεών*, Αθήνα, Καστανιώτης, σ. 213.

¹²⁸⁵ Στο μήνυμά του ο Καραμανλής ευχαρίστησε όλους τους Έλληνες, που «με συλλογική αυτοπειθαρχία και ατομική συμβολή απέδειξαν ότι είναι έτοιμοι να αλλάξουν σελίδα και να ανοίξουν ένα νέο κεφάλαιο στην ιστορία». Κάνοντας ειδική μνεία στην επιτυχία των Αγώνων, τόνισε, ότι συνέβαλαν πολλά πρόσωπα και παράγοντες, σημειώνοντας συγκεκριμένα: «συνέβαλε η κυβέρνηση Σημίτη, η Τοπική Αυτοδιοίκηση με πρώτον τον δήμο της Αθήνας, τα νευραλγικά υπουργεία και οι φορείς του ευρύτερου δημόσιου τομέα». Βλ. Γ. Ταμπακόπουλος, «Νέες απαιτήσεις για τη χώρα μετά τους Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 4, βλ. επίσης, Μ.Μιχαηλίδης, «Η επιτυχία μας είναι ορόσημο της νέας εποχής για τη χώρα», Εφ. *Απογευματινή*, 31.8.2004, σ. 9.

¹²⁸⁶ Ε. Χρυσολωρά, «Ολυμπιακά βάρη 84 εκατ. €», Εφ. *Τα Νέα*, 14-15.8.2004, σ. 90, Γ. Ταμπακόπουλος, «Σχέδιο αξιοποίησης ολυμπιακών σταδίων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 17.8.2004, σ. 4, «Μεταολυμπιακό άγος», Εφ. *Η Καθημερινή*, 27.8.2004, σ. 10. Το ζήτημα της διαχείρισης και εκμετάλλευσης των εγκαταστάσεων μετά την ολοκλήρωση των Αγώνων, συζητήθηκε στις 26 Αυγούστου σε σύσκεψη αρμόδιων στελεχών της κυβέρνησης υπό τον πρωθυπουργό, στην οποία δεν ελήφθησαν συγκεκριμένες αποφάσεις. Πρόθεση της κυβέρνησης ήταν η διατήρηση της κυριότητας των ολυμπιακών εγκαταστάσεων και η αξιοποίησή τους μέσω συμβάσεων μακροχρόνιας παραχώρησης με τον ιδιωτικό τομέα. Ο υπουργός Οικονομικών Γιώργος Αλογοσκούφης εξερχόμενος της σύσκεψης, δήλωσε ότι: «Όπως έγιναν άγιοι Ολυμπιακοί Αγώνες, έτσι θα είναι άφογη η εκμετάλλευση και αξιοποίηση των Ολυμπιακών Ακινήτων και όλων των άλλων που μας αφήνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες». Δ. Κρουστάλλη, «Ποιοι θα πάρουν την ολυμπιακή περιουσία», Εφ. *Το Βήμα*, 27.8.2004, σ. 3, «Στη λήξη ψάχνουν λύση», Εφ. *Έθνος*, 27.8.2004, σ. 12.

¹²⁸⁷ Χ. Χατζηεμμανουήλ, Συνέντευξη στον Π. Θωμάκο, «'Σε ιδιώτες υπό όρους'», Εφ. *Έθνος*, 29.8.2004, σ. 20. Η εταιρεία «Ολυμπιακά Ακίνητα» είχε στη διαχειριστική της επίβλεψη τις ολυμπιακές - αθλητικές εγκαταστάσεις. Σύμφωνα με τους υπολογισμούς στελεχών του υπουργείου Οικονομίας, η αξία συνολικά των ολυμπιακών Ακινήτων ανερχόταν σε 3 δισ. ευρώ. Στην εταιρεία ανήκε επίσης ο κινητός και

Συναφές είναι το ζήτημα του κόστους του εγχειρήματος, για το οποίο ο Αλογοσκούφης δήλωσε ότι η δημοσιοποίηση των σχετικών στοιχείων, θα γινόταν μετά την ολοκλήρωσή τους. Με δήλωσή του ο υφυπουργός Οικονομικών Πέτρος Δούκας, εκτιμούσε το κόστος τους σε 7 δισ. ευρώ. Προηγουμένως ο υφυπουργός Οικονομίας Χρήστος Φώλιας έκανε λόγο για 6 δισ. Εξάλλου στο *Reuters*, ανώνυμη πηγή του ίδιου υπουργείου, αναφερόταν σε 10 δισ. ευρώ. Σε αυτούς τους υπολογισμούς όμως δεν προσδιορίζονταν ποια έργα ακριβώς συμπεριλαμβάνονταν, όπως και δεν αναλύονταν ξεχωριστά οι τρεις διαφορετικές πηγές, από τις οποίες τροφοδοτήθηκε ο συνολικός προϋπολογισμός των Αγώνων¹²⁸⁸. Πλάι στο εκτιμώμενο κόστος των Αγώνων υπήρχαν και οι εκτιμήσεις για την άλλη πλευρά του οικονομικού τους ισολογισμού, αυτήν του οφέλους που προέκυπτε σε βάθος χρόνου. Σύμφωνα με μελέτη της Alpha Bank, οι Αγώνες αναμενόταν να προσθέσουν επιπλέον 25,7 δισ. ευρώ στην ελληνική οικονομία ως το 2008, με επίκεντρο τον τουριστικό κλάδο, συμβάλλοντας στη διατήρηση των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης, στο επίπεδο του 3,5%, μέχρι το τέλος της δεκαετίας. Στη μελέτη εκτιμώνταν ότι το ακαθάριστο εγχώριο προϊόν, είχε ήδη ενισχυθεί συνολικά 9,8 δισ. ευρώ την περίοδο 2001 - 2004¹²⁸⁹.

τεχνολογικός εξοπλισμός που αποκτήθηκε για τις ανάγκες των Αγώνων. Βλ. Ρ. Χάικου, «Η επόμενη μέρα για τις ολυμπιακές εγκαταστάσεις», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 23.8.2004, σ. 16, 65, Δ. Γκάτσιος, «Τα ολυμπιακά ακίνητα ζητούν επειγόντως...συγκάτοικο», Εφ. *Απογευματινή*, 29.8.2004, σ. 40-41, Μ. Νταλιάνη, «Σενάρια αντί για σχέδια για τα Ολυμπιακά 'φιλέτα'», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 10-11.

¹²⁸⁸Κ. Βουτσαδάκης, «Η 'κληρονομιά' των Αγώνων στην οικονομία», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 36 - 37, Ε. Χρυσολωρά, «Υψηλό το κόστος, αβέβαιο το όφελος», Εφ. *Τα Νέα*, 28-29.8.2004, σ. 83, «Καβγάδες χωρίς τέλος», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 5. Ο Αλογοσκούφης ανέφερε στο *Βήμα*, ότι «μεγάλο μέρος από τις ολυμπιακές δαπάνες» της προηγούμενης κυβέρνησης δεν είχε εγγραφεί στον προϋπολογισμό πράγμα που επιβάρυνε το ύψος του τρέχοντος ελλείμματος. Σημείωσε επίσης ότι ο προϋπολογισμός του κόστους των Αγώνων ήταν υποεκτιμημένος κατά τουλάχιστον 40% προσθέτοντας ωστόσο: «Οι Αγώνες άξιζαν τον κόπο! Άξιζαν και το κόστος που πληρώσαμε. Οι Ολυμπιακοί Αγώνες, παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίσαμε, είναι μια εξαιρετική επένδυση για την Ελλάδα». Γ. Αλογοσκούφης, Συνέντευξη στον Β. Χιώτη, «'Οι Αγώνες άξιζαν το κόστος!'», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 18. Αναφορές στο κόστος των Αγώνων υπήρχαν και από τα διεθνή μέσα ενημέρωσης. Σε άρθρο υπό τον τίτλο, «Πηγαίνοντας για χρυσό ή για χρεοκοπία», που δημοσιεύθηκε στην ιστοσελίδα του BBC, γινόταν λόγος για εκτίναξη του κόστους σε περισσότερα από 10 δισ. δολάρια, «ένα ποσό τεράστιο για μία μικρή χώρα όπως η Ελλάδα, η φτωχότερη στην Ευρωπαϊκή Ένωση», όπως χαρακτηριστικά σχολιάζονταν στο βρετανικό ειδησεογραφικό δίκτυο. Κ. Δημητρούλη, «Υψηλό κόστος, χαμηλή κίνηση», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 24.8.2004, σ. 10.

¹²⁸⁹Για τα στοιχεία της μελέτης αυτής, βλ. αναλυτικά το δημοσίευμα του Σ. Κτενά, «25,7 δισ. 'ολυμπιακά' ευρώ ως το 2008», Εφ. *Το Βήμα*, 10.8.2004, σ. 50. Σύμφωνα με στοιχεία του Εμπορικού Βιομηχανικού Επιμελητηρίου Αθηνών, τα οποία ανακοίνωσε ο πρόεδρος του Δρακούλης Φουντουκάκος σε συνέντευξη Τύπου στους ξένους ανταποκριτές στο Ζάππειο Μέγαρο, περισσότερες από 500 ελληνικές επιχειρήσεις και 2.000 υπερεργολάβοι/προμηθευτές συμμετείχαν το διάστημα 2001 - 2003 σε έργα, προμήθειες και επιμέρους δραστηριότητες που αφορούσαν τους Αγώνες, συνολικού τζίρου 3,3 δισ. ευρώ, ενώ η αύξηση του κύκλου εργασιών της βιομηχανίας την ίδια περίοδο ανήλθε στα 650 εκ. δολάρια. Α. Χαραλαμπίδης, «2.500 'ολυμπιακές' επιχειρήσεις», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 26.8.2004, σ. 75, «Σημαντικά τα οφέλη από τους

Ήδη η κρισιμότερη πτυχή των οικονομικών προκλήσεων της επόμενης περιόδου έκανε αισθητή την εμφάνισή της με την πάροδο της «περιόδου χάριτος» της κυβέρνησης Καραμανλή, και ενόσω οι Αγώνες της Αθήνας βρίσκονταν σε πλήρη εξέλιξη. Σύμφωνα με στοιχεία του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους που δημοσιοποιήθηκαν την 23^η Αυγούστου 2004, το συνολικό χρέος της κεντρικής κυβέρνησης παρουσίαζε αύξηση 9,8% κατά το δεύτερο τέταρτο του έτους, ανερχόμενο σε 195,73 δισ. ευρώ, συγκρινόμενο με τα 178,18 δισ. ευρώ την ίδια περίοδο το 2003. Σημειώνεται ότι στο τέλος Μαρτίου το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης ανερχόταν στα 184,5 δισ. ευρώ. Η υπερμεγέθυνσή του κατά 11,2 δισ. μέσα σε λίγους μόνο μήνες, φανέρωνε την ένταση του δημοσιονομικού προβλήματος και αποκάλυπτε το βάρος των δημοσίων ελλειμμάτων. Εκτιμήσεις δε από το υπουργείο Οικονομικών, σημείωναν ότι το χρέος της κεντρικής κυβέρνησης θα έφτανε στο 105% του ΑΕΠ στο τέλος του έτους σε σχέση με το 103% ένα χρόνο νωρίτερα¹²⁹⁰.

Στη συνέχεια του παρόντος υποκεφαλαίου παρουσιάζεται η επόμενη ημέρα των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας και επιχειρείται η επόπτευση της πορείας αξιοποίησης της υλικής και άυλης κληρονομιάς τους, κατά τα πρώτα χρόνια, μετά την τέλεσή τους. Πιο ειδικά εξετάζονται οι κατευθύνσεις που ακολουθήθηκαν στον τομέα της αξιοποίησης των εγκαταστάσεων και παρακολουθούνται οι κινήσεις για την εν γένει κεφαλαιοποίηση της επιτυχίας τους. Άλλωστε η εμπειρία δείχνει, ότι η μεταολυμπιακή περίοδος, αποφέρει τα κυριότερα οφέλη από τη φιλοξενία τους¹²⁹¹.

Την επαύριον λοιπόν της λήξης των Αγώνων, τον Σεπτέμβριο του 2004, η διεθνής προσοχή παρέμεινε στην Αθήνα για την τέλεση των 12ων Παραολυμπιακών Αγώνων. Η

Ολυμπιακούς», Εφ. *Απογευματινή*, 26.8.2004, σ. 12, «Κύμα επενδύσεων μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες», Εφ. *Η Καθημερινή*, 26.8.2004, σ. 27.

¹²⁹⁰ Βλ. τα άρθρα, «Olympics send public debt on a steep rise», Εφ. *Kathimerini English Edition*, 24.8.2004, σ. 6, Δ. Γ. Π., «Ολυμπιακό άλμα δημόσιου χρέους στα 195,7 δισ. ευρώ», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24.8.2004, σ. 25, Α. Σωτηράκος, «Ρεκόρ χρέους 196 δισ. €», Εφ. *Έθνος*, 24.8.2004, σ. 61, Σ. Β. Αναγνώστου, «Σοκ από την αύξηση του χρέους», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 29.8.2004, σ. 35.

¹²⁹¹ Είναι χαρακτηριστικό ότι στο Σίδνεϊ τέσσερα χρόνια μετά τους Αγώνες, άρχισαν να γίνονται πλέον χειροπιαστές οι επιδράσεις τους, π.χ. στο τουριστικό και επενδυτικό τομέα. Βλ. το σχετικό δημοσίευμα του J. Brooke, «Sydney's Olympic sites beginning to pay off», Εφ. *International Herald Tribune*, 21 - 22.8.2004, σ. 2. Για τα μακροπρόθεσμα οφέλη που μπορούν να προκύψουν από τους Αγώνες με την εφαρμογή ενός «πλάνου κληρονομιάς» τους, βλ. το άρθρο του B. J. R. Ritchie, «Turning 16 days into 16 years through Olympic legacies» στο *Event Management*, Vol. 6, 2000, σ. 155-165. Βλ. επίσης τη συζήτηση σχετικά με τις προϋποθέσεις που απαιτούνται, ώστε να αναγνωριστούν οι αθλητικές εγκαταστάσεις ως τμήμα του κοινωνικού κεφαλαίου μιας κοινωνίας, στο M. Rosentraub and A. Ijla, «Sport facilities as social capital», in M. Nicholson and R. Hoye, *Sport and Social Capital*, Oxford, 2008, σ. 339 - 358.

τελετή έναρξης τους διεξήχθη στις 17 Σεπτεμβρίου 2004¹²⁹², και οι Αγώνες διήρκεσαν από τις 18 έως τις 28 του ίδιου μήνα¹²⁹³. Η τελετή λήξης όμως επισκιάστηκε από το πολύνεκρο τροχαίο δυστύχημα, μία ημέρα πριν, στον Μαλιακό Κόλπο με λεωφορείο το οποίο μετέφερε μαθητές Λυκείου από τα Τρίκαλα στην Αθήνα για να παρακολουθήσουν τους Παραολυμπιακούς Αγώνες¹²⁹⁴.

Πρωτύτερα, στο μεθεόρτιο ολυμπιακό κλίμα και πριν τους Παραολυμπιακούς, σημειώθηκε έκρηξη φανατισμού Ελλήνων και Αλβανών με αφορμή ποδοσφαιρικό αγώνα των ομάδων των δύο χωρών στα Τίρανα για τα προκριματικά του Παγκοσμίου Κυπέλλου Ποδοσφαίρου του 2006. Αν και οι διπλωματικές σχέσεις των δύο κρατών είχαν σχεδόν πλήρως εξομαλυνθεί, εν όψει του αγώνα, καλλιεργήθηκε κλίμα φανατισμού εκατέρωθεν. Με τη λήξη του ποδοσφαιρικού αγώνα, 2-1 υπέρ της Αλβανίας, οι πανηγυρισμοί στους δρόμους της Αθήνας, της Θεσσαλονίκης και άλλων περιοχών της χώρας Αλβανών για τη νίκη με αντίπαλο την πρωταθλήτρια Ευρώπης εξελίχθηκαν σε αιματηρά επεισόδια, όταν βρέθηκαν αντιμέτωποι με Έλληνες που στόχευαν να εμποδίσουν τους πανηγυρισμούς διά της βίας. Τα επεισόδια με ένα νεκρό Αλβανό στη Ζάκυνθο και πενήντα τραυματίες¹²⁹⁵,

¹²⁹² Αναλυτικά για την τελετή έναρξης, βλ. Οθ. Τσουνάκος, *Παραολυμπιακοί Αγώνες. Αφιέρωμα στους 12^{ους} Διεθνείς Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 για άτομα με αναπηρίες*, Αθήνα, Ηλιοτρόπιο, 2004, σ. 49 και το άρθρο «Με δύναμη και με ψυχή», Εφ. *Τα Νέα*, 18-19.9.2004, σ. 18-19. Στις 9 Σεπτεμβρίου 2004 στο Ναό του Ηφαιστου στο Θησείο, πραγματοποιήθηκε η τελετή αφής της παραολυμπιακής φλόγας. Ο Κώστας Φύκας, Παραολυμπιονίκης, κάτοχος δύο χρυσών μεταλλίων στην κολύμβηση το 2000 στο Σίδνεϊ, ήταν ο πρώτος λαμπαδηδρόμος -και ο σηματοφόρος στην τελετή έναρξης των Αγώνων της ελληνικής ομάδας- από τους 705 που μετέφεραν τη φλόγα, διανύοντας 410 χιλιόμετρα μέσα από 54 δήμους της Αττικής. Γ. Λαμπίρης, «Αναψε η Φλόγα της ψυχής», Εφ. *Τα Νέα*, 10.9.2004, σ. 16, «Στον Ναό του Ηφαιστου άναψε η Φλόγα της ψυχής και της ελπίδας», Εφ. *Το Βήμα*, 10.9.2004, σ. 17.

¹²⁹³ Στους Παραολυμπιακούς Αγώνες του 2004 έλαβαν μέρος 3.967 αθλητές και αθλήτριες από 136 χώρες. Την ταυτότητα της διοργάνωσης συμπληρώνουν οι 3.000 εκπρόσωποι του Τύπου, οι 1.000 διαιτητές και κριτές, οι 2.000 συνοδοί ομάδων και οι 2.500 επίσημοι καλεσμένοι. Επίσης για τις ανάγκες τους απασχολήθηκαν 35.000 άτομα, από τα οποία οι 15.000 εθελοντικά. Η Ελλάδα με την πολυπληθέστερη παραολυμπιακή ομάδα -137 αθλητές και αθλήτριες- που είχε εμφανιστεί από το 1976, οπότε και η πρώτη συμμετοχή Έλληνα αθλητή σε Παραολυμπιακούς, κατέκτησε 3 χρυσά, 13 ασημένια και 4 χάλκινα μετάλλια. Ο παραολυμπιονίκης Χαράλαμπος Ταϊγανίδης κέρδισε στην κολύμβηση 2 χρυσά και 1 ασημένιο. Βλ. Τσουνάκος, *ό.π.*, σελ. 37, 277-278 και Κ. Γενιτσαριώτη, «Οι Παραολυμπιακοί των ρεκόρ», Εφ. *Έθνος*, 5.9.2004, σ. 27.

¹²⁹⁴ Το δυστύχημα, με επτά νεκρούς, συνέβη σε ένα από τα πλέον επικίνδυνα σημεία της Εθνικής Οδού Αθηνών – Θεσσαλονίκης, στο οποίο από το 2001 είχαν σκοτωθεί 108 άνθρωποι και εκατοντάδες είχαν μείνει ανάπηροι. Εξαιτίας του τραγικού συμβάντος η τελετή λήξης διήρκεσε λιγότερο από μία ώρα, αφού ματαιώθηκε όλο το καλλιτεχνικό της μέρος. Ο πρόεδρος της Διεθνούς Παραολυμπιακής Επιτροπής Philip Craven, αφιέρωσε τη διοργάνωση στη μνήμη των παιδιών, αναφέροντας: «Απόψε θα έπρεπε να είναι μια βραδιά γιορτινή, αλλά δυστυχώς θρηνούμε την απώλεια αυτών των παιδιών και τους αφιερώνουμε αυτούς τους Αγώνες». Βλ. «Εθνική Νεκροταφείου...», Εφ. *Το Βήμα*, 28.9.2004, σ. 1, «Τραγωδία δίχως τέλος», Εφ. *Τα Νέα*, 28.9.2004, σ. 8, Γ. Λαμπίρης, «Για τα παιδιά που χάθηκαν!», Εφ. *Τα Νέα*, 29.9.2004, σ. 34 - 35.

¹²⁹⁵ Το κλίμα έντασης τροφοδοτήθηκε σε μεγάλο βαθμό από τους περίπου 20.000 θεατές του αγώνα στα Τίρανα. Η ελληνική ομάδα έγινε δεκτή με προκλητικά συνθήματα, ενώ στο γήπεδο είχαν αναρτηθεί πανό

καταγράφηκαν ως έκφραση της εθνικιστικής έξαρσης που είχε εμφανιστεί το τελευταίο δίμηνο, με αφορμή την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος¹²⁹⁶. Εκ μέρους της κυβέρνησης, ο Θ. Ρουσόπουλος καταδίκασε τα επεισόδια, υπογραμμίζοντας μεταξύ άλλων στη δήλωσή του:

«οι πράξεις βίας είναι ξένες προς το πνεύμα του αθλητισμού, πνεύμα γιορτής και συναδέλφωσης ανθρώπων και λαών, το οποίο, άλλωστε, μόλις πρόσφατα τιμήσαμε έμπρακτα με την τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα»¹²⁹⁷.

Μόλις στις 30 Αυγούστου η κυβέρνηση, η Οργανωτική Επιτροπή, οι εθελοντές και συνολικά ο ελληνικός λαός είχαν γίνει αποδέκτες των πολλών επαίνων της ΔΟΕ για

με υβριστικά σχόλια. Τόση ήταν η σημασία που είχε δοθεί στο συγκεκριμένο αγώνα, ώστε η αλβανική πολιτική ηγεσία υποσχέθηκε στους παίκτες, έκτακτη αμοιβή 500.000 δολαρίων, εάν κέρδιζαν την Ελλάδα. Από ελληνικής πλευράς το κλίμα έντασης πυροδοτήθηκε από τηλεοπτικά δίκτυα, ενώ δηλώσεις μετά τα επεισόδια, όπως του νομάρχη Θεσσαλονίκης Παναγιώτη Ψωμιάδη, δε βοήθησαν στην αποκλιμάκωσή του. Ο νομάρχης ζήτησε να «απολογηθούν οι θιασώτες των ανοιχτών θυρών και των ανοιχτών συνόρων», επιρρίπτοντας ευθύνες στην προηγούμενη κυβέρνηση, καλώντας παράλληλα την αλβανική κυβέρνηση να ζητήσει συγγνώμη από τον ελληνικό λαό και την Πολιτεία, «η οποία συνεχίζει να τους συμπαρίσταται πολλαπλώς». Σημειώνεται ότι στα επεισόδια σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη κινητοποιήθηκαν τα μέλη της «Χρυσής Αυγής». Στην πλατεία Ομονοίας μάλιστα πριν τις συμπλοκές, μέλη της ακροδεξιάς οργάνωσης έκαιγαν τις αλβανικές σημαίες και στην Θεσσαλονίκη επιχειρήσαν να κάνουν πορεία προς το αλβανικό προξενείο. Ομοϊδέατες τους επέδειξαν ίδια συμπεριφορά στο Αργυρόκαστρο, όπου η νίκη της ομάδας της Αλβανίας πανηγυρίστηκε με πυροβολισμούς την ώρα που αυτοκινητοπομπές περνούσαν σε τακτή βάση έξω από το προξενείο της Ελλάδας. Βλ. τα σχετικά δημοσιεύματα στα *Νέα* της 6^{ης} Σεπτεμβρίου 2004, Ε. Δ. Καρανασοπούλου, «Σκηνές ντροπής για ένα μας», σ. 14 - 15, «Πρωταγωνιστές οι Χρυσανγίτες», σ. 16, «Λάδι στη φωτιά από Ψωμιάδη», σ. 17, Δ. Δοντάς, «Εβριζαν από την αρχή έως το τέλος», σ. 18.

¹²⁹⁶Γ. Παπαχρήστος, «Κακός οiwόνος», Εφ. *Τα Νέα*, 6.9.2004, σ. 15, και στο ίδιο φύλλο τα ευσύνοπτα σχόλια στη στήλη «Αιχμές» των Κ. Γεωργουσόπουλου, Γ. Καπλάνι, Π. Μάρκαρη, Σ. Τριανταφύλλου, Α. Ψυχούλη και Κ. Κατζουράκη, (σ. 16 - 18). Η έξαρση του εθνικού αισθήματος που καταγράφη από την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου και οι συνέπειές της, απασχόλησαν την πλούσια αρθρογραφία των ημερών, πριν ακόμα συμβούν τα επεισόδια. Ο Γιώργος Χουρμουζιάδης σχολιάζοντας το πλεόνασμα των «εθνικολογικών» αναφορών, όπως αναφέρει, που άφησαν οι Αγώνες, παρατηρούσε: «Η ιαχή 'Ελλάς Ελλάς' έφτασε σε μορφές 'χουλιγκανικής' εκδήλωσης συνεκφραζόμενη με το γιουχάισμα των βαρβάρων». Γ. Χουρμουζιάδης, «Το Ολυμπιακό 'πλεόνασμα'», Εφ. *Έθνος*, 5.9.2004, σ. 6. Ο Αλέξης Καλοκαιρινός σημείωνε προηγουμένως για τη σχέση της ελληνικής κοινωνίας με το διεθνές περιβάλλον: «οι Ολυμπιακοί Αγώνες μας αφήνουν στο ίδιο ιδεολογικό σημείο στο οποίο τους παραλάβαμε. Με μια αίσθηση εθνικής μοναξιάς και ακατανοησίας προς τον κόσμο με τον οποίο συναντηθήκαμε και στον οποίο ανήκουμε». Α. Καλοκαιρινός, «Η χαμένη ευκαιρία», Εφ. *Τα Νέα*, 2.9.2004, σ. 6.

¹²⁹⁷Σε ανακοινώσεις για τα επεισόδια προέβησαν όλα τα πολιτικά κόμματα. Το ΠΑΣΟΚ συγκεκριμένα έκανε λόγο για «κατάλοιπα μιας άλλης εποχής» και ο Συνασπισμός τόνιζε χαρακτηριστικά, ότι «δεν αρκεί η απερίφραστη καταδίκη του κλίματος εθνικισμού και μισαλλοδοξίας που οδηγεί άτομα ή ομάδες σε αυτές τις ενέργειες», καλώντας παράλληλα, «να αναλογιστούν τις ευθύνες τους, ηθικοί αυτουργοί, μεγαλοπαράγοντες, πολιτικοί, στελέχη των ΜΜΕ που πυροδοτούν κατά καιρούς τον χουλιγκανισμό δυστυχώς ακόμα σε πολλές χώρες και που δίνουν ιδεολογική κάλυψη στη σύνδεση των αθλητικών επιτυχιών και αποτυχιών με ιδέες εθνικιστικού περιεχομένου», βλ. Π. Παπαβασιλείου, «Οικουμενική καταδίκη στη βία», Εφ. *Έθνος*, 6.9.2004, σ. 19.

τη συμβολή τους στην επιτυχία της διοργάνωσης. Ο Rogge στη συνάντησή του με τον Καραμανλή, εξέφρασε την ευγνωμοσύνη της ΔΟΕ για τους «μαγικούς, ονειρευμένους και ασφαλείς Ολυμπιακούς Αγώνες», ενώ συναντήθηκε και με τον Σημίτη, εξάροντας τη μεγάλη προσφορά του πρώην πρωθυπουργού στη διοργάνωση¹²⁹⁸.

Η ανταπόκριση σε μια πρωτοφανή για τα μεγέθη της χώρας πρόκληση, στάθηκε η βάση των σημασιοδοτήσεων της επιτυχίας τους. Η δοκιμασία οργάνωσης και φιλοξενίας ενός γιγαντιαίου εγχειρήματος υπήρξε, όπως σημειώνει ο δημοσιογράφος Σ. Λυγερός, υπέρβαση της τρέχουσας αντίληψης για τις δυνατότητες της χώρας¹²⁹⁹. Παρεμφερής η παρατήρηση του Ε. Βενιζέλου που όριζε το νόημα του εγχειρήματος της προετοιμασίας και διεξαγωγής των Αγώνων, ως «μια μεγάλη άσκηση υπερέντασης των δυνατοτήτων της χώρας»¹³⁰⁰.

Το ζητούμενο στη μεταολυμπιακή φάση ήταν η αξιοποίηση του κεφαλαίου των Αγώνων και η εκμετάλλευση της «υπεραξίας», που προέκυψε από τη διεθνή προβολή της χώρας. Ταυτόχρονα η πρόκληση για την κυβέρνηση Καραμανλή, καθώς σ' αυτήν ανήκε η ευθύνη αξιοποίησης της ολυμπιακής κληρονομιάς, ήταν να αποδείξει συνολικά η χώρα, ότι «οι Αγώνες δεν ήταν μία παρένθεση 17 ημερών αλλά ένα 'στοίχιμα' το οποίο όχι μόνο κέρδισε, αλλά αποτελεί το εφελτήριο για μια νέα πορεία ανάκαμψης»¹³⁰¹.

¹²⁹⁸Β. Μπεσκένης, «Σας ευχαριστούμε για όλα», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 31.8.2004, σ. 3, Γ. Σαραντάκος, «Επαινοί για όλους», Εφ. *Έθνος*, 31.8.2004, σ. 14.

¹²⁹⁹Σ. Λυγερός, «Επιβεβλημένα εύσημα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ. 11. Η πρόεδρος της «Αθήνα 2004» τόνιζε σε συνέντευξή της, ότι εκείνο που ειδικότερα ανέδειξε η ολυμπιακή προετοιμασία είναι η δυνατότητα επιτυχίας στον οργανωτικό τομέα και στην τήρηση των προθεσμιών και των διαδικασιών. Αντιπαραθέτοντας το τρόπο λειτουργίας του κράτους με αυτόν που εφαρμόστηκε για την οργάνωση και φιλοξενία των Αγώνων, αναφέρει ότι η κληρονομιά τους, «που αξίζει να αγκαλιάζουμε ήταν ακριβώς αυτή η κοινωνική συμφωνία για περιορισμό του περιτού κράτους. Η άδηλη αυτή συνειδητοποίηση». Γ. Αγγελοπούλου, Συνέντευξη στον Ι. Κ. Πρετεντέρη, «Το ελληνικό παράδοξο και το μήνυμα των Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 22.1.2006, σ. 25 - 26.

¹³⁰⁰Ε. Βενιζέλος, «Η ολυμπιακή εμπειρία», στο Τ. Δουλκέρη (επιμ.), *Αθλητισμός, Κοινωνία και Μ.Μ.Ε.: Η περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004*, τόμ. Α', Αθήνα, Παπαζήσης, 2007, σ. 399.

¹³⁰¹Π. Τσουτσιας, «Να μη μείνουν οι 17 μαγικές μέρες μια παρένθεση», Εφ. *Έθνος*, 31.8.2004, σ. 12 - 13. Βλ. επίσης τα άρθρα, «Οι αγωνίες, η προσπάθεια και το κέρδος των Αγώνων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 20, «Μεταολυμπιακή ευκαιρία», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.8.2004, σ.10, «Το μεγάλο στοίχιμα της επόμενης μέρας», Εφ. *Έθνος*, 29.8.2004, σ. 1, «Χρυσή επένδυση για το μέλλον», Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 31.8.2004, σ. 1, «Η μεγάλη ευκαιρία για την Ελλάδα», Εφ. *Έθνος*, 31.8.2004, σ. 1. Στην τριμηνιαία επιθεώρηση του «Ινστιτούτου Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής» γραφόταν, ότι η ολοκλήρωση της «εθνικής προσπάθειας» για τους Ολυμπιακούς Αγώνες γεννούσε την ανάγκη άμεσης σηματοδότησης ενός «νέου εθνικού στόχου», ώστε «όχι μόνο για να αντιπαρέλθουμε τη λεγόμενη 'μετα-ολυμπιακή κατάθλιψη', αλλά και για να μην χάσουμε ό,τι κερδίσαμε σε παραγωγικό ρυθμό». Γ. Συριόπουλος, «Νέα εποχή...και μετά - Ολυμπιακοί χρόνοι», στο περ. *Φιλελεύθερη Έμφαση*, τ.χ. 21, Οκτ. - Νοέμ - Δεκ. 2004, σ. 20 -22.

Πέραν της θετικής εξέλιξης των γεγονότων υπήρχε ωστόσο και η αρνητική πλευρά, η οποία συναρτώνταν κυρίως με την πολιτική ανάγνωση της μεταολυμπιακής περιόδου. Ο δημοσιογράφος Γιάννης Ρουμπάτης εξέφραζε την εκτίμηση, ότι οι διθύραμβοι για τους Αγώνες θα λησμονούνταν σύντομα, σε περίπτωση που γίνονταν, αν δεν αποτελούσαν ήδη «αντικείμενο μικροπολιτικής εκμετάλλευσης»¹³⁰². Εξειδικεύοντας τις σχετικές αναφορές του, ο δημοσιογράφος Πάνος Παναγιώτου χαρακτηρίζει «διφορούμενη» τη στάση της κυβέρνησης Καραμανλή απέναντι στους Αγώνες και το «διακύβευμά» τους, καλώντας την να διαλέξει στρατηγική: «Ή της ‘επένδυσης’ ή της ‘ακύρωσης’». Στο άρθρο του ο Παναγιώτου ανέφερε, ότι ο τρόπος διαχείρισης του ολυμπιακού εγχειρήματος είχε δύο οπτικές, ή «ως αναπτυξιακό πλεονέκτημα για τη χώρα ή ως ένα ‘λογιστικό’ έλλειμμα»¹³⁰³.

Οι λεπτές ισορροπίες μεταξύ κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης, στο όνομα του «εθνικού στόχου» της διοργάνωσης των Αγώνων, έπαψαν οριστικά με τη λήξη τους. Είχαν όμως διαταραχθεί όλο το προηγούμενο διάστημα, ιδίως μετά την κυβερνητική αλλαγή του Μαρτίου του 2004. Με αιχμή το κόστος του εγχειρήματος, τη συμβολή της νέας κυβέρνησης στην ολοκλήρωση των έργων, τη μεταολυμπιακή τους χρήση και τις πολιτικές ευθύνες στις υποθέσεις των αναβολικών, τα δύο κόμματα έριζαν και για την αναγνώριση του βαθμού συνεισφοράς τους στην επιτυχία τους. Το ΠΑΣΟΚ έδειξε την πρόθεσή του να κεφαλαιοποιήσει τη συνεισφορά των κυβερνήσεών του σε ό,τι αφορά την προετοιμασία. Ο Γ. Παπανδρέου αναγνώρισε τη συμβολή της Νέας Δημοκρατίας το εξάμηνο της διακυβέρνησής της, αποδίδοντάς της το ρόλο της «Κασσάνδρας», για τη στάση της κατά τα επτά χρόνια της προετοιμασίας¹³⁰⁴. Τα άλλα δύο κοινοβουλευτικά κόμματα, ΚΚΕ - Συνασπισμός, στις μεταολυμπιακές τους

¹³⁰²Γ. Ρουμπάτης, «Και μετά το όνειρο, τι;», Εφ. *Έθνος*, 28.8.2004, σ. 11.

¹³⁰³Π. Παναγιώτου, «Το πάρτι τελείωσε! Μόνο που οι Ολυμπιακοί δεν ήταν πάρτι...», Εφ. *Έθνος*, 30.8.2004, σ. 2. Η Μαρία Νταλιάνη υποστήριζε σε άρθρο της, έξι εβδομάδες μετά τους Αγώνες, ότι η κυβέρνηση Καραμανλή συμπεριφερόταν σαν να μην έγιναν ποτέ στην Ελλάδα, για να καταλήξει: «Η απουσία πρωτοβουλίας και σχεδιασμού της επόμενης ημέρας σε μια χώρα που μόλις εξήλθε δυναμικά και με φόρα από τη διοργάνωση ‘ονειρεμένων’ Ολυμπιακών (Ζακ Ρογκ) δείχνει ότι ήδη υπάρχει κυβερνητική σκουριά. Σε επίπεδο διάθεσης και ιδεών». Μ. Νταλιάνη, «Μεταολυμπιακή κυβερνητική σκουριά», Εφ. *Τα Νέα*, 14.10.2004, σ. 6.

¹³⁰⁴Γ. Χ. Παπαχρήστος, «Γιώργος: Συγγνώμη να ζητήσει η Ν.Δ.», Εφ. *Τα Νέα*, 31.8.2004, σ. 8 - 9.

αναφορές, εστίασαν κυρίως στην υπόθεση χρήσης αναβολικών στον ελληνικό αθλητισμό και στο κόστος των Αγώνων¹³⁰⁵.

Σε αρκετά έντονο ύφος, πιο έντονο από αυτό του προέδρου του ΠΑΣΟΚ, κινήθηκαν οι δηλώσεις του Ε. Βενιζέλου. Ο πρώην υπουργός Πολιτισμού σημείωνε σε συνέντευξή του, ότι η κυβέρνηση δεν κατάφερε να αντιληφθεί το βαθύτερο αναπτυξιακό και κοινωνικό ζήτημα της επτάχρονης ολυμπιακής προετοιμασίας, και ότι η διοργάνωση των Αγώνων συνιστά για την Ελλάδα «ένα μεγάλο σχέδιο εθνικής αυτοπεποίθησης». Στο πλαίσιο αυτό παρατηρούσε, ότι η κυβέρνηση Καραμανλή «δεν μπορεί να διαχειριστεί μια Ελλάδα αυτής της κλίμακας», που «δεν είναι στα μέτρα της», αποδεικνυόμενη έτσι «κατώτερη των περιστάσεων», καταλογίζοντάς της, ότι

«να αποσειεί τις ευθύνες της...και να συσκοτίσει το πολιτικό κεφάλαιο που εκ των πραγμάτων ανήκει στο ΠΑΣΟΚ λόγω της επιτυχίας της προετοιμασίας και των Αγώνων...προσβάλλει βάνουσα και καταρρακώνει το ηθικό κύρος όλων των ελλήνων ολυμπιονικών, παλαιότερων και τωρινών, και του ελληνικού αθλητισμού συνολικά, εκθέτοντας και διεθνώς τη χώρα»¹³⁰⁶.

Σε αυτή ακριβώς τη χρονική συγκυρία η αντιπαράθεση μεταξύ ΠΑΣΟΚ και ΝΔ οξύνεται, λόγω και των αποτελεσμάτων της απογραφής των δημοσιονομικών στοιχείων, μια διαδικασία που είχε ξεκινήσει μετά την ανάληψη των καθηκόντων της κυβέρνησης Καραμανλή και αφορούσε τα στοιχεία της περιόδου 2000 - 2004¹³⁰⁷. Σύμφωνα με τα νέα αναθεωρημένα στοιχεία, οι προϋπολογισμοί αυτών των ετών εμφάνιζαν έλλειμμα πάνω

¹³⁰⁵ Στην πρώτη συνεδρίαση της Βουλής μετά τους Αγώνες τα κόμματα εξέφρασαν τα συγχαρητήριά τους σ' όλους όσους συνέβαλαν στην επιτυχία τους. Ο υφυπουργός Οικονομικών Πέτρος Δούκας αναφέρθηκε «στη συνολικότερη προσπάθεια των Ελλήνων», ενώ ο κοινοβουλευτικός εκπρόσωπος του ΠΑΣΟΚ Χάρης Καστανίδης, θύμισε ότι η επιτυχία επιμερίζεται στις κυβερνήσεις ανάλογα με το χρόνο θητείας τους. Ο Αντώνης Σκυλλάκος εκ μέρους του ΚΚΕ ζήτησε τη διεξαγωγή συζήτησης για τη μετά -ολυμπιακή χρήση των εγκαταστάσεων και το κόστος των Αγώνων. Η εκπρόσωπος του Συνασπισμού Ασημίνα Ξηροτύρη υπογράμμισε: «Πολλοί από τους φόβους μας αποδείχτηκαν υπερβολικοί. Αρκετές από τις επιφυλάξεις μας επιβεβαιώθηκαν», βλ. Π. Τσούτσιας, «Απαρχή οι Αγώνες για νέα μέτρα», Εφ. *Έθνος*, 3.9.2004, σ. 9, «Μετα -ολυμπιακή κινητοποίηση για την Αριστερά», Εφ. *Έθνος*, 29.9.2004, σ. 11, Λ. Γαλανός, Γ. Μπαλή, «Μπράβο από τη Βουλή», Εφ. *Έθνος*, 1.9.2004, σ. 14.

¹³⁰⁶ Ε. Βενιζέλος, Συνέντευξη στον Π. Λάμπια, «'Κυβέρνηση πολιτικής μικροπρέπειας'», Εφ. *Το Βήμα*, 29.8.2004, σ. 10 - 11. Νωρίτερα ο πρώην υπουργός, δήλωνε σε τηλεοπτικό σταθμό, ότι είναι προκλητικό «να πανηγυρίζει ο κ.Καραμανλής για τις επιτυχίες αυτών των αθλητών που τους έχει συκοφαντήσει...ως αποτέλεσμα και ως προϊόν ενός 'κρατικοδαιτιού ντοπαρισμένου πρωταθλητισμού του συστήματος ΠΑΣΟΚ'». Β. Σκουρής, «Επίθεση από Βενιζέλο», Εφ. *Έθνος*, 27.8.2004, σ. 11.

¹³⁰⁷ Βλ. παραπάνω, κεφ. 4.5., σ. 273.

από την τιμή αναφοράς του 3%, επιδεινώνοντας τη δημοσιονομική θέση της χώρας¹³⁰⁸. Οι επιπτώσεις της απογραφής διαφάνηκαν δυσάρεστες για το κύρος της χώρας, όταν στις 15 Νοεμβρίου 2004 κατά τη συνεδρίαση των υπουργών Οικονομικών της ζώνης του ευρώ (eurogroup), ο επίτροπος οικονομικών υποθέσεων Joaquín Almunia παρουσίασε έκθεση της ευρωπαϊκής στατιστικής υπηρεσίας (eurostat) που έθετε σε αμφισβήτηση τα στοιχεία στα οποία στηρίχθηκε η ένταξη της Ελλάδας στην ΟΝΕ. Η αναψηλάφησή τους είχε δείξει ότι το έλλειμμα του 1999 ήταν 3,38% του ΑΕΠ, αντί 1,4%, όπως είχε εκτιμηθεί. Η δυσμενής θέση στην οποία βρέθηκε η Ελλάδα, αποτυπώθηκε στα σχόλια διεθνών μέσων. Στην ιστοσελίδα του BBC αναφερόταν πως, «η Ελλάδα παραδέχεται ότι μαγείρεψε την είσοδό της στην ευρωζώνη»¹³⁰⁹.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 2004, ο Παπανδρέου μετά τη συνάντησή του με τον γερμανό καγκελάριο Gerhard Schröder, δήλωσε ότι στην Ελλάδα συμβαίνει το «ακατανόητο», ότι δηλαδή λίγες ημέρες μετά από την επιτυχημένη διοργάνωση των Αγώνων, «που η Ελλάδα βρέθηκε στα ύψη της αξιοπιστίας της και της θετικής εικόνας, να διασύρεται από την ίδια την κυβέρνηση»¹³¹⁰. Σχολιάζοντας τις τοποθετήσεις των Γ. Παπανδρέου και Κ.

¹³⁰⁸ Η αναθεώρηση των στοιχείων του ελλείμματος και του χρέους είχε ως αποτέλεσμα το έλλειμμα της γενικής κυβέρνησης (σε εθνικολογιστική βάση) ως προς το ΑΕΠ να ανέλθει το 2000 (από 2%) στο 4,1% και αντίστοιχα το 2001 (από 1,4%) στο 3,7%, το 2002 (από 1,4%) στο 3,7%, το 2003 (από 1,7%) στο 4,6% και το 2004 (από 1,2%) στο 5,3%. Το δημόσιο χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ διαμορφώθηκε το 2000 στο 114% (από 106,2%), το 2001 στο 114,7% (από 106,9%), το 2002 στο 112,5% (από 104,7%), το 2003 στο 109% (από 103%) και το 2004 στο 112%, βλ. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2004*, ό.π., σ. 46, 239, 260. Βλ. ακόμη τα άρθρα της Ε. Χρυσολωρά, «Κίτρινη κάρτα πριν την υποβάθμιση...», Εφ. *Τα Νέα*, 14.9.2004, σ. 61, «Ζητούν τα ρέστα σε... ευρώ», Εφ. *Τα Νέα*, 22.9.2004, σ. 7.

¹³⁰⁹ Το βρετανικό ειδησεογραφικό πρακτορείο μάλιστα προσέθετε στο δημοσίευμα, ότι σύμφωνα με πηγές στις Βρυξέλλες δεν υπήρχε θέμα αμφισβήτησης της θέσης της Ελλάδας στην ευρωζώνη, φιλοξενώντας δηλώσεις της επικεφαλής οικονομολόγου του Κέντρου για την Ευρωπαϊκή Μεταρρύθμιση Κ. Barysch, η οποία ανέφερε, ότι «αρκετά κράτη - μέλη έκαναν κάτι παρόμοιο, λόγω επιτακτικής πολιτικής ανάγκης να ανταχθούν στην ευρωζώνη το συντομότερο δυνατό. Η Ελλάδα απλώς προχώρησε λίγο παραπάνω». Μ. Σπινθουράκης, «Οι Βρυξέλλες αμφισβητούν και την ένταξή μας στο ευρώ», Εφ. *Το Βήμα*, 16.11.2004, σ. 22. Σε άρθρο στους *Financial Times* ο Κ. Σημίτης επισημαίνει, ότι η αναδρομική εφαρμογή νέων κανόνων καταγραφής και οικονομικής συμπεριφοράς θα έπρεπε να καταδικαστεί, εξηγώντας ότι η προς τα πάνω αναθεώρηση του ελλείμματος της γενικής κυβέρνησης της περιόδου 1997 - 2003 έγινε παρακάμπτοντας κανόνες κοινά αποδεκτούς κατά το παρελθόν. Βλ. Κ. Σημίτης, «Ζημίωσε την Ευρώπη η αναθεώρηση του ελλείμματος», Εφ. *Τα Νέα*, 23.12.2004, σ. 55.

¹³¹⁰ Γ. Χ. Παπαγρήστος, «'Αυτοδυσφημίζει την Ελλάδα η κυβέρνηση'», Εφ. *Τα Νέα*, 27.9.2004, σ. 8. Το Νοέμβριο του 2004 παρουσιάστηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή έκθεση ομάδας εμπειρογνομόνων, επικεφαλής της οποίας ήταν ο πρώην πρωθυπουργός της Ολλανδίας W. Kok, αναφορικά με την πρόοδο που είχαν καταγράψει τα 15 κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης σε σχέση με τους στόχους που είχαν αποφασιστεί στην Σύνοδο Κορυφής της Λισαβόνας το 2000. Η Σύνοδος είχε θέσει στόχο, «το 2010 να καταστεί η Ε.Ε. η πιο ανταγωνιστική οικονομία του κόσμου». Σύμφωνα με τα πορίσματα της έκθεσης ο δείκτης πραγματικής σύγκλισης, δηλαδή το ΑΕΠ ανά κάτοικο στην Ελλάδα (εκπεφρασμένο σε μονάδες αγοραστικής δύναμης) έφθασε το 2003 στο 73% του κοινοτικού μέσου όρου (91,2%). Πλέον η χώρα δε βρισκόταν στην τελευταία θέση, όπως είχε συμβεί την προηγούμενη δεκαετία, αλλά στην προτελευταία,

Σημίτη, ο Θ. Ρουσόπουλος τους κάλεσε «να σιωπούν», αντιτεινόντας ότι τη χώρα «δυσφημούν οι αλχημιστές της οικονομίας»¹³¹¹.

Στις 18 Ιανουαρίου 2005 το Ecofin αποφάσισε, σύμφωνα με το άρθρο 104 (8) της Συνθήκης του Μάαστριχτ, ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν είχε λάβει μέτρα για τη διόρθωση του ελλείμματος¹³¹². Ένα μήνα αργότερα, στις 17 Φεβρουαρίου, έπειτα από σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, σύμφωνα με το άρθρο 104 (9), το Ecofin καλούσε την Ελλάδα να λήξει σύντομα την κατάσταση υπερβολικού ελλείμματος το αργότερο μέχρι τα τέλη του 2006¹³¹³.

Στις 17 Μαρτίου 2006 σε ομιλία του στη Βουλή, ο Αλογοσκούφης αμφισβήτησε την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ. Απευθυνόμενος μάλιστα στους βουλευτές του ΠΑΣΟΚ είπε: «Την πολιτική σας απάτη για να μπει η Ελλάδα στην ΟΝΕ θα την πληρώνουμε για πολλά χρόνια δυστυχώς». Η δήλωση προκάλεσε την οξεία αντίδραση της αντιπολίτευσης, ανάλογη της βαρύνουσας σημασίας του περιεχομένου της. Ο Αλογοσκούφης επιτέθηκε εκ νέου στο ΠΑΣΟΚ, κάνοντας λόγο για «καταστροφολογία

με την Πορτογαλία να έπεται με 68,3%. Η Ελλάδα αν και βελτίωσε το βιοτικό της επίπεδο τα χρόνια αυτά με ρυθμό 3,9% ετησίως, έχοντας τη δεύτερη ταχύτερη πρόοδο μετά την Ιρλανδία που είχε 4,8% εξακολουθούσε να υπολείπεται σε μία σειρά στόχων (απασχόληση γυναικών και ηλικιωμένων, δαπάνες για έρευνα και τεχνολογία) με το 20% του πληθυσμού να βρίσκεται, το 2003, στο όριο της φτώχειας έναντι 15% του μέσου ευρωπαϊκού όρου. Μ. Σπινθουράκης, «Τρέξαμε περισσότερο αλλά ο στόχος είναι ακόμη μακριά», Εφ. *Το Βήμα*, 4.11.2004, σ. 29, «Προτελευταίοι σε πλούτο στους '15' της ευρωζώνης», Εφ. *Τα Νέα*, 4.11.2004, σ. 63. Βλ. επίσης, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, *Ετήσια Έκθεση 2005, Η ελληνική οικονομία και η απασχόληση*, Αθήνα 2005, σ. 54 - 55.

¹³¹¹ «'Να σιωπούν οι αλχημιστές της οικονομίας'», Εφ. *Τα Νέα*, 27.9.2004, σ. 8.

¹³¹² Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2004, *ό.π.*, σ. 49. Με αυτή την απόφαση η ελληνική οικονομία υπήχθη σε καθεστώς κοινοτικής εποπτείας. Ως θετικό σημείο για την ελληνική πλευρά κρίθηκε το γεγονός της διетуής προθεσμίας προκειμένου να επιτύχει τη δημοσιονομική της εξυγίανση με τον Γ. Αλογοσκούφη να δηλώνει σχετικά, ότι «δίδονται τα αναγκαία χρονικά περιθώρια για την επίτευξη της δημοσιονομικής εξυγίανσης διά της ηπίας οδού». Μ. Σπινθουράκης, «Υπό κηδεμονία η ελληνική οικονομία», Εφ. *Το Βήμα*, 19.1.2005, σ. 23. Νωρίτερα ο υπουργός Οικονομίας και Οικονομικών κατά την παρουσίαση του κρατικού προϋπολογισμού του επόμενου έτους, ανέφερε μεταξύ άλλων τα ακόλουθα για το κυβερνητικό σχέδιο αναφορικά με την οικονομία: «Με τον προϋπολογισμό του 2005 προχωρούμε στην υλοποίηση μιας νέας οικονομικής στρατηγικής. Αυτή βασίζεται στην προσπάθεια ενίσχυσης της εξωστρεφούς οικονομικής ανάπτυξης, στην πλήρη αξιοποίηση των δυνατοτήτων του ιδιωτικού τομέα, στην ήπια δημοσιονομική προσαρμογή και στην προώθηση διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων που θα απελευθερώσουν την Ελλάδα από τα βάρη του παρελθόντος». «Κρατικός προϋπολογισμός 2005», Εφ. *Το Βήμα*, 19.11.2004, σ. 24.

¹³¹³ Βλ. Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2005, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2006, σ. 27. Για μια αναλυτική παρουσίαση της εφαρμογής της Διαδικασίας Υπερβολικού Ελλείμματος στην περίπτωση της Ελλάδας, βλ. Ι. Σ. Βαβούρας, *Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005, σ. 561 - 563. Ο Χρυσάφης Ιορδάνογλου εξετάζοντας το νέο οικονομικό περιβάλλον που διαμορφώθηκε για τη χώρα μετά την ένταξη στην ΟΝΕ, υπογραμμίζει, ότι «συνεπάγεται τη ριζική αλλαγή του καθεστώτος μέσα στο οποίο θα λειτουργεί η ελληνική οικονομία» και ότι η πραγματικά βαθιά αλλαγή στην οποία οδηγεί το νέο περιβάλλον είναι «η ριζική αναμόρφωση του μηχανισμού των κινήτρων και κυρώσεων που διέπουν την ελληνική κοινωνία». Χ. Ι. Ιορδάνογλου, *Η Ελληνική Οικονομία στη «Μακρά Διάρκεια», 1954 - 2005*, Αθήνα, Πόλις, 2008, σ. 533 - 534.

και μαύρη προπαγάνδα από την πλευρά των πραγματικών ενόχων», οι οποίοι «δεν ήθελαν να γίνει αντινότινγκ στην ελληνική οικονομία», καταλήγοντας: «σαν τον Κεντέρη και τη Θάνου, ήθελε να αποφύγει η κυβέρνηση Σημίτη την απογραφή γιατί θα αποκάλυπτε αυτά που αποκάλυψε»¹³¹⁴. Αυτή η δήλωση του υπουργού για τον τρόπο ένταξης της χώρας στην ΟΝΕ ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με δηλώσεις του, τον Σεπτέμβριο και το Νοέμβριο του 2004¹³¹⁵.

Από την εξέλιξη των γεγονότων προκύπτει, ότι το ζήτημα της δημοσιονομικής απογραφής κυριάρχησε στην πολιτική ατζέντα, μετά τη διεθνή αναγνώριση της επιτυχίας των Ολυμπιακών Αγώνων. Η συνύπαρξη αυτών των δύο γεγονότων στην ελληνική πραγματικότητα του Σεπτεμβρίου του 2004, ερμηνεύθηκε εντός ενός κοινού πλαισίου αναφοράς, που σχετίζονταν με τις μελλοντικές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας¹³¹⁶. Οι προβλέψεις για την πορεία της έκαναν λόγο για υποχώρηση των ρυθμών ανάπτυξης της, γεγονός που εκτός των άλλων συνδεόταν με την απουσία στο εξής της ευνοϊκής επίδρασης, την οποία ασκούσαν οι δαπάνες για τους Αγώνες τα προηγούμενα χρόνια¹³¹⁷.

¹³¹⁴ Απαντώντας στη δήλωση Αλογοσκούφη, η Β. Παπανδρέου επικαλείται σχόλιο του *Economist*, σύμφωνα με το οποίο «στην ευρωζώνη το να απορρίπτεις τους προκατόχους σου ισοδυναμεί με το να απορρίπτεις την ίδια σου τη χώρα» για να συμπληρώσει: «Αυτό ακριβώς έκανε η κυβέρνηση της Ν.Δ.». Επίσημως η κυβέρνηση δεν υιοθέτησε τη δήλωση με τον αναπληρωτή εκπρόσωπο Τύπου Ε. Αντώνη να σημειώνει ότι, «ο τρόπος που έγινε η ένταξη στην ΟΝΕ γεννά πολλά ερωτήματα». Γ. Τζιοβάρας, «Εκρηκτική δήλωση του κ. Αλογοσκούφη», Εφ. *Το Βήμα*, 18.3.2006, σ. 12, Γ. Παπαχρήστος, «Διόξτε τώρα τον Αλογοσκούφη», Εφ. *Τα Νέα*, 18-19.3.2006, σ. 9.

¹³¹⁵ Το *Βήμα*, θύμιζε σε σχετικό του δημοσίευμα, ότι ο υπουργός στις 22 Σεπτεμβρίου 2004 υποστήριξε σε συνεδρίαση της επιτροπής οικονομικών υποθέσεων της Βουλής στο πλαίσιο της συζήτησης για το ζήτημα της απογραφής των δημοσιονομικών στοιχείων τα εξής: «Με τους κανόνες που ίσχυαν τότε, η Ελλάδα μπήκε στην ΟΝΕ με το σπαθί της και δεν θα επιτρέψουμε σε κανένα να αμφισβητήσει τον τρόπο με τον οποίο μπήκε. Αυτή η ιστορία με τα στοιχεία να κλείσει εδώ». Ακολούθως στις 10 Νοεμβρίου τόνιζε: «Σε κάθε περίπτωση δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η ένταξη στην ΟΝΕ εκ των υστέρων και αναδρομικά. Είναι ιστορικό γεγονός». Γ. Τζιοβάρας, «Εκρηκτική δήλωση του κ. Αλογοσκούφη», Εφ. *Το Βήμα*, 18.3.2006, σ. 12.

¹³¹⁶ Την ημέρα λήξης των Αγώνων ο Αντώνης Καρακούσης αναφερόμενος στα προβλήματα των δημοσίων οικονομικών έγραφε: «Βαριά κληρονομιά αφήνουν οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην οικονομία της χώρας, η οποία βαραίνει ακόμη περισσότερο συνδυναζόμενη με τα προβλήματα της δημοσιονομικής διαχείρισης της προηγούμενης κυβέρνησης». Α. Καρακούσης, «Απολογισμός του σήμερα, αγωνία του αύριο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 29.8.2004, σ. 3.

¹³¹⁷ Σε έκθεσή του, η οποία δημοσιοποιήθηκε στις 24 Μαΐου 2005, ο ΟΟΣΑ προέβλεπε επιβράδυνση της ελληνικής οικονομίας για το 2005 και το 2006. Στην έκθεση τονιζόταν συγκεκριμένα ότι η διάβρωση της ανταγωνιστικότητας, συνιστούσε το μεγαλύτερο κίνδυνο για την οικονομία, εκτιμώντας τα εξής: «Το τέλος των Ολυμπιακών Αγώνων και των εξόδων που αυτά συνεπάγονταν, μαζί με την ουσιαστική φορολογική σκλήρυνση, αναμένεται να περιορίσουν τη ζήτηση ειδικά το 2005». Ζ. Τσώλης, «ΟΟΣΑ: Πάρτε μέτρα για αγορά εργασίας και πληθωρισμό», Εφ. *Το Βήμα*, 25.5.2005, σ. 21. Πλήρη εικόνα των προβλέψεων για την πορεία της οικονομίας μετά τους Αγώνες με κατατοπιστικούς πίνακες και γραφήματα προσφέρεται στην έκδοση του Γ. Μυλωνά, *Και μετά την Ολυμπιάδα τι; Η ελληνική οικονομία το 2005 με σκίτσα*, Αθήνα, Ελληνικά, 2005. Οι προβλέψεις για την επιβράδυνση του ρυθμού ανόδου του ακαθάριστου εγχώριου

Η κυβέρνηση είχε δεσμευτεί με τη λήξη των Αγώνων, ότι τους επόμενους μήνες θα παρουσίαζε τα πλήρη στοιχεία της τελικής τους δαπάνης¹³¹⁸. Στις 12 Νοεμβρίου 2004, σε κοινή συνέντευξη Τύπου, έπειτα από τη συνεδρίαση της κυβερνητικής επιτροπής, οι Αλογοσκούφης και Πετραλιά ανακοίνωσαν, ότι οι ολυμπιακές δαπάνες ανήλθαν στα 8,95 δισ. ευρώ. Επιπρόσθετα δήλωσαν, ότι από το συνολικό κονδύλι των δαπανών, το ποσό του 1,2 δισ. ευρώ δεν είχε ακόμη εξοφληθεί, επιβαρύνοντας έτσι τους προϋπολογισμούς των επόμενων ετών. Ο υπουργός Οικονομίας και η αναπληρώτρια υπουργός Πολιτισμού δεν έδωσαν αναλυτικά στοιχεία για τα έργα χρηματοδότησης του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, προκαλώντας την άμεση αντίδραση των στελεχών του ΠΑΣΟΚ. Ο Κώστας Καρτάλης πρώην γενικός γραμματέας Ολυμπιακών Αγώνων τόνιζε, ότι η κυβέρνηση έκανε «πολιτική διαχείριση» του θέματος, μετατρέποντας τις δαπάνες των Αγώνων του 2004 σε δεκανίκι της δημοσιονομικής απογραφής, ενώ ο πρώην υφυπουργός Πολιτισμού Νάσος Αλευράς, έκανε λόγο για έντεχνη προσπάθεια «διόγκωσής» τους. Οι εκτιμήσεις όμως των υπηρεσιών του υπουργείου Οικονομίας για το ύψος της ολυμπιακής δαπάνης, μερικές εβδομάδες πριν από την ανακοίνωση της 12^{ης} Νοεμβρίου, αλλά και του ίδιου του υπουργού μερικές μέρες νωρίτερα, στις 8 Νοεμβρίου, ανέφεραν 1 δισ. ευρώ λιγότερο¹³¹⁹. Στελέχη του ΠΑΣΟΚ, πριν και μετά την υπουργική

προϊόντος το 2005 επαληθεύτηκαν με το σχετικό ποσοστό να διαμορφώνεται στο 3,7%, κάτω από τον μέσο όρο της τετραετίας 2000 – 2003, αλλά σταθερά για δέκατο κατά σειρά έτος, πάνω από τον αντίστοιχο ρυθμό στην Ευρωπαϊκή Ένωση των 15, βλ. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2005*, ό.π., σ. 25.

¹³¹⁸ «Πέντε προτεραιότητες για Κ. Καραμανλή», Εφ. *Έθνος*, 30.8.2004, σ. 5. Στις 12 Μαΐου 2005, οκτώ μήνες από τη λήξη των Ολυμπιακών Αγώνων, η ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004» ανακοίνωσε τον οικονομικό απολογισμό της, εμφανίζοντας πλεόνασμα στον προϋπολογισμό της, ύψους 130,6 εκ. ευρώ. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιοποιήθηκαν τα έσοδα της «Αθήνα 2004», ύψους 2,098 εκ. ευρώ, προήλθαν κατά κύριο λόγο από τα τηλεοπτικά δικαιώματα (578,7 εκ. ευρώ) και τις διεθνείς και εθνικές χορηγίες (536,7 εκ. ευρώ), με την συμμετοχή του ελληνικού Δημοσίου να ανέρχεται σε 282,5 εκ. ευρώ. Τα έξοδα κυμάνθηκαν σε 1,967 εκ. ευρώ και αφορούσαν κυρίως τις δαπάνες της τεχνολογίας (338,8 εκ. ευρώ), των λειτουργικών εξόδων (309,6 εκ. ευρώ), της υποστήριξης των Αγώνων (298 εκ. ευρώ) και των Ολυμπιακών και Παραολυμπιακών Προσαρμογών (190,2 εκ. ευρώ). *Επίσημη Αναφορά της 28^{ης} Ολυμπιάδας*, ό.π., σ. 517 - 518.

¹³¹⁹ Η διαφορά αφορούσε τη δαπάνη του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων, που ενώ εκτιμώνταν στα 5,7 δισ. ευρώ, στη συνέντευξη Τύπου της 12^{ης} Νοεμβρίου ανακοινώθηκε ότι ανήλθε στα 6,58 δισ. ευρώ. Στο τελικό ποσό των 8,95 δισ. ευρώ περιλαμβάνονται ακόμη 619 εκ. ευρώ του τακτικού προϋπολογισμού και 1,75 δισ. ευρώ του προϋπολογισμού της Οργανωτικής Επιτροπής. Από την πλευρά της η αξιωματική αντιπολίτευση υποστήριζε, ότι στην συνολική ολυμπιακή δαπάνη είχαν ενταχθεί και έργα άσχετα με τους Αγώνες, χαρακτηρίζοντας τις ανακοινώσεις της κυβέρνησης «πολιτική απάτη» και τους λογαριασμούς της, «λογαριασμούς του караγκιόζη». Ο Συνασπισμός επίσης σε ανακοίνωσή του σημείωνε ότι τα στοιχεία της κυβέρνησης Καραμανή, αποτελούσαν δραματική επιβεβαίωση των εκτιμήσεων του. Ε. Χρυσολωρά, Μ. Νταλιάνη, «Ανέβασαν στα 9 δισ. ευρώ το κόστος των Αγώνων», Εφ. *Τα Νέα*, 13-14.11.2004, σ. 42, «Υπερβαίνει τα οκτώ δισ. ευρώ το κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων», Εφ. *Το Βήμα*, 29.9.2004, σ. 12, «Η

ανακοίνωση της 12^{ης} Νοεμβρίου, επαναλάμβαναν ότι η προσέγγιση της κυβέρνησης στο ζήτημα του κόστους των Αγώνων ακολουθούσε την ίδια με αυτή της δημοσιονομικής απογραφής¹³²⁰.

Η Πετραλιά τρεις μήνες μετά τη λήξη των Αγώνων, αποτιμώντας συνολικά την πορεία της διοργάνωσης, σημείωνε ότι υπήρξε πολύ ακριβή, συμπληρώνοντας εντούτοις, ότι «τα κέρδη που αποκόμισαν και θα αποκομίσουν τα επόμενα χρόνια η χώρα και ο ελληνικός λαός είναι ανεκτίμητα και αναμφισβήτητα το ισοζύγιο θα βγει θετικό»¹³²¹.

Με το Νόμο 3342/2005, μερικούς μήνες αργότερα, οριστικοποιήθηκε το θεσμικό πλαίσιο αξιοποίησης των εγκαταστάσεων. Η διαχείρισή τους -22 εγκαταστάσεις σε 15 συγκροτήματα στην Αθήνα, στην Πάτρα, το Ηράκλειο και το Βόλο- ανήκε στην εταιρεία «Ολυμπιακά Ακίνητα». Με το νόμο αυτό καθορίζονταν οι χρήσεις και οι λειτουργίες των ολυμπιακών ακινήτων και ρυθμιζόνταν θέματα δόμησης αλλά και αδειοδοτήσεων¹³²². Η Πετραλιά, η οποία δήλωνε ότι ο νόμος αποτελούσε «την πρώτη μεταρρυθμιστική τομή» της κυβέρνησης Καραμανλή, διαβεβαίωνε σε συνέντευξή της στο *Βήμα*, ότι οι

αλήθεια για το κόστος των ολυμπιακών έργων», Εφ. *Το Βήμα*, 14.11.2004, σ. 116, Κ. Θέος, «Η οικονομική διάσταση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», στο ΤΕΕ, *ό.π.*, σ. 1 - 2.

¹³²⁰ Κατά τον Καρτάλη, η κυβέρνηση παρουσίασε διογκωμένες τις ολυμπιακές δαπάνες, επιβαρύνοντας το έλλειμμα για το 2004, ώστε να εμφανιστεί μεγαλύτερη η μείωση του για το 2005. Επιπλέον διερωτάται προς ενίσχυση του επιχειρήματος του: «Είναι άραγε τυχαίο που την ίδια ώρα ο ευρωβουλευτής της Ν.Δ. Αντ. Σαμαράς υποστηρίζει στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ότι έκτακτες δαπάνες, όπως οι ολυμπιακές, δεν θα πρέπει να προσμετρούνται στο έλλειμμα;». Κ. Καρτάλης, «Η ολυμπιακή προγραφή», Εφ. *Το Βήμα*, 14.11.2004, σ. 116, «Συνεργασία με ιδιώτες σε κάποια έργα, προτείνει το ΠΑΣΟΚ», Εφ. *Έθνος*, 1.9.2004, σ. 14. Οι εκτιμήσεις πάντως περί του κόστους των Αγώνων έμοιαζαν να διαφέρουν αισθητά μεταξύ τους. Για παράδειγμα ο πρόεδρος της «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.» Χ. Χατζηγεμμανούηλ ανέφερε σε ομιλία του: «η εκτόξευση του συνολικού κόστους των Αγώνων, συμπεριλαμβανομένων των άλλων υποδομών, των όχι καθαρά ολυμπιακών, στα εννέα δισεκατομμύρια ευρώ, αποτελεί μια πολύ ακριβή επιλογή για τη χώρα», βλ. Χ. Χατζηγεμμανούηλ, «Αξιοποίηση των μεγάλων ολυμπιακών εγκαταστάσεων», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί, Πρακτικά Ημερίδας* 25.1.2005, Αθήνα, Γ.Γ. Ενημέρωσης – Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Εφηρμοσμένης Επικοινωνίας, ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 2006, σ. 72.

¹³²¹ Δ. Κρουστάλλη, Ερωτήσεις στην Φ. Πάλλη - Πετραλιά, «Άξιζαν τον κόπο οι Ολυμπιακοί Αγώνες;», Εφ. *Το Βήμα*, 21.11.2004, σ. 40.

¹³²² Δ. Σταμενίτης, «Μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων», στο ΤΕΕ, *ό.π.*, σ. 1. Ο νόμος για τις χρήσεις των ολυμπιακών συγκροτημάτων συζητήθηκε μέσα σε κλίμα έντονης πολιτικής αντιπαράθεσης με την κυβέρνηση να κατηγορείται για καθυστερήσεις και ολιγωρία, ενώ αναφορικά με την ευθύνη της πολιτικής ηγεσίας έναντι της ορθής αξιοποίησης και εκμετάλλευσης των εγκαταστάσεων οφείλει να ληφθεί πολύ σοβαρά υπόψη η επισήμανση ότι αυτό το τεράστιο, για τα δεδομένα της χώρας, επενδυμένο κεφάλαιο έπρεπε να αποτελέσει αφορμή για περαιτέρω ανάπτυξη. Σε αντίθετη περίπτωση, κινδύνευε να απαξιωθεί και να χαθεί, καθιστώντας αρνητικό το ισοζύγιο της διοργάνωσης. Βλ. Ε. Πέττα, «Αξιοποίηση και Διαχείριση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων: Χωροταξικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις με έμφαση στο Παραλιακό Μέτωπο», στο περ. *Τόπος, Επιθεώρηση χωρικής ανάπτυξης, σχεδιασμού και περιβάλλοντος*, τ.χ. 26 - 27, 2006, σ. 168-169.

ολυμπιακές εγκαταστάσεις θα «γίνουν πόλος ανάπτυξης και απασχόλησης, χωρίς να αλλοιωθεί ο αθλητικός χαρακτήρας τους»¹³²³.

Μια πρώτη παρατήρηση στη φάση αυτή είναι, ότι σε πολύ σύντομο χρόνο από την ολοκλήρωση των Αγώνων, η συζήτηση για τις προοπτικές της ολυμπιακής κληρονομιάς, έδειχνε να είναι εγκλωβισμένη στις εγκαταστάσεις και τις τεχνικές υποδομές της, στη χρήση και συντήρηση των ολυμπιακών ακινήτων¹³²⁴. Στην επέτειο συμπλήρωσης ενός χρόνου από τους Αγώνες, τα ευρήματα έρευνας που δημοσιεύονταν στο *Βήμα*, έδειχναν ότι η κοινή γνώμη νοσταλγούσε την επιτυχία τους, απορώντας όμως για την αδυναμία που εμφανιζόταν να αξιοποιηθούν τα πλεονεκτήματά τους¹³²⁵.

Το ζήτημα της αξιοποίησης της ολυμπιακής κληρονομιάς εξακολουθούσε δύο χρόνια μετά τους Αγώνες να χωλαίνει, με τις ερμηνείες για την τροπή των πραγμάτων να διαφέρουν μεταξύ τους. Είναι χαρακτηριστικές οι απόψεις που διατυπώνουν σε αυτή τη συγκυρία δύο πολιτικά στελέχη με αντίστοιχες ευθύνες στις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ και της ΝΔ. Ο Ε. Βενιζέλος υποστήριζε ότι το ολυμπιακό απόθεμα, εντός και εκτός της χώρας, υποβαθμίστηκε από τα μεταολυμπιακά κυβερνητικά αδιέξοδα στη διαχείρισή του και η Φ. Πετραλιά εντόπιζε τις αιτίες της υστέρησης στη μεταολυμπιακή αξιοποίηση σε απουσία ειδικού σχεδιασμού από την προηγούμενη κυβέρνηση¹³²⁶. Στην ερώτηση, εάν η

¹³²³ Φ. Πάλλη Πετραλιά, Συνέντευξη στον Β. Χιώτη, «'Δεν χωρούν χορηγοί στην Ακρόπολη'», Εφ. *Το Βήμα*, 26.6.2005, σ. 8. Σε άλλη δημόσια αναφορά της η αναπληρώτρια υπουργός Πολιτισμού ανέφερε ότι οι πλέον «ώριμες» εγκαταστάσεις -από άποψη ετοιμότητας στη διενέργεια διαγωνισμών- ήταν η μαρίνα του Αγίου Κοσμά, του Φαλήρου, του Γαλατσίου και των Λιοσίων υπογραμμίζοντας την απουσία ενός ολοκληρωμένου σχεδίου μετα - ολυμπιακής αξιοποίησης από την προηγούμενη κυβέρνηση. Φ. Πάλλη-Πετραλιά, «Στρατηγικό Σχέδιο της Κυβέρνησης για τη μετα-ολυμπιακή χρήση», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί...*, ό.π., σ. 31, 33.

¹³²⁴ Ο Γιάννης Πυργιώτης, ο μόνος με αδιάλειπτη παρουσία στα οργανωτικά σχήματα της προετοιμασίας, εξέφραζε το φόβο ότι «μαζί με την ανάμνηση των Αγώνων και της προετοιμασίας τους σβήνει και η προσπάθεια να αναζητήσουμε νέες προοπτικές και νέους στόχους χτίζοντας σε αυτό που κατακτήσαμε». Γ. Πυργιώτης, «Αθήνα 2004: μετα - ολυμπιακοί αναστοχασμοί», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου, ό.π., σ. 53.

¹³²⁵ Η έρευνα που πραγματοποιήθηκε από την ΚΑΠΑ Research, έδειξε ότι ήταν κυρίαρχη η πεποίθηση, ότι η κυβέρνηση δεν αξιοποίησε την επιτυχία των Αγώνων (ποσοστό 51,5%), ενώ σε ποσοστό 80,2% θεωρούσε ότι οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις δεν αξιοποιήθηκαν μετά τους Αγώνες. Στο ερώτημα εάν η διεξαγωγή τους ωφέλησε τη χώρα, οι πολίτες απαντούσαν θετικά και μάλλον θετικά σε ποσοστό 75,9%. Εξάλλου το ποσοστό των ερωτηθέντων που πίστευε ότι οι Αγώνες ήταν μια επιτυχία με οφέλη μακροπρόθεσμα για τη χώρα έφτανε στο 67,5%. «Νοσταλγία για την επιτυχία και απορία για την ανικατότητα», Εφ. *Το Βήμα*, 14.8.2005, σ. 9.

¹³²⁶ Α. Κωβαίος, Ερωτήσεις στον Ε. Βενιζέλο και την Φ. Πάλλη - Πετραλιά, «Μας έμειναν οι... γιορτές», Εφ. *Το Βήμα*, 13.8.2006, σ. 9 - 11. Περιγράφοντας την κατάσταση που επικρατούσε στο ζωτικότατο -όπως το χαρακτηρίζει- θέμα της ολυμπιακής αξιοποίησης, ο Π. Λινάρδος σχολίαζε στη στήλη του: «Χάος μέγα ανάμεσα σε όσα υποστηρίζουν οι σήμερα πολιτικά κρατούντες και σ' εκείνα που προβάλλουν εκείνοι που κατασκεύασαν αυτή την κληρονομιά». Π. Ν. Λινάρδος, «Η μεταολυμπιακή αξιοποίηση και ποιος θα πληρώσει το μάρμαρο», Εφ. *Το Βήμα*, 15.10.2006, σ. 53.

Αθήνα το 2006 είχε χάσει την «ολυμπιακή της λάμψη», ο Π. Συναδινός, επικεφαλής της ομάδας σύνταξης του Φακέλου Υποψηφιότητας των Αγώνων του 2004, απαντούσε ότι, «το κρύσταλλο της Αθήνας θάμπωσε, αλλά δεν ράγισε»¹³²⁷.

Ο πρόεδρος του ΤΕΕ Γιάννης Αλαβάνος, εξέφραζε την άποψη, ότι παρά την άρτια διοργάνωση που απέσπασε το θαυμασμό των ειδικών και της διεθνούς κοινής γνώμης, οι Αγώνες του 2004 παρέμεναν «μια αμφιλεγόμενη υπόθεση», και ότι όσο εντάσσονταν στα ιστορικά γεγονότα, η οπτική θα άλλαζε. Αποτιμώντας την πορεία των μεταολυμπιακών πραγμάτων καταθέτει την εξής παρατήρηση:

«Η ‘επόμενη ημέρα’ μας βρήκε ‘πλούσιους ιδιοκτήτες’ πολλών μεγάλων, αθλητικών κατά βάση έργων, πλην απροετοίμαστους και φτωχούς σε ιδέες και ικανότητες εκμετάλλευσής τους»¹³²⁸.

Γεγονός πάντως είναι, ότι σχεδόν τρία χρόνια αργότερα, οι Ολυμπιακοί Αγώνες έμοιαζαν αμυδρή ανάμνηση. Ο δημόσιος διάλογος είχε περιοριστεί σε σποραδικές μόνο αναφορές για τη μεταολυμπιακή χρήση των εγκαταστάσεων και οι θετικές εντυπώσεις στο εξωτερικό είχαν αρχίσει να ξεθωριάζουν¹³²⁹, με την εικόνα των εγκαταλελειμμένων ολυμπιακών ακινήτων να δικαιολογεί τον τίτλο: «ακριβοπληρωμένα κουφάρια»¹³³⁰. Η

¹³²⁷Π. Συναδινός, Συνέντευξη στη Μ. Νταλιάνη, «Η Αθήνα θάμπωσε, αλλά δεν ράγισε», Εφ. *Το Βήμα*, 8.9.2006, σ. 18.

¹³²⁸Στη διεισδυτική του προσέγγιση ο πρόεδρος του ΤΕΕ, τονίζει ότι η αγωνιώδης προσπάθεια να δοθούν στην ιδιωτική πρωτοβουλία τα περισσότερα από τα ολυμπιακά έργα, «με οποιουσδήποτε όρους, δίχως κανέναν κεντρικό (κρατικό) σχεδιασμό για τις κοινωνικές και οικονομικές ανάγκες που θα πρέπει να εξυπηρετήσουν, είναι η απόδειξη της αποτυχίας μας να αξιοποιήσουμε τους ‘Αγώνες για την πόλη’». Γ. Αλαβάνος, «Η χαμένη ευκαιρία», Εφ. *Το Βήμα*, 13.8.2006, σ. 11. Οφείλει να σημειωθεί, ότι όταν η Αθήνα διεκδικούσε τους Αγώνες, το Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), μετά από συζητήσεις μεταξύ ειδικών, είχε διατυπώσει το εξής δίλημμα: «η πόλη και η χώρα για τους Αγώνες ή οι Αγώνες για την πόλη και τη χώρα». Πέντε χρόνια μετά τους Αγώνες του 2004, ο Αλαβάνος διαπίστωνε ότι το κόστος που απαίτησε η διοργάνωση (σε έργα, εξοπλισμούς και μέτρα) ήταν ιδιαίτερα υψηλό και από την άλλη τα ανταποδοτικά οφέλη αν και καθόλου αμελητέα, δεν υπήρξαν τα προσδοκώμενα. Γ. Αλαβάνος, «Ομιλία του προέδρου του ΤΕΕ», στο ΤΕΕ, *ό.π.*, σ. 1.

¹³²⁹Panagiotopoulou, *The Image of Athens and Greece in the International and Greek Press during the Preparation and Staging of the Olympic Games Athens 2004*, *ό.π.*, σ. 62. Ήδη πέντε μήνες μετά τη λήξη των Αγώνων ο Βενιζέλος παρατηρούσε: «έχουμε όλοι την αίσθηση στη χώρα αυτή ότι οι Ολυμπιακοί Αγώνες έχουν περάσει στο χώρο της μνήμης και σε πολύ μεγάλο βαθμό στο πεδίο της λήθης». Ε. Βενιζέλος, «Από την ολυμπιακή υπερένταση στη μετα - ολυμπιακή αμηχανία», στο Ρ. Παναγιωτοπούλου (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα - ολυμπιακοί Αναστοχασμοί...*, *ό.π.*, σ. 38.

¹³³⁰Σε αναλυτικό δημοσίευμα παρουσιάζεται η πορεία αξιοποίησης των ολυμπιακών ακινήτων, που το 2011 άλλαξαν διαχειριστή όταν η «Ολυμπιακά Ακίνητα» απορροφήθηκε από την Εταιρεία Ακινήτων Δημοσίου (ΕΤΑΔ) που διατηρούσε υπό τον έλεγχό της 13 εγκαταστάσεις. Βλ. αναλυτικά στο Γ. Λιάλιος, «‘Ακίνητα’ τα ολυμπιακά ακίνητα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 12.8.2012, σ. 17. Βλ. και το άρθρο της Ρ. Kissoudi, «Athens’ Post-Olympic Aspirations and the Extent of their Realization», in *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 27, No. 16 - 18, Nov. – Dec. 2010, σ. 2780 - 2797. Αναφέρεται ότι η

ελλιπής αξιοποίηση των εγκαταστάσεων περιόρισε σε σημαντικό βαθμό τα οφέλη της διοργάνωσης και ενίσχυε την αίσθηση απαξίωσης της κληρονομιάς της. Δέκα χρόνια μετά τους Αγώνες, σε ένα εντελώς διαφορετικό τοπίο για τη χώρα, τα ολυμπιακά ακίνητα κατηγοριοποιούνταν σε τέσσερις ομάδες, βάσει της μεταολυμπιακής τους χρήσης¹³³¹.

Στο σημείο αυτό μπορεί να υποστηριχθεί, ότι η εξέλιξη των πραγμάτων από τον Σεπτέμβριο του 2004 προδίδει την παντελή αδυναμία αξιοποίησης της επιτυχίας τους. Η κυβέρνηση Καραμανλή έδειξε αμήχανη και απροετοίμαστη να μπορέσει να διαχειρισθεί την υλική και άυλη ολυμπιακή κληρονομιά. Πρέπει ωστόσο να σημειωθεί, ότι ειδικά στο ζήτημα των εγκαταστάσεων, η ευθύνη της απουσίας μεταολυμπιακού σχεδιασμού οφείλει κατά βάση να αναζητηθεί στην περίοδο της προετοιμασίας. Αυτό βέβαια δεν αναιρεί το γεγονός, ότι η υποχώρηση του κυβερνητικού ενδιαφέροντος μεταολυμπιακά υπήρξε ραγδαία.

Παράλληλα οι αντεγκλήσεις στελεχών της κυβέρνησης της ΝΔ και του ΠΑΣΟΚ προσέδωσαν στην υπόθεση της μεταολυμπιακής αξιοποίησης πολιτικά χαρακτηριστικά. Τα πρώτα είχαν σταθερά επικριτική στάση έναντι των δεύτερων, δείχνοντας έτοιμα να «ακυρώσουν» τα κύρια σημεία της διακυβέρνησης Σημίτη (1996 - 2004), όπως συνέβη

τύχη των ολυμπιακών ακινήτων αποτέλεσε πηγή έντονου προβληματισμού, κυρίως από ειδικούς, ενώ δεν έλειψαν οι προτάσεις για λύσεις κοινωνικής, πολεοδομικής και λειτουργικής τους αφομοίωσης στο λεκανοπέδιο Αττικής, βλ. Φ. Χρυσολούρη (επιμ.), «Αφιέρωμα: Ολυμπιακά κουφάρια», στο περ. *Αρχιτέκτονες*, τ.χ. 59, Σεπτ. - Οκτ. 2006, σ. 50 - 78.

¹³³¹Μελέτη του IOBE που επιχειρεί να αποτιμήσει τον ευρύτερο οικονομικό αντίκτυπο των Αγώνων του 2004 στην ελληνική οικονομία, περιγράφει την πορεία αξιοποίησης των ολυμπιακών ακινήτων μέσα από τέσσερις κύριες κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τις εγκαταστάσεις που έχουν παραχωρηθεί προς χρήση σε ιδιωτικές ή δημόσιες επιχειρήσεις ή έχουν μεταστεγαστεί σε αυτές υπηρεσίες του Δημοσίου (ολυμπιακό κέντρο αντιπτερίσης, διεθνές κέντρο ραδιοηλεκτρονικής, κέντρο διεθνούς τύπου, Παμπελοποννησιακό και Παγκρήτιο Στάδιο, κλειστό γυμναστήριο άρσης βαρών στη Νικαία, ολυμπιακό χωριό, δημοσιογραφικά χωριά). Στη δεύτερη κατηγορία εντάσσονται οι εγκαταστάσεις στις οποίες γίνεται μερική χρήση (κλειστό γυμναστήριο Tae Kwon Do, Πανθεσσαλικό Στάδιο, ολυμπιακό κέντρο πάλης, ολυμπιακό γυμναστήριο πυγμαχίας στο Περιστέρι) και η διαχείρισή τους βρίσκεται σε εταιρεία της κεντρικής διοίκησης. Στην επόμενη κατηγορία περιλαμβάνονται εγκαταστάσεις που βρίσκονται σε διαδικασία παραχώρησης, όπως το ιππικό κέντρο Μαρκοπούλου, το ολυμπιακό γυμναστήριο Γαλασίου, το ολυμπιακό κωπηλατοδρόμιο και οι έξι εγκαταστάσεις του κέντρου Ελληνικού. Στην τελευταία κατηγορία ανήκουν οι εγκαταστάσεις, οι οποίες παραμένουν αναξιοποίητες, χωρίς να φαίνεται ότι θα βρεθούν σε διαδικασία παραχώρησης με περισσότερο χαρακτηριστική την περίπτωση του ολυμπιακού κέντρου της παραλιακής ζώνης Φαλήρου. Ως εκ τούτου η εγκατάλειψη αρκετού αριθμού εγκαταστάσεων μετά το πέρας των Αγώνων -η δαπάνη για τις οποίες υπολογίζεται ότι καλύπτει το 20% της επενδυτικής δαπάνης- εκτιμάται ότι απομείωσε το ΑΕΠ κατά περίπου 0,20%, με αποτέλεσμα το όφελος από την αξιοποίηση της ολυμπιακής κληρονομιάς να περιορισθεί από την απαξίωση σημαντικού ποσοστού έργων. Εξάλλου η βελτίωση της εικόνας της χώρας διεθνώς, ως αποτέλεσμα των Αγώνων, επισκιάστηκε σχετικά γρήγορα από την αρνητική δημοσιότητα που συνοδεύει την Ελλάδα από το τέλος του 2009. Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών (IOBE), *Το αποτύπωμα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην ελληνική οικονομία*, Ιαν. 2015, σ. 40 - 43, 90, 109 - 111, 120.

με την περίπτωση της δημοσιονομικής απογραφής. Στον αντίποδα, τα στελέχη του ΠΑΣΟΚ στις τοποθετήσεις τους επιχειρούσαν να αμβλύνουν τις αρνητικές εντυπώσεις περί του κόστους των Αγώνων, οι οποίες προκλήθηκαν από καθυστερήσεις της προετοιμασίας ή και επιλογές, όπως η εγκατάλειψη της λύσης των λυόμενων αντί των μόνιμων αθλητικών εγκαταστάσεων. Εν τω μεταξύ ο ενθουσιασμός που είχε προκληθεί στην κοινωνία από τους Αγώνες, μέχρι το τέλος του 2004 είχε σχεδόν εξανεμιστεί.

Από τα παραπάνω συνάγεται, ότι μετά την λήξη των Αγώνων φάνηκε ξεκάθαρα η ύπαρξη διαφορετικών αντιλήψεων για το νόημα του εγχειρήματος. Από τη μία πλευρά τα στελέχη των κυβερνήσεων Σημίτη και της «Αθήνα 2004», το όριζαν ως αναπτυξιακή πρόκληση, αν και με άδηλο ή ακαθόριστο σε γενικές γραμμές το περιεχόμενό της. Από την άλλη η νέα κυβέρνηση, η οποία ως αντιπολίτευση είχε ασκήσει από συναινετική έως αυστηρή κριτική σε επιλογές της προετοιμασίας τους, ενώ αναγνώριζε τη σημασία της τέλεσής τους για την Ελλάδα, έδειχνε μάλλον απρόθυμη να λειτουργήσει στη βάση των προηγούμενων κυβερνητικών επιλογών, καταλήγοντας, μετά και την αποχώρηση από το υπουργείο Πολιτισμού της Πετραλιά, αδρανής. Από εκεί και έπειτα η υπόθεση έμοιαζε να έχει αφεθεί στην τύχη της.

6.3. Απολογισμός των Αγώνων της Αθήνας υπό το βάρος της κρίσης

Τα στοιχεία της έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2008, επαναλαμβάνοντας τα κεντρικά ερωτήματα δημοσκόπησης της ίδιας εταιρείας, που διεξήχθη τον Αύγουστο του 2005¹³³², αποτυπώνουν τις απόψεις και τα συναισθήματα των πολιτών, ανιχνεύοντας τις τάσεις της κοινωνίας γενικά για τους Αγώνες της Αθήνας και ειδικά για την πορεία της μεταολυμπιακής αξιοποίησης. Πολλοί εξακολουθούσαν να πιστεύουν, ότι συνολικά ωφέλησαν τη χώρα, ενώ τετραπλασιάστηκαν σε σχέση με το 2005 εκείνοι που πίστευαν πως στην πορεία της μεταολυμπιακής τετραετίας η επιτυχία κατέληξε μία «χαμένη ευκαιρία»¹³³³. Ο Καρτάλης αφού θέτει ο ίδιος σε άρθρο του το ερώτημα, «αν χάθηκε το

¹³³²Βλ. παραπάνω, κεφ. 6. 2., σ. 409.

¹³³³Από τα στοιχεία της έρευνας που διενήργησε η ΚΑΠΙΑ Research, προκύπτει ότι η μεγάλη πλειοψηφία των ερωτηθέντων πίστευε σε ποσοστό 77,3% ότι η κυβέρνηση δεν αξιοποίησε την επιτυχία των Αγώνων. Στα ίδια ποσοστά (75,9%) κινούνταν οι θετικές και μάλλον θετικές απαντήσεις στο ερώτημα, εάν η διεξαγωγή των Αγώνων ωφέλησε τη χώρα. Είναι ενδιαφέρον ότι υποδιπλασιάστηκαν -30,8% αντί 67,5% το 2005- εκείνοι που πίστευαν πως η επιτυχία των Αγώνων μπορούσε να έχει μακροπρόθεσμα οφέλη για τη χώρα. Αντίθετα το ποσοστό εκείνων που πίστευαν ότι η επιτυχία τους κατέληξε μία «χαμένη ευκαιρία», σημείωσε αύξηση από 11,9% το 2005 σε 37,2%. Βλ. Σ. Κοτρώτσος, «Από την 'εθνική υπερηφάνεια' στη

στοίχημα» των Αγώνων του 2004, δίνει την απάντηση: «χάθηκε γιατί δεν υπάρχει πολιτική βούληση. Τόσο απλά»¹³³⁴. Ο δημιουργός των τελετών έναρξης και λήξης των Αγώνων της Αθήνας Δ. Παπαϊωάννου, καταθέτει με κατηγορηματικό τρόπο τη δική του άποψη, για το εάν κεφαλοποιήθηκε η επιτυχία τους: «κάθετα, όχι. Το κακό after management είναι εμφανές παντού»¹³³⁵. Η Πετραλιά αποτιμώντας τη δεκαετή πορεία αξιοποίησης της ολυμπιακής κληρονομιάς, διαπιστώνει:

«Μπορεί βέβαια εν τέλει οι μεγάλες ελπίδες να μην έγιναν πραγματικότητα και να μην αξιοποιήσαμε τους Αγώνες όπως θα έπρεπε και όπως θα μπορούσαμε αλλά το γεγονός αυτό, που είναι θλιβερό, δεν αλλάζει το άλλο γεγονός... ότι η διεξαγωγή τους ήταν μεγάλη υπόθεση για την Ελλάδα»¹³³⁶.

Η διάψευση των προσδοκιών που υπήρχαν στην Ελλάδα για τη μεταολυμπιακή περίοδο, έδειξε ότι συνιστά κοινή παραδοχή. Επιχειρώντας τον απολογισμό της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, στα τέλη του 2010, ο καθηγητής Ευρωπαϊκής Πολιτικής στο London School of Economics and Political Science, Kevin Featherstone, σημειώνει:

μελαγχολία της 'χαμένης ευκαιρίας'» στο *Ειδική έκδοση - Αθήνα 2004. Τέσσερα χρόνια μετά: Ένας απολογισμός*, Εφ. *Ελεύθερος Τύπος*, 10.8.2008, σ. 4 - 5.

¹³³⁴Κ. Καρτάλης, «Το χαμένο στοίχημα των Αγώνων – και τι μπορεί να σωθεί», Εφ. *Το Βήμα*, 9.8.2009, σ. 41. Σε επόμενο άρθρο του ο Καρτάλης υποστηρίζει, ότι για την αρνητική τροπή των εξελίξεων σε σχέση με την αξιοποίηση της ολυμπιακής κληρονομιάς, ευθύνεται «η πολιτική απόφαση να χαμηλώσει ο πήχυς μετά το 2004». Κ. Καρτάλης, «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες επιστρέφουν στη χώρα τους», στο *Athens Guide, Ειδική έκδοση της Εφ. Athens Voice*, Χειμ. 2010, σ. 31.

¹³³⁵Δ. Παπαϊωάννου, Συνέντευξη στην Μ. Κατσουνάκη, «Ας μάθουμε να βρίσκουμε μόνοι μας τις λύσεις», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.2.2011, σ. 26.

¹³³⁶Πετραλιά, *Σαράντα χρόνια τώρα*, ό.π., σ. 395. Σε αναλυτικό δημοσίευμα της *Καθημερινής* με αφορμή την επέτειο συμπλήρωσης των δέκα χρόνων από τους Αγώνες του 2004, επιχειρείται να εξηγηθούν οι λόγοι της αποτυχημένης διαχείρισης των ολυμπιακών ακινήτων. Φιλοξενούνται για τον σκοπό αυτό δηλώσεις του μέλους της ΔΟΕ D. Oswald, στις οποίες ο επικεφαλής της συντονιστικής επιτροπής της ΔΟΕ για την προετοιμασία τους παραδέχεται ότι, «Πιεζόμασταν τότε για τη διεξαγωγή των Αγώνων και η μετέπειτα αξιοποίηση των εγκαταστάσεων δεν ήταν πρωταρχικό μας μέλημα». Ο Κ. Μπακούρης από την άλλη δεν αποδίδει τις ευθύνες στη ΔΟΕ ή σε άλλους εξωγενείς παράγοντες για την εικόνα ερήμωσης ορισμένων ακινήτων διευκρινίζοντας τα εξής: «Το πρόβλημα ήταν ότι δεν υπήρχε εξαρχής σωστός προγραμματισμός από εμάς, στην Ελλάδα...Τον Τύπο το μόνο που τον ενδιέφερε ήταν να δει τούβλα και κτίρια...Ήταν μια αποτυχία όλων μας». Στην ίδια κατεύθυνση κινούνται και οι θεωρητικές επισημάνσεις του υφυπουργού Αθλητισμού, το 2014, Γιάννη Ανδριανού: «Ο θρίαμβος του 2004 έπρεπε να διασφαλιστεί και να έχει συνέχεια. Ο βασικός στόχος όμως τότε ήταν να γίνουν οι Αγώνες. Δεν έγινε σχεδιασμός για την επόμενη ημέρα όταν κατασκευάζονταν οι εγκαταστάσεις». Βλ. αναλυτικά το δημοσίευμα, «Ολυμπιακή ερήμωση δέκα χρόνια μετά», Εφ. *Η Καθημερινή*, 15-17.8.2014, σ. 4 - 5.

«Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και το κύρος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 είναι πια παρελθόν. Τη θέση τους έχουν πάρει η λιτότητα και η διεθνής οικονομική εποπτεία»¹³³⁷.

Αυτή τη χρονιά, έξι μόλις χρόνια μετά τους Αγώνες του 2004, το ελληνικό κράτος ήρθε αντιμέτωπο με το φάσμα της πτώχευσης¹³³⁸. Έχοντας αποκοπεί από τις διεθνείς αγορές δανεισμού, η κυβέρνηση του Γεωργίου Παπανδρέου, που βρισκόταν στην εξουσία από τον Οκτώβριο του 2009, προσέτρεξε για τη διάσωση της ελληνικής οικονομίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ). Το ελληνικό πρόβλημα, η διαχρονική δηλαδή απόκλιση των δημοσιονομικών μεγεθών της χώρας σε σχέση με τα δεσμευτικά όρια της Συνθήκη του Μάαστριχτ, αντιμετωπίστηκε με τη σύναψη, τον Μάιο του 2010, δανειακής συμφωνίας ύψους 110 δισ. ευρώ με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, το ΔΝΤ και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ). Το

¹³³⁷Κ. Featherstone, «Δεν ήταν η δεκαετία που ονειρευόμασταν, αλλά...», Εφ. *Η Καθημερινή*, 31.12-2.1.2011, σ. 10. Στο αφιέρωμα της *Καθημερινής* για την πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα, ο Peter Economides, περιγράφει το χάσμα ανάμεσα στις προσδοκίες «για την ανάδυση της νέας Ελλάδας» που γεννήθηκαν με την επιτυχία των Αγώνων και τη μετέπειτα εξέλιξη των πραγμάτων. Θίγοντας το ζήτημα της εγκατάλειψης ολυμπιακών ακινήτων υπογραμμίζει τη βαθιά μεταβολή την οποία υπέστη η «δημόσια εικόνα» και θέση της χώρας σε διάστημα έξι χρόνων: «Τα μάτια του κόσμου είχαν στραφεί επάνω μας. Ήμασταν το νέο αστέρι στο παγκόσμιο στερέωμα... Και τα κάναμε θάλασσα... Αρχίζει να γίνεται λόγος για το αδιανόητο: χρεοκοπία», βλ. P. Economides, «Η δημόσια εικόνα της Ελλάδας έγινε γκρίζα», Εφ. *Η Καθημερινή*, 9.1.2011, σ. 14. Νωρίτερα, τον Μάρτιο του 2009, ο Τάκης Θεοδωρόπουλος διερωτόνταν σε άρθρο του στα *Νέα*, «Τι έγινε σ' αυτά τα τέσσερα που περάσαμε από την ευφορία του 2004 στην κατάθλιψη του 2008;». Στα γεγονότα που αποτυπώνουν τη μετάβαση από τη μία πραγματικότητα στην άλλη, εντάσσει και τις εκτεταμένες πυρκαγιές, με 63 νεκρούς, που έπληξαν την Πελοπόννησο και άλλα μέρη της Ελλάδας τον Αύγουστο του 2007. Τότε οι φλόγες έφτασαν μέχρι το Στάδιο και το μουσείο της Ολυμπίας, καίγοντας τον Κρόνιο λόφο. Η απάντηση στο ερώτημά του ισοδυναμεί με παραδοχή της κατάρρευσης των προσδοκιών που είχαν καλλιεργηθεί για τις προοπτικές της χώρας αναφέροντας: «Όντως, μετά τους Ολυμπιακούς Αγώνες η Ελλάδα άλλαξε σελίδα. Μόνο που η αφήγηση η οποία άρχισε να εκτυλίσσεται από εκεί και πέρα δεν ήταν αυτή που μας είχε υποσχεθεί η υπεραισιοδοξία των καλοθελητών της συνειδήσής μας». Τ. Θεοδωρόπουλος, *Η μελαγχολία της Δευτέρας. Από την ευφορία του 2004 στην κατάθλιψη του 2008*, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2009, σ. 13 - 14.

¹³³⁸Ο Κ. Σημίτης, που η οκταετής περίοδος διακυβέρνησής του βρέθηκε στο μικροσκόπιο της προσοχής για την αναζήτηση των αιτιών των δημοσιονομικών αδιεξόδων, επικαλούμενος τα στοιχεία έκθεσης του Ελεγκτικού Συνεδρίου για το 2009 κάνει λόγο για εκτροπή της δημοσιονομικής διαχείρισης το τελευταίο έτος της διακυβέρνησης Καραμανλή, αφού στα τέλη του έτους αυτού οι δαπάνες της κυβέρνησης είχαν φτάσει σε επίπεδα ρεκόρ για τα χρόνια της μεταπολίτευσης, 53,2% του ΑΕΠ, όταν κατά την περίοδο προετοιμασίας των Αγώνων κυμαίνονταν στο 45% παρά τα αυξημένα έσοδα. Ο Σημίτης παρατηρεί, ότι η ελληνική κρίση βρήκε ανέτοιμα τα μέλη της Ευρωζώνης και τονίζει, ότι την ίδια περίοδο τα μέλη της ΟΝΕ αντιμέτωπα με την οικονομική ύφεση και τη χρηματοπιστωτική κρίση αρνούσαν να αναγνωρίσουν την πραγματικότητα, ανατρέχοντας σχετικά στην συνάντηση των υπουργών Οικονομικών της Ευρωζώνης και εκπροσώπου της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας στις 12 και 13 Σεπτεμβρίου 2008, δύο μέρες πριν από την κατάρρευση της αμερικανικής τράπεζας Lehmann Brothers. Οι υπουργοί τότε αποφάνθηκαν, ότι τα στοιχεία που έδειχναν υποχώρηση της οικονομικής δραστηριότητας στην Ένωση δεν δικαιολογούσαν την άποψη ότι υπήρχε κρίση και ότι δεν χρειαζόταν ένα ευρωπαϊκό σχέδιο παρέμβασης. Κ. Σημίτης, *Ο εκτροχιασμός*, Αθήνα, Πόλις, 2012, σ. 44, 60, 101, 34.

μνημόνιο, το κείμενο αυτής της συμφωνίας, προέβλεπε την εφαρμογή ενός προγράμματος, που θα αποκαθιστούσε τις δημοσιονομικές ανισορροπίες, υπό την επίβλεψη των τριών οργανισμών. Από το σημείο αυτό και έπειτα, η Ελλάδα εισήλθε σε καθεστώς οικονομικής επιτήρησης και στον de facto καθορισμό της δημοσιονομικής της πολιτικής από την Τρόικα¹³³⁹. Την έκταση των μεταβολών που θα προκαλούσαν οι εξελίξεις στη χώρα, συνόψιζε ο πρωτοσέλιδος τίτλος της *Ελευθεροτυπίας*, όταν το ελληνικό ζήτημα άρχισε πλέον να βρίσκεται με αρνητικό τρόπο στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος: «Αποχαιρέτα την Ελλάδα που ήξερες»¹³⁴⁰. Μετά από έξι έτη (2008 - 2013) βαθιάς οικονομικής κρίσης, η σωρευτική υποχώρηση του ΑΕΠ ανήλθε σε 26%, με το ποσοστό της ανεργίας, τον Νοέμβριο του 2013, να είναι στο 27,7% και το ενοποιημένο χρέος της γενικής κυβέρνησης να βρίσκεται στο δυσθεώρητο ποσοστό 174,9% του ΑΕΠ ή 319,1 δισ. ευρώ¹³⁴¹.

Την αδρομερή αναφορά στη δημοσιονομική κρίση επιβάλλει η αναζήτηση της αντήχησης των Αγώνων στην ελληνική πραγματικότητα, μία δεκαετία μετά την τέλεσή τους, σε μια ατμόσφαιρα που δε θύμιζε σε τίποτε σχεδόν την ευφορία του καλοκαιριού του 2004. Είναι απολύτως χαρακτηριστικό της μετάπτωσης αυτής, το γεγονός ότι η χώρα που είχε φιλοξενήσει επιτυχώς το κορυφαίο αθλητικό γεγονός στον πλανήτη το 2004, αδυνατούσε επτά χρόνια μετά, να ανταποκριθεί σε υποχρεώσεις, τις οποίες είχε

¹³³⁹ Η κυβέρνηση Παπανδρέου αναλαμβάνοντας τη διακυβέρνηση της χώρας προχώρησε σε επανεξέταση των δημοσιονομικών στοιχείων της προηγούμενης κυβέρνησης. Ο επανέλεγχος έδειξε ότι το έλλειμμα του 2009 αρχικά θα έφτανε στο 12,5% του ΑΕΠ, ενώ κατέληξε να εκτιναχθεί στο 15,8% έναντι εκτιμήσεων 6% και 8% της κυβέρνησης Καραμανλή. Ενόσω η αξιοπιστία συνολικά της χώρας κατέρρευε, ο πρόεδρος του Eurogroup, Jean-Claude Juncker, διαπίστωνε για την Ελλάδα ότι, «Το πάρτι τελείωσε». Μετά την αποκάλυψη των ελλειμμάτων, η διαρκώς επιδεινούμενη κατάσταση, μετατράπηκε από κρίση δανεισμού σε κρίση ενός μη βιώσιμου χρέους. Βλ. για το χρονικό των εξελίξεων που οδήγησαν στη χρηματοδοτική βοήθεια της χώρας σε συνθήκες ύφεσης, Ρωμάιος, *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, ό.π., σ. 358 - 360, 363. Ήδη από τον Μάιο του 2010 η καλπάζουσα αύξηση του χρέους, που το 2009 είχε ανέλθει σε 272,3 δισ. ευρώ (129% του ΑΕΠ), δεν έδειχνε να μπορεί να ανακοπεί. Διαπιστωνόταν ότι οι τεράστιες δαπάνες για την πληρωμή των τόκων και η μεγάλη ύφεση στην οποία είχε βυθιστεί η χώρα, μείωναν τα περιθώρια εξόδου από την κρίση, υποχρεώνοντάς την για να μη χρεοκοπήσει να λαμβάνει συνεχώς μέτρα «προσαρμογής», βλ. το δημοσίευμα του, Χ. Ιωάννου, «Πώς θέριασε το τέρας του χρέους», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 2.5.2010, σ. 14. Για το καθεστώς επιτήρησης, στο οποίο θα υπόκειτο η Ελλάδα, έγραφε ο Θανάσης Τεγόπουλος: «Προσφεύγουμε στις νεοφιλελεύθερες συνταγές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου για να ικανοποιήσουμε τις αντίστοιχες απαιτήσεις της ευρωζώνης... Με αυτούς τους όρους θα μας στηρίξουν αν χρειαστεί. Από τη Σκύλλα στη Χάρυβδη. Η βέβαιη, η αναπόφευκτη και δικαιολογημένη κοινωνική αναταραχή που θα επιδεινώσει την κρίση θα θεωρηθεί έλλειψη πατριωτισμού. Η υποταγή στη διεθνή νεοφιλελεύθερη τρομοκρατία επαφίεται στον πατριωτισμό των Ελλήνων». Θ. Τεγόπουλος, «Διεθνής Νεοφιλελεύθερη Τρομοκρατία», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.2.2010, σ. 2.

¹³⁴⁰ «Αποχαιρέτα την Ελλάδα που ήξερες», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 14.2.2010, σ. 1.

¹³⁴¹ *Εκθεση του Διοικητή για το έτος 2014*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, Φεβρ. 2015, σ.73, 83, 97, 142-143.

αυτοβούλως αναλάβει. Ο λόγος για την απόφαση της Διεθνούς Επιτροπής Μεσογειακών Αγώνων (ΔΕΜΑ), η οποία εξαιτίας των οικονομικών περιπετειών της χώρας, προχώρησε στις 28 Ιανουαρίου 2011 στην ανάκληση ανάθεσης της διοργάνωσής τους στον Βόλο και τη Λάρισα το 2013¹³⁴².

Η βασική ωστόσο αλλαγή που επήλθε με την κρίση στον τρόπο προσέγγισης των Αγώνων του 2004, είναι ότι στο δημόσιο λόγο θεωρήθηκε ως μια από τις πρώτες αιτίες για το δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας. Η επιδείνωση των δημόσιων οικονομικών συνδέθηκε με το κόστος τους, το οποίο έφτασε να εκτιμάται από 20 μέχρι 30 δισ. ευρώ¹³⁴³. Η περιορισμένη αξιοποίηση των ακινήτων και η διάψευση των προσδοκιών για μια νέα ώθηση στην αναπτυξιακή τροχιά της χώρας πλαισίωσαν τις αναφορές αυτές¹³⁴⁴. Σε δημοσιεύματα επίσης του διεθνούς Τύπου γίνονταν αναφορές στην ύπαρξη σχέσης

¹³⁴²Οι δύο πόλεις της Θεσσαλίας, τον Οκτώβριο του 2007, είχαν αναλάβει τη διοργάνωση των Μεσογειακών αγώνων του 2013. Ωστόσο οι εξελίξεις στην ελληνική οικονομία επέβαλαν τη δραστική μείωση του κόστους τους, γεγονός που στις αρχές του 2010 είχε ως αποτέλεσμα η ΔΕΜΑ να εξετάζει το ενδεχόμενο ανάκλησης της απόφασης ανάθεσής τους λόγω των καθυστερήσεων που είχαν σημειωθεί, παραβιάζοντας τη σχετική σύμβαση. Ο υπουργός Πολιτισμού, Παύλος Γερουλάνος, σε αυστηρό ύφος απάντησε στον πρόεδρο της ΔΕΜΑ, Amar Addadi, ότι «η ελληνική κυβέρνηση δεν λειτουργεί με τελεσίγραφο». Στις αρχές του Ιανουαρίου 2011 και ενώ έξι μήνες πριν το μέλος της ΔΟΕ Λ. Νικολάου, δήλωνε την αντίθεσή του στη φιλοξενία τους, υπό τις δεδομένες οικονομικές συνθήκες, παραιτούμενος μάλιστα από την οργανωτική τους επιτροπή, στάλθηκε από την ελληνική κυβέρνηση στη ΔΕΜΑ ο τελικός προϋπολογισμός μειωμένος κατά 64,8% (126,3 εκ. ευρώ έναντι 359 εκ. ευρώ) μαζί με την απόφασή της να μην κατασκευαστεί μεσογειακό χωριό, παρουσιάζοντας όμως σχετική εναλλακτική πρόταση. Η πρόταση απορρίφθηκε από τη ΔΕΜΑ, η οποία αποφάσισε την ανάκληση της ανάθεσής τους, έχοντας ήδη εισπράξει από το ελληνικό Δημόσιο το ποσό των 800.000 δολαρίων. Θ. Μπλούνας, «Το ‘νανάγιο’ των Μεσογειακών Αγώνων», Εφ. *Η Καθημερινή*, 6.2.2011, σ. 34.

¹³⁴³Βλ. Α. Χατζηγεωργίου, «Ο Τιτανικός της Ολυμπιάδας», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13.3.2010, σ. 21, Γ. Ι. Δημητρομανωλάκης, «Οι ευθύνες Σημίτη στον δημοσιονομικό εκτροχιασμό», Εφ. *Πρώτο Θέμα*, 2.5.2010, σ. 34.

¹³⁴⁴Βλ. τα δημοσιεύματα του σχετικού αφιερώματος της *Ελευθεροτυπίας* με τον τίτλο «Η μαύρη τρύπα του 2004», Χ. Τζαναβάρα, «23 εγκαταστάσεις χωρίς αξιόπιστο πρόγραμμα αξιοποίησης», Δ. Καδδά, «Ράλι καθόδου και στην τσέπη μας», Δ. Κ., «Αττική: Έχασε το στοίχημα για 12μηνο τουρισμό», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13.3.2010, σ. 22, 35 - 36. Τονίζεται ότι σχετικές αιτιάσεις αναφέρονταν στις δαπάνες της προετοιμασίας που δεν είχαν αποπληρωθεί ακόμη. Για παράδειγμα το 2007, στις δαπάνες του τακτικού προϋπολογισμού είχαν εγγραφεί 148 και 133 εκ. ευρώ για την ολυμπιακή προετοιμασία και τα έκτακτα επιδόματα που συνδέονταν με τη τέλεση των Αγώνων αντίστοιχα. Βλ. *Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2007*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2008, σ. 126. Το 2015, σε συνέντευξή του στο *Βήμα*, ο υφυπουργός Αθλητισμού, Σταύρος Κοντονής, αναφέρθηκε σε δικαστικές αποφάσεις εκατομμυρίων ευρώ για έργα που είχαν εκτελεστεί την περίοδο 2000 - 2004, επικαλούμενος συγκεκριμένο γεγονός: «Πρόσφατα μου ήρθε απόφαση ύψους 8 εκατ. ευρώ για ολυμπιακό έργο όταν το πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων ετησίως είναι 10 εκατ. ευρώ», καταλήγοντας: «Πόσα χρόνια ακόμη θα πληρώνουμε το 2004!». Σ. Κοντονής, Συνέντευξη στους Γ. Τζούστα και Σ. Βετάνη, «Το κράτος θα επιβάλλει πλέον ποινές», Εφ. *Το Βήμα*, 1.3.2015, σ. 32 - 33.

αιτιότητας μεταξύ του ολυμπιακού κόστους και της αρνητικής τροπής των δημόσιων οικονομικών της χώρας¹³⁴⁵.

Στους ισχυρισμούς ότι το κόστος των Αγώνων έφερε κάποιο μερίδιο ευθύνης για την ελληνική δημοσιονομική κρίση, υπήρξε αντίλογος¹³⁴⁶. Στον πυρήνα του υποστήριζε, ότι η ένταξη στην συνολική ολυμπιακή δαπάνη έργων υποδομής, που δεν είχαν άμεση σχέση με τη διοργάνωση, αλλά επιταχύνθηκαν εξαιτίας της, και η σύγχυση τόσο για τις αρμοδιότητες, όσο και για τους προϋπολογισμούς της «Αθήνα 2004» και της κυβέρνησης, υπήρξαν οι κυρίως λόγοι που το κόστος εκτιμώνταν μεταξύ 20 - 30 δισ. ευρώ. Αποδεκτό από την άλλη ήταν ότι οι χρονικές καθυστερήσεις της προετοιμασίας, η μικρή συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα στο εγχείρημα και ορισμένοι άκρως επιζήμιοι

¹³⁴⁵Είναι χαρακτηριστικό το δημοσίευμα του αμερικανικού οικονομικού περιοδικού *Forbes*, στο οποίο και τονιζόταν, πόσο επιβάρυνε την ελληνική οικονομία η ολυμπιακή διοργάνωση, σημειώνοντας παράλληλα, ότι το κόστος αυξήθηκε καθώς επρόκειτο για τους πρώτους θερινούς Αγώνες μετά από τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Στο δημοσίευμα αναφερόταν χαρακτηριστικά: «η ελληνική τραγωδία των Αγώνων της Αθήνας συνίστατο στο τεράστιο χρέος που φορτώθηκαν οι Έλληνες μετά τους Αγώνες». Γ. Γεωργακόπουλος, «Το ολυμπιακό κόστος απειλεί το Λονδίνο», Εφ. *Η Καθημερινή*, 13.8.2011, σ. 45. Σε άρθρο του Josh Sanburn στο αμερικάνικο περιοδικό *Time* με το τίτλο, «Άξιζε τον κόπο; Οι καταχρεωμένοι Έλληνες αναρωτιούνται για το κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», επισημαίνεται συγκεκριμένα, ότι η διοργάνωση δεν έφερε τη χώρα στο οικονομικό χάος, καθώς η Ελλάδα είχε χρόνια συστημικά προβλήματα με την παραγωγικότητα, το δημόσιο χρέος και τη διαφθορά, ωστόσο σχολιάζεται, ότι εν μέσω οικονομικής κρίσης, «πολλοί Έλληνες, κοιτώντας πίσω στο παρελθόν και σκεπτόμενοι τους Αγώνες, νιώθουν πια περισσότερο μετανιωμένοι, παρά υπερήφανοι». «Φάκελος 2004», «Time: Μετανιωμένοι τώρα οι Έλληνες για την Ολυμπιάδα του 2004», Εφ. *δημοκρατία*, 10.7.2012, σ. 9, 11. Φιλοξενώντας ένα εκτενές δημοσίευμα για την εικόνα εγκατάλειψης των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, η βελγική εφημερίδα *De Morgen* αποκαλούσε «απερίσκεπτο» το κόστος των Αγώνων του 2004, τονίζοντας συγκεκριμένα: «Τίποτε δεν έχει απομείνει πλέον από τη λάμψη που είχε η Αθήνα το καλοκαίρι του 2004...η φρενιτιδα που είχε καταλάβει τότε τους Έλληνες έρχεται σε πλήρη αντίθεση με την απόγνωση που κυριαρχεί σήμερα στην ελληνική κοινωνία εξαιτίας της ύφεσης». «Εγκατάλειψη», Εφ. *δημοκρατία*, 3.4.2012, σ. 9.

¹³⁴⁶Σε ορισμένες δημόσιες αναφορές γινόταν επίκληση στην επιτυχία των Αγώνων, ως παράδειγμα εν δυνάμει αξιοποιήσιμο, ώστε να εξέλθει η χώρα από την κρίση. Το 2010 ο υπουργός Επικρατείας, Χάρης Παμπούκης, χαρακτήριζε την συγκυρία εφάμιλλη σε σημασία με το στοίχημα των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Βλ. για την παραπάνω αναφορά στο άρθρο του Γ. Ρωμαίου, «'Ολυμπιακή' ανάπτυξη...», Εφ. *Το Βήμα*, 3.10.2010, σ. 81, βλ. επίσης το σχετικό δημοσίευμα του Α. Δ. Παπαγιαννίδη, «Η χρυσόμυγα και οι Ολυμπιακοί Αγώνες», Εφ. *Η Ναυτεμπορική*, 30.7.2012, σ. 11. Το 2014, ο Κώστας Μπακούρης επιχειρεί να καταγράψει το ίχνος των Αγώνων στην συλλογική μνήμη σημειώνοντας: «Η λάμψη της Ολυμπιάδας 2004 έχει ξεθωριάσει...Τι απομένει από τους Αγώνες της Αθήνας; Κάποια μεγάλα έργα...και κάποια κουφάρια έργων», και συνεχίζει: «Υφέρπουν ακόμα και κατά καιρούς αναδεύονται ορισμένα ερωτήματα σε σχέση με το δυσανάλογο κόστος των έργων αυτών, τις αδιαφανείς υπερβάσεις και κραυγαλέες σπατάλες». Αναζητώντας το συμβολισμό τους δέκα χρόνια μετά και στην τότε υφιστάμενη συγκυρία γράφει: «Η Ολυμπιάδα 2004 είναι το ανεξίτηλο σύμβολο μιας αγωνιστικής προσπάθειας που εγκαταλείφθηκε μεσοστρατίς. Μπορούμε, ωστόσο, αν θέλουμε να τη δούμε και ως σύμβολο μιας εθνικής πρόκλησης που παραμένει ανοιχτή». Μπακούρης, *Αθήνα 2004*, ό.π., σ.142 - 143.

χειρισμοί, όπως π.χ., το σύστημα ασφαλείας C4I, συντέλεσαν στην αύξηση του κόστους τους¹³⁴⁷.

Σε κάθε περίπτωση όμως, η αξιολόγηση της υπόθεσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 επιβάλλει να τεθούν και ερωτήματα, όσον αφορά το διεθνές κύρος της χώρας ή το επίπεδο υποδομών της πριν και μετά τη φιλοξενία τους, και να δοθεί απάντηση, στο εάν η σαραντάχρονη μεταπολιτευτική περίοδος έχει να επιδείξει ανάλογο εθνικό συλλογικό επίτευγμα. Το δεδομένο βέβαια της αδυναμίας εφαρμογής ενός αξιόπιστου σχεδίου για τη χρήση και εκμετάλλευση των ολυμπιακών ακινήτων, είχε ως συνέπεια η χώρα που διοργάνωσε με επιτυχία ένα τέτοιο εγχείρημα, να εμφανίζεται ανήμπορη, να ανταποκριθεί στις μεταολυμπιακές απαιτήσεις. Εντούτοις, όπως έχει σημειωθεί, το γεγονός αυτό δε φαίνεται να μπορεί να αναιρέσει το γεγονός ότι η διοργάνωση του 2004 ωφέλησε συνολικά τη χώρα και πολύ περισσότερο φυσικά την πρωτεύουσά της¹³⁴⁸.

Με αφορμή τους Χειμερινούς Ολυμπιακούς Αγώνες του 2010 στο Βανκούβερ, ο Jacques Rogge με άρθρο του αναφέρθηκε και στην περίπτωση της Αθήνας, με θέμα την ολυμπιακή κληρονομιά. Στη σχετική παράγραφο σημειώνει:

«η Αθήνα παρουσίασε ένα φιλόδοξο πλάνο αστικής ανανέωσης το οποίο, μολονότι δέχθηκε κάποια αρνητική κριτική σχετικά με το κόστος και τους ‘λευκούς ελέφαντες’ (εννοώντας τις βαριές κατασκευές), δημιούργησε αναμφίβολα πολυάριθμες θετικές κληρονομίες»¹³⁴⁹.

Στα τέλη του 2011 σε συνέντευξή του στην *Καθημερινή*, ο Rogge συμπεριέλαβε την ολυμπιακή διοργάνωση της «Αθήνα 2004» στις αιτίες μεγέθυνσης του ελληνικού χρέους. Η θέση του ήταν η εξής:

«Οι Ολυμπιακοί Αγώνες εδώ δεν ήταν βραχυπρόθεσμη επένδυση, μόνο για τις δύο εβδομάδες των Αγώνων, αλλά ήταν και για τις επόμενες γενιές. Όλα όσα

¹³⁴⁷Βλ. χαρακτηριστικά τα άρθρα του Α. Δ. Παπαγιαννίδη στη *Ναυτεμπορική*, «Τολμάτε να αναλογισθείτε τους Ολυμπιακούς Αγώνες;», 16.8.2010, σ. 9, «Από τους Ολυμπιακούς στο Ευρωπαϊκό», 20.8.2012, σ. 13 και επίσης άρθρο του Α. Δρυμώτη, «Οι υπερβάσεις στους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004», Εφ. *Η Καθημερινή, Οικονομική*, 7.7.2013, σ. 6.

¹³⁴⁸Π. Συναδινός, Ν. Χούτας, *Ολυμπιακοί Αγώνες “Αθήνα 2004”. Αποτίμηση των επιπτώσεων των Αγώνων στην κοινωνία και την οικονομία μέσω κριτικής προσέγγισης: Αλήθειες και Μύθοι*, Β. Τζαχρίστα (επιμ.), Αθήνα, ΔΟΑ, 2016, σ. 103, 22, 91, 25. Βλ. αναλυτικά, «Προσάρτημα οικονομικού απολογισμού των ολυμπιακών έργων» στο τέλος της διατριβής.

¹³⁴⁹Ζ. Ρογκ, «Οι λευκοί ελέφαντες της Αθήνας», Ν. Παπαδογιάννης (μτφ. - επιμ.), Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 5.2.2010, σ. 42.

οικοδομήθηκαν αποτελούν μια επένδυση για το μέλλον... Ωστόσο, αν δει κανείς το εξωτερικό χρέος της Ελλάδας θα δει ότι ένα ποσοστό 2% με 3% οφείλεται στο κόστος των Αγώνων. Θα μπορούσαν να είχαν διεξαχθεί με πολύ χαμηλότερο κόστος»¹³⁵⁰.

Η τροπή της συζήτησης για το πόσο στοίχισαν τελικά οι Αγώνες της Αθήνας, με τις εκτιμήσεις να κυμαίνονται από 6 έως 30 δισ. ευρώ, αποδόθηκε κυρίως στην έλλειψη μιας διεξοδικής επίσημης οικονομικής τους αποτίμησης¹³⁵¹. Οκτώ χρόνια μετά το 2004 το κενό αυτό θεωρούνταν «από μόνο του ένα από τα μεγαλύτερα σκάνδαλα στην ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων»¹³⁵².

¹³⁵⁰Z. Ρογκ, Συνέντευξη στους Σ. Σπανέα, Γ. Γεωργακόπουλο, «'Οι Ολυμπιακοί της Αθήνας επιδείνωσαν το χρέος'», Εφ. *Η Καθημερινή*, 24-25.12.2011, σ. 29.

¹³⁵¹Δημοσιεύματα παρέθεταν τις διαφορετικές εκτιμήσεις που είχαν διατυπωθεί κατά διαστήματα για το κόστος των Αγώνων του 2004. Αναφέρουμε επτά διαφορετικές μέχρι το 2012. Αρχικά το ΠΑΣΟΚ έκανε λόγο για 6 δισ. ευρώ περίπου, ενώ η πρώην πρωταθλήτρια του ακοντισμού και βουλευτής του ΣΥΡΙΖΑ, Σοφία Σακοράφα, υπολόγιζε ότι οι είχαν κοστίσει 27 δισ. ευρώ. Το 2012 ο πρόεδρος της ΕΟΕ, Σ. Καπράλος, στον *Guardian* δήλωνε: «Δεν θα το υπέγραφα κιόλας, αλλά θα έλεγα πως κόστισαν γύρω στα 8 δισ. ευρώ. Υπήρχε έντονη δημιουργική λογιστική. Τα έργα έγιναν με τέτοια βιασύνη, που κόστισαν περισσότερο απ' ό,τι έπρεπε. Δεν είμαι χαρούμενος...», στο Δ. Θεοδωρόπουλος, «Πόσο κόστισαν οι Ολυμπιακοί», στο περ. *BHmagazino*, Εφ. *Το Βήμα*, Νο. 614, 22.7.2012, σ. 16. Ο διεθνής οίκος αξιολόγησης, Standard and Poor's, αργότερα το ανέβασε αρχικά στα 11,27 δισ. ευρώ και σε επόμενη του εκτίμηση, το υπολόγιζε κοντά στα 30 δισ. Εξάλλου ο πρώην υφυπουργός Οικονομικών, Π. Δούκας, εκτιμούσε ότι το συνολικό τους κόστος υπερέβη τα 12. Βλ. Ν. Χατζηνικολάου, «Χρυσό μετάλλιο στη... ρεμούλα!», Εφ. *Real news*, 19.8.2012, σ. 2. Τέλος, η κυβέρνηση της Ν.Δ. ανακοίνωσε το Νοέμβριο του 2004, 8,95 δισ. ευρώ. Βλ. Α. Χατζηγεωργίου, «Ο Τιτανικός της Ολυμπιάδας», Εφ. *Ελευθεροτυπία*, 13.3.2010, σ. 21. Το 2009 ο καθηγητής Οικονομικής και Μάνατζμεντ των Μεταφορών, Γιάννης Μουρμούρης, αναδείκνυε σε παρέμβασή του τη σύγχυση που προκαλούσαν οι διαφορετικοί τρόποι προσέγγισης, αναφορικά με τον υπολογισμό του κόστους τους, παρατηρώντας: «ξέρουμε περίπου χονδρικά νούμερα, τα οποία όμως είναι τόσο χονδρικά που στη μια περίπτωση είναι 6, στην άλλη είναι 8, στην άλλη είναι 10, 14 και ανεβαίνουν ανάλογα με το τι βάζουμε μέσα... και στο τέλος δεν ξέρω τι ακριβώς αξιολογούμε», Γ. Μουρμούρης, «Παρεμβάσεις ξένων ομιλητών - Ερωτήσεις-Συζήτηση», στο ΤΕΕ, *ό.π.*, σ. 3.

¹³⁵²Με δηλώσεις της στην εφημερίδα *Real News*, η Βασιλική Θάνου, πρόεδρος της Ένωσης Δικαστών και Εισαγγελέων, ζητούσε την άμεση επέμβαση της Δικαιοσύνης για την υπέρβαση του κόστους των Αγώνων, καθώς επίσης για την εγκατάλειψη και την παράλειψη αξιοποίησης των ολυμπιακών έργων σε περίοδο μάλιστα οικονομικής κρίσης, ώστε να αποδοθούν ευθύνες, όπου προκύπτουν. Χ. Μπελιάς, Α. Κανδύλη, «Έρευνα σε βάθος από τη Δικαιοσύνη», Εφ. *Real news*, 19.8.2012, σ. 27. Οφείλει επίσης να αναφερθεί, ότι θέμα είχε δημιουργηθεί αμέσως μετά την ολοκλήρωση των Αγώνων, όταν δημοσιοποιήθηκε πόρισμα της τριμελούς Ελεγκτικής Επιτροπής που ασκούσε τον διαχειριστικό έλεγχο στην Οργανωτική Επιτροπή. Η Ελεγκτική Επιτροπή απαρτιζόταν από τον εν ενεργεία δικαστικό Ε. Ροντογιάννη καθώς και τους επίτιμους ανώτατους δικαστικούς Γ. Κοκολάκη και Π. Παρασκευόπουλο. Στα μέσα του Ιουλίου του 2004 οι δύο τελευταίοι απομακρύνθηκαν από μέλη της, καταγγέλοντας κακοδιαχείριση στα οικονομικά της «Αθήνα 2004». Το πόρισμά τους που είχε συνταχθεί πριν από την έναρξη των Αγώνων και δεν είχε υπογραφεί από το τρίτο μέλος της επιτροπής αφορούσε την τρίτη εταιρική χρήση της (1/1/2001-31/12/2001). Περιείχε παρατηρήσεις για παρατυπίες στη λειτουργία της οι κυριότερες από τις οποίες ήταν οι εξής: η κατάτμηση των συμβάσεων με αποτέλεσμα οι αρμόδιοι να έχουν την πλήρη ευχέρεια να προχωρούν σε απευθείας αναθέσεις προμηθειών και έργων, οι προσλήψεις ανώτατων στελεχών χωρίς

Το 2012 το ζήτημα του ολυμπιακού κόστους απασχόλησε τον κοινοβουλευτικό έλεγχο. Έπειτα από ερώτηση του προέδρου του ΣΥΡΙΖΑ Αλέξη Τσίπρα και τριών ακόμη βουλευτών σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην «Αθήνα 2004», ρωτήθηκαν μεταξύ άλλων οι υπουργοί Οικονομικών, Εσωτερικών, Ανάπτυξης, Πολιτισμού και Αθλητισμού, εάν το ελληνικό κράτος είναι σε θέση να γνωρίζει το συνολικό κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 από την προετοιμασία τους το 1998 μέχρι και την εκκαθάρισή τους το 2004¹³⁵³. Στην ερώτηση απάντησε ως αρμόδιος ο αναπληρωτής υπουργός Οικονομικών Χρήστος Σταϊκούρας, ο οποίος από πλευράς αρμοδιότητας του Γενικού Λογιστηρίου του Κράτους και με βάση τα στοιχεία τα οποία είχε στη διάθεσή του, ανέφερε ότι το συνολικό κόστος των Αγώνων του 2004 ανήλθε σε 8,486 δισ. ευρώ. Στο ποσό συμπεριλαμβάνονταν οι δαπάνες που καλύφθηκαν από το ελληνικό Δημόσιο (Τακτικού προϋπολογισμού και Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων) και αυτές της Οργανωτικής Επιτροπής¹³⁵⁴.

διαγωνισμό και τα υπερβολικά έως και αδικαιολόγητα ποσά για δημόσιες σχέσεις και εκδηλώσεις. Το πόρισμα κατέληγε στα εξής: «Η γενική διαχείριση υπήρξε σύμφωνη με τις διέπουσες την εταιρεία νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις». Η Γ. Αγγελουπούλου σε έκτακτη συνέντευξη Τύπου στις 23 Σεπτεμβρίου 2004, απαντούσε ότι το πόρισμα «διατυπώνει μια νομική εκδοχή, θα μπορούσαν να υπάρξουν και άλλες», ενώ ο διευθύνων σύμβουλος της «Αθήνα 2004» Γ. Σπανουδάκης εξήρε τη σημασία που είχε για την εταιρεία η υπηρεσία εσωτερικού ελέγχου με γενικό διευθυντή της τον επίτιμο πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου, Ν. Θέμελη. Βλ. τα δημοσιεύματα της Δ. Κρουστάλλη στο *Βήμα*, «Καταγγελίες και αντιδράσεις για τη διαχείριση στην ‘Αθήνα 2004’», 17.9.2004, σ. 11, «Παραβάσεις και αυθαιρεσίες είδαν οι ελεγκτές», 23.9.2004, σ. 15, «‘Δεν θα αφήσουμε να πλανάται καμία αμφιβολία’», 24.9.2004, σ. 15, «Τι κρύβει ο πόλεμος κατά της ‘Αθήνας 2004’», 26.9.2004, σ. 33.

¹³⁵³ Α. Τσίπρας, Π. Κουρουμπλής, Π. Λαφαζάνης, Δ. Παπαδημούλης, «Ερώτηση σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία “Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων – Αθήνα 2004”», *Δελτίο Τύπου Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς – Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο*, 28.9.2012, σ. 1 - 2. Πιο πριν, την άνοιξη του 2010, ο βουλευτής του ΛΑ.Ο.Σ, Κώστας Αϊβαλιώτης, είχε υποβάλλει Αίτηση Κατάθεσης Εγγράφων (ΑΚΕ) με θέμα το κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας προς τον υπουργό Πολιτισμού και Τουρισμού Παύλο Γερουλάνο. Στην απάντησή του ο τελευταίος ανέφερε, ότι η γενική γραμματεία Ολυμπιακής Αξιοποίησης δεν είχε πρωτογενή στοιχεία αναφορικά με το συνολικό κόστος των Αγώνων του 2004. Ο Γερουλάνος σημείωνε, ότι από την εισηγητική έκθεση του Υπουργείου Οικονομικών για τον Κρατικό Προϋπολογισμό του 2006, προέκυπτε η εκτίμηση ότι οι δαπάνες του ελληνικού Δημοσίου για τους Αγώνες ανήλθαν στο ποσό των 6.676 εκ. ευρώ, χωρίς όμως να είναι γνωστό, εάν στην συγκεκριμένη εκτίμηση είχαν περιληφθεί και έργα τα οποία είχαν ήδη προγραμματισθεί να υλοποιηθούν ανεξαρτήτως των αναγκών των Ολυμπιακών Αγώνων. Κ. Αϊβαλιώτης, «Αίτηση Κατάθεσης Εγγράφων (ΑΚΕ) με θέμα: Κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας», Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 28.4.2010, σ. 1, Π. Γερουλάνος, «Απάντηση στην υπ’ αριθμ. 501/3-5-2010 Αίτηση Κατάθεσης Εγγράφων (ΑΚΕ)», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Πολιτισμού & Τουρισμού, Γραφείο Υπουργού, Κοινοβουλευτικός Έλεγχος, Αθήνα, 25.5.2010, σ. 1 - 2.

¹³⁵⁴ Χ. Σταϊκούρας, «Απάντηση στην υπ’ αριθμ. 2286/189/28-9-2012 Ερώτηση/ΑΚΕ σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία “Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004”», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 29.10.2012, σ. 1 - 2. Ο υφυπουργός Αθλητισμού Γιάννης Ιωαννίδης στην απάντησή του ανέφερε, ότι η συνολική δαπάνη κατασκευής των ολυμπιακών έργων, τα οποία είχε αναλάβει η Ειδική Υπηρεσία

Λίγο αργότερα επίσης, στις 15 Ιανουαρίου 2013, ο Γιάννης Πανούσης βουλευτής της Δημοκρατικής Αριστεράς σε επίκαιρη ερώτησή του προς τον υπουργό Οικονομίας και Οικονομικών Γιάννη Στουρνάρα, που αφορούσε την αξιοποίηση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, όπως και το κόστος της συντήρησης και λειτουργίας τους, κατέγραψε ως αξιοσημείωτο το γεγονός, ότι στην πραγματικότητα «ουδείς γνωρίζει ακόμη το ακριβές συνολικό κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004»¹³⁵⁵. Στις 18 Ιανουαρίου 2013, στην απάντησή του ο Γ. Στουρνάρας, προσδιόρισε το συνολικό κόστος των Αγώνων του 2004 στα 8,5 δισ. ευρώ. Περαιτέρω δε ανέφερε, ότι τα άμεσα έσοδα ανήλθαν στα 4 δισ. ευρώ, συνεπώς το καθαρό κόστος τους δεν ξεπέρασε τα 4,5 δισ. Συνοψίζοντας το περιεχόμενο της απάντησής του, ανέφερε χαρακτηριστικά ότι, «από την ανάλυση κόστους - οφέλους προκύπτει ότι υπήρξε καθαρό όφελος για την ελληνική οικονομία»¹³⁵⁶.

Δημοσίων Έργων της γενικής γραμματείας Αθλητισμού ανήλθε στο ποσό του 1.606.967.962,1 ευρώ, ενώ για τις μελέτες των έργων διατέθηκε συνολικό ποσό 16.309.085,08 ευρώ. Μετά τη λήξη των Αγώνων η ίδια υπηρεσία είχε αναλάβει τη φύλαξη και τη συντήρηση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, τόσο αυτών που κατασκεύασε, όσο και της ΕΥΔΕ/Ολυμπιακά Έργα 2004 του Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Επίσης γνωστοποιούσε, ότι η δαπάνη συντήρησης και φύλαξης τους από την 1/2/2007, οπότε περιήλθε στην «Ολυμπιακά Ακίνητα Α.Ε.», ανήλθε σε 33.612.261,63 ευρώ. Βλ. Ι. Ιωαννίδης, «Απάντηση στην υπ' αριθμ. 2286/189/28-9-2012 Ερώτηση/ΑΚΕ σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία "Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004", Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων Πολιτισμού & Αθλητισμού, Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 22.10.2012, σ. 1 - 3.

¹³⁵⁵Ο βουλευτής της ΔΗΜΑΡ ανέφερε στην ερώτησή του, ότι τόσο η εικόνα της εγκατάλειψης των ολυμπιακών εγκαταστάσεων, αυτών καθ' εαυτών, όσο και του περιβάλλοντος χώρου, είχε αποτελέσει ήδη αρκετές φορές στο πρόσφατο παρελθόν θέμα αρνητικού σχολιασμού από πλευράς του ξένου Τύπου, διερωτώμενος εκτός των άλλων, εάν υπήρχε από κυβερνητικής πλευράς η πρόθεση να διεξαχθεί ένας επίσημος και λεπτομερής απολογισμός του πραγματικού κόστους της διοργάνωσης των Αγώνων του 2004, ώστε, όπως χαρακτηριστικά σημειώνει, «να μην δημοσιοποιούνται 'εκτιμήσεις', οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους σε εξαιρετικά μεγάλο βαθμό, επιτείνοντας αν μη τι άλλο, την εικόνα ασυνταξίας και ελλιπούς οργάνωσης της χώρας μας». Βλ. στο Ι. Πανούσης, «Επίκαιρη Ερώτηση με θέμα: Αξιοποίηση Ολυμπιακών εγκαταστάσεων και κόστος συντήρησής των», Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 15.1.2013, σ. 1.

¹³⁵⁶Ο δημοσιογράφος και διαχρονικός παρατηρητής της ολυμπιακής υπόθεσης, Γιώργος Λακόπουλος, παρατηρούσε σε σχετικό του δημοσίευμα ότι, «Με αυτές τις δεκατέσσερις λέξεις έκλεισε...ο κύκλος της παραπληροφόρησης για το κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004. Ύστερα από οκτώμισι χρόνια!». Γ. Λακόπουλος, «Αποκατάσταση», Εφ. *Τα Νέα*, 22.1.2013, σ. 8. Στην απάντησή του ο υπουργός Οικονομίας υπογράμμισε αναλυτικότερα, ότι εάν αφαιρεθούν τα περίπου 2 δισ. ευρώ που χρηματοδοτήθηκαν από την «Αθήνα 2004», (τηλεοπτικά δικαιώματα, χορηγίες, εισιτήρια) και άλλα 2 δισ., τα οποία δαπανήθηκαν για έργα, όπως η ενοποίηση των αρχαιολογικών χώρων, η αναβάθμιση καθώς και ο εκσυγχρονισμός της νοσοκομειακής υποδομής, η κατασκευή του ολυμπιακού δακτυλίου και η ανάπλαση της παραλιακής ζώνης του Φαληρικού όρμου, τότε το κόστος κινείται γύρω στο 1 δισ. ευρώ, αφού εξαιτίας των Αγώνων υπήρξε πρόσθετη οικονομική δραστηριότητα και ενίσχυση της τουριστικής κίνησης, αποφέροντας στο δημόσιο άμεσα έσοδα από ΦΠΑ ύψους 3,5 δισ. ευρώ. Στο ίδιο, *ό.π.*, σ. 8, και Αγγελοπούλου - Δασκαλάκη, *Γιάννα*, *ό.π.*, σ. 397- 398.

Την ίδια χρονιά, στις 15 Απριλίου 2013 ο Στουρνάρας, έπειτα από ερώτηση που κατέθεσε ο βουλευτής της ΝΔ Άδωνις Γεωργιάδης¹³⁵⁷, σε έγγραφό του που διαβιβάστηκε στη Βουλή, παρέθετε συγκεκριμένα στοιχεία για τα χρηματικά ποσά -ύψους 459.396.016 ευρώ- που καταβλήθηκαν από το ελληνικό Δημόσιο στην «Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων - Αθήνα 2004 Α.Ε.» από την ίδρυσή της¹³⁵⁸. Τέλος σε μελέτη του ΙΟΒΕ, στην οποία επιχειρείται η αξιολόγηση της επίδρασης των Αγώνων στην ελληνική οικονομία, το κόστους τους -υποδομών και διοργάνωσης- εκτιμάται στα 9,2 δισ. ευρώ¹³⁵⁹.

¹³⁵⁷Μεταξύ των ερωτημάτων που έθεσε ο βουλευτής προς τους υπουργούς Πολιτισμού και Οικονομικών, ήταν εάν «έχει πραγματοποιηθεί επίσημος έλεγχος και δημοσιοποίηση των στοιχείων από τις αρμόδιες Υπηρεσίες του Υπουργείου των Οικονομικών για τα ποσά που δαπανήθηκαν και με ποιές διαδικασίες από την Οργανωτική Επιτροπή - Αθήνα 2004». Σ. - Α. Γεωργιάδης, Ερώτηση με θέμα, «Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή Αθήνα 2004», Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 1.3.2013, σ. 1 - 2.

¹³⁵⁸Στην απάντησή του ο υπουργός ανέφερε, ότι οι συμβατικές υποχρεώσεις του ελληνικού Δημοσίου προς την «Αθήνα 2004» ανήλθαν σε 282.492.475 ευρώ και οι μη συμβατικές σε 176.903.541 ευρώ. Ι. Στουρνάρας, «Απάντηση στην αριθ.πρωτ. 7858/01-03-2013 Ερώτηση σχετικά με τη “Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή του Αθήνα 2004”», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 15.4.2013, σ. 1 - 3. Σύμφωνα με τα στοιχεία που απέστειλε στη Βουλή ο υφυπουργός Αθλητισμού, Γ. Ιωαννίδης, προκύπτει ότι από το 2002 έως και το 2004 εγκρίθηκαν ποσά ύψους 72.907.500 ευρώ για ολυμπιακά έργα στο πλαίσιο του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων της γενικής γραμματείας Αθλητισμού. Επίσης η τελευταία χρηματοδόθηκε μέσω του ΠΔΕ την «Αθήνα 2004» με το ποσό των 198.324.651,52 ευρώ. Βλ. Ι. Ιωαννίδης, «Απάντηση στην υπ’ αριθ. 7858/1-03-2013 Ερώτηση σχετικά με τη “Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή του Αθήνα 2004”», Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού & Αθλητισμού, Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 5.4.2013, σ. 1 - 2.

¹³⁵⁹Βασίζομενη στα επίσημα στοιχεία, κυρίως από τις ετήσιες εκθέσεις Προϋπολογισμού του υπουργείου Οικονομικών και από τον επίσημο απολογισμό της «Αθήνα 2004», η μελέτη καταλήγει στο ότι η κρατική χρηματοδότηση για τα έργα που χαρακτηρίστηκαν «ολυμπιακά», προήλθε αποκλειστικά από εθνικούς πόρους του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων της περιόδου 2000-2010 και ανήλθε σε 6 δισ. ευρώ. Ο κρατικός προϋπολογισμός συμμετείχε στις ολυμπιακές δαπάνες (λειτουργικού κυρίως χαρακτήρα) και μέσω του Τακτικού Προϋπολογισμού. Το ύψος αυτών των δαπανών την περίοδο 2001 - 2004 ανήλθε σε 570 εκ. ευρώ. Οι δαπάνες διεξαγωγής της διοργάνωσης καλύφθηκαν από τον προϋπολογισμό της ΟΕΟΑ, ανερχόμενες σε 1,968 εκ. ευρώ, ενώ επιπλέον 304 εκ. ευρώ δαπανήθηκαν από την «Αθήνα 2004», κατ’ εντολή και για λογαριασμό του ελληνικού Δημοσίου. Στη μελέτη καταγράφονται οι δαπάνες κατασκευής των εγκαταστάσεων που χρηματοδοτήθηκαν από πόρους φορέων και επιχειρήσεων. Στην κατηγορία των αυτοχρηματοδοτούμενων έργων εντάσσεται η κατασκευή του ολυμπιακού χωριού με πόρους ύψους 280 εκ. ευρώ από τον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας, ενώ στα 60 και 40 εκ. ευρώ αντίστοιχα υπολογίζεται η δαπάνη των φορέων του ιδιωτικού τομέα, η οποία σχετίζεται με την ανάπλαση του γηπέδου «Γεώργιος Καραϊσκάκης» στο Φάληρο και την κατασκευή των δημοσιογραφικών χωριών στο Μαρούσι και στην Παλλήνη. Από τα ευρήματα μελέτης για την αποτίμηση των γενικότερων μακροοικονομικών επιδράσεων της διεξαγωγής των Αγώνων του 2004 προκύπτει, ότι είχαν αισθητά θετική επίδραση στην οικονομική δραστηριότητα και στην απασχόληση σε όλη την περίοδο ανάλυσης 2000 - 2013 και αν δεν είχαν λάβει χώρα το 2004, το επίπεδο του ΑΕΠ θα ήταν κατά 2,5% χαμηλότερο, ενώ η απασχόληση θα ήταν μειωμένη κατά περίπου 44.000 θέσεις εργασίας. Στην περίπτωση αυτή η εξέταση των δημοσιονομικών μεταβλητών

Το άρθρο των Κώστα Γεωργιάδη και Παναγιώτη Θεοδωρικάκου, δέκα χρόνια μετά την τέλεσή τους, παρουσιάζει τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 και την κληρονομιά που άφησαν στην πόλη της Αθήνας και τη χώρα γενικότερα. Οι συγγραφείς θέτουν ένα πρωταρχικό ερώτημα το οποίο διευρύνει το χρονικό πλαίσιο του εγχειρήματος και παραμένει ανοικτό ως προς την απάντησή του: από πότε δηλαδή ξεκινά να υπολογίζεται η ολυμπιακή κληρονομιά της Αθήνας, από την υποψηφιότητα για τους Αγώνες της Εκατονταετίας και ορισμένα προπαρασκευαστικά έργα που έγιναν τότε ή από το 1996 όταν ανακοινώθηκε η υποψηφιότητα για το 2004; Και εν τέλει πόσα χρόνια μετά την τέλεσή τους μπορούμε να κάνουμε λόγο για τις επιδράσεις τους; Το άρθρο βασίζεται κατά κύριο λόγο σε έρευνα που διεξήχθη πανελλαδικά σε δείγμα 600 ατόμων, ανδρών και γυναικών από αστικές και μη αστικές περιοχές. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν ότι περίπου ο ένας στους δύο, ποσοστό 47,7% πίστευε ότι οι Αγώνες της Αθήνας άσκησαν θετική επίδραση στην Ελλάδα. Από τα σημαντικά ευρήματα της έρευνας είναι ότι τρεις στους τέσσερις Έλληνες ομολογούν ότι δεν γνωρίζουν το κόστος τους και μόνο το 7,2% απάντησε σωστά σχετικά με το ύψος του. Σημειώνεται ότι το άρθρο λαμβάνει υπόψη την επίσημη ανακοίνωση του ποσού των 8,5 δισ. ευρώ από τον Γ. Αλογοσκούφη το 2005. Στο βασικό συμπέρασμα του άρθρου επισημαίνεται ότι, παρά το άκρως αρνητικό περιβάλλον οι Ολυμπιακοί της Αθήνας είναι βαθιά συνδεδεμένοι με το υποσυνείδητο του ελληνικού λαού. Οι Αγώνες τονίζεται ότι ενδυνάμωσαν την εθνική αυτοπεποίθηση αναφορικά με την ικανότητα οργάνωσης μεγάλων διεθνών γεγονότων κερδίζοντας την αναγνώριση για την ελληνική αυτή επιτυχία από την παγκόσμια κοινή γνώμη. Επιπλέον θεμελίωσαν την άποψη ότι η Ελλάδα μπορεί να δημιουργήσει σύγχρονες υποδομές και να ενισχύσει τον εκσυγχρονισμό του κράτους της¹³⁶⁰.

δείχνει ότι η σωρευτική μείωση του χρέους την περίοδο 2000 - 2005, λόγω περιορισμού των δημόσιων επενδύσεων, θα ήταν 3,43% του ΑΕΠ και το ετήσιο επιθυμητό έλλειμμα στόχος, ως ποσοστό του ΑΕΠ, θα ήταν οριακά βελτιωμένο. IOBE, *Το αποτύπωμα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων...*, ό.π., σ. 47-59, 106 - 108, 112.

¹³⁶⁰K. Georgiadis, P. Theodorikakos, «The Olympic Games of Athens: 10 years later», στο περ. *Sport in Society*, Vol. 19, No. 6, Aug. 2016, σ. 817 – 827. Τα πρωτογενή στοιχεία της έρευνας δεδομένων εξήχθησαν σε συνεργασία με την Greek Public Opinion (GPO), εταιρεία που ειδικεύεται στις πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές έρευνες. Από τα ευρήματα της έρευνας ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι θετικές απαντήσεις αναφορικά με την συνεισφορά των Αγώνων στην ανάπτυξη έργων υποδομής (72,8%), στην ενίσχυση της εθνικής αυτοπεποίθησης και υπερηφάνιας των Ελλήνων (69,9%), στην ανάπτυξη του θελόντικου κινήματος (68,4%), στην αναβάθμιση της ξενοδοχειακής υποδομής (66,2%), όπως και αυτές των τηλεπικοινωνιακών και τεχνολογικών υποδομών (65,3%), στην αναβάθμιση των δημόσιων

Το ζήτημα πάντως της δαπάνης των Αγώνων του 2004 είναι ίσως αυτό το οποίο ανακαλείται πρώτα απ' όλα στην συλλογική μνήμη, σε σχέση με τη διοργάνωση, δεκατέσσερα χρόνια μετά. Η όλη συζήτηση υπήρξε σε μεγάλο βαθμό αποσπασματική και νεφελώδης, αφού παραγνώριζε τα οφέλη, εστιάζοντας την προσοχή της αποκλειστικά στα κόστη και χωρίς ένα κοινό πλαίσιο αναφοράς για τις πηγές χρηματοδότησης συνολικά της δαπάνης των Αγώνων. Σχετικά με τον τρόπο προσέγγισης και ανάλυσης της δαπάνης τους, οι Πέτρος Συναδινός και Νίκος Χούτας στη μελέτη τους για την αποτίμηση των επιπτώσεων των Αγώνων του 2004 στην κοινωνία και την οικονομία, συμπεραίνουν ότι αυτός εξαρτάται, από το εάν κανείς τοποθετεί το ζήτημα σε σχέση με τα άμεσα και μεσο - μακροπρόθεσμα οφέλη, ή εάν το εξετάζει ως ένα ολιγοήμερο γεγονός, όπως συνέβη σε μεγάλο βαθμό στην περίπτωση της Αθήνας. Στη μελέτη τονίζεται, ότι από τα διατιθέμενα επίσημα στοιχεία δε δικαιολογείται η άποψη, ότι οι Αγώνες του 2004 κατακρήμνισαν την ελληνική οικονομία. Παράλληλα γίνεται παραδεκτό, ότι η ολυμπιακή υπόθεση αυτό που πρόσφερε ήταν ευκαιρίες, και συμπεραίνεται ότι το παράδειγμα της Αθήνας δείχνει, ότι ορισμένες από αυτές έγιναν αντιληπτές και αξιοποιήθηκαν, άλλες πάλι παραβλέφθηκαν και μερικές αγνοήθηκαν επιδεικτικά¹³⁶¹.

Επιχειρώντας μια γενική αποτίμηση θα λέγαμε, ότι εάν η επιτυχημένη διοργάνωση και τέλεση των Αγώνων του 2004 συμπεριλαμβάνεται στις αξιοσημείωτες επιτυχίες της μεταπολιτευτικής περιόδου, τότε η δραματική συρρίκνωση των ευκαιριών τους και η στάση απαξίωσης στη μεταολυμπιακή φάση συγκαταλέγεται στις μεγάλες της αποτυχίες. Η άποψη αυτή ισχυροποιείται περισσότερο, εάν συνεκτιμηθεί σε σχέση με το δημόσιο ενδιαφέρον που είχε προσεκλύσει το εγχείρημα όλα τα προηγούμενα χρόνια. Η τέλεσή του στην Αθήνα απασχολούσε λόγω της προοπτικής της εκατονταετηρίδας από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 τον αθλητικό κόσμο της χώρας, τα πολιτικά κόμματα, επιχειρηματίες, καλλιτέχνες και μεγάλο μέρος της κοινής γνώμης. Η ανάληψή τους το 1997 δημιούργησε έκρηξη συλλογικών προσδοκιών. Στη συνέχεια της προετοιμασίας,

συγκοινωνιών (65,1%), των αρχαιολογικών χώρων (57,2%), της ανόδου του τουριστικού κλάδου (61,3%), και της ανάπτυξης του αθλητισμού για όλους (55%). Στο άρθρο επίσης σημειώνεται ότι οι επενδύσεις που έγιναν στην Αττική ανήλθαν σε 3,5-4 δισ. ευρώ με την επακόλουθη πτώση της ανεργίας στο 6,9% από το 2003 έως το 2009, το χαμηλότερο ποσοστό ανεργίας που έχει καταγραφεί για το λεκανοπέδιο. Τέλος, από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας συμπεραίνεται ότι οι επιδράσεις της διοργάνωσης των Αγώνων υπήρξαν περισσότερο ορατές στον τουριστικό τομέα.

¹³⁶¹ Συναδινός, Χούτας, *Ολυμπιακοί Αγώνες "Αθήνα 2004"*, ό.π., σ. 99, 101, 100.

αυτή μετατράπηκε σε διαρκή εσωστρέφεια, η οποία κόπασε το καλοκαίρι μόλις του 2004, για να δώσει τη θέση της σε μια πρωτοφανή ευφορία που διήρκεσε όσο οι Αγώνες.

Οι προσδοκίες οι οποίες τους συνόδευαν, έμοιαζαν μετά τους Αγώνες κενές. Είχαν όμως επηρεάσει καταλυτικά τα προηγούμενα τέσσερα, τουλάχιστον από τα επτά χρόνια της προετοιμασίας, την ιεράρχηση των δημόσιων πολιτικών. Ξεκινώντας από το 1997, οι Αγώνες κατείχαν σταδιακά κεντρική θέση στην ελληνική πραγματικότητα μέχρι το 2004. Δε μοιάζει έτσι αναίτιο, που η πορεία της συζήτησης για το δημοσιονομικό εκτροχιασμό της χώρας, οδήγησε στο ερώτημα του τελικού τους κόστους. Όπως εξάλλου φάνηκε, δεν ήταν καθόλου αυτονόητο, ότι το ελληνικό δημόσιο όφειλε να προχωρήσει σ' ένα οριστικό -με αναλυτικά στοιχεία- οικονομικό απολογισμό τους. Αυτό έγινε μόνο υπό την πίεση της κρίσης. Σε κάθε περίπτωση είναι πρόκληση για την ιστορική έρευνα η διεξοδική αναζήτηση των αιτιών της αποτυχίας αξιοποίησης των ολυμπιακών ακινήτων. Και η πρόκληση αυτή απαιτεί τη διαχρονική έρευνα του θέματος από την προολυμπιακή έως τη μεταολυμπιακή περίοδο.

Η εντύπωση που αποκομίζει κανείς, δεκατέσσερα περίπου χρόνια μετά την τέλεση των Αγώνων, είναι ότι αποτέλεσαν μια στιγμιαία έκλαμψη μέσα στην ελληνική πραγματικότητα. Η παραδοχή αυτή για ένα εγχείρημα διεθνούς εμβέλειας, που συνδέθηκε με την πορεία της χώρας, δεν αναιρεί την υπαρκτή κληρονομιά τους σε αθλητικές υποδομές, τη συμβολή τους στην αναβάθμιση και βελτίωση υφιστάμενων υποδομών (υγείας, συγκοινωνιακών, τουριστικών, πολιτιστικών κ.ά.) και υπηρεσιών, καθώς και την καίρια σημασία τους στη διαμόρφωση τότε μιας νέας εικόνας της χώρας, με ό,τι αυτό συνεπαγόταν τόσο για τον τουρισμό όσο και τη διεθνή της θέση, η οποία τα επόμενα χρόνια υποβαθμίστηκε λόγω της κρίσης.

Από την άλλη μεριά, η περίπτωση της Αθήνας ανέδειξε σε όλη τη διάστασή του το ζήτημα του εάν μια μικρή οικονομία, όπως η ελληνική, ακόμα και αν βρίσκεται σε περίοδο ανάπτυξης, μπορεί να σηκώσει εύκολα το βάρος της ευθύνης τέλεσης των Αγώνων. Η «ιαβέρεια» στάση που τήρησε η ΔΟΕ, την περίοδο της προετοιμασίας τους σε κρίσιμα θέματα, όπως η ασφάλεια των Αγώνων και η χωρητικότητα των εγκαταστάσεων, δεν αφήνουν πολλά περιθώρια καταφατικής απάντησης. Αντιστρέφοντας την παραπάνω οπτική, προκύπτει μια διαφορετική ανάλυση. Η Ελλάδα, η μικρότερη χώρα η οποία έχει ποτέ αναλάβει τη διοργάνωση, μη διεκδικώντας

περγαμηνές για τη διαχείρισή της κατά την επτάχρονη προετοιμασία και περισσότερο μεταολυμπιακά, πέτυχε τις 17 ημέρες των Αγώνων να διασφαλίσει την άρτια τέλεσή τους, αφού αντιμετώπισε τα προηγούμενα χρόνια σκληρή κριτική και έντονη αμφισβήτηση, ειδικά για το θέμα της ασφάλειας. Ενδεχόμενα αυτή να είναι η πολυτιμότερη κληρονομιά τους: η αποκάλυψη της κλίμακας των δυνατοτήτων (οργανωτικών, θεσμικών, τεχνικών) που επιδείχθηκαν και επαινέθηκαν στο πλαίσιο της προετοιμασίας και της τέλεσής τους.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η διερεύνηση της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας του 1896 και του 2004 επιβεβαίωσε την υπόθεση εργασίας μας, καθώς και τις δύο φορές, η τέλεσή τους σχετίστηκε με αιτήματα των κυρίαρχων ιδεολογιών, προσλαμβάνοντας όψεις και διαστάσεις ευρύτερες του αυτοτελούς περιεχομένου τους. Έτσι εξηγείται η μορφοποίηση τους σε κυψέλη εθνικών και συλλογικών προσδοκιών, και για το λόγο αυτό φαίνεται ότι αντιμετωπίστηκαν ως μείζων έκτακτη πρόκληση, που έφερε πρόσκαιρες αναταράξεις και συγκυριακές μεταβολές στην πορεία και εξέλιξη των ελληνικών πραγμάτων.

Το 1896 οι Αγώνες πλαισίωσαν την εθνική ιδέα, τη Μεγάλη Ιδέα, συμβάλλοντας στην τόνωση του ελληνικού αλυτρωτισμού της περιόδου. Το 2004 προσέλαβαν εθνικά χαρακτηριστικά και αναπτυξιακό νόημα, προβάλλοντας το νέο πρόσωπο μιας ισχυρής Ελλάδας, ισότιμου μέλους της μεγάλης ευρωπαϊκής οικογένειας. Το εγχείρημα εξέφρασε και στις δύο περιπτώσεις τις εθνικές φιλοδοξίες της εποχής του, αποβλέποντας στη διεθνή αποδοχή και καταξίωση της νεότερης Ελλάδας. Η πιο ζωντανή απόδειξη του ισχυρισμού αυτού συναντάνται στα εμβληματικά στάδια των Αγώνων. Η ανακατασκευή του Παναθηναϊκού Σταδίου το 1896, κατά το αρχαίο πρότυπο εξυπηρέτησε τους εθνικούς συμβολισμούς και λιγότερο τις ανάγκες των σύγχρονων αγωνισμάτων, προσδίδοντας στο εγχείρημα της αναβίωσης την προσήκουσα αίγλη. Συνακόλουθα, το γιγάντιο στέγαστρο του Ολυμπιακού Σταδίου της Αθήνας έγινε το σύμβολο των ανανεωμένων δυνατοτήτων της Ελλάδας και της αναβαθμισμένης θέσης της διεθνώς στις αρχές του 21^{ου} αιώνα.

Πως όμως και γιατί εξελίχθηκαν με τον τρόπο αυτά τα γεγονότα; Οι απαντήσεις στα ερευνητικά μας ερωτήματα προκύπτουν, αφενός μέσα από την ιστορική ανάλυση και αφετέρου από τα ερμηνευτικά σχόλια στο τέλος κάθε υποκεφαλαίου της εργασίας μας. Ο ρόλος των οικονομικών και κοινωνικών εξελίξεων, των ιδεολογικο - πολιτικών ρευμάτων, καθώς και των αρχαιολογικών ανακαλύψεων του τελευταίου τετάρτου του 19^{ου} αιώνα, αναδεικνύεται καθοριστικός για την καρποφορία του εγχειρήματος διεθνοποίησης των Αγώνων. Η επιλογή της Αθήνας ως πόλη που θα εγκαινίαζε τη σύγχρονη πορεία τους, υπάκουσε στους συμβολισμούς, τους οποίους είχε τόσο ανάγκη ο θεσμός στη γέννησή του. Αυτό αποδεικνύει ο τρόπος προσέγγισης της πολιτειακής, πολιτικής και αθλητικής ηγεσίας από τον Pierre de Coubertin, πριν από τη διεξαγωγή του

συνεδρίου της Σορβόνης. Δε μπορούμε πάντως να ισχυριστούμε, ότι από την άνοιξη του 1894 είχε κατά νου την επιλογή της Αθήνας, διαφαίνεται όμως η διακαής επιθυμία του να υπάρξει ελληνική συμμετοχή και υποστήριξη στην υπόθεση στο ανώτατο επίπεδο. Αυτό μαρτυρούν η κινητοποίηση του ενδιαφέροντος της βασιλικής οικογένειας, η εκλογή του Χ. Τρικούπη ως επίτιμου μέλους του συνεδρίου και η προσφορά της θέσης του επιτίμου αντιπροέδρου στον Ι. Φωκιανό. Εάν στα δεδομένα αυτά προστεθεί, ότι ο Coubertin είχε γνώση για τις εθνικές αθλητικές εκδηλώσεις των Ολυμπίων στην Αθήνα από τον W. Brookes, θα μπορούσε να ειπωθεί, ότι η ελληνική παρουσία στα ολυμπιακά σχέδια είναι σημαντική, προτού ακόμα ληφθεί η απόφαση αναβίωσης. Συνεπώς πρέπει να θεωρηθεί μάλλον βέβαιο, ότι ο εμπνευστής του συνεδρίου σκεπτόταν διάφορα εναλλακτικά σενάρια για το εγχείρημα και ότι το σενάριο της Αθήνας ήταν ένα από αυτά. Αφενός γιατί οι συνειρμοί που παρήγαγε η πρώτη τέλεση των Αγώνων στο γενέθλιο τόπο προσέδιδαν κύρος στην υπόθεση, αφετέρου διότι με τη μετακύλιση σε μία μικρή χώρα της ευθύνης της πρώτης τους τέλεσης, η περίπτωση μιας ενδεχόμενης αποτυχίας, δε θα είχε πιθανά σοβαρές επιπτώσεις. Άλλωστε ακολουθούσε η επόμενη διοργάνωση στο Παρίσι, που για τον βαρόνο ήταν βαρύνουσας σημασίας.

Ο ορισμός του Βικέλα στη θέση του προέδρου της επιτροπής για την ανασύσταση των Αγώνων, ήταν μια ακόμη έμπρακτη κίνηση τιμής προς τον έλληνα αντιπρόσωπο. Ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος αντιπροσωπεύοντας τον ελληνικό αθλητισμό σ' ένα συνέδριο ειδικού ελληνικού ενδιαφέροντος, είχε για εκπρόσωπό του μια προσωπικότητα γνωστή στον πνευματικό κόσμο της γαλλικής πρωτεύουσας. Η επιλογή της Αθήνας ως τόπου τέλεσης των πρώτων διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων, έπειτα από πρωτοβουλία του Βικέλα προκρίθηκε με την αμέριστη στήριξη του Coubertin. Ο τελευταίος ενορχήστρωσε τα γεγονότα, με τρόπο ώστε η λύση της Αθήνας να γίνει αποδεκτή ως ιδανική από τους συνέδρους. Σ' αυτήν την κατεύθυνση το ευχετήριο τηλεγράφημα του Γεωργίου Α' στο συνέδριο, έδωσε την απάντηση στις πολύ δικαιολογημένες απορίες για την ικανότητα του πτωχευμένου ελληνικού κράτους, να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του εγχειρήματος. Με την ενέργειά του αυτή, ουσιαστικά ο βασιλιάς, παρείχε ηθικές εγγυήσεις για την ευόδωση του επιδιωκόμενου στόχου, χωρίς εντούτοις να συνεκτιμά τη δύσκολη δημοσιονομική πραγματικότητα της χώρας.

Αυτήν ακριβώς την πραγματικότητα επικαλέσθηκε ο πρωθυπουργός Τρικούπης στις πολιορκητικές κρούσεις που δεχόταν το δεύτερο εξάμηνο του 1894 για να στηρίξει υλικά την υπόθεση. Από μια άποψη, η πρωτοβουλία του Δ. Βικέλα υπήρξε ανεπίγνωστη, αφού την ανέλαβε, μη έχοντας διασφαλίσει προηγούμενα τη συγκατάθεση της ελληνικής κυβέρνησης, από την υλική υποστήριξη της οποίας όμως εξαρτούσε την υλοποίησή της. Αυτή η αντίφαση οξύνεται το τρίμηνο Οκτωβρίου - Δεκεμβρίου 1894, όταν η όλη υπόθεση παίρνει πολιτική χροιά. Την ίδια ώρα κατέληγε σε ναυάγιο η συμφωνία συμβιβασμού με τους ομολογιούχους, οι οποίοι -πάλι από το Παρίσι- επιδείκνυαν πλήρη αδιαλλαξία, ενώ ο ευρωπαϊκός Τύπος κλιμάκωνε τα αρνητικά του δημοσιεύματα για τον Τρικούπη, που δεν ενέδιδε στις πιέσεις των δανειστών. Αντίθετα κύκλοι του Παλατιού έβλεπαν με θετικό τρόπο τις προτάσεις τους.

Στις απαιτήσεις των ομολογιούχων ο Τρικούπης αντέδρασε απορριπτικά, δηλώνοντας ότι με τους όρους τους, έθεταν σε κίνδυνο την ανεξαρτησία της χώρας. Η αυστηρή στάση του στο πλαίσιο των διαπραγματεύσεων για την επίτευξη συμφωνίας, μια διαδικασία η οποία εκτυλίσσεται παράλληλα με την πιο κρίσιμη φάση στην εξέλιξη της ολυμπιακής υπόθεσης, συνεκτιμάται ως η κυριότερη αιτία της άκαμπτης στάσης του στις πιέσεις που δέχονταν να αναλάβει η ελληνική κυβέρνηση τη δαπάνη, ή έστω μέρος της, των Αγώνων του 1896.

Το γεγονός της χρονικής συνταύτισης, των διαπραγματεύσεων με τους ξένους δανειστές και της διευθέτησης του ολυμπιακού ζητήματος, σε σχέση με τη διαχείριση του δεύτερου, είναι μάλλον παραγκωνισμένο ως προς την σημασία του από τη βιβλιογραφία. Το ερώτημα που μοιάζει εύλογο να απασχολούσε τον Τρικούπη, αναφορικά με το ζήτημα, είναι ποιά εντύπωση θα προξενούσε στους ευρωπαίους ομολογιούχους μια απόφασή του να στηρίξει οικονομικά ένα εγχείρημα στο πειραματικό του στάδιο, όταν εκκρεμούσε η μεταξύ τους συμφωνία; Οι συνεργάτες του, Σ. Δραγούμης και Σ. Σκουλούδης, υιοθέτησαν αταλάντευτα την ίδια στάση, δίνοντας έτσι έναν πολιτικό – κομματικό χρωματισμό στην υπόθεση.

Ο τρόπος με τον οποίο τέθηκε το ζήτημα από τον Coubertin κατά την επίσκεψή του στην Αθήνα, καθιστούσε αυτόχρονα τη θετική ανταπόκριση, όχι ελεύθερη επιλογή αλλά μονόδρομο. Η αντιπολίτευση ενστερνίστηκε την απόφαση αναβίωσης των Αγώνων, και σημαίνοντα στελέχη της συμμετείχαν στην οργανωτική τους επιτροπή, ενώ άλλα

πάλι καυτηρίασαν την κυβερνητική στάση, διαβλέποντας επιπλέον στο εγχείρημα οφέλη για τη χρεοκοπημένη Ελλάδα με την αμαυρωμένη εικόνα στην Ευρώπη.

Η ερμηνεία όσων έλαβαν χώρα το διάστημα αυτό έχει σχέση με το εάν η οπτική τους είναι μέσα από το μικροσκόπιο του ρεαλισμού ή το τηλεσκόπιο του ρομαντισμού. Ο Τρικούπης αντιστάθηκε στις επίμονες πιέσεις που του ασκήθηκαν, να μεταβάλει την εξ αρχής αρνητική του θέση, αναφορικά με τη διαθεσιμότητα του ελληνικού κράτους, να αναλάβει οποιαδήποτε υποχρέωση σχετικά με τους Αγώνες. Ο διάδοχος αντίθετα επέλεξε να στηρίξει το εγχείρημα και να το θέσει υπό την υψηλή εποπτεία του. Με αιχμή το ολυμπιακό ζήτημα, υπήρχε από τον Ιούνιο του 1894 διάσταση απόψεων μεταξύ του πρωθυπουργού και του Παλατιού και μια μικρο - εστία αντίθεσης, η οποία όμως δεν εκδηλώθηκε ανοικτά.

Ο Κωνσταντίνος την περίοδο αυτή παρεμβαίνει στο δημόσιο βίο με περισσότερο πολιτικό και λιγότερο θεσμικό τρόπο. Στο πρόσωπο του νεαρού πρίγκιπα - διαδόχου και στη σύνδεσή του με την ολυμπιακή υπόθεση, η βασιλική οικογένεια βρήκε ένα εύσχημο τρόπο ανόρθωσης του πεσμένου της γοήτρου. Η λαϊκή δυσφορία για τη ζοφερή οικονομική κατάσταση και για την εν γένει δυσμενή τροπή των πραγμάτων, είχε φθάσει μέχρι το Παλάτι, πράγμα το οποίο διαπιστώνεται και στις συνεδριάσεις της Βουλής. Η ανάληψη «εθνικής δράσης», εκ μέρους του θρόνου, είναι αίτημα με συχνή παρουσία στο δημόσιο λόγο την περίοδο αυτή από ετερόκλητους ιδεολογικά εκφραστές. Υπό αυτό το πρίσμα οφείλει να ιδωθεί, τόσο η αποφασιστικότητα που επέδειξε ο διάδοχος στην υπόθεση, παρακάμπτοντας εμπόδια και διαδικασίες, όσο και το περιεχόμενο της ομιλίας του στις 13 Ιανουαρίου 1895, κατά την πρώτη συνεδρίαση της επιτροπής των Αγώνων, στην οποία τους προσέγγισε με το μεγαλοϊδεατικό πνεύμα της εποχής.

Στις αρχές του ίδιου αυτού μήνα, στη σκιά της πολιτικής κρίσης μεταξύ του Παλατιού και του Τρικούπη, που οδήγησε στην παραίτηση του δεύτερου, η υπόθεση των Αγώνων εισέρχεται σε μια νέα φάση. Πολύτιμος σύμμαχος, έως ότου οριστικοποιηθεί η αποδοχή της απόφασης από την ελληνική πλευρά, υπήρξε ο Τύπος της εποχής, ο οποίος την υποδέχθηκε με ενθουσιασμό. Το κλίμα της γενικής δυσπραγίας στην κοινωνία και οι αλγεινές εντυπώσεις για τη χώρα στο εξωτερικό, ώθησαν περισσότερο, παρά εμπόδισαν την αδιαπραγμάτευτη υιοθέτησή της. Οι ελληνικές εφημερίδες υποστήριζαν, «εν πομπή και παρατάξει», τη φιλοξενία ενός διεθνούς αθλητικού θεσμού με ελληνικό υπόβαθρο,

εκτιμώντας, ότι το γεγονός μπορούσε να συμβάλει στη μεταμόρφωση της εικόνας της χώρας, που είχε πληγεί με τη χρεοκοπία. Ο Τύπος είχε υποδείξει ως υπαίτιο τον Τρικούπη για την κήρυξή της, εξαπολύοντας εναντίον του σφοδρά πυρά, που εντάθηκαν σε αυτή τη φάση, λόγω της στάσης του στην ολυμπιακή υπόθεση. Με τη μαχητική αρθρογραφία τους, προσπάθησαν και τελικά πέτυχαν, να προκαταλάβουν μια τυχόν δυσάρεστη τροπή του ολυμπιακού ζητήματος, αδιαφορώντας για το γεγονός, ότι αργά το καλοκαίρι του 1894 η συνέλευση των ξένων ομολογιούχων απέρριψε τους βασικούς όρους, επί των οποίων θα συνομολογείτο η συμφωνία συμβιβασμού.

Ουσιαστικά ο Τύπος, ο Βικέλας και ο Coubertin με τη στάση τους έναντι του Τρικούπη, παραβίαζαν ανοικτές θύρες. Αυτό που κατάφεραν ήταν να καταλήξουν στο σημείο, απ' όπου μπορούσαν από την πρώτη στιγμή να ξεκινήσουν την προσπάθειά τους, ενεργοποιώντας δηλαδή το ενδιαφέρον ιδιωτών. Όταν όμως αυτό έγινε πλέον αντιληπτό, η απομάκρυνση του Τρικούπη από την εξουσία, εξαιτίας των λαϊκών αντιδράσεων για κυβερνητικά μέτρα, είχε υπερβεί τον πήχυ των πιθανοτήτων, ενώ ο διάδοχος διεύρυνε τη δημοφιλία του, εμφανιζόμενος ως σωτήρας του εγχειρήματος.

Ο Τύπος, με συστηματικότητα και ένταση, έστρεψε το ενδιαφέρον της κοινωνίας σε μια υπόθεση που παρείχε μια πλατειά βάση τροφοδότησης συλλογικών ελπίδων. Τα χαρμόσινα νέα από το Παρίσι ερμηνεύθηκαν από τις αθηναϊκές εφημερίδες σαν την αναπάντεχη αφορμή αποσφράγισής τους. Η αμετακίνητη κυβερνητική στάση εκλήφθηκε ως ακατανόητη για μια υπόθεση, η οποία πίστευαν ότι μπορούσε να βοηθήσει την Ελλάδα να εξέλθει από την κρίση της οικονομικής πτώχευσης και να ενισχύσει το ευρωπαϊκό της προφίλ. Το χρονικό διάστημα της παραμονής του Βικέλα στην Αθήνα, τον Οκτώβριο του 1894, συνέπεσε με το πλήρες αδιέξοδο του συμβιβασμού, χωρίς όμως να υπάρξει κάποιος συσχετισμός στις αναφορές των εφημερίδων. Με την άφιξη του Coubertin αργότερα, ο Τύπος χειρίστηκε το ζήτημα με τέτοιο τρόπο, που σχεδόν δεν επιδεχόταν διαφορετικής προσέγγισης, εκτός από την αντιμετώπισή του ως εθνικής σημασίας και μόνο. Η στήριξή τους υπήρξε σωστική του εγχειρήματος, ιδιαίτερα κατά την πρώτη φάση με την παρουσίαση στην ελληνική κοινή γνώμη της απόφασης του διεθνούς αθλητικού συνεδρίου ως de facto αποδεκτής από την Αθήνα. Η στάση τους τις οδήγησε στην αντίφαση να μέμφονται την κυβέρνηση για την εξαθλίωση του λαού, την

ίδια ώρα που ασκούσαν κριτική για τη μη διάθεση χρημάτων στην υπόθεση των Αγώνων.

Πίσω από τη γενική γραμμή υπεράσπισης της ολυμπιακής υπόθεσης από τον Τύπο, υπάρχουν επιμέρους διαφοροποιήσεις. Η *Πρωία* εμφανίζεται θετική απέναντι στην υπόθεση χωρίς ωστόσο να της προσδίδει ιδιαίτερη διάσταση. Την εθνική του σημασία αποδέχεται το σύνολο σχεδόν του Τύπου, με το *Άστυ* να διεισδύει περισσότερο στα γεγονότα, χωρίς να υπολείπονται σε ενδιαφέρον η *Σκρίπ*, που ασκεί συχνά κριτική για διάφορες όψεις του και η *Εστία*, η οποία δεν παραβλέπει τη διεθνή του διάσταση. Το έντυπο εντούτοις το οποίο τροφοδότησε όσο κανένα με εθνικά ιδεολογικά μηνύματα την υπόθεση των Αγώνων του 1896, υπήρξε η *Ακρόπολις*. Η καυστική πέννα του διευθυντή της εφημερίδας Βλάση Γαβριηλίδη, τέθηκε υπέρ της καθολικής ανάγνωσης των Αγώνων, ως γεγονός εθνικού χαρακτήρα. Κάνοντας λόγο για εθνική αναγέννηση η *Ακρόπολις* σφραγίζει το ιδεολογικό τους υπόστρωμα. Ύστερα δε και από την έκδοση του λευκώματος, *Η Ελλάδα κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες*, η *Ακρόπολις* (1896) ταυτίστηκε με την αναβίωση των Αγώνων. Το «αντεθνικό» έντυπο μεταβλήθηκε άμεσα σε εκπρόσωπο των εθνικών οραμάτων, απαξιώνοντας το κράτος για τη μικρή συμβολή του στην οργάνωση και φιλοξενία τους. Στις αναφορές της, όπως και άλλων εφημερίδων εξάλλου, το αναξιώπιστο ελληνικό κράτος στο εξωτερικό περιγράφεται ανήμπορο και ανίκανο να αναλάβει ευθύνες στο εσωτερικό του.

Η αποδέσμευση του ζητήματος χρηματοδότησης των Αγώνων από την κρατική στήριξη και η επίλυσή του με τη γενναία δωρεά του Γεωργίου Αβέρωφ και τις ιδιωτικές εισφορές Ελλήνων της διασποράς, πρόσφερε ανάσα ανακούφισης. Από το σημείο αυτό και μετά αφήνεται χώρος για την πλήρη ιδεολογική επένδυση του γεγονότος. Στο δημόσιο λόγο η αναβίωση των Αγώνων επιτελούσε εθνική αποστολή και σ' αυτό βοήθησαν όψεις της συγκυρίας που ενέπνεαν τέτοιες αλληλουχίες. Για την εδραίωση της εθνικής τους φυσιογνωμίας συνέβαλαν πολλά επίλεκτα μέλη της ανερχόμενης αστικής τάξης. Ανάμεσα σ' αυτούς και βασικοί εκφραστές της λογοτεχνικής γενιάς του 1880, όπως ο Κ. Παλαμάς και ο Γ. Δροσίνης. Διαφορετική στάση κράτησε ο Α. Καρκαβίτσας, που αρνήθηκε να συμμετάσχει στον γενικό παροξυσμό που επικράτησε μετά τη νίκη του Λούη.

Η εμφάνιση του ολυμπιακού ζητήματος στο προσκήνιο συμπίπτει χρονικά με την ίδρυση της Εθνικής Εταιρείας. Το διάστημα αυτό ο αλυτρωτισμός βρίσκει ανοικτό πεδίο δράσης στις επαναστατικές ενέργειες των Κρητών και στις εξελίξεις στο μακεδονικό χώρο. Έτσι η υποδαύλιση του εθνικού αισθήματος ευνοείται από το δημόσιο λόγο των Αγώνων, ενώ το αίσθημα αγωνίας για την επιτυχία του εγχειρήματος κυριεύεται στην πορεία από την εθνική ιδεολογική τους νοσηματοδότηση, η οποία βέβαια εκτός του ότι διαστρέβλωνε τους σκοπούς της αναβίωσης στην ιδανική ή εξιδανικευμένη τους εκδοχή, ευνοούσε τη γρήγορη άνθηση αλυτρωτικών σκέψεων και την ανεμπόδιστη εξυπηρέτηση πολιτικών συμφερόντων και σκοπιμοτήτων.

Η 25^η Μαρτίου 1896 υπήρξε η κορυφαία ημέρα έκφρασης εθνικών συμβολισμών στο κλίμα των διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, διευρύνοντας τον κύκλο που είχε ανοίξει πριν από 63 χρόνια ο Παναγιώτης Σούτσος με τις ποιητικές του σκέψεις. Η κοινή άποψη στην ελληνική πρωτεύουσα τοποθετούσε την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε συνέχεια της αναβίωσης της Ελλάδας, που θα έφερνε το μικρό βασίλειο πιο κοντά στην αρχαία του κοιτίδα καθώς και στην Ευρώπη. Η λέξη *Αγών* χρησιμοποιήθηκε επανειλημμένα στο δημόσιο λόγο για τους Αγώνες και από μέλη της Εθνικής Εταιρείας, όπως διαφάνηκε αργότερα, διευκολύνοντας την επικράτηση του αλυτρωτικού λόγου. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός, ότι η Εταιρεία διέυρνε ταχύτατα την απήχησή της στο διάστημα των Αγώνων, όταν οι αναφορές του Τύπου σηματοδοτούσαν μια νέα εθνική προοπτική στον αντίποδα της παρακμής του παρόντος. Η νίκη του Σπύρου Λούη στο Μαραθώνιο απέκτησε εθνικά χαρακτηριστικά προτού κοπάσουν οι ζητωκραυγές στο Στάδιο επειδή ενσάρκωνε ιδανικά την προοπτική αυτή.

Η επιτυχία των Αγώνων και οι θετικές εντυπώσεις των ξένων που βρέθηκαν στην Αθήνα ενίσχυσαν το κλίμα εθνικής περηφάνειας που είχε πανελλήνια απήχηση, δίνοντας τροφή στη μεγαλοϊδεατική ρητορική. Στις αρχές Απριλίου του 1896 η πλειοψηφία των αναφορών του Τύπου καταγράφει ότι ο ελληνικός λαός, μετά τη μεγάλη τους επιτυχία, ανέκτησε την εθνική του αυτοπεποίθηση που είχε καταπτοηθεί με την πτώχευση. Αυτή η ραγδαία μεταβολή του εθνικού αισθήματος ενίσχυσε την ελληνικότητα των Αγώνων του 1896. Έτσι εξηγείται η μονοδιάστατη πρόσληψη του γεγονότος ως εθνικής σημασίας και η έκλειψη αντιθέσεων και προβληματισμών για τις δυνατότητες φιλοξενίας τους. Η πρόταση μόνιμης τέλεσης των Αγώνων στην Ελλάδα, διατυπωμένη επίσημα από τον

βασιλιά Γεώργιο, επιβεβαιώνει την ενίσχυση της ελληνικότητάς τους έως του σημείου οικειοποίησης του θεσμού με τη διεκδίκηση της έδρας των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων, αίτημα που ερχόταν σε μετωπική αντίθεση με τις ρητές αποφάσεις του συνεδρίου της Σορβόνης περί περιφερειακής τέλεσής τους. Η έμμεση σχέση του εθνικού αισθήματος που απογειώθηκε με τους Αγώνες και της εξώθησης στον ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897, προέκυψε ως αποτέλεσμα της αλλοίωσης του χαρακτήρα τους, αφού από μία διεθνή αθλητική γιορτή ερμηνεύθηκε στο εσωτερικό σε εθνικό εγερτήριο για αλυτρωτικές επιδιώξεις.

Η υπόθεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 περιέχει εν σπέρματι την πρώτη διοργάνωση του 1896 στο ιστορικό και συμβολικό της φορτίο. Υπήρξε δε απότοκη της πολιτικής και οικονομικής εξέλιξης της χώρας. Οι προτεραιότητες και οι δυνατότητές της στη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα δεν επέτρεψαν να φιλοξενήσει τη διοργάνωση, η οποία εν τω μεταξύ εξελισσόταν σε κολοσσιαίο εγχείρημα. Η πρόταση της μόνιμης τέλεσής τους στην Ελλάδα από τον Κωνσταντίνο Καραμανλή το 1976, υπενθύμιζε σε πολύ δύσκολες στιγμές για τη ΔΟΕ και το θεσμό, το ειδικό ελληνικό ενδιαφέρον σε μια περίοδο κατά την οποία συστηματοποιούνται οι προσπάθειες ένταξης της χώρας στην ΕΟΚ. Μπορεί συνεπώς να υποστηριχθεί, ότι η ανανέωση του ελληνικού ενδιαφέροντος για τους Αγώνες, πέραν της ιδιαιτερότητας των πολιτικών συνθηκών που οδήγησαν στη δυναμική του εκδήλωση, συντελείται σε μια αποφασιστική συγκυρία για την ευόδωση συμμετοχής της χώρας στο ευρωπαϊκό όραμα και την αποκατάσταση της διεθνούς της εικόνας, μετά την επτάχρονη δικτατορία.

Η προοπτική φιλοξενίας τους σε ορατό χρόνο, προέκυψε λόγω του εορτασμού των 100 χρόνων από την αναβίωσή τους, και ενώ ο Καραμανλής επανέφερε την πρόταση της μόνιμης τέλεσής τους (1980, 1984), δίνοντας επιπρόσθετα βάρος στην αναβάθμιση των αθλητικών υποδομών της χώρας. Στις αρχές της δεκαετίας του 1980 η διεκδίκηση των Αγώνων του 1996 κινούνταν στη λογική του ηθικού χρέους της ΔΟΕ προς την Αθήνα. Το ηθικό πλεονέκτημα της ελληνικής υποψηφιότητας δεν αποδείχθηκε όμως αρκετό το 1990. Ωστόσο η ελληνική πλευρά, τα επόμενα χρόνια, δεν κάμφθηκε από την αρνητική ετυμηγορία των μελών της ΔΟΕ δείχνοντας προσήλωση στο όραμα της φιλοξενίας τους. Η σκέψη περί μιας νέας διεκδίκησης εκπορεύεται από το στενό πολιτικό περιβάλλον του Α. Παπανδρέου, πριν από την επάνοδό του στην εξουσία το 1993, και

βρίσκει πολύ γρήγορα υποστηρικτές. Η συλλογιστική της απέβλεπε αρχικά προς την κατεύθυνση της τιμητικής ανάθεσης των Αγώνων στην Αθήνα. Εγκαταλείφθηκε όμως ως ανέφικτη, ωθώντας τα πράγματα υπέρ μιας διεκδίκησης συμβατής με τους κανόνες του ανταγωνισμού μεταξύ των πόλεων. Οι λόγοι επαναφοράς της υπόθεσης διεκδίκησης των Αγώνων στο δημόσιο προσκήνιο δεν έχουν τις ίδιες αφετηρίες. Είναι καταρχάς ιστορικοί, έχοντας σχέση με τη θέση της Ελλάδας στο ολυμπιακό κίνημα γενικά και με την πικρία της απόρριψης της υποψηφιότητας του 1996 ειδικά, την οποία μέχρι ένα βαθμό φαίνεται ότι συναισθάνθηκαν για τους δικούς τους λόγους και τα μέλη της ΔΟΕ στην Ατλάντα. Από αυτή την βάση ο Γ. Λιάνης θέλησε να δώσει οραματική έμπνευση στην επιστροφή του ΠΑΣΟΚ στη διακυβέρνηση το 1993.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1990 πολλοί ήταν εκείνοι που συμφωνούσαν με την διαπίστωση περί «χαμένων ευκαιριών», όταν επιχειρούνταν να περιγραφεί η απόσταση ανάμεσα στις προσδοκίες που καλλιεργήθηκαν στα 20 χρόνια δημοκρατικής ομαλότητας και στα 10 και πλέον της ευρωπαϊκής πορείας της χώρας. Η περιρρέουσα ατμόσφαιρα αναζήτησης συλλογικών προοπτικών ευνόησε την καλλιέργεια της θετικής υποδοχής της υποψηφιότητας του 2004. Είναι δε χαρακτηριστικό, ότι στην προώθησή της εμπλέκονται νεότεροι φιλόδοξοι πολιτικοί, όπως ο Κ. Λαλιώτης, ο Δ. Αβραμόπουλος, ο Ε. Βενιζέλος και ο Γ. Παπανδρέου. Η επίσημη υποβολή της υποψηφιότητας τον Ιανουάριο του 1996 επισκιάστηκε από τα πυκνά πολιτικά γεγονότα της συγκυρίας, η οποία εγκαινίασε μια νέα φάση της μεταπολιτευτικής περιόδου.

Ο Σημίτης τους πρώτους μήνες της θητείας του δεν έδειξε διατεθειμένος να ασχοληθεί με το ζήτημα και το παρέπεμψε στους αρμόδιους υπουργούς. Η στελέχωση ωστόσο της επιτροπής διεκδίκησης από επιχειρηματίες, εφοπλιστές και τραπεζίτες και η τοποθέτηση της Γ. Αγγελοπούλου ως επικεφαλής, εξέφραζε τη βούληση να κινηθεί η προσπάθεια σύμφωνα με τα διεθνή μέτρα, έχοντας υπερκομματικά χαρακτηριστικά. Επίσης εξέπεμπε το μήνυμα ότι η υπόθεση βρισκόταν στα χέρια του επιχειρηματικού κόσμου και ότι δεν θα λειτουργούσε με όχημα το κράτος. Σταδιακά μέχρι τον Σεπτέμβριο του 1997 στο ολυμπιακό εγχείρημα δίνεται αναπτυξιακό περιεχόμενο και σημασία, γεγονός που συνάδει με τους κεντρικούς προσανατολισμούς της χώρας αυτήν την περίοδο.

Οι ευρωπαϊκοί και δημόσιοι πόροι που θα επενδύονταν μέσα στα επόμενα χρόνια για τον εκσυγχρονισμό των υποδομών, το αίτημα αναμόρφωσης της Αθήνας, αλλά και η αίσθηση της ανολοκλήρωτης προσπάθειας, την οποία είχε αφήσει η διεκδίκηση του 1996 έδωσαν στην υποψηφιότητα του 2004 ελκυστικά χαρακτηριστικά. Ελάχιστα εκτιμήθηκε η περιοριστική πολιτική για τη σταθεροποίηση της οικονομίας και την επίτευξη του στόχου ένταξης στην ΟΝΕ. Τα δύο κόμματα εξουσίας, το ΠΑΣΟΚ και η ΝΔ στήριξαν την υποψηφιότητα, όπως έπραξε και το ΔΗΚΚΙ. Τη θέση τους διαχώρισαν το ΚΚΕ και ο Συνασπισμός, που εξέφρασαν τις έντονες επιφυλάξεις και την αντίθεσή τους αντίστοιχα στο εγχείρημα, εγείροντας με μικρές ομάδες πολιτών αντιρρήσεις και προβληματισμούς. Σχηματικά οι βασικοί λόγοι των αντιθέσεων ήταν η κατανομή των οικονομικών βαρών της υπόθεσης, το ιδεολογικό της επίκρισμα, οι περιβαλλοντικές επιπτώσεις, καθώς και η διεύρυνση των ανισοτήτων μεταξύ της πρωτεύουσας και της περιφέρειας.

Η ελληνική κοινή γνώμη πίστεψε στην υπόθεση των Αγώνων και στον θετικό της αντίκτυπο για την Αθήνα αλλά και τη χώρα. Το ίδιο συνέβη και με τα μέλη της ΔΟΕ που πείστηκαν για τις δυνατότητες της ελληνικής πλευράς. Όταν κόπασαν οι πανηγυρισμοί της ανάθεσης, η κυβέρνηση Σημίτη έδειξε αμήχανη μπροστά στην οργανωτική και στη θεσμική συγκρότηση της ολυμπιακής υπόθεσης. Φάνηκε επίσης μάλλον ανέτοιμη να τη χειρισθεί ταυτόχρονα με την προσπάθεια ένταξης στην ΟΝΕ, που κορυφώνεται από το Μάρτιο του 1998, όταν πάρθηκε η απόφαση συμμετοχής της δραχμής στο Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμιών (ΜΣΙ) του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ) συνδυαζόμενη με υποτίμησή της.

Ένα χρόνο αργότερα, τον Μάρτιο του 1999, η ελληνική κυβέρνηση διασφάλιζε το μεγαλύτερο ποσό που είχε έως τότε λάβει από την Ευρωπαϊκή Ένωση. Τα 24 δισ. ευρώ θα κατευθύνονταν στην αναβάθμιση των δημόσιων υποδομών και τη σύγκλιση της ελληνικής οικονομίας με των άλλων κρατών – μελών. Η αντίστροφη μέτρηση της εκπλήρωσης του εθνικού στόχου της τετραετίας, της ισότιμης συμμετοχής στην ΟΝΕ, ξεκίνησε με την υποβολή από την κυβέρνηση στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του σχετικού αιτήματος τον Μάρτιο του 2000, ένα μήνα πριν τις εθνικές εκλογές, και έγινε δεκτό τον Ιούνιο του 2000.

Μέσα σ' αυτό το πλέγμα των γεγονότων, η ολυμπιακή προετοιμασία στην πρώτη φάση παραγκωνίστηκε από την κυβέρνηση, που άφησε την «Αθήνα 2004» αβοήθητη να

πελαγοδρομεί στην προσπάθειά δρομολόγησης των διαδικασιών. Αν και δεν επιβάρυνε το πρόγραμμα δημοσιονομικής σύγκλισης της χώρας, η ολυμπιακή υπόθεση από τα μέσα του 1999 φαινόταν ότι οδηγούνταν νομοτελειακά σε αναθεώρηση του προϋπολογισμού, των φορέων κατασκευής των ολυμπιακών έργων, όπως και των πηγών χρηματοδότησής τους. Η εξασφάλιση της ένταξης στην ONE και η διενέργεια των εθνικών εκλογών εμπόδισε την πραγματοποίησή τους. Την άνοιξη του 2000 το «καμπανάκι» του Samaranch ηχούσε για την κυβέρνηση Σημίτη, σαν την αλλαγή των προτεραιοτήτων της κυβέρνησης από την ONE στην υπόθεση των Αγώνων. Για το λόγο αυτό η έγκαιρη ολοκλήρωσή του ολυμπιακού έργου έγινε ο επόμενος εθνικός στόχος.

Στην εκκίνηση της τετραετούς ολυμπιακής περιόδου η κυβέρνηση είχε δυσκολία στο να ορίσει το νόημα μιας ευρείας πολιτικής κατεύθυνσης. Η επίτευξη του στόχου της ONE άφηνε ένα κενό εθνικής αφήγησης στον πολιτικό λόγο, που η συγκυρία ευνόησε να καλύψουν ιδανικά οι Αγώνες του 2004, αναγορευόμενοι σε εθνικό όραμα και ορόσημο, ένα ακόμα πειστήριο της «ισχυρής Ελλάδας» στις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον που διαμορφωνόταν μετά από την είσοδο στον ενιαίο ευρωπαϊκό νομισματικό χώρο, οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης και οι πρωτοφανείς για τα ελληνικά δεδομένα επενδυτικοί πόροι συγκροτούσαν μια ευοίωνη πραγματικότητα.

Οι Αγώνες ξεπρόβαλαν σαν το επιστέγασμα της προόδου, η οποία είχε επιτελεσθεί στη χώρα κατά τις τελευταίες μεταπολεμικές δεκαετίες. Έχασαν εντούτοις τον αυτόνομο αναπτυξιακό τους ρόλο, εξαιτίας των καθυστερήσεων στα χρονοδιαγράμματα παράδοσης των ολυμπιακών έργων. Αυτή η διαρκής πιεστική ατμόσφαιρα, επί τέσσερα χρόνια, έβλαψε την επικοινωνιακή δυναμική των Αγώνων της Αθήνας και μονοπώλησε τη συζήτηση για την υπόθεση, που κατέληξε την άνοιξη του 2004 να έχει αποστεωμένη εικόνα από τις πολλές αρνητικές κρίσεις των διεθνών μέσων ενημέρωσης.

Η τετραετία 2000 - 2004 σφύζει από συλλογικές προσδοκίες για το μέλλον, την ίδια στιγμή που πληθαίνουν και οι προκλήσεις. Η υιοθέτηση του ευρωπαϊκού νομίσματος δε συνδυάστηκε με πρωτοβουλίες για τη ριζική αντιμετώπιση παθογενειών, όπως η χαμηλή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και τα υψηλά δημόσια ελλείμματα. Στην καθίζηση της μεταρρυθμιστικής πολιτικής της κυβέρνησης Σημίτη έπαιξαν ρόλο αρκετοί παράγοντες, όπως το σύνδρομο παραμονής στην εξουσία, οι εσωκομματικές

ισορροπίες, οι έντονες αντιδράσεις της κοινωνίας και του συνόλου σχεδόν των πολιτικών δυνάμεων.

Η ολυμπιακή υπόθεση είχε δευτερεύουσα επίδραση στη μεταρρυθμιστική άπνοια της περιόδου, από την άποψη της περίοπτης θέσης της στην ιεραρχία των κυβερνητικών προτεραιοτήτων κατά τρόπο αναγκαστικό και με ανοικτή για τη χώρα μια εστία διεθνούς αμφισβήτησης. Συγκεκριμένα το θέμα της ολυμπιακής ασφάλειας εξελίχθηκε σε βραχνά για τους διοργανωτές, προσθέτοντας ένα ακόμη ευάλωτο για τη χώρα σημείο κριτικής, νωρίτερα από την 11^η Σεπτεμβρίου 2001, ισοπεδώνοντας έτσι το ειρηνικό πνεύμα της αθλητικής γιορτής πολύ πριν την τέλεσή της.

Οι ελληνικές αρχές ασφαλείας βρέθηκαν αρκετές φορές υπόλογες έναντι των αυξανόμενων φόβων για τρομοκρατική επίθεση στην Αθήνα. Τα δρακόντεια μέτρα ασφαλείας στοίχισαν ένα ποσό δυσθεώρητο, ασύλληπτο για τα δεδομένα της διοργάνωσης και της χώρας. Η απρόβλεπτη αυτή εξέλιξη συνέβαλε στην αναπροσαρμογή προς τα πάνω των ολυμπιακών δαπανών, παγιδεύοντας τη δημόσια συζήτηση για τους Αγώνες στο κόστος τους, παραγνωρίζοντας έτσι τις θετικές όψεις και ευκαιρίες που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη φιλοξενία τους.

Για τη διασφάλιση του εθνικού χαρακτήρα της ολυμπιακής υπόθεσης υπήρχε ένα άτυπο consensus μεταξύ κυβέρνησης και αξιωματικής αντιπολίτευσης. Η κυριαρχία του ΠΑΣΟΚ κατά την περίοδο της οικονομικής σύγκλισης για την ένταξη στην ΟΝΕ, καθώς και της ολυμπιακής προετοιμασίας, έδινε στο σοσιαλιστικό κόμμα πολιτικό πλεονέκτημα έναντι της Νέας Δημοκρατίας. Το κεντροδεξιό κόμμα που βρισκόταν σε αυτό το θεσμικό ρόλο για έντεκα συναπτά έτη, παρακολουθούσε με μια δόση αμηχανίας την προετοιμασία να διευθύνεται από το ΠΑΣΟΚ. Σ' αυτό συνετέλεσε και το γεγονός ότι στην κεφαλή της οργανωτικής επιτροπής τοποθετήθηκαν σε διαφορετικές φάσεις οι δύο πρώην βουλευτές της ΝΔ, Σ. Στρατήγης και Γ. Αγγελοπούλου.

Μέσα σ' αυτά τα στενά πολιτικά περιθώρια, τα στελέχη της ΝΔ προσανατόλισαν, κυρίως, την κριτική τους στις διαδικασίες ανάθεσης των έργων και στο συντονισμό μεταξύ των αρμόδιων για την προετοιμασία φορέων και οργανισμών. Στο δημόσιο λόγο στελεχών της, πυκνές είναι οι αναφορές στην ύπαρξη ενός συστήματος συμφερόντων που εμπλεκόταν με το κατασκευαστικό κομμάτι της υπόθεσης. Η Νέα Δημοκρατία με τη στάση της έδειχνε ότι επιθυμούσε την επιτυχή έκβαση του εγχειρήματος, χωρίς όμως να

καρπωθεί το ΠΑΣΟΚ τα εύσημα της επιτυχίας. Τα αριστερά κόμματα από την άλλη εξειδίκευσαν την κριτική τους αναδεικνύοντας κατά βάση τις οικονομικές και κοινωνικές πτυχές του, ενώ εναντιώθηκαν με επιχειρήματα στην εθνική του σημασία, με την οποία όμως συναινούσε η αξιωματική αντιπολίτευση.

Ανεξάρτητα από το εάν οι Αγώνες αναγνωρίζονταν ως εθνικής σημασίας ή όχι, η διεθνής τους απήχηση και η πολυπλοκότητα του έργου της ολυμπιακής προετοιμασίας είχαν ως συνέπεια ένα μεγάλο εύρος κινητοποίησης για την κοινωνία. Πολλά τμήματα του δημόσιου αλλά και ιδιωτικού τομέα, οι κλάδοι του τουρισμού, των υπηρεσιών, του εμπορίου, αθλητές, παράγοντες, καλλιτέχνες, στελέχη επιχειρήσεων, μέρος του πολιτικού προσωπικού καθώς και της τοπικής αυτοδιοίκησης, τα σώματα ασφαλείας, αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά γραφεία, μηχανικοί, μερικές χιλιάδες εργαζόμενοι στα ολυμπιακά έργα και δεκάδες χιλιάδες εθελοντές έλαβαν μέρος στην επιχείρηση της προετοιμασίας τους, η οποία με έναν έμμεσο έστω τρόπο επηρέασε την καθημερινή ζωή, για τέσσερα χρόνια τουλάχιστον, εκατομμυρίων ανθρώπων στην Αθήνα και τις τέσσερις ολυμπιακές πόλεις. Υπό αυτή την έννοια, η τέλεση των Αγώνων του 2004, αποτέλεσε ένα εγχείρημα εθνικής κλίμακας και διάστασης.

Η κοινή γνώμη δεν είχε ασφαλώς σταθερά τον ίδιο ενθουσιασμό που επέδειξε τον Σεπτέμβριο του 1997, πλην όμως σε όλη τη διάρκεια των επτά χρόνων της προετοιμασίας τα ποσοστά αποδοχής των Αγώνων διατηρήθηκαν σε υψηλά επίπεδα παρά τις διαρκείς επικρίσεις και τις ανησυχίες για τη τελική τους έκβαση. Ίσως πάλι η αυστηρότητα που επέδειξε στις κρίσεις του ο διεθνής Τύπος και τα άδικα σε μερικές περιπτώσεις σχόλια ενεργοποίησαν στο εσωτερικό της χώρας αμυντικά σύνδρομα προάσπισης της υπόθεσης. Έκφραση του κοινωνικού ενδιαφέροντος για τη φιλοξενία της διοργάνωσης αποτελεί και η διάθεση εθελοντικής συνεισφοράς, η οποία εκδηλώθηκε όπως και ο σεβασμός στους έκτακτους κανόνες που ίσχυαν κατά την περίοδο των Αγώνων. Πάντως όσο πλησίαζε ο Αύγουστος του 2004 πλήθαιναν και οι φωνές για τη μεταολυμπιακή τύχη των αθλητικών εγκαταστάσεων. Η επιλογή εκ μέρους της κυβέρνησης Σημίτη μόνιμων αντί λυόμενων αθλητικών εγκαταστάσεων αποδείχθηκε πλήρως εσφαλμένη. Ήταν το κομμάτι εκείνο της ολυμπιακής κληρονομιάς που συνεπαγόταν ένα αποτρεπτικό κόστος για τους αναδόχους της. Επιπλέον αμαύρωσε τη γενική εικόνα της διοργάνωσης σε μεταολυμπιακό χρόνο.

Οι ελληνικές εφημερίδες στην πλειονότητά τους είδαν με θετικό τρόπο το εγχείρημα. Υπάρχουν ωστόσο διαφορετικά επίπεδα προσέγγισής του. Τα έντυπα του συντηρητικού χώρου έδιναν κυρίως έμφαση στην ελληνικότητα του ολυμπιακού θεσμού, καυτηρίαζαν τους χειρισμούς των κυβερνήσεων Σημίτη και από τον Μάρτιο του 2004 ταύτιζαν την επιτυχία της τέλεσης με την κυβέρνηση της ΝΔ και προσωπικά με τον Καραμανλή. Το *Έθνος* και η *Ελευθεροτυπία* είχαν από μετριοπαθή έως και επικριτική στάση έναντι της διοργάνωσης. Την αρθρογραφία τους απασχόλησε επισταμένα η πορεία εκτέλεσης και το κόστος των ολυμπιακών έργων, διατηρώντας μια σχετική ισορροπία στη θεματολογία σε σχέση με άλλες πτυχές της υπόθεσης.

Οι αριστερές εφημερίδες, *Αυγή* και *Ριζοσπάστης* που εξέφραζαν τις θέσεις του Συνασπισμού και του ΚΚΕ αντίστοιχα, επέδειξαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την οικονομική παράμετρο της διοργάνωσης, όπως και για την πολιτική της εκμετάλλευσης και της εμπορευματοποίησής της. Κεντρική θέση στην αρθρογραφία τους κατέχει το σκέλος της ολυμπιακής ασφάλειας. Ειδικά ο *Ριζοσπάστης* εγείρει, λόγω της εμπλοκής του διεθνούς παράγοντα, ζητήματα που άπτονται της εθνικής κυριαρχίας και της προστασίας ατομικών δικαιωμάτων. Πρέπει εντούτοις να σημειωθεί ότι στο θέμα της ασφάλειας, αν εξαιρεθούν οι επιμέρους αφετηρίες ανάλυσης, η στάση του ελληνικού Τύπου συνολικά υπήρξε από επιφυλακτική έως και σφόδρα αρνητική έναντι της έντασης της παγκόσμιας ανησυχίας για ενδεχόμενο τρομοκρατικό χτύπημα στην Αθήνα τις μέρες των Αγώνων. Στη σχετική τους αρθρογραφία έκδηλη είναι η δυσφορία και ευδιάκριτος ο σκεπτικισμός για τις συνέπειες από την επικράτηση της αμερικανικής αντίληψης, ότι η λήψη έκτακτων μέτρων έναντι οποιουδήποτε κόστους είναι ουσιαστικά μονόδρομος για να κατασιγασθούν οι φόβοι, έντεχνοι και πραγματικοί.

Φανερή δυσπιστία στην ολυμπιακή υπόθεση επιδεικνύει η *Καθημερινή*. Είναι το έντυπο, το οποίο περισσότερο από κάθε άλλο, θίγει την παράμετρο των επιδράσεων των Αγώνων στην πορεία ευρωπαϊκής σύγκλισης της χώρας, πριν και μετά την ένταξη στην ΟΝΕ. Υπερασπίστρια των μεταρρυθμιστικών πολιτικών, εξέφραζε πολλές ενστάσεις για τη συμβολή των Αγώνων στην ελληνική κοινωνία και οικονομία, σε μια φάση εντελώς διαφορετικών δημόσιων προτεραιοτήτων που δεν επιδεχόταν αποπροσανατολισμών. Για το λόγο αυτό αντιδρά στην αναγόρευσή τους σε εθνικό στόχο. Από την άλλη δεν αδιαφορεί για την εξέλιξη της υπόθεσης, αφιερώνοντας μεγάλο όγκο δημοσιευμάτων που

αφορούν τη διεθνή, πολιτική, οικονομική, περιβαλλοντική, κοινωνική, πολιτιστική και αισθητική όψη του εγχειρήματος. Ασκεί έντονη κριτική στην πρόεδρο της Οργανωτικής Επιτροπής «Αθήνα 2004» για τον τρόπο διαχείρισης της ευθύνης που της ανατέθηκε από την ελληνική κυβέρνηση, ενώ την ίδια έντονα κριτική στάση έναντι της Αγγελουπούλου τηρούσε και η *Ελευθεροτυπία* από τη φάση της διεκδίκησης.

Παραδοσιακά δημοσιογραφικά στηρίγματα της υπόθεσης των Αγώνων, ήδη από την περίοδο της διεκδίκησης του 1996, *Τα Νέα* και *Το Βήμα* είναι τα έντυπα τα οποία ταυτίζονται με το εγχείρημα, πρεσβεύοντας την αναπτυξιακή του σημασία για την Αθήνα και τη χώρα. Με εξειδικευμένα άρθρα, εκτενή ρεπορτάζ και διαφωτιστικές, για την όλη του εξέλιξη, συνεντεύξεις διεισδύουν στις περισσότερες πτυχές της υπόθεσης, την οποία προασπίζονται ως διακλάδωση του έργου των κυβερνήσεων Σημίτη. Παρά το γεγονός ότι η οπτική τους προσδιορίζεται από αυτή την επιλογή, στέκονται κριτικά σε αποφάσεις και παραλείψεις της.

Όπως και η *Καθημερινή*, *Τα Νέα* και *Το Βήμα* υποστηρίζουν σθεναρά την οικονομική σύγκλιση της χώρας με τα κράτη - μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχοντας όμως διαφορετική άποψη για τη χρησιμότητα των Αγώνων σε αυτές τις περιστάσεις. Τα δύο έντυπα του ΔΟΛ αναλύουν τους Αγώνες, ως κινητήρια δύναμη αναμόρφωσης του αστικού τοπίου του λεκανοπεδίου της Αττικής και αναβάθμισης της διεθνούς εικόνας της χώρας με το μανδύα της ιδεολογίας του εκσυγχρονισμού στο πλαίσιο του εξευρωπαϊσμού της. Η Ελλάδα άλλωστε υπήρξε το πρώτο κράτος - μέλος, το οποίο διοργάνωσε Ολυμπιακούς Αγώνες, τους πρώτους επί ευρωπαϊκού εδάφους στο νέο αιώνα, με πλήρη εφαρμογή των αυστηρών κανόνων της κοινοτικής έννομης τάξης.

Η κυβερνητική αλλαγή τον Μάρτιο του 2004 προκάλεσε τα γεγονότα σε σχέση με την υπόθεση των Αγώνων. Μετά από 11 χρόνια αδιάλειπτης παραμονής στη θέση της αξιωματικής αντιπολίτευσης, η ΝΔ ανέλαβε τη διακυβέρνηση της χώρας, χαράσσοντας μια διαχωριστική γραμμή με τα έργα και τις ημέρες της οκταετίας Σημίτη. Αυτό υπήρξε πρόδηλο στη στάση της, έναντι του προτεινόμενου σχεδίου επίλυσης του Κυπριακού, η οποία βρισκόταν σε διάσταση με τις αντιλήψεις της προκατόχου της. Ακολούθως με τη δρομολόγηση των διαδικασιών απογραφής των επίσημων δημοσιονομικών στοιχείων της προηγούμενης περιόδου, των κυβερνήσεων Σημίτη, η ΝΔ αμφισβήτησε κατ' ουσίαν το κύριο επίτευγμα που είχε να επιδείξει η οκταετία, την ένταξη στην ΟΝΕ.

Η θολή εικόνα για τη δημοσιονομική κατάσταση της χώρας έφερε σύννεφα στη διεθνή της αξιοπιστία, ενώ επανερχόταν δριμύτερη η ανάγκη να ληφθούν δημοσιονομικά μέτρα για τη μείωση των δημοσίων ελλειμμάτων. Κατά το πρώτο εξάμηνο πάντως της θητείας της η κυβέρνηση Καραμανλή, είχε ως αδιαπραγμάτευτη προτεραιότητα την ολοκλήρωση των ολυμπιακών προετοιμασιών. Υπουργοί της νέας κυβέρνησης σε δημόσιες δηλώσεις τους υπερτόνισαν τη συμβολή της στο επιθυμητό αποτέλεσμα, για να τους απαντήσουν άμεσα οι πρώην συνάδελφοί τους, ότι επιχειρούσαν εξόφθαλμα να ακυρώσουν το έργο, το οποίο είχε επιτελεσθεί από τις κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ. Μετά και τη διεξαγωγή των ευρωεκλογών τον Ιούνιο του 2004, η ένταση μεταξύ των δύο κομμάτων, με αφορμή τους Αγώνες, εξομαλύνθηκε σταδιακά, δίνοντας τη θέση της στο κλίμα εθνικής ομοθυμίας, το οποίο προήλθε από τη νικηφόρα πορεία της εθνικής ομάδας στο ευρωπαϊκό πρωτάθλημα ποδοσφαίρου.

Οι μαζικές εκδηλώσεις ενθουσιασμού, στις οποίες συμμετείχαν δεκάδες χιλιάδες Έλληνες, εντός αλλά και εκτός Ελλάδας, ήταν η κύρια έκφραση της έκρηξης του εθνικού αισθήματος για την κατάκτηση του ευρωπαϊκού πρωταθλήματος ποδοσφαίρου του 2004. Στην πρόσφατη ιστορία παρόμοιες εικόνες πανηγυρισμών συγκρίθηκαν με εκείνες της Απελευθέρωσης τον Οκτώβριο του 1944 και της Μεταπολίτευσης τον Ιούλιο του 1974. Τον Ιούλιο του 2004, λίγο πριν από την έναρξη των Αγώνων, γινόταν πια διεθνώς λόγος για το «ελληνικό καλοκαίρι». Το μικρό διάστημα της αναμονής έως τη 13^η Αυγούστου, η λαμπαδηδρομία, ανά την ελληνική επικράτεια, ζέστανε ακόμα πιο πολύ την ατμόσφαιρα εν όψει των Αγώνων, ενόσω τα διεθνή μέσα ενημέρωσης, τα οποία είχαν ήδη φθάσει στην Αθήνα, εξέφραζαν την έκπληξη και το θαυμασμό τους για την εικόνα της πόλης και το επίπεδο της φιλοξενίας.

Η γενική ευφορία βρισκόταν κυριολεκτικά στο ζενίθ της, όταν έγινε γνωστή η υπόθεση των ολυμπιονικών Κ. Κεντέρη και Κ. Θάνου μια μέρα πριν την έναρξη των Αγώνων. Το αίσθημα θυμού και ντροπής ανάμικτο τη στιγμή του θριάμβου κλόνισε την εικόνα της διοργάνωσης. Η εναρκτήρια τελετή κατάφερε να την αναστηλώσει, αλλά η σκιά της υπόθεσης παρέμεινε έως το τέλος των Αγώνων. Οι διαρκείς διακυμάνσεις της συλλογικής ψυχολογίας σε παγκόσμια θεά όξυναν το πληγωμένο και συνάμα υπερήφανο για πολλούς λόγους εθνικό συναίσθημα σε τέτοιο σημείο, ώστε να αγνοηθούν οι φίλαθλοι κανόνες.

Η παύση των κομματικών διενέξεων για την ολυμπιακή υπόθεση διήρκεσε πολύ λιγότερο από το αναμενόμενο, μπροστά στο μέγεθος των ευθυνών για τη διαχείριση του συμβάντος με τους δύο ολυμπιονίκες. Ανάμεσα στα κόμματα ξέσπασε κύμα δημόσιων αντεγκλήσεων, που διήρκεσε όσο οι Αγώνες και λίγο παραπάνω. Οι αλληλοκατηγορίες επιβάρυναν και άλλο την ήδη βαριά ατμόσφαιρα.

Με την πικρή γεύση από τα περιστατικά αυτά οι υμνητικές αναφορές από το εξωτερικό για τη διοργάνωση, αν και έγιναν δεκτές με ικανοποίηση και ευχαρίστηση στο εσωτερικό, φαίνεται ότι δεν ήταν αρκετές, προκειμένου να αναπληρώσουν την ανησυχία για την απουσία μεταολυμπιακού σχεδιασμού. Εκτός αυτού η κυβέρνηση Καραμανλή είχε ακαθόριστη στάση σε σχέση με τη διαχείριση του υλικού και του άυλου κεφαλαίου των Αγώνων. Αισθανόταν άβολα να τοποθετηθεί σε μια υπόθεση που, σύμφωνα με την εγχώρια πολιτική αντίληψη, είχε την υπογραφή του ΠΑΣΟΚ. Πολύ περισσότερο όταν οι κυβερνήσεις Σημίτη είχαν επιδείξει ασθενές ενδιαφέρον στον τομέα της μεταολυμπιακής χρήσης και αξιοποίησης των εγκαταστάσεων. Η κληρονομιά των Αγώνων μπορεί να υποστηριχθεί ότι συρρικνώθηκε από την αδράνεια των μεταολυμπιακών ετών και την απρονοησία της προολυμπιακής περιόδου.

Στο τέλος της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα, οι Αγώνες του 2004 από εθνικό ορόσημο είχαν καταλήξει σε μια χαμένη ευκαιρία. *Probatio probatissima* («απόδειξη των αποδείξεων») τα εγκατελειμμένα ολυμπιακά ακίνητα, μνημεία αδιαφορίας και κακού μακροπρόθεσμου σχεδιασμού από τη μεριά του ελληνικού κράτους. Ανήκει στα παράδοξα της ελληνικής πραγματικότητας, το ότι ένα ζήτημα, το οποίο απασχόλησε περιοδικά τη δημόσια ζωή τα 20 τελευταία χρόνια, και για χάρη του διατέθηκαν δημόσιοι επενδυτικοί πόροι, τα πιο δυναμικά τμήματα του ανθρώπινου κεφαλαίου της χώρας και αμέτρητες εργατοώρες, γνώρισε τον εκτοπισμό του από αυτή τόσο γρήγορα. Η επαναφορά του στο προσκήνιο της επικαιρότητας και του δημόσιου ενδιαφέροντος έγινε σπασμωδικά λίγο πριν από την υπαγωγή της Ελλάδας σε διεθνή οικονομική εποπτεία στις αρχές του 2010. Το φάσμα της πτώχευσης, εντός της οικονομικής ζώνης του ευρώ, αποσοβήθηκε αλλά το αντίτιμο υπήρξε εξαιρετικά ακριβό για την ελληνική κοινωνία που έδειχνε σημεία κατάρρευσης, εξαθλίωσης και παρακμής.

Ύστερα από τέσσερα χρόνια (2006 - 2010) αδράνειας, που είχαν καταδικάσει την υπόθεση των Αγώνων του 2004 σε λήθη, το κριτήριο επαναθέασής τους αφορούσε πλέον

την ύπαρξη σχέσεων αιτιότητας μεταξύ του κόστους τους και της δυσμενούς εξέλιξης των ελληνικών δημόσιων οικονομικών. Η έλλειψη επίσημου αναλυτικού οικονομικού απολογισμού τους δικαιολογούσε τη σύγχυση και την καχυποψία. Το κουβάρι άρχισε να ξετυλίγεται από τα τέλη του 2012, έπειτα από ένα πλήθος αντικρουόμενων εκτιμήσεων και αναφορών. Η εμπειρία πάντως από τη φιλοξενία, τόσο των Μεσογειακών αγώνων το 1991, όσο και του Παγκόσμιου Πρωταθλήματος Στίβου το 1997, είχε δείξει το πλημμελές ενδιαφέρον των διοργανωτών για την αυστηρή τήρηση των προϋπολογισμών τους.

Η πρόσδεση της υπόθεσης των Αγώνων του 2004 στη ρέουσα ελληνική ιστορία, σε μια περίοδο που σηματοδοτείται από θεμελιακές μεταβολές για την Ελλάδα, καθόρισε τα σύνορα του εγχειρήματος από την προολυμπιακή μέχρι τη μεταολυμπιακή τους φάση. Το βάρος της φιλοξενίας για μια μικρή χώρα με διαχρονικές υστερήσεις υπήρξε ασήκωτο, αφού σε παράλληλο χρόνο φιλοδοξούσε να τις ξεπεράσει και να συμμετάσχει ισότιμα στο επόμενο στάδιο της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης. Σε αυτή την πολύ σπάνια συνύφανση καταστάσεων οι ισορροπίες ανάμεσά τους υπήρξαν λεπτές. Στα πρώτα τρία από τα επτά συνολικά διαθέσιμα χρόνια της προετοιμασίας τους, η προσπάθεια ένταξης στην ONE παραμέρισε τις υποχρεώσεις, τις οποίες είχε αναλάβει το ελληνικό κράτος, στη σύμβαση που είχε υπογραφεί με τη ΔΟΕ τον Σεπτέμβριο του 1997.

Τα επόμενα τέσσερα χρόνια με την πίεση του αμετάθετου της τέλεσής τους και υπό το φόβο μιας διεθνούς αποτυχίας, απορρόφησαν κάθε άλλη υπόθεση από την κορυφή των δημόσιων προτεραιοτήτων. Οι προκλήσεις παράλληλα αυξάνονται για τη χώρα μετά την ισότιμη συμμετοχή στην ONE, γεγονός ιστορικής σημασίας για την πορεία της, που λειτουργούσε σα δίκτυ προστασίας της οικονομίας, απαιτούσε όμως την προσαρμογή της στα ευρωπαϊκά πρότυπα. Η φάση ενηλικίωσης της Ελλάδας μέσα τους ευρωπαϊκούς κόλπους είχε εντούτοις αποδείξει τις δυσκολίες της διαδικασίας, η οποία ήταν αργόσυρτη και επίπονη. Άρα μπορεί να ειπωθεί, ότι από το αναθεωρημένο πρόγραμμα σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας το 1994 έως και τη τέλεση των Αγώνων του 2004, η Ελλάδα επιχειρεί ένα άλμα στην κατεύθυνση των διαδικασιών εξευρωπαϊσμού της. Η οπτική της κρίσης το έκανε να μοιάζει με άλμα στο κενό.

Η επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων αποτέλεσε την κορωνίδα της δεκαετίας. Η πρόσθετη απόδειξη για την πρόοδο την οποία είχε καταγράψει η χώρα, ενισχύοντας την

ευρωπαϊκή και διεθνή της φυσιογνωμία. Οι πιεστικές συνθήκες, εξαιτίας των κυρίαρχων ευρωπαϊκών προτεραιοτήτων, είχαν όμως έναν περιοριστικό ρόλο στην εύρυθμη εξέλιξη των ολυμπιακών πραγμάτων. Σε ορισμένες φάσεις της προετοιμασίας η υπόθεση έμοιαζε αυτοϋποθηκευμένη, προκαλώντας έτσι το συνακόλουθο ερώτημα, εάν είχε γίνει επαρκώς αντιληπτό στο εσωτερικό, τι συνεπαγόταν η ανάληψη της ευθύνης της. Η απάντηση έχει τις ρίζες της στην περίοδο εκκόλαψης της ιδέας διεκδίκησης των Αγώνων και δε μπορεί να μην συνεκτιμήσει, ότι το απόθεμα της επιτυχίας τους παρέμεινε ανεκμετάλλευτο και η κληρονομιά τους αναξιοποίητη, κάνοντας το εγχείρημα να μοιάζει ατελές και την εθνική φιλοδοξία που το πυροδότησε μάταιη.

Η απόπειρα του εντοπισμού αναλογιών ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις αποβλέπει στη διεύρυνση του ερμηνευτικού πεδίου των δύο ελληνικών διοργανώσεων, των οποίων η συμβολική ένωση πραγματοποιήθηκε στις 25 Μαρτίου 2004. Στην απόφαση αφής της ολυμπιακής φλόγας την ημέρα της εθνικής επετείου και της γιορτής του Ευαγγελισμού, όπως είχε συμβεί και κατά τους πρώτους Αγώνες του 1896, διαφαίνεται η πρόθεση ένταξής τους στον πυρήνα της εθνικής ταυτότητας. Αυτό άλλωστε είναι και το κλειδί για την κατανόηση και εξήγηση ατομικών και συλλογικών στάσεων και συμπεριφορών σχετικά με ερωτήματα της επιτέλεσής τους. Για παράδειγμα ο τρόπος της ανάληψης των Αγώνων και τις δύο φορές, με όλες τις ιδιαιτερότητες της πρώτης, υπήρξε αδόκιμος. Ως αποτέλεσμα προσωπικής πρωτοβουλίας με βάση ιστορικά δικαιώματα και αναφορές, ενώ και η διεκδίκηση των Αγώνων του 2004 εκπήγαζε από αυτή τη συλλογιστική της τιμητικής ανάθεσης.

Την προώθηση και υποστήριξη του ολυμπιακού εγχειρήματος ανέλαβαν και τις δύο φορές τμήματα των οικονομικών και πολιτικών ελίτ της χώρας. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι στο τιμόνι της προσπάθειας βρέθηκαν το 1896 ο διάδοχος του θρόνου, ενώ το 2004 μια εκπρόσωπος του επιχειρηματικού κόσμου με προηγούμενη θητεία στο κοινοβούλιο. Την πρώτη φορά ο διάδοχος Κωνσταντίνος μοιράστηκε τον τίτλο του «προσώπου των Αγώνων» με τον Σ. Λούη, ενώ τη δεύτερη η ολυμπιακή υπόθεση προσωποποιήθηκε στην Αγγελουπούλου και συμβολοποίησε το έργο της οκταετίας των κυβερνήσεων Σημίτη.

Το 2004 μάλιστα η θετική στάση προσωπικοτήτων του πολιτικού, πολιτιστικού, και επιχειρηματικού κόσμου επηρέασε και είχε βαρύνοντα ρόλο στο βαθμό αποδοχής της από την κοινωνία. Η στήριξή τους φαίνεται ότι διευκόλυνε τη θετική άποψη της κοινής

γνώμης για την υπόθεση, αποθαρρύνοντας δεύτερες σκέψεις σε σχέση με την ετοιμότητα της χώρας να διεκπεραιώσει μια διεθνή υπόθεση σε εκείνη την συγκυρία.

Οι επιτακτικού χαρακτήρα προτεραιότητες και τις δύο εξεταζόμενες περιόδους, αντί να αποτελέσουν αιτία προβληματισμού και ανησυχίας στο δημόσιο λόγο, ευνόησαν από μια διαφορετική γωνία οπτικής ανάλυσης της πραγματικότητας, την ενθυλάκωση των Αγώνων στα κυρίαρχα αιτήματα και προτάγματα των δύο περιόδων. Οι διεργασίες αυτές συντελούν στην έκρηξη προσδοκιών για το εθνικό μέλλον, και παρά το ότι δημιουργούν συνθήκες οιονεί συλλογικής αισιοδοξίας, η προπαρασκευή τους διεξάγεται σε περιβάλλον εσωστρέφειας.

Αυτό που επίσης διακρίνεται και τις δύο φορές είναι η ανάδυση μιας αντίληψης των δύο Ελλάδων που συνυπάρχουν. Τόσο η αγωνία για την ευπρόσωπη εικόνα της χώρας στα μάτια του ξένου κόσμου, όσο και η εγχώρια αναμέτρηση με την ιδεατή της όψη, μεθερμηνεύονται από ορισμένες απόψεις με την κάθετη διαίρεση της ελληνικής κοινωνίας. Το κριτήριο διαχωρισμού είναι η προσέγγιση με το δυτικό – ευρωπαϊκό πρότυπο. Την πρώτη φορά αναδεικνύεται από τον Τύπο και τη δεύτερη από τον ίδιο τον Σημίτη. Στην επιτυχία των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας καθρεφτίζεται η οραματική και δημιουργική Ελλάδα, ενώ η αντίπερα όχθη υποδεικνύεται σαν οπαδός της στασιμότητας στη διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων. Η περιγραφή του διπόλου αυτού, περιγράφεται και εκφράζεται σε συστοιχία με τις επιδιώξεις της συγκυρίας, παράγοντας πλήθος αντιφάσεων.

Την πρώτη φορά η κήρυξη της πτώχευσης σηματοδοτεί το οριστικό τέλος του εγχειρήματος εξαστισμού και εξευρωπαϊσμού της κοινωνίας από τον Τρικούπη και το νεωτεριστικό κόμμα. Τη δεύτερη ο Σημίτης και το ΠΑΣΟΚ ηγούνται της προσπάθειας ένταξης της χώρας στην ONE, ένα κρίσιμο βήμα εξευρωπαϊσμού της. Η «αχίλλειος πτέρνα» και στις δύο περιόδους είναι η δημοσιονομική κατάσταση. Αν και τη δεύτερη φορά το βιοτικό επίπεδο είναι στο πλέον πλησιέστερο σημείο με τον μέσο ευρωπαϊκό όρο, η αυξημένη δανειακή εξάρτηση, όπως και η δυσκολία συγκρότησης ενός ισορροπημένου κρατικού προϋπολογισμού, συστήνουν τη βασική αδυναμία της ελληνικής οικονομίας. Σε αυτό το πλαίσιο ανάλυσης προκύπτει ένα ακόμα κοινό σημείο αναφοράς μεταξύ των δύο διοργανώσεων, που είναι η έμμεση διασύνδεσή τους με τις δυσάρεστες για τη χώρα κατοπινές εξελίξεις, όπως ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 και το ξέσπασμα της δημοσιονομικής κρίσης με τη λήξη της πρώτης δεκαετίας του 21^{ου} αιώνα. Όσο όμως οι Αγώνες του 1896 συνέβαλαν στην εξώθηση της Ελλάδας στον

«ατυχή» πόλεμο της επόμενης χρονιάς, άλλο τόσο και αυτοί του 2004 φέρουν μερίδιο ευθύνης για τον εκτροχιασμό της ελληνικής οικονομίας πέντε χρόνια μετά.

Στα αδρά σημεία σύμπτωσης των δύο ολυμπιακών γεγονότων βρίσκονται αναμικγνυόμενα σε αναλογική βάση το παρόν, το παρελθόν και το μέλλον. Τις ημέρες διεξαγωγής των Αγώνων μάλιστα διάχυτη ήταν η αίσθηση της ιστορικότητας των στιγμών στην κοινωνία και σ' αυτό συναινούσε η προσπάθεια που είχε καταβληθεί προηγουμένως να αντικατοπτριστεί ιδανικά η θετική όψη της ελληνικής πραγματικότητας. Το καλωσόρισμα των ξένων εξάλλου ενείχε την έντονη αμηχανία της απόσπασης των καλύτερων δυνατών εντυπώσεων από αυτούς. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η Ελλάδα μπορούσε να συστηθεί στον πολιτισμένο κόσμο, ενώ στις αρχές του 21^{ου} αιώνα να αποσπάσει από τη διεθνή κοινότητα το χειροκρότημα για τα σύγχρονα επιτεύγματά της. Διαφαίνεται έτσι καθαρά και στις δύο περιπτώσεις η επιμελής άσκηση πολιτιστικής διπλωματίας με αθλητικό υπόβαθρο, καθώς η θέση και η εικόνα της χώρας στο διεθνή περίγυρο είναι το κυρίως ζητούμενο από τη φιλοξενία της ολυμπιακής διοργάνωσης, εξηγώντας την αναγόρευση της σε εθνικό σκοπό και ιδέα. Η συγκατοίκηση εθνικού και διεθνούς είναι δεδομένη και τις δύο φορές, ενθαρρύνοντας τις πολλαπλές αμφισημίες του γεγονότος και αναδεικνύοντας τις λεπτές αποχρώσεις της φυσιογνωμίας του.

Η συνακόλουθη αίσθηση της εκπλήρωσης ενός μεγάλου σκοπού με ιστορικό άρωμα, προκάλεσε έντονο ανταγωνισμό μεταξύ δημοσίων προσώπων που επιθυμούσαν να έχουν ενεργό ρόλο στην ολυμπιακή υπόθεση. Διαφορετικά προσωπικά ελατήρια, αποκλίνουσες ατομικές θελήσεις και ο ρόλος του εξωτερικού παράγοντα -δεδομένος αφού πρόκειται για γεγονός με διεθνή υπόσταση- συναντώνται και τις δύο φορές. Στο κλίμα αυτό η κοινή γνώμη εμφανίζει υψηλό βαθμό αποδοχής έναντι του εγχειρήματος. Η όλη εξέλιξη της εκτέλεσής του επίσης παρουσιάζει ορισμένες ομοιότητες. Την ενθουσιώδη υποδοχή της απόφασης φιλοξενίας τους ακολουθεί μια επόμενη φάση εσωστρέφειας, προβληματισμού και ανησυχιών. Η δωρεά του Αβέρωφ, αρχές του 1895, και η ανάληψη, την άνοιξη του 2000, της βασικής ευθύνης υλοποίησης του κατασκευαστικού μέρους των Αγώνων από το ελληνικό κράτος, με την τοποθέτηση παράλληλα της Αγγελουπούλου στο τιμόνι του οργανωτικού τους σκέλους, συνιστούν τις δύο καίριες στιγμές, όπου η υπόθεση περνά με επιταχυνόμενους ρυθμούς στο έργο της προπαρασκευής. Αναδεικνύουν όμως και μια θεμελιώδη διαφορά μεταξύ των δύο διοργανώσεων. Οι πρώτοι Αγώνες τελούνται με ιδιωτικούς πόρους και εισφορές, ενώ η κρατική εμπλοκή είναι μικρή. Η ακριβώς αντίθετη εικόνα παρουσιάζεται για το 2004.

Συν τοις άλλοις ομοιότητες διακρίνονται και κατά την τελευταία φάση των προετοιμασιών οι οποίες ολοκληρώνονται ελάχιστα πριν την έναρξη των Αγώνων. Τέλος, η δυναμική που αναπτύχθηκε με αιχμή τη φιλοξενία τους, δεν έδειξε να κεφαλοποιείται το επόμενο χρονικό διάστημα, δίνοντας την εντύπωση ότι αυτό που κυρίως ενδιέφερε ήταν η εικόνα τις ημέρες των Αγώνων, σαν να επρόκειτο για παράσταση.

Η ιστορική προσέγγιση των Αγώνων του 2004 θα διευκολύνεται όσο εμβαθύνεται η γνώση μας για την εποχή τέλεσής τους. Πολλές παράμετροι της ολυμπιακής υπόθεσης, όπως η ασφάλεια, η επιλογή του χαρακτήρα των εγκαταστάσεων και η εμμονή, η οποία υπήρξε για το κατασκευαστικό τους σκέλος, χρήζουν περαιτέρω μελέτης και ερμηνειών.

Καταθέτοντας μια τελευταία συμπερασματική σκέψη για την ελληνική εμπειρία των Αγώνων, διακρίνουμε δυο απεικονίσεις του ελληνικού ενδιαφέροντος για το θεσμό. Η μία είναι παράγωγο της αναγνώρισης της σημειολογικά υπερέχουσας θέσης της χώρας ως κληρονόμου της αρχαίας Ελλάδας, που επεδίωξε και πέτυχε να βάλει τη σφραγίδα της στην αναβίωσή τους. Η άλλη εμφορείται από τη διάθεση αναγνώρισης, αποδοχής και καταξίωσης της χώρας μέσω των Αγώνων. Από το συγκερασμό τους, με τις συνθήκες που επικρατούσαν στην Ελλάδα, προέκυψε η εθνική φιλοδοξία, η οποία πριμοδότησε την εκπλήρωση ευρύτερων σκοπών και αιτημάτων που έθεταν τις συλλογικές προοπτικές με αναπτερωμένη αυτοπεποίθηση και σε ανακαινισμένη βάση. Οι σχεδιασμοί για τα μεγέθη της χώρας και τις συγκεκριμένες περιστάσεις, μπορεί να ισχυρισθεί κανείς ότι υπήρξαν μεγαλεπήβολοι, προκαλώντας εκρήξεις εθνικής αλαζονείας και αυτοαναφορικότητας. Την επιτυχία τους, εντούτοις, μπορεί να επικαλείται η ελληνική πλευρά ως ένα συμβολικό κεκτημένο, αφού το νήμα και των δύο Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας οδήγησε στην επιβράβευση της αποφασιστικότητάς της να συνδράμει ενεργά στη διάπλαση το 1896 και στην ανανέωση το 2004 του σημαντικότερου διεθνούς αθλητικού θεσμού.

ΠΗΓΕΣ – ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΡΧΕΙΑ

Αρχείο Ελληνικής Ολυμπιακής Επιτροπής
Αρχείο Πανελληνίου Γυμναστικού Συλλόγου
Αρχείο Στέφανου Δραγούμη, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη
Αρχείο Χαρίλαου Τρικούπη, ΕΛΙΑ-ΜΙΕΤ

ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Ν.2598/1998, ΦΕΚ Α' 66, 24.3.1998, «Οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων – Αθήνα 2004».
Ν.2819/2000, ΦΕΚ Α' 84, 15.3.2000, «Ίδρυση Εταιρείας 'Ολυμπιακό Χωριό' 2004 Α.Ε.' προστασία Ολυμπιακών Συμβόλων και Σημάτων και άλλες διατάξεις».

ΕΠΙΣΗΜΑ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Πρακτικά συνεδριάσεων

Εφημερίς των Συζητήσεων της Βουλής, Αθήνα 1893-1896
Πρακτικά της Βουλής, Αθήνα 1997 – 2004
Πρακτικά Συνεδριάσεων Δημοτικού Συμβουλίου Δήμου Αθηναίων, Αθήνα 1997

Κοινοβουλευτικός έλεγχος

Αϊβαλιώτης Κ., Αίτηση Κατάθεσης Εγγράφων (ΑΚΕ) με θέμα: Κόστος των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 28.4.2010.
Γερούλανος Π., Απάντηση στην υπ' αριθμ. 501/3-5-2010 Αίτηση Κατάθεσης Εγγράφων (ΑΚΕ), Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού, Γραφείο Υπουργού, Κοινοβουλευτικός Έλεγχος, Αθήνα, 25.5.2010.
Γεωργιάδης Σ.-Α., Ερώτηση με θέμα: «Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και

- Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή Επιτροπή του Αθήνα 2004, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 1.3.2013.
- Ιωαννίδης Ι., Απάντηση στην υπ' αριθ. 7858/1-03-2013 Ερώτηση σχετικά με τη 'Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή του Αθήνα 2004', Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων, Πολιτισμού & Αθλητισμού, Γενική Γραμματεία Αθλητισμού, Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 5.4.2013.
- Ιωαννίδης Ι., Απάντηση στην υπ' αριθμ. 2286/189/28-9-2012 Ερώτηση/ΑΚΕ σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία 'Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004', Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Παιδείας & Θρησκευμάτων Πολιτισμού & Αθλητισμού, Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 22.10.2012.
- Πανούσης Ι., Επίκαιρη Ερώτηση με θέμα: Αξιοποίηση Ολυμπιακών εγκαταστάσεων και κόστος συντήρησής των, Βουλή των Ελλήνων, Διεύθυνση Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 15.1.2013.
- Σταϊκούρας Χ., Απάντηση στην υπ' αριθμ. 2286/189/28-9-2012 Ερώτηση/ΑΚΕ σχετικά με το διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία 'Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004', Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 29.10.2012.
- Στουρνάρας Ι., Απάντηση στην αριθ. πρωτ. 7858/01-03-2013 Ερώτηση σχετικά με τη 'Μη Δημοσιοποίηση Καταστάσεων και Αναλυτικών Πινάκων για την Οικονομική Διαχείριση από την Οργανωτική Επιτροπή του Αθήνα 2004', Ελληνική Δημοκρατία, Υπουργείο Οικονομικών, Αυτοτελές Γραφείο Κοινοβουλευτικού Ελέγχου, Αθήνα, 15.4.2013.
- Τσίπρας Α., Κουρουμπλής Π., Λαφαζάνης Π., Παπαδημούλης Δ., Ερώτηση σχετικά με τον διαχειριστικό έλεγχο στην Ανώνυμη Εταιρεία 'Οργανωτική Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων – Αθήνα 2004, Δελτίο Τύπου Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς – Ενωτικό Κοινωνικό Μέτωπο, 28.9.2012.

Εκθέσεις – αναφορές - προγράμματα

- Athens 2004 Candidate City, Φάκελος Υποψηφιότητας, Αθήνα 1997.
- Athens 1996 Candidate City, Φάκελος Υποψηφιότητας, Αθήνα 1987.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2014, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα, Φεβ. 2015.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2007, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2008.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2005, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2006.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2004, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2005.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2003, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2004.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2002, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2003.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2001, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2002.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 2000, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2001.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1999, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 2000.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1998, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1999.
- Έκθεση του Διοικητή για το έτος 1997, Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήνα 1998.
- Επίσημη Αναφορά της 28^{ης} Ολυμπιάδας. Η επιστροφή των Αγώνων στην πατρίδα τους.
«Οργάνωση και Λειτουργίες», Αθήνα, ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», 2005.
- «Επίσημο Αναμνηστικό Πρόγραμμα», Οργανωτική Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων–
Αθήνα 2004 Α.Ε., Αύγ. 2004.
- Επίσημο Πρόγραμμα - Τελετή Λήξης των Αγώνων της 28^{ης} Ολυμπιάδας, «Αθήνα 2004»,
29.08.2004.
- Επίσημο Πρόγραμμα - Τελετή Έναρξης των Αγώνων της 28^{ης} Ολυμπιάδας, «Αθήνα
2004», 13.08.2004.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Ετήσια Έκθεση 2005, *Η ελληνική οικονομία και η
απασχόληση*, Αθήνα 2005.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Ετήσια Έκθεση 2004, *Η ελληνική οικονομία και η
απασχόληση*, Αθήνα 2004.
- Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ - ΑΔΕΔΥ, Ετήσια Έκθεση 2003, *Η ελληνική οικονομία και η
απασχόληση*, Αθήνα 2003.
- Olympic Charter, 15.6.1995.

Εφημερίδες

Ακρόπολις, 1894-1896

Αναγέννησις, 1895

Απογευματινή, 1996-1997, 2000, 2003-2004

Άστυ, 1894-1896

Athens Voice, 2010

City Press, 2003

Δημοκρατία, 2012

Έθνος, 1997-2000, 2004

Ελευθεροτυπία, 1996-2000, 2004, 2010

Ελεύθερος Τύπος, 1998, 2000, 2004, 2008

Εμπρός, 1906

Εστία, 1894-1896

Εφημερίς, 1894, 1896

Εφημερίς των Κυριών, 1896

Εφημερίς των Συζητήσεων, 1894

Εωθινή, 1895

Η Αυγή, 1997-1998, 2000

Η Καθημερινή, 1976, 1980, 1996-2004, 2010-2014

Η Ναυτεμπορική, 2010, 2012

Καιροί, 1896

Kathimerini English Edition, 2004

Κύθηρα, 1893-1896

Νέα Εφημερίς, 1894, 1896

Νεολόγος Εφημερίς Πατρών, 1895-1896

Νέος Αριστοφάνης, 1896

Παλιγγενεσία, 1896

Πρωία, 1895-1896

Πρώτο Θέμα, 2010

Real News, 2012

Ριζοσπάστης, 1980, 1996-2000, 2003

Ρωμηός, 1894, 1896

Σκριπ, 1896

Τα Νέα, 1952, 1976, 1980, 1984, 1986-1987, 1989-1992, 1995-2006, 2012-2013

The Games, (Μηνιαία Συνδρομητική Εφημερίδα για την Ολυμπιάδα του 2004), 2002

Το Βήμα, 1952, 1972, 1984, 1986, 1988, 1989-1992, 1994-2006, 2009-2010, 2012, 2015

Φωνή των Κυθέρων, 1893, 1894

Περιοδικές εκδόσεις

ATHENS 04, 2001 – 2004

BHmagazino, 2012

Ελληνική Αγωγή - Δελτίον της Εταιρείας Γυμναστικών Μελετών, 1933 - 1934

Επτά Ημέρες, 1996 – 1997, 2004

«Κ», 2004

Οικονομική και Βιομηχανική Επιθεώρηση, 2000-2001

Οικονομικός Ταχυδρόμος, 1990, 1995-2000, 2002, 2004

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αγγελικόπουλος Β., (επιμ.), «Τι εστί και που οδεύει η ‘Πολιτιστική Ολυμπιάδα’», στο *highlights*, τ.χ. 8, Ιαν-Φεβ. 2004, σ. 19 – 34.

Αγγελοπούλου - Δασκαλάκη Γ., *Γιάννα*, Αθήνα, Λιβάνης, 2013.

- «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 στην Αθήνα», στο *Λεόκωμα της 42^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 24.7-8.8.2002, Αθήνα, ΔΟΑ - ΔΟΕ, 2002, σ. 66 – 72.

Αλαβάνος Γ., «Ομιλία του προέδρου του ΤΕΕ», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϋ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1 – 4.

Αλεξάκης Μ., «Κεντροδεξιά ιδεολογία και Νέα Δημοκρατία: Η πρόσκληση και οι προοπτικές της συντηρητικής παράταξης», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 103 – 140.

- Αλιβιζάτος Ν. Κ., *Ο αβέβαιος εκσυγχρονισμός και η θολή συνταγματική αναθεώρηση*, Αθήνα, Πόλις, 2001.
- Allison G. T., Αγγελουπούλου - Δασκαλάκη Γ., *Το ελληνικό παράδοξο: Υπόσχεση και Επίδοση*, Allison G. T., Νικολαΐδη Κ., (επιμ.), Αθήνα, Παπαζήσης, 1997, σ. 15 – 20.
- Αλμπανίδης Ε., Barney R., Χούτας Ν., «Η μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα: Η πρόταση του Κωνσταντίνου Καραμανλή το 1980», στο *Φιλελεύθερη Έμφαση*, τ.χ. 31, Απρ. – Μάιος - Ιούν. 2007, σ. 68 – 82.
- Αλμπανίδης Ε., *Άθληση στη Θράκη κατά τους ελληνιστικούς και ρωμαϊκούς χρόνους*, διδακτορική διατριβή, Ξάνθη, ΤΕΦΑΑ – ΔΠΘ, 1995.
- Αμπού Ε., *Ο βασιλεύς των Ορέων*, Φραγκιάς Α. (μτφ.), Αθήνα, Γαλαξίας, 1968.
- Αναστασόπουλος Γ. Α., *Ιστορία της Ελληνικής Βιομηχανίας*, τόμ. Β' (1885-1922), Αθήνα Ελληνική Εκδοτική Εταιρεία, 1947.
- Αναστασόπουλος Γ., *Μύθοι και αλήθειες για τον Κωνσταντίνο Καραμανλή*, Αθήνα, Σιδέρης, 2001.
- Ανδρεάδης Α. Μ., *Μαθήματα Δημόσιας Οικονομίας. Εθνικά δάνεια και ελληνική δημόσια οικονομία*, μέρος Α', Από της επαναστάσεως μέχρι της πτωχεύσεως 1821-1893, Αθήνα 1925.
- *Ιστορία των Εθνικών Δανείων*, μέρος Α', Αθήνα, 1904.
- Ανδρεάδης Γ., *Τα Παιδιά της Αντιγόνης - Μνήμη και Ιδεολογία στην Νεώτερη Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1989.
- Ανδρόνικος Μ., «Εισαγωγή», στο Γιαλούρης Ν., (επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδοτική, 1982, σ. 8 – 9.
- Ανδρουλάκης Μ., *Βαμπίρ και Κανίβαλοι - Το ρίσκο μιας νέας σύγκρουσης των γενεών*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004.
- Αννίνος Χ., «Περιγραφή των Αγώνων», στο *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776 π.Χ.-1896*, Αθήνα, Μπέκ, 1896, σ. 28 – 55.
- Αντωνίου Δ., *Τα προγράμματα της Μέσης Εκπαίδευσης (1833-1929)*, τόμ. 1^{ος}, Αθήνα, ΙΑΕΝ Γ. Γ. Νέας Γενιάς, 1987.
- Αξελός Κ., *Η μοίρα της σύγχρονης Ελλάδας*, Δασκαλάκη Κ., (μτφ.), Αθήνα, Νεφέλη, 2010.

- Αποστολίδου Β., «Η συγκρότηση και οι σημασίες της ‘Εθνικής Λογοτεχνίας’», στο *Έθνος – Κράτος - Εθνικισμός*, Πρακτικά Επιστημονικού Συμποσίου, 21–22.1.1994, Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, 1995, σ. 15 – 39.
- Αράπογλου Β., «Αστική Ανάπτυξη, Μετανάστευση και Κοινωνικές Ανισότητες στην Αθήνα», στο Αργεΐτης Γ., (επιμ.), *Οικονομικές αλλαγές και κοινωνικές αντιθέσεις στην Ελλάδα - Οι προκλήσεις στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Δάρδανος, 2005, σ. 255 – 284.
- Αργυρός Α., *Οι πρώτοι εν Αθήναις Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896*, Αθήνα, 1896.
- Arnold P., *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες. Αθήνα 1896 - Σεούλ 1988*, Αθήνα, Αθηναϊκές Εκδόσεις, 1988.
- Αρώνη - Τσίχλη Κ., *Το Σταφιδικό Ζήτημα και οι Κοινωνικοί Αγώνες - Πελοπόννησος 1893-1905*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1999.
- Ασπρέας Γ.Κ., *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1821-1921*, τόμ. Β΄, 1865-1900, Αθήνα, 1923.
- Βαβούρας Ι. Σ., *Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2005.
- Βαλαωρίτης Ι.Α., *Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος*, τόμ. Β΄, Αθήνα, 1901.
- Βαλντέν Σ., *Η Ελλάδα στα Βαλκάνια και τον κόσμο 1995-2003 - Ο δύσκολος εκσυγχρονισμός της εξωτερικής πολιτικής*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2004.
- Bellamy R. V. Jr, «Η εξέλιξη της σχέσης του αθλητισμού και της τηλεοπτικής αγοράς», στο Βένερ Λ., (επιμ.), *Αθλητισμός και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Μεταξά Κ., (μτφ.), Παπαθανασόπουλος Σ., (εισ. επιμ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, σ. 136 – 155.
- Benjamin W., *Θέσεις για τη φιλοσοφία της ιστορίας*, Αθήνα, Λέσχη Κατασκόπων του 20^{ου} Αιώνα, Μάρ. 2014.
- Βενιζέλος Ε., «Η ολυμπιακή εμπειρία», στο Δουλκέρη Τ., (επιμ.), *Αθλητισμός, Κοινωνία και Μ.Μ.Ε.: Η περίπτωση των Ολυμπιακών Αγώνων Αθήνα 2004*, τόμ. Α΄, Αθήνα, Παπαζήσης, 2007, σ. 399 – 420.
- Βενιζέλος Ε., «Από την ολυμπιακή υπερένταση στη μετα-ολυμπιακή αμηχανία», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί, Πρακτικά Ημερίδας 25.1.2005*, Αθήνα, Γ.Γ. Ενημέρωσης – Ερευνητικό

- Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Εφηρμοσμένης Επικοινωνίας, ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 2006, σ. 38 – 45.
- Βενιζέλος Ε., «Η Πολιτιστική Ολυμπιάδα 2001-2004 και η αναζήτηση ενός Πολιτισμού των Πολιτισμών», στο *Λεύκωμα της 42^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 24.7-8.8.2002, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2002, σ. 59 – 65.
- Βενιζέλος Ε., *Για έναν Πολιτισμό των Πολιτισμών - Ελληνικότητα και οικουμενικότητα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2002.
- Βεργόπουλος Κ., *Κράτος και οικονομική πολιτική στον 19^ο αιώνα. Η ελληνική κοινωνία (1880-1895)*, Αθήνα, Εξάντας, 1978.
- Berard V., *Κρητικές υποθέσεις. Οδοιπορικό 1897 - Μέρες ναυάρχων και επανάστασης. Χανιά – Ρέθυμνο – Ηράκλειο – Σητεία - Σφακιά*, Μοραγλής Γ., (μτφ.), Αθήνα, Τροχαλία, 1994.
- Βερναρδάκης Χ., «Η ελληνική κοινή γνώμη και η διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων 2004: εθνική συναίνεση και επικριτικές οπτικές», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες. Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ.1, Καστανιώτης, Ιούλ. 2004, σ. 79 – 92.
- «Βουλευτικές εκλογές 2004: Μια αποτίμηση της προεκλογικής περιόδου και των εκλογικών αποτελεσμάτων», στο *Θέσεις*, τ.χ. 87, 2004, σ. 15 – 26.
 - «Πολιτικές ανακατατάξεις και κοινωνικές μετατοπίσεις», στο Βερναρδάκης Χ., (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα – Έρευνες - δημοσκοπήσεις 2002 - Ινστιτούτο V-PRC*, Αθήνα, Λιβάνης, 2002, σ. 15 – 34.
- Bernstein S., Milza P. *Ιστορία της Ευρώπης - Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών 1815-1919*, Δημητρακόπουλος Α. Κ., (μτφ.), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1997.
- Βικέλας Δ., *Άπαντα*, Αγγέλου Ά., (φιλ. επιμ.), τόμ. 1^{ος}, τόμ. 8^{ος}, Αθήνα, Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, 1997.
- *Από Νικοπόλεως εις Ολυμπίαν*, Αθήνα, Εκάτη, 1991.
 - *Η Ζωή μου - Παιδικαί αναμνήσεις - Νεανικοί χρόνοι*, Αθήνα, Περίπλους, χ.χ.
 - *Λουκής Λάρας*, Αθήνα, χ.χ.
- Βιρβίλης Α., «Άγνωστα στοιχεία από την έκδοση της Ολυμπιακής σειράς του 1896», στο *Φιλοτέλεια*, τ.χ. 618, Ιαν. - Φεβρ. 2003, σ. 46 – 50.

- Boulogne Y.P., «Η πολιτιστική πολυμορφία του Ολυμπισμού του Coubertin», στο *Λεύκωμα της 33^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 7–22.7.1993, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1993, σ. 93 – 101.
- Βούλγαρης Γ., *Η Ελλάδα από τη Μεταπολίτευση στην Παγκοσμιοποίηση*, Αθήνα, Πόλις, 2008.
- *Η πρόκληση της ηγεμονίας*, Αθήνα, Πόλις, 2003.
 - *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974 – 1990 - Σταθερή δημοκρατία σημαδεμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002.
- Bourdieu P., *Για την τηλεόραση, (Οι Ολυμπιακοί αγώνες, πρόγραμμα για μια ανάλυση)*, Σωτηρίου Α. – Διαμαντάκου Κ. (μτφ.), Αθήνα, Πατάκη, 1998.
- Βουρνάς Τ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας. Από την Επανάσταση του 1821 ως το Κίνημα του Γουδί (1909)*, Αθήνα, Τολίδης, χ.χ.
- Βρανούσης Λ., «Ιδεολογικές ζυμώσεις και συγκρούσεις», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΑ΄, Αθήνα, Εκδοτική, 1975, σ. 433 – 451.
- Bryant R.C., Γκαργκάνας Ν.Χ., Ταβλάς Γ.Σ., «Εισαγωγή», στο Bryant R. C., Γκαργκάνας Ν. Χ., Ταβλάς Γ. Σ. (επιμ.), *Οικονομικές επιδόσεις και προοπτικές της Ελλάδος*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 2002, σ. 3 – 8.
- Burckhardt J., *Ο Πολιτισμός της Αναγέννησης στην Ιταλία*, Τοπάλη Μ., (μτφ.), Αθήνα, Νεφέλη, 1997, (1^η έκδοση: 1860).
- Burckhardt J., *Οι Έλληνες και οι Θεοί τους*, Λουπασάκης Θ., (μτφ.), Αθήνα, Εικοστό Πρώτο, [198-?].
- Γαλιάτσος Γ., «Ολυμπιακή ασφάλεια & μεταολυμπιακά οφέλη», στο *Αστυνομική Ανασκόπηση*, τ.χ. 233 (επετειακό), Σεπτ. - Οκτ. 2005, σ. 66 – 74.
- Γανώσης Β., «Σύμμικτα (Αγώνες)», στο *Λαογραφία, Δελτίον της ΕΛΕ*, τόμ. Η΄, Αθήνα, 1921, σ. 220 – 221.
- Γενική Γραμματεία Επικοινωνίας, Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης, *Τα πολιτικά γεγονότα του 2004*, Αθήνα, 2005.
- Γερούλανος Μ., *Αναμνήσεις (1867-1957) - Σελίδες από την ιστορία της νεώτερης ιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1996.
- Γεωργιάδης Κ., «Η Αναβίωση των Σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων», στο *Ολυμπιακοί*

- Αγώνες, Αναφορές-Προσεγγίσεις*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ - ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», 2001, σ. 87 – 147.
- «Ο Τύπος και η προβολή των Ολυμπιακών Αγώνων το δέκατο ένατο αιώνα στην Ελλάδα», στο περ. *Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες. Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ.1, Καστανιώτης, Ιουλ. 2004, σ. 121-128.
- Γιαλούρη Ε., «Εθνικά βιώματα διεθνών αθλητικών γεγονότων: Το καλοκαίρι του 2004 στην Αθήνα», στο *Λεύκωμα της 47^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 19.6-3.7.2007, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2007, σ. 163 – 176.
- Γιαλούρης Ν., «Καταγωγή και ιστορία», στο Γιαλούρης, (επιμ.), *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδοτική, 1982, σ. 82 – 87.
- Γιαννάκης Θ.Β., *Ζάππειες και Σύγχρονες Ολυμπιάδες*, Αθήνα, 1997.
- (επιμ.), *Οδοιπορικό της γυμναστικής επιστήμης στην Ελλάδα. Από το 1834 έως το 1998*, Αθήνα, ΕΚΠΑ - ΤΕΦΑΑ, 1998.
- Γιαννακόπουλος Ε., *Πολιτιστική Ολυμπιάδα: Παρουσίαση της Αρχιτεκτονικής του Θεσμού του απολογισμού της πρώτης διαετίας και του προγράμματος εκδηλώσεων για τα έτη 2003-2004*, ΥΠΠΟ, Οργανισμός Προβολής Ελληνικού Πολιτισμού Α.Ε., χ.η.
- Γιαννακόπουλος Κ., «Πόλεμοι μεταξύ ανδρών: Ποδόσφαιρο, ανδρικές σεξουαλικότητες και εθνικισμοί», στο *Σύγχρονα Θέματα*, τ.χ. 88, Ιαν. - Μάρ. 2005, σ. 58 – 67.
- Γιαννακούρου Γ., Τροβά Ε., *Ολυμπιακοί Αγώνες και Δίκαιο. Το Νομικό πλαίσιο της Ολυμπιακής Διοργάνωσης του 2004*, Αθήνα-Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2001.
- Γιαννιτσιώτης Γ., «Οι γυμναστικοί και αθλητικοί σύλλογοι», στο Κουλούρη Χ., (επιμ.), *Αρχαία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2002, σ. 53 – 62.
- «Η Τεσσαρακονταετηρίδα της Αναβίωσης και οι Κλασσικοί Αγώνες», στο Κουλούρη Χ., (επιμ. – εισ.), *Αρχαία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2002, σ. 99 – 104.
- Γιαννόπουλος Γ. Π. Ε., «Η επανίδρυση των Ολυμπιακών Αγώνων. Η πρώτη ιδέα» στο *Δελτίο ΙΕΕΕ*, τόμ. 9^{ος}, Αθήνα, 1926.
- Γιανουλόπουλος Γ. Ν., «*Η ευγενής μας τύφλωσις*». *Εξωτερική πολιτική και 'Εθνικά*

- Θέματα*'' από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2001.
- Γιάτσης Σ., *Ιστορία της άθλησης και των αγώνων στον ελληνικό κόσμο κατά τους ελληνορωμαϊκούς, τους βυζαντινούς και τους νεότερους χρόνους*, Θεσσαλονίκη, χ.ε., 2000.
- «Κρίσεις και σημειολογικά σχόλια στο βιβλίο του Κ.Παρασκευόπουλου: 'Το δεκαήμερον των Ολυμπιακών Αγώνων', Αθήνα 1996», στο περ. *Άθληση και Κοινωνία*, τ.χ. 14, 1996, σ. 95 – 102.
- Γκαργκάνας Ν. Χ., «Ελλάδα και ΟΝΕ: προοπτικές και προκλήσεις», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ.12, Δεκ.1998, σ. 7 - 12.
- Γκίβαλος Μ., «Μετασχηματισμοί και διαφοροποιήσεις του ΠΑΣΟΚ κατά τη δεκαετία 1990-2000», στο Βερναρδάκης Χ., (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2004. Ινστιτούτο V-PRC*, Αθήνα, Σαββάλας, 2005, σ. 86 – 125.
- Γλύκατζη - Αρβελέρ Ε., *Πολιτισμός και Ελληνισμός. Προσεγγίσεις*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2007.
- «Η Ολυμπιακή ιδέα ως φορέας πολιτισμού στην εποχή της παγκοσμιοποίησης», στο *Λεύκωμα της 39^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 20.7 – 5.8.1999, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1999, σ. 53 – 58.
- Γογγάκη Κ., *Οι αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων για τον αθλητισμό*, Αθήνα, Δαρδανός, 2003.
- Γονατάς Στ. Ε., *Απομνημονεύματα (1897-1957)*, Αθήνα, 1958.
- Γούδας Α. Ν., *Βίοι Παράλληλοι των επί της αναγεννήσεως της Ελλάδος διαπρεψάντων ανδρών*, τόμ. Γ', Αθήνα, 1870.
- Γράβαρης Δ. Ν., «Το αίτημα του πολιτικού εκσυγχρονισμού. Στοιχεία από τη λειτουργία μιας πολιτικής ιδεολογίας», στο *Ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διανοήσεως στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2002, σ. 87 – 114.
- Γρυπάρης Κ., *Τίτλοι κληρονομιών, κληροδοτημάτων και δωρεών Γεωργίου Αβέρωφ*, Αλεξάνδρεια, 1899.
- Clastres P., «Οι ανθρωπιστικές ιδέες του Pierre de Coubertin», στο *Λεύκωμα της 48^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για νέους μετέχοντες*, 11–25.6.2008, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2008, σ. 152 – 171.

- Clogg R., *Συνοπτική Ιστορία της Ελλάδας 1770-2000*, Αθήνα, Κάτοπτρο, 2003.
- Close D., *Ελλάδα 1945-2004 - Πολιτική Κοινωνία Οικονομία*, Μερτίκας Γ., (μτφ.), Μαρκέτος Σ., (επιμ. – επιστημ. θεώρηση), Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006.
- Dakin D., *Η Ενοποίηση της Ελλάδας 1770-1923*, Ξανθόπουλος Α., (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1982.
- Δεμαθάς Ζ., Καλαφάτης Θ., Σακελλαρόπουλος Θ., *Νομισματικές κρίσεις και η κρατική διαχείρισή τους στην Ελλάδα. 1880-1930*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1991.
- Δεμερτζής Ν., Παπαθανασόπουλος Σ., Αρμενάκης Α., «Η εικόνα της Ελλάδας κατά την προετοιμασία των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας. Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες. Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ. 1, Αθήνα, Καστανιώτης, Ιούλ. 2004, σ. 57 – 78.
- Δεμερτζής Ν., (επιστημ. υπεύθ.), *Η Εικόνα της Ελλάδας στο διεθνή Τύπο κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Προεδρίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση (Ιανουάριος-Ιούνιος 2003)*, (Συνοπτική περίληψη αποτελεσμάτων), Αθήνα, Υπουργείο Τύπου & ΜΜΕ – Γενική Γραμματεία Ενημέρωσης, 2003.
- Δερτιλής Γ. Β., *Ιστορία του Ελληνικού Κράτους 1830-1920*, τόμ. Β΄, Αθήνα, Εστία, 2005.
- Deschamps G., *Η Ελλάδα σήμερα. Οδοιπορικό 1890. Ο κόσμος του Χαριλάου Τρικούπη*, Δαούτη Α., (μτφ.), Αθήνα, Τροχαλία, 1992.
- Δεσποτόπουλος Κ.Ι., «Ολυμπιακοί Αγώνες και Ιδεολογία του Αθλητισμού στην Αρχαία Ελλάδα», στο *ΙΜΕΡΟΣ*, Ετήσια έκδοση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού για τον πολιτισμό και την τεχνολογία, *Πρακτικά Συνεδρίου Αθλητισμός Κοινωνία & Ταυτότητα*, (26-29.5.2004), τ.χ. 5.1, 2005, σ. 319 – 331.
- Δημαράς Κ. Θ. και Σβορώνος Ν., *Η μέθοδος της ιστορίας. Ιστοριογραφικά και αυτοβιογραφικά σχόλια*, Συνεντεύξεις με τους Πεσμαζόγλου Σ. και Αλιβιζάτο Ν., Αθήνα, Άγρας, 1995.
- Δημαράς Κ.Θ., *Ελληνικός Ρωμαντισμός*, Αθήνα, Ερμής, 1994.
- Δημαρχία Δημήτρη Α. Αβραμόπουλου 1995 – 2002 - Οκταετία Δημιουργίας & Αλλαγής*, Χατζηγεωργίου Ν. Κ., (επιμ.), Δήμος Αθηναίων, Αθήνα, Έφεσος, 2004.
- Δημητρίου Μ. Α., «Ο σχολικός αθλητισμός κατά την οθωνική περίοδο (1833 – 1862). Ανατομία μιας ατελούς απόπειρας μεταφύτευσης του γερμανικού γυμναστικού συστήματος», στο *Οι Χρόνοι της Ιστορίας. Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας*

- και της νεότητας, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, ΙΑΕΝ, Αθήνα, 1998, σ. 287 – 292.
- Διαμάντης Κ.Α., «Πρότασις καθιερώσεως εθνικών επετείων και δημοσίων αγώνων κατά το πρότυπον των εορτών της αρχαιότητος κατά το έτος 1835», ανατύπωση από το «Λειμωνάριο» προσφοράς στον καθηγητή Τωμαδάκη Ν.Β., *Αθηνά*, τόμ.ΟΓ'–ΟΔ' (1972-1973), σ. 307 – 325.
- Διαμαντόπουλος Θ., *Η ελληνική πολιτική ζωή: εικοστός αιώνας. Από την προβενιζελική στη μεταπαπανδρεϊκή εποχή*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997.
- Δρακάτος Κ., *Ο μεγάλος κύκλος της ελληνικής οικονομίας (1945-1995)*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997.
- Δρίτσα Μ., «Η Ελλάδα και ο Ευρωπαϊκός Οικονομικός Τύπος κατά την τρικουπική περίοδο: Απαρχές της πολιτικής επικοινωνίας», στο Αρώνη-Τσίχλη Κ., Τρίχα Λ., (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του. Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 63 – 88.
- Δρούλιας Η., «Ιστορική αναδρομή - Οι θέσεις και ο ρόλος του ΤΕΕ σήμερα», στο ΤεχνικόΕπιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϋ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων, 7-8.5.2009*, (ανάτυπο), σ. 1 – 11.
- Δροσίνης Γ., «Σκόρπια φύλλα για τον Βικέλα», στο *Ελληνική Δημιουργία*, τ.χ. 140, 1953, σ. 652.
- Durant W., *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού, Η κλασική μας κληρονομιά. Ρώμη*, τόμ. Γ', Παπαρρόδος Ν. Κ., (μτφ.), Αθήνα, Συρόπουλος, 1969.
- *Παγκόσμιος Ιστορία του Πολιτισμού, Η κλασική μας κληρονομιά. Ελλάς*, τόμ. Β', Κωνσταντινίδης Τ., (μτφ.), Αθήνα, Συρόπουλος, 1969.
- Δώδος Δ., Καφετζής Π., Νικολακόπουλος Η., «Εκλογές 1996: Διαστάσεις πολιτικής συμπεριφοράς και πολιτικής κουλτούρας», στο *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, τ.χ. 92-93, 1997, σ. 241 – 266.
- Editorial, «Αιωρούμενα ειδώλια, μάσκες που πέφτουν - (Οι μετασχηματισμοί του ελληνικού εθνικισμού)», στο περ. *Θέσεις*, τ.χ. 89, Οκτ. - Δεκ. 2004, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, σ. 4 – 12.

- Έκθεσις των Πεπραγμένων υπό της Εθνικής Εταιρείας, Αθήνα, 1897.
- Ελίας Ν., «Εισαγωγή», στο Ελίας Ν., Ντάνινγκ Ε., *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Χειρδάρη Σ., Κακαρούκα Γ., (μτφ.), Κυπριανός Π., (επιμ. εισ.), Αθήνα, Δρομέας, 1998, σ. 39 – 89.
- Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
Μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών έργων - Δεύτερος άξονας: Πρόταση μεταολυμπιακής χρήσης των Ολυμπιακών έργων - Τελική έκθεση, Υπουργείο Πολιτισμού - Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, Νοέμ.2003.
- Ευαγγελίδης Τ. Ε., *Τα μετά τον Όθωνα ήτοι Ιστορία της Μεσοβασιλείας και της Βασιλείας Γεωργίου του Α' (1862-1898)*, Αθήνα, 1898.
- Foucault Μ., *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, τόμ. 1^{ος}, Η βούληση για γνώση, Μπέτζελος Τ., (μτφ.), Αθήνα, Πλέθρον, 2011.
- *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, τόμ. 3^{ος}, Η μέριμνα για τον εαυτό μας, Κρητικός Γ., (μτφ.), Αθήνα, Ράππας, 1992.
 - *Εξουσία, γνώση και ηθική*, Σαρίκας Ζ., (μτφ.), Αθήνα, Ύψιλον, 1987.
- Goff J. Le, *Ο Πολιτισμός της Μεσαιωνικής Δύσης*, Μπενβενίστε Ρ., (μτφ.), Θεσσαλονίκη, Βανιάς, 1993.
- Gold J. R., Gold M. M., «Athens to Athens: the Summer Olympics, 1896 – 2004», στο Gold J. Gold M., (ed.), *Olympic Cities. City Agendas, Planning and the World's Games, 1896 – 2012*, London & New York, Routledge, 2007, σ. 15 – 47.
- Ζαφειρόπουλος Κ., «Ανάλυση και γεωγραφία των εκλογικών μετατοπίσεων 1996-2000», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 7 - 35.
- Ζολώτας Ξ. Ε., *Εξελίξεις και Προοπτικές της Ελληνικής Οικονομίας και της Εξωτερικής Πολιτικής*, Αρχείο Μελετών και Ομιλιών 79, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1996.
- Houlihan Β., *Ντόπινγκ*, Γραβάνη Ο., (μτφ.), Αθήνα, Παπαζήσης, 1999.
- Ηρακλείδης Α., *Το κυπριακό πρόβλημα, 194 7- 2004 - Από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, Αθήνα, Σιδέρης, 2006.
- Ηράντος Κ., *Αθλητισμός και Κοινωνία. Η πολιτική κοινωνιολογία του αθλητισμού της κλασικής και σύγχρονης εποχής*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1990.
- Hering G., *Τα πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα 1821-1936*, Παρασκευόπουλος Θ., (μτφ.), τόμ. Β', Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2004.

- Hobsbawm E., «Εισαγωγή: Επινώντας τις παραδόσεις», στο Hobsbawm E., Ranger T., (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθανασίου Θ., (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 9 – 24.
- «Μαζική παραγωγή παραδόσεων: Ευρώπη, 1870 – 1914», στο Hobsbawm, E., Ranger T., (επιμ.), *Η επινόηση της παράδοσης*, Αθανασίου Θ., (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 2004, σ. 297 – 345.
 - *Η Εποχή των Αυτοκρατοριών 1875 – 1914*, Σκλαβενίτη Κ., (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 2002.
 - *Για την Ιστορία*, Ματάλας Π., (μτφ.), Αθήνα, Θεμέλιο, 1998.
 - *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα. Πρόγραμμα, μύθος, πραγματικότητα*, Νάντρις Χ., (μτφ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 1994.
- Θεοδωρακόπουλος Γ. Κ., *Η Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία*, Ιούλιος 2004.
- Θεοδωρόπουλος Τ., *Η μελαγχολία της Δευτέρας - Από την ευφορία του 2004 στην κατάθλιψη του 2008*, Αθήνα, Ωκεανίδα, 2009.
- Θεοδώρου Β., «Ευεργετισμός και όψεις της κοινωνικής ενσωμάτωσης στις παροικίες (1870-1920)», στο *Ιστορικά*, τ.χ. 7, Δεκ. 1987, σ. 119 – 154.
- Θέος Κ., «Η οικονομική διάσταση των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϋ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1 – 6.
- Θωμαδάκης Σ. Β., *Κράτος και ανάπτυξη στην Ελλάδα. Ένα εξελικτικό δίδυμο*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2011.
- Ίδρυμα Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών, *Το αποτύπωμα της διοργάνωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 2004 στην ελληνική οικονομία*, Ιαν. 2015.
- Ιορδάνογλου Χ. Ι., *Η Ελληνική Οικονομία στη «Μακρά Διάρκεια», 1954-2005*, Αθήνα, Πόλις, 2008.
- Ιωακείμογλου Η., Μηλιός Γ., «Συσσώρευση και κερδοφορία κεφαλαίου στην Ελλάδα (1996-2004)», στο *Θέσεις*, τ.χ. 91, 2005, σ. 33 – 60.
- Καζάκος Π., *Από τον ατελή εκσυγχρονισμό στην κρίση. Μεταρρυθμίσεις, χρέη και αδράνειες στην Ελλάδα (1993-2010)*, Αθήνα, Πατάκης, 2010.

- *Η Ελλάδα ανάμεσα σε προσαρμογή και περιθωριοποίηση - Δοκίμια ευρωπαϊκής και οικονομικής πολιτικής*, Αθήνα, Διάττων, 1991.
- Καιροφύλας Γ., *Η Αθήνα και οι Αθηναίοι, 1834-1934 - Η ζωή στην πρωτεύουσα τα πρώτα εκατό χρόνια της*, Αθήνα, χ.ε., 1978.
- Καλαφάτης Θ., «Τα αίτια και τα αποτελέσματα της χρεοκοπίας του ελληνικού κράτους το 1893», στο Αρώνη - Τσίχλη Κ., Τρίχα Λ., (επιμ.), *Ο Χαρίλαος Τρικούπης και η εποχή του - Πολιτικές επιδιώξεις και κοινωνικές συνθήκες*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 293 – 306.
- Κανδύλης Γ., «Η Ολυμπιάδα του πολιτισμού σαν συνέντευξη», *Το Πνεύμα και το Σώμα - Η αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας 19^{ος} - 20^{ος} Αιώνας*, Αθήνα, ΥΠΠΟ - Μουσείο Μπενάκη, 1989, σ. 42.
- Κανέλλης Η., *Εθνοχουλιγκανισμός. Εκφράσεις της Νεοελληνικής Ιδεολογίας στους Ολυμπιακούς Αγώνες 2004 της Αθήνας*, Αθήνα, Οξύ, 2005.
- Καούρας Γ. Δ., *Αθλητισμός και γυμνότητα στην αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Περίπλους, 2004.
- Καποδίστριας Α., *Η Οργάνωση και η Επιτέλεση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Κοινωνιολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα, 2005.
- Καραγιάννης Γ., «‘Κόμματα εξουσίας’ και πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα», στο περ. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 29, Ιούν. 2007, σ. 61 -89.
- Καραγιάννης Σ., *Το Τρικουπικό πολιτικό κόμμα (1872-1895) - Προβλήματα ταυτότητας και διάστασης του ανερχόμενου αστικού πολιτικού χώρου*, Αθήνα, Αναστασίου, 1989.
- Καρακούσης Α., *Μετεωρη χώρα - Από την κοινωνία της ανάγκης στην κοινωνία της επιθυμίας (1975-2005)*, Αθήνα, Εστία, 2006.
- Καραμανλής Κ., *Αρχείο, Γεγονότα και Κείμενα*, τόμ.9^{ος}, τόμ.11^{ος}, Αθήνα, Εκδοτική, 1997.
- *Επίλεκτα Κείμενα*. Λαμπρίας Τ., (επιμ.), Αθήνα, Μορφωτική Εστία, 1995.
- Καρζής Φ., *Ανάμεσα σε δύο Ελλάδες - Η εκκρεμής μεταρρύθμιση 1996-2003*, Αθήνα, Πόλις, 2006.
- Καρτάλης Κ., «Ανάλυση των Χωρικών και Αναπτυξιακών Επιπτώσεων του

- Προγράμματος 'Ελλάδα 2004'» στο Σύνδεσμος Ελλήνων Περιφερειολόγων, Λαγός Δ., (επιμ.) *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, Τουρισμός και Περιφερειακή Ανάπτυξη: Οι επιπτώσεις των Ολυμπιακών Αγώνων 2004*, Τρίπολη, Φύλλα, 2003, σ. 19 - 24.
- Καρολίδης Π., *Σύγχρονος Ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από 1821 μέχρι 1921*, τόμ. Ζ', Αθήνα, 1929.
- Κασιμάτη Μ., «Τέχνη και Ολυμπιακοί Αγώνες», στο Α. Σολωμού - Προκοπίου, Ι. Βογιατζή (επιστ. επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα - Οι Πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα, ΙΕΕΕ, ΓΓΟΑ - ΥΠΠΟ, 2004, σ. 211 – 247.
- Καστοριάδης Κ., *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, τόμ. Β', Η Πόλις και οι νόμοι. - Σεμινάρια 1983-1984, Καστοριάδη Ζ., (μτφ.), Αθήνα, Κριτική, 2008.
- Κατσίκας Η., «Το περιεχόμενο και η ιστορική σημασία του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα», στο *Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2000, σ. 132 – 148.
- Καψή Ν., Μπενέκη Ε., *Ολυμπιακοί Αγώνες και επιχειρήσεις. Στήριξη και προσδοκία κέρδους*, Αθήνα, Κέρκυρα, 2004.
- Keimbuo Kemo D.C., «Η αντιμετώπιση των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004 από τα ΜΜΕ», στο *Λεύκωμα της 45^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 27.7-11.8.2005, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2005, σ. 193 – 201.
- Κιτρορέφ Α., «Η σύγχρονη Ελλάδα και οι Ολυμπιακοί Αγώνες: Πολιτική και Αθλητισμός», στο *Λεύκωμα της 45^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 27.7 – 11.8.2005, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2005, σ. 233 – 245.
- Κιτρομηλίδης Π., «Το ελληνικό κράτος ως εθνικό κέντρο», στο Τσαούσης Δ.Γ., (επιμ.), *Ελληνισμός και Ελληνικότητα*, Αθήνα, Εστία, 1983, σ. 143 – 164.
- Κοκκινάκης Ι., *Νόμισμα και Πολιτική στην Ελλάδα 1830-1910*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 1999.
- Κόκκινος Γ., «Η αμφιθυμία για την πόλη. Η ελληνική διάνοηση στην καμπή του 19^{ου} αιώνα και το αστικό φαινόμενο», στο *Η Πόλη στους Νεότερους Χρόνους - Μεσογειακές και Βαλκανικές όψεις (19^{ος}-20^{ος} αι.)*, *Πρακτικά του Β' Διεθνούς Συνεδρίου 27-30.11.1997*, Αθήνα, ΕΜΝΕ, 2000, σ. 597 – 614.
- «Υγεία, Αλκή, Καλοκαθαρία: Ορθόδοξη Εκκλησία και Σωματική Αγωγή.

- Οι αντιστάσεις και η βαθμιαία προσαρμογή», στο *Οι Χρόνοι της Ιστορίας - Για μια Ιστορία της παιδικής ηλικίας και της νεότητας, Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου*, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 1998, σ. 317 – 345.
- *Ο πολιτικός ανορθολογισμός στην Ελλάδα - Το έργο και η σκέψη του Νεοκλή Καζάζη (1849-1936)*, Αθήνα, Τροχαλία, 1996.
- Κολιόπουλος Ι., «Το ληστρικό φαινόμενο στην Ελλάδα του 19^{ου} αιώνα», *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα*, Τσαούσης Δ. Γ., (επιμ.), Αθήνα, Εστία, 1984, σ. 159 – 164.
- Κονδύλης Π., *Οι αιτίες της παρακμής της σύγχρονης Ελλάδας - Η καχεξία του αστικού στοιχείου στη νεοελληνική κοινωνία και ιδεολογία*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2011.
- Κονόμος Ν. (συντ. - εκδ.), «Η Κοινωνική ζωή της Ζακύνθου επί Αγγλοκρατίας (Από τον ανέκδοτο κώδικα του Ανδρέα Γαήτα)», στο *Επτανησιακά Φύλλα*, τόμ. ΣΤ', Η Επτάνησος επί Αγγλοκρατίας - Εθνικές μορφές και γεγονότα, Αθήνα, 1968.
- Κόντης Αντ., «Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών», στο *Ο Ελληνισμός στον 21^ο αιώνα*, Κωνσταντινίδης Σ. Πελαγίδης Θ., (επιμ.), Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 292 - 324.
- Κορδάτος Γ. Κ., *Ιστορία της Νεώτερης Ελλάδας 1860-1900*, τόμ. 4^{ος}, Αθήνα, 20^{ος} Αιώνας, 1958.
- Κοριζής Χ., *Η πολιτική ζωή εις την Ελλάδα 1821 - 1910*, Αθήνα, 1974.
- Κόρπη Μ., «Ενδεικτικό θεματολογικό ευρετήριο», στο Βερναρδάκης Χ., (επιμ.), *Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα - Έρευνες - Δημοσκοπήσεις 2002 - Ινστιτούτο V-PRC*, Αθήνα, Λιβάνης, 2002, σ. 363 – 381.
- Κοττάκης Μ., *Καραμανλής – Off the record*, Αθήνα, Λιβάνης, 2011.
- Κουλούρη Χ., «Εισαγωγή: Η Ακαδημία του Ολυμπισμού», στο Κουλούρη Χ. – Γεωργιάδης Κ. (επιμ.), *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία: Ιστορία ενός Ολυμπιακού Θεσμού*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 15 – 63.
- «Εισαγωγή: Ξαναγράφοντας την ιστορία των Ολυμπιακών Αγώνων», στο Κουλούρη Χ., (επιμ.), *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, 1896-1906*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2004, σ. 13 – 54.
 - «Στο δρόμο για την αναβίωση», στο Σολωμού - Προκοπίου Α., Βογιατζή

- I., (επιστ. επιμ.), *Η Αθήνα στα τέλη του 19^{ου} αιώνα. Οι πρώτοι διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα, ΙΕΕΕ, ΓΓΟΑ - ΥΠΠΟ, 2004, σ. 13 – 43.
- *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας. Γυμναστικά και Αθλητικά σωματεία 1870-1922*, Αθήνα, ΙΑΕΝ, 1997.
 - «Αθλητισμός και σπορ», στο Χατζηιωσήφ Χ., (επιστ. επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμ. Α', μέρος 2^ο, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ., σ. 401 – 419.
- Κουμπερτέν Π., «Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις 1896», στο *Λεύκωμα Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776 π.Χ. - 1896*, Αθήνα, Μπέκ, 1896, σ. 7 – 9.
- Κούνδουρος Μ. Ρ., *Ημερολόγιον. Ιστορικά και Διπλωματικά Αποκαλύψεις. Η Απελευθερωτική Επανάσταση της Κρήτης και η Αρμοστεία Αυτής*, Αθήνα, (Καλλέργης), 1921.
- Κούρκουλας Α., *Ίμια, κριτική προσέγγιση του τουρκικού παράγοντα*, Αθήνα, Σιδέρης, 1997.
- Κούτρας Κ. Γ., *Ολυμπιακή Λαμπαδηδρομία. 1936, Αρχαία Ολυμπία – Βερολίνο*, Αθήνα, “Δικηγόροι Χωρίς Σύνορα”, 2009.
- Κουτσούκης Κ. Σ. - Σκλιάς Π. Γ., (επιμ. εισ.), *Διαφθορά και σκάνδαλα στη δημόσια διοίκηση και την πολιτική*, Αθήνα, Σιδέρης, 2005.
- Κρασιδάκης Γ., *Η Ελληνική Εξωτερική Πολιτική. Σκέψεις και προβληματισμοί στο κατόφλι του 21^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Σιδέρης, 1999.
- Krumbacher K., *Ελληνικό Ταξίδι. Φύλλα από το ημερολόγιο ενός ταξιδιού στην Ελλάδα και στην Τουρκία*, Θανάπουλος Γ., (μτφ.), Αθήνα, Ιστορήτης, 1994.
- Κύρτσος Α. - Α., «Πολιτική νομιμοποίηση και οικονομικός εκσυγχρονισμός», στο Κατσούλης Η., Γιαννίσης Τ., Καζάκος Π., (επιμ.), *Η Ελλάδα προς το 2000. Πολιτική και κοινωνία οικονομία και εξωτερικές σχέσεις*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1988, σ. 17 – 34.
- Κωνσταντινίδης Α., *Η άθλια επικαιρότητα*, Αθήνα, Άγρας, 1991.
- Κωνσταντινίδης Θ. Φ., *Γεώργιος Αβέρωφ - Βιογραφία Αυτού*, Αθήνα, 1896.
- Λαζαρέτου Σ.Μ., «Νομισματικό σύστημα και μακροοικονομική πολιτική στην Ελλάδα: 1833 - 2003», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 22, Ιαν. 2004, σ. 35 – 70.

- Λαζαρίδης Δ., «Ο Αθλητισμός στην Αρχαία Ελλάδα», στο *ΙΕΕ*, τόμ. Β΄, Αθήνα, Εκδοτική, 1971, σ. 472 – 507.
- Λακόπουλος Γ., *Το Μυθιστόρημα του ΠΑΣΟΚ. Πολιτικό αφήγημα*, Αθήνα, ΤΟ ΒΗΜΑ, Φεβ. 2010.
- Λαμπίκης Δ., *Τα εκατό χρόνια του Δήμου Αθηναίων*, Αθήνα, Δήμος Αθηναίων – Πολιτισμικός Οργανισμός, (1^η έκδοση 1938), ανατύπωση: 2000.
- Λάμπρος Σ. Π., *Λόγοι και Άρθρα 1878-1902*, Αθήνα, 1902.
- Λέκκας Π. Ε., *Η εθνικιστική ιδεολογία. Πέντε υποθέσεις εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία*, Αθήνα, Κατάρτι, 1996.
- Λιάκος Α., «Η ιδεολογική ανακαίνιση», στο *Η προοπτική του εκσυγχρονισμού στην Ελλάδα*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2002, σ. 53 – 64.
- Λιάνης Γ., «Προσφώνηση στην τελετή έναρξης της 34^{ης} Διεθνούς Συνόδου για νέους μετέχοντες», στο *Λεύκωμα της 34^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 18.7 – 2.8.1994, Αθήνα, ΔΟΑ–ΔΟΕ, 1994, σ. 28 – 30.
- Λινάρδος Π., *Πανελλήνιος Γ.Σ 1891-1991 - 100 χρόνια Ελληνικός Αθλητισμός*, [Αθήνα 1991].
- Λιναρδάτος Σπ., *Πολιτικοί & Πολιτική. 70 χρόνια Αναμνήσεις – Αγώνες - Ντοκουμέντα*, Σιδεράτος Ά., (επι.), Αθήνα, Προσκήνιο, 1999.
- Λινάρδος Π., *Από το όραμα στην πράξη - Δημήτριος Βικέλας*, ΥΠΠΟ, ΓΓΟΑ, Αθήνα, 2002.
- Λιουέλιν Σμιθ Μ., *Οι Ολυμπιακοί του 1896 στην Αθήνα - Η γένεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων*, Ζαχαριάδου Μ., (μτφ.), Αθήνα, Εστία, 2004.
- Λοβέρδος Σ. Π., *Ο εθνικός πλούτος*, τόμ. Β΄, Αθήνα, 1902.
- Λούβη Λ., «Η δυναστεία και οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες», στο Κουλούρη Χ., (επιμ.), *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, 1896 - 1906*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2004, σ. 99 – 124.
- Λουζενφίχτερ Α., *Από την Αθήνα (1896) στο Πεκίνο (2008) - Το παρασκήνιο της διεκδίκησης των Ολυμπιακών Αγώνων*, Τσερεζόλε Ε., (μτφ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2002.
- Λουκάτος Δ. Σ., «Πρώτες επιστημονικές ανασκαφές και ευρήματα στην αρχαία Ολυμπία

- (1829)», στα *Πρακτικά του Β' Τοπικού Συνεδρίου Ηλειακών Σπουδών*, Αθήνα, 1989, (ανάτυπο), σ. 305 - 325.
- Λούκος Χ., «Η ελληνική πρωτεύουσα, 1890-1912», στο Κουλούρη Χ., (επιμ.), *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, 1896-1906*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2004, σ. 55 – 98.
- Λουλέ Ν., *Κωστής Στεφανόπουλος. Ο μοναχικός πρόεδρος*, Αθήνα, Πεδίο, 2012.
- Λούλης Γ., *Τα είκοσι χρόνια που άλλαζαν την Ελλάδα: Κερδισμένοι και χαμένοι*, Αθήνα, Λιβάνης, 2001.
- Λυριτζής Γ. Θ., *Η Εθνική Εταιρεία και η Δράσις αυτής*, Κοζάνη, 1970.
- Λυριντζής Χ., «Εσωτερικές πολιτικές εξελίξεις, 1981 - 1990», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΣΤ', Αθήνα, Εκδοτική, 2000, σ. 350 – 364.
- Μαζαράκης - Αινιάν Α., *Ιστορική μελέτη 1821-1897 και ο πόλεμος του 1897*, τόμ. Α', Αθήνα, χ.χ.
- Mallon Β., «Χειμερινοί Ολυμπιακοί Αγώνες» και «Παραολυμπιακοί Αγώνες, η γιορτή της ανθρώπινης θέλησης» στο *Ολυμπιακοί Αγώνες, Αναφορές-Προσεγγίσεις*, Αθήνα, ΥΠΕΠΘ - ΟΕΟΑ «Αθήνα 2004», 2001, σ. 217 – 253.
- Μάμφορντ Λ., *Η Ιστορία των Ουτοπιών*, Τομανάς Β., (μτφ), Αθήνα, Νησίδες, 1998.
- Μανιτάκης Π. Ν., *100 χρόνια νεοελληνικού αθλητισμού (1830-1930)*, Αθήνα, 1962.
- Mandell R., *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες των Ναζί*, Κούταλης Β., (μτφ.), Γολέμη Α., (επιμ.), Ιωάννινα, Ισνάφι, 2004.
- Μαργαρίτης Γ., «Οι Πόλεμοι», στο Χατζηιωσήφ Χ., (επιστ. επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, τόμ. Α', μέρος 2^ο, Αθήνα, Βιβλιόραμα, χ.χ., σ. 149 – 187.
- Μαρκεζίνης Σ. Β., *Πολιτική Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος 1828-1964*, Αθήνα, Πάπυρος, 1966.
- Μαρκοπούλου Ζ., *Αθήνα η 'Κοσμόπολις'. Η Ολυμπιάδα του 1896 από το Γαλλικό Τύπο*, Αθήνα, Δωδώνη, 2004.
- Μαρκόπουλος Γ. Σ., *Κρητικόν Ημερολόγιον του έτους 1897*, Αθήνα, 1896.
- Μάρξ Κ., *Η 18^η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Θεμέλιο, 1967.
- Μαρωνίτη Ν., *Πολιτική εξουσία και «Εθνικό ζήτημα» στην Ελλάδα, 1880-1910*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2009.
- Μαυρομάτης Α. Σ., *Ποινικά αδικήματα στον αθλητισμό*, διδακτορική διατριβή, Σχολή

- Νομικών και Οικονομικών Επιστημών – Τμήμα Νομικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη, 2002.
- Maurizio G., *Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897 εν Θεσσαλία*, Ρίζος Ραγκαβής Ε., (μτφ.), Αθήνα, 1906.
- Maurois A., *Ιστορία της Αγγλίας*, Μπαρλάς Τ., (μτφ.), Αθήνα, “Σύγχρονη Λογοτεχνία”, 1954.
- Μαυρογένης Γ., «Τα προεκλογικά συνθήματα στην περίοδο της Γ΄ Ελληνικής Δημοκρατίας (1974 - 2004)», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 30, Νοέμ. 2007, σ. 75 – 104.
- Mazower M., *Τα Βαλκάνια*, Κουρεμένος Κ. Ν., (μτφ.), Αθήνα, Πατάκης, 2003.
- Μεταλληνός Γ., «Ιστορικά των Ολυμπιακών Αγώνων», στα *Πρακτικά Επιστημονικού Συνεδρίου: Φαινόμενα Νεοειδωλολατρίας. Δωδεκαθεϊσμός, Υποτίμηση Παλαιάς Διαθήκης, Ολυμπιακοί Αγώνες, 25-27.5.2003*, Θεσσαλονίκη, Θεοδρομία, 2004, σ. 479 – 492.
- Μηλιός Γ., «Χρηματιστήριο και κοινωνικές συμμαχίες», στο *Θέσεις*, τ.χ. 71, Απρ.-Ιούν. 2000, σ. 59 – 70.
- Μορεάς Ζ., «Το ταξίδι στην Ελλάδα», στο *Ανταποκρίσεις από την Ελλάδα 1879-1897 - Εθνικές διεκδικήσεις - Ολυμπιακοί Αγώνες - Καταστροφή του '97*, Τόλιας Γ., Λούβρου Ε. (μτφ.), Αθήνα, Ολκός, 1993, σ. 109 – 125.
- Μοσκόφ Κ., *Η εθνική και κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα. Ιδεολογία του μεταπρατικού χώρου*, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1978.
- Μουζέλης Ν., *Από την αλλαγή στον εκσυγχρονισμό - Κριτικές παρεμβάσεις*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2002.
- Μουρμούρης Γ., «Παρεμβάσεις ξένων ομιλητών – Ερωτήσεις – Συζήτηση», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϋ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1 – 6.
- Μούτσης Γ., «Η Γερμανία συναντά την Ολυμπία: Αρχαιολογία και Ολυμπισμός», στο Κουλούρη Χ. - Γεωργιάδης Κ., (επιμ.), *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία. Ιστορία ενός ολυμπιακού θεσμού*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 109 – 139.

- Μπαζίλης Γ. Μ., *Ανδρέας Σγγγρός. Η ζωή του, οι δραστηριότητες του και ο ρόλος του στη διαμόρφωση των εξελίξεων της εποχής του. Με νέα στοιχεία που ερμηνεύουν τη θεατή και αποκαλύπτουν την αθέατη πλευρά του*, Αθήνα, Δημιουργία, 1996.
- Μπακούρης Κ., *Αθήνα 2004. Ο ακήρυκτος πόλεμος*, Αθήνα, Παπαδόπουλος, 2014.
- Μπάλτα Ν., «*Η καρδιοβόρος αγωνία της κάλπης*» - Τύπος και βουλευτικές εκλογές την εποχή του Χαριλάου Τρικούπη 1881 - 1895, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2001.
- Μπίρης Κ. Η., *Αι Αθήναι - Από του 19^{ου} εις τον 20^{ον} αιώνα*, Αθήνα, Μέλισσα, 2005.
- Μπουρνόβα Ε., Προγουλάκης Γ., «Ο Αγροτικός Κόσμος, 1830 - 1940», *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Οικονομική Ιστορία (18^ος - 20^{ος} Αιώνας)*, Αθήνα, Δαρδανός, 1999, σ. 45 – 104.
- Μπούτος Γ. Π., *Οικονομικές Εξελίξεις και Κατευθύνσεις Οικονομικής Πολιτικής*, Αρχείο Μελετών και Ομιλιών 78, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, 1994.
- Μποχώτης Α., *Η Ριζοσπαστική Δεξιά - Αντικοινοβουλευτισμός, συντηρητισμός και ανολοκλήρωτος φασισμός στην Ελλάδα, 1864 - 1911*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2003.
- Μπρέκης Λ. Σ., *Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνα 2004 - Η Συμβολή των Ελληνικών Ενόπλων Δυνάμεων*, Αθήνα, Υπουργείο Εθνικής Άμυνας, 2008.
- Mullins S. P., «Pierre de Coubertin and the Wenlock Olympian Games», στο *Monthly Review*, Αθανασοπούλου Μ., (μτφ.), No. 43/44 (108-109), Ιούλ./Αύγ. 2008, σ. 38 – 43.
- Μυλωνάς Γ., *Και μετά την Ολυμπιάδα τι; Η ελληνική οικονομία το 2005 με σκίτσα*, Αθήνα, Ελληνικά, 2005.
- Μωρράς Μ., *Αθήνα 1896 - Οι πρώτοι Ολυμπιακοί Αγώνες*, Πανταζή Π., (μτφ.), Αθήνα, Ωκεανίδα, 2000.
- Nendel J., «Οι Χειμερινοί Ολυμπιακοί», στο *Monthly Review*, Αθανασοπούλου Μ. (μτφ.), No. 43/44 (108-109), Ιούλ./Αύγ. 2008, σ. 82 – 90.
- Ντάνινγκ Ε., «Η δυναμική του σύγχρονου αθλητισμού: Οι αθλητικές επιδόσεις και η κοινωνική αξία του αθλητισμού», στο Ελίας Ν., Ντάνινγκ Ε., *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, Χειρδάρη Σ. – Κακαρούκα Γ., (μτφ.), Κυπριανός Π., (επιμ. εισ.), Αθήνα, Δρομέας, 1998, σ. 265 – 287.
- Ειάρχος Γ., «Ολυμπισμός και Θρησκεία», στο Γκιόσος Ι., (επιμ.), *Ολυμπιακή και Αθλητική Παιδεία*, Αθήνα, Προπομπός, 2000, σ. 147 – 179.

- Οικονομόπουλος Η. Ι., *Ιστορία του ελληνοτουρκικού πολέμου*, Αθήνα, 1897.
- Οικονόμου Α. Α., *Τρεις Άνθρωποι. Συμβολή εις την ιστορίαν του Ελληνικού Λαού (1780-1935)*, τόμ. 2^{ος}, Δημήτριος Μ. Βικέλας (1835 - 1908), Αθήνα, 1953.
- Οικονόμου Δ., «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 ως καταλύτης αναβάθμισης του διεθνούς ρόλου και της εσωτερικής οργάνωσης της Αθήνας: Μια ενδιάμεση αξιολόγηση», στα *Πρακτικά συνεδρίου Ολυμπιακοί Αγώνες και Περιβάλλον, 1 – 2.2.2001*, Αθήνα - Κομοτηνή, Σάκκουλας, 2002, σ. 45 – 66.
- Ολυμπιάδα Αθήνα '96. Μια πρόκριση – πρόκληση - Η πρόταση της Επιτροπής του ΚΚΕ για τους Ολυμπιακούς Αγώνες '96, Αθήνα, «Σύγχρονη εποχή», 1990.
- «Ολυμπιακοί Αγώνες 2004», στο *Γνώμη της ΟΚΕ*, Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή της Ελλάδος, τ.χ. 99, Νοέμ. 2003.
- Ονουφρίου Α., «Σήκωσε το τιμημένο, δεν μπορώ να περιμένω: Κατασκευή ανδροκεντρικών και εθνοκεντρικών λόγων σε σχέση με την κατάκτηση του ευρωπαϊκού κυπέλλου από την Εθνική Ελλάδος 2004», στο *Σύγχρονα Θέματα*, τ.χ. 88, Ιαν. - Μάρ. 2005, σ. 68 – 71.
- Παλαιοκρασσάς Ι., (επιμ.), *Μπροστά από την εποχή της - Η κυβέρνηση της Νέας Δημοκρατίας 1990 - 1993*, Αθήνα, Εστία, 2013.
- Παλαιολόγος Κλ., «Η οργάνωση των αγώνων», στο *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αρχαία Ελλάδα*, Αθήνα, Εκδοτική, 1982, σ. 104 – 113.
- Παναγιωτοπούλου Ρ., «Η επικοινωνιακή στρατηγική των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας 2004», στο *Ζητήματα Επικοινωνίας - Ειδικό τεύχος: Ολυμπιακοί Αγώνες - Το μέγα αθλητικό και επικοινωνιακό γεγονός*, τ.χ. 1, Καστανιώτης, Ιούλ. 2004, σ. 38 – 56.
- Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας - Εργαστήριο Πολεοδομικού και Χωροταξικού Σχεδιασμού, Υπουργείο Πολιτισμού - Γενική Γραμματεία Ολυμπιακών Αγώνων, «Μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών έργων - Δεύτερος άξονας: Πρόταση μεταολυμπιακής χρήσης των Ολυμπιακών έργων», *Τελική έκθεση*, Νοέμ. 2003.
- Πανούσης Γ., «Μορφές αλλοίωσης του ολυμπιακού πνεύματος», στο *Άθληση & Κοινωνία*, τ.χ. 14, 1996, σ. 15 – 17.
- Πανταζόπουλος Α., *Η δημοκρατία της συγκίνησης*, Αθήνα, Πόλις, 2002.

- Παπαγεωργίου Σ. Π., *Έλληνες ευεργέτες 'Άξιοι της Εθνικής ευγνωμοσύνης'*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1997.
- Παπαδήμος Λ. Δ., «Από τη δραχμή στο ευρώ», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ.15, Ιούλ. 2000, σ. 7 – 14.
- Παπαδόπουλος Α., «Η πορεία της ελληνικής οικονομίας προς το Ευρώ», στο Μαραβέγιας Ν., (επιμ.), *Η Ελλάδα στην Ευρωπαϊκή Ένωση - Παρελθόν, Παρόν, Μέλλον*, Αθήνα, Θεμέλιο, 2008, σ. 239 – 249.
- Παπαδόπουλος Α., *Τα βήματα του Έστερναχ - Η Ελλάδα μετά το 2010*, Αθήνα, Εστία, 2009.
- Παπαθανασόπουλος Γ., «Ο Αθλητισμός κατά την ελληνιστική και τη ρωμαϊκή εποχή», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΣΤ', Αθήνα, Εκδοτική, 1976, σ. 482 - 492.
- Παπανδρέου Γ., «Ολυμπιακή Εκχειρία και το Διεθνές Κέντρον Ολυμπιακής Εκχειρίας», στο *Λεύκωμα της 41^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 22.6-2.7.2001, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2001, σ. 53 - 58.
- Παπανίκος Γ. Θ., *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες του 2004 και οι Επιπτώσεις στον Ελληνικό Τουρισμό*, Αθήνα, ΙΤΕΠ, 1999.
- Παπαρρηγόπουλος Κ., *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τόμ. Δ', (με σημειώσεις, βελτιώσεις και προσθήκες μέχρι το 1930 του Παύλου Καρολίδη, συμπληρωμένη μέχρι το 1993 από τον Γεώργιο Αναστασιάδη), Αθήνα - Θεσσαλονίκη, Αλέξανδρος, [1994].
- Παπαχρήστου Τ. – Γάκης Γ., *Η Ελλάδα στους Ολυμπιακούς Αγώνες*, Αθήνα, ΕΟΕ, [...].
- Παππάς Τ., «Κομματικό σύστημα και πολιτικός ανταγωνισμός στην Ελλάδα, 1981-2001», στο *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, τ.χ. 17, Μάιος 2001, σ. 71 – 102.
- Παρασκευόπουλος Γ. Π., *Οι Δήμαρχοι των Αθηνών (1835-1907) - Μετά προεισαγωγής περί δημογεροντίας*, Τομαρά-Σιδέρη Μ., (εισ. - επιμ.), Αθήνα, Δήμος Αθηναίων - Πολιτιστικός Οργανισμός, (1^η έκδοση: 1907), ανατύπωση: 2001.
- Παρασκευόπουλος Λ. Ι., *Αναμνήσεις 1896 - 1920*, τόμ. 1^{ος}, Αθήνα, 1955.
- Παυλίνης Ε., *Ιστορία της Γυμναστικής*, Αθήνα, ΟΕΣΒ, 1953.
- Παχτικός Γ. Δ., *Ολυμπιακοί Αγώνες εν Βιθυνία - Πραγματεία αναγνωσθείσα εν τω εν Αθήναις Συλλόγω των Μικρασιατών «Η Ανατολή»*, Αθήνα, 1893.

- Πέιν Μ., *Ολυμπιακό Χρυσάφι*, Κιγιτζή Κ., (μτφ.), Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.
- Πελαγίδης Θ., Ζωγραφάκης Σ., «Ελληνική οικονομία: Σύγκλιση μέσω ανάπτυξης», στο Κωνσταντινίδης Σ. Πελαγίδης Θ., (επιμ.), *Ο Ελληνισμός στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2000, σ. 258 - 269.
- Πετράκης Π. Ε., (με τη συνεργασία του Χ. Πανώριου), *Τα σημεία καμπής στη δραστηριότητα της ελληνικής οικονομίας (1840-1913)*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1992.
- Πετραλιά - Πάλλη Φ., *Σαράντα χρόνια τώρα. Γεγονότα, παρασκηνία και πρωταγωνιστές της μεταπολίτευσης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2014.
- «Στρατηγικό Σχέδιο της Κυβέρνησης για τη μεταολυμπιακή χρήση», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί, Πρακτικά Ημερίδας 25.1.2005*, Αθήνα, Γ.Γ. Ενημέρωσης – Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Εφηρμοσμένης Επικοινωνίας, ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 2006, σ. 30 – 37.
- Πέττα Ε., «Αξιοποίηση και Διαχείριση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων: Χωροταξικές και Περιβαλλοντικές Διαστάσεις με έμφαση στο Παραλιακό Μέτωπο», στο *Τόπος, Επιθεώρηση χωρικής ανάπτυξης, σχεδιασμού και περιβάλλοντος*, τ.χ. 26 - 27, 2006, σ. 167 – 175.
- Pierre de Coubertin et le miracle Grec - Ο Πιερ Ντε Κουμπερτέν και το ελληνικό θαύμα, *Conception de l'exposition et texte des notices: Durry J., Coordination et edition: Wacker C., Lausanne, Comite International Pierre de Coubertin*, 2005.
- Πιζάνιας Π., *Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα (1842-1923). Το παράδειγμα των υπαλλήλων της Εθνικής Τράπεζας*, Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1985.
- Πικραμένου - Βάρφη Δ., «Η αναβίωση της ιδέας του Ολυμπισμού και τα Ολύμπια», *Το Πνεύμα και το Σώμα - Η αναβίωση της Ολυμπιακής Ιδέας 19^ο - 20^ος Αιώνας*, Αθήνα, 1989, σ. 20 – 21.
- Πικρός Ι., «Ο ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτική, 1977, σ. 127 - 160.
- «Προς τον πόλεμο του 1897», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΔ', Αθήνα, Εκδοτική, 1977, σ. 88 – 125.
- Πολίτης Α., *Ρομαντικά χρόνια. Ιδεολογίες και Νοοτροπίες στην Ελλάδα του 1830-1880*, Αθήνα, ΕΜΝΕ - ΜΝΗΜΩΝ, 1993.

- Πολυχρονοπούλου - Κλαδά Ν., *Γεώργιος Αλεξ. Μαυροκορδάτος (1839-1902) - Ο σχολιαστής, ο ιστοριοδίφης, ο συλλέκτης - Μελέτη της αλληλογραφίας του*, Αθήνα, Επικαιρότητα, 1996.
- Πούχγερ Β., «Εισαγωγή», στο *Ρήγα Βελεστινλή, Τα Ολύμπια - Μετάφραση του λιμπρέτου του Πιέτρο Μεταστάσιου Βιέννη 1797*, Β. Πούχγερ (φιλ.επιμ.), Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 2000.
- Πρετεντέρης Ι. Κ., *Η Δεύτερη Μεταπολίτευση. Προσωπικές σημειώσεις από μια μεγάλη ανατροπή*, ΤΟ ΒΗΜΑ, Μάρτ. 2010.
- Πρίγκηπος Νικολάου, *Τα πενήντα χρόνια της ζωής μου*, Αθήνα, 1926.
- Προεδρία της Δημοκρατίας, *Οι Λόγοι του Κ. Καραμανλή*, Αθήνα, 1984.
- Πυργιώτης Γ., «Αθήνα 2004: μετα-ολυμπιακοί αναστοχασμοί», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί, Πρακτικά Ημερίδας 25.1.2005*, Αθήνα, Γ.Γ. Ενημέρωσης – Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Εφηρμοσμένης Επικοινωνίας, ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 2006, σ. 51 – 57.
- Quanz D. R., «Η ίδρυση της ΔΟΕ. Η γέννηση ενός νέου κινήματος ειρήνης», στο *Λεύκωμα της 34^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 18.7 – 2.8.1994, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 1994, σ. 137 – 149.
- Ράλλης Γ. Ι., *Πολιτικές εκμυστηρεύσεις 1950-1989. Αποκαλυπτικές μαρτυρίες για κρίσιμες στιγμές της σύγχρονης ελληνικής πολιτικής ζωής*, Πετρίδης Π.Β. (επιμ.), Αθήνα, Προσκήνιο, 1990.
- *Γεώργιος Θεοτόκης. Ο πολιτικός του μέτρου*, Αθήνα, ευρωεκδοτική, χ.χ.
- Real M. R., «Η σύζευξη αθλητισμού και ΜΜΕ: Η τεχνολογία και η εμπορευματοποίηση του αθλητισμού στην εποχή της μετανεωτερικότητας», Βένερ Λ., (επιμ.), *Αθλητισμός και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Μεταξά Κ. (μτφ.), Παπαθανασόπουλος Σ. (εισ. επιμ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, σ. 62 – 77.
- Ρικάκης Α., *Η Κρήτη και ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος*, Αθήνα, 1898.
- Ροΐδη Ε., *Κείμενα για την Αθήνα των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896*, Δημηρούλης Δ., (εισ. επιμ.), Αθήνα, Μεταίχμιο, 2004.
- Ρομπόλης Σ.Γ., «Δημογραφικές εξελίξεις και κοινωνική ασφάλιση», στο Λαμίρη –

- Δημάκη Ι., Κυριαζή Ν., (επιμ.), *Η ελληνική κοινωνία στο τέλος του 20^{ου} αιώνα*, Αθήνα, Παπαζήσης, 1995, σ. 169 – 180.
- Ross J. F. L., *Ολυμπιακοί Αγώνες. Επιστροφή στην κοιτίδα*, Αθήνα, Explorer, 2004.
- Rowe D., McKay J., Miller T., «Αθλητισμός, εθνικισμός και η εικόνα των ΜΜΕ», στο Βένερ Λ., (επιμ.), *Αθλητισμός και Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας*, Μεταξά Κ., (μτφ.), Παπαθανασόπουλος Σ., (εισ. επιμ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2003, σ. 193 – 211.
- Ρωμαίος Γ, *Η Ελλάδα των δανείων και των χρεοκοπιών*, Αθήνα, Πατάκης, 2012.
- Σάββα - Μπαλφούσια Σ. (υπεύθ. μελέτης), *Οι οικονομικές επιδράσεις των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας*, Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών, Σεπτ. 2001.
- Sacomanni F., «Ευκαιρίες και Προκλήσεις κατά την Πορεία προς την Ευρωπαϊκή Νομισματική Ενοποίηση», στο *Οικονομικό Δελτίο*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος, τ.χ. 7, Μάρ. 1996, σ. 43 - 52.
- Σακελλαρόπουλος Σ., Σωτήρης Π., *Αναδιάρθρωση και εκσυγχρονισμός. Κοινωνικοί και πολιτικοί μετασχηματισμοί στην Ελλάδα της δεκαετίας του '90*, Αθήνα, Παπαζήσης, 2004.
- Σάμαρανκ Χ.Α., *21 χρόνια στην Προεδρία της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής*, Παλλαντίου Λ., (μτφ.), Αθήνα, Καστανιώτης, 2002.
- Σαμαράς Π., *Η αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων στην Ελλάδα 1797-1859 - Νέα Δεδομένα - Οι πρώτοι αγώνες (άγνωστες πτυχές της αθλητικής μας ιστορίας)*, Αθήνα, Βογιατζής, 1992.
- Σαματάς Μ., «Η πανοπτική ασφάλεια των Ολυμπιακών αγώνων μετά την 11^η Σεπτεμβρίου 2001 και οι επιπτώσεις στις ατομικές και δημοκρατικές ελευθερίες», στο Ζαϊμάκης Γ. – Φουρναράκη Ε. (επιμ.), *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2015, σ. 153 – 177.
- «Από τον λαϊκίστικο στον 'νεο-εκσυγχρονιστικό' γραφειοκρατισμό: Εκσυγχρονιστικές και παλαιοκομματικές παρεμβάσεις στον κρατικό μηχανισμό στη μετα - παπανδρεϊκή περίοδο», στο *Δομές και σχέσεις εξουσίας στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, 2000, σ. 150 - 172.

- Σαχινίδης Φ. Δ., Χαρδούβελης Γ. Α., *Ευρώ. Ένα νόμισμα για την Ευρώπη*, Αθήνα, Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1998.
- Σβολόπουλος Χ., «Σωματική Αγωγή - Από της απελευθερώσεως μέχρι σήμερα», στο *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμ. 10^{ος} λήμμα: 'Ελλάς', 'Ο Φοίνιξ'.
- Σεβαστάκης Ν., «Ολυμπιακοί Αγώνες: Ιδεολογικές και αισθητικές όψεις του 'επιτεύγματος'», στο Βερναρδάκης Χ., (επιμ.), *VPRC - Η κοινή γνώμη στην Ελλάδα 2005 - 2006. Πολιτικές και κοινωνικές εκπροσωπήσεις, ευρωσκεπτικισμός, Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις*, Αθήνα, Σαββάλας, 2007, σ. 224 – 235.
- Σεβαστάκης Ν., *Κοινότοπη Χώρα. Όψεις του δημόσιου χώρου και αντινομίες αξιών στη σημερινή Ελλάδα*, Αθήνα, Σαββάλας, 2004.
- Σειμανίδη - Βέλλιου Α. (επιμ.), *Τα έργα της νίκης. Ολυμπιακοί Αγώνες Αθήνας 2004*, Αθήνα, Αργώ Ελλάς, 2004.
- Σημίτης Κ., *Ο εκτροχιασμός*, Αθήνα, Πόλις, 2012.
- *Στόχοι – Στρατηγική – Προοπτικές - Κείμενα 2000-2006*, Αθήνα, Πόλις, 2007.
 - *Πολιτική για μια δημιουργική Ελλάδα 1996 - 2004*, Αθήνα, Πόλις, 2005.
 - *Για μια κοινωνία ισχυρή - Για μια ισχυρή Ελλάδα*, Αθήνα, Πλέθρον, 1995.
- Simson V. – Jennings A., *Τα αφεντικά των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, Το Ποντίκι, 1992.
- Σιμόπουλος Κ., *Μύθος, απάτη και βαρβαρότητα οι Ολυμπιάδες*, Αθήνα, Στάχυ, 1998.
- *Ξενοκρατία, μισελληνισμός και υποτέλεια*, Αθήνα, 1990.
- Σκοπετέα Ε., *Το «Πρότυπο Βασίλειο» και η Μεγάλη Ιδέα - Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830 – 1880)*, Αθήνα, Πολύτυπο, 1988.
- Σκιαδάς Ε., *Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία 1894 - 2004*, Αθήνα, ΕΟΕ, 2004.
- *100 Χρόνια Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία*, Αθήνα, Τα Νέα, 1996.
- Σουλογιάννης Ε. Θ., *Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής - Η ζωή και το έργο του*, Αθήνα, Αρσενίδης, 1995.
- Σοφοκλέους Α. Κ., *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 1896 και 1906 μέσα από τις Κυπριακές Εφημερίδες - Η Κυπριακή Συμμετοχή και η Εθνική Έξαρση*, Λευκωσία, Ινστιτούτο Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Intercollege, 2004.
- Σπαθάρη Ε., *Το Ολυμπιακό Πνεύμα από τη γέννηση μέχρι την αναβίωση του*, Αθήνα,

- Adam, 2000.
- Σπανουδάκης Ιωάν., «Η Πολιτισμική και Ηθική διάσταση του Εθελοντισμού στους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 2004», στο *Λεύκωμα της 44^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 23.5-6.6.2004, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2004, σ. 109 - 114.
- «Αθλητισμός και Ολυμπιακοί Αγώνες ως πηγές απασχόλησης», στο *Λεύκωμα της 43^{ης} Συνόδου της ΔΟΑ για Νέους Μετέχοντες*, 30.7-13.8.2003, Αθήνα, ΔΟΑ – ΔΟΕ, 2003, σ. 120 – 128.
- Σπάρης Γ., *Η αναμνηστική έκδοση των Α΄ Ολυμπιακών Αγώνων*, αρ. ανατύπου 55, Αθήνα, Ελληνική Φιλοτελική Εταιρεία, 2008.
- Σπεράντσας Σ., «Ο Βικέλας για τον Ολυμπισμό», στο *Ελληνική Δημιουργία*, τ.χ.140, 1953, 675 – 677.
- Σπουρδαλάκης Μ., «Από το ‘Κίνημα διαμαρτυρίας’ στο ‘νέο ΠΑΣΟΚ’», στο Σπουρδαλάκης Μ., (επιμ.), *ΠΑΣΟΚ. Κόμμα-Κράτος-Κοινωνία*, Αθήνα, Πατάκης, 1998, σ. 15 – 74.
- Σταθάκης Γ., *Ο ατελέσφορος εκσυγχρονισμός, (Κριτικά κείμενα από την Αυγή και τον Πολίτη, 1994 - 2004)*, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2007.
- Σταμενίτης Δ., «Μεταολυμπιακή αξιοποίηση των ολυμπιακών εγκαταστάσεων», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), *Διεθνές Διήμερο: Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϋ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1-5.
- Σταμίρης Γ., *Κοινωνιολογία του Αθλητισμού*, Αθήνα, Ζήτα, 1990.
- Σταμούλης Γ., «Τελετή Λήξης Ολυμπιακών Αγώνων», στο *Στρατιωτική Επιθεώρηση*, Γενικό Επιτελείο Στρατού, χ.η.
- Στεφάνου Σ., «Μια ιστορική παρένθεσις - Αι οικονομικά και πολιτικά περιπέτειαι της Ελλάδος από του 1893 μέχρι του 1898 – Α΄. Χαρίλαος Τρικούπης», *Εφ. Ελεύθερον Βήμα*, 10.3.1927.
- *Ο Δημ. Βικέλας - Φιλολογικά Αναμνήσεις*, χ.χ.
- Stoneman R., *Αναζητώντας την Κλασική Ελλάδα*, Αγγελομάτη - Τσουγκαράκη Ε., (μτφ.), Αθήνα, ΜΙΕΤ, 1996.

- Στουρνάρας Γ., «Η ένταξη της δραχμής στην ζώνη του ευρώ και οι προκλήσεις για το μέλλον», στο *Ελλάδα: Η ένταξη στην ΟΝΕ και οι προκλήσεις του μέλλοντος*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004, σ. 89 – 135.
- Συγγρός Α., *Απομνημονεύματα*, τόμ. 3^{ος}, Αθήνα, 1908.
- Συναδινός Π., Χούτας Ν., *Ολυμπιακοί Αγώνες “Αθήνα 2004” - Αποτίμηση των επιπτώσεων των Αγώνων στην κοινωνία και την οικονομία μέσω κριτικής προσέγγισης: Αλήθειες και Μύθοι*, Τζαχρίστα Β. (επιμ.), Αθήνα, ΔΟΑ, 2016.
- Συναδινός Π., «Η ολυμπιακή εμπειρία των τεσσάρων πόλεων (Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϊ, Βαρκελώνη) - Η περίπτωση της Αθήνας», στο Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδος (ΤΕΕ), Διεθνές Διήμερο: *Οι επιπτώσεις από την διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων σε Πεκίνο, Αθήνα, Σίδνεϊ, Βαρκελώνη - Αξιοποίηση Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων και Έργων*, 7-8.5.2009, (ανάτυπο), σ. 1- 27.
- *Ο αγώνας μιας πόλης. Γενική επισκόπηση των Ολυμπιακών Αγώνων στο πλαίσιο του διεθνούς ανταγωνισμού των μεγάλων πόλεων. Η περίπτωση της Αθήνας*, Αθήνα, Καστανιώτης, 2004.
- Συριόπουλος Γ., «Νέα εποχή...και μετα - Ολυμπιακοί χρόνοι», στο *Φιλελεύθερη Έμφαση*, τ.χ. 21, Οκτ. – Νοέμ. - Δεκ. 2004, σ. 20 - 22.
- Ταμπάκη - Ιωνά Φ., «Κείμενα ταξιδιωτών, ανταποκριτών του Γαλλικού Τύπου κατά την Ολυμπιάδα του 1896», *Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. ΛΑ' (1996-1997), Αθήνα, 1997, (ανάτυπο).
- «Τα Ολύμπια: Το περιοδικό των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 και η προβολή της γαλλικής λογοτεχνίας» στο Panagiotopoulos D. P., (ed.), *The Institution of the Olympic Games: A multidisciplinary approach, Proceedings of the International Congress in Olympia, 3-7.9.1991*, Athens, Hellenic Centre of Research of Sport Law, 1993, σ. 437 – 445.
- Ταρασουλέας Α., *Ολυμπιάδες στην Αθήνα 1896 - 1906*, Αθήνα, 1988.
- Τέλλογλου Τ., *Η πόλη των Αγώνων*, Αθήνα, Εστία, 2004.
- Τζάννης Ε., «Διεθνείς σχέσεις και Ολυμπιακοί Αγώνες», στο *Εξωτερικά Θέματα*, *Φάκελος Ολυμπιακοί Αγώνες και Διεθνείς Σχέσεις*, τ.χ. 12, Ιαν. 2004, σ. 73 – 84.
- Τζαχρίστα Β., *Ολυμπισμός και Ολυμπιακή Παιδεία μέσα από τη Διεθνή Ολυμπιακή*

- Ακαδημία και το πρόγραμμα Ολυμπιακής Παιδείας*, διδακτορική διατριβή, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών – Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Κόρινθος, 2013.
- *Αρχαία Ολυμπία: ο τόπος και οι άνθρωποι*, (από κοινού με τον Χρήστο Λούκο), στο *Η Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία - Η Ιστορία ενός Θεσμού*, (επιμ. Χριστίνα Κουλούρη – Κώστας Γεωργιάδης), Αθήνα, ΔΟΑ, 2007, σ. 67-105.
 - «*Η Ελληνική Αποστολή στους Ολυμπιακούς Αγώνες 1900-1972*», στο *Αρχαία και Ιστορία της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων*, (επιμ. Χριστίνα Κουλούρη, πρόλογος Νίκος Φιλάρετος), ΔΟΑ, 2002, σ. 123-144.
- Τζερμιάς Π., *Η Εικόνα της Ελλάδας στον ξένο κόσμο - Από την εξιδανίκευση στην περιθωριοποίηση; Μια κριτική ανάλυση της κρίσης του ουμανισμού*, Αθήνα, Σιδέρης, χ.χ.
- Τότσικας Π., *Η άλλη όψη της Ολυμπιάδας. 2004 Α-δέσποτες απόψεις για την Αθήνα και τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004*, Αθήνα, ΚΨΜ, Δεκ. 2004.
- Τράπεζα της Ελλάδος, *Η Ελλάδα στην ΟΝΕ. Η πορεία σύγκλισης της ελληνικής οικονομίας*, Αθήνα, 2000.
- Τσάγκαρης Π., *Πίσω από το όραμα των Ολυμπιακών*, Αθήνα, Διεθνιστική Εργατική Αριστερά, 2004.
- Τσακαλογιάννης Π., *Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Ιστορία*, τόμ. Β', Αθήνα, Εστία, 2000.
- Τσελίκα Β., *Ολυμπιακοί Αγώνες 1896. Το φωτογραφικό λεύκωμα του Άλμπερτ Μάγιερ*, Αθήνα, Εξάντας - Μουσείο Μπενάκη, 1995.
- Τσοκόπουλος Γ., *Χαρίλαος Τρικούπης - Βιογραφία*, Αθήνα, 1896.
- Τσουκαλάς Κ., *Ταξίδι στο Λόγο και την Ιστορία. Κείμενα 1969 - 1996*, Καφετζής Π., (επιμ.), τόμ. Β', Αθήνα, Πλέθρον, 1996.
- Τσουνάκος Ο., *Παραολυμπιακοί Αγώνες. Αφιέρωμα στους 12^{ους} Διεθνείς Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004 για άτομα με αναπηρίες*, Αθήνα, 'Ηλιοτρόπιο', 2004.
- *1896-2004. Εκτός των άλλων, συνέβησαν κι αυτά...πάρεργα και παρελειπόμενα της άλλης όψης των Ολυμπιακών Αγώνων*, Αθήνα, 'Ηλιοτρόπιο', 2003.
- Turot H., *Η Κρητική Επανάσταση και ο Ελληνοτουρκικός Πόλεμος του 1897*, Αβαγιανού Λ., (μτφ.), Αθήνα, Ειρμός, 1991.

- Τοynbee A., *Οι Έλληνες και οι κληρονομίες τους*, Γιανναδάκης Ν. (μτφ.), Αθήνα, Καρδαμίτσας, 2002.
- Τρίχα Λ., *Χαρίλαος Τρικούπης. Ο πολιτικός του «Τις πταίει;» και του «Δυστυχώς επτωχεύσαμεν»*, Αθήνα, Πόλις, 2016.
- Τσιάντας Κ. Ι., «Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην αρχαιότητα και το σύγχρονο κόσμο», στο *‘Ηπειρωτική Εστία’*, τ.χ. 198 - 199, Ιωάννινα, 1968, (ανάτυπο), σ. 10 - 13.
- Υπόμνημα των Χριστιανών της Κρήτης υποβληθέν εις τας Ευρωπαϊκάς Κυβερνήσεις υπό του συναθροισθέντος λαού εν «Κλήμα» και «Κράπη» τη 3 και 10 Σεπτεμβρίου 1895, Συνταχθέν υπό Μ.Ρ.Κ., Αθήνα, 1895.
- Vasiliev A. A., *Η Ιστορία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας 324-1453*, τόμ.1^{ος}-2^{ος}, Σαβράμης Δ., (μτφ.), Αθήνα, Μπεργκάδης, 1954.
- Vernant J. P., *Μύθος και σκέψη στην αρχαία Ελλάδα*, μέρος Β΄, Γεωργούδη Σ. (μτφ.), Αθήνα, Ζαχαρόπουλος, 1989.
- Vigarello G., *Από το παιχνίδι στο αθλητικό θέαμα - Η γέννηση ενός μύθου*, Βουτσοπούλου Λ., (μτφ.), Ντινοπούλου Ν., (επιμ.), Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2004.
- Vitti M., *Ιδεολογική λειτουργία της ελληνικής ηθογραφίας*, Αθήνα, Κέδρος, 1980.
- Φιλαδέλφους Α., «Η ημέρα της απονομής των επάθλων», στο *Η Ελλάς κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 - Πανελλήνιον εικονογραφημένο λεύκωμα*, Αθήνα, Εστία, 1896, σ. 123 – 124.
- Φιλάρετος Γ. Ν., *Ξενοκρατία και Βασιλεία εν Ελλάδι (1821-1897)*, Αθήνα, 1897.
- Φιλίμων Τ. Ι., «Προπαρασκευαί των Αγώνων», στο *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες 776π.Χ.-1896*, Αθήνα, Κάρολος Μπέκ, 1896, σ. 10 – 19.
- Φιλίππου Ε. Α., *Η ιστορία των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων 1896 – 2000 - Η θεατή και η αθέατη πλευρά τους*, Αθήνα, Σαββάλας, 2002.
- Φλεριανού Α., (επιμ.), *Χαρίλαος Τρικούπης - Η ζωή και το έργο του*, τόμ. 1^{ος}, Αθήνα, Βουλή των Ελλήνων, 1999.
- Φουρναράκη Ε., «Ο ολυμπισμός των κυριών. Οι διεθνείς ολυμπιακές διοργανώσεις (1896, 1906) και η *Εφημερίς των Κυριών*», στο Κουλούρη Χ., (επιμ.), *Αθήνα, Πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων, 1896-1906*, Αθήνα, ΔΟΑ, 2004, σ. 337 – 380.
- Φραγκιάδης Α., «Ελληνική Οικονομία 19ος-20ός αιώνας. Από τον Αγώνα της

- Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης», στο Λιάκος Α., Γαζή Ε., (επιμ.), *Προβλήματα της νεοελληνικής ιστορίας. Ελληνική οικονομία 19^{ος} - 20ός αιώνας*, Αθήνα, Νεφέλη, 2007.
- Φωκιανός Ι. Γ., *Εγχειρίδιον Γυμναστικής*, Αθήνα, 1883.
- Χαλιβελάκης Δ., *Το όραμα των πολιτικών για τα μεγάλα έργα στην Ελλάδα - Η εποχή του Χαρίλαου Τρικούπη*, Αθήνα, Απογευματινή, Μάιος 2009.
- Χαμηλάκης Γ., *Το έθνος και τα ερείπια του: Αρχαιότητα, αρχαιολογία και εθνικό φαντασιακό στην Ελλάδα*, Καλαϊτζής Ν., (μτφ), Αθήνα, Εικοστού Πρώτου, 2012.
- Χατζηβασιλείου Ε., «Η σύσταση και εδραίωση του δημοκρατικού πολιτεύματος», στο *ΙΕΕ*, τόμ. ΙΣΤ΄, Αθήνα, Εκδοτική, 2000, σ. 294 - 317.
- Χατζηγεωργίου Κ. Ν. (επιμ. έκδοσης), *Δημαρχία Δημήτρη Α. Αβραμόπουλου 1995 - 2002 - Οκταετία δημιουργίας και αλλαγής*, Δήμος Αθηναίων, Αθήνα, Έφεσος, 2004.
- Χατζηεμμανουήλ Χ., «Αξιοποίηση των μεγάλων ολυμπιακών εγκαταστάσεων», στο Παναγιωτοπούλου Ρ., (επιμ.), *Αθήνα 2004: Μετα-ολυμπιακοί Αναστοχασμοί, Πρακτικά Ημερίδας 25.1.2005*, Αθήνα, Γ.Γ. Ενημέρωσης – Ερευνητικό Πανεπιστημιακό Ινστιτούτο Εφηρμοσμένης Επικοινωνίας, ΕΚΠΑ – Τμήμα Επικοινωνίας και ΜΜΕ, 2006, σ. 70 – 80.
- Χατζηευσταθίου Δ. – Henry I., «Η κατασκευή του λόγου για τον ολυμπισμό στο σύγχρονο ολυμπιακό κίνημα: Ολυμπισμός, κυβερνητικότητα και τεχνολογίες της εξουσίας», στο Ζαϊμάκης Γ. – Φουρναράκη Ε., (επιμ.), *Κοινωνία και Αθλητισμός στην Ελλάδα. Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*, Αθήνα, Αλεξάνδρεια, 2015, σ. 133 – 151.
- Χειλά Ε., «Θεωρίες επίλυσης συγκρούσεων και αθλητικές διοργανώσεις», στο *Εξωτερικά Θέματα, Φάκελος Ολυμπιακοί Αγώνες και Διεθνείς Σχέσεις*, τ.χ.12, Ιαν. 2004, σ. 64 – 72.
- Χιώτης Π., *Σειρά Ιστορικών Απομνημονευμάτων*, τόμ. 3^{ος}, Κέρκυρα, 1863.
- Χόρτον Τ., *Στην Αθήνα του καιρού μου 1893-1897*, Παπαθεμελή Λ., (μτφ.), Θεσσαλονίκη, Ίδρυμα Μελετών και Αλληλεγγύης, 2011.
- Χουλιαράκης Μ., *Γεωγραφική, διοικητική και πληθυσμιακή εξέλιξις της Ελλάδος, 1821-1971*, τόμ. Α΄, Αθήνα, ΕΚΚΕ, 1974.
- Χούτας Ν., *Ο Βουλευτής Βάλτου Χαρίλαος Τρικούπης. Το εκκρεμές και η επώαση μιας*

- εκλογικής επανόδου (1895-1896) - Η Ελλάδα σε αναζήτηση ηγεσίας, Αθήνα, Γέφυρα, 2011.
- Χριστοδουλάκης Ν., *Το νέο τοπίο της ανάπτυξης*, Αθήνα, Καστανιώτης, 1998.
- Χριστοδουλίδης Θ. Α., *Διπλωματική Ιστορία Τριών Αιώνων*, τόμ. 2^{ος} - Από τη Βιέννη στις Βερσαλλίες (1815-1919), Αθήνα, Σιδέρης, 2004.
- Χρυσάφης Ι. Ε., *Οι Σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, τόμ. Α΄, Αθήνα, 1930.
- Χρυσολούρη Φ., (επιμ.), «Αφιέρωμα: Ολυμπιακά κουφάρια», στο *αρχιτέκτονες*, τ.χ. 59, Σεπτ. - Οκτ. 2006, σ. 50 – 78.
- Χωραφάς Β., «Η γεωπολιτική των Ολυμπιακών Αγώνων», στο *Monthly Review*, Νο. 43/44 (108/109), Ιούλ. - Αύγ. 2008, σ. 2 – 9.
- Ψαλιδόπουλος Μ., «Η οικονομική πολιτική στη μεταπολεμική Ελλάδα: Προβλήματα, προσεγγίσεις και πολιτικές», στο Σακελλαρόπουλος Θ., (επιμ.), *Οικονομία και Πολιτική στη σύγχρονη Ελλάδα*, τόμ. Β΄, Αθήνα, Διόνικος, 2004, σ. 239 - 254.
- *Πολιτική Οικονομία και Έλληνες Διανοούμενοι. Μελέτες για την Ιστορία της Οικονομικής Σκέψης στη Σύγχρονη Ελλάδα*, Αθήνα, Δαρδανός, 1999.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

- Albanidis E., Barney R.K., Choutas N., «An Olympian Sanctuary. The Quest to Permanently Host the Olympic Games in Greece», in *Journal of Olympic History*, Vol. 15, No. 2, Jul. 2007, σ. 28 – 39.
- Andranovich G., Burbank M. J., Heying C.H., in *Journal of Urban Affairs*, Vol. 23, No 2., 2001, σ. 113 - 131.
- AP, Reuters, «Greek divers not clowning», in *International Herald Tribune*, 18.8.2004.
- Bastea E., «Forging a national image: Building modern Athens», στο *Modern Greek Studies Yearbook*, Vol. 10/11, University of Minnesota, 1994/1995, σ. 297 – 307.
- Bland E.A. *Olympic Story - The definitive story of the Olympic Games from their revival in 1896. Illustrated, with an appendix of results and records*, London, 1948.
- Bonner R., «A wary sense of relief in Athens», in *International Herald Tribune*, 21-22.8.2004.
- Brooke J., «Sydney's Olympic sites beginning to pay off», in *International Herald Tribune*, 21-22.8.2004.
- Brownell S., «The View from Greece: Questioning Eurocentrism in the History of the

- Olympic Games», in *Journal of Sport History*, 32 (2), 2005, σ. 203 – 216.
- Burbank M. J., Andranovich G. D. and Heying C. H., *Olympic Dreams - The impact of mega – events on local politics*, London, Lynne Rienner, 2001.
- Cambanis T., «Greek Gypsies forced to stay in shadows of the Olympic spotlight», in *International Herald Tribune*, 21-22.8.2004.
- Chatziefstathiou D., Henry I. P., *Discourses of Olympism - From the Sorbonne 1894 to London 2012*, Palgrave, 2012.
- Christmas W., *The Life of King George of Greece*, London, 1914.
- Cartalis C., «The Cultural Olympiad: Linking Sport with Culture and Education», στο *Olympic Review*, 32, Apr. –May 2000, σ. 20 - 23.
- Croes M., «Olympism Vs Terrorism: Mission World Peace», in *Report on the IOA 's Special Sessions and Seminars 2002*, Athens, IOA - IOC, 2002, σ. 246 – 250
- Crowther N., «The Salt Lake City Scandals and the Ancient Olympic Games», in *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 19, No. 4, Dec. 2002, σ. 169 – 178.
- Decker W., Lennartz K., «Georgios Averoff. Patron of the first modern Olympic Stadium and sponsor to the Olympic Movement», in *Journal of Olympic History*, Vol.15, No. 2, Jul. 2007, σ. 20 – 23.
- Dokos T. P., «Greece in a Changing Strategic Setting», in Couloumbis T. A., Kariotis T., Bellou F., (ed.), *Greece in the Twentieth Century*, London, Hellenic Foundation for European and Foreign Policy (ELIAMEP), 2003, σ. 42 – 68.
- Dyreson M., «Globalizing the Nation-Making Process: Modern Sport in World History», στο *International Journal of the History of Sport*, Vol.20, No.1, Mar. 2003, σ. 91 – 106.
- Featherstone K., Kazamias G., and Papadimitriou D., «Greece and the Negotiation of Economic and Monetary Union: Preferences, Strategies, and Institutions», στο *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 18, No. 2, Oct. 2000, σ. 393 – 411.
- Finley M.I., Pleket H.W., *The Olympic Games: The first thousand years*, London, 1976.
- Gardiner N.E., *Athletics of the Ancient World*, Oxford, 1955.
- Gargalianos D. Zaikos N., *International Sport Relations. A Collection Of Basic Legal and*

- Political Documents*, Thessaloniki, Institute of International Public Law and International Relations, 2004.
- Gennadius J., «The Olympic era of the Greeks», στο *The English Illustrated Magazine*, Jun.1896, σ. 217 – 220.
- «The Revival of the Olympian Games», στο *Cosmopolis*, II/4, Apr. 1896, σ. 59 - 74.
- Georgiadis K., *Olympic Revival - The Revival of the Olympic Games in Modern Times*, Athens, Ekdotike, 2003.
- Guttman A., *The Olympics. A history of the Modern Games*, Chicago, University of Illinois Press, 1992.
- Hargreaves J., *Freedom For Catalonia? Catalan Nationalism, Spanish Identity and the Barcelona Olympic Games*, Cambridge, 2000.
- Hill C. R., *Olympic Politics*, Manchester & New York, Manchester University Press, 1996.
- Howard D. R. – Crompton J. L., *Financing Sport*, USA, FIT, 1995.
- Jefferson Lenskyi H., *The Best Olympics Ever? Social Impacts of Sydney 2000*, New York, Albany, 2000.
- Jusdanis G., «'Wither the Neohellenic?' Introduction: Modern Greek! Why?», στο *Journal of Modern Greek Studies*, 15 (2), Oct. 1997, σ. 167 – 174.
- Karamanlis C., Remarks of the Prime Minister of Greece Costas Karamanlis to the Council on Foreign Relations, Moderator: Theros P., U.S. Qatar Business Council. Washington, 21.5.2004, E4, Διεύθυνση Ολυμπιάδος και Διεθνών Αθλητικών Σχέσεων, σ. 1 – 12.
- Kieran J., Daley A., *The Story of the Olympic Games 776 B.C. - 1948 A.D.*, New York.
- Kim U – Y., *The Greatest Olympics. From Baden-Baden to Seoul*, Seoul, YBM, 1990.
- Kissoudi P., «Athens' Post-Olympic Aspirations and the Extent of their Realization», in *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 27, No. 16-18, Nov. – Dec. 2010, σ. 2780 - 2797.
- Kitroeff, A., *Wrestling with the Ancients: Modern Greek Identity and the Olympics*, New York, Athens Printing Company, 2004.

- Koulouri Ch., «Athleticism and Antiquity: Symbols and Revivals in Nineteenth-century Greece», in *The International Journal of the History of Sport*, 15 (3), Dec. 1998, σ. 142 – 149.
- «Olympic Games, Olympism and Internationalism: a Historical Perspective»: <http://hermes-ir.lib.hit-u.ac.jp/rs/bitstream/10086/6836/2/070inv01001.pdf>, 16.6.2011.
 - «The First Modern Olympic Games in Athens 1896 in the European Context», http://www.desk.c.u-tokyo.ac.jp/downloads/_5_Koulouri2.pdf, 5.3.2011.
- «La Grece compte sur ‘ses’ Albanais pour ameliorer son bilan des medailles», *Le Monde*, 18.8.2004.
- Llewellyn Smith M., *The Athens Olympic Games of 1896: Sport, society and politics in late 19th century Greece*, edited version of the keynote address delivered at the MGSA Symposium, Toronto, 16.10.2003, σ. 1 -13.
- Marchand S., «The Excavations at Olympia, 1868-1881: An Episode in Greco-German Cultural Relations», στο P. Carabott (ed.), *Greek Society in the Making, 1863-1913. Realities, Symbols and Visions*, London, Centre for Hellenic Studies, King’s College, 1997, σ. 73 – 85.
- MacAloon J.J., «This Great Symbol: Pierre de Coubertin and the Origins of the Modern Olympic Games», στο *The International Journal of the History of Sport*, Vol. 23/3 - 4, May – Jun. 2006, σ. 528 – 570.
- McPherson B. D., Curtis J. E., Loy J. W., *The Social Significance of Sport. An Introduction to the Sociology of Sport*, Illinois, Human Kinetics, 1989.
- Mercier A., «Ian Thorpe, double maitre du bassin», *Le Monde*, 18.8.2004.
- Michaelian N., «The Olympics: A Herculean task», *International Herald Tribune*, 6.11.2003.
- Muller N. (ed.), *Pierre de Coubertin 1863-1937. Olympism Selected Writings*, Lausanne, IOC, 2000.
- *One hundred years of Olympic Congresses 1894 – 1994. History – objectives – achievements*, Lausanne, IOC, 1994.
- Nicolacopoulos I., «Elections and Voters, 1974-2004: Old Cleavages and New Issues»,

- στο *West European Politics*, Featherstone K., (ed.), Vol. 28, No. 2, Mar. 2005, σ. 260 – 278.
- Pagoulatos G., «The Politics of Privatisation: Redrawing the Public-Private Boundary», στο *West European Politics*, Featherstone K., (ed.), Vol. 28, No. 2, Mar. 2005, σ. 358 – 380.
- *Greece's New Political Economy. State, Finance, and Growth from Postwar to EMU*, 2003.
- Panagiotopoulou R., «The Image of Athens and Greece in the International and Greek Press during the Preparation and Staging of the Olympic Games Athens 2004», στα *Proceedings of the 11th International Seminar for Sports Journalists*, 7-12.5.2007, Athens, IOA - IOC, 2007, σ. 48 – 64.
- «Greeks in Europe: Antinomies in National Identities», στο *Journal of Modern Greek Studies*, Vol. 15, No. 2, Oct. 1997, σ. 349 – 365.
- Preuss H., *Economics of the Olympic Games. Hosting the Games 1972 – 2000*, Sydney, 2000.
- «Racong the deadline to bring the Games home», *International Herald Tribune*, 29.3.2004.
- Ritchie B. J. R., «Turning 16 days into 16 years through Olympic legacies» στο *Event Management*, Vol. 6, 2000, σ. 155 - 165.
- Roche M., «The Olympics and the Development of “Global Society”: On Some “Social Legacies” of the Olympic Games in the Contemporary Period», στο *ΙΜΕΡΟΣ*, Ετήσια έκδοση του Ιδρύματος Μείζονος Ελληνισμού για τον πολιτισμό και την τεχνολογία, *Πρακτικά Συνεδρίου Αθλητισμός Κοινωνία & Ταυτότητα*, (26-29.5.2004), τ.χ. 5.1, 2005, σ. 51 – 86.
- Rosentraub M. and Ijla A., «Sport facilities as social capital», in Nicholson M., and Hoyer R., *Sport and Social Capital*, Oxford, 2008, σ. 339 -358.
- Ruehl J.K., «The history of the Olympic Games of Ramloesa/Sweden in 1834, 1836, and 1843», στο E. Albanidis (ed.), *Ancient and Modern Olympic Games: Their political and cultural dimensions*, Proceedings of 8th International Congress of the European Committee for Sport History, 25 – 28.9.2003, Ancient Olympia,

- Democritus University of Thrace, Department of Physical Education & Sport Sciences, Komotini, 2004, σ. 241 – 246.
- Senn A.E., *Power, politics and the Olympic Games. A history of the power brokers, events and controversies that shaped the Games*, Human Kinetics, 1999.
- Simitis C., «Athens Olympics 04. A major National Challenge», στο *Liberty International*, Mar. - Apr. 2003, σ. 42 – 43.
- Thoma J. E. –Chalip L., *Sport Governance in the Global Community*, USA, FIT, 1996.
- Verinis J., «Spiridon Loues, His Foustanela, and the symbolic power of pallikarism at the 1896 Olympic Games in Athens», in *Report on the I.O.A.'s special sessions and seminars, 10th Postgraduate Seminar on Olympic Studies, 10.5 – 20.6.2002*, Athens, IOA, 2003, σ. 219 – 241.
- Vernant J.-P. interview by Droit R-P., «'Les Jeux antiques etaient entierement integers a la religion'», in *Le Monde*, 21.8.2004.
- Wallechinsky D., *The Complete Book of the Olympics*, Penguin Books, 1988.
- Woodhouse C.M., *Modern Greece - A Short History*, London – Boston, 1991.
- Yalouris N., «Sacred places of Olympia and Delphi - The impact of excavations on the revival of the Olympic Games», in *Report of the 36th session of IOA for young participants, 19.6 – 2.7.1996*, Athens, IOA IOC, 1996, σ. 40 – 46.
- Young D. C., *The Modern Olympics. A struggle for Revival*, The John Hopkins University Press, Baltimore & London, 1996.

ΤΗΛΕΟΠΤΙΚΟ ΥΛΙΚΟ

- Εκπομπή Ανταποκριτές*, (NET), 3.3.2012.
- Εκπομπή Ανατροπή*, (MEGA), 19.12.2002.
- Εκπομπή Ρεπορταζ Χωρίς Σύνορα*, (NET), Ιούν. 2004.

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΔΑΠΑΝΩΝ ΣΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

Προσάρτημα οικονομικού απολογισμού των ολυμπιακών έργων

Η συγκέντρωση των στοιχείων βασίστηκε στις αντίστοιχες Συλλογικές Αποφάσεις (ΣΑ), της Διυπουργικής Επιτροπής Συντονισμού Ολυμπιακής Προετοιμασίας (ΔΕΣΟΠ) που λήφθηκαν κατά τη συνεδρίαση της 13^{ης} Ιουνίου 2000 με ενημέρωση μέχρι το τέλος του 2010.

(Πηγή: Αρχείο «Αθήνα 2004». Διατηρήθηκε η ορθογραφία του πρωτοτύπου).

α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ	ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
		ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ	ΕΘΝΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ	ΆΛΛΟ	
1. ΥΠΕΚΑ - ΥΠΥΜΕΔΙ					
α.ΑΘΛΗΤΙΚΑ					
1	ΣΧΟΙΝΙΑΣ: Κατασκευή - Λειτουργία - ΟΚΩ Ολυμπιακού Κέντρου Κωπηλασίας - Κανόε - Καγιάκ	132,937,660.41			
2	ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ: Κατασκευή -Λειτουργία- ΟΚΩ Ολυμπιακού Κέντρου Ιστιοπλοΐας	127,708,574.88			
3	ΦΑΛΗΡΙΚΟΣ ΟΡΜΟΣ: Κατασκευή - Λειτουργία- ΟΚΩ Ολυμπιακής εγκατάστασης Beach Volley και λοιπών αθλημάτων και ανάπτυξη αυτού	239,032,371.39			
4	ΓΟΥΔΙ: Κατασκευή -Λειτουργία- ΟΚΩ Εγκαταστάσεων Μοντέρνου Πένταθλου	41,713,282.97			
5	Κατασκευή -Λειτουργία- ΟΚΩ Ολυμπιακού Κέντρου Σλάλομ στο Ελληνικό	39,496,175.35			
6	ΕΛΛΗΝΙΚΟ: Κατασκευή -Λειτουργία- ΟΚΩ Ολυμπιακών εγκαταστάσεων Baseball, Softball, Hockey, κλπ. αθλημάτων καθώς και αποδέκτης αντιπλημμυρικής προστασίας	216,775,493.94			
7	Τεχνικοοικονομικοί Σύμβουλοι της ΕΥΔΕ / ΟΕ 2004	14,776,946.58			
8	Γεωτεχνικές μελέτες και εργασίες για όλα τα προαναφερόμενα έργα	4,548,469.92			
	ΣΥΝΟΛΑ	816,988,975.44			
β.ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΑ					
1	Σύνδεση Σταδίου ΟΑΚΑ με Ολυμπ. Χωριό- Τμήμα β'	78,908,662.92			
2	Κυκλοφοριακές ρυθμίσεις γύρω από το ΟΑΚΑ- ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις	129,001,655.29			
3	Μαραθώνιος Διαδρομή-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις	117,000,288.96			
4	Προσπελάσεις Ιπποδρόμου-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις	22,625,895.07			
5	Λοιπές Μικρές Συνδέσεις Αθλητικών Εγκαταστ. Γυμναστ. Νίκαιας, Γαλατσίου, Σκοπευτηρίου Μαρκόπουλου	20,317,182.95			
6	Σύνδεση με Ολυμπιακό Κέντρο Κωπηλασίας Κανό-Καγιάκ (Σχοινιάς) - ΟΚΩ - Απαλλοτριώσεις	42,111,465.78			
7	Τεχνικός Σύμβουλος Υποστήριξης ΕΥΔΕ/ΕΣΕΑ	9,964,524.18			
8	Οδικές Συνδέσεις (Σπ. Βαρέων Αθλημάτων) στα Ανω Λιόσια	0.00			
9	Απαλλοτριώσεις του έργου "Οδικές Συνδέσεις αθλητικού συγκροτήματος στα Ανω Λιόσια (Σπίτι Βαρέων Αθλημάτων)"	1,353,811.15			
10	Κατασκευή Πεζογέφυρας ΣΕΦ-ΟΚΩ	0.00			
11	Συντήρηση οδικού δικτύου, ηλεκτροφωτισμός σηματοδότηση και στηθαία ασφαλείας Ολυμπιακών Διαδρομών	22,856,661.26			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 12	Ανατολικός κλάδος Ολυμπιακού Δακτυλίου (Λεωφ. Βασ. Κωνσταντίνου-Κηφισίας -ΟΑΚΑ)-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις	21,097,230.30			
13	Λ. Βάρης - Κορωπίου-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις		98,518,657.70		
14	Παραλιακή Λ. Ποσειδώνος (Συγγρού - Αγ. Κοσμάς)-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις		16,567,865.04		
15	Παραλιακή Λεωφόρος Ποσειδώνος - Τμήμα Αγ. Κοσμάς - Ελληνικό- ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις		12,401,397.50		
16	Σύνδεση Λ. Ανδρέα Παπανδρέου με ευρύτερη περιοχή (Κυκλοφοριακές ρυθμίσεις Πειραιά)-ΟΚΩ- Απαλλοτριώσεις		23,548,437.02		
17	Επέκταση Λ.Κύμης (ΟΑΚΑ-ΕΘΝΙΚΗ ΟΔΟΣ)-ΟΚΩ-Απαλλοτριώσεις		0.00		
18	Συμπληρωματικές εργασίες στη Λ. Κηφισού Χ.Θ. 0+000 μέχρι Χ.Θ. 0+700 Εκβάθυνση λιμενίσκου του ΣΕΦ		0.00		
19	Αντιπλημμυρική προστασία βορείου ορίου Ολυμπιακού Χωριού Αχαρνών		1,509,924.93		
20	Αντιπλημμυρική προστασία & αποχέτευση περιοχής Αεροδρομίου Ελληνικού		271,186.27		
21	Μελέτη κυκλοφοριακών ρυθμίσεων στο Στάδιο Καραϊσκάκη και ΣΕΦ και αντίστοιχες τοπογραφικές εργασίες		641,900.86		
22	Αντιπλημμυρικά έργα Μαραθώνιας Διαδρομής & Λ. Βάρης - Κορωπίου		11,399,193.55		
23	Μελέτη διορθώσεων κτηματολογίων και απαιτούμενων συμπληρωματικών κτηματογραφικών και τοπογραφικών εργασιών Ολυμπιακών Έργων		1,489,782.11		
24	Ηλεκτροδοτήσεις Ηλεκτρομηχανολογικών Εγκαταστάσεων		0.00		
25	Διάφορες μελέτες κλπ.		2,768,955.85		
26	Μελέτη σήραγγας Υμηττού μετά των προσβάσεων και αντίστοιχες τοπογραφικές εργασίες			29,978.99	
27	Μελέτη Νότιας επέκτασης Περιφερειακής Υμηττού και αντίστοιχες τοπογραφικές εργασίες			62,957.04	
28	Λ. Ανδρέα Παπανδρέου - Ν. Ελεύθερη Λεωφόρος με μετατόπιση γραμμών ΗΣΑΠ από Ν. Φάληρο μέχρι ακτή Κονδύλη			2,681,143.67	
29	Λ. Ανδρέα Παπανδρέου -Οδικό τμήμα λιπασμάτων, ΟΚΩ - απαλλοτριώσεις			37,744,117.63	
30	Λεωφόρος Σταυρού - Ραφήνας, ΟΚΩ - απαλλοτριώσεις			97,614,422.40	
31	Απαλλοτριώσεις Λ. Κηφισού			10,980,645.91	
32	Κέντρο Διαχείρισης Κυκλοφορίας & Αναβάθμιση Φωτεινής Σηματοδότησης			54,502,857.48	
33	Ανισόπεδος κόμβος Λ. Κηφισού - Λ. Ποσειδώνος	37,400,000.00			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 34	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ Έργα κάλυψης Λ. Κηφισού από Λ. Αθηνών μέχρι Λ. Ποσειδώνος	290,100,000.00			
	ΣΥΝΟΛΑ	792,737,377.86	169,117,300.83	203,616,123.12	
γ.ΧΩΡΙΑ ΤΥΠΟΥ					
1	Σύνδεση Σταδίου ΟΑΚΑ με Ολυμπ. Χωριό- Τμήμα β' Κατασκευή Χωριού Τύπου στις Εγκαταστάσεις κατασκηνώσεων του Αγ. Ανδρέα	32,309,455.12			
δ.ΑΝΑΠΛΑΣΕΙΣ					
1	Ανάκτηση και Ανάπλαση θαλάσσιου μετώπου από Φαληρικό Όρμο έως Βουλιαγμένη		404,529.44		
2	Ανάπλαση-αναβάθμιση Νότιας Πύλης από Φάληρο μέχρι οδό Πειραιώς & Αγ. Διονυσίου - Δραπετσώνας		7,254,162.61		
3	Ανάπλαση Οδ. Πειραιώς		2,489,496.23		
4	Ανάπλαση Οδ. Βουλιαγμένης (αρχικό τμήμα)		1,249,562.82		
5	Ανάπλαση Οδού Πέτρου Ράλλη		2,404,999.71		
6	Ανάπλαση Λ. Λαμπράκη		8,804.11		
7	Ανάπλαση Λ. Σχιστού		980,000.00		
8	Ανάπλαση Λ. Κηφισσού		2,238,798.47		
9	Ανάπλαση Οδ. Αθηνών (Καβάλας)		2,736,199.90		
10	Ανάπλαση Ιεράς Οδού (αστικό τμήμα)		2,771,869.41		
11	Ανάπλαση Δυτικής Πύλης		11,738.81		
12	Ανάπλαση Ολυμπιακού Δακτυλίου (τμήματα)		5,261,183.53		
13	Ανάπλαση σημαντικών πλατειών του ιστορικού κέντρου		4,243,611.28		
14	Ανάπλαση λοιπών πλατειών και κοινόχρηστων χώρων και πεζοδρομήσεις		5,804,382.65		
15	Ανάπλαση Λ. Αλεξάνδρας και Κουντουριώτικων		3,563,529.13		
16	Ενοποίηση χώρων πράσινου, πολιτιστικών και κοινωφελών λειτουργιών, από Λυκαβηττό έως Γουδί		8,804.11		
17	Ανάπλαση Οδ. Ακαδημίας και των μετώπων των κτιρίων της οδού (περιέχεται και η ανάπλαση του χώρου των αφετηριών)		234,550.02		
18	Ανάπλαση Οδ. Πατησίων έως τη συμβολή της με τη Λ. Αλεξάνδρας (εμπεριέχεται και η ανάπλαση του περιβάλλοντος χώρου του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου)		864,286.63		
19	Ανάπλαση Λ. Πανεπιστημίου		213,265.50		

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010		ΦΟΡΕΑΣ
α/α 20	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ Αρχαιολογικό πάρκο στις αστικές πύλες Πειραιά		20,021,354.58	
21	Φωτισμός της πόλης (ειδικά κτίρια)		2,020,927.57	
22	Αναβάθμιση όψεων κτιρίων σε στρατηγικά σημεία		13,418,034.55	
23	Φυτεύσεις σε στρατηγικά σημεία του ιστού		12,761,146.03	
24	Ανάπλαση Ιερού Ναού Αγ. Κωνσταντίνου και περιβάλλοντος χώρου		264,527.77	
25	Ανάπλαση Ιστορικού Κέντρου Πειραιά		1,346,969.59	
26	Επιχορήγηση Δήμου Πειραιά για το έργο "Ανάπλαση ιστορικού Κέντρου Πειραιά"		2,902,344.53	
27	Αύξηση Μετοχικού Κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ: Επέκταση Δυτικής Πύλης στην περιοχή της λίμνης Κουμουندούρου μέχρι τη διασταύρωση Ασπροπύργου		0.00	
28	Σύμβουλος τεχνικής υποστήριξης και διαχείρισης		2,419,244.34	
29	Καθαίρεση διαφημιστικών πινακίδων σε περιοχές του άρθρου 7 του νόμου 2974/2001		0.00	
30	Φυτεύσεις και διαμορφώσεις στο Λυκαβηττό		110,000.00	
31	Φυτεύσεις και διαμορφώσεις στον Αρδηττό		368,000.00	
32	Χρηματοδότηση Δ. Αγ. Βαρβάρας για το έργο "Καθαίρεση διαφημιστικών πινακίδων στο Δ. Αγ. Βαρβάρας"		199,198.84	
33	Χρηματοδότηση Δ. Αθηναίων για το έργο: "Ανάπλαση Οδ. Βουλιαγμένης (τμήμα Α)"		1,437,110.42	
34	Χρηματοδότηση Δ. Αθηναίων για το έργο "Ανάπλαση Οδ. Ακαδημίας"		1,273,539.51	
35	Χρηματοδότηση Δ. Αθηναίων για το έργο "Ανάπλαση Οδ. Πατησίων (περιοχή Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου)		1,233,000.00	
36	Χρηματοδότηση Δήμου Αθηναίων για το έργο "Φυτεύσεις και διαμορφώσεις στο Λυκαβηττό"		1,057,608.08	
37	Χρηματοδότηση του ΑΣΔΑ για υλοποίηση του έργου "Έργα συντήρησης και βελτίωσης του πάρκου Π.Ε. Α. Τρίτση"		809,687.00	
39	Χρηματοδότηση της Ν.Α. Πειραιώς για το έργο "Διαμορφώσεις και αναπλάσεις περιβάλλοντος χώρου και προσβάσεων Ολυμπιακού αθλητικού πόλου στη Νίκαια και σύνδεση με τις αντίστοιχες του Κερατσινίου στο Σελεπίτσαρι"		4,291,066.78	
40	Χρηματοδότηση της Ν.Α. Αθηνών - Πειραιώς για το έργο "Ανάπλαση Πεδίου Άρεως (β' φάση)		573,001.91	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	Λειτουργικές δαπάνες -Πρόσθετη αμοιβή προσωπικού ΥΠΕΧΩΔΕ (πλην ΓΓΔΕ) απασχολούμενο με την Ολυμπιακή προετοιμασία.		0.00		
41					
42	"Ανάπλαση οδού Πειραιώς" Τμ. ΙΙ		0.00		
43	Υδραυλικές παρεμβάσεις στη ζώνη Α1 στο Σχινιά		380,000.00		
44	Ανάπλαση στη Λεωφόρο Βουλιαγμένης αρχικό τμήμα		802,500.00		
45	Αποκατάσταση όψεων εργατικών πολυκατοικιών (Περιστέρι)		910,000.00		
46	Αποκατάσταση πλατείας Δικαιοσύνης μετά τα έργα του μετρό		28,500.00		
47	Διαμόρφωση "Πάρκου Ελιάς" στο Αιγάλεω		120,000.00		
48	Διαμορφώσεις και αναπλάσεις προσβάσεων Ολυμπιακού Αθλητικού Πόλου (Άρση Βαρών) στο Σελεπίτσαρι Νίκαιας	407,827.20			
49	Διαμορφώσεις και αναπλάσεις προσβάσεων Ολυμπιακού Αθλητικού Πόλου (Πάλη) στα Άνω Λιόσια	1,207,798.06			
50	Διαμορφώσεις και αναπλάσεις Μαραθώνιας Διαδρομής (συμπεριλαμβανόμενης της Αφετηρίας)	17,605,263.82			
51	Αύξηση Μετοχικού Κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ: Αναπλάσεις στον περιβάλλοντα χώρο και στις προσβάσεις του Ολυμπιακού Χωριού (Π.Κ.2001ΣΕ01200003)	5,153,676.00			
52	ΕΠΕΚΤΑΣΗ Δ. ΠΥΛΗΣ ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΗΣ ΛΙΜΝΗΣ ΚΟΥΜΟΥΝΔΟΥΡΟΥ & ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΔΙΑΣΤΑΥΡΩΣΗ ΑΣΠΡΟΠΥΡΓΟΥ (Π.Κ. 2001ΣΕ01200000)			2,957,429.00	
53	ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΠΛΑΤΩΝΟΣ-ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ			29,347.02	
54	ΔΗΜΟΣΙΟ ΣΗΜΑ-ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ			29,347.02	
55	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΔΙΟΜΗΔΕΙΟΥ ΚΗΠΟΥ (ΔΥΤ. ΠΥΛΗ)			0.00	
56	ΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ ΤΗΣ Ν.Α. ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ "ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΔΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΤΜ. 1) "			1,241,009.84	
57	ΑΝΑΠΛΑΣΗ Λ. ΣΧΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΣΤΑ ΛΑΤΟΜΕΙΑ ΚΟΡΥΔΑΛΛΟΥ			8,804.11	
58	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΓΟΥΔΙ Α ΦΑΣΗ			0.00	
59	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΕΡΙΠΑΤΟΥ ΣΤΑ ΤΕΙΧΗ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΙΚΗΣ			0.00	
60	ΕΠΙΧ/ΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΜΠΕΛΑΙΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΑΡΧΑΙΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ ΑΜΠΕΛΑΚΙΩΝ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ ΚΑΙ ΤΥΜΒΟΥ ΣΑΛΑΜΙΝΑΣ			0.00	
61	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΠΡΟΣΒΑΣΕΩΝ ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΠΟΛΩΝ ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ , ΙΠΠΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ, ΝΕΟΥ ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΥ			0.00	
62	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ ΠΟΛΟΥ ΣΤΟ ΡΕΝΤΗ			0.00	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 1	Αποκατάσταση όψεων κτιρίων στην περίμετρο των αρχαιολογικών χώρων		176,082.16		
2	Διαμόρφωση πλατείας Κουμουνδούρου		2,054,289.79		
3	Πεζοδρόμηση - Διευθέτηση Λ. Βασ. Όλγας		543,143.80		
4	Ανάπλαση Οδού Αθηνάς		3,641,819.51		
5	Ανάπλαση Οδού Αιόλου		3,233,675.71		
6	Αποκατάσταση όψεων κτιρίων στην Πλάκα		880,410.84		
7	Διευθέτηση Οδ. Μητροπόλεως		2,362,435.80		
8	Διευθέτηση Οδ. Κολοκορώνη		1,585,286.13		
9	Ήπιες παρεμβάσεις για τον εξωραισμό, τη λειτουργία και τη βελτίωση της εικόνας της πόλης		13,797,653.01		
10	Πολιτιστικό Πάρκο Κεραμεικού - Απαλλοτριώσεις		14,134,079.23		
11	Διαμόρφωση πλατείας Ομονοίας (Π.Κ 2012962)		4,108,584.01		
12	Διευθέτηση οδού Σταδίου και ανάπλαση των όψεων των κτιρίων		4,108,591.00		
13	Διαμόρφωση της οδού Αδριανού		1,470,000.00		
14	Πεζοδρόμηση οδού Ερμού		3,279,070.01		
15	Διαμόρφωση τμήματος της οδού Ερμού από Αθηνάς έως Ασωμάτων		600,000.00		
16	Πολιτιστικό Πάρκο Κεραμεικού (Τρίτη Πλατεία)		0.00		
17	Εφαρμογές κυκλοφοριακών ρυθμίσεων και διαμόρφωση πεζοδρομίων και κοινόχρηστων χώρων στην περίμετρο της πλατείας Συντάγματος		700,000.00		
	ΣΥΝΟΛΑ	24,374,565.08	168,166,656.86	4,265,936.99	
ε. ΕΡΓΑ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ					
	ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΟΔΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΕΩΝ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΑΓΚΡΗΤΙΟ ΣΤΑΔΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ-ΑΠΑΛ. ΓΙΑ ΒΕΛΤ. ΠΡΟΣΒ. & ΔΙΑΜ. ΧΩΡΟΥ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠ. ΝΟΣ. ΗΡΚΛΕΙΟΥ (Π.Κ 2000ΣΕ01000013)		23,740,509.20		

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΑΜΨΗΣ ΒΟΛΟΥ ΑΠΟ ΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ ΕΩΣ Ι.Κ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ (ΚΡΑΥΣΙΔΩΝΑ) (Π.Κ 2001ΣΕ01000015)		27,572,109.74		
	ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΑΜΨΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΒΟΛΟΥ ΑΠΟ ΑΚ ΛΑΡΙΣΑΣ ΕΩΣ ΙΚ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ (ΚΡΑΥΣΙΔΩΝΑ) (Π.Κ 2001ΣΕ01000016)		32,970,832.56		
	ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΟΔΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΠΑΓΚΡΗΤΙΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ-ΑΝΑΠΛ. ΤΗΣ Δ. ΕΙΣΟΔΟΥ ΠΟΛΕΩΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ-ΔΙΑΜ. ΠΡΟΣΒ. & ΧΩΡΟΥ ΣΤΑΘΜ. ΣΤΟ ΠΑΝΕΠ. ΝΟΣ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ (Π.Κ 2001ΣΕ01000017)		32,376,100.66		
	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΟΨΗΣ ΛΙΜ. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ- ΠΕΡΙΦΡΑΞΗ (Π.Κ 2001ΣΕ01000019)			1,280,128.00	
	ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΑΝΑΤ. ΑΠΟΘΗΚΩΝ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΠΡΟΒΛΗΤΑ ΛΙΜΕΝΑ ΒΟΛΟΥ (Π.Κ 2001ΣΕ01000020)			1,550,228.55	
	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΘΑΛ. ΜΕΤΩΠΟΥ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΟ ΠΑΛΙΟ ΚΑΙ ΤΟ ΝΕΟ ΛΙΜΑΝΙ (ΑΠΟ ΤΡΙΩΝ ΝΑΥΑΡΧΩΝ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΟΔΟ ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ) (Π.Κ 2001ΣΕ01000024)			2,216,898.61	
	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ-ΑΣΦΑΛΤΟΣΤΡΩΣΕΙΣ ΧΕΡΣΑΙΩΝ ΧΩΡΩΝ ΛΙΜ. ΖΩΝΗΣ ΛΙΜ. ΚΕΡΚΥΡΑΣ (Π.Κ 2002ΣΕ01000000)			738,050.13	
	ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ-ΕΠΙΣΚΕΥΗ ΕΞΩΡΑΙΣΜΟΣ ΚΤΙΡΙΩΝ ΕΝΤΟΣ ΛΙΜ. ΖΩΝΗΣ ΛΙΜ. ΚΕΡΚΥΡΑΣ (Π.Κ 2002ΣΕ01000001)			234,771.23	
	ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΚΤΙΡΙΟΥ ΝΕΟΥ ΕΠΙΒΑΤΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΛΙΜΕΝΑ ΚΕΡΚΥΡΑΣ			391,598.14	
	ΑΠΑΛΛΟΤΡΙΩΣΕΙΣ ΟΔΙΚΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ ΑΕΡΟΔΡ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ ΜΕ ΟΔΟ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ Ν. ΜΟΥΔΑΝΙΩΝ		16,126,615.25		
	ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΗΣ ΕΥΡΕΙΑΣ ΠΑΡΑΚΑΜΨΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΜΕ ΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΠΑΤΡΑΣ ΜΕ ΚΑΛΥΨΗ ΤΟΥ ΧΕΙΜΑΡΡΟΥ ΔΙΑΚΟΝΙΑΡΗ		3,171,115.22		
	ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΑΡΑΚΑΜΨΗΣ ΑΡΧ. ΟΛΥΜΠΙΑΣ ΤΜΗΜΑ ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ - ΛΙΝΑΡΙΑ, ΤΗΣ Ε.Ο. ΒΥΤΙΝΑΣ - ΑΡΧ. ΟΛΥΜΠΙΑΣ			6,190,564.15	
	ΑΥΞ. ΜΕΤΟΧ. ΚΕΦ. ΕΓΝΑΤΙΑΣ ΑΕ ΓΙΑ ΟΔΙΚΗ ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΕΡΟΔΡ. ΜΕΚΕΔΟΝΙΑ ΜΕ ΟΣΟ ΘΕΣ/ΝΙΚΗΣ-Ν.ΜΟΥΔΑΝΙΑ ΚΑΙ ΕΡΓΑ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΤΗΣ ΑΝ. ΠΕΡΙΦ. ΘΕΣ. ΑΠΟ Κ18 ΕΩΣ Κ12 (Τ.Ε 2001ΣΕ01050000)		11,444,350.00		

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΜΕΛΕΤΗ ΟΔΟΥ ΒΟΛΟΥ & ΟΛΟΚΛ. ΜΕΛ. ΠΑΡΑΚ. ΒΟΛΟΥ (ΥΠΟΤΜ. Α.Κ ΛΑΡΙΣΑΣ -Ι. Κ ΑΓΡΙΑΣ)-ΥΠΗΡ. ΣΥΜΒΟΥΛΟΥ(Π.Κ 2000ΣΜ0100029)			1,489,497.05	
	ΜΕΛΕΤΗ ΑΡΤΗΡΙΑΣ ΕΙΣΙΔΟΥ ΠΑΤΡΩΝ ΑΠΟ ΑΝΙΣΟΠ. ΚΟΜΒΟ ΜΕ ΚΑΛΥΨΗ ΧΕΙΜΑΡΡΟΥ ΔΙΑΚΟΝΙΑΡΗ (Π.Κ 2000ΣΜ01000030)			0.00	
	ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΜΕΛΕΤΕΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΠΑΡΑΚ. ΑΡΧ ΟΛΥΜΠΙΑΣ (Π.Κ 2001ΣΜ01000001)			1,085,139.13	
	ΕΚΠΟΝΗΣΗ ΜΕΛΕΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΣΥΝΔΕΤΗΡΙΩΝ ΟΔΩΝ ΤΗΣ ΠΟΛΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ(ΠΙΝ.Ο) (Π.Κ 2000ΣΜ01000028)			358,800.10	
	ΜΕΛΕΤΗ ΒΕΛΤΙΩΣΗΣ ΟΨΗΣ ΛΙΜΕΝΑ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ - ΠΕΡΙΦΡΑΞΗ			94,465.63	
	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΓΩΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΣ ΕΝΤΑΓΜΕΝΩΝ ΣΕ ΣΑ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ ΚΑΙ ΚΛΙΜΑΤΙΚΗΣ ΑΛΛΑΓΗΣ	0.00	147,401,632.63	15,630,140.72	
	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΓΩΝ ΥΠΕΚΑ - ΥΠΥΜΕΔΙ	1,666,410,373.50	484,685,590.32	223,512,200.83	

2. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΥΓΕΙΑΣ

A	Νοσοκομειακή Υποδομή				
1	Π. Γ.Ν. ΑΘΗΝΩΝ "ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραϊσμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		2,485,000.00		
2	ΠΓΝΑ "Σισμανόγλειο" Αναβάθμιση κτιρ. υποδομής & εξοπλ. νοσηλ. μονάδας χειρουργ. & τμ. επειγ. περιστατικών		5,805,000.00		
3	ΠΓΝΠ "ΤΖΑΝΕΙΟ" Αναβάθμιση κτιρ. υποδομής νοσηλ. μονάδας & εξοπλ. χειρουργείων τμ. επειγ. περιστατικών & λοιπών μονάδων		7,850,000.00		
4	Γ.Ν. Θεσσαλονίκης "ΙΠΠΟΚΡΑΤΕΙΟ" Μελέτη-κατασκευή-εξωραϊσμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		2,500,000.00		
5	Π. ΠΑΝ.Γ.Ν. Πατρών Δημιουργία τμ. επειγόντων περιστατικών (τετ.ενηλικων - παιδων) & ΜΕΘ παιδων		2,010,000.00		
6	Γ.Ν. Θεσ/νίκης "ΑΓ. ΠΑΥΛΟΣ" Κατασκευή έργου αναβάθμισης, επέκτασης & εξοπλισμού Τ.Ε.Π. & λοιπών χώρων		2,076,000.00		

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 7	Γ.Ν. ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ "ΘΡΑΣΙΟ"ΟΥ Εκσυγχρονισμός επειγόντων πειριστατικών (ΤΕΠ) & μονάδας τεχνητού νεφρού (MTN)		1,180,000.00		
8	ΠΑΝ. Γ.Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Κατασκευή έργου αναβάθμισης, επέκτασης & εξοπλισμού Τ.Ε.Π.		0.00		
9	Γ.Ν. ΑΘΗΝΩΝ "ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ" Κατασκευή έργου αναβάθμισης, επέκτασης & εξοπλισμού Τ.Ε.Π. & λοιπών χώρων		3,292,000.00		
10	Γ.Ν. Ν. Ιωνίας "ΑΓ. ΟΛΓΑ" Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		0.00		
11	Γ.Ν. Παίδων Αθηνών "ΑΓΛ. ΚΥΡΙΑΚΟΥ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		600,000.00		
12	Α.ΟΝ. Αθηνών "ΑΓ. ΣΑΒΒΑΣ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		0.00		
13	Γ.Ν. Αθηνών "ΣΩΤΗΡΙΑ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		3,520,000.00		
14	Γ.Ν. Αθηνών "ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		0.00		
15	Γ.Ν. Αθηνών "ΛΑΙΚΟ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		3,374,000.00		
16	Γ.Ν. Αθηνών "ΛΑΙΚΟ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		0.00		
17	Γ.Ν. ΝΙΚΑΙΑΣ "ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΗΜΩΝ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		1,230,701.44		
18	Γ.Ν. ΕΕΣ "ΚΟΡΓΙΑΛΕΝΕΙΟ-ΜΠΕΝΑΚΕΙΟ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		2,100,000.00		
19	ΓΝΑ "Γ. ΓΕΝΝΗΜΑΤΑ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων επεκτάσεις		4,000,000.00		
20	Π.Γ.Ν. ΑΣΚΛΗΠΕΙΟ ΒΟΥΛΑΣ Μελέτη-Κατασκευή-επείγουσών παρεμβάσεων -βελτιώσεων, κτιρίων & περιβάλλοντος χώρου		1,900,000.00		
21	Γ.Ν. ΑΤΤΙΚΗΣ "ΚΑΤ" Μελέτη-Κατασκευή-εξωραισμός κοινόχρηστων χώρων & κτιρίων		1,550,000.00		
22	Ολυμπιακά Νοσοκομεία Ιατροτεχνολογικός και λοιπός εξοπλισμός		3,412,794.82		

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010		ΦΟΡΕΑΣ
α/α 23	Π.Γ.Ν. Αθηνών "ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΜΟΣ" Προμήθεια του αναβάθμισης εξοπλισμού της υπό λειτουργία Νέας Μονάδας Αυξημένης Φροντίδας (ΜΑΦ) είκοσι κλινών του 9ου ορόφου		400,000.00	
24	Ολυμπιακά Νοσοκομεία και Κέντρα Υγείας Εκσυγχρονισμό, αναβάθμιση κτιρίων και εξοπλισμού		0.00	
25	Γ.Ν. ΝΟΣΗΜ. ΘΩΡΑΚΟΣ Αθηνών "ΣΩΤΗΡΙΑ" Μελ.-Κατασκευή Κεντρικής Αποστείρωσης & Παθολογοανατομικού τμ. Στο Ισόγειο. Προμήθεια Η/Ζ & Προκατ. Κτιρίων κλπ.		500,000.00	
26	Γ.Ν Αθηνών "Γ. ΓΕΝΝΗΜΑΤΑΣ" Αποκατάσταση των ζημιών που προκλήθηκαν μετά τη θεομηνία 8/7/02 καθώς και εκτέλ. πρόσθ. εργασ. για την προστασία από ανάλογα φαινόμενα.		180,000.00	
27	ΠΑΝ. Γ.Ν. ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ Αναβάθμιση Μαγνητικού Τομογράφου		650,000.00	
28	Γ.Ν. ΠΑΙΔΩΝ Αθηνών "ΑΓΙΑ ΣΟΦΙΑ" Συμπληρωματικός εξοπλισμός		172,435.00	
29	Γ.Ν. Αθηνών "ΛΑΙΚΟ" Επέκταση ΜΕΘ και εξοπλισμός		1,554,000.00	
30	ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΤΕΠ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΥΡΓΕΙΑ ΤΟΥ Γ.Ν.Α. ΚΑΤ.		700,000.00	
31	ΕΞΑΣΦΑΛΙΣΗ ΠΡΟΣΒΑΣΙΜΟΤΗΤΑΣ ΕΝΟΨΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ		118,000.00	
ΣΥΝΟΛΑ			53,159,931.26	
Β	Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας			
1	"ΠΟΛΥΚΛΙΝΙΚΗ" στο Ολυμπιακό χωριό Μελέτη-κατασκευή-εξοπλισμός υγειονομικής μονάδας		1,493,470.00	
2	Υγειονομικός Σταθμός Αρχαίας Ολυμπίας Επισκευή Εξοπλισμός		291,523.39	
3	Κατασκευή 20 ιατρικών μονάδων Σταθμών Α' Βοηθειών και του Ιατρικού Εξοπλισμού τους.		1,595,000.00	
ΣΥΝΟΛΑ			3,379,993.39	
Γ	Επείγουσα Ιατρική - ΕΚΑΒ			
1	Προμήθεια 170 ασθενοφόρων οχημάτων του ΕΚΑΒ		12,150,000.00	
2	Προμήθεια 3 ελικοπτήρων του ΕΚΑΒ		0.00	
3	Προμήθεια 2 αεροπλάνων του ΕΚΑΒ με μέθοδο LEASING		0.00	
4	Προμήθεια 2 νοσοκομειακών αυτοκινήτων ειδικών χρήσεων του ΕΚΑΒ		590,000.00	
5	Προμήθεια 2 οχημάτων αντιμετώπισης καταστροφών του ΕΚΑΒ		245,000.00	
6	Προμήθεια 10 δικύκλων μοτοσικλετών με ασύρματο του ΕΚΑΒ		145,920.00	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010		ΦΟΡΕΑΣ
α/α 7	Μελέτη-κατασκευή νέων εγκαταστάσεων πτητικών μέσων ΕΚΑΒ στο αεροδρόμιο ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ		1,400,000.00	
8	Προσθήκη ορόφου στο κτίριο Διοίκησης του ΕΚΑΒ για την εγκατάσταση νέου επιχειρησιακού κέντρου		1,230,000.00	
9	Δημιουργία νέων γραφειακών χώρων & λοιπών αποθηκών σε κτιριακή προσθήκη στο δώμα του κτιρίου συνεργείων του ΕΚΑΒ.		900,000.00	
	ΣΥΝΟΛΑ		16,660,920.00	
Δ	Δημόσια Υγεία			
1	Μελέτη-κατασκευή εγκαταστάσεων υποστήριξης Δημ. Υγείας στη ΚΑΥ		655,000.00	
2	Υποδομές - Εξοπλισμός Συντονιστικού Οργάνου Τομέα Υγείας (Σ.Ο.Τ.Υ.)		3,510,559.73	
3	Υποδομές και εξοπλισμός δικτύου ελέγχου τήρησης κανόνων υγιεινής & κινδύνων του περιβάλλοντος		726,460.00	
4	Ανέγερση νέας & ολοκλήρωση υπάρχουσας κτιριακής υποδομής ΠΕΔΥ		0.00	
5	Υποδομές και εξοπλισμός δικτύου επιτήρησης & παρακολούθησης λοιμωδών & μεταδοτικών νοσημάτων		1,925,008.64	
6	Λοιπές δράσεις του άξονα Δημόσιας Υγείας		320,761.54	
7	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ & ΠΑΡΟΧΗ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ & ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗΣ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ ΖΩΤΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩΝ & ΦΟΡΕΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΥΓΕΙΑΣ		138,060.00	
	ΣΥΝΟΛΑ		7,275,849.91	
Ε	Λοιπά έργα			
1	ΑΥΞΗΣΗ ΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΔΕΠΑΝΟΜ Α.Ε ΓΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΤΟΥ Κ.Υ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ			0
2	ΑΥΞΗΣΗ ΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΔΕΠΑΝΟΜ Α.Ε ΓΙΑ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ & ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ Κ.Υ ΚΕΡΑΤΕΑΣ & ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΚΤΙΡΙΑΚΩΝ ΥΠΟΔΟΜΩΝ & ΕΞΟΠΛΙΣΜΟ ΤΩΝ Κ.Υ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΠΕΡΙΟΧΩΝ ΤΟΥ Β' ΠΕ.Σ.Υ ΑΤΤΙΚΗΣ			0
3	ΜΕΛΕΤΗ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΕΞΩΡΑΙΣΜΟ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ ΧΩΡΩΝ & ΚΤΙΡΙΩΝ ΤΟΥ Γ.Ν. "ΤΖΑΝΕΙΟ"			0

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΑΥΞΗΣΗ ΜΕΤΟΧ. ΚΕΦΑΛ. ΔΕΠΑΝΟΜ Α.Ε. ΓΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΕΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΙΣΟΔΟ ΚΑΘΩΣ & ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΤΗΣ ΝΟΤΙΑΣ ΟΨΗΣ ΤΟΥ Γ.Ν. ΑΘΗΝΩΝ "ΚΟΡΓΙΑΛΕΝΕΙΟ-ΜΠΕΝΑΚΕΙΟ"			0	
5	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ 25 ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ-ΙΑΤΡΕΙΩΝ ΤΟΥ ΕΚΑΒ			0	
6	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΜΕΤΑΦΟΡΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ, ΔΕΙΓΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΥΛΙΚΩΝ			0	
7	ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ & ΕΞΩΡΑΙΣΜΟΣ ΟΨΕΩΝ ΤΟΥ Α.Ο.Ν.Α. "Ο ΑΓΙΟΣ ΣΑΒΒΑΣ"			0	
	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΥΓΕΙΑΣ	0.00	80,476,694.56	0.00	
3. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΥΠΟΥ					
1	Μοντάζ Γ.Δ. Ενημέρωσης & Γ.Δ. Τηλεόρασης	1,696,248.00			
2	Θάλαμοι Τηλεόρασης Γ.Δ. Ενημέρωσης & Γ.Δ. Τηλεόρασης	2,265,287.00			
3	Κεντρικός Έλεγχος Γ.Δ. Ενημέρωσης & Γ.Δ. Τηλεόρασης	2,947,744.00			
4	Αυτοκίνητα Εξωτερικών Μεταδόσεων	4,292,236.00			
5	Ραδιοζεύξεις (Links, SNG) κτλ.	3,472,000.00			
6	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ		105,275.55		
	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΥΠΟΥ	14,673,515.00	105,275.55		
4. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ					
1	ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ ΚΟΙΝΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ			1,536,375.34	
2	ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗ, ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΚΑΙ ΠΙΛΟΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΟΙΚΟΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ			338,249.99	
3	ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΥ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΜΕ 3.000 € ΑΝΑ ΔΩΜΑΤΙΟ ΕΝΟΨΕΙ ΤΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ			9,300,000.00	
	ΣΥΝΟΛΟ ΕΡΓΩΝ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	0.00	0.00	11,174,625.33	
5. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ					
1	Ολυμπιακό Κέντρο Ραδιοτ/ρασης - Υπόγειος Σταθμός Αυτ/των	136,669,575.85			
2	Ολυμπιακό Κέντρο Γραπτού Τύπου (MPC)	65,456,721.50			
3	Ολυμπιακό Κλειστό Γυμναστήριο επιτραπέζιας αντισφαίρισης Γαλατσίου	59,098,445.48			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ				
4	Ολυμπιακό Κέντρο Αντισφαίρισης ΟΑΚΑ-ΟΛΟΚΛ.	55,910,743.57			
5	Ολυμπιακό Σκοπευτήριο στο Μαρκόπουλο Αττικής	55,386,085.65			
6	Πανθεσσαλικό Στάδιο Ν. Ιωνίας Βόλου	58,720,609.36			
7	Εθνικό Παγκρήτιο Στάδιο (Γ ΦΑΣΗ)	61,554,667.93			
8	Πανπελο/σιακό Εθνικό Στάδιο Πάτρας	48,523,564.35			
9	Καυτανζόγλειο Στάδιο Θεσσαλονίκης - Αναβάθμιση	54,455,365.65			
10	Εγκαταστάσεις Ολυμπιακού Τριάθλου	442,893.80			
11	Υποστηρικτικές εγκαταστάσεις Ποδηλασίας Δρόμου	0.00			
12	Υποστηρικτικές εγκαταστάσεις Mountain Bike	1,862,538.51			
13	Ολυμπιακό Στάδιο ΟΑΚΑ, έργα ανακαίνισης - αναβάθμισης	23,296,147.11			
14	Ολυμπιακό Κέντρο Κολύμβησης ΟΑΚΑ, έργα ανακαίνισης - αναβάθμισης	24,351,673.04			
15	Ολυμπιακό Κλειστό Γυμναστήριο ΟΑΚΑ, έργα ανακαίνισης - αναβάθμισης	8,465,958.22			
16	Στάδιο Ειρήνης & Φιλίας - Βελτιώσεις	30,254,988.41			
17	Παναθηναϊκό Στάδιο - Αναβάθμιση εγκαταστάσεων	5,126,911.72			
18	Ολυμπιακά Προπονητήρια, βελτιώσεις - αναβάθμιση - κατασκευή	53,733,610.14			
19	Σπίτι της Άρσης Βαρών Νίκαιας Πειραιά	49,240,064.20			
20	Δαπάνες αμοιβής υπηρεσιών Συμβούλων	71,635,747.17			
21	Δαπάνες Απαλλοτριώσεων Χώρων Ολυμπιακών Έργων	174,742,535.71			
22	Σπίτι των Βαρών Αθλημάτων Ανω Λιουσίων Αττικής	79,224,595.63			
23	Ολυμπιακό Ιππικό Κέντρο (Ο.Ι.Κ.) και Νέος Ιππόδρομος Αθηνών	116,053,064.11			
24	Ρυθμιστικό Σχέδιο Αθλητικού Κέντρου ΟΑΚΑ	510,967.16			
25	Κύριο Ολυμπιακό Προπονητήριο Τοξοβολίας στον Εθνικό Γ.Σ. - Αναβάθμιση εγκαταστάσεων	3,066,241.04			
26	Ολυμπιακό Κέντρο Κολύμβησης ΟΑΚΑ - Μελέτη και κατασκευή προσωρινού σκιάστρου ανοιχτού κολυμβητηρίου	0.00			
27	Στάδιο Ειρήνης και Φιλίας - Περιβάλλον χώρος - Έργα στεγάνωσης	6,437,003.96			
28	ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΟΑΚΑ - Ειδικές Εγκαταστάσεις	262,848,129.16			
29	ΑΙΣΘΗΤΙΚΗ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΟΑΚΑ - Περιβάλλον Χώρος	102,739,116.23			
30	Ανάπτυξη Πολυδύναμου Αθλητικού Κέντρου Κτήματος Μαζαράκη Δήμου Περιστερίου	17,720,455.95			
31	Άγιος Κοσμάς - Αναμόρφωση	8,500,605.81			
32	Αθλητικό Κέντρο Δ. Πατρέων	1,489,490.00			
33	Ολυμπιακό Προπονητικό Κέντρο Δεκέλειας	0.00			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ				
34	Διαμορφώσεις - Αναπλάσεις Χώρων Πρασίνου σε Ολυμπιακά Έργα	0.00			
35	Εγκαταστάσεις μοντέρνου Πεντάθλου	0.00			
36	Ολυμπιακό Ποδηλατοδρόμιο ΟΑΚΑ - Έργα Ανακαίνισης - Αναβάθμισης	0.00			
ΣΥΝΟΛΟ ΑΘΛΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ ΥΠΠΟ		1,637,518,516.42			
1	Πολιτιστική Ολυμπιάδα	108,117,571.00			
2	ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ "ΑΘΗΝΑ 2004"	145,500,000.00			
3	Κέντρο ελέγχου φαρμακοδιόργεσης (Doping)	1,653,678.38			
4	ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ				
α	Αποκατάσταση Παναθηναϊκού Σταδίου	6,833,029.75			
β	Εκσυγχρονισμός - Ανακαίνιση Ζαππείου	10,407,423.00			
	ΛΟΙΠΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ		19,666,651.85		
	ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΕΛΛΑΔΑ 2004		33,240,143.62	160,875,553.60	
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΠΟ		1,910,030,218.55	52,906,795.47	160,875,553.60	
6. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ					
A	ΧΩΡΙΑ ΤΥΠΟΥ				
1	Κατασκευή ξενώνων στην Πολυτεχνειούπολη Ζωγράφου (ΜΕΛ-ΚΑΤΑΣΚ)		26,940,597.71		
2	Επανασχεδιασμός και ανακαίνιση υφιστάμενης φοιτητικής εστίας στην Πανεπιστημιούπολη Αθηνών		30,329,214.94		
3	Ανέγερση νέων φοιτητικών εστιών στην Πανεπιστημιούπολη Αθηνών		12,241,674.35		
	Σύνολο		69,511,487.00		
	ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ		18,229,614.21		
1	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΠΑΝΕΠ. ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΣΤΗΡΙΞΗΣ ΑΘΛΗΤΩΝ ΥΨΙΛΟΥ ΕΠΙΠΕΔΟΥ ΣΤΟ Δ.Π. ΘΡΑΚΗΣ			11,979,459.86	
2	ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΜΕΛΕΤΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ ΦΥΣΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΟ ΗΡΑΚΛΕΙΟ ΚΡΗΤΗΣ			427,404.47	
3	Χωριό Τύπου Ο.Α. (Α΄ Φάση) στον χώρο της ΣΕΛΕΤΕ, κτίριο Διοικητικών Υπηρεσιών ΥΠΕΠΘ (Β΄ Φάση)		64,070,000.00		
4	ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ ΠΑΛΙΑΣ ΗΛΕΚΤΡΙΚΗΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΕΝΤΡΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΤΟΥ ΠΑΝ.ΚΡΗΤΗΣ			867,970.37	
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠ. ΠΑΙΔΕΙΑΣ		0.00	151,811,101.21	13,274,834.70	
7. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ					

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 1	ΑΝΤΙΠΛΗΜΜΥΡΙΚΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΚΑΙ ΑΝΑΔΕΙΞΗ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΟΥ ΠΑΓΚΡΗΤΙΟΥ ΣΤΑΔΙΟΥ	7,514,000.00			

8. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ

1	Ανανέωση στόλου ΗΛΠΑΠ - 90 ΤΡΟΛΛΕΥ		26,887,320.00		
2	Εκσυγχρονισμός Σηματοδότησης Γραμμής ΗΣΑΠ: (προμήθεια, εγκατάσταση νέου συστήματος)		12,120,320.82		
3	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΟΥ ΣΤΑΘΜΟΥ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ (Τ.Ε. 2001ΣΕ07850000)			690,205.00	
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠ. ΜΕΤΑΦΟΡΩΝ		0.00	39,007,640.82	690,205.00	

9. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

1	Επιχορήγηση του ΟΕΚ για τις Αθλητικές Εγκαταστάσεις του Ολυμπιακού Χωριού	5,819,796.37			
2	Επιχορήγηση του ΟΕΚ για την κατασκευή του Ολυμπιακού Χωριού και την μεταολυμπιακή προσαρμογή του	58,693,903.63			
3	Επιχορήγηση του ΟΕΚ για τη διαμόρφωση ελεύθερων χώρων του Ολυμπιακού Χωριού και λοιπά συμπληρωματικά έργα	32,539,000.00			
4	Επιχορήγηση του ΟΕΚ για πυροσβεστικό σταθμό Ολυμπιακού Χωριού	1,761,000.00			
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠ. ΕΡΓΑΣΙΑΣ		98,813,700.00	0.00	0.00	

10. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

1	Πλήρη μηχανοργάνωση, εισαγωγή στοιχείων ποινικού μητρώου Κεντρικής Υπηρεσίας του Υπ. Δικαιοσύνης αλλοδαπών και Ελλήνων γεννηθέντων στην αλλοδαπή (ΤΕ. 2001ΣΕ02000001)		4,391,153.53		
---	---	--	--------------	--	--

11. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

1	Κέντρα Διανομής 150/20 kv Ελληνικού, Βριλησίων, Φαληρικού Δέλτα και Κορυδαλλού και Ολ. Χωριό (υπογειοποίηση κτλ)		60,562,585.97		
---	--	--	---------------	--	--

12. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΝΑΥΤΙΛΙΑΣ

A	Κατηγορία Πλωτά Μέσα			0	
B	Κατηγορία Χερσαία Μέσα				
1	Προμήθεια τζίπ			1,928,561.29	
2	Προμήθεια επιβατηγών (Κούρσες)			158,600.00	
3	Προμήθεια μοτοσυκλετών		0.00		
4	Προμήθεια λεωφορείων			928,441.50	
5	Προμήθεια MINI BUS			0.00	

α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ	ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
6	Προμήθεια οχήματος ρυμούλκησης Λέων			55,455.28	
7	Προμήθεια νοσοκομειακών		0.00		
8	Προμήθεια οχήματος μεταφοράς καυσίμων			131,569.11	
Γ	Κατηγορία Ηλεκτρονικός/Πληροφοριακός Εξοπλισμός / Σύστημα Λήψης Αποφάσεων - Ελέγχου κλπ.				
1	Προμήθεια για κάμερες θερμικής απεικόνισης			1,173,881.00	
2	Προμήθεια για διόπτρες νύκτας			586,825.80	
3	Προμήθεια για καταδείκτες Laser			293,470.29	
4	Προμήθεια κινητών συστημάτων επιτήρησης		1,947,000.00		
5	Επέκταση VTS για κάλυψη θαλάσσιας περιοχής Αττικής (VTS Ραφήνας)		2,486,132.00		
6	Εξοπλισμός παρακολούθησης (VMS) θέσεων πλωτών μέσων		175,500.00		
7	Προμήθεια ηλεκτρονικών πινάκων ενημέρωσης		0.00		
8	Μηχανογραφικές εφαρμογές για την διαπίστευση προσώπων κατά τη διενέργεια των Ο.Α. 2004			0.00	
Δ	Κατηγορία Λοιπός Εξοπλισμός				
1	Προμήθεια διαφόρων επικοινωνιακών συσκευών (Τ/Κ κέντρα VHF, MF/HF ΚΛΠ.)			516,810.68	
Ε	Κατηγορία Εκπαίδευση- κατάρτιση				
1	Εκπαίδευση- κατάρτιση ανθρώπινου δυναμικού (ΠΙΝ.Ο)			2,571,253.47	
ΣΤ	Κατηγορία Κτιριακή Υποδομή				
1	Εγκαταστάσεις εκπαίδευσης προσωπικού στο υφιστάμενο στρατόπεδο του Αγ. Κοσμά			1,095,888.42	
2	Εγκαταστάσεις τεχνικής υποστήριξης επιχ/κων μέσων		1,243,416.38		
3	Κτιριακές εγκαταστάσεις εναέριων μέσων και εξοπλισμός πληρωμάτων στο Α/Δ Δεκέλιας και Α/Δ Αθηνών Ελληνικού			117,872.56	
Ζ	Κατηγορία Οπλισμός - Ειδικός Εξοπλισμός				
1	Προμήθεια για τυφέκια			0.00	
2	Προμήθεια για ατομικές φορητές θερμικές κάμερες			86,119.00	
3	Προμήθεια για καταδείκτες LASER			175,404.71	
4	Προμήθεια για είδη εξάρτησης (ασπίδες, γκλομπς, περικνημίδες, κλπ.)			2,013,164.42	
5	Προμήθεια για ειδικό εξοπλισμό των ειδικών δυνάμεων			88,952.37	
Η	Κατηγορία Λοιπές Προμήθειες				
Θ	Κατηγορία Έργα Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς - ΟΛΠ				

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 31	Ανακατασκευή - βελούπη δικτύου ύδρευσης - πυρόσβεσης - αποχέτευσης Κεντρικού Λιμένος Πειραιώς	4,000,000.00			
32	Κυκλοφορικές ρυθμίσεις - χώροι στάθμευσης - διαμορφώσεις και αναπλάσεις χώρων ολυμπιακής φιλοξενίας - δίκτυα παροχών	3,000,000.00			
33	Ανακατασκευές - αναπαλαιώσεις - διαμορφώσεις κτιριακών εγκ/σεων (Α' ορόφου και ισογείου Μεγάρου ΟΛΠ, αποθήκες Κανέλου, τέως βασιλικού περιπτέρου και επιβατικού σταθμού Ξαβερίου	4,400,000.00			
34	Επιχορήγηση της ΟΛΠ ΑΕ για την ανέγερση Λιμενικού Πυροσβεστικού Σταθμού Πειραιά	1,000,000.00			
I	ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΥΛΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΥΕΘΑ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΥΕΝ				
35	Προμήθεια παράκτιων ταχέων περιπολικών σκαφών (ΥΕΝ)	15,538,363.30			
36	Προμήθεια 3 περιπολικών πλοίων ανοικτής θάλασσας	53,452,507.00			
37	Προμήθεια 5 ελικοπτέρων πολλαπλών ρόλων (ΥΕΝ)	28,628,513.55			
38	Προμήθεια τυφεκίων (ΥΕΝ)		957,011.00		
39	Προμήθεια Πολεμικού Επιχειρησιακού Υλικού - ΥΕΝ		6,682,322.17		
40	Προμήθεια 3 ναυτικών πύργων - ΥΕΝ	2,934,703.00			
ΣΥΝΟΛΟ ΥΕΝ		112,954,086.85	13,491,381.55	11,922,269.90	

13. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ

1	Εκσυγχρονισμός ΕΜΥ	12,884,314.89			
2	Αναβάθμιση εγκαταστάσεων ΥΕΘΑ για ανάγκες φιλοξενίας Ολυμπ. Αγώνων	50,882,628.55			
3	Προμήθεια Υγειονομικών υλικών για την υγειονομική υποστήριξη των Παραολυμπιακών Αγώνων 2004		11,748,210.32		
4	Προμήθεια υγειονομικών υλικών για την υγειονομική υποστήριξη των Ολυμπιακών Αγώνων 2004	58,694.00			
5	Μετατόπιση τηλεπικοινωνιακών ευκολιών και έργα υποδομής στο Ναυτικό Οχυρό Βριλησσιών	500,000.00			
6	Συντήρηση εγκαταστάσεων διαμονής της Μεραρχίας Ασφάλειας	10,395,893.55			
7	Προμήθεια υλικών και μέσων ΡΒΧΠ απειλών ΟΑ	16,920,619.60			
8	ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ C4I ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ	121,879,638.00			
9	ΜΕΤΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΕΑ ΑΠΟ ΤΟ ΑΕΡΟΔΡΟΜΙΟ (Α/Δ) ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΟ (Α/Δ) ΕΛΕΥΣΙΝΑΣ ΟΑ 2004 (Π.Κ. 2001ΣΕ03700009)			25,878,987.27	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΗΣΗ ΚΑΛΥΨΤΩΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΠΟ ΟΡΜΟ ΦΑΛΗΡΟΥ ΜΕΧΡΙ ΝΗΣΙΔΕΣ ΦΛΕΒΕΣ (ΓΕΝ)			250,000.00	
11	ΑΝΑΔΙΑΤΑΞΗ ΚΕΡΑΙΑΣ LLF ΤΟΥ ΠΝ ΣΤΟ ΣΧΟΙΝΙΑ ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΟΑ 2004 (Π.Κ. 2001ΣΕ03700070)	733,675.00			
	ΕΡΓΑ ΠΟΥ ΥΛΟΠΟΙΟΥΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟ ΥΕΘΑ ΓΙΑ ΛΟΓΑΡΙΑΣΜΟ ΤΟΥ ΥΔΤ				
1	Δημιουργία ενιαίας βάσης εναέριων μέσων υπηρεσιών ασφαλείας και έκτακτης ανάγκης		7,232,259.38		
	ΣΥΝΟΛΑ ΥΕΘΑ	214,255,463.59	18,980,469.70	26,128,987.27	
14. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΡΑΞΗΣ					
A	ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΙΚΟ ΣΩΜΑ				
1	Προμήθεια υδροφόρων πυροσβεστικών οχημάτων		55,089,398.58		
2	Προμήθεια ειδικών πυροσβεστικών οχημάτων		37,477,013.60		
3	Προμήθεια πυροσβεστικών οχημάτων υποστήριξης	9,005,931.22			
4	Προμήθεια πυροσβεστικών εναέριων μέσων		14,380,965.00		
	ΚΤΗΡΙΑ ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΙΚΩΝ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ				
5α	Ανέγερση εγκαταστάσεων Πυροσβεστικών Σταθμών	1,924,434.67			
5β	Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ Α.Ε. για την ανέγερση κτιριακού συγκροτήματος στέγασης του 2ου Π.Σ. Πειραιά και της διοίκησης πυροσβεστικών υπηρεσιών		3,491,200.00		
5γ	Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ Α.Ε. για την ανέγερση κτιριακού συγκροτήματος στέγασης του 10ου Π.Σ. Αθηνών και της ΔΑΕΕ (Περιστέρι)		3,504,265.00		
5δ	Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ Α.Ε. για την κατασκευή πυρ/κού σταθμού Μεγάρων		1,710,000.00		
5ε	Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ Α.Ε. για την ανακαίνιση - διαρρύθμιση - επέκταση του κτιριακού συγκροτήματος του 199 ΣΕΚΥΠΣ και του πυροσβεστικού κλιμακίου Χαλανδρίου		3,075,000.00		
5στ	Αύξηση μετοχικού κεφαλαίου ΔΕΠΟΣ Α.Ε. για την ανακαίνιση - διαρρύθμιση - επισκευή- επέκταση του κτιριακού συγκροτήματος που στεγάζεται η γεν. αποθήκη πυρ/κού σώματος στο δήμο Μοσχάτο & στέγαση του 1ου πυρ. Σταθμού Πειραιά		1,850,000.00		
5ζ	Ανέγερση κτιριακού συγκροτήματος Στέγασης του Πυρ/κού Σταθμού Παλλήνης και της Διοίκησης Πυροσβεστικών Υπηρεσιών Αν. Αττικής		3,125,000.00		
5η	Ανέγερση Πυροσβεστικού Σταθμού Ασπροπύργου (Μαγούλας)		1,710,000.00		
5θ	Ανέγερση κτιριακού συγκροτήματος Στέγασης του Πυρ/κού Σταθμού Λαυρίου και του Λιμενικού Πυρ/κού Σταθμού Λαυρίου	446,735.00			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 5ι	Ανακαίνιση - επισκευή - διασφάλιση των κτιριακών εγκαταστάσεων για την στέγαση και λειτουργία του Ολυμπιακού Κέντρου Επιχειρήσεων του Π.Σ. στη Θεσ/νίκη	250,000.00			
5κ	ΑΥΞΗΣΗ ΜΕΤΟΧΙΚΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΥ ΤΗΣ ΔΕΠΟΣ Α.Ε. ΓΙΑ ΤΟ ΕΡΓΟ ΠΥΡΟΣΒΕΣΤΙΚΟΣ ΣΤΑΘΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑ		1,466,857.00		
B	ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ				
1	Προμήθεια λεωφορείων	11,142,830.27			
2	Προμήθεια φορτηγών VAN	480,097.71			
3	Προμήθεια καντίνων	440,140.00			
4	Προμήθεια επιβατηγών		21,659,809.47		
5	Προμήθεια τζίπ	0.00			
6	Προμήθεια μοτοσυκλετών		4,745,215.06		
7	Προμήθεια πομποδεκτών οχημάτων	0.00			
8	Προμήθεια συσκευών ελέγχου προσβάσεων στους χώρους αγωνισμάτων	9,008,106.28			
9	Προμήθεια συσκευών αναγνώρισης καρτών υπαλλήλων - αθλητών κλπ.	0.00			
10	Ανάπτυξη ολοκληρωμένου επικοινωνιακού προγράμματος στα πλαίσια του προγρ. Ασφάλειας των ΟΑ 2004	3,932,229.49			
11	Προμήθεια εκπαιδευτικού εξοπλισμού	2,382,558.70			
12	Διαμόρφωση κτιριακών εγκαταστάσεων Σχολής Αστυφυλάκων για Ολυμπιακή χρήση	977,930.89			
13	Κατασκευή και προμήθεια οικημάτων προκατασκευασμένων ή μη στην Αμυγδαλέζα και Αγ. Ανδρέα	31,097,029.00			
	ΠΡΟΣΘΕΤΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΥΠΗΡΕΣΙΑΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ				
14	ΔΟΡΥΦΟΡΙΚΑ ΤΗΛΕΦΩΝΑ IRIDIUM	0.00			
15	ΣΥΣΤΗΜΑ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΠΕΝΕΡΓΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ	87,225.60			
16	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΡΑΔΙΟΓΩΝΙΟΜΕΤΡΙΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ	463,834.52			
17	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ ΜΟΝΑΔΩΝ ΜΕ ΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ	0.00			
18	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΩΝ ΔΙΚΤΥΩΝ Η/Υ	316,232.21			
19	ΑΓΟΡΑ ΔΥΟ (2) ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΑΔΡΑΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΚΙΝΗΤΩΝ ΤΗΛΕΦΩΝΩΝ ΚΑΙ REMOTE CONTROL	0.00			
20	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ Η/Υ ΜΕ ΣΥΝΕΡΓΑΖΟΜΕΝΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ	67,974.89			
21	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΕΚΤΑΣΗ ΡΑΔΙΟΔΙΚΤΥΟΥ (ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΕΛΕΓΧΟΥ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ)	0.00			
22	ΣΥΣΤΗΜΑ ΨΗΦΙΟΠΟΙΗΣΗΣ MICROFILM_ MICROFICHE	210,427.56			
23	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟΥ ΔΙΑΣΦΑΛΙΣΗΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ Η/Υ	159,602.43			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 24	ΑΝΑΠΤΥΞΗ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟΥ ΓΙΑ ΧΕΙΡΙΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ VIDEO (ΤΑΥΤΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΣΩΠΩΝ)	38,820.82			
25	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ Η/Υ - ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΩΝ ΣΥΣΚΕΥΩΝ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΜΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ Η/Υ	1,618,173.48			
26	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΒΙΝΤΕΟΚΑΜΕΡΩΝ	58,573.08			
27	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΔΥΟ (2) ΦΟΡΗΤΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΚΑΙ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ	0.00			
28	ΔΟΥΡΥΦΟΡΙΚΟ ΠΙΛΟΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	12,968.20			
29	ΨΗΦΙΑΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΔΥΟ (2) ΜΟΝΑΔΕΣ	253,000.00			
30	ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΕΛΕΓΧΟΥ ΨΗΦΙΑΚΩΝ ΑΣΥΡΜΑΤΩΝ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΩΝ	0.00			
31	ΔΟΥΡΥΦΟΡΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ	293,332.80			
32	ΕΛΕΓΧΟΣ ΔΙΚΤΥΩΝ Η/Υ	0.00			
33	ΨΗΦΙΑΚΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΠΟΘΗΚΕΥΣΗΣ ΓΙΑ ΤΡΕΙΣ(3) ΜΟΝΑΔΕΣ	0.00			
34	ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΣ ΤΡΙΩΝ (3) ΚΛΙΜΑΚΙΩΝ	222,184.00			
35	ΦΟΡΗΤΑ Ρ/Γ V-UHF	440,205.00			
36	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΚΙΝΗΤΩΝ ΚΡΥΠΤΟΤΗΛΕΦΩΝΩΝ GSM	146,556.00			
37	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΚΡΥΠΤΟΜΗΧΑΝΩΝ	293,470.00			
38	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ Ρ/Γ ΔΙΚΤΥΟΥ	1,311,067.00			
39	ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΥΠΑΡΧΟΝΤΩΝ ΚΡΥΠΤΟΜΗΧΑΝΩΝ	456,530.00			
40	ΕΛΕΓΧΟΣ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΤΕΧΝΙΚΩΝ ΑΣΥΡΜΑΤΗΣ ΜΕΤΑΔΟΣΗΣ (ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΚΕΝΤΡΟΥ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ ΤΗΣ Ε.Υ.Π)	2,055,193.07			
41	ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΦΩΝΗΣ ΜΕΣΩ ΚΙΝΗΤΟΥ ΤΗΛΕΦΩΝΟΥ	46,122.90			
42	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΥΣΚΕΥΩΝ ΕΝΤΟΠΙΣΜΟΥ GPS	54,600.07			
43	ΔΙΟΠΤΡΕΣ ΜΕ ΑΠΟΣΤΑΣΙΟΜΕΤΡΟ ΚΑΙ ΠΥΞΙΔΑ	10,089.00			
44	ΑΝΤΙΚΑΤΑΣΤΑΣΗ - ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΥΠΑΡΧΟΝΤΟΣ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ	465,735.88			
45	ΑΝΑΒΑΘΜΙΣΗ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΕΠΙΣΚΕΥΩΝ	88,796.65			
46	ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΤΑΣΚΟΠΕΥΤΙΚΟΥ ΤΜΗΜΑΤΟΣ	0.00			
47	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΑΛΥΣΗΣ ΣΗΜΑΤΩΝ	0.00			
48	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΚΡΥΠΤΟΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ	0.00			
49	ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΡΥΠΤΑΝΑΛΥΣΗΣ (ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΜΕΣΩΝ ΤΗΛΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ)	479,080.00			
50	ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΗΛΕΚΤΡΟΜΑΓΝΗΤΙΚΩΝ ΑΚΤΙΝΟΒΟΛΙΩΝ	0.00			
51	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΔΙΚΥΚΛΩΝ	58,857.48			
52	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΜΙΚΡΟΛΕΩΦΟΡΕΙΩΝ	34,200.00			
53	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΙΧ ΕΠΙΒΑΤΗΚΩΝ ΟΧΗΜΑΤΩΝ	962,810.92			

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ				
54	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ ΤΖΙΠ	111,430.65			
55	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ ΤΖΙΠ	72,552.71			
56	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΟΧΗΜΑΤΩΝ ΤΥΠΟΥ VAN	75,134.04			
57	ΠΕΡΙΜΕΤΡΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ ΜΟΝΑΔΩΝ	88,273.44			
58	ΤΗΛΕΧΕΙΡΙΣΜΟΣ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΜΟΝΑΔΩΝ	122,956.00			
59	ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟΣ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ (OFFSET 46X64)	8,657.66			
60	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΦΩΤΟΤΥΠΙΚΩΝ ΜΗΧΑΝΗΜΑΤΩΝ	37,925.20			
61	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ ΕΜΦΑΝΙΣΗΣ ΚΑΙ ΕΚΤΥΠΩΣΗΣ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ	14,986.00			
62	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΚΩΝ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ GIS	14,986.00			
63	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΙΔΙΚΟΥ ΤΕΧΝΙΚΟΥ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ	0.00			
64	ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΣΥΣΤΗΜΑΤΩΝ ΛΗΨΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΡΑΦΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ	237,397.47			
65	ΑΓΟΡΑ ΔΕΚΑΠΕΝΤΕ (15) ΦΟΡΗΤΩΝ ΠΟΜΠΟΔΕΚΤΩΝ ΜΕ HANDS FREE	0.00			
66	ΑΓΟΡΑ ΠΕΝΗΝΤΑ (50) ΑΛΕΞΙΣΦΑΙΡΩΝ ΓΙΛΕΚΩΝ	0.00			
	ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ C4I				
67	ΣΥΣΤΗΜΑΤΑ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ C4I ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ (Τ.Ε. 2003ΣΕ13700006)	10,849,451.09			Έχει υλοποιηθεί εν μέρει από το ΥΕΘΑ
	ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΤΑΞΗΣ	93,427,437.05	153,284,723.71	0.00	
15. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ					
1	Προμήθεια υδροφόρων πυροσβεστικών οχημάτων		4,852,320.00		
18	ΦΥΤΕΥΣΗ ΚΑΤΑ ΜΗΚΟΣ ΤΗΣ Ε.Ο ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΓΙΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΡΕΝΤΗ			200,000.00	
19	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΟΔΩΝ (ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ, ΔΕΡΒΕΝΑΚΙΩΝ, ΔΩΡΙΕΩΝ, ΚΑΝΑΡΗ) ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΓΙΑ ΤΟ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΔΗΜΟΥ ΑΓ. ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ			317,077.89	
20	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ,ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΚΗΦΙΣΙΑΣ ΕΩΣ ΛΑΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			198,991.27	
21	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ.ΛΑΥΡΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ Λ. ΣΠ. ΛΟΥΗ ΕΩΣ Λ.ΚΥΜΗΣ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			58,852.16	
22	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΤΕΡΜΑΤΙΚΟ ΣΤΑΘΜΟ ΕΩΣ ΚΗΦΙΣΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			76,395.47	
23	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΩΝ ΑΓ. ΘΩΜΑ ΚΑΙ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΑΠΟ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΕΩΣ ΚΛΕΙΣΤΟ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟ ΑΓ. ΘΩΜΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			53,894.02	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 24	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΔΕΞΙΑΣ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΗΣ ΟΔΟΥ ΠΡΟΠΟΝΗΤΗΡΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΩΣ ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			24,296.44	
25	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΠΟΥΡΝΑΡΑ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΩΣ ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			25,086.52	
26	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ - ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΟΡΙΟ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ ΕΩΣ ΣΩΡΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			569,743.60	
27	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΣΩΡΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ Λ. ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ - ΧΑΛΑΝΔΡΙΟΥ ΕΩΣ ΚΗΦΙΣΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΜΑΡΟΥΣΙΟΥ			7,247.89	
28	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΦΥΛΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΟΡΙΟ Δ. Α.ΛΙΟΣΙΩΝ (ΠΑΠΑΦΛΕΣΣΑ) ΕΩΣ ΟΡΙΟ Δ. ΦΥΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			20,893.86	
29	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΕΛΑΓΟΥΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΦΥΛΗΣ ΕΩΣ ΑΧΑΡΝΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			20,279.53	
30	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ Λ. ΑΧΑΡΝΩΝ, ΕΙΣΟΔΟΣ ΠΟΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			257,766.86	
31	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΒΟΛΑΝΑΚΗ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΕΩΣ ΠΑΡΘΕΝΗ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			3,911.22	
32	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΘΕΟΦΙΛΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΦΥΛΗΣ ΕΩΣ ΤΣΑΡΟΥΧΗ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			12,822.80	
33	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΠΑΡΘΕΝΗ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΤΣΑΡΟΥΧΗ ΕΩΣ ΦΥΛΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			14,761.64	
34	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ Μ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΦΥΛΗΣ ΕΩΣ ΔΙΟΝΥΣΟΥ, ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			136,948.96	
36	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΚΡΗΤΗΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΔΙΟΝΥΣΟΥ ΕΩΣ ΘΕΤΙΔΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΑΝΩ ΛΙΟΣΙΩΝ			1,635.20	
37	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΟΔΟΣΤΡΩΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ ΟΔΩΝ ΚΑΡΑΜΑΝΛΗ, ΘΡΑΚΟΜΑΚΕΔΟΝΩΝ, ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΔΗΜΟΥ ΑΧΑΡΝΩΝ			451,208.40	
38	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ - ΣΟΥΝΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΘΗΣΕΩΣ ΕΩΣ ΣΦΑΚΙΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΒΑΡΗΣ			200,000.00	
39	ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ ΛΕΩΦ. ΒΕΪΚΟΥ (Λ.ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ - ΤΡΑΛΛΕΩΝ), ΔΗΜΟΥ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ			356,100.00	
40	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΔΟΥ ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΟΥΣ (ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΟΣ - ΟΡΙΟ ΔΗΜΟΥ), ΔΗΜΟΥ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ			10,600.00	
41	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΔΟΥ ΔΕΥΚΑΛΙΩΝΟΣ (ΚΑΛΛΙΣΘΕΝΟΥΣ ΕΩΣ ΕΙΣΟΔΟ ΑΘΛΗΤΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ), ΔΗΜΟΥ ΓΑΛΑΤΣΙΟΥ			33,300.00	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010		ΦΟΡΕΑΣ
α/α	ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΟΥ			
42	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ Λ.ΒΟΥΛΙΑΓΜΕΝΗΣ, ΔΗΜΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ		300,822.07	
43	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ.Γ.ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ Λ.ΠΑΠΑΓΟΥ ΕΩΣ ΚΟΚΚΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ		126,859.61	
44	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΟΥΛΩΦ ΠΑΛΜΕ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΟΡΙΟ Δ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΕΩΣ Λ. ΠΑΠΑΓΟΥ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΖΩΓΡΑΦΟΥ		221,077.60	
45	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ Μ.ΑΝΤΥΠΑ ΚΑΙ ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΕΩΣ ΔΥΤ. ΠΥΛΗ ΟΑΚΑ (ΤΡΙΓΩΝΟ Μ.ΑΝΤΥΠΑ - ΚΗΦΙΣΙΑΣ / ΣΙΔ. ΓΡΑΜΜΕΣ - ΚΥΜΗΣ), ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΣΤΑΘΜΟ ΗΣΑΠ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΕΩΣ ΔΥΤ. ΠΥΛΗ ΟΑΚΑ ΔΗΜΟΥ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ		1,200,000.00	
46	ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΙΣ ΣΤΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΕΣ ΔΙΑΔΡΟΜΕΣ ΔΗΜΟΥ ΙΛΙΟΥ		172,549.90	
47	ΑΝΑΚΑΤΑΣΚΕΥΗ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΤΖΙΤΖΙΦΙΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΘΕΤΗΣΗ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ		881,338.64	
48	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΜΑΡΑΘΩΝΑ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ ΕΩΣ ΠΛ. ΗΡΩΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ		87,941.11	
49	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΗΛΕΚΤΡΟΦΩΤΙΣΜΟΣ ΟΔΟΥ ΣΠΗΛΑΙΟΥ ΠΑΝΟΣ, ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ		100,689.99	
50	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ 25ης ΜΑΡΤΙΟΥ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ Λ.ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΕΩΣ ΤΕΛΟΣ ΣΧΟΛ. ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ		26,425.98	
51	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ Λ. ΠΟΣΕΙΔΩΝΟΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΠΛ. ΑΓ. ΠΑΝΤΕΛΗΜΟΝΟΣ ΕΩΣ ΤΕΡΜΑ ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ ΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ		261,209.71	
52	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΠΛ. ΗΡΩΩΝ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ		272,074.93	
53	ΑΝΑΠΛΑΣΗ - ΣΥΝΤΗΡΗΣΗ ΔΗΜΑΡΧΙΑΚΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ		125,199.22	
54	ΦΥΤΕΥΣΕΙΣ ΕΚΑΤΕΡΩΘΕΝ ΤΩΝ ΟΔΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΙΠΠΟΔΡΟΜΟΥ ΚΑΙ ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ ΔΗΜΟΥ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΥ		150,000.00	
55	ΒΕΛΤΙΩΣΗ ΥΠΟΔΟΜΩΝ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ - ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΠΕΡΙΞ ΤΟΥ ΑΘΗΝΑ 2004	482,137.77		
56	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΑΓ. ΑΝΔΡΕΑ ΔΗΜΟΥ Ν. ΜΑΚΡΗΣ		191,368.34	
57	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΔΩΝ ΚΑΙ ΠΕΖΟΔΡΟΜΙΩΝ ΠΡΩΤΕΥΟΝΤΟΣ ΚΑΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΝΤΟΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟΥ ΔΙΚΤΥΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ		1,100,000.00	
58	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΠΕΖΩΝ ΔΗΜΟΥ ΝΙΚΑΙΑΣ		1,366,409.24	
59	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΕΝΤΙΣΟΝ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ Λ.ΜΑΡΑΘΩΝΑ ΕΩΣ ΕΙΣΟΔΟ ΟΙΚΟΠΕΔΟΥ ΟΤΕ ΔΗΜΟΥ ΠΑΛΛΗΝΗΣ		70,486.61	

		ΝΕΑ ΚΑΤΑΤΑΞΗ ΕΡΓΩΝ ΜΕ ΠΛΗΡΩΜΕΣ ΩΣ 2010			ΦΟΡΕΑΣ
α/α 60	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΟΥ ΚΟΙΝΟΧΡΗΣΤΟΥ ΧΩΡΟΥ ΟΠΙΣΘΕΝ ΠΡΟΠΟΝΗΤΗΡΙΟΥ ΠΑΛΛΗΝΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΔΗΜΟΥ ΠΑΛΛΗΝΗΣ			122,509.00	
61	ΕΠΙΣΚΕΥΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟ ΠΕΡΙΜΕΤΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ			1,205,099.99	
62	ΕΠΙΣΚΕΥΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΩΝ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ ΣΤΟ ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΠΕΙΡΑΙΑ			813,900.00	
63	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΟΔΩΝ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ ΣΤΟ ΟΛΥΜΠΙΑΚΟ ΚΕΝΤΡΟ ΠΥΓΜΑΧΙΑΣ	494,256.06			
64	ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΟΥ ΧΑΛΛΑΝΔΡΙΟΥ, ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΕΣ ΕΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΠΡΟΜΗΘΕΙΑ ΕΞΟΠΛΙΣΜΟΥ ΔΗΜΟΥ ΧΑΛΛΑΝΔΡΙΟΥ			115,359.05	
65	ΚΑΘΑΙΡΕΣΗ ΠΙΝΑΚΙΔΩΝ Λ. ΚΗΦΙΣΙΑΣ, ΤΜΗΜΑ ΑΠΟ ΜΕΣΟΓΕΙΩΝ - ΟΡΙΑ Δ. ΧΑΛΛΑΝΔΡΙΟΥ ΕΩΣ ΠΑΝΤΑΝΑΣΣΗΣ - ΟΡΙΑ Δ. ΧΑΛΛΑΝΔΡΙΟΥ			72,386.12	
66	ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΓΗΠΕΔΟΥ ΠΟΔΟΣΦΑΙΡΟΥ ΔΗΜΟΥ Π. ΦΑΛΗΡΟΥ			291,069.18	
67	ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ Δ. ΠΕΡΙΣΤΕΡΙΟΥ	1,200,000.00			
68	ΟΛΥΜΠΙΑΚΗ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΟΥ Δ. ΝΙΚΑΙΑΣ	800,000.00			
ΣΥΝΟΛΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΣΩΤΕΡΙΚΩΝ		2,494,256.06	5,334,457.77	12,326,590.02	

16. ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΟΛΥΜΠΙΑΚΩΝ ΑΓΩΝΩΝ "ΑΘΗΝΑ 2004"

1	Συμβατική συμμετοχή ελληνικού δημοσίου στο κεφάλαιο της ΑΘΗΝΑ 2004	282,500,000.00			
2	Δαπάνες ΑΘΗΝΑ 2004 κατ' εντολή και για λογαριασμό ελληνικού δημοσίου για υπηρεσίες και προμήθειες αγαθών - συμμετοχή δημοσίου	180,200,000.00			
3	Διαχειριστικό πλεόνασμα της ΑΘΗΝΑ 2004 που επεστράφη στο ελληνικό δημόσιο	-130,600,000.00			
ΣΥΝΟΛΑ ΓΙΑ ΌΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΦΟΡΕΙΣ		4,452,673,050.60	1,065,037,870.16	459,905,266.65	

Σημ: Το χρώμα στο κελί "άυξων αριθμός" καθώς και στη γραμματοσειρά της δαπάνης αντιστοιχεί στην αρχική κατάταξη του κάθε έργου σε ΣΑΕ, σύμφωνα με την εξής κατηγοριοποίηση:

■	Σημειώνει Ολυμπιακό Έργο κατά την εγγραφή σε ΣΑ			
■	Σημειώνει Ειδικό Έργο Εθνικής Επιλογής κατά την εγγραφή σε ΣΑ			
■	Σημειώνει Μη Ολυμπιακό Έργο κατά την εγγραφή σε ΣΑ			
■	Σημειώνει Έργο χωρίς κατάταξη κατά την εγγραφή σε ΣΑ			